תנ״ך · אחרונים · מחוקקי יהודה

מחוקקי יהודה יהל אור

הרב יהודה לייב קרינסקי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מחוקקי יהודה יהל אור

הרב יהודה לייב קרינסקי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מחוקקי-יהודה-יהל-אור/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5

בראשית 47

פרק א 47

פרק ב 95

פרק ג 121

פרק ד 146

פרק ה 164

פרק ו 168

פרק ז 188

פרק ח 197

פרק ט 211

פרק י 225

פרק יא 231

פרק יב 243

פרק יג 254

פרק יד 259

פרק טו 266

פרק טז 275

פרק יז 279

פרק יח 286

פרק יט 298

פרק כ 307

פרק כא 313

פרק כב 316

פרק כג 320

פרק כד 326

פרק כה 335

פרק כו 345

פרק כז 349

פרק כח 361

פרק כט 366

פרק ל 369

פרק לא 381

פרק לב 391

פרק לג 398

פרק לד 404

פרק לה 408

פרק לו 411

פרק לז 420

פרק לח 427

פרק לט 435

פרק מ 437

פרק מא 442

פרק מב 455

פרק מג 459

פרק מד 462

פרק מה 464

פרק מו 468

פרק מז 471

פרק מח 475

פרק מט 480

פרק נ 508

שמות 511

פרק א 511

פרק ב 535
פרק ג 553
פרק ד 609
פרק ה 628
פרק ו 638
פרק ז 650
פרק ח 663
פרק ט 674
פרק י 686
פרק יא 699
פרק יב 705
פרק יג 755
פרק יד 772
פרק טו 787
פרק טז 811
פרק יז 833
פרק יח 842
פרק יט 866
פרק כ 885
פרק כא 925
פרק כב 972
פרק כג 988
פרק כד 1015
פרק כה 1027
פרק כו 1065
פרק כז 1077
פרק כח 1085
פרק כט 1108
פרק ל 1124
פרק לא 1144
פרק לב 1159
פרק לג 1177
פרק לד 1200
פרק לה 1224
פרק לו 1236
פרק לז 1239
פרק לח 1240
פרק לט 1244
פרק מ 1246

הקדמה

1) דרך החי' ז"ל לקרוא פירושו לתורה בשם ספר הישר, וכן יאמר בספרו (העבור דף ט א) "כאשר רמזתי מקצת סודם בס' הישר שהוא פירוש התורה" וכן הביא בשם זה בספרו (שפה ברורה דף מג ב) "כאשר פירשתי בס' הישר" וכן בספרו (שפת יתר סי' נח) "ופירשתי בס' הישר" ועיין (אבודרהם בסוף סדר התקופות) שהביא בשם החי' ז"ל כלשונו בס' העבור "בספר הישר שהוא פירוש התורה", וכן יקראו בשם הזה קצת מדרז"ל (ע"ז כה א) הלא היא כתובה על ספר הישר (יהושע יו"ד יג) "מאי ספר הישר, אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים" ופי' רש"י ז"ל היינו ספר בראשית, שמעשה אבות כתובים בו", ועוד שם בגמרא "ויאמר ללמד בני יהודה קשת, הנה כתובה על ספר הישר (ש"ב א יח) מאי ספר הישר, אמר ר"ח ב"א א"ר יוחנן, זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים וכו', ר' אלעזר אומר זה ס' משנה תורה וכו'.

2) בשי"ן ימנית, וכוונתו על עצמו, וכן קרא את עצמו בסוף שירו על סוד העבור (העבור דף ב א) "לאברהם בנו מאיר ספרדי אבי שירות" וכן בראש שירו לס' "המאורות" "אלהים חי היה עזרא לבן עזרא אבי חכמות ושירות".

3) כונתו כי ראוי הוא וכשר בעיני הדעת לפרש התורה.

4) כי היה צריך לזה, על כן אמר "וכל תומכו מאושר".

1) בשמו ובשם אביו בשירו הנזכר למעלה.

2) ובכ"י שבידי שד"ל כתוב "על ארבעה דרכים" וע"ז כתב שד"ל (כ"ח מחברת ד מכתב כ) "ונוסח זה נ"ל עיקר, כי הדרך החמישית איננה דרך המפרשים אלא דרך הראב"ע, ובכל מה שדבר על הדרך הזאת האחרונה, לא הזכיר שום מפרש שהלך בה לפניו, ומדבריו נראה ברור, כי כוונתו לומר שהדרך ההיא מיוחדת לו, והוא הראשון אשר סלל המסילה ההיא", ועיין בהערות ותיקונים לקובץ חכמת הראב"ע שהעיר המעריך ע"ז וכתב "אבל לדעתי הנוסח חמשה דרכים זה העיקר, כמו שנמצא בהרבה כ"י, וכן נאמר ג"כ בהקדמה השניה "חמשה דרכים", ובאמת חשב הראב"ע פה בדרך כלל, כי יש לפרש התורה על חמשה אופנים, והרבה מפרשים שהי' לפניו, וגם בימיו

יצאו לפרש התורה על דרך החמישי, במו ר"י בן בלעם, בן חפני, רש"י, הרשב"ם, וכדומה, אך הראב"ע אחז בדרך החמישי בכל עז, והם נטו ג"כ אל הדרש, אך הראב"ע לא חידש הדרך החמישי מדעתו.

3) פי' אם נאמר בדרך משל שהאמת.

4) וכן יאמר בהקדמתו השניה "אמר כי האמת כמו נקודה בתוך עגולה".

5) דעתו שזאת הדרך רחוקה מן האמת.

6) כרחוק קו הרחב הוא החוט הסובב, וקראו קו הרחב, כי הוא המודיע רוחב העגולה וכן קרא הח' ז"ל (איוב לו טז) על הפי' "רַחַב לא מוצק תחתיה" "כי רַחַב הוא הקו הסובב העגולה, ומוצק הוא הנקודה".

7) ר"ל כי כמו שהקו הסובב העגולה לא יגיע לעולם אל מקום הנקודה האמצעית, כן הוא דרך המפרשים האלה, כי מרוב האורך שיש בדבריהם לא יגיע אדם בהם אל האמת.

8) על איזה ר' יצחק כיון הח' ז"ל? י"א שהוא ר' יצחק ישוש הספרדי, ובסוף פ' וישלח (בראי לו לב) קראוהו היצחקי המהביל וחלק עליו, ועיין בפי' הח' ז"ל (הושע א א) "היצחקי דבר סרה בספרו" ושם "והיצחקי אמר שלקח אשת זנונים, וזה המוכה בסנורים" וכו', וכן בסוף ס' איוב (איוב מב טז) "בכאן טעה יצחק המהביל", ועיין בסוף ס' צחות שכתב עליו "וספרו ראוי להשרף" וכן בספרו (השם שער ב) ובספרו (שפה ברורה דף ט ב), ובתחילת פירושו לדניאל כתב הח' ז"ל עליו "ומפרש גדול היה בספרד והוא פי' ספרים בדקדוק וכו', והאומר בזה מהמשוגעים הוא נחשב" והנה יש להשיב ע"ז, כי בכל מקום אשר יזכיר הח' ז"ל את היצחקי, חרפו וגדפו אותו ואת ספריו, אבל את ר' יצחק בן ישוש הזכיר תמיד דרך כבוד, וכן בראש ס' מאזנים הזכירו בין זקני לה"ק, וכתב עליו "ור' יצחק בן ישוש הספרדי ממדינת טוליטולא עשה ס' הצירופים" ולא הזכירו לגנאי, וי"א שהוא הרופא ר' יצחק בן שלמה הישראלי שחבר מאמר "ישרצו המים" ומקצת ממנו נדפס בס' "התחיה" לרש"ז (ח"א צד לט) והשערה קרובה שהוא עצמו דונש בן תמים בן דורו של ר' סעדיה גאון, נפטר ד', תרצ"ב, בן מאה שנה ויותר וחיבר ס' התכונה, ופי' ג"כ ס' יצירה (נזכר בשו"ת הרשב"א סי' תי"ח) והח' שד"ל קנה לו פי' זה על ס' יצירה, ושם המחבר נקרא עליו "דונש בן

תמים", וא"כ הוא הנקרא "אדונים בן תמים הבבלי", ועתה יצא לאור הפי' הנ"ל על ס' יצירה לאבוסהאל דונש בן תמים ע"י הרב ר' מנשה גראסבערג מטרעסטינא (לונדון תרס"ב), ואם כי גם אותו הזכירו החי' ז"ל בראש ס' מאזנים בין זקני להה"ק (עיין כ"ח מחברת שמינית צד 67-69), וסעד לזה (עיין "ציון" תר"א חדש כסליו) מה שכתב החי' ד"ר קרמולי, שבהיותו בפאריז מצא בבית אוצר הספרים אשר למלך בקבוצת הכתבי יד פירוש על סדר בראשית מתחיל "אלה דברי החכם, תלמיד חכם ר' חסדאי ע"ה בשטת יצחק הישראלי החכם והרופא" ובסופו כתוב "מדברי יצחק הישראלי למדים ונעורים על דברינו זה, כי פי' קצת מן הפסוקים הנזכרים על דרך הפירוש אשר פירשנו, וכדאי הוא ללמוד ממנו, כי היה חרם בתורה ובחכמה השבעה, ונקרא פילוסוף בפי כל החכמים אשר הי' בדורו, ואשר קמו תחתיו בני תורה וחוצה לה, ולא כדברי "אבן עזרא", שקראו מבהיל, כי כל ספריו הי' מקובלים לחכמים, ומהם הי' מביאים ראיותיהם", וע"ז העיר החי' ד"ד קרמולי וכתב "ושמחתי מאוד, כי מתוך הדברים האלו ברור כשמש, שזה רב יצחק אשר הראב"ע קם להלחם בו, וקוראו מבהיל הוא הרופא המהולל יצחק בן שלמה הישראלי בן דורו של ר' סעדיה גאון", ועיין קרני אור (בראי כ ב) הערה ד.

9) עיין כוזרי מאמר חמישי (סי' יד) שיזכיר בעלי האור והחושך, בין סיעת אריסטו וסיעת אפלטון ובין סיעת ההולכים, והם מסיעת אריסטו, והמפרש בעל אוצר נחמד, פי' על בעלי החשך והאור, הי' כת אחת שהתבודדו ביערים, ואמרו שהי' מכת אפלטון, ומפני שהי' יושבים בצל עצי היער שהוא ממוצע בין האור והחשך, קראו אותם כן", וכן פי' בעל "קול יהודה" שם, ור"ג ברעכער בביאורו להכוזרי יפרש, שהם סיעת צאראאסטער שאמרו שיש שתי רשויות, פועל הטוב, בעל האור, ופועל הרע בעל החשך, והם הפרסיים הקדמונים, ועיין כוזרי הוצ' ר"ד סלוצקי בהערה שם, שפי' ג"כ, שכיון לתורת צאראאסטער (צערדוסט) החוקק הפרסי, שהניח ליסוד אמונתו האור והחשך, נקרא בלשונם "אירמאן" (חושך) וארמוץ (אור) והמפרש אוצר נחמד נטה מדרך האמת.

10) צ"ל "תדשא הארץ", כי אך בפי' תדשא הארץ, יתכן לדבר על העצים והצמחים, לא כן בפי' "תוצא הארץ נפש חיה למינה", ואולי צ"ל "ותוציא הארץ", וכוונתו לפסוק ותוצא הארץ דשא (בראי א יב) רי"ד).

11) צ"ל "הקטנים" (רי"ד).

12) וכן יאמר החי' ז"ל בהקדמה השניה, בדרך הג', "ובפי' עץ פרי ובדשאים יזכירו, מה צורך יש בהם לנבראים, ואלה ימצאו בספרי הרופאים".

13) ובחומשים הוצ' רש"נ, יש פה הוספה "לדעת המדות הנזכרות עפ"י חכמי הספירות". וע"ז העיר רי"ד, כן הן יתירות ואישתרבובי אישתרבבו שם מלמטה, ולמטה על דף השני צ"ל, "המאורות הנזכרות", תחת "המדות הנזכרות", הן אך מאורות נזכרות ולא מדות, ואולי צ"ל "לדעת מדת המאורות הנזכרות".

14) הגאון הזה נולד שנת ד"א תרנ"ב במחוז "פיתום" בארץ מצרים, ונפטר שנת תש"ב בסורא הנקרא "מתא מחסיא" בארץ בבל, והחי' ז"ל קוראו "ראש המדברים בכל מקום" ועיין ערכו בראש הספר.

15) שם הביא מסודות הזמן, סדר עולם, סדר זמנים, וסודות יסודי היצירה, ומראה שם טעות הסוברים, כי הי' סדר זמנים קודם לכן.

16) שעור ומדת המאורות, ומדת מהלך שבעת המשרתים בכל יום ויום גלגל המזלות, ועיין (למעלה הערה 13).

17) כן יכנה החי' ז"ל בעצמו (בראי א, טז, שמות כג כא) חכמי המדות שהם חכמי הספירות, שהם לפי דעתו חכמי הכוכבים, וכן רס"ג הביא בפי' על התורה את מדת המאורות, כמה הם עפ"י חכמי התכונה, והם חכמי הספירות, ועיין מה שכתבתי ע"ז (בראי א טז בקרני אור הערה קז) וכן יאמר החי' ז"ל בהקדמה השניה בדרך הג' "ובפי'.יהי מאורות, יזכירו מדתם, ומרחקם, ותנועתם, ומשפטי חקם, כפי כח השבעה גבולות כאשר נסו חכמי המזלות".

18) הוא ר' שמואל בן חפני גאון חמיו של רבינו האי גאון, והחי' ז"ל הביאו כמה פעמים בפירושו ועיין ערכו בראש הספר.

19) שהאריך לבאר גלות כל נביא ונביא.

20) אריכות שאינם שייכים לפירושו.

21) וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך הגי "ובפי ויחלם והנה סלם, יזכירו כל פתרון חלום נעים, ואיך יערכו חלום נביאים בחלום נכרים, ומה למים מתוקים אל מים מרים".
22) ר"ל מה שיקראם בהקיץ.
23) ע"כ הלמוד בהם ללא תועלת, ולא יועיל להקורא.
24) המקור מאין שאבו ידיעותיהם.
25) פי' אנשי תהפוכות ממזמות עקשות.
26) אלה המינים מזרע ישראל הם מעשרת השבטים שמרדו ונתנו יד במלכי יהודה, ונתפרדו משבט יהודה ובנימין בימי ירבעם בן נבט, כמו שתמצא בס' מלכים, ויש ג"כ כתה אחרת מתלמידי אנטיגנוס איש סוכו, צדוק וביתוס שהתחילו כמו שלש מאות שנה קודם החורבן.
27) והרמב"ם בפי' לאבות (פ"א מ"ד) כתב "ומאז (פי' מצדוק וביתוס) יצאו אלו הכתות הארורות של מינים, ונקראו באלו הארצות, ר"ל מצרים, קראים, ושמותם אצל החכמים צדוקים וביתוסים, והם אשר התחילו להשיב על הקבלה ולפרש כל הפסוקים, כפי מה שיראה להם, מבלתי שישמעו לחכם כלל", וכן כתב הרע"ב (ידים פ"ד מ"ו) וסיים "ועד היום הזה נשארו מהם פליטים במצרים זבקוסטאנטינא, והם לשכים בעינינו, ולצנינים בצדנו, ואנו קוראים להם קראים, לפי שאין להם אלא המקרא בלבד, ועיין (אבות דר"נ פ"ה מ"ב) ובפי' הרשב"ם (ב"ב קטו ב) על המאמר "תירש הבת עם בת הבן", וכן גורס הרע"ב (מנחות פ"י מ"ג) "מפני הצדוקים וביסותים", ועיין תוי"ט שם שכתב, "ויראה אעפ"י ששתי כתות יצאו למינות, מ"מ כת זו פקרו בדבר זה, וכת זו בדבר אחר, ואח"כ קיבלו שתיהן לרעה" ועיין (כוזרי מאמר שלישי סי' סה) דעת החבר להבדיל בין הצדוקים, והביתוסים אשר החלו מימות אנטיגנוס, ובין הקראים, אשר לפי דעתו היתה ראשיתם אחר כך בימי שמעון בן שטח, ממעשה דינאי, ולשיטתו נמשך הרי"א בנחלת אבות (אבות פ"א מ"ו) על משנת יהושע בן פרחיה.
28) כי אע"פ שהם מאמינים בתורה ושומרים אותה, חולקים עמנו בפירושה, ואינם מאמינים לדברי חכמי המשנה והתלמוד, ואומרים שכל מה שאנו מוצאים בתלמוד

ומדרשים אינו אמת, ואחרי הדעה הזאת, הם מפרשים בתורה פירושים שונים ומשונים מפירוש רבותינו, משובשים ובלי דעת.

29) הוא ענן בן דוד ראש גליות אצלם, ובא מן המזרח, והיה נכבד אצלם, וחשבוהו מיוצאי חלציו של דהע"ה, וב"דוד מרדכי" מזכיר שלשלת יחוסו עד דוד המלך ע"ה, והנה נודע לנו בעדות רב שרירא גאון בתשובתו שבימי רב יהודאי גאון בעל ה"ג, נפק ענן בכמו ד"א ותקט"ו בקירוב (והדוד מרדכי עפ"י דעתו המשובשת יגביל זמנו ד"א וארבע מאות) וענין הצדוקים שבבית שני אשר לו דמיון רב עם אותו של הקראים החדשים, וענן היה ת"ח בתחלה, וחבר ספרים והעמיד תלמידים, זבדא מלבו חוקים לא טובים, כי אחר החורבן נדלדלו הצדוקים, עד שעמד ענן וחזקם, וכן הוא בס' הקבלה להראב"ד שבימי רב יהודאי גאון היה ענן ושאול בנו שר"י, וענן זה מבית צור היה, ות"ח היה בתחלה, והכירו בו שמץ פסול מפני כן לא נסמך לגאון, ומפני הטינא שהיתה בלבו העלתה שרטון, ועמד להסית את ישראל, ונעשה זקן ממרא עפ"י ב"ד, ועיין ערכו בראש הספר.

30) הוא בנימין בן משה הנהאונדי, אחרי ענן היה הוא הריפארמאטור השני והוסיף לאסור דברים שהתירו עוד העננים ועיין ערכו בראש הספר.

31) הוא "חסון בן משיח הקרא", ונקרא ג"כ בן משיח סתם, והוא עשה ס' הדתות, והוא התוכח עם רס"ג, ורס"ג הרחיקהו מעליו ועיין ערכו בראש הספר.

32) הוא ישועה בן יהודה אבו אלפרג פורקאן, ועיין נספחים ללקק"ד להחי' פינסקער צד 78) שכתב שלא התברר לו אם הוא ישועה בן יהודה המלמד הגדול, או אם הוא ישוע בן עלי הנקרא אבו עלי, בעל פי' ס' בראשית ועיין ערכו.

33) וי"ג כל "מכחש ומין" וכן הגי' במג"ט "כל מין" וכן כתב החי' ז"ל (שמות כ כג) "וככה יקרה לכל מין אשר בדברי קדמונינו ז"ל לא יאמין".

34) וי"ג "לא להימין".

35) וכן יאמר החי' ז"ל בהקדמתו השניה בדרך השנית "דרך הצדוקים המכחישים דברי המעתיקים שהיי כולם צדיקים, ופעם הם בתוך הנקודה, ופעם סביבותיה, ופעם מחוץ לקו רחובותיה, כאשר עשה בנימין, שהיה משפיל וגם מימין, ובן משיח, וישועה, וככה יקרה כל מין שלא היה בדברי הקדמונים מאמין".

36) כי אין קבלה בידם.
37) וכן בהקדמתו השניה, בדרך הב' "וככה עשה ענן ימחה שמו כענן, שפי' בחריש ובקציר על דבר האשה, והלא תכסהו בושה, כי אם אמרנו ביד הגבר הֶחָרִישׁ, הלא במלת קציר יחריש" (פי' שהרי אם יהיה פי' בחריש על הבעילה שהיא סבת ההריון, א"כ יהיה פי' ובקציר על הלידה, שיהיה אסור בשבת לאשה להוציא הולד מן הרחם, וזה אי אפשר, כי ללידה אין שעה מוכנת, ולא זמן קבוע, אלא ביד הקב"ה, וזהו אומרו, כי אם במלת חריש החריש, הלא במלת קציר יחריש, פי' אין לו להשיב במלת קציר), וכן כתב החי' ז"ל (שמות לד כא) "אמר ענן ימחה שמו כענן, כי זה על משכב האשה, ולא תכסהו בושה, כי אם אמרנו כי ביד הגבר החריש הלא במלת קציר יחריש", וכן (שם כב כח) על הפי' מלאתך ודמעך "ובן זוטא אמר כי מלאתך על ההריון, ודמעך כנוי לש"ז והיא הטפה, ואמר לא תאחר, שלא יעכב מלקחת לו אשה ע"כ אחריו בכור בניך תתן לי, וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך, כי דמעך לפי דעתו, שפוך זרע באשה ואח"כ תבא ההריון" וכו'.
38) ובפירושו הקצר (שמות יב יז) "ואלו היינו רודפים אחר מה שידמה לנו כפי דעתנו בכתוב ולא נסמוך על ההעתקה, הנה כתוב "כל מחמצת לא תאכלו בבל מושבותיכם תאכלו מצות" (שם יב כ) ולא הזכיר ימים שבעה א"כ לא נאכל חמץ לעולם", ובן כתב החי' ז"ל (ויקרא יא ט) ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה הנה לא הותר הדג שהוא באגמים, כי הכתוב פרט "בימים ובנחלים".
39) וכן כתב בסי' (יסוד מורא שער הראשון) "והאמת כי התורה מקור חיים, והיא יסוד כל המצות רק אין בה במשכיל לדעת מצוה אחת תמימה מן התורה שבכתב, אם לא יעמוד על דברי תורה שבע"פ".
40) היא מצות קידוש החדש, כמו שמפרש והולך.
41) וי"ג "תתחייב כרת".
42) צ"ל "על אכילת יום הכפורים, וחמץ בחג המצות, ועל פסח שלא עשאוהו טהורים (רי"ד).

43) ואלו הן,יום ראשון של פסח, גם האחרון, ויום חג השבועות, ויום ר"ה, ויום הכפורים, וראשון של סוכות, ושמיני עצרת, הנה הם שבעה וכולן נקראים שבתון, ע"כ אמר "ושביתת".

44) או פשוטה או מעוברת, וכן כתב החי' ז"ל (ויקרא כג ג) "ואין בכל המקרא ראיה איך היי ישראל קובעים החדשים והמועדים.

45) מלאים או חסרים.

46) דעתו על הצדוקים שזכר בתחלה.

47) שלדעתם יורה הכתוב על הירח לבד לקביעות מועדי השם, וכן במכתב שכתב הקראי אליהו ירושלמי (נספחים ללק"ד צד 40) שיחרף אותנו מה שלא קבלנו ראיה על ראיית הירח, מאשר אמר "והיי לאותות ולמועדים", אך אח"כ הרגישו מהר כי כל פסוקי תנ"ך אשר החדשים והמועדים נזכרים בהם אינם מסלקים כל הספיקות הנופלים בזה הענין, והם מודים כי אין להם שום ראיה גמורה במקרא המחליטה דבר מה בענין הקביעות, ועיין (ציון תר"א חדש כסליו) שהביא שם מקדוש החדש על בעלי מקרא שחזרו מכמה דברים כי ראו בעצמם שאין האמת אתם.

48) וכן כתב החי' ז"ל בס' העבור (חלק סוד העבור) והנה בן זוטא משש בתורה כאשר ימשש העור באפילה, ולא מצא כ"א "לאותות ולמועדים", "וזאת עולת חדש בחדשו", והכתוב אומר חדש האביב, וחג הקציר, וחג האסיף, ואמר דוד (תה' קד יט) "עשה ירח למועדים" וכל העולם יודו, כי במאורות והכוכבים השבון הימים והשנים, וכן הכתוב אומר "והיי לאותות ולמועדים", ועוד מי יאמין להיו, וי"ו ולמועדים נוסף כפי חפצו" עכ"ל, ולפרש דבריו, כי בן זוטא יפרש כי במלת "ולמועדים" הוי"ו נוסף בתחלת המלה ללא צורך, ועל דעתו כאלו כתוב והיי לאותות למועדים בלא וי"ו, ע"כ יקשה החי' ז"ל מתיבת "והיו" כי היה צריך לכתוב "והיה, והושרש אצלם הפי' הזה עד שהקראי לוי בן יפת בס' המצות שלו כ"י כתב וז"ל "והפלא המופלא מן סעדיה הפיתומי (כן יכנו את רבינו סעדיה גאון) כי הוא מנע הקראים שיפתרו ולמועדים ימים טובים, והוא הידוע במקרא בכל לשון מועד", ואם כי הקראי ר' אהרן האחרון בפי' על התורה רצה לצאת מהמבוכה שהשיגם החי' ז"ל, והשכיל לפרש בענין אחד וכה יאמר (כתר תורה בראי א יד) מה לנו ולצרה הזאת לפרש פירושים

באותיות נוספות כיון שמכיל הפסוק (לדעתם המשובשת) לפרשו במה שסובל, וכן יאמר בספרו (גן עדן ענין קדוש החדש שער א) ולא תשמע לדברי האומרים שהוי"ו נוסף ולמ"ד "לאותות" נוסף והטעם אותות למועדים" (ובכל זאת יפרש עפ"י דעתם המשובשת).

49) והיה להכתוב לאמר "והיה" כמו שביארתי אם הפי' הוא לפי דעתם, ואם אמר הכתוב "והיו" לשון רבים מוסב על המאורות והכוכבים.

50) פה לא הזכיר החי' ז"ל שלפי דעתם גם הלמ"ד מן "לאותות" נוסף והזכיר בפירושו (בראי' א יד) "והאומר כי למ"ד לאותות נוסף לא אמר כלום".

51) פי' שדעתם לסמוך מלת לאותות למלת ולמועדים.

52) ובעבור אהבתו ידחה את האמת.

53) כמו "נרדם ורכב וסוס" (תה' עו ז) "תת וקדש וצבא מרמס" (דניאל ח יג).

54) הקורא ימצאם לרוב בכל מקום, הן לחבור, היינו לחבר כמהנשואים לנושא אחד, גם להפך פעל עבר לעתיד, ועתיד לעבר.

55) מלשון הפסוק "ומתניהם תמיד המעד" (תה' סט כד) והם אומרים שפי' שהשם עשה הירח להודיע בו המועדים לישראל שיקדשו בו החדש, וכן כתב החי' ז"ל בס' העבור (סוד העבור) "ואין פי' עשה ירח למועדים שעשהו השם בעבור המועדים, כי עקר המזמור איננו רק לספר מעשה בראשית, על כן החל במלת "עוטה אור כשלמה" (שם קד ב) כמו "ויהי אור" (בראי' א ג) ודבר זה רמזתי בפי' בראשית, רק לא יבינהו אחד מני אלף, והנה על דרך הפשט "עשה ירח למועדים" איננו כי אם בעבור שיתחדש הירח למועדים ידועים, ולא כן השמש, ולא כן הכוכבים ולא בריאה בעולם", וכן פי' החי' ז"ל (תה' קד יט) "מפרשים רבים אמרו כי השם עשה הירח בעבור קביעות מועדי השם, ואין זה מטעם המזמור וכו' ופי' עשה ירח למועדים, כי אחר התחברו עם השמש מועדים ידועים בסוף כל חדש יתחדש הירח ולא כן הכוכבים" ועיין בפי' החי' ז"ל (למטה א יד) ובקרני אור הערה צט שר' אברהם הבבלי (עיין ערכו בראש ס' בראשית) ג"כ יאמר כן.

56) וברש"נ הגי' "כמועדים בחדשים".

57) שאין פירושם חגים, ויורו על הכנה והזמנה בזמן או במקום או בפעולה, על הזמן וישם ד' מועד (שמות ט, ה) על המקום באוהל מועד (שם כז כא) והוא מקום מוכן להועד שם.
58) על הזמן "מן המועד אשר יעדו" (ש"ב כ ה) על המקום "ואשב בהר מועד" (ישעי' יד יג) בודד במועדו (שם שם לא) כנוי לארמנות המלכים.
59) על הזמן "כי אקח מועד" (תה' עה ג) על המקום "בית מועד" (איוב ל כג) כנוי לקבר שהוא מקום מוכן לקבוץ כל חי.
60) בפירוש בתורה.
61) וכן כתב הח' ז"ל (שמות יב ב) "ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ"ז יום ושלישית יום בקירוב", ועיין (אגרת השבת שער א ב ג) וביסוד מורא (שער א), ובגי' (ר"ה כה א) מאמר ר"ג "כך מקובלני מבית אבי אבא אין חדושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה וע"ג חלקים" והח' פי' זה בס' הלוחות שלו, כי נחשב שהלבנה התחברה עם השמש ברגע המולד בתחלת מזל טלה, ופרשו זה מזה והלכו כ"א מהלכו האמצעי, והלבנה בעבור מהירת מהלכה נתרחקה מהשמש עד סבבה כל הגלגל בכ"ז ימים ז' שעות ט' חלקים, ועד ששבה למקום המולד שהוא תחלת מזל טלה, והגיעה שם לא מצאה שם את השמש כי נסעה ממקומה והלכה כ"ו מעלות בקרוב, והוצרכה הלבנה לרדוף עוד אחר השמש ב' ימים ה' שעות י"ח חלקים, עד שהשיגה את השמש בסוף המזל טלה וכשנוסיף ב' ימים ה' שעות ח"י חלקים, עולים כ"ט יום י"ב שעות תשצ"ג חלקים כדברי ר' גמליאל.
62) עיין בפי' הח' ז"ל (שמות ג טו) ד"ה "ועתה אזכיר הטעם" וכו'.
63) הונח השם "מוצק" העברי במקרא במובן "מרכז" שבערבי ועיין בפירושו (תה' צג ב, קהלת ג טו, איוב לו טז) וכן בראש ס' צחות הזכיר שם זה חמשה פעמים ובהפירוש המיוחס להח' ז"ל לס' משלי, ושם (ח כז) קוראו "מרכז".
64) וכה יאמר הח' ז"ל בס' העבור (סוד העבור) "והנה אגלה לך הסוד הזה ושים לבך לדעתו, דע כי שנת השמש תתחלק לשלשה חלקים, החלק האחד מעת היות השמש החלק ראשון ממקום מחברת השנים גלגלים הגבוהים ואז ישתוה היום עם הלילה,

וזאת היא שנת תלמי וחכמי ישמעאל, והחלק השני כנגד נקודה בגלגל השמש שמוצקו רחוק ממוצק הארץ וזאת היא שנת פרס, גם יש בחכמי ישמעאל מונים כן, והחלק השלישי הוא מעת התחברות השמש עם כוכב אחד ממחנה המזלות, וזאת היא קרובה לחכמי הודו", והנה יש ללבנה גלגל אחד ונקרא גלגל הנוטה, והוא גדול כמו הגלגל הדומה, רק מה שהדומה הוא מכוון תחת גלגל המזלות ובשטחו, זה האחד נוטה ממנו חציו לדרום וחציו לצפון ונפגשים זה בזה בשתי נקודות זאת לנוכח זאת, ובהן נחלק כל גלגל משניהם לבי חלקים שוין, והנקודה שתחל לנטות אל פאת דרום נקרא זנב התלי, ומהלך זה הגלגל אחורנית ממזרח למערב ויסוב את גלגל המזלות בי"ח שנה ודי חדשים וטי ימים וי"ג שעות ותתס"ד חלקים, על דעת החי זי"ל בסי הלוחות שלו, והלבנה תשוב אל ראש התלי מעת שנפרדו שם עד כ"ז ימים עשר שעות ש"ץ חלקים לפי חשבונו דא"כ יהיה עוד הפרש בחשבון) עיין סי העבור להנשיא ר' אברהם ב"ר חייא מאמר א שער שביעי, ובסי יסוד עולם מאמר ג' פ"ח, ובסי נחמד ונעים מסי קפ"ט עד קצ"א.

65) פי' שיש עוד ללבנה גלגל אחד קטן נקרא גלגל הקפה והלבנה קבוע לו כמו האבן התקוע בטבעת ומוצק גלגל הקטן סובב ממערב למזרח, וגלגל התלי ממזרח למערב, הנה מהלכו של זה הפוך ממהלכו על זה ועיין בסי (נחמד ונעים סימן קצ"ד).

66) ר"ל אחר שהתחברו השמש והירח בסוף כל חודש, והתחילו להתפרד זה מזה, ההתחלה הזאת נקראת מולד הלבנה וחידוש אורה שתקבל מהשמש.

67) ובקצת ספרים הגי' "גם הנהגת מחברות" וטעות הוא, ויצא להם מזה שכתוב הנה ג' מחברות, בקו מלמעלה, וחשבו שהתיבה הוא הנהג', וכתבו "הנהגת".

68) פי' היא מחברת האמצעית שקבלנו מאבותינו,. היא כ"ט ימים י"ב שעות תשצ"ג חלקים בין מולד למולד.

69) וראוי שתדע כי המחברת של כ"ט י"ב תשצ"ג אינה מחברת האמיתי, אבל בעבור שיש לשמש גלגל שמוצקו רחוק ממוצק הארץ, וככה ללבנה, גם בעבור שיש ללבנה גלגל קטן כאשר אמרנו, ע"כ פעמים שיש בין מולד האמתי, שהוא עת התחברות הנכונה, ובין מולד הבא אחריו פחות מכ"ט י"ב תשצ"ג, בעבור זה אמר ר"ג (ר"ה

כה, א,) "כך מקובלני, פעמים בא בארוכה" וכו', ומה שאמר כנגד העליון, פי' נגד ככב מהכוכבים שבגלגל המזלות, או כנגד מזל הידוע מהגלגל.

70) ר"ל שתשתנה קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ, וכפי מרחב הלבנה בקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו ועיין בפי' הח' ז"ל (שמות יב ב):

71) והוא כמו "נשאו שרי נֵ"ף" (ישעי' יט יג) שפי' נתעו, כמו "הנחש השיאני" (בראי' ג יג) וכן כאן פי' נתעו ונפתו בהסתת יועצי שולל.

72) שרוצים לפרש בחדשו בחידושו, והח' ז"ל יפרש על התחדשות הזמן, ולא על חידוש הלבנה, ועיין (שמות יב ב) מה שהביא מר' משה הכהן, ואשר טענו עליו ודעתו שם:

73) וכן כתב הח' ז"ל בס' העבור (סוד העבור) בטענתו על בן זוטא "ועוד מה יועילו לו כל הדברים האלה, כי הכתוב לא פי' רק שהם מועדי אל, ומלת חדש בחדשו איננה כמו שפי' לפי הפשט וכו' וסיים ואין פי' עשה ירח למועדים שעשהו השם בעבור המועדים, כי עיקר המזמור איננו רק לספר מעשה בראשית".

74) פי' זה סוד נולד קודם חצות, ועיין בס' אגרת השבת מה שהאריך לבאר בענין זה. ובס' העבור שלו שגם שם ביאר ענין זה.

75) ובאגרת השבת (שער השני) כתב "והנה יש פעמים שהלבנה נראית בתחילת הלילה, ופעמים יהי' בין המולד ובין הערב ד' וה' שעות ולא יראו הלבנה, והם חושבים כי חשבון העבור טעות, חלילה חלילה, רק הם הטועים, שהם חכמים בעיניהם, כי אין כח במשכיל לרעת מתי תראה הלבנה עד עשותו כאשר אפרש" עי"ש.

76) עיין בפירושו (שמות יב ב) ובספרו העבור.

77) במג"ט לא גרס "כי" וברש"נ הוא מוקף בעיגול.

78) וי"ג במקום "גם" "עם".

79) עיין (פי"ז מהלכות קדוש החדש להרמב"ם ז"ל) וביסוד מורא (שער הראשון).

80) פי', ואם בעבור ספק שיהיה, נהיה בצום הכפורים ג' ימים, מפני האיחור ליום המוגבל או קודם והספק ג"כ ליום העשר, אם אין יום ר"ח ידוע, אולי יוה"כ הוא ערב יום הכפורים, או אחר יו"כ.

81) עיין ערכו בראש הספר.

82) והח' ז"ל הביאו ג"כ (שמות יב ב) "א"ר יהודה הפרסי כי ישראל הי' מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים" וכו' וסיים "ולא דבר נכונה", וכן בס' העבור (סוד העבור) ויהודה הפרסי חבר ספר ואמר כי שנות ישראל הי' מחשבון לחמה, בראותו כי לא מצא ראיה על שנת ולבנה כמה חדשים היא", וכן באגרת השבת (שער הראשון) "אמר יהודה הפרסי כי שנות ישראל הי' שנות החמה בעבור שמצא המועדים בימים ידועים, כי הפסח באביב שעורים, ושבועות בקציר, וסכות באסיף, והנה מה יעשה, כי משה לא פי' כמה היא השנה, ומה יעשה במלת חדש כי מה יתחדש בשמש עי"ש, ובימינו קמו החכמים (בעטטחער, זעאופפעארטהא, קרעדנער) והשתדלו להראות שחדשי ושנת העברים הי' לחמה, ואחריהם נמשך הרב החי' הז"ס יסוד העבור הוצאה שלישית צד 31) וכן במכתבו להרב החי' ווייס (בית מדרש תרמ"א מחברת ח צד 253) ועיין (בית תלמוד שנה שניה צד 20) מה שהשיג עליו החי' ר' אברהם עפשטיין והראה טעותם, ושם צד 27 מה שהשיג עליו הרב החי' מ' חיים יעקב אונגער.

83) פי' אם יחלל שבת ללכת לירושלים ממקום שהוא יותר רחוק מתחום שבת כדי שיעיד כב"ד שהוא ראה הלבנה.

84) בראיית הלבנה, וכן כתב בס' העבור "ומי אמר לנו שנספור ל' יום ואם נקבל עדות החדש מפי גרים ונשים ואב ובן, ואצל מי יעידו העדים, והנה ישראל בכל עיר ועיר וראית הלבנה תשתנה בכל מדינה ומדינה.

85) וכך כתב בפירושו (שמות יב ב) "והנה משה לא פי' לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביב מה נעשה".

86) אם הקציר מחטים או שעורים.

87) וכן יאמר שם "כי משה לא הזכיר בתורה שנספר י"ב חדש, או י"ג, רק אמר בחדש שנמצא בו אביב נחל לספור".

88) פי' שיעור עומר התנופה של חטים או השעורים.

89) הלשון מעוברת, שאומר על השנה מעוברת, היה השנה דמיון לאשה עוברה שיש במעיה תוס' והוא הבן, וכן זאת השנה יתירה חדש על השנה הפשוטה.
90) לעומר.
91) גם החג שקראנוהו עצרת, והוא חג השבועות תלוי בהקרבת העומר, ואם אין עומר א"כ אין חג העצרת.
92) שיאמינו בדברי חז"ל עפ"י עדותם (וכעדיות פ"ז מ"ז).
93) ובקצת נוסחאות "אשר יקבל" וברש"נ מוקפים בחצי עיגול, והוא ביאור ור"ל אשר יקבלו.
94) וכן כתב בס' העבור "ואם טען טוען, והלא חכמי המשנה יודו על ראית הלבנה, התשובה, אם היה עדות המשנה נכונה בעיני זה הטוען, הנה הם מעידים על האביב, ועל התקופה, ועל צרכי צבור, וסוף דבר המעתיקים אמרו כי קריאת המועדים תלויה בב"ד, על כן דרשו "אשר תקראו אתם" בעבור היותו חסר" (והוא בג', ר"ה, כה, א).
95) והוא בגמ' (סנהד' יא ב) "על ג' דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן, ועל התקופה", ועיין "אגרת השבת" (שער הראשון) מה שכתב בזה.
96) וכן כתב הח' ז"ל (שמות יב ב) "ויש לתמוה מזה תימה גדולה, איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא אדם אחד, ולא יעמוד בכל זמן, והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשומרה בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח, ועל אכילת יום הכפורים", וכן כתב בס' העבור (סוד העבור) "וזה תימה גדול שמצאנו פירש משה נגעי המצורע באר היטיב שהוא באדם אחד, ואין חיוב כרת, ואיך עזב דברי המועדים, שכל ישראל חייבים לשומרם, והנה כרת על דבר הפסח והמצות ויום הכפורים, ועוד שהדבר תלוי על כל זמן", ופי' כרת על דבר הפסח והמצות, על דבר הפסח שלא עשאוהו טהורים, וחמץ בחג המצות.
97) וכן כתב בס' יסוד מורא (שער הראשון) "והאמת כי התורה מקור חיים, והוא יסוד כל המצות רק אין כח במשכיל לדעת מצוה אחת תמימה מן התורה שבכתב".
98) וכן יאמר בהקדמה השניה בדרך הבי' "והנה ראינו כי משה ע"ה הראנו למבין עם תלמיד דבר מצורע, ואות כל נגע על מתכנתו העמיד שהיא לאדם אחד ולא ימצא תמיד".

99) וכן כתב בס' העבור (סוד העבור) "וזה לנו האות כי סמך משה על תורה שבע"פ, והנה אנחנו נאמין בלי ספק שקדמונינו העתיקו לנו האמת".
100) וכן כתב בס' (יסוד מורא שער ששי) "יש מצות מבוארות בתורה, ויש מצות שלא ידענו פירושם באמת רק מפי הקדושים המעתיקים שקבלו בן מאביו ותלמיד מרבו, ולולי הקבלה יוכל אדם לפרש אותם פי' אחר, ויש מצות קבלנום מהן, דאין זכר להם בתורה, וכלל אומר לך, לולי אנשי כנסת הגדולה, ואנשי המשנה, והתלמוד, כבר אבדה תורת אלהינו, ונשכח זכרה ח"ו, כי אלה העמידו כל דבר על בורי', ובארו לנו המצות באר היטב, וכל המשפטים כאשר קבלום".
101) וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך השנית "ואלה העורים המוכים בסנורים, הלא ידעו אם לא שמעו כי תורה שבכתב מיד אבותינו קבלנוה, וככה תורה שבע"פ מפיהם שמענוה, וחלילה חלילה שהוסיפו או גרעו על אשר קיבלו ושמעו, ואם אין אמת לתורה שבע"פ, הנה גם לתורה שבכתב אין מרפא".
102) וכן כתב באגרת השבת (שער א') "והנה תחלת שנת ישראל עפ"י בית דין כאשר הוא כתוב "ויועץ המלך חזקיהו", והנה עִבֵּר השנה לעצת בית דין" וכן כתב בפירושו (שמות יב ב) "הנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלוין בבית דין, דכתיב "ויועץ המלך חזקיהו, לעשות פסח בחדש השני" (דה"ב, ל, ב) (ולשון הכתוב שש "ויועץ המלך, ושריו וכל הקהל בירושלים לעשות הפסח בחדש השני" והח' ז"ל מביא הפסוק כפי שעלה בכח זכרונו) ואם היתה קבלה בידם להסתכל בדבר האביב, כאשר אמדו החולקים על רז"ל (המה הצדוקים) למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני", והנה הח' ר"י בכרך (מהעבור ומנין השנים, ספר א' מעבור חזקיהו סי' יב) העיר ע"ז וכתב "ממה שכתב הראב"ע ידמה הקורא כי חז"ל לא הסתכלו לדבר האביב, וזה ללא אמת, כי הכתוב אומר בפירוש (שמות כג טו) את חג המצות תשמור וגו' למועד חדש האביב, וכן (דברי טו א) שמור את חדש האביב ועשית פסח וגו' והרבה חששו חז"ל לאביב עיין (בפ"ק דסנהדרין) רק ששמרו שלא נעשה הפסח ועדיין האביב לא בא (עיין יסוד עולם מ"ד פ"ב ופי"ד) והחולקים עלינו יאמרו שלא יעבור האביב והפסח עוד לא נעשה, ובאור הדברים מצטרך לאריכות", ועיקר

המחלוקת שביננו לקראים במה שאנו חושבים לתקופת האביב, והם סומכים על האביב הטבעי, והוא מציאת האביב בשעורים, ובאגרת השבת (שער א') כתב החי' ז"ל "רק שיש לבית דין לשמור שיעשה הפסח, והאביב נמצא בעבור תנופת העומר, וברוב השנים דבק האביב בתקופה, ויש פעמים שירחק מעט בעבור רוב הגשמים, או שתהיה שנת בצורת, והנה תחלת שנת ישראל עפ"י בית דין", ובהקדמה השניה בדרך הב' כתב ג"כ החי' ז"ל וז"ל "וזה לאות כי קריאת המועדים היא נתונה לחסידים, וככה מצאנו בחזקיהו שנועץ עם הזקנים, והנה המועדים על פי העצה נתונה כאשר העתיקו אנשי האמונה הנקובים בשמות במשנה".

103) כי בחדש ניסן לא עשו פסח כלל, אלא עשו מניסן אדר, כי עברו השנה מפני הטומאה ומפני העם שלא יוכל להגיע לירושלים.

104) והחדש השני שהוא איר נתנו אותו במקום ניסן, ועשו בו הפסח, ועשו חג המצות שבעת ימים, וכן כתב בפירושו (שמות יב ב) "והנה יראה אם דבריהם (של החולקים) אמת, כי עשה חזקיהו שלש רעות, האחת שלא הקריב בפסח במועדו, והיה טהור, ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו, ואין זה כתוב בתורה, כי אם בדברי קבלה, והשנית שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון, והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים וכן לא יעשה, כי השם לא ציוה לעשות חג המצות בחדש השני. רק על אכילת הפסח לילה אחד, כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל, וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה, כי הכתוב דבר עליו "לא סר מכל מצות ד' ימין ושמאל" (ולשון הכתוב "וידבק בד' לא סר מאחריו, וישמור מצותיו אשר צוה ד' את משה" (מ"ב יח ו).

105) כמ"ש וישמע ד' אל חזקיהו וירפא את העם (דה"ב ל, כ) ואלו חטא חזקיהו, איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם.

106) וכן כתוב בפירושו (שמות יב ב) "ואם טען הטוען הלא החכמים ז"ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן, התשובה אמת אמרו, כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש אדר, אם הוא צריך לעבר השנה אם לא, והנה חזקיהו לא עשה כן, כי שגג שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש", וכן כתב בס' העבור (סוד העבור) "ואם טען טוען

הנה חכמיכם לא הודו לו (עיין רד"ק בפירושו לדה"ב ל, ב, מה שתמה על חז"ל מה שאמרו עבר ניסן בניסן ולא הודו לו, שהרי הכתוב אומר "ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים" הנה הכתוב משמע שהודו לו עי"ש עוד מה שתמה) התשובה, דע כי השם הודה לו על כל אשר עשה, ואלו לא היה כן היה הכתוב מזכירו ועוד כי הנה נגע את העם שאכלו הפסח שלא ככתוב, ואם לא היה הפסח מקובל לפני השם לא נגע את הטמאים אחר שאינו במועדו", (דעת החי' ז"ל שנגע השם את הטמאים, ולמד זאת מן הפסוק "וירפא את העם" (שם ל, כ) ואם לא נגע מה ריפא אותם, וכן תרגם רב יוסף "וְאַסֵי יַת עַמָא ורד"ק פי' שסלח להם עונם, וכן בענין הסליחה "רפאה נפשי כי חטאתי לך" (תה' נא ה), ועוד שהתפלל עליהם חזקיהו והשם שמע תפלתו", ועיין בסי' הגי' מלבי"ם (לדה"ב ל ב) שהוכיח מהכתוב שלא הודו לו, וזה היה שלא עפ"י הסנהדרין מפני שעבר ביום שראוי לקבעו ניסן, וע"כ כתיב, ויועץ המלך ושריו (לא החכמים) וכל הקהל (לא העדה) וכו' וע"כ כתיב, ויישר הדבר, ולא כתיב וייטב, כי לא היה טוב כי לא הסכימו הסנהדרין, ועיין העבור ומנין השנים להחי' ר"י בכרך בס' הראשון מעבור חזקיהו המלך מסי' י"א והלאה שהאריך והרחיב לבאר דעת חכמינו ז"ל ודעת החי' ז"ל, והחולקים עליהם.

1) כי דברי התורות והמשפטים אינם חולקים על הצדק והיושר, גם בהיותם מבוארים כמשמעם וכפשוטם, ולמה איפוא נעשם לחידות? וכעין זה כתוב שם למטה, "וכל דבר שהדעת לא תכחישנו כפשוטו וכמשמעו נפרשנו".

2) וכן כתב החי' ז"ל (ויקרא יט יט) "כי יש מצות רבות לזכר כחג המצות וסוכות וציצית, ושופר ומזוזה ותפילין", ושם, "דע כי השלם שלם מאוד על כן כתוב באברהם "וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי" (בראי כו ה) ופי' דבריו בזה, כי השלם בדעתו, ועושה הכל בטוב טעם ודעת, כאשר יחייב השכל, הוא גם שלם לשמור מאוד פקודי השם וחקותיו אף שלא יתחייבם השכל.

3) הם המושכלות הראשונות אשר מהם תצא תורה להביאה במאזני השכל.

4) וי"ג "דבר".

5) ר"ל שהרגשות מעידות שאינו כן, והטעם ישחית כשיחובר להרגשת, או למראה עינים אשר גם הוא מחובר להשכל, ובקובץ גורס "או ישחית אשר בהרגשות יחבר"

ע"ד הכתוב "עם נבר תתברר" (ש"ב כב כז) והכונה אם ישחית דבר שהוא מבורר על פי הרגשות וחושים, ורי"ר יגרוס "או יכחיש אשר בהרגשות יתברר" ור"ל או יכחיש דבר שהוא מבורר עפ"י ההרגשות והחושים, והוא מין המשפטים הנקראים במלת הגיון (שער ח) בשם מוחשים, ולשון יכחיש כתוב גם למטה "וכל דבר שהדעת לא תכחישנו", והדבר המכחיש את המבורר עפ"י הרגשה וחוש הוא רומז לדעתו אל פסוק "וכל העם רואים את הקולות" (שמות כ יח) הן ההרגשה והחוש מעידים שהקול בלתי נראה רק נשמע.

6) וכן כתב בס' העבור "אם מצאת ספרים מכחישים ההרגשות, ואף כי שקול הדעת אל תאמין בם, ואם ידעת שחברום חכמים יש להם סוד, או על דרך משל".

7) החי' ז"ל ישתמש הרבה בתיבות אלו "שקול הדעת", גם דרכו במקראות לפרשם ולקרבם אל שקול הדעת עיין (בראי' א ב, כב א, שמות יג ט, שם כ, א ויקרא כד, יט, במד', כב, כח,) וכן ביסוד מורא (סוף שער השביעי) "ודע כי התורה לא נתנה רק לאנשי לבב ע"כ יש לפרש דבריהם כתובים בדרך שקול הדעת" וכו' וכן בס' העבור פעמים לרוב, ומפני גודל האריכות לא הביאותים, ועינינו השכל הפשוט שכל אדם יגזור עליו שהוא כן, וכן הוא שגור בפי גאוני קדמאה, עיין הכותב בעין יעקב פי' הרואה ד"ה "מצאתי כתוב", וכוונת חז"ל בתיבות שקול הדעת עיין (סנהד' לג, א,) "היכי דמי שקול הדעת" וכו', ועיין בהערה 11 לתולדות רבינו נסים (בכוה"ע תקצ"ב צד 62) שהאריך לבאר מה הוא שקול הדעת.

8) וי"ג "ולא".

9) כי שכלו יגיד לו אם הדברים נכונים אם לא, והשקול הדעת, הוא כאלו מלאך אומר לו שזה טוב בעיני ד' או המלאך רע מיעצו לרעה, ע"כ צריך לבקש מד' אשר יחונן אותו בשקול הדעת הישר בעיני ד'.

10) לאמר על דבר נגלה שהוא נסתר, וכן יאמר בהקדמה השניה בדרך הד', "והנה אמר כלל בתורה גם בדברי המקרא, גם במשנה, ובכל מסכתות, ובכל ברייתות, ומכילתות, שאם מצאנו באחד משלשה דברים כי האחד שקול הדעת הישרה, או כתוב מכחיש אחר בדרך סברה, או יכחיש הקבלה הגמורה, אז נחשוב לתקן הכל כפי יכלתנו בדרך משל, או תוספות אות, או מלה ע"ד לשוננו, ואם לא נוכל לתקן אל

האמת, נאמר כי באמת זאת החכמה ממנו נעלמה, כי יד שכלנו קצרה, ודעת בני דורנו חסרה, והדבר שהלאנו יהיה כספר מונח ונעזב, וחלילה לנו לומר שהוא שקר וכזב, גם לא נאמין שהוא כמשמעו, רק נאמין כי הכותב זה הסוד הוא ידעו", ועיין (שמות כ, א) שבאר שם דעתו באריכות, וכתב "וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה, כי דעתנו נקלה נגד דעתם, רק אנשי דורנו יחשבו כי דבריהם כמשמעם" עי"ש.

11) ר"ל שיש בדבר אחד נגלה ונסתר.

12) וי"ג "כגופות פי' כמו "ומלתם את ערלת לבבכם" (דברי' י טז).

13) אם אין הפי' כמשמעו, ע"כ פי' שיתקן מחשבות לבו.

14) כי לא יתכן להיות פירושו כמשמעו, וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך הראשון "ואם מצאנו כתוב בתורה שאין הדעת סובלת, נוסיף או נתקן כפי היכולת, על דרך משפט הלשון אשר חקק אדם הראשון גם במצות נעשה כן, אם הדבר כמשמעו לדעת לא יתכן, כמו "ומלתם את ערלת לבבכם" (דברי' יו"ד טז) כי על המצות כתוב "אשר יעשה אתם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ד,) וכי הוא צונו שנרצחנו כאכזרי (שמות כ א, שם י"ג ט) וכן יאמר ביסוד מורא (שער א) ועוד מצות רבות לא נדע פירושם מן התורה, כי אם סברה, כמו "ומלתם את ערלת לבבכם" (פי' כי היא מליצה צחה להסיר כסוי הטפשות והסכלות המכסה בינת הלב, כי כל לשון ערלה הוא כסוי מכוער המכסה על יופי הדבר) ושם (שער השביעי) "ועתה שים לבך ודע כי כל המצות הכתובות בתורה, או המקובלות, או התיקונים שתקנו האבות, אע"פ שרובם הם במעשה, או בפה, הכל להם לתקן הלב, כי כל לבבות דורש ד' וכו', וזה פי' "ומלתם את ערלת לבבכם", ודע כי מלת ערלה כבדות, והנה ערל לב, כמו "כבד לב פרעה" (שמות ז יד) "ואני ערל שפתים" (שם ו יב) כמו "כי כבד פה" (שם ד יו"ד), "הנה ערלה אזנם" (ירמי' ו יו"ד) כמו "ואזניו הכבד" (ישעי' ו יו"ד)".

15) עיין (בראי' ג כד) ומה שפי' שם.

16) ובקצת ספרים לא גרסו תיבת "הם".

17) וכן יאמר החי' ז"ל יסוד מורא (סוף שער השביעי) "ויש דברים שהם אמת כמשמעם, גם הם בדרך משל כמו ג"ע ועץ הדעת ועץ החיים, וטעם הכרובים ודומה

להם", ועיין (שער הגמול להרמב"ן ז"ל) ששיבח את החי' ז"ל בזה וכתב "ומה נכבד דבר הראב"ע ז"ל שכתב "בעץ הדעת סוד ינעם, גם הדברים אמת כמשמעם".

18) עיין (בראי' ב ז) בפי' "ויפח באפיו נשמת חיים" שפי' החי' ז"ל "כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר", פי' שהוא פועל ב' דברים מוציא האויר החם, ויביא אויר הקר, ככה כל אבר פעולותיו הם שנים או יותר, ע"כ יאמרו "רבים נוצרים" ובן יאמר בהקדמתו השניה בסוף דרך הראשון "ודרכי השם בתולדות האדם יורונו דרכים, כי האף שהוא הנחירים נברא בעבור ארבעה צרכים, לנשוב הרוח אל מוח הראש, ולהוריד לחותו, ולהריח בו, וליופי תכונתו".

19) וכתב ר"י"ר, עפי"ז גזרתי אֹמֶר בשכבר הימים כי בראש פי' לס' ויקרא "מצאנו ברית יחיד לשני דברים" צריך לקרא "מצאנו ברית יחידי" ר"ל מצאנו בריאת אבר אחד לשני דברים ככתוב פה.

1) ר"ל מאזני השכל, או פי' דקדוק הלשון.

2) עיין מבוא להלקח טוב או פסיקתא זוטרתא, שהוציא החי' ר"ש באבער, ושם בפרק ה' מביא מהחי' המשקוני שחיבר פי' על הראב"ע ושם הביא וז"ל "אמנם לקח טוב ואור עינים שהזכיר החי' הראב"ע בהקדמתו לתורה, הנה הם שני ספרים חוברו לפרש התורה, ושניהם מחוברים מלקוטי מדרשי חז"ל מפה ומפה, ובעל לקח טוב, מתחיל בכל פרשה בטוב או בטובה, והוא החי' הגדול ר' טוביה מארץ מלבות יון ממדינת קסוריא (צ"ל קסטוריא) ולו היום שחברו כתי"ו שנה, ובעל אור עינים מתחיל בכל פרשה באור או באורה, והוא החי' ר' מאיר, והוא ג"כ ממדינת קסוריא (צ"ל קסטוריא) ולמד לפני ר' טוביה רוב ימיו (כי היה תלמידו) וכל זה כפי המקובל דור אחר דור בארצותינו עכ"ד, וע"ז כתב החי' רש"ב "ועתה נבין היטיב דברי הראב"ע בהקדמתו שכתב הדרך הרביעית אשר הלכו בו ספרי הדרוש, הוא הדרך אשר הלכו בה חכמי יון ואדום, והציב לאות את ספרי לקח טוב ואור עינים, יען כי הספרים האלה חוברו מחכמים אשר ישבו בארץ יון והראב"ע אשר חבר חבורו כבן ס"ד שנה בשנת ד"א תתק"כ 1152 לספה"נ (החי' הזה אינו מדוקדק עיין תולדות הראב"ע וברשימת ספריו) בערך ל"ה שנה אחרי שחיבר רבינו טוביה את ספרו לקח טוב וכו', ושם בפי' יו"ד

הוסיף החי' רש"ב לאמר, "כי מכל המחברים לא מצאנו אחד שהיה מדבר בגנות דרך הפירוש של רבינו טוביה בלקח טוב, כי אם הראב"ע אשר כתב עליו שהוא מייגע רק לחזור מה שנמצא בספרי הקדמונים ואולם הראב"ע הפריז בזה על המדה", ולדעת החי' צונץ היה רבינו טוביה יליד אשכנז, ועיין ריט"ל צונץ מהחי' שפ"ר צד 232.

3) וכוונתו שיש דרש שהוא ממש ההיפוך מן דרש אחר.

4) וי"ג "ואינו מפרש".

5) והוא דרשם ז"ל (ב"ר פ' ח, ב) על פ' ואהי' שעשועים יום יום (משלי ח, ל) ויומו של הקב"ה הוא אלף שנה שנאמר "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול" (תהי' צ, ד,), ובגי' (שבת פח ב) מאמר ר' יהושע בן לוי תתקע"ד דורות נברא התורה קודם שנברא העולם, והנה הדרש הזה סותר הדרש הראשון.

6) ובקצת ספרים הגי' "על דרך הסוד הנעלם", והחי' ז"ל בשער השמים (פ"א) יאמר "מה שאמרו חכז"ל שבעה דברים נבראו קודם העולם, ואלו הן התורה וג"ע וגהינם, וכסא הכבוד, וביהמ"ק, ותשובה, ושמו של משיח, ודברים אלו אין ספק אצלי שהם משל עכ"פ, שאם אין כן יתחייב מציאת הזמן והמקום קודם העולם, כי באמרו קודם יורה על קדמות זמני בהכרח, וביהמ"ק יורה על מקום, ואם הזמן והמקום מצוים, הרי העולם מצוי.

7) ר"ל שהתורה קדמה קדימת זמן, כי לא היה זמן קודם בריאת העולם.

8) וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך הדי', "ובדרך הדרש כי נבראה קודם העולם יומים שהם שנים אלפים, כי דרשו יום יום, כמו "כי אלף שנים בעיניך כיום וגו' ואנחנו ידענו כי העתים והרגעים מתגלגלים ונעים, והשנים מחברות מחדשים, והחדש מימים כמו שלשים, ואם אין מאורות, אין שנים נספרות, רק הנה נעדרות".

9) וכן כתב "בשער השמים" "וכן דרש שהתורה קדמה אלפים שנה לבריאות עולם הוא ומשל בענין זה עכ"פ, כי איך יתכן לחבר שנת החמה, או שנת הלבנה, אלא מחדשים, והחדשים מימים, והימים תלוים בתנועת הגלגל, וכיון שלא היה שם גלגל ולא חמה, ולא לבנה, ולא ימים, ולא לילות, האיך נקבעו החדשים, אף כי השנים ?, וכבר נתברר במופת על דעת תורתינו, וגם חכמי האומות המאמינים בחדוש העולם, כי הזמן הוא מקרה דבק בתנועה, והתנועה בגלגל, וגם הוא הזמן נמשך אחר התנועה

כהמשך הצל אחר הגוף, והוא מקרה דבק בו, ולפני הגלגל לא יתכן שיהיה זמן בשום פנים, כי זה נמנע מניעה גמורה".

10) ובקצת ספרים לא נכתב תיבת "למען" :

11) וכן יאמר בשער השמים (פ"א) "ושלא יעלה על לב איש שיהיה שם דבר נברא קודם העולם, שהמציאות הוא ממנו, זולת העצם הקדמון שברא, ויתברך שמו שברא יש לא מיש, ולא, מדבר שקדם".

12) כי ידע כי טוב הוא לברוא עכשיו.

13) ובקצת ספרים הגי' "גם זאת התשובה".

14) וכן כתב בשיטה ראשונה (בראׁ א א) "ואנשי המחקר מתחלקים, י"א כי הש"י בורא תמיד התורה וכסא הכבוד, ואין להם ראשית זמן, ולא יהיה להם סוף, ואחרים מכחישים הכסא גם התורה, ואומרים כי לדי לבדו הוא, וברא את העולם בעת הראויה בחכמתו להברא בה, ואלה לא דברו נכונה" עי"ש.

15) ודעת הח' ז"ל, שאין האדם שרש יצירתו, והסכים עמו הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' יסוה"ת וכן במורה בפי"ב ובפי"ג מה"ג, ועיין (בראׁ א א) ובביאורי שם (הערה טו) ואולם הרמב"ם בהקדמתו לפי' המשניות הלך בדרך אחרת ומה רב הניגוד שהעלה הפך הדעת הזאת, ובמקום שהאריך לבאר מאמרם ז"ל שאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, סיים שם וז"ל "אך על דרך כלל יש לך לדעת כי כל הנמצאים שתחת גלגל הירח נמצאו בשביל האדם לבד" אתמהה? ועיין (בראׁ א א), קרני אור (הערה טז).

16) ר"ל למי שיש לו עינים ולא יראה בעיני השכל נקרא ג"כ עורון.

17) וכן פי' רש"י ז"ל (ישעי' מ יב) ע"פ וכל בשליש וגו'."ומדד בשלישיות, שליש מדבר, שליש ישוב, שליש ימים ונהרות" ועיין בפי' הח' ז"ל (תה' קז נ) עה"פ "ומארצות קבצם ממזרח וממערב", וזה היה לדעת הקדמונים, ועכשיו המים שבימים עם כל הארץ לכדור אחד יחשב, ושניהם נתונים לבני האדם לעבור דרך עליהם ביבשה ובים, ועיין (בראׁ ג כג) ובביאורי שם.

18) והאהל יוסף גורס "המסכה".

19) היא גלגל הלבנה.

20) וכן פה יגרוס האי" "המסכה", ולפי הגי' המסבה, הוא מלשון, "והוא מסבות מתהפך" (איוב לז יב), וכפי' החי' ז"ל שפי' שם "שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם".

21) אף כי גלגל העליון, עיין (כוזרי שני וויכוח רביעי מאות קמ"ה והלאה ובפי' הגי' המלכים תה' ח מפי' ד, עד פי' ז).

22) ובקצת נוסחאות "הישרה" ר"ל לפי פשוטו של מקרא.

23) דרש יום "ואהיה שעשועים יום יום" איננו נדרש עפי" לשון המקרא, כי פי' יום יום בכל יום ויום.

24) כדרשתם ז"ל, ובמו שהבאתי למעלה, ופי' יום יום שני ימים, ויהיה הטעם לאלפים ר"ל לשני אלפים.

25) היה לו להכתוב לכתוב "יומים" ויהיה פי' לשני ימים.

26) עתה יפרש הפי' "ואהיה שעשועים יום יום" שפי' בכל יום ויום.

27) והוא פרט אחד מכלל קבוץ אחד.

28) שפי' ג"כ בכל יום ויום.

29) וכן פי' החי' ז"ל שם "ויתכן לפרש שחסר בי"ת,והוא כמו בשעשועים יום יום בכל עת" ויהיה פי' אהיה לו שעשועים בכל יום ויום, ובכל עת משמחת אני לפניו.

30) ושם ג"כ פירושו בכל יום ויום.

31) אם נפרש עפי" הדרש.

32) ויהיה פירושו יום יום גם בזה הפי' אלפים שנה.

33) בעבור הכף שבמלת עיניך אמר כן.

34) כי אם עם בן אדם ידבר.

35) וכן פי' החי' ז"ל שם, "כי עם בני אדם ידבר השם ואל תתמה בעבור שובו לשון רבים ואחר כן בעיניך (שהוא לשון יחיד) כי כן משפט הלשון "זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור" (דברי לב ז), וטעם כיום, אולי חיית אתה בן אדם אלף שנה ככה, יהיה כיום אתמול כי יעבור, שכבר עבר, או כמו אשמורה בלילה".

36) ר"ל נפש שנחלשה עי" למוד הלכה קשה, וכן כתב החי' ז"ל בתחלת פי' על איכה "ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים", וכן מבואר בס' מגן אבות לרשב"ץ (אבות פ"ב מאמר "וכל מעשיך יהי' לשם שמים") "וכשימצא גופו חלש מהלמוד,

ויצטרך לטייל מעט בשווקים וברחובות יכוין כזה כדי להרחיב לבו לשוב לתלמודו, וכמו שאז"ל כי הוו רכנן חלישי מגרסייהו הוי אמרי מילי דבדיחותא, ובגי (שבת ל, ב) כתוב בדרך אחרת "מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן", ופי' רש"י ז"ל "נפתח לבם מחמת השמחה".

37) ר"ל דעת יחיד שאין לסמוך עליו.

38) והם דברי אגדות ודרשות המוניות, שהי' דורשים בשבתות ובימים טובים להמון אנשים ונשים וטף, כדי להמשיך לבם לתורה ולמצות, ולאמצם לעבודת השם.

39) והמה טובים מאוד ומועילים ובפרט להנערים, ורי"ר יגרום תחת "לאחרים וידריך" "למורים להדריך", ור"ל שיש דרש שהוא טוב למורי הנערים להדריך על ידו את הנערים בדרך תבונה, והוא דרש המכלכל משלי מוסר נעימים המושכים את הנערים אחרי דעת ומזמה.

40) וי"ג "בנגהות" והוא העטלף שרואה רק בלילה כי עיניו כהות, (עי' סנהדרין דף צח ע"ב משל לתרנגול ועטלף וכו') ודרך הפשט הנכון לא יבינו.

41) ולגודל הבהירות איננו רואה.

42) כן הוא (ב"ר פ' א, תנחומא ברא', ילקוט רמז ב) וכן הוא בירושלמי חגיגה (פ"ב ה"א דף י א) ועיין בפני משה שם שכתב "אע"ג דנמצאו הרבה והרבה פסוקים המתחילין בבי"ת ואינם לשון ברכה, וכן הרבה פסוקים ותיבות המתחילים באל"ף ואינם לשון אירה אלא להיפך, מ"מ בבי"ת לשון רבוי הוא, וממנו מתחיל הרבוי, וזהו לשון ברכה, שהתחלת הרבוי מחמת ברכה היא, משא"כ באלף שאין בו רבוי כלל, וזהו דקאמר שהוא לשון אירה, ובית הוא לשון ברכה".

43) שפי' לשון ריקות.

44) שהוא לשון שממה.

45) וגם הוא איננו אות לטובה אף שהוא בבי"ת.

46) השמיט הח' ז"ל מלת "ולא" הכתוב שם "ולא ילדו לבהלה", מפני שהוא אות לטובה וראיותיו מהביתיי"ן הנמצאים שאינם מורים לטובה.

47) בכל ספרי החי ז"ל מ"איש בליעל" עד "כהני במות" הוצגו אחר "הנה איש רע ובליעל", שאין מקומם שם, כי הם מהביתי"ן שאינם מורים לטובה, ואיך יהיה מקומם אחר הרי"ש, לכן הצגתים במספר הביתי"ן, וכן הוא בקובץ.

48) ר"ל כל אלו בבי"ת ואינן סימן ברכה.

49) ואם יש מאמרים על הרי"ש ג"כ לשבח, וכן הוא (אותיות דר"ע ביהמ"ד הוצ' יעלניק חדר ג') רי"ש זה הקב"ה שהוא ראש לכל העולם וסופו וכו', ד"א רי"ש זה ראשו של הקב"ה שדומה לכתם פז וכו', ד"א רי"ש, אין ריש אלא דברו של הקב"ה שנקרא ראש, שבו ברא הקב"ה ז' רקיעים וכל פמליא שלו, ומנין וכו' עיי"ש.

50) ויביא החי' ז"ל ראיה שנמצא הרי"ש גם לגנאי, "הנה איש רע ובליעל" שמביא לא נמצא פ' כזה ונמצא (ש"א, ל, כב) "ויען כל איש רע ובליעל", או נאמר כי המלה "הנה" אינו מהפי' שרצה להביא, והוא כנוי הרומז שירמוז החי' ז"ל גם על הפי' הזה, והוא דחוק, וכן נמצא הרי"ש גם לגנאי (אותיות דר"ע ביהמ"ד הוצ' יעלניק ח' ג') ד"א רי"ש, אין רי"ש אלא נבוכדנצר שנאמר אנת היא ראשה די זהב (דניאל כ לב) ד"א רי"ש אין ריש אלא מגדל שבנו בני דור הפלגה וכו', ד"א ריש, אין רי"ש אלא מלכות בבל וכו', ד"א ריש, אין ריש אלא חולי ומכה וכו' (ובנוסחא ב' שם) אין ריש אלא רשע וכו' אין ריש אלא ע"ז, ועיין "אם למקרא" (ברא' א א) מה שהעיר ע"ז מדוע יחסו השם "ראש" לע"ז, והדרוש ארוך ונכבד מאד למעיינים שם.

51) בגי' (שבת סג א) כי הפשט לא ישתנה, והביא ראיה מהגוף שילבש בגדים שונים, והוא לא ישתנה כן הפשט לא ישתנה, אעפ"י שידרשו דרשות הרבה עליו.

52) מכאן ואילך יצא החי' ז"ל להראות כחו בדרש, כי יוכל לדרוש ג"כ ככל הדרשנים כן העיר בהערה (קובץ חכמת הראב"ע) ואנכי בע"ה אראה מקורן שלא דרש החי' ז"ל מדעתו הדרשות שהביא.

53) הדרש הזה הוא (ב"ר פ' א, תנחומא ב ברא' אות ה, ויקרא ראש פ' יט, מדרש חזית פ' ה, פסוק "ראשו כתם פז" והקדמות תקוני זהר בכמה מקומות, ובתקונים תיקון כ"ה, אגדת ברא' פ"א פש"ז ברא' א', ועיין רמב"ן (ברא' א א) שכתב שהמדרש הזה סתום וחתום מאוד, כי דברים רבים מצאנו שנקראו ראשית, ובכלם להם מדרשים.

54) מלת אחר פה כונתו עוד דרש אחר, וכן כולם.

55) נעלם ממני מקום המאמר הזה ולדעתי ירמוז על מה שדרשו ז"ל (ב"ב עה א) אמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן, שנאמר, "יכרו עליו חברים" (איוב מ ל) ואין כרה אלא סעודה, וכן בפסיקתא רבתא (פסקא אחריתי דסוכות סי' לב) ר' נחמן ור' הונא הכהן ור"י בר שלום, אחד מהם אומר מקישים בצלצלו ואומר כל מי שעשה מצות רגיליות יבוא ויאכל מראשו, וטעמו כטעם הראש על דג שבים טבריא וחבירו אמר וכו', ועוד שם יכרו עליו חברים, חבורות חבורות, יש בעלי מקרא, יש בעלי משנה, יש בעלי תלמוד, יש בעלי אגדה, יש בעלי מצות, יש בעלי מעשים טובים, כל חבורה וחבורה באה ונוטלה חלקה עי"ש, ואל זה יכול להיות שרמז החי ז"ל, שהעולם נברא על לויתן, והנה בענין הסעודה הזאת רבים האמינוה כפשוטה מאכל ממש ועיין (רמב"ם בפ"ח מה' תשובה) שיאמר שחז"ל כינו הטובה הצפונה לצדיקים בלשון סעודה, והראב"ד השיגו עי"ש, ועיין בסי' מלחמות השם לרבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל, והנה פי' המאמר עפ"י סברה מפני שלא מצאתי מקור המאמר, והריצותי מכתב אל ידידי הרב הגאון המפורסם, בקי עצום בחדרי תורה כ"ש מ' מאיר בהגאון מ' יוסף ז"ל שהיה אב"ד בסלוצק, ועתה איתן מושבו בעיר ליאחעוויץ שיברר לי מקור המאמר, והשיב לי במכתבו אלי וז"ל "אשר דרש ממני כבודו הרמה נידון מה שהביא הראב"ע ז"ל בהקדמתו בדרך הד', אחר העולם נברא על לויתן וכו' יותר ראוי לפרש כוונתו על מה דאיתא בברייתא דמעשה בראשית בתחילתו [והועתקה בסוף ספר רב פעלים] וז"ל כל העולם ת"ק על ת"ק וכו', וכל העולם עומד על עמוד אחד וצדיק שמו וכו' ואותו עמוד וכל העולם כולו עומד על סנפיר אחד של לויתן וכו' ויעוי"ש, אמנם שם לא נזכר הפסוק (איוב מ) ובאמת הפסוקים שם באיוב קאי על הבהמות בהררי אלף וכדאיתא (ב"ב עד ב) ועיי"ש, עכ"ל, אח"כ מצאתי במדרש כונן פרק ו וז"ל שם "יום חמישי נטל הקב"ה אור ומים וברא מהם לויתן ואשתו וכל דגי הים, ותלה כל העולם כולו על סנפירין לויתן".

56) כן הוא (שבת לג ב) ארי"י לא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו, שנאמר "והאלהים עשה שייראו מלפניו" (קהלת ג) וכן הוא (קה"ר פ"ג) ארי"י

גדולה היא היראה ששמים וארץ לא נבראו אלא בזכות היראה הה"ד "והאלהים עשה שייראו מלפניו" (ופי' הגרד"ל, אפשר ר"ל הא דכתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, בשביל היראה שנקראת ראשית, כד"א ראשית חכמה יראת אלהים נבראו שמים וארץ) ועיין הקדמת ס' הזהר (דף ז ב, יא ב, תיקוני זהר תיקון כח ולג).

57) ובקצת ספרים הגי' "וכן הוא אומר", ועיין (רמב"ן ברא' א א) שהביא ג"כ כמה מדרשים מזה הענין, וסיים, ואי אפשר להאריך בפירוש זה הענין במכתב, והרמז רב הנזק כי יסברו בו סברות אין בהם אמת וכו' עיי"ש.

58) והוא (ב"ר פ"א, ועיין בפי' מהרז"ו הארוך שם, ילקוט רמז ב, ת"ז תיקון יד) וכן במשנת ר"א ר"פ בראשית, בזכות בכורים נברא העולם, היינו בזכות התורה, כי הם לכהנים למען יחזיקו בתורת ד', דבכורים היינו תורה, לכן הביאו בחג יום מ"ת, וידידי הרה"ג אשכול המדעים מ' יוסף פיימער אב"ד בסלוצק, ביאר דברי החי' ז"ל, כי לפנינו איתא במדרש בזה"ל, ר' הונא בשם ר' מתנה אמר, בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה, ובזכות מעשרות, ובזכות בכורים, ויליף לכל אחד מקרא, והחי' ז"ל תפס הדבר האחרון? יש לומר כי מפני זה הקדים החי' ז"ל, את המאוחר, בעבור כי הכתוב ראשית בכורי אדמתך וגו' הוא מוקדם בקרא (שמות כג יט) מהפסוקים האחרים המורים על חלה ועל מעשר.

59) וכן יאמר בס' "האחד" "וכל יש עצם וצורה", רצונו עמידת כל יש וקיומו היא שנים עצם וצורה, ועיין (שמות כה מ) בפי' החי' ז"ל ובביאורי שם.

60) כן הוא (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) ר' אבהו בשם ר' יוחנן בשתי אותיות נבראו שתי עולמות העוה"ז והעוה"ב, וכן הוא (ב"ר פ"א, ילקוט רמז ב, תנחומא ברא', ת"ז תיקון כב) ובא"ב דר"ע (ביהמ"ד הוצ' יעלניק ח"ג צד 19) למה נברא בבית מפני שאמר הקב"ה שני עולמים אני עתיד לבראות עוה"ז ועוה"ב.

61) ויהיה הבי"ת **בית**, ריי"ש אל"ף שי"ן **ראש**, יו"ד תי"ו **ת"י**, פי' בית ראשון יעמוד ת"י שנים, וכ"כ הציוני בשם ס' ישן.

62) וכן הוא (פסחים נד א, נדרים לט ב, פדר"א פ"ג, זהר צו לד ב).

63) **תהו** בגי' **ת"י"א** והבית הראשון עמד ת"י שנים ונחרב ב**ת"י"א**.

64) ובקצת ספרים "רוח חכמה ובינה שנחה על מפרשי התורה שנמשלת למים".
65) וכן הוא (ת"ז תקונא תלתין נתיב תניינא) ורוח אלהים מרחפת על פני המים, מאי ורוח, אלא בוודאי בזמנא דשכנתא נחתת בגלותא האי רוח נשיב על אינון דמתעסקי באורייתא עי"ש כל המאמר, וסיים שם "ודא איהו רוחא דמשיח".
66) וכן הוא (ת"ז תקונא חד ועשרין) ויקרא אלהים לאור יום, דא ישראל דשלטנותהון יהא לזמנא דפורקנא, ורשיעיא ישתארון בחשוכה ה"ד "ולחשך קרא לילה".
67) ובקצת ספרים הגי' "דרש אחר".
68) במלת בראשית יש שתי מלות, ברית אש (הקדמת ת"ז ד"ה "ועוד תקונא ז", ת"ז תקונא כב, ותקונא כג) אך שם הסבו כוונתם על המילת שהיא מצלת מאור של גהינם.
69) ובקצת נוסחאות "המה".
70) ורי"ר גורס "מאש".
71) ורי"ר פי' שתי מלות ר"ל "בָּרָא שתֵי" וכתב המשכילים על דבר יבינו אשר מלת "מאש" הוא נוטריקון "מאבן שתיה" וירמוז להכתוב בגי' (יומא נג ב) במשנה "אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת" ושם (דף נד ב) "תנא שממנה הושתת העולם", ובפי' המשניות להרמב"ם שם כתוב "ופי' שתיה יסוד" עכ"ל, ומתאים עם הכתוב פה, והוא היסוד, ובלי ספק היה למבראשונה קוים על מלת "מאש" להורות היותה נוטריקון "מאבן שתיה", אך ברוב הימים נשמטו, ואולי היה כתוב למבראשונה בפירוש "מאבן שתיה", כי איה מקום הדרש שהכל התהוה מאש, והוא החומר הראשון, ועי' סוכה (דף מט ע"א) תנא דבי ר' ישמעאל בראשית אל תקרי בראשית אלא ברא שית ועי"ש בח"א מהרש"א ונראה דלזה כיון' החי' ז"ל.
72) בראשית ברא שית.
73) וכן פי' החי' ז"ל, (סי' האחד) ששה הוא מורכב משלשה, גבולי הגוף הם ג, אורך, רוחב, עומק, מהאורך, יצא פנים ואחור, מהרוחב ימין ושמאל, מהעומק יצא מעלה ומטה, והם ששה, וכן הוא (זהר ברא' טו ב) בראשית ברא שית, מקצה השמים ועד קצה השמים שית סטרין וכו'.
74) ראשי תיבות מן פסוק הראשון שבתורה יש, **ב**ראשית **ברא** אלהים **את** השמים ואת הארץ והם עולים במספר כ"ב כמספר האותיות א"ב.

75) ר"ל בפסוק הראשון יש ז' תיבות כמו ז' מלכים, והם קמץ גדול, קמץ קטן, (צירי), פתח גדול, פתח קטן (סגול) חולם, חירק, שורק, והשוא לא נחשב כי הוא משרת.
76) וכן יחשוב (הקדמת ת"ז) ד"ה "קום יחזקאל נביאה" וכו', ושם ד"ה "דרגא עשיראה".
77) וכן יחשוב (שם) כנגד ז' כוכבי לכת, וכנגד חמה ולבנה, כי שם יחשוב "תשע נקודין דאורייתא".
78) בפי' הראשון מן התורה יש כ"ח אותיות.
79) הם שבעה כוכבי לכת שאותיותיהם עולה ג"כ למספר כ"ח, ואלו הן, שבתאי, צדק מאדים, חמה נוגה כוכב לבנה.
80) יפרש דעת האומר דרך דרש, ודעתו שם אינו כן, וכן יאמר שם (קהלת נ א), "י"א כי אלה העתים הם כ"ח כנגד צורות וגלגל המזלות, שהלבנה נראית בהם בכל חדש, גם זה הבל" ועיין בפי' (שמות כו ב).
81) סוף ספר בראשית מ"ם בתיבת "מצרים".
82) הוא שם של מ"ב כמנין ב"ם, ובג' (קדושין עא א) אמר רב יהודה אמר רב, שם בן מ"ב אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועומד בחצי ימיו, ואינו כועס ואינו משתכר וכו', (ושם) שם בן שתים עשרה אותיות הי' מוסרין אותו לכל אדם, משרבו הפריצים וכו', ופי' רש"י ז"ל "שם בן שתים עשרה, ובן ארבעים ושתים לא פרשו לנו", וכן כתב רב האי גאון בתשובתו לתלמידיה דבי מדרשא דמר רב יעקב ראש כלה "שם בן מ"ב אותיות אעפ"י שאותיותיו ידועות אין מסרו בהגיונו וקריאתו אלא בקבלה וכו', ואנו, אין אנו יודעין האיך קריאתו והגיונו באמונה ולא מסרו בידינו רב מפי רב וכו' עי"ש, ועיין מה שכתב רש"א בחידושי אגדות שם, ובתקונים תקונא רביעאה "בארבעים ותרין אתוון דשמא מפרש למנדע כל את ואת על תיקוניה וכו', ואינון אב"ג ית"צ וכו', ודא איהי "אבא **בם** (תה' קיח יט), והנרבוני בפירושו להמורה (ח"א פ' סב) כתב שהם מורים על ר"ת משמות של הקב"ה, ועיין בחוברת כבוד הלבנון (שנה רביעית שבט תרכ"ז) מה' אמ"ת שהאריך לבאר הר"ת מזה השם באופן אחר, ועיין מורה בפי' ס"א מהחלק הראשון שכתב "שרק השם יו"ד ה"א ואו"ו ה"א, הוא שם המיוחד לו ית', ולזה נקרא שם המפורש וכו' (ושם) ואין ספק שזה השם העצום

אשר לא ידובר בו כמו שידעת אלא במקדש, וכהני השם המקודשים לבד בברכת כהנים, וכהן גדול ביום הצום יורה על ענין אחד", ושם בפי' ס"ב כתב "גם היה אצלם שם בן י"ב אותיות, והוא בקדושה למטה מזה השם בן ארבע אותיות וכו', (ושם) והיה אצלם ג"כ שם בן שתים וארבעים אותיות וכו', עוד (שם) ולא נקרא כלל שם בן ארבעים ושתים אותיות זה, ולא שם בן שתים עשרה אותיות שם המפורש, אבל שם המפורש הוא השם המיוחד לו כמו שבארנו", ושם של ע"ב איננו נזכר בגמרא ומצאנוהו בפסיקתא דר"כ (פ' החודי סי' יז) ובב"ר פ' מד, ויק"ר פ' כג ודב"ר פ' א, וחזית, שהש"ר פ' "כשושנה בין החוחים" ילקוט לך רמז עז, ונמצא בפירש"י (סוכה מה א) ד"ה "אני והו" ועיין פס"ז (שמות יד כא) והחי' ז"ל הזכירו בפי' (שמות יד יט).

83) עיין (תנחומא ב יתרו אות יד, מדרש תהלים ב ס"ח סי' י ובהערה לה פסיקתא רבתי ס' בחודש השלישי ובהערה שם קסא וקסב, ילקוט המכירי ס"ח סי' נא נג):

84) סוף כל התורה "לעיני כל ישראל" הם אותיות "לב", ושלמה ע"ה כללן יחד "בלב נבון תנוח חכמה" (משלי יד לג).

85) וכן יחשוב (ב"ר פ' א) האבות וישראל וביהמ"ק, ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות.

1) וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך החמישית "ומהשם לבדו אירא ולא אשא פנים בתורה, ואזכיר בתחלה בכל פרשה דקדוק כל מלה שיש בהם קשה, ואח"כ אזכיר הפירושים כסדר".

2) ובקצת ספרים "חכמי המסורת".

3) ובקצת ספרים "כי הכותב פעם כתוב המלה מלאה מבוארה".

4) ועיין בפירושו (שמות כ, א) בד"ה "אמר אברהם המחבר" ושם האריך לבאר כל זאת.

5) ובקצת ספרים "טעמים".

6) פועל העתק מורה על עקירת דבר מיסודו והנחתו במקום אחר, לכן נשתמש על המעתיק דברים מגוף הספר של הכותבם אל ספר אחר "אשר העתיקו אנשי חזקיהו" (משלי כה א) ותפס, החי' ז"ל לשון הכתוב שם.

7) ובקצת ספרים "לתיקונים".

8) וכן יאמר החי ז"ל על הדרש על נקודות וישקהו (בראי לג ד) "טוב הוא לעתיקי משדים".
9) כמו (שם יח כב) בפי ואברהם עודנו עומד לפני ד', עיין ביאורי שם.
10) עיין בס' (שפה ברורה יא ב) וכן כתב בס' ניסור מורא שער א) "נם התרגום מועיל אעפ"י שאיננו כולו על דרך פשט".
11) וכן כתב בהקדמתו השניה בדרך הד' "וידענו כי הקל שבקלים ידענו רק תפש דרך דרש בי שבעים פנים לתורה" ועיין מה שכתב הריק בספי סוף פי' למגילת איכה (נדפס באניות ישי"ר ה"ב צד 61).
12) כפשוטו.
13) עיין בפי' רש"י שם.
14) עיין ברש"י שם וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך הד' "גם נאמר בדברי המתרגם התורה בארמית במו "וברוח אפיך נערמו" (שמות טו ח) (ת"א "ובמימר פומך חכימו מיא") שתרגם כמו וברוח פיך, ופשוטו שהוא כמו ומרוח אפו יכלו (איוב ד ט) וככה "נערמו מים" שהוא מגזרת "ערמת חטים" (ש"ה ז ג) (וכן פי שם החי ז"ל) והוא תרגמו כמו "מפר מחשבות ערומים" (איוב ה יב) (מענין חכמה כי תרגם "חכימו מיא") גם "בני אתונו" כנה אותו מבנין, שער האיתון, (יחז' מ טו) גם ותשב באיתן (בראי, מט כד,) מגזרת תשובה (ופי' ותשב נבואתו, כי כן ת"א "ותבת בהון נביאותיה") ומלת באיתן באותם, גם נביאותו בהפוך האותיות (כי היפך האותיות של מלת "באיתן" הוא "נביאת".
15) כמו בפי' (שמות יג ט) על הפי "והיה לך לאות על ידך" וכתב החי ז"ל שם "יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון על דרך "כי לוית הן הם לראשך וענקים לגרגרותיך" (משלי א) גם "וקשרתם לאות על ידיך" (דברי ו ח) כמו "קשרם על לבך תמיד" (משלי ו כא), נם "וכתבתם על מזוזות ביתיך" (דברי ו ט) כמו "כתבם על לוח לבך" (משלי ג ג) ומהו שיהיה לאות ולזכרון שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך ד' ממצרים, ואין זה דרך נכונה, כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה, והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל, ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו, על כן לא נוציאנו מידי פשוטו, כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שיקול

הדעת" וכן בפירושו (במד' טו לח) אחרי אשר יביא הפי' הראשון שנראה כי פי' "על כנפי בגדיהם" על כל בגד חלוק או מכנסים כי אם תחלקוה, הנה הוא כדמות כנף, יביא בפי' לט שם וז"ל, "והפי' השני כאשר העתיקו חז"ל, ובעבור שיש עדים נאמנים על הפי' השני בטל הראשון.

16) וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך החמישית, "רק במצות ובחקים אסמוך על קדמונינו, וכפי דבריהם אתקן דקדוק לשוננו, וחלילה לי מחטא לקוני, לשלוח יד לשוני נגד הרבים ונכבדים בחכמתם ומעשיהם, מכל חכמי הדורות הבאים אחריהם, כי כל חוטאם חומס נפשו, והיוצא מדבריהם החוצה דמו בראשו, והוא יבדל מקהל דגולה, וירד חי שאולה, רק בכתוב שאין שם מצוה אזכיר הפירושים הנבונים, שהם לראשונים או לאחרונים".

17) ובקצת ספרים "הכתובים", וכן כתב בס' העבור (סוד העבור) "והאומרים כי המעתיקים הוסיפו וגרעו, כן יוכל הטוען לומר, כי כל התורה מידם קבלנוה", וכן כתב בס' (יסוד מורא שער ב') "כי כל המצות מיד האבות קבלנום, ואין הפרש בדברי המצות בין דבריהם ובין דברי תורה, כי גם הם נתונים לנו, והם קבלו מאבותם, ואבותם מהנביאים, והכל מפי ד' ביד משה".

18) וע"ז כתב ר"מ ראנדענער (אגרת ישי"ר ה"ב מכתב ל') "ולא למראית עין בלבד כתב כן בראש ספרו, כדי לגנוב לב הפרושים, רק בתם לבבו ובנקיון כפיו התוה והודיע אמונתו לעיני כל ישראל כאשר יחזו משרים כל המעיינים בספרו", וכן הגאון מי שלמה יהודה ליב ראפפארט (אגרות שיי"ר מכתב א') במכתבו לשד"ל יאמר וז"ל "ואשר לא שונא להראב"ע מתמול שלשום וקורא הקדמתו לפירוש התורה ימצא שם כל מחשבותיו ודעותיו גלויות ומבוארות בדרכי פירושי הכתובים והשתמש באגדות, ולא יוכל עליו לאמר עוד כי הוא מדבר בלב ולב", (ושם) "הרמב"ם וגם הראב"ע ושאר החוקרים מישראל, אנשים צנועים מאוד בלשונם בעלי מוסר השכל בדבור ובמעשה, רחוקים מאוד מכל אומר בלתי טהור".

1) הנקרא אצל בעלי מלאכת השיר "שיר משובה", אם סופי החרוז משתוות בשתי אותיות, הוא "שיר ראוי" ובשלש אותיות הוא "שיר משובה" כמו שנמצא בלשון החידה מהח' ז"ל.
2) התנועה כשהיא בלי שוא נע מחובר אליה, היא הברה ערומה (זילבע).
3) וכשמחובר אליה שוא נע קראוה יתד, כמו בני שמור לך דברי ג' מלות הראשונות הן יתידות, והאחרונה מרכבת מיתד והברה, והשיר השקול על יתידות ותנועות נקרא להם "שיר מֻרְכָּב".
4) החלק הראשון מהבית הנקרא "דלת".
5) וגבול החלק האחרון ממנו נקרא "סוגר".
6) והענין הכולל רעיון שלם נקרא "בית".
7) ענינו מליצה מחודדת ונסתרת, ושם "חוד" להוראת החדה הוא מענין חדוד, והוא ענין מסופק וסתום שנותנין לאדם שיתיר אותו ויכוין אל האמת, ונקרא חידה, ע"ש החדוד השבלי, שהרוצה להגיד אותו, צריך לחדד את שכלו, וזה שמנסין את האדם בחידות, הוא כדי לחדד שכלו שצריך שיתאמץ בהגדת החידה, או ג"כ לראות אם שכלו מחודד כשהגיד וכיון אל האמת, וממנו הושאל לכל דבר סתום בלתי מפורש לקרותו חידה, כמו "ומראה ולא בחידות" (במד' יב ח) "אביעה חדות" (תה' עח ב) ויש חידות המכוסים ואינם מובנים עד שיפורש, וכן בהפי' המיוחס להח' ז"ל (משלי א ו) על "דברי חכמים וחידותם" "חידה דבר מכוסה ואינו מובן עד שיפורש" וכן יסיים פה "כי בל חכמי לב להגידה לאו", ועיין עוד ביאור השם "חידה" (הכרמל שנה ראשונה שבט מרח"י ק"ב).
8) יש גירסאות שונות פה, "י"ג ידידים", וי"ג "חכמים", ופי' שמעו הבינו, וכן "תשמע חלום לפתור אותו" (בראי מא טו) "לב שומע" (מ"א ג ט) "שמענה ואתה דע לך" (איוב ה כז), וכפי הגי' "נבונים" דעתו מפני שנכון גדול מחכם, ע"כ יאמר, אליכם אישים הנבונים אקרא.
9) גם לא לכל הנבונים כי אם להנבחרים והנפלאים שבהם.
10) ענינו הכרה והשגה.

11) ביאור החדה יקרא בלשון הקדש הגדה כמו שביאר החלום יקרא פתרון, וכדכתיב "ולא יכלו להגיד החדה" (שופ' יד יד).
12) ויי"ג "נלאו".
1) מלת אב, ואדון, ואיש, ובעל, וראש, הם קרובים בטעם, והם כמו יסוד ועיקר הדבר.
2) יאמר שהכח, הדבור, שהוא עיקר ויסוד האדם הנוצר מן האדמה.
3) הוא הכח שנתן למין האדם להוציא במוצאות שלו, כי כח הדבור הוא עיקר גדר האדם.
4) הן אותיות **אהוי**, ומפני שהם שוים קראם אחים, ואמר "האחים" בה"א הדעת פי' שהם נודעים במדת האחוה ע"י סגולתם לכל קורא במקראי קדש, כמ"ש החי' ז"ל בסמוך, "בקשו מעל ספר ד' וקראו" וכו', גם ירמוז בה"א הידיעה שרק הם לבדם, הם האחים הגמורים, והאחרים אף שנראה בצד מה שהם אחים, אינם אחים גמורים כמו אלה שיש להם הסגולות כולם, ובלוית חן הגי' "באדמה הוליד אב אחד ארבעה אחים".
5) פי' שאינן מקבלים דגש הנקרא כבד.
6) ובפ"ד הגי' "ולא".
7) פי' שאינן מקבלים רפוים, ר"ל **אה** מאותיות **אהוי** הם בטבעם כמו **אה** מאותיות **אהחער** שאינן מקבלים דגש, גם **וי** מאותיות **אהוי** אעפ"י שהן לפעמים בלי דגש, עכ"ז אינם רפוים, לפי שהם מאותיות **שם שקץ נוזלים** שאינן באים רפוים לעולם, והחי' ר"ג לעטעריס לא כן דעתו בזה, וכתב "רבים השתבשו בפי' מלת האלה, כי יחשבו שכיון בזה שאין באותיות **אהוי** לא דגש קל ודלא דגש חזק, וזה איננו כי הוי"ו והיו"ד נמצאו לאלפים דגושים, כמו שם **חוה**, **יחוה** דעת (תה' יט ג) תלמיה **רוה** (שם סה, יא), וגם היו"ד במלת **היום**, והיו"ד הראשונה במלת **חיים** ודומיהם, גם הה"א הגם שאיננה מקבלת דגש היא מקבלת מה שקשה וכבד יותר מהדגש, והיא המפיק, גם האל"ף אף שגם היא איננה מקבלת דגש, עכ"ז תמצא במסורה ד' אלפין דגושים (בסוף מקץ) "**ויביאו** את המנחה" (ובפ' אמור) "ממושבותיכם **תביאו**", (ובאיוב לג כא) **ושפו** עצמותיו לא **ראו**, (ובעזרא ח יח) "**ויבואו** לנו", הנה עיניכם רואות שלא כיונו האמת וכו' ויפרש, כי אותיות **אהוי** יש להם סגולות רבות המורות עליהם שהם

כולם כאחד שוים, **הא**) שהם קלים במבטא זה כמו זה יותר מכל האותיות עד שכמעט לפעמים אינם נרגשים אם נכתבו אם לא, **הב**) ע"י שהם קלים לפעמים נוספים במכתב, כמו "לא תאסיפון (שמות ה ז), **הג**) לפעמים חם נעדרות מהמכתב כמו מזה (שם ד ב) שהוא כמו מה זה, והוי"ו והיו"ד יש מהם נעדרים למאות ולאלפים, **הד**) שהם לבדם נחים ונסתרים, **הה**) שהם מתחלפים זה בזה, ויש עוד סגולות שהן רק באותיות **אהוי** לבדנה, ולא בשאר האותיות, עיין (שמות ג טו) בפי' הח' ז"ל, והטעם מבואר מפני שהם קלים במבטא יותר מכל האותיות עד שכמעט אינם נרגשים אם נכתבו ואם לא נכתבו, ע"כ יש להם לבדם הסגולות האלה, והנה לפי זה פי' אלה לבדם הם האחים, לא הכבדים על הלשון ולא הקלים, גם לא היבשים והלחים, כי אין לכולם הסגולות האלה כנזכר.

8) גם הקדים זה לבל יחשוב איש שהכונה על ד' יסודות אש, רוח, מים, עפר, שהמים ועפר הם הכבדים, והאש והרוח הם הקלים, כן האש והעפר הם יבישים, והמים והרוח לחים, והח' ר"ג לעטעריס יפרש, יבשים ולחים לא אותיות בומ"פ שהם נדברים בשפתים יבשות והרבות שאין בהם ריר שתחת הלשון, גם לא הלחים האותיות שהם בשאר המוצאות שהם נאמרים בלשון ובחיך ובשניים והגרון שיש בהם הריר שתחת הלשון, ע"כ יכנה אותם לחים, ובדרך כלל אומר, אין שום סגולה באותיות שתוליד האחוה ביניהם, כי אם סגולת הנחות, שהסגולה הזאת היא במקור ויסוד לשאר הסגולות שחשבתי למעלה.

9) בפ"ד הגי' "ירימון" ובלוית חן הגי' ירומון".

10) ר"ל באותיות אהוי" ירוצון תנועותיהם, והח' ז"ל קורא לתנועות אופנים וגלגלים כי כמו שהאופנים מנהיגים את העגלה, כן התנועות מנהיגות ומניעות את האותיות, כי כל מרוצתן ע"י התנועות המושכות אחריהן אהוי, כי כל ת"ג מושכות אחריהן אחת מן אותיות **אהוי** השוה עמה במוצא, ר"ל הקמץ מושכת אחריה אל"ף או ה"א, חירק וצירי מושכות יו"ד, וחולם ושורק מושכות וי"ו.

11) ובפ"ד הגי' "ונחים" ר"ל הם עצמם אותיות **אהוי** לפעמים נחים ונסתרים, ואינם נרגשים במבטא, האל"ף תנוח אחרי כל חמש התנועות הגדולות, בין בתוך המלה

ובין בסופה, ההי"א תנוח בסוף המלה אחרי קמץ צירי חולם, וגם אחרי סגל שיש בה נגינה, וי"ו תנוח אחרי חולם ושורק, יו"ד אחרי צירי וחירק.

12) כמ"ש "והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק" (יחז' א יד), ופי' ברק, כי הברק רץ מהרה ויתראה לעין, ושב ומתכנס מהרה, עד שכמעט תשיגנו הראות ברוצו ושובו.

13) ודימה החי' זיל אותיות אהוי להם, כי פעמים יסתרו, גם פעמים יראו, נראים ונרגשים במבטא.

14) וכן כתב החי' ז"ל (קהלת יב ה) כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות **יהוא** בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים, ושם (ט יא) דע שאין בלה"ק אות מתהפך ומתחלף ומבולע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אהוי"י, ועיין בס' צחות בראשו, שמדמה השבעה מלבים לשבעה כוכבי לכת שהם **שצ"ם חנכ"ל**, ושני המאורות הגדולים וכו', ושני המאורות הגדולים, מהם, הם חמה ולבנה, וחמשת המשרתים, גם הטעמים שנים עשר כנגד חלקי גלגל המזלות, ועפי"ז אפרש "בם דמות ארבע החיות", כי לאלה אותיות הד' ימצא דמות הגלגלים או הכוכבים, הנקראים חיות, כי כמו שאלה יסתרו פעם, וזה בהיותם תחת האופק, ויראו פעם, וזה בהיותם על האופק, כן הענין באותיות אהוי"י כי פעמים יראו בקריאה ופעמים יעלמו.

15) אחר שהניח מה שיכלול ד' אותיות אחרי מהשמוש בלשון, לקח לבאר, מה שייוחד בו אחת אחת מהנה כדי שיתבאר בו המכוון בחידה, וביאר זה בארבעה דרכים, האחד מצד שמותיהם, וזה בחרוז הזה "ראתה עינכם", הב') מצד שמושם בלשון וזה בחרוז "זכר ונקבה", הג') מצד המספר, וזה בחרוז "מספר הריבוע", הד') מצד תמונתו וזה בחרוז "ראש-ורגל".

16) כאילו אמר "ראתה עינכם מה נורא דברי עת נראה כי בכורם", גם יש לפרש "עת נראָה" על אותיות **אהוי"י** כי נראים ולא נרגשים במבטא, פי' נראים לעין ונחים.

17) בשלשה תיבות "דברי מה נורא" תמצא בו הד' אותיות **אהוי"י** הנחים ונסתרים יו"ד בדברי, ה"א מה האל"ף והוי"ו נו"ר"א, ובקובץ הגי' "דברם" וסובב על הד' אחים שזכר מקודם.

18) ר"ל חלק רב, כי האל"ף במלואו מספרו קי"א שהוא רב ממספר הוי"י במלואם העולה יחד ל"ח, וסימנו איי"ק בכי"ר, ר"ל הבכור הוא אל"ף מספרו איי"ק, וכן אל"ף

ראשית האחדים, יו"ד ראשית העשרות, קו"ף ראשית המאות, וכן אל"ף ראשית האלפים, או כי האל"ף הוא בכור וראש לכל שאר האותיות מאל"ף ביי"ת.

19) ובלוית הן הגיי "שם גדולי", ופי' כי האל"ף לקח שם גדול מהגי' כי בקריאתו שתי תנועות באל"ף ולמ"ד, מה שאין כן בהוי" כי אין בשם כל אחד, כי אם תנועה אחת.

20) וכן כתב בס' צחות, והנה מצאנו האל"ף שיבוא נח נעלם אחר כל תנועה, ע"כ הושם בראש האותיות, וטעם אחר, כי האל"ף הוא סי' המדבר, והנה ראוי להיותו ראש לכל האותיות.

21) כי ה"א במלואו ה"א הרי אל"ף נוסף.

22) כי האל"ף הנוספת על ההי"א היא נסתרת בקריאה, וי"ג "גם שמו נוסף ונסתר קורא", ור"ג לעטעריס פי' כי יש עוד רמז בדבריו אלה, כי הברת אות ה"א היא באה מעומק הריאה דרך הגרון, וזהו רק בתחלת הברתה, אך לא תוכל לעמוד כן בהברתה העמוקה, ע"כ בסוף הברתה נעשית קלה ונחה מאשר היתה בתחלה, וההברה הקלה הזאת, אשר בסופה היא בעצמה הברת האל"ף, ע"כ כתב גם שמו וכו' ובסתר נקרא, כלומר לא בלבד בשמה נוסף האל"ף, כי"א גם בקריאה כאשר אמרתי, כי סוף הברת ההי"א היא הברת האל"ף.

23) השלישי מאותיות **אהוי"י** הוא **ו"ו** במלואו, והוא כפול בשני ווי"ן.

24) החכמים הם בעלי לשה"ק, וקראם חכמים להיישיר היתידות, והמה קראו ו"ו לא כיש שקוראים וי"ו או וא"ו.

25) הרביעי מאותיות **אהוי"י** הוא יו"ד, ויו"ד במלואו מספרו עשרים הוא ג"כ כפול.

26) החי' ז"ל קורא למספר משקל וכן לקמן.

27) וי"ג "הרביעי במשקל כפול מצאו" כי ו' ד', שוה במשקל עם אות יו"ד לבדו.

28) עתה מדבר מצד שימושה, ויאמר הבכור, ר"ל האל"ף מאותיות **אהוי"י** הוא הבכור.

29) כי הוא ישמש בעתידים למדבר בעדו ולמדברת בעדה, כי הוא שוה לזכר ונקבה, כשבא בתחלת התיבה, למשל **אלף אעשה אדבר**.

30) ההי"א שהוא שני לאותיות **אהוי**.

31) משמש בל"נ כשהוא בסוף התיבה, כי היא תורה תמיד על סימן הנקבה בכנוים שפחתה אמתה והדומה לזה, ובשמות נערה, בתולה, תקומה, תנופה.

32) אות ו״ו שהוא שלישי לאותיות **אהו״י**.
33) י״ג ״ונודַע״ ובקובץ הגי׳ ״יְדַעְתו״ וכן הוא בחומשי רש״נ.
34) הוי״ו משמש בסוף לזכר כמו ״אותו״ ״לו״ ״דברו״, ודומיהן.
35) ו״ג ״אם פני רביעי בזכר.
36) יו״ד שהוא הרביעי מאותיות **אהוי**, ויאמר את פני הרביעי ר״ל בראש התיבה.
37) היו״ד ישמש לפני השרש בעתיד נסתר ליחיד ורבים כמו יִרְאֶה, יִרְאוּ.
38) היו״ד משמש אחר השרש לנקבה נוכחת כמו ״יְרֵאִי״ ״יְדֵעִי״.
39) כנוי לחכמים המתוכחים ע״ד הפתרון, והוא לשון מדיינים אלו עם אלו, זה מפרש כן וזה מפרש בענין אחר.
40) לשון הפי׳ (יואל ד יא) ״עושו ובואו״, ופי׳ שם החי׳ ז״ל ״התקבצו, ומגזרת עיש שהם ז׳ כוכבים לעולם לא יתפרדו״ וכן פי׳ הרד״ק שם, הקבצו מן עש כסיל וכימה, שהוא חיבור כוכבים, ו״ג פה ״עוצו״.
41) פי׳ פתרון לחידתי והחי׳ פריפאט דוראן גורס ״כל מדנים עושו באו אל תמצאו״, פי׳ יאמר שאלו יתקבצו כולם לא ימצאו סוד אלו האחים, ואמר מדנים, ודעתו הישמעאלים, כי השמוש באותיות אהו״י אצל הישמעאלים מתחלף לשמוש לה״ק, ואין ענינם בהם כענין הישראלים ולכן אמר שאם תשאלו סוד אלו האחים למלך ישראל לא תחטאו אז בהשגת הנרצה בהם, ורמז במלך ישראל ליהוא בן נמשי, ובשמו נמצאו אלה הד׳ אחים.
42) הוא יהוא בן נמשי מלך ישראל, כי אותיות **יהוא** הם אותיות **אהוי** וכן כתב החי׳ ז״ל (במדי יא יא) על הפי ״ולמה לא מצאתי חן בעיניך״ וז״ל ״ומלת, מצתי, חסרת אל״ף ורבים כמוהם, כי אין תימה לחסרון המלך יהו״א״.
43) כמו ״והייתי אני ושלמה בני חטאים״ (מ״א א כא), או היא מלשון ״ולא יחטיא״ (שופ׳ כ טז) ופי׳ לא תחטאו אז בהשגת הנרצה בהם, ורנ״ק פי׳ הביאו החי׳ ר״נ לעטעריס, מדינים עושו ובואו אם תרצו למצוא את חידתי, מהרו ובואו אל מלכי מדין ששמותם **אוי** ורקם וצור וגו׳ ואולי תמצאו, כלומר תמצאם אבל לא כלום וגם יתכן כי ואלי רמז לאותיות **לְאֻוִי** תמצאו) אבל אם תשאלו את **יהוא** מלך ישראל לבלתי תחטאו, לא יחסר מאומה, כלומר תמצאם כולם, כי אותיות **יהוא** הם אותיות **אהו״י**.

44) עתה בא לדבר מצד התנועות, והבכור הוא האל"ף מאותיות **אהוי** (עיין למעלה הערה 28).
45) מלת שכן, ונח, שניהם טעם אחד להם.
46) החי' ז"ל קורא לתנועות גלגלים (עיין למעלה הערה 14).
47) פי'.האל"ף שהוא בכור וראשן לאותות **אהוי**, גם לכל האותיות כולם, באה נח אחר כל הששה תנועות ומה שיחשוב רק ששה, הלא שבעה מלכים יש, והם קמץ, צירי, חירק, חולם, שורק, פתח, סגול, כתב החי' פריפוט דוראן י"ל שהוציא הקמץ מן הכלל, לפי שאות האל"ף היא מיוחדת לתנועת הקמץ וכן כתב החי' ז"ל בס' צחות ואפשר שלא הזכיר שבעה בעבור השורק אשר לא ימצא נחה האל"ף אתו בכתוב כ"א מעט ובזרות, ולא תצדק בו תיבת שוכן, כי לא יקרא שוכן על רגע אחד, ויש חושבין במספר ששה החמשה תנועות גדולות, קמץ, צירי, חירק, חולם, שורק, וגם השוא, כמו חטָא וירְא.
48) פי' האות ה"א היא השני מאותיות אהוי.
49) הה"א תנוח בסוף המלה, אחרי קמץ כמו עֲשָׂה, גָלְה, אחרי צירי, כמו, מחזֵה, אחרי חולם, כמו פרֹעה, ואם ינוח אחרי סגול, רק אם יהיה בה נגינה, כמו עוּשֶׂה, קוּנֶה, לפי שהנגינה מעלה את הת"ק למדרגת הת"ג, אבל אחרי חירק ושורק לא תנוח הה"א לעולם בסוף, ועיין (שמות ג טו) ששם יחשוב הה"א נחה גם אחרי שורק "לא יקרחה קרחה" (ויקרא כא ה) וע"ז כתב החי' ר"ג לעטערס שהטעם בזה מפני שהה"א הזאת היא "מהכתובין ולא קריין, ואין מביאין מזה ראיה כי המסורה אמרה יקרחו קרי, ואפשר לפרש עוד, כי הה"א נמצא ג' פעמים בתנ"ך, בתורה, הֵא לכם זרע (ברא' מז כג) בנביאים "הֵא דרכך בראש" (יחז' טז מג), בכתובים "הא כדי פרזלא" (דניאל ב מג).
50) וי"ג "משכיות שנים שנים", ובקובץ "משכנות שנים בשנים", פי' הוי"ו והיו"ד שניהם לא באו נחים, כי אם כל אחד אחר שתי תנועות ראשיות, הוי"ו באה נחה רק אחרי שורק וחולם, לפי שהם ממוצא אחד. כמו **קוּם שׁוֹר**, והיו"ד באה נחה רק אחר שתי תנועות ראשיות, אחר צירי וחירק, לפי שהם ממוצא אחד כמו **בְּנֵי** יעקב, שמע **בְּנִי**, רק בכנוי הרבים **בָּנָיו**, **בָּנֶיךָ**, שתנוח אחרי קמץ וסגל שלא כמנהג.

51) וי"מ הוי"ו והיו"ד שוכנים באל"ף ה"א, כי האל"ף צורתו **א** יו"ד למעלה ויו"ד למטה וי"ו באמצע, וכן ה"א מחובר מן **דו** או די כמ"ש בסמוך שתי צורות לשני.
52) השם "דבה", הוא כלל דבורים נדברים בלחישה והתיחד להודעת דברים שהי' נעלמים ולא נתפרסמו, "ודבתך לא תשוב" (משלי כה יו"ד) מוסב על האמור לפניו "וסוד אחר אל תגל" וכן בפי' המיוחס להחי' ז"ל שם "ודבת הסוד שגלות לא תשוב", וכן דעתו פה מה שיאמר ודבתם על דבת הסוד מהאותיות.
53) פי' שהוי"ו והיו"ד כל אחד מהם אינו נכנס במחיצת חבירו, כאלו נפלה שנאה ביניהם מצד הדבה וקשה שהוציאו זה על זה, גם אפשר לפרש ודבתם קשה, כי יש הפרש בין שנים הראשונים מאותיות אהוי"י לשנים האחרונים, כי הראשונים שהם האל"ף וההי"א, הם אינם נרגשים כלל, אם נכתבים ואם לא נכתבים, אך שנים האחרונים, הם נרגשים מעט מהראשונים, כי כן טבע הברתם, ולזה אמר ודבתם קשה כלומר שהם קשים ונרגשים מעט יותר מהראשונים, וכמו כן קשים המה במבטא יותר מן הראשונים, כי האל"ף וההי"א ממוצא הגרון, והוי"ו מהשפה והיו"ד מהחיך.
54) וי"ג "בקשו זאת".
55) ר"ל בבראשית שכתוב בו "זה ספר תולדות אדם ביום ברוא אלהים" (בראי ה א).
56) ר"ל בפסוק ויברא אלהים **את** האדם (שם א כז) גם בפסוק וייצר ה' אלהים **את** האדם (שם ב ז) הם אותיות **אהוי**.
57) או פי' שביום הששי שנברא אדם וחוה נולדו גם קין והבל כמאמרם ז"ל (סנהדי' לח ב פדר"א פי' יא ב"ר פי' כד) "בשעה שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה", ותמצא בשמותם, **א**דם, חוה, קין, **ה**בל, אותיות **אהוי**, והחי' פרופיית דוראן גורס "ביום ברוא אדם ארבעת אלה נבראו", ופי' כי אלה הד' אחים נבראו ביום ברוא אדם כי הוא המדבר בדבור החצוני מבין שאר החיים, ואפשר שרמז לאדם הראשון, כי הוא אשר הניח הלשון תחלה, ודעת החי' ז"ל כדעת רז"ל, שהעולם נברא בלה"ק וכשם שהעולם נברא בלה"ק כך נתנה התורה בלה"ק (ב"ר פי' יח).
58) אח"כ ביאר אלה האחים מצד המספר.
59) ר"ל הרביעי שהוא יו"ד, וי"ג מספר רביעי, ובקובץ "רובע".
60) ר"ל יש לו יתרון על אחיו הוי"ו במספר ד'.

61) כמו השני שהוא הה"א.
62) שהוא האל"ף, פי' כמו שהה"א יש לו ג"כ יתרון במספר ד' על אחיו האל"ף.
63) ודבר זה יהי' לך לזכרון למצוא חידתי.
64) וי"ג "שני תיכונים" פי' הה"א והוי"ו שהם האמצעיים באותיות **אהוי**.
65) פי' הה"א והוי"ו מספרם י"א כמו האלף שהוא הראשון עם היו"ד שהוא האחרון שמספרם ג"כ י"א.
66) החי' ז"ל יכנה לחשבון הגימטריא בלשונות שונות כמו מספר, סוד, משקל.
67) ר"ל אותיות **אהוי** שמספרם כ"ב.
68) אם תשקול את הארבעה אותיות במשקל המאזנים שהוא חשבון הגימטריא.
69) שני הכפי"ן כ"ף "בהם", וכ"ף "וכמו", הם ע"ד כמונו כמוך, כעמי כעמך, ופי' האותיות אהוי אשר ישאו יהי' כמו האותיות הנשואים, והנשואים כמו אשר ישאו אותם, וכאלו נכתב הנושאים כנשואים, והנשואים כנושאים.
70) החי' ז"ל קורא להאותיות נשואים, מפני שהתנועות נושאים אותם.
71) וכוונתו שאותיות **אהוי** עולים כ"ב במספר כל אותיות **א"ב** שהם ג"כ כ"ב, וכן כתב החי' ז"ל בפי' (שמות ג טו) "והנה אלה הארבעה המספרים (פי' אותיות אהוי הם היקרים ומספרם שנים ועשרים כמספר כל האותיות ואל תחשוב הכפולים (הם אותיות מנצפ"ך) כי הם בעצמם, רק מה שהי' ברוחב השיבו באורך".
72) עתה יורה אותנו החי' ז"ל טעם שמות ארבעה אותיות **אהוי** וצורתם, ועל מה הם מרמזים בשמותם, וגם על מה הם מרמזים. בצורתם, והחל מאות האל"ף, ואמר כי האל"ף יש לו דמיון כדמות ותבנית דומה לדומה מעט לצורת האדם **א** כלומר אם תפשוט אותו מכפיפתו תמצא ראשו כראש האדם, ורגלו רגל ישרה כרגל האדם.
73) חלק הקו האמצעי שהוא בולט אחורי הראש יתאר אותו לזרוע, ולכן אמר וזרוע עם גויה, ולא אמר וזרוע וגויה, להורות כי הזרוע דבוק בקו האמצעי שיתאר אותו בשם גויה.
74) להאלף שהוא קדמון, וכן יאמר בס' צחות, והנה צורת האלף כגשם בן אדם שיש לו ראש וגוף ויד ורגל".
75) ר"ל לאות הה"א, וי"ג, "ושתי צורות לשני" וכן יאמר בס' צחות כצורת האותיות "דע כי כל אות יש לו צורה אחת, והטעם שהיא דבקה (פי' שחלקי הצורה הם דבקים

זה בזה, ולכן הם צורה אחת) חוץ מהה"א שהיא שתי צורות (פי' כי חלקי ההי"א הם נפרדים זה מזה, בעבור שהקו השמאלי באורך הוא נפרד מהקו הרחב שהוא למעלה, ומהקו הארוך בצד הימין).

76) ר"ל הוי"ו.

77) צורתו כמו אגמון, והוא כלי מתכות קטן כעין מחט כפוף כגומא שע"פ המים, וכן פי' החי' ז"ל (איוב מ כו) עה"פ "התשים אגמון באפו", "ידוע כמו גומא כמנהג צדי הדגים", וכן יאמר בס' צחות "גם חכמינו אמרו כי ווי העמודים כצורת וא"ו, והנה הוא כדמות דבק" (פי' הוי"ו דומה בצורתו כדמות דבק הנקרא בל"א (האקען) לתלות בו דבר) וכן כתב בס' (יסוד מורא שער י"א (והוי"ו) כדמות ווי העמודים ונכפל להדביק השפתים, וי"ג "ואחיו כמו אגמון הוא".

78) הוא היו"ד הרביעי מאותיות **אהוי**.

79) נכפף רגלו הקטן כחצי עיגול, וכן יאמר בס' השם "ושמוהו כחצי גלגל" ובס' צחות כתב "והנה צורת היו"ד כדרך גלגל כי הוא מחבר כל אשר בתוכו, והוא מגזרת וְהַתּוֹדָה השנית (נחמי' יב לח) "שתי תוֹדת גדולות" (שם פ' לא)", ובס' יסוד מורא (שער יא) "ועוד ידוע כי גלגל הרוח והאש אחד, ג"כ גלגל המים והארץ, ומקיפים אותה שמונה גלגלים בראיות גמורות, והנה הכל עשרה, ע"כ צורת יו"ד כדמות קו עגול שהוא מקיף כל אשר בתוכו, ופי' קהלה, מגזרת "והתודה השנית" "שתי תודת", עכ"ל, ולבאר לך כ"ז אביא מה שכתב בעל ס' לוית חן ששאל מהחכם הפילוסוף מי ישי"ר ע"ז ומה שהשיב לו וז"ל "ודע עוד כי התבוננתי על מאמר תמוה אשר מצאת בשער י"א, המדבר על צורת יו"ד וראיתי כי אין צורך להסגיר שום מלה בין שני חצאי עגול, גם לא למחוק שום דבר, והכל בא על נכון רק אם נתקן הלשון ככה "ע"כ צורת יו"ד כדמות קו עגול שהוא מקיף כל אשר בתוכו", ופי' קהלה, מגזרת "והתודה השנית, שתי תודות" והא לך פי' הדברים, הרב ז"ל טורח להוכיח שאות יו"ד מוכנת להורות על מספר העשרה הן מפאת צורתה הן מפאת שמה, מפאת צורתה כי היא כעין נקודה גסה ועבה ונוכל לדמות אותה הנקודה לקו עגול קטן (וכך היא באמת שאין באמצעיתה מקום פנוי ורק כי הכל מלא בדיו) וזה הקו העגול בא להורות אל

הגלגל העליון שהוא מקיף כל אשר בתוכו היינו ט' גלגלים האחרים שכללותם עולה אל עשרה, וכן מפאת שמה, אומר הרב ז"ל (צחות שם) כי שם יו"ד בא משרש "ידה" שפי' לפעמים קיבוץ וקהילות ענינים רבים במקום אחד, ולזה אמר ופירושו קהלה, והביא ראיה מפסוק "והתודה השנית" האמור (בנחמי' יב לח) גם מפ' ותעמודנה שתי התודת (שם פ' לא) כי שם תודה הכתוב שם פירושו קבוץ מקהלת משוררים כדעת כל המפרשים (רש"י ורד"ק שרש ידה) ור"ש ן' מלך פי' כדעת חז"ל (בשבועות טו א) שהם לחמי תודה ורי יהודה ורי יונה וכן החי' ז"ל פי' לשון קהלות קהלות) א"כ יו"ד יורה על קבוץ כל עשרת הגלגלים במקום אחד".

80) מספרו של היו"ד הוא יותר מכל שאר אותיות **אהו**, גם הוא סך מספר שכל המספרים הולכים על אופניו שני עשרות הם עשרים, שלשה עשרות שלשים, וכן עד עשרה עשרות שהם מאה, ועשרה מאות אלף, ועשרת אלפים רבבה, וכן עד אין סוף ע"כ יאמר, והוא בעל המון, פי' מספרו מספר רב.

81) פי' מי שרוצה להבין בחכמה מוכרח לבוא בתחלה בתוך ים המקרא שהוא ים החכמה ולרחוץ במימיה.

82) לשון הכתוב "כי גאו המים מי שחו" (יחז' מז ה), ופי' גדלו כ"כ עד שהי' מי שחייה, שלא יוכל אדם לעבור בהן, אלא א"כ ישחה עליהם, וכמו כן יאמר פה, שיהי' מי חכמת לב שיעור רב, לזיכוך המחשבה והרעיון.

83) פי' תטהרו, ציוה למעיינים לבל יחפשו דבר בהבנתה עד הטהרם, ויהי' שכליהם זך וצח ונקי בדעת העיר בכל זה למה שבחידה מן העומק.

בראשית

פרק א

פירוש א

א וכן אמר הח' ז"ל (ס' צחות אות בי"ת) "ויש בית נוסף" כמו "יען וביען" (ויקרא כ"ו מ"ג) "בראשונה" (למטה י"ג ד') "הנו ראשונה", (פי' שבי"ת בראשונה נוספת וכאלו נכתב ראשונה):

פירוש ב

ב ובכ"י א הגי' "היה הבי"ת קמוץ בקמץ גדול":

פירוש ג

ג פי' אלו היתה נוספת משפט הלשון להיות קמוצה, כמו "בראשונה" והיה מן הצורך לכתוב "בָּראשית" והנה גם דעת הח' ז"ל שהבי"ת נוסף, אבל לא כבית של "בָּראשונה" כי הבי"ת של "בראשונה" היא בקמץ, והקמץ יורה על ה"א הידיעה, והבי"ת של "בָּראשית" היא בשו"א, לפי שאי אפשר להנקד בקמץ שהרי אין שייך לומר שהבי"ת מורה על ה"א הידיעה, כי ה"א הידיעה מורה על דבר שנזכר מקודם לכן, במקום אחר, ונודע לשומע, וישוב ויזכירו שנית, ירמוז עלי' בה"א כי הוא הנזכר שזכר מקודם אבל כאן היתה ההתחלה:

פירוש ד

ד כל השמות שיש להם תי"ו באחרונה אותו התי"ו מורה על קישור ודבוק של שם אחר שיש לו שייכות עמו, והתי"ו מורה כאלו כתוב לפניך מלת "של" ד"מ "אֵשֶׁת אברם" (למטה י"א ל"א) היה ראוי לכתוב אשה של אברם, אבל עכשיו שנשתנה הה"א לתי"ו, הרי הוא כאלו כתיב אשה של אברם, וזה נקרא אצל המדקדקים דבוק או סמוך, כי מלת אֵשֶׁת דבוקה וסמוכה למלת אברם:

פירוש ה

ה כל מקום שמביא הח' ז"ל מלת "והטעם" ר"ל פירושו:

פירוש ו

ו כי הסמיכה אינה שייכה אלא בשני שמות זה אחר זה, ר"ל שם עצם או שם דבר, ואיך נוכל להסמיך תיבת "בראשית" לתיבת "ברא" שהוא פעל עבר, ואינו שם מן השמות, ואין שייך בו דין הדביקות, וע"ז פי' הח' ז"ל שהוא כאלו נכתב אחר תיבת בראשית מלת "הערב" או "הלילה" או "החשך" הוא רש"י ז"ל:

פירוש ז

ז ושם אין שייך לומר שהתי"ו מורה על מלת "של":

פירוש ח

ח לפי הגי' "נוסף" פירושו ידוע, ולפי הגי' הישנה "נושא" פירושה, ר"ל שיש לו איזה משמעות אבל בלי טעם:

פירוש ט

ט פי' שהי"א אינם נותנים טעם באיזה משמעות היא נושא הבי"ת, ואפשר לפרש דעת הי"א שבי"ת בראשית נושא המאמר את השמים, וי"ג "בלא טעם" ובכ"י א הגי' "כלי

טעם" ופי' כי זאת הבי"ת הוא בי"ת הכלי, כמו "באבן יד" (במד' ל"ה י"ז) וכן בראשית ר"ל עם ראשית וכן כתב המורה (פ"ל מהחלק השני) "והבי"ת כבי"ת הכלי" (פי' כי אצל המדקדקים יבוא הבי"ת בשמוש בשני פנים, בי"ת הכלי ובי"ת העזר, בי"ת הכלי הוא כאשר דבר אחר נמצא תוך דבר, שהדבר המקבל הוא כלי לדבר המקובל ויאמר שהוא נמצא בו כאמרנו "היין בחביות" בי"ת בחביות, יאמר שהוא בית הכלי וטעם קריאתה בית הכלי בהורות מקום הדבר או הזמן, ובי"ת העזר כמו "ופעל בפחם ובמקבות יצרהו" (ישעי' מ"ד י"ב) בי"ת במקבות נקרא בי"ת העזר) והח' רי"ר רוצה לגרוס תחת "בלי טעם" "כלי ועם" ר"ל שהבי"ת נושא בקרבו הוראת "כלי" והוראת "עם" (מיט) והיא המכונה בשם "בי"ת הכלי":

פירוש י

י ר"ל ודעתם של י"א לתת טעם שיש להם ראשית:

פירוש יא

יא הוא דעת אריסטו והנמשכים אחריו וכן כתב המורה (ח"ב פ"ל) אבל מה שתמצאהו כתוב לקצת החכמים מהעמיד זמן נמצא קודם בריאות העולם מסופק מאד כי זהו דעת אריסטו:

פירוש יב

יב ופי' זה הפסוק האמתי כן בהתחלה ברא השם העליונים והתחתונים, זהו הפירוש המסכים לחדוש העולם (מורה פ"ל מה"ח ה"ב):

פירוש יג

יג ואין לטעון על הח' ז"ל במה שאמר למעלה "והנה שכחו וירא ראשית לו" שהשיג על דברי האומרים שהוא סמוך, ואיך עתה שב לומר כדבריהם, כי באמת דעת הי"א שמלת ראשית הוא לעולם סמוך, ודעת הח' ז"ל שיש מקומות שהוא סמוך, ויש שאינם סמוך:

פירוש יד

יד דעת הח' ז"ל שמלת בראשית אינו סמוכה מפאת הדקדוק. אבל היא סמוכה מפאת הענין ועיין (מלחמות השם להרלב"ג ח"ב פ"ב):

פירוש טו

טו פי' מלת "בראשית" למלת "ברא", הלא "ברא" הוא פעל עבר:

פירוש טז

טז פי' כי מלת דְּבָר הוא ג"כ פעל עבר:

פירוש יז

יז וכן מלת חָנָה פעל עבר:

פירוש יח

יח טעם הסמיכות יתברר בפסוק הבא אחריו, "והארץ היתה תהו ובהו", וטעמו בראשית בריאת שמים וארץ, והארץ היתה תהו ובהו, ולא היה בארץ ישוב, כי היתה מכוסה במים, ויאמר אלהים יהי אור, ולפי דעת הח' ז"ל לא נברא ביום ראשון רק האור, ובסמוך יביא ראיה מדברי דהע"ה בתהלותיו בפ' ברכי נפשי (תהלי' ק"ד א') וכן דעת רש"י ז"ל והרלב"ג, אך הח' ז"ל תיקן כי הוי"ו במלת והארץ אינה משמשת כמו שאבאר במקומו:

פירוש יט

יט וכן הוא דעת הרמב"ן ז"ל שכתב, ואין אצלינו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון "ברא", וכן כתב הרד"ק ז"ל "ועיקר המלה (פי' ברא) על ההוצאה מן האפס אל היש", וכן יבאר הרדי"א ז"ל, וכתב שמלת ברא תורה על המצאת היש מאין, ועל התהוות הדבר הפעליי אחר האפס הגמור שהוא הנחתו הראשונה:

פירוש כ

כ ואין כן דעת הח' ז"ל, וכן יאמר בשיטה הראשונה "ואין מלת ברא כאשר חשבו רבים לעשות את שאינו ישנו, והעד (גי' המוטוט "והמוכיח") ויברא אלהים את התנינים הגדולים (למטה פסוק כ"א) והנה מצאנו, "ואם בריאה יברא ד'" (במד' ט"ז ל') שהוא כמו גזרה שגזר *א) וככה אמר הכתוב "ולכבודי בראתיו" (ישעי' מ"ג ז') *ב) שהוא נתיצת הכח בעצם *ג) ואח"כ יצרתיו שהוא הצורה, ואח"כ עשיתיו שהוא התיקון, כמו "וימהר לעשות אותו" (למטה י"ח ז') *ד) ומלת "וברא אתהן" (יחז' כ"ג מ"ז) לשון חתוך וגזרה, ואם זאת הגזרה היא מבנין הכבד, וע"כ כתוב "בורא קצות הארץ" (ישעי' מ' כ"ח) *ה) בעבור כי הקצוות אינם גופות *ו) וככה "ובורא חושך" (שם מ"ה ז') *ז) כי החשך איננו רק העדרת דבר *ח) (גי' המוטוט כי החושך אינו דבר והוא מקרה על דעת רבים *ט) כן הוא העברת הדבר *י)) ובעל ס' יצירה יקראנה תמורה, תמורת חיים מות, תמורת עושר עוני, תמורת חכמה אולת *יא) והצל איננו דבר, רק דמות

העדרת דבר, ואנשי המחקר אומרים כי הש"י בורא תמיד *יב) התורה וכסא הכבוד, ואין להם ראשית זמן ולא יהיה להם סוף:

פירוש כא

כא ושם כתיב אשר שרצו המים שמשמעו שנבראו מן המים:

פירוש כב

כב בפ' "ויברא אלהים את האדם" כתוב "בצלם אלהים ברא אותו" "זכר ונקבה ברא אותם" והזכיר בפ' זה שלש פעמים בריאה, ודעת הח' ז"ל כי בראו אותם יש מיש, כי נבראו מארבע יסודות:

פירוש כג

כג כי חכמי המחקר אמרו שהחושך הוא העדר האור וסורו, ולפי זה נברא אין מיש:

פירוש כד

כד ר"ל יש לה שני פירושים, וי"ג **ברא לו שני טעמים** ופי' ענין בריאה וענין אכילה, ובכ"י **א**) הגי' "בא לשני טעמים", ובכ"י יש"ר הגי' "וזה דקדוק המלה בלי ספק לה שני טעמים":

פירוש כה

כה שפי' לדעת הח' ז"ל ענין גזירה:

פירוש כו

כו שהוא מענין אכילה, וכן פי' הרד"ק "לא ברה אתם לחם", לא אכל אפילו אכילה מועטת, כי הבריה אכילה מועטת כמו "ואברה מידה" (ש"ב י"ג ו'), וכן פי' רש"י ז"ל ואברה ואוכל, וכן תר' על פסוק "ולא ברה","ולא אַכָל":

פירוש כז

כז לפני הח' ז"ל היה כתיב באלף **ברא** כאמרו באר היטב, וזה השני אל"ף תחת ה"א וכן היה כתוב לפני רבינו ישעיה, כי בפירושו שם כתב "ונתחלף הה"א באל"ף (רי"ר).

פירוש כח

כח פי' כי הוא מענין אכילה:

פירוש כט

כט מבנין הפעיל, כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעיל בנין הכבד הנוסף, כי הפעל יוכל להבנות על שבעה בנינים, שלשה מהם בתמונת פועֵל, ושלשה מהם בתמונת פעול, ואחד מהם בתמונת פעל חוזר, ובעלי הלשון קוראים להבנינים הפועלים בשם אבות, ולהבנינים הפעולים בשם תּוֹלָדוֹת וקוראים לבנין פָּקַד בִּנְיָן הַקַל ולבנין פִּקֵד

בְּנְיָן הַכָּבֵד ולבנין הִפְקִיד בְּנְיָן הַנוֹסֵף, וקראוהו בנין הכבד הנוסף, להורות שהכבדות שלו הוא בעבור שתי אותיות הנוספת על אותיות השרש, שהם הה"א והיו"ד:

פירוש ל

ל מלת להברות והיה "להבראות":

פירוש לא

לא וי"ג "ואם היה באל"ף יהיה כמו להבריאכם", ובכ"י **א**) הגי' "ואם היה באל"ף כמו להבריאכם":

פירוש לב

לב ר"ל שהוא מלשון "הביאי חבריה" (ש"ב י"ג יו"ד) והוא גם מענין אכילה, ור"י ן' גנאח פי' שתשמינו עצמיכם, כאלו אמר להבריא אתכם, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג מלשון "ועגלון איש בריא" (שופ' ג' י"ז):

פירוש לג

לג מבנין פִּקֵּד:

פירוש לד

לד שהוא מלשון כריתה, פי' שתכרות עצי היער ותבנה שם ערים לשבת, וכן פי' רש"י ז"ל והרד"ק שם:

פירוש לה

לה כ' ברו לכם הוא מבעלי הה"א (ר"ל כמו **ברה** ליחיד) על משקל "עשו פסח" (מ"ב כ"ג כ"א) (ר"ל שהוא כמו **עשה** ליחיד) והוא לשון ברירה ור"י ן' גנאח בשרש "ברא" פי' ובראת מלשון בחירה וברירה וכתב כי ר' יהודה חשב כי ברו לכם איש מן השרש הזה:

פירוש לו

לו פי' לשון כריתה וגזרה, ודמהו הריק"ם ללשון הערב שאמר לכריתה אל=ברי, וכן תיוב"ע "ויבזעון יתהון בסיפיהון":

פירוש לז

לז ופירושו:

פירוש לח

לח דעת הח' ז"ל שהארץ היתה מכוסה במים לאחר שנבראת, וכן פי' על הפ' "והארץ" כי הארץ היתה מכוסה במים, וכן בפי' (תה' ק"ד ט') על הפ' "גבול שמת בל יעבורון, בל ישובון לכסות הארץ" כתב בעבור שכתב, בל ישובון לכסות הארץ, היא לאות,

כי הארץ היתה מתחילה מכוסה במים, ובחפץ השם דחק הרוח אל המים ונראתה היבשה, אחר שנברא האור שהיה עיקר, ונעשה הרקיע מבדיל בין מים למים, וזה הוא שאמר שטעם ברא לגזור ולשום גבול נגזר:

פירוש לט

לט והמבין דבריו יבין, וכמו שהביא הרמב"ן ז"ל מדרז"ל כח מעשיו הגיד לעמו (תה' קי"א, ו') להגיד מע"ב לבו"ד אי אפשר, לפיכך סתם לך הכתוב, ואמר בראשית ברא אלהים, כי מעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן המקראות, ולא יוודע על בוריו, אלא מפי הקבלה עד מרע"ה מפי הגבורה, ויודעיו חייבין להסתיר אותו, ועיין בהקדמת המורה לחלק השלישי שכתב "וכבר בארנו שאלו הדברים הם מכלל סתרי תורה, וידעת ג"כ איך האשימו רז"ל מי שמגלה אותן" עיי"ש:

פירוש מ

מ השם "אלהים" מורה על ענינים רבים, וע"כ תרגמו אונקלס פעם שם המיוחד כמו פה, ובמקומות אחרים כשידבר במעשה נסים, ועם האבות, ועם משה, ובמתן תורה פעם יתרגם אותו מלאך ופעם מלאכים, ופעם מימרא דה', ופעם רברביא, ובכ"מ יתרגם אותו כפי הראוי בענינו:

פירוש מא

מא בלשון יחיד "ויטוש אלוה עשהו" (דבר' ל"ב ט"ו)"ויסך אלוה בעדו" (איוב ג' כ"ג) ושם זה אלוה בלשון יחיד לעולם קדש, חוץ משנים (בדניאל י"א ל"ח, ל"ט) כי לא מצאנו שנקרא הדיין או המלאך אלוה חוץ מהבוי"ת לבדו, גם שם אלוה תמצא תמיד בכל המקרא מלא עם וי"ו בין הלמ"ד והה"א מלבד אחד שהוא "יזבחו לשדים לא אלה" (דבר' ל"ב י"ז) שהוא חסר, לפי שהשדים לא אלוה הם

פירוש מב

מב משקלו בלשון רבים, מפאת הכחות העצומות עד אין מספר, אשר ייוחסו להעצם הנשגב בלי חקר וגבול, ומדתו מדת הדין, כי כל דרכיו משפט, ויקראו המלכים והשרים והשופטים בשם אלהים, כי גם המה לפי ערכם ישלטו וישפטי ע"י כחות שונות, זה בכה, וזה בכה, וגם עובדי אלילים יקראו לעצביהם אלהים, ויערכו להם כחות רבות, ולא יתאחדו באמונתם, כי איש איש לפי דמיונו ושכלו המוטעה יעשה לו אלהים, ויש לעם אחד אלהות הרבה, בערך הכחות הנפרדות אשר ייחסו להם

עובדיהם, וע"ז נאמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות י"ב י"ב) וכן אמר החבר (כוזר מאמר רביעי פ"א) והח' ז"ל בפירושו (תה' י"א ז') על הפ' "ישר יחזו פנימו" כתב "כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד (הוי"ה) רק על שם אלהים לסוד עמוק", ויאמר הח' ז"ל, אחר שמצאנו אלוה לשון יחיד במקום שכתוב אלהים, הוא לשון רבים והוא מדרך הלשון שיאמר על יחיד גדול לשון רבים דרך כבוד כי הוא נחשב כרבים:

פירוש מג

מג ובשיטה ראשונה "ומלת אלהים צורות אמת, שאינם גופות, ולא בגופות, והעד "ואתה תהיה לו לאלהים" (שמות ד' ט"ז) וקדושי הארץ המקימים משפטי אלהים בארץ גם הם נקראו אלהים, ובני עליון, ובעבור כי מעשה ד' ע"י המלאכים, וכן וישלח מלאך ויציאנו ממצרים (במד' כ' ט"ז) ואיננו משה כי הוא דבר זה, "ומלאך פניו הושיעם" (ישעי' ס"ג ט') וכתוב הנה אנכי שולח מלאך (שמות כ"ג כ') ולפני זה "ויסע מלאך האלהים" (שם י"ד י"ט) והנה השם הוא אלהי האלהים (פי' להורות על מעלת נצחיותו אשר ממנו נאצל נצחיות שאר הנבדלים נאמר שהוא אלהי האלהים) שהם המלאכים, גם יקרא אלהים, כי כן הוא להם כמו קדש הקדשים, שקרא "קדש" כמו "ואל יבוא בכל עת אל הקדש". (ויקרא טז ב):

פירוש מד

מד והמלות האלה שיש בסופו יו"ד מ"ם מרמז כל פעם בלשון רבים, ואעפ"כ נאמרים על יחיד משום דרך כבוד, "כי אלהים קדושים הוא" (יהושע כ"ד יט), וכאשר אמר לשון רבים חזר ופירשו בלשון יחיד, שנאמר "הוא" "אשר לו אלהים קרובים אליו" (דבר' ד' ז') וחזר ואמר "כד' אלהינו" (שם) ולא נמצא שם אלהים בכנוי אל יחיד, רק אל מלך, "ויתחזק בד' אלהיו" (ש"א, ל', ו') "ויקרא אסא אל ד' אלהיו" (דה"ב י"ד יו"ד) ואל כ"ג "שמן משחת אלהיו עליו" (ויקרא כ"א י"ב) וגם אל הנזיר, "כי נזר אלהיו עליו" (במד' ו', ז') לפי שהם מיוחדים בקורבה לאלהים מזולתו, או שידבר כן אל הכלל, "אשרי העם שד' אלהיו" (תה' קמ"ד ט"ו) ונמצא פעם אחד "זו כחו לאלהו" (חבקוק א' י"א) בלשון יחיד לבזיון:

פירוש מה

מה ובשיטה ראשונה "ומנהג כל לשון איננו כמנהג לשון אחר, כי הנה יש לשון שלא ידבר אדם לגדול ממנו רק בלשון רבים, גם בלשון ערבית יאמר הגדול נעשה תחת אעשה, ולא כן בלה"ק, רק אם יספר על הגדול ממנו יאמר לשון רבים, כמו "ואם אדנים" (מלאכי א', ו') "ביד אדנים" (ישעי' י"ט ד') "אם בעליו עמו" (שמות כ"ב י"ד) "כי בועליך עושיך" (ישעי' נ"ד ה') אעפ"י שהוא אחד, והנה בעבור השני דרכים אמר הכתוב "בראשית ברא", והנה יש בזה שלש חלוקות, בלשון לועז, ובלשון ערבית, ובלה"ק, בלשון לועז כשידבר הקטן להגדול לנכח, אז יאמר אליו בלשון רבים, אבל לנסתר בזכרם גדול לא יאמרו עליו בלשון רבים, ובלשון ערבית יאמר המדבר אם הוא גדול על עצמו בלשון רבים. וכן הוא המנהג אצלינו שהמלך יאמר על עצמו אנחנו, ובלה"ק דרך כבוד לומר על הגדול בעת שיזכירו סתם לומר עליו בל"ר אבל כשידבר עמו לנכח, לא יאמר אליו בלשון רבים:

פירוש מו

מו והרדי"א השיג עליו בזה וכתב כי דבריו אלה בלתי מחוורים אצלו, לפי שמצאנו זה השם בלשון רבים נאמר גם על הדברים שמנעם השם מכבוד, "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שמות כ', ג') "זובח לאלהים יחרם" (שם כ"ב י"ט) ולא בא הכתוב לכבד את הפסילים עיי"ש:

פירוש מז

מז "וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה" בלשון רבים, וזה לגודל מעלת האדון ולרבוי מיני הממשלה שיש לו וכמו שכתב רב"ח ז"ל כי זה בבו"ד אף כי בשם ית' אשר מיני הממשלה שלו אין להם מספר, וכל המושלים אין ממשלתם רק ממנו, והוא אחד וכחותיו רבים:

פירוש מח

מח "עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו" (ישעי' מ"ה כ"ד), ודעת הח' ז"ל ששלשה מלות אלו המה בסוף המלה יו"ד וי"ו וזה מרמז כל פעם בלשון רבים, ואעפי"כ נאמרים על יחיד משום דרך כבוד, ובאמת מנהג הלשון כן גם בשאר המלות, כמו "ליל שמורים הוא" (שמות י"ב מ"ב) "יום כפורים הוא" (ויקרא כ"ג כ"ח):

פירוש מט

מט בלשון יחיד אף שתיבת אלהים על משקל רבים, הכוונה בזה, כי המלה עקרה אֵל שהוא לשון כח, ויאמר אלהים על היחיד ב"ה שהוא בעל הכחות כולם:

פירוש נ

נ הדבור מה שאדם ידבר יקראו שפה, וכן פי' הח' ז"ל (קהלת א' ט"ז) "וכן יכנו הדבורים בלשון שפה, בעבור צאת הדבורים ממנה" וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער י"ב) "כדמות הדבורים שיקראו שפה ולשון":

פירוש נא

נא ובשיטה ראשונה "ואחר שמעשה השם יראה על ידם (פי' המלאכים) יקרא אלהים, כמו הלשון והשפה, "איש ללשונו" (למטה יו"ד ה') "ושפה אחת לכולם" (למטה י"א ו') בעבור שיראו האותיות יוצאות מהשפה, והלשון חותך מקצתם נקרא כן":

פירוש נב

נב כן פי' הח' ז"ל (קהלת א' ט"ז) בעבור היות הלב משכן הרוח, והוא הנברא בגוף בתחלה, כי הוא דמות מלך והמוח שר צבא, היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבת הבינה, בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה (פי' לפי שהנשמה באדם צריכה לכלים שעל ידם תשיג הדברים הגופניים בעולם השפל, והכלי הראשון והמעולה שבכולם הוא הלב, כי הוא הנותן חיים לכל אברי הגוף):

פירוש נג

נג פי' והנשמה איננה גוף:

פירוש נד

נד ע"כ ייחס הנשמה אל הלב:

פירוש נה

נה דעת הח' ז"ל כי כל אשר יעשה השם ית' לא יעשה כ"א ע"י מלאכיו:

פירוש נו

נו דעתו כי שם אלהים יצא ראשונה על המלאכים, ובעבור זה נקרא השם אלהים כמו המלאכים שנקראו אלהים, ויבאר הח' ז"ל, כמו שהדבורים הם בשפה, ויקראו הדבורים שפה, וכן נשמת אדם בלב, ותקרא נשמת לב, ובעבור שמעשה השם באמצעות המלאכים הנקראים אלהים, נקרא גם הוא אלהים, (עיין למעלה קרני אור הערה ט'), ובשיטה ראשונה "ואתן לך משל (המשל הזה הביא הח' ז"ל (שמות כג כא) בפ' "השמר מפניו ושמע בקולו") ידוע בראיות גמורות שאין אור ללבנה כ"א

מהשמש, והרואה אור הלבנה, אם יאמר ככה, או יאמר ראיתי אור השמש, הדבור שוה בטעם, ע"כ כתיב "ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל" (שמות יד יט) וכתוב "וד' הולך לפניהם יומם" (שם יג כא), וכתב המק"ח "והסתכל בזה המשל הנכבד, כי כמו שאור הלבנה מאור השמש, ואם יאמר אומר זה אור השמש יאמר אמת, כן אם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מצדו יאמר אמת, ואם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מצד הש"י יאמר אמת, כיון שהשפעת המלאך יבוא לו מאת השי"ת, כמו שאור הלבנה באה לו מאת השמש":

פירוש נז

נז ושם פי' "כי השם הנכבד הוא שם העצם, כי הוא לבדו (פי' השם עומד בעצמו ואיננו צריך לאחר שיאיר לו או יעזרהו) גם ימצא תאר השם, כי הוא הכל ומאתו הכל":

פירוש נח

נח הוא רבינו סעדיה גאון:

פירוש נט

נט בכמה מקומות מחבוריו ובפי' על התורה:

פירוש ס

ס בס' היסוד הביא דעת הגאון ז"ל וסתר שם ראיותיו, ובשיטה ראשונה "ואמר אחד מהגאונים, כי המלאכים נבראו בעבור האדם, גם ככה הכוכבים והגלגלים, והוא לא עמד בסוד האמת, המלאכים נקראו אלהים, והכוכבים בני אלהים, כי המניעים הגלגלים נכבדים ועומדים, ולא יחסרו ולא יכלו, ואיך יבראו הנכבדים שהם משרתי השם הנכבד והם במעלה העליונה בעבור הנמשל לציץ ולחציר גגות, ועוד כי לחכמי המזלות ראיות, כי האחד מחמשה עשר כוכבים גדולים, שהם מהכבוד הראשון גדול מכל הארץ הנושבת, ושאיננה נושבת שבעים פעם, גם חכמים אמרו כל העולם כולו תחת כוכב אחד עומד, ואיך יברא צבא גדול אין מספר לו אצל האדם בעבור נוצר מעפר יכלה שניו כמו הגה", ובפי' הקצר לס' שמות בפ' משפטים כתב ואמרו חכמי הספירות שכוכב אחד גדול מכל הארץ המיושבת ושאינה מיושבת, תשעים פעמים, גם חכמינו אמרו שכל העולם תחת כוכב אחד עומד, ואמר דוד, כאשר ראיתי הירח והכוכבים שהם גדולים, וטעם כוננת, כמו "נכון כסאך מאז", (תה' צג ב) תמהתי

ואמרתי "מה אנוש כי תזכרנו שהוא הבל כנגד הכוכבים", ובשיטה ראשונה, "ואשר הזכירו קדמונינו שהאדם נכבד מהמלאך לא אמרו זה על מיכאל וגבריאל, והמלאכים המשרתים לכסא הכבוד, רק מהנבראים מאש ורוח, בעבור צורך האדם והם אינם עומדים",

פירוש סא

סא כעבד אל אדונו, וכן כתב הח' ז"ל בפי' הקצר על ס' שמות (כג כ) "וידענו כי אין בבני אדם נכבדים מהנביאים, והנה יהושע שנכתב עליו "נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך" (דבר' יח יח) כאשר ראה המלאך נפל על פניו והשתחוה לו ואמר "מה אדני מדבר אל עבדו":

פירוש סב

סב בזכריה (א ט) "ואומר מה אלה אדוני, ויאמר אלי המלאך הדובר בי":

פירוש סג

סג וכן בדניאל מצינו כמה פעמים שאמר למלאך אדוני "והאיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה" (דניאל יוד יז):

פירוש סד

סד ובפי' הקצר לס' שמות (כג כ) יביא עוד ראיות "והתקועית אומרת" ואדוני חכם כחכמת מלאך האלהים" (ש"ב יד כ) ולא באת לחרף את דוד, ועוד כתוב "ובית דוד כאלהים" (זכרי' יב, ח) שפי' כמלאכים, ועוד כתוב "ובמלאכיו ישים תהלה, אף כי שוכני בתי חמר" (איוב ד יט) והנה טעמו כי תהלה ישים במלאכיו שהם נכבדים ואין למעלה מהם, אף כי הקרוצים מחמר אשר מבקר לערב יכתו ויאבדו"

פירוש סה

סה בשמות (ז ד) בפ' "והוצאתי את צבאותי" פי' הח' ז"ל כמו שהם המלאכים צבאות השם בשמים כך הם ישראל בארץ, ויפרש אלהי הצבאות צבאות השמים, והוצרך לפרש כן בעבור כי שם העצם לא יבוא בה"א הידיעה, כמו שפי' בס' השם בשער השני, ואחר שיש ה"א הידיעה במלת הצבאות, הנה אינם שם העצם, רק תואר השם כמו אלהים שהוא מרמז ג"כ על המלאכים וע"כ פי' שהם צבא השמים:

פירוש סו

סו פי' אלהי על המלאכים ועיין (מורה פ"ב מח"א) ולמעלה יהל אור, (הערה מ"ג):

פירוש סז

סז שם מלך נגזר מפעל הכבד הנוסף "למוליך עמו במדבר" (תה' קלו טז) "מוליך יועצים שולל" (איוב י יז) שהוא לשון הנהגה, וכן בברכות "מלך העולם" ופי' הוא ית' מוליך ומנהיג את העולם:

פירוש סח

סח השם אלהים הוא שם התואר לשם העצם הוי"ה וכן פי' הח' ז"ל (שמות ג ד) על הפ' "וירא ה' כי סר לראות":

פירוש סט

סט והשם העצם היא הוי"ה, והוא מורה בבנינו על אחדות גמורה, וכולל ביחד היה הוה ויהיה, ובו יקראו בני ישראל את העצם הנבדל ומחויב המציאות, והשם הזה מקורו בשפת עבר כי כולל בתוכו כל העתים, עבר, והוה, ועתיד ביחד, וזה יעיד עליו כי יצא ממקור ישראל, ועיין קרני אור הערה כ):

פירוש ע

ע ר"ל אעפ"י שהוא תואר איננו כשאר תוארים שהם גם פועלים כגון חכם נאמר חָכַם (משלי כב טו) בל' עבר, תָּחְכַם (שם יט כ) ל' עתיד משא"כ בשם אלהים:

פירוש עא

עא וכן פי' הח' ז"ל שם בתהלי', רוחות הם מלאכיו, כדרך "ורוח סערה עושה דברו" (תה' קמח ח) ובשיטה ראשונה פי' שהמלאכים שנבראו לצורך האדם, נבראו מאש ורוח, והם אינם עומדים, והם מתחדשים בכל רגע:

פירוש עב

עב וכן פי' הח' ז"ל שם (תה' קד א) והחל מהאור כי הוא ההוה בתחילה ואח"כ השמים והארץ, והדשאים ודגי הים, וחית השדה, האדם, והברכה שתברך הנפש, סוד הוא שתודה ותאמר לשם כי הוא גדול מאוד על דרך, "ומרומם על כל ברכה ותהלה":

פירוש עג

עג פתח דבריו יאיר ביצירת האור, וישם את האור ראשונה לשמים וארץ, והורה דעה שאין בראשית ברא בראשונה ברא השמים, כי אם בראשית ברוא, על דרך הזה ענין הכתובים כך הוא, בראשית בריאת העליונים והתחתונים בהיות העולם תהו וגו' וחושך וגו' ויאמר אלהים ויהי אור:

פירוש עד

עד ביום השני כדרך "וימתחם כאהל לשבת":

פירוש עה

עה כמ"ש "המקרה במים עליותיו" והם העבים שהם בכדור הסגריר, וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער א') "וככה המים על השמים", פי' הוא מקום תכלית הגעת העבים באויר, ובמקום ההוא מן האויר ישיבו העבים מים ויפלו לארץ בטבע:

פירוש עו

עו כמ"ש עושה מלאכיו רוחות, ופי' רוחות הם מלאכיו, כטעם "רוח סערה עושה דברו":

פירוש עז

עז כמ"ש משרתיו אש לוהט, והם הברקים היורדים מן השמים:

פירוש עח

עח הזכיר הרקיע והעבים והרוח, ועתה הזכיר הארץ, וטעם "יסד" על דרך "כוננת ארץ ותעמוד" (תה' קיט צ) כי אין לה תנועה (לפי שיטתו) כי היא כולה קטנה נגד השמים כנקודה בעגולה:

פירוש עט

עט אין מקומו כאן, ומקום המאמר "וכן כתב רוח סערה עושה דברו" הוא למעלה אחרי מלות "ללכת אל מקום שישלחנו" (רי"ר):

פירוש פ

פ מלה זו הונחה להורות על הנפעל, כמו ראובן הכה את שמעון אם נאמר ראובן הכה שמעון לא נדע מי המכה, ומי המוכה, וע"י מלת "את" נדע שהמוכה הוא שמעון::

פירוש פא

פא פי' עצם השמים וכן פי' הרמב"ן ז"ל מלת "את" כמו עצם הדבר ודרשו בה שהיא לעולם לרבות כי היא נגזרה מן "אתא בקר" (ישעי' כא יב):

פירוש פב

פב עיין בפ' הח' ז"ל (שמות י ח) ובביאורי שם:

פירוש פג

פג שהם פעולים:

פירוש פד

פד כי בדבר שהוא מבואר מי הוא הפועל והפעול לא הוצרכו למלת "את":

פירוש פה

פה פי' ובא הארי ואת הדוב, ונשא שה מן העדר הוא הפועל שנשא שה מהעדר וכאלו אמר ובא הארי והדוב:

פירוש פו

פו שיבוא עם הפועל וכן כתב בס' מאזנים "דע כי מלת את" תמצא עם הפועל והפעול, לכן ברוב הוא עם הפעול, והוא עם הפועל, ובא הארי ואת הדוב (ש"א יז לד) לכן יבוא עם פועל יוצא ועם הפעול ברא אלהים את השמים ויחסרו מלת "את" אשר ברא אלהים אדם (דברי' ד לב):

פירוש פז

פז כמו "עשו מלחמה את" (למטה יד ב) "הבאים מצרימה את יעקב" (שמות א א):

פירוש פח

פח כמו "הם יצאו את העיר" (למטה מד ד) "כצאתי את העיר" (שמות ט כט):

פירוש פט

פט כוונתו לפי שמציאותם מפורסם לעין כל ידבר עליהם בה"א הידיעה אף שלא הזכירם עוד:

פירוש צ

צ כי לא ימצא משמים שם מורה על היחיד בשום מקום:

פירוש צא

צא בס' איוב כתיב "הידעת את חוקת השמים, אם תשים משטרו בארץ" (איוב לח לג) ובעבור כי שמים לשון רבים ומשטרו לשון יחיד, הוצרך לפרש שהוא משטר כל אחד, וכן כתב בס' מאזנים "כי יש שהוא לשון רבים ובא לאחד כמו שמים, אעפ"י שהוא לשון רבים בא לאחד והוא אם תשים משטרו בארץ, והוא זר", ובפירושו על איוב יפרש "משטרו שב אל השמים בעבור שיש להם ממשלה על הארץ, מן שוטרים":

פירוש צב

צב כמו "ערים גדולות ובצורות בשמים" (דבר' א כח) "מגדל וראשו בשמים" (למטה יא ד) גם הושאל זה השם לריחוק הקצוות "אם יהיה נדחך בקצה השמים" (דברי' ל, ד):

פירוש צג

צג הוא לשון ערבי:

פירוש צד

צד וכן כתב הח' ז"ל בפי' שה"ש ח יא) בפעם הראשונה "ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאוד ללשון הקדש, כי בניניו ואותיות **יהו"א** והמשרתים, ונפעל והתפעל, והסמיכות, דרך אחת לשתיהן, וכן בחשבון, ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון

הקדש, על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא, ויש דומה בלשון ישמעאל, נאמר אולי פירושה כן אעפ"י שהדבר בספק", ובס' הגלוי להריק"ם ז"ל יכנה שפת ערבית בשם "לעגי שפה" בעבור אשר רבים אומרים שהשפה הערבית היא שפת עבר שהשתבשה:

פירוש צה

צה פי' הם הגלגלים, ובס' (תה' קמח ד) על פ' הללוהו שמי השמים פ' הח' ז"ל "כי הוא כדור אש סמוך אל כדור הלבנה":

פירוש צו

צו פי' כי יבואו בלשון שנים ולא ימצא בהם לשון יחיד, והרי"ר כתוב כי מקום מלת "ולא יתפרדו" הוא למעלה אחרי מלת "ולעולם לשון רבים" וכן בפ' ב' "לשון רבים גם לא יתפרדו":

פירוש צז

צז והטעם כי השמים נקראו כן ע"ש שתי מקומות שהם שוקטים ונחים בו, והם שני הקוטבים, האחד בצפון והאחד בדרום, שעליהם תסוב כל העגולה, וזולת שניהם אי אפשר לגלגל לנענע, והח' ז"ל בביאורו לעמוס, (ה, ח) ביאר כל זאת בארוכה, וכן הרחיים התועלת המגיע מהם כשהם מחוברות:

פירוש צח

צח וכן מלת צהרים. לפי שהשמש בין שתי המעברות המכונות בשני זמנים בקר וערב. והוא עת חצי היום כשהשמש באמצע העגולה שאינו נוטה לכאן ולכאן.

פירוש צט

צט הח' ז"ל קורא להיודעים חכמת צורת הגלגלים "אנשי המדות":

פירוש ק

ק עיין בהקדמת הח' ז"ל בדרך הא', ובביאורי שם (הערה יז) ולמטה א טז בקרני אור (הערה קז):

פירוש קא

קא הוא רבינו סעדיה גאון:

פירוש קב

קב ובס' (אגרת השבת שער ג') הביא הפי' הזה ולא הזכיר שם הגאון:

פירוש קג

קג וכן בשיטה ראשונה "בראשית בריאה ברא השם השמים שהם כמו הקו הסובב בעגול, והארץ שהיא הנקודה האמצעית, ואחר שהקו והמוצק נבראים, הנה האש והמים, שהם בין הקו ובין הנקודה נבראים על כן לא הזכירם הכתוב", וברש"נ וגם בשארי נדפסים הגי' "והמים כחוט הסובב" וט"ס הוא:

פירוש קד

קד והזכיר זה להודיע מתי נבראו היסודות, כי לא נתפרשה בריאתם בפ' בראשית, והנה דעתו ששמים הם אש ומים, וס"ל כי הרקיע שהוא שמים הוא כחוט סובב את הארץ שהיא כנקודה והרקיע נברא ביום שני והיבשה היא הארץ ביום ג' ועלו בה צמחים באותו יום:

פירוש קה

קה וא"כ לדעת האחרים הוא ג"כ נכלל בפ' הראשון הד' יסודות:

פירוש קו

קו ולא כדברי הגאון ואחרים:

פירוש קז

קז הוא האויר, ולדעת הח' ז"ל האור הוא ההוה הראשון, והשני הוא האויר הממוזג שנתהווה ע"י יבושת המים, והראות היבשה, והתיבשות מיסוד העפר, והתלהטות האויר הדק להרקיע היה מעשה אחד:

פירוש קח

קח הוא מזמור ברכי נפשי (תה' קד):

פירוש קט

קט פי', ולפי שלא יתכן להיות:

פירוש קי

קי זה אינו מדבריו, רק שב להזכיר דברי הגאון והאחרים שהזכיר עמו למעלה כדי שישיב על דבריהם:

פירוש קיא

קיא לפי דעתם:

פירוש קיב

קיב כי בטרם שנבראו למי יקרא, וע"כ הכתוב מדבר, כי אחר שכבר נבראו יקראם לפקודתו כעבדים נאמנים יעמדו יחדיו לשמוע בקול ד':

פירוש קיג

קיג ובשיטה ראשונה "והכתוב, קורא אני אליהם יעמדו יחדו, ופשוטו כי אני יסדתי ארץ, בעבור כי היסוד למטה, והנה הארץ אם היא הנקודה, היא למטה מטה, וכל השמים מכל צד עליה, ואל תחשוב הדבר כנגדך, כי יש שמים תחתך, וחכמי האמת מורים כן, יאמר על השמים שהם נכבדים שנבראו בימין, ובעת שיקראם לעשות רצון שליחותו הם יעמדו יחדיו כעבדים לפני השי"ת":

פירוש קיד

קיד ובשיטה ראשונה "וכמוהו "לעולם ד' דברך נצב בשמים", ודבר השם הם גזרותיו וכולם מהשמים, ואח"כ הזכיר הארץ, ואמר "כוננת ארץ ותעמוד", כי אין לה תנועה, והיא לעולם עומדת כנגד הדורות, כאשר אמר שלמה, ואח"ז כתוב "למשפטיך עמדו היום", והעד כי איך יקרא אליהם והנה אינם":

פירוש קטו

קטו ואמר אח"כ למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך (תה' קיט צא) וכן הוא כונת הכתוב "קורא אני אליהם יעמדו יחדו" והבאר יצחק גורס "שתצום":

פירוש קטז

קטז ובשיטה ראשונה "וטעם והארץ היתה תהו ובהו, כאשר בראה היתה ככה":

פירוש קיז

קיז כי היתה ראויה לבוא בסגול:

פירוש קיח

קיח וכן כתב הח' ז"ל (צחות שער השמות) והנה מלת הָאָרֶץ זרה בעבור, קמוצת האל"ף, והיה ראוי להיות כמו חביריו בעלי האל"ף "הָאֱלֶף לך שלמה", "והָאֱבֶן הזאת", "מן הָאֶרֶז אשר בלבנון" (מ"א ה יג):

פירוש קיט

קיט ושהמ"ם בו נוספת כמו שאמר ריקם, חנם, ושהיה ענין הכתוב שבתחלת הבריאה היתה הארץ כולה מכוסה במים שהוא התהום:

פירוש קכ

קכ וכן דעת ר"י ן' גנאח והרד"ק, וברש"נ הגי' "כמ"ש המים" וט"ס הוא:

פירוש קכא

קכא עיין ראש הספר במערכת הספרים, וכן הוא בס' היצירה מדוייק, ובס' יצירה שלנו חסר המאמר:

פירוש קכב

קכב ולזה לקח הירוק שהוא הממוצע שבמראים, ובממוצע יש בו חלק מכל אחד מההפכים:

פירוש קכג

קכג כמו פירי דפלימי, ודגים המפולמים (ביצה כד ב) פי' שהאבנים של יסוד העפר היו לחות ומעורבות ביסוד המים:

פירוש קכד

קכד צַדְיָא וְרֵיקַנְיָא:

פירוש קכה

קכה כלומר ששניהם מורים בדרך אחד על השממון, והם שני שמות נרדפים מורים כאחד על המציאות החמר הנבדל, וסוגם ההעדר:

פירוש קכו

קכו ושרשם, תהה, בהה, וכן כתב הרד", "והוי"ו תחת ה"א למ"ד פעל:

פירוש קכז

קכז ששרשם שחה, אחה, וכן פי' הרד"ק בשרש אחה":

פירוש קכח

קכח עתה חזר הח' ז"ל לפרש מלת בראשית ומלת ברא, ואמר בראשית בריאת הרקיע והיבשה היינו השמים והארץ שלא היתה הארץ ישוב וכו' ויפרש השמים הרקיע לא כדעת המפרשים שהיא עולם המלאכים וכמו שביאר:

פירוש קכט

קכט פי' שהיתה רקנית מיושביה, לפי שלא נבראו עמה יושביה. ומלבד זה לא היתה מתוקנת להיות מיושב לבע"ח, כי היתה כולה מכוסה במים וכן פי' הח' ז"ל (תה' קד ט) בפ"ק "בל ישובון לכסות את הארץ" "הזכיר "בל ישובון" לאות כי בתחלה היתה הארץ מכוסה במים, ובחפץ השם דחק הרוח אל המים ונראתה היבשה אחר שנברא האור שהיה עיקר":

פירוש קל

קל בשי"ן שמאלית:

פירוש קלא

קלא כי הטבע נותן שהכבד יורד למטה, והקל עולה למעלה וע"כ ראוי היתה שתהיה שקוע במים, ובהשגחת השם יבשה המים ונראתה היבשה:

פירוש קלב

קלב פי' אם נפרש בראשית בריאת וכו' איך יפול עליו וי"ו החבור, ויפרש הח' ז"ל ששמוש הוי"ו הזה אינו לחבור כי שמושי הוי"ו רבים, וכאן הוא להמשך המאמר, פתח במה דמסיים, כאומר ואולם הארץ שאמרתי:

פירוש קלג

קלג שדרכם לשומה בראשי המאמרים ובראשי התולדות ללא ענין עטוף וחבור, ועיין (למטה כ טז, ובביאורי שם) ובפי' רד"ק יהושע א א, ש"א א א):

פירוש קלד

קלד וגם שם לא בא הוי"ו לחבר מאומה רק להמשך המאמר ועיין בס' (אגרת השבת שער ג') שחזר מפירושו זה:

פירוש קלה

קלה חה' ז"ל יכנה עולם הגלגלים בשם עולם הבא, ושם שכליים הנפרדים, והוא דעתו שאמר בפי' לדניאל (דניאל י כא) שהשכליים הנפרדים בעולם הגלגלים וקורא אותן בכאן "עולם הבא":

פירוש קלו

קלו והבריאה הכתובה בזאת הפרשה איננו כי אם בעולם היסודות הנתון לבני אדם הנקראת בפי החכם "עולם ההויה והשחתה", ופרט והתחיל מהארץ, ובשיטה ראשונה "ועתה כלל אתן לך כי משה אדונינו לא נתן התורה לחכמי לב לבדם, כ"א לכל, ולא לאנשי דורו לבדו כ"א לכל דור ודור, והוא לא דבר במע"ב כ"א על העולם השפל שנברא בעבור האדם, ע"כ לא הזכיר המלאכים הקדושים", ועיין למעלה הערה כ"ח בקרני אור:

פירוש קלז

קלז היינו הגלגלים וכל צבאם שהם הכוכבים ומה שקרא השם לרקיע שמים ביום השני, הם שמים אחרים, והח' רי"ר רוצה לגרוס תחת "שמי" "שני", כי אך שני השמים הוא מוביל אל ארץ אחת:

פירוש קלח

קלח כי לפי דעתם בריאת הארץ ביום ראשון, ואשר קרא ליבשה ארץ ביום ג' היא אחרת, וזה אינו, וכמו שיבאר כי אין שם רק ארץ אחת:

פירוש קלט

קלט במאמרם ז"ל שכל השביעים חביבין יביאו שארצות השביעית חביבה:

פירוש קמ

קמ והח' ז"ל יפרש זה שהיישוב נחלק על שבעה חלקים וקראו לכל חלק וחלק אקנים, והוא לשון ערבי, ובלה"ק נקרא "נוף" מלשון הכתוב "שלשת הנופת" (יהושע יז יא) "יפה נוף" (תה' מח ג) ואלה שבעה האקלימים הנזכרים כל אחד ואחד מהם ימשך מקצה המערב עד קצה המזרח כפי אורך חצי כדור העליון והם באורך ק"פ מעלות:

פירוש קמא

קמא לא באמצע העולם, וחכמי המדות מצאו מתחלת גבול הראשון עד סוף גבול השביעי ס"ו מעלות ממעלות הגלגל, ותחת גבול הראשון הוא קו השוה, ומשם עד ביהמ"ק יש שלש ושלשים מעלות ממעלות הגלגל שהם חצי ס"ו, וכן פי, הח' ז"ל (דניאל ח ט) "ורוחב ירושלים שלשים ושלש, ע"כ הוא בתוך היישוב, כי כלו עד ששים וששה מעלות מהקו השוה" וע"ז אמר פה שהוא באמצע היישוב:

פירוש קמב

קמב כי כן אמר הכתוב "הר ציון ירכתי צפון" (תה' מח ג):

פירוש קמג

קמג חפץ השם הי' לעשות יישוב בארץ לצורך האדם:

פירוש קמד

קמד פי' שרוח החזק היה נושב ע"פ המים, והיה מפזר האידים העבים:

פירוש קמה

קמה מפני רבוי חלקיהם וטפותיהם ותנועותיהם בהגרה אלו עם אלו, ונקראו בל' שנים, לפי שהם שנים התחתוני' והעליוני' וכל אחד מהם לו שניות מפני חבירו:

פירוש קמו

קמו פי' שנחלקו לשני מחלקות, ובעבור היות המים העליונים בכח, ומים התחתונים בפועל אי אפשר זה בלתי זה לכן הם על בנין שנים:

פירוש קמז

קמז פי' שימצאו על לשון זכר ועל לשון נקבה,

פירוש קמח

קמח פי' אעפ"י שֵׁמֵי הוא לשון רבים אמר "לא זורק" לשון יחיד, ועיין בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם:

פירוש קמט

קמט ועניני נדנוד ותנועה, ועיין בהבנת המקרא שכתב שרש"י ז"ל לא רצה בפירוש הזה, טעמו עמו, כי חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שיהיה לשון רחיפה נופל על

הרוח, כ"א לשון נשיבה, כמו "ישב רוחו" "נשפת ברוחך" ודומיהם כולם, ושכח אשר גם אונקלס יאמר על מרחפת "מנשבא", וכן המורה ז"ל הביא לדמיון ע"ז הכתוב (מורה ח"ב פ"ל) "נשפת ברוחך":

פירוש קנ

קנ ובשיטה ראשונה "והנה הפי' בתחלת בריאת השם השמים והארץ היתה תהו ובהו, ורוח אלהים, בעבור שחפץ ד' להיות אדם בארץ שהוא העיקר, סמך הרוח אל השם הנכבד, והטעם שהרוח רחפה ויבשה מכדור המים כמו ויולך ד' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה (שמות יד כא) או סרה חשכת מים והיה האור":

פירוש קנא

קנא הגאון פי' שלשון אמירה במעשה בראשית הושאלה לרצון אלהי שרצה זה, וכן כתב בשיטה ראשונה "אמר הגאון ויאמר אלהים כמו וירצה, דעתו שמחשבת הקדושים היא כמעשה, ור' יהודה הלוי ז"ל אמר הטעם בלא עיכוב, ולא כלי, ולא זמן, ודברה תורה כלשון בני אדם, כי הדבור יותר קל מהמעשה, וכבר רמזתי לך האמת"

פירוש קנב

קנב אם היה המכוון במלת ויאמר ענין הרצון כמו שפי' הגאון:

פירוש קנג

קנג היה לו לבוא אחריו במלת המקור, כלומר הי' לו לומר ויאמר אלהים להיות אור, לא יהי אור:

פירוש קנד

קנד וז"ל הח' ז"ל בס' "שער השמים" "והתבונן כי ויאמר שם משותף, פעמים נופל על מאמר הפה, ופעמים על מחשבת הלב, כמו שנבאר במקומו, שברצונו בלבד נברא העולם, כי אין הבוי"ת בעל גוף כדי שנסמוך לו כלי הדבור או עשיה יתעלה מדברי הכופרים, ואל תעלה על דעתך שאנו סומכין לו דברי תארי החפץ, ומסלקין ממנו תארי הדבור, ונהיה כאשר ינום איש מפני הארי, ופגעו הדוב, כי אין הפרש ביניהם, ובין שאר כל תארי החיוב, כי כולם מחייבים גשמות עכ"פ, ועוד אבאר זה בספר הזה, ר"ל סוד החפץ שבו נברא העולם, ועל זה וכיוצא בו נאמר על דרך כלל דברה תורה כלשון בני אדם":

פירוש קנה

קנה כמעשה פועל בלתי תכלית שלא היה בעמל ויגיעה,

פירוש קנו

קנו מלך המצוה ומשרתיו עושי רצונו:

פירוש קנז

קנז פי' שהאור הזה הוא היפך החושך אשר מלא כל החמרים ואין זה גוף המאיר על הארץ, כי המאורות נבראו ברביעי, אך הוא עצם זך ספוגי קל התנועה סובב את הארץ עד למעלה מן הרוח, ועיין קרני אור:

פירוש קנח

קנח פי' ויחשב, כי ראיה זו בלב היא, כמו "ולבי ראה הרבה חכמה" (קהלת א טז) ואעפ"י שהכל גלוי לפניו מה שהיה והוה ויהיה, ודברה תורה כלשון בני אדם שאין ידיעתם אלא על פי הנסיון, ופעמים רבות אדם עושה דבר בחשבו שיהיה לטובה, ואח"כ רואה שאינו כן לפיכך התורה מגידה כי בכל מעשה הבורא ראה אח"כ שהוא טוב:

פירוש קנט

קנט ובשיטה ראשונה, וזה ההבדלה היא בשם שקרא ליום, ואיך יקרא לילה יום, והוא הפוך היום":

פירוש קס

קס הקריאה בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם, כשלבשו צורתם גזר שילכו קרנות האור על קיום ישרים וישובו לאחור בפגשם גוף עכור, וע"י זה הוגבל תחום האור והחשך ועיין קרני אור:

פירוש קסא

קסא כי שרשו "ליל" ובסמוך "ליל שמורים" (שמות יב מב), ובנפרד "שומר מה מליל" (ישעי' כא יא), וא"כ הה"א נוסף:

פירוש קסב

קסב לכן הוא מלעיל ואם לא היה נוסף היה מלרע:

פירוש קסג

קסג הוא שם עצם כללי יחיד זכר, כמו "בלילה ההוא" (למטה יט לה) "בלילה אחד" (שם מא יא):

פירוש קסד

קסד וכן פי' הח' ז"ל בס' "מאזנים" "ערב עיקר המלה מן "ויתערבו בגוים" (תה' קו לה) ונקרא ערב בעבור שיתערב האויר, ואין יכולת להבדיל הצורות והעינים":

פירוש קסה

קסה וכן יאמר בס' "מאזנים" "ובקר הפך ערב מן לא יבקר בין טוב לרע (ויקרא כז לג) ומלת "ערב את הנער" (למטה מד לב) קרובה, והענין שיתערב עמו בדבר", וכן כתב הח' ז"ל (אגרת השבת שער השלישי) "והנה בעבור שהזכיר ויקרא אלהים לאור יום", הוצרך הכתוב לומר, איך תספור יום התורה, כי פי' יום על שני דרכים, ע"כ אמר, כי אלה שתי הראשיות, שהם ערב ובקר כולל אותם יום התורה, כי פירוש ערב, הזמן שהצורות מתערבות, ואינם נפרשות למראה העין, כמו "ויתערבו בגוים" (תה' קו לה) ובקר זמן שהצורות נבדלות ונכרות ומבוקרות, כמו "לא יבקר הכהן" (ויקרא יג לו) "כבקרת רועה עדרו" (יחז' לד יב) והנה מלת "יום" כוללת אנו השנים הזמנים, שתנועה אחת כוללת שניהם, וכמוהו "זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם" (למטה ה ב) וכתוב "ויעש ד' לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (למט' ג כא)", (ר"ל בפסוק הראשון שם אדם כולל זכר ונקבה, ובפ' השני איננו כולל רק הזכר, וכן שם "יום" לפעמים כולל יום ולילה, ולפעמים נאמר ביחוד על זמן האור):

פירוש קסו

קסו ואמר יום אחד ולא יום ראשון, לפי שאין ראשון בלי שני, ועדיין לא נעשה השני, כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה, אבל שניהם נמצאים, והוא ממאמר הנקרא אצל בעלי ההגיון מאמר המצטרף, אבל האחד לא יורה על שני (ועיין קרני אור) ובשיטה ראשונה "והמשיב למה לא אמר ראשון בעבור השם שהוא אחד (והוא רמז לב"ר פמ"ג יום של אחד שהיה הקב"ה יחיד בעולמו, ואמרו זה לדעת האומרים שנבראו המלאכים ביום שני) ולהיות אחד יותר נכון החל לספור ימי השבוע":

פירוש קסז

קסז הקפה אחת, וכן פי' הח' ז"ל (אגרת השבת שער השלישי) "כי נקרא אחד בעבור כי הגלגל סובב פעם אחת ושב אל מקומו, ולא אמר הראשון, כי עוד לא היו ימים אחרים שתקראו ראשון כנגדם", ובשיטה ראשונה "ולפי דעתי כי הכתוב דבר כנגד כל היישוב, כי הישוב ממזרח למערב י"ב שעות, וממערב למזרח ג"כ י"ב שעות, ובהיות ערב לסוף ההוה בתחלת מזרח, אז הוא בקר להוה בסוף הישוב שהוא סוף המערב והנה (גי' המוטוט והוא) יום אחד":

פירוש קסח

קסח ובשיטה ראשונה "אם מצאנו סודות בדברי קדמונינו ז"ל שהם טובים לסודות דברי חכמי המחקר אז נשמח, ומצאנו בדחז"ל כי שמונה עשר אלף עולמות ברא הש"י גם זה נכון, רק איננו כמשמעו, והמשכיל יבין, וככה שית אלפי שני הוה עלמא וחד חרוב, רק זה אחר הבריאה" (ועיין רבינו בחיי פ' בהר על הפ' "שבע שנים שבע פעמים" ובעקרים מאמר שני פי"ח בענפים שם) ועיין למטה) ח כב ובביאורי שם):

פירוש קסט

קסט כמ"ש "ויקרא אלהים לאור יום", ובאמת נמצא מלת יום על דרכים רבים, רק עיקר שם זה הונח רק על זמן האור ואח"כ קראו יום, גם לזמן כולל היום והלילה:

פירוש קע

קע בתחלת הבריאה והוא ליל ראשון:

פירוש קעא

קעא אחר שעבר הערב שהוא הלילה היה בקר, וזה הבקר היה יום, והיינו יום אחד:

פירוש קעב

קעב אלו היה הפסוק בא ללמדנו שהערב והבקר היו יום אחד, ר"ל כי שיעור היום הוא לילה ויום:

פירוש קעג

קעג מה טעם יום שני וכן יום שלישי, וכן יום רביעי, אחר שאינו בא להודיענו סדר הימים רק שיעורם ומדתם, ואין טעם שיזכיר הכתוב שיעור יום הבריאה, מאחר שאין זה יום התורה, ולא נאמר יום רק כנגד הבקר לבדו כמו שכתוב ויקרא אלהים לאור יום, ע"כ אמר שני, כאלו אמר שב האור לזרוח פעם שנית אחר שנעלם ונעדר:

פירוש קעד

קעד כי אמר שהרקיע נחלק לגלגלים, ואיך יהיו המים על הגלגלים? גם אמר שהרקיע הוא גוף כדורי חזק נעשה מהמים ביום שני, והוא קבוע ממוצע בחלל אויר העולם, ומים קבועים עליו, ומים אחרים מתחתיו, אלא שבני אדם אינם מרגישים בזה, וכזה דעת חכמי האומות, ובשיטה ראשונה "אמר הגאון כי המים על הרקיע כדמות המים שימצאו תחת קליפת הביצה":

פירוש קעה

קעה פי' גוף מתוח כמין טס, ובשיטה ראשונה "והאמת כי פי' רקיע כמו "וירקעו את פחי הזהב" (שמות לט ג) הלא תראה כתוב "הנוטה כדוק שמים" (ישעי' מ כב) והוא

הרקיע, גם יקרא שחק, והנה כולם קרובים בטעם, כמו "ואשחקם כטיט חוצות אדקם ארקעם" (ש"ב כב מג), בעבור היות גופות דקות וחלקיהם שוים, על כן והעוף יעופף על פני רקיע השמים, כי פני הוא צד המעלה":

פירוש קעו

קעו שפירושו פרישה ושטיחה

פירוש קעז

קעז והוא ג"כ מענין שטיחה:

פירוש קעח

קעח שפירושו משיכה ופרישה,

פירוש קעט

קעט והוא (בפדר"א פ"ג) "קורקוסי (מלשון קרסים) השמים במימי אוקיינוס הם אחוזים, שמימי אוקיינוס בין קצות הארץ לבין קצות השמים, וקצות השמי' על מימי אוקיינוס הם פרושים שנאמר "המקרה במים עליותיו (תה' קד ג)", ועיין קרני אור:

פירוש קפ

קפ וכן תרגם ירושלמי רקיע השמים "אוירא דשמיא":

פירוש קפא

קפא הוא אור המאורות שנבראו ביום א' ולא נתלו עד יום ד', ועיין קרני אור:

פירוש קפב

קפב ובשיטה ראשונה "והנכון בעיני כי הארץ היתה מכוסה במים, והרוח יבש המים מעל הארץ, כדרך "ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים" אז נראה (נרא' שחסר תיבת "היבשה" או "הארץ") ובעבור האור היה הרקיע והוא האויר ההוה על הארץ, כמעשה אור השמש כאשר יגיע על הארץ יתהפך למעלה בעבור עובי הארץ ויתחמם האויר (הסומך אל הארץ, וע"ז הדרך אמרו קדמונינו ז"ל מוציאים את האור מן המים, והנה הרקיע הוא זה האויר, בפי' המוטיט חסר זאת) והעוף מתעופף עליו, ועליו (על רקיע זה) כתוב וימתחם כאוהל לשבת. האדם תחתיו כמשפט האלהים (גי' המוטיט האוהלים) ונקרא שמים בעבור היותו עליון כל כל הארץ", והנה גילה הח' ז"ל בזה דעתו שזו פעולת האור ביסודות נעשה בזמן והתחיל בו:

פירוש קפג

קפג והוא האויר הזך הסובב כל כדור הארצי הנקרא (אטמאספערא) המבדיל בין מי הענן למים שעל הארץ:

פירוש קפד
קפד והביא ראיה לשיטתו ממזמור קד:

פירוש קפה
קפה אחר שיאמר "עוטה אור כשלמה", וזה האור הוא הנזכר פה במע"ב הנברא ביום ראשון, ונוטה שמים ביום השני כדרך "וימתחם כאהל לשבת"

פירוש קפו
קפו ויאמר "המקרה במים עליותיו", הם העבים, והם בכדור הסגריר:

פירוש קפז
קפז השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח". והכוונה על פעולת הרוח במים:

פירוש קפח
קפח "יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד", והנה הזכיר הרקיע העבים והרוח, ועתה הזכיר הארץ:

פירוש קפט
קפט ופי' יסד גובהה על המים, בעבור כי שאר היסודות יש להם תנועה. רק הארץ לעולם עומדת במקום המוצק על כן לא תמוט, כי אין לה תנועה, כי היא כולה קטנה נגד השמים כנקודה בעגולה:

פירוש קצ
קצ דעת הח' ז"ל שחצי כדור הארץ מגולה, וחצי השני שקוע וטבוע במים, וכן פי' הח' ז"ל (תה' כד ב) כי בדרך התולדות נבראה להיותה תחת המים, ובחפץ השם יבש קצתה והיא המחצה אשר היא מגולה ע"כ כתוב כי הוא "על", וכן פי' (שם קד ו) ע"פ "תהום כלבוש כסיתו":

פירוש קצא
קצא רקע הארץ ותקן שטחה להיות הצאצאים עליה והמים המה תחת לארץ בחצי הכדור:

פירוש קצב
קצב וכן כתוב "יורדי הים באניות" (תה' קז כג):

פירוש קצג
קצג באד כמו שכתוב "ואד יעלה מן הארץ" (למטה ב ו):

פירוש קצד
קצד ויעלו עד גבול הרקיע שהם העמים:

פירוש קצה
קצה וכן יסיים הפסוק שם "וישפכם על פני הארץ", כי משם הם נשפכים ארצה, והם מי המטר גם הטל:

פירוש קצו
קצו לשון עשיה בכל מקום תיקון הדבר על מתכונתו, ומפני שעשיה תכשר בכל מה שנהיה אחר שלא היה אמרו ז"ל תקנו על עמדו:

פירוש קצז
קצז וכן "בין האור ובין החושך" (למטה פ יח) בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל" (שמות יד כ):

פירוש קצח
קצח ובא עם למ"ד ועם בין, ומצינו קירוב בשלשה לשונות, כמו "תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך" (למטה כו כח):

פירוש קצט
קצט ואינו נקשר לאשר לפניו, כי אחר שאמר ויעש אלהים את הרקיע מה טעם לכתוב ויהי כן:

פירוש ר
ר ופי' כאשר היה כן עתה קרא שמים, והרמב"ן השיג ע"ז עיי"ש, והנכון לפרש שמוסב "ויהי כן" שהיה כן אחר שאמר השם "יקוו המים" וכמו שאומר בסמוך, ויאמר אלהים יקוו המים, כפי דעתי שזו הפרשה דבקה עם אשר עליה, כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ, והעד ביום עשות ד' אלהים ארץ ושמים והנה ביום אחד נעשו":

פירוש רא
רא ודברה תורה כלשון בני אדם כפי הנראה לעינים, ואין זה השמים בעצם הנזכרים בפ' הראשון, והעֵד "יהי מאורות ברקיע השמים" (למטה פ' יד) וקרא האל לרקיע שמים, לפי שגם הם נמתחים כאהל, וקראם בדרך השאלה ע"ש. השמים העליונים, וכן "וזרקו משה השמימה" (שמות ט ח) פי' לאויר:

פירוש רב
רב כי עדיין לא נברא אדם:

פירוש רג
רג ויקרא אלהים לאור יום (למעלה פ ה):

פירוש רד
רד ולחשך קרא לילה, (שם):

פירוש רה
רה ויקרא אלהים לרקיע שמים":

פירוש רו
רו ויקרא אלהים ליבשה ארץ (למטה פ' יו"ד):

פירוש רז
רז ולמקוה המים קרא ימים (שם):

פירוש רח
רח ר"ל שם אדם קראו השם ג"כ ויקרא את שמם אדם (למטה ה ב) וקאי על השם, ולפי"ז הם ששה דברים, וכן הוא בחזקוני א' ה', ואולי ט"ס הוא בדברי הח' ז"ל וצ"ל ששה דברים, וע"ז העירני ידי"נ הרה"ג מ' **יוסף פיימער** מסלוצק:

פירוש רט
רט ובכ"י יש"ר הגי' עם אשר "פניה", פי' קודם פ' יהי רקיע

פירוש רי
רי כי בהתגלות הארץ נעשה הרקיע ונתחזק בעבור להיטת השמש:

פירוש ריא
ריא והראיה שהרקיע שהוא השמים לא נעשה עד שיבשה הארץ וגם נעשו ביום אחד:

פירוש ריב
ריב והנה נאמר ביום משמע ביום אחד וגם כתוב בתחלה ארץ ואחר כך שמים, ובשיטה ראשונה "ולפי דעתי כי הרקיע והיבשה נבראו ביום אחד כי כן כתוב"ביום עשות ד' אלהים ארץ ושמים" והקדים ארץ על שמים, בעבור שהקדים בתחלה שמים על ארץ", ועיין (קרני אור למעלה א א הערה מ):

פירוש ריג
ריג ר"ל הוא הארץ שנתהווה בהראות ליבשה:

פירוש ריד
ריד המים שהיו מפוזרים עד לגבול חלק העליון מהאויר שהוא הרוח:

פירוש רטו
רטו ע"כ אמר בהם לשון עשיה, לפי שהוא לשון תיקון שגזר על המים, שיקוו אל תחת השמים אל מקום שפלות, ולשון בריאה נוכל בתחילת נתינת הכח בעצם:

פירוש רטז
רטז וכן פירושו:

פירוש ריז

ריז ובשיטה ראשונה "ויאמר אלהים יקוו המים" וכבר אמר אלהים, וככה הרבה, כמו "וימטר עליהם מן לאכול" (תה' עח כד) וכבר המטיר:

פירוש ריח

ריח עתה יביא ראיות ממקראות שכן דרך הדבור העברי, שיהי' טעם "ויאמר אלהים יקוו המים", וכבר אמר אלהים (ביום השני) ובשלישי הוא רק כמו הקדמה לבריאת יום שלישי המתחיל במורכב הצמחים:

פירוש ריט

ריט וכן פירש"י ז"ל מדרז"ל (חולין כז ב) היא יצירה היא עשיה האמורה למעלה וכו':

פירוש רכ

רכ ובשיטה ראשונה "ע"כ כתוב עם היבשה "וירא אלהים כי טוב" ואין טעמם מיום הששי (צ"ל "מיום השני" ופירושו שאין לומר "וירא אלהים כי טוב" דבק עם בריאת יום שני, ובשיטה השניה הסכים לפירוש הזה) כי במעשה היום כתיב "כי טוב" כמשפט, ופעם שנית על הכלל":

פירוש רכא

רכא שחסר בו, וכמו שפי' למעלה שהרקיע שהוא השמים לא נעשה עד שיבשה הארץ וגם נעשו ביום אחד וגם כתוב בתחלה ארץ ואח"כ שמים:

פירוש רכב

רכב שחתם בו ג"כ ב"כי טוב":

פירוש רכג

רכג שרש "קוה" נגזר מן קו, שהרבה קוים דקים מגודלים יחד, יעשו קו גם, ויתכן בדבר שחלקיו ידבקו והיו לגוף אחד כמים שטפותיהם תדבקנה זו לזו ויעשו מקוה:

פירוש רכד

רכד ונקוו אליה כל הגוים, פי' כל הגוים יבואו אחד אחד לירושלים, ויהיו שם לאגודה אחת לעבוד את ד', ואמר ונקוו, ולא נאספו, נקבצו, נקהלו, כי הם מורים ג"כ לרעה והתגגדות, אבל ונקוו הוא התאחדות והתחברות עם הדבר שנקוו אליו:

פירוש רכה

רכה למקוה המים קרא ימים, ימים בלשון רבים, עם היות שמצאנו ים בלשון יחיד, ובשיטה ראשונה "וטעם אל מקום אחד בפאת מערב, גם בפאת מזרח ובצפון ובדרום

(פי' ר"ל בכל הפאות, יקוו המים בכל פאה אל מקום אחד) ע"כ קרא ימים ולא ים אחד":

פירוש רכו

רכו כי בגילוי הגבנונית שנתחדש בארץ נחלקו המים להיות ימים, ואין ים שיקיף את כל הארץ, אעפ"י שים אוקיינוס מקיף מקום רב מן הארץ, ע"כ קרא ימים ולא ים אחד:

פירוש רכז

רכז והנה לא נתיחד יום למאמר הזה לבדו, מפני שאיננו מעשה מיוחד, כי הארץ כאשר תצמיח או שתהיה ארץ מלחה אחת היא (רמב"ן):

פירוש רכח

רכח פי' כח הטבעי:

פירוש רכט

רכט ר"ל הטבע שנתן בה השם:

פירוש רל

רל שאין ענינו תעשיב כמשמעות מלת תדשא, אלא עניני כמו תצמיח כמו שאמר עץ פרי, ובשיט ראשונה "תדשא כמו תצמיח, והנה למדנו ממלת תדשא כי השם הנכבד שם כח בארץ להצמיח, וככה ישרצו המים, תוצא הארץ, ותבואות השמש וגרש ירחים וקשור מעדנות לכימה (איוב לח לא) ופי' הח' ז"ל שם "כימה תקשר הפירות שהם מעדנות":

פירוש רלא

רלא הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשזורעין אותו, כי כל האילנות יצמחו מזרעם, אף שהמנהג במקצתם ליטע מהם הענף:

פירוש רלב

רלב וטעם למינו על העשב כמו על העץ, כי באחרונה זכר למינו, וכן פי' הרשב"ם "לפי הפשט נאמר למינו בדשאים, שלמינו הכתוב בעץ עושה פרי מוסב גם על עשב מזריע זרע":

פירוש רלג

רלג עתה ברביעי גזר שיהי' ברקיע גופים מאירים מעוררים את זוהר האור לצאת אל הפועל, ע"י תנועת הרעדה שיולידו בו, וע"י זה יוציאו את קרנותיו להאיר על הארץ, ובשיטה ראשונה "וטעם יהי מאורות שיראו ברקיע להבדיל בין היום ובין הלילה, כי

בשקוע השמש וסר צלה מעל פני האדמה, והראות צל הלבנה, ושלשה כוכבים, אז יהי לילה, והנה טעם יהי מאורות שיהיו נראים שיספור אדם בהם", ועיין למטה פ' יח ובביאורי שם:

פירוש רלד
רלד בלשון יחיד, ולא אמר מלת יהיה:

פירוש רלה
רלה כמו שהיה כתוב מלת יהיה:

פירוש רלו
רלו ובהקדים הפעל על הפועל נושא המאמר, לא ישמור בלה"ק לא את המין ולא את המספר

פירוש רלז
רלז כמו יהי אור (למעל' פסוק ג):

פירוש רלח
רלח כמו פה, "יהי מאורות", "ויהי האנשים" (במד' ט, ו) וכן פי' יהי מעשה, ומהו מאורות:

פירוש רלט
רלט כי "יהיה" הוא לשון זכר, והיה ראוי להיות "כי תהיה" אך מלת יהיה גם לנקבה:

פירוש רמ
רמ רנה"ו ישיג על הח' ז"ל בזה וכתב, כי מדרך הסברא דבר, ואין לו ראיה מכל המקרא שישנה אותות על רגעים:

פירוש רמא
רמא והרד"ק פי' לאותות הם השעות ולמועדים הם מועדי השנה ותקופותיה:

פירוש רמב
רמב ויכלול לאותות לקיות המאורות ודלוג הכוכבים, שהם אותות עליונות כמ"ש ומאותות השמים אל תחתו" וקדרות הוא לשון מקרא אלביש שמים קדרות (ישעי' נ, ג) שמש וירח קדרו (יואל, ב, י):

פירוש רמג
רמג בפי' המשניות להרמב"ם (ברכות פ"ט ד"ה "על הזיקים") "זיקים הם נצוצים, והם התבניות הנראין בשמים כדמות כוכבים, יש להם זנבות" ולזה כוון גם הח' ז"ל:

פירוש רמד

רמד שההמון חושבים שהם כוכבים ממש כאור הנראה כוכב רץ, והוא שקראו רז"ל "כוכבא דשביטא" מפני שהמון חושבים שהם כוכבים, ויש מזה המין דבר נראה כשלהבת, ודבר שקראו פתילות, ודבר שנקראו עזים, להתדמות דמיון האור ההוא ללשונות אש צורות כדמות שעיר העזים, וגם העגולה הנראות סביב הירח, וסביב השמש והקשת, וי"ג סבת דמות המראות ולד"ק "הגי' המאורות" וכתב הח' רש"י פין (הכרמל שנה ראשונה נומער 48 שכן היה הנוסחא בכ"י שיש לו ובמקח"מ "סבת הדלוג הנראה" וכ"ה בכ"י יש"ר:

פירוש רמה

רמה ודעתו לפרש והיו אותות למועדים, ויהיה וי"ו ולמועדים ג"כ נוסף, וכן כתב הח' ז"ל בהקדמתו לפי' התורה בדרך הב' וז"ל "והאומר כי וי"ו ולמועדים נוסף, כי לאות עם מועד נאסף, יבקש אדם שהוא אוהבו אולי יאמין בו, ואם מצאנו שנים ושלשה וי"ם נוספים, מי יודיענו כי זה הוי"ו מהעודפים", והנה פה כתב כי הלמ"ד נוסף ושם לא הזכירו, ושם כתב כי הוי"ו נוסף ופה לא הזכירו, ואחת היא, כי דעתם על הוי"ו והלמד שהם נוספים, ועיין בביאורי שם מה שהעירותי ע"ז:

פירוש רמו

רמו הוא ר' יונה ן' גנאח, הנקרא לפעמים בשם ר' מרינוס, ועיין ערכו בראש הספר:

פירוש רמז

רמז דעת החכם כי הרקיע הוא שמי השמים והוא גדול נחלק לשמונה חלקים:

פירוש רמח

רמח וזה סדרן, לבנה, כוכב, נוגה, חמה, מאדים, צדק, שבתי, וטעם השמות, עיין קרני אור:

פירוש רמט

רמט ויהיה גלגל המזלות לדברי החכם הספרדי (ן' גנאח) גלגל השמיני:

פירוש רנ

רנ ובשיטה ראשונה "ולא אמר נכונה כלל, כי איך יהיה מים על מקיף כל הגופות" ויש מחלוקת בין התוכנים במציאות גלגל התשיעי, מקצת אמרו שאינו, ומקצת אמרו שישנו, והוא דעת כל האיצטגנונים והאחרונים מבעלי התכונה, וכן דעת הח' ז"ל,

כי הגלגל התשיעי נקרא גלגל המזלות, לא כדעת החכם הספרדי שגלגל השמיני הוא גלגל המזלות, ועיין בפי' הח' ז"ל (שמות כ יד) ובביאורי שם:

פירוש רנא

רנא כי מלת ברקיע היא סמוכה למלת השמים, כמו "בבית המלך" (ירמי' לח, ז) שפי' רש"י ז"ל בביתו של מלך, וככה זה פירושו הוא ברקיע של השמים, וזה יורה שהשמים אינה הרקיע, רק גבוה מן הרקיע, היפך שמי השמים, כי שמי השמים רמז לשמים שעל השמים, ורקיע השמים רמז לשמים שתחת השמים:

פירוש רנב

רנב ודעת הח' ז"ל כי הרקיע הוא השמים שהוא האויר ויש שמים למעלה ממנו:

פירוש רנג

רנג ופי' שם הח' ז"ל "השמים הוא הרקיע ושמי השמים הם הגלגלים העליונים", (ובתה' קמח, ב) פי' "שמי השמים כדור אש שהוא סמוך אל כדור הלבנה":

פירוש רנד

רנד ושם פי' הח' ז"ל "הטעם שמי השמים וטעם קדם יש לו סוד":

פירוש רנה

רנה כי לא נוכל לפרש שקדם במקום הזה הוא מזרח, רק קדם במקום הזה הוא קדימת סבה ומעלה:

פירוש רנו

רנו בעבור שראה לשון קדמות, ולא ידע לפרש, או ידע לפרש והעלם הסוד:

פירוש רנז

רנז אבל לא קבועים בו:

פירוש רנח

רנח שרק בשביל זה יקראו מאורות ברקיע, בעבור שיתראו לנו רק מתוכו, והוא לבדו הנודע והנראה לנו:

פירוש רנט

רנט וקרא שניהם גדולים כנגד שאר הכוכבים, כי שניהם מאירים לארץ יותר משאר הכובים, אבל משניהם השמש גדול, כמו שאמר "המאור הגדול" וכן הוא למראית העין:

פירוש רס

רס בש"א (יז, יג) כתיב "וילכו שלשת בני ישי הגדולים, הלכו אחרי שאול למלחמה, ושֵם שלשת בניו אשר הלכו במלחמה, אליאב הבכור, ומשנהו אבינדב, והשלישי שמה" וקרא לכולם גדולים:

פירוש רסא

רסא ואליאב לבדו היה הבכור, רק נקראו שלשתם גדולים כנגד דוד:

פירוש רסב

רסב כן הוא הלשון בפדר"א פ' וי"ו "ברביעי חיבר שני המאורות הגדולים, ולא זה גדול מזה, ולא זה גדול מזה", ועיין קרני אור:

פירוש רסג

רסג ובתשובה שהשיב הח' ז"ל לרבינו דוד נרבוני גילה קצת הסוד, וז"ל שם "והנני מפרש קצת סוד הדרש שנאמר בזה הענין שטעם הדרש וסודו יבינוהו המשכילים, והריקים והפוחזים יקחוהו על פשוטו", עיי"ש שביאר כל הענין בסודות חכמת המזלות וכן כתב בס' (יסוד מורא שער א) "ודבר הלבנה שהלשינה על החמה מחכמת המזלות":

פירוש רסד

רסד כן הוא הגי' הנכונה, ובשלשה דפוסים שראיתי הגי' "יש לי סוד ממשלת היום ולא בלילה", ואין לו המשך כלל, והעיקר כנוסח הכ"י מרש"ד שהיה חסר בזה ציון אחר המלות "יש לו סוד" והוא סוף הענין, ואח"כ מתחיל ציון אחר "לממשלת היום, ממשלת השמש ביום", והח' ז"ל יפרש את הפסוק "את המאור הגדול לממשלת היום, ממשלת השמש ביום, ממשלת היא האורה והפעולה, ובשיטה ראשונה הטעם לממשלת היום כי התבואה והדשאים תלוים בשמש, וככה הבדיל והנחושת, גם החיים, גם הנולדים, ובלילה הלבנה מושלת ואלה הדברים ידועים לחכמי הנסיון":

פירוש רסה

רסה מלות "כי אין לה אור" צ"ל אחרי מלות "יש לו סוד" (רי"ר):

פירוש רסו

רסו ובמקח"מ "גם הלבנה והכוכבים":

פירוש רסז

רסז הלבנה והכוכבים לא יאירו ביום, כי אור השמש שהוא גדול ימנע אורם:

פירוש רסח

רסח הם התוכנים:

פירוש רסט

רסט ובשיטה ראשונה "וחכמי המדות מורים (גי' המוטוט "מודים") כי השמש היא הבריאה הגדולה רק (המוטוט לא גרס "רק") הלבנה קטנה מכל הכוכבים, שהם צבא השמים והמשרתים, חוץ מכוכב חמה, ונוגה, א"כ איך יקרא הכתוב הירח מאור הגדול, והתשובה כי הכתוב לא דבר רק כנגד האור ההוה בארץ, ע"כ לא הזכיר שם ירח, רק מאור, והיה אורה גדול בעבור היותה קרובה אל הארץ":

פירוש רע

רע לא אמר גדולים בגופם, רק גדולים באורם, כי אין זה בכמות גשמותם, כ"א בענין האור השמש והירח הם היותר מאירים משאר הכוכבים כולם:

פירוש רעא

רעא והלבנה גדולה באורה משאר הכוכבים חוץ מהשמש מפני שהיא קרובה לארץ:

פירוש רעב

רעב ולא ירח, לבאר כי לא נקראו גדולים רק על אורם ההוה על הארץ, ומאור לשון זכר, אף שהמקובץ ממנו מאורות, הכתוב יכנה גם השמש מאור, "המאור הגדול":

פירוש רעג

רעג ובשיטה ראשונה "ויתן אותם וגו' ביום הראשון היה בכח, וביום הרביעי במעשה":

פירוש רעד

רעד בעבור שכתב "ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" ואח"כ ויתן אותן אלהים ברקיע השמים" שנראה כאלו עשאום מקום אחר חוץ מן השמים, ואח"כ נתנם בשמים, גם שלא יוקשה לפי פירושו שפי' למעלה (פ' יד) שדמות ראיתם לבד ברקיע לא הם עצמם, למה אמר ויתן אותם ברקיע:

פירוש רעה

רעה וידוע שהענן אינו דבר עומד שיותן בו הקשת וגם הקשת אינה נתינה ממש כ"א נראית בו בלבד וכן "ראה נתתיך אלהים לפרעה" (שמות ז, א) "ונתון אותו על כל ארץ מצרים" (למטה מא מג) שכולם לשון מנות שררות, כי היו במקומם, וכן פי' הכתוב, שאחר שעשה המאורות נתן אותם נפועלים ברקיע השמים:

פירוש רעו

רעו בג' (שבת לה, ב) "אמר ר' יהודה אמר שמואל, אם נראה כוכב אחד וודאי יום, שנים היא בין השמשות שלשה וודאי לילה", ועיין (למעלה פסוק יד, יהל אור הערה רלג):

פירוש רעז

רעז לא חש פה לדקדק, כי ידוע בחכמת הכוכבים, כי קשת השעה ט"ו מעלות, והנה קשת שעה ושליש הם עשרים מעלות, ובס' כלי הנחושת שלו אמר, כי קשת זמן סור האור הנראה בעבים י"ח מעלות שהם שעה וחומש שעה והם הנכון (אה"י) והרדי"א כתב, לפי שיום ולילה התורה לא יוגבלו כמו שהגבילום חכמי הכוכבים, כי הנה היום אצלם הוא מעת הראות השמש על הארץ עד הסתרו, ויתר הזמן הוא אצלם לילה, ואינו כן אצל התורה, כי היום אצלם כל הזמן אשר היה אור בארץ, בסבת אור השמש, אף שלא יהיה על האופק, ולא יוודע זה ר"ל מהו לילה, אלא מצד הכוכבים, שכאשר יראו כבר סר אור השמש מעל הארץ, מצד מוחש, והוא תחלת הלילה, ולזה אמרו שיום התורה לכל דיניה הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים, ולזה כתב הח' ז"ל, שעה ושליש שעה קודם זריחת השמש יהיה הבקר אור, וכן אחרי בואו שעה ושליש שעה לא יהיה לילה, ומפני זה תולה הכתוב הבדל היום ברקיע המתנועע בסבוב מהראות השמש והירח והכוכבי':

פירוש רעח

רעח ויהיה פי' הפסוק להבדיל בין האור ובין החושך שעל שניהם הוא אומר, שכל אחד ואחד מבדיל בין האור ובין החושך, ולפירוש זה יבדיל השמש בין חשך הלילה לאור היום, והלבנה בצאתה בחצי הלילה או אחרי כן תבדיל גם היא בין החשך ובין האור, וכתב רנה"ו לא יתכן זה, כי גם עת נגה הלבנה יקרא בלה"ק חושך, ובכל המקרא תמצא כנגד אור חושך, ונגד סור אור הלבנה אפלה, כמו "הלא חשך יום ד' ולא אור, ואפל ולא נגה לו" (עמוס ה, כ) והנגה הוא הלבנה, וכאמרו "ולנגה הירח לא יאיר לך" (ישעי' ס יט) וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י), ולא תמצא זו אצל השמש, וכן "קוינו לאור והנה חשך, לנגהות באפלות נהלך" (ישעי' נט ט) למדנו שנקרא חשך

גם בעת הנגה, אבל לדעתי ולהבדיל בין האור הוא כמו שאמר בצוואה להבדיל בין היום ובין הלילה, וכן דעת הרמב"ן ז"ל:

פירוש רעט

רעט אחר שתקן השם ארץ ושמים, תחלה הקטן שהוא הארץ, שהיתה יבישה ונתכסה בדשאים ובעשבים, ואח"כ השמים לתת בהם המאורות, ברא השם הבע"ח למיניהם מן הקטן אל הגדול תחלה אותן שינועו במים ובאויר, ואח"כ אותן שילכו על הארץ, ובאחרונה האדם הנכבד מכלם, וע"י כן נתקן התהו כי לשבת יצרה (רנ"ו):

פירוש רפ

רפ והוא כמו יַשְׁרִיצו, ובשיטה ראשונה "ישרצו המים יולידו ויפרו, והטעם שהמים יכינו הגוף לדירת הנפש":

פירוש רפא

רפא הוא ג"כ פועל יוצא ושד"ל כתב, כי שרץ בכל מקום הוא פועל עומד, ועקר הנחתו על תנועת ומרוצת בע"ח שאינם גבוהים הרבה מן הארץ, עם שאין להם רגלים ואין טעם ישרצו המים שהמים יוציאו ויולידו אותם, אלא שהמים יהיו נראים כמתנועעים בהם, וכן ושרץ היאור צפרדעים (שמות ז כח) שרץ ארצם צפרדעים (תה' קה, ל) היאור והארץ נראים כמתנועעי' מפני תנועת צפרדעי':

פירוש רפב

רפב כי מלת ישרצו כנגד החיות שבמים, ויהיה פירושו יולידו המים, וכנגד העופות יהיה פירושו יגביהו המים, כלו' המים מגביהים את העוף למעלה ולא ישקע במים, רק ישוט וישחה, וכן הוא (פדר"א פה) "בחמישי השריץ מן המים כל עוף כנף", וא"כ לדעתו פי' "ועוף יעופף על הארץ" נמשך, כאלו אמר, ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף, ותפול מלת שרץ גם על עוף כנף, והכתוב שאמר "ויצר ד' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים" (למטה ב יט) כאלו אמר, ויצר ד' אלהים את כל חית השדה מן האדמה, ואת כל עוף השמים, ורבים כמוהו, ואחר שהיו המים לבד, והיבשה לבד, והיה לכל אחד מכונו, גזר האל עליהם להוציא תולדות, ואמר תחלה למים, לפי שהם עליונים על הארץ, וכן היה סדר טבעם מתחלה, ואמר למים ישרצו, ולארץ תוציא, לפי שמיני המים ואישיהם רבו מאוד ממיני הארץ ואישיה:

פירוש רפג

רפג שפירושו האויר, ועל פני רקיע השמים, פי' לצד רקיע השמים, ובשיטה ראשונה "והעוף יעופף על פני רקיע השמים כי פני הוא צד המעלה", והעוף יגביה עוף לעוף אל מול הרקיע לנכחו, לא בו, וזהו על פני:

פירוש רפד

רפד ולדעתו שמלת "על" פי' "עם" וביאורו סמוך, והוא שטח קערורית השמים נראים לאדם, ולכך נקרא פני השמים:

פירוש רפה

רפה האויר עם כל מה שלמעלה מן הארץ נקרא רקיע השמים, או שמים, ונקרא פנים הצד שכנגד הרואה, והנה החלק התחתון מן השמים הוא הנראה לנו, והוא יקרא פני רקיע השמים, ועל אותו חלק מן השמים העוף מעופף, והנה הוא מעופף כל פני רקיע השמים, וכן משפט הלשון על כל גוף המסתיר את גוף אחר מעין הרואה בדרך תנועתו, לומר שהוא עובר עליו, או על פניו, וכמוהו "ותעבור המנחה על פניו" (למטה לב כב), והמוטוט יפרש בתמיהה "כי לא יתכן להיות רקיע אלינו ואחריו למעלה", וא"כ ביאורו "א"כ פני השמים למטה הם? ונהפוך הוא שאיננו כן:

פירוש רפו

רפו שרשו "עוף" ולמ"ד הפ' כפול:

פירוש רפז

רפז ונקרא בנין מרובע, ושרשו "כון" ולמ"ד הפ' כפול:

פירוש רפח

רפח בעבור גודל הבריות האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות, לא הספיק הכח המוליד המסודר במים להוציא התנינים הראשונים בלי זרע עד שברא אז כח מספיק לזה, ובעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים (רמב"ן):

פירוש רפט

רפט מן תרמסנה רגל" (ישעי' כו ו) וחביריו, ועניינו התנועה והדריכה על הארץ הפך התעופפת:

פירוש רצ

רצ גזר עליהם תוספות טובה שזהו ענין הברכה בכל מקום:

פירוש רצא

רצא בא הצווי במקום עתיד:

פירוש רצב

רצב ובא הצווי במקום תי"ו אית"ן, והוא כמו תפרו ותרבו, פרו לשון פרי, כלומר עשו פירות, ורבו שהאחד מוליד הרבה, והענין אני נותן בכם כח שתפרו, והברכה שירבו לרוב, וכן הם רבים מחיות היבשה, ודרך הלשון שוה בכולם לומר בלשון צווי לצחות הלשון המורה כי הוא ב"ה אדון ומצוה כחפצו על העליונים והתחתונים וכאשר יחפוץ כן יהיה:

פירוש רצג

רצג יש בידו לבוא אל אשתו, אבל אין בידו להוליד כמאמרם ז"ל (מו"ק כח א) חיי ובני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא ועיין (למטה מב טז ובביאורי שם) ועיין בהמעמר מה שביאר בזה:

פירוש רצד

רצד כלל ואח"כ פרט, בהמה ורמש וחיתו ארץ, ובשיטה ראשונה "נפש חיה שם כולל לכל מרגיש על הארץ, במה שהיא עם היישוב":

פירוש רצה

רצה היסודות שמהם הורכב גוף בעלי חיים רובם נמצאים באדמה, גם חומר הברואים האלה יש בהן טבע העפר, ובאותו כח עליון שנבראת בה הארץ, נבראו גם המה, וזהו "כי עפר אתה" וגו':

פירוש רצו

רצו מלת תוצא תכלול גם בריאת האדם, ועיין קרני אור:

פירוש רצז

רצז והם המינים, האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי, והם הבקר הצאן, הסוס, החמור והגמל, ונקראת גם "בעירה" כמו "ושילח את בעירה" (שמות כב ד), והוא שם תואר לבהמה, לפי שנבערה מדעת:

פירוש רצח

רצח ובשיטה ראשונה "ורמש הוא רומש על הארץ", וכן פי' רש"י ז"ל, הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ, ונראה כאלו נגררים, שאין הלוכם ניכר, והנה אף שפעל הרמישה יאמר גם על החיה ועל הבהמה כדכתיב "ובכל החיה הרומשת על הארץ" (למטה פ כח) וכן "ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה בכל השרץ השורץ על הארץ (למטה ז כא) אעפי"כ בכל מקום שנזכר רמש סתם, הכוונה

ביחוד על השרצים הנגררים, ורמש נבדל מן שרץ כי אינו כולל העוף והדגים ועיין קרני אור הערה קטו):

פירוש רצט
רצט אוכלי הבשר יקראו חיות וכולם יטרופו, ובשיטה ראשונה "וחיתו ארץ איננו בישוב וטעם הישוב ברשות האדם":

פירוש ש
ש שהוי"ו בהם נוסף, וכן פה כמו "וחית":

פירוש שא
שא בשיטה ראשונה אמר הח' ז"ל, כי זה המפרש היה ישועה הנזכר עם הצדוקים בהקדמתו לפי' התורה בדרך הב':

פירוש שב
שב נפעל בינוני:

פירוש שג
שג פי' הנו"ן לנפעל כדרך "ואשר היה נעשה וגו', וכן הוא בהפי' המיוחס להח' ז"ל שם "ואשר נעשה עבר מבנין נפעל ולפי"ז יהיה הפי' מהפסוק "נעשה אדם בצלמנו" עשוי אדם בצלמנו:

פירוש שד
שד הם דברי משה לאנשי דורו שאדם הראשון היה עשוי בצלמנו כדמותינו:

פירוש שה
שה פי' בצלם האדם:

פירוש שו
שו הכל לפי פירוש הי"א והם הצדוקים:

פירוש שז
שז וכאלו נכתב מלת בצלם לבסוף:

פירוש שח
שח ובכ"י יש"ר הגי' "וזה פירוש חסרי לב":

פירוש שט
שט פי' יהי, עשוי אדם (עס זאל זיין דער בעשאפענער מענץ):

פירוש שי
שי שיפרשו שהוי"ו שב אל האדם:

פירוש שיא
שיא הח' ז"ל יתמה אם יתכן זאת?

פירוש שיב

שיב ובשיטה ראשונה "ויאמר הגאון כי אמר הכתוב בצלמנו בעבור כבוד האדם, כי כל הצלמים הוא עשם, ואמר כדמותינו בממשלה"

פירוש שיג

שיג פי' אעפ"י שברא גם שארי הנבראים בצלם הראוי להם, אך את ראדם ברא בצלם שראה אלהים בחכמה שהיה ראוי לו:

פירוש שיד

שיד אמר "בצלם אלהים ברא אותו":

פירוש שטו

שטו שהיל"ל "ומארצם יצאו", רק בעבור כבוד ד' כי לא הארץ אמר ומארצו, וכן יאמר הגאון (האמונות והדעות מאמר ב פט) וז"ל "ויברא את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו" אבאר שזה על דרך ההגדלה והחשיבות, והוא כאשר כל הארצות שלו, והגדיל אחד מהם באמרו זאת ארצי, וכל ההרים שלו והגדיל אחד מהם באומרו זה הרי, וכן כל הצורות שלו והגדיל אחד מהם באמרו זאת צורתי, על דרך היחוד והסגולה, לא על דרך ההגשמה", פי' כי צורות בע"ח כולם הם שלו, ובמה שאמר בצלם וצורת האדם, שזה צלמו, הוא רק דרך יחוד וסגולה והגדלה וחשיבות, מפני שהאדם נכבד מכל הברואים:

פירוש שטז

שטז כי הוא דרך הלשון במלכים ונכבדי ארץ שידבר היחיד מהם בלשון רבים, והוא דרך מעלה וכבוד:

פירוש שיז

שיז כ"ז יפרש עפ"י דעת הגאון, וכן הוא דעת רש"י ז"ל שם, שפי' "ונתנה לך לשון רבים, כמו "נרדה ונבלה" (למטה יא ז) ונשרפה (שם שם ג):

פירוש שיח

שיח והח' ז"ל פי' שם, "ופשרא נא' קדם מלכא" "ופתרונו אוכל אני והחכמה לפתור אותו ע"כ הוא לשון רבים":

פירוש שיט

שיט ולא אמר אכה בו, או נוכל נכה, אלא בלשון יחיד התחיל, וסיים בלשון רבים כי כל רשות עצמו דובר נכה בו, וכן כתב הגאון רבינו סעדיה (האמונות והדעות מאמר בפ"ו) וראיתי אחרים נתלים בנעשה אדם בצלמנו ואומרים שזה הדבור רומז לרבים,

ואלה יותר סכלים מהאנשים ההם, כי לא ידעו כי לשון העברים מתרת לגדול לאמר נפעל ונעשה, והוא אחד כאשר אמר בלק אולי אוכל נכה בו (במד' כב ו) ואמר דניאל דנא חלמא ופשרא נאמר קדם מלכא (דניאל ב לו) ואמר מנוח נעצרה נא אותך (שופ' יג טו):

פירוש שכ

שכ ויסתור פירושו:

פירוש שכא

שכא פעל עבר לנקבה נסתרת:

פירוש שכב

שכב ושם הוא ג"כ פעל עבר:

פירוש שכג

שכג הוא נותן טעם, איך נוכל לומר, ונתנה לך הוא פעל עבר, וזה לא שייך אצל לבן, כי דעתו של לבן היה ליתן ליעקב את רחל אחר שיעבור שבוע אחת, לכן פי' והוי"ו השיבו לעתיד, כי נְתָנָה הוא לשון עבר, וכשיאמר וְנִתְנָה עם הוי"ו השיבו לעתיד, וכן פי' הרשב"ם "ותנתן לך":

פירוש שכד

שכד וכן פי' רש"י ז"ל נכה בו, אני ועעי נכה בהם, ואם כפי' הגאון הי"ל, אולי נוכל נכה בו:

פירוש שכה

שכה כאלו אמר נְכות בו, וכן פי' שם הח' ז"ל נַכֶּה בו שם הפועל, ואין טענה בעבור היותו בה"א, כי הנה כמוהו "לכלא הפשע (דניאל ט כד) אל"ף תחת ה"א ופי' כאלו אמר לְכַלות:

פירוש שכו

שכו הראוי וְנַקות, וכן נַכֶּה בו, הראוי נכות:

פירוש שכז

שכז וכש"כ מה שמצאנו לא נֻכו, ר"ל בנין פְּעַל כי לא יבוא בנין זה כ"א מהכבד והמוטוט לא יגרוס מלת "כי" ויפרש ואף שמצאנו "לא נכו" כלומר שהוא מבנין הכבד, מלת נכה הוא שם הפועל מבנין הקל:

פירוש שכח

שכח אבל לא מהקל:

פירוש שכט
שכט עיין ערכו בראש הספר:

פירוש של
של שאמר שימצא בנין דגוש שלא נמצא שם פועלו, והוא בנוי על הקל:

פירוש שלא
שלא כן דרך לשון ארמית, ונמצא הרבה בתלמוד ירושלמי ובמדרשים, ואיננה מליצה דרך כבוד כלשון המלכים:

פירוש שלב
שלב פי', כי דניאל בטח לא היה מדבר בלשון כבוד לעצמו בדברו עם המלך הגדול, אך כן דרך לשון ארמית:

פירוש שלג
שלג ר"ל שהוא תכלית המכוון בעולם השפל והשם צוה ונבראו:

פירוש שלד
שלד נפשות הם הגופות:

פירוש שלה
שלה שהם שכלים נפרדים:

פירוש שלו
שלו נעשה בארץ נוצר אחד שיהיה בו חלק עליוני ממנו, ר"ל שיהיה בו שכל נפרדי, וכן פי' הרשב"ם "ויאמר למלאכיו נעשה אדם, כמו שמצינו במיכיהו בן ימלא (מ"א כב) ובישעי' (ישעי' ו ח) "את מי אשלח ומי ילך לנו" ואם כי לא נזכר במע"ב מיצירת המלאכים, כתב הח' ז"ל בשיטה ראשונה "ועתה כלל אתן לך כי משה אדונינו לא נתן התורה לחכמי לב לבדם כ"א לכל, ולא לאנשי דורו לבדם כ"א לכל דור ודור, והוא לא דבר במע"ב כ"א על העולם השפל שנברא בעבור האדם, ע"כ לא הזכיר המלאכים הקדושים", וכן כתב הרשב"ם "ואל תתמה אם לא נתפרש יצירת המלאכים, כי לא כתב משה כאן לא מלאכים, ולא גיהנם, ולא מעשה מרכבה, אלא דברים שאנו רואים בעולם הנזכרים ביו"ד הדברים, כי לכך נאמר מעשה כל ששת ימים", ובשיטה ראשונה "נעשה אדם הנכון בעיני, כי השם שם כח בארץ להדשיא, ובמים לשרוץ, וכן בארץ, אלה הנולדים מהם יאבדו, וכללם עומד, כאשר הוא כתוב בתחלת ס' קהלת, ואפס עומד בארץ, רק אדם לבדו שנברא בצלם אלהים, שהם המלאכים העומדים, ואם האדם כדמותם ע"כ יעמדו, ע"כ אמר השם למלאכי אנחנו נברא האדם, והנה

נעשה הוא והמלאכים, וידענו כי אין השם הנכבד צלם, והנה עתה טעם בצלמינו והמלאכים שהם רבים, כאשר כתוב בס' דניאל ז יו"ד) "אלף אלפין ישמשונה, ורבו רבבן קדמוהי יקומון", והנה טעם בצלמנו כמו דפוס וכן כתוב ויולד בדמותו כצלמו" (למטה ה ג) והנה הבי"ת כמו כלי לעשות":

פירוש שלז

שלז וכן רז"ל השתמשו בזה המאמר לרוב עיין (ברכות לא ב, קדושין יז ב, כריתות יא א) ועוד במקומות הרבה:

פירוש שלח

שלח כי התורה נתנה ע"י משה רבינו ע"ה:

פירוש שלט

שלט כי כיון שאנחנו בעלי חושים והרגשות, אין בנו כח להשיג הענינים השכלים, רק בציורי הענינים המורגשים, אשר אנחנו מוטבעים בהם, מפני זה היתה כוונת התורה, לכתוב המלות והענינים כפי כח הבנת השומע, כדי שיתישב על לבו בתחלה מדרך גשמותו, מתוך המלות הגשמיות, ואח"כ יתחכם וידקדק להבין שכל זה אינו כ"א על צד ההקרבה והמליצה (רב"ח):

פירוש שמ

שמ פי הארץ נמצא (אבות פ"ה מ"ו) ובתורה "ותפתח הארץ את פיה" (במד' טז לא):

פירוש שמא

שמא והתורה דברה כלשון בני האדם להבין השומעים:

פירוש שמב

שמב (ובכמדבר טז ל) בפ' ופצתה האדמה את פיה, קראה הח' ז"ל "תיכונה" וז"ל שם, "וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונ' "תיכונה" תדבר על הגבוהים ממנה, כדרך ארמונה שהוא הגוף, וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעים":

פירוש שמג

שמג וכן כתב בס' העבור "והנה כל דבר שנעשה ע"י אמצעיים לא יעמוד, ואם צלם המלאכים עומד, יעמוד האדם שהוא בצלמם ובצורתם":

פירוש שמד

שמד כמו שחלקי העולם כלם מתאחדים בצורה העליונה ית' שהיא השומרת והקושרת אותם, ככה האדם הנפש השכלית, היא השומרת והקושרת אחריו וכוחותיו כולם, עד שמזה הצד נקרא האדם עולם קטן והעולם אדם גדול כדברי

הקדמונים, וכמו שכתב הרב המורה, וכן בשיטה ראשונה "בצלם אלהים האדם עולם קטן, או העולם אדם גדול כמאמר יחזקאל (יחזקאל א כו) "כמראה אדם עליו מלמעלה":

פירוש שמה
שמה העולם העליון תחלה מה שברא השם:

פירוש שמו
שמו האדם שנקרא עולם קטן בו כלה, כי אחר שנברא האדם מיד כתיב, "ויכולו השמים":

פירוש שמז
שמז יחזקאל:

פירוש שמח
שמח שראה כבוד השם הנקרא בלשון רז"ל השכינה:

פירוש שמט
שמט כהנהגת הנפש על הגוף:

פירוש שנ
שנ כן הודיענו ית' ע"י נביאיו שהוא אחד, כמו שאמר "שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד", (דבר' ו, ד) "ראו עתה כי אני הוא ואין אלהים עמדי" (שם לב לט) "ד' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר" (שם לב יב):

פירוש שנא
שנא היא הנמצא הראשון היוצר הכל:

פירוש שנב
שנב הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים:

פירוש שנג
שנג כי כבוד אלהים הסתר דבר:

פירוש שנד
שנד ובשיטה ראשונה "זכר ונקבה שני פרצופין כאשר יפרש עוד וככה אמרו קדמונינו ז"ל":

פירוש שנה
שנה שניהם יחד הם אחד:

פירוש שנו
שנו ונוכל לפרש "והנו אחד" על הרכבת הנפש עם הגוף יחד נקרא "אדם" וברא השם את האדם מהעליונים והתחתונים, וקראו אדם והוא דבר אחד, "וגם הוא שנים" פי'

חלק העליון שהוא הנשמה, וחלק השפל שהוא הגוף, רוחו מן השמים, וגופו נוצר מהאדמה:

פירוש שנז

שנז וכן ת"א "בְּצֶלֶם אֱלָהִין" אף כי בכ"מ תרגם "אלהים" בשם הוי"ה שינה בזה לבלי ליחס לד' שום דבר מהצלם כי מה דמות תערכו לו. ותרגם "בְּצֶלֶם אֱלָהִין" בנו"ן שפי' מלאך להבדיל מכל אלהים בתורה הסמוך לשם הוי"ה שמתורגם בכ"מ אלהים (נל"ג):

פירוש שנח

שנח הנשמה העליונה זכר, והרוח החיוני היא הנקבה, או פי', להיות נדמה להמלאכים, ואם אינו מתקיים באיש, יכל להתקיים במין, להוליד כדמותו ע"י פו"ר, ובזה הוא ג"כ נצחי, ובעבור שאמר שנברא בצלם המלאכים, יש לשאול כי המלאכים הם מין אחד, ואיך עשה את האדם שני מינים אחד זכר ואחד נקבה ותשובתו כי בעבור שהמלאכים עומדים בעצמם ולא כן האדם כי סופו למות, ע"כ הוא נברא זו"נ, כדי שיקיים המין ויעמדו אחריו:

פירוש שנט

שנט הפריה היא ההולדה, והרביה היא ההגדלה:

פירוש שס

שס ובשיטה ראשונה "פרו ורבו ברכה שהאחד יוליד רבים":

פירוש שסא

שסא דעת הח' ז"ל שהיתה ברכת האדם בפרו ורבו כברכת הדגים והעופות, שהוא נתינת הכח להולדה בדומה (רדי"א):

פירוש שסב

שסב כן דעת חז"ל שהיא אחת מתרי"ג מצות, ולהכי אמרינן שהה ולא ילדה מצוה לגרשה, וכן כתב הרלב"ג "תחויב שיהיה זה המאמר מצוה לא נתינת טבע על ההולדה

פירוש שסג

שסג כך קבלו אבותינו ממשה רבינו ע"ה על פה:

פירוש שסד

שסד "ויאמר להם אלהים פרו ורבו" ואיננה הברכה שזכר תחלה, רק אמר שברך אותם, ולא פי' במה ברכם, ורז"ל רמזו בדבריהם שאמרו ברכם ברכת חתנים, וכן כתב הרמב"ן ז"ל, והמאמר "ויאמר להם אלהים פרו ורבו", היא מצוה בפני עצמה, ולכן באה עליו אמירה ושם

פירוש שסה
שסה בעבור קטני אמנה אם יאמרו שאין זאת המצוה מן התורה, ישיבו להם כי מכאן ראיה, אבל כל מי שיש בו דעת, יבין בעצמו כי ראוי לקיים המין אפילו לא היה כתוב בתורה, ויאמין לקבלתם בלי צורך ראיה, והנם סיום הפ' כ"ח "ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ", וכתב הח' ז"ל בשיטה ראשונה, ויתכן שלא הזכיר ובכל חית הארץ (פי' כי הכתוב אמר ובכל חיה הרומשת על הארץ, ולא אמר ובכל חית הארץ) בעבור שאין ממשלה על רובם, כ"א על הרמשים הקטנים, ולא על החיה שנקראת בהמות, הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך" (איוב מ טו):

פירוש שסו
שסו דעת הח' ז"ל כי עדיין לא התיר את הבשר "עד אחר המבול, ועיין רש"י ורמב"ן ז"ל:

פירוש שסז
שסז "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד" "ובשיטה ראשונה "ואם שאל שואל אחר שהזכיר בכל יום ויום עם כל מעשה בראשית כי טוב, מה צריך להזכירו עוד עם הכלל, והתשובה שיתכן היות כל פרט טוב, וכלל התחברם רע, ע"כ הָצריך לומר את כל אשר עשה, ועוד כי הוסיף מלת מאוד על הכלל ולא על הפרט", וכן כתב רע"ס תכלית המציאות בכללו טוב מאוד יותר מן התכליתיות הפרטיות המכוונות אליו, והנה כל המפרשים בפי' הפסוק הזה האריכו למאוד, ובב"ר נמצא הרבה מאמרים על הפ' הזה ג"כ, ועיין מ"מ לר"מ חפץ ז"ל, ובנתה"ש מה שביארו בזה:

פירוש שסח
שסח בא התואר בה"א הידיעה, והמתואר בלעדו שלא כמשפט:

פירוש שסט
שסט בעבור הה"א במלת הששי, כי היה ראוי שיאמר היום הששי, או יום ששי אז לא היה סמוך:

פירוש שע
שע בעבור הה"א מפרשים שפירושו יומו של הגלגל הששי, או של הכוכב הששי, ובשיטה ראשונה "והנה יש לשאול למה אמר הכתוב יום הששי, בה"א ור' אדונים בן תמים (עיין ערכו בראש הספר) אומר כי ביום הראשון היה אור וחושך כדמות "הלבנה", וההבדלה ביום השני, כי כן דרך כוכב "חמה", והדשאים בשלישי כי "נגה" לאות על כל מאכל "והחמה" ברביעי, כי המשרתים תלוים בה, וככה בכל מרוצתם,

גם הראות כוכבי המזלות כפי מהלך השמש לעולם, ובחמישי כנגד "מאדים" ובששי כנגד "צדק", והוא מודה לחכם האומר כי יום הוא אלף שנים ע"כ שיתא אלפי הוי עלמא":

פירוש שעא

שעא פי' שיהי' הימים כסדר שבעה כוכבי לכת:

פירוש שעב

שעב פי' הם אומרים שמושלים שבעת המשרתים בשבעת הימים, והסימן ראשי ימים ח'ל'ם' כ'צ'נ'ש', ביום הראשון "חמה" ובשני "לבנה" ובשלישי "מאדים", וברביעי "כוכב" ובחמישי "צדק" ובששי "נוגה", ובשבת "שבתי", ואם נאמר שיום סמוך לגלגל הששי, הלא גלגל הששי "צדק" ובעל יום הששי הוא "נוגה", כי השבעה כוכבי לכת, אינם משמשים בלילות ובימים כסדר גלגליהם:

פירוש שעג

שעג ומצינו סמיכות חסר "של" כמו "ספר זכרון" (מלאכי ג טז) שבו נכתב הזכרון ויש סמיכות שמורה על הדבר בעצמו, כמו גדול העצה (ירמי' לב יט) וכן איש מרמה (תה' מג, יא,) וכן כאן יום שהוא ששי,

פירוש שעד

שעד יום שהוא שביעי:

פירוש שעה

שעה שפי' איש שהוא ישראלי, ועיין מה שכתב הח' ז"ל בס' מאזנים, בשער הנודעים:

פירוש שעו

שעו וכמו שבע השבלים הטבת (למטה מא כו) ולא הזכירם מקודם בפ', והיה צ"ל כמו בפתרון הפרות (שם) "שבע פרות הטבת":

פירוש שעז

שעז אף שמשם אין ראיה כל כך לפי שהוא סמוך(רש"ד):

פרק ב

פירוש א

א ובשיטה ראשונה "ויכלו השמים והארץ, רק הזכיר העליון והשפל, וצבא השמים הם הכוכבים והמאורות הם המושלים, וצבא הארץ החיים", פי' כי נגמרו כולם צבא השמים וצבא הארץ ביום הששי, וצבא השמים נקראו שני המאורות הגדולים, והכוכבים הנזכרים בענין, "ופן תשא עיניך השמימה, וראית את השמש ואת הירח,

ואת הכוכבים כל צבא השמים" (דבר' ד יט) וצבא הארץ הם הנזכרים, חיה ורמש ודגים וכל הצומח:

פירוש ב

ב ביום הששי כלו ונגמרו השמים והארץ כל אשר חפץ ד' לעשות באורח חכמתו היה נגמר לא חסר דבר, וכן ת"א וְאִשְׁתַּכְלָלוּ, והשרש "שכלל" מורה בארמית על ההשלמה בכל תוקף ועוז:

פירוש ג

ג עיין (למעלה א ו) וכן כתוב "כי הוא על ימים יסדה" (תה' כד ב) ועיין ביאורי שם:

פירוש ד

ד זה אחד מן המקראות החמורות שבתורה, ומן הדברים ששינו הזקנים כשהעתיקו התורה לתלמי וכתבו ויכל אלהים ביום הששי, וכן הוא בג' (מגילה ט, א, ב"ר פ' יו"ד, מכילתא בא פ' יד), וכן בס"ת של כותים כתוב ביום הששי, וכתב שד"ל שזה אינה אלא הגהה ותיקון שהגיהו חכמיהם במעוט וקלות הבנתם:

פירוש ה

ה בעבור שכתב ויכל אלהים ביום השביעי, והיה ראוי להיות הששי, כי בששה נשלם הכל, ויפרשו כי במה שעשה יום השביעי כלתה המלאכה, שהשלים שבעת ימים, וא"א לומר ויכל ביום הששי כיון שעדיין לא נברא יום השביעי, וכן פי' הטור:

פירוש ו

ו פי' שהוא חסר טעם והוא תוה"ש לדבר חסר טעם טבעי או מוסרי "היאכל תפל מבלי מלח" (איוב ו, ו) כי לפי הפירוש הזה, היה ראוי לומר ויכל אלהים את יום השביעי:

פירוש ז

ז ושם פי' הח' ז"ל שזה דעת המכחישים וז"ל שם "בדישו אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך":

פירוש ח

ח ופי' שיהי' מושבת ביום הראשון שיבערוהו קודם יום הראשון:

פירוש ט

ט למה לנו לחפש פירושים אחרים:

פירוש י

י וכן וישבתו העם ביום השביעי (שמות טז ל), שפי' כי עוד לא בא יום השביעי, והמלאכות הי' מושבתות, כי כלוי מעשה אינו מעשה, וכן כתב בשיטה ראשונה

"ויכל לפי דעתי כי כלוי מעשה איננו מעשה, כאלו אמר בהכנס יום שביעי כבר כלתה מלאכת יום ששי":

פירוש יא

יא כי ביום השביעי לא עשה מעשה:

פירוש יב

יב וכן כתב הח' ז"ל (שמות יב טו) ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה, והנה פי' ויכל אלהים ביום השביעי, כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם (שם) בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מבתיכם:

פירוש יג

יג שלא ברא אחר יום הששי דבר:

פירוש יד

יד באמרו וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו כי הוא מאמר כפול ומותר, לפי שאחרי שאמר שכלה ביום השביעי את מלאכתו מהידוע הוא שבו שבת, ומה צורך א"כ בשני המאמרים בזה ויכל וישבות, גם שבפסוק ויכל אמר מלאכתו אשר עשה, ובפ' וישבות אמר מכל מלאכתו, ע"כ פי' הח' ז"ל מלאכתו על מלאכת היום הששי שנגמרה טרם יום השבת:

פירוש טו

טו ומה שאמר מכל מלאכתו, על כל בריאות שברא בששת הימים, ובשיטה ראשונה "והנה נמצא כי ביום השביעי שבת מכל מלאכת ימי בראשית, ע"כ אחריו מכל מלאכתו":

פירוש טז

טז דע כי כל ברכה תוספות טובה אין יוצא מכלל זה בכל המקרא, וכשיסמוך אל השם מורה על ההפלגה, כשיתן כח בתולדות הדברים להוסיף יותר ממה שנברא בטבעיהם:

פירוש יז

יז הברכה היא תוספות טובה, ויום השבת נוסף בטובת הנפש שיש לה מנוחה ביום זה מעסקי העוה"ז, ותוכל להתעסק בחכמה ובדברי אלהים, ובזה יש לו יתרון מכל הימים:

פירוש יח

יח וכן יאמרו חכמי המזלות, כי הכוכב המשרת ביום השביעי שהוא שבתאי, ויש לו זה הכח שיחדש בגופות חוזק הטבעיים, וכן פי' הח' ז"ל בספרו "ראשית חכמה" בשער הרביעי:

פירוש יט

יט כי בששת ימי הבריאה לא היה לדברים הנבראים כ"א קנין הצורה המשלמת והמעצמת ההוה ההוא שבעבורם הוא מה שהוא, וזה היה להם שלימות הראשון לבד, הדשאים והצמחים עמדו באותו מצב שנבראו מבלי שיולידו בדומה, וכן הדגים והעוף, אמנם ביום השביעי הגיע להם השלימות והתכלית האחרון, כי אז התחיל כל דבר לפעול בעצמו, להוליד דומיהם להתמיד מינם, והוא תכלית ההוה לפעול כ"א כפי טבעו וצורתו, וזהו ויברך אלהים את יום השביעי, שהיתה הברכה, שמיום השביעי והלאה יפעלו בריות בראשית פעולותיהם בעצמם, כפי הטבע המסודר והמוגבל בהם והנה נתיחסה זאת הברכה ליום השביעי, ולא לבריות, וזהו שאמר הח' ז"ל, וביום הזה (יום השביעי) תתחדש בגופות דמות כח בתולדות:

פירוש כ

כ ובמג"ט הגי' "כח הכר והשכל" ופי' ג"כ כח ההכרה, והנה הברכה שיתחדש תוספות טובה, שיתחדש בגוף יתרון כח בתולדה, ובנשמה יתרון שכל וברמב"ן הגי' "תוספות טוב שיתחדש בגופות יתרון כח בתולדות, ובנשמה יתרון השכל":

פירוש כא

כא שיהיה קדוש ומובדל משאר הימים, לפי ששובתין בו בני ישראל, והנה הוא אות בינם ובין האל שהם קדושים בשמרם את השבת שהיא עדות על חדוש העולם:

פירוש כב

כב שהבדילו מיתר הימים לעבודת השם שלא לעשות בו מלאכה, כ"א להגות ולשמוח בפועל ד':

פירוש כג

כג פי' אשר ברא אלהים לעשות כמותן, שנתן כח בשרשים, וכל המינין שיעשו כמותן:

פירוש כד

כד ר"ל הטבע המושם בכל מין:

פירוש כה

כה שנתן כח בנבראים לעשות את המעשים, ולפעול את הפעולות אשר הוטבעו עליהן כל אחד כפי תולדתו, ובשיטה ראשונה "וטעם לעשות דבק עם אשר ברא, אשר גזר ד' בחכמתו לעשות, או יהיה פירושו אשר ברא אלהים בתחלה לעשות כל נברא כדמותו, והנה הטעם על המינים שהם כללים",

פירוש כו

כו הוא רבינו סעדיה גאון בפי' על התורה בלשון ערבי הנקרא "תפסיד":

פירוש כז

כז ויפרש אשר ברא אלהים לעשות, אשר ברא אלהים ועשה:

פירוש כח

כח מלת עשה הנאמרת למעלה בראש הפסוק, ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, יפרש מכל ברואיו אשר ברא, ויהיה בריאה ועשיה בכל אחד, ולא ככפל לשון:

פירוש כט

כט לפי שמלת ברא איננו אצלו במקום עשיה רק במקום נתינת הכח בעצם, או במקום גזרה:

פירוש ל

ל ובשיטה ראשונה "אמר הגאון כי טעם ויברך שב אל השומרים שיהיו מבורכים, וככה ויקדש אותו, וגאון אחר אמר (והוא בב"ר פ' יא הבאתי למעלה קרני אור הערה יב) כי ויברך אלהים רמז ללחם משנה ויקדש אותו שלא ירד בו המן, ולפי דעתי ששם ברכה הוא, שהוא תוספות ביום שיקבלו כחות השומרים להבין מעשה שם, וטעם ויקדש אותו, שלא יעשו בו קדושיו מלאכה, וכתוב "אחרי ד' אלהיכם תלכו" (דבר' יג, ה) וכתוב אחר "על כן צוך" (שם ה, טו) וזה טעם כי בו שבת":

פירוש לא

לא על השומרים את השבת, והשיג ע"ז הרדי"א כי לא יתכן, כי הכתוב על השבת ידבר לא על שומריו:

פירוש לב

לב גם הרמב"ן ז"ל מביא זאת בשם הגאון, וגי' שיהיו מבורכים ומקודשים" והשיג ג"כ ע"ז, וכתב אין משמע הכתוב שידבר על העתיד:

פירוש לג

לג פי' אלה שזכר במע"ב וכן כתב רש"י ז"ל "אלה האמורים למעלה", והנה פי' אלה שהולידו הם תולדות השמים והארץ, אעפ"י שהאל עשה הכל, כמו שאמר ויברא, ויעש, הוא עשה, אבל ע"י השמים והארץ, וכן פי' הרד"ק ובשיטה ראשונה "אלה תולדות השמים, החל לפרש אחר שעשה השם השמים שהם הרקיע, והארץ שהיא היבשה איך הולידו וטעם בהבראם שגזר עליהם להוליד":

פירוש לד

לד נמצאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להויות ההוות ונפסדות:

פירוש לה

לה פה הזכיר הכתוב "ד' אלהים" עיין למטה פ' יב מה שפי' הח' ז"ל ומה שהעירותי עליו הערה מז, והנה במע"ב זכר שם אלהים ממציא הטבע שליט ומושל בכל, וכשהשלים סדור הבריאה, ובא לדבר מפרטי יצירת האדם אשר בעבורו עשה ד' כל אלה, ולו משפט הבכורה, להיות עיני ד' עליו, להנהיגו בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, יאמר "ד' אלהים":

פירוש לו

לו ובשיטה ראשונה "ביום עשות תיקון", והוא תיקון הדבר על מתכונתו הראוי, ויהיה ביום עשות וגו' מוסב על ששת ימי הבריאה הנזכרת:

פירוש לז

לז פי' עשיתיו חומר, כי הבריאה הוא יציאת החומר מן האין אל גדר היש:

פירוש לח

לח עשיתי צורה לאותו חומר, כי היצירה היא נתינת הצורה בחומר:

פירוש לט

לט פי' תקנתיו, כי העשיה הוא גמר תיקון הדבר על מתכונתו, ועיין (למעלה א א) מה שהבאתי משיטה ראשונה, ואת אשר העירותי שם, וכן יאמר פה בשיטה ראשונה "ולכבודי בראתיו, שהוא נתינת הכח בעצם, ואח"כ יצרתיו, שהוא הצורה, ואח"כ עשיתיו שהוא התיקון כמו "וימהר לעשות אותו":

פירוש מ

מ לפי שעתיד לזכור ענין עץ החיים, ועץ הדעת, שהם מכלל הצמחים ספר תחלה, איך היתה הצמיחה, ובשיטה ראשונה "שיח השדה וגו', הנה הזכיר איך כי אד עלה מן הארץ":

פירוש מא
מא ענינו אילן והוא שת"ז לצמחי אילנות:

פירוש מב
מב ופי' שם הח' ז"ל אילנות:

פירוש מג
מג פי' עצי מאכל:

פירוש מד
מד פי' שיש בו כח להוליד בדומה:

פירוש מה
מה הח' ז"ל יביא שמות הנאמרים על העץ, והם מושאלים משמות המיוחסים אל האדם, וכמו שמצאנו באילנות סעיף ובד על ענפיו, וניב כל הפרי, ושיח על העץ, כן הושאל אל האדם יאמר על מחשבותיו בלשון סעיפיו, ושרעפיו, ובדיו, וניב שפתים על הדבור, כי הדבור הוא כמו פרי, ומצינו ג"כ שיח שפתים, א"כ שיח הוא ג"כ מלשון פרי כמו ניב:

פירוש מו
מו מצינו וניבו נבזה (מלאכי א יב) בורא ניב שפתים (ישעי' נז יט), וי"ג נוף, כי לא מצינו בכל התנ"ך שיהיה ניב תואר לענף:

פירוש מז
מז סעפים שנאתי (תה' קיט קיג):

פירוש מח
מח יאכל בדיו (איוב יח יג):

פירוש מט
מט וד' האמירך היום (דבר' כו יח) ופי' שם הח' ז"ל וקרוב מגזרת "בראש אמיר" (ישעי' יז ו):

פירוש נ
נ "שרעפי בקרבי (תה' צד יט), וכולם או פרי המחשבה או פרי בן או פרי פי איש:

פירוש נא
נא ועל הפ' "יזוקו מטר לאדו" (איוב לו כז) פי' הח' ז"ל "כאלו יזקק המטר מן האיד העולה שהוא סבת המטר כמו "ואד יעלה מן הארץ":

פירוש נב
נב עב מטר מלא חשכת מים, ומפני חשכו כנו לצרה איד, יום אידם, כמו שקראו לצרה ערפל חשך, והמתרגמו קיטור (דונסט) גרע כחו (רוו"ה):

פירוש נג

נג ופירושו:

פירוש נד

נד ויהיה המשך הפסוקים פה בענין זה, קודם שהיה כל שיח השדה בארץ, וקודם שצמח כל עשב השדה (בעבור שלא המטיר ד' אלהים על הארץ, וגם אדם לא היה אז לעבוד את האדמה) אז עלה אד מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, ועי"ז צמחו העשב והשיח, ותהיה הוי"ו של "ואד" מחברת ב' המאמרים המתיחסים בזמן, ובשיטה הראשונה "ושב עתה לבאר מה טעם ואד יעלה מן הארץ שהצמיח עצים, והזכיר בתחלה הנכבד באדמה, והוא הגן כאשר הזכיר, ועשו ארון לפני המשכן":

פירוש נה

נה שנתלו ברקיע:

פירוש נו

נו והשקה את כל פני האדמה, ואז הדשיאה והוציאה צמחה אעפ"י שלא היה אדם לעבוד האדמה:

פירוש נז

נז וכן פי', כי לא היה בתחלת העולם לא אדם שיזרע ויטע, ולא אד שיעלה וישקה, אלא ברא השם בגזרותיו הכל מתוקן, ומה שאמר, ולא אד יעלה, אחר שכבר אמר כי לא המטיר, ודי לו בזה, נאמר כי אד יעלה, הוא פי' כי לא המטיר, להודיע כי האל הוא הממטיר על ידי האד, כי זה תחלת הספור במטר:

פירוש נח

נח אין למאמר הזה מובן כלל, ומן הראוי למחקו, ובכ"י אין זכר לו:

פירוש נט

נט שרשו "יצר" ומבנין הקל, ובא האית"ן בחירק, אבל צורה שרשה "צור",

פירוש ס

ס וכשיטה ראשונה "ואמר נשמת חיים בעבור שאיננה מתה, והנה חפשתי בכל ספרינו, ולא מצאתי נשמה כ"א לאדם לבדו, ואין טענה מהנכתב "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו" (למטה ז כב), כי הוא דבק עם האדם הנזכר למעלה, כי כבר הזכיר העוף והבהמה והחיה, והעד "נותן נשמה לעם עליה" (ישעי' מב ה)":

פירוש סא

סא כי בהם יחיה האדם וכל חי:

פירוש סב

סב כי בהם יכנס האויר הצונן לנשב על הלב ומהם יוצא האויר הנותר מן העכול, וממוקד הלב, והיא נחלקת באדם לג' חלקים, וכמו שפי' חכמי המחקר, כח הצמיחה, וכח ההרגשה והתנועה, וכח השכל ועיין קרני אור:

פירוש סג

סג ובשיטה ראשונה "ואמר אחד מחכמי דורנו, כי נפש מגזרת ויצאתם ופִּשְׁתֶּם (מלאכי ג כ) והוא הכח המפרה שהוא בכבד, ע"כ כתוב "כי הדם הוא הנפש" (דבר' יב כג) והנשמה מגזרת שמים, וטעם "ויהי האדם לנפש חיה", שהלך מיד כמו החיות, ואחרים אמרו שטעמו שנפש חיה היא בכח הנשמה, כי הרוח והנשמה אצלם השם מהנשמה ואל תתמה בעבור שתמצא שהנשמה נקראת רוח, גם נפש, כמו "אך אלהים יפדה נפשי" (תה' מט טז) "והרוח תשוב אל אלהים" (קהלת יב ז) בעבור שתראה ותמצא הנשמה עם הרוח והנפש, והרוח הוא בלב, וכח הנשמה במוח הראש, אעפ"י ששרש כחה בלב", ועיין קרני אור:

פירוש סד

סד כשאר בע"ח שמתנועעים והולכים על רגליהם בכח הנפש החיה תכף לצאתם, כן הוא הלך על רגליו, מעת שנפח בו האל רוח חיים:

פירוש סה

סה ולא כמו התינוקות שנולדו אחרי כן וזה כי בקומתו ובגדלותו נברא לשעתו כשאר בע"ח והצמחים:

פירוש סו

סו ויטע פי' המציאו, כמו "ארזי לבנון אשר נטע" (תה' קה יז):

פירוש סז

סז עוד ביום השלישי, וזכר השם על מציאותו לפי חשיבותו וגדולתו, מה שלא זכר בו בשאר הצמחים ביום השלישי:

פירוש סח

סח שם מקום נקרא כן על שהיה מקום דשן ושמן וצמחיו עדן ותענוג לגוף בנראה, ולנפש בנסתר, ובשיטה ראשונה, "ועדן שם כלל והגן בו":

פירוש סט

סט יפרש מלת "מקדם" לצד קדם, ברוחות ובצדדים תבוא מ"ם בשמוש למ"ד, מימין, משמאל, מצפון להר, והעי מקדם, ובשיטה ראשונה "יש מפרשים מקדם קודם

שיברא אדם, וי"א ממזרח לקו האמצעי באדמה שהם תחת מזל טלה ומאזנים, והנה נראה מדברי הכתוב כי לא נברא אדם בגן, רק שמו שם אח"כ", פי' מאחר אשר אמר "וישם שם את האדם אשר יצר", מלמד שלא נוצר שם:

פירוש ע

ע מלת גן ט"ס וצריך למחותה (רי"ר):

פירוש עא

עא פסוק הוא(ביחזקאל כח יג), "בעדן גן אלהים היית", כי קשה להח' ז"ל שם משמע כי עדן הוא סמוך לגן עדן של גן, ופה שיאמר "ויטע גן בעדן", משמע גן סמוך לעדן, פי' גן במקום שנקרא עדן, ויתרץ כי שם הבי"ת וכו':

פירוש עב

עב בי"ת בעדן מושך עצמו ואחר עמו, ויהיה "בגן אלהים" כמו יתר ביאור אל בעדן וכן פירש ר"ש ן' מלך שם "בי"ת בעדן עומדת במקום שנים, ופי' עוד "או יהיה סמוך עדן אל גן, ואעפ"י שברוב נסמך גן אל עדן, ושני מקומות היו כמו שכתוב "ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן":

פירוש עג

עג ואח"כ כתיב "ואת שדי ויברכך", כי המ"ם "מאל" משרת עצמו ואחר עמו, כאלו כתוב "ומאת שדי":

פירוש עד

עד פי' בעבור כי האדם הוא שם העצם מאדה"ר, ולעולם לא יבא ה"א הידיעה על שם העצם, ע"כ אמר, אחר שיש בו ה"א, אינו שם העצם, ואחר שהוא כן, הנה יש סוד לזה הה"א, והסוד הוא כי אמר הכתוב "וישם שם את האדם אשר יצר", על כל מין האדם, ועל המין תכנס עליו ה"א הידיעה, ובשיטה ראשונה "וטעם האדם בה"א יש לו סוד, ותוכל להבין קצה הסוד בפ' כתנות אור", ועיין (למטה ג, יהל אור הערה רט):

פירוש עה

עה פי' שהם שמות המין אחר שהיו בתחלה שמות עצם:

פירוש עו

עו טעם לקריאת שם אדם יש בו מחלוקת, יוסף לרומיים אמר מפני שאדה"ר לוקח עפרו מאדמה אדומה, והח' נע"ז ערך "אדם" אמר, שבלשון כושיים (אָטיאָפּיער) נקרא אדם, תואר יפה, ולדעתי אין זה ברור כי באמת בעם הכושים המראה אדומה היא

היפה שבמראות, ולפיכך ממילא נוכל לומר כי שם אדם שפי' יפה הוא ע"ש מראה אדמימות (בקוה"ת ערך אדם):

פירוש עז

עז ר"ל שם "אדם" ששמו כן:

פירוש עח

עח ר"ל, ע"ש שנחצב מן האדמה, ובשיטה ראשונה "ויש להשיב כי אדם שם עצם, ונקרא כן בעבור שנלקח מן האדמה, והנה הוא תואר על כל "האדם":

פירוש עט

עט ר"ל דעתו שלא בא להודיע עכשיו ענין הצמחים, כי כבר אמר ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי, רק שהוא מספר, שכשהצמיח כל העץ מהאדמה כן צמח בגן, ועוד שצמח בו עץ החיים ועץ הדעת:

פירוש פ

פ כמו שכתוב "ועץ החיים בתוך הגן", ולא אמר בגן, ועוד שאמר,"ומפרי העץ אשר בתוך הגן" (למטה ג ג) ולא הודיעו בשם אחר, נאמר לפי פשוטו שהוא מקום ידוע בגן שהוא בתוך, והיו שם שני העצים, עץ החיים ועץ הדעת, כי הדבר החביב והנאהב לאדם, ישימנו בתוך דברים האחרים, כדי שיהיה לו חומה ומשמרת, והדבר יהיה יותר נשמר באמצע, וכן ת"א "במציעות גנתא":

פירוש פא

פא סמוכים זה לזה:

פירוש פב

פב והוא חסר הנסמך:

פירוש פג

פג וצריך להיות כן:

פירוש פד

פד מאחר שיש ה"א הידיעה במלת הדעת, ומדרך הדקדוק לא יבוא ה"א הידיעה על מלה סמוכה:

פירוש פה

פה הארון ארון הברית, וכן כתב הח' ז"ל בס' "מאזנים" "ויבוא ה"א הידיעה זאח"ז, כמו היין הַחֻמָה (ירמי' כה טו) הארון הברית (יהושע ג יד) ועניננו היין יין הַחֻמָה, הארון ארון הברית, ורבים כמוהם",

פירוש פו

פו והנבואה נבואת עודד, וכן כתב בס' מאזנים "ודרך אחרת "האהלה שרה אמו" (למטה כד סז) האהל אהל שרה אמו, וכמוהו "והנבואה עודד הנביא":

פירוש פז

פז לפי שקדם ואמר "ויטע ד' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר" שמשמעו שקודם שהיה האדם היה הגן, חזר לספר מה היה בגן, ואמר שבעת שהצמיח מן האדמה הצמיח בגן ושהיה שם נהר יוצא מעדן ומשקה לכל צד, ולבסוף חזר והשלים הספור, ואמר "ויקח ד' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן":

פירוש פח

פח כי האדם אשר שם בו האל הפקידהו לעבדה ולשמרה, אבל להשקותה לא היה צריך, כי הנהר הזה משקה אותה מכל צד:

פירוש פט

פט ראשים פי' חלקים, כי כל חלק הוא ראש ליוצא ממנו:

פירוש צ

צ שרשו ראש:

פירוש צא

צא האל"ף נראה:

פירוש צב

צב פסוק הוא (בירמי' יג יח) "אמור למלך ולגבירה השפילו שבו כי ירד מראשותיכם עטרת תפארתיכם", וכן פי' הרד"ק במכלל "והראו האל"ף בכי ירד מראשותיכם":

פירוש צג

צג נוסחת בעל אהל יוסף "מכבר הראש" והוא פסוק (במ"ב טו ח) "ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבול במים ויפרש על פניו וימת", ופי' הרד"ק מכבר הוא הכר, כמו כביר העזים (ש"א יט יג) ולפי הנוסחא "מכבד הראש" פי' דבר המכבד את הראש", והוא עטרת תפארת הכתוב שם:

פירוש צד

צד ובשיטה ראשונה "אמר אחד מגדולי דורו שהוא פישון יאור מצרים, ולא זה הדרך, כי הנה גירון גם פרת וחדקל הם נודעים, ושלשתם באים ממזרח למערב, ולא כן יאור מצרים, כי הוא יוצא ממעיין שהוא בהר הנקרא הר הלבונה, והוא לפאת נגב מהקו

השוה, שהוא תחלת היישוב לפאת צפון, ע"כ יגברו מימי יאור מצרים בתמוז, ולא כן השלשה הנזכרים, והנה מרום זה הנהר לא ידענוהו":

פירוש צה

צה וכן הוא דעת רש"י ז"ל והרמב"ן, וכן הוא (מדרש הנעלם פ' חיי) וכן הוא דעת ר"י הלוי, כי כן כתב בשירו, כאשר מספר תהלות מצרים, "וגם מנהרי עדן נְהָרָה, וטוב אַרְצָה בְגַן עֵדֶן מְסִילָא" וכן העתיקו השומרונים, והוא נילוס היורד מהרי הלבנה שבארץ כוש השפלה הנקראת (עטיאפיא) שבחלק (אפריקא) ומשם עובר לצפון העולם, ובא עד אי (מירו אי) ששם מתחלק לב' זרועות, וחובק את האי סביב, וחוזר ומתאחד עד בואו למצרים ועובר על כל אורך המדינה עד אלכסנדריא שבחוף הים האמצעי המפסיק בין חלק (אירופא) לחלק (אפריקא) הנקרא (מיטטעלאנדישעס מעער) ואולי עודנו מבורך מראשית שמימיו עולים ומשקים מדינות רבות כידוע, והוא מלשון "ופרו ורבו" (ירמי' כג, ג):

פירוש צו

צו הוא השגה על הגאון:

פירוש צז

צז וכן כתב הרדי"א שמרומז על הנהר גיחון שהיא סמיכה לירושלים, ומביא ג"כ סיוע מהפ' והורדתם אותו אל גיחון":

פירוש צח

צח וכן הכותב בעין יעקב (הוריות יב) על המאמר "אין מושחין את המלאכים" מביא בשם הרמ"ה שהפ' "והורדתם אותו אל גיחון", הוא אחד מד' נהרות היוצאים מעדן כדעת הח' ז"ל, ומפני שהוא מעיין שאינו פוסק, כי הוא נהר ידוע ששת ימי בראשית, לכן צוה דוד למשוח על המעיין הזה, ועיין קרני אור:

פירוש צט

צט כי הישוב משוך מקו השוה לצד צפון, וא"י באמצע הישוב, וג"ע תחת קו השוה לצד מזרח, ומשם יצאו אלה הארבעה נהרות, ולכן אמר כי גיחון בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן:

פירוש ק

ק בא מפאת מזרחית דרומית, כי הוא סמוך לפרת:

פירוש קא
קא וביודאי פישון מקורו מהצד אשר שם הג"ע, והוא אחרית גבול הארץ מפאת המזרח, וכמו נהר פרת שהוא גבול מזרחי לא"י שנאמר עד הנהר הגדול נהר פרת (למטה טו יח):

פירוש קב
קב וכפי' המפרשים גם חדקל סמוך לפרת:

פירוש קג
קג ופרת עובר על בגדאד שהיא בבל החדשה, נוכח עיר בבל הנחרבת:

פירוש קד
קד ונהר מצרים הוא רחוק מא"י הרבה לצד מערב ואיך יתכן זה?:

פירוש קה
קה זו השגה שניה:

פירוש קו
קו פי' יותר רחוק מקו השוה אל פאת נגב, ומשוך למערבו גן עדן, והקו השוה הוא המקום שהיום והלילה שוים, היום יב שעות: והלילה יב שעות:

פירוש קז
קז וי"ג "גדולו:

פירוש קח
קח כי שאר הנחלים מתרבים בחורף ומתמעטים בקיץ אבל היאור להיפך כולם, כי הוא מתרבה בקיץ ומתמעט בחורף, ואמרו חכמי המחקר כי הוא מן ים אוקינוס, וחום השמש שואב המים ומושכם ולהיפך מתרבה בקיץ א"כ איננו בא מן הגן:

פירוש קט
קט איך יתכן שהיום והלילה הם שווים בארצות הקו השוה:

פירוש קי
קי לחכמי המדות:

פירוש קיא
קיא פי' על דעת הגאון, אם היא פישון נצטרך לומר שיצא מצד מזרח שהוא הגן וירד למערב, ועובר על הר הלבונה, שהיא במערבית דרומית מן הישוב:

פירוש קיב
קיב וחוזר לפאת צפונית כי היאור הולך מדרום לצפון וזה טעם אומרו "א"כ ירד פישון ממזרח למערב"

פירוש קיג
קיג מכל הראיות שהביא הגאון לא נוכל להבין שפישון הוא יאור מצרים היוצא מהר הלבונה:

פירוש קיד
קיד הגאון:

פירוש קטו
קטו שתרגם אותה שהיא הארץ הידועה שהיאור עובר עליה:

פירוש קטז
קטז בפ' נח:

פירוש קיז
קיז כמו הסיני (למטהי יז) שפי' אותה טרבלוס, וכן מֶשֶׁא (שם פ ל) מכיה:

פירוש קיח
קיח בויקרא יא יג (ושם כתב הח' ז"ל וז"ל "טעה הגאון שתרגם אותה אלנעקא כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל":

פירוש קיט
קיט בשמות (כח ט) ע"פ "ולקחת את שתי אבני שהם" כתב הח' ז"ל וז"ל "ואבן השהם לבנה, ובארמית בורלא, ולשון ישמעאל בלאור, ואין לנו דרך בבירור לדעת אבני המילואים, כי הגאון תרגמם כרצונו, כי אין "לנו קבלה שיסמוך עליה":

פירוש קכ
קכ כאשר הבאתי מכל המקומות שהביא הח' ז"ל:

פירוש קכא
קכא הנקרא "תפסיד":

פירוש קכב
קכב צ"ל "מלות" כי אין מצות במשפחות ובמדינות:

פירוש קכג
קכג ובשיטה ראשונה "וטעם אשר שם הזהב שב אל פישון, וככה שם הבדולח, ואבן השהם שב אל פישון, ואחרים אמרו שהוא שב אל ארך החוילה, והזכיר זה הכתוב להודיע שזהו טוב שסמוך אליו הזהב גם בדבר הסוד הוא נכון כאשר אפרש":

פירוש קכד
קכד וי"מ שהוא שב אל ארץ החוילה, והוצרך הכתוב לתוספות ביאור וסימן פרטי למדינת חוילה, מה שלא הוצרך במדינת כוש ואשור, לפי ששני אנשים היו ששמם חוילה, האחד בן כוש בן חם, והשני בן יקטן בן עבר בן שלח בן ארפכשד בן שם,

ושניהם קראו את ארצם על שמם, וכן כתב הרמב"ן ז"ל "אשר שם הזהב לבאר שאינה חוילה של מצרים, שאמר בה, "וישכנו מחוילה עד שור" (למטה כה יח) כי זו מזרח המזרח":

פירוש קכה

קכה היא אבן לבנה עגולה וקטנה שנוקבין אותה, ומחברין ממנה אבנים לעשות ענק, והאבן הזאת אמרו שהיא נעשית מטפות הטל היורד על הנהר ההוא, לפיכך היא עגולה בהוויתה כמו הטפה, ולפי שמאבן אחת מהבדולח לא יעשה שום מעשה ומלאכה לקטנותה, אלא שנוקבין אותה ומחברים אבו אל אבן בחוט עד שיעשה מהם ענק, לכך לא אמר אבן הבדולח כמו שאמר ואבן השוהם, ולדעת יוסף פלאוויס הוא (בדעלליום) והוא שרף אילן (רעזינא) וכתב שד"ל שאין השרף הזה ענין יקר וחשוב כ"כ שיוזכר בין הזהב ואבן השהם:

פירוש קכו

קכו ועינו כעין הבדולח (במד' יא ז) והוא רק לענין המראה, ולא לענין הקטנות והעיגולים, ויסתור דברי הגאון ז"ל:

פירוש קכז

קכז אכן השהם, הוא אבן גדולה לבנה וזכה, ויעשו ממנה כלים לתשמישי המלכים, ואו"ת "אבני בורלא", וכן תיוב"ע "אבנין טבין דבורלין" וכן הוא לדעת סורי וערבי והוא אבן (בעריללוס) ולד"ק היא (אניקס):

פירוש קכח

קכח הח' ז"ל יפרש בזה שני כללים, הכלל הראשון שהה"א בסוף התיבה משמשת במקום למ"ד בתחלתה, ועוד כלל אחר בתוך כלל זה, דאותה הה"א תתחלף ג"כ לפעמים לתי"ו רפויה להורות ג"כ ענין הדביקות, א"כ התי"ו בסוף מלת קדמת היא תמורת ה"א בסוף התיבה העומדת בכל מקום תמורת למ"ד בתחילתה, והלמ"ד תשמש בראש התיבה במקום מלת אֶל, כמו "ויאמר משה לפרעה" (שמות ח, ה) כמו אֶל פרעה, וכמו שיבאר:

פירוש קכט

קכט הוא סֶגול, כי הסֶגל נקרא אצל המדקדקים פתח קטן:

פירוש קל

קל וכן ת"א "למדינחא דאתור":

פירוש קלא

קלא ובשיטה ראשונה "ועתה שים לבך לדברי הכתוב, כי כתוב במע"ב עד סוף ויכלו "אלהים", ואח"כ "ד' אלהים", ומעת שנולד קין תמצא השם הנכבד לבדו":

פירוש קלב

קלב עד ברא אלהים לעשות:

פירוש קלג

קלג שם הוי"ה, ואם נמצא "אף כי אמר אלהים" (למטה ג א) אשר בתוך הגן אמר אלהים (שם שם א) "כי יודע אלהים" (שם שם ה) לפי שהן דברי הנחש וחוה:

פירוש קלד

קלד המאמר הוא בב"ר (פ' יג ג) "מזכיר שם מלא על עולם מלא" וגי' הילקוט (רמז כ') "הזכיר שם מלא על עולם מלא":

פירוש קלה

קלה ובשיטה ראשונה וככה אמרו קדמונינו ז"ל "נקרא שם מלא על עולם מלא":

פירוש קלו

קלו פי' עד שנברא האדם שנתנה בו נפש המשכלת לקבל כחו:

פירוש קלז

קלז שם פי' קצת סוד השם "והוא שם העצם והעצם עומד בעצמו, והנה ככה מלת "אהיה", גם השם הנכבד מארבע אותיות כי שניהם שמות העצם", ובס' השם שער ב' ושער ה' אמר, כי שם אהי"ה הוא שם עצם לשכינה השוכנת בין המלאכים, שם של ד' רמז לשכינה השוכנת בקרב ישראל, ועיין (שמות ג טו) מה שביאר בזה:

פירוש קלח

קלח פי' כי שם יפרש אם השם של הוי' סמוך אל צבאות, או אל אלהים, או איננו סמוך, ובשיטה ראשונה "והנה הזכיר אלהים במע"ב לבדו, ואח"כ שם השם הנכבד סמוך אל אלהי כמו שהוא סמוך אל צבאות, בעבור כבוד האדם שנברא בצלם המלאכים":

פירוש קלט

קלט ובשיטה ראשונה ועתה כאשר השלים לפרש הנהרות, שב לפרש הכתוב בתחלה "וישם שם את האדם", וזה האדם שני פרצופין":

פירוש קמ

קמ כי ביום הששי נברא, ובו ביום גירש אותו, ואלו נברא במקום רחוק מתי בא לגן עדן:

פירוש קמא

קמא פי' מה שכתוב וייצר ד' אלהים את האדם עפר מן האדמה (למעלה פ' ז) בה"א הידיעה:

פירוש קמב

קמב אמרו כי זאת האדמה היא א"י שהיא ידועה, ובשיטה ראשונה, "אמר אחד מגדולי כי האדמה היא היא ארץ ישראל, והראיתי לו ג"א "ואת האדמה אשר הם עליה" (שמות ח יז) (פי' והאדמה שם, אדמת מצרים) והוא השיב הנה מצאנו "הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה" (למטה ד יד) ואני עניתי כי פני האדמה בדרום, כי שש פאות הנה, והשלש הן הנכבדות, והנה תנועת הצמח למעלה, והאדם לפניו והגלגלים לימין, ע"כ פני האדמה נכבדים מכל הארץ":

פירוש קמג

קמג והנה קדם הוא מזרח, וא"י לצד צפון לד' מעלות וספר הכתוב כי בנסעם מקדם, וימצאו בארץ שנער שהיא בבל, פי' כשנסעו ממזרחו של עולם ששם ג"ע של ארץ בבל, וכן יפרש הח' ז"ל (ברא' י ב) "בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח", כלומר ממזרח שהם הרי אררט, וידוע כי בבל היא מזרחית לא"י, ואיך יאמרו שנברא בא"י הלא ממזרח באו, וזה לעד כי שם נברא אדה"ר:

פירוש קמד

קמד בעבור שכתוב לעבדה ולשמרה בכנוי הנקבה, ע"כ אמר הח' ז"ל, כי גם גן לשון זו"נ, ודעתו שפי' לעבדה ולשמרה על הגן:

פירוש קמה

קמה וכן פי' הח' ז"ל (קהלת, ב ה) בפ' "עשית לי גנות" "גן לשון זכר, "גן נעול (ש"ה ד', יב) ולשון נקבה "לעבדה ולשמרה" ורבים "גנים וגנות" ונמצא גנה בה"א הנקבה "וכגנה זרועיה תצמיח" (שם סא יא)

פירוש קמו

קמו בכנוי הנקבה, וגם ההי"ן במפיק שהן כנוי לנקבה:

פירוש קמז

קמז על האדמה שהגן נטוע בה, ולא על הגן בעבור שגן לשון זכר:

פירוש קמח

קמח כל האדמה מן הגן:

פירוש קמט
קמט מן הגן שהוא קטן כנגד האדמה:

פירוש קנ
קנ פי' הכל קשור עם איך יתכן, והיא הקושיא שהקשה מתחילה:

פירוש קנא
קנא אדמת הגן לפי פי' האומרים:

פירוש קנב
קנב כמו שביארתי, כי גן ג"כ לשון נקבה:

פירוש קנג
קנג ובשיטה ראשונה "להשקות ע"י אדם כאשר כתוב לעבדה ולשמרה" גם לעבוד האדמה בנכוש ובעדור בירקות ובאילנות למאכלו:

פירוש קנד
קנד ולשמרה מכל החיות ועופות כפי כחו:

פירוש קנה
קנה ובשיטה ראשונה "והנה לעבדה להשקות את הגן, ולשמרה שלא יכנסו בו חיות רעות":

פירוש קנו
קנו אין לשון עבודה נופל על המצוה:

פירוש קנז
קנז ומצינו לפעמים צווי בלא "על" והוראתו ג"כעל לא תעשה לפי דעת הח' ז"ל, כאשר צוך ד' אלהיך" (דבר' ד כג) ושם פי' הח' ז"ל "כאשר צוך, או מלת צוך שלא לעשות":

פירוש קנח
קנח ככל המקרא סמוך אל לשונות של צווי מלת "את" "אותו" "אתכם", ופעמים סמוך עליהם לשון "על" "עליו" ויתכן שעל הדברים הטבעיים בלי בחירה סמוך לשון "על" כמו "ועל העבים אצוה", אצוה על חגב (דה"ב ח יג) ויצו עליה במפגיע" (איוב לו לב) וכדומה:

פירוש קנט
קנט ואין פי' שבא לומר שיאכל מכל עץ הגן מ"ע שיאכל, אלא פי' יש לך רשות, מכל עץ הגן תאכל, ולא מעץ הדעת:

פירוש קס
קס אמר ממנו, אחר שאמר ומעץ, אך הוא לתוספות ביאור ולחזק האזהרה:

פירוש קסא

קסא מלת "הילד שהוא הפעול נכלל כבר בכנוי "ותראהו" והיה לו לומר ותרא את הילד, אך הוא לתוס' ביאור:

פירוש קסב

קסב פי' לא לבד לאכול ממנו בקביעת מזון, אלא אפילו אכילה מועטת:

פירוש קסג

קסג וכן פי' בס' צחות בשער האותיות אות נו"ן, ועיין (למטה ג כב) ובבאורי שם:

פירוש קסד

קסד להבחין בין טוב לרע:

פירוש קסה

קסה ובשיטה ראשונה "ויצו לא יתכן לצוות השם מי שאין לו דעת נכונה, והנה אדם היה מלא דעת, והעד שקרא שמות לכל העוף והבהמה וחיה, וידע טעמי השמות כפי תולדותם, רק לא היה יודע תאות המשגל", וכן יאמר המורה בפ"ב מהח' הראשון "ויצו ד' אלהים, ולא תהיה הצוואה לבהמות ולא למי שאין לו שכל":

פירוש קסו

קסו תענוגי המשגל, אף כי המשגל ידוע היה אצלו בטבע, אבל לא היתה בו שום תאוה לתאות המשגל, וכן פי' המפרשים כי ידיעת הטוב והרע היא ידיעת המשגל, כי פרי העץ ההוא הוליד באדם תאות המשגל, והראיה כי אחר שאכלו אמר "ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם" וכן פי' רש"י ז"ל בפ' כ"ה "ואעפ"י שנתנה בו דעת לקרוא שמות לא נתן בו יצה"ר עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצה"ר, וידע מה בין טוב לרע":

פירוש קסז

קסז ולכן לא זכר בקריאת השמות השמים, היסודות והצמחים והדוממים והדגים, כ"א מיני הבע"ח שביבשה שהיה אפשר לחשוב שימצא בהם עזר אליו להזקק לו (רדי"א):

פירוש קסח

קסח מפני שכל מע"ב המפוזרות בכל בע"ח כולם נקבצו באו בנפש האדם, וכבר ביארו החוקרים הקדמונים שכל שיסתפק אדם אם נמצא בטבעו איזה מדה, או איזה תכונה, אז יבחר בטבעי בע"ח, אם נמצא בע"ח בעולם שי"ל תכונה זאת אז ידע כי נמצא מדה זו גם בנפשו (ועי' קרני אור נו):

פירוש קסט

קסט והנה הציווי היה כדי שלא ידע בתענוגי המשגל דוקא לא שיוסיפו לו דעת כי הוא היה חכם גדול:

פירוש קע

קע אף שבמקרא כתוב סתם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, מבלי ציין לו ביחוד העץ בסימניו ובמצריו, בכל זאת מוכח שהראה לו ד' אנה מקום העץ:

פירוש קעא

קעא ר"ל אפילו אשתו ידעה, שהרי השיבה להנחש (למטה ג ב) ומאין ידעה, אם לא מפי בעלה הוא אדם, כי השם הראה לו אנה מקום העץ, בעת שאמר לו "ומעץ הדעת":

פירוש קעב

קעב ובש"ר "ויאמר לא טוב היות האדם לבדו, אל לבו ומשה כתב זה, או אל המלאכים":

פירוש קעג

קעג כי לפי המליצה הפשוטה הי' לו לכתוב לא טוב לאדם היותו לבדו, והח' ז"ל פי' כוונת הפ', אף שלא נכתב, ופי' לא טוב לאדם שיהיה לבדו בלי חברה, כי אין לו חברה עם הבהמות החיות והעופות, כי אינו שוה עמהם בבריאה:

פירוש קעד

קעד כי לא יושג טוב התכלית המכוון בדמותו ובצלמו, אם יצטרך הוא עצמו להתעסק בצרכי חייו, ובשיטה ראשונה "וטעם עזר כי האדם צריך למי שיעזור אותו כאשר פי' קהלת טובים השנים מן האחד":

פירוש קעה

קעה גם רש"י ז"ל נדחק לפרש הפסוק הזה, ופי' שהוא מסורס:

פירוש קעו

קעו כבר פירשתי למעלה כי מלת הילד שהוא הפעול, נכלל כבר בכנוי ותראהו, היה לו לומר ותרא את הילד, אך הוא לתוס' ביאור:

פירוש קעז

קעז וכן "יביאה את תרומת ד' " (שמות לה ה), ופי' שם הח' ז"ל, אחר שהזכיר יביאה, פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת ד', וכמוהו "והוא צוה לי אחי" (ש"א כ כט) וכן "האיש אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר" (ירמי' כז ח):

פירוש קעח

קעח הכתוב יאמר "ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים" ויפרש הח' ז"ל, כי טעמו ולכל עוף השמים, פי' מה שכתוב ולעוף השמים, כאלו נכתב ולכל עוף השמים, כי המלה "לכל" שנכתב אצל הבהמה "לכל הבהמה" מושכת עצמה ואחרת עמה:

פירוש קעט

קעט התחלת הפסוק שם "יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר", ופי' שם הח' ז"ל, כי פי' ואל יהי מתיו מספר, שלא יהיו מעטים, שכל דבר שיסופר הוא מעט ומלת "ואל" מואל ימות מושכת עצמה ואחרת עמה, ולא כן דעת רש"י ז"ל והרמב"ן ויתר המדרשים:

פירוש קפ

קפ וסיום הפ' שם "ודעת קדושים אדע", וגם שם פי' הח' ז"ל, ולא דעת אל אדע, כלומר אין לי חכמה ודעת, וכן פי' רש"י ז"ל "ולא דעת קדושים ידעתי", כי מלת "ולא" מושכת עצמה ואחרת עמה:

פירוש קפא

קפא כי קודם שיצר את האשה הביא לפניו כל היצורים כדי שיתבונן בהם שיראה אותם כולם זכר ונקבה, ולעצמו לא ראה נקבה, והתבונן בזה כי לטובתו ולכבודו עשה האל זה, כי לא הביאם לפניו למצוא לו זוגו כי ידע שאין בהם עזר לו:

פירוש קפב

קפב שמדבר על עצמו וכמוהו "ואל משה אמר" עלה אל ד' (שמות כד א) "נשי למך" (למטה ד כד):

פירוש קפג

קפג מלת "לא מצא עזר" רק אל האדם עצמו כמו שפי', ובשיטה ראשונה "י"א כי מצא שב אל השם הנכבד, והנכון בעיני שהוא שב אל אדם, כאלו אמר ולעצמו לא מצא":

פירוש קפד

קפד כמ"ש "ויצר ד' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים" (למטה פ' יט):

פירוש קפה

קפה כמ"ש "ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף" (למעלה א כ) אמר כי העוף נוצר מהמים:

פירוש קפו
קפו בזוכרו העוף אמר שנוצר מן האדמה וביצירתו אמר שנוצר מן המים? ואז"ל מזה ומזה נברא, כלומר מן המים הסמוכים ליבשה, וכן יפרש הח' ז"ל:

פירוש קפז
קפז מבנין הפעיל, כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעיל בנין הכבד הנוסף ועיין (למעלה א א) (הערה כט):

פירוש קפח
קפח וכן פי' הרד"ק בשרש "רדם" "תרדמה היא השינה החזקה" ועיין קרני אור:

פירוש קפט
קפט וכן פי' הרד"ק, התנומה אינה חזקה כמו השינה רק היא מעט מעט, ובשיטה ראשונה "אמר ר' משה הכהן כי תנומה פחותה משינה, ושינה פחותה מתרדמה":

פירוש קצ
קצ כי שרשו "רדם":

פירוש קצא
קצא דעתו על הזכרות והנקבות כמו שאמר "זכר ונקבה ברא אותם" (למעלה א כז) ובשיטה ראשונה "אחת מצלעותיו כצלעות המשכן שהן שתים":

פירוש קצב
קצב וכן פי' רש"י ז"ל מסטריו כמו "ולצלע המשכן" וזהו שאמרו (עירובין יח א) שני פרצופין נבראו:

פירוש קצג
קצג ונראה שמטעם זה נקראים הצדדים צלעות, לפי שבגוף האדם הצלעות הם משני הצדדים:

פירוש קצד
קצד וכן בשיטה ראשונה "תחתנה מקומה", פי' מקום הצלע, וכן ת"א "ומלֵי בְשְרָא תְחוֹתָה" וזהו פי' ויסגור, כמו שסוגר הדלת לסתום חלל הפתח, כן סגר החלל שעשה חסרון בצלע בבשר:

פירוש קצה
קצה כי הבא בנו"ן הוא לשון יחיד:

פירוש קצו
קצו והראוי תחתיה:

פירוש קצז
קצז והכא ביו"ד ה"א:

פירוש קצח
קצח על הרוב כשתחובר מלת תחת עם הכנוים יבוא בלשון רבים, תחתיכם, תחתיו, תחתיה, תחתי, ועל המנהג ראוי להיות פה תחתיה, ופי' מקומותיה:

פירוש קצט
קצט בש"ב (כב מ) "תכריע קמי תחתני" בנו"ן יו"ד כנוי המדבר בעדו:

פירוש ר
ר ובתה (יח מ) כתוב "תחתי" והכל אחד, וכן כתב הרד"ק, תחתני כמו תחתי, ובא בנו"ן יו"ד שלא כמנהג בשמות:

פירוש רא
רא ויפן מצאנו מבנין הקל כמו ויפן פרעה (שמות ז כג) ומבנין הכבד ויפן זנב אל זנב (שופ' טו ד):

פירוש רב
רב ובמק"ג ד"וו הגי' ויקץ:

פירוש רג
רג נצבת לפניו:

פירוש רד
רד כי אחר שהקיץ הביאה לפניו להיותה לו לבת זוגו:

פירוש רה
רה כי באמת אצלו היא אחת מצלעותיו:

פירוש רו
רו גבי יריחו ששני אנשים מרגלים שהיו נחבאים על הגג בפשתי העץ כתיב ואנשי העיר רדפו אחריהם, והאמת כי היו רודפים אבל לא אחריהם:

פירוש רז
רז גם אפשר שנבנתה בגן רחוק ממקום שישב שם אז האדם ועיין למטה (ג יב הערה פא):

פירוש רח
רח כאשר היתה מקודם:

פירוש רט
רט במקום הצלע:

פירוש רי
רי והכוונה בפעם הזאת מצאתי לי עזר שלא מצאתי עד הנה בשאר מיני בע"ח, והוא דומה לי בתמונת האיברים מכל וכל:

פירוש ריא

ריא כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי, כי הוא ראה והכירה כי מעצמו ומבשרו היתה, כי ראה אותה בתכונתו ובדמותו:

פירוש ריב

ריב כי אמרו שלילית היתה אשת אדם בראשונה, ולא מצא קורת רוח ממנה, ולכן אמר על חוה לזאת יקרא אשה, וזאת הפעם, וכתב הח' ז"ל שהוא דרך דרש, ואין הדברים כפשוטן:

פירוש ריג

ריג ופי' שם הח' ז"ל בשבילי, וכן "ואמר פרעה לבני ישראל", (שמות יד ג) פי' למ"ד לזאת פי' בעבור זאת שהיא עצם מעצמי יקרא אשה, ולאפוקי מפי' המפרשים לזאת ולא ללילית:

פירוש ריד

ריד וכ"כ הרד"ק בשרש "איש" "ונדגשה שי"ן "אשה" לחסרון יו"ד הנחה באיש":

פירוש רטו

רטו ולא נאמר אישה ביו"ד שלא יתחלף עם אישה בה"א הכנוי שפי' בכלה:

פירוש רטז

רטז כי פעמים יחסר מפיק הה"א להקל, וביאורו כי הה"א בסוף המלה, כשהוא נוסף על המלה להיות סימן על הנקבה יהיה במפיק, ויש פעמים שיחסרו המפיק מן הה"א, כמו "ותחמרה בחמר ובזפת" (שמות ב ג) וכן ויקרא לה נובח בשמו (במדב' לב מב) "ושערה לא הפך לבן" (ויקרא יג ד) ורבים כן שמצאנו הה"א בסוף המלה שהמפיק נעלם, ואעפי"כ משמעותו להראות כנוי לנקבה, וכן בסוד המפיק ממלת אשה, אם היה נכתב מלת אישה ביו"ד בלי מפיק להורות על עצמותה של האשה תתערב עם אישה ולא יהיה ביניהם היכר וידיעה, ע"כ דגושה השי"ן באשה:

פירוש ריז

ריז ר"ל אבל מלת נשים איננו מן איש, רק מן אנוש ואנשים, וכן כתב הרד"ק בשרש "אנש" "ולנקבות יחסרו האל"ף ואמרו "נשים" ואיננו מן איש":

פירוש ריח

ריח כי מלת יִקָּרֵא הוא לשון זכר והוא מהבנין הכבד:

פירוש ריט

ריט ושם ג"כ זכר הוא, וכן "ולך יקרא דרושה" (ישעי' סב יב) "ולך יקרא חפצי בה" (שם שם ד) ודומיהן שכולן משמען יהי נקרא שמך כך, וכן פה כאלו נכתב יקרא שמה אשה:

פירוש רכ

רכ וכן כתב הרד"ק "הלמ"ד במאריך והקוף רפה בקמ"ץ חטף:

פירוש רכא

רכא פי' לא נמצא מבלי דגש:

פירוש רכב

רכב אעפ"י שהם שנים בשרים אבל מפני דבקותם יחד, יהיו כאחד, ויהיה ענין "לבשר" כאלו נכתב "כבשר", אבל לא שישובו אחד ממש:

פירוש רכג

רכג וידבק באשתו ויראה אותה כאילו היא עמו בשר אחד לאהבתו אותה:

פירוש רכד

רכד כי האשה הראשונה נבראה מהאיש מעצמו ומבשרו, והנה הי' לבשר אחד, ע"כ כתב הח' ז"ל "שידמו כאשר היו" וכן יהי' דבקים לעולם זה בזה כבשר אחד, וקרוב לזה פי' הרמב"ן ז"ל, "בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו, ובשר מבשרו, ודבק בה, והיתה בחיקו כבשרו, ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו", וכן כתב הח' ז"ל בשיטה ראשונה "וטעם והיו לבשר אחד שיתדבקו וישובו כמו שהיו" ר"ל שידמו אדם וחוה בדבקותם כאשר היו בתחלה, וקודם לקיחת הצלע מבשרו שהיו באמת בשר אחד:

פירוש רכה

רכה וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מספר) "וי"א כי הטעם על הזרע ר"ל לבשר אחד ממש, וכן פי' רש"י ז"ל לבשר אחד "הולד נוצר ע"י שניהם, ושם נעשה בשרם אחד":

פירוש רכו

רכו וגם הרמב"ן ז"ל השיג ע"ז ואמר "ואין בזה טעם":

פירוש רכז

רכז הוא תוה"ש למשוללי לבושים:

פירוש רכח

רכח וקראם ערומים ע"ש סופם:

פירוש רכט
רכט ודומה לזה פי' החז' ז"ל (יואל ב יג) על הפ' "קרעו לבבכם", וז"ל "כי קריעת הלב כדרך "ומלתם את ערלת לבבכם", (דבר' י טז) וכתוב "ואקרע סגור לבם" (הושע יג ח) והנה הטעם להסיר מכסה לב לקורעו, כי הוא ימנע שלא יבין הלב, והטעם שיבין האמת, ובעבור זה כתוב כל ערום יעשה בדעת (משלי יג טז) עכ"ל, וכן הוא לפי פי' הי"א "ערום ראה רעה ויסתר", ובמשלי בפי' המיוחס להחז' ז"ל פי' מענין ערמה, ופי' האיש הערום והחכם ראה הרעה קודם בואה ונסתר להמלט ממנה:

פירוש רל
רל שתראה כאשר איננה מכוסה:

פירוש רלא
רלא ובא בהתפעל ונמצא רק פ"א במקרא, ועיין קרני אור כו:

פירוש רלב
רלב כי שרשו בוש שני אותיות נראים והוי"ו לא נעלם שאינו יוצא במבטא:

פירוש רלג
רלג השי"ן:

פירוש רלד
רלד בשני שיני"ן:

פירוש רלה
רלה ממלת "יתבוששו", כי היה ראוי להיות נקוד שו"א:

פרק ג

פירוש א
א והאשה הכירה ברמיזת הנחש וידעה כי רצה לומר זה:

פירוש ב
ב שהנחש המדבר היה השטן שנראה לאדם בצורת הנחש:

פירוש ג
ג אם הוא רוחני:

פירוש ד
ד לשון הסתה, וכן אמר (למעלה ב טז) "כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת", גם הצווי לא שייך רק אל מי שיש לו בחירה במעשיו:

פירוש ה
ה ונמשכו אחריו חכמי האומות:

פירוש ו
ו כי אין להם איברי הדבור:

פירוש ז
ז שהמלאך היה מדבר לא הנחש, ושכן היה הענין מאתונו של בלעם, שהיא לא דברה מעצמה, אבל מלאך ד' דבר בפיה, ובשיטה ראשונה "אמר הגאון כי הנחש לא דבר, רק מלאך דבר על פיו, ואחרים אמרו כי השטן שהוא שר דבר על פיו, וראית הגאון כי לא יתכן לדבר הנחש בלשון בני אדם, כי עקרו הסכמה, ועוד כי אין אברי הדבור מוכנים בו לדבר":

פירוש ח
ח עיין ערכו בראש הספר והשיב עליו והא כתיב ויאמר הנחש:

פירוש ט
ט עיין ערכו בראש הספר:

פירוש י
י וכן כתב הח' ז"ל (במד' כב כח) בפ' "ויפתח ד' את פי האתון" רק שם שינה הלשון והשם, וכתב כי ר' שמואל הספרדי חשב להציל הנתפש", ואחשוב שט"ס הוא וצ"ל "ר' שלמה הספרדי" וכמבואר פה, והנה הוא הקשה על רב שמואל ואמר אם היה הנחש מדבר למה נפסק ממנו הדבור, כי לא נגזר עליו שיהיה אלם:

פירוש יא
יא וע"ז כתב רנה"ו "וצדקו דברי הראב"ע ז"ל שאמר כי הדברים כמשמעם וכו' והשם דעת באדם שם בו, כי באמת שהיה כן קודם החטא, ולא לבד הנחש אבל גם כל החיה והבהמה היו במעלה יותר גדולה ממה שהן עתה, כל אחד לפי ערכו, אלא שאין דעתן שוה לדעת אדם, כי דעתן נפש חיה, ודעת האדם נשמת חיים ועושה שניהם ד':

פירוש יב
יב ולא זכר הבהמה, לפי שחית השדה יש בהן יותר ערמימיות מן הבהמות הגדולות,

פירוש יג
יג וכן בשיטה ראשונה "ערום מכל חית השדה ולא מהאדם":

פירוש יד
יד "ערום" הוא שת"ז לאיש יודע להעלים תחבלותיו שלא יבינם זולתו טרם צאתם לפועל, ונאמר לגנאי כשיהי' התכלית המבוקש בו כדי לגרום הפסד לב"א כמו פה, וכן "להרגו בערמה" (שמות כא יד), ונאמר לשבח כשיהי' תכלית הערמה והסתר

ענין כדי שלא יתנזק הוא עצמו מבני אדם כמו "לתת לפתאים ערמה" (משלי, א, ד), והנה יש ערמה גם בהרבה בע"ח, כמו השועל ודומיהם, כמו שנראה מערמתם בענין הצידה, וכמו שסופר בספורי חכמי הטבע, והגם שלא יצדק עליהם שמות חכמה בינה ושכל, שזה מיוחד לאדם לבדו, יצדק עליהם פעל "ערמה" ושם "ערום" והנחש היה ערום יותר מכולם:

פירוש טו

טו כי מתחלה כתוב "ויהיו שניהם ערומים", ופה כתוב "והנחש היה ערום":

פירוש טז

טז כמו שפי' למעלה (ב כ"ג קרני אור עד) אשר הוא ענין חכמה הוא בשורק, ואשר הוא ענין ערום הוא בחולם, וכן הרבוי, אשר הוא לשון חכמה המ"ם רפה, כמו "מחשבות ערומים" (איוב ה יב) ואשר הוא לשון ערום המ"ם בדגש כמו "ובגדי ערומים תפשיט" (שם כב ו):

פירוש יז

יז והוא לשון נוכל על לשון, והוא דרך צחות, והנה הראשון הוא חמור, והשני והשלישי פי' צבור צבורים, ופי' הפ' בלחי החמור עשיתי חמרים צבור וצבורים:

פירוש יח

יח והוא ג"כ לשון נוכל על לשון, ופי' הפסוק ויהי לו שלשים בנים רוכבים על שלשים עֲיָרִים ושלשים עֲיָרִים להם, כי כל אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון, והעיר הוא חמור הנער, כמו "אסרי לגפן עירה (למטה מט יא) ועל עיר בן אתונות (זכרי' ט ט), ושלשים עירים להם, ולהם שלשים ערים, וכתב הרד"ק ונראית בו עי"ן הפעל לזווגו עם עירים שזכר שהוא ענין אחד והוא דרך צחות:

פירוש יט

יט שב להסתיר דעת הגאון ז"ל:

פירוש כ

כ על פיו של נחש:

פירוש כא

כא א"כ למה נתקלל הנחש, כי מה ענין לנחש הנה ולמה אמר והנחש היה ערום, אחר שהוא לא דבר:

פירוש כב

כב ולא יתכן שישיא המלאך את האשה לעבור על מצות האל, ואם נאמר כי לנסות את האשה בא המלאך אם תעבור את פי' ד' מה חטא הנחש בזה:

פירוש כג

כג למעלה בפ' לעבדה ולשמרה (ב טו) פי' הח' ז"ל "ולשמרה נשמע מכל החיות שלא יכנסו שם, והנה הנחש היה מחוץ לגן והאשה בתוך הגן ואיך מצא הנחש אותה, או אנה היא:

פירוש כד

כד כי מאחר שהיה ערום מכל חית השדה, בא ג"כ בערמה לתוך הגן:

פירוש כה

כה מלת "אף" יורה על רבוי תמיד, וכן רוא בל"ב מדות מדה א' ולעולם תוסיף על אשר אמר:

פירוש כו

כו גם מלת "כי" לא יורה על תחלת הדברים, כמו שאמרו המרגלים אל יהושע (יהושע ב כד) "כי נתן ד' בידינו את כל הארץ" ושם (כב כז) "כי עד הוא בינינו וביניכם" ורבים כמוהם:

פירוש כז

כז נראה כי קדמו דברים אחרים בין חוה ובין הנחש:

פירוש כח

כח והכתוב הניח ראשי הדברים ולקח סופם:

פירוש כט

כט וישמש מלת "אף" לשני הוראות, ויהיה פי' גם כש"כ, כמו "אף שכני בתי חומר" (איוב ד יט):

פירוש ל

ל כמו שאמר "לא תאכלו מכל עץ הגן":

פירוש לא

לא השם הוי"ה, ובשיטה ראשונה "ואמר הנחש "אלהים" כי איננו יודע השם הנכבד", ואו"ת גם השם "אלהים", פה כמו בפ' ראשון, דְעֲבַד ד' אלהים" עיין בס' חליפות שמלות מה שהביא בשם הג' רצ"ח בס' אגרת בקורת מה שהעיר ע"ז:

פירוש לב

לב כי הוא חומר ואין לו חלק בבינה:

פירוש לג

לג כי המלאך לא אמר לה כן, ובשיטה ראשונה "והאשה הוסיפה ולא תגעו בו, כאשר הוסיפה אשת מנוח "עד יום מותו", והנה נגע הנחש בעץ ולא מת ע"כ השיא האשה:

פירוש לד

לד וכן דעת אונקלס שפי' כרברבין", ובתיוב"ע מפורש יותר "כמלאכין רברבין", ועיין מורה ח"א פ"ב ועקידה ברא' שער העשירי, עיין הכוה"ק שמפרש דעת אונקלס, ובשיטה ראשונה "והייתם כאלהים הם המלאכים":

פירוש לה

לה זו ראיית הלב האמינה לדברי הנחש וראתה בלבה, כי טוב העץ למאכל, וכי תאוה הוא לעינים כמו שאמר (למעלה ב ט) "ויצמח וגו" כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, כי אין תאוה כ"א לנפש ולא לאיברי הגוף, ויהיה פירושו תאוה היא לנפש לראיית העינים:

פירוש לו

לו וכן פי' הרמב"ן ז"ל, ונחמד העץ להשכיל, כי בו ישכיל לחמוד, פי' למ"ד להשכיל פי' בעבור הוא פועל יוצא, ופי' שהעץ משכיל לאוכלו והיא חשבה שתשכיל על ידו:

פירוש לז

לז גם זה פי' הח' ז"ל בשיטה ראשונה, שר"ל כאלו היו עורים קודם אכילת הפרי:

פירוש לח

לח כי היא הליכה לו מפרי העץ, והכתוב אומר, ותקח מפריו ותאכל, ואח"כ נתנה לאישה שהיה באחד מקומות הגן, הנה האשה אכלה פעמים, והאדם פעם אחת:

פירוש לט

לט הודיעה לו דברי הנחש וסודו, ואכלו ממנו יחד:

פירוש מ

מ כן הוא בדרז"ל (ברכות מ, סנה"ד עב, ב, ב"ר פט"ו, תנחומא וירא אות לב, תנחומא הקדום וירא יד ו פס"ר פי"ב):

פירוש מא

מא ובאותו עץ שקלקלו רצו לתקן עצמם לכסות ערותן:

פירוש מב

מב כן הוא בג' (ברכות מ, א, סנהד' ע, ב) ר' יהודה אומר חטה היה, שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן:

פירוש מג
מג ונבראו לשעתם:

פירוש מד
מד הוא מעורר ומרבה בתאוות המשגל, ועיין ברדי"א מה שהשיג ע"ז:

פירוש מה
מה כי דבר המשגל הוא דבר מגונה ומכוער, לולי שיש בו צורך להשאיר הזרע, ומפני זה התבוששו זה מזה, גם מהאל שהתחבאו ממנו:

פירוש מו
מו ענינו חבור ודבוק, ופי' ויחברו, והם תפרו מעלי תאנים שהם רחבים, ותפרום זה עם זה, עד שעשו מהם תגורות לכסות את ערותן:

פירוש מז
מז ישאלו איך ובמה תפרום, הלא לא היה להם מחט:

פירוש מח
מח מהבילים המה בשאלה של הבל:

פירוש מט
מט כי באפשרי לתפור בעץ דק בלי עזרת מחט:

פירוש נ
נ דעתו שעץ הדעת טוב ורע, הוא רמז לכח המוליד, וכאשר אכל מפרי עץ הדעת אז ידע את אשתו:

פירוש נא
נא וכי אמר הכתוב "וידעו כי עירומים הם" ולא אמר ויראו כי את אשר ראו עתה, היא את אשר ראו בתחלה, כי לא נתחדש להם ענין חדש בראיתם אלא אחר שאכלו מפרי העץ נולדה בהם תאות המשגל, וזה הוא הידיעה:

פירוש נב
נב נקרא השכיבה ידיעה, כמו שכתוב "והאדם ידע את חוה אשתו" (למטה ד א) "ונדעה אותם" (למטה יט ה) "אשר לא ידעו איש" (שם שם ח), והוא דרך כבוד:

פירוש נג
נג ובשיטה ראשונה "ועץ הדעת להוסיף על תאות המשגל, כי הנער לא יבין לתאות הנשים, ע"כ נקרא המשכב ידיעה "והאדם ידע את חוה אשתו":

פירוש נד

נד ובשיטה ראשונה "ודרך הפשט אין לנו דרך לדעת איזה עץ הוא חיים, ועץ הדעת, ובדבר האסור שארמוז לך, באחרונה יתברר לך דברי, רק ידענו כי יש פרי מועיל לאדם ומזיק, ומוסיף על שנותיו ומשחית מיד, וככה ימצא בצמח האדמה":

פירוש נה

נה ופי' שם הח' ז"ל, כי מלת לעולם בלה"ק הוא זמן, כמו "כבר היה לעולמים" (קהלת א יו"ד) זמנים, ולכן אמר ועבדו לעולם, לזמנו של יובל שאין במועדי ישראל זמן ארוך ממנו, ויציאת חירות כאלו עולם מתחדש לו:

פירוש נו

נו ופי' שם המפר' עד זמן שיהיה גדול, ואם היה כפשוטו לא ילך לביתו אפילו לעשות צרכיו:

פירוש נז

נז פי' אין הכוונה שימות ביום אכלו אלא שיהיה בן מות, ועיין ברמב"ן ז"ל:

פירוש נח

נח וכן יקשו על פסוק "לא יבוא ממזר בקהל ד', (דבר' כג ב) בניו מה חטאו, רק כן גזרה חכמתו, ולא מחשבותינו מחשבותיו:

פירוש נט

נט על דעת חכמי המחקר אלו לא חטא האדם היה מת מיתה טבעית, לפי שכל מורכב סופו שיפרד וימות, מיתה טבעית, כי ענין מוכרח הוא בדרך הטבע לשוב כל מורכב לשרשו ולעקרו, ולפי זה כוונת הכתוב מות תמות מיתה מקרית שרוב בני אדם מתים בה:

פירוש ס

ס וכן פי' הח' ז"ל על הפ' "הלא צבא לאנוש עלי ארץ" (איוב ז א) "זמן קצוב" ועל הפ' "אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקיו עשית" (שם יד ה) פי' הוא ז"ל "כבר גזרת עליו גזירה כמה יחיה, וחרצת משפטו, ושמת לו חוקים וגבולים לא יוכל לעוברם", ובשיטה ראשונה "ובעבור שמצאו רבים "תמות", אמרו לולי שאכל מעץ הדעת לא היה מת, וזה אינו נכון כי לא נברא על מתכונת שיהיה חי לעולם, והעד שהיה צריך לאכלה רק מפרי העץ לבדו, והנה, הי' חייו בלא טורח, ולפי דעתי שמאותו היום

תחול למות, כי כאשר יגיע האדם אל רב כחו אז יחול שיחסר ויחלש, וימותו איבריו יום יום", ועיין (למטה הערה קכט):

פירוש סא

סא הם הכירו כי הקול היה מאת ד' בא לדבר עמהם על חטאם, וכן פי' רש"י ז"ל שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן:

פירוש סב

סב וכן ת"א "לִמְנַח יומא", וכן פי" רש"י ז"ל, וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב, והם סרחו בעשירית:

פירוש סג

סג והוא לעת ערב שאז יצטנן רוח היום ונושבת:

פירוש סד

סד עיין ערכו בראש הספר:

פירוש סה

סה שאין ההליכה על הקול רק על האדם, ופי' בעוד שהיה אדם מתהלך בגן לרוח היום שמע את קול אלהים:

פירוש סו

סו והוא (מב"ר פ יט), "אין אתם יודעים אם יום א משלי אם יום א משלכם, אלא הרי אני נותן לו יו' א משלי שהוא אלף שנים, והוא חי ט' מאות ולמ"ד שנה ומניח ע' לבניו":

פירוש סז

סז שב למה שאמר למעלה בפ' כי ביום אכלך ממנו, כי בכלות שנותיו הקצובים ימות ביום מימי השבוע אשר חטא בו:

פירוש סח

סח ודעת האחרים הביא ג"כ למעלה פ' ו, וכן פי' הרמב"ן, ופי' בעת שתאכל ממנו תהיה בן מות, וכמוהו "ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות" (מ"א ב מב), שאין הכוונה שימות מיד בו ביום אבל הכוונה, כי בעת שיצא יהיה חייב מיתה למלך, והוא ימית אותו כאשר ירצה:

פירוש סט

סט אף שכל המפרשים פי' שם כי בן מות שהוא חייב מיתה, אך הפשט הפשוט הוא דרך עונש, והעונש מפורש בפ' שאחריו "ואת הכבשה ישלם ארבעתים, כמו כן פה פי' שיעניש אותו:

פירוש ע

ע כי בכל יום ימות חלק מחייו ויגוע וימות כמ"ש ויום המות מיום הולדו (קהלת ז א):

פירוש עא

עא כוונתו, אחר שעברת על סדר ההנהגה תחל שתמות, כמו שמאכיל מזון לתינוק יונק משדי אמו שהוא בלתי נאות לו שממיתו, או כוונתו כי התינוק בקטנותו איננו יודע דרך נשים ע"כ הולך וגדול, ומעת שתתגבר בו תאות המשגל, מאז ישוב אחורנית ויחסר כחו, כמו שכתוב בפ' "ונהמת באחריתך ככלות בשרך ושארך" (משלי ה יא), אל תתן לנשים חילך (שם לא ג), ועיין למטה ו ג:

פירוש עב

עב כן הוא בדרז"ל (עירובין יח ב, ע"ז ח א, פדר"א פ' כ, זהר בראשית דף נה):

פירוש עג

עג פסוק הוא (ירמי' יח ז) "רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד, ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו, ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו", והח' ז"ל הביא הפ' "רגע אדבר", ר"ל התשובה נוצחת, כי גזירותיו של מקום המה על תנאי, ואם ישוב יבטל הגזרה, והוא עשה תשובה:

פירוש עד

עד וכן פי' רש"י ז"ל, יודע היה היכן הוא, אלא לכנס עמו בדברים שלא יהיה נבהל להשיב אם יענישוהו פתאום ודעתו ג"כ שהוא פתח דברים, ונמצא רק פ"א במקרא:

פירוש עה

עה כמו לבלתי רום לבבו, (דבר' ז, כ) פי' שלא לרום לבבו' ועיקרו לאזהרה, "ולבלתי סור מן המצוה" (שם יז כ) לבלתי תחטאו (שמו' כ כ), ואם בא מלת "עד" קודם, הוא ג"כ כטעם "שלא" ובא במקף "עד בלתי השאיר לו שריד" (במד' כא לה) וכל בלתי שהוא קשור עם מ"ם הוא כמו מאין, מבלתי יכולת ד' (שם יד טז) פי' מאין יכולת ד', וכאן פי' שלא לאכול ממנו:

פירוש עו

עו ופי' כמו זולתי ועיין קרני אור:

פירוש עז

עז וכן אם בא אחריו מלת "אם" הוא ג"כ כמו "אך" "בלתי אם גויתינו ואדמתינו" (למטה מז יח):

פירוש עח

עח ר"ל המקור נקרא כן, ולפי שהמקור היה משפטו בקמץ, כמו אכל ושבע והותר (דה"ב לא יו"ד) וכאן נקוד בחטף פתח:

פירוש עט

עט ומביא ראיה מן "לבלתי שמור מצותיו", שגם הוא מקור ואיננו בקמץ, ויש רוצים לשבש ולהעמיד המלה "וכן" אחר תיבת "שלא" ומביא ראיה מן "לבלתי" עם למד שפי' כטעם "שלא" ונוכל לפרש ולא לשבש ויהי' שני ראיות מהפ' לבלתי שמור, הראיה מן לבלתי שפי' כטעם "שלא" והראיה הב' מן "שמור" שהוא שם הפועל לא צווי:

פירוש פ

פ ובשיטה ראשונה "וטעם האשה אשר נתת עמדי, כי אתה היית הסבה, כי נתת עמדי הנותנת לי מהפרי":

פירוש פא

פא כי האדם נברא חוץ לגן, ואח"כ הונח בתוכו כמ"ש ויניחהו בגן עדן (למטה ב טו), והאשה לוקחה מצלעותיו בתוך הגן, עיין (למעלה ב כב):

פירוש פב

פב כאלו אמר, אשר נתת עמי, והוא נרדף עם מלת "עם":

פירוש פג

פג מלת "אכן" פי' על דעת הח' ז"ל כמו אך ורק וזה הכלל הוא בכל מקום שיזכיר מלת "אכן":

פירוש פד

פד וכן כתב הרד"ק במכלל "ולא מצאנוהו מלה זו כ"א עם המדבר בעדו" ולא מצינו בל"ר "עמדינו":

פירוש פה

פה האל"ף הוא סימן המדבר זכר או נקבה בראש המלה בכל הבנינים, ע"כ האל"ף הכתובה הוא לשמוש:

פירוש פו

פו מהראוי היה להכתב שתי אלפין אחת לשמוש והשניה פ"א הפעל, וחסרה אל"ף פ"א הפעל:

פירוש פז

פז הצירי נקרא אצל המדקדקים הקדמונים קמץ קטן:

פירוש פח

פח פי' שמא תאמר אוכל הוא שם הפועל, כמו "את כל אוכל הערים" והצירי בעבור סוף פסוק, לזה אמר א"כ לא שייך וי"ו קמוץ רק שו"א. כמו וְדָבָר, לְדָבָר, ולא נמצא קמץ אלא על מלה שהיא מלעיל, כמו חלב וָדֶשֶׁן" אבל מלרע נכתב וי"ו שואית, ולא תבוא לעולם וי"ו קמוצה עליהם ושפיר דייק החו' ז"ל שהוא פעל עבר:

פירוש פט

פט עיין קרני אור ההבדל בזה:

פירוש צ

צ הפירוש של מלת "ארור" הוא חסרון ומגרעת:

פירוש צא

צא ובשיטה ראשונה "ופירוש ארור הוא על גחונך תלך":

פירוש צב

צב ואו"ת "עַל מְעָךְ" כלומר שתלך מושכב ארצה על בטנך, ועיי' קרני אור:

פירוש צג

צג השמות הללו, אדון, זדון, שוים הם במספר האותיות ונקודן, ולא יעלו יחד במאזנים, כי אדון הוא מן השלמים, שרשו "אדן" ומשקלו פעול:

פירוש צד

צד זדון הוא משרש "זוד" מענין וכי יזיד איש"(שמו כא יד) והנו"ן שבו נוספת:

פירוש צה

צה שתצא ממנו, ר"ל שיוצא קול בנפיחתו מן החזה:

פירוש צו

צו שהוא מלשון יציאה מן כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג) לפי שיחלק לחלקים רבים יוצאים ממנו בארץ כוש:

פירוש צז

צז "כי תפושו כעגלה דשא", ותרגום פרו "פושו", וכן פי' הרד"ק שם, והייתם פשים ורבים:

פירוש צח
צח בב"ר (פ' טז)פרת, שמימיו פרין ורבין, ובבכורות נה ב, פרת, שהוא פרה ורבה:

פירוש צט
צט הוא ע"ד מליצה, שלא יכלו לדעת מאיזה גזירה היא:

פירוש ק
ק כן הוא בג' (בכורות נט ב, ב"ר פ' טז) כי נקרא חדקל לפי שמימיו חדים וקלים:

פירוש קא
קא ובשיטה ראשונה "ובעבור מלת איבה דרשו קדמונינו ז"ל כי הנחש התאוה חוה", והדרש הזה הוא (סוטה ט, ב, אדר"נ פ"א ילקוט רמז כט) הוא אמר אהרוג את האדם ואשא את חוה, ועכשיו ואיבה אשית בינך ובין האשה:

פירוש קב
קב הח' ז"ל יבאר כי הי"ל היא תשיפך, לזה אמר הוא קאי על זרעה שזרע ל"ז ופי' זרעה כשימצאך יכך לעולם בראשך כשיוכל לך:

פירוש קג
קג ופי' שם הח' ז"ל כמו "ישופך ראש", ושרשו "שוף", והוא לשון מכה וכתיתה, כמו "ואכות אותו" (דבר' ט כא) ות"א "ושפית יתיה":

פירוש קד
קד והרבה פצעי חנם (איוב שם) (לאות על מלת ישופני שהוא ענין מכה וכתיתה:

פירוש קה
קה ממלת ראש, והטעם זרעה יככה בראש, וכן יחסר הבי"ת ממלת עקב והטעם אתה תשופנו בעקב, כי תלך על גחון ולא תוכל לו אלא בעקבו שתכנו בו בנשיכה:

פירוש קו
קו שפירושו כמו בבית ד':

פירוש קז
קז ובשיטה ראשונה "עקב סוף הרגל, והנה החל השם לקלל הנחש ואח"כ האשה":

פירוש קח
קח ר"ל אם מלת "ראש" הוראתה ראשון, כמו שת"א מִלְקַדְמִין"

פירוש קט
קט אזי הוראת מלת "עקב" אחרון כמו שת"א לסופא", ויתכן שנרמז בזה, הוא ישופך בראשונה, ואתה תשופנו בסוף, כמו יגוד עקב (למטה מט יט) בסוף:

פירוש קי
קי פירושו סופו:

פירוש קיא
קיא הראשון מקור ומשפטו הרבה (או הרבות), ונראה שננקד קמץ שלא תהיה הברת המלה דומה לשלאחריה:

פירוש קיב
קיב ובבוא המקור על הפועל הוא להגדיל הענין:

פירוש קיג
קיג ובשיטה ראשונה, "וטעם עצבונך בענוי הבתולים":

פירוש קיד
קיד ובשיטה ראשונה "והרונך צער ההריון" שאל"כ ברכה הוא רבוי ההריון:

פירוש קטו
קטו כי שרשו "הרה והנפרד "הֵרון" ולא נשתנה תנועת הה"א עם הכנוי אף שדרכה להשתנות לשו"א, אפשר לפי שהוא ממשקל הדגושים וצירי הה"א במקום הדגש הראוי לבוא ברי"ש:

פירוש קטז
קטז והריק"ם פי', עצבונך כובד ההריון, והרונך אריכת ימי ההריון:

פירוש קיז
קיז כי בעת הלידה יש לה עצב וכאב גדול, ע"כ אמר הכתוב בעצב תלדי בנים:

פירוש קיח
קיח וכן פי' הח' ז"ל (למטה ד ז) בפי' "ואליך תשוקתו", "כי היצר ישוב אל משמעתך" ואם כי לא ידענו מאיזה לשון פי' כן, והנה כל המפרשים פי' מענין חשק ואפשר שעל ידי חשקה בו תסור אל משמעתו:

פירוש קיט
קיט ובשיטה ראשונה "ואל אישך תשוקתך תכספי ותתאוה אותו, וי"א תסור אל משמעתו":

פירוש קכ
קכ מה שירצה כאדון אל עבד:

פירוש קכא
קכא פי' שלא תוציא לך דבר על משפטה, כי תזרע ולא תקצר לפי הראוי כי יושחתו רוב גרגרי הזרע בארץ שלא יצמחו:

פירוש קכב
קכב פי' שאין האדמה נאכלת:

פירוש קכג

קכג פי' לחם שולחנך, וכן ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו (ישעי' לו טז) פי' פרי גפנו ופרי תאנתו:

פירוש קכד

קכד הוא שם מין אילן סרק:

פירוש קכה

קכה הקוץ יש לו אחים עמו, כלומר הוא מין סעיפים אבל הדרדר לבדו גדל ואין לו אחים:

פירוש קכו

קכו וזה אמרו כי אחיו ממנו נעדר כי אין לו אחים, ויש שמבינים מדבריו שאמר כי אחיו נעדר, שאין לו אח במקרא, ויביאו את הח' ז"ל לידי טעות שטעה בזה, כי מצאו כדרדר אח (הושע י, ח) "קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם" והמה טעו בכוונתו:

פירוש קכז

קכז פי' שתהיה צריך לעבוד את האדמה עד שתאכל את תבואתה, ועד עתה בלא עמל היית אוכל פירות עצי הגן, ומה שאמר לעבדה ולשמרה, לא היה צריך אלא לעבודה קלה, אבל מעתה הוא צריך לעבודה קשה:

פירוש קכח

קכח וכן הוא בג' (ביצה לד א) הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח לך קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין ע"י תיקון:

פירוש קכט

קכט תחת שהיית אוכל פירות עצי הגן תאכל את עשב השדה, ובשיטה ראשונה "ואכלת את עשב השדה, כי לא נברא מתחלה רק שיחיה מפרי אילני גן עדן" ועיין (למעלה הערה ס):

פירוש קל

קל וצריך האדם ליגע במלאכות רבות קודם שיאכל לחם כענין שזכרו רז"ל (ברכות נח א) "הרבה יגיעות יגע אדה"ר"

פירוש קלא

קלא בב"ר (פ כ) א"ר אבהו זה אחד מחמשה דברים שהן סימן יפה לחולה ואלו הן עיטוש, זיעה, שינה, חלום, וקרי, עיטוש מנין וכו' וזיעה מנין שנאמר בזעת אפך תאכל לחם, וכו' ובג' (ברכות נז ב) זיעת האדם:

פירוש קלב

קלב ר"ל שינה כמו שֵנה, וכן יָזַע כמו זֵעָה, ולא נשתנה בסמיכות לשו"א כמו שנשתנה שנת, עצת, הוא מפני העי"ן שלא לחטוף עליה:

פירוש קלג

קלג וכן פי' הרד"ק במכלל, לא יחגרו ביזע, במקום הזיעה, ופי' הפ' בזעת אפך תאכל לחם, אם תרצה לאכול לחם תאכלנה ביגיעה רבה, עד שיצא מאפך זיעה מרוב היגיעה, ואעפ"י שכל הגוף מזיע ביגיעה, זכר האפים כי בהם תראה הזיעה, ועוד כי לא יזיע הפנים, אלא ברוב היגיעה, וזכר האפים בכלל הפנים, כי הזיעה נוטפת מהם כשיזיע האדם:

פירוש קלד

קלד וכן כתב הרמב"ם בה' יסוה"ת פ"ד "הואיל וכל הנפסד יפרד ליסודות אלו, למה נאמר לאדם, ואל עפר תשוב לפי שרוב בנינו מן העפר":

פירוש קלה

קלה ע"כ זכר יסוד העפר משאר היסודות, לפי שרוב יסוד הגוף, והעצמות שהם מעמידי הגוף הם קרים ויבישים כמו העפר:

פירוש קלו

קלו ששה דברים אין להם הרגשה, ואלו הן העצמות, והשער, והצפרנים, והחלבים, והבשר הפשוט, פי' שאין בו ווירידין ולא גידין, ולפיכך נקרא פשוט, והתנוך עיין שמות כה מ ובביאורי שם:

פירוש קלז

קלז ובשיטה ראשונה "כבר הזכרתי כי טעם עפר על העצמות שהם מוסדות הגוף":

פירוש קלח

קלח וכאשר עיקר הגוף הם העצמות, ע"כ הם חוזרים למקורם, ויקרא כל הגוף עפר אתה:

פירוש קלט

קלט זה השם שקרא לה הוא השם המיוחד לה, כי שם הכללי כבר זכרו באמרו לזאת יקרא אשה, ובשיטה ראשונה, "ויקרא אדם שם אשתו חוה, בעבור שהוא צריך להזכיר, והאדם ידע את חוה אשתו":

פירוש קמ

קמ וכן כתב בס' "מאזני לשון קודש" בשער המתחלפים והיו"ד והוי"ו יתחלפו, כמו "הנה יד ד' הויה" (שמות ט ג) "ואתה הוה להם למלך" (נחמי' ו, י) שם אשתו חוה אם כל חי":

פירוש קמא

קמא חיה:

פירוש קמב

קמב להבדילה מן חית השדה:

פירוש קמג

קמג לפי שבאכילת הפרי ההוא נתחדשה להם תאות המשגל וידעו שיולידו לפיכך אמר אם כל חי, ופי' חי מדבר, ואינו אלא על בני אדם, וכן ת"א כל חי, "כל בני אנשא" ואף כי לא היתה עוד לאֵם באשר לא ילדה, נראה כי לפי התרגום השם "חוה" הוא לתפלה, שתהי' אם כל בני אדם, וכמו השם יוסף, לומר יוסף ד' לי, אלא שהכתוב אמר לפי האמת, כי כן היתה אֵם כל חי, וע"כ לא קראה בשם הזה עד לאחר קללתה והוצרך לברכה:

פירוש קמד

קמד פי' כי הכתנות הי' עור שקרם על בשרם שלא היה להם עדיין:

פירוש קמה

קמה והוא בפדר"א, (פ כ) מן העור שהפשיט הנחש לקח הקב"ה ועשה להם כתנות כבוד לאדם ולעזרו כי כן הביא שם (פדר"א פ' יד) בקללת הנחש, שיהא מפשיט עורו אחת לז' שנים בעצבון, וכן הוא בתרגום יונתן, וס"ל שבאותה שעה שנגזר עליו הפשיטו עורו הראשונה ממנו וכו הוא בת"ז ת' תמניא וחמשין:

פירוש קמו

קמו בפדר"א (פ כ) מביא שם כעין הדעה הזאת "וי"א כי זבח לבהמה אחת או שתים ונפשט עורם, והם עשו מהם כתנות לתכונת איבריהם":

פירוש קמז

קמז ובשיטה ראשונה פי' דבריו ואמר "ואין לי לחפש כתנות עור אם היא ארנבת שהיא חמה, רק על דרך הפשט שזה מעשה נס אם לא נהרהר איך עשאום":

פירוש קמח

קמח פי' בסגל האל"ף, והמדקדקים הקדמונים קראו לסגל פתח קטן:

פירוש קמט
קמט פי' בטעם הנגינות אתנחתא או טפחא:

פירוש קנ
קנ ואז נבין ענינו שהוא מוכרת ולא סמוך וכן כתב הח' ז"ל בס' יסוד מספר וז"ל "אחד במקום שהוא מוכרת בטעם הענין, או במוכרת שהוא על דרך מקרה, שהוא אתנח או סוף פסוק יאמר אֶחָד" בשלש נקודות תחת האל"ף, כמו "אֶחָד הנה לשפת היאור" (דניאל יב ה) "לא נשאר בהם עד אֶחָד" (שמות יד כח), ויש פעמים שיהי' עם הזקף כמו לא נשאר ארבה אֶחָד (שם יו"ד יט) והנה הח' ז"ל מחלק בין מלה מופסקת עפ"י הכוונה, ובין מלה מופסקת ע"י נגינה מופסקת אתנח או סוף פסוק, וקורא לראשונה מוכרת בטעם הענין, ולשניה מוכרת ע"ד מקרה, ואמר כיון שמלת אחד מוכרת בין כך ובין כך האל"ף בסגו"ל:

פירוש קנא
קנא תחת האל"ף אַחַד:

פירוש קנב
קנב וכן כתב בס' יסוד מספר" ובסמוך בפתיחת האל"ף כמו "כְאַחַד ממנו", והרד"ק כתב בא פתח כולו גם בלא סמיכות:

פירוש קנג
קנג פי' כמו בכל שבט משבטי ישראל:

פירוש קנד
קנד ואמר זה כנגד אונקלס שתרגם אותו כמו אֶחָד "הָא אָדָם הֲוָה יְחִידִי בְעָלְמָא לְמֵידַע טַב וּבִישׁ" וכן תרגם ירושלמי ויו"ת "הָא אדם הֲוָה יחידי בְאַרְעָא" ותרגם"בארעא" תחת "בעלמא" וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קנה
קנה שנפרש שהבורא היה אומר זה, ר"ל שהאדם אחד בעולם מין שאינו כמוהו מין אחר משותף עמו בזה הענין:

פירוש קנו
קנו אלו היה פי' כדברי המתרגמים:

פירוש קנז
קנז שלפ"ז מלת "ממנו" דבקה עם לדעת טוב ורע:

פירוש קנח
קנח שאין הפרש בקריאה בין ממנו שנאמר על יחיד שמדברים עליו, לממנו של רבים שאומרים על עצמם, ולכן יפרש שפה פי' לשון רבים:

פירוש קנט
קנט מענה בני חת לאברהם "איש ממנו את קברו לא יכלה", לשון רבים:

פירוש קס
קס וכן פי' בס' "מאזנים" בתנועת השורק "ואם הנון דגוש יהיה האות בפתח קטן (סגל) חוץ ממלת **מִמֶּנּוּ** שפעם ימצא בדגש לעולם סימן מדברים כמו "חדל ממנו" (שמות יד יב) ופעם יהיה סימן יחיד שאיננו נמצא ולא תגרע ממנו" (דבר' יב לב) והענין יבדיל ביניהם", וכן פי' בס' צחות באות נו"ן "והנו"ן עם וי"ו (הכנוי **נוּ** בפעלים) אם הוא דגוש (בנון ולפניו סגול) הוא לשון יחיד כמו "ד' לא יעזבנו בידו" (תהלים לז לג) (פי' כמו יעזוב אותו) ואם הוא רפה (פי' הנו"ן רפה ולפניה צירי) הוא לשון רבים אל יעזֵבנו ואל יטשֵנו (מ"א ח נז)", (פי' כמו יעזוב אתנו יטוש אותנו) ובכאן הלא נדגש הנו"ן של ממנו, והוא מורה על לשון רבים, והטעם ע"ז כתב בס' היסוד כי מלת ממנו אף אם היא לשון רבים מדברים בעדם באה בדגש הנו"ן, וזה לחסרון נו"ן **מן** כי הראוי **מִן מֵנְנוּ** ונדגשה המ"ם השניה לחסרון נו"ן **מן** הראשון ודגשות הנו"ן לחסרון נו"ן **מן** השני של **מַנְנוּ** וכן יבאר בס' צחות שם ובעבור שהיה כבד על הלשון בלעו הנו"ן בנו"ן וע"כ טועים אנשו מזרח שיקראו הנו"ן בלא דגש וכמו שיבאר:

פירוש קסא
קסא אנשי מזרח הם הנקראים במסורה מדינחאי (והם בני בבל) והם קוראים **מִמֵּנּוּ** הנו"ן רפוי ולפניו צירי כמו בכנוי הפעלים יִשְׁמְרֵנוּ, יְבָרְכֵנוּ (תה' סז ח) ועיין (שמות א ט) בפי' הח' ז"ל שיפרש חלוקת אנשי מזרח (מדינחאי והם אנשי בבל) עם אנשי מערב (מערבאי והם אנשי ארץ ישראל) בענין נו"ן דגושה של תיבת מִמֶּנּוּ, בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה, וליחיד נסתר הוא דגוש כמשפט כל ספרי מערב שניהם דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד, ובין שהוא סימן לשון רבים, והענין יבדיל ביניהם:

פירוש קסב
קסב מדברי הח' ז"ל שכתב שאנשי מזרח יטעו מסכים לאנשי מערב, וכן אנחנו סומכין על קריאת מערבאי, עיין בס' מסורת המסורת ובס' מנחת (במד' יג לא):

פירוש קסג
קסג עתה שב לבאר הפ' הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע:

פירוש קסד
קסד כדברי הנחש (למעלה ג ה) ופי' הן האדם היה ככל מלאך ממנו אנחנו כאשר ידע טוב ורע:

פירוש קסה
קסה בעבור כי השם אמר "ממנו" וכולל עצמו עם המלאכים, ע"כ אמר כי זה כפי מחשבת האדם אבל לא על דרך האמת:

פירוש קסו
קסו שהשם כלל עצמו עם המלאכים:

פירוש קסז
קסז שכלל עצמו עם המלאכים:

פירוש קסח
קסח זה שאמר "הן האדם היה כאחד ממנו" זה דבר עם המלאכים:

פירוש קסט
קסט וע"ז כתב שד"ל שאיננו מדויק, כי השם אמר למשה (שמות ו יא) "בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו, וכן מצאנו "תשלחנו חפשי מעמך" (דבר' טו יב) עכ"ל, ונראה כי ראיותיו שהביא שד"ל ג"כ אינן מדויקות עיין בביאורי שם:

פירוש קע
קע ושם היה דרך כבוד כנהוג להראות שחברת חביבה לו ואין הכוונה ללוותם ממש:

פירוש קעא
קעא גם שם היה דרך כבוד:

פירוש קעב
קעב והנה לדבריו לא נענש האדם רק קיבל שכר, וזה היפך האמת:

פירוש קעג
קעג אח"כ בפ' כד עוד הרעם:

פירוש קעד
קעד ע"כ יפרש כי מלת ויגרש איננו כפול לשון רק כן פירושו:

פירוש קעה

קעה ענינו כאשר גרש את האדם כמו שאמר וישלחהו השכין את הכר ביה ובשיטה ראשונה "ויגרש כאשר גרש את האדם השכין מקומו הכרובים":

פירוש קעו

קעו וכן פי' רז"ל (חגיגה יג ב סוכה ה ב), ומאי כרוב, א"ר אבהו כרביא, שכן בבבל קורין לינוקא "רביא" ושמו הכ"ף משמשת, שאמרו כי פי' כרוב כרביא כי כדמות נערים הי':

פירוש קעז

קעז כי מלת כרוב כולל לכל צורה, וע"ז העיר המעמר וכתב וזה יותר דחוק לדעתי כי איך יאמר ד' אל משה ועשית שנים כרובים (שמות כ יח) מבלי להגיד לו איזה צורה יבחר, כי אם גם אמר אח"כ "פורשי כנפים" עוד לא הודיע לו איזהו מין מן העוף יהי', והח' געזעניוס כתב שכרוב הוא צורה מורכבת מן תמונת אדם שור אריה ונשר ואולי נוכל לכוון גם דעת הראב"ע כן, עכ"ל:

פירוש קעח

קעח ופני שור מהשמאל לארבעתן (יחזקאל א יו"ד):

פירוש קעט

קעט כי לדברי חז"ל התחלפה צורת שור לפני כרוב, לטענת הנביא שאין קטיגור נעשה סניגור, ועיין "קרני אור", ולדעת הח' ז"ל צורת שור ראה וקראה פני הכרוב וכמו שיפרש:

פירוש קפ

קפ ולא הי' להנביא לבקש שיחניפו:

פירוש קפא

קפא במקום שאמר במראה הראשונה פני שור:

פירוש קפב

קפב ביחזקאל (א יוד) "ופני שור מהשמאל לארבעתן" אמר במראה שניה (שם יו"ד יד) "פני הכרוב לארבעתן" וכן כתב המורה בפ"א מהח"ג "הנה באר שמה שאמר עליו פני שור הוא פני הכרוב" עיי"ש שמפרש שכל אלו הפנים הם פני אדם, ועיין מורה פמ"ט מהחלק הראשון:

פירוש קפג

קפג כי כרוב שם כולל לכל הצורות שבעולם:

פירוש קפד

קפד וכעת שיזכיר "כרוב" יכול לרמוז צורות אחרות הכלולות בזה השם:

פירוש קפה

קפה בעת שגמר סיפור המראות אמר "היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה" לראיה כי שם כרובים הוא שם כולל, לכל הצורות כולם שראה, ובשיטה ראשונה "ומלת כרובים צורות ואמר יחזקאל פני הכרובים, והוא השור שהזכיר בתחלה, ע"כ הודיעו כאלו נאמר על פני אדם ונשר ושור ואריה כי כרובים המה" ועיין שמות כה יח ובביאורי שם:

פירוש קפו

קפו כה"א הידיעה כאלו הם ידועים לכל:

פירוש קפז

קפז וכן הוא (בב"ר פ' כ"א, ילקוט רמז לד', פס"ז ברא' ג כד):

פירוש קפח

קפח כי בעת נתינת התור' ענין הכרובים כבר נודע היה בישראל ע"י הכרובי' אשר היו במשכן:

פירוש קפט

קפט פי' שלהט החרב ביד הכרובים ובשיטה ראשונה, "וטעם הכרובים צורות מפחידות רואיהם ובידם להט החרב", וכן הוא בב"ר שם, שהם מתהפכים, פעמים אנשים פעמים נשים, פעמים רוחות פעמים מלאכים, וזהו הכח המדמה, ועיין ב"ר פ' נ, ב, ושמ"ר פ' כה ב, ועיין מורה בפ' מט מהח' הראשון:

פירוש קצ

קצ פי' מתהפכת בעלת שני פיות, והח' ר"ש ן' תבון ז"ל תפשו ואמר שנראה מדברי הראב"ע ז"ל שכל השומרים ההם הם בעיניו מונעים, ולפי דעתו היה לו לכתוב את הכרובים בלהט החרב המתהפכת ומה צורך למלת ואת, ובשיטה ראשונה "וטעם המתהפכת שיש לה (אולי צ"ל להט או צריך להוסיף פיות) משני צדיה":

פירוש קצא

קצא ובאמרו את להט החרב כוונת הכתוב על להט השמש:

פירוש קצב

קצב ר"ל כי לא נאמרו אלה המלות אלא על כרובי להט החרב, שפירושו על הכרובים שיש להט מזיק וחותך כחרב ומתהפך לימין ולשמאל, ובשיטה ראשונה בדקדוק

הפרשה אמר "שמלת הכרובים מושכת מלה אחרת והוא כאלו אמר, וכרובי להט החרב, כי לא יאמר וישכן על להט" ודעתו על מערכת צבא השמים ועל המשרתים שיש מהם מורים על טוב ועל רע, והם הנקראים בדרז"ל מזיקים:

פירוש קצג

קצג ובשיטה ראשונה "מקדם פי' מזרח שכן רוב הכח של אותן הכרובים במזרח", ועוד שם "מקדם פירושו ממזרח כי שם פתח הגן באמת ובסוד", וכפי שביארתי דבריו למעלה כי גן עדן בקצה מזרח, והנה לפי זה יהיה הלהט החרב גם הכרובים מחוץ לארץ מפאת מזרח:

פירוש קצד

קצד כל מה שמצאנו מבראשית עד שנולד קין נכנס בו הדעות ונשתבשו בו חכמי העולם להבין איך הוא, כי הוא חכמת התולדות הנקראת מעשה בראשית, והוא עמוק ונעלם:

פירוש קצה

קצה ויש ראיות מחכמת הקדמונים שהוא אמת כאשר הוא מפורש בתורה:

פירוש קצו

קצו כן היה וכן קרה באמת, כי סיפורי התורה כולם אמיתים בבחינת נגליהם החיצונה, וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורה שער השביעי) "ויש דברים שהן אמת כמשמען, גם הם בדרך משל, כמו גן עדן ועץ הדעת ועץ החיים, וטעם הכרובים והדומה להם":

פירוש קצז

קצז אבל בכל זאת נכללים בהם גם שאר אמיתיות ומצפוני חכמה אשר יבינם רק מי שחננו ד' דעה יתירה:

פירוש קצח

קצח משפע השכל שהשפיע על האדם היה האדם בוחר במעשיו ומשתמש בהם כפי רצונו:

פירוש קצט

קצט החפץ שהזכיר כאן הוא הרצון והוא רמז אל היכולת שנתן ביד האדם לבחור כאשר ירצה, ולעשות חפצו בהשכל ובמחשבה שכליות לא כשאר בע"ח שאעפ"י שתנועתם בחפץ אינה בהשכל ולא במחשבה שכליות אלא בכח דמיוני:

פירוש ר

ר לבאר דבריו צריך אני להקדים מה שפי' הח' ז"ל (דניאל יו"ד כא) וז"ל שם ברצותו לבאר כי שלשה עולמות הם "האחד הוא עולם הראשון, כנגד העולמות שהם אחריו, וזה העולם אינו גוף, והוא הנקרא מראה כבוד ד' העליון, ולא ישתנה בעצם או במערכת, ואין לו זמן ומקום, והשם הנכבד בקרבו, והעולם השני שהוא התיכון, שם נשמות צורות אמת בלי גופות, גם נשמות בגופות ואין להם מספר אצלינו, גם הגופות כגופות, וכולם הם נכבדות, כי אין להם היפוך אות מורה, או שינוי בעצמם, רק על דרך מקרה במערכת תנועתם, וזה העולם יקרא היכל הקודש, והם שמי השמים, ושם כסא הכבוד, ושם מיכאל וגבריאל וכו', והעולם השלישי הוא מתחת לרקיע, וכולו מלא גופות דקות, גם עבות, וגופות יש בהם נשמות, גם רוחות, גם נפשות, והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל, ובעבורו נברא, ונשמתו קשורה בנפשות העליונות", וירמוז הח' ז"ל כאן באומרו "ומהשני העולה למעלה", פי' מעולם השני שהוא עולם המלאכים והגלגלים משם נתחדש הכח הגדול שיש בו, שהוא עלית הגוף מלמטה למעלה כמו שיגדלו הצמחים וזה בעבור כי אברי הגוף תלוי במערכת:

פירוש רא

רא גם בזה צריך אני להקדים קצת ממאמרי החכמים ואח"כ יבואר כוונתו, הח' ר' חיים ן' ישראל במאמר גן עדן כתב, שלכל גוף יש ששה פאות, מעלה ומטה, פנים ואחור ימין ושמאל, והשלשה הם הנכבדות, והם מעלה, פנים, ימין, הח' ז"ל כתב (למטה ט כג) על פ' "וילכו שניהם אחורנית" "היפך תנועת האדם, כי כל תנועתו לפנים" וכן כתב (שמות לג כא) ותנועות האדם לפנים והגוף העליון אל הימין, והצמח אל העליון" (ופי' המוטוט, כי תנועות האדם לפנים מביט אל צור שממנו חוצב, ויסתכל במושכלות מדריגה אחר מדריגה, וישתוקק לעלות עד תקלת הכח, "והגוף העליון אל הימין", הוא תנועת הגלגל שהוא ישתוקק ג"כ אל עושהו ית', "והצמח אל העליון", וכמו כן כח הצמח, גם הוא משתוקק למחצבו ולשוב אל מקומו, ומפני שגוף האדם מורכב מארבע יסודות, היה לו להתנועע תנועותיו הגשמיות לנגד השרשים, ומפני כובד העפר לצד המרכז, ומפני חלק החיוני הבא אליו מכח החיות סביב המרכז, ומצד חלק האנושי שבה, שהוא למעלה מהגלגלים, הי' לו להיות תנועתו

למעלה, ולכן נתערבו בו הכחות האלה, ונעשה גופו מתנועע בענין שכל מגמתו לפנים, ומגמת שכלו להתעלות ולהתדמות לשרי מעלה, ולהתיחד בצורות שהם כדמיון הפנים, ומן הכח הצומח שנמזג בו מכח, היתה לו קומה זקופה), וירמוז הח' ז"ל באומרו "כי תנועת החפץ לפנים הוא", בעבור שאמר בתחלה כי החפץ נתן ביד האדם לעשות רצונו, ע"כ יתכן הפרש בין תצועת הצומח, ובין תנועת האדם בעל חפץ השכלי, ויאמר אין תנועת החפץ כתנועת הצומח כי תנועת הצומח למעלה ותנועת החפץ לפנים:

פירוש רב

רב ויביא ראיה שתנועת הצומח למעלה מן הכתוב שנאמר "עלה תאנה" לאות ולראי' על תנועת הצמיחה שהוא מלמטה למעלה, ואמר בה מלת "עלה" לרמוז כי היא עולה למעלה, וכן שאר הצמחים, וזכר עלה תאנה יותר משאר אילנות, בעבור שאין העלים בשאר אילנות גדולות יותר מעלה תאנה, ומזה עשו חגורות:

פירוש רג

רג עולם השלישי כמו שביאר הח' ז"ל (בדניאל יו"ד כא) וכמו שהבאתי למעלה, שהעולם השפל הוא עולם השלישי:

פירוש רד

רד פי' שעולם השלישי שהוא עולם השפל, נקרא בשם הבחינה, ר"ל עולם הנסיון והבחינה:

פירוש רה

רה כי האדם בתחלת לידתו תהיה כח הזה בכח ולא בפועל:

פירוש רו

רו ואח"כ יצא מן הכח אל הפועל, לכן האדם וזולתו מן הנמצאים בעולם השלישי, יהיה מציאותם בפועל אחר שהי' בכח, וכמו שהדברים המנוסים והבחונים הוציא אותם הנסיון אל הפועל אחר שהיו בכח, כן הנמצאים השפלים יהי' מציאותם בפועל אחר שהי' בכח, כמו הדברים המנוסים והבחונים, ולכן נקרא זה העולם בשם הבחינה שהוא הנסיון:

פירוש רז

רז ר"ל מי שיבין ענין השפע שיושפע על האדם מן הכחות הנזכרות:

פירוש רח

רח יבין הסוד המרומז בהפרדת הנהרות:

פירוש רט

רט ובשיטה ראשונה "והנה עתה אגלה לך ברמז סוד הגן והנהרות והכתנות, ולא מצאתי לאחד הגדולים זה הסוד רק לר' שלמה בן גבירול ז"ל שהיה חכם גדול בסוד בנפש, "עדן הוא העליון, והגן המלוא ההמון כמו נטעים, והנהר כאם לכל הגויות, וארבעה ראשים הם השרשים, והאדם החכמה שקרא שמות, וחוה כמשמעה הרוח החיה, והנחש המתאוה, גם השם יוכיח שהוא מגזרת כי נחש ינחש, עץ הדעת המשגל. ומן הגן כחו, והנה הצמח בעפר, וזרע האשה, וסוף הראש העולה, וסוף החי ראש צומח, וכתנות עור מפורש שהוא הגוף יגורש מג"ע לעבוד את האדמה אשר לקח משם, כי זה כל האדם, ועץ החיים דעת עליון, וכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה, והכרובים הם המלאכים, ולהט החרב נמשל לשמש, והנה נראה בסוד הזה, כי נשמת יודע דעת עליון עומדת עם כסא הכבוד, מתענגת על השם הנכבד והנורא יש לעולם זמן קצוץ ועבדו לעולם, וישב שם עד עולם" ועיין בס' (חמדה גנוזה מחברת ראשונה) שהוציא לאור הח' צ"ה עדעלמאן (קאניגסבערג 1856) "מאמר על הנפש" לר' שלמה בן גבירול ז"ל, ועיין במאמר הבקורת שם:

פירוש רי

רי דעתו שהוא מרומז על הגוף:

פירוש ריא

ריא פי' אחר שנתנה בו הנשמה המשכלת יש יכולת בידו לשמור כל אשר יחפוץ ולבחור באשר ירצה, ויכול להטות עצמו וחפצו אל צד השכלי להשליטה על הכחות הטבעיות הגורמות לאדם לחטוא ואז תדבק נשמתו בעולם העליון ותהי' מתענגת מזיו כבוד יוצרה ותחיה לעולם, ועיין "קרני אור":

פירוש ריב

ריב איך להתנהג:

פירוש ריג

ריג ר"ל כי תכלית האדם הוא להתדבק בשכל הנפרד:

פרק ד

פירוש א

א עד עתה קוראהו "האדם" בה"א הידיעה, כי הוא שם המין, שקודם שהוליד תולדות היה הוא כלל מין האדם ומלידת שת והלאה לא נזכר שם אדם בה"א, כי שב שם אדם אצלו שם עצם פרטי שדרכו לבוא בלא ה"א הידיעה קראו אדם:

פירוש ב

ב פי' כשידע האדם חטאו, והכיר את אשר העוה, ורש"י ז"ל פי' והאדם ידע כבר קודם הענין שלמעלה קודם שחטא ונטרד מג"ע, וכן ההריון והלידה, שאם כתב וידע האדם (כדרך הכתוב להקדים הפעל לפועל) נשמע שאחר שנטרד הי' לו בנים:

פירוש ג

ג שכאשר ידע האדם שלא היה קיים באיש, השתדל להוליד בדומה לקיים מינו, וכדי שיתרבה בני אדם בעולם כי לא תהו בראה לשבת יצרה:

פירוש ד

ד וטעם קניתי, כי היא ברצונה קבלה טורח הריון וצער גידול בנים כדי שיעמוד הבן תחתיהם, ובעבור כי שניהם הולידו לעמוד תחתם, ולא למלאות תאותם, ע"כ אמרה קניתי איש את ד', כי בזה עשינו רצון ד', ויש קנין שהוא בלא מכירה, ובלא דמים כמו זה, והדומים לו, כי מה שיש לאדם במשפט בין במחיר או מתנה וירושה ומציאה קרוי קנינו, ואו"ת מן קדם ד', שפירושו מאת ד':

פירוש ה

ה כי בפ' קניתי איש וגו' לא נזכר שם אלהים, כי אם שם הוי"ה, והוא שם העצם לבדו, להורות על אור השכל הנמצא באדם בכח, ובשיטה ראשונה "ע"כ אמרה קניתי איש את ד', שקבל בארץ כח עליון לא ע"י מלאך, אלא על ידי השם לבדו, בכל התורה כולה חוץ ממקום אחד שאמר משה כי טרם תיראון מפני ד' אלהים (שמות ט ל), בעבור שאמר פרעה "ורב מהיות קולות אלהים" (שם פ' כח) אולי מערער יטעון בעבור "ד' אלהים אתה החילות" (דבר' ג כד) והוא באל"ף דל"ת", ע"כ, ולבאר זה אקדים לך מה שפי' הח' ז"ל (שמות שם) עם תוספות ביאורי ותבין מה שפי' פה, כי פרעה אמר למשה ולאהרן (שמות ט כח) "העתירו אל ד'" (הזכיר שם העצם ואח"כ יאמר (שם) "ורב מהיות קולות אלהים", ואמר קולות אלהים ולא הזכיר שם העצם, ויאמר הח'

ז"ל שם מפני שהוא מודה שיש אלהים, ובעבור שלא אמר קולות ד' (בשם העצם) חבר משה שם העצם והתואר ואמר (שם פ' ל) "כי טרם תיראון מפני ד' אלהים", והטעם כי השם הוא אלהים לבדו, ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה, ואין טענה ממלת "ד' אלהים אתה החילות" (דבר' ג כד) כי באל"ף דל"ת הוא כתוב, ועיין ברמב"ן שם מה שכתב בזה:

פירוש ו

ו כי כשנולד קין כבר נתקיים המין, ואם ימות האחד, יוליד השני בנים, ויתקיים המין, ונשלם בזה כוונתו ית' בבנין העולם, וכמו שאמר "אשר ברא אלהים לעשות", ועל בנין העולם נזכר אלהים, ומשם ואילך נזכר פעם השם הנכבד פעם אלהים, ובמקומות מעטים שניהם כאחד, והכל יש לו טעם:

פירוש ז

ז וי"ג "למעלה" והוא הנכון:

פירוש ח

ח כי נשמת האדם גם היא מלאך, והנה יש בארץ מין מלאכים, כאשר יש בשמים כוכבים, שהם העצמים, שגם הם יש להם נשמה משכלת ונכבדת, והם עומדים לעולם, וכן כתב הרמב"ם ז"ל (יסוה"ת פ"ג ה"ט) "כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודיעה והשכלתם, והם חיים ועומדים, ומכירין את מי שאמר והיה העולם", והאדם הוא בצלמם, ע"כ נזכר כאן שם העצם לבדו, להורות על אור השכל הנמצא תמיד באדם בכח, ובבאר יצחק הגי' "כעצמים" והפירוש אחד, כעצמים שאינם מתים אלא קיימים בעצמם:

פירוש ט

ט ר"ל שמרמז על הכללים:

פירוש י

י וכתוב הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (למעלה ג כב), ואמר כי מלת טוב הוא רמז על הכללים שהם המינים, בעבור שהם שמורים ועומדים, והוא הטוב תמיד:

פירוש יא

יא מלת רע" רמז על הפרטים, בעבור שהם אובדים ונפסדים והפרט הוא החלק:

פירוש יב

יב ולא זכר כמה ימים:

פירוש יג

יג שרשו "נחה" ולא "מנח" כדעת קצת, ונקרא קרבן מתבואת הארץ "מנחה" מפני שמנחה הראשונה הזאת היתה מצמח האדמה (רוו"ה) לשון "נחת" כמו ניחוח, דבר שהקטן נותן לגדול כדי לפייסו ולהניח דעתו אם אולי חטא לו, והנה עיקר המלה אינו אלא "נח" לא "מנח" ואולי בימי בית שני אמרו מנחות ולא מנחות כי עשו המ"ם כאלו היא שרשית כדרך שאמרו תורם מן תרומה (שד"ל) והר"ש ן' מלך כתב ששרשו "מנח" והראיה מה שנהגו לקרוא במשנה מנחות" המ"ם בשוא להורות כי שרשו "מנח" כמו שפחה, שמלה, ואלו היה שרשו "נחה" והמ"ם נוספת היה ראוי לקרוא מנחות המ"ם בחירק כמו מצות, וכן כתב (רש"ד):

פירוש יד

יד במקום שקבע לו אדם לתפלה ולקרבן וכן בניו עמו, כי מן הדומה הקריב אדם קרבן לד' מפרי האדמה ומן הצאן ומן הבקר, וזה דרך ההודאה לאל, ואעפ"י שהכתוב לא זכר מזה, ובדרז"ל (חולין ס א) שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו ושם שור שהקריב אדה"ר קרניו קודמות לפרסותיו

פירוש טו

טו פי' כי הביא קין מנחת ביכורים לאביו שהוא כ"ג, וכאלו הביא לד':

פירוש טז

טז הבל הביא מבכורות צאנו להורות שהוא ראשית כל הסבות, והכל מתייחס אליו, שלכן נצטוינו להביא לפניו ראשית כל בכורי כל הן בולדות האדם והבהמה הבכורים, הן מתולדות הארץ הבכורים והחלה והתרומה, וזה הביא דרך כבוד מהבכורות קודם שיהנה הוא מהנולדים מהחלב והצמר

פירוש יז

יז כי כתוב "ויבא קין מפרי האדמה" ולא אמר מראשי פרי האדמה, או מראשית האדמה, אלא מפרי האדמה, כלומר הפחות שבכל ולא שייך לומר הביא לאביו:

פירוש יח

יח שרשו "שעה" והפתח במקום הסגל להרחבת אות הגרון כמו וַיִחַר, פי' כמו שמלת ויחר, שרשו "חרה" וחסר למ"ד הפועל, כך וישע כמוהו, שרשו שעה וחסרה האל"ף:

פירוש יט

יט ואו"ת "והות רעוא מן קדם ד' " וכן תיוב"ע:

פירוש כ

כ וי"ג, והקרוב אלי":

פירוש כא

כא פסוק הוא (בישעי' כב ד) "ע"כ אמרתי שעו מני אמרר בבכי":

פירוש כב

כב הח' ז"ל רמז זה בפ' (שמות יא ז) בפ' ולקחו מן הדם שכתב "להיות כופר בעד כל האוכל בבית" וכן בביאורו הקצר על שמות שם על הפ' הנ"ל, יאמר "והענין כי דבר המערכת לא יסור כי אם בתת כופר וזה סוד גדול", פי' מה שגזר על האדם כפי מה שהיתה מערכת הכוכבים בעת מולידו, הכל יבוא עליו בלי ספק, אך אם יתן כופר בעדו ינצל מהגזרה, וכן בויקרא א א כתב, "כי בתת כל חלק בעתו, ימלט החלק שיש לו חלק לעוה"ב", ופירושו שאם תקריב איברי העולה תמורת איברך תנצל אתה מגזרה שגזרו עליך מן השמים, וקורא החלק אל אדם הפרטי שהוא איש אחד כי הוא חלק אחד ממין האדם, ויהיה באפשרי לו להשתדל בעבודת השם ולהשלים נפשו לנחול חיי העוה"ב:

פירוש כג

כג ירדה אש מן השמים וליחכה את קרבן הבל, כי ראה כוונתו טובה, וכן היה רצונו אל מנחתו שהיתה מכובדת וראויה להקריב:

פירוש כד

כד ולא היה רצון האל אל קין, כי לא היתה כוונתו טובה, וכן לא היה רצונו אל מנחתו, כי בזויה היתה, ואיך ידע זאת? כי מנחת הבל אוכלה, והורד עליה אש מן השמים, ולא עלה כן למנחת קין:

פירוש כה

כה ויהי' פי' ויהי מקץ ימים אחר שנה שעבד את האדמה:

פירוש כו

כו "ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה" (שמות יג יוד) "ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה" (ש"א א ג), ושם פסוק ז פי' "וכן יעשה שנה בשנה":

פירוש כז

כז ונקראת כן לפי שהשמש תשנה אחר זמן אל הנקודה אשר החלה ממנה, והפעל מזה הענין ולא שנה לו" (ש"ב כ יו"ד) "פעם אחת ולא אשנה לו" (ש"א כו ח):

פירוש כח

כח עיין הקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הב', ובפי' הח' ז"ל (שמות יב ב) ובביאורי שם:

פירוש כט

כט ושם פי' שהם ימים, והם חצי שבוע, והוא קרוב לשלש שנים וחצי שעמד הבית השני בלא עולה, ואח"כ חרב, והלכו ישראל בגולה, וזה עדן, ועידנין, ופלג עדן, עדן אחת, עידנין שנים, והם שלשה שנים, ופלג עדן חצי שנה:

פירוש ל

ל כי הכתוב ספרם בימים לפי שבימים יוצא המספר בדיוק ואלו כתב המכפר בשנים לא היינו יודעים אם שלימות וכן כתב הח' ז"ל (דניאל יב יא) "ובעבור היות חצי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספר":

פירוש לא

לא מלת הלוא תבוא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם וכן "הלוא שלחתיך" (שופ' ו יד) "הלא שמעת כתי" (רות ב ח) (רד"ק) מלת הלוא מחוברת ממלת השלילה "לא" ובה"א התימה והשאלה, ובזה תתהפך הוראת השלילה לאמת החיוב, כן הוא דעת בעלי הלשון. ולדעת בעל הכוה"ק הוא כמו, "הנה":

פירוש לב

לב בן דעת רש"י ז"ל וכן ת"א וכן פי' הרד"ק:

פירוש לג

לג ופירושו אם תיטיב לבך ומעשיך יהיה לך שאת, פי' כפרה וסליחה כמו "נושא עון" (שמות לד ז):

פירוש לד

לד ובשיטה ראשונה "והנכון בעיני שהוא הפוך" ור"ל שאת הפוכה, כאלו אמר תשא, ור"ל תשא פניך ולא יפלו עוד:

פירוש לה

לה ופי' שהשפיל פניו לקרקע מפני הבושה על שלא נתקבלה מנחתו, כי כן דרך המתבייש כובש פניו למטה והמכבדו כאלו נושא פניו למעלה:

פירוש לו

לו פסוק הוא (בש"ב ב כב) בדברי אבנר לעשהאל "ואיך אשא פני אל יואב אחיך":

פירוש לז

לז ולפי שאמר שנפלו פניו אמר לו האל אם תיטיב תשא פניך תמורת מה שנכלו, או אשא פני אליך, ופי' שאת ענין התנשאות והוא מקור במקום זמן מוגבל, והוא ג"כ שם דבר כמו יתר שאת (למטה מט ג) ובשיטה ראשונה "אם היטבת דרכך תשא עיניך":

פירוש לח

לח וכפי' רש"י ז"ל שם:

פירוש לט

לט חטאת לשון נקבה ורובץ לשון זכר:

פירוש מ

מ צ"ל "שחטאת תחת עון", ובעבור שכתוב מלת רובץ שהוא לשון זכר, אמר שהיו ראוי לאומרו לפתח עון רובץ, ונכתב חטאת במקום עון, ויש לפרש דעת הי"א, פי' כי לא בשוגג הביא מן הפחות, וכן אמר גדול עוני, (למטה פ' יג) אלא כתוב חטאת במקום עון:

פירוש מא

מא לעת פתיחת ההתקשרות שבין הנפש והגוף, כי כמו שהחלל המפסיק בין צדדי כותלי הבית נקרא פתח, ע"ש פירוד המתדבקים, ככה יום המיתה נקרא פתח ע"ש התפרדות הנפש מן הגוף שהיו אחוזים ודבוקים יחד בעולם הגשמי, לכן הלמ"ד פתוחה להורות כל הפתח הידוע (הכוה"ק):

פירוש מב

מב וכן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א, ועיין נתינה לגר מה שכתב ע"ז:

פירוש מג

מג ופירושו ואליך תשוקתו של הבל כי הוא יאהבך:

פירוש מד

מד כל לשון חרה לו ענינו עצב ותוגה והצטערות כל הדבר, ולשון חרה אפו ענין אחר הוא, והוא מורה חימה עזה לענוש, ושניהם לשון חמימות אש, חרה לו, הדבר היה חם עליו והכאיבו:

פירוש מה

מה והוא אחיך:

פירוש מו

מו ואליך תשוקתו:

פירוש מז
מז ואתה אם תרצה אהבתו תמשול בו, כמו שימשול האח הגדול באחיו הקטן ממנו:

פירוש מח
מח שהוי"ו של ותשוקתו הוא על תשוקת היצר שתשוקתו תמיד להחטיאו:

פירוש מט
מט פי' אעפ"י שאיננו כתוב בתורה בפירוש כינוי החטא ליצר:

פירוש נ
נ לפתחך יהיה חטאת רובץ שתכשל בו תמיד בצאתך ובבואך, או שיאמר כאלו החטאת שוכן תמיד על פתח האדם ושוקד על הדלת הסגור להשמר ממנו עד שימצא עת להכנס שמה:

פירוש נא
נא ובכל מקום שתלך החטאת תלך עמך:

פירוש נב
נב וכן בשיטה ראשונה "לפתח הפה":

פירוש נג
נג ופירושו פתיחות פיך וכן פי' הרלב"ג, מן "פתח דבריך יאיר", ובשיטה ראשונה "וטעם לפתח חטאת רובץ, כמו שמור פתחי פיך, ונקרא היצר הרע רובץ, בעבור היותו כמו לב האדם, או טעמו לפתח ביתך יושב לחמי יצרך"(?):

פירוש נד
נד פי' אל יצר, והוא הרובץ, והוא הכנוי ליצר לב האדם שהוא רובץ להחטיאו, ומה שנכתב מלת חַטָאת בקמץ, ואלו היה סמוך היה בפתח, אין זה קושיא, כי יש חסר הנסמך, ויש פעמים שיהיה הנקוד הסמוך כמו זה, "נַחְלָת שפרה עלי" (תה' טז ו) ופי' הח' ז"ל שהוא סמוך אל השם, ויש פעמים שיהיה הנקוד הסמוך בפתח, כמו "ושכֶרת ולא מיין" (ישעי' נא כא) ופי' הרד"ק, ושכורת הצרות וחסר הנסמך:

פירוש נה
נה אמר לשון רובץ על המנוחה הארוכה כבהמה עת תנוח ותשכב על רגליה כן יצר לב האדם תנוח עמו תמיד:

פירוש נו
נו ובשיטה ראשונה "ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו, והנה לפי דעתי תאותך אליו ותוכל למשול בו":

פירוש נז

נז גם פה פי' תשוקתו שענינו כמו משמעת כמו שפי' (למעלה ג טז) בפ' "ואל אישך תשוקתך":

פירוש נח

נח אכל אתה אם תרצה תוכל למשול בו, כי בידך הרשות נתונה, ובזה הראה לו היכולת הנתונה בבחירה, כמו שאמר מרע"ה (דבר' ל טו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, ואת המות ואת הרע", וסיים (שם פ' יט) "ובחרת בחיים":

פירוש נט

נט ולא פורש מה אמר לו:

פירוש ס

ס אף שדרך לה"ק אצל כל לשון אמירה לפרש הדבור כמות שהוא, ובשיטה ראשונה "וטעם בהיותם בשדה שלא היה הכוחם (אולי צ"ל אביהם) עמהם:

פירוש סא

סא פי' חסרי דעת שנולדו ביום המטר כי המטר נקרא סגריר ישאלו איך הכהו, והרי הוא כאלו אמר, ונולדים ביום סגריר שואלים איך הכהו, וכלשון הזה יאמר בשפת יתר סי' ע"ד "ושאמרת כי ביום סגריר חברת חרוז, לפני קרתו מי יעמוד", ושד"ל פי' כוונת הח' ז"ל כאן, שכוונתו על הצפרדעים וקצת שרצים אחרים היוצאים נחוץ, ונראין פתאום אחר ירידת המטר, וההמון חושב שנולדו אז, והח' ז"ל מדמה האנשים המרבים דברים בלי הַשְׂכֵּל לצפרדעים המצערים בקולם:

פירוש סב

סב הוא מלת השאלה לדעת המקום, ובאמרו אֵי הבל אחיך הוא לפתיחת דברים להכנס עמו בדברי נחת אולי ישוב, כן פי' רש"י ז"ל, וכמו שאמר לאדם אַיֶּכָּה (למעלה ג ט), וכן פי' שם הח' ז"ל "טעם אַיֶּכָּה פתחון הדברים, וכן "אֵי הבל אחיך":

פירוש סג

סג אי פה, ובאה המלה אֵי בהרכבה לכמה מלות אחרות להוראות לשונות, אֵיכָה, איפה אפוא (בהשמט היו"ד) והבדל בין אי ובין איפה, אי שואל אם העצם פה והשואל רוצה לשיתוודע לו המקום המקושר ביותר יחוד ויותר ברור, לאכן הענין בשאלת איפה שבזה מין השאלה, אין השואל מדקדק כלל שיגיד לו הנשאל ביחוד נקודת

המקום המקושר וכל תכנית שאלתו אמנם לשיתוודע לו בדרך כלל המחוז והגליל שנכלל שם המקום שרוצה לדעתו:

פירוש סד

סד פי' צועקים שהוא לשון רבים דבק עם דמי שהוא ג"כ ל"ר, ולא עם קול שהוא לשון יחיד, ותחסר מלת שמיעה או עליה, כאלו אמר עלה לפני, או אנכי שומע קול דמי אחיך הצועקים אלי והוא דרך מליצה:

פירוש סה

סה ולא אל קול, כי הקול אינו דולג:

פירוש סו

סו וכן פי' שם, כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגלו:

פירוש סז

סז ורבוי דמי כמוהו רבים, כמו דמיו בו, דמיהם בם (ויקרא כ, ט) והדומים להם, ויאמר בלשון יחיד, ובלשון רבים, בלשון יחיד לפי שהוא אחד ובל"ר לפי שארבע הליחות מעורבות בו:

פירוש סח

סח וכן תיוב"ע "קַל דְּמֵי קְטִילַת אָחוךְ דְּאִתְבְּלָעוּ בְּגַרְגִּישְׁתָּא" פי' במעבה האדמה:

פירוש סט

סט אונקלס:

פירוש ע

ע כן ת"א "קַל דַּם זַרְעַיִן דעתידין לְמֵיפַק מִן אָחוך" ולפיכך אמר בל"ר על בניו העתידים לצאת ממנו ועיין קרני אור:

פירוש עא

עא ובפסוק הבא אחריו יפרש את הקללה, כלומר מן האדמה תבוא לך הקללה:

פירוש עב

עב ארר ענינו חסרון ומגערת כללי, והוא קללה המקפת שלילת כל טובה וברכה ושלום בלי גבול ומקורה השנאה המוחלטת, ומאופן הזה אמר הכתוב פה ארור אתה מן האדמה:

פירוש עג

עג ובשיטה ראשונה "והנה בעבור שנשפך דם הבל באדמה קללה השם כדרך "ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה" (במד' לה לג), והנה כאשר לא תוסיף האדמה להצמיח

כמשפטה לאביו יצטרך קין ללכת אל ארץ אחרת ולסור על פני האדמה והלאה לפאת צפון":

פירוש עד

עד וקללהו במה שהיה מתעסק:

פירוש עה

עה ואף שהיתה ארורה משחטא אדם, עתה הוסיף לקללה בעבור קין, ואמר אף מה שהיתה רגילה להוציא אחר קללת אדם, לא תוסיף לתת אותו הנה אלא פחות ממה שהיתה רגילה:

פירוש עו

עו זאת קללה אחרת, והיא לו לבדו שלא יוכל לעמוד במקום אחד, ולבד מקללת האדמה גזר עליו אחד ממשפטי הרוצח והוא הגלות:

פירוש עז

עז ובפדר"א (פ' כא) "ואוררו שיהא נודד בארץ", ועיין בפי' הגרד"ל שכתב שם "ולא כמ"ש הראב"ע לפרשו מענין קינה כמו לנוד לו, ולפי הפשט גם שם הוא מענין נענוע וטלטול, ובא בענין נחמת האבל וספור הצרות עמו, לפי שהמנחמים נדים ממקומם זה מפה, וזה מפה לנחם האבל ויטלטלו בעבורו ומזה הוא "מי ינוד לך" (ישעי' נא יט):

פירוש עח

עח שניהם היפך המנוחה, אלא שהמתנועע בכל גופו אפשר שישאר במקום אחד, כי גם היושב תחתיו וחרד קרוי נע, כמו "וירא העם וינועו" (שמות כ יח), פי' ויחרדו, "וינע לבבו" (ישעי' ז ב), והמתנודד הוא הנודד ממקומו לגמרי ולא ישוב עוד אל מקומו, "כצפור נודדת מן קנה" (משלי כז ח) וכן ת"א "מְטַלְטֵל וְגָלֵי":

פירוש עט

עט עיין ס' הגלוי הריק"ם סי' לב:

פירוש פ

פ ובשיטה ראשונה "גדול עוני מנשוא, כי העונש יקרא עון, כי בעבור העון הזה העונש בידו,'"אם יקרך עון בדבר הזה" (ש"א, כח יו"ד)":

פירוש פא

פא וכן פי' הרמב"ן שהוא וידוי, אמר אמת כי עוני גדול מלסלוח עיין הערה פט:

פירוש פב

פב נשיאות עון האמורה בהקב"ה היא סבלנות וסליחה, כמו נושא עון ופשע, באדם הוא תשלומי העון והלשון חכמים עונש על החטא, כמו "עונו ישא" (ויקרא יט, ח) "ונשא עונו" (ויקרא ה א):

פירוש פג

פג ואו"ת "סַגִּי חוּבֵי מִלְּמִשְׁבַּק" מפרש אותו דרך תימה, וכן פירש"י ז"ל לקוח (מב"ר פ' כב) בל' בתמיה:

פירוש פד

פד טעם עקב שכר באחרות וכן בשמרם עקב רב" (תה' יט יג), וכן פי' הח' ז"ל (דבר' ז יב) "כמו לעולם עקב (תה' קיט, קיב), שכר באחרונה", וע' קרני אור:

פירוש פה

פה כי מלת עון וכן חטאת תורה לפעמי' על העונש הבא עקב החטא ובעבורו ובבאר יצחק הגי' "ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב והשכר והעונש הרע הבא בעבור העון והחטאת" ויפרש כי השכר קוראים לו עון, והעונש קוראים לו עון, ומצינו לשון שכר שאמר הכתוב "כי לא שלם עון האמורי" (למטה טו טז) פי' שכר האמורי, אם יקרך עון" (ש"א כח י) פי' עונש ובמק"ג דפוס "ווארשא" "והעונש יקראו הרע הבא בעבור העון והחטאת":

פירוש פו

פו עדיין לא נתמלאה סאתו להיות נענש:

פירוש פז

פז פי' עונש:

פירוש פח

פח פי' הרעה הבאה על ישראל בעבור עונו גדולה מרעה הבאה על סדום:

פירוש פט

פט ואין כן דעת רש"י ז"ל, שהוא סובר כי העון בכל מקום הוא החטא, ועיין רא"ם מה שכתב ע"ז וכן השיג ע"ז הרדי"א וכתב "ונראה לי שאין הדבר כן, שלא ימצא בכתוב שום עון נאמר על העונש, והראיות שהביא הוא (הח' ז"ל) הם יורוך ויאמרו לך שיפורשו כפי הראוי שלא נאמר בהם עון על העונש, כי אם על החטא, ולכן היותר ראוי הוא שיפורש גדול עוני מנשוא, כפי' הרמב"ן ז"ל, שהתודה קין וידוי אמת, והודה

על גודל חטאו אשר חטא, כאמרו גדול ועצום עוני אשר עשיתי בהריגת הבל אחי מנשוא ומלסלוח לי, צדיק אתה ד' וישר משפטך:

פירוש צ

צ "הן גרשת אותי", זה העונש אשר סובל:

פירוש צא

צא פעל פצה, הוא באמת לשון פתיחה, אבל לא הונח כ"א על פתיחת הפה לא על פתיחת שאר דברים, ולא נמצא ג"כ השמוש ממנו בכל המקרא כ"א על פתיחת הפה והשפתים, כמו פה, "אשר, פצתה את פיה" "ופצתה האדמה את פיה" (במד' טז ל) "פצו עלי פיהם" (תה' כב יד) "אשר פצו שפתי" (שם סו יד) "ופוצה פה ומצפצף" (ישעי' יו"ד, יד כי גזרת פצה מלשון תפוצה, והיינו תפיצת השפתיים והלחיים שיהיו נפוצים, ויהי' עי"כ הפה יותר פתוח וכה"א, "פצה פיך ואכל" (יחז' ב ח), והיינו שינפץ השפתיים והלחיים זה מזה שיוכל לקבל אל פיהו את המגילה הארוכה (רש"פ):

פירוש צב

צב שלא תשגיח עוד לשמרני, כי זה הוא הסתר פנים, כמו שנאמר "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא", (דבר' לא יח) והענין אחד בין שיסתיר ד' פניו מן המושגח, בין שיסתר האיש מפני ד', פי' הח' ז"ל (יונה א, א) "כל זמן שהוא מקבל הוא לפני השם, וככה "ויצא קין מלפני ד'", ופי' הפסוק הנה גזרת עלי נע ונד, ובעבור זה אני מוכרח ללכת למקומות שאהי' נסתר מלקבל אור שכינתך וזה העונש קשה לסבול, וכתב שד"ל, ונראה שהי' מאמין כי השגחת ד' לטובה איננה אלא בגן, ובמקומות הסמוכים אליו ששם היה האל נגלה:

פירוש צג

צג יש מקומות נכבדים מאחרים בעבור היות השגחה עליהם יותר משאר מקומות, וכן פי' הח' ז"ל (למטה כח טז) על הפ' "אכן יש ד' במקום הזה" "הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים", (ובדברים ז יט) "דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל, וכן יש מזל לכל עיר ועיר, והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב להם, והנה ישראל נחלת השם", (ושם לא טז) "ידענו כי השם אחד

והשינוי יבוא מהמקבלים, והשם לא ישנה מעשיו, כי כולם הם בחכמה, ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום":

פירוש צד

צד כח עליון יותר ממקום אחר, וקין היה קרוב מהקו השוה, שהמקום ההוא נכבד מכל המקומות שבעולם השפל:

פירוש צה

צה ודעתו אעפ"י שהכל מלא כבודו, יש מקום יקבל כח רב, ותראה בו גבורת ד' יותר ממקום אחר, וכן פי' (תה' סח לו) עה"פ "נורא אלהים ממקדשיך" "יהי' מורא אלהים בארץ ממקום המקדש, כדרך "ברוך ד' מציון", והנכון כי ביהמ"ק בארץ מכוון כנגד ביהמ"ק בשמים, כמו "וזה שער השמים", והוא סוד מכוסה". וחשב קין שאחר שיהי' נע ונד משם וגולה ממקום למקום כולו נסתר מפני ד', ובשיטה ראשונה "וטעם "ומפניך אסתר בעבור שיש מקומות שיקבלו כח עליון יותר ממקום אחר, כדרך "אכן יש ד' במקום הזה (למטה כח טז):

פירוש צו

צו וכן פי' הח' ז"ל בס' צחות "שבעתים יקם שבעה דורות, וכן בשיטה ראשונה, כי תחלת החשבון מקין, כי הדור השביעי לקין מתו כולם במבול, ולא נשאר לו שריד ופליט, והנה קין ראשון, וחנוך בנו שני, ועירד שלישי, ומחייאל רביעי, ומתושאל חמישי, ולמך ששי, ובניו שביעי, ע"כ הזכירם הכתוב:

פירוש צז

צז פי' שני פעמים שבעה:

פירוש צח

צח כן תרגם יונתן (ישעי' ל כו) על הפ' "והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים", וְיֵהֵי נְיהוֹר סִיהֲרָא כְּנְיהוֹר שִׁמְשָׁא, וְנְיהוֹר שִׁמְשָׁא יְהֵי עֲתִיד לְאַנְהָרָא עַל חַד תְּלַת מְאָה אַרְבְּעִין וְתַלָתָא כְּנְיהוֹר שַׁבְעַת יוֹמַיָא", וכן פי' רש"י ז"ל שם שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים, הרי ארבעים ותשע שביעיות העולים לשלש מאות וארבעים ושלשה, וכן פי' רש"י ז"ל (שופ' ה' לא) וכוון לדברי התרגום, וכוונתו כי שבעתים דקרא פי' ז' פעמים ז', נמצא אור ז' ימי בראשית הי' מ"ט פעמים כמו אור החמה של עכשיו, לעתיד יהי' שבעתים מאור החמה של

שבעת ימי בראשית, הרי ז' פעמים מ"ט עולה שמ"ג, וכן הביא הח' ז"ל דעת התרגום בס' "יסוד מספר" וז"ל שם "והמתרגם אמר כי הוא כחשבון גוף שוה", ופי' ר"ל דעת המתרגם שהרבוי זוגיי איננו מורה על הכפל, כ"א על הכפלת מספר זה על עצמו ב' פעמים שהוא מעוקב ובלשון הח' ז"ל "גוף שוה" ויהיה שבעתים המעוקב מן שבעה העולה ביחד שמ"ג:

פירוש צט

צט וכן כתב בס' צחות "י"א כי שבעתים (ישעי ל כו) ארבעה עשר, והטעם כפל שבעה, ויונתן בן עוזיאל אמר שבעה על שבעה, רק כאור שבעת הימים (שם) יפרש סוד שבעתים:

פירוש ק

ק פי' נקד ֶיקם בקבוץ פי' תלקח נקמתו מזרעו אחר שבעה דורות:

פירוש קא

קא וכן פי' רש"י ז"ל, שהם שני מאמרים, הא' "כל הורג קין", והוא מקרא קצר כאלו אמר יהי ענשו כך וכך שלא פירש, והמאמר הב' הוא אמרו שבעתים יוקם, ר"ל אין רצוני שימות קין עתה בענשו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתו ממנו:

פירוש קב

קב הגי' הנכונה צ"ל כך "שהרי שת אחיו שנים רבות חיה וראה שבעה דורות", ומה שכתוב בספרים חיה עם נח צריך עיון, כי שנות שת כלים י"ד שנה קודם נח, ואינו כן בהרבה ספרים (מוטוט) ועיין קרני אור:

פירוש קג

קג ונקראים כל זרעו על שמו, וכן הנקמה אשר יהיה מזרע קין אשר נמחו במבול בדור השביעי הוא הנקמה מקין, והוא על דרך "ודוד עבדי נשיא עליהם" (יחז' לז כה), והבנים נקראים ע"ש דוד ואין צריך לומר שחיה כל השנים האלו, ואלו זרעו נקרא קין:

פירוש קד

קד כן הוא בב"ר פ' כ"ב, תנחומא ברא' סי' יו"ד ילקוט ברא' רמז לח "אבא יוסי אומר קרן הצמיח לו" פ י' שעשה לו קרן להנצל מהחיה, וזהו לבלתי הכות אותו כל מוצאו:

פירוש קה

קה חזק לבבו שלו יפחד שיכה אותו כל מוצאו, ושם מוראו בלב החיות, ובני אדם הבאים אחריו שלא יכוהו:

פירוש קו

קו והרמב"ן ז"ל כתב, כי אמר וישם, ולא אמר ויתן ד' לקין אות, יורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת ד' מורה לו הדרך אשר ילך בה, ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא:

פירוש קז

קז וכן כתב הרד"ק, הוא ישב לו במזרח עדן רחוק מהמקום שהי' בו אביו ואמו, וגם שם לא מצא מנוח לו כי כבר נגזר עליו שיהי' נע ונד כל ימיו, ואשתו ובניו ישבו שם תמיד, והוא היה נד, וקראו אותו מקום ארץ נד, מפני שנד לשם למקום אשתו ובניו, ומשם הולך ושב, ובספרי הרומיים כתוב, הביאו הרדי"א שהלך קין בארץ הודו, ואולי שלכך נקרא הודו מלשון נדוד, והחבר אמר למלך הכוזר (כוזרי מב סי' יד) שהיתה קללת נע ונד תהי' בארץ, שיהי' מגורש מהארץ הקדושה כי בה ישב אדם בצאתו מגן עדן:

פירוש קח

קח והגר"א פי' נגד עדן, והארץ המכוונת נגד עדן היא א"י:

פירוש קט

קט וכן פי' רש"י ז"ל, וכן תרגם ירושלמי, ואונקלס ויוב"ע תרגמו מלשון קדימה והיא קדימת הזמן לא על רוח מזרחית, שהוא קדימת המקום, ועיין נתינה לגר שכתב ואפשר שהוא ג"כ קדימת המקום, ועיין יא"ר מה שכתב ע"ז:

פירוש קי

קי כי בפאת מזרחית דרומית של עדן הוא הגן, ופי' שהוא צפון ומכוסה מהגן, שהשי"ת היה מתהלך בגן, וא"ל קין ומפניך אסתר, וישב במזרח העדן ולא נגד הגן אלא אחריו והוא מכוסה:

פירוש קיא

קיא כי בעת שנולד לו בן הוא היה בונה עיר לשבתו ולשבת בניו, ובקדמת עדן היה זה, לפיכך קרא שם העיר כשם בנו, לפי שנולד לו הבן בעת שהיה בונה העיר:

פירוש קיב

קיב כמלכים (א טז) "ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר אדני ההר שמרון":

פירוש קיג
קיג על שם מצרים בן חם (למטה יו"ד וי"ו):

פירוש קיד
קיד כבר כתבתי למעלה החשבון, קין ראשון, חנוך בנו שני, עירד שלישי, מחייאל רביעי, מתושאל חמישי, למך ששי, והיה ששי לקין ושביעי לאדם:

פירוש קטו
קטו כי כל השמות על פי המאורע הי' קוראים אותם, כי כן הי' מנהג הדורות הראשונים:

פירוש קטז
קטז עיין בפי' הח' ז"ל (שמות ב, י) מה שכתב "כי שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש, ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכתב עוד שם "ואל תתמה בעבור שלא נקרא "משוי" כי השמוש אינם נשמרים כמו הפעלים":

פירוש קיז
קיז נתן אלהים שכרי (למטה ל יח) מענין שכר:

פירוש קיח
קיח כי האב קודם וראשון לבנו:

פירוש קיט
קיט כי השערה אביב (שמות ט לא) ונקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב:

פירוש קכ
קכ במקום ה"א השרש **אבי** במקום **אבה** :

פירוש קכא
קכא שגם מלת **אח** לא תסמוך כי אם ביו"ד **אחי** :

פירוש קכב
קכב ואמר הכתוב בלשון תפישה "אבי כל תופש כנור ועוגב", לפי שהאומנת ההיא בתפיסת מיתרי הכנור והעוגב ביד השמאלית כפי השיעור שהורה החכמה ההיא:

פירוש קכג
קכג וכן כתב הח' ז"ל בס' המספר בשער הששי, כי חכמת הנגינות חכמה מפוארה, כי ערכה מורכבים מערכי החשבון ומערכי המדות, וחכמי המחקר אמרו כי הוא אחר חכמת הכוכבים, ואחר משפטי המזלות בעבור כי הוא רומזת אל קולות הגלגלים:

פירוש קכד
קכד הוא שם תואר אל האיש המחדד:

פירוש קכה
קכה שהכלים היו להם, והיו הולכים אל ארץ פלשתים ללטוש, לפי שלא הי' נמצא חרש אצלם:

פירוש קכו
קכו כי היה ראוי להיות למעלה אחר ויקח למך קודם שנזכר שילדו בנים:

פירוש קכז
קכז בפ' יקוו המים, (למעלה א ט):

פירוש קכח
קכח הוא מאוחר "לויאמר בת מי את", ויהיה פי' הפסוק "ויאמר בת מי את", וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום:

פירוש קכט
קכט הוא מאוחר להפסוק וישמע העם את הדבר הזה (שמות לג ד), ויהיה פי' הפסוק, "וישמע העם את הדבר הזה ומהו, הוא הכתוב אחריו "אמור אל בני ישראל":

פירוש קל
קל שפירושו שם וכבר התחננתי, כי בפרשה הקודמת הזכיר את יהושע ואמר (דבר' ג כא) "ואת יהושע צויתי", ויהי' פי' ואתחנן שכבר התחנן קודם אמרו "ואת יהושע צויתי", ואמר בעבור שאינני עובר עמכם:

פירוש קלא
קלא ופירושו:

פירוש קלב
קלב והוא בב"ר (פ' כג ד) כי הכתוב לא הזכיר את המאורע אשר אליו כיון למך במאמרו, והנכון בדברים סתומים כאלו לשמוע לדברי חז"ל:

פירוש קלג
קלג שהיו נשיו פורשות ממנו משקיימו פו"ר:

פירוש קלד
קלד לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות:

פירוש קלה
קלה השביעי לאדם:

פירוש קלו
קלו פצע היא מכה שמוציאה דם וזכר אותה לאיש גדול:

פירוש קלז
קלז חבורה היא מכה שאינה מוציאה דם זכר לילד:

פירוש קלח
קלח פי' אם ילחום עמדי האיש הגבור באבן או באגרוף, וישית בי פצע או יעמוד לנגדי הילד בכח ידו וזרועותיו, ויעשה בי חבורה הלא נקל לי להרגו:

פירוש קלט
קלט עבר במקום עתיד:

פירוש קמ
קמ עבר במקום עתיד, וכן תרגמו אונקלום ויוב"ע "אתן":

פירוש קמא
קמא ג"כ עבר במקום עתיד:

פירוש קמב
קמב קין שהרג נתלה לו עד ז' דורות:

פירוש קמג
קמג בא המספר הקצוב במקום הבלתי קצוב להגדלת והפלגת הזמן:

פירוש קמד
קמד קין הרג במזיד:

פירוש קמה
קמה ורנה"ו ישיג עליו בזה וכתב כי מה ענין אם יפצעני אדם גדול או ילד שיהרגהו, ומאין הוכיח שכבר בטלה הגזרה, גם רמב"ן ז"ל לא מצא טעם בפירושים הללו ותיקן הדבר שהיו יראות מעונש שלא יהרג למך בעון אביו, כי השם לא אמר לקין סלחתי לך, רק שלא יהרג, ויגבה חובו מזרעו, ולא ידעו מתי עיי"ש שהאריך לבאר הדבר ולתרץ התמיהות:

פירוש קמו
קמו ומזרע קין לא ספר יותר מבני למך ואילך, לפי שלא קיים הזרע כי נמחו במבול:

פירוש קמז
קמז ונח בא מזרע שת:

פירוש קמח
קמח כי לא נשאר זרע מהבל וד' שילם לו זה תחתיו שישאיר זרע:

פירוש קמט
קמט שרשו "חלל" והוא מהבנין שלא נזכר שם פועלו מהנוסף:

פירוש קנ
קנ כי לא יבואו הפעלים האלה רק בבנינים הדגושים, ולא נדגש החי"ת שהוא עי"ן פעל מפני שהחי"ת אינה מקבלת דגוש, ונשתנה הדגוש למלאפום:

פירוש קנא

קנא ופירושו לשון תחלה, ושם תחלה המונח להוראת ההתחלה שאין דבר מלפניו, אמר ממנו "אז הוחל" וכן "ויחל נח" (למטה ט כ) ודומיהם, וכולם מלשון "חל" שחל ההויה על דבר:

פירוש קנב

קנב שהחלו להתפלל ולקרוא בשם ד', וכן פי' הרשב"ם שהתחילו להתפלל לד' מתוך צרות שנתחדשו:

פירוש קנג

קנג יש שפי' מלשון "חלול" ופי' כי הקריאה בשם ד' הוחל אז ושתפו עמו נבראי מעלה העצומים, יש שבחרו להם עבודת השמש, ויש שבחרו עבודת הירח, ויש כוכב פלוני, ויש כוכב פלוני, והאמונה ההיא התפשטה בהמון הערים לעבוד צלמי עץ ואבן אשר לא יראוך ולא ישמעון, וכן הוא בתרגום ירושלמי "ביומוהי הא שרו בני אנשא למפלח פולחנא נוכראה ולמכניא יתהון בשם מימרא דה' ":

פירוש קנד

קנד היה כתוב "אז הוחל שם ד' ", ולא היה צורך במלת לקרוא:

פרק ה

פירוש א

א ענינו חשבון, כי הוא סופר שני התולדות, מאדם ועד נח, והחל מבריאת אדם:

פירוש ב

ב עד הנה נכתב האדם בה"א הידיעה, מכאן ואילך יזכור אדם בלי ה"א הידיעה, להעיר שעל שם אדם הפרטי הרמוז אליו נאמרו התולדות האלה לא בדרך רמז על האדם הכולל המיניי:

פירוש ג

ג כמו שכתוב "ביום ברוא אלהים אדם" (למטה ה א):

פירוש ד

ד פי' ביום שבראו בדמות מלאך בראו בנשמה העליונה שנתן בו:

פירוש ה

ה ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו כדמות המולידים ובצלמם, אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו וצלמו, שנאמר בו בדמות אלהים עשה אותו, פי' כאן שאף תולדותיו הי' כן באותו הדמות המעולה:

פירוש ו
ו ר"ל לעולם העליון, כי לא אמר זה על תכונת הגוף ותארו:

פירוש ז
ז ולא אמר זה על קין והבל שלא רצה להאריך בהם, ולא היו עתידים להתקיים, אבל היה אחריתם להכרית, אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו, או מפני שהאדם נברא בתכלית בלימות היצירה נאמר בשת, כי היה כמוהו בכח וביופי:

פירוש ח
ח בכתוב לא נזכר כלל, ויש דעות שונות בזה:

פירוש ט
ט כמו שיאריך לספר בתולדות שת בכמה שנים הולידו:

פירוש י
י כי הבל לא הי' לו תולדות

פירוש יא
יא כי קין נמחו תולדותיו במבול:

פירוש יב
יב שהרג את אחיו:

פירוש יג
יג אם למך הרגו או נמחה במבול:

פירוש יד
יד עיין בפי' המעמדות להג' מ' יעבץ על מאמר ר' שמלאי (נדה ל, ב):

פירוש טו
טו התהלך מבנין התפעל יורה על ההתמדה בענין ההוא:

פירוש טז
טז וענין הלך יורה על תנועה מיוחדת:

פירוש יז
יז ובשיטה ראשונה התהלך נח, כדרך חנוך שלא היה כמוהו, ודרך התהלך את האלהים מעלה גדולה, והתהלך לפני, שכל הליכתו בעבור השם, כאשר כתוב ויקרא בשם ד' (שמות לד ה)":

פירוש יח
יח ובשיטה ראשונה "חנוך צדיק גמור היה, והעד ויתהלך חנוך את האלהים, כמרגיל עצמו להיות בחייו עם המלאכים" ועיין למטה הערה 23:

פירוש יט
יט כלומר לקח נפשו והעלה אותה אל העליונים:

פירוש כ

כ פירושה מיתה:

פירוש כא

כא הוא מביא רק ראיה על מלת ולקח שהלקיחה נקרא מיתה:

פירוש כב

כב כי השלמים אין להם מגפה בעת מיתתם:

פירוש כג

כג כי לא חלה ולא כָאַב בעת מיתתו, ולא עלה בדעת בני דורו שימות בחצי ימיו, אלא יאריך כמו האחרים הדומים לו, ולא הרגישו בו עד שמת, זה הוא שאמר "ואיננו":

פירוש כד

כד פי' בהיות נפשי מכוונת לכבוד אז תקחני, ונקרא כן גוויעת הצדיק, ונפש הרשע לא יקח אותה אלהים, אלא תרד שאול, וכן פי' הח' ז"ל (תה' שם) "מלת לקיחה בלא דבר הוא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף, ולא ימותו לעולם, על כן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם", עיין למעלה (הערה יח):

פירוש כה

כה ושם פי' הח' ז"ל "שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כשאר כל בני אדם, כי מי גבר יחיה ולא יראה מות, וזה הוא הטעם יקחני שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים":

פירוש כו

כו ובשיטה ראשונה, "כי זאת הלקיחה מעלה יתירה לנשמת החסידים" וכן כתב בס' יסוד מורא שער יו"ד "וככה אמר המשורר "אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה" (תה' מט טז) ומלת "יקחני" מעלה גדולה כמו "ואיננו כי לקח אותו אלהים", וככה ואחר כבוד תקחני (שם עג כד)":

פירוש כז

כז מסורת היתה בידו מאדם כי אחרי מות אדם קכ"ו שנה נולד נח, כי אדם הוליד את שת בן ק"ל שנה, שת הוליד את אנוש בן ק"ה. אנוש את קינן בן צ' קינן את מהללאל בן ע', מהללאל את ירד בן ס"ה ירד את חנוך בן קס"ב, חנוך את מתושלח בן ס"ה, מתושלח את למך בן קפ"ז, ולמך את נח בן קפ"ב שהם כולם אלף ששה וחמשים שנה, ואדם חיה תשע מאות ושלשים שנה, נמצא שנולד נח אחרי מות אדם קכ"ו

שנה, וכן איתא בס"ע פ"א, ובביאורים ישנים מביא בשם מ"י אצל התוס' שמת אדם ששים שנה קודם שנולד נח, ונח הי' בדורות אלה הראשון שנולד אחרי מות אדם, ע"כ אמרו עליו זה ינחמנו וגו':

פירוש כח

כח פי' אדה"ר:

פירוש כט

כט מלת זה הונח על הדבר הנרמז עליו באצבע, והוא הקרוב במקום, ופעמים שיאמר גם על הרחוק:

פירוש ל

ל כי עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והיו יגיעים בידיהם במר ופסל לחרוש ולזרוע, משבא נח שהי' איש האדמה וחשב בשכלו להקל בעבודת האדמה, תקן כלי מחרישה, וחרש עם השורים והחמורים ולמדו בני העולם ממנו:

פירוש לא

לא אדון האדמה:

פירוש לב

לב "ויחל נח איש האדמה" (למטה ט כ):

פירוש לג

לג פי' לא קראוהו כן בתחלה דרך נבואה רק אחר שגדל ונתעסק בעבודת האדמה, וראו כי הצליח בעבודה זו אז קראוהו נח, כדרך שקראו לגדעון ירובעל, בעבור כי הוא נתץ את מזבח הבעל וכרת את האשרה אשר עליו (שופ' ו לב):

פירוש לד

לד וכן פי' רש"י ז"ל "יניח ממנו את עצבון ידינו":

פירוש לה

לה ממה שהיינו עצבים ועמלים בידינו:

פירוש לו

לו כי מלת נח תורה מנוחה, כמו "ונוח מאויביהם (אסתר ט טז):

פירוש לז

לז כי המנוח מן הצרה היא הנחמה, ויש ראיה לזה, "והיה ביום הניח ד' לך מעצבך ומרגזך" (ישעי' יד ג):

פירוש לח

לח ושרשו "נחם" ונגזר ממנו שם נח שלא כדת, כי על הרוב השמות שומרים הטעמים ולא המלות:

פירוש לט

לט כמו ירובעל (שופ' ו לב) שנקרא לפעמים ירבשת (ש"ב יא כא) שהטעם אחד לפי שהבעל יכונה גם בשם בשת:

פרק ו

פירוש א

א לשון תחלה:

פירוש ב

ב שענינו הוא עשיית הפעולה ע"י אמצעי:

פירוש ג

ג מקור מבנין הקל מהכפולים, ושרשו "רבב" וממנו "רב" "רבים" גם "רוב" ודומה עם "וידגו לרוב" (למטה מח טז) ורוב בניו (אסתר ה, יא) ויהי' פירושו כאשר החל האדם להיות, או להרבות לרוב, והרד"ק בשרשיו הביא עם "וְרַבָּה עליך חית השדה" (שמות כג כט):

פירוש ד

ד והם נקראים אלהים, כמו אלהים לא תקלל" (שמות כב כז) והדומים לו ובשיטה ראשונ' "ויש בדרש שבני האלהים מלאכים ירדו ממעלותם, וזה רמז למערכת עליונה והמשכיל יבין":

פירוש ה

ה וכתב ע"ז רנה"ו גם בפי' הזה אין טעם לנפילים שיצאו מבני האלהים:

פירוש ו

ו יתכן שבימים ההם הי' בני אדם נחלקו לשתי כתות הכת האחת נולדו משת בדמות אלהים, בשלימות גדולה מן הגובה והחוזק, והם הולידו בנים רבים, והם נקראים בני אלהים כי הם בני האיש הנברא בצלם אלהים, או סמכם לאלהים להורות על גדלם וחזקם, כטעם "כהררי אל" (תה' לו ז) "שלהבת יה" (ש"ה ח ו), והכת השנית בנות משפחת קין פחות המעלה, ומפני שהי' אביהם עובד אדמה נקראו המה בנות האדם, וכן קראו אותנה בנות האדם להיותן מזרע בני הארור אשר כבר נתמעט בהם הצלם והדמות:

פירוש ז
ז חכמי המזלות:

פירוש ח
ח בדפוסים חסר הנקשר, ובכ"י נאמר, בחרו להם נשים **כמו** שהיתה וכו':

פירוש ט
ט כי הי' בקיאים בחכמת המזלות:

פירוש י
י כי תיבת ויקחו תסבול שני פירושים, אחד כמו וישאו, והשני לקיחה בחזקה, אם לא היתה רוצה להנשא להן והוצרכו לזה בעבור צורך דעתם כפי המערכת:

פירוש יא
יא ושרשו נדן והנח ת' הדגש, וכן הביא הרד"ק בשרשיו שרש **נדן** וז"ל "ויש מי שפי' מזה הענין לא ידון רוחי באדם שהגוף לרוח כנדן, ויהיה מזה השרש ג"כ והנח ת' הדגש והיה ראוי להיות יִדּוֹן בפלס **יגוֹש** ויהיה מחסרי הפ"א שפאהם נו"ן ויהיה הנח ת' הדגש כמו שהוא בוַיָּזֶד יעקב (למטה כה כט) שמשפטו להיות וַיִּזֵּד, כן לא ידון משפטו לא יִדּוֹן ששרשו **נדן** ורנה"ו ישיג ע"ז עיי"ש:

פירוש יב
יב ופי' לא יהיה הרוח בתוך נדנו שהוא הגוף לעולם אלא אוציא אותה ממנו ואכלה הרוח והגוף:

פירוש יג
יג וסוף הפסוק "אנא דניאל בגו נדנה" ופי' נדנה תיק, ונרתיק החרב נקרא נדנה ויקרא תיק, וכן הגוף תיק וכלי לנפש:

פירוש יד
יד ר"ל דון, ונדנה שרשו **נדן** והם שני שרשים ופי' אחד:

פירוש טו
טו ששרשו שוא:

פירוש טז
טז וכן כתב רנה"ו "אבל העיקר שהוא מנחי העי"ן":

פירוש יז
יז שרשו שוא מנחי העי"ן, הרי שני שרשים שוא, ונשא, בטעם אחד:

פירוש יח
יח שהוא בחולם, וטעמו כאלו הוא בשורק, וכן זה ידון כאלו הוא בשורק:

פירוש יט

יט ר"ל שאין ענינו נדן כי אם דין:

פירוש כ

כ כי הרוח הנפשי נתון באדם להיות דיין ושליט על גופו לבחור בטוב ולהרחיק הרע, ואנשי הדור הרע השחיתו מעלליהם עד שאין עוד תקוה מהם שישוב הרוח הנפשי אל ממשלתו להיותו כדיין על כחות גופו המתאויות, כי גם הרוח הנפשי נוטה אחר החומריות ותאות הבהמיות:

פירוש כא

כא פי' השי"ן של בשגם אינה מן השרש, כמו שין של "שככה לו" (תה' קמד טו) שפי' אשרי העם אשר ככה לו, לפי הוא נקוד סגול וגם שי"ן של בשגם אעפ"י שהוא פתוח דינו כמו היה בסגול כמו "שַׁלְמָה אהיה" (שיר א ז) שַׁקַמְתִּי דבורה (שופ' ה ז) כמו "שֶׁקַמְתִּי שֶׁלְמָה", כי השי"ן תשמש במקום מלת אשר, ותמיד היא נקוד' בסגול, ודגש באות שאחריה כמו "את כל המעשים **שֶׁנַּעֲשׂוּ**" (קהלת א יד) **שֶׁיָּבוֹא** אחרי המלך (שם ב יב). וכלל גדול הוא דכל מקום שהבי"ת והשי"ן משמשות ביחד על תיבה אחת, שימושם במקום מלת בעבור, או בשביל כמו **בְּשֶׁלִּי** הסער הגדול הזה (יונה א יב) ופה שהבי"ת והשי"ן משמשות על מלת "גם" פי' כמו בעבור שגם זאת בו שהוא בשר:

פירוש כב

כב כי לא באה מיסודות הגוף, ולא מן השכלים, רק הוא רוח השם שנשם בהאדם מפיו, והיא מדרגה היותר גדולה, שהוא החלק האלהי אשר באדם, הנצחי והקיים לעד:

פירוש כג

כג שתשוב אל האלהים אשר נתנה, כי היא לבדה היתה מאתו:

פירוש כד

כד זה קשור עם לא ידון שפי' למעלה לא יעמוד רוחי, וככה פירושו רוח שהיתה באדם מאתי לא יעמוד בעבור זה החמס:

פירוש כה

כה כלומר בעבור אשר הוא גם בשר ואינו רוח עליון לבד כ"א מורכב מבשר ורוח שני הפכיים המריבים תמיד זה עם זה, וכנוי "הוא" שב אל האדם שזכר בפסוק, לא על הרוח שהוא ל"נ, וענינו האדם הוא גם בשר ולא רוח לבד:

פירוש כו

כו והוא העת שהזכיר כי מיום הלידה עד העת שהוא יוסיף אומץ ויחסור:

פירוש כז

כז העושה הוא רמז משגל שהוא סבת הפסד האב והולד הבן, וכמו שפי' בשם אחרים (למעלה ג ח) בפ' "ביום אכלך ממנו מות תמות":

פירוש כח

כח ובשיטה ראשונה, "והי' ימיו כדברי המתרגם, וי"א כי ק"כ שנה מועד קצוץ לרוב האדם כמספר שנות השמש על פי חכמי המזלות, ואיננו נכון, כי שם חיה אחר המבול ת"ק שנה, ובעבור שבחרו נשים נולדו להם הנפילים, וגם אחרי כן אחר המבול":

פירוש כט

כט ואם רואים אנחנו שיש אנשים שיחיו גם תשעים שנה, וגם יותר מזה, וככה אמרו הטבעיים, שעם היות ימי האדם קצובים כפי הטבע הכולל, הנה לא ימצא אחד מהם שימות מיתה טבעית לכליון הליחות השרשי, כי כולם ימותו מרוע ההנהגה, ומיני החלאים ושאר הסבות:

פירוש ל

ל כן ת"א "ארכא יהיבנא להון מאה ועשרין שנין אם יתובון":

פירוש לא

לא פי' אקבע לו זמן ק"כ שנה אם ישובו אקיים אותם בעולם, ואם לאו אכלה אותם:

פירוש לב

לב ואח"כ כתיב והיו ימיו מאה ועשרים שנה ונראה מזה כי תחלת ק"כ שנה משנת ת"ק לנח, והנה ת"ק עם ק"כ יעלה תר"ך ואז הי' ראוי להיות המבול, ואיך אמר הכתוב בשנת שש מאות שנה לחיי נח היה המבול:

פירוש לג

לג והתשוב' כי אין מוקדם ומאוחר בתורה, כי תחלת הקץ היה עשרים שנה קודם שנת ת"ק לנח היינו בהיותו בן ת"פ שנה בשעת הגזרה והי' ימיו מאה ועשרים שנה, וכן כתב רש"י ז"ל:

פירוש לד

לד כי כתוב ויהי תרח שבעים שנה ויולד את אברם, וכתיב ויהיו ימי תרח חמש שנה ומאתים שנה, נחסר שבעים מהן, נשאר לו לחיות מעת שנולד אברם קל"ה, וכתיב

"ואברם בן מאה שנה בהולד לו את יצחק בנו" נחסר מן קל"ה מאה שנה, נשארו עוד מן שנות תרח ל"ה שנה, ואיך אמר הכתוב וימת תרח בחרן, רק בעבור כי אין מוקדם ומאוחר בתורה:

פירוש לה

לה וכן פסוק הנפילים היו בארץ ראוי להיות אחר ויקחו להם נשים, קודם לא ידין רוחי:

פירוש לו

לו רבו הפירושים בביאור מלה זאת, ורוו"ה כתב, הנפילים לא נתברר טעם שמם, וכן רפאים, וקראו גם למתים רפאים, לפי שכל הרפאים נמחו מן הארץ, ורק עוג נשאר, ואותו הרגו משה וישראל, נעשה להם למלה לקרוא למתים רפאים, "והרפאים יחוללו" (איוב כו ה) שאמר איוב, והוא היה בימי קדם, הם רפאים ממש שאמר לשבח המקום ית', גם הרפאים הרמים יחוללו ויפחדו ממנו:

פירוש לז

לז ואמר כי בימים ההם הי' בארץ אנשים בעלי קומה יתירה מאוד, וכמו שהבאתי למעלה דעת המורה באריכות ימי הנזכרים שהיו יחידים, כן היו הנפילים יחידים ביתרון מדת גופם, והם הנקראים נפילים וענקים:

פירוש לח

לח וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל, א"כ או תהיינה נשי בני נח מזרעם וידמו להם, או שיודה במאמר הדורש בעוג שפלט מן המבול, ויוסיף הוא (הח' ז"ל) שנמלטו גם אחרים עמו, עיין בביאור שד"ל שיפרש ג"כ "אחרי כן" אחר המבול:

פירוש לט

לט והיו נקראים בני האלהים, בהיותם בתכלית השלימות מן הגובה והחוזק

פירוש מ

מ כי אין שינוי חפץ בו ית' ויתעלה, ולשון נחמה הוא תנודת הלב מעצה לעצה שכנגדה, פעם מן הרעה לטובה, ופעם להפך, כגון "ונחמתי על הטובה" (ירמי' יח י) מה שאין כן בבוי"ת:

פירוש מא

מא על דרך משל, כי אין לפניו ית' על דרך האמת לא שמחה ולא עצבון, ולא ישתנה ממדה למדה, וכאשר השמחה והעצבון באדם בלב, לפיכך אמר דרך משל על האל ית' אל לבו:

פירוש מב

מב להרואים יתדמה שניחם ממה שעשה, אחרי כי הוא ברא מקודם, ואח"כ מכלה אותם:

פירוש מג

מג הפך מויתעצב, "ישמח ד' במעשיו", והכל דרך משל, וכמו שהאדם שמח על הדבר הישר בעיניו, ויתעצב על הדבר הרע בעיניו, כן היה הספור על האל ית', והוא על דרך העברה, (ובתה' קד לא) בפ' ישמח ד' במעשיו, פי' הח' ז"ל כי זה על עמידת הכללים ופי' ויתעצב אל לבו, על היותם נפסדים, והעקידה בשער יא כתב, אמנם המנין עצבון עצמו הוא באמת כנוי מיוחס להפסק השפע משופע מאתו, כמו שעל המשכו והתפשטו בשפע אמר "ישמח ד' במעשיו", "עוז וחדוה במקומו" דה"א טז כז), ובשיטה ראשונה "וינחם ד', חלילה כי לא אדם הוא להנחם, רק דברה תורה על דרך האדם, כי המדבר הלא אדם, ג"כ השומע, כמו ויעל, וירד, ישמח ד' במעשיו, ויתעצב אל לבו, והנה שמואל אמר וגם "נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם" (ש"א טו כט), ושם כתוב "נחמתי" ועיין (שמות לב יד) בפ' "וינחם" פי' הח' ז"ל "חלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם, כמו "ויעל" "וירד" "ישמח ד' במעשיו" ויתעצב אל לבו", ועיין ביאורי שם:

פירוש מד

מד כי הוא ית' אינו שופט בריותיו בדרך נקמה חלילה, וששמח בצרתם בעבור שסרו מאחריו, רק בארח משפט בצדק ובמישרים, כי אינו חפץ במות המת, ע"כ כשבא קץ עונש התעצב אל לבו כשראה שיאבדו בנתיבות משפט:

פירוש מה

מה ושם פי' הח' ז"ל מגזרת נחמה, והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך, והי"א רוצים לפרש גם פה מלשון נחמה:

פירוש מו

מו וזע"ד, וי"ג "ווע"ד" והוא לשון ערבי, ובכ"י הגי' "ויפרשוהו מגזרת אעיד" וכוונתו למה שפי' שם (למטה כז מב) בשם הגאון "שהוא מגזרת ווע"ד בלשון ערבית", או טעמו ייעוד והבטחה שייעד להם והבטיחם שיאבדו כי ווע"ד בלשון ערבי יאָמר על קביעות מועד וזמן, וכן למטה כז מב, מתנחם לך, ר"ל קבע לו מועד וזמן להורגך וכן בשמות (לב יד) כתב הח' ז"ל ג"כ "וי"מ אותו מלשון ווע"ד ואין צורך", ועיין ביאורי שם:

פירוש מז

מז ויהיה ויתעצב פירושו, ספר מחשבתו אל הנביא ונעצב הנביא:

פירוש מח

מח כי אין זה מטעם הלשון, כי יובן שהשם התעצב לנביאו, והיה צ"ל "ויתעצב לבו":

פירוש מט

מט וכן כתב הרמב"ן ז"ל כי ענין אל לבו, כי לא הגיד זה לנביא שלוח אליהם, וכן הלשון במחושב כדרך "לדבר אל לבי" וזולתו:

פירוש נ

נ הכתוב לא פי' למי אמר ויפרש הח' ז"ל שאמר אל לבו, ובשיטה ראשונה "ויאמר ד' אל לבו, כמו אמרתי אני בלבי (קהלת ב א) ואלה הם דברי משה, כי אחר כן גילה סודו לנח, מאדם הזכיר בתחלה הנכבד ואח"כ הבהמה, ונח הטעם הוא לבדו, והנה בניו ונשיו בזכותו נמלטו":

פירוש נא

נא כן פי' הרלב"ג "הנה אמר זה לנח כמו שנזכר בתורה אחר זה", ועיין (למטה ח כא) ובביאורי שם:

פירוש נב

נב בפ' וי"ו "ויתעצב אל לבו":

פירוש נג

נג וטעם רחמים הוא מטעם אהבה ככתוב "ארחמך ד'" (תה' יח ב):

פירוש נד

נד ההטבה בלי הגמול תקרא חנינה, והחן הוא ההכנה אל ההטבה ההיא, והוא מפעלי הכפל משרש "חנן" והשם הוא החונן האמיתי, לכן תקרא בקשת הטובה

מאתו תחנה "ואתחנן אל ד' " (דבר' ג כג) והוא כבדו חנון, כי החנינה בו בעצם, וזולתו לא יקרא חנון, כי אם חונן שהחנינה אליו במקרה:

פירוש נה

נה וכתב הרוו"ה אין לפרש שהחן בעיני החונן, והנחנן מוצאו בהן, שהרי נאמר "ויתן חנו בעיני שר" (למטה לט כא) "וד' נתן את חן העם בעיני מצרים" (שמות יב לו) הרי שהחן להנחנן, ולא לחונן, אבל עיקר משמעו נח היה בעיני ד', אדם שזכה לחן, כמו מצא טוב, ימצא צדקה, מצא חיים, שמשמען זכה לטוב, יזכה לצדקה, זכה לחיים ודומיהן והאומר אמצא חן בעיניך, פי' אהיה בעיניך אדם שזכה לחן וכן כולם:

פירוש נו

נו וטעם מציאות חן, כי החן והרחמנות הם בלב, ובעבור כי ראות העין יעורר רלב, ע"כ כתוב לא חסה עליך עין, וכן מצא חן בעיני ד', כי השם חס עליו שלא יאבד במבול הוא וזרעו:

פירוש נז

נז פי' הקורות שקרוהו בדבר המבול ואחריו, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג והרדי"א ורע"ס והחזקוני:

פירוש נח

נח וכן פי' שם הח' ז"ל "ילד כמו תולדות יעקב, ענין קורות, וכן זה, כאלו היה נולד המקרה כל, כי לא תדע מה יקרך מקורות היום":

פירוש נט

נט כי הקורות הם תולדות הימים, וכן פי' רש"י ז"ל שם:

פירוש ס

ס שהי' מעשיו בצדק היפך אנשי דורו שהיו אנשי חמס וכ"כ רש"י (ע"ז ו א) ד"ה, "צדיק במעשיו בלא חמס" עכ"ל:

פירוש סא

סא והרמב"ן ז"ל טען עליו בזה שכתיב "תמים אתה בדרכיך" (יחז' כח טו), ופי' שהיה זכאי ושלם בצדקו הודיע שראוי להנצל מן המבול שאין לו עונש כלל, כי הוא תמים בצדק, ועיין קרני אור:

פירוש סב

סב שמלת תמים איננה דביקה עם מלת צדיק להיות פירושו צדיק גדול, רק מלת תמים שבה למלת איש כאלו אמר איש צדיק, איש תמים, כי צדיק הוא תואר השם,

ר"ל איש שיש בו צדק, ותמים הוא תואר השם, ואם יהיה מלת תמים דבק למלת צדיק יהיה תמים תואר לתואר:

פירוש סג

סג כי שרשו "תמם":

פירוש סד

סד ר"ל הוא שלם בשרשו, כי מצאנו "תם וישר" שהוא ג"כ מפעלי הכפל, והוא חסר אות הכפל:

פירוש סה

סה פי' שהוא לשון רבים:

פירוש סו

סו אחר המבול, לפי שהיה נח בדורות רבים לאורך ימיו ובכולם נמצא הולך בצדקו, וכן פי' הרלב"ג והרדי"א:

פירוש סז

סז כי המבול היה בשנת ת"ר לחיי נח, ושם הוליד את ארפכשד בהיותו בן מאה שנה שנתיים אחר המבול והיה נח אז בן תר"ב שנה, ומאז עד שנולד אברהם היה ר"צ שנים, וכל ימי נח היו תתק"ן שנה, והנה חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה:

פירוש סח

סח שבכולם פי' אנשי הארץ:

פירוש סט

סט ובשיטה ראשונה "וטעם לפני האלהים בסתר כפי מחשבת האדם, והנה בלבו חמס' והעד "ויחמוס כגן שכו" (איכה ב ו) ופי' הח' ז"ל "חשף" "נחמסו עקביך" (ירמי' יג כב), ופי' נתגלו והוסר הכסות שעליהם, וכן פי' פה שנתגלו מעשיהם הרעים שעשו בסתר:

פירוש ע

ע ולא ירא ממנו, כן חטאי בני אדם לפני האלהים והענין שהיו אנשי משחית ואמרו אין אלהים שופטים בארץ:

פירוש עא

עא וכן פי' הרלב"ג והחזקוני ופי' לפני האלהים, לפני הגדולים ומנהיגים שלא היו בושים מהם ואין מי שייסר אותם על רוע מעשיהם:

פירוש עב

עב וכן הוא הקבלה כי הוא מהשמות שאינם נמחקים, והאלהים במקום הזה קדש, ובשיטה ראשונה "וטעם לומר האלהים, בעבור את האלהים התהלך נח, וכל מעשה השם ע"י, המלאכים הוא, והם גלו לו הסוד במצות השם הנכבד":

פירוש עג

עג כי מלת חמס כולל כל מיני עול המנגדים לשקול דעת האדם, כגון רציחות אדם וההכחשה גמורה באדון הכל בה' שאין תועבה גדולה הימנה:

פירוש עד

עד כי השחית כל בשר את דרכו, והן הדרכים שדעתו של כל אדם מכריעתן כמו החמס, דם, ורצח, ולקחת נשות זולתו בחזקה, שרעות אלה ודומיהן כמעט נטועות בשקול הדעת, והם ברוב אולתם השחיתו דרכיהם:

פירוש עה

עה בג' (סנהדרין דף קח א, תנחומא נח סי' ה) "אמר ר' יוחנן מלמד שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם, ואדם על הכל", ויש לומר כי ברשעתם כפו את הבהמה והחיה לעשות כן פעמים רבות עד שהרגילום, ועשו אח"כ מאליהן, וכמו שעד היום יוכל האדם להרגיל מקצת הבע"ח לעשות מעשים שאינן בתולדותן:

פירוש עו

עו ובשיטה ראשונה "וטעם את דרכו כאשר רמזו קדמונינו ז"ל שהלך כל מין לשכב עם מין אחר":

פירוש עז

עז פי' שינו גם המנהג הטבעי שהוא מקום משגל האשה ושמשו עמה שלא כדרכה, והרד"ק פי' דרך תולדתו שהוא כמו שאמר "ודבק באשתו" (למעלה ב' כד):

פירוש עח

עח זכר עם הזכר, וככה מין בשאינו מינו, וכולם הוא חוץ מן הטבע:

פירוש עט

עט כי מעשי האדם נמשלו לדרכים לפי שיש בכל מעשה שתי דרכים, האחת טובה והאחת רעה, וביד האדם לבחור אחת משתיהם כרצונו:

פירוש פ

פ בג' (סנהד' קח ב, ר"ה יב א, זבחים קיג ב) "אמר רב חסדא ברותחין קלקלו וברותחין נדונו, ברותחין קלקלו בעבירה" וכו':

פירוש פא
פא י"א כי טעמו על מאדים שהי' לו עסק במבול, והוא מורה ג"כ על הזנות:

פירוש פב
פב פי' שהי' האיש שוכב ונשכב, או פי' שהזרע היה יוצא ממעל מן השכל, ומתחת זה הגוף:

פירוש פג
פג וכן אז"ל (סנהד' קח ב) "תניא מימי המבול קשים כשכבת זרע":

פירוש פד
פד סוף ותכלית של כל בשר, והודיע השם לנח סבת הגזירה קודם שיביא המבול:

פירוש פה
פה הח' ז"ל יפרש כל בשר כמשמעו לא רק על האדם לבדו כ"א על כל החיים בכלל, ולכן יפרש "כל בשר הוא הגוף":

פירוש פו
פו הוא הודעה יודיע לו שהגיע קץ אידם, ופי' קץ כל בשר בא, אבל לא בא עדיין אך הוא במחשבתי, וזהו שיאמר לפני במחשבתי ובגזרתי:

פירוש פז
פז פי' מן העיר וכן "הם יצאו את העיר" (למטה מד ד) פי' מן העיר, ופי' הפסוק הנני משחיתם ממנה:

פירוש פח
פח פי' עם הארץ, כי כיון שכסה המים הרי היא נשחתה וחזרה לתהו ובהו:

פירוש פט
פט פי' עם יעקב, וכן "רעה את אחיו בצאן" (למטה לז ב) ופי' הפסוק אשחיתם יחדיו עם הארץ:

פירוש צ
צ טעמו, אלהים אלהי צבאות:

פירוש צא
צא ופי' שם הח' ז"ל שמלת כסאך תשמש בעבור אחרת בדרך "והנבואה עודד הנביא" (דה"ב טו ח) שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא, וככה זה "כסאך כסא אלהים", כי מלת אלהים שם, והשם לא יסמוך:

פירוש צב
צב ולא פי' הכתוב מה היא השחתת הארץ, ועיין קרני אור:

פירוש צג

צג ואולי הוא הארז הגדל בארץ אררט, ולפי שהתיבה נעשתה במדינה ההיא או סמוך לה, כי מצאנו שנחה אח"כ על הרי אררט, לכן צוה לעשותה מהארז המובחר הגדל שם (רש"ד):

פירוש צד

צד ובדרז"ל נמצא רק הפעל, והוא בנוי מן השם גפרית, "ומניחין גפרית תחת הכלים, ומתגפרין והולכין כל השבת כולה", (שבת יח א) "פיטסות נאות ומגופרות" (ב"ב צז סע"ב), ובתרגומים, גופריתא:

פירוש צה

צה פי' מדורים חלוקים כמו קני העופות, כי הכל היו שם דירת ארעי, כמו "ותמצא כקן ידי" (ישעי' י, יד), קראם קנים, ולא קראן חדרים בעבור שהיא תבה לא בית:

פירוש צו

צו כי כן צוה האל לנח שיעשה הרבה מדורים מדורים שידור כל מין ומין בפני עצמו:

פירוש צז

צז כלומר הכתוב קראה תיבה ולא ספינה:

פירוש צח

צח כי לא היתה בנויה חדה מלמטה להבדיל הגלים, אבל היתה כמו ארגז שוה למטה ובכל הצדדים וכן "תיבת גומא, ותשם בה את הילד" (שמות ב ג):

פירוש צט

צט פי' לפי שאין לה משוטים, ולא תורן וחובל להנהיגה כפי הרוח, כי לא נעשית אלא להיות צפה מאליה על פני המים, ויש ספרים שכתוב "לפי שאין הולכת אל מקום ידועה":

פירוש ק

ק וכן דעת כל המפרשים, וכן פי' האחרונים רש"ד רנה"ו שד"ל:

פירוש קא

קא וכן פי' הח' ז"ל (שמות כה יז) "ועשית כפרת זהב טהור", כדמות מכסה (פי' שיכסה על הארון מלמעלה):

פירוש קב

קב הח' ז"ל יפרש מלת "וכפרת" שהוא כמו "ומשחת":

פירוש קג

קג ונקרא הזפת כפר לפי שמכסה ומגין על העץ שלא ירקב, כי כל לשון כפר במקרא ענינו כסוי:

פירוש קד

קד ובכ"י הגי' "שיש טיט בארץ ישראל":

פירוש קה

קה וכן כתב הרלב"ג "ואולי הוא טיט אחד יעשוהו בקיאי הצורפים, אשר הוא מתמרח ומתקיים קיום נפלא":

פירוש קו

קו הוא מה שנקרא בערבי "קפר":

פירוש קז

קז פי' שב לאשר הזכיר בתחילה, כי י"א שהיא מגזרת כפרת, ואותו המפרש סובר כי אין כופר מגזרת וכפרת, והוא משיב עליו, ופי' שהיא פעל נגזר מן שם כפר, ור"ל שיכסנה בכפר, אבל בפירוש כפר מה היא לא הכריע בין המפרשים, והבאר יצחק יפרש, והנכון וכו' פי' שהוא מכסה כי"א אלא למה אמר וכפרת ולא אמר וכסית לפי שאמר בכופר וזה דרך צחות:

פירוש קח

קח שאם יתפרקו מה שבחוץ מפני חוזק המים יעמוד מה שבפנים" ונקרא הצד הפנימי בית, לפי שהבית נעשה לשבת ולחסות בו מזרם וממטר, ורוח, שיסבול ההולך בחוצות וברחובות, ולא יחסה בקירות הבית, כי אם לפנים מקירותיו בחדריו, ע"כ כל צד פנים יקרא בית, ומה שאינו פנים יקרא חוץ כמו חוצות:

פירוש קט

קט וזה לשון זכר, כי הי' לו לומר וזאת:

פירוש קי

קי וזה אומרו על השיעור והמדה, והנה השיעור מפורש, אבל הוצרך להודיעו שיעור האמה וזה הראהו בנבואה:

פירוש קיא

קיא כי קומתה היתה שלשים אמה, וארכה שלש מאות אמה, ובשיטה ראשונה "והנה רוחב התבה ששית האורך והגובה עשיריתו":

פירוש קיב
קיב פי' כדי שתהיה צפה על פני המים, כי בשיעור הזה תעמוד על המים במישור ולא תהפך מצד אל צד:

פירוש קיג
קיג וכן פי' למטה "על כן לא תתהפך":

פירוש קיד
קיד וביאורו חלון שממנה תכנס האורה:

פירוש קטו
קטו וכן ת"א נהור, ופי' כמו זהר בחלוף זסשר"ץ כי מן החלון בא האור, אעפ"י שזה לא היה מאיר לאנשי התיבה כי היה סגור, וכשרצה נח פתח אותו לאחר כלות הגשם וחסרון המים:

פירוש קטז
קטז כדי שיכנס ממנו האורה, אחר כלות הגשם:

פירוש קיז
קיז לפי החשבון שהיתה התבה הרחב ששית האורך, בארכה היתה שלש מאות אמה ורחבה חמשים, א"כ אחר שהיתה למעלה אמה אחת באורך היה ברוחב ששית אמה, וכן פי' הרא"מ שהיתה למעלה אמה ברוחב ששית אמה שלקטנותה אין מי גשמים רבים נופלים בה:

פירוש קיח
קיח פי' על רחבה וגבהה מדבר, אבל לא על ארכה:

פירוש קיט
קיט במדרגת מחודד:

פירוש קכ
קכ כי היתה משופעת ועולה עד שלא היה למעלה באורך אלא אמה ברוחב ששית אמה:

פירוש קכא
קכא וכן אז"ל (סנהדרין קח ב) "אל אמה תכלינה מלמעלה דבהכי הוא דקיימא":

פירוש קכב
קכב שלא תהיה כשאר האניות שעולים אליהם מלמעלה ונכנסים בפתח שעל הגג אל בחדרים התחתונים אלא יעשה הפתח מן הצד:

פירוש קכג
קכג לרוב גובהה כי עשה אותה בשליש העליון של גובה התבה:

פירוש קכד

קכד והרמב"ן ז"ל כתב, אל תתפתה לומר שהיה שלש מאות אמות באמות איש נח, והיה גדול שא"כ היו גם האנשים גדולים, גם החיה והעופות בדורות ההם גדולים, ועוד כי האמתו אמת התורה הנה, אבל היה נס להחזיק מועט את המרובה:

פירוש קכה

קכה ואין ספק כי דעתו ז"ל בשניים ובשלישים, שהיה כל אחת גובה עשר אמות:

פירוש קכו

קכו הוא דעת רס"ג שכתב כי יותר משבעה היו, ולדעת יוב"ע היו רבים:

פירוש קכז

קכז כן הוא דעת י"א שהביא אבל לא כן דעתו:

פירוש קכח

קכח תַּחְתִּים שְׁנִים, תוארים עם יו"ד היחס, אבל נפלה בהם יו"ד הרבים:

פירוש קכט

קכט כולם שמות תוארים הם וראוים להיות בב' יודין תחתיים, שניים, שלשיים, אחת ליחס, ואחת לרבים, והנה במלת תחתים, שנים, נפלה יו"ד הרבים, ובמלת שלשים נפלה יו"ד היחס ויו"ד הרבים כתובה, כמו עברים, נכרים, הראוי עבריים, נכריים, כי תואר היחיד הוא עברי נכרי:

פירוש קל

קל ושאלתם, כי במלת **תחתיים שנים** כתוב דגש ביו"ד ומלת שלשים בלא דגש, כי הדגש מורה כאלו האות כפול:

פירוש קלא

קלא הח' ז"ל הביא לדוגמא להראות איך שמשקלי השמות שונים זה מזה:

פירוש קלב

קלב תואר היחיד של שְׁלִשִׁים משונה מתוארי היחיד של תחתים, שנים, ואין תימה ע"ז כי משקלי השמות משתנים:

פירוש קלג

קלג לדעת הח' ז"ל אין כאן יו"ד היחס כלל, רק שהתואר היחיד במלות תחתים, שנים, הוא תחתי שני, ויו"ד הרבים נפלה, ותואר היחיד של שלשים הוא שליש בפלס נגיד, חסיד, שמהם לרבים נגידים, חסידים, ובא עם יו"ד הרבים:

פירוש קלד

קלד יו"ד היחס של שְׁנֵים משמשת לעצמה ולמלת שְׁלִשִׁים:

פירוש קלה
קלה ועקרו "מנבול" וכן "ונבלי שמים מי ישכיב" (איוב כח לז) שפי' גשמי שמים:

פירוש קלו
קלו ותחסר הנו"ן ונבלעת בדגש הבי"ת, ומשפטו **מנבוע** משרש **נבע**, וכן מבול משפטו **מַנבוּל** ושרשו "נבל":

פירוש קלז
קלז עיין המעמר שכתב כי אין כוונת הח' ז"ל על נבלה הארץ, רק שהוא תחלת הפסוק, ובאמת כיון על נבלה תבל הסמוך אליו, כי ז"ל הח' ז"ל בפי' לישעי' שם, "נבלה מבנין נפעל כמו ונבקה רוח (ישעי' יט ג) ונסבה (יחז' מא ז) ויתכן היות נבלה השני כמו נבול תבול, (שמות יח יח) מהבנין הקל", עכ"ל, הנך רואה כי נבלה הארץ (שהוא נבל הראשון) הוא לדעתו מן בלה, ולא מן נבל, וראיתו מן נבלה תבל שהוא ענין השחתה, וכן תיוב"ע חרובת תבל, ולכן נקרא מבול כי ישחית ויחרב הארץ:

פירוש קלח
קלח ושרשו בלל מלשון בלילה ועירוב:

פירוש קלט
קלט מְבַלּוּל:

פירוש קמ
קמ ויש בו דגש תחת הנו"ן ששרשה "נשר":

פירוש קמא
קמא פי' והנה החולם והשורק מתחלפים, וכן כתב הרד"ק, אעפ"י שהמשור בחולם ומבול בשורק אין קפידא כי החולם והשורק מתחלפים זה בזה:

פירוש קמב
קמב וחסר הנסמך:

פירוש קמג
קמג וכן הארון הברית (יהושע ג יד) שג"כ חסר הנסמך, ופי' הארון ארון הברית, כי לא תבוא ה"א הידיעה על הנסמך:

פירוש קמד
קמד שפי' ולמן היום יום הוסדה, כי ה"א הידיעה לא תבא במלה הנסמכת:

פירוש קמה
קמה משמעות הפסוק והקימותי את בריתי אתך, הוא שכבר כרת עמו ברית והבטיח לו שיקיימנה:

פירוש קמו
קמו וזה הוא הקמת הברית, כי כמה מיני סכנות הי' שם לפני המבול, כי זמן רב קודם היה צריך לאסוף כל מיני מאכלים, שאם היו נפסדין קודם ביאתן אל התיבה היו חללי רעב כולם, וגם הרשעים שבדור הנפילים הגבורים אנשי משחית יהרגוהו ולא יניחוהו לבוא אל התיבה, ולזה היה צריך ברית שינצל ממי המבול הוא וזרעו, ועיין "קרני אור":

פירוש קמז
קמז לא נמצא בכתוב:

פירוש קמח
קמח ולא נמצא בפ' שלח, רק שהקב"ה אמר למשה "שלח לך אנשים" (במד', יג, ב):

פירוש קמט
קמט הח' ז"ל יפרש לשון שבועה, והוא כי אמירת השם והבטחתו הוא כעין שבועה, וכן מצינו כמה כתובים בתורה לשון שבועה, שנאמר "אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב" (במד' לב יא) אשר נשבע ד' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם (דבר' א ח) ואין בעיקר ההבטחה שבוע כלל כ"א לשון מתנה ובשיטה ראשונה, "והקימותי את בריתי אתך, למדנו מזה הכתוב שהשם כרת עמו ברית והבטיחו שלא ימות זרעו":

פירוש קנ
קנ וכן דעת הרמב"ן ז"ל:

פירוש קנא
קנא וי"ג "וטעם ברית הסכמה בדבר שבחרו שניהם בו":

פירוש קנב
קנב שטעמו בחרו לכם איש, ושרשו "ברה", והתי"ו במקום ה"א השרש, ולדעת הרמב"ן שרשו "ברת" וכן דעת הרד"ק:

פירוש קנג
קנג פי' שהשם שוה בסמוך ובמוכרת:

פירוש קנד
קנד מן "שבה" לשון שבית והוא סמוך:

פירוש קנה
קנה מוכרת כן תאמר מן "ברה" ברית בסמוך ובמוכרת:

פירוש קנו
קנו והוא מן "וברא אותהן" (יחז' כג מז) שהוא לשון כריתה של יעברו עליו, וכן פי' הרד"ק בשרש "ברת":

פירוש קנז
קנז שנים מכל, פי' ר"ל שיהי' זוגים, שנים שהם ארבעה, כי כל אחד מהם צריך שיהיה זכר ונקבה:

פירוש קנח
קנח ביאר אח"כ הזוגות, ואמר זכר ונקבה יהי':

פירוש קנט
קנט בפסוק יט, וידוע כי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט

פירוש קס
קס פי' יצאו מן הכלל הנזכר, כי לא הוצרך להכניס לתיבה מהם:

פירוש קסא
קסא כל רמש הרומש על הארץ, שאינם מחיבור זכר ונקבה, והם הנולדים מעפוש הארץ:

פירוש קסב
קסב גם הם יצאו מן הכלל הנזכר, כי הנה כתוב "מכל רמש האדמה" (למט' פסוק כ) כל אשר בארץ (פסוק יז,) ופי' ביבשה:

פירוש קסג
קסג אם לא שיצאו מטעם שאינם בכלל רמש האדמה, הייתי אומר שנתחייב נח להכניסם עמו בתיבה מכח הפסוק שאמר "מכל בשר, שנים מכל, יבואו אליך להחיות", וחית המים יקראו בשר:

פירוש קסד
קסד וכינה גם את הדגים בשם בשר:

פירוש קסה
קסה ר"ל שלא יבקש אותם ויביאם בתיבה, כי כבר אמר יבואו אליך, שר"ל יבואו מעצמם, רק הזהירו שלא יעזבם אחר בואם אליו:

פירוש קסו
קסו יכניסם אתו אל התיבה:

פירוש קסז
קסז מיני בע"ח המה מחולקים, אם מצד גויותיהם, אם מצד נפשם, שימצאו שני מיני בע"ח, שהם מין אחד מצד תואר גופם ובנין איבריהם, והם כשני מינים נפרדים מצד

הלך נפשם, למשל זה זריז, וזה עצל, זה טבעו ודרכו כך וזה כך, וימצאו שני מיני בע"ח, שהם מתדמים מצד תכונת נפשם, ונבדלים בבנין גופם, וצוהו ד' שיקח מכל מין ומין (ע' למטה ח יט הערה כה):

פירוש קסח

קסח שיעור האל את רוחם שיבואו אל התיבה, כמו שיבואו בכח הדמיון אל מקום המרעה שירצו לאכול, ואל מקום מים כשירצו לשתות:

פירוש קסט

קסט כי יבואו מעצמם אליו לפני התיבה, רק הוא יכניסם:

פירוש קע

קע והמאכל הוא הפירות והזרעים והעשבים, כי אחר שיבואו אליו להחיותם, צריך שיזמן מכל מאכל לצרכו ולצרכם:

פירוש קעא

קעא כמ"ש הישאג אריה ביער וטרף אין לו (עמוס ג ד) ליש אובד מבלי טרף (איוב ד יא), ומלת טרף פי' הריגה ושבירה (עיין למטה ח יא הערה יז):

פירוש קעב

קעב יתכן כי גם הטורפים תהיה מחיתם בדברים אחרים זולת הטרף אעפ"י שרוב מחיתם בטרף:

פירוש קעג

קעג ובעת שלא ימצא טרף יאכל עשב או דברים אחרים קודם שימות ברעב ובתיבת נח, לא טרפו הטורפים כי האל נתן את כל ירק לאכלה לטורפים כמו לנטרפים כמו שאמר ולכל חית הארץ (למעלה א ל) ובתחלת הבריאה גם החיות הטורפות לא אכלו בשר:

פירוש קעד

קעד כי זה הדרש לא אמרוהו כי אם למשל על סוד חכמתם:

פירוש קעה

קעה הוא משל על קדרות השמש, כי העוף מרמז על הירח, ובעת שיתחבר עם השמש, אם יהי' שניהם בראש התלי או בזנבו, הנה יכניס הירח בין השמש ובין הארץ, ויכסה אור השמש בגופו עד שלא יראוהו שוכני הארץ:

פירוש קעו

קעו לא כמו שידמה ההמון, ובעבור שגלגל הלבנה זריז ומהיר בתנועתו מכל הגלגלים, קראו בעל הדרש עוף, וקראו כנף לגוף הלבנה בעבור שאין לה אור, והיא חשוכה ונראה גופה בגוף הגלגל, אלא שמשונה קצת מראיתו, כאשר נראה כנף העוף ממין נוצת שאר גופו או משונה מעט:

פירוש קעז

קעז וכן הוא (בב"ר פ ל) שכל ק"כ שנה היה נח נוטע ארזים וקוצצן אמרו למה כדין א"ל כך אמר מארי דעלמא דהוא מייתי מבולא על עלמא וכו':

פירוש קעח

קעח ודעת הח' ז"ל בשיטה ראשונה, שנח הסתיר בנין התיבה מאנשי דורו וכתב שם וז"ל, "ויאמר השם דבר השם עמו במלאותו מצות המלאכים, וצוהו שיבוא אל התיבה, והטעם שילך אל מקום התיבה כי תיקן אותה בסתר, והסתיר הסוד מכל אדם", ונראה שבנה את התיבה באחד המקומות המוכן לענין כזה סמוך ליער צומח עצי גופר שלא יצטרך להסיע העצים ממקום רחוק לצורך הבנין, ואחר שכלה מלאכתו שב למקומו מהלך איזו ימים רחוק ממנה שגר שם הוא ובניו, ולכן הוצרך השם להודיעו שבעת ימים קודם שיכין עצמו הוא וביתו כמו שיבואר:

פירוש קעט

קעט וכן פי' רש"י ז"ל, כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו:

פירוש קפ

קפ ובשיטה ראשונה "וצוהו לקחת מן הבהמה הטהורה שבעה שבעה שהשם אוהב הטהור יותר מהטמא, ואם הם מעשה ידיו כולם, גם בעבור שיעשה עולות בצאתו מן התבה, והנה זה לאות כי לא אכל נח מהבהמה הטמאה ולא הבאים אחריו מהחסידים":

פירוש קפא

קפא כי הכתוב אמר "גם מעוף השמים שבעה שבעה" ר"ל שבעה הטהור, וסמך על מה שאמר בפסוק לפני זה "הטהורה", לפיכך אמר "גם" וכן פי' רש"י ז"ל גם מעוף השמים וגו' בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש:

פירוש קפב

קפב ואין לשאול למה שבעה ולא ששה ולא שמונה או יותר, כי האל ראה בחכמתו כי שבעה צריך ויספיקו, ויותר לא תכילם התבה, (רד"ק) ובשיטה ראשונה "איש ואשתו, עצם דבר כמו איש מלחמה (שמות טו ג) איש לא נעדר (ישעי' מ כו) והאיש גבריאל (דניאל ט כא) ובהחיות ובהיריעות אשה אל אחותה (שמות כו ג):

פרק ז

פירוש א

א כפי הנראה עם הז' ימים הי' נשלמים הק"ך שנה שנתן להם לשישובו אליו (רדי"א) ורש"י ז"ל מתלמוד (סנהד' קח א) אלו ז' ימי אבלו של מתושלח כדי שיתעסקו באבלו לפי שהיה צדיק וראוי לספדו, ולדעת הח' ז"ל צוהו שיכנס לתבה שבעה ימים קודם שיביא המבול להכין מושב הבהמות והחיות כל מין ומין בקנו ולהכניס המאכל כל מין ומין בעוד שהתבה פתוחה, וכמו שיבואר:

פירוש ב

ב פי' כי השם אמר לו "כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר", היה זה בעשור לחודש השני, כי תחלת המבול היה בשבעה עשר לחודש השני, ואמר השם "בא אתה וכל ביתך אל התבה" שילכו אל מקום התבה, וע"כ לא אמר וכל החיה והעוף והבהמה, כי לא אסופים אתו עדיין, והוא לא הוליכן אל מקום התבה, אבל השם קבצן ממקומותיהן, והלכו גם המה בשבעת הימים הללו, ובאו קודם רדת המבול אל נח, וכאמרו "שנים מכל יבואו אליך להחיות", אבל בי"ז לחודש השני יום כניסתן אל התבה כתוב "בעצם היום הזה בא נח וגו' אל התבה הם וכל החיה למינה, וכל הבהמה למינה וגו' " זכר ביאת כולם, כי הי' מקובצים ליכנס לתבה וכמו שיבואר (למטה פסוק ז):

פירוש ג

ג שהיה בכ"ז בסיון, לדעת ר' יהושע, וכן הוא דעת הח' ז"ל, וי"ג מאייר עם כ"ז מסיון עולים מ"ם יום:

פירוש ד

ד החי' ז"ל קורא אמצעי לשמש שהוא אמצעי משבעה כוכבי לכת, וגם אמצעית השמש נקרא אצלם הבית אמצעי, ונקרא גם הבית הרביעי, וכן המקובלים קוראים לספירה שגלגל השמש נאצל מכחה הקו האמצעי:

פירוש ה

ה נוכח המזל שהיתה בו הלבנה בתחלת המבול והביטו שניהם לאותו המזל במבט איבה, ועיין אה"י שהאריך בזה:

פירוש ו

ו כי לפי דברי החי' ז"ל, המבול היה תלוי במערכת המשרתי'. ובמשפטי המזלות, וע"כ העלם החכם הדבר ואמר שהוא סוד, כי ירא פן יחשבנו הפתאים שהוא יאמר שהוא בטבע או במקרה ולא בהשגחת ד':

פירוש ז

ז "ומחיתי את כל היקום" ובפ' כ"ג "וימח את כל היקום" ועוד מצאנו (דבר' יא ו) "ואת כל היקום אשר ברגליהם", ואין ספק שזה היה שכחה מן החי' ז"ל, ועיין קרני אור:

פירוש ח

ח כי שרשו **יָקַם** על משקל **יָרַד** כי היו"ד יפול ממנו לפעמים, והרד"ק כתב ששרשו **קם** והיו"ד נוספת:

פירוש ט

ט פי' מלת **יְקוּם** הוא על משקל **כְּרוּב**, שהכ"ף בו לפעמים נופל או פי' ע"מ כרוב, שהוא שם כולל כל צורות כך מלת "היקום" כולל כל חי שהוא יקום על האדמה או פי' על משקל כרוב, פעול, שהכ"ף בו שרש, אף יום היו"ד שרש:

פירוש י

י ושרשו **קום** שהוי"ו שהוא עי"ן הפעל נחה לא **יקם**, ודחה אותם החי' ז"ל באמרו שהוא הפוך:

פירוש יא

יא שבא הפוך העי"ן קודם הפ"א וראוי להיות **קיום**:

פירוש יב

יב שהעי"ן קודם לפ"א ששרשו "רוב", וכן כתב הרד"ר בשרש "רוב" וז"ל "והיוד" ביריבי וביריבך, אמרו כי נהפך עי"ן הפעל בפ"א ונכון הוא לומר שהיודי"ן נוספות כיו"ד "יקום":

פירוש יג

יג ר"ל אשר ביבשה שנשארו על פני האדמה, לא הדגים, ולא אשר בתבה, וכן פי' הרלב"ג ועיין קרני אור:

פירוש יד

יד ר"ל אמר זה מפני שאמר אחריו בפ' ז' "ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אל התיבה מפני מי המבול", ואין ר"ל שכוונתו פה עשיית התיבה, הלא כבר אמר (למעלה ו כב) "ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים כן עשה", גם אין לומר שלקח הבע"ח כי הם יבואו מעצמם, ודעתו כי ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה, לא נכנסו בתוכה, אלא שבאו אליו כולם בעשור לחדש השני:

פירוש טו

טו וטעם מפני מי המבול שפחד ממי המבול ולשבעת הימים הי' מי המבול ונאספו כולם בתיבה וסגר הפתח והצהר:

פירוש טז

טז שבעה זוגות מכל מין, ובשיטה ראשונה "וטעם באו אל נח מעצמם כדרך ויאמר ד' לדג (יונה ב יא)":

פירוש יז

יז הי' ג"כ שבעה זוגות מכל מין כמו שפי' (למעלה ו יח הערה קפא):

פירוש יח

יח היינו מהטמאים:

פירוש יט

יט דעתו שבין שבעה זוגות הטהורים, ובין כל זוג ממיני הטמאים כולם באו מאליהם זוגות זוגות דהיינו זכר ונקבה, ולא ב' זכרים או ב' נקבות, ועיין "קרני אור":

פירוש כ

כ החלו להבקע ולצאת כי תחלה, ירדו גשמים לרוב בו ביום, ואחר שהחלו לרדת החלה הארץ להתלחלח ולהבקע המעינות בו ביום:

פירוש כא

כא כמו פה:

פירוש כב

כב אפילו הוא בתי"ו לפי שהיו"ד בקמץ, וכאן מעינות היו"ד בשו"א:

פירוש כג

כג מצינו לשון זכר בפ' "תהום אל תהום קורא לקול צנוריך" (תה' מג ח):

פירוש כד

כד ולשון נקבה "תהום רוממתהו" (יחז' לא ד), "וכן בהעלות עליך את תהום" (יחז' כו יט):

פירוש כה

כה כי המים שבימים ושמתחת לארץ בתהומות הם נובעים עד בקעם בשטח העליון ויוצאים, וכאשר הארץ היתה בקועה מהלחלוחית שירדו עליה גשמים:

פירוש כו

כו עלו המים למעלה בחזק רב, ובקעו בקיעות רבות בארץ, ויום יום היה מוסיף בארץ הלחלוח והמים היו מתגברים לצאת עד חמשים ומאת יום:

פירוש כז

כז הארץ עם המים:

פירוש כח

כח ולא הי' נודע בארץ אם הוא יום או לילה:

פירוש כט

כט וכן (בב"ר פ' כה, לג, לד), ולא ישבותו מכלל ששבתו:

פירוש ל

ל ובכ"י יש"ר הגי' "מימי הגשמים"

פירוש לא

לא באמרו כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (למעלה פ' ד):

פירוש לב

לב ובשיטה ראשונה "וארובות השמים נפתחו כמו עשה ארובות (מ"ב ז יט) וחשכו הראות בארובות (קהלת יב ג)":

פירוש לג

לג מלשון זה למדנו שלא היה הגשם בדרך טבע כ"א זרם מים בזעם גדול לשחת כל בשר באף ובחימה:

פירוש לד

לד ישתמש בו הכתוב ג"כ ע"ד ההשאלה "יפתח ד לך את אוצרו" הטוב (דבר' כח יב), ולהיפך יאמר פתח ד' את אוצרו ויוצא כלי זעמו (ירמי' נ כה):

פירוש לה

לה שרשו "חלל" והראוי חללון כמו בחצצון תמר (למטה יד ז) ונקרא ע"ש החלל והרוחה, וכן הוא טעם מחיל" כמו "ובמחלות עפר" (ישעי' ב, יט) והוא כלליות בתוך הקרקע:

פירוש לו

לו והכתוב יתפוס הל' כלשון בני אדם:

פירוש לז

לז ושרשו "כבד" והבאר יצחק גורס "כמו אבודות" פי' י"א שהאל"ף של ארובות שורש כמו מלת "אבדו כי אין בכל התנ"ך מלת כבודות, וגם לא שייך כאן מלת כבודות שאין בה אל"ף וצ"ל "אבודות":

פירוש לח

לח "אגורת כסף" (ש"א ב לו) שהוא מן "גרה" והאל"ף נוסף, ואין כוונתו להביא ראיה מן "אגורת" רק לענין תוספות האל"ף, אבל איננו מגזרתו, כי אגורת הוא מנחי ל"ה וכאן כתב שהוא מפעלי הכפל, ויש ספרים שכתוב בהם "כאל"ף אגדות" וכן הביא הרש"ד בביאורו הגי' "כאל"ף אגדות" והשיג ע"ז וכתב, ובאמת גם במלת אגדות שרשו "אגד" וחז"ל עשו ממנו פעל, כאמרם "ירק הנאגד" (מעשרות א ה) "אין אוגדין את הלולב אלא במינו" (סוכה ג ח) וסיים ונראה שצריך להיות "כאל"ף אגורת כסף", ובאפשרי להחזיק הגי' "כאלף אגדות" ושרשו "גדד" כדעת ר' מרינוס שהביא הח' ז"ל (שמות יב כב) על הפ' "אגודת אזוב" "שהאל"ף נוסף והוא מגזרת גדוד":

פירוש לט

לט ושרשו "רבב":

פירוש מ

מ כדעתו בפ' ה' שבעשירי בא עם ביתו קרוב אל התיבה ולא נכנס בה, ונכנס בה ביום י"ז שהחל המבול:

פירוש מא

מא ובמקח"מ "והכניס את החיה וכל הבהמה והרמש וכל העוף":

פירוש מב

מב שיאמר (למטה בפסוק יד) "וכל העוף למינהו כל צפור כָּל כנף:

פירוש מג

מג פי', "וכל העוף למינהו" שאמר, הוא כלל לכל חי שיעוף, ופירש עוד ואמר "כל צפור", הוא כלל לכל העופות גדולים טהורים וטמאים, ופירש עוד ואמר "כל כנף" אפילו העופות הקטנים, כמו מיני הארבה והצרעה והזבוב והדומה להם, ע"כ יפרש הח' ז"ל "צפור שם כלל לאשר יש לו כנף" וכן פי' רש"י ז"ל "דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים":

פירוש מד

מד הח' ז"ל יפרש מה שכתוב בפסוק טו, ויבאו אל נח אל התיבה שנים שנים וגו', ויאמר "שהפלא שבאו כולם מעצמם שנים שנים", ולא נפקד אחד מהם ולא התערב עמהם אחר אלא כל מין ומין באו מעצמם, ולא היה צריך לחפשם ולהביאם כדרך בעלי כנף, וחיות היער שאין מדרכם להסגר בקן מרצונם, ואלה באו מרצונם אליו אל התיבה:

פירוש מה

מה פי' הבאים אל התיבה כל זוג היה זו"נ כאשר צוה אותו אלהים בדבור הראשון "ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התיבה להחיות אתך זו"נ יהי'" (למעלה ו יט) וכן היה שנכנסו שנים שנים זכר ונקבה להחיות אתו:

פירוש מו

מו ופירושו הגין בעדו, ולא אמר בעדם כי הוא העיקר, כי הוא הצדיק בדור, ולמענו נמלטו כולם:

פירוש מז

מז וכשיטה ראשונה "ויסגור טעמו שסגר ד' כל התיבה, ולא נפתחה בעבור היותה במים, והפך זה, "ויסך אלוה בעדו", "גדר בעדי ולא אצא", (איכה ג ז):

פירוש מח

מח ר"ל אשר כתוב "לגבר אשר דרכו נסתרה" וכן רישיה דקרא של יסגור על איש יעיד שפי' לרעה שנאמר "הן יהרוס ולא יבנה" (איוב יב יד):

פירוש מט

מט שלא נפתח בתיבה מקום אפילו כנקב קטן בחוזק הגשמים הרבים, וזהו הוא שאמר הכתוב "ויסגור ד' בעדו", ולפי שאין זה ביד שום אדם להציל תיבת עץ קל

מגשם שוטף ומזרם מים כמהו ייחש הפעולה אל השי"ת כי הוא היה מחסהו מכל נזק ופגע רע:

פירוש נ

נ למעלה בפסוק יב:

פירוש נא

נא פי' יום ולילה, כמו שזכר, ובכלל יום הלילה, כמו "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" (למעלה א ה) והדומים לו, ומה שלא נאמר ארבעים יום וארבעים לילה, מפני שלא היה הפרש בין היום ובין הלילה שהגשם היה תדיר, לכך נאמר ארבעים יום:

פירוש נב

נב היה בהם כח לשאת את התיבה שתהיה צפה על פני המים:

פירוש נג

נג כי עד שלא גברו המים היתה כבדה, ולא היתה יכולה לרום מעל הארץ, עד שרבו ונשאו התיבה וצפה על פני המים, זה הוא מליצת הכתוב, "וישאו את התיבה ותרם מעל הארץ" ועיין "קרני אור":

פירוש נד

נד פי' שתי פעמים, כי בפסוק שלפני זה אמר "ויגברו המים וירבו מאד על הארץ", וחזר עוד בפסוק הזה ואמר "והמים גברו", והוסיף יותר מאד מאד, שתי פעמים:

פירוש נה

נה כי מתחלה אמר וירבו, ואמר מאד עם וירבו, ובפסוק הזה אמר מאד עם גברו, והתגברות יותר מן הרבוי, ועוד אמר מאד מאד, ע"כ אמר הח' ז"ל שאין לרוב ממנו, כי לרבוי הגדול יקרא הלשון גבורה:

פירוש נו

נו למטה בפסוק כ:

פירוש נז

נז והוי"ו של מלת ויכסו השניה נוסף:

פירוש נח

נח שלא הי' עליו המבול:

פירוש נט

נט ר"ל בתוך הארבעים יום, כי א"א לומר אחר שנתכסו ההרים ויגוע:

פירוש ס

ס ופי' שם הח' ז"ל "וכבר התחננתי":

פירוש סא

סא ופי' שם הח' ז"ל, וימטר וכבר המטיר עליהם, והביא כמה ראיות שם:

פירוש סב

סב דעתו שלפי האמת הפירוש כן הוא:

פירוש סג

סג וכן פי' הח' ז"ל (למטה כה ח) "והנה כל גויעה מיתה, ואין כל מיתה גויעה ע"כ כתוב במבול ויגוע" ושם "גוע" להוראת המיתה נשתלשל לרש"פ (יריעות שלמה חוב' ג יריעה כ"ה) משם "יגע" שהוראתו העופות ובטול התנועה, ובש"ר "ויגוע מיתה מיד בלא עיכוב, ופי' מתו במהרה רגע אחד":

פירוש סד

סד ושם פי' הח' ז"ל, כי מלת ויגוע צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב:

פירוש סה

סה כי בתחלה אמר "ויגוע כל בשר הרמש", וזה כלל, ואמרו "בעוף ובבהמה ובחיה וכל השרץ השורץ על הארץ" פרט:

פירוש סו

סו לפי שהאדם מבחר יצורי מטה ונבדל מכל שאר בעל חי הזכירו הכתוב לבדו:

פירוש סז

סז ויהי' דבוק סוף הפסוק "וכל האדם" עם ראש הפסוק, "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו", וע"כ זכר בכתוב שלפניו את האדם אחר זכרון כולם, גם לא אמר ובכל האדם ללמדנו שהוא סמוך לענין "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו":

פירוש סח

סח ולא מצאנו השם הזה כתוב על נפש שאר בע"ח, וכן פי' הח' ז"ל (קהלת ג כא) "כי יש הפרש בין נשמה ונפש, כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם, כענין "נותן נשמה לעם עליה" (ישעי' מב, ה)וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו":

פירוש סט

סט מלת נשמה משרש "נשם", ושמים משרש "שם":

פירוש ע

ע עיין רד"ק בשרשיו שרש "נשם" ושם מביא המאמר הזה בשם הח' ז"ל:

פירוש עא

עא וכן מצאנו על אשר אין לו זרע "ולא ימחה שמו מישראל" (דבר' כה ו), וכמו כן נוכל לומר שנמחו מכל וכל שלא נשאר בהם שום זכר, ושום בנין שבנו שיאמר אחר המבול, זה הבנין בנה פלוני אשר מת במבול, והשם גזר נאבד שמם מני ארץ ולא יהי' מי שיזכירם וכן פי' הרדי"א, ובשיטה ראשונה, "וטעם וימח להזכיר שלא נשאר כי אם נח ואשר אתו בתיבה, ומחות הזכר שלא הניח בן תחתיו":

פירוש עב

עב כיוצא מרעה וסכנה יאמר בלשון השארה, "והנשארים הרה נסו" (למטה יד יו"ד) "לא נשאר עד אחד" (שופ' ד טז),"נשארתי לבדי" (ישעי' מא כ"א) ובטובה רגיל בלשון הותרה, "והותירך ד' לטובה" (דבר' כח, יא) ולרש"פ ההבדל בין שאר לנותר. שאר בכוונה, ונותר הוא מעצמו:

פירוש עג

עג ויש ספרים שכחוב בהם "על חסירי דעת", והוא הנכון, וכוונתו על דעת האומרים שלא כסו מי המבול הר אחד גבוה במלכות יון וכמו שהביא (למעלה פסוק יט) בפסוק "ויכסו ההרים שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון שלא היה עליו המים:

פירוש עד

עד לפי הגי' שכתוב "מאחינו" כוונתו שאמר כן על הסומכים על פשט הדרש, ועיין "קרני אור":

פירוש עה

עה שרש "גבר" קרוב לשרש "גבה", "כי כגבוה שמים עלהארץ גבר חסדו על יריאיו" (תה' קג יא) והנה טעם ויגברו המים שנשארו גבוהים על הארץ:

פירוש עו

עו דעת הח' ז"ל כי הק"ן ימים יכללו עמהם הארבעים יום של ירידת גשמים, וכן דעת הרמב"ן ז"ל, וכן דעת הרדי"א, וכן דעת העקידה, ורבינו בחיי, ואחריהם רוו"ה ושד"ל, ולדעת רש"י ז"ל היו הק"ן ימים אחר הארבעים והסכים עמו הרד"ק ז"ל, וכל אחד מהמפרשים יאריך להביא ראיות וחשבונות שיתאים לפירושו על פי דעתו וסברתו, והרוצה לידע סברת כולם יעיין בספריהם:

פירוש עז

עז פי' בתחנת המבול:

פירוש עח

עח פי' באותם ק"י ימים שאחר מ"ם יום, רק שלא היה ממטיר תמיד כמו מ"ם יום הראשונים:

פירוש עט

עט ר"ל בלי הפסק, אבל אם פסק, כגון יורד יום ופוסק יום, לא זכר הכתוב:

פירוש פ

פ אחר תגבורת המים:

פירוש פא

פא ופי' כי אז פסק הגשם ולא המטיר עוד כלל, כי בכל ק"י ימים היה יורד, אבל לא תמיד כמו מ"ם יום הראשונים:

פרק ח

פירוש א

א ובשיטה ראשונה "ויזכור אלהים חלילה להיות שכחה לקטן שבמלאכי השרת אף כי ליוצר הכל שאין שכחה נגדו, וככה אמר המשורר (תה' צד ט) "הנוטע אזן הלא ישמע" רק כאשר תראה טובת השם בארץ ידבר הכתוב, כי זכר אשר הטיב לו בא לפני השם, ובדרך סוד בגעת המערכת העליונה, זה הוא הזכר על דרך "ויכתב ספר זכרון לפניו" (מלאכי ג טז):

פירוש ב

ב אילו נאמר ויזכור אלהים את נח ואת כל אשר אתו בתבה, הייתי אומר שהזכירה שוה בכולן, ואין הדבר כן, כי את נח זכר בעבור צדקתו לגמול לו טובה, ואין לחיה ולבהמה זכות וצדקה, ע"כ הפסיק בנח. לבדו שזכר לו צדקתו, ולא פרט את בניו, ללמדנו שהזכירה הזאת היא כמו "זכרתי לך חסד נעוריך" (ירמי' ב, ב) ובניו ונשותיהן נצולו בזכותו, וכן פי' הרמב"ן ז"ל שהזכירה בנח, מפני שהיה צדיק תמים, וכרת לו ברית להצילו, ונח יכלול זרעו אשר אתו שם, ולא הזכירם כי בזכותו נצולי:

פירוש ג

ג ולא הזכירם כי זכירת החיה שוה עמהם:

פירוש ד

ד כי לשון זכרון הוא אחר השכחה, ולפניו ית' אין שכחה ואין זכרון, אלא דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעים, וכן "וזכרתי להם ברית ראשונים" (ויקרא כו מה) והדומים, וכן פה יאמר בלשון הזכרה שיזכור השבועה שנשבע לנח:

פירוש ה

ה פי' כבוא מועד קץ המבול העביר השם רוח תמידי על הארץ לפזר העננים ולטהר האויר, ומלת "הארץ" כוללת האויר והמים והיבשה, שבכולן פעל הרוח לעצור את השמים, ולחתום מעינות תהום רבה ולשכך המים, ובשיטה ראשונה "והנה הרוח יבשה האדמה, כמו ברוח קדים עזה כל הלילה":

פירוש ו

ו שנחו מפעולתם, פי' משטיפתם וחזקם וקול שאונם:

פירוש ז

ז שנחו מלהתגבר ולעלות:

פירוש ח

ח פי' נחה, היפך אם תעלה חמת המלך (ש"ב יא כ) וכאשר היא נחה היא יורדת, וככה המים כאשר נחו ירדו בטבעם וזה הוא "וישכו המים", וכן ידמה החימה הפורצת לנקום נקם למים לשטוף ולכלות, וכלות החימה לשכיכת מים, כמו שאמר כאן על המים היורדים בשטף מלמעלה, ועל המים העולים בשטף מלמטה:

פירוש ט

ט וַיָּשֹׁבוּ המים:

פירוש י

י פי' כי עי"ן הפעל שהוא כ"ף שחסר כי שרשו **שכך**:

פירוש יא

יא תיבת "וישכו" ותיבת "שככה":

פירוש יב

יב וכן פי' הרד"ק בשרשיו שהוא ענין סגירה:

פירוש יג

יג ודעת ובהמדקדקים שהכ"ף מתחלפת בגימ"ל, וכן דעת רי"ן גנא"ח (בשרשיו שרש סכר) וכן דעת ר"ש ן' פרחון, ודעת הח' ז"ל שלא יתחלף הכ"ף בגימ"ל וכן כתב בשיטה ראשונה "ויסכרו כמו ויסגרו רק לא יתחלף הכ"ף בגימ"ל, אין אות מתחלף רק אהו"י לבדם וטי"ת בתי"ו בבנין התפעל, וה"א בתי"ו בסוף המלה בעבור כי יש להם דמות אחד":

פירוש יד

יד עיין מאזני לשון הקדש שער המתחלפים, ובס' צחות אות תי"ו:

פירוש טו

טו פי' בשי"ן שמאלית שקרובים במבטא ועיין שרשים לר"י ן' גנאח שרש "סכר" ובשרשי רד"ק שרש הנ"ל:

פירוש טז

טז ענינו נפעל ופי' מניעה ועצירה, נמנע ונאצר בתוך האוצר, וכן "כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה" (חגי א, י):

פירוש יז

יז שבו מעל הארץ למקומם שבאו משם, כי כאשר סוגרו המעינות, וסר כח המים שמתחת לארץ להרתיח ולעלות חזרו המים מדרך ים אל תחת לארץ למלאות החללים הרקים שבתהומות הארץ, והמים שעל הארץ הלכו כדרכם אל הימים למלאות מחסוריהם:

פירוש יח

יח בזה יש דעות שונות כמו שביארתי (למעלה ז, כד הערה עו) ודעת הרד"ק שחסרו ק"ן יום כנגד התגברותם שהיה ק"ן יום. ומ"ם יום שהיה הגשם הרי ש"מ, וכ"א יום של שליחות העורב והיונה הרי שס"א יום, הרי י"ב חודש שהיה נח בתיבה:

פירוש יט

יט מלת גם שבה למה שאמר (למעלה ז יא) בפ' "תהום רבה" כי השם גילה לו סוד הימים:

פירוש כ

כ פי' לפי שעדיין לא פתח חלון התיבה, ולא היה יודע מדת יום ומדת לילה, רק ידע בדרך נבואה, כי השם גילה לו סוד הימים:

פירוש כא

כא ודעתם כדעת המפרשים שחמשים ומאת יום יכללו עמהם הארבעים יום של ירידת גשמים, ומי"ז לחודש השני עד י"ז לחודש השביעי כלו ק"ן ימים שהם חמשה חדשים משלשים יום:

פירוש כב

כב כי בחמשה חדשי לבנה לא יהיה ק"ן ימים מפני שחדשי לבנה אחד מלא ואחד חסר:

פירוש כג

כג אפילו לדבריהם אם נחשוב על חדשי חמה:

פירוש כד

כד כי חדשי חמה קצתם שלשים יום וקצתם שלשים ואחד יום, לפי החלוקה שחלקו שס"ה ימי החמה על י"ב חלקים, והנה בחמשה חדשים לכל הפחות יהיו ב' שלימים ויעלו קנ"ב ימים, וכן כתב בס' (אגרת השבת שער הראשון):

פירוש כה

כה פי' גם הוא לא דבר נכונה:

פירוש כו

כו היינו לחשבון הלבנה ונחשוב אחד מלא ואחד חסר, היינו אחד משלשים יום, ואחד מכ"ט יום:

פירוש כז

כז כדעת ר' אליעזר (ר"ה יא ב) שאמר אותו היום י"ז במרחשוון היה:

פירוש כח

כח היינו שיהיה גם חודש מרחשון משלשים יום, כי לפי הכלל שיהיה אחד מלא ואחד חסר אזי החודש מרחשון צריך להיות מכ"ט יום, היינו תשרי למ"ד יום, חשוון כ"ט, כסליו למ"ד, טבת כ"ט, שבט למ"ד, אדר כ"ט ויקרא הח' ז"ל השנה שלימה, אם נחשוב את החודש מרחשוון למ"ד יום, ובי"ז בו התחילו הגשמים לירד ונשארו ממנו י"ג יום, וכסליו וטבת ושבט ואדר קי"ח ימים, וי"ז מניסן הרי קמ"ח וג"כ יחסרו שני ימים:

פירוש כט

כט כסברא הראשונה:

פירוש ל

ל כסברא השניה, וכדעת ר' אליעזר:

פירוש לא

לא ובשיטה ראשונה "מי הודיעם כי שנת הלבנה ראוי להיות י"ב חודש שתהיה קרובה משנת השמש, אם לא ע"י משה אדונינו, ועוד מי הגיד להם כי שנה תמימה ולא יותר שעמד נח בתיבה, ואין ראיה בחשבון ת"ר שנה":

פירוש לב

לב הח' ז"ל אמר בלשון המקרא בענין בני לוי "ממנוח הארון" (דה"א ו טז), וכן לשון הרמב"ן ז"ל בביאור הפרשה הזאת כמה פעמים:

פירוש לג

לג וכן טען הרמב"ן ז"ל על רש"י ז"ל שלא ישרה בעיניו החשבון בכמה ימים נחה התיבה, וכמה אמות היתה שקועה:

פירוש לד

לד פירושו כמו "אכן" וכן במקומות רבים ישתמש הח' ז"ל במלת "לכן" תחת "אכן":

פירוש לה

לה הוא הצהר שעשה לתיבה, וכל עוד שהוא סתום ע"י הגשם הספירי אשר הושם בתוך החלל נקרא צהר שאז איננו כ"א לאורה, וכאשר יפתח הסתום יקרא "חלון" ומאמר "ויפתח את חלון" הוא ע"ד "ובגדי ערומים תפשיט" (איוב כב):

פירוש לו

לו פי' כי כתב בעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים, וידוע שהוא ר"ח טבת, אם מתחיל מניסן וכתיב אחריו, ויהי מקץ ארבעים יום, ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה וישלח את העורב, והנה מ"ם יום מר"ח טבת יגיעו עד עשרה בשבט:

פירוש לז

לז ונראה שהיה החלון צר מאוד שלא היה נח יכול להוציא בו ראשו ולראות פני האדמה אלא להוציא בו עורב ויונה:

פירוש לח

לח כמ"ש "יצוא ושוב" וכן ת"א "מְפַק וְתַיֵב" כי עשה כן בתמידות כהוראת המקור:

פירוש לט

לט וע"ז כתב רנה"ו "וזהו באמת פשוטו של מקרא":

פירוש מ

מ וכאשר יבשה הארץ עפ"י אמירת אלהים (למטה פסוק טז) יצא נח מן התיבה:

פירוש מא

מא וכן פי' רש"י ז"ל "שזה היה לסוף ז' ימים, שהרי כתב "ויחל עוד ז' ימים אחרים", מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים":

פירוש מב

מב לפי דעתו שמונין מניסן, והמבול היה באייר, נמצא שבט חודש עשירי למבול:

פירוש מג

מג דעת הח' ז"ל כי נח היה יודע בחכמת המזלות, והמרובעים בחודש יש בהם שינוי מעשה ופעולה ניכרת, ונותן טעם על ששלח את היונה כל פעם אחר ז' ימים, לפי ששיעור זה הוא אחד מארבעה רבעים בחודש, הנקראים אצל הח' ז"ל "מבטים" וכל

מבט הוא שבעה ימים, וארבע פעמים ז' הם כ"ח שהוא חודש אחד, שהוא מהלך הלבנה, כי הלבנה תסוב גלגל י"ב המזלות בפחות משמונה ועשרים יום, ורביעית מכ"ח הוא ז' ימים, והלבנה הולכת בהם רביעית הגלגל שהם שלשה מזלות, ולכן היה מנסה על יד היונה פעם אחר פעם לסוף ז' שהוא המרובע:

פירוש מד

מד עיין למעלה (הערה מא):

פירוש מה

מה ושרשו "חלל" כמו "כאשר בתולה" (למטה מא כא) עיין "קרני אור":

פירוש מו

מו כמו שנראה ממלת "וייחל" (בפ' יב):

פירוש מז

מז על משקל "וייקץ נח מיינו" (למטה ט כד):

פירוש מח

מח בצירי תחת היו"ד:

פירוש מט

מט כי אף לפי דעת הח' ז"ל שאיננה מגזרת תוחלת רק מגזרת תחלה, אבל לפי פשטות הכתוב לא שייך פה ענין תחלה, ולכן סיים הח' ז"ל "ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק" פי' שנקודה קמץ תחת היו"ד, אבל בפ' "ויחל נח איש האדמה" (למטה ט כ) פי' הח' ז"ל "מתחלה מפעלי הכפל" כי שם עולה יפה לפי פשטות הכתוב:

פירוש נ

נ כמו שפי' בפסוק הקודם שבפעם הראשון היו בשבעה עשר לשבט:

פירוש נא

נא ר"ל שתי מלות בטעם והוראה אחת כמו אדמת עפר, ור"ל מלת טרף דומה בטעמו למלת עלה, ונכפל ענין במלות שונות:

פירוש נב

נב פי' שלשון טרף הוא לשון צומח, וכן ת"א "טְרַף זֵיתָא", וכן ת"א על ויתפרו עלה תאנה (למעלה ג ז) "וחטיטו טרפי תאנין" וכן פי' הרמב"ן:

פירוש נג

נג ושד"ל פי' טרף תרגום של עלה, אלא שעלה שם כולל, וטרף שם לכל אחד ואחד בפרט, ומקבל רבוי כמו "כל טרפי צמחה תיבש" (יחז' יז ט):

פירוש נד

נד מן טָרָף:

פירוש נה

נה עיין בס' צחות מה שביאר בענין הקמץ גדול:

פירוש נו

נו ודעתם של י"א שמלת טָרָף הוא שם דבר, ולא פועל מלשון חטף, ובס' שפת יתר סי' למ"ד פי', שהוא דעת דונש בן לברט וע"ז כתב שם "ולא אמר נכונה":

פירוש נז

נז הבי"ת של מלת "בפיה":

פירוש נח

נח וכן פי' הח' ז"ל באיוב שם "או הבי"ת במלת ברוחו נוסף", וביאורו כמו ורוחו שמים שפרה, כי שפרה הוא לשון נקבה שב אל הרוח שהוא ג"כ לפעמים לשון נקיבה, ודעת הח' ז"ל שמלת טָרָף אין פירושו לשון צומח, רק פירושו לשון חטף, כפי' רש"י ז"ל, רק הבי"ת של מלת בפיה אינו מדויק, לזה אמר שהבי"ת נוסף, ר"ל שפיה טרף עלי זית כי פה הוא לשון זכר, כמו "וכל הפה אשר לא נשק לי", (מ"א יט יח) וכן דעת הרד"ק, וכתב הרש"ד ואין מסדר הנחת הטעמים סתירה לזה הפירוש, כי כאשר ראה נח עלה זית התפלא ושמח בו, לפיכך הוא מוכרת בטעם, אח"כ הכיר בו שהוא טרף, ושהוא בפי היונה כענין "ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה" (שמות ב ו) עיי"ש:

פירוש נט

נט ולא כן יפרש שם באיוב וז"ל שם "י"א שהבי"ת נוסף והאמת שאיננו נוסף", ועפי"ז ירצה בעל אהל יוסף לשבש את הראיה "והוא באחד" וכתב שיש כאן ט"ס, או אפשר יכול להיות שחזר בו עתה ממה שפי' בס' איוב כי ס' איוב חיבר קודם שחבר פי' התורה, כי כן כתב הח' ז"ל בעצמו (במ' כב כב) בפ' ויתיצב מלאך ד' בדרך לשטן לו, "כבר פירשתי בס' איוב":

פירוש ס

ס מה שאמר ובא בקמץ, כי באמת אם הוא פעל ראוי להיות חצי קמץ וחצי פתח טָרַף וע"ז מביא ראי' מהפסוקים:

פירוש סא

סא שהמה ג"כ פעלים, ועל כל זה המה קמוצים, ומלת טרף שב אל פיה, ופה לעולם זכר:

פירוש סב

סב והוא תואר לעלה כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה וכן היא דעת אונקלוס, ועיין (בכוה"ע תק"ץ צד 37) מה שכ' הח' יהודה לבית ייטלס ע"ז:

פירוש סג

סג שפירושו כאלו נכתב **טרוף** כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה, וענין הטרף הוא הלקיחה בחטיפה וההכאה בכריתה:

פירוש סד

סד ואם ישאל שואל למה באמת לא נכתב **טרוף** לזה אמר כי יש תואָר דומה לפועל, "כי הוא טָרָף" (עמוס ג ח):

פירוש סה

סה כמו פָּקוּד, וכן פי' הח' ז"ל (למטה ל לה) ע"פ "וכל חום בכשבים","כבש שחור והוא שם תואר כמו פעול ומשקלו סוג לב", וכן זה תואר במקום פעול כמו טרוף, כלומר שטרפה אותה היונה מאילן הזית בפיה להביאו אל נח, ולפיכך אמר לשון טרף כי הכיר בו נח כי טרפתו ושברתו מהזית לא שמצאתו ע"פ המים והבי"ת אינו נוסף:

פירוש סו

סו וכן פי' הרד"ק כי הוא מבנין נפעל ושרשו **יחל**, ואלו היה מבנין התפעל היה היו"ד שהיא פ"א הפעל פתוחה והיא קמוצה, ודעת אביו הריק"ם ז"ל שהוא מבנין התפעל ועיין קרני אור וכן כתב שד"ל נפעל משרש "יחל" והיה משפטו בוי"ו כמו יְוַדַּע יְוָעֵד, ובא ביו"ד, כמו "אם ירה יְיֻרֶה" אמנם לפי הענין אין כאן מקום לנפעל ע"ש בביאורו:

פירוש סז

סז כי שרשו **יחל** :

פירוש סח

סח שג"כ שרשו **ירה**, וביאורו שעמד בתוחלת ז' הימים הראשונים, ועוד ז' ימים אחרים:

פירוש סט

סט שנגמרו שלשה שבועות מן עשור לחודש שבט, מעת ששלח את העורב והיונה פעמַיִם, ובחודש אדר עד אחד בניסן חרבו המים, ואז הסיר נח המכסה וראה שחרבו פני האדמה:

פירוש ע

ע כמנהגה עד כה הלוך ושוב:

פירוש עא

עא עיין (למטה פ' כא) על הפ' "ולא אוסיף עוד" ובביאורי שם:

פירוש עב

עב בשניהם מלת "עוד" פי' לעולם, וכן כל עוד המחובר לשלילה מורה לרוב לעולם:

פירוש עג

עג הכתוב יאמר "חרבו המים מעל הארץ", אם אמר חרבה הארץ יש ללכת עליה, רק אין צמח ואין דשא, אבל חרבו המים, שהלכו להן, ונעשו חרבה כי נבלעו בארץ:

פירוש עד

עד ועוד הארץ רכה מהן ומטושטשת, על כן לא תוכל הרגל לדרוך עליה:

פירוש עה

עה קרמו, כי הפנים לבדם חרבו, כמו שיאמר חרבו פני האדמה, ועוד לא נתיבשה לגמרי, וזה הוא ההבדל בין חרב ובין יבש:

פירוש עו

עו שהארץ שבה לאיתנה להיות יבישה, וכן "ונהר יחרב ויבש" (ישעי' יט ה) תחלה ינוסון המים ממנו, ואח"כ תיבש האדמה שתחתיהן:

פירוש עז

עז הוא דעת רז"ל (ב"ר פ' לג ז, סד"ע פ"ד) לא הוה צריך קרא למימר, אלא בט"ז יום לחודש השני יבשה הארץ, ומה ת"ל בשבעה ועשרים יום לחודש השני, אלא אלו י"א יום שימות החמה יתירים על ימות הלבנה, וכן פי' רש"י ז"ל

פירוש עח

עח בתורה על שנה:

פירוש עט

עט ששנות החמה יתירה על שנת הלבנה:

פירוש פ

פ כי יתרון שנת החמה על שנת הלבנה י"א יום, אם החדשים אחד מלא ואחד חסר, וימי השנה הם שנ"ד, ולפי סברתם היה חודש מרחשון מלא, ואז השנה שלימה וימיה

שנ"ה, ונשארו רק יו"ד ימים נוספים, ודחה הח' ז"ל דעתם באמרו "צריכים להיות שנתם שלימה", ומי יודע אם היתה שנתם שלימה באותה שנה דילמא היתה בינונית וצריכה י"א יום, או חסירה וצריכה י"ב יום:

פירוש פא

פא ועוד יקשה עליהם מי זה אמר שעמד נח בתיבה שנה אחת ומנה ללבנה:

פירוש פב

פב יכול להיות שמנה לחמה, ומנה כל חודש ל' יום ול"א, וישב שנת החמה ועוד עשרה ימים, א"כ אין מזה ראיה לרז"ל שמוניי ללבנה מנח, ובשיטה ראשונה "והנכון בעיני כי המספר כדרך שנת פרס, או שנת מצרים שיעברו חודש אחד בתוספת חמשה ימים, וזה לא יזיק אם חשב נח חשבונו באיזה חשבון שיהיה, וחשבונו על ידי משה, ומפיו שמעו האבות והעתיקוהו וחדשיו ללבנה, ע"כ שם חודש לחדוש הלבנה":

פירוש פג

פג הוצא כתיב, והוא כמנהג נחי פ"א יו"ד מבנין הפעיל, היצא קרי:

פירוש פד

פד ר"ל כי הוא בא ע"ד בנין השלמים, וכן פי' הח' ז"ל (למטה לח ט) עה"פ, לבלתי נתן זרע, כמו "השלם":

פירוש פה

פה ג"כ כתב בוי"ו הַוְשֵׁר בחלוף היו"ד פ"א הפעל בוי"ו נסתרת כמנהג ברוב, וקרי ביו"ד נראית כמשפט, כן פה כתיב הַוְצֵא, וקרי הַיְצֵא, וכן הַיְשֵׁר הוא ג"כ כמו השלם, ששרשו "ישר" ולפעמים ימצא חסר כמו משור ומשרים:

פירוש פו

פו ואמר לשון שריצה שהיא רבוי התולדה, לפי שהם מעטים היוצאים מן התיבה, אמר האל שישרצו ויפרו וירבו לרוב:

פירוש פז

פז ר"ל כל מין ומין בפני עצמו, כי יתכן שמין אחד כולל משפחות הרבה:

פירוש פח

פח וכן פי' בשיטה ראשונה "וטעם למשפחותיהם שפרו ורבו בתיבה", אך לא נתחברו בתיבה זולת מינם, וכן כתב הרלב"ג "ומהנראה שבע"ח שמשו בתיבה, כי זה הוא טבעי להם, ואינם בעלי שכל שישלים להם צווי שלא ישמשו בתיבה, ולזה ידמה שאמר שהם יצאו למשפחותיהם, ר"ל לפי שהם לא נתחברו בתיבה עם זולת מינם":

פירוש פט

פט ולדעת רז"ל (סנהד' קח ב) רק "שלשה שמשו בתיבה כלב, עורב חם, ושלשתם לקו, וכן (בב"ר פ' לד) "ושרצו בארץ ולא בתיבה, כלומר שלא שימשו בתיבה":

פירוש צ

צ וכן ימנה הכתוב (דבר' יד ד) א) שור, ב) שה כשבים, ג) ושה עזים, ד) איל, ה) צבי, ו) יחמר, ז) אקו, ח) דישון, ט) תאו, י) וזמר, כי חיה בכלל בהמה, ולא בקר וצאן ותורים ובני יונה לבד, כי מצוה זו נתחדשה לישראל, אבל בני נח מקריבים מכל הטהור לאכילה:

פירוש צא

צא ורז"ל למדו סימנין בעופות והן להכיר בהן שאין בעלאותן הסימנין מן המינין האלה האסורים, והסימן הגדול בעופות היא הדריסה שכל עוף הדורס לעולם טמא כי התורה הרחיקתהו, וענין הדריסה, הוא הצד ציד שידרוס העופות ויתפשם חיים וידרסם בידיו ויאכל אותם כאשר יעשה הנץ הגס, והנץ הדק:

פירוש צב

צב ולכן היה באפשרי לו להקריב מכל הבהמה והעוף מיד בצאתו מן התיבה:

פירוש צג

צג פי' כמו מלת וינח שרשה נוח, ובאה חסרון עי"ן הפעל הנעלמת, אף מלת וירח שרשה ריח ובאה חסרה עי"ן פעל היא היו"ד כי יו"ד וירח היא שמוש כמו ויאכל וישתה שאינה מן השרש:

פירוש צד

צד ממלת וַיָּרַח:

פירוש צה

צה להרחבת החי"ת:

פירוש צו

צו הלילה שיתפעל השם על ידי הריח:

פירוש צז

צז ופי' שם הח' ז"ל "כדברי האויבים שחשבו כי העולות מאכל לשם":

פירוש צח

צח וטעם הקבלה שהוריד אש מן השמים ואכלה, להודיעו כי רצה בבריאת הנותרים מן המבול ושמח בהם:

פירוש צט

צט כביכול נחת רוח לפניו שיש צדק וכשרון בעולם כאדם שנהנה מריח מאכל חבירו וערבה לו:

פירוש ק

ק וכפול בו למ"ד הפעל, בפלס "ופועלו לניצוץ" (ישעי' א לא) ששרשו **נוץ**:

פירוש קא

קא "ונאפופיה מבין שדיה" (הושע ב ד) וכפול למ"ד הפעל:

פירוש קב

קב פי' כי מפני זעף המערכת הרעה נתעפש האויר שנתקלקלה הארץ עם המים, והנה הקטרת יסור העפוש ויניח הזעף ויצחצח האויר:

פירוש קג

קג שהניח כעס האל בעולם, ובש"ר, "נח החל לבנות מזבח לשם, וטעם הניחוח שהניח הכעס, והנה בזכות נח סרה הקללה מהאדמה להכות את כל חי הכלל:

פירוש קד

קד והשיג עליו רנה"ו, שבכל הדברים שדבר עם הנביאים דבר תחלה עם לבו, ולאיזה צורך נכתב, והאמת כי אל לבו יורה על גזירה בלי תנאי, כי הלב כשופט וגוזר, ופעמים רבות יאמר השם דרך וינחם עליו בהשתנות המעשים מטוב לרע, או מרע לטוב, ולפי ששני המאמרים שבכתוב זה הם הבטחות לכל דורות עולם כל ימי הארץ שלא נחשוב שאמרו על תנאי, ע"כ נכתב בתורה שאמר השם כן אל לבו ולא ינחם עליהם לעולם, וכן כל לבו הסמוך אל השם במקרא ענינו על צאת הגזרה לפועל יהיה טוב או רע וכן ויתעצב אל לבו, להודיע שהתעצב בעבור משפט לבו, והגזרה שתוצא לפועל כמו שסמך "ויאמר ד' אמחה את האדם" שלא היתה על תנאי:

פירוש קה

קה והשיג עליו הרמב"ן ז"ל, ויאמר כי לא גילה הדבר לנביא בזמן ההוא רק ביום צוותו את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לרצון וגזר שלא יוסיף להכות את כל חי:

פירוש קו

קו ע"י אדם הראשון, וכן פי' הרמב"ן ז"ל:

פירוש קז

קז שקלל את האדמה עת שאכלו מעץ הדעת (למעלה ג יז):

פירוש קח
קח התולדה הרעה:

פירוש קט
קט שנוצרה עמו, ולכן קראו יצר, והם תאות לב האדם ורעיוניו, ועוד לפי שהוא יוצר ופועל הענינים בלב שהלב מתאוה אליהם:

פירוש קי
קי זה הוא הבטחה שנייה שלא יגיע עוד כזאת בעולם שיהרגו כל חי, ולא יחמול מאדם עד בהמה כאשר עשה במבול:

פירוש קיא
קיא פי' מהיום והלאה, ובא הרבה פעמים מחובר על פעל "יסף" מענינו, וכן "לא אוסיף עוד ראות פניך" (שמות יו"ד כט):

פירוש קיב
קיב ופירושו השנות הפעולה:

פירוש קיג
קיג וכן ותרץ עוד אל הבאר (למטה כד כ) "ותהר עוד" (למטה כט לג) כולם השנות פעולה:

פירוש קיד
קיד ובשיטה ראשונה "יש אומרים כי לעולם היא עומדת, וי"א כי יש לה סוף ועת, והעד "המה יאבדו ואתה תעמוד", וכבר רמזתי לך האמת בפ' בראשית":

פירוש קטו
קטו הרדי"א הביא דברי הח' ז"ל לעד על הפסד העולם וכלותו, כי הוא דבר מקובל באומה, מזה שכתב לאות כי יש לה קץ קצוב", מכלל שיהיה לה עת תפסד בו, והרלב"ג חשב שאין הטענה הזאת מוכרחת מפני שכתוב "כימי השמים על הארץ", וכתב הרדי"א שעל שניהם יבא ההפסד, וכמ"ש "לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד" (תה' קב כז) ובמקח"מ הגי' "קץ קצוץ":

פירוש קטז
קטז פסוק הוא ביחזקאל (מח לה), והדרש הוא שדרשו רז"ל (סוכה מה ב) על מאמר חזקיה א"ר ירמיה משום רשב"י ראיתי בני עליה והן מועטין וכו', ופריך ומי זוטרי כולי האי, והא אמר רבא תמני סרי אלפי דרא הוא דקמא קוב"ה שנאמר סביב שמונה עשר אלף ומתרץ שם, וכן (סנהד' צז ב) והאמר רבא דרא דקמא קוב"ה תמני סרי

אלפי הואי וכו', (ובע"ז ג ב) ואיבעית אימא רוכב על כרוב קל ושט כשמונה עשר אלף עולמות שנאמר רכב אלהים רבותים עייי"ש, ואמר הח' ז"ל מה נכבד הדרש הזו האומר כי תמני סרי אלפי דרא הוא דקמא קודשא בריך הוא:

פירוש קיז

קיז פי' לא יבין טעם תמני סרי אלפי, ולא טעם דרא קמא אחד מני אלף, כי סוד גדול נסתר הוא מחכמינו הקדמונים ז"ל:

פירוש קיח

קיח לשני חלקים, זרע וקציר, והם ימים הראוים וטובים לזריעה, וכן לקציר, ובשיטה ראשונה "זרע הקדים להזכיר מחית האדם:

פירוש קיט

קיט לארבעה חלקים:

פירוש קכ

קכ ובשיטה ראשונה "וקור רביעית השנה, ותחילתה בהיות השמש במזל גדי, כי מאז יחלו הימים להאריך, וחם בזמן עלות השמש בפאת צפון, וחרף הרביעית הנשארה, והחל מעלות השמש לדרום בעבור כי לדרום פני הגליל הגדול והוא סוד" קור שרשו "קרר" ורז"ל זכרו הלשון הזה שלם בכפלו "רישך בקרירי" (שבת נה א) חמרא אפילו בתקופת תמוז קריר ליה (שם, נג, א), חום שרשו "חמם" ועיין קרני אור:

פירוש קכא

קכא כן נקרא הרביע האחרון משנה הישראלית שהוא סוף ימי החום "קיץ" גם על שמייבשין באותו פרק תמרים ותאנים לקציעות והן נקראין "קיץ" כדכתיב "הלחם והקיץ לאכול הנערים" (ש"ב טז ב) גם מפני שהם מבכירים בסוף השנה, והוא ג"כ ע"ש שאותו הזמן הוא קץ השנה לפי מה שתחלת השנה מתשרי שבו נברא העולם, ויקרא הרביע הראשון שהוא תחלת השנה חורף ע"ש חריפות המזג והתרבות הקריר' (רש"פ), ולדעת שד"ל שרש "קוץ" נגזר מן קיץ כי תחלה מה שיקוץ האדם הוא כשהחום חזק ואין גשמים יורדים:

פירוש קכב

קכב כי בארבע התקופות יחלקו היום והלילה בשעורם בתוספות היום וחסרונו, ובתוספות הלילה וחסרונה:

פירוש קכג
קכג מה שחסר מהיום:

פירוש קכד
קכד נוסף בהלילה:

פירוש קכה
קכה מהלילה:

פירוש קכו
קכו ויוסיף על היום החסר:

פירוש קכז
קכז ובהשוואתם הכל לפי התקופות הארבעה, ובכולם בין היום ובין הלילה עשרים וארבע שעות והחסרון והתוספות, לפי שינוי המקומות והתקופות:

פרק ט

פירוש א
א שרשו חתת, והאחד ממנו "העשוי לבלי חָת" (איוב מא כה) ובא בקמץ בעבור הס"פ ועקרו חַת במשקל פַּת שהרבים ממנו **פִּתִּים** והכנוי **פִּתְכֶם**:

פירוש ב
ב וכן פי' הרד"ק ושד"ל פי' כי היל"ל אשר ירמוש על האדמה, ונתחלפה המליצה כמו "ישרצו המים שרץ נפש חיה", כי באמת השרץ הוא השורץ ולא המים, וכן "כאֵלה נובלת עלה (ישעי' א ל) והעלה הוא הנובל:

פירוש ג
ג פי' שתהיה מלת תרמש פועל יוצא כמו ישרצו המים שעינינו ישריצו המים, וכתב הרד"ק ואמר תרמש נקבה כי לכולם יש נפש חיה אף לקטני קטנים, כי כולם מתנועעים ואין תנועה בלא נפש:

פירוש ד
ד פי' שמלת "כי" חסר וצריך להיות כך "ובכל דגי הים כי בידכם נתנו":

פירוש ה
ה פי' הביי"ת מן מלת "בכל אשר תרמוש האדמה" והביי"ת מן מלת "ובְכָל דגי הים בידכם נתנו":

פירוש ו
ו ר"ל כאלו כתב, וכל אשר תרמוש האדמה, וכל דגי הים בידכם נתנו, והוא דבר אחד, ואין זה שב לתחלת הפסוק, ולפי"ז הפי' אין צורך למלת "כי":

פירוש ז

ז וחסר מלת "כי" וקשר תחלה "ומוראכם" עם מלת "על" ואח"כ עם בי"ת השמוש, ושני הקשרים נכונים בלשון, ואמר בכל חיה שתרמוש על האדמה, וכן ובכל דגי הים, שאינם רומשי האדמה, ואינם עמכם, ביבשה ואעפי"כ בהם יהיה מוראכם כי בידכם נתנו:

פירוש ח

ח כי גם הדגים רומשים במים, כמו שאמר ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים (למעלה א כא) ועיין למעלה ז יט קרני אור הערה יט, ומה שפי' שם:

פירוש ט

ט ובשיטה ראשונה "ואחר שהעלה נח העולות התיר השם לאכול הבשר", ועיין קרני אור:

פירוש י

י בא על שני משקלים **פָּעַל וּפָעַל**, **יָרֵק וְיָרַק**, יֶרֶק "כְּיֶרֶק עשב". יָרַק, "כגן הַיָּרָק" (דבר' יא י) ובעל ההגהות במג"ט פי' ר"ל מצינו שכתב "ירק", וגם עם הכ"ף "כירק", וע"ז העיר הח' ר' (הכרמל שנה ראשונה אדר) שזה דברי שטות, וביאורו כמו שביארתי:

פירוש יא

יא כמו עָשָׁן וְעֵשֶׁן:

פירוש יב

יב כן פירושו:

פירוש יג

יג אעפ"י שנתתי לכם כל בשר רמש לאכול:

פירוש יד

יד לא תאכל אותו עם נפשו שהוא דמו:

פירוש טו

טו והשיג עליו רנה"ו וכתב "לפירוש הראב"ע אסר להם הדם, וטעה מאוד, שמעולם לא נצטוו בני נח על הדם, ונאמר כפירוש כשאסר הדם, "ואיש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם" (ויקרא יז, ח) ואמר ע"כ אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם" (שם יז, יב) ואין גם דעת יחיד בתלמוד שימנה איסור דם בכלל מצות בני נח (ומן התימא הלא הוא דעת ר' חנניה בן גמליאל (סנהד' נו ב)?), וא"כ הפירוש, היה ראוי לומר, אך הדם לא תאכלו, כי הדם הוא הנפש, אבל בשר בנפשו

דמו איננו על הדם, כי אם על הבשר, ראיתו מן "ולא תאכל הנפש עם הבשר", גם הוא טעות שנאמרה אף היא על אבר מן החי, כמו שאמרו בספרי (דבר' יב סי' מג) עכ"ל, ובהתוה"מ שם מביא הדרש מסנהד' כפירש"י ז"ל קרי ביה בשר בנפשו לא אכל, דמו לא תאכל:

פירוש טז

טז הדם לא יתנועע בבשר אם אין הנפש בו, ופעולת הנפש וקשורו עם הבשר שהוא הגוף על ידי הדם, והנפש המחוברה עם הדם שבו תפעל הנפש לכל מין ומין בבע"ח, שמכח הנפש יתנועע הדם תנועותיו להחיות את הבע"ח, כי יש בדם חלקים דקים לאין מספר ממינים שונים המתפעלים מן הנפש כנודע מן חכמי הרפואה:

פירוש יז

יז והיא נפש החיונות המרגשת שהוא הנשואה בדם ונתיחסה אל הבשר:

פירוש יח

יח ואין זאת נפשו המשכלת, רק הוא רוח החיים שהיא תלוי בדם, ובכחה יחיה האדם וירגיש ויתנועע ויפה אמר הח' ז"ל "כי הנפש המתנועעת והמרגשת היא הגוף", וי"ג "בגוף" והוא הנכון יותר:

פירוש יט

יט בפסוק ג', והזהירם בפסוק ד', שלא יאכלום בעודם חיים רק שימיתום תחלה, ויאמר אח"ז אף שהתרתי לכם להמית בעל חי לצרכיכם:

פירוש כ

כ רמז לנפש המשכלת והיא אשר אמר עליה כי בצלם אלהים עשה את האדם, כי מפאת נפשו השכלית ברא בצלם, ופי' בעבור נפשותיכם השכלית המיוחדת לכם, כמו "אמרי לי" (למטה כ יג) ואמר פרעה לבני ישראל" (שמות יד ג):

פירוש כא

כא לא התרתי לכם שפיכת דם האדם:

פירוש כב

כב פסוק הוא (בתהלים ט יג) "כי דורש דמים אותם זכר":

פירוש כג

כג חוזר לפרש מה שכתוב קודם זה "מיד כל חיה אדרשנו", וכן פי' רש"י ז"ל להזהיר את החיה:

פירוש כד
כד שיתננה ביד חיה אחרת להרגה:

פירוש כה
כה כי החיה נתתי ברשותכם:

פירוש כו
כו ולא אתכם ברשות החיה, ויפורש אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, אעפ"י שהתרתי לכם דם החיה לא התרתי דמכם לחיה:

פירוש כז
כז וידבר הכתוב תחלה בהורג את עצמו, ופי' אני אדרוש את דמכם הנשפך על ידי עצמיכם, וזהו לנפשותיכם כדרך "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" (דבר' ד טו)שפי' ושמרתם עצמיכם:

פירוש כח
כח "שופך דם האדם באדם דמו ישפך", אני אשפוך דמו שאמיתנו וא"כ זה תוספת ביאור כי כבר אמר זה באמרו "ומיד האדם וגו':

פירוש כט
כט שהדיינים ישפכו דמו שיהרגו אותו, ולא תוספות ביאור:

פירוש ל
ל יאמר שזהו הפירוש הישר, והבאר יצחק יפרש, ר"ל דיין הישר להרוג ההורג, שאם נפרש והוא הישר, זה הפירוש ישר, הי"ל והוא הישר באחרונה, ועוד מה להרוג להורג דקאמר באחרונה:

פירוש לא
לא אם יש עדים, על השופטים להרוג ההורג כמו שיראו מן הדין, ופי' באדם ע"י אדם אחר:

פירוש לב
לב פי' בגלוי ובפרהסיא וטעם באדם ע"י אדם, ופירושו על ידי הדיינים:

פירוש לג
לג והבי"ת מן באדם באה במקום "בעבור":

פירוש לד
לד כמו זה הבי"ת שבאה במקום "בעבור":

פירוש לה
לה אמר לנח שיאמר לבניו:

פירוש לו

לו והוא דעת ר' נחמיה (ב"ר פ' לה א):

פירוש לז

לז "את" מלת היחס, והוא נרדף בענין עם מלת "עם", וכן מצחק את רבקה אשתו (למטה כו ח):

פירוש לח

לח פי' חמשה פעמים נזכר מלת "אתכם" בזה הענין, והשלישי הוא "ובכל חית הארץ אתכם מכל יוצאי התיבה לכל חית הארץ":

פירוש לט

לט פי' שהי' אתכם בתיבה, ונצולו ע"כ ראוים לברית, ואתכם נמשך עם מכל יוצאי התיבה, ויהיה ובכל חית הארץ תחלת הענין, כלומר עם הברית שכרת בכל חית הארץ שהי' אתכם יעבור הברית הזה לכל חית הארץ בכל הדורות הבאים, עד שיכלול הכרית לכל בע"ח העתידים לבוא לעולם, ובקצת נוסחאות "שיהי' אתכם", ופי' שיולידו בעתיד:

פירוש מ

מ ר"ל שכל ענין הפסוק אחד, וענין אתכם השלישי, שהם אתכם עתה, כענין אתכם השני, ונכפל לתוספות ביאור:

פירוש מא

מא פי' הוי"ו ולא יכרת כל בשר אינה וי"ו ההוספה לא הוא במקום שי"ן ופי' שלא יכרת כל בשר עוד, ואמר "כל בשר" כמו שנת המבול, אבל קצת בשר יכרת פעמים ממטר סוחף כפי העונש והגזרה:

פירוש מב

מב פי' למה נקט קרא ולא יכרת כל בשר, למה לא אמר כל איש, או כל אדם ללמדך שעיקר הגוף הוא הבשר ולא העצמות:

פירוש מג

מג וכן כתב למעלה (ג, יח) "כי העצמות תולדתם מהעפר, ועל כן הם כבדות ואין להם הרגשה" ועיין ביאורי שם:

פירוש מד

מד הוא פי' של "ולא יכרת כל בשר":

פירוש מה

מה והכתוב אמר ממי המבול, ופי' במי המבול, וממי המבול ועד עתה:

פירוש מו

מו פי' אם לא נכתב ולא יהיה עוד מבול, ה"א שיהי' מבול רק יבלעם כמשמעות הכתוב ולא יכרת עוד ממי המבול:

פירוש מז

מז לכן חזרואמר "ולא יהיה עוד מבול", הכניס בברית והבטיח שמעתה, ואילך לא יהיה עוד מבול:

פירוש מח

מח ופי' הפסוק שם כמו דבר מי המבול שהי' בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ:

פירוש מט

מט מה שאמר זאת אות הברית נקבה, זה לך האות (שמות ג יב) למחר יהיה האות הזה (שם ח יט) זכר:

פירוש נ

נ דעת הח' ז"ל שהקשת נתחדש עתה ונבראת בימי נח ולא מתחלת הבריאה, ופי' נתתי כמו אתן, וכן נתתי כסף השדה (למטה כג יג):

פירוש נא

נא דעת הגאון והוא רבינו סעדיה שהקשת כבר היה מתחלת הבריאה, ויפרש נתתי כמשמעו, כלומר הקשת שנתתי בטבע בענן יהיה לכם לאות:

פירוש נב

נב מן בעננ:י

פירוש נג

נג מקור מבנין הכבד עם כנוי מדבר בעדו, והוקלה המלה מהדגש:

פירוש נד

נד ט"ס הוא וצ"ל "בדברי עמך" (שמות יט יט) או כונתו על הפ', ובדברי אותך (יחז' ג כז):

פירוש נה

נה ר"ל שמלהט השמש מתלהבת במים ונעשו הגוונים, ובכלי של מים לעיני השמש תראה מראה גוונים למעלה ממנו, והגשמים מתלהבים באויר ומתלהט ונראתה הקשת:

פירוש נו

נו פי' אחר המבול חזק השם אור השמש ללהט יותר בענן, אבל קודם המבול לא היה כח באור השמש לעשות רושם הקשת כ"כ שתהיה נראה בענן, ובשיטה ראשונה "והאות הוא הקשת, וגאון אחד אמר כי השם חזק אור השמש לחדש אות הקשת, כי לנכחה תהיה לעולם ואין לו ראיה, והקרוב אלי כאשר הגשם באוצר, וברצות השם יפתח האוצר, וכתיב, הנותן מטר על פני הארץ (איוב ה י) ואם (צ"ל ואז) השמים יתנו רביבים, והנה הגשם ברשות השם, וככה הראות הענן, ויהיה אות הברית, כדרך אם תפרו את בריתי היום, העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ (דבר' ד כו), ואם שאל שואל למה האות בקשת, בעבור כי היא עת לעולם שיכלא הגשם":

פירוש נז

נז כי היא חכמה גדולה בחכמת הטבע, וכתב הרמב"ן ז"ל ואנחנו על כרחינו נאמין לדברי היוונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדות:

פירוש נח

נח מה שאמר הכתוב מלת "יהיה" "ולא יהיה עוד המים" הוא לשון יחיד:

פירוש נט

נט שהם לעולם לשון רבים:

פירוש ס

ס וכן כתב הח' ז"ל (למעלה א יד) בפ' "יהי מאורות" "מלת יהי, יהיה, בעבור שידברו בה הרבה הוא ליחיד ולרבים גם לנקבה":

פירוש סא

סא כי בהקדים הפעל על הפועל נושא המאמר, לא ישמור בלה"ק את המין ולא את המספר, וכן "כי יהיה נערה בתולה" (דבר' כב כג):

פירוש סב

סב לפי שפעמים רבות לא תראה הקשת בענן ביום הגשם בהיות השמים שממעל לנו מכוסים בעננים או שתעמוד השמש בחצי השמים, וכסבורים אתם שעת צרה היא לכם, לפי שאמרתי ונראתה הקשת בענן, ואינה נראית, אבל ידעו תדעו כי תמיד תהיה הקשת בענן, ולכן אמר "שהיא לעולם שם בסתר":

פירוש סג

סג ואם איננה נראית לכם מסבת טבעיות היא נראית לפני, וזה שאמר וראיתיה לזכור ברית עולם לא שהקשת תזכיר את הברית חלילה, ובשיטה ראשונה "וטעם וראיתיה

לעולם הוא רואה אותה רק כאשר תראו הקשת אתם תדעו כי אני רואה אותה וזוכר בריתי":

פירוש סד

סד פי' מלת הקמותי אינה חוזרת על זאת אות הברית שקאי על הקשת, אלא פי' על השבועה שקיימה וכמו שפי' (למעלה פסוק יא), שעל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי:

פירוש סה

סה ובשיטה ראשונה "ואמר בכאן אבי כנען לפרש מעשה האב והבן, וכן כתב הרד"ק אמר זה לענין הספור שרוצה לספר מענין נח על דבר היין:

פירוש סו

סו ובשיטה ראשונה "וטעם וחם אבי כנען להורות ששניהם רעים, והפך זה אבי כל בני עבר":

פירוש סז

סז וכן כתב הר"ן, שהיה כנען דומה לאביו במדותיו, וכנען היה שותף עם אביו בעבירה, ולכן קללו במקומו:

פירוש סח

סח וכתב הרד"ק, כי ראה האל כי זרע כנען עתיד להיות רע, ונתן בפי נח לקללו כי נביא היה ונתקיימו קללתו:

פירוש סט

סט וזהו הטעם שלא רצו האבות הקדושים לקחת מהם נשים כמו שיפרש הח' ז"ל (למטה י כא) בפ' "אבי כל בני עבר" "להודיע אבי העברים, כי אין למעלה ממנו, והשם אלהינו, וכן כתוב "כה אמר ד' אלהי העברים" (שמות ט א), וכנען אבי חם (צ"ל וחם אבי כנען) שאין למטה ממנו, ואין ראוי להתערב קדש בחול":

פירוש ע

ע ופי' שם הח' ז"ל "כלל לעשתי עשר גוים":

פירוש עא

עא ובשיטה ראשונה "ונח לקח גרגרים ונטעם, והזכיר זה הכתוב בעבור מעשה כנען, וכל זה שידעו ישראל כי כנען מקולל הוא מימות נח, ואין ראוי למי שהוא ממשפחת עבר להתחתן במקולל, וככה מצות אברהם גם יצחק, ע"כ הצריך המתרגם לתרגם בת איש כנעני (למטה לח, ב) כמו "יחצוהו בין כנענים(איוב מ ל)":

פירוש עב
עב הוא מלשון תחלה, כמו היום אחל גדלך" (יהושע ג ז):

פירוש עג
עג מהכפולים כי שרשו "חלל":

פירוש עד
עד מבנין הפעיל:

פירוש עה
עה ג"כ מהכפולים, כי "ויסך" שרשו "סכך":

פירוש עו
עו ידע עבודת האדמה ולמד את בניו ולבאים אחריו עבודתה, וע"ז קראו איש האדמה, שהיה מבין בתולדות האדמה, ואיך ישתמש להוציא תולדותיה:

פירוש עז
עז וכ"כ הר"ן, שנקרא איש האדמה לפי שהיה חכם גדול בעבודת האדמה, והיא חכמה מפוארה עד מאוד, ובשיטה ראשונה "ובעבור היות נח חכם גדול בעבודת האדמה, ע"כ כתוב איש האדמה כמו קין, וי"א שהוא נשאר באדמה, כי הוא העיקר ובניו טפלים לו, וי"א אדוני האדמה כמו איש נעמי, ואין זה נכון בלה"ק":

פירוש עח
עח כן הוא (בב"ר פ' לו ד, תנחומא נח אות יג פדר"א פ' כג) וכן איתא בזהר נח דף ע"ג, וכן הוא בתרגום יוב"ע "ובֵיה בְיומא אֲנִיצַת ובְשִילַת עִנְבִין וְעַצָרִינון וְשָתֵי מִן חַמְרָא וְרָוֵוי:

פירוש עט
עט י"א שהסוד הוא שהיה לו יין תחלה ושתה ממנו ונשתכר, ומתוך השכרות נטע הכרם, ולפ"ז היה הפסוק מאוחר ויהיה פי' כך, ויחל נח איש האדמה ויטע כרם, בעבור כי כבר שתה מן היין וישכר, וי"א כי לשנה האחרת באותו היום שתה ממנו:

פירוש פ
פ וכתב המוטוט, כי דעת ח' ז"ל שדעת בעל הדרש שהיה נח נמשך לתאותו, ומרוב תאותו ליין נצטיירה אצלו הנאת טעם היין ביום שנטע הכרם, כי אין כוונתו לומר שבאותו היום ממש, וע"ז אמר ואיננו כמשמעו, לא היה ביום אחד:

פירוש פא
פא ודעת הדורש כי חיבור הפעלים זה אחר זה ויטע וישת יורה על תכיפת הפעולות באין שיהוי זמני בינתיים:

פירוש פב

פב והראוי ויתגלה, ונפלה הה"א למ"ד פעל בבוא המלה עם וי"ו ההפוך:

פירוש פג

פג ולפעמים תפול גם בלי וי"ו ההפוך כמו "ואל יתעל" והיה ראוי להיות ואל יתעלה, מלשון עליה וגבהות:

פירוש פד

פד ורבים כמוהו ה"א במקום וי"ו

פירוש פה

פה נכתב ה"א תחת וי"ו:

פירוש פו

פו פי' מלת שכם סמוכה למלת שניהם ופי' על שכם של שניהם, ור"ל על שכם של כל אחד משניהם, ואילו היה מוסב על שם ויפת היה הכתוב אומר וישימו על שכמם, וכן פי' רנה"ו וז"ל "ואילו אמר על שכמם כמו "צרורות בשמלותם על שכמם" (שמות יב לד) היה במשמע שכל אחד מהם לקח שמלה על שכמו, ומלת השמלה על שמלת כל אחד, עכשיו שאמר על שכם שניהם למדנו שהיתה שמלה אחת קצתה על שכם שם וקצתה על שכם יפת" וזה הוא מה שיפרש הח' ז"ל "כל אחד שם קצת השמלה על שכמו":

פירוש פז

פז כי היא מפורדת, וְהֶאָהל יוסף פי' לא תתחבר, פי' לומר לשון רבים שְׁכֶמים, אפילו מצינו על שכמם" זה משקל אחר והוא ג"כ לשון יחיד, שכם שלהם, אבל שכמים הוא ל"ר ולא נמצא כן:

פירוש פח

פח כי נוכל לפרש, כי ההלוך היה כדרך שארי ב"א, רק הפכו פניהם לצד האחר, ע"כ יפרש הח' ז"ל כי ההלוך היה הפוך הלוך ב"א:

פירוש פט

פט כי השכרות תבטל הרגשת האדם כמו השינה לפיכך נופל בו לשון הקצה והערה:

פירוש צ

צ וחם לא עשה שום דבר:

פירוש צא

צא כי הכתוב לא ייחס לחם שתחלה רק ראיית ערות אביו שלא כסה אותה ולא שום מעשה:

פירוש צב
צב תיכף כששמעו וכסו אותו,

פירוש צג
צג כמו שאמר הכתוב "ויגד לשני אחיו בחוץ":

פירוש צד
צד ועשה מה שעשה:

פירוש צה
צה ור"ל בנו של חם, הקטן שהוא כנען, וכמו שיפרש, ואם שהמליצה לא תסבול זאת, עכ"ז הואיל והכתוב לא ייחס לחם בתחלה רק ראיית ערות אביו שלא כסה אותה, ולא שום מעשה שעשה, וכאן ייחס לו איזה עשייה, אם כי לא נדע מה היא, בצירוף עוות המשפט הנראה בתחלת ההשקפה, לקלל את בנו בעון אביו, ולמה בנו הרביעי ולא אחיו הגדולים ממנו, ולכן פי' שחם לא עשה דבר, רק ראה ולא כסה, ובנו כנען כששמע זאת עשה מה שעשה, ולא גילה זאת הכתוב, ואפשר מפני כבודו של נח, והנה גם חז"ל דקדקו מלת עשה, וייחסו לו בעבור זה עשיית עון, י"א סרסו, וי"א רבעו, רק שהם ייחסו המעשה לחם, ונתנו טעם על קללו את כנען, לפי שמנעו מלהוליד בן רביעי לשמשהו והוטל על אלו הגדולים לשמשו יותר, לכן קללו שבנו הרביעי ישמש זרעם של אלו, ולא ראה הראב"ע לפרש פשוטו של מקרא, עפ"י הנ"ל, כי המה דרך דרש, כי מי יודע ואם היה מוליד עוד אם לא סרסו, ואם היה מוליד, אפשר היה מוליד יותר מאחד, גם למה חטא בנו להענש בעון אביו, גם למ"ד רבעו, למה קלל בנו הרביעי, ולא אחיו הגדולים ממנו, לכן פי' הראב"ע כנ"ל, (רש"ד), ובשיטה ראשונה "וירא חם כדרך "וראה את ערותה" (ויקרא כ יז) ולפי דעתי ששתיהם מראה כאשר אפרש במקומו, (ושם פי' "וראה כמו וגלה") והנכון בעיני שחם ראה ולא חדש מעשה, רק כנען עשה דבר, והכתוב הסתירו, ואין לנו לפרש ולחפש בדרך סברא לדבר דברים אולי אינם אמת על נביא גדול":

פירוש צו
צו והיה כנען הקטן שבבניו:

פירוש צז
צז הכתוב בפ' כב שלפני פניו, ור"ל בנו של חם הקטן שהוא כנען הרביעי שבבניו:

פירוש צח
צח כי כנען עשה מה שעשה:

פירוש צט
צט כן דרשו (ב"ר פ' לו ז, והובא בתוס' סנהדרין דף ע, א, ד"ה "קלל ברביעי") "חם חטא וכנען נתקלל? אלא לפי שברכו האל אמר לא תנוח קללה במקום ברכה":

פירוש ק
ק ר"ל עבד כשאר עבדים:

פירוש קא
קא פי' שהוא יעבוד העבדים:

פירוש קב
קב היה צריך לכתוב עבד לעבדים:

פירוש קג
קג בפסוק (ויקרא ו יח) בפ' "דבר אל אהרן ואל בניו לאמר וגו' זאת תורת החטאת וגו' קדש קדשים הוא", ופי' הח' ז"ל "קדש קדשים, כי הוא כאחד הקדשים":

פירוש קד
קד אבל בקדש הקדשים, בעבור היותו בה"א, ע"כ הוא קדש בתוך קדש, ולא כן קדש קדשים:

פירוש קה
קה שבני מצרים כבשו משפחות הכנעני והגלם מארצם, והיו בארצות אחיהם עבדים נבזים, וע"ז ניבא שיהיו זרעו עבד עבדים לאחיו בני מצרים, ונראה שבעת ההיא גלו קצתם לארצות כוש ופוט ונמכרו שם לעבדים, וזה לאחיו:

פירוש קו
קו והרמב"ן פי' לאחיו לכל בני העולם, או לאחיו שם ויפת כי אחי אביו יקראו:

פירוש קז
קז זהו אמרפל שהוא נמרוד, לדעת חז"ל (עירובין נג א) כדכתיב וכוש ילד את נמרוד (למטה י, ח):

פירוש קח
קח הוא קדש ופי' לשם אלהים:

פירוש קט
קט ובשיטה ראשונה "ויאמר ברוך ד' אלהי שם, בעבור היות שם עובד השם, וטעם למו לשם, שיכריחנו לעבוד השם, כדרך הגבעונים, למו ליפת, והנה נמצא כנען עבד עבדים לכל אדם בעולם":

פירוש קי
קי לאלהים:

פירוש קיא
קיא וכתב הרמב"ן ע"ז, וא"כ נח לקוב אויביו בא, והנה ברך שיהיה כנען עבד לאלהים:

פירוש קיב
קיב פי' שיהיה כנען עבד לאלהים ולשם:

פירוש קיג
קיג פי' שלא ימצא מלת **לָם** אלא או **למו** או **להם**:

פירוש קיד
קיד שם העצם באמרו "ד' אלהי שם":

פירוש קטו
קטו כי ראה בזרע שם שיהי' עם מיוחד, עובדים השם מיוחד, ויקרא "אלהים" להם, כמו שאמר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, ואמר על העם ביחוד "אלהי ישראל", ע"כ בעבור כבוד שם הזכיר שם העצם:

פירוש קטז
קטז לפיכך לא הוזכר בו שם העצם כמו לשם, לפי שאינו שלם כמותו, ולפיכך הזכיר עם יפת מלת אלהים שהוא שם התואר, ועם שם, שם העצם:

פירוש קיז
קיז כי כן כתוב מפורש שם מקודם בפ' ח "ויבוא אלי חנמאל בן דודי":

פירוש קיח
קיח חנמאל:

פירוש קיט
קיט והיה קורא ירמיהו אותו:

פירוש קכ
קכ דודי:

פירוש קכא
קכא וכן "את לוט אחיו" (למטה יד טו) ר"ל בן אחיו:

פירוש קכב
קכב "דוד" הוא ש"ת לאחי האב, דד אהרן (ויקרא יו"ד ד) ולנקבה אחות האב, או אשת אחי האב "דודתך" (שם יח יד) ושם פי' הח' ז"ל "חשובה הוא כדודתך" וכן, הנה חנמאל דודי":

פירוש קכג
קכג פי' שלא ידמה זה לענין חנמאל, ודודתך, כי שם יתואר הקטן בגדול בעבור כבודו, אבל זה למה יתואר הגדול בקטן בהפך:

פירוש קכד
קכד הגאון הנ"ל:

פירוש קכה
קכה ויסתור פי' הגאון:

פירוש קכו
קכו ות"א "אַרֵי יַפְתֵי" והוא לשון הרחבה:

פירוש קכז
קכז יורה על ההרחבה:

פירוש קכח
קכח מבנין הפעיל:

פירוש קכט
קכט בשקל ומלכים ירד:

פירוש קל
קל כי בגודל קצפו על חם או על כנען, התחיל לקללם בתחלת דבריו, אח"כ בירך ב' בניו שם ויפת כסדר תולדותם, ר"ל תחלה יפת ואחריו שם:

פירוש קלא
קלא "וישכון" שב אל מלת אלהים" ופי' הפסוק האלהים ירחיב את גבולו וברכתו, אעפי"כ משכן כבודו לא יהיה אלא באהלי שם, רמז לישראל שהי' מזרע שם:

פירוש קלב
קלב ואמר ברוך השם אלהי שם, רק קודם שברכם, התחיל בשבח האל ית', כמו מרע"ה קודם שהתחיל לברך את ישראל, החל בשבח האל ית' ואמר "ד' מסיני בא וגו'" (דבר' לג ב) ואח"ז ברך את ישראל איש איש כברכתו הרצויה לו:

פירוש קלג
קלג ויתכן שפי' "למו" דשם, לזרע שם שהם רבים, וכן "עבד למו" דיפת לזרע יפת ג"כ יהיה עבד:

פירוש קלד
קלד פי' לכל העולם, כי זכר שם ויפת ואחיו והמה כל העולם:

פירוש קלה

קלה והיה זה נבואה לעתיד, ליפת בירך באושר העוה"ז שירחיב ד' גבולו, וכן היה כי רוב המדינות הראשיות מזרעו של יפת הם, ואת שם בירך באושר האמיתי שישכון אלהים באהליו, וכן ארירת כנען לא נתקיים מיד, כי זרע כנען הי' מלכים ושרים מהם עד כבוש ארצם:

פרק י

פירוש א

א ר"ל שהוא שם יחיד, אף שהוא על המשפט לשון רבים:

פירוש ב

ב וכן כתב הח' ז"ל (במד' כד כד) על הפ' "וצים מיד כתים" "וכתים מבני יון כי כן כתוב, ויתכן להיות רמז למלכות אנטיוכס, וכבר ביארתי בס' דניאל, כי מלכות יון וכתים אחת היא, והיא החיה השלישית בראיות", ודעת הח' ז"ל כי הכתים הם הרומיים, והיא מלכות יון בעצמה, הן בממשלתה והן באמונתה, ובשיטה ראשונה, "והנה יון מבני יפת על כן אמרתי בספרי, כי אנחנו בגלות בני יפת ולא בגלות אדום", וכן הוא דעת בן גוריון שהם הרומיים החונים בבקעת כנפניא על נהר טיב"ר, וכ"ה דעת אונקלס(במד' כד כד) על הפ' "וצים מיד כתים" שתרגם "וְסִיעַן יְצָטַרְחַן מְרוֹמָאֵי" וכן דעת יוב"ע:

פירוש ג

ג ובשיטה ראשונה "לא ידענו למה נקרא שם נמרד, כי הנה לפי הדרש נקרא כלב מרד, ודרך הפשט בעבור כי אמר הכתוב כנמרוד גבור ציד לפני ד', שהיה צד הבהמות ומקריבם לפני השם, והוא החל להראות גבורתו על החיות":

פירוש ד

ד כי הוא התגבר על החיות לצוד אותם בגבורתו ותחבולותיו עד שתמהו בני אדם עליו איך יכול עליהם:

פירוש ה

ה תאר גבור, אינו נופל על כח החוזק שבאדם שיוכל לסבול על כתפיו משא של מאה בני אדם עד שיתקומם על מאה חלושים, כי ע"ז נכתב תאר חזק, אבל גבור על בעל הלב שמדתו להשתרר כל זולתו ולהכניעו (רנה"ו), ורוו"ה כתב גבור הוא בכח הגוף,

אבל חזק הוא בעל יכולת מחוץ לגוף אף אם חלש הוא, כגון מלך חזק שיש לו חיל עצום וכיוצא:

פירוש ו

ו ועז"ז כתב הרמב"ן ז"ל, ואין דבריו נראין, והנה הוא מצדיק רשע, כי רז"ל ידעו רשעו בקבלה, ויפרש כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות, ולצוד אותן, ואמר לפני ד' להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה, וכן "ותשחת הארץ לפני האלהים" כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו, כענין "ונכרתה הנפש ההיא מלפני" (ויקרא כב ג) כי בכל מקום הוא לפניו, וכן פי' הרלב"ג:

פירוש ז

ז כמו שהבאתי למעלה הערה ב' מדרז"ל שהיה צד הבריות בפיו וממרד אותם מהש"י, ונקרא נמרד ולא "ממרד", כי לבסוף מרדו עליו ונהרג ע"י עשו, שהרג אותו ואת חנוך בנו (תיוב"ע למטה כה כז על הפ' איש יודע ציד):

פירוש ח

ח כך היה משל הדיוט, כשהי' רוצים להלל איש גבור הי' אומרים דרך גוזמא שהוא כנמרד, וכן פי' הרלב"ג:

פירוש ט

ט וע"ז כתב הרש"ד, ולא ידעתי היכן מצא לו בן ליפת ששמו אשור, והרד"ק פי' אולי היה מבני חם לפי שזכרו עם בני חם, או היה בן שם, כמו שאמר "בני שם עלם ואשור" (למעלה יו"ד, כ,) ועיין קרני אור:

פירוש י

י כן הוא (בפדר"א פ' יא) שחשב מן י' מלכים שמלכו מסוף העולם ועד סופו, הראשון זה הקב"ה, והמלך השני נמרוד, נמצא שהוא היה המלך הראשון:

פירוש יא

יא ובן הוא בדרז"ל (חולין פט א) "נתתי גדולה לנמרוד, אמר הבה נבנה לנו עיר", ופי' רש"י ז"ל נמרוד מלך בדור הפלגה, וכן (בפדר"א פ' כד) אמר נמרוד לעמו הבה נבנה לנו עיר גדולה ונשב שם בתוכה פן נפוץ על פני כל הארץ וכו':

פירוש יב

יב וכדעת יש אומרים שהביא למטה (יא י) כי שבעים הי' בוני המגדל, וסיים שם כי איננו נכון וקיבל דעת סדר עולם שבוני המגדל הי' לאלפים ולרבבות, וא"כ היה הוא

מלך על כולם, ובשיטה ראשונה "ויש מחשבים אלה הנזכרים, ואומרים כי שבעים אנשים הי' בדור הפלגה, והנה מהנעשה עם בעל סדר עולם ששם הי' אברהם (ר"ל שאברהם היה בהפלגה, כמ"ש שהיה בן מ"ח שנה) והנה אין מספר להם

פירוש יג

יג וכן פי' רוב המפרשים, כי על נינוה אמר, כמו שנאמר עליה (יונה ג ג) "גדולה לאלהים":

פירוש יד

יד כן הוא דעת הרלב"ג, וכתב "היא העיר הגדולה שב אל רסן לפי מה שאחשוב כי הוא יותר ראוי לפי מנהג הלשון", וכן פי' הרד"ק:

פירוש טו

טו כי עליהם היה הספור:

פירוש טז

טז וכן כולם מצינו בכתובים שהן שמות ארצות, ובבני מצרים יש מקצת שלא מצינו בכתובים זכרונם כמו ענמים, לובים, כסלוחים, נפתוחים:

פירוש יז

יז וכן כתב הרלב"ג "לודים ענמים, ושאר השמות הנמשכים להם הם כולם שמות משפחות נקראות בשם המקומות אשר ישבו בהן":

פירוש יח

יח שנקראים על שם פתרוס הנזכרת (ירמי' מד א, שם שם טו, יחזק' כט יד, שם ל יד) והיא הנקראת טעבייד"א והיא ממלכה גדולה:

פירוש יט

יט ונקראים על שם כפתור (דבר' ב כג):

פירוש כ

כ וז"ל רש"י ז"ל: (למעלה ד יח) בפ' "ועירד ילד" יש מקום שהוא אומר בזכר "הוליד", ויש מקום שהוא אומר "ילד", שהלידה משמשת שתי לשונות, לידת האשה. וזריעת תולדות האיש, כשהוא אומר הוליד, בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה, פלוני הוליד את אשתו בן או בת, כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש:

פירוש כא

כא אין הכ"ף נוספת כאשר חשבו רבים, אך היא לנכח היודע המקום, ואלו היתה נוספת לא היה אומר כן בכל המקרא בואך בכ"ף:

פירוש כב

כב ה"א בסוף התיבה משמשת במקום למ"ד בתחילתה:

פירוש כג

כג הם משפחות ללשונותם שכל אחד מהם היה איש ללשונו ראש אמתו ומנהיגה כפי דבריו ומנהיגיו בארצותיו שלקחו כל אחד מחוז ידוע והושיב שם בני משפחתו ונעשו לגוים:

פירוש כד

כד למעלה פ' ה' "איש ללשונו":

פירוש כה

כה למטה פ' לא "למשפחותם ללשונותם", ובשיטה ראשונה "משפט לה"ק כאשר ישלים בזכר איש יחל ממנו, כמו "ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר" וגו' והנה השלים שם חם ויפת, והחל מיפת (למעלה פ' ב):

פירוש כו

כו שממנו יצאו האבות, ויותר הי' חשוב תולדותיו מתולדות אחיו שהיה אבי כל בני עבר, ודעתו על עבר בן שלח בן ארפכשד, וכן פי' הרדי"א, וכן פי' הרש"ד, כי להיותו גדול המעלה כאשר גם חז"ל קבלו שנביא גדול היה, גם קיבלו שיעקב למד בבית שם ועבר, לכן אליו ייוחסו אנשי המעלה, כמו לאברם העברי (למטה יד יג) ע"ש עבר הנזכר שלמד שם דרכי ד' ומוסריו בעת ברחו מנמרוד ולא ע"ש עבר הנהר, וכן פי' הכוה"ק, ועיין קרני אור דעת רש"י ז"ל והרמב"ן ועיין (שמות א טז) בפי' הח' ז"ל ומה שביארתי שם שהח' ז"ל הביא שם שני הפירושים:

פירוש כז

כז כי הוא היה אבי זרע הסגולה שהן פרי העולם:

פירוש כח

כח כן הוא בכל הדפוסים וט"ס היא וצ"ל "וחם אבי כנען" או "וכנען אביו חם":

פירוש כט

כט כבוד הוא לשם שהוא מעולה כאחיו שהיה אחי יפת הגדול, לכן פי' הח' ז"ל "שהיה יפת טוב" וכן דעת רש"י ז"ל שפי' "אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו", והטעם שהיה נכבד כיפת שהיה גדול המעלה והשלימות, וכן תיוב"ע "אחוי דיפת רבא בדחלתא דהשם":

פירוש ל
ל בעבור כבודו של שם:

פירוש לא
לא שיפת הוא הגדול:

פירוש לב
לב וכן הוא בג' (סנהד' סט ב), ומפרש על שהיה יפת גדול מכולם:

פירוש לג
לג אחרי כי כן מפורש בכתוב "ויהי נח בן חמש מאות שנה, ויולד נח" (למעלה ה לב):

פירוש לד
לד אחרי שמבואר ומפורש בהדיא בכתוב, בטח הוא בלי תוספות וגרעון, ולפי דעת הי"מ שמביא להלן לא דקדק הכתוב אם החשבון המרובה יבליע את המועט:

פירוש לה
לה "ונח בן שש מאות שנה, והמבול היה מים על הארץ" (למעלה ו):

פירוש לו
לו כי המבול היה שנה:

פירוש לז
לז פי' אז נשלמו לשם מאה שנה, הא למדת שיפת היה הגדול, והיה גדול משם שלשה שנים:

פירוש לח
לח וכן הוא דעת האחרונה של הרמב"ן, וכן הוא דעת הרדי"א שיהיה "הגדול" תואר לשם לומר שהוא אח הגדול של יפת, וכן פי' החזקוני, וכן פי' הרד"ק ועיין קרני אור:

פירוש לט
לט והכתוב שאמר ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד, אינו מחויב שהי' לו חמש מאות שנה שלמים מבלי חסרון יום אחד, אלא שנכנס בשנת חמש מאות שנה אם מעט ואם הרבה:

פירוש מ
מ והח' ז"ל יפרש עפ"י דעתו שבניסן נברא העולם:

פירוש מא
מא בי"ז לחודש אייר:

פירוש מב
מב וימים אחדים, ומה שאמר הכתוב בשנת ת"ר לחיי נח, כי יום אחד בשנה חשוב שנה:

פירוש מג

מג כי שם נולד בסיון, ויחסרו לשם אותם הימים שהי' לנח יותר על צ"ט שנים כמו שביארתי:

פירוש מד

מד ר"ל ובשנת המבול נגמר החשבון:

פירוש מה

מה פי' להיות להם כשנולד ארפכשד:

פירוש מו

מו כי בתחלת המבול הי' שם בן צ"ט שנים כמו שכתבנו, וכשעבר המבול היה בן מאה שנה, והיה שנה אחר תחלת המבול ותחל השנה השניה כמו שמפרש והולך:

פירוש מז

מז מה שכתוב למטה (יא י) שנתים אחר המבול:

פירוש מח

מח ופי' שנתים אחר המבול, אחר תחלת המבול, וע"ז כתב הרדי"א, צדקו דברי הראב"ע בזה, כי כבר ארז"ל שהחשבון המרובה בולע המעט, והכתוב שאמר ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד אינו מחויב שהיה לו חמש מאות שנה שלמים מבלי חסרון יום אחד, אלא שנכנס בשנת חמש מאות שנה אם מעט, ואם הרבה:

פירוש מט

מט ר"ל לפירוש הזה, לא יתישב היטב מלת "אחר המבול" (למטה יא, י) ולכן אמר אחר חמשה חדשים מיום המבול שחסרו המים הרתה אשת שם:

פירוש נ

נ כמו שכתוב למעלה (ח, ג) "ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום":

פירוש נא

נא וטעמו אחר שהבינו באי התיבה שימלטו נזקק שם לאשתו והרתה:

פירוש נב

נב ר"ל שנתים אחר המבול, וזה כשנחשוב השבעה חדשים של תשלום עיבורה של אשת שם שנכנסו בשנה השניה שאחר המבול, ונקרא ויולד את ארפכשד שנתיים אחר המבול, מעת ההריון ועד הלידה והיה אז לשם מאה שנה, וא"כ היה שם הגדול:

פירוש נג

נג א) מ"א טו, א, ט, ב) שם כב נב, ג) מ"ב א יז, ד) שם ג, א, ה) שם ח טז, ו) שם ט כט, ז) שם יג י, ח שם יד כג, ט) שם טו א, י) שם יז א, וכן בעונש המרגלים נאמר "ובניכם

יהי' רועים במדבר ארבעים שנה (במד', יד, לג) וידוע שלא הלכו אחר הגזרה כי אם ל"ט שנה, כי ענין המרגלים היה בשנה השנית לצאתם ממצרים, אלא שהכתוב זוכר תמיד החשבון הגדול:

פרק יא

פירוש א

א בסגול, הנקרא אצל המדקדקים הראשונים פתח קטן:

פירוש ב

ב פי' שאינו נסמך לתיבה שאחריה:

פירוש ג

ג פי' לתיבה שאחריה:

פירוש ד

ד פַּתח גדול הוא פַּתח שלנו אַ, אף שלא יתכן סמיכת ענין בשם מספר המחובר אל המתואר אבל במלת אחד, כיון שהוא התחלת המספר שוה בסמיכות לשאר שמות:

פירוש ה

ה פי' במלת **אחת** שהי' לו לומר **אחדת**, ועיין שמות טז כג, ובפי' הקצר שם לא טו ובביאורי שם:

פירוש ו

ו עד לידת פלג, וזה כי ארפכשד נולד שנתים אחר המבול, ועוד חמש ושלשים שנה שלו, ושלשים של שלח בנו, וארבע ושלשים שנה של עבר בנו בהולידו את פלג, והנה סך הכל מאה ומעט מזעיר:

פירוש ז

ז והיה נכון לפרש שאז נפלגה הארץ, יותר מאשר נבאר שההפלגה היתה בסוף ימיו, וכן כתב הרד"ק, כשנולד הי' מכינים הפלגה לפיכך קרא שמו פלג. וכן הוא בקדמוניות היהודים ליוסף הכהן ספר ראשון פרק ששי:

פירוש ח

ח וכן הוא בלשון ארמית המורגל בתלמוד פלגא ופלגא" (פסחים עט ב) פי' מחצה על מחצה, פלגא עלי ופלגא עלך (שבת פט ב):

פירוש ט

ט שהן מים הנחצים במקום זה פלג, ובמקום אחר פלג, לא כנהר שהולך ומימיו מחוברים, וכן הארץ נפלגה לאומה זו מקצתה, ומקצתה לאומה אחרת:

פירוש י
י שנקרא על שם שגלה כבוד בעת לידתו:

פירוש יא
יא שנקרא כן בעת הולדו:

פירוש יב
יב שבסוף ימי פלג נפלגה הארץ ועיין (למטה יא י):

פירוש יג
יג ולא על שקול הדעת:

פירוש יד
יד ועיין קרני אור שהבאתי מדברי סדר עולם שהיה בן מ"ח שנה בהפלגה:

פירוש טו
טו פי' כי לא נתכוונו למרוד בהקב"ה, כי נח ושם ג"כ היו שם:

פירוש טז
טז וכן הוא בסדר עולם (פ"א) יעקב שימש את אבינו אברהם ט"ו שנה, ואת שם נ' שנה:

פירוש יז
יז וכן הוא דעת חז"ל, וכן פי' רש"י ז"ל (עיין מקורי רש"י): וכן הוא דעת הרס"ג (הקדמת האגרון צד נ"ב פ"ב 1891):

פירוש יח
יח כי היתה שפת לשון הקדש, כי השמות האלה כולם נגזרים משמות או פעלים מונחים בלה"ק, כמו שהעיד הכתוב על כל אחד מהם, ובשיטה ראשונה "שפה אחת לה"ק והראיה אדם שנברא מאדמה, ושת כי שת לי אלהים, ונח, ולא כן בלשון ארמית וקדר, ואם דקדוק שלשתם קרוב":

פירוש יט
יט וכן כתב הח' ז"ל בס' "יסוד מספר" "כי יש מלות משתנות בכל לשון כפי השתנות המקומות":

פירוש כ
כ וכן ת"א דברים אחדים" "ממלל חד" ר"ל כקטן כגדול כפתי כחכם:

פירוש כא
כא והמכוון מזה כי טעם "ודברים אחדים" הוא הסכמה אחת, וכן "להלחם עם יהושע פה אחד" (יהושע ט, ב) שפי' בהסכמה אחת, ולפי שהי' כולם מדברים שפה אחת,

הי' יותר קרובים להיות בהסכמה אחת, וכן כשמסכימים בני אדם על דבר, נראין דברי כולם כאחדים:

פירוש כב

כב פי' כי משם באו לשנער, ואמר הכתוב ויהי בנסעם מקדם, כלומר ממזרח שהם הרי אררט, וכן הסכים הרמב"ן ז"ל, על הפי' הזה, וכתב שר' אברהם יפה אמר, כי הם במזרח קרובים לאשור, שנאמר "והמה נמלטו ארץ אררט" (מ"ב יט לז, ישעי' לז לח) ונח ברדתו מן ההר נתישב בארצות ההם הוא ותולדותיו, וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו:

פירוש כג

כג מקום מישור בלי הרים, ובשיטה ראשונה "וימצאו בקעה שהיתה ראויה לדירת האדם, וידוע כי רחב בבל מהקו השוה, כמו חצי רחב היישוב, שהוא כחסרון כ"ג מעלות ושלשים חלקים מתשעים מעלות":

פירוש כד

כד כי כתוב, "והרכסים לבקעה" (ישעי' מ, ד) הרי בקעה היפך הרכסים:

פירוש כה

כה וכן פי' הרש"פ (יריעות שלמה ח"ג יריעה יט) "והוא גיא ארוך ההולך על פני כל אורך הגבעות שמשני צדיו, שנראה שלשלת הגבעות כאלו היא גוף אחד שנתבקע לארכו, ונעשה שם עמק כענין שנעשה לפעמים באמת ע"י רעד וחרידת הארץ":

פירוש כו

כו והוא תוספות ביאור כמו "ויצום דוד צום" (ש"ב יב טז) וכן ונשרפה לשרפה:

פירוש כז

כז פי' אעפ"י שבא הרבוי ביוד מ"ם שהוא סי' ל"ז כי היה ראוי להיות "לבנין" או "לבנות" שהנו"ן והתי"ו הם סי' לנקבות:

פירוש כח

כח אפי"ה בא עם יו"ד מ"ם, כמו נשים ופלגשים, שבא ביו"ד מ"ם על לשון נקבות רבות:

פירוש כט

כט הוא פי' על ונשרפה לשרפה, ואו"ת "ונוקדינון בנורא":

פירוש ל
ל במקום אבן, כי אין אבנים בבבל, וידוע לפי עדות הסופרים הקדמונים, כי חומות בבל הי' של לבנים, וזה מפני שאין שם הרים ואבנים:

פירוש לא
לא החמר שמצאו שם בבקעה היה להם תחת טיט לטוח בין הלבנים:

פירוש לב
לב שהוא לשון נופל על הלשון:

פירוש לג
לג וכתב הרד"ק, בהסכמתם זאת כנראה לא הי' נח ובניו, שם ועבר ויפת, כי חכמים וצדיקים הי', אלא שעל כרחם נטו אחרי הרוב שלא הי' חכמים לבנות העיר והמגדל, (ועיין "קרני אור" למעלה הערה יא):

פירוש לד
לד העיר לשבת:

פירוש לה
לה להיות צופים משם למרחוק:

פירוש לו
לו שיהי' אור לרועים שינהגו מקניהם לרעות במדברות רחוק מהעיר, ויהיה להם המגדל לאות ולסימן שידעו לשוב אל העיר:

פירוש לז
לז פי' תנה שרשו נתן וחסרה פ"א הפועל וה"א יתירה בסוף המלה:

פירוש לח
לח אף מלת הבה שרשו "יהב", וחסרה היו"ד שהיא פ"א הפועל וה"א בסוף המלה, והוא על משקל הצווי ליחיד שישתנה ויאמר לרבים "הבו לכם עצה" (ש"ב טז כ) ולנקבה "הבי המטפחת" (רות ג טו):

פירוש לט
לט ששרשו "יהב":

פירוש מ
מ וישאר על מתכונתו בלי שינוי גם לרבים, וכן "הבה נלבנה לבנים":

פירוש מא
מא לא ישתנה לפעמים ויאמר "הבא נא אבוא אליך", והרש"ד נתן כלל נכון בזה מתי דרכו להשתנות ומתי לא ישתנה עיי"ש, ורש"י ז"ל פי' כל הבה לשון הזמנה הוא

שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא, עיין בפי' הח' ז"ל (שמות א י) ובביאורי שם:

פירוש מב

מב פי' לפי מה שפי' למעלה שלא היתה כוונתם למרוד בהשי"ת א"כ למה עשו המגדל וכוונו שיהא ראשו בשמים, לז"א ואל תתמה ע"ז:

פירוש מג

מג ונשאל זה השם לגובה האויר:

פירוש מד

מד כאומרם פן נפוץ וגו':

פירוש מה

מה שהשם דורש טובתם, והפיצם לטוב להם כדי שימלאו את הארץ כמו שיבאר הח' ז"ל למטה פסוק ז:

פירוש מו

מו ובשיטה ראשונה "וירד ד' בעבור שהגזרות יורדות מן השמים אמר הכתוב ככה":

פירוש מז

מז ופי' שם הח' ז"ל "תקיף, והעד שהוא רוכב שמים, ובגאותו שחקים, הטעם בגאותו הם עומדים" (פי' בכחו הגדול הם עומדים קיימים):

פירוש מח

מח ופי' שם הח' ז"ל "וטעם היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם":

פירוש מט

מט כי ידוע שאין אצלו ית' לא עליה ולא ירידה, כי הוא ית' אין לו מקום שיעלה אליו או ירד ממנו, אלא בדרך השאלה תיוחס אליו הירידה, להיות האדם שפל המדרגה בערך אל הבוי"ת, וכשרוצה להשקיף על מעשה בני אדם כנה הכתוב הענין הזה בשם ירידה ועיין "קרני אור":

פירוש נ

נ קודם שירד, ובאורו וירד ד' וגו' בעבור שאמר "הן עם אחד":

פירוש נא

נא ודעת הח' ז"ל, כי אין מוקדם ומאוחר בתורה, וכאלו נאמר קודם "ויאמר ד' הן עם אחד וגו'": "הבה נרדה" ואח"כ "וירד ד'" וזהו שאמר "וזה טעם וירד", וכיון שנאמר למלאכים הבה נרדה לשון הזמנה והכנה וכדרך שישמע אדם נאמר ג"כ וירד:

פירוש נב
נב מתחלה למלאכים ואח"כ ירד:

פירוש נג
נג והמה בעלי דת אחת, כי הי' כולם מסכימים בדעת אנשי הצבא"ה:

פירוש נד
נד כי אין שנאה כשנאת הדת:

פירוש נה
נה והם הי' כולם מסכימים בלשון:

פירוש נו
נו המלך אחשורוש:

פירוש נז
נז ושם פי' הח' ז"ל "ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון אחרת":

פירוש נח
נח הפתח שלנו אַ נקרא אצל מדקדקים הראשונים פתח גדול:

פירוש נט
נט תיבת הַחֹלָם הוא מפעלי הכפל מבנין הפעיל, והיה ראוי הה"א בח"פ, ולהרחבת אות הגרון שלאחריו נשמטה השו"א ונשאר הפתח לבדו:

פירוש ס
ס שהיה ראוי להיות הה"א בשו"א ופתח, ולהרחבת אות הגרון שאחריו ננקד בפתח לבד:

פירוש סא
סא שענינו לא ימנע מהם מהשלים כונתם, וכן תרגם אונקלס "וכען לא יתמנע מנהון", ורש"י ז"ל פי' שהוא לשון תמיה, וכן פי' הרש"ד והראוי "הלא יבצר מהם וגו' ונמצאים רבים שיחסר ה"א התימה או השאלה ויובן מהענין, ועיין קרני אור הערה כד:

פירוש סב
סב עקרו קשור וכריכת דבר לעשותו חזק ומוצק, והתיחד לקשור חומות העיר לעשותה חזקה למנוע את האויב מלבוא עליה, ונופל גם על הערים המוקפות, חומה בצורה (ישעי' ב טו), קריה בצורה (שם כה ב) והערים בצורות גדולות מאוד (במדב' יג כח) תרגומו "וְקִרְוַיָא כריכן ורברביא" (כרך בארמית יורה חבור וקשור):

פירוש סג
סג וזה פירושו:

פירוש סד
סד אם לא נבטלם מלעשות:

פירוש סה
סה ענין מחשבה:

פירוש סו
סו "יזם" "וזמם" וענינם אחד:

פירוש סז
סז וכן פי' רש"י ז"ל, בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה, ובשיטה ראשונה "ויאמר ד' אל לבו, או אל המלאכים והוא הנכון, והעד שאמר אחריו נרדה, והנה אפר עצתם ואז יראוני":

פירוש סח
סח עבר מבנין נפעל לנקבה נסתרת, אלא שהוי"ו מהפכתו לעתיד, ושב על מלת שפתם ור"ל נרדה ותתבלבל שם שפתם, ומשפטו **וְנָבֵלָה** בדגש הלמ"ד בפלם **נָסַפָּה** אלי (יחזק' כו ב):

פירוש סט
סט והיקלה המלה מהדגש על משקל **וְנָבְקָה** רוח מצרים (ישעי' יט ג) ורחבה **וְנָסְבָה** (יחז' מ"א ז) שמשפטם **וְנָבֵקָה וְנָסֵבָה** וכ"כ הרד"ק במכלל:

פירוש ע
ע ותהי' הנו"ן למדברים בעדם וכן פי' רש"י ז"ל "נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה" וכן ת"א "ונבלבל":

פירוש עא
עא וההי"א נוספת:

פירוש עב
עב וכשתחסר ע"פ:

פירוש עג
עג משפטו וְנָבֵלָה:

פירוש עד
עד רק שהוקלה המלה:

פירוש עה
עה לד"ק הארבע תיבות האלו נוספות:

פירוש עו

עו הזקנים שהעתיקו את התורה לתלמי המלך כמו שאמרו (מגילה ט א, מכילתא בא פ יד, ושנויה במס' סופרים בשינוי הנוסח קצת):

פירוש עז

עז וכתוב שם כי תרגמו לו הבה נרדה, ואבלה שם שפתם, והוא עזר להח' ז"ל כנגד המדקדקים שאמרו שהוא מבנין נפעל:

פירוש עח

עח ר"ל הזקנים שתרגמו ואבלה תחת ונבלה:

פירוש עט

עט בפני עצמו, והשיג ע"ז הרדי"א, כי היותם שונאים זה לזה לא יחדש חידוש לשון ביניהם:

פירוש פ

פ גם ע"ז השיג הרדי"א, כי הכתוב ייחס אליו ית' בלבול הלשון ולא השכחה, ומ"ש בג' (סנהד' קט א) "אויר מגדל משכח", ופי' רש"י ז"ל "שכן נגזר על אותו מקום שישכח ולכך הם עצמם שכחו לשונם", עיין ברדי"א שיפרש המאמר באופן אחר:

פירוש פא

פא השפה ברורה שהיתה להם, וברוב הימים נעתקו המלות מענין לענין עד שנהי' הלשונות שנמצאים היום בעולם, ובשיטה ראשנה "ויפץ ד' אותם בלל לשונם שחדש כל משפחה לשון בפני עצמה, ויתכן שהי' כן בשנה הראשונה, או ספר הכתוב מה שהיה באחרונה אחרי דורות רבות, וספר לנו זה שנדע למה אין לשון אחד לכל":

פירוש פב

פב כי היתה מכוונת הבוי"ת שלא ישארו במקום אחד, כי לא לתהו ברא את הארץ כי אם לשבת, ומן ההפצה הזאת נהי' שנתישבו בני אדם בקצוות הארץ, גם במדינות רעות ומשכלות, במקומות הקור והקרח הנורא, ובארץ ציה וצלמות, אשר יפלא בעינינו למה בחרו ראשי אומותם להתישב בארצות הרעות ההן, אך הוכרחו ללכת שמה בגזרת עליון, שהפיצם בזרוע עוזו על פני כל הארץ:

פירוש פג

פג ויכול להיות שבנו אותה קטנה ממה שהחלו אותה, כי כת אחד מהם נשארו שם, אבל חדלו לבנותה גדולה כמו שהחלו:

פירוש פד

פד ואין ספק שחדלו לבנות גם המגדל כי באין עיר מה יועיל המגדל:

פירוש פה

פה בסוף ס' (יהושע כד ט) כתיב "ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל" וגו', והתורה אמרה כי לא נלחם בם רק בקש להלחם, ויהושע דבר על מחשבת בלק, כי כן כתוב "אולי אוכל נכה בו" (במד' כב ו):

פירוש פו

פו שחדלו ולא השלימו אותה, או שחדלו לבנותה גדולה כמו שחשבו ובנו עיר קטנה ונשארו שם איזה כת:

פירוש פז

פז המלה בבל מורכבת משתי מלות וענינה בָּא-בֶל, כלומר בא להם הבלבול מן השמים, ובל הוא שם בתשלומו "בלל", כמו "קן" מן "קנן" "וחן" מן "חנן" והדומים להם, רק שבא כאן סֶגל תחת הצירי אביו, כמו שמצאנו גם במשקלים השלמים סֶגל תחת צֵרי, כמו "אז לָחֶם שערים" (שופ' ה ח) שהראוי לְחֵם:

פירוש פח

פח וחסר אל"ף במלת בבל, כי ענינה באל"ף בא-בל:

פירוש פט

פט שמשמעו בא-גד:

פירוש צ

צ ויקרא שמה במה (יחז' כ כט) ועיין שרשי רד"ק שרש במה ולמטה ל, יא:

פירוש צא

צא ושם פי' שנתים אחר המבול אחר חשבון ראשית המבול, ועיין למעלה יו"ד כ"א קרני אור הערה יג:

פירוש צב

צב וכדעת הסד"ע שהביא (למעלה יא א):

פירוש צג

צג ולכן נקרא פלג ביום שנאסף שתרגומו חצי, שחי רק החצי מימי אבותיו, ובשיטה ראשונה "וי"א כי מלך היה פלג, ובימיו נפלגה הארץ, ויש לפרש כי נפלגו ימי האדם כי הדורות לפניו, והם הבאים אחר נח חי' כמו חמש מאות שנה, והוא חי חצי זה, וככה הדורות הבאים אחריו":

פירוש צד
צד רל"ט שנה:

פירוש צה
צה שרוג חי ר"ל שנה:

פירוש צו
צו רעו בנו, ובאמת אין לנו לבדות טעם לשם זה אם הכתוב מפרש בפירוש כי בימיו נפלגה הארץ:

פירוש צז
צז עיין (למעלה יו"ד יא יהל אור הערה י"ב):

פירוש צח
צח וכן פי' (למעלה יו"ד יג) כי הם שם מדינות:

פירוש צט
צט והם הי' ג"כ שם:

פירוש ק
ק שההפלגה היתה בסוף ימי פלג ולא בהתחלתה, ובשנים רבות נולדו בנים רבים:

פירוש קא
קא וזה אמר הח' כנגד האומרים ששבעים הי' בוני המגדל:

פירוש קב
קב ולדעת הח' ז"ל פי' גבול כשדים, והיא המדינה שמשלו עליה הכשדים:

פירוש קג
קג כאן נשמטה שורה אחת בעבור שהמעתיק טעה בראותו ב' פעמים מלת "אור כשדים" בראש שתי שורות, ותשלום הלשון בכ"י יש"ר כך "ואברם נולד במקום נקרא אור כשדים, ואור כשדים יש אומרים בקעת כשדים, כי על זה אמר הכתוב וימצאו בקעה, וכן בארץ מולדתו באור כשדים, וכמוהו "על כן באורים":

פירוש קד
קד ופי' הח' ז"ל גם שם שפי' "גבולות" והם גבולי מדינות העמים, וכן בסוף הפ' שם "באיי הים שם ד' אלהי ישראל", הביא הח' ז"ל שם הראיה וכתב "וכן אור כשדים, גבול הכשדים והיא המדינה כולה שמשלו עליה הכשדים והוא ארץ מולדת הרן":

פירוש קה
קה מקודם:

פירוש קו

קו כי כן כתוב (למטה כב כ) "הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך" ובפ' כב "ואת כשד ואת חזו ואת פלדש ואת ידלף", ויהיה פי' אור כשדים שהיום נקרא אור כשדים, כי באותו הזמן לא נולד כשד שיקראו בנים כשדים:

פירוש קז

קז על שם כשד:

פירוש קח

קח שלדעתו הוא מוסב על כולם גם על אברהם:

פירוש קט

קט פי' שלא נקרא ע"ש כשד ולא היה לו שם אחר, אלא הכשדים עשו אור ר"ל תנור:

פירוש קי

קי ודברי רז"ל (ב"ר פ' לח יג) הביאם רש"י ז"ל ידועים, ופי' אור אש, וא"כ נקראת העיר ההיא אור על שם הנס שנעשה בה לאברהם שהשליכו נמרוד לכבשן האש והצלו האל, וכתב רנה"ו, ודבריהם קבלה כי מה טעם לא אמר אש, ולא מצינו שריפה בכל המקרא בלשון אור, והרמב"ן ז"ל יפרש מדרז"ל שהן מלשון אש כפשוטו:

פירוש קיא

קיא אין אומרים על פניו אלא כשהדבר גורם צער ונזק או כעס למי שרואה אותו כמו כאן שהאב מצטער בראותו מיתת בנו, וכן על פני אהרן אביהם (במד' ג ד) שאינו דבק עם ויכהן אלעזר ואיתמר, אלא עם "וימת נדב ואביהוא" (כפי' הרמב"ן) וכן על פני כל אחיו ישכון (למטה טז יב) על פני כל אחיו נפל (למטה כה יח) הכוונה שנתישב במקום שבחר לו גם נגד רצון אחרים ועל חמתם (שד"ל):

פירוש קיב

קיב ושתיהן בנות הרן, כי אם יסכה אחרת, מה טעם שיזכיר הכתוב יחס אשת נחור, ולא יחס שרי הגבירה אֵם המלכות, ועוד למה זכר יסכה שלא מצינו ממנה דבר בכל התורה:

פירוש קיג

קיג כי בדרך הפשט אין זה נכון, וגם למה אמר בת הרן, ולא אמר בנות הרן?

פירוש קיד

קיד ותהי שרי עקרה אין לה ולד (למטה פ, ל) ובשיטה ראשונה "וטעם אין לה ולד, שלא יתכן להיות לה ולד, בעבור שחדל לשרה אורח כנשים, והולד כולו מדם האשה בראיות גמורות, ופירוש עקרה כרותת שרש ועקר על דרך "ושרשך מארץ חיים":

פירוש קטו

קטו וראיתם מן הפ' (למטה כ יב):

פירוש קטז

קטז ונראה שלדעתו אין הרן שבכתוב זה הרן אחי אברהם, כי אמר שאם היתה שרי אחות לוט היה הכתוב אומר, ואת שרי בת בנו, כאשר כתוב על לוט, וכן כתב הרדי"א שלא היה אותו הרן בן תרח ואחי אברהם, כי הוא לא הוליד רק לוט, אבל היה הרן אחר אבי מלכה ואבי יסכה:

פירוש קיז

קיז בעבור שכתוב כאן ויקח תרח את אברם בנו, ואת לוט בן הרן, ולא הזכיר כאן נחור, ע"כ הוצרך לפרש שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן:

פירוש קיח

קיח ויצא מרצונו והתישב בחרן, כי מצינו שחרן עיר נחור, ולא מצינו שיצא נחור מאור כשדים לבד במלת "ויצאו אתם" (למטה פ' לא) רמז לנחור וביתו, ולא נאמר בפירוש, ורש"י ז"ל פי' "ויצאו אתם" "ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי" ולא זכר את נחור:

פירוש קיט

קיט שילך אל הארץ שיראה לו:

פירוש קכ

קכ הח' ז"ל קצר בפירושו וסמך על המבין, כי הוא כתב, ואח"כ בחודש הראשון, גזה הפסוק כתיב (בשמות מ יז) כאשר ציינתי בפי' הח' ז"ל ואין כונתו על הפסוק הזה, אך כונתו על הפ' "ויהי ביום כלת משה" הכתוב (במד' ז א) שהיה בחדש הראשון בשנה השנית ועיין "קרני אור":

פירוש קכא

קכא פי' כי לא היה זה בדעתו עד שצוה השם ללכת שם:

פירוש קכב

קכב היא עיר בארץ ארם נהרים מעבר לנהר פרת, וקרובה אליו כמו עשר פרסאות, ולד"ק נגזר מן "חרר" כענין "ושכן חררים במדבר" (ירמי' יז ו) כי כן הוא מחוז חרן:

פירוש קכג

קכג כשהגיע לחרן לא מצא בלבו לצאת מארצו לגמרי, וישב בחרן שהיא על הספר וקרובה לארץ כנען כדי שיהיה קרוב לאברהם, וישב שם עד שמת, ואברם הלך לו אל ארץ כנען במצות האל עליו. ובשיטה ראשונה "ואמר וימת תרח בחרן אעפ"י שלא מת רק אחר צאת אברהם מחרן כמו ששים שנה להשלים ענינו, כי כן דרך המקרא":

פירוש קכד

קכד וכן הוא בפס"ז (ברא' יב א) "והעיקר כי מוקדם ומאוחר הוא, וזה שאמר הכתוב לך לך מארצך בעוד תרח באור כשדים, היה הדבור אל אברהם לך לך ואעפי"כ תרח יצא עמו ומת בחרן אחר זמן":

פרק יב

פירוש א

א וכן פי' (למטה טו ז) "אני ד' אשר הוצאתיך מאור כשדים" לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כאשר פירשתי" ויהיה פי' "ויאמר ד' אל אברם" וכבר אמר לו קודם צאתו מאור כשדים, ועל פיו יצא, ועיין ברמב"ן שהשיג עליו ע"ז, והרד"ק פי' ואפשר שבא אליו הדבור פעם אחרת בחרן:

פירוש ב

ב לדעת הח' ז"ל מקום מולדתו אור כשדים, ואמר לו השם לך לך מארצך וממולדתך שהוא ארץ כשדים, ומבית אביך שהוא ארץ חרן, לפי שכל זמן שאברהם הי' דר ביניהם לא היה יכול להשיג האמת ולהגיע אל מעלות הנגלה, גם דעת רש"י ז"ל, כי מולדתך היא אור כשדים, ובכל זאת לא יסבור שנצטוה אברם באור כשדים שילך אל ארץ כנען אלא בחרן בא לו הדבור, ויפרש לך לך התרחק עוד וצא מבית אביך, כלומר התרחק עוד מאור כשדים וצא מבית אביך:

פירוש ג

ג פי' הטעם שאמר מבית אביך אחר מולדתך, כי יתכן שיצא מארץ מולדתו שהוא אור כשדים ועדיין הוא בבית אביו אם ישאר בחרן:

פירוש ד

ד ומאת השם היתה זאת כדי שיהיה אברהם לבדו נפרד מאביו ומאחיו ומכל משפחתו, וכל אשר יתן לו השם אין לאחר חלק בו לא אב ולא אח, ולא אחד ממשפחתם, ולזה היה הצווי ומבית אביך:

פירוש ה

ה פי' בל תחשוב אחר שמת אביו הלך מחר כמובן מסדר המקראות וימת תרח בחרן ואח"כ א"ל לך לך וא"כ אף את"ל שא"ל לך לך קודם לא קיים מצוות ד' שא"ל ומבית אביך, ולא הלך עד שמת, לז"א ותרח לא מת וכו':

פירוש ו

ו וכמו שפירשתי למעלה (יא כט הערה קכג וקרני אור הערה מד):

פירוש ז

ז ולפי דעת הסדר עולם פ"א וב"ר פ' לט הי' בן שבעים שנה:

פירוש ח

ח דעת הח' ז"ל, שמלת אראך ר"ל קודם נסעך, וכתב רנה"ו לפי שחשב הראב"ע ז"ל שנאמרה לו המצוה באור כשדים ועליו כתיב "ויצאו ללכת ארצה כנען" שהוא ע"פ הדבור, הוצרך לפרש "אחר שאמר לו אל הארץ אשר אראך גלה לו הסוד":

פירוש ט

ט ובטח גילה לו המקום, אך לא ידע הטובה היא אם רעה, וכל זה אמר לו האל להודיע חבתו של א"א שכל אלה הדברים קשים לאדם, והכל קיבל מאהבה לעשות רצון האל:

פירוש י

י פי' שיהי' טעם אראך כפשוטו ממש שילך אל כל הארצות שיראה לו, וכן פי' בעל מעשה ד', "והיה הטעם בצווי שילך בכל ארץ הכנעני שהם ז' עממים, שכן נאמר "ואולך אותו בכל ארץ כנען" (יהושע כד ג) כנראה שהי' הצווי שילך בכולה, וא"כ יהיה אומרו כאן אל הארץ אשר אראך כאילו אמר שילך אל כל עיר ועיר שיַראה לו, ולפי זה כאשר הראה לו כל הארץ צפונה ונגבה הלך בכולה":

פירוש יא

יא שיהי' רבים מברכיו, ומטיביו, כי יראו שברכת ד' בבית כל מברכיו, ושמברכיו, יבורכו מד', ויתאמץ כל אחד להיות בעל בריתו, ומן המטיבים עמו, וע"כ אמר מברכיך בלשון רבים, כי באמת רבים יהי':

פירוש יב

יב בקללה לא אמר לשון רבים, כי מעטים יהי' המקללים אותו ומבקשי רעתו, ובהיותם מתי מספר מה יעשו לו:

פירוש יג

יג רכוש כולל כל ממון האדם, מקנה הבהמה וכסף זהב וכל מטלטלין:

פירוש יד

יד העבדים והשפחות שקנו בחרן:

פירוש טו

טו ותרגם אונקלס ויוב"ע שם "קנו-לי ית נכסיא האלין":

פירוש טז

טז וכן פי' רש"י ז"ל, וכן הוא דעת אונקלס שתרגם "וית נפשתא די שעבידו לאורייתא בחרן" ויו"ת "וית נפשתא דִי גַיירו בחרן", ויהי' לפי"ז פי' אשר עשו, כמו "אשר עשה את משה ואת אהרן" (ש"א יב ו) שהגדילם ולמדם, וכן הוא בג' (סנהד' צ"ט ב) אמר ר"ל כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו שנא' "ואת הנפש אשר עשו בחרן":

פירוש יז

יז וכמו שביאר (למעלה פסוק א) "ואחר שאמראשר אראך גלה לו הסוד", ובזה יחזק פירושו שפי' בסוף פ' נח כי פ' לך לך נאמרה לו קודם ויקח תרח את אברם בנו, כי יקח תרח הוא בעצמו, שכתב "ויצאו ללכת ארצה כנען":

פירוש יח

יח דעת הח' ז"ל שהתורה כולה מפי הקב"ה, ונקראת בשם משה שנתנה על ידו, ומשה לא הוסיף ולא גרע שהיה מדבר עתידות בכח הנבואה (מקו"ח) וי"מ שכוונתו שמשה כתב השם שהיה לה בימיו וכן פי' החזקוני שהרי באותו הפרק לא היתה שם עיר בנויה רק המקום":

פירוש יט

יט דעתו הוא כי שכם הוא שכם בן חמור, ויורה זה אמרו עד מקום שכם, כי הי' לומר עד שכם אם היה שכם שם עיר:

פירוש כ

כ וכן הוא דעת השבעים, המתרגמים שאחריהם, שטעמו וכטעם אֵלה (אייכע):

פירוש כא

כא וכן (ישעי' ו יג) "כאלה כאלון" וכן (הושע ד יג) "תחת אלון ולבנה ואלה", אלון הוא מין עץ מסוג עץ האלה (אייכע) "אלה הוא מין אילן גדול הקומה ורב הענפים, לד"ק הוא הנקרא (אייכע) וי"א שהוא הנקרא (טערעבינטע) "תחת האלה אשר עם

שכם" (למטה לה ד), כאלה נובלת עליה (ישעי' א ל), והוא עץ העומד דורות הרבה, והוא אצל בני קדם נזכר בסימני המקומות, כמו ההרים והנהרות:

פירוש כב

כב וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א ויוב"ע "מישור":

פירוש כג

כג ות"א "מישור" ולד"ק גם שם נקרא כן ע"ש עץ אַיִל גדול שהיה גדול שם:

פירוש כד

כד הנזכר (למטה יג יח, יד יג, יח א) ואצלו האהיל אברהם אהלו ושכן שם והוא אמורי:

פירוש כה

כה והוא כנעני (דבר' יא ל) ועיין שם בפי' הח' ז"ל שכתב על "אלוני מורה" הוא הנזכר בימי אברהם", ואין מורא ממרא, כי ממרא בחברון כמ"ש (למטה יג יח):

פירוש כו

כו והוא סמוך לשכם וקרוב לירדן, ועיין ברמב"ן:

פירוש כז

כז כי מלת "אז" תורה על זמן מיוחד, פעם לשלול זמן המוקדם, ר"ל אז ולא קודם, פעם לשלול המאוחר ר"ל אז ולא עתה, וכאן לפי פי' הח' ז"ל תחלת דבריו תשלול זמן המוקדם, וכן הוא לפי פי' רש"י ז"ל שהי' הולך וכובש את א"י מזרעו של שם, ויהי' פי' "אז" ולא קידם, והעד לדעת רז"ל "ומלכי צדק מלך שלם" (למטה יד יח) שאמרו (נדרים לב ב) שהוא שם בן נח, וא"כ ירושלים לא כבשה הכנעני עדיין, או כדעת הרדי"א שלא נפלה ירושלים בידו, כי ביד מלכי צדק היתה, וכי פי' הרא"ם שכפי' ממלת אז, אז ולא קודם:

פירוש כח

כח פי' שלא בא מלת "אז" להודיענו שאז תפשה מיד אחר, אלא הפירוש הוא לשעבר, יהיה הפי' קשה וסתום וראוי להעלימו, כי איך אמר בכאן מלת "אז", שמשמעו אי היה בה, אבל עתה אינו בה הלא משה כתב התורה, ובימיו היתה הארץ ביד הכנעני, והכנעני לא סר משם, כ"א אחרי מות משה כשכבשה יהושע, וע"ז אמר כי יש לו סוד:

פירוש כט

כט והסוד יבואר (דבר' א ב) בפ' אחד עשר יום:

פירוש ל

ל פי' שמלת אז יש לומר ג"כ שפי' אז ולא עתה, ואם תבין כך יש לך לידום:

פירוש לא

לא וכן פי' הרמב"ן ז"ל, כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נתודע אליו במראה ולא במחזה, אבל נאמר לו לך לך מארצך בחלום הלילה, או ברוה"ק, וכן פי' הרדי"א כי מפני היות חרן חו"ל לא היה אפשר תבוא לאברהם שמה נבואה גמורה, וכ"ש במדרגת מראה, אבל כשבא לארץ הקדושה המוכנת לקבלת הנבואה אז ראה מראות אלהים, ר"ל שהגיע למדרגת הנבואה וכן פי' הכ"י מה שלא נראה אליו ד' מיד כשאמר לו לך לך מארצך, לפי שאז היה עדיין בחו"ל כדעת הראב"ע, ובחו"ל אין שכינתו ית' נגלה וראיה מיונה, וא"כ לא נראה אליו שם ד' במראה כ"א קול דברים לבד היה שומע, ועיין מורה בפמ"ב מתחלק השני:

פירוש לב

לב ושרשו "ראה":

פירוש לג

לג היו"ד בצירי:

פירוש לד

לד היו"ד וַיֵּרָא בצירי לתשלום הדגש הראוי להיות בפ"פ לחסרון נו"ן נפעל, ולפי שהרי"ש לא תקבל דגש, נתחבר אל החיר"ק שבאות אית"ן ונעשה צֵירי, והיה ראוי להיות וַיֵּרָאָה ונפלה ה"א השרש לפי שלא תנוח אחרי הסג"ל שהיא ת"ק, רק בהיות הנגינה תחתיה, וכאן שבה הנגינה להיות מלעיל, בעבור הוי"ו המהפכת העתיד לעבר (רש"ד):

פירוש לה

לה בינוני מבנין נפעל, והוא תאר כדרך הבינוני:

פירוש לו

לו ופי' שם הח' ז"ל עבר מבנין נפעל, וראית הח' פה רק כל בנין נפעל:

פירוש לז

לז ר"ל מבנין הפעיל, כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעל בנין הכבד הנוסף, ועיין למעלה (א, א, הערה כט)

פירוש לח

לח פועל יוצא נקרא אם יש שני גופים עושה ומקבל הפעולה, כמו ראובן אכל את הלחם, וכן שתה, כתב, וכן מלת ויעתק מבנין הפעיל, בעבור שהיו"ד ממלת ויעתק היא בפתח:

פירוש לט

לט ר"ל בעבור שהיו"ד אית"ן הוא בסגול שהיא מבנין הקל, ופועל עומד נקרא, אם יש רק גוף עושה הפעולה, ולא גוף מקבל הפעול וכן "ויעתק צור ממקומו" נעתק מעצמו:

פירוש מ

מ פי' העתיק אהלה, וכן פי' רש"י ז"ל ויעתק משם אהלה:

פירוש מא

מא דעת הח' ז"ל לתת טעם איך נוכל לומר שמלת "אהלה" הוא הפעול של ויעתק, הלא מלת **וַיֵּט** מפסיק בנתיים, וע"ז אמר וגם הוא פעל "ויט", ר"ל הפעול של אהלה, הוא ג"כ הפעול של ויט, ר"ל שעשה שני פעולות, עם אהלה, שהעתיק אהלו ונטה אותו במקום אחר:

פירוש מב

מב העתיק ועקר אהלו ונסע:

פירוש מג

מג כי שרשו **נטה** והראוי **וַיֵּטֶה** והטי"ת בדגש לחסרון הנו"ן, ובעבור הוי"ו המהפכת מעתיד לעבר נעתקה הנגינה אל היו"ד ונפלה הה"א כמ"ש בפסוק שלפני זה על מלת **וירא**, ודגש הטי"ת נשמט, כי לא יבוא לעולם באות שאין בה נקודה לגמרי, ובא הצירי לתשלום הדגש כדינו (רש"ד):

פירוש מד

מד משרש "נזה", והנח הנעלם תחת נו"ן השרש:

פירוש מה

מה פי' "ויעתק" גם "ויט":

פירוש מו

מו ויפרש אח"כ מפני מה נקרא ים, מערב:

פירוש מז

מז לפי שהים הגדול לפאת מערב ארץ ישראל קראו לפאת מערב ים:

פירוש מח

מח פי' העתיק אהלו משם אל ההר ממזרח לבית אל:

פירוש מט
מט ונטה אהלו שם באופן שהיה בית אל למערבו:

פירוש נ
נ והעי היה למזרח:

פירוש נא
נא וכן ת"א ויוב"ע "וְצַלִי בְשמא דהשם" שהתפלל שם כמו "קראתי שמך ד' מבור תחתיות" (איכה ג נה):

פירוש נב
נב כלומר קרא ליושבי ההר ההוא שיבואו אל המזבח אשר בנה לשם ד', והראה להם דברים של טעם. כי לאותו האל שבנה המזבח לשמו, ראוי לעבוד לו לבדו, לא לאלמים שהם עובדים:

פירוש נג
נג וכן פי' רש"י ז"ל ללכת לדרומה של א"י והיא לצד ירושלים:

פירוש נד
נד תרגום קרבו המים (למעלה ח יג) "נגיבו מיא":

פירוש נה
נה ויקרא אלהים ליבשה ארץ (למעלה א, י) תרגם יוב"ע "וקרא ד' לנגיבתא ארעא":

פירוש נו
נו פי' ארץ צמאה ויבישה:

פירוש נז
נז מדנקט הבי"ת בקמץ יורה בארץ הידוע:

פירוש נח
נח היה הולך לרגל המלאכה ולרגל ילדי נפשות ביתו, והוא פועל יוצא, וכן ופרעה הקריב (שמות יד יו"ד) הקריב מחנהו:

פירוש נט
נט פי' שימצאו פעלים עומד ויוצא, והבא"י יפרש או הוא מהפעלים העומדים, פי' הוא מהפעלים היוצאים והם עומדים, פי' כי יש פעלים יוצאים כמו הקריב והם עומדים ופי' קרב:

פירוש ס
ס מלת "נא" הושאל לכמה הוראות ופה פירושו כמו עתה:

פירוש סא
סא וכן "שא נא עיניך" (למטה יג יד) "איעצך נא עצה" (מ"א א יב):

פירוש סב

סב כי בלשון ישמעאל מלת נא היא "מלאן" הנו"ן הוא אחר האל"ף:

פירוש סג

סג דעתו ז"ל אעפ"י שפי' נא עתה, לא רצה לומר שלא ידע קודם לכן, כי כן ידע מקודם מיום דעתו אותה, אבל כן הוא דרך הלשון:

פירוש סד

סד כי שם בארצה היה אוירו קר ולפיכך היתה יפה, כי הלובן בא מפאת הקור:

פירוש סה

סה כי בני מצרים אינם יפים כמו בני ארץ כנען, אבל הם כעורים, כי הם דרומים והם שטופים בזמה:

פירוש סו

סו ואוירם הוא חם, והשחרות בא מפאת החום, וזה הוא הטעם היות הכושי שחור:

פירוש סז

סז והרד"ק פי' יעמידוך בחיים שלא יהרגוך, להנאתם שאת יפת תואר:

פירוש סח

סח על החי"ת שבמלת "אחותי" ונקרא אצל המדקדקים "נסוג אחור":

פירוש סט

סט במלת אָחְתִּ שאחר "אחותי" נגינת האתנח שתחת האל"ף ממלת אָחְתָּ:

פירוש ע

ע ממלת אָחְתָּ, וזה הוא הכלל, אם יש מלה אשר הנגינה ראוי לבוא בה בתנועה האחרונה שהיא מלרע, הנגינה היא משרת, ואחריה מלה אשר הנגינה בה באות הראשונה, ותבואנה א"כ שתי נגינות בשתי תנועות רצופות זה אחר זה והוא דבר קשה, לכן באופן זה תשוב נגינת המלה הראשונה מן התנועה האחרונה אל התנועה שלפני האחרונה, והוא הנקרא "נסוג אחור":

פירוש עא

עא לולי קרבת הנגינות היתה נגינת המלה הראשונה מהן ראוי להיות מלרע, אך מפני קרבת הטעמים שב אחור להיות מלעיל, ואיננו מלעיל בעצם:

פירוש עב

עב בחסרון הנו"ן ובתשלום דגש, כי היה ראוי להיות אַנָּתְּ, ובארמית נשארה הנו"ן בזכר אַנְתְּ:

פירוש עג

עג והנה לזכר יאמר **אַתָּה** ולנקבה **אַתְּ**, ואונקלס ויוב"ע על נו"כ יתרגמו שניהם **אתּ** וכן הוא בתרגום שמרוני, אבל בתרגום ירושלמי תרגום יונתן על התורה **אַנְתְּ** בתשלום הנו"ן, ויסוד המלה הזאת כנראה **אָן** ומחוברת מן אן־ת:

פירוש עד

עד כי אם יאמר גללך בלא בי"ת יתערב עם גזרת "כאשר יבער הַגָּלָל" (מ"א יד יו"ד), וכן אם יאמר "עבורך" יתערב עם גזרת "ויאכלו מעבור הארץ" (יהושע ה יא):

פירוש עה

עה בשי"ן ימנית, וכן יאמר בהקדמתו לפי' התורה "זה ספר הישר לאברהם השר", ועיין שם (הערה ב):

פירוש עו

עו וכן כתב בס' "מאזני לשון הקדש" בשער הענינים וז"ל "והאומרים בשיריהם **עָבוּר** איננו נכון, כאשר נסיר למ"ד למען", וכן כתב בס' צחות אות בי"ת, "ויש בי"ת במלת הטעם שלא נוכל להסירה, אעפ"י שאיננה עיקר כמו **בַּעֲבוּר**, והנה לפי הסברא נקרא כן בעבור הטעם שהזכרתי":

פירוש עז

עז הח' ז"ל יפרש מלת יִטַּב, שהוא בלשון יחיד, וקאי על הדורן או המנחה:

פירוש עח

עח כי מחוזק הברת האות אשר הדגש בו, מורגשת כאילו היא כפולה במבטא, ובאשר קשה על הלשון לדבר שלשה למדי"ן רצופין בבת אחת הוקלה:

פירוש עט

עט לכן חסר דגש הבנין:

פירוש פ

פ הלמד היה ראוי להדגש:

פירוש פא

פא ומן התימא כי שם" הלמ"ד דגושה, והבא"י יפרש שצ"ל "וכמו ואתפללה, וקאי אמ"ש והוא ראוי להדגש, כמו ואתפללה שלמ"ד בדג"ש, אבל במנחת שי לא משמע כן שהביא לשון הח' ז"ל וז"ל "קל הלמ"ד וכמוה ואתפללה":

פירוש פב

פב ר"ל מבנין הפעל, שהוא התולדה מבנין הפעיל (עיין למעלה א, א, הערה כט) והתי"ו הוא מאותיות אית"ן, והוי"ו של מלת **וַתֶּקַח** הוא וי"ו המהפכת העתיד לעבר:

פירוש פג

פג ואם כי לא נמצא ממנו ההפעיל בכתוב, ובעבור כי שרש, ותקח הוא "לקח" ונבלע הלמ"ד בדגש הקו"ף:

פירוש פד

פד ושרשו שלם, כי שרשו "שלך" ר"ל כיון שמצינו ממשקל שלו בשלמים, מבנין הכבד הנוסף, והוא "ותשלכי" נוכל ללמוד ממנו על החסרים, שמלת ותקח שרשה "לקח" והיא מבנין הפעיל, והיה ראוי להיות ותולקח אעפ"י שלא נמצא:

פירוש פה

פה שהוא כמו בשביל כל אודות, וכן "על דבר הכסף" (למטה מג יח) "על דבר אשר לא קדמו" (דבר' כג ה):

פירוש פו

פו ולא יאמרו כי דרך מקרה היה, והכוונה כי היו הנגעים באופן שיכירו וידעו שהיו באים על דבר שרי, לפי שאם באו בדרך הטבע לפרעה, לא היו כוללים כל אנשי ביתו, ואם הי' מפאת הפסד האויר או סבה אחרת כללית, לא הי' מיוחדים לפרעה ולביתו אלא יבואו על כל מצרים:

פירוש פז

פז כי שרשו נגד, ולשון הגדה בכל מקום על ביאור הדברים באר היטיב, ובדבר הנוגע אליו, וצריך לדעתו, שזה הוא ההבדל בין הגדה לספור:

פירוש פח

פח אחר כן, ולא לשכוב עמה דרך זנות:

פירוש פט

פט בעת שרצה לקחתה:

פירוש צ

צ שלא יוכל לגעת בה:

פירוש צא

צא השם קנא לכבוד שרי הצדקת שלקיחה אל ביתו בעל כרחה, ועל אשת אברהם אוהבו, כל הצער שהיה לו שראה לקיחת אשתו, ולא היה בידו להצילה:

פירוש צב

צב ורק את פרעה לבדו נגע בנגעים גדולים, וכדרז"ל (ב"ר פ' מא) במכת ראתן לקה:

פירוש צג

צג והתשמיש קשה לו, וכדרז"ל (שם) "ואין לך קשה מכולם שהאשה רעה לו אלא ראתן בלבד ובו לקה פרעה:

פירוש צד

צד עתה יביא ראיה לפי' הפ' "ואקח אותה לי לאשה":

פירוש צה

צה שפירושו להיות לך לאשה, וכן פי' הח' ז"ל שם, "שתחשקנה לקחתה לך לאשה" ולא לומר שבעל אותה תיכף בשעה שראה אותה, והותרה לו ביאה ראשונה, אלא ר"ל שחשק אותה שתהיה לו לאשה ולא בעל אותה עדיין:

פירוש צו

צו כי אחר שיביאנה אל תוך ביתו ותגלח שערה, ותתקן את צפרניה, ותסיר את שמלת שביה ותבכה את אביה ואת אמה חודש ימים, אחר שתעשה כל אלה אמר "ואחר כן תבוא אליה ובעלתה", ונראה מזה שקודם כל המעשים האלה לא הותרה לו לבעול אותה, וכן הפירוש "ואקח אותה לי לאשה" שאינו ר"ל שבעל אותה, אלא שלקחה לו לאשה להיות אשתו:

פירוש צז

צז פי' שהוא מוכרת בטעם הענין כי בכאן מפסיק הענין וגם הוא סוף פסוק, ועיין קרני אור:

פירוש צח

צח ואמרו המדקדקים דוקא שתהיה נגינה באות שאחר הוי"ו, אולם אם הנגינה רחוקה, אז נקוד בשו"א, כי כן משפט הלשון שנשתנה התנועה לשו"א כשהנגינה רחוקה ממנה, כדי להקל על הלשון:

פירוש צט

צט עד צאתו מגבול מצרים, עד מקום ידוע להם שהוא חוץ לסכנה, וכן ת"א ויוב"ע "ואלויאו יתה":

פירוש ק

ק ות"א לְאַלְוֵיאיהוֹן, ויוב"ע תרגם לְאַלְוָואֵיהוֹן:

פירוש קא

קא פי' שהזהיר לאחרים עליו כמ"ש באבימלך "ויצו אבימלך את כל העם לאמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת" (למטה כו יא):

פירוש קב

קב אף כאן פי' ויצו עליו שציוה והכריז הנוגע באיש הזה וגו' ולא קאי על וישלחו אותו:

פרק יג

פירוש א

א ס' היסוד, לא נמצא אצלינו, ויש שמסופקים במציאותו, עיין ברשימת ספרי הח' ז"ל, ודקדוק וַיַּעַל פי' בס' צחות שער בנין פעל עיי"ש, ושרשו עָלָה מנחי ל"ה ומשפטו בקל **וַיַּעַל** ע"מ **וַיִּפֶּן** כה וכה (שמות ב יב) ובהפעיל **וַיָּעֶל** ע"מ **וַיָּפֶן** זנב (שופ' טו ד) ולהרחבת אות הגרון יבא בפתח בקל והפעיל, ויובן מן הענין, כי **וַיַּעַל** אברם, הוא קל עומד ויעל עולות (למעלה ח כ) הפעיל יוצא, ועיין בנתה"ש שהאריך לבאר זה:

פירוש ב

ב ואו"ת "תקיף" וכן תרגם יוב"נ והם תרגמו לפי הכוונה:

פירוש ג

ג וכן פי' רש"י ז"ל "טעון משאות", ומזה "ואת הכבודה" (שופ' יח כא) ופי' רש"י ז"ל גם שם, משאות כל דבר שהוא כבד בהליכתו, שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקום אחריהם, וז"ל הרד"ק ז"ל שם בפירושו "ותרגומו קנינא כתרגום רכוש שהוא ג"כ כולל קנין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין":

פירוש ד

ד וכן "יכבדו בניו ולא ידע" (איוב יד כא) ר"ל יכבדו בעושר, ההיפך מן "ויצערו" שלאחריו, וכמו "והכבדתם ולא יצערו" (ירמי' ל יט):

פירוש ה

ה ע"כ אומר ואברם כבד, כי הוא היה כבד מצד מקנהו, ורכושו שהיה רב וכבד מאוד, וכן "כאלה נובלת עליה" (ישעי' א ל) מצד עליה שהם נובלים יאמר על האלה שהיא נובלת, ומלת במקנה כולל צאן ובקר וחמרים וגמלים ואתונות שזכר למעלה (יב טז) כמו "הנה יד ד' הויה במקנך" (שמות ט ג) "וימת כל מקנה מצרים" (שם פ' ו) ונזכר שם סוסים וחמורים וגמלים, ובקר וצאן, כי כן יקראו כל הבע"ח שהן למאכל או לעבודת האדם, לפי שהן מקנת כסף:

פירוש ו

ו ולולי שפרט כן היה אפשר לטעות ולפרש כבד, מן "וידי משה כבדים" (שמות יח יב) "ועיני ישראל כבדו מזוקן" (למטה מח יו"ד):

פירוש ז

ז מסע אחר מסע, והיה מתנהל לאטו, לפי שהיה כבד מאוד במקנה, והיתה הליכתו נחלקת במסעות הרבה, שהיה נוסע ושוהה וחוזר ונוסע, וכן היה מסע הרועים הנוסעים ממקום למקום בכלות המרעה ממקום הראשון:

פירוש ח

ח כי מצרים בנגב והנוסע ממנה הולך לצפון:

פירוש ט

ט והוא שכתב "מנגב ועד בית אל" ועיין ביאור רש"ד:

פירוש י

י הוסיף לבאר עוד להודיע כי לא נטע אפילו במקום אחר באותו ההר אלא באותו מקום שעשה שם המזבח בראשונה:

פירוש יא

יא ויקרא שם פעם אחרת בשם ד', כמו שתרגום אונקלוס "וצלי תמן אברם בשמא דה'":

פירוש יב

יב ר"ל **אהל**:

פירוש יג

יג שיבוא מן **קֹדֶשׁ קָדָשִׁים** ומן **חֹדֶשׁ חדשים** ויבוא האל"ף בקמץ חט"ף:

פירוש יד

יד וזה המשקל בלשון יחיד, הוא נמצא כן בכל המקרא:

פירוש טו

טו כמשקל בַּקְדָשִׁים לא יאכל:

פירוש טז

טז פי' והנה מצאנו ואהלים בחולם, על משקל **כּוֹכָבִים גּוֹרָלוֹת**, אם נרצה לומר ממנו לשון יחיד, נצטרך לומר **אהל** בקמץ תחת ה"א על משקל **כּוֹכָב גּוֹרָל**:

פירוש יז

יז אעפ"י שלא מצאנו **אֹהֶל** בכל המקרא, וכן כתב הרד"ק ור"ש ן' מלך, כי זה שבא האל"ף בחולם על משקל **גֹּרָל כּוֹכָב** שהמקובץ מהם **גּוֹרָלוֹת כּכָבִים** ואף כי לא נמצא במלת **אהל** משקל זה בכתוב:

פירוש יח

יח מלה זאת תאמר על שנים כמו כאן:

פירוש יט

יט ותאמר על רבים כמו "ויענו כל העם יחדיו" וכתב הרד"ק בשרשיו שרש "יחד", הוי"ו יחדו הוא סימן הרבים על יחיד, כמו עליו, אליו, ואעפ"י שאין בו יו"ד ברוב, הרי מצאנו "עלו בשמים ירעם" (ש"א ב י) בלא יו"ד (וכתב רא"ב בנימוקיו כן הוא בכתיב, אבל הקרי הוא ביו"ד) וכן יחדיו נמצא ביו"ד שלשה (ירמי' מו יג, שם שם כא, שם מט ג) ולפי שנתקבץ בו היחידות והרבוי נאמר כן (וכתב רא"ב בנימוקיו שנמצא מלת יחדיו על נקבות רבות, כמו "ואנחנו יחדיו אין זר אתנו בבית" (מ"א ג יח) ע"כ). וההבדל בין יחדיו ליחד, יחדיו מורה שווי בין שני הדברים ויבוא להורות ששניהם שווים, או שהם באותו ענין שהם מדברים בו כאלו הם שוים, "הרה ויולדת יחדו" (ירמי' לא ח)"בחורים וזקנים יחדו" (שם שם יג) כאלו כולם שוים, וכן "וילכו שניהם יחדו" (למטה כב ח) בעצה אחת ובדעה אחת, כלומר הלכו להקריב עולה (עיין רש"י ז"ל) וכן "הילכו שניהם יחדו בלתי אם נועדו" (עמוס ג ג) שפי' בעצה אחת ובדעה אחת, יחד מורה חלוק בין שני הדברים, "יחד עשיר ואביון" (תה' מט ג) "יחד כסיל ובער יאבדו" (שם שם יא) אעפ"י שיש יתרון רב לאלו על אלו, ויש יחד שהוא למעט כמו "אנחנו יחד נבנה" (עזרא ד ג) למעט צרי יהודה ובנימין, ולא תמצא כמוהו ביחדו:

פירוש כ

כ הח' ז"ל יאמר שמלת יחדו זרה, ובאמת היא קשה בדקדוקה, והנה הוא כדרך כל **או**"ו שבמקרא שמורה רבוי לצירוף היחיד, והטעם בעבור התחבר פרטים יחידים רבים לצירוף יחיד, ע"כ נאמר יחדו והטעם כמו יחיד, ועיין הערה הקודמת מה שכתבתי בשם הרד"ק, והאהל יוסף יפרש "כי מלת יחדיו פעמים נכתב ביו"ד, ופעמים בלא יו"ד, והנה יו"ד יורה שהוא כנוי לשון רבים אל היחיד, והנה ויענו כל העם יחדיו, אין פי' שיענו כולם קול אחד, רק כל יחיד ויחיד מהעם עונה ככה, פי' כל העם ענו כולם כאחד כמו יחיד העונה, וכאן פי' לשון שנים יחד, לא יכלו לשבת יחד, ור' חיים צבי לערנער כתב, נ"ל להגיה, ואין פירוש יחדו רק כמו יחד", כלומר

שאין הבדל בין יחדיו, ובין יחד בלא וי"ו, כי הוי"ו איננו לכנוי, כ"א מנהג הלשון, כמו יו"ד של "בלתי" "זולתי" וכדומה, ולכן נמצא "ואנחנו יחדו" (מ"א ג יח):

פירוש כא

כא כצ"ל, וכן הגי' בגמ"ט, ובקצת ספרים נכתב "כרעיו" וט"ס הוא, והוא לשון הפי' "יגיד עליו רעו" (איוב לו לג) ופי' חברו, ור"ל כטעם חברו הכתוב למעלה (יב ו) שהוא ג"כ, במלת אז:

פירוש כב

כב ר"ל כי בפ' נח בזכרו בני כנען לא נזכר שם פריזי, יתכן שאחד מהנזכרים שם הוא הפריזי ולו שני שמות, כמו בן שמואל, וכמו שאבאר, ובס' (שמות ג ח) כתב הח' ז"ל שהפריזי הוא צידון:

פירוש כג

כג פי' שנזכרו בפסוק "וכנען ילד" (למעלה יו"ד טו) כי אחד עשר בנים הי' לכנען כמו שכתוב שם:

פירוש כד

כד פי' כי בש"א (ח, א ב,) כתוב "ויהי כאשר זקן שמואל, וישם את בניו שופטים לישראל, ויהי שם בנו הבכור יואל, ושם משנהו אביה, שופטים בבאר שבע", ובדה"א (ו יג) כתוב "ובני שמואל הבכור וַשְׁנִי וַאֲבִיָה, והנה וַשְׁנִי הוא יואל האמור (בש"א ח ב) ובשתי השמות היה נקרא ועיין רד"ק שם:

פירוש כה

כה המג"ט יגרום "ושלשה לאבי אביו", ואמר אבי אביו בדרך קצרה, כי לפי האמת הוא אבי אבי אביו של שמואל, והנה בש"א (א א) כתוב "אלקנה בן ירחם, בן אליהו, בן תחו, בן צוף אפרתי" ובדה"א (ו יב) כתוב "אליאב בנו, ירחם בנו אלקנה בנו", ושם באותה פרשה (פסוק יט) כתיב "בן אלקנה בן ירחם בן אליאל" והנה קחשיב שלשה שמות אליהוא, אליאב, אליאל:

פירוש כו

כו ושרשו ימן, ופי' אימין את עצמי ר"ל אלך אני לצד ימין, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש כז

כז כלומר בקריאת המלה **וְאַשְׁמְאִילָה**:

פירוש כח

כח ושרשו **שְׁמאל**:

פירוש כט

כט פסוק הוא (ביחז' כא כא) "התאחדי הֵימִינִי השימי הַשְׂמִילִי" בלא אל"ף שמאל, וכתב ר"ש ן' מלך כי איננה עיקרית, כי אם למשך וכן כתב הרד"ק:

פירוש ל

ל והוא מקום מרעה הכבשים ושאר הבהמות

פירוש לא

לא כי פעמים יכפלו המלה ויהי' שרשו ככר:

פירוש לב

לב ופעמים יסירו הכפל כמו "כר נרחב":

פירוש לג

לג מקוצר מן בבת:

פירוש לד

לד אמר כי "כֻּלָּה מַשְׁקֶה", כֻּלָּה הוא לשון נקבה, מַשְׁקֶה בסגול הוא לשון זכר:

פירוש לה

לה אמר "תאכלהו" עתיד נסתרת בכנוי, ומלת "נפח" עבר נסתר לזכר:

פירוש לו

לו מקור מבנין הכבד:

פירוש לז

לז ונסע מן המזרח למערב:

פירוש לח

לח נטה אהליו ממקום למקום, ולא קבע לו מקום עד שבא אל סדום:

פירוש לט

לט והרלב"ג פי', רעים זה לזה, וחטאים לשם ית', וכן הוא בפס"ז "רעים אלו לאלו":

פירוש מ

מ ושם בפסוק נ' יאמר "ותגבהנה ותעשנה תועבה לפני" הנה ביאר שהיו רעים לבריות וחטאים לשמים ושניהם מפורשים בפ' וירא, בענין ממונם מה שהי' רע בעיניהם קבלת האורחים, ובענין גופם מה שאמרו "הוציאם אלינו ונדעה אותם" (למטה יט ה):

פירוש מא

מא פי' כי לא בא לידי מעשה עד שהנחילה השם לבניו:

פירוש מב

מב ושם ג"כ בדבור, ועיין מה שפי' הח' ז"ל שם, ומה שתרגם יוב"ע:

פירוש מג

מג ואין זה אילון מורה שזכר למעלה, כי אותו היה מישור אחר, ושם בכל המקום מורה, וזה היה מישורים שנים, או יותר הי' לאדם אחד הנקרא ממרא אחי אשכול ואחי ענר והי' בגבול חברון:

פרק יד

פירוש א

א מקום ששמו גוים, לפי שנתיישב אותו המקום מעמים מאוספים מזה ומזה, וכן כתוב באחד ושלשים מלכים שהרג יהושע "מלך גוים לגלגל אחד" (יהושע יב כג), וכן פירש"י ז"ל, והוא מב"ר פ' מב מאמר ר' לוי:

פירוש ב

ב כמו שיאמר "כדרלעומר מלך עילם", ומה שאמר "שושן הבירה אשר בעילם המדינה" (דניאל ח ב) לא תשוב מלת המדינה אל שושן, רק אל עילם הסמוך לו:

פירוש ג

ג כן פי' הח' ז"ל (אסתר א ב) שושן הבירה, שם ארמון כמו "לא לאדם הבירה" (דה"א כט א) וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה":

פירוש ד

ד וכן דעת אונקלס שתרגם "מלכא דעממין", ויוב"ע תרגם "מלכא דעממיא משתמעין ליה", והן ארצות אחרות אשר לא הזכירן, להוציא מדעת המפרשים שהוא שם פרטי כמו "חרושת הגוים" (שופ' ד ב):

פירוש ה

ה והוא פעל עומד, ור"ל נתחברו:

פירוש ו

ו ושרשו שוד, והדגש בדל"ת **הַשְּׁדִים** תמורת הנח, כמו "ופטורי צצים" (מ"א ו יח) ששרשו **ציץ**, ובא הדגש בצדי"ק שניה תמורת הנח:

פירוש ז

ז ופי' שם הח' ז"ל כמו "ושדת אותם בסיד שיראו בו כל ארחותי" (ורש"י ז"ל ורבינו האי ורלב"ג כולם יפרשו שהוא כלי מכלי המאסר שאוסרין בו רגלי הנאסר) ואף ששם כתוב בסמ"ך וזה בשי"ן שמאלית הכל אחד, ויורה ע"ז הפי' הכתוב הבא אחר זה, "ועמק השדים בארות בארות חמר" שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין:

פירוש ח

ח שפי' חתיכה וחתיכות אעפ"י שפת בפתח ופתים בחירק כן נאמר מן סד סדים, או שד שדים:

פירוש ט

ט וכמו שיבאר:

פירוש י

י ט"ס הוא כי בפ' הזה יש שני "אל" "אל באפך" "ואל בחמתך", וכוונתו על הפ' אל בקצפך תוכיחני, ובחמתך תיסרני (תה' לח ב) וכן פי' שם הח' ז"ל "אל בקצפך, אל ישרת בעבור אחר ואל בחמתך, וכמוהו "ודעת קדושים אדע" (משלי ל ג)":

פירוש יא

יא ויהיה פי' הפ', אל עמק השדים, הוא עמק ים המלך, והוא גבול א"י לצד מזרח קרוב לדרום כמו שכתוב בגבולים:

פירוש יב

יב ותחסר הבי"ת:

פירוש יג

יג שענינו בששת ימים וחסר בי"ת, וכן "הנמצא בית ד'" (מ"ב יב יא) שפי' בבית ד', והכוונה בשנת השלש עשרה, כי דרך שם המספר בלה"ק, כשירצה לדבר מאחד מהמספר, יאמר המספר בעצמו, כמו זה ר"ל שנת שלש עשרה, וכן "שנת החמשים שנה" (ויקרא כה י, ויא) ר"ל השנה ההיא לבדה, עם ששם חמשים הוא שם כולל לחמש פעם עשר, וכן תיוב"ע וּבְתַלַסְרֵי שְׁנִין, וכן הוא דעת רשב"ג שאמר "כולהון י"ג שנה הי'" (פי' דבין עבודה ובין מרד לא הי' כ"א יג) (ב"ר פ' מב ו):

פירוש יד

יד ודעתו כי וי"ו ושלש עשרה הוא וי"ו החבור ולא במקום בי"ת וכן כתוב (סד"ע פ"א) מן הפלגה ועד שיצא אברהם אבינו מחרן כ"ו שנים הן (גי' הגר"א כ"ז שנים) י"ב שנה עבדו את כדרלעומר, וי"ג שנה מרדו, ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר, אותה השנה שיצא בא אבינו אברהם מחרן היא היתה שנת הרעב וירד למצרים, ועשה שם שלשה חדשים, ועלה ובא וישב באלוני ממרא אשר בחברון, והיא השנה שכבש בה את המלכים, וכן הוא דעת ר' יוסי (ב"ר פ' מב ו) כי שלש עשרה שנה נמשכו ימי

המרידה, וכן הוא דעת רב (שבת י, ב) וכן ת"א "ותלת עשרה שנין מרדו", וכן דעת רש"י ז"ל ועיין הרא"ם שם, והרלב"ג כתב כי אין לנו הכרע בזה כמאן:

פירוש טו

טו שם אומה שכבר נכרתה בימי משה, והם הי' מבני כנען, ואו"ת גְּבָרַיָּא וכן תיוב"ע:

פירוש טז

טז היא ארץ מואב, וגם היא ארץ רפאים כאמרו "האמים לפנים ישבו בה, רפאים יחשבו אף הם כענקים והמואבים יקראו להם אימים" (דבר' ב יא), בעבור מוראם ופחדם:

פירוש יז

יז מקור מן הדגוש ונגזר הפעל מן השם הרר:

פירוש יח

יח על משקל בְּדַבָּרָם אל פרעה:

פירוש יט

יט וביאורו שהכום בעלותם להר שעיר לאפוקי מפי' המפרשים שיפרשו הר שלהם וקאי על החורי, והח' ז"ל יפרש בהררם שב אל בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו ויכו את החורי בעלותם לשעיר:

פירוש כ

כ ובעבור שאמר בפסוק הקודם **אִתָּם** פרט בלשון "את" במקום "עם":

פירוש כא

כא שמימיו נובעין והיחיד הוא **בְּאֵר** ע"מ **פְּאֵר**, והמקובץ **בְּאֵרות**, ובסמוך לא נשתנה, "ויחפור את בְּאֵרות המים" (למטה כו יח):

פירוש כב

כב פה אצל "בֶּאֱרות חמר" נשתנה בסמיכות, וכן כתב הח' ז"ל (למטה כו יח) "כי באה סמיכות בארות על שני דרכים" וזה הוא השינוי שאמר, וכן כתב הרד"ק בשרש "באר" "ונשתנה בֶּאֱרות בֶּאֱרות חֵמר", כי סמיכות הרבים יבוא על שני משקלים **בְּאֵרות** המים (למטה כו יח) או **בֶּאֱרות** חמר:

פירוש כג

כג למלת "חמר" בעבור שהי' הבארות מן חמר ולא מן מים ובעבור שהיה חמר נשתנה הניקוד:

פירוש כד

כד וכן דעת רש"י ז"ל שפי' "בארות הרבה הי' שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין" ושעל ידי נטילת האדמה נעשו אלו הבורות, לא שהי' בארות של טיט ורפש, וזה הוא דעת הח' ז"ל שפי' ויכלו שמה ברצונם להמלט:

פירוש כה

כה ר"ל כי הנפילה של משה היתה ברצונו, לא כדמות הנביאים האחרים, וכן הפי' פה ויפלו ברצונם נפלו להחבא שם:

פירוש כו

כו כי הה"א הנוספת בסופה מורה על למ"ד בתחלתה ועיין קרני אור:

פירוש כז

כז שהיל"ל ההרה נסו:

פירוש כח

כח כי כבר נאמר, ויאהל עד סדום (למעלה יג יב) אבל לפי שבחר לו את כל ככר הירדן לרעות מקנהו, פעם כה ופעם כה, כאיש אהל ומקנה, שהוא לפעמים רועה במקום זה, ופעמים במקום אחר, וכשאירע המלחמה הזאת, כבר היה תושב בסדום, כי בחר לו העיר הזאת למושב לו, לכן אמר הכתוב כי אז ישב בסדום (רש"ד) או פי' כי אהלים הרבה היה לו עד סדום וביום ההוא היה באהל הסמוך לסדום:

פירוש כט

כט שפלט מן השביה ששבו כדרלעומר וחביריו והיה מעבדי לוט:

פירוש ל

ל והוא שת"ז לנס ונמלט מצרה, ודבר הכתוב בהוה, כי לא ימלט שלא ינצל אחד מן המערכה וע"ז נופל ה"א הידיעה:

פירוש לא

לא והוא בג' (נדה סא א) "ויבא הפליט זה עוג שפלט מדור המבול", (ועיין תוס' שם ד"ה "זה עוג" ובמהרש"א שם, וכן הוא בב"ר פ' מב ח, במ"ר פ' יט, דב"ר פ' א, תנחומא סוף פ' חקת), וכן תיוב"ע:

פירוש לב

לב ענין חליצה ל' לחמה והוא יוצא לשלישי, ופי' שנתן להם כלי מלחמה

פירוש לג

לג שפי' ג"כ חליצה למלחמה, והוא יוצא לשני:

פירוש לד

לד הושאל על הוצאות דבר ממה שהוא בתוכו, ומה שהיה הדבר בתוכו נשאר ריק:

פירוש לה

לה והוא לשון הרקת הכלי:

פירוש לו

לו כי גם לחנית יש תער אשר יתכן לומר ג"כ עליו והרק חנית, וכן כתב הרד"ק שרש "ריק" כי הוצאת החרב מתערה כמו הרקת הכלי, ואולי יש חנית שיעשו לו ג"כ תער", ולז"א והרק חנית ולפי הי"א וירק הוריק להם החרב והחנית ונתן בידם שילכו בחרבות שלופות ואינו חולק על פירושו, רק בתחלה פי' שמלת וירק נאמר על כלי מלחמה לפי שאמר הכתוב סתם וירק ופי' על כלי מלחמה:

פירוש לז

לז שם תואר במשקל שרידיו פליטיו, ופי' מלומדיו שלמדם פעמים רבות במלחמה:

פירוש לח

לח לא נזכר בשום מקום בתורה מזה:

פירוש לט

לט מנין גימטריא של "אליעזר" עולה שי"ח:

פירוש מ

מ כן דרשו רז"ל (נדרים לב א, ב"ר פמ"ג ב, שם פמ"ד ט, במד"ר פ' כז, שו"ט מזמור קי, ברייתא דל"ב מדות מדה כט, תנחומא לך סי' יג, פדר"א פ' כז):

פירוש מא

מא וכן כתב הג' בעל חות יאיר (שאלה ר"י) "וכי לא תוכל לסמוך על גימטריאות שהם מראים פנים לכל צד לטוב ולמוטב":

פירוש מב

מב שם עצם פרטי "אליעזר":

פירוש מג

מג והמולך בה בימי יהושע היה שמו אדוני צדק (יהושע יו"ד, א) כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקומות באמצע היישוב או שידעו מעלתו בקבלה (רמב"ן):

פירוש מד

מד כן הוא בדרז"ל (נדרים לב ב, פדר"א פ' כז ב"ר פ' נו, זהר לך דף פז א):

פירוש מה

מה וכן ת"א ויוב"ע "ומלכי צדק מלכא דירושָׁלֶם":

פירוש מו

מו ופי' הח' ז"ל שם "היא ירושלים, אולי נקראה כן, כי היא שלימה כנגד שער השמים, או שהיא ראויה להיות בשלום, או קראוה כן על דרך תפלה כדרך "שאלו שלום ירושלים" (תה' קכב ו)":

פירוש מז

מז שתרגם "והוא משמש קדם אל עלאה":

פירוש מח

מח וז"ל הח' ז"ל (תה' קי ד) ע"פ "אתה כהן לעולם" "כל כהן משרת, וכן ובני דוד כהנים הי' (ש"ב ח יח) והטעם לעבוד את השם":

פירוש מט

מט "וכן לכהן לי" (שמות כט מד) ופי' שם הח' ז"ל "שהם משרתי האהל והמזבח והי' קדושים", וכן ת"א "אקדיש לשמשא קדמי":

פירוש נ

נ ושם פי' הח' ז"ל "הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כאשר לקח מלכי צדק מאברהם, ויו"ד דברתי נוסף, ופי' על דברתי על מנהג כמו "דוברות בים" (מ"א ה כג):

פירוש נא

נא וי"ג "כי כהוגן עשה ויפה דבר":

פירוש נב

נב כי חז"ל אמרו (נדרים לב ב) "אמר ר' זכריה משום ר' ישמעאל בקש הקב"ה להוציא כהונה משֵם שנאמר "והוא כהן לאל עליון", כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאה מאברהם, שנאמר ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ, וברוך אל עליון, אמר לו אברהם, וכי מקדימין ברכת עבד לברכת קונו מיד נתנה לאברהם שנאמר "נאם ד' לאדני שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגליך" (תה' קי א) ובתריה כתיב "נשבע ד' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק" (שם פסוק ד) והיינו דכתיב "והוא כהן לאל עליון" הוא כהן ואין זרעו כהן, ועיין תוס' שם ד"ה ומלכי צדק, והח' ז"ל יאמר שכהוגן עשה ויפה דבר:

פירוש נג

נג וכן פי' (למטה טו א):

פירוש נד
נד ענינו נתן ומסר, וכן ת"א "דִּי מְסַר סַנְאָךְ בִּידָךְ":

פירוש נה
נה שפי' תתן ותמסור לך עטרת תפארת:

פירוש נו
נו כי שרשו "מגן":

פירוש נז
נז וכן כתב הרלב"ג "שראוי לאדם לכבד השם מהונו להעיד שכל הטובות המגיעות לאדם באות מהשם ית' ולזה נתן אברם מעשר מכל השלל והשבי לכבוד השם, עם שבזה הישרה להרגיל האדם בתכונת הנדיבות:

פירוש נח
נח כי הוא היה כהן לאל עליון:

פירוש נט
נט ופי' הח' ז"ל שם "שבועה בדבר קיים, ואשא כמו "וירם ימינו ושמאלו אל השמים" (דניאל יב ז), ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים":

פירוש ס
ס כי מלכי צדק אמר "ברוך אברם לאל עליון" ולא הזכיר השם, ואברם אמר הרימותי ידי אל ד' אל עליון", ע"כ יאמר שהוא השם שברכני זה הכהן אעפ"י שהוא לא הזכירו:

פירוש סא
סא נעל שת"ז לבית הרגל, והוא לשון נעילה ונרתק, וברוב הוא מקושר עם רגל, ומצאנוהו גם על מעטף יד, "וישלף נעלו" (רות ד ח) תיוב"ע "נרתק יד":

פירוש סב
סב במג"ט הגי' "אך בלעדי אשר לקחו" ומלת "בלעדי הוא מלת היחס מורכבת מן בַּל־עַד וענינו לשלול יחס הקירוב והשייכות, וטעמו זה איננו קרוב עדי, איננו מתיחס לי, כלומר רחוק ממני, ובאה בכנוי הרבים כרוב מלת היחס, והח' ז"ל יפרש ג"כ היו"ד לכנוי, כלומר אך בלעדי לקחו, וכל הנלקח מרכושך הכל בלעדי כי אין לי חלק בו, ואין לי צדקה עליו ועיין "קרני אור":

פירוש סג
סג וכן פי' רש"י ז"ל עבדי שהלכו אתי:

פרק טו

פירוש א

א וכן ת"א בנבואה וכן תרגם ירושלמי "פתגם "נבואה":

פירוש ב

ב וכאשר הייתי מגן לך והצלתיך, כן אנכי מגן לך מהם ומאחרים שלא יוכלו להרע לך, ועיין מורה בפי"ח מהחלק השלישי:

פירוש ג

ג וכמו שאמר, שכרך הרבה מאוד", שכר עמלך בצדקתך ויושר לבדך הרבה מאוד למעלה ממחשבת כל לב, שעל זה יורה מלת מאוד:

פירוש ד

ד וכן פי' למעלה (יד יח) "בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו":

פירוש ה

ה דעתו שהיו"ד נוסף במלת ערירי כמו שנוסף במלת אכזרי:

פירוש ו

ו כי צ"ל ערירים בשתי יודי"ן הראשונה יו"ד היחס, והשניה על הרבים ותחסר היו"ד הראשונה, וכן כתב בס' מאזנים באות חירק "וימצא נוסף ולא יכול אדם להסירו כמי "ערירי" "פנימי" כי אינם כמו אכזרי (שתוכל לאמר אכזר בהעדר היו"ד) ויהיה הפי' "וסר ממלת ערירים יהיו", היינו שסר היו"ד ממלת ערירים שהוא ברבים, ובנפרד לא יסור לעולם, שלא תוכל לומר "עריר" כמו "אכזר":

פירוש ז

ז "בְּלָא וְלָד" וכן ת"א בפ' "ערירים ימותו" "ערירים יהיו" (ויקרא כ כא) וכן תיוב"ע "בְּלָא בְנִין":

פירוש ח

ח והרימות מכס לד' (במד' לא כח) מן "כסס":

פירוש ט

ט ושרשו "שקק":

פירוש י

י וענינו מן "שוק" כלומר הולך ובא כמו "דוב שוקק" (משלי כח טו) והנה שני שרשים בענין אחד, ומשק ושוקק ענינם הליכה במהירות ובתמידות, וטעמו האיש שכל עניני הבית הולכים ומתנהגים על ידו, ואו"ת "בַּר פַּרְנָסָא הָדֵן דְּבָבֵיתִי":

פירוש יא

יא פסוק הוא (בישעי' מא ז) "אמר לדֶבֶק טוב הוא" שהוא בסגל מגזרת השלמים, כן משק, גם מכס, שהם מהכפולים כולם בסגל, וכן פי' הח' ז"ל (שמות יב ד) על מלת במכסת, "כי הוא מפעלי הכפל והכפל חסר ממלת במכסת, גם מן המכס":

פירוש יב

יב פי' שהוא אליעזר בן דמשק:

פירוש יג

יג ההולדה, ובמקח"מ הגי' "רמז לאבר":

פירוש יד

יד קרוב למעים ושוכן עליהם:

פירוש טו

טו שפי' מענין זכות:

פירוש טז

טז וכן אמר הכתוב "צדק ומשפט מכון כסאיך" (תה' פט טו) ובאמרו אחים ר"ל פי' אחד להם:

פירוש יז

יז והיא התכונה לפתוח את ידו לעני

פירוש יח

יח למעלה (יא כט, יב, א):

פירוש יט

יט ודעת הרמב"ן כי בחרן בא אליו הדבור לך לך מארצך כאשר הבאת במקומו:

פירוש כ

כ כי הוא דבר סכנת נפשות לעשות מלחמה להוריש את הכנעני, ולחזק לבו שאל אות:

פירוש כא

כא ששאל ג"כ אות בענין המלחמה (שופ' ו לז) אע"פ שהאמין בדבר השם, כי הוא היה מדבר עמו ולא נענש:

פירוש כב

כב עוד טעם אחר לשאלו אות, אם היה שבועה לא היה מצטרך לאות:

פירוש כג

כג כי השבועה היה בלתי תנאי הן שיהי' ישראל צדיקים, והן שיהי' רשעים:

פירוש כד

כד כי רק הנבואות הם על תנאי, כמו שמצינו (ויקרא ג ד) אם בחקותי תלכו, ונתתי גשמיכם בעתם", ומצינו שאם לא יעשו ישראל המצות נעצר הגשמים, וכן "אם ישמרו

בניך בריתי" (תה' קלב יב) "אם ישמרו בניך את דרכם" (מא ב ד) וע"כ היה אברם מתירא, אולי יחטאו בניו ולא ינחלו את הארץ לכן שאל אות, וכרת ברית אתו, אבל על הזרע שיהיה עתה בקרוב לא יתכן כריתת ברית, שאינו כי אם על ד ר העומד לדורות:

פירוש כה

כה כי אין עון בשאלת האות:

פירוש כו

כו וכן פי' רש"י ז"ל (מב"ר פ' מד), וכן ת"א "עֶגְלִין תְּלָתָא וְעִזִין תְּלָתָא וְדִכְרִין תְּלַת":

וכן פי' הרד"ק בפי' על התורה, ובשרשים שרש עגל "כי אין לומר בת שלש שנים, כי בת שלש שנים תקרא פרה":

פירוש כז

כז וכן תיוב"ע, עֶגְלָה בְרַת תְּלַת שְׁנִין, וכן פי' הרלב"ג וכתב "והנכון שצוה לקחת אלו הבהמות כשהגיעו לג' שנים, כי אז הם בשלמותם לפי עניינם בעצמם":

פירוש כח

כח הכבש הגדול יותר מבן שנה יקרא איל והוא הזכר במין הכבשים ובארמית "דכרא" וכן ת"א "ודכרין":

פירוש כט

כט וכן ת"א ובר יונה" שפי' הרך במין היונה, כי מהכתוב לא נוכל לידע איזה מין מהעופות היה הגוזל, כי כל קטני העופות יקראו גוזלים, כמו שאמר על בני נשר "על גוזליו ירחף" (דבר' לב):

פירוש ל

ל עגלה עז ואיל:

פירוש לא

לא תר ובן יונה:

פירוש לב

לב והם הנדרסים ואינם דורסים ויש ביניהם שתוף בטבע, והנקבה מהם לא תזקק לזכר אחר מות בעלה ומן המינים האלה יצוה לזרעו להקריב:

פירוש לג

לג העגלה והעז והאיל:

פירוש לד

לד ופי' שם הח' ז"ל "הרי נדוד" וכוונתו מונדים ומפורשים:

פירוש לה
לה כן היה דרכם לעבור בין הבתרים בכריתת ברית.

פירוש לו
לו בברית קרוי בתר, ובשאר ענינים קרוי נתוח, "ונתח אותה" (ויקרא א ו), גם מלת "ברית" כמו הפוך "בתר" לדעת ר' יוסף זארק בעל רב פעלים:

פירוש לז
לז כמו איש מלחמה, והוא תואר לאיש של רֶשַע:

פירוש לח
לח חוברות אשה אל אחותה כנפיהם (יחז' א ט):

פירוש לט
לט וגם בדברים שוים ודומים שאין בהם רוח חיים:

פירוש מ
מ שעורו בתרו של כל איש נתן לקראת רעהו, כי גם הבהמה תקרא איש. כמו שכתוב "שבעה שבעה איש ואשתו" (למעלה ז ב):

פירוש מא
מא כוונתו לאמר כי מלת איש עצם הדבר, שאם לא כן לא היה אומר איש בבהמה כמ"ש באדם כי שנים המה האדם והבהמה, והיה לו לשנות בבהמה, אם לא שמלת איש עצם הדבר

פירוש מב
מב כי גם הם הי' שחוטין לקרבן, אבל לא בתר אותם, כי בכל עוף הקרב נאמר "לא יבדיל":

פירוש מג
מג כן פי' הח' ז"ל (למעלה ז יד) ע"פ "כל צפור כל כנף" "צפור שם כלל לאשר יש לו כנף" וכן פי' בס' "יסוד מורא" (שער ב) "ואת הצפור לא בתר כולל תור וגוזל":

פירוש מד
מד והוא שם כללי לכל עוף הדורס, ולכן כתב "וישב, אותם" בלשון רבים:

פירוש מה
מה עיין רש"י ורד"ק שם, והמבאר רש"ז יביא דעת געזעניוס, כי עיט נאמר גם על החיות הדורסות וחומסות בחזק:

פירוש מו
מו והם הפגרים השלמים, וכן דעת הרד"ק, כי לא יאמר על הבתרים אלא על הפגרים והם השלמים שהם התר והגוזל, כי לא יאמר פגר, גוף או גויה, אלא על השלם. כמו

כפגר מובס" (ישעי' יד יט) "פגרים מתים" (שם לז לו) גוית שאול" (ש"א לא יב) וכן ת"א "עַל פַּגְלַיָּא" וכן דעת רש"י ז"ל לפי גי' הס"א ועיין "קרני אור":

פירוש מז

מז כי שרשו "נשב":

פירוש מח

מח פי' הוא גרוש ושלוח העיט מהפגרים, כי אברם היה מנשב אותם ומפריחם מעליהם, ומלת "אותם" תשיב אל העיט, כי רבים הי', ויהיה פי' וירד העיט ע"ש המין:

פירוש מט

מט מלשון נשיבה והפרחה:

פירוש נ

נ אברם השיב על הפגרים ע"י נענוע, עם איזה דבר המניע את האויר להבריח העיט מלבוא עליהם, ע"כ "אותם" מורה על הפגרים, והם רבים, והציל אותם מלירד העיט עליהם, וכן פי' דעת זקנים מבעלי התוספות "אברם היה מניף בסודרו שלא ישלוט בהם העיט עד הערב:

פירוש נא

נא כי בעבור שכתוב "ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם", גם כתוב מקודם זה "ויוצא אותו החוצה, ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים", שהיה בעת הכוכבים נראים, הנה זה ראיה שהיה המחזה בחלום, ולקח לו את כל אלה ביום המחרת אחר שהקיץ וכן פי' הרד"ק:

פירוש נב

נב וכן פי' הח' ז"ל (למעלה ב ה) בפ', וכל שיח השדה, "כי בעבור שנמשל האדם לעץ השדה על כן נמשלו בו, כמו שיח וניב וסעיף ובד ואמיר וסרעף שהן משמות העץ":

פירוש נג

נג והוא הנולד במדינה שלא בא ממדינה אחרת לכאן, לפיכך נקרא אזרח, ע"ש התחלת התגלותו וגדולו, שתחלת צמיחתו היה כאן לא במדינה אחרת, ועם זה בן אומה ידועה מגזעה ומשרשה בנגוד לשם גר:

פירוש נד

נד ופי' הח' ז"ל שם "וטעם אזרח כאלו בעל ענפים רבים, וכמוהו מי שיש לו משפחה רבה והפך זה הגר, כי הוא כמו גרגיר נכרת מהעץ":

פירוש נה

נה פרי קטן, ויתכן שהם הזיתים שמניחים בראש האילן שיתיבשו, "שנים שלשה גרגרים בראש אמיר" (ישעי' יז ו):

פירוש נו

נו כי יש להתבונן מזה עיקרים גדולים מלשוננו:

פירוש נז

נז (ובשמות יב מ) "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה", הוסיף שלשים על האמור פה, לפי שכלל בהם ימי גרותו של אברהם בארץ לא לו, ותחלת ימי גרותו מיום צאתו מאור כשדים, ומעת צאתו משם עד שנולד יצחק שלשים שנה, ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ת' שנה:

פירוש נח

נח פי' שזה מוסב על הגזירה, שהשם אמר לאברהם שנחשבו שני הגירות לזרעך מיצחק, והגזירה היא מהיום:

פירוש נט

נט פי' בני ישראל יהי' להם עבדים, וכן תיוב"ע דיפלחון להון" ככל לשון עבדות שאינו קשור עם בי"ת שחוזר על העובד, ועיין קרני אור:

פירוש ס

ס וכן פי' הרד"ק "כי כן הוא דרך הלשון בכנוי המיתה":

פירוש סא

סא פי' שלא תראינה עיניך בכל הצרות האלה אשר תקרינה לבניך:

פירוש סב

סב עיין בפי' הח' ז"ל (איוב מב טז):

פירוש סג

סג הקדמונים אמרו עשרה דורות מאדם עד נח, וכן עשרה דורות מנח עד אברהם:

פירוש סד

סד וברבוי על הרוב ע"מ נקבה דורות:

פירוש סה

סה והחולם והשורק מתחלפים, ונמצא רק פ"א במקרא, ופי' שם הח' ז"ל, כמו לגור בלשון ארמית, בארמית שבמקרא בהשאלה "תחתוהי תדור חיות ברא" (דניאל ד יח):

פירוש סו

סו משך תקופת חיי האדם בארץ ויש ארוך ויש קצר כי שנות הדורות אין מספרם שוה, עיין בפי' הח' ז"ל (שמות א ו) ובביאורי שם:

פירוש סז
סז באו וירשו את הארץ, כי לא החל השעבוד עד אחר מות יעקב וכל הדור כמפורש בפ' ואלה שמות:

פירוש סח
סח הדור הרביעי מבאי מצרים:

פירוש סט
סט והדור הרביעי התחיל מעת ירידתם למצרים:

פירוש ע
ע ובני אהרן ומשה שהם דור רביעי הי' מבאי הארץ:

פירוש עא
עא כי העונש יקרא עון, ופי' עון האמורי, עונש עון האמורי, ועונש העון יקרא עון, ופי', גדול עיני מנשוא, עונש עוני, וכמו כן עונש החטאת יקרא חטאת כמו, זאת תהיה חטאת מצרים (זכרי' יד יט):

פירוש עב
עב לפי שהיה החזק שבשבעה גוים.

פירוש עג
עג סיחון ועוג שני מלכי האמורי (דבר' ד' מז, יהושע ט יו"ד):

פירוש עד
עד כמפורש (יהושע יו"ד, ה):

פירוש עה
עה וראש הפסוק "ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם", ע"כ הזכיר התקיף שבהם, גם לפי שהוא הנלכד תחלה, וגם אם הלכו דרך ארץ פלשתים, היה הוא הנלחם תחלה, כי בהיותם במדבר פארן, והעפילו לעלות ההרה, כתיב ויצא האמורי היושב בהר ההוא (דבר' א מד):

פירוש עו
עו הוא מה שדרשו ז"ל עון האמורי" עון האמירה שאמר במה אדע כי אירשנה" (למעלה פ' ח):

פירוש עז
עז ודעת הח' ז"ל כי לא חטא אברהם בזה כאשר פי' למעלה פ"ז:

פירוש עח
עח זמן עבר, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש עט

עט "ויהי השמש לבוא" (למעלה פסוק יב), ופי' שהי' נוטה לבוא כלומר סמוך לשקיעת החמה, והוא קודם זה הזמן:

פירוש פ

פ תהש"נ, לכהות ועממית חשך אפלה:

פירוש פא

פא ונזכר שם שלשה פעמים, בעלמה תוציא פניך (ירמי' יב ו) בעלטה הוצאתי (שם ז) בעלטה ויצאו (שם יב):

פירוש פב

פב כי חשך הלילה היא כמו מעונן ומכוסה, ועפי"ז י"ל עלטה, כמו לעטה מכוסה:

פירוש פג

פג וזהו שאמר שבאה השמש ואין לה אור כלל, גם לא האור הנראה בעבים, ואף אור הכוכבים לא נראה, ולזה הפי' עלטה ענן ולא חשך כפי' הראשון:

פירוש פד

פד כי הי' לו לומר, והנה עשן תנור, כשם שנאמר במעמד הרי סיני כעשן הכבשן (שמות יט יח) ויפרש:

פירוש פה

פה עשן כעשן התנור:

פירוש פו

פו אש כשלהבת הלפיד, וכן פי' הרמב"ן ז"ל, נראה כאלו תנור עשן כולו, ובתוכו לפיד אש בוערה כענין "עשן גדול ואש מתלקחת":

פירוש פז

פז לכבודו ית' שעבר עתה ביניהם לא אמר בין הפגרים:

פירוש פח

פח כי כך דרך כורתי הברית שישבעו תחלה ואח"כ יכרתו ברית, והברית הוא שעוברין בין בתרי הבהמה:

פירוש פט

פט וסופו "ויעברו בין בתריו":

פירוש צ

צ והברית הזאת הוא קיום השבועה שנשבעו כבר, וכמו שאומר יהי מבותר כבהמה זו מי שיעבור על השבועה, וע"כ ת"א "ברית קיימא", שהוא קיום השבועה שלשבעו תחלה, ואף שברית שהוא כזה, אינו נופל בשכינה, ח"ו, אבל הכוונה בברית הזאת,

כאשר תהי' אצל ההי"ת, כי כשם שאי אפשר שיהי' בתרים חוזרים לכמות שהי', כך אי אפשר שתתבל מתנתו ית' ועיין (למעלה טו י בקרני אור הערה טז):

פירוש צא

צא שם מתחלת המתנה מפאת הנגב למערב א"י בגבול חלק שמעון:

פירוש צב

צב אשר על פני מצרים הנופל בהיאור הגדול:

פירוש צג

צג ונהר מצרים אינו נילוס, כי הוא נקרא יאור ולא נהר:

פירוש צד

צד שלשה הנזכרים המה ג"כ מבני כנען:

פירוש צה

צה ויש לכל אחד מהם שני שמות, והרבה נמצאים במקרא איש אחד בשני שמות, כי לא נזכרו כאלה השמות בפ' נח, ויכול להיות שהולידו הערקי והסיני משפחות, ונכרתו מהם, ובניהם הי' קני וקניזי וקדמוני, שפשטו וכבשו החלק הזה מן הארץ עד נהר פרת, ונקראת על שמם, כי אביהם כנען לא תפס בתחילה רק מן הירדן עד הים הגדול, ומבני בניו כבשו עד נהר פרת, והי' לראשי בתי אבות, תקרא האומה בשמה כנהוג בשבטי ישראל, עיין (למעלה יג ז בקרני אור):

פירוש צו

צו והם גבורים ואנשי זרוע שהשמידם השם, והם לקחו בימים ההם את כל החוי, ע"כ בכאן במקום החוי נכתב הרפאים, ויראה כי הרפאים גם הם מאחת משפחות כנען, ואח"כ נשמדו הרפאים כמבואר במשנה תורה, ושבו החוים למשול בחלק מן הארץ, ע"כ בדברי משה לא נזכרו רפאים בתוך ז' אומות אלא החוי (דבר' ז א):

פירוש צז

צז וימנה הכנעני עם בניו:

פירוש צח

צח פי' שלא ימנה בכל מקום בשוה כסדר תולדותם, כי הנה היבוסי הבן השלישי לכנען, וימנה אותו בפה באחרונה, וכן (שמות ג יז) בפ' ואומר אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והפריזי והחוי והיבוסי", ימנה אותו ג"כ באחרונה:

פירוש צט
צט כולם המה בני כנען:

פירוש ק
ק וכולם נקראו על שמו, והם א) צידון, ב) חת, ג) יבוסי, ד) אמורי, ה) גרגשי, ו) חוי, ז) ערקי, ח) סיני, ט) ארודי, י) צמרי, יא) חמתי:

פירוש קא
קא בשארי מקומות שבתורה:

פירוש קב
קב פי' בתחלה או באמצע, ונקראו כולם ג"כ כנעני דרך כלל, כשם אביהם שיצאו ממנו, לפי שכולם בני כנען:

פירוש קג
קג כפי המבואר בפרשה, ואלה עשרה עממין בני כנען שנתנו לאברהם, אבל נתחלף השם ברובם אחר שנפרדו לארצותם לגויהם, ונקראו בשמות אחרים, אולי העלו להם שם על שם הארץ:

פירוש קד
קד שיזכיר הכנעני לבדו במקום כולם ועיין למעלה ט יח):

פרק טז

פירוש א
א כי הוא בנין האב והאם, גם מי שיש לו בנים נקרא בנוי:

פירוש ב
ב כי שרשו **בנה**:

פירוש ג
ג פי' כל מלת "חי" בין שתהיה תואר כמו "כל נפש אשר הוא חי":

פירוש ד
ד כמו "וארפכשד חי" הוא חסר ה"א, כי הוא מלשון "חיה" וכן בן מלשון "בנה":

פירוש ה
ה לשון שמיעה שאחריו בי"ת או למ"ד השימוש אינו מורה לבד על שמיעת הדברים באזנים אלא על ההקשבה וההסכמה לדברי האומר, ופי' הח' ז"ל שאמר לה כן, פי' שהסכים לה, וכתב הרמב"ן כי "גם עתה לא נתכוין שיבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו לעשות רנון שרה, אבל בכל זאת לא מהר אברם לדבר עד

שלקחתה שרי ונתנה בחיקו, וע"כ יפרש הח' ז"ל שאמר לה **כן** שהבטיחה שישמע לדבריה, והיא מיהרה ונתנה שפחתה לאישה:

פירוש ו

ו כי משישבו בארץ כנען המתינה עוד עשר שנים, כי חשבה, כי שם יתן לאברם בן ממנה:

פירוש ז

ז ביבמות (דף סד א):

פירוש ח

ח ושם ביבמות מבואר מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת:

פירוש ט

ט חז"ל סמכו למקרא זה דין נושא אשה ושהה עשר שנים ולא ילדה חייב לישא אחרת, ולא שמטעם זה לקח אברם את הגר:

פירוש י

י ושם מבואר, ואעפ"י שאין ראיה לדבר, זכר לדבר "מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען":

פירוש יא

יא שרשו קלל:

פירוש יב

יב פי' הנח הנעלם הנמשך מן הצירי שתחת התי"ו, כי התי"ו הוא אות המשרת:

פירוש יג

יג ובין הקו"ף שהוא אות השרש משרש **קלל**:

פירוש יד

יד במקום הדגש הראוי להיות לחסרון אות הכפל:

פירוש טו

טו הוא פי' אחר, והח' ז"ל יפרש רק מלת "ותקל" לכן יאמר "והוא":

פירוש טז

טז ודעת הרש"ד שגם מלת "ואקל שבפ' שאח"ז הוא מבנין נפעל לכן כתב "יתכן שהם מבנין נפעל, ויהיה הנח במקום הדגש הראוי להיות לחסרון נו"ן נפעל", וסיים הרש"ד שם "ודלא כהראב"ע":

פירוש יז

יז כי משפטה **וַיִּמְצָאֶהָ**:

פירוש יח
יח בתוספות ה"א "איה האנשים" (למטה יט ה):

פירוש יט
יט פי' שמלת מזה ל"ז ומוסב על המקום:

פירוש כ
כ כלומר המקום שבאת ממנו אֵי הוא? ובכ"י "מאיזה מקום" והוא הנכון, שמלת מקום ל"ז ברוב, כי יש מקום ל"נ

פירוש כא
כא בפַּתַח הרי"ש:

פירוש כב
כב בעבור החי"ת:

פירוש כג
כג כי בכולן נפתח האות שלפני האות הגרון:

פירוש כד
כד ובא הרי"ש בפתח בס"פ שלא כמנהג (רש"ד):

פירוש כה
כה ר"ל טעמו כי אין בלשוננו זרים שלא ימצא להם טעם למה באו כן:

פירוש כו
כו פעמים רבות מלות הנה מורה על עתיד קרוב כמו "הנך הרה דאשת מנוח" (שופ' יג ה) ולפעמים נאמרת על מה שהוא עכשיו, כמו "הנה נא את עקרה" (שם ג) וכאן יש בה שתי ההוראות יחדיו, הנך הרה עכשיו, והנך יולדת בן בקרוב, ויאמר הנך לנקבה:

פירוש כז
כז ר"ל כמ"ש עִמָּך מן עם, כן נאמר הִנָּך מן הֵן:

פירוש כח
כח ר"ל שאינו נרגש האל"ף במבטא כי היה ראוי לבוא בצירי תחת האל"ף:

פירוש כט
כט וננקד העי"ן בציר"י והאל"ף נח ולא נרגש במבטא:

פירוש ל
ל כי הפרא בטבעו בלי עול ובלי פחד ודאגה, וזהו החפשית בלי מורא אדון, גם כתוב "פרא למוד מדבר" (ירמי' ב כד) פראים במדבר, כי הולך במדבר בלי פחד, ודומה לזה יהיה הבן שתוליד, אדם חפשי בלי עול בין בני אדם, ובלי פחד כפרא הזה בין הבהמות:

פירוש לא

לא פי' מי שהוא זר כנגד משפחתו:

פירוש לב

לב וקרוב לזה פי' רע"ס, פרא הוא חמור הבר, אמר שיהיה חמור במזגו מצד האם המצרית, כאמרו על המצרים "בשר חמורים בשרם" ושיהיה חמור הבר בהיותו שוכן במדבר כאמרו "ויגדל וישב" במדבר" (למטה כא כ), ושיהיה אדם מצד אביו כאמרם ז"ל שעשה ישמעאל תשובה:

פירוש לג

לג ופי' שם הח' ז"ל "כל אחד מהם עמד בזבולו" וכן הפי' פרא אדם, פרא ואדם:

פירוש לד

לד פי' בראשונה ינצח את כל הגוים, ואו"ת "והוא יְהֵא מָרוד בֶּאֱנָשָׁא":

פירוש לה

לה כי באחרונה ינוצח:

פירוש לו

לו (בדניאל ז ז) "וארו חיוה ריביעה דחילה ואימתני ותקיפא" ופי' רס"ג "ולמה היא כפולה באומרו דחילא ואימתני ותקיפא לומר על מלכות ישמעאל שהיא כלולה עמה":

פירוש לז

לז כי מלת "אחיו" כמו "כי אנשים אחים אנחנו" (למעלה יג ח) שהן קרוביו בני משפחתו:

פירוש לח

לח שהם בני קטורה ישכון, שיגדל זרעו מהם:

פירוש לט

לט כי כן כתוב (למטה כה, א ב):

פירוש מ

מ כי כן הוא בכתוב "ויעברו אנשים מדינים" (למטה לז כח) וסוף הפ', "וימכרו את יוסף לישמעאל", וכן "ארחות ישמעאלים באה מגלעד" (שם פ' כה):

פירוש מא

מא כי בתחלה כתוב "כי הושעתנו מיד מדין" (שופ' ח כב) ואח"כ כתיב "כי ישמעאלים הם" (שם פ כד):

פירוש מב

מב פי' כי מלת ראי, הרי"ש בשוא וקמץ, והוא שם דבר, וטעמו אל מראה לאחרים כמו הנביאים, ומי שרוצה הי"ת להגלות אליו, הוא מראה שכינתו אליו, וז"ל רנה"ו בפי' על התורה "אֶל המראות, שבכחו להראות מראות אלהים לבני אדם, כי היה הפעם הראשון שראתה כן, והראב"ע ז"ל אמר אל ראי, על משקל ראה עני כטעם אל מראה, ואחשוב שכיון לדעתינו":

פירוש מג

מג ר"ל הה"א של הגם איננה לתימה ופי' הכתוב כי אמרה הגם הלום ראיתי, אכן גם עתה ראיתי מלאך השם:

פירוש מד

מד פי' פה במקומי (ועיין למטה כא כ הערה כט):

פירוש מה

מה וע"ז כתב רנה"ו "וצריך גם הוא להוסיף "שראתה לפנים מלאך השם, ותמהה שתראנו גם פה במדבר, ואם חשב לתקן מלת ראי ששב אל השם חסר בכתוב אחרי ראה רואי בענייי", כי אחרי רואי לבד אין בו מובן כלל:

פירוש מו

מו וכן פי' שם הרלב"ג, כה לחי הרצון בו, שכן יהיה לו מהטוב במועד הזה בשנה האחרת, וקרא חי העתה העומד (ועיין למטה יח י הערה טז):

פרק יז

פירוש א

א הם שני שמות:

פירוש ב

ב פי' כי השני שמות הם כל אחד תאר לעצמו:

פירוש ג

ג או שדעת הח' ז"ל לבאר רק שם שדי שהוא תקיף, או יבאר השני שמות, אל ושדי, כ" טעם שניהם הם תקיף כי אֵל הוא מלשון "אֵילֵי מואב" (שמות טו טו):

פירוש ד

ד ופי' שם הרד"ק, שפירושו חזק ותקיף:

פירוש ה

ה ושם פי' הח' ז"ל "יהיה תקיף כמו כקול שדי, בצריך כספיך", והרלב"ג פי' והיה שדי בצריך הרצון שיהיה רב זהבך, על דרך כקול שדי, שמורה על החוזק ועל ההפלגה, והנה הוא תאר למלת "בצרך":

פירוש ו

ו וסוף הפסוק "ובצור נחלים אופיר", ופי' שם הח' ז"ל מלת בָצָר כסף, ובצור נחלים זהב אופיר, ועיין קרני אור:

פירוש ז

ז הח' ז"ל הביא הפי' הזה בשם הנגיד רב שמואל (שמות ו ג) וכתב שם "ויפה פירש":

פירוש ח

ח כלומר מנצח ומשדד מערכות השמים ובכ"י הגי' "שהוא מנצח המערכה" ובמונה"ז שער יז בקצורים מספרי הראב"ע הגי' "מגזרת שודד ומתגבר ומנצח":

פירוש ט

ט ובמונה"ז שער יז בקצורים מס' הראב"ע הגי' "שירא":

פירוש י

י להכניס יראה בלבו בל יתעצל בזה:

פירוש יא

יא שם העצם יו"ד ה"א וי"ו ה"א, והוא השם הנכבד בן ארבע אותיות:

פירוש יב

יב נקרא כנגד שדי, בעבור שהוא הפכו, כי זה השם העצם, וזה שם התואר ע"ש הנעשה, שמורה ניצוח ושדידה והעצם עומד בעצמו והתואר הוא מקרה נשוא על העצם, והנה העצם הוא העיקר:

פירוש יג

יג פי' שם שדי הוא שם התואר והוא כנגד המעשה, פי' הפוך המעשה, כי המעשה הוא שהשם עושה תמיד, ומחדש נבראים, כי השם העצם הוא מגזרת יהי אור, והנה מעשהו הוא ההוה, ושם הוי"ה ככתבו, יורה על ההויה, ויסבול שני פירושים, האחד שהוא פועל עומד, שהוא כמו יהיה, בעבור שהוא הוה תמיד, ועומד לנצח, והשני שהוא פועל יוצא, בעבור שהוא מהוה וממציא תמיד, והנה שדי הוא הפך זה, כי הוא שודד ומכלה הנבראים, ומפסיד ומשחית אותם, ושם שדי המורה על ההפסד, הוא נגד השם המורה כל ההויה:

פירוש יד

יד פי' על מה שיורו שני שמות אלו שהם ההויה וההשחתה, כי אם לא יפסיד הגוף אחד לא יתהוה ממנו גוף אחר חדש, וזה שאמרו חז"ל, שהעולם עומד על מדת הדין ועל מדת הרחמים:

פירוש טו

טו פי' המבין נמה נקרא הבורא בשם הויה ב"ה יאמין כי העולם עומד על אלו שני השמות ועיין (שמות ו ג) בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם:

פירוש טז

טז תמים הוא במדות טובות, ופאר המדות, היא דעת קבועה ונכונה שלא תמוט בנסיונות לכן זרזו עתה על כך בנסיון המילה הקשה לזקן:

פירוש יז

יז וכן פי' הרד"ק "והיה תמים, ובזה תהיה שלם, שתהיה אות בבשרך לשמי, ויהיה ג"כ כריתת ברית ביני ובינך, כי בדם הוא כל כריתת ברית, יפי' שלא ישאל על המילה למה, והוא כטעם "יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש" (תה' קיט פ), וכן פי' הר"ן הביאו הרדי"א "והיה תמים שיקבל בסתם איזה דבר שיצוהו בין שיהיה קל או קשה", ובכ"י נוסף פה "וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות" אשר הוא לפנינו בדפוס בפ' ה, אחרי פירושו על קריאת שם אברהם ושרה וכן נכון:

פירוש יח

יח כי אב המון גוים, עם תוספות הרי"ש, יהיה "אביר המון גוים":

פירוש יט

יט כי אם נאמר רק אב המון גוים יהיה חסר הרי"ש ולא באה השם לחסר אות משמו, כי אם להוסיף עוד אות ה"א, ופי' אביר המון גוים:

פירוש כ

כ דמשמע שרה לי ולא לאחרים, כי שרה סתם שמה והוא שם כללי שתהא שרה על הכל:

פירוש כא

כא עיין (למעלה פ' א הערה יז):

פירוש כב
כב וכן פי' רש"י ז"ל, כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות", "ולפרש דבריהם, מפני שעל הרוב בא המקור עם אותיות בכל"ם, וכשיבא זולת בכל"ם, מ"מ הוראתו כאלו הלמ"ד כתובה בראשו:

פירוש כג
כג שנראים רק ב' אותיות השרש:

פירוש כד
כד ושרשו "מול":

פירוש כה
כה בפלס הכון והוא ענין כריתה:

פירוש כו
כו שרשו "שמר":

פירוש כז
כז שרשו "נמל" פי' שאין פירושו בלשון נפעל, והנו"ן הוא נו"ן נפעל, כי אם הנו"ן שרש ושרשו נמל, וכן פי' רש"י ז"ל "ונמלתם כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים", ולבאר כוונתו, דע כי אצל רש"י ז"ל, נקרא יסוד הנופל, ואצל המדקדקים מן החסרים, בעבור דלפעמים תבוא נו"ן השרש, כמו "ונמלתם" ופעמים נופלת וחסירה מן המכתב "ומלתם" ואעפי"כ פתרון שניהם אחד הוא, ושני השרשים "מול" "ונמל" מורים על ענין אחד ושניהם שוים בטעם עיין קרני אור":

פירוש כח
כח ג"כ שני שרשים להם, שרש "נדן" ושרש "דון" ועיין (למעלה ו ג):

פירוש כט
כט כמו "ינמול" ושרשו "מול" ופי' יהיה נמול על ידי אביו, כי בהיות מצות המילה בן שמונת ימים, הנה הילד הנולד אינו עדיין בר דעת, ואביו והוריו מחויבים להכניסו בברית:

פירוש ל
ל וכן הפירוש מהמול ימול, שהם יהי' נמולים ע"י זולתם:

פירוש לא
לא למה כפל הכתוב הצווי עוד הפעם, והלא הם בכלל הצווי בפ' ראשון:

פירוש לב
לב שנולד בביתו ובמשפחתו:

פירוש לג

לג שקנאו משנולד קודם שמונה ימול לשמונה, אבל אם קנאו לאחר שמונה ימול ביומו, שכבר עבר הזמן, ואין לו עוד להמתין לשמונה:

פירוש לד

לד עתה פרט הצווי לאברהם:

פירוש לה

לה לפי שצוה דרך כלל שכל הנולדים מכאן ולהבא, מאנשי הבית, או ממקנת כסף ימולו לשמונת ימים אולי נשאר מקום לטעות שהנולדים כבר בבית אברהם, לא יהי' נכללים בצווי, לכך הוצרך לפרט כאן הצווי לאברהם שימול את אנשי ביתו ומקנת כספו היום, ואם הם גדולים:

פירוש לו

לו ושרשו "נמל" ודגש המ"ם מן **ימול** לחסרון נו"ן השרש:

פירוש לז

לז אבל אביו אינו חייב כרת עליו, כי אם עובר בעשה, וכתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער ג) "וכלל אמור, כי כל כרת ומיתה היא על מצות לא תעשה, כי הוא מכעיס יותר מהמתעצל לעשות מה שצוה, ולא מצאתי כרת במצות עשה כ"א במילה, כי הוא לאות ברית, עומדת בגוף כל ימי חייו, ופעם אחת הוא חיוב המצוה, והחיוב על אבי הנולד, או אב בית דין, רק אם גדל ולא ימול יש עליו כרת", כי אין כרת אלא בערל עצמו כדאיתא (קדושין כט א) וכן הוא (רמב"ם ה"מ פ"א ה"א) ובפירושו (שמות יב מז) כתב "אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה":

פירוש לח

לח עבר על מצות עשה:

פירוש לט

לט אם לא מל את עצמו:

פירוש מ

מ ור' נחשון גאון קיבל מרבותיו עד חכמי התלמוד, קטן שמת בתוך שמונה מלין אותו, ולא בתורת מילה, אלא דלא ליזול בההו עלמא בלא חותם מטה, וכן הוא ביור"ד רס"ג סע"ה ועיין תוי"ט נדה פ"ה מ"ג ד"ה "כחתן שלם":

פירוש מא

מא פי' כי כאן כתיב "ונכרתה הנפש ההיא" ורוצים הם לפרש שטעמו על הנשמה העליונה:

פירוש מב

מב ע"ז אמר על מלת נפש, כי נפש כמו איש:

פירוש מג

מג פי' חיבור הנפש והגוף יקרא איש, ואעפ"י שהכתוב מזכיר נפש, פי' המלה על הגוף והנפש:

פירוש מד

מד פירושו כמו איש, וטעם "ונכרתה" שהגוף יכרת מתוך עמיו בלא עתו ולא לעוה"ב:

פירוש מה

מה כן הוא בג' (מו"ק כח א) מת בחמשים שנה זו הי' מיתת כרת:

פירוש מו

מו וכן פי' הח' ז"ל (במד' טז לג) בפ' "ויאבדו מתוך הקהל" "בעבור מות בניהם העומדים תחתם", ובפ' "ויאבדם ד' " (שם יא ד)פי' "בעבור כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם", ובפ' "והאבדתי את הנפש ההיא" (ויקרא כג ל) פי' "יש הפרש בינו ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש" ועיין ביאורי שם:

פירוש מז

מז ומזה נלמוד, כי מי שלא הניח זרע במותו הוא נכרת, ומי שהניח זרע ואיננו קם תחתיו להיות כמוהו, הוא נאבד, כי אין בניו ממלאין מקומו, וזה הוא מפני כי אבדה ממנו מעלת נפשו, בעבור שאין בניו מעמידים מעלתו כאשר היתה, ועיין קרני אור:

פירוש מח

מח ואמר נתתי בלשון עבר, בהיות הדבר עתיד, וכן בישמעאל אמר "הנה ברכתי אותו" (למטה פ' כ) עבר להגיד שהיה הדבר כבר גזור לפניו ית', והדבר יצא מפי המלך ומי יאמר לו מה תעשה (רדי"א):

פירוש מט

מט עיין ברדי"א שהאריך בזה:

פירוש נ

נ כן פי' הח' ז"ל (ויקרא יב, ב) "וכל הבן מדם האשה":

פירוש נא

נא כי היתה עקרה בטבעה:

פירוש נב

נב וכן כתב הח' ז"ל בפי' (רות ד, יז) שיחשוב שם ארבעה, שלמון ובועז ועובד וישי, שכל אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה, ועיין ביאורי שם:

פירוש נג

נג זה המאמר נעדר הבנה בעבור חסרון מלה אחת, ושבוש מלה אחרת, ובכ"י יש"ר הוא כך "כי הנה מצאנו אבות דוד שכל אחד הוליד וכו', וחיי הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור דוד", וכן יגרוס בעל אהל יוסף:

פירוש נד

נד כמ"ש ויעל אלהים מעל אברהם, וכיון שנסתלק הכבוד:

פירוש נה

נה מיד נתעסק בצרכי המילה, לעשות מיד מצות האל עליו:

פירוש נו

נו וקודם מל אותם כולם:

פירוש נז

נז כבר אמרנו, כי בעצם היום הזה מל אברהם ישמעאל בנו וכל אנשי ביתו, אבל עצמו לא אמר מתי נימול אם היום או מחרתו, לפיכך אמר בעצם היום הזה נמול אברהם, ובא להודיע זריזותו, שלא אחר לעשות הדבר:

פירוש נח

נח ומל אותם כולם קודם, ואח"כ מל את עצמו, שאם היה מל את עצמו תחלה היה כחו תשש, ולא היה יכול למולם באותו היום:

פירוש נט

נט פירושו נמול ע"י עצמו:

פירוש ס

ס כמו שכתוב בעצם היום הזה כי אחר שמל אותם כולם מל את עצמו:

פירוש סא

סא פי' מדכתיב אתו שהוא ברצונו וגם הם ברצונם ביום אחד מל כולם:

פירוש סב

סב בחולם, ובאה במשקל נפעול פי' ע"י אברהם נמולו:

פירוש סג

סג שרשו "נמל":

פירוש סד

סד פי' שליחות הספרים היה ע"י הרצים:

פרק יח

פירוש א

א הוא דעת מאמיני השילוש, שאומרים שזה הענין אשר נראה לאברהם הנקרא בשם הזה הוא שלשה:

פירוש ב

ב והנה האחד הלך לו:

פירוש ג

ג המקו"ח יפרש שדעת הח' ז"ל היא כדעת המורה בפמ"ב מהת' השני שהיה זה במראה הנבואה, וכן פי' המוטוט, ועיין יהל אור אות נט:

פירוש ד

ד ר"ל שלמה שנראה לו הש"י במראה הנבואה התדבק שכלו וראה המלאכים, וזהו שאז"ל (ב"ר פ מח) מהו וירא וירא שני פעמים וירא בשכינה וירא במלאכים, ובעל אוהל יוסף יפרש שדעת הח' ז"ל שהיה המעשה כפשוטו, ועיין למטה קרני אור הערה כד:

פירוש ה

ה הגדול שבהם בשר שתלד שרה, ועוד כדי שתהא שרה שומעת מפי המלאך:

פירוש ו

ו וכן פי' רש"י ז"ל והוא מדרז"ל (ב"ר פ' נ יא), וכן תיוב"ע ועיין מקורי רש"י:

פירוש ז

ז פי' אם היו מלאכים איך שייך בהם "ויאכלו":

פירוש ח

ח כי לשון אכילה איננו בעצם על מאכל אשר יאכל מן האדם כדרכו, אלא כולל כל השחתת הדבר והסתלקותו, ולכן הושאל גם על אכילת האדם, לפי שבאכלו הדבר ישחיתהו מהיות עוד מה שהיה קודם, לכן כי תמצא לשון זה על האש השורפת, ומשחתת הדבר ותאמר שהאש אכלתהו, כמו "אשר תאכל האש את העולה" (ויקרא ו ג) ולכן ויאכלו הנאמר פה, מורה לבד שהדבר אשר נתן לפניהם נסתלק, וכן אמרו חז"ל (ב"ר פ' מח) כי ענין ויאכלו ראשון ראשון מסתלק, והרמב"ן כתב כי ענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח:

פירוש ט

ט ולא כפשוטו אשר עברו כדי לאכול לחם א"כ למה הפציר בם:

פירוש י

י ופירושו כי על כן (אני מבקש מכם דבר זה הואיל) ועברתם על עבדיכם:

פירוש יא

יא ולדעת רש"י ז"ל חסר מלת "אשר", וכתב "וכן כל כי על כן שבמקרא וכן פי' הרשב"ם, כי דרך המקרא לחסר "אשר" ברוב מקומות:

פירוש יב

יב ר"ל אמר זה, בעבור שהיה לו לאמר כן נעשה, אבל לא דרך צווי:

פירוש יג

יג ואל תטריח עצמך בדברים אחרים:

פירוש יד

יד והוא (בש"א כח כד) "ותלש ותפהו מצות" שחסר מלת "בצק" שנאמר שם "ותקח קמח ותלש ותפהו", והנה הבצק אפתה ולא הקמח, וי"מ שפי' ר"ל כי שרה אפתה אותם אעפ"י שלא נזכר, כמו "ותלש ותפהו מצות" (ש"א כח כד) אף כאן ותאפהו, והפסוק חצר ולא אמר לושי ואפי:

פירוש טו

טו ר"ל שיהיה חיה תואר לשרה, וענין החיות כמשמעו שכתב כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה:

פירוש טז

טז דעת המק"ח שהוא פי' אחר, ויפרש שדעת הח' ז"ל "או חיה כמו "כה לחי" (ש"א כה ו) גבי נבל, כלומר שיהיה חיות ממש, והוא תואר לעת הנזכר, כלומר לשנה האחרת בזמן הקיים, כמו כה לחי, שפי' כה יהיה לזמן הקיים הבא, ועיין (למעלה טז יד הערה מו):

פירוש יז

יז וא"כ מלת והוא שב אל המלאך, וכנוי אחריו שב אל אהל שרה, ודעתו שאברהם ושרה הי' באהל אחד, ושרה היתה באהל, ואברהם ישב בפתח האהל והמלאכים חוץ לאהל תחת האילן, וא"ל איה שרה ויאמר הנה באהל פנימה והוא המלאך אחרי האהל:

פירוש יח

יח שפתח אהל שרה היה אחורי אהל אברהם, ודעת הי"א כי שני אוהלים הי' אחד לאברהם ואחד לשרה ואהל של שרה היה אחורי אהל אברהם, וא"כ מלת והוא על הפתח, כי פתח לשון זכר, כמו והנה פתח אחד (יחז' ח, ח):

פירוש יט

יט והזקנה היתה מפני רוב הימים:

פירוש כ

כ והשיג ע"ז הרדי"א הלא מלת היתה הוא לשון עבר:

פירוש כא

כא שפירושו שם ויתענגו:

פירוש כב

כב והעידון הוא שיתעדן הבשר וישוב ללחותיו ויתפשטו הקמטין וכן הוא בגמ' (ב"מ פז א):

פירוש כג

כג תענוג נערות ועדונו עד שיהיה מותר יתהוה ממנו הולד:

פירוש כד

כד בלבה צחקה ולעגה לדברי המלאך, כי היא לא חשבה שהוא מלאך אלא נביא שבא לבשרה ולעגה לדבריו, וכן פי' הרלב"ג "והרצון בזה שלא אמרה זה המאמר לשום אדם":

פירוש כה

כה פי' הסוד מה שצחקה בלבה כי השם לבדו כל יצר מחשבות מבין, וכן כתוב "אני ד' חקר לב בחן כליות" (ירמי' יז י) וכן אמר שלמה "כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני אדם" (מ"א ח לט) (ודעת התוס' שבת יב בד"ה "שאין" שהמלאכים יודעים מחשבה שבלב כל אדם, וע"ז העיר הגאון מ' צבי הירש חיות בהגהותיו לשבת וכתב "נ"ב התוס' לא כתבו כאן שום ראיה לדבריהם דמלאכים יודעים מחשבה שבלב כל אדם ומנין להם זאת"? עיי"ש):

פירוש כו

כו כי היא אמרה "אחרי בלותי":

פירוש כז

כז וכן פי' הרשב"י ז"ל:

פירוש כח

כח כי שרשו"אמן" וננקוד בשלש נקודות התרבות המלה הַאֱמָנָם, וכן כאן, האף אמנם שתי מלות שאינן אלא כתיבה אחת, ומצאנוהו בקמץ אָמנם ד' (מ"ב יט יז):

פירוש כט

כט והיא מגזרת שלש והמ"ם נוסף:

פירוש ל

ל שב לתחלת הפרשה שהזכיר כי המפרשים אמרו:

פירוש לא

לא וכן פי' הרלב"ג:

פירוש לב

לב ובאשר כי משה היה גדול מאהרן בנבואה, הי' נאמר אל משה שיגיד לאהרן, וכאן אי אפשר לאמר שהי' גדולים מאברהם בנבואה:

פירוש לג

לג וכן הוא דעת הרלב"ג הבאתי מעלה, שכתב שהי' האנשים האלה נביאים כאלו תאמר שם ועבר שהי' בזמנו ושלא באו לאברהם, אלא לבשר את שרה, ועל כן לא יתוארו אצל אברהם בשם מלאכים, כי לא הי' שלוחים אליו, כי הוא היה גדול מהם בנבואה:

פירוש לד

לד כמו שביאר למעלה פסוק א:

פירוש לה

לה ר"ל שלא אמרו משחית ד' את העיר:

פירוש לו

לו והשיג ע"ז הרדי"א, וכתב אין לו מזה טענה, כי משה ואהרן עשו מעשה בידיהם במופתים, ולכן נתיחסו אליהם, ואין הענין כן נדון שלנו, וכל זה יעיר, שהם הי' מלאכים רוחניים לא נביאים:

פירוש לז

לז ר"ל על דעת המפרשים ההם:

פירוש לח

לח בפתח, אדונַי, בטח היה כן לפני הח' ז"ל בקצת ספרים:

פירוש לט

לט וכן הוא בספרים שלנו שהוא קמוץ, וכן כתב הרמב"ן ז"ל, מצינו אותו בספרים קמוץ:

פירוש מ

מ ולא להקב"ה, והוא ג"כ חול, וכן הוא בג' (שבועות לה ב, מס' סופרים פ"ד ה"ו) כל שמות האמורים בתורה באברהם קדש, חוץ מזה שהוא חול:

פירוש מא

מא והוא מענין אדנות והממשלה, והוא חול:

פירוש מב

מב ואח"כ פנה אל כל אחד ואחד, לראשון אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור, וכן אמר לשני, וכן אמר לשלישי, לכל אחד בפני עצמו יתחנן, אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדיך:

פירוש מג

מג פי' גם אלה מדברי המפרשים:

פירוש מד

מד ויאמר חגי מלאך ד' במלאכות ד' עם לאמר (חגי א יג), ונקרא הנביא מלאך, וא"כ גם כאן הג' אנשים הם נביאים, ומ"ש הכתוב ויבואו שני המלאכים, הם הנביאים ונקראו מלאכים:

פירוש מה

מה וכן בדרז"ל י"א שהוא קדש (ב"מ פו ב, שבת קכז א, שבועות לה ב,) ואמר לד' הנגלה אליו שלא יעבור מעליו, ושימתין לו עד שיכניס את אורחיו, ולמדו מזה כי גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה:

פירוש מו

מו פי' שפסוק וישא עיניו וירא ג' אנשים זה היה קודם שנגלה וירא אליו ד' ונכתב וישא מאוחר:

פירוש מז

מז כמו שסיפר הכתוב מה שעבר עליו עמם:

פירוש מח

מח והוא הכתוב בפ' ראשון בתחילת הפרשה וירא אליו ד':

פירוש מט

מט (למטה פ' יז):

פירוש נ

נ למטה פ' כ':

פירוש נא

נא פי' אפילו לדברי כל המפרשים:

פירוש נב
נב ולא עם המלאכים:

פירוש נג
נג שנכתב קודם ויגש אברהם:

פירוש נד
נד והוא כעין מאמר המוסגר להודיע מה שנעשה:

פירוש נה
נה פי', פסוק הוא שאמר שמואל לשאול "המה יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל שאול אמור לנער ויעבור לפנינו (פי' שילך ברחוק ממנו ולא ישמע את דברינו) וַיַּעבור (הנער לפניהם, ולשאול אמר) ואתו עמוד כיום (פי' כיום לאמת הדבר, ופי' עמוד עד שאדבר אליך) ואשמיעך את דבר אלהים", והביא הח' ז"ל לראיה הפסוק הזה שנכנסה מלת וַיַּעבור בינתיים להודיע שכשאמר לו לשאול, אמר שאול להנער, והנער עשה כן, וחזר שמואל להשלים את דבריו, וכן טעם "ויפנו משם האנשים" שנכנסו בתוך הדברים, ועיין בפי' הח' ז"ל (אסתר א ו):

פירוש נו
נו כי אמרו ז"ל (ב"ר פ' מט ז, שמ"ר פ' מא ד, ויק"ר פ' יא ה) "וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני ד', א"ר סימון תיקון סופרים הוא זה שהשכינה היתה ממתנת לאברהם", כי לפי פשוטו, ואברהם עודנו עומד לפני ד', כמו שהיה עומד תחילה, יקשה שהרי הלך ללוות המלאכים ואיך אמר עודנו עומד, ואמר ר' סימון, כי עודנו עומד הוא על השכינה, וכאלו כתוב וד' עודנו עומד על אברהם, וסיפר הכתוב שלא נפסק מראה הנבואה עד ששלחם, והתחיל השם ית' לדבר עם אברהם אחר ששלחם, והח' ז"ל יאמר שלפי דעת הי"א שהוא מוקדם ומאוחר, אין לנו צורך לתיקון סופרים, וד' שנגלה עליו לא היתה על פתח אהלו, כי אם במקום שליוה את המלאכים וכן פי' (למטה פ' לג):

פירוש נז
נז הרי מבואר שאברהם עומד ולא השי"ת, וכן כתב הח' ז"ל בס' (צחות סוף שער הרביעיים) וז"ל "גם כן בדברי יחיד שיש לנו במקרא מלות הם תקון סופרים, ואמרו כי כן כתבו הנביאים, א"כ למה נקראו תקון סופרים, והנה אזכיר קצתם, "ואברהם עודנו עומד לפני ד' ", יתכן להיותו כמשמעו, והעד "אל המקום אשר עמד שם את

פני ד'", ובכל זאת אחר שהביא הח' ז"ל כל הפסוקים מתיקון סופרים יסיים "ולא אומר כי אילו הפירושים הם אמת ואין בהם ספק רק שבעים פנים לתורה, כי ידוע ידעתי, כי דעת הקטן שהיה בקדמונים רחבה מדעתנו", ועיין (עקרים מאמר שלישי פ' כב):

פירוש נח

נח שב לתחלת הפרשה, בעבור שהזכיר כל המפרשים, ועדיין לא הזכיר דעת עצמו:

פירוש נט

נט עיין יהל אור אות ג' שדעת המקו"ח והמוטוט שדעת הח' ז"ל שהכל היה במעמד ההוא של מראה הנבואה, ולדעתם מה שרמז הח' ז"ל דעתו בפ' שמות, שדבר שם על מראה הנבואה, ואיך נשמת האדם מקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים, וכשתתחכם הנשמה שתעמוד בסוד המלאכים, וטעם הירידה ושמיעת הצעקה ושהשליח ידבר בלשון שולחו עיין קרני אור:

פירוש ס

ס וכן פי' הרדי"א, היפלא ויעלם מד' דבר ממה שחשבה שרה ר"ל שחדל להיות לה ארח כנשים ושלא היתה לה עדנה, באמת לא נעלם ממני דבר מכל טענותיה:

פירוש סא

סא והושאל על הנס והפלא שהוא ענין נעלם סבתו מבני אדם:

פירוש סב

סב פי', וכי יש דבר כשארצה לעשותו יהיה נפלא ונשגב ממני וגם הפי' הזה הביא הרדי"א וכתב "ואם יפורש היפלא מלשון פלא ונס, יאמר היש דבר נמנע מד' שלא יוכל לעשותו כרצונו:

פירוש סג

סג ר"ל לא היה כתוב היפלא מד', אבל היה כתוב, היפלא אל ד':

פירוש סד

סד כי תבוא בהם הברכה לרגלו, ובכל מקום שישכון תבורך האדמה, כדרך "ויברך ד' את בית המצרי בגלל יוסף" (למטה לט ה), וכן ת"א פה "ויתברכון בדיליה" ויוב"ע ביאר יותר בתרגומו "ויתברכון בדיליה בזכותיה כל עממי ארעא":

פירוש סה

סה וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך (למטה כב יח) בפ' והתברכו בזרעך, וז"ל "פירושו אינו כמו ונברכו, כי פירושו שהם יסבבו הברכה לעצמם בתפילתם, ויאמרו האל יברכנו

כמו שברך זרע אברהם, ר"ל כ"כ יהיה זרעך מבורך עד שכל גויי הארץ יתלו בזרעך ברכתם, וזהו ההפרש שיש בין בנין זה לבנין נפעל, כי הוא עצמו מסבב להיותו מקבל המקרה, ופי' ונברכו בו אינו כן" ועיין קרני אור:

פירוש סו

סו שהי' זועקים העשוקים בין מהם, ובין מארצות אחרות, שבאים או עוברים שם זועקים חמס מרוב העשוקים, וכן פי' הרמב"ן והרדי"א:

פירוש סז

סז מלשון "נלאיתי הכיל" (ירמי' ו יא) כי כנגד כח השם אין שייך קל או כבד, ע"כ מפרש כי כבד הוא לארץ וזה הוא שאומר בנבואת יחזקאל (יחז' טז מט) "יד עני ואביון לא החזיקה" וגו':

פירוש סח

סח פי' אם כצעקה הבא אלי עשו, ויהיה ה"א הכצעקתה ה"א התמיה המתקיימת:

פירוש סט

סט אז הם חייבים כלה, כלומר לעשותם כלייה, וכן פי' רש"י והרמב"ן והרשב"ם, וכן ת"א ויוב"ע, ומלת "כלה" שם דבר לכליון והשחתה:

פירוש ע

ע ותדבק השגחתי בהם להצילם וכן פי' הרלב"ג:

פירוש עא

עא וכן פי' הרמב"ן בסוף דבריו בפרשו על פי דעת מקבלי האמת:

פירוש עב

עב וכן פי' רע"ם, עשו כלה, עשו כולם שאין ביניהם מוחה, כמו כלה גרש יגרש (שמות יא, א) שענינו כולכם:

פירוש עג

עג פי' השם הנכבד:

פירוש עד

עד יודע כל פרט:

פירוש עה

עה הח' ז"ל לא שלל בזה ידיעת החלק מידיעת ד', כי הכל יכול לא יבצר ממנו מזימה, אבל ידיעת ד' והשגחתו הוא רק על כללות הברואים כפי חק ומשפט אשר שם לקץ ולגבול טבע האשים, וברצות ד' דרכי איש פרטי לרוממהו ולנשאהו להיות לנס עמים לטובת ולתכלית הכלליות נאמר עליו לשון ידיעה, כי הפרט יצא אז מן הכלל, ושב

החלק לכל, ובפירושו (לתהלים א ו) כתב "אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללים והפרטים, הכללים הם נפש כל חי לכל הברואים, והפרטים הם כל מין ומין בפני עצמו, או אפילו כל בריה ובריה בפני עצמה, כי מעשה ידיו כולם, רק דעת הפרט לכל אחד בדרך כלל הן לצדק, והן לרשע ידענו, ולעולם ידע אומנות הנודעות, ובעבור שתעמודנה נפשות הצדיקים ותהיינה קיימת לעולם ע"כ ידע אותם", והנה למעלה (ד, א) בפ' "והאדם ידע" פי' הח' ז"ל, כי מלת טוב כלל ורע חלק, כי מלת טוב מרמז על הכללים שהם המינים, בעבור שהם שמורים ועומדים, ומלת רע רומז על הפרטים שהם אובדים ונפסדים, והפרט הוא החלק, ולפי"ז יפרש בעל א"י שהכל ידע כל חלק, ר"ל שהשם יודע כל הנמצאים בעולם השפל, ומשגיח עליהם בדרך כלל, ר"ל שהוא משגיח על כל המינים שיעמדו תמיד, ולא יאבדו, ואינו משגיח בפרטים, וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער העשירי) כי השם לבדו בורא הכל ויודע חלקי הכל, בדרך כל כי החלקים משתנים", ועין בפי' (לתהלים עג יב) שכתב שם וז"ל "הטעם שצדיקים יודעים דעת אמת, שיש אלוה נשגב מדעת אדם, והוא חכם לב שידע הכללים שהם עומדים והחלקים שהם הפרטים הם משתנים בכל עת":

פירוש עו

עו כלומר אחר שהוא יודע כל חלק, למה תכלה האף אותם, אחר שידעת הצדיקים שבהם:

פירוש עז

עז פי' כי אם לא תשגיח עליהם בפרט כי אם בכלל, הנה היית מכלה צדיק אם רשע:

פירוש עח

עח בפתח תחת הה"א:

פירוש עט

עט כי ה"א התימה נקודתה בשוא, ובשביל האל"ף שהוא מהגרון נקודה בפתח:

פירוש פ

פ לפני אות הגרון:

פירוש פא

פא לשון כליון:

פירוש פב

פב וסוף הפסוק "חִצַּי אַכְלֶה בם" וְאַכְלֶה כפל לשון של אַסְפֶּה, וכן פי' שם הח' ז"ל "והנכון כמו אכלה מגזרת האף תספה, ואם הוא מבנין אחר, והטעם שלא תשאר רעה שלא תבואם":

פירוש פג

פג כי תספה התי"ו בחירק הוא מבנין הקל, ואספה האל"ף בפתח הוא מבנין הכבד הנוסף מבנין הפעיל:

פירוש פד

פד כי סליחת העון היא נשיאתו ונטילתו מעל האדם:

פירוש פה

פה וכן פי' הח' ז"ל (למעלה ד יג) "נשוא כטעם סלוח", כי שרש "נשא" הבא אצל העון וחטא אם ייוחס לשם ית' יהיה הטעם בו סליחה, ואם ישוב לאדם, יהיה ענינו סבל ונשיאת העונש:

פירוש פו

פו כי כן יאמר "בתוך העיר", וכן היה המענה "אם אמצא בסדום":

פירוש פז

פז וכן הוא (בפדר"א פ' כה), התחיל מבקש ומתחנן לפניו על לוט בן אחיו וכו' שנאמר "האף תספה צדיק עם רשע" (פי' שדרש מ"ש צדיק לשון יחיד שנתכוין תחלה על לוט בזה), וכן פי' הרדי"א שאברהם לא התפלל בתחלת דבריו במאמר החמשים צדיקים על החמשה כרכים כמו שהסכימו עליו המפרשים כולם עשרה לכל כרך, כי כל ישעו וחפצו הי' להציל את סדום בעבור שהי' שם לוט ובניו ובנותיו וחתניו, לכן אמר בתוך העיר, ולא תשא למקום רומז לסדום:

פירוש פח

פח חלילה הוא מלת הקריאה לשלול דבר ולהעביר היותו, ופי' נמנע הוא הדבר אצל כבודך, וכן פי' הריק"ם ומזה "רוח צפון תחול גשם" (משלי כה כ), (פי' תמנע הגשם, והוא מענין חלילה שהוא עני מניעה:

פירוש פט

פט וכן הסכימו רוב חכמי הלשון, ואם כי לשרש "לל" תשעה הוראות וכולם סובבים על הוראות הריקות:

פירוש צ

צ ובכ"י הגי' "כי המלה כטעם שוא כמו חלול שאין בו כלום", ובמג"ט הגי', כטעם "חֲלִיל" והוא כמו חליל ותוף שהוא ענין ריקות:

פירוש צא

צא שני כפי' הדמיון:

פירוש צב

צב פי' כאשר יתחברו שני כפי' הדמיון יורו על הפלגת הדמיון וחוזק השיווי ביניהם, ותהיה הכוונה זה כזה וזה כזה, רק שקיצר בלשון וכן כתב הרד"ק בהתחבר שני כפי' הדמיון הוא לקצר הענין:

פירוש צג

צג וכן פה פירושו, והיה כצדיק כרשע, והרשע כצדיק שניהם שוים, רק שקיצר בלשון:

פירוש צד

צד ופי' שם הח' ז"ל "אתה כמלך והמלך כמוך, וכן כל שני כפי"ן שהן זה אח"ז, והיא דרך קצרה":

פירוש צה

צה וכן פי' שם הח' ז"ל "ומלת כחשכה כאורה דרך קצרה, "כעבד כאדוניו" "כעמי כעמך" והטעם עמי כעמך ועמך כעמי אין הפרש ביניהם":

פירוש צו

צו אם כל הארץ אתה שופט ותעמידנה במשפט לא תעשה משפט במקום ממנה, זה לא יתכן:

פירוש צז

צז ר"ל אחר שאמר בסדום מה טעם בתוך העיר:

פירוש צח

צח פי' בפרסום:

פירוש צט

צט זה הוא דעת יוב"ע שתרגם "שריתי" לשון התחלה:

פירוש ק

ק וכן פי' רש"י ז"ל, רציתי, ופי' רציתי לדבר עוד אל ד' וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך והרלב"ג "עניני הרצון והחפץ":

פירוש קא
קא והנה הח' ז"ל הביא ראיה מהפ' "הואיל משה שענינו הרצון, ושם (בדברים א ה) פי' מלשון התחלה, וברצות השם כשאגיע אל מקומו אפרשנו:

פירוש קב
קב אני ואנכי:

פירוש קג
קג וזה הוא ודוי הצדיקים, וכן דוד הע"ה אמר (תה' קג יד)"כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו" וכן אמר איוב (איוב מב ו) "על אמאס ונחמתי על עפר ואפר":

פירוש קד
קד וכן פי' הח' ז"ל (למעלה ג יח) "כי העצמות תולדותם מהעפר, ועל כן הם כבדות, ואין להם הרגשה והם מוסדי הגוף":

פירוש קה
קה ממספר חמשים:

פירוש קו
קו פי' תשחית הכל, ולא תשא למקום בעבור הארבעים וחמשה צדיקים אם יהי' בה:

פירוש קז
קז ממספר חמשה וארבעים והם חמשה:

פירוש קח
קח כמו שאמר לא אשחית כי הענין אחד:

פירוש קט
קט שני פעמים חמשה, כי מתחלה הפחית חמשה, ואח"כ הפחית עשרה:

פירוש קי
קי מן ארבעים וביקש על שלשים:

פירוש קיא
קיא מן שלשים וביקש על עשרים:

פירוש קיב
קיב מן עשרים וביקש על עשרה:

פירוש קיג
קיג ולכן ביקש עד עשרה להציל החמשה עירות:

פירוש קיד
קיד וכמו שפי' (למעלה פסוק כד) כי ביקש על סדום בעבור שהי' לוט שם:

פירוש קטו
קטו כן הוא בג' (ברכות ז, ב, מז, ב מגילה כא ב):

פירוש קטז
קטז והוא כעין אסמכתא לדבריהם ז"ל שהרי לא התפלל על פחות מעשרה:

פירוש קיז
קיז וכן פי' הרלב"ג, כי זאת הנבואה באתהו בדרך רחוקה מעט מאהלו מעת צאתו ללויית אלו האנשים ועיין (למעלה יח יג הערה נו):

פירוש קיח
קיח כי משם עד סדום לא יהיה רחוק כ"כ כמו מחברון, ובאפשרי יהי' לו להשקיף על סדום:

פירוש קיט
קיט ואז יצא חוץ מאהלו ובא אל המקום אשר הגיע לו שם זאת הנבואה בהפרד האנשים הנביאים ממנו או המלאכים, אשר התפלל לשם ית' על דבר הצלת סדום:

פירוש קכ
קכ למטה (יט כג) "השמש יצא אל הארץ" ואח"כ וד' המטיר, כדעת הרמב"ן שלא נעשה דבר עד שבא לוט צוערה:

פרק יט

פירוש א
א בשמות (יב ו) בפ' "בין הערבים" אמר הח' ז"ל שם, "כי שני ערבים הם, האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ, והשני ביאת אורו הנראה בעבים, והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה":

פירוש ב
ב ע"ש שני הנתירים:

פירוש ג
ג לפי שהחוטם הוא האבר היותר בולט על הפנים, ויבוא ברוב בענין הנפילה על הפנים, בתפלה ודרך כבוד, "אפים ארצה וישתחו" (ש"א כד ט) "ויכרעו אפים ארצה" (דה"ב ז ג):

פירוש ד
ד וכן ת"א ויוב"ע **רבוני**:

פירוש ה
ה לשון רבים והוא לשון חול:

פירוש ו
ו ר"ל אם המלה שאחר מלת סור התחיל במ"ם, כמו "סורו נא מעל אהלי האנשים" (במד' טז כו):

פירוש ז
ז ופי' העתקה מן המקום:

פירוש ח
ח ובכ"י יש"ר הגי' "ואם אחריה אֶל":

פירוש ט
ט ר"ל מלת אֶל שהוא בסגול הנקרא פתח קטן, או מלת אלי, אליו, אלינו, אליה שנשתנה בהם הסגל לתנועה אחרת ועיי בפי' הח' ז"ל (שמות כה ב) ובביאורי שם:

פירוש י
י וכן פירושו פה באמרו "סורו נא אל", וכתב רש"ד, וכלל נכון הוא ועכ"ז מצאנו גם בלא "אל" אחריה ופירושה שילך אל הקורא, כמו "סורה שבה פה" (רות ד א):

פירוש יא
יא ופי' אם לא תפצר, כדי שלא נאמר במלאכים ששינו מפני שסרו אח"כ לביתו:

פירוש יב
יב מלת ויפצר, ובכ"י הגי' אם לא תפצר ויפצר זאת המלה" וכו':

פירוש יג
יג וכן תרגם יוב"ע "ופייס":

פירוש יד
יד וענינו רבוי דברים:

פירוש טו
טו מן הכפולים כי שרשו "סבב":

פירוש טז
טז והגי' בכ"י רש"ד "שהי' סמוכים ושלא הי' סמוכים":

פירוש יז
יז ובכ"י יש"ר הגי' "שהי' ושלא הי' סמוכים אל הבית", ופי' כן בעבור מלת "מקצה" וכולם נתקבצו להרע לאורחים שבאו:

פירוש יח
יח שרש "ידע" כנוי לשכיבה, וכן "אשר לא ידעו איש" (למטה יט ז) כי הכל נובע מלשון ידיעה ממש, והושאל אל האהבה, ואל ההשגחה, ואל המשגל:

פירוש יט

יט והה"א שבסוף במקום למ"ד בתחלתה, והפתח הוא החלל שבו נכנסים ויוצאים, והדלת הוא הסובב לנעול ולפתוח:

פירוש כ

כ דעתו שאין התי"ו שרשית בדלת:

פירוש כא

כא ובכ"י נוסף "על דל שפתי, ופי' תי"ו מן דלת סימן נקבה ונמצא חסר, נמצא במקרא חסר התי"ו "נצרה על דל שפתי" (תה' קמא ג) שם מלת "דל מן "דלת", וכן פי' הח' ז"ל שם וז"ל "מלת דל, כמו דלת, כי התי"ו סימן לשון נקבה, "הדלת תסוב על צירה" (משלי כו יד), והנה הטעם כמו פתחי פיך":

פירוש כב

כב פי' כי בלשון עבר תשמש מלה אחת לזכרים ולנקבות, כמו ידעו, אכלו, עשו, רק אם יהי' בוי"ו המהפכת מעבר לעתיד שנקודה פתח, אז יש הבדל שלזכרים יאמר וידעו, ויאכלו, ולנקבות ותדענה, ותאכלנה, אבל כל זמן שזאת הוי"י הפתוחה לא תהי' נוספת הכל שוה לזכרים ולנקבות:

פירוש כג

כג אֵל הוא מלת הכנוי הרומז לרבים זכרים ונקבות, ואחרי המתואר כמו פה, "ולהאנשים האל" הגוים האל (דבר' ז כב):

פירוש כד

כד "מכל התועבות האלה" (ויקרא יח, כו):

פירוש כה

כה אמר האֵל, ואם היה גם מלאך השלישי אמר האלה, ונראה כי הכלל הזה היה שמור גם אצל רז"ל (ב"ר סד ג) "למה לא נאמר האלה אלא האל לומר מקצתן אני נותן לך" ודעת הח' ז"ל בפי' על התורה אינו כן, עיין שמות א א שכתב "ומלת אלה גם בחסרין הה"א שוה לזכרים ולנקבות" ובויקרא יח כז, עה"פ "כי את כל התועבת האל", כתב "האל כמו האלה שוה, כמו ההם ההמה, ואין זאת דעת הגאון", ועיין (יסוד מורא שער החמישי) שפי' "את כל התועבת האל, על רובם, והוא כדעת הגאון ז"ל:

פירוש כו

כו ר"ל האל, כמו האלה:

פירוש כז

כז תרגומם אחד בלשון ארמית וכן הוא בפי' המיוחס להח' ז"ל (עזרא ה טו):

פירוש כח

כח שרשו "סנור" ארבע אותיות:

פירוש כט

כט (במ"ב ו יח):

פירוש ל

ל וכן פי' רש"י ז"ל שם "חולי של שממון" רואה ואינו יודע מה הוא "רואה", וכן פי' הרשב"ם "מכת עורון ושממון", וכן ת"א "בשבריריא" והוא חולי של שגעון וסבוב המוח, ורלב"ג פי' "הוא חולי בעין, ישים צל לפני העין בדרך שלא ישלים הראות", ופה פי' רש"י ז"ל מכות עורון, וכן תיוב"ע "בחוודרוריא" והוא ג"כ לשון עורון:

פירוש לא

לא פי' אינו לשאלה, ופירושו אם יש לך פה חתן נשוי או ארוס לבנותיך, כי מלת חתן כולל שניהם:

פירוש לב

לב והי"ו הוא וי"ו העטוף והחבור:

פירוש לג

לג כי לא הי' לו בנים זכרים ויהיה וי"ו ובניך ובנותיך וי"ו השואה ולא וי"ו העטוף:

פירוש לד

לד והוא דעת המפרשים שהביא (למעלה יח א) וכן הוא (ב"ר פ' נ, וכן תיוב"ע):

פירוש לה

לה פי' שהאחד היה משחית והופך את סדום, והאחד היה מציל:

פירוש לו

לו פי' כי תחלת הפסוק הוא "ויאמרו האנשים אל לוט" והנה איננו אחד:

פירוש לז

לז ונראה שהוא היה המציל:

פירוש לח

לח הוא בעצמו השיב לו "כי לא אוכל", ונראה שהוא היה המציל וגם המשחית:

פירוש לט

לט עיין ברדי"א שהשיג ע"ז:

פירוש מ

מ ויפרש לוקחי בנותיו שלקחום כבר, וכן תיוב"ע "חתנוי דנסיבו ברתיה" בלשון עבר, (ובפדר"א פ' כה) ששרפו אנשי סדום אחת מבנותיו הנשואות בסדום:

פירוש מא

מא פי' הנמצאות עתה אצלך, ואמר זה, בעבור שאלו השתי בנות אשר לו עתה לא ידען איש, כמו שאמר, "הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש", א"כ חתניו נקראו על מה שהיה כבר, ופי' לוקחי בנותיו שלקחו בנותיו שכבר מתו, והח' ז"ל יוכיח מתיבת "הנמצאות", ורש"י ז"ל יחלק אותם לשנים יפרש חתניו הם בעלי ב' בנותיו שהי' נשואת כבר, ולוקחי בנותיו הם שאותן שבבית ארוסות להן:

פירוש מב

מב עיין ערכו בראש הספר:

פירוש מג

מג דעתו כי למה מהפך הכתוב "וכמי השחר עלה" ולא "עלה השחר" מפני שאותיות בכל"ם אינם נופלים על פעל עבר על מלת "עלה", ע"כ כתוב "וכמו השחר עלה", ומלת "כמו" מורה על מלת "השחר":

פירוש מד

מד והוא ג"כ פועל עבר, ופי' שם כמו שרבו במצרים כן ירבו בזמן ההוא:

פירוש מה

מה וענינו דחיקה ונחיצה למהר דבר:

פירוש מו

מו לשון מהירות ודחיקה, וענינים קרובים המה, כי הדוחק על חבירו לעשות איזה דבר הוא ממהר עליו, וכן ת"א ויוב"ע "ודחיקו":

פירוש מז

מז עיין ערכו בראש הספר:

פירוש מח

מח משני אותיות:

פירוש מט

מט ולדעת הרד"ק במכלל שרשו "מהם" והעי"ן כפולה, והמה במפיק, כמו גבה, תמה, אבל אם "המה" משרש "מה" לא שייך מפיק כלל. והרד"ק בשרשיו, חשב אותו בן ד' אותיות ושרשו "מהמה":

פירוש נ

נ וענינו ממשיך להתעכב במקום אחד, או ממשיך בפעולה שהי' לו למהר, "חשתי ולא התמהמהתי" (תה' קיט, ס), ולא יכלו להתמהמה" (שמות, יב, לט) אין בו איחור אלא העכבה בלבד:

פירוש נא
נא פי' השרש הוא משלשה תיבות "מהה":

פירוש נב
נב המ"ם, והנה המ"ם הראשון הוא עיקר, והשני הוא הכפול ר"ל נוסף:

פירוש נג
נג וכן פי' הרדי"א, לפי שלוט היה מתעכב, וגם מפני פחדו לא היה יכול לנוס, וארכבתיה דא לדא נקשן, לכן החזיקו בו,

פירוש נד
נד שמוסב על הפעולים שהם בני ישראל:

פירוש נה
נה שהוציאו אותם:

פירוש נו
נו מה שאמר הכתוב "אותם":

פירוש נז
נז מוסב על הפעולים, על לוט ואשתו ובנותיו:

פירוש נח
נח כי לא היה כוונתו רק על לוט עצמו, כי אם כוונתו אתה וכל אשר לו, כי אם לא כן למה נענשה אשת לוט:

פירוש נט
נט פי', כמו שאמר השם לאדם הראשון "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו" (למעלה ב יז) היה הצווי ג"כ כל חוה שאל"כ למה נענשה, כן היה הצווי "אל תביט אחריך" ג"כ לאשת לוט ולכל אשר לו:

פירוש ס
ס וכן פי' רב"ח שהוא לשון חול, וא"כ הוא לשון רבים, כי לשניהם התחיל לדבר כמ"ש "אליהם" ואח"ז בפ' השני, הסב דבורו אל האחד אשר חשב שהוא גדול מחבירו:

פירוש סא
סא כי ראוי להיות הנו"ן בפתח:

פירוש סב
סב עיין ערכו בראש הספר:

פירוש סג

סג לשון רצון, התרצה נא אלי, והוא לשון צווי משרש "ואל", כמו מן ידוע הצווי "דע" ככה מי "ואל" הצווי אַל:

פירוש סד

סד אַל הוא מלת השלילה, שלילות מציאות פעולה לעתיד לבוא, ובחבור אל מלת "נא" לחזוק הבקשה, "אל נא תהי מריבה" (למעלה יג ח) וכן פי' פה:

פירוש סה

סה לאותו שאמר לו "המלט על נפשך" אמר שבא להצילו:

פירוש סו

סו ואו"ת "בבעו כען ד' " ולא תרגם מלת "אל" עיין ברא"ם שהקשה ע"ז ועיין "קרני אור":

פירוש סז

סז ר"ל כי צ"ל **וָמַתְתִּי**, ע"מ קמתי, שבתי:

פירוש סח

סח ר"ל מפני פגישת שני תוי"ן החסירוה, ונכתבה תי"ו השמוש, ותי"ו השרש נחסרה:

פירוש סט

סט צ"ל "וכרתת":

פירוש ע

ע עיר קטנה ומעט אנשים בה:

פירוש עא

עא ר"ל עיר מצער, כי מצער תואר לעיר, אעפ"י אינה נזכרת, ואין זה כמו מעט מזער (ישעי' י, כה) שהוא שם דבר:

פירוש עב

עב כי עיר לשון נקבה, והיה ראוי להיות, הלא מצערת היא:

פירוש עג

עג ע"ש המשכב והמשגל מתוארת האשה כן, וראוי להיות בסימן הנקבה:

פירוש עד

עד וכן פי' רש"י ז"ל דרך המקראות לדבר כן, "כמו נשי למך" (למעלה ד כג) ולא אמר נשיי, והובא ג"כ בגי' (סנהד' לח סע"ב):

פירוש עה

עה במדבר (ח יט) "ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו, מתוך בני ישראל, לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד, ולכפר על בני ישראל, ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש", ונכפלו בני ישראל, כאשר הפסוק ידבר מהם ובהם:

פירוש עו

עו אמר זה, לפי שכבר אמר ואת כל הככר שהם הצמחים, ר"ל העשבים, ויפרש צמח האדמה, שנשרפו גם האילנות, וכן נשרף אוירה שלא פרח עליה עוף, כמו שאמר (איוב כח ז ח) "נתיב לא ידעו עיט, ולא שזפתו עין איה, לא הדריכוהו בני שחץ, לא עדה עליו שחל", ובעלי המסעות יספרו שלא יצמח במחוז ההוא כ"א צמח אחד, כדמות תפוח נחמד למראה, ובתוכו עשן ואפר אשר לא יצלח לכל, ועיין בס' חוכמתא רבתא דשלמה סי' יו"ד "וברוח חן" מרנה"ו שמביא מסופרים רבים בדבר התפוח הזה:

פירוש עז

עז פי' אשתו שהיתה מאחרי לוט הביטה אחריה, או פי' מאחריו, שקאי על לוט, הצד שהוא אחרי לוט והוא סדום שהי' בורחים משם, לפי שהוא נצטוה אל תבט אחריך:

פירוש עח

עח כמו שהיתה נצבה עומדת, כשהביטה אחריה, כן שבה מלח בקומתה:

פירוש עט

עט כי כל יושבי הערים כן הי' מקצתם נציב מלח, ומקצתם נציב גפרית, ואעפ"י שלא נזכר מלח בהמערה, עם גפרית היה מלח ורע"ס כתב שנהפך הארץ ההיא ויושביה לטבע גפרית ואש, כמו הפך את מימיהם לדם ובהם נהפך לטבע ר"ל אותו הטל שעלה קודם הזריחה, כאמרו גפרית ומלח שריפה כל ארצה, כמשפט כל לחות תפל מעורב עם חלקים שרופים, וכן פי' הרדי"א:

פירוש פ

פ אשר הזכיר "כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים":

פירוש פא

פא כי לא הזכירה:

פירוש פב

פב למעלה (פסוק כא) "הנה נשאתי פניך וגו', לבלתי הפכי את העיר אשר דברת":

פירוש פג

פג וקטורת ענינו סמים נעשנים, "מקטרת מור ולבונה" (שיר ג ו) פי' שבגדיה מעושנים בסמים, ויאמר פה על העשן העולה מן ארץ הנהפכת ברעש מאש וגפרית שתחת המקום ההוא:

פירוש פד

פד כן נקרא המקום ששורפין בו האבנים לסיד, או אשר מבשלין בו כלי החרס, והאש דולקת בה תמיד:

פירוש פה

פה כדעת ר"ע (מכות כד א) על פ' "עושה אלה לא ימוט לעולם" (תה' טו ה) וכן "אל תטמאו בכל אלה" (ויקרא יא כד) באחת מכל אלה:

פירוש פו

פו פי' באחת מערי גלעד, ועיין בפי' הח' ז"ל (אסתר ב כג):

פירוש פז

פז פירושו בן אחת האתונות:

פירוש פח

פח בויקרא (כ יד) "ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, זמה היא באש ישרפו אותו ואתהן" ופי' שם הח' ז"ל "זאת או זאת, אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן היפך הדבר", ופי' אחת מהן, והיא האחרונה שנשאת באיסור, והובא בסנהד' (דף עו ב) "ת"ר אותו ואתהן אותו ואת אחת מהן דברי ר"י" ועיין ספרא קדושים סי' קיב, ובהתוה"מ שם:

פירוש פט

פט ובמג"ט הגי' "יתכן שהיתה לו מאשה אחרת ומתה בתחלה" כי יש הפרש בין מלת בכירה, למלת גדולה, כי פי' גדולה היא גדולה בשנים, אעפ"י שאיננה בכירה, ופי' בכירה כמו בכור, והטעם שהוא פטר רחם וידוע כי שתי בנותיו הנשואות היו גדולות מהשתים שאיננה נשואות, ואיך קראה הכתוב לגדולה שבקטנות הבכירה, וע"כ הוצרך לפרש שהיתה הבכירה לזאת האשה האחרת שנעשית נציב מלח, והשתים בנות הנשואות היו מאשה אחרת:

פירוש צ

צ פי' בעבור שאמרה ואין איש בארץ לבוא עלינו, וכן פי' רש"י ז"ל סבורות היו שכל העולם נחרב, וכן פי' הרשב"ם ז"ל, ברבותינו בעלי התוס' עה"ת מביא בשם הח' ז"ל איש אין בארץ וגו' כי הי' מחזיקות עצמן כמיוחסות "ולפנינו לא נמצא בפי' הח' ז"ל, וכתב הגאון שי"ר (מ"ע לג ח"ד 279) מה שמובא בס' דעת זקנים עה"ת בשם הראב"ע, ולא נמצא לפנינו הוא מנוסח אשר כתב תלמידו:

פירוש צא
צא מקור עם הכנוי:

פירוש צב
צב ומשפטו בקמץ ומעטים נמצאו בחירק לגזרת פעל:

פירוש צג
צג ופי' הח' ז"ל שם ג"כ "שם הפועל, ובא שבור (פי' בחירק) כמו בְּשִׂכְבָה ובקומה":

פירוש צד
צד וכן דרשו רז"ל (ב"ר פ' נא, נזיר כג ב) אל תקרי מואב אלא מאב, כי לא היתה צנועה ופירשה הדבר שנולד מאביה, ורע"ם פי' שרצו להורות בזה שלא נתעברו מאדם בלתי הגון:

פירוש צה
צה בימי משה, וכן כתב הרשב"ם "וכן כל עד היום, עד ימי הסופר שכתב את הדבר":

פרק כ

פירוש א
א וכן פי' רש"י ז"ל "וכיוצא בו אל הלקח ארון וגו' ואל חמיה (ש"א ד כא) שניהם בלשון על":

פירוש ב
ב שפי' שם ג"כ "על":

פירוש ג
ג ולא היה זה חלום של נבואה אבל היה במדרגת החלומות הצודקים כמו שזכר המורה בפמ"א מהחלק השני, והנה עשה השם ית' זה הפלא בעבור השגחתו על אברהם נביאו, ועיין קרני אור:

פירוש ד
ד "ויקח את שרה":

פירוש ה
ה (למעלה יב טו) "וַתֻּקַּח האשה בית פרעה", ויקשה לו מדוע לא העניש את אבימלך ג"כ כמו שהעניש את פרעה:

פירוש ו
ו וכן פי' הרלב"ג, שיותר רעים הי' המצרים לענין הערוות מהפלשתים, והפלשתים מהכנענים, ולזה תמצא שפרעה מלך מצרים לא הסכים שישאר שם אברהם אחר

שנודע לו ששרה היא אשתו, כי לא יוכל לשמרו שם שלא יהרגהו המצריים על דבר אשתו, ואולם אבימלך הסכים שישאר שם אברהם, ולזה אמר לו "הנה ארצי לפניך":

פירוש ז
ז שכינה א"ע בשם גוי:

פירוש ח
ח לכן כינה א"ע בשם גוי שלם:

פירוש ט
ט (למטה פ' ט) "כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה":

פירוש י
י רבו, המבוכות בזה אל מי ירזמון מליו ועיין קרני אור שהארכתי בזה:

פירוש יא
יא שמלת "גוי" נופל על איש אחד:

פירוש יב
יב עיי"ש (בפסוק ז) שהביא הוא דעת רס"ג, והח' ז"ל השיג עליו ודחה דבריו:

פירוש יג
יג לנגוע, לנטוע יבואו שלמים:

פירוש יד
יד ועל הרוב יבואו בחסרון הפ"א ובתוספות תי"ו בסופן, כמו לגעת, לטעת, וזה הוא מה שיפרש לנגוע ולגעת, כמו לנטוע ולטעת:

פירוש טו
טו ולא נפעלים:

פירוש טז
טז פי' בסגל:

פירוש יז
יז בעבור אות העין הסמוך לו:

פירוש יח
יח לבוא בסג"ל בעבור אותיות הגרון שלאחריהם:

פירוש יט
יט וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל, כי בני בנים הרי הם כבנים, וקוראים לאבי אביהם אב, וכן היה מנהגם לקרוא את בן האח, אח, כמו שקרא אברהם את לוט, אחיו, והוא היה בן אחיו, ככה קרא את שרה אחותו, להיותה בת אחיו, ועיין (יסוד מורא שער

ה) שפי' שם כפשוטו, אף אם היתה אחותו בת אביו היתה מותרת לו, וכן פי' רש"י ז"ל, כי בת אב מותרת לבן נח:

פירוש כ

כ מפני שאין דעתו כדעת האומר ששרה היתה בת אחיו (למעלה יא כט):

פירוש כא

כא וכמו שאז"ל (יבמות סה ב) כי מותר לשנות מפני דרכי השלום, והייתה כוונת אברהם לפייס את אבימלך בדברים:

פירוש כב

כב ושם ביאר כמו כאן שמותר לשנות, ואיננו דבר שלא כהוגן, והביא ראיה מפסוק זה:

פירוש כג

כג ואעפ"י שכתוב התעו לשון רבים:

פירוש כד

כד כי כן מצינו בלשון רבים והוא קדש "אלהים חיים" (דבר' ה כג) "אלהים קדושים" (יהושע כד יט):

פירוש כה

כה לפי שכל הולך ואינו יודע המקום שילך שם נקרא תועה, והוא כמו אובד, על כן "צאן אובדות הי' עמי רועיהם התעום" (ירמי' נ ו)"תעיתי כשה אובד" (תה' קיט קעו) שאבוד מן העדר ואינו יודע אן ילך:

פירוש כו

כו ובאשר כי הושאל לשון תועה גם על התעייה בלב, כמו "עם תועי לבב הם" (שם צה יו"ד) ע"כ יפרש כי אין זו התעייה בלב, כי לא יתכן זה בדרכי האל, ואונקלס עם שתרגם השם קדש, תרגם מלת התעו על טעיית הלב אחר ע"ז "והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב ד' לדחלתיה".

פירוש כז

כז ושם ג"כ פי' על התעית החומר ולא הנפש, ועיין רש"י ורד"ק מה שפי' ע"ז:

פירוש כח

כח הלמ"ד תשמש במקום בעבור או בשביל:

פירוש כט

כט וכן פי' הח' ז"ל שם, ועיין רש"י ז"ל שם:

פירוש ל

ל פי' שאבימלך קילל אותה ואמר לה הואיל וכסית ממני ולא גלית שהוא אישך וגרמת לי הצער הזה, יה"ר שיהו לך בני כסויי עינים ונתקיים בזרעה:

פירוש לא

לא כן דרשו רז"ל (מגילה טו א, ב"ק צג א, ב"ר פ' נב יב):

פירוש לב

לב ופי' הנה לך כסות עינים עבור אברהם. וגם לכל אשר אתך תהי' הכסות הזה והם השפחות:

פירוש לג

לג וכן פי' שם הח' ז"ל, אל ישרת בעבור אחר, ואל בחמתך תיסרני:

פירוש לד

לד והנה מלת "הוא" על אברהם:

פירוש לה

לה כי ידעו כולם ע"י אברהם שהוא בעלך ולא יעיז איש לגעת אליך:

פירוש לו

לו כי כסות עינים מושך עצמו ואחר עמו:

פירוש לז

לז שאינה משתמשת אלא שהיא תחלת הדבור:

פירוש לח

לח ולא דברי אבימלך, כי אם היה דברי אבימלך הי' לו לומר בלשון נוכח, והיה התי"ו דגושה לנוכחה, והנה היא רפה:

פירוש לט

לט ויאמר הכתוב כי עם כל זה שקרא לשרה עם פרעה ועם אבימלך נוכחת ונוסרה שרה מכאן ואילך שלא אמרה עוד אחי הוא, ומזה נראה כי שלשה תיבות "ואת כל ונוכחת" הם דברי משה, כלומר משה כתב על שרה, ועם כל זה אף שנתן לה כ"כ מתנות, מכ"ז פעל הויכוח על שרה שלא אמרה עוד אחי הוא, ואינם דברי אבימלך, וכן פי' הרד"ק בשרש "יכח" שהם דברי משה, "אמר כי עם כל אלה הדברים שארעו לה באמרה אחי הוא עם פרעה ועם אבימלך נוכחה שרה ונוסרה מאמור אחי הוא":

פירוש מ

מ והרד"ק בפי' על התורה, פי' "לך יקנה בהן כסות נאה שיהיה בעל גוונים רבים, כי הגוון יקרא עין כמו "ועינו כעין הבדולח" (במד' יא ז) "כעין תרשיש" (יחזק', א,

טז) או פי' שתהיה הרקמה שלי הכסות עשויה עינים", וכן פי' בשרשיו שרש "עין" "האלף כסף נתתי לאחיך שיקנה לך בו כסות נאה שהיא עשויה עינים עינים", וכן הוא (בב"ר פ' נב) "כסות עינים, כסות שהיא עשויה עינים עינים":

פירוש מא

מא וכן לכל אשר אתך ילביש בהם, כלומר השפחות ובני בית העומדים לשמשך, כי לכבודך נתתים לו:

פירוש מב

מב ופי' זולת מה שנתתי לבעלך צאן ובקר

פירוש מג

מג כמו שפי' למעלה:

פירוש מד

מד כי אבימלך נתן לו ג"כ עבדים ושפחות (למעלה פ' יד):

פירוש מה

מה ויהי' לך ג"כ כסות עינים לפני שאר אנשים, והוא הפי' "ואת כל":

פירוש מו

מו רק מלת "ונוכחת" דברי משה, ולמעלה אמר שהשלש מלות "ואת כל ונוכחת" הם דברי משה פי' שמשה נתנבא ששרה לקחה תוכחה ומוסר שלא תאמר עוד אחי:

פירוש מז

מז והוי"ו אינה יתירה לפי"ז:

פירוש מח

מח הגאון ז"ל יפרש ונכחת מן "נוכח" שביאורו לדעתו לקראת ונגד, ור"ל והנה הוא כסות עינים לכל אשר אתך והיינו כי לא יונו אותך כל בני ביתך כשיראו עושר אחיך על ידך, ואת כל, ר"ל לכל זולתך מהמון העם, ונכחת, תוכל לפגוש את כולם בטח בלי חרדה וכלימה, ועיין (הערה 37 לתולדות רס"ג מהג' שי"ר) ולמטה כד יד קרני אור הערה יב, גם נוכל לפרש מן נוכח, פי' שנתתי כל זה נוכל הכל:

פירוש מט

מט לשון נופל על לשון:

פירוש נ

נ שילדו מיד:

פירוש נא

נא וכמו שיפרש:

פירוש נב

נב והוא מה שציוה דוד לשלמה בנו, "וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר, ולעמשא בן יתר, ויהרגם וישם דמי מלחמה בשלום", ופי' הפסוק שמלת וישם, מוסב על יואב, לא על עמשא הסמוך לו, פי' שיואב הרגו לאבנר בעת היותר בשלום עמו, מפני שהרג עשהאל אחיו במלחמה, והנה הי' אז אבנר בשלום עמו:

פירוש נג

נג בפסוק שלפניו יאמר "משה ואהרן בכהניו, ושמואל בקוראי שמו, קוראים אל ד' והוא יענם", ואח"כ יאמר "בעמוד ענן ידבר עליהם" ופי' שם הח' ז"ל ג"כ שהוא שב על משה ואהרן, ואין שמואל עמהם, כמו "וישם דמי מלחמה בשלום" שב אל יואב לבדו, ולא אל עמשא:

פירוש נד

נד ושם יפרש הח' ז"ל, כי אלה בני עדה שב אל תימן אומר צפו וגעתם וקנז, לא אל קרא, כי קרח בן אהליבמה הוא:

פירוש נה

נה ופי' שם הח' ז"ל "שב אל נשי ולא אל ילדי":

פירוש נו

נו מלת "ויעבדו" שב אל תרח אבי אברהם, גם אל נחור, ולא אל אברהם:

פירוש נז

נז שנעצרו נקביו לאבימלך בלי לצאת החוצה:

פירוש נח

נח שלא נאמר באמת כי אם על לידת הנשים:

פירוש נט

נט כי היה ראוי להיות ותלדנה:

פירוש ס

ס היה ראוי להיות ותחמנה, כי צאן ל"נ, כי כן דרך הכתוב שלא ידקדק בין לשון זכר לנקבה, במקום שהוא ידוע שמדבר על הנקבות, כמו "וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן" (אסתר א כ) ולא אמר תִּתְּנָנָה בעבור שכבר הזכיר נשים:

פרק כא

פירוש א
א ובכ"י הגי' "למועד אשר דבר אתו אלהים המלאך", ואותו שב על המועד, וכן ת"א ויוב"ע, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש ב
ב פי' המלאך שב אליו לעת הלידה:

פירוש ג
ג ר"ל "שוב אשוב אליך" ואין ספק ששב אליו אעפ"י שלא נזכר:

פירוש ד
ד כדרך שהוסיף השם הה"א על שם אברם להקרא אברהם:

פירוש ה
ה כדרך שכתוב ביעקב "לא יקרא עוד שמך יעקב, כי אם ישראל יהיה שמך":

פירוש ו
ו פי' המלאך אמר לו וקראת שמו יצחק:

פירוש ז
ז שהיה משתעשע כדרך כל נער:

פירוש ח
ח ונתקנאת בן שרה בשביל שהיה גדול מבנה:

פירוש ט
ט כמו על דבר ושרשו "אוד" והוא לשון רבות, אבל לא נמצא ממנו הנפרד, ועיין קרני אור:

פירוש י
י פי' נאד מלא מים ובנפרד נקוד חֵמֶת, ובסמיכות ישתנה הסגל לפתח:

פירוש יא
יא פי' ולא כלי חרס שלא ישבר בדרך:

פירוש יב
יב ופי' שם הח' ז"ל" כמו חמת מים, וכן פי' הרד"ק שם כמו "ויכלו המים מן החמת", ופי' כי אתה מספח מלכים להשקותם מחמתך, מכלי שלך:

פירוש יג
יג צ"ל "לבני הפילגשים":

פירוש יד
יד כי הילד לא שם על שכמה, כי גדול היה יותר מחמש עשרה שנה:

פירוש טו
טו אלא אמר לה קחי אתך את בנך, וישלחה, ששלח אותה מביתו, או לוה אותה עד חוץ לעיר:

פירוש טז
טז פי' ברצון שרה:

פירוש יז
יז ובמקJ"מ הגי' "מה שיספיקו עד באר שבע":

פירוש יח
יח שרשו "תעה" וספר הכתוב שתעתה הגר במדבר, ומפני שתעתה כלו המים מן החמת קודם בואם למדבר שהיו הולכים שמה:

פירוש יט
יט הח' ז"ל יפרש, אחרי שלא היתה נושאת אותו בחיקה, ואיך אמר "ותשלך את הילד", ויפרש כי זאת ההשלכה היתה אחר שלקחתהו:

פירוש כ
כ השליכה אותו תחת האילנות שהי' שם כדי שלא יכהו חום השמש לשמרו מהצמא כי לא הי' לה מים (רדי"א והרלב"ג):

פירוש כא
כא ר"ל שאין לו חבר למלת "כמטחוי" כי נמצא רק פ"א במקרא:

פירוש כב
כב בא לתת שיעור למרחק שהרחיקה עצמה, ואמר שהיה כשיעור מרוצת החץ כאשר יורו אותה בקשת:

פירוש כג
כג ופי' הרד"ק שם, יורי חצים כמו "וימררהו ורבו" (למטה מט כג) ושרשו "רבב" ורובה קשת שרשו "רבה":

פירוש כד
כד רבה, ורבב:

פירוש כה
כה כמו "שרר בביתו" (אסתר א כב) שרשו שרר, "ובאונו שרה" (הושע יב ד) שרשו שרה וענינם אדנות וממשלה, הם ג"כ שני שרשים וענינם אחד:

פירוש כו
כו פי' גם בענין רבוי מצא ורבה ורבב:

פירוש כז

כז ושניהם מגזרת "רבה":

פירוש כח

כח ואין מלת "רובה" סמוך אל "קשת", רק פי' ויהי איש רובה וקשת, כדרך שפי' בפ' "איש צדיק תמים" (למעלה ו ט) שמלת תמים תאר, וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין רשב"ם והרמב"ן מה שכתבו ע"ז, ורד"ק בשרשים שרש "קשת":

פירוש כט

כט אין כאן מקומו כ"א (למעלה טז יג) ושם בארתיו, והרש"נ רוצה לדחוק ולפרש שבכוונה נכתב פה עיי"ש, והבא"י יפרש ג"כ שמקומו פה ופירושו, למה לא אמרה כאן הגם הלום, ותירץ ששם נראה לה המלאך תחלה ולזה תמהה אבל עכשיו לא תמהה כי כבר ראתה את המלאך:

פירוש ל

ל כשבא פועל שקר בבנין הקל ענינו עשיית איזה מעשה של שקר, ובבנין הכבד יורה על דבור של שקר ופי' כאן אל תלך עמי בדרך שקר להיות כפוי טובה ולעשות עמנו רעה בהיות שאנחנו עשינו עמך רק טוב:

פירוש לא

לא אין לו ריע בבנין הקל:

פירוש לב

לב ויאמר מקודם "ולניני" שפי' ולבני, וכן ת"א ויוב"ע "ובברי", נין הוא לשון שררה ושליט, ובעבור שהבן קם תחת אביו לשלוט בנכסיו, לכן נקרא הבן נין (רש"י תה' עב יז, משלי כט כא) ולנכדי הוא בן בני:

פירוש לג

לג כנוי לנקבות נסתרות כמו לזכרים "הם":

פירוש לד

לד פי' הה"א נוספת במלת לבדנה, ופי' "והיא לבדה" אין ריע במקרא למלה זאת עם ה"א נוספת אחר הנו"ן כזה:

פירוש לה

לה שרש "עוד" ושם המקרה ממנו "עדות", ושם התואר לזכר "עֵד" ולנקבה "עֵדָה" ופי' כלומר אלה אינן לבתר אותן כמו הבקר, אבל תקח לך אלה מידי חיים, כי כן היה

המנהג לקיים כל דבר היה המקיים לוקח איזה דבר מיד רעהו, ומשיכה כזו עדות על הקיום, וזה הוא שאמר בעבור תהיה לי לעדה, ועדה לשון עדות:

פירוש לו

לו וי"ג עקרו "שבע", כי כאן כתוב שבע כבשות תקח מידי, ואחריו כתיב (פ' לא) "ע"כ קרא למקום ההוא באר שבע, כי שם נשבעו שניהם", והנה מלת שבועה מגזרת שבע כבשות:

פירוש לז

לז ט"ס הוא כי הפ' "או השבע שבועה", הוא (במד' ל, ג) ושם לא אמר כלום, רק צ"ל בפסוק "ויקרא אותה שבעה" (למטה כו לג) ושם פי' למה נקרא שם העיר באר שבע, בעבור שני דברים, ע"ש שבע כבשות וע"ש השבועה והרש"נ ידחוק לפרש שדעת הח' ז"ל על "או השבע שבועה" עיי"ש:

פירוש לח

לח כן ת"א ויוב"ע וכן פירש"י ז"ל וכן פי' הרשב"ם:

פירוש לט

לט שהוא אילן, ומצינו גם אצל בנין לשון ויטע, כמו ויטע אהלו אפדנו (דניאל יא מה):

פרק כב

פירוש א

א וטעמו "נשא" מלשון רוממות והתנשאות:

פירוש ב

ב כי כתוב "עתה ידעתי" (למטה פ' יב):

פירוש ג

ג מענין בחינה ונסיון:

פירוש ד

ד פי' האחת שהיא דעת העתיד אמר הכתוב נסה ועל השנית שהוא דעת היש הנמצא אמר "כי עתה ידעתי", ודעתם בזה כי כל הדברים המתחדשים, ידעום השם בטרם היותם, אך הידיעה ההיא היא שהוא בכח שיהיה, וזאת הוא הידיעת האפשרית, שפי' אפשר שיהיה כן, בעבור כי לו נתכנו עלילות, ואח"כ בצאת הדבר מכח אל הפועל, הנה אז תהיה הידיעה ידיעת היש הנמצא:

פירוש ה

ה כי הידיעה בשם ית' בכל זמן, אבל פי' הדבר, ידוע מעתה, כי יצא מן הכח אל הפועל:

פירוש ו

ו ר"ל הודעתי לבאי עולם ולפי' זה נטה גם רש"י ז"ל, וכן הרשב"ם, והח' ז"ל ימאן בפי' זה ויפרש בענין אחר:

פירוש ז

ז הח' ז"ל סותר זה הדעת, ויפרש כי הי' לו לידע להגאון כי בעת שעקד את בנו לא הי' שם אפילו נעריו, אבל אמר להם שבו פה עם החמור, והענין כדי שלא יבטלו ממנו המעשה הזה ושלא ימחו בידו:

פירוש ח

ח ובכ"י מתוקן "ואחרים אמרו כי פי' והעלהו שם לעולה, הראהו שיעלה אל ההר לעולה" וכו', וכוונתו בדמיון אל "והשקית אותם יין" לאמר כמו שאין כוונת "והשקית" שישקה אותם ממש כי אם שיתן לפניהם גביעי יין ויאמר להם לשתות, כי לפעמים יבוא לשון צווי ואין המכוון בו לעשותו באמת רק שיתגולל וישתדל לעשיה:

פירוש ט

ט פסוק הוא (בירמי' לה ב) "הלוך אל בית הרכבים, ודברת אותם, והבאתם בית ד' אל אחת הלשכות והשקית אותם יין", ופי' הרד"ק שם, אעפ"י שהם לא שתו, אמר והשקית שתתן לפניהם כוסות יין לשתות, ודעת הח' ז"ל שטעם "והשקית", ר"ל הראה להם שתשקם יין, וזהו המכוון אצלו ית' באמרו והעלהו לא שירצה עשייתו בפועל, רק שיתגולל ויתעסק בהעלות העולה, וכן דעת הרלב"ג:

פירוש י

י כי איך ישנה את דבורו אח"כ לאמר אל תשלח והשינוי נמנע בחוקו ית':

פירוש יא

יא כי בתחלה היה העבודה בבכורים, ואחר שנה בחר השם בשבט לוי לשרת לפניו תחת הבכורים:

פירוש יב

יב ר"ל שהוא כפשוטו:

פירוש יג

יג פי' כי אין ראוי לקבל שכר למי שאינו עושה מעשה, אעפ"י שידענו שיעשהו, וזה בעבור כי לא הוציא הדבר לפועל, וע"כ נסהו השם כדי שתהי' נפשו שלימה ותוציא שכלו לפועל, ואז יהיה ראוי לקבל שכר על מעשהו:

פירוש יד

יד ושם פי' הח' ז"ל מענין רחמים, ארחם אותם, ויהיה פי' ידעתי פה ג"כ מענין חנינה ורחמים:

פירוש טו

טו אך שם לא ביאר מאומה, ועיין שם בפי' הקצר:

פירוש טז

טז ט"ס נפלה בכל הספרים, ובפסוק כזה לא נמצא בנ"ך ונמצא "ויחל שלמה לבנות את בית ד' בירושלים בהר המוריה" (דה"ב ג א):

פירוש יז

יז וכן כתוב (דה"ב ג א) "ויחל שלמה לבנות וגו' בהר המוריה אשר נראה לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסי":

פירוש יח

יח הנה אמר זה, בעבור שאמר אח"כ כאשר אמר לנעריו שבו לכם פה עם החמור, ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו, הנה זה יורה, כי עד עתה נשאה החמור:

פירוש יט

יט כי מארץ פלשתים עד ירושלים כמו ט"ו פרסאות, וצריך שני ימים להולכים ברגליהם, וביום השלישי בקר באו קרוב לשם, וישא עיניו וירא את המקום מרחוק:

פירוש כ

כ כן הוא דעת הח' ז"ל שיוכל הנביא לכזב לצורך שעה כמו (למעלה כ יב) שפי' שדחה אברהם לאבימלך בדברים:

פירוש כא

כא כן הוא (בפדר"א פ' לא, ב"ר פ' נו, תנחומא וירא סי' מב, סע"ר פ"א, זהר וירא דף קיט ב, זהר ויחי דף רל ב תדא"ר פ' כז תדא"ז פ' כב):

פירוש כב

כב וכן י"א שגדול כחו של יצחק לפי שאברהם נצטוה בזה מפי השם, וזה נצטוה מפי אביו, ולכך גדול כח אמונתו של חק, ועיין קרני אור:

פירוש כג
כג ככתוב בפ' וי"ו:

פירוש כד
כד קריאת הכפל לצורך שהיה קורא פעם אחר פעם:

פירוש כה
כה והוא לזרז הנקרא:

פירוש כו
כו סבך ענין הסתבכות והסתעפות ועיקר הלשון שנקרא כן הענף והסעיף, לפי שהענפים והסעיפים נאחזים ונקשרים ומעורבים זה בזה:

פירוש כז
כז ויחבר מלת אחר אל נאחז, והכוונה אחר שנאחז, אחר היותו נאחז בסבך בקרניו, ופי' וירא והנה איל אחוז בסבך בקרניו, ולא נאחז בצמרותיו בגופו שדרכו להסתבך בסבך, אבל נאחז בקרניו שנתחבו קרניו בין הסבכים ולא יכול להתנועע ולרוץ:

פירוש כח
כח כמו שמנוקד בקצת ספרים "נאחָז":

פירוש כט
כט כי נאחָז הוא מבנוני נפעל, ואינו סובל עליה הוראת "אחר" שמשמע שהתחיל לאחז קודם שראה אותו והנה הוא בגדר עבר בלתי נשלם וחסר מלה "היה":

פירוש ל
ל כי בספרים שלנו נאחַז בפתח, ויאמר הח' ז"ל שכן טעמו אחר היותו נאחז, וכמו שפי' למעלה אחר שנאחז בסבך בקרניו:

פירוש לא
לא כאלו אמר וישא אברהם את עיניו אחר כן שאמר המלאך אליו אל תשלח ידך, וירא והנה איל נאחז, וכן ת"א "וזקף אברהם עינוהי בתר אילין" וכפירש"י:

פירוש לב
לב ולא אחר:

פירוש לג
לג וכן פירש"י ז"ל (דבר' יא ל) "כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא", ואם האחר מוכרת היה צ"ל אחרי כן, או אחרי זאת, והיה במשמע אשר נאחז בסבך זמן קודם או בסמוך לזה:

פירוש לד

לד בדברים (א ב) כתב הח' ז"ל "ואם תבין סוד השנים עשר, גם ויכתוב משה, והכנעני אז בארץ, בהר ד' יראה, גם והנה ערשו ערש ברזל, תכיר האמת", ודעתו כי כל אלה נאמרו למשה בדרך נבואה וכתבם כך, והפי' בהר ד' יראה, ר"ל שלא היה עדיין בית המקדש, ואמר כי שם יהיה שכינתו ונאמר למשה בדרך נבואה המקום שנעשה בו העקידה, ושקראו אברהם "ד' יראה", ואמר שהוא המקום אשר יאמר היום בתפילתינו "בהר ד' יראה" שיראה שכינת עוזו בהר ד' שנזכה לירש את הארץ, ולבנות מקדש בהר ד':

פירוש לה

לה וכן אמרו חז"ל, אפילו שבועה אינה רק על תנאי, אך שבועת בי בהקב"ה בעצמו אין בה תנאי, כי השם בעצמו נשבע והוא הקיים לעד, ומלת נאום ד', שלא נטעה שהמלאך הוא הנשבע עצמו לחזק הדבר, אלא נאום ד', היא שהשם נשבע בקדשו להביא על אברהם וזרעו כל הטובות האלה:

פירוש לו

לו ונקראת כל הארץ כן על שם כניסתה שהיא שער הארץ, לפי שהארץ החזקה והבצורה חזקה היא בכניסתה, שיש סביבותיה הרים או ימים, וכיון שנכנסו האויבים, ועברו אותם השערים, הרי כל הארץ נכבשת לפניהם

פירוש לז

לז ונקרא כן, כי כמו שהעקב סוף הגוף, כן השכר סוף המעשה:

פירוש לח

לח כי אברהם העיקר ובנו הולך עמו וכן אמר (למעלה פ' ג) "ויקם וילך אל המקום" וידענו כי הלך עמו יצחק ושני נעריו, וכן כאן ובכ"י נוסף, "וכן בא אל פרעה ולא הזכיר אהרן":

פירוש לט

לט דכתיב "אל תשלח ידך אל הנער":

פירוש מ

מ כי רבקה אשר יצא ממנה יעקב היתה מבית אביו של אברהם וממשפחתו:

פרק כג

פירוש א

א ואיננו לשון יחיד:

פירוש ב

ב חיי סמוך, והנפרד חיים, ויבוא תמיד בלשון רבים, ולא יתפרד לעולם כמו עלומים, זקונים, בתולים, שלא יאמר מהם בלשון יחיד:

פירוש ג

ג כמו פה שהקדים המאה על העשרים ושבע, וכן תמצא באברהם (למטה כה ז) גם בישמעאל (שם פ' יז):

פירוש ד

ד שם הקדים המעט על הרוב, כמו שאמר ויהיו ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה (למטה מז כח):

פירוש ה

ה והוא שם עצם לו, וכן כתוב (יהושע יד טו) "קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא" ושם (טו יד) "את קרית ארבע אבי הענק היא חברון" וכן (שם כא, יא) קרית ארבע אבי הענק היא חברון, ושלשת בניו הי' אחימן ששי ותלמי, והעיר הזאת שמה חברון והיתה לארבע ולבניו:

פירוש ו

ו כן דרשו ז"ל (ב"ר פ' יד ילקוט רמז כ) ע"פ "וייצר ד' אלהים את האדם", בזכותו של אברהם, א"ר לוי כתיב האדם הגדול בענקים (יהושע יד טו) זה אברהם, ולמה קראו אותו גדול שהי' ראוי להבראות קודם לאדה"ר, וכן (קה"ר פ' ג) ע"פ "את הכל עשה יפה בעתו" מביא שהוא מאמר ר' בון, וכן הוא בשוח"ט מזמור לד, ושם הוא מאמר ר' סימון ועיין מס' סופרים פכ"א ה"ט, ובמחזור ויטרי סידר האגדה הזו בהתחלת מס' סופרים, ושם, האדם הגדול בענקים, היה אברהם גדול בקומה יותר מענקים

פירוש ז

ז אברהם לא היה מהענקים:

פירוש ח

ח רש"י ז"ל פי' שבא מבאר שבע והרמב"ן ז"ל השיג עליו, ועייו קרני אור:

פירוש ט

ט והרמב"ן פי', ויתכן שהיתה לשרה אהל מיוחד כטעם באהל יעקב ובאהל לאה, ושם מתה שרה ונכנס אברהם באהל עם אחוזת מרעיו לספוד אותה שם וכן פי' הרשב"ם:

פירוש י

י דקשה להח' ז"ל כיון דשרש "בכה", הוא פועל עומד, לא שייך בה פעול, לכן פי' לבכות עליה, וכמו שהה"א במקום למ"ד, כן פה הה"א במקום עליה:

פירוש יא

יא ובא השרש הזה עם מלת "את", וכן "ויבך אותו אביו" (למטה לז לה):

פירוש יב

יב התאר לזכר מת, ולנקבה מתה, ובכנוים ראוים שתשתנה ה"א הנקבה לתי"ו, כמו מן צדקה צדקתו ומן ברכה ברכתו, וראוי להיות כאן "מֵתָתו":

פירוש יג

יג שהוא לשון זכר, כי גוף בלי נשמה יקרא אדם מת בין זכר ובין נקבה, וכן פי' הרד"ק "ואם הוא אשה כי על הגוף המת אמר", כי מה שימות מן האדם הוא הגוף לא הנפש כי היא קיימת נצחית:

פירוש יד

יד למטה (פסוק יז) בפ' "ויקם שדי עפרון", ויפרש שם כי גר ותושב הכתוב בפסוק ד' דבק עם מלת לאמר הכתוב בפסוק הזה ופירושו לאמר לבני חת, מה שנאמר אחריו, גר ותושב:

פירוש טו

טו גר הוא רק העובר דרך שם וילן לילה אחת למעלה (טו יג הערה כז) ופי' מלת גר:

פירוש טז

טז שנתישב בארץ אבל אין לו עדין אחוזה:

פירוש יז

יז ונקראת כן הנחלה לפי שהאדם נאחז במקום ומוחזק בעבורה, כמו שאמר "ויאחזו ה" (למטה מז כז), "ונאחזו בתוככם" (במד' לב ל):

פירוש יח

יח כי מתחלה ביקש תנו לשון מתנה, ואם עפרון דבר שיתן לו בכסף מלא, ע"כ פי' הח' ז"ל, כי במלת אחוזה שייך שניהם, או שאוחז ע"י נחלה, או ע"י הכסף, ופי' מלת תנו האחוזה לאחוז ע"י כסף מלא:

פירוש יט

יט כי לפי משפט הלשון היה ראוי לומר אדונינו בכנוי לרבים המדברים כלשון כל המאמר הזה שאמרו בלשון רבים:

פירוש כ

כ ויתרץ שבלי ספק היה אחד המדבר בעד כולם:

פירוש כא

כא ואין זה מדרך המוסר שישים המדבר את אחרים שותפים עמו בקבלת האדנות והמרות, ואונקלס ויוב"ע תרגמו "ריבוננא" לשון רבים כאלו כתוב אדוננו, כי דרכם לתרגם הכוונה ועיין בנתה"ש שהשיג על הח' ז"ל בזה ובהמעמר שהצדיק את הח' ז"ל:

פירוש כב

כב ולא גר ותושב, אין אתה צריך לקנות, ופי' נשיא אלהים גדול ונכבד בעיני אלהים:

פירוש כג

כג כמו פה:

פירוש כד

כד כי שרשו "כלא" כגון ויכלא הגשם" (למעלה ח ב) "לא תכלא רחמיך" (תה' מ יב), וכולם לשון מניעה הוא בדבר שראוי והגון לעשותו, כך ראוי לנו לתת לך קבר, ואיש ממנו לא ימנעהו ממך:

פירוש כה

כה לא נמצא אצלינו ס' היסוד שלו, ועיין מאזנים שער המתחלפים, צחות שער פתח קטן, ובביאור רש"ד (ברא' יח ב), והוא מלה משונה בדקדוק, ושרשו "שחה" מנחי למ"ד ה"א. ונשתנה ה"א למ"ד פעל לוי"ו, ואחריו ה"א נוסף "משתחוה", ופעמים בלא ה"א, "וישתחו" ומלעיל, ולרבים "וישתחוו" ובא תי"ו התפעל אחר שי"ן פ"א פעל כמשפט אותיות זשש"ץ:

פירוש כו

כו כן הוא (ב"ר פ' נה) "וישתחו אברהם לפני עם הארץ, מכאן שמודים על בשורה טובה" (ופי' שהשתחוה לד' לפני עם הארץ ולעיניהם ועיין ביפה תואר (דפוס פראג תמט) מה שכתב ע"ז:

פירוש כז

כז והוא רק הרכנת הראש:

פירוש כח

כח והוא רק הרכנת הראש ועיין קרני אור:

פירוש כט

כט פי' שהי' שתי מערות זו על זו שהיתה קרקע המערה העליונה עליית המערה התחתונה:

פירוש ל

ל ר"ל כי ההיפך מן מלא הוא ריק וזה שייך בכלי, ובזה המקום היפך מלא הוא חסר, והמלא הוא ממלא החסרון להורות שהכסף היה מלא בלתי שום חסרון:

פירוש לא

לא מלת "לא אדוני" מחוברות יחד, ואדוני מופסקת מן שמעני, ופי' לא אדוני כמו שאתה אומר שאתננה לך בכסף מלא, ומוסיף הח' ז"ל מלת "כן" לפרש עפ"י הפשט, ושלא לפרש מלת "לא" לשמעני:

פירוש לב

לב ואתננה לך בחנם, וכן פי' רש"י ז"ל, לא תקנה אותה בדמים:

פירוש לג

לג וכן פי' הרשב"ם והרדי"א, וישתחו אברהם לעפרון לפני עם הארץ, וכן תרגם יוב"ע "וגחן ליה אברהם באנפי בני חתאה", ורע"ס פי' שהשתחוה לעם הארץ, לתת להם הודאה כמודה שבשבל כבודם הסכים עפרון לתת את שאלתו:

פירוש לד

לד ר"ל אם אתה תתן לי השדה:

פירוש לה

לה לקחת ממני הכסף שאתן, וכן פי' הרלב"ג, אך אם אתה בזה הרצון שלא יכבד עליך עזבך זאת הנחלה כמו שנראה מדבריך, מי יתן שתשמע לי, אתן כסף השדה כמו שאמרת קח אותו ממני:

פירוש לו

לו כמו שכבר נתת לי השדה, (פסוק יא) כך אנכי כבר נתתי לך כסף השדה, כלומר גמרתי בלבי לתתו לך ולכן אני מבקש עתה קחהו ממני:

פירוש לז

לז נקרא התגר כן לפי שהוא סובב את הארצות תמיד הולך ושב:

פירוש לח

לח המתקבל בכל מקום לכל מיני סחורה, כי הסוחר הוא מכיר איזה כסף הוא נקי יותר משאר אנשים:

פירוש לט

לט פי' שעמד ונתקיים בידו:

פירוש מ
מ מְקָנָה הוא שם לכל דבר הנקנה, ורע"ס פי' שנתקיים בחותמיו של ספר המקנה, שהסכימו כולם שתהי' לו לאחוזת קבר:

פירוש מא
מא כאלו אמר כששקל אברהם את הכסף לעפרון אז נתקיים השדה לאברהם למקנה:

פירוש מב
מב ר"ל שהוא דבק עם ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר, וזה היה הדבור גר ותושב:

פירוש מג
מג ורק אלו ב' פסוקים הם דבקים:

פירוש מד
מד אזרחי העיר הדרים בעיר לעיניהם שקל הכסף לעפרון:

פירוש מה
מה האורחים הבאים היו שם ג"כ בעת המקנה:

פירוש מו
מו כי קשה להח' ז"ל הלא כבר נאמר (למעלה פ' יז) ויקם שדי עפרון וגו' לאברהם למקנה, ולמה הכפיל פה עוד הפעם ויקם, אבל הראשון ויקם שדה עפרון הי' אחר הפרעון וקודם הקבורה, לאמר, כי קם שדה עפרון לאברהם למקנה, ואחרי הקבורה הזכיר ויקם השדה, והזכיר לשון אחוזה, כי כאשר קבר את מתו שם אז הי' מוחזק בקרקע והי' אחוזתו, וכן פי' הרשב"ם:

פירוש מז
מז ויהי' מלת ויקם שבפ' יז נתינת רשות לקבור את שרה, ומלת ויקם שבפ' כ' על רשות לקבור זרעו:

פירוש מח
מח מה שהאריך הכתוב בספור והשתדלות וקניית אברהם:

פירוש מט
מט וכן פי' (למטה לג יט) בפ' "ויקן את חלקת השדה", וז"ל "והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לא"י, מי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא", וכן פי' למטה (כח טז) בפ' "אכן יש ד' במקום הזה" וז"ל "הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים", ועוד בכמה מקומות:

פירוש נ

נ והרמב"ן השיג ע"ז עיי"ש:

פרק כד

פירוש א

א ובכ"י הגי' "וזאת" ונוסח הזה כפי הנראה היה גם לפני הרמב"ן ז"ל שהעתיק כל המאמר, ואם שלא הזכירו:

פירוש ב

ב וי"ג "מכל חמדתהאדם" ובמקח"מ הגי' וזאת חמדת האדם, והנוסח שלפנינו הוא נכון יותר:

פירוש ג

ג כן הוא בג' (ב"ב טז ב) ר' מאיר אומר שלא היתה לו בת, ר' יהודה אומר שהיתה לו בת, אחרים אומרים בת היתה לו ובכל שמה, (ובב"ר פ' נט ז) מובא דעת ר' יודן ור' נחמיה:

פירוש ד

ד הי' לו לומר בבכל:

פירוש ה

ה כן הוא (תנחומא חיי סי' ו, ב"ר פ' נט) א"ר ברכיה לפי שנתנה להם בצער לפיכך היא חביבה ואין נשבעין אלא בה, וכן תיוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש ו

ו דא"כ היה לו להשבע על מצות המילה והרי הוא נשבע בשם כדכתיב "ואשביעך בשם" ועיין קרני אור:

פירוש ז

ז והיה מנהג זה חזק ביניהם לקיים כל דבר, כמו ברית שכורת אדם עם חבירו, וכן אמר יעקב ליוסף כשרצה לצוותו על קבורתו " וכן פי' הרשב"ם:

פירוש ח

ח כי כמו שהיד ברשותו תחת ירכו, כן יהיה הוא ברשותו לקיים הדבר:

פירוש ט

ט וכן כתב הח' ז"ל בפי' (לתהלים ב יב) וז"ל "ומנהג גוים בעולם לשום ידיהם תחת יד המלך כאחי שלמה, או העבד תחת ירך אדוניו, או לנשק את המלך, וזה המנהג עד היום בארץ הודו" וכתב הרלב"ג, הנכון בו הוא כמו שפי' הראב"ע, כי כן היה המנהג בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו:

פירוש י
י דעתו כי מה שהזכיר הארץ, לפי שכל נשואים בארץ מן השמים הם:

פירוש יא
יא והוא סודות מסודות הבריאה:

פירוש יב
יב עיין (למעלה טז יח) כי אחד עשר בנים הי' לכנען, ושם בביאורי הבאתי שמות כולם ומהם יצאו עשתי עשר גוים:

פירוש יג
יג אולי צ"ל "שהיה דר שם":

פירוש יד
יד ר"ל ארץ מולדתי כי ארצי מושך עצמו ואחר עמו:

פירוש טו
טו אולי הוא מלת תאר הפעל והקשור, להוראת הספק והאפשרות והיא מורכבת מן **או לוּ** (אדער, וועגן) ובא, א) בענין סתם ספק במציאות איזה פעולה לעתיד כשאפשר גם הפוכה (פילייכט) והפעל הנקשר עמה, לא יבוא כי אם בעתיד או בבינוני "אולי יחסרון חמשים הצדיקים" (למעלה יח כח)"אולי לא תאבה האשה", "אולי ימושנו אבי" (למטה כז יב) באלה תכוון השאלה מה יש לעשות אם יקרה באופן כזה, ב) ספק בלבד "אולי בקרבי אתה יושב" (יהושע ט ז), ועוד יסתעף מזה הוראות רבות עיין "האוצר":

פירוש טז
טז וזה במובן אם, גם, אפילו, ועיין שרשי רד"ק שרש "אלה":

פירוש יז
יז בסגו"ל הנקרא אצל המדקדקים פתח קטן, והה"א מן "ההשֵב" היא לשאלה, ונקודה העצמית היא הח"פ, ובבואה לפני אות גרונית, תפול השו"א וישאר הפתח לבד, וכשתהיה האות הגרונית שאחריה קמ"ץ ישתנה הפתח לסגו"ל:

פירוש יח
יח בעבור הה"א השניה ממלת ההשב קמוצה:

פירוש יט
יט כמשפטו:

פירוש כ
כ כי כבד על הלשון לבטא אות פתוחה לפני אות גרונית הקמוצה:

פירוש כא
כא וכן פי' הרד"ק בשרש "שמר:

פירוש כב
כב ופי' השמר שב על שמריך במרגוע והשקט, ולא נמצא השמר מלרע רק פ"א והוא הנזכר:

פירוש כג
כג לפי שגזר שלא יבוא בנו שמה, התפלל עתה שהשם יסבב הדבר באופן שתתרצה האשה ללכת אחרי העבד, וכן פי' רע"ס "יהי רצון שישלח מלאכו ממעון קדשו השמים וכו' לעשות באופן שלא יצטרך בני ללכת שם":

פירוש כד
כד הרי נתנבא שתצלח דרכו:

פירוש כה
כה כוונת אברהם היה שיעמוד בא"י ולא יצא חוץ לארץ:

פירוש כו
כו ומה שאמר הכתוב הלשון לא תשב, כי הי' לו לומר תוליכהו שמה:

פירוש כז
כז ובעבור כי אברהם הוא בא משם, הנה הוא כאלו גם יצחק בא משם, כי הבן הוא מכח האב כמשמעות הכתוב "ואותנו הוציא משם" (דבר' ו כג):

פירוש כח
כח שני ברכים יש לגמל זה על גב זה, וצריך להבריכו שני פעמים קודם שישתה:

פירוש כט
כט זמן לפני כפי שאומר, ויהיה לי סימן כי עשית חסד עם אדוני

פירוש ל
ל והמלה מענין לקראת:

פירוש לא
לא כמו שפי' (למעלה פסוק ז):

פירוש לב
לב כאילו השם כבר ענהו:

פירוש לג
לג כי קשה לו על הלשון "הוכחת" שהוא לשון עבר, ע"כ יאמר "והוכיח בחלום" שכבר הוכיח בחלום:

פירוש לד

לד שהעבד חשב שהשם יאמר בחלום למשפחת אברהם שיכינו לו אשה הגונה לבן אדוניו:

פירוש לה

לה ע"כ עשה לו הסימן בענין נדיבות הלב:

פירוש לו

לו כן הוא בג' (תענית ד א, ב"ר פ' ס, ויק"ר פ' לז ילקוט חיי רמז קז מדרש אגדה חיי סי' יד) ובכולם בשינוי לשון ועיין "קרני אור":

פירוש לז

לז וכמו כן הקשה התוס' תענית ד א ד"ה "יכול" היכי קאמר דשאל אליעזר שלא כהוגן, והא לא אמר, אלא אשר אומר אליה הטי נא כדך, ואם יראה שתהא חיגרת או סומא לא יאמר לה:

פירוש לח

לח ואח"ז ואשים הנזם, וכן פי' הרשב"ם וכן הוא בתוס' חולין צה ב ד"ה כאליעזר" וכן פי' הרדי"א ובמקח"מ הגי' "כי, פי' ויאמר בת מי את וכן אמר ואשאל אותה ואחר כן אשים הנזם":

פירוש לט

לט וכן כתב הרדי"א, כי העבד לא נסמך על אותה בחינה בלבד, אלא לקח הבחינה ההיא לסימן, ואח"כ חקר ודרש בענינה בת מי היא, ומה מעשיה, והיה א"כ ענינו משפט ישר כפי הסברא לא ניחוש:

פירוש מ

מ פי' מה שאמר יהונתן גבי מלחמות פלשתים (ש"א יד, ט, יו"ד) "אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם, ועמדנו תחתנו, ולא נעלה אליהם, ואם כה יאמרו עלו עלינו, ועלינו כי נתנם ד' בידינו וזה לנו האות", ויאמר הח' ז"ל כי אליעזר שאל כהוגן, כי סמך על תפלת אדוניו כאשר אמר למעלה, ואין זה ניחוש, ועל יהונתן מודה הח' ז"ל ששאל שלא כהוגן כי היה כמו ניחוש:

פירוש מא

מא רש"י ז"ל פי' ואיש לא ידעה שלא כדרכה, והוא (מב"ר פ' ס) והח' ז"ל יאמר שרחוק שהכתוב ישבחנה על ביאה כזאת:

פירוש מב

מב וכן כתב הטור על התורה ואפשר שידעה איש ועדיין היא בתולה כגון פחותה מבת ג' שבתוליה חוזרין:

פירוש מג

מג כמאמר שמואל (חגיגה יד סע"ב) יכול אני לבעול כמה בעילות בלא דם (ופי' רש"י ז"ל שהיה בקי בהטייה) וזו נמי נבעלת כן:

פירוש מד

מד ודעת הח' ז"ל שלא נבעלה רבקה אף בהטייה, וזה שאמר ואין ראוי לגלות דבר ערוה כי אין ראוי אשר יפרש הח' ז"ל איך עושים זאת הביאה:

פירוש מה

מה ושרשו "שאה" וכן פי' רש"י ז"ל משתומם ומתבהל, וכן פי' הרשב"ם, והרד"ק, ורע"ס:

פירוש מו

מו ורש"י ז"ל פי', לה כמו עליה, משתומם עליה, כמו "אמרי לי אחי הוא" (למעלה כ יג), ולפי דעתי הארבע תיבות "וטעם לה כמו בשבילה" מקומם בסוף אחר תיבת "שתה":

פירוש מז

מז וכמו שנמצא שרש "שמם" באדם נבהל ונעלם ובעל מחשבות, כמו "אשתומם" כן לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות:

פירוש מח

מח ובעבור שפ"פ שי"ן באה התי"ו אחריה, כי כן משפט אותיות השריקה, והאל"ף ראויה להיות בסגול, ובא הצירי אביו תחתיו:

פירוש מט

מט וכן פי' רש"י ז"ל "ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתיה, שאין אל"ף נופלת בלשון שתיה" וכן פי' הרשב"ם ועיין בראב"ם מה שטען על רש"י ז"ל:

פירוש נ

נ כמו (למטה פ' מז) "ואשים את הנזם על אפה":

פירוש נא

נא כמו (למטה לה ד) "ואת הנזמים אשר באזניהם":

פירוש נב

נב כן חשב הח' ז"ל, כי בעת שחיבר הפי' הזה היה בעיר לוק"א כמו שכתב הח' ז"ל (למטה לב לב) בפ' "ויזרח לו השמש" ואז לא ראה כי בנות ישראל במצרים ובא"י מביאים נזמים באף ותלוים בנקבים שנוקבים האף כמו האוזן:

פירוש נג

נג למעלה (ז יא) "נבקעו כל מעינות":

פירוש נד

נד ופי' שם הח' ז"ל שנים פתילים:

פירוש נה

נה כי הוראת צמיד הוא שנים מלשון "צמד" (שופ' יט י) חבור זוגיי מפני שמחובר משתי חתיכות, ומחוברת באמצע כדי שיפתח ויסגר, או מפני שנמצדים ב' הראשים:

פירוש נו

נו מקור מבנין הפעיל ור"ל כמו להלין:

פירוש נז

נז ללון בוי"ו הוא מהבנין הקל וכן פי' הרד"ק "ללין כמו #להלין ביו"ד שהוא מבנין הפעיל, וללן בוי"ו שהוא מבנין הקל אחד הוא על הענין, כי גם בנין הפעיל עומד בזה השרש, והשאלה והמענה אחד היא, כי על לינת האנשים והגמלים שאלה, כי אין דרך ארץ שילינו אלה בלא אלה ועליהם ענתה לו":

פירוש נח

נח פי' מלת מספוא טעמה מאכל בהמה, ובמקומה נוכל לומר שעורה:

פירוש נט

נט ויישם כתיב ושרשו "ישם", ויהי' לפי"ז מבנין הקל ושב אל הפועל, ופי' ויישם המשים, וקרי ויושם ואז הוא מבנין הפעל הושם לפניו לאכול ע"י נערי הבית:

פירוש ס

ס וכתרגום יוב"ע "וסדרו קמיה למיכל תבשילא דביה סמא דקטול וארגיש ביה", והיה לו כעין התנצלות מדוע לא יאכל:

פירוש סא

סא וכמו שפי' הרשב"ם ז"ל, אחרי שראה שהשם הסכים על ידו, לא היה לו להתעסק באכילה ושתיה תחילה:

פירוש סב

סב כמו שהוא במאמר אברהם ששם לא נזכר רק שבועה (למעלה פסוק ח):

פירוש סג

סג כי מלת "אלה" כוללת שני דברים לשון אדנות ולשון שבועה, ל' אדנות כמו "אָיֵלָותִי לעזרתי חושה" (תה' כב כ), ופי' שם הח' ז"ל, כי דוד אמר לנגד השם, והוא לשון כח ואומץ, ולשון שבועה כמו "בשבועת האלה" (במד' ה כא):

פירוש סד

סד וכן פי' בס' "שפת יתר" שהוא תוספות דבר שאיננו חיוב בין טוב לרע:

פירוש סה

סה הכוונה שלא יכזבו וישנו מדבורם:

פירוש סו

סו "אמת" ש"מ, לפי המוסכם הוא משרש אָמַן, והראוי אֱמֶנֶת, ונפלה נו"ן למ"ד פעל ע"ד **תֵּת** מן תֶּנֶת ובכנוי **אַמְתּוֹ**, **אַמְתֶּךָ**, ונרדף בעיקר הוראתו לשם אֱמונָה:

פירוש סז

סז כמ"ש "ותהי האמת נעדרת" (ישעי' נט טו) כן הסכימו המדקדקים, כי אמת גזרתה אמן לכן נהפכה תי"ו הנקבה לתי"ו הדגושה במלת חסדו **וְאַמְתּוֹ**, והוראתו על נו"ן החסירה כמו שביארתי:

פירוש סח

סח כי זווג האבות היה בהשגחה אלהית לא כשאר זווגי האדם ולפיכך אמר בזה "כאשר דבר ד' ":

פירוש סט

סט וכן פי' (למעלה פסוק יד):

פירוש ע

ע אם המ"ם שרשית יהיה האחד "מגדן" ומשקלו אַלְמָנות, שהאחד "אלמן" והקבוץ בלשון נקבות עם תוס' נו"ן, וכן ומגדנות ליחזקיהו (דה"ב לב כג), וכן ביהושפט "ביום הנחילו את בניו" (שם, כא ג) "ויתן להם אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות" ועיין קרני אור:

פירוש עא

עא ויהיה שרשו "גדן" והמ"ם נוסף:

פירוש עב

עב על משקל מטפחות, משמרות משכנות:

פירוש עג

עג ובא "ויאמר"בלשון זכר, כי דרך המקרא על הרוב להזכיר הפעולה על הדבק בו אם זכר אם נקבה וכן "ותדבר מרים ואהרן" (במד' יב א) "ותכתוב אסתר ומרדכי" (אסתר ט כט):

פירוש עד

עד כי רבקה באותו זמן גדולה היתה ולא נצרכה למיניקות, והעד כי היתה שואבת מים לבית אביה וגם הגמלים השקתה:

פירוש עה

עה אמר בעבור אמרו "הגמלים" בה"א הידיעה:

פירוש עו

עו בפתח הלמ"ד:

פירוש עז

עז בסגול וַיֵּלֶך ועלה מדרגה אחת בעבור הסוף פסוק ומנוקד בפתח:

פירוש עח

עח להיות מנוקד בקמץ כי הקמץ הוא המדרגה העליונה:

פירוש עט

עט המ"ם בפתח בסבת המפסיק, ובאמצע המאמר בסגול וַיאמֶר:

פירוש פ

פ ר"ל כי אחר שאמר ותקם רבקה ונערותיה, ותרכבנה על הגמלים, למה אמר "ויקח העבד את רבקה" אלא להורותינו שהיה הולך עם רבקה:

פירוש פא

פא כי היה טרוד לשרת את רבקה, ולא הרגיש טורח הדרך, גם לא הרגיש אנה הי' עד שבא יצחק פתאום ופגע בו:

פירוש פב

פב האחד "בוא", והשני "באר לחי רואי", ופעם יקרא "בוא באר לחי רואי", גם "באר לחי רואי":

פירוש פג

פג ופי' מבוא, שבא מתוך העיר ששם באר לחי רואי:

פירוש פד

פד ופי' בא מדרך אשר באים דרך שם לבאר לחי רואי:

פירוש פה

פה כי היה ליצחק כמה מקומות למקנה ואהלים, אך עיקר דירתו היה בפאת הנגב, כמ"ש ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור (למעלה כ א):

פירוש פו

פו בדרומה של א"י הנקרא נגב בכל המקרא:

פירוש פז

פז כלומר להשתעשע ולטייל בין האילנות לרוח היום:

פירוש פח

פח ופי' כשהערב פונה ובא:

פירוש פט

פט כשהבקר פונה ובא:

פירוש צ

צ (שם בדבר' כג יב) פי' לפנות ערב קודם הערב, וכן לפנות בקר, קודם זרוח השמש, וראיתו כי אחר שאמר הכתוב לפנות ערב, אמר וכבוא השמש, וכן הוא דעת רז"ל שם לענין הערב שמש:

פירוש צא

צא ע"כ לא הזיק לה הנפילה:

פירוש צב

צב ושם פי' ג"כ הח' ז"ל "ויפול על פניו ברצונו", וכן פה כוונת הח' ז"ל כאשר נפלה ברצונה לא הזיק לה הנפילה:

פירוש צג

צג "ותאמר אל העבד":

פירוש צד

צד ויהיה שיעור הכתוב ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק, ותאמר אל העבד מי האיש וגו' ויאמר העבד הוא אדוני, ואחר כך, ותפול מעל הגמל ותקח הצעיף ותתכס:

פירוש צה

צה וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין בביאור שד"ל מה שהעיר על רש"י ז"ל:

פירוש צו

צו פי' נסתרת, ומורה אשר נתכסה ע"י נערותיה:

פירוש צז

צז שרש המלה "כָּסָה" ונחסרה הה"א דבסוף השרש כדין כל שרש שסופה ה"א, והתי"ו הראשונה מן האית"ן והתי"ו השניה לסימן התפעל, ומורה אשר נתפעלה להצטרך להתכסות:

פירוש צח

צח וחסר הנסמך, כי לא תבוא ה"א הידיעה על מלה הסמוכה לאחריה, ושיעורו האהלה אהל שרה אמו:

פירוש צט

צט פי' הנבואה נבואת עודד הנביא:

פירוש ק

ק פי' כסאך כסא אלהים:

פרק כה

פירוש א

א וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן והרלב"ג והרדי"א

פירוש ב

ב לשון רבים ולא כתיב פילגש:

פירוש ג

ג וכן (דה"א א לב) "ובני קטורה פילגש אברהם" ושֵם "פילגש" פירושו שפחה, והמפרש (יחז' כג כ) על הפסוק "ותעגבה על פילגשיהם" שפירושו שם אנשים ולא נשים, וכן הביא הרד"ק שם זה הפירוש וז"ל שם "פי' המפרשים פלגשים עבדיהם, כי פילגשים במקום הזה אנשים ולא נשים, ויורה ע"ז "אשר בשר חמורים בשרם" (יחז' כג כ) שהוא כינוי לאבר האיש וכו' והנכון בעיני שהוא כמשמעו", וכן דעת הח' ז"ל שהוא כמשמעו, ואעפ"י שנכתב פה ביו"ד מ"ם כדרך הזכרים, כי הי' לו לכתוב "הפלגשות", ע"כ יפרש שפי' פלגש, שפחה:

פירוש ד

ד פי' שם "שפחה" לא מצאנו ממנו שם לזכר, כדרך שלא מצינו לנקבה מלשון עבד, כי לשון שפחה נופל על פילגשים:

פירוש ה

ה כי אעפ"י שנראה מפשט הכתוב שם ביחזקאל, כי פילגשיהם אנשים כי היה מדבר עם בנות ישראל שהיו עוגבות עם הבועלים אותן, יש לפרשו נשים, וזה כי בנות

ישראל עוגבת עם נשי מצרים כי היו רגילות עמהן תמיד, וכן פי' הרד"ק שם בסופו, ופי' "אשר בשר חמורים בשרם" טעמו על הפילגשים, כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר כמו "דם יהיה זובה בבשרה" (ויקרא טו יט):

פירוש ו

ו וכן ת"א "ובני דדן הוו לְמַשְׁיְרָיָן" שהם המחנות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר, מלשון "אם תטה אשורי מני הדרך" (איוב לא ז) ענין עד והליכה:

פירוש ז

ז מלשון "ילטוש עיניו" (איוב טז ט):

פירוש ח

ח שמות עצמיות:

פירוש ט

ט כי אם נאמר שהם תואר השם, פי' ע"ש תואר מעשיהם, מה נעשה לשאר השמות אשר להם:

פירוש י

י כי (למעלה כד י) כתיב "וכל טוב אדוניו בידו" וכפירש"י שם, ואיך נתן מתנות להם, ע"כ יפרש כי נתן להם ממון וזה אינו בכלל הנ"ל:

פירוש יא

יא הוא לתוספות ביאור, קדמה שהוא אל ארץ קדם:

פירוש יב

יב הוא ג"כ לתוספות ביאור:

פירוש יג

יג כי א"י הוא טבור העולם וכולם יסובו על מרכז א"י:

פירוש יד

יד וכן כתוב (למטה פ' טו) "יטור נפיש וקדמה", ושלח שם גם יתר בני הפילגשים:

פירוש טו

טו לפי שהיל"ל אל קדמה, ופי' קדם, הוא למזרח א"י:

פירוש טז

טז מיתה קלה שאינה באריכות חולי:

פירוש יז

יז וכן פי' הרלב"ג שמת בגויעה בזולת צער:

פירוש יח

יח כל מקום שכתוב ויגוע פירושו מיתה, אך היא מיתה קלה:

פירוש יט
יט כי במקום שנאמר וימת בלא גויעה, יכול להיות שמת במיתה קשה:

פירוש כ
כ מפני שמתו בלא עיכוב, ואין צריך עוד לפרש המיתה:

פירוש כא
כא אחר שאמר ויגוע, ולמה אמר עוד וימת, ע"כ פי' וימת שמת בשיבה טובה:

פירוש כב
כב שראה לו בנים ובני בנים והיה בטובה ובכבוד כל ימי חייו, ובדרש (ב"ב טז ב) שעשה ישמעאל תשובה בחייו:

פירוש כג
כג ר"ל מעולם השכל, והטעם שהוא דבק בו ומעמידנו הזמן הקצוב:

פירוש כד
כד ר"ל אל האלהים אשר נתנה:

פירוש כה
כה וכן כתב הרד"ק, וזה הלשון נהוג במקרא יהי' האבות צדיקים או רשעים:

פירוש כו
כו כי המת הולך בדרך שהלכו אבותיו כאלו נאסף אליהם, ובמקח"מ "על לכתם בדרך אבותם":

פירוש כז
כז ועניה שנאספת נשמת הצדיק אל צרור החיים לחיי עד להתדבק עם מקורה שהוא עמה, וכן מפורש "רוחו ונשמתו אליו יאסוף" (איוב לד יד) ועיין למעלה טו טו קרני אור הערה לא:

פירוש כח
כח וכן פי' ר"י ן' גנאח בשרשיו שורש "טיר" עיין קרני אור הערה יא:

פירוש כט
כט וכן פי' הח' ז"ל שם בפעם השנית:

פירוש ל
ל "אֻמות" (במד' כה טו):

פירוש לא
לא "שבחוהו כל האֻמים" (תה' קיז א) כולם בקבוץ תחת האל"ף:

פירוש לב
לב למעלה (יו"ד לא) ויהיה לאמותם הכתוב כאן ממלת אמות והלמ"ד משמשת:

פירוש לג
לג כי שם הלמ"ד שרשית, כי שרשו "לאום":

פירוש לד
לד וגם שם הלמ"ד שרשית:

פירוש לה
לה לאום:

פירוש לו
לו אום:

פירוש לז
לז "לאום", "אום" והמובן אחד, וכן פי' רש"י ז"ל (תה' ב א) בשם מנחם, כי לאומים, ואומים, וגוים, כולם קרובי ענין:

פירוש לח
לח ר"ל שנפל גורלו בגורל אחיו:

פירוש לט
לט ופי' הרד"ק שם ענין התחברות:

פירוש מ
מ שיהיה להם נחלה גדולה כזו:

פירוש מא
מא ככתוב (למעלה פ' ו) "קדמה אל ארץ קדם":

פירוש מב
מב כמו מצרים:

פירוש מג
מג פי' שנפל מן הגג או מן האילן או ממקום גבוה:

פירוש מד
מד וע"י אמר הח' ז"ל כי לא ידענו סבת מותו, ויכול להיות שע"ז אמר הכתוב ויגוע שהיא מיתה פתאומית בלא צער:

פירוש מה
א וכן בדברי הימים (דה"א א, לד) לאחר שכתב כי בני אברהם הי' יצחק וישמעאל ובני קטורה חוזר וכותב סתם "ויולד אברהם את יצחק, בני יצחק עשו וישראל", והח' ז"ל יפרש טעם הסמיכות:

פירוש מו
ב כן אמרו ז"ל (ב"מ פז א) כי קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם עד שהכל אומרים אברהם הוליד את יצחק, וכן תיוב"ע וכן פירש"י ז"ל:

פירוש מז
ג פי' נתגדלו:

פירוש מח
ד ואת יצחק גדל עמו בבית:

פירוש מט
ה פי' משדה ארם, כמו שאמר "ויברח יעקב שדה ארם" (הושע יב, יג):

פירוש נ
ו נקרא שדה פדא"ן, וכן הביא רש"י ז"ל בשם יש פותרין, ובסורי מחרישה, ובארמי צמד בקר:

פירוש נא
ז והוא היה עיקר הבית.

פירוש נב
ח עיין רש"י ורמב"ן שם:

פירוש נג
ט הקל עלינו בקשה ורבוי הפצרה בדברים נהפוך רצון זולתו רעה לטובה:

פירוש נד
י מהכבד הנוסף מבנין הפעיל, כי במקום שאין סבה למתפלל לבקש תחנה בעד מי שיתפלל בעדו, כי אין לו זכות, נופל לשון העתרה בכבד, וכן העתרתי אל ד' " (שמות ח כה):

פירוש נה
יא שְׁרצה יצחק את השם בדבריהם שדברו יצחק ורבקה, וידידי הרב הג' מ' אא"ש בעל תועפות ראם יפרש דהח' נותן טעם עמש"כ ויעתר מבנין הקל ולא ויעתיר מבנין הכבד, שרָצה ד' בדבריהם שלצדיקים, ולא כן בתפלת משה על פרעה, ולכן כתוב שם מבנין הכבד:

פירוש נו
יב הנעתר ומי שיתפללו אליו הוא המרוצה ומקבל התכלה:

פירוש נז
יג הנפעל נופל על המתרצה ע"י התפלה:

פירוש נח
יד כשנוצרו והגיעו לזמן התנועה הי' מתנועעים מאד עד שנדמה לה שהי' רצים זה לעומת זה, ושרשו "רוץ" וכן כתב רד"ק בשרש "רוץ" וכן בפי' על התורה, וכן פי' רש"י ז"ל לדעת רז"ל וכן בפי' הרשב"ם:

פירוש נט

טו וחבירו:

פירוש ס

טז ופי' שם הח' ז"ל מגזרת רץ, וככה "ויתרוצצו הבנים" וכן פי' שם הרד"ק:

פירוש סא

יז פי' כי ההוה בבטן נקרא עובר, והעובר והילד המת ואשר לא כלו לו חדשיו לא יקראו בשם בן, ועיין התוה"מ (תזריע סי' ד):

פירוש סב

יח וקראם ערומים על שם סופם, דאם היה ערום מתחלה מה יש להפשיט ממנו, וכ"כ הח' ז"ל (דבר' כב ח) וסיים וז"ל "ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופן ולא נדע אם כן דרך הלשון":

פירוש סג

יט כי אין דרך לומר א"כ, כי אם על דברים שאמרו לה תחילה לא היתה יודעת אותם, ע"כ הוצרך לפרש כן:

פירוש סד

כ וכן הוא (בב"ר פ' סג) ר' יצחק אמר מלמד שהיתה אמנו רבקה מחזרת על פתחיהן של נשים, ואומרת להן הגיע לכם הצער הזה בימיכם?:

פירוש סה

כא והרמב"ן טען עליו וכתב, שלפי"ז הכתוב חסר ואיננו שלם ויפרש "כי אמרה א"כ יהיה לי, למה זה אנכי בעולם הלואי אינני שאמות, או שלא הייתי, כטעם כאשר לא הייתי אהיה":

פירוש סו

כב דעת הח' ז"ל אעפ"י שהיתה צדקת לא דבר ד' עמה בעבור שהיתה אשה ודבר לה ע"י נביא, וכן פי' רש"י ז"ל, והרשב"ם והרד"ק והרלב"ג:

פירוש סז

כג כי היה ג"כ נביא:

פירוש סח

כד וכן הוא בסדר עולם פ"א, יעקב שימש את אבינו אברהם ט"ו שנה כי כתיב "ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו" ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם", והנה הכל ק"ס שנה וכל ימי אברהם הי' קע"ה שנה, נסור מהם ק"ם נשארו ט"ו:

פירוש סט

כה רב יאמר על הגדול בזמן יציאתו לעולם, ואעפ"י שהזמן מועט, קורא אותו היוצא הראשון רב, והשני היוצא אחריו צעיר, וכן "לא רבים יחכמו" (איוב לב ט) גדולים בשנים, ויאמר שרב הוא הפועל כי ברוב הפועל הוא הראשוו, ויש לספק בזה כי לא זכר עמהם מלת "את" שהוא מורה על הפעול, ולא באר מי יעבוד את חבירו, אם הרב יעבוד לצעיר, או הצעיר יעבוד לרב, לכן פי' הוא הפועל, הרב הוא הפועל שיעבוד לצעיר, וכן ת"א ויוב"ע:

פירוש ע

כו שאין ספק שהבן הוא הפועל והמכבד לאב, וכן פי' הח' ז"ל שם "בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב וכן ורב יעבוד צעיר":

פירוש עא

כז בפ' "והיה כאשר תריד" (למטה כז מ) פי' הח' ז"ל "כאשר תריד לשם ירחמך":

פירוש עב

כח שהוא עי"ן הפעל כי שרשו "תאם" והונחה אל"ף של תאומים, והוטלה תנועתה על התי"ו:

פירוש עג

כט והוא ג"כ בחסרון אל"ף ושרשו "שאר" ודומה לו "כל שרית ישראל" (דה"א יב לח):

פירוש עד

ל וע"ז כתב הרש"ד, לא ידעתי מאין לו זאת כי לא נמצא במקרא אדמון כאשר נמצא אכזר, גם אכזרי ואדמוני נמצא שלשה פעמים במקרא, א' פה, ושני פעמים בדוד (ש"א טז יב. ויז מב) עיי"ש ועיין הכוה"ק מצדיק את הח' ז"ל וסיים ורש"ד המבאר תפס את ראב"ע שלא כדין:

פירוש עה

לא דעתו שאינה סמוכה בטעם הענין, אבל היא סמוכה כפי הדקדוק:

פירוש עו

לב ותהיה מלת "שער" דבקה עם "כולו" ר"ל הנער יצא אדום, וכלו מלאה שער כאדרת:

פירוש עז

לג דעתם שאחר שמצינו תי"ו בסוף מלת "כאדרת" כמשפט הסמוכים, על כן היא. סמוכה לשער, ופירושו כאדרת הנעשה משער:

פירוש עח

לד הרואים אותו, ויתכן לפי שראו זה מעשה זר קראוהו כן:

פירוש עט

לה פי' שם "עשו" מפעל "עשה" שהי' עשוי ונגמר מתולדה:

פירוש פ

לו וכן אמר החז"ל (הושע יב ד) על הפ' "בבטן עקב את אחיו" "כי כאשר היה בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב, וזהו כמעשה נס, כי אין כח בעומד בשליא, ובעת התבקעה לתפוש דבר עד שיצא מהרחם לאויר העולם, והנה בהיותו בבטן נתתי לו כחו":

פירוש פא

לז כי כתיב וידו אוחזת בעקב עשו, שמשמעו שיצאו יחד תפושים זה בזה. וכן פי' הח' ז"ל (למטה לח, כח) על פ' "ויהי בלדתה ויתן יד" "גם אלה במעשה פלא שנבקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו":

פירוש פב

לח וכן פירש"י ז"ל באחרונה על אחיזת העקב, קרא לו אביו יעקב:

פירוש פג

לט הח' ז"ל יפרש מלת יודע שהוא בלשון הוה, שהוא לעולם מלא מרמות, והנה מן ציד נגזר שרש "צדה" ושם "צדיה" שענינם קרוב לרמיה:

פירוש פד

מ לדבריו אלה תתישב מה שיקשו המפרשים סבת אהבת יצחק לעשו, ויאמרו שהיתה אהבת התועלת שהיה אוכל מצידו, ואין זה נכון, אבל סבת נטייתו אליו היתה מחלקת אמרי פי עשו, וזהו שגילתה התורה, ויאהב יצחק כי צַיִד, שהאהבה היתה מסבת מרמה, ודע כי צַיִד הוא שם דבר, לא תואר לאיש כי התאר צַיָד בדגשות היו"ד וקמוץ ומלרע, (הכוה"ק):

פירוש פה

מא מבלי שום מרמה ועול היפך איש ציד, והנה מלת "תם" נמצאת הרבה אצל ישר (איוב א א, תה' לז לז):

פירוש פו

מב כתרגומו "גבר נפיק חקלא" יוצא והולך תמיד בשדות לצוד חיות ועופות:

פירוש פז

מג היפך מן איש שדה, לפיכך אהבה אותו רבקה אמו, מפני שהוא איש תם יושב אהלים:

פירוש פח

מד פי' כי גם יעקב היה בשדה ולא בעיר, רק שיעקב היה איש שדה לרעות את צאנו, ועשו איש שדה לרעות ולשלול שלל ולבוז בז, וא"כ אינו היפך איש שדה:

פירוש פט

מה למאכלו ובשר הציד הוא מוטעם, ויחסר המעשה, וחסר מלת מביא, וכן וד' אותי כגבור עריץ" (ירמי' כ יא) פי' נתן או שם אותי, "למועד אשר שמואל" (ש"א יג ח) פי' אשר קבע שמואל, וכן ת"א "ארי מצידה הוה אכיל", והמקרא חסר הנתינה, ופי', כי ציד יתן בפיו, והבא"י יפרש שמביא הציד בפיו בצפצוף פיו והיא מלאכה טובה לזה אהבו:

פירוש צ

מו הרש"נ גרם פה "כארץ עיפה" (תה' קמ"ג ו) ובאמת הגי' הנכונה "בארץ עיפה" (ישעי' ב ב):

פירוש צא

מז יש במשמעו חלישות כח מיגיעה ורעב וצמאון, וכן פי' הח' ז"ל שם "עיפה וצמאה", ויוכיח ע"ז הפי' ראש הפסוק שם "כפלגי מים בציון", וסופו סיים "כצל סלע כבד בארץ עיפה", וכן כאן פי' הח' ז"ל שהיה רעב וצמא, ואונקלס ויוב"ע תרגמו "משלהי":

פירוש צב

מח כי נמצא רק פ"א פה ולא יותר:

פירוש צג

מט וכן פי' ר"י ן' גנאח בשרשיו שרש "לעט" וכן פי' הרד"ק:

פירוש צד

נ ויהיה פירושו, ויבשל יעקב תבשיל, וכן ת"א "ובשיל יעקב תבשילא "וכן תיוב"ע:

פירוש צה

נא ושרשו "זוד":

פירוש צו

נב "זוד" גם "נזד":

פירוש צז

נג הוראה אחת להם אף כי הם שני שרשים, ועיין למעלה שם בביאורי:

פירוש צח

נד מכרה, ובאמת הוא מגזרת פָּעול, וראוי להיות בקמץ חטף, כמו מן זָכוּר זָכְרָה, ומן שָׁמוּר שָׁמְרָה:

פירוש צט
נה ובא בחירק על דרך אותן שהן מגזרת פָּעַל כמו מן שָׁלַח שִׁלְחָה הנער (למטה מג ז):

פירוש ק
נו ומן שָׁכַב "שִׁכבה עמי", ועיין הכוה"ק שכתב כי אין כאן ע"ד הזרות עיי"ש:

פירוש קא
נז והרמב"ן ז"ל כתב, כי פי השנים בבכורה ממשפטי התורה לא היה כן לפנים "רק לנחול מעלת האב ושררותו שיהיה לו כבוד ומעלה על צעירו, וכן כתב רב"ח:

פירוש קב
נח ועשו לא היה ראוי לכך, והיה קשה בעיני יעקב לכבד אדם כמותו, אלא שלא היה יכול להמנע מזה מפני מנהג העולם, וזה היה סבתו בבקשת הבכורה:

פירוש קג
נט ואין לבכור מעלה רק אחר מיתת אביו:

פירוש קד
ס וכן פי' הרשב"ם בשם אביו ר' מאיר ז"ל וכן פי' הרמב"ן ז"ל:

פירוש קה
סא ובכ"י מתוקן "ויבז עשו את הבכורה בעבור שראה", וכנראה שמלת "את" שהיא מן הציון נשתבשה ונכתב זאת" והמעתיק הוסיף מדעתו מלת "גם" להשחית את הכוונה:

פירוש קו
סב וכן פי' הרלב"ג, והרמב"ן והרדי"א השיגו עיי"ש,

פירוש קז
סג כנראה מספורי התורה:

פירוש קח
סד עיין "קרני אור" הערה יח:

פירוש קט
סה והרשב"ם פי' שמכר לו בממון, והמאכל היה לעדות ולקיום, וכן פי' הרמב"ן בשם י"א, כי אין מחיר הבכורה הנזיד, והכתוב לא פי' המחיר, וכן פי' רע"ס:

פירוש קי
סו והרמב"ן ז"ל כתב והציד אשר היה בפיו. כן יעשו השרים והמלכים, בוחרים בציד מכל מאכל, ועיין קרני אור:

פירוש קיא
סז והרמב"ן ז"ל כתב, ואלו נתנו לו הון ועבדים וגמלים היו מוסיפים בו קנאה, לארוב לו ולהרגו:

פירוש קיב

סח פי' שלא היה לו כלום, כי כשהלך לנחל כרית לא היה לו כלום לאכול, והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב (מ"א יז ו) גם כתיב "ואזור עור אזור במתניו" (מ"ב א ח):

פירוש קיג

סט יש דרשות הרבה ע"ז ועיין בקרני אור:

פירוש קיד

ע כל המפרשים נלאו לעמוד על סודו זה, ועיין (למעלה א טז, קרני אור, הערה קו) מה שהבאתי מהח' ר' פריפוט דוראן הלוי, ובקרני אור פה הבאתי דעות קצתם:

פירוש קטו

עא והרמב"ן ז"ל הביא כל דבריו בזה והשיג עליו עיי"ש:

פירוש קטז

עב והיה לו מקנה רב ומורה ע"ז ה"א הידיעה:

פירוש קיז

עג ר"ל בזה מתרץ:

פרק כו

פירוש א

א משמרת הוא הכלל ולכן מועמד בז"ק, ואח"כ פרט, ואמר מצותי, חקותי, ותורותי, והנה כל מה שחייב האדם לשמור ולעשות יקרא משמרת, כמו "ושמרו את משמרתי ואת משמרת כל העדה" (במד' ג, ז), מה שמוטל עליהם לעשות בעבורך ובעבור כל העדה, ונקרא כל שירות משמרת:

פירוש ב

ב והוא העקידה, וכן פי' הרמב"ן ז"ל, והרשב"ם ז"ל פי' ראש הפ' "עקב אשר שמע אברהם בקולי" הוא על העקידה, ועיין מה שכתב הרש"ד ע"ז:

פירוש ג

ג ולא ישנה דברים הטבעיים, ולא יעשה כלאים, כי יש מצות שאין טעמם נגלה אלא לחכמים, והם הרבעת בהמה והרכבת אילן ואבר מן החי:

פירוש ד

ד ושם ביאר הח' ז"ל "וטעם השדה והבגד להיות לזכרון" (פי' כדי תזכור בכל יום שאין לשנות מה שברא השם ויהיה אלה תמיד נגד עיניך ולהזכירך) ועוד שם "דע כי

השלם שלם מאוד על כן כתוב באברהם "וישמור משמרתי חקותי ותורתי" (פי' כי היה נשמר בכל דרכיו מעשות דבר שלא יושר בעיני השם):

פירוש ה

ה כי שימור החוקים באים מאמונת הלב, אף שאין לו טעם או זכרון לשינוי טבע:

פירוש ו

ו וכן פי' הרמב"ן ז"ל:

פירוש ז

ז ושם ביאר כי התורה הוא תורה שבכתב, והמצוה הוא תורה שבעל פה:

פירוש ח

ח פי' שאמר לו "גור בארץ הזאת" (למעלה פ' ג):

פירוש ט

ט הלמ"ד תשמש במקום בעבור:

פירוש י

י ופירושו שם בעבורי וכן פי' הרד"ק:

פירוש יא

יא לגזרת פָּעֵל:

פירוש יב

יב הוא ג"כ פועל עבר:

פירוש יג

יג שם בפ' נא כתיב "ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים", ובפ' נב "ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים" ויחסר בשתיהם "כי אמר" והח' ז"ל קיצר והביא רק מן הפ' "כי הפרני", והמג"ט רוצה לשבש ולגרום בדברי הח' ז"ל "כי נשני" במקום כי הפרני, וטעמו מפני שעל "כי נשני" פי' הח' ז"ל "כי אמר" ועל "כי הפרני" לא פי' כלום ולפי ביאורי אין צורך:

פירוש יד

יד ענין שיעור ואומד:

פירוש טו

טו פי' מצא מאה ממה ששיערו שיצא ממה שזרע, והוא שמצא במה שאסף מאה חלקים יותר ממה ששיערו בני אדם שיצא מן הזרע ההוא:

פירוש טז

טז וכן פי' הח' ז"ל שם שער פועל עבר מן מאה שערים, והוא ג"כ מלשון שיעור ואומד, וכן פי' הרד"ק בשרש "שער":

פירוש יז

יז כי כתיב וילך הלוך וגדל, ומלת וגדל נראית שם הפועל, כמו הולך, ואינו כן רק הוא פועל עבר לגזרת פָּעֵל כמו יָרֵא זָקֵן:

פירוש יח

יח וכן הוא בפס"ז (ברא' כו יד) "ועבדה רבה, אלו העבדים והשפחות":

פירוש יט

יט שם התואר עבד, והוא שם נגזר מן הפעל עבדות, כל מי שמוטל עליו לעשות מלאכות כבדות של הבית, ובכלל זה ג"כ מלאכות פחותות ונמאסות שאעפ"י שאין בהם טורח, הרי הם כבדות מצד פחיתותם, כל הצריך לעשות אלה מיני המלאכות יקרא עבד (קנעכט) מלשון עבודה (רש"פ):

פירוש כ

כ שם דבר (ווירדשאפט):

פירוש כא

כא עיין (למעלה יד יו"ד הערה כב) ושם ביארתי:

פירוש כב

כב כל באר היא שמימיו נובעין, ומים חיים הוא לתוספות ביאור, וכפירוש הרמב"ן ז"ל כי היה מקור נובע מים חיים, אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו:

פירוש כג

כג וכן כתב הרד"ק בשרש "עשק" ענין טרידה וערעור מדברי רז"ל ויצאו עליה עשקים" פי' מערער לומר שלי היא, וכתב א"ב בנימוקיו שם "השי"ן במקום סמ"ך", ובגמרא שלנו (ב"ק ט א, כתובות צב ב) "ויצאו עליה עסיקין" בסמ"ך וכן בג' (שבועות לא א) "זה הלוקח שדה שיש לה עסקין" ג"כ בסמ"ך ופי' ערעורין, ורבינו חננאל פי' שם "שיקנה מריבות לעצמו":

פירוש כד

כד לא נמצא במקרא עוד חוץ מזה, ויהיה פירושו "ויקרא שם הבאר עשק" כלומר באר של ווכוח וערעור:

פירוש כה

כה טעמו כמו ויחפרו:

פירוש כו

כו ופי' שם הח' ז"ל "חפרתי כמו כי יכרה איש" ואו"ת שם "דְאַתְקֶנִית" ועיין מה שביארתי שם מדוע בחר לו אונקלס לתרגם כן שם:

פירוש כז

כז וכשבאים נרדפים, הפעל כרה מציין התחלת החפירה וחפר הגמר, וכן הפי' מן "כי יכרה" שהוא מורה על החפירה למעלה בארץ, וכן פה יאמר "ויכרו" שהוא התחל החפירה, ולמטה בפ' לב' "ויבואו עבדי יצחק וגו' על אודות הבאר אשר חפרו ויאמרו מצאנו מים":

פירוש כח

כח במובן המוסרי, חוטט במחשבה שוחות להרע, כמו חורש רעה, שכולל ג"כ חפירה ושתיקה:

פירוש כט

כט ובכ"י הלשון מתוקן יותר "רבוי על רבוי" ופי' כי היה מספיק מלת בינינו בלא תי"ו, או עם תי"ו בלא יו"ד ונתחברו שניהם יחד, ובינינו ובינך ביאור על מלת בינותינו:

פירוש ל

ל ע"ש שבע כבשות, וגם על כי שם נשבעו שניהם והכל עיר אחת, ועיין בפי' רע"ס:

פירוש לא

לא וכן פי' הרשב"ם, כי אין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע הי' כדכתיב, "ויבא באר שבע אשר ליהודה" (מ"א יט ג):

פירוש לב

לב ר"ל שם העצם ולא שם התואר כמו "איש יהודי" שהוא שם התואר:

פירוש לג

לג ע"כ לא מנה אותה (למטה לו ב ג) בין נשיו, כי שם מנה רק הנשים שהולידו לו:

פירוש לד

לד הנאמר למטה (לו ב) בספור יחוס בני עשו "ואת עדה בת אילון החתי":

פירוש לה

לה "בשמת" גם "עדה" ועיין מה שביארתי שם:

פירוש לו

לו כי ותהיין לשון רבים, ומורת לשון יחיד, והול"ל מורי רוח, או מורות רוח, ע"כ פי' כל אחת מהן ופירושו, כל אחת ואחת היתה מורה רוחם, כלומר מחלפת ומשנה רצונם:

פירוש לז

לז ושרשו "מרה" וכן הוא דעת הרד"ק בפירושו, ובמכלל בשרש "מרה" ו"מרר", והוא מענין "מרו ועצבו את רוח קדשו" (ישעי' סג יו"ד) שהוא ג"כ ענין מרירות והכעסה,

ויהיה מרת פועלת סמוך כמו "חולת אהבה" (ש"ה ה ח) ופי' כל אחת ואחת היתה מורה רוחו, וכן הוא דעת הרשב"ם:

פירוש לח

לח ויהיה שרשו "מרר" וכן הוא דעת ר' יהודה חיוג הביאו הרד"ק בשרש "מרר":

פירוש לט

לט ר"ל שתיהן נעשו מרירת נפש לרוח יצחק ורבקה, ומורת שם דבר ולא פועל ולפי"ז אין פי' כל אחת מהן:

פירוש מ

מ ויסיים שם "בעיני יצחק אביו" ראה עשו כי בעיני אביו המה רעות:

פרק כז

פירוש א

א וכן ת"א ויוב"ע, והרשב"ם פי' לשון בקשה:

פירוש ב

ב פי' כלי זיין שאתה צד בהם, כי שם "כלי" הוא כלל לבגדים וחפצים ושארי דברים לצורך האדם כמו "ויפשיטו את כליו" (ש"א לא ט) "וככלה תעדה כליה" (ישעי' סא יו"ד):

פירוש ג

ג ומה הם הכלים, תליך וקשתך, לכן בא כליך בלשון רבים:

פירוש ד

ד שתולין אותה באזור ששם החצים, וכן פי' הרשב"ם ז"ל, וכן תיוב"ע "בית גִּירַך":

פירוש ה

ה וכן ת"א "סייפך" וכן פי' רש"י ז"ל, והסייף ג"כ תלויה באזור או חוגר גם אותו:

פירוש ו

ו ויחסרו וי"ו העטוף מן "תליך", כי אין החרב והקשת כלי אחד המשמש לפעולה כאחת:

פירוש ז

ז היה צ"ל ושת ואנוש:

פירוש ח

ח כי אין פירושו שהיא שומעת תמיד, או עתה, רק לשון עבר שאז בעת האמירה היתה רבקה שומעת, וכן פי' הח' ז"ל (למטה מא א) על פ' "ופרעה חולם, היה חולם וכן ורבקה שומעת":

פירוש ט

ט (למעלה פסוק ד) וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער א) "וכוונת הפסוקים בעצמם בשנותם הדבר והטעמים וכו' ויצחק אמר לעשו "בעבור תברכך נפשי בטרם אמות", ורבקה אמרה "ואברכה לפני ד' לפני מותי", ועיין (שמות כ, א) ששם מביא כל השינוים, וכתב "כי זה הוא משפט אנשי לשון הקדש כי הם שומרים הטעמים, ואינם חוששים משינוי מלות אחר שהם שוים בטעמם עיי"ש, ועיין (למטה מא יט הערה כד):

פירוש י

י והוא תואר, כי כלו היה מכוסה שער ואפילו ידיו וצווארו:

פירוש יא

יא כי מי שאין לו שער הוא חלק:

פירוש יב

יב ר"ל אין בו גומות כמו באיש שעיר, או דעתו שחלקי היסודות הם שוים, או דעתו שכל חלקיו שוים ולא חלק אחד בעל שער, וחלק אחד בלי שער:

פירוש יג

יג על משקל "עון עקבי יְסֻבֵּנִי" (תה' מט ו) ששרשו "סבב":

פירוש יד

יד ושרשו "משש" והשי"ן דגושה לחסרון הראשונה שהוא עי"ן הפעל, וכן יאמר בדבר שמבקשין במשוש ידים ואין רואין אותו, "כאשר ימשש העור" (דבר' כח כט) ובראית עין קרוי חפוש:

פירוש טו

טו נכפלו בו הפ"א והעי"ן כי שרשי "תעה":

פירוש טז

טז והוא מבנין פִּעֵל וכן "מעשה תעתועים" (ירמי' יו"ד טו) "ומתעתעים בנביאיו" (דה"ב לו טז):

פירוש יז

יז פי' לפי שיצחק אינו רואה אתעה אותו שאני עשו, ואם ימושני וימצאני חלק יאמר לי איך שחקת בי ויקללני תחת ברכתו, והמהתל בגדול ונכבד קרוי מתעתע כמו "ומתעתעים בנביאיו" (שם):

פירוש יח

יח הרי עדיין לא קלל אותו אשר תקבל עליה הקללה, ע"כ פי' "אם יקלל":

פירוש יט
יט כי יחוסו על בניהם ואומרות מה שיארע לבני הנני תחתיו:

פירוש כ
כ הבטיחה אותו שהקללה לא תחול עליו בשום אופן, כי ביכולתה להסירה:

פירוש כא
כא כי קללת הנביא אי אפשר להסירה ולכזבה לעשותה לאל:

פירוש כב
כב כמו שפי', אמרה לו, אם יקלל תהי' קללתו עלי, כי בטוחה היתה בזה, וכן פי' הרשב"ם כי היתה בוטחת במה שאמר לה השם ורב יעבוד צעיר, וכן תיוב"ע:

פירוש כג
כג וכן הוא (תנחומא ב תולדות אות יו"ד, מדרש אגדה תולדות סי' יח, פס"ז תולדות כז יט) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש כד
כד וכן כתב הרד"ק, כי במקומות כאלה אינם גנאי וחילול לצדיק, שהרי ראינו כי האל אמר לשמואל "עגלת בקר תקח בידיך ואמרת לזבוח לד' באתי" (ש"א טז ב) וכן אברהם ויצחק אמרו על נשותיהם אחותי היא, ולא נקראו בעבור זה דוברי שקר, כי מיראה אמרו מה שאמרו, וכן יעקב לקבל ברכת אביו, ואם שנה דברו, לא היה בעבור זה דובר שקר:

פירוש כה
כה פי' השליח במצות השם:

פירוש כו
כו הוא אינו רשאי לשנות מכפי המצווה לו:

פירוש כז
כז כן הוא בחזקוני שבלבל דבריו עם אחימלך, ובכ"י מתוקן "גם הנה דוד וגו' גם הוא אמר רוח ד' דבר בי, כלכל דבריו עם אחימלך", והכוונה במלת כלכל, התחכם לדבר בלשון שאינה ברורה, בדברים שיש בהם להטעות את אחימלך:

פירוש כח
כח פי' ראוים לקדש:

פירוש כט
כט כתוב "לא" באל"ף לפי שדעתו שלא יחיה, וקרי "לו" בוי"ו כי אמר לו שיחיה, והיה צריך להגיד בלישנא דמשתמע לתרי אפי:

פירוש ל

ל כי ימיתוהו וכן עשה חזאל בלקחו ממחרת המכבר, ויטבל במים ויפרוש על פניו וימת (מ"ב ח טו) כי הוא אמר לו שלרפואה היה עושה לו, והוא היה עושה לצננו ולהמיתו:

פירוש לא

לא מעצמו אמר לו בברכה הלואי שתצליח, כי לא רצה לומר לו שיהרג, אך לא אמר לו בשם ד', שהרי נשבע כי את אשר יאמר ד' אותו אדבר:

פירוש לב

לב פי' אדוני, החלום יתקיים על שונאך:

פירוש לג

לג כן דרשו ז"ל (שבועות לה ב) "כל מלכיא האמורים בדניאל חול, חוץ מזה שהוא קדש, אנת מלכא מלך מלכיא" (דניאל ב לז), וי"א אף זה קדש, שנשא דניאל עיניו לשמים ואמר רבש"ע יתקיים זה החלום על שונאך שהוא נבוכדנצר, שנאמר "מרי חלמא לשנאך", והח' ז"ל סובר כת"ק שהוא חול:

פירוש לד

לד ופי' הח' ז"ל שם שדחה אבימלך בדברים כפי צורך שעה:

פירוש לה

לה ואמר כן אף שחשב שלא ישוב עמו, עיין ביאורי שם:

פירוש לו

לו צווי בתוס' ה"א:

פירוש לז

לז ובקמץ חט"ף, וכן פי' הרשב"ם, ועיין מנחת שי:

פירוש לח

לח כי היה משפטו בדגש בעבור שהוא מפעלי הכפל כשי"ן ימושני (למעלה פ' יב) וכשי"ן "וימשהו" (למעלה פ' כב) כי שרשו "משש" ואם היה דגש בשי"ן היינו קוראים ואמששך, והוא כבד על הלשון, אבל מוש מנאי עין הוא, לשון הסרה כמו "לא ימושו מפיך" (ישעי' נט, כא) ושד"ל כתב או הוא משרש "מוש" כמו "והמישני את העמודים" (שופ' טז כו):

פירוש לט

לט והוא כאלו חסר האל"ף השרש, כי האל"ף לסימן מ"ב:

פירוש מ

מ פי' חולם האלף שהוא נח הנעלם, והוא נבלע עם הוי"ו נסתר אחרי האל"ף, וכאילו כתוב ואאכלה וכן פי' (למעלה ג יב), ואמר "מציד בני" כאלו אמר מצידך, אלא כן הוא מנהג הלשון, וכן "יקום אבי ויאכל מציד בנו" (למטה פ לא):

פירוש מא

מא הנו"ן הנכתבת סימן המדבר, והנוספת נבלעת בדגש, וכן הוא דעת הרד"ק, וכתב הרד"ק עוד, או יהיה מבלי תוס', והדגש לתפארת הקריאה:

פירוש מב

מב בנו"ן אחד:

פירוש מג

מג בשני נונין, ע"כ אם כתב דגש בנו"ן הוא כמו כפול:

פירוש מד

מד וכאשר היה מסופק ע"י הקול ע"כ רצה לנשק אותו על היד או על הצואר:

פירוש מה

מה וכן פי' הח' ז"ל (ש"ה א ב) "כל נשיקה שהיא בלא למ"ד היא בפה ר"ל בפניו כמו וישקהו (למטה לג ד, ש"א א) ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו "ושקה לי" "וישק לו" וכן "וישק יעקב לרחל" (למטה כט יא)":

פירוש מו

מו בעבור החי"ת שהוא אחר הרי"ש:

פירוש מז

מז בעבור העי"ן שהוא מאותיות הגרון:

פירוש מח

מח בעבור החי"ת:

פירוש מט

מט ר"ל הם מהפעלים ששרשם משתי אותיות נראות לעולם, פי' שעי"ן הפעל נח, ורק הפ"א והלמ"ד נרגשים במבטא, כי"וירח" שרשו "ריח" "וינע" שרשו "נוע" "וינח" שרשו "נוח", ואותן ב' אותיות נראים לעולם:

פירוש נ

נ וכן "ולבי ראה הרבה חכמה" (קהלת א טז), כי הראיה שייך ג"כ על הלב, ובפי' הקצר על שמות (שמות ה כא) על הפ' "אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה" יאמר "כי בעבור התחברות כל ההרגשות במקום אחד יאמר לזאת, מה שהיא לזאת, וכן

רואים את הקולות" (שמות, כ, יח) "ראה ריח בני" "ומתוק האור" (קהלת יא, ז), וכן יאמר שם בפירושו הארוך כי חמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח ע"כ אמרו הרגשה אחת תחת חברתה" ועיין ביאורי שם:

פירוש נא

נא ובכ"י הגי' "והנה":

פירוש נב

נב ובכ"י הגי' "מריח":

פירוש נג

נג בעוד שהיה נושק לו הריח טוב מהבגדים שהי' להם ריח טוב מעשבי השדה הטובים, ומרחוק לא היה מרגיש בריחם עד שקרב לו ונשק לו:

פירוש נד

נד שהוא חודש האביב והוא ניסן, ואז העולם כלו מלא עשבים וציצים ופרחים ע"כ היה חושב כי הריח היה נודף מבגדיו:

פירוש נה

נה וכאלו אמר וממשמני, וכן פי' הרד"ק "מ"ם עומד במקום שנים כאילו אמר וממשמני" וכן פי' הר"ש ן' מלך וכן ת"א ויוב"ע בשני ממי"ן, וכן פי' הרש"ד, ורוו"ה השיג על הרש"ד עיי"ש:

פירוש נו

נו פי', תחלת הפסוק "הירצה ד' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן" וסופו "האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי", ואלה שני ביתי"ם מושכים עצמם ואחרות עמם, ופי' כמו "בפשעי", וכן חטאת נפשי, כמו "בחטאת נפשי":

פירוש נז

נז פי' כי לא הי' לו אחים כ"א עשו, ואיך יאמר לאחיך לשון רבים, ויפרש הח' ז"ל, הם בני הפילגשים, בני הגר וקטורה, כי מלת אחיך פי' קרוביך, כמו "כי אנשים אחים אנחנו" (למעלה יג ח):

פירוש נח

נח ויעקב אמר ליהודה ישתחוו לך בני אביך, לפי שהי' לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אמר בני אמך:

פירוש נט

נט כי היה לו לומר אורריך ארורים:

פירוש ס

ס יחיד תחת רבים, ושם פירושו ג"כ כ"א מהם, אף כשהוא יחידי יהיה בוטח ושאנן ככפיר הביטח בכחי:

פירוש סא

סא ומברכיך ברוך כל אחד מהם, ואמר לשון יחיד על רבים, כדי שיהי' כולם בכלל, שאם ברכם או קללם דרך כלל יתכן שימלטו מהם אחדים, וכשהזכירם בלשון יחיד, לא ימלט אחד מהם, כי על כאו"א אמר:

פירוש סב

סב וכן כתב הרד"ק בשרש "אוף" תחסר וי"ו התוספות, ומשפטו מי ואיפוא, וכן "שמש ירח עמד זבולה" (חבקוק ג יא) משפטו שמש וירח, ופי' הפסוק, מי הוא, ואנה הוא, הצד ציד ויבוא לי:

פירוש סג

סג ולדעתם היא מלה אחת מורכבת מב' מלות אי פה, וכן פי' רש"י ז"ל בסופו, וע"ז כתב הרא"ם אין זאת המלה מורכבת מאיה ומפה רק היא לשון בפני עצמו, שהרי הוא משמש לכמה ענינים עיי"ש, והנה בכל ספרי הח' ז"ל נכתב בפי' הח' ז"ל **איפה** בה"א לא ככתוב ונראה שט"ס הוא וצ"ל באל"ף כמו בכתוב, ועיין ביאור רש"ד שהביא פ' הח' ז"ל פה על מלת איפוא באל"ף:

פירוש סד

סד הוי"ו קמוצה:

פירוש סה

סה כי היא וי"ו המהפכת מעתיד לעבר ודינה להיות בפתח ודגש אחריה ובעבור האל"ף שהיא גרונית נשלם בקמץ:

פירוש סו

סו כמו וַאֲבָרְכֵהו וְאַרְבֵּהו (ישעי' נא ב) ופי' הרד"ק שם כי הוא עתיד במקום עבר כי וְאַרְבֵּהו בשוא, וכן וַאֲבָרְכֵהו פתח הוי"ו שהוא במקום שו"א:

פירוש סז

סז ר"ל שאף שעיקר הענין היה נחשב אצל יצחק לזריזות, ובעבור זה לא כעס עליו, ואדרבה שאמר גם ברוך יהיה, עכ"ז בהכרח הוצרך לדבר שקר ולומר אנכי עשו בכורך וזה יקרא מרמה:

פירוש סח
סח הה"א לאמתת הדבר כה"א "הרצחת" (מ"א כא יט) וכן תיוב"ע "בקושטא" ואו"ת "יאות" ורש"י ז"ל פי' לשון תימה הוא זה וכן פי' הרשב"ם:

פירוש סט
סט פועל שלא נזכר שם פועלו:

פירוש ע
ע כי יעקב יש בו שני ענינים:

פירוש עא
עא וכן "כי כל אח עקב יעקב" (ירמי' ט, ג):

פירוש עב
עב שפי' תרמית ומרמה:

פירוש עג
עג שפירושו עקם ועוות, שלב האדם הוא מעוקם ומעוות יותר מכל איבריו:

פירוש עד
עד מן הפ' "והיה העקוב למישור" (ישעי' מ, ד) ופי' הדרך המעוקל וקשה לעלות בו יהיה למישור:

פירוש עה
עה מענין אצל המזבח (ויקרא א טז) ופי' לא הנחת אצלך שום ברכה בעבורי, אלא הכל נתת לו, איך היה זה?

פירוש עו
עו וכן פי' הח' ז"ל שם, כטעם "אקח מאשר צלך", וכן פי' הרמב"ן שם "כי אצילות בכל מקום לשון עכוב אצלו, כלשון "וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם" (קהלת ב יו"ד) "הלא אצלת לי ברכה":

פירוש עז
עז פי' כי שם כתיב "ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים", ואמר כי זאת הנתינה הוא בדבור:

פירוש עח
עח וזה הוא דעת אונקלס שפי' "כְעַן", ואם בה"א אז פי' איה פה והם ב' מלות, ודעת הח' ז"ל אם באל"ף הם ב' מלות (למעלה פ' לג):

פירוש עט
עט לשון ממשלה, ופי' כאשר תמשול, כלומר כשיבוא עת הממשלה לך, שישראל יעברו על התורה, ויפרקו מעליהם עול המצות, ופרקת עולו מעל צואריך, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג:

פירוש פ

פ "ריד" "ורדה" מנחי למ"ד ה"א, ומנחי העי"ן:

פירוש פא

פא ושרשו "רוד" לשון תלונה והתאוננת:

פירוש פב

פב פי' כשתריד בשיחך להשם מתגרת ידו, והיינו כשיעבוד בך בפרך ולא תוכל לסבול, וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרמב"ן:

פירוש פג

פג אז ירחמך האל ופרקת עולו:

פירוש פד

פד וכן פי' הרד"ק בשרש "פרק" שהוא ענין שבר והפרשת דבר מדבר:

פירוש פה

פה ונקרא כן לפי שהוא עשוי פרקים פרקים, והם מתפרקים לעת הצורך בעת שחית הראש, גם הוא מלשון שבירה אשר מתפרק דבר מחבירו:

פירוש פו

פו עיין ברלב"ג וזכרו הר"ן ג"כ, ואחרי השאלות שהביא הרלב"ג סיים "מי יתן ואדע" עיי"ש, ועיין ברדי"א שאלה ח' ובהיתר השאלה שם:

פירוש פז

פז פי' בתחלה כתוב "ויוכח עליהם מלכים" והם פרעה ואבימלך שאמר להם השם על דבר אברהם ויצחק "אל תגעו במשיחי" שפי' גדולי ונסיכי, כי הי' נכבדים אצל מלכים כאלו הי' מלכים משוחים, "ובנביאי אל תרעו", כי נביאים הי' והשם דבר עמהם, וכן אמר על אברהם, השב אשת האיש כי נביא הוא:

פירוש פח

פח וכן הוא בשאלה וי"ו לרדי"א כי הכל הולך אחר הכוונה עיי"ש בהיתר השאלה:

פירוש פט

פט ותירצו כי גם בעת הברכה היה בספק אצלו והכיר הקול קול יעקב, והיתה מיד הכוונה אם הוא יעקב יהיה הוא המבורך:

פירוש צ

צ ואם השוה ע"י המתנה את יעקב הפשוט כעשו הבכור דבריו קיימים:

פירוש צא

צא ודעת אלה האומרים היא כי אנחנו רואים היפך זה, והנה לא נתקיים ורב יעבוד צעיר, ולא את אחיך תעבוד, והח' ז"ל סותר את דבריהם למטה:

פירוש צב
צב א"כ ניכר אשר עשו יהיה עבד, והרב יעבוד עבודת הצעיר ע"כ הלך מארץ כנען:

פירוש צג
צג א"כ לא נתקיים הברכה כדעת הפי' הזה:

פירוש צד
צד והברכה אינה צריכה להתקיים תיכף ואם יתקיים לכמה דורות הברכה מקוים, וכן פי' הרשב"ם (דבר' ז יב):

פירוש צה
צה עיין (למעלה יו"ד ד הערה ב) מה שהבאתי משיטה ראשונה שכתב הח' ז"ל ג"כ "כי אנחנו בגלות בני יפת ולא בגלות אדום":

פירוש צו
צו ונתקיים זה כל ימו דוד ושלמה ורחבעם ואביה ואסא מלכי יהודה שלא היה מלך באדום אלא נציבים מתחת ידי מלכי יהודה:

פירוש צז
צז כי תחת מלכי יהודה הי' עד היום ההוא ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה הי' נותנים עליהם נציב, והוא היה להם מלך, ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו:

פירוש צח
צח הי' שמחים במפלת ישראל:

פירוש צט
צט וגם שם פי' הח' ז"ל "כי אנשי רומא הם יונים בראיות":

פירוש ק
ק וכן כתב הח' ז"ל (תה' שם) "והחרפה שהי' האדומיים מחרפים את ישראל יום שנלכדה ירושלים ונשרף ההיכל על יד הכשדים היתה קשה לישראל יותר מצרתו":

פירוש קא
קא ופי' שם הח' ז"ל, כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתו שמחו:

פירוש קב
קב הכתוב יאמר שם ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם", ופי' הח' ז"ל שם "כי זאת הנבואה על אדום, וכבר פירשתי בס' דניאל כי אין ישראל בגלות אדום":

פירוש קג
קג פי' שם אותם:

פירוש קד
קד ובכת"י נוסף "על כרחם", וכן כתוב בס' יוסיפון בן גוריון פ' כ"ח שכבלם בכבלי מילה:

פירוש קה
קה והם הרומיים ובספרים המדויקים הגי' "ורומי שהגליתנו":

פירוש קו
קו ותרגם "וסיען יצטרחן מרומאי" וכן כתב הח' ז"ל שם "וכבר ביארתי בס' דניאל כי מלכות יון וכתים אחת היא והיא החיה השלישית":

פירוש קז
קז וכן כתב הח' ז"ל (למעלה טז יב) כי במראות דניאל (דניאל ז פסוק ג ה ו ז) קרא לשלשה מלכיות הראשונות בשם בבל, פרס, ויון. ודעת הח' ז"ל כי הכתים הם הרומים, היא מלכות יון בעצמה הן בממשלתה והן באמונתה, והיא המלכות השלישית וחשב מלכות ישמעאל למלכות הרביעית (שם פ' יד) והיא החיה הרביעית שראה דניאל:

פירוש קח
קח וכן הרומיים קבלו אמונתם מאדומים שנמצאו בתוכם, ולכן נקראים בשם אדום:

פירוש קט
קט רק לפי שהם קיבלו אמונתם מישמעאל נקראו על שמם:

פירוש קי
קי וכן ת"א ויוב"ע "ונטר":

פירוש קיא
קיא פי' בלב:

פירוש קיב
קיב וכן פי' הרלב"ג:

פירוש קיג
קיג וכן הוא דעת חז"ל (ב"ר פ' סז) אמהות נביאות הי', ורבקה היתה מן האמהות:

פירוש קיד
קיד וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קטו
קטו וכן ת"א ויוב"ע "כמין לך" ולא תרגמו לפי משמעות לשון המקרא ופ' ענין הפסוק הוא מוצא נחמה בעצמו בשביל הנקמה שהוא חושב לעשות בך ולדעתם הוראת "מתנחם" היא כהוראת ההתפעל בכמה מקומות שמראה עצמו במה שאין בו כמו

"מתעשר" "מתרושש", אף כאן מראה עצמו לך מנוחם על הברכות והוא מארב כדי שלא תשמור ממנו:

פירוש קטז
קטז עיין (למעלה ו ו) ובביאורי שם:

פירוש קיז
קיז ואינם איזה ימים, רק איזה שנים עד שישכח:

פירוש קיח
קיח ולפי שהאחד הוא תחלת המספרים, והוא המעט שבמספרים יכנה הדבר המועט באחד, וכן "כימים אחדים" (למטה כט כ):

פירוש קיט
קיט ויהיה פי' למה אשכול משניכם ביום אחד, והקובר את בניו קרוי שכול, כמו "ואני כאשר שכלתי שכלתי" (למטה מג יד):

פירוש קכ
קכ הוא בגמ' (סוטה יג א) שקל קולפא (פי' חושים בן דן) מחייה ארישיה נתרן עיניה, ונפלו אכרעא דיעקב וכו' וקאמר שם ואע"ג דמיתתן לא ביום אחד הואי, קבורתן מיהא ביום אחד הואי, ועיין תוס' (גיטין נה ב ד"ה "ביהודה") שכתב "שמסורת בידם מאבותם שיהודה הרג עשו דכתיב "ידך בעורף אויביך" (בראשית מט, ח) ותניא נמי בספרי "ידיו רב לו" בשעה שהרג את עשו":

פירוש קכא
קכא שני שרשים יש לו "צוק" "וקוץ" ופירושם אחד, וכן פי' הח' ז"ל (במד' כב כב) על פ' "ויקץ מואב" כמו הפוך, ור"ל שפי' כמו צוקה, ששרשו "צוק" וכן ת"א "עקית", ויוב"ע תרגם "איתעקית" ורש"י ז"ל פי' מאסתי בחיי:

פירוש קכב
קכב פי' כמו הפוך, ונציקנה עד שיצוקו מפניו:

פירוש קכג
קכג וכולם ענין צוקה וצרה:

פירוש קכד
קכד למטה (לו ג) קורא אותה בשמת:

פירוש קכה
קכה ופה קורא אותה מחלת, כי הי' לה שתי שמות:

פירוש קכו

קכו כן פי' הח' ז"ל (שמות ב, יח, יח, א):

פרק כח

פירוש א

א והרשב"ם פי' לפי שהיה ראשון שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות, וכן "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן" (שמות טו, כ) לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן:

פירוש ב

ב ובתיוב"ע (למעלה כא כא) שהי' לו שתי נשים, ובכ"י הגי' "בנות רבות":

פירוש ג

ג פי' שהי' לישמעאל נשים רבות ואשתו הראשונה הולידה נביות ומחלת, ולזה ייחס נביות למחלת שהיה אחיה מאב ואם, משא"כ שאר האחים שהי' מאב דווקא:

פירוש ד

ד כי וילך חרנה משמע שבא לחרן, וזה אי אפשר שהרי אח"כ כתיב ויפגע במקום, וזה היה קודם ביאתו לחרן, לכן פי' וילך חרנה ללכת, יצא ללכת לחרן, בעבור שאח"ז יספר מה שקרה לו בדרך, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש ה

ה והמק"ח לא גרס תיבת "רק" וגירסתו "ואיננו כמשמעו" לפי שאמר אח"כ שלן בדרך קודם שמצא אנשי חרן, ואחר שסיפר ההליכה שב לבאר מה שפגע בדרך:

פירוש ו

ו ובכ"י הגי' "ולפי דעתי אחר שספר ההליכה שב לבאר" וזה נכון:

פירוש ז

ז והכתוב יספר המקום שנסע משם והמקום שבא לשם ואח"כ חוזר לספר מה שקרה לו בדרך, והרד"ק פי', כן הוא מנהג הכתוב לקחת תחלת הדברים וסופם ומניח אמצעיתם, וכן ויקם "וילך אל ארם נהרים" (למעלה כד, י) ולא הלך ביום אחד, וכן "צמח בלי יעשה קמח" (הושע ח, ז והניח הפעולות האמצעות, כי הולך הכתוב בספור אל הכונה:

פירוש ח

ח שהרי כתוב "ויפגע במקום וילן שם" קודם בואו לחרן:

פירוש ט

ט ונפתחה הבי"ת לידיעת המקום שהיה ידוע בימי משה:

פירוש י

י ותחלת הפ' "וישר אל מלאך וַיֶּכָל בכה ויתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו" ופי' שם הח' ז"ל "וטעם בית אל ימצאנו בשובו לאביו שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בבית אל פַּעמַיִם הנה המקום שער השמים, ע"כ התנביתי אני ועמוס על ירבעם בבית אל שהוא מקום מלכותו", וע"כ אמר בַמקום, במקום הידוע בימי משה:

פירוש יא

יא פי', הושע שאמר לשון רבים "שם ידבר עמנו":

פירוש יב

יב אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש (עמוס א א) ואח"כ כתיב (שם ה ה) ואל תדרשו בית אל, ואמציה אמר אל עמוס "ובית אל לא תוסיף עוד להנבא" (שם ז יג):

פירוש יג

יג שפי' שם ענין תחינה ובקשה:

פירוש יד

יד ונמצא רק בדרז"ל עיין קרני אור, וכן אמר הח' ז"ל בהקדמתו לאסתר "וקדמונינו ז"ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו":

פירוש טו

טו הכתוב באסתר, ושם לא נמצא שום שם משמותיו ית', אם לא נאמר אשר נרמז במלת "ממקום אחר":

פירוש טז

טז וכן כתב הח' ז"ל בהקדמתו לאסתר "ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר, וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי קדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה" וביאר דבריו אלה, כי מלת מעון תאמר על עולם העליון, אבל מלת מקום תאמר על העולם השפל, וחלילה לדמותו למקום:

פירוש יז

יז וכן כתב הח' ז"ל שם "ועוד מה טעם למלת אחר" כי אין אחר עמדו ואין עוד מלבדו:

פירוש יח

יח וכן פי' הרד"ק והרלב"י והרדי"א, וכן הוא בתוס' (חולין צא ב) ד"ה "כתיב" שלפי פשוטו יש לפרש שלקח אבן אחת מאבני המקום:

פירוש יט

יט האחד הוא מראשה בפלם מבשלה מזמרה, מקטרה (ן' מלך) ובא השם הזה בהנעת האל"ף והמ"ם נוספת לצורך השם מאותיות האמנתי"ו כי היא נקודה בשו"א, ופי' תחת ראשו ועם שהוא אחד בא בלשון רבים (רש"ד):

פירוש כ

כ ופי' שם הח' ז"ל "כמו רגליו, וכן בדניאל (יו"ד ו) פי' ג"כ כמו רגליו, וכן פי' שם רס"ג "על כן טעה המפרש כי הוא כסת יושם תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם תחת הראש":

פירוש כא

כא הוא ר' שמואל בן חפני גאון, והח' ז"ל הזכירו בהקדמתו על התורה בדרך הראשונה וז"ל שם גם ר' שמואל בן חפני, אסף רוח בחפניו בפ' ויצא יעקב ברוב ענייניו עיין שם בביאורי:

פירוש כב

כב מזה נראה שדעת הח' ז"ל ג"כ שהחלום היה חלום של נבואה:

פירוש כג

כג כן דרשו ז"ל (ב"ר פ' סח) "והנה סולם זה צלמו של נבוכדנצר, הוא סמל הוא סלם, אותוי דדין הן אותוי דדין", ועוד דרשו, הראוהו למנשה עומד ועושה סמל, והוא שכתוב "וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים (דה"ב לג ז):

פירוש כד

כד בב"ר שם, (ילקוט רמז קיט) "רבנן פתרין ליה בסיני חושבנא דדין כחושבנא דדין", ועיין עקידה (שער כה):

פירוש כה

כה הוא ר' שלמה בן גבירול עיין ערכו בראש הספר:

פירוש כו

כו הוא ר"ת ר' ישועה, והוא ר' ישועה בן יהודה, עיין ערכו בראש הספר:

פירוש כז

כז דעתו שעולים רמז לתפלת המתפללים, ורמז היורדים שתרד תשובתם, וזה טעם סולם ע"ש עליית התפלות וירידת תשובתן, והראה לו שעלתה בו תפלתו וכו':

פירוש כח

כח שאמר "ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדם וגו', ואחריו סוסים אדומים שרקים ולבנים" (זכריה א ח) עוד שם "ראית והנה מנרת זהב כלה וגלה על ראשה

ושבעה נרותיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה" (שם ד ב), ועוד שם "והנה מגלה עפה" (שם ה, א) "והנה שתים נשים" (שם):

פירוש כט

כט "והנה יוצר גבי" (עמוס א) "חומת אנך" (שם) "כלוב קיץ" (שם ח, א):

פירוש ל

ל מקל שקד, סיר נפוח (ירמי' א, יב, יג,):

פירוש לא

לא וכולם הם דרך משל:

פירוש לב

לב וכן מבואר בנבואת (זכריה א יו"ד) "ויאמר אלה אשר שלח ד' להתהלך בארץ" עד שאמר השטן "משוט בארץ והתהלך בה", כי שטן איוב גם הוא מלאך (הח' ז"ל בפ' איוב א ו) ושם (פ' יא) "ויאמרו התהלכנו בארץ", והם המלאכים שלוחי השם:

פירוש לג

לג בזכרי' (ו ה) אלה ארבע רוחות השמים יוצאות גו', ובפסוק ז' יאמר "ותתהלכנה בארץ", והם המלאכים היורדים:

פירוש לד

לד וכל זה בדרך משל שיבינו בני אדם, כמלך שיושב על כסאו, ושלח שלוחיו, מהם הולכים ברגלים, ומהם רוכבים על סוסים שיבואו מהרה, ויודיעוהו הדברים שהם בממלכתו, וקרוב לזה פי' הרמב"ן ז"ל:

פירוש לה

לה ועיקרו מענין ההריסה והנתיצה, כי לרוב דברים ושפעם ידמם הכתוב לפריצה, כאילו מרובם יפרצו הגדרים שלא יכילם מקום נגדר:

פירוש לו

לו ורש"י ז"ל פי' וחזקת, וכן ת"א ויוב"ע, ועיין ברדי"א שהאריך באר על מלת "ופרצת":

פירוש לז

לז כל אכן שבמקרא אך כן, ולא כמו שהייתי סבור, וכן הפי' כאן:

פירוש לח

לח וכן כתב הח' ז"ל (שמות כה מ) "ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף, ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים (פי' הם הווריד הדקים אשר חושי ההרגשה עוברים ע"י) היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים, כמו העינים והאזנים, כי העצמות גם הכבד לא ירגישו, והנה הלב קיבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף, על כן הי'

איברים רבים משרתים לו, וככה השם הנכבד, ידענו כי כבודו מלא כל העולם, רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים, ובעבור שני דברים, האחד כפי מתכונת תולדת המקבל, והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל, ע"כ נבחר מקום בית המקדש":

פירוש לט

לט פי' שלא ידע סבת היות ארץ מקומות שהם נכבדים ממקומות אחרים, ובמקח"מ הגי' "כי יסוד עמוק" הוא:

פירוש מ

מ שם בית לא הונח דוקא על בנין מקום דירה, אבל על כל דבר שיש לו תוך הראוי לקבל דבר אחר אל תוכו כמו "מבית ומחוץ תצפנו" (שמות כה יא) "בתים לבריחים" (שם כו כט) "בתי ידים" "בית סאתים":

פירוש מא

מא שיהיה בית מקודש לאלהים, כי הוא כמו שער פתוח שבו תעלה תפלתו השמימה, והוא דרך משל כמו "ותבא תפילתם למעון קדשו לשמים" (דה"ב ל, כז), או פי' לא ראיתי המראה הזאת אלא כדי שאעשנו בית אלהים, וכן פי' הרדי"א, כי יעקב תלה הכל בקדושת המקום:

פירוש מב

מב כי אנשי דורו הי' עושין כן לע"ג, וע"כ אסרה תורה לעשותן, ואיך עשה יעקב?:

פירוש מג

מג "ויבן מזבח תחת ההר, ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל" (שמות כד ד):

פירוש מד

מד ושם פי' הח' ז"ל "ולא תקים לך מצבה לע"ז, והעד אשר שנא, רק מצבה שלא לע"ז איננה אסורה, והעד הנאמן בפ' וישלח יעקב", (פי' כמ"ש "ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן" למטה לה יד), והנה אז היה מותר לעשות כן, אבל בבואם לארץ נאסרה להם המצבה, מפני ששמו אותה הכנענים להם לחוק:

פירוש מה

מה בשובו דרך שם שיעשה שם מזבח ויקריב עליו, כי כתם השמן לא ימחה במי מטר, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג:

פירוש מו

מו הזכיר פה שם הוי"ה, שם העצם, כי בדבקו בשכל הפועל שהוא המלאך הגואל אותו כאשר ירמוז בפסוק "ראה ראיתי" (שמות ג ז) ישוב להיותו גם הוא כמלאך, כמעלת המלאך הגואל ויקבל גם הוא כח מהשם הנכבד בלי אמצעית המלאך:

פירוש מז

מז ונכתב ג"כ שם העצם:

פירוש מח

מח בפ' "ואמרו לי מה שמו" (שמות ג יג) ושם מבואר:

פירוש מט

מט ושיבוא שמה כל עובד אלהים להתפלל ולעבוד שם לאלהים ולא לזולתו, או פי' יהיה בית אלהים שיצוה לבניו כי ברשתם הארץ יעשו שם בית אלהים:

פירוש נ

נ לאנשים מיראי האלהים העובדים אותו:

פירוש נא

נא עיין קרני אור:

פירוש נב

נב ואו"ת "חד מן עשרה אפרשנה קדמך"

פרק כט

פירוש א

א וכן כתב בס' צחות, שער בנין פעל, וַיֵּרָא והיתה ראוי להיות שלם וַיִּרְאֶה, ועל דרך "וַיִּקֶן את חלקת השדה" (למטה לג יט) ומצינו שניהם בפסוק אחד, וַיֵּרָא את כל חטאת אביו אשר עשה וַיִּרְאֶ (יחז' יח יד) וַיִּרְאֶ כתיב וַיִּרְאֶה קרי:

פירוש ב

ב וכן יאמר בצחות שם "והנה וַיֵּרָא בלק מגזרת ראה מבנין הקל":

פירוש ג

ג שהם אהח"ע שמשפט ההרחבה להם אף בבנין הקל:

פירוש ד

ד פי' בפתח, כמו יאמין, יהרוס, יעלה:

פירוש ה

ה פי' ולומר "יֵרָא" בעתיד לזכר נסתר:

פירוש ו
ו ר"ל א'ת'ן' מאותיות אית"ן שהם סמני המשרתים, כי לא נוכל לומר וַאַרְא, וַתַּרְא, וַנַּרְא כמו שנאמר וַיַּרְא:

פירוש ז
ז וכן יאמר בס' צחות שם והנה אם בא על דרך וַיִּשְׁבָּ ממנו (במד' כא א) יעלים האל"ף, והנה אם יבוא וַיִּרְא, והנה יתערב עם פועל יָרָה (ר"ל אם נאמר וַיִּרְא תתערב המלה עם מלת וַיִּר מן יָרָה בים ע"כ נקדו היו"ד בפתח וַיַּרְא שלא לטעות כן):

פירוש ח
ח ר"ל ה"א משרש "ראה" נשמט מן המלה, כי הוא על משקל וַיִּשְׁבָּ צ"ל ג"כ וַיִּרְא:

פירוש ט
ט ר"ל שאין נח נראה נוהג באל"ף לרפיון הברתו:

פירוש י
י לפי' שהאל"ף כאלו אינו, והרי"ש נח נראה בסוף המלה בלי נקוד ישאר היו"ד בחירק וַיִּרְ:

פירוש יא
יא על משקל וַיִּיף בגדלו:

פירוש יב
יב שענינו השלכה:

פירוש יג
יג להבדיל בין שרש "ראה" לשרש "ירה", אבל היא זרה שלא כמנהג אעפ"י שיש לה טעם כדי שלא תתערב:

פירוש יד
יד רועי העדרים, כי הרועים בכלל העדרים, כי אין עדר בלי רועה:

פירוש טו
טו כי אז הכוונה על האפס:

פירוש טז
טז ויורה ג"כ כל האפס:

פירוש יז
יז הטעם באל"ף ותרגומו "אַתְיָא":

פירוש יח
יח פי' כי השם הוא ביאה, והתואר רחל באה:

פירוש יט
יט והוא בינוני:

פירוש כ
כ הטעם למעלה בבי"ת:

פירוש כא
כא וכן ת"א ויוב"ע "אָתַת":

פירוש כב
כב פי' מוקדם שהוא מאוחר ועיין (למטה למ הערה קכב):

פירוש כג
כג וכן פי' הרלב"ג והרדי"א.

פירוש כד
כד מה שקרהו בענין הברכות, להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו:

פירוש כה
כה (למעלה ד ד) אם יאמר חדש ימים, פי' שישוב החדש כאשר היה בתחלה, ופי' חדש שלם:

פירוש כו
כו פי' שהתי"ו יתירה ובכנוי ישתנה החולם לשורק בְּמַתְכֶּנְתָּה שמות ל לז), והנה הפעל בכח השם כנהוג בעברי, ושעורו מה יהיה משכורתך:

פירוש כז
כז מורה על חולשת העינים:

פירוש כח
כח פי' ככה הם חושבים, ובמקח"מ הגי' "וכל הנבראים אינם ראויות להיות צורותם שוות":

פירוש כט
כט עיין ערכו בראש הספר:

פירוש ל
ל כי מלת "רכות" חסר אל"ף וטעמו ארוכות:

פירוש לא
לא אפרים חסר אל"ף, נשאר פרים כלומר בהמה, ויש ספרים שכתוב והיא חסר אלוף כלומר למוד, כי האמת שהאל"ף של ארוכות הוא שרש ולא יחסרוה, ובכ"י יש"ר הגי' "והוא היה חסר אילוף":

פירוש לב

לב תואר ענינו על צורת הפנים ואומר כי צורת איברי פניה הי' בתכלית הציור, וכי פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם, כמו "במחוגה יתארוהו" (ישעי' מד יג) דפוס החוטם והמצח והפה והלחיים:

פירוש לג

לג ויפת מראה שהכל יפה, כלומר כל איבריה בכלל הי' טובים ביושר הציור:

פירוש לד

לד כי היתה לבנה ואדומה בפניה, וכן פי' רש"י ז"ל מראה הוא זיו קלסתר:

פירוש לה

לה וכן תרגם יוב"ע "בגין רחל":

פירוש לו

לו אין מלת זאת תאר לשבוע כי השי"ן של שבוע בשו"א להורות שהוא סמוך, ולא יסמוך השם אל התאר שאחריו, ועוד ששבוע לשון זכר, והיה צ"ל שבוע זה, ולכן מלת "זאת" חוזרת על לאה שבוע של זאת:

פירוש לז

לז ובא הפתח תחת הצירי, והראוי יאהבֵנִי וטעמו יאהבני כאחותי:

פירוש לח

לח וכן כתב הרד"ק בפי' (ישעי' נו ג) ע"פ "הבדל יַבְדִּילַנִי" "פתח הלמ"ד מקום צירי וכן "יאהבני אישי":

פירוש לט

לט לפי דעתי צ"ל "וילוו עליך" (במד' יח ב) ושם פי' הח' ז"ל "וילוו, כמו ונספחו, (ישעי' יד א) וכן ילוה אישי", ועל פסוק ונלוו לא יפרש כלום, ופי' הפסוק יהיה נלוה לאהבתי יותר מאהבת אחותי והוא לשון חבור:

פירוש מ

מ ר"ל עתה ע"י הסבה הזאת:

פירוש מא

מא פי' בדרך עונש מאת השם, בעבור שאמרה די לי באלה ולא בקשה יותר:

פרק ל

פירוש א

א וכן הוא בפס"ז (ברא' ל א) "בקש עלי רחמים כשם שביקש אביך בעד רבקה", וכן פי' רש"י על התורה "וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה":

פירוש ב

ב והרלב"ג פירש כי רחל חשבה שלגודל מעלת יעקב יהיה בכחו לתת לה עצה בזה ע"צ החכמה בדרך שתלד לכן כעס עליה והודיעה שכמו זה לא יוכל כ"א הש"י אשר מנע ממנה פרי בטן:

פירוש ג

ג אין ספק שיעקב התפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא, וכאשר לא הגיע עת שמוע תפלתו באה עתה להתעולל עליו שישוב להתחנן ויתן לה בנים עכ"פ בתפלתו שיתפלל עליה שנית:

פירוש ד

ד למעלה (טז ב) ושם פי' מגזרת בן, גם שהבן הוא כדמות בנין והאב כמו היסוד:

פירוש ה

ה כי הנו"ן הראשונה הוא מהשרש כי שרשו "דנן", והשני לסימן כנוי המדבר, והדגש בו להבלעת הנו"ן הנוספת, פי' כי צריכה להיות דננני בג' נוני"ן:

פירוש ו

ו מקור מבנין נפעל שנקרא בפי המדקדקים שם הפועל:

פירוש ז

ז כאדם הנתפש עם חבירו ומתחזק עמו לראות מי יכול מחבירו, ומי יפיל את חבירו כן אנכי נתאמצתי ונשתדלתי עם אחותי לנצחה בתתי שפחתי לבעלי וגם השתדלותי עמדה לי ויכולתי לנצחה:

פירוש ח

ח מלשון נפתל ועקש:

פירוש ט

ט באמרו נפתולי אלהים, ובמקח"מ הגי' "וטעם אלהים":

פירוש י

י וזה אות על צדקתה שלא קנאתה את אחותה כדרך רשעים, כי אילו היה הדבר פן לא היה ד' עוזר אותה:

פירוש יא

יא כתוב מלה אחת בלא אל"ף, וקרי שתי מלות, וכן נמסר במסורת ט"ו מילין בתנ"ך, דכתיבן חד וקריאן תרתי, וזה אחת מהן:

פירוש יב

יב ומשמעו בא גד:

פירוש יג
יג כן הוא נדפסים ואין לו מובן כלל, והראוי כבכ"י "וכן בבל":

פירוש יד
יד עיין (למעלה יא ט הערה צ):

פירוש טו
טו וכן פי' הרד"ק "ואם נפרש גד ענין גדוד, יתפרש ג"כ על זה הדרך, ויהיה פי' בא גד, גודד הגדוד, כלומר עם זה היה לי גדוד בנים":

פירוש טז
טז וכוונת לאה לומר אעפ"י שעמדתי מלדת זה ימים רבים, הנה עתה בא וחזר המזל:

פירוש יז
יז כי כן יקרא בלשון ערבי:

פירוש יח
יח פי' מקריבים למזל מן המזלות:

פירוש יט
יט וכן פי' הרד"ק בשם ר' משה כהן, ועל דעת חכמי המזלות נקרא גם כוכב ההצלחה בעבור שיורה על כל דבר טוב:

פירוש כ
כ וכן (באיוב כה ג) "היש מספר לגדודיו" והם גדודי השמים, והוא פי' על "העורכים לגד שולחן" ולא כוכב צדק, והבא"י רוצה לגרום "גדוד השמים" כי לא נמצא בתנ"ך גדוד השמים, ואנכי לא מצאתי בתנ"ך גם "גדוד השמים":

פירוש כא
כא מקור עם בי"ת השמוש, ופי' הבן הזה בא לאשר ולהצלחתי, דומה למה שאמרה בא גד:

פירוש כב
כב כן ת"א "מיברוחֵי דְבָרִיך" וכן תיוב"ע וכן דעת רב (סנה' צט ב):

פירוש כג
כג ורש"י ז"ל פי' בלשון ישמעאל יסמי"ן, ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז ובר"א"ם שמצדיק את רש"י ז"ל:

פירוש כד
כד ורע"ס פי', מין עשב טוב הריח וטוב אל התולדה כמו שאמרו ז"ל על השום, וכן היה מן הדודאים או טוב ממנו כאמרו "שם אתן את דודי לך, הדודאים נתנו ריח" (ש"ה ז, יג, יד):

פירוש כה

כה וכן פי' שם הח' ז"ל, צמח כדמות צורת אדם, וכן פי' הרד"ק בפי' על התורה, ובשרשיו שרש "דוד" וכן פי' ר"ש ן' מלך:

פירוש כו

כו וכן אמרו חכמי הרפואה שהדודאי קרים ויבשים, וידוע כי המשגל יבוא מהחום והליחות כמו שפי' המורה בפ' לד מהחלק הראשון בסבה הד', והנה הדודאים הם היפוך תולדות הריון בעבור הקור והיובש:

פירוש כז

כז וכמו שאמרה לאה "כי שכר שכרתיך" (בפ' טז):

פירוש כח

כח וכן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א, וכן פי' הרשב"ם ורע"ס:

פירוש כט

כט פי' השרש הזה אין לו ריע במקרא:

פירוש ל

ל לשון דירה, וכן פי' ר' יונה ן' גנאח בשרש זבל "ידור עמי ואמתת המלה יזבול עמי, וקצרה לצחות ולקצרה":

פירוש לא

לא יותר ממה שהיה, ויוסיף בי אהבה ועיין רש"י ז"ל:

פירוש לב

לב וכן פי' הח' ז"ל שם בתה' "ויבואני כמו ויבואו אלי" וכן יזבלני יזבול עמי, והוא פועל עומד אשר בעלי יחשוב אותי לחלק טוב ולעיקר ביתו אשר תקרא אם הבנים:

פירוש לג

לג וכן פי' הח' ז"ל (שמות ב ב) על הפ' "ותצפנהו" "ודינה בבטן אחת נולדה עם זבלון ע"כ מלת ואחר ילדה בת, כמו "ואחרי כן יצא אחיו" (למעלה כה כו), וכן כתב הרד"ק "ונראה כי דינה תאומה היתה עם זבלון, לפיכך אמר ואחר ילדה בת, ולא אמר ותלד עוד", וכן פי' החזקוני, ולפיכך אין כתיב בה הריון:

פירוש לד

לד וכן פי' הרד"ק שם וכן "אסף אסיפם" (ירמי' ח יג):

פירוש לה

לה ובכ"י הגי' כי ראה ד' כי החרפות שהי' וכו' הי' רבות וכאלו נאספו וכו':

פירוש לו

לו ויהיה פעל "אסף" שענינו קבוץ פרטים רבים למקום אחד:

פירוש לז

לז כן הוא בסד"ע פ"ב, שי"א שבטים ודינה נולדו בז' שנים חוץ מבנימין, וכן הוא בפדר"א פ' לו, וכן הוא דעת הח' ז"ל, שכתב י"ב בנים בשבע שנים, והי"ב בנים עם דינה:

פירוש לח

לח ובסדר עולם פ"ב מבואר "כל אחד ואחד לז' חדשים" וכן הוא בפדר"א פ' לו "אמר ר"א מז' חדשים ילדה את בניה", והחזקוני פ' ויצא הביא מסדר עולם "שי"א שבטים ודינה כולם נולדו בז' שנים כל אחד ואחד לז' חדשים, פי' לכל אחד ואחד ששה חדשים לעיבור ושבוע לטומאה, והכי קיימא לן יולדת לשבעה יולדה למקוטעין", ונמצא הח' מכוון, כי צריכים אנחנו לחשוב ימי טומאת לידה וזה הוא מה שכתב הח' ז"ל שעולה רק ששה חדשים וימים במספר ועיין קרני אור:

פירוש לט

לט וכן כתב רע"ס, שיתחייב שמסרה לאה את זלפה ליעקב קודם לידת נפתלי, כי באופן אחר לא יספיק זמן הז' שנים לעבורי כולם, אם לא נאמר שנולדו כולם לו' חדשים, ושתיכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום טומאת לידה:

פירוש מ

מ (ובשמות ב ב) ע"פ "ותצפנהו כתב הת' ז"ל "ואין טענה מהשבטים כי להיותם על הסדר איננה ראיה, כי הרבה כאלה בתורה, ע"כ יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון, גם נולד יששכר קודם אשר, ודינה בבטן אחת נולדה עם זבלון" ועיין קרני אור:

פירוש מא

מא שב על יואב לבדו ולא על עמשה הסמוך לו ועיין למעלה כ יז קרני אור הערה ב:

פירוש מב

מב פי' נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה, וכן ת"א "נַסֵּיתי" וכן פי' רש"י ז"ל והרמב"ן והרד"ק:

פירוש מג

מג וכן פי' הח' ז"ל (ויקרא יט כו) על הפ' "לא תנחשו" כי מלת מנחש מנסה, כמו "נחשתי ויברכני ד' " כי נחוש בצורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ושעות,

ויוב"ע "הָא אַטָיָרִית קוסמין", וכן תיוב"ע (למטה מד ה) ע"פ "נחש ינחש בו" "מְטַיְירָא הַוָה מְטַיֵיר בו":

פירוש מד
מד לנחש בהם:

פירוש מה
מה בתוס' ה"א האמנתי"ו:

פירוש מו
מו אתה תפרש השכר, וכן ת"א "פָּרֵש אַגְרָך" כלומר כל מה שתפרש עלי שאתן בשכרך אתן:

פירוש מז
מז מן "יקבנו":

פירוש מח
מח כי שרשו "נקב":

פירוש מט
מט שרשו "נדב" ודגשות הדל"ת להתבלע הנו"ן:

פירוש נ
נ וכן כתב הרד"ק בשרש "רגל":

פירוש נא
נא משעה שנכנס ברגליו בבית לבן בא הברכה עבורו, ע"כ יאמר הכתוב לרגלי:

פירוש נב
נב באיוב (לא ז) "ובכפי דבוק מאום" בלא ה"א:

פירוש נג
נג הח' ז"ל יפרש מקודם מה שכתוב בפ' לט "עקודים נקודים וטלאים", ואח"כ שב לבאר הפ' לב "כל שה נקוד וטלוא, וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקוד בעזים":

פירוש נד
נד פי' כתם וסימן ברגל בין לבנה ובין שחורה:

פירוש נה
נה וכן פי' רש"י והרשב"ם, וכן פי' הרד"ק בשרש "עקד" שהכתמים שלהן במקום שקושרין אותו היד והרגל, שכופפין היד על הרגל וקושרין, ובאותו מקום הי' כתמיהם לכך קראן עקודים, וכן פי' הרמב"ן, עקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה, וכן ת"א "רגוליא" יהיה מלשון רגל ויוב"ע תרגם "דסימנא ברגליהון":

פירוש נו
נו וכן פי' רש"י ז"ל, נקוד מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה, וכן פי' הרד"ק:

פירוש נז
נז וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש ברד "פי' שיש להם כתמים לבנים כמו ברד", וכן פי' הרלב"ג:

פירוש נח
נח הוא שם כולל לעקוד ונקוד וברוד:

פירוש נט
נט לשון טלאי שהן מתוקנות בחתיכת עור עליהן במקום בלייתן:

פירוש ס
ס פי' כתמים:

פירוש סא
סא כי מלת "שה" שם כלל לתישים ולעזים ולכבשים, ואחר שאמר הכתוב בפ' לה "ויסר ביום ההוא את התישים" ובפסוק הזה לא נזכר תישים, לכן פי' הח' ז"ל שהתישים נכללים במלת "שה" ויאמר כי "כל שה נקוד וטלוא תיש", והוא הזכר מהעזים, ואמר אחריו "וכל שה חום בכבשים וטלוא ונקוד בעזים" הם הנקבות:

פירוש סב
סב ויביא ראיה מפ' זה, כי שם "שה" הוא כלל לכבשים ולעזים הקטנים כשהם בתוך שנתם יהי' זכרים או נקבות, לכן מצאנו שה אחד, ושה אחת, שה כבשים ושה עזים:

פירוש סג
סג ר"ל כולל עקוד ונקוד וברוד:

פירוש סד
סד פי' מה שכתוב "כל שה נקוד וטלוא" פירושו כל תיש נקוד ועקוד וברוד, כי "שה" פירושו תיש, וטלוא פירושו, עקוד וברוד:

פירוש סה
סה נוטה כשחור ונגזר מן חם, ובמקח"מ הגי' "וכל שם חום כבש והוא השחרות":

פירוש סו
סו והשיג עליו הרמב"ן ז"ל, וסיים והנכון כדעת אונקלם "שחום" והוא קרוב לאדום וכן פירש"י ז"ל:

פירוש סז

סז ר"ל שנקרא הכבש שחור "חום" כמו שאמר "וכל שה חום" לפי שהשחור יותר חם מן הלבן, והסבה לפי שהשחרות בא מפאת החום, והלובן מפאת הקור וכן פי' הרד"ק בשרש, "חום" ובשרש "חמם" ובמקח"מ "יותר חם מהלובן":

פירוש סח

סח כי שם טלוא הוא שם כלל כמו שביארתי, ואמר בעזים הם הנקבות:

פירוש סט

סט עפ"י הכלל שהניח כמבואר ששם טלוא הוא שם כלל:

פירוש ע

ע פה כלל במלת בעזים זכרים ונקבות:

פירוש עא

עא שהם הזכרים, ולכן בא התואר בלשון זכר, והנה למעלה פסוק לב לא נזכר תישים, ולכן פי' הח' ז"ל שם, כל שה נקוד וטלוא, שהכוונה על התישים, כאשר ביארתי שם:

פירוש עב

עב כי מלת הטלואים היא כוללת נקודים וברודים, ונזכר בתישים זכרים עקודים, ונקודים וברודים, נכלל במלת והטלאים:

פירוש עג

עג ואמר "ואת כל העזים הנקודות והטלואות" והם הנקבות, ולכן בא התואר בלשון נקבה:

פירוש עד

עד ואמר הנקודות, ובמלת "והטלאות" נכלל העקודות והברודות:

פירוש עה

עה והוא שב על הנזכרים כבר, ואפילו היה בהם שום לבנינות בין מעט ובין הרבה, ולבן יהיה תואר כחביריו, ופי' כל מי שהיה צמר לבן בו, רוצה לומר בחלק ממנו:

פירוש עו

עו כמו שביאר למעלה:

פירוש עז

עז שהוא ג"כ שם תאר וכתב הרד"ק ששרשו "חום" ויתכן ששרשו "חמם" והוא תואר כמו "לחם חם" (ש"א כא ז) והשורק במקום חולם כדרכם להתחלף זה בזה:

פירוש עח

עח כי "הסר" הוא מקור, והה"א במקום אל"ף כמו "התחפש ובוא במלחמה" (מ"א כב ל) ושב על יעקב:

פירוש עט

עט ושעורו להסיר משם, והמסיר היה יעקב, ואמר ללבן אעבור היום בכל צאנך ואסיר שם הנקודים והטלואים הנמצאים עתה, וגם אשר יולדו מהיום והיה שכרי, גם ויסר ביום ההוא יהיה המסיר יעקב על דעת המדקדק:

פירוש פ

פ פי' אלה הנפרדים עתה יהיה שכרי, בתורת מוקדם בעבודה שיעבוד אחרי כן:

פירוש פא

פא יעקב נתן ביד בניו, והיתה הכוונה בזה רק לסבה שניה שזכר רש"י ז"ל, שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהם נקודים וטלואים, תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך:

פירוש פב

פב כי לבן פחד פן יבואו הצאן הנקודות והטלואות, על הצאן שאינן נקודות, ויולדו בדומה להן, לכן שם דרך ג' ימים ביניהם:

פירוש פג

פג וע"ז כתב הרש"ד, הנה מסתימת לשון אונקלס, ובפרט יוב"ע שדרכו לבאר קוצר לשון עברי שתרגמו שניהם "והיה שכרי" "ויהי אגרי" משמע כפי' המדקדק, וכ"ה מפורש בס' הישר, וכן הוא בפס"ז (ברא' ל לב) שהמסיר היה יעקב, וכן פי' הח' יש"ר כי אילו ציוה יעקב ללבן להסיר מצאנו העקודים, היה הכתוב אומר עבור בכל צאנך היום והסר משם, עכשיו שכתוב אעבור למדנו שיעקב יעבור והוא יסיר משם את העקודים:

פירוש פד

פד יעקב ציוה ללבן, ולבן הסיר ונתנם ביד בניו, וכן פירש"י ז"ל והרשב"ם והרמב"ן והרלב"ג:

פירוש פה

פה פי' הנולדים עתה בדמות זה:

פירוש פו

פו אחר שביאר הנקודות והטלואות מפסוק לג ולה, שב עתה לבאר המשך הפסוקים מלג לד לה והוא לשון עדות אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום:

פירוש פז

פז ושב מלת "לפניך" על "וענתה" וכן פי' הרשב"ם, ועיין ביאור רש"ד שכתב שהוא כנגד הנגינה, כי לפי"ז ראוי להיות "שכרי" במפסיק יותר מן "מחר" ולכן יפרש

כתרגום האשכנזי ששעורו על שכרי אשר לפניך, כלומר לנגד עיניך שתוכל לראות אם יש בו דבר שאינו שלי, ועיין בהבנת המקרא לרוו"ה שמבטל טענת הרש"ד מהנחת פסקי הטעמים:

פירוש פח

פח דעתו שהכבשים לא היה רק מראה אחת וכמו שאבאר:

פירוש פט

פט בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי, וכן פירש"י ז"ל והרשב"ם והרד"ק:

פירוש צ

צ והנה לדעת הח' ז"ל, הי' בעזים שתי מראות שהם נקוד וטלוא, ונכלל בהם עקוד ונקוד וברוד, ובכבשים מראה אחת "חום", וכן פי' רש"י ז"ל "נקודים וטלואים בעזים, ושחומים בכשבים" וכן פי' הרד"ק, ולדעת הרמב"ן והרלב"ג והרדי"א הי' בעזים שתי מראות נקוד וטלוא, ובכבשים ג' מראות נקוד וטלוא וחום וכן פי' שד"ל:

פירוש צא

צא והוא לשון קבלת דברים, ואו"ת "ברם" ויוב"ע תרגם "יאות":

פירוש צב

צב במלת הנה:

פירוש צג

צג עיין למעלה יט ח הערה (כג, כד,):

פירוש צד

צד לא כדעת המדקדק שיעקב הסיר:

פירוש צה

צה וכמו שפי' (למעלה פ' לה) רק "וישם דרך שלשת ימים" על לבן הוא, אף לפי פי' המדקדק:

פירוש צו

צו לפי שהוא דבוק מקל של לבנה, לפיכך הוא פתח, ובלא דביקות, "ויך את האתון במקל" (במד' כב כז) וכ"כ הרשב"ם:

פירוש צז

צז וכן פי' רש"י ז"ל "עץ הוא ששמו לבנה" ומקל סמוך אליו ולכן הוא פתח:

פירוש צח

צח שהיה רטוב, שרשו "לוח" והוא רטוב היפך היבש ולח תאר אליו שהיה רטוב, לבנה אין בשרו נראה לבן אלא כשהוא לח, אבל הלוז והערמון בשרם לבן בין לחים ובין יבשים, לכך הוא אומר לח גבי לבנה:

פירוש צט

צט וכן בתרגום ירושלמי "ויגמל שקדים (במד' יז כג) תרגם ירושלמי "וְעָבַד לוזִין" ויו"ת שם "וחסיל לוזין בר לוזיא" ופי' גמר שקדים פרי שקדים:

פירוש ק

ק כי לשון עברית הוא לשון אברהם אבינו, והוא לשוננו, ולשון ישמעאל ג"כ היא ממשפחתו, כי ישמעאל היה בנו, ולשון ארמית הוא ארם שהוא בן בנו של נחור אחי אברהם, והיא בעצמה לשון כשדים, כי כשד בן נחור אחי אברהם, וכולם ממשפחה אחת:

פירוש קא

קא כי הסיר מהמקלות הקליפה עד שהגיע למקום הלובן:

פירוש קב

קב וענינו גילוי:

פירוש קג

קג ובכ"י "פצל" כטעם כרות, "פצלות" כריתות קטנות":

פירוש קד

קד ורש"י ז"ל פי' במריצת מים בבריכות העשויות ארץ להשקות שם הצאן, וכן פי' הרד"ק מתרגום וירץ "ורהט":

פירוש קה

קה כי היה ראוי להיות ותחמנה, והיא מלה מורכבת מסימן הזכרים וסימן הנקבות, כי לזכרים לבד היה "ויחמו", ולנקבות לבד היה ותחמנה, על משקל ותלדנה:

פירוש קו

קו היה לו לומר "ותשרנה"נ:

פירוש קז

קז כי הדמיון פעל בנקבות וגרם להן ללדת מעין מה שנרשם בדמיונן בחוזק:

פירוש קח

קח פי' כי הוא מבנין הקל והיו"ד בסגו"ל:

פירוש קט

קט בעבור החי"ת נקודה בחטף סגול:

פירוש קי
קי בצירי, כי משפטו צירי:

פירוש קיא
קיא באמרו ויחמו הצאן:

פירוש קיב
קיב לא חש לומר על רבים לשון זכר, דוגמא "אם יצאו בנות שילה" (שופ' כא, כא):

פירוש קיג
קיג וכן "לשבור אל יוסף" (למטה נז) מן יוסף:

פירוש קיד
קיד וכן כתב הרלב"ג "והי' אלו הצבעים פועלים במזגיהם באופן שיהיה טבע זרעם אילו הוא מהצאן הנקודים והטלואים, כי הצבעים פועלים בלחותם, הלא תראה כי ההבטה בדברים אדומים, תעורר הדם ותגבירהו, וההבטה בדברים השחורים תעורר השחורה ותגבירה" וכן כתב הרדי"א:

פירוש קטו
קטו משפט, הוא כולל סדור כל דבר ומנהגו:

פירוש קטז
קטז אפילו שיש לה שכל אין כח בשכלה לדחות הדמיון וכ"ש בבהמה כי הדמיון פועל, וכן מצינו בר' יוחנן (ב"מ פדא) דהוה יתיב אשערי טבילה כי היכי דלסתכלו ביה הנשים:

פירוש קיז
קיז כי טלאים איננו שם של סימן פרטי רק שם כלל לנקוד ועקוד וברוד. וכאן הואיל ונזכרו השנים עקודים ונקודים בפירוש, לא נשארו כי אם הברודים שיוכלל בו:

פירוש קיח
קיח לבד המקלות:

פירוש קיט
קיט שהי' פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן:

פירוש קכ
קכ עד שתראנה ותתעברנה ותלדנה כמותן:

פירוש קכא
קכא וכן פירש"י ז"ל והרשב"ם, והרמב"ן השיג על רש"י ז"ל, ועיין בראב"ם שהאריך לבאר בזה:

פירוש קכב
קכב פי' מוקדם שהוא מאוחר, ועיין (למעלה כט יב הערה כב):

פירוש קכג
קכג וסדר הפסוק על דעת הוא כן, וישת לו יעקב עדרים לבדו, ולא שתם על צאן לבן, גם הכשבים שלו הפריד מהעדרים שלו, ונתן פני הצאן כולם נוכח כל עקוד וכל חום כדי שתלדנה כן:

פירוש קכד
קכד פי' הנולדים בימי ניסן:

פירוש קכה
קכה וקראם בלשון קשר כי הקשר חזק, מְקֻשָּׁר מושאל על החזק:

פירוש קכו
קכו הם הנולדות בימי תשרי וחלושים ביותר:

פירוש קכז
קכז וכתב הרד"ק, כי ע"כ לא שם אז המקלות, כי הזמן שתלדנה רוב הצאן ידע יעקב כי יבוא לבן אל הצאן לראות מה תלדנה לפיכך לא הי' משים המקלות באותו הזמן:

פירוש קכח
קכח והם החלשים שאין בהם כח לקבל ההריון מהר:

פירוש קכט
קכט ופי' שם הח' ז"ל כמו "העטופים ברעב" (איכה ב יט) כי מצד הרעב הגוף כפוף כדבר מעוטף ושוה לעלוף:

פרק לא

פירוש א
א וכן הוא בב"ר (פ' עג ילקוט רמז קל, פס"ז ברא' לא א) "עד שלא ירד יעקב אבינו לשם לא נפקד בזכרים וכיון שירד יעקב אבינו לשם נפקד בזכרים":

פירוש ב
ב לא כדעת המדקדק שפי' למעלה (ל, לה):

פירוש ג
ג כיון שאיננו הוא לשון יחיד, לא שייך על פני שהוא לשון רבים, ויפרש שמלת איננו חוזר על לבן ולא על מלת פני:

פירוש ד
ד אעפ"י שאיננו הוא לשון יחיד ישוב על פני שהו לשון רבים:

פירוש ה

ה שהי' לו לומר פני ד' חלקום וכן אונקלס ויוב"ע תרגמו שחוזרת על פני, וכן הסבו המלה מלשון יחיד ללשון רבים "לֵתַנִין":

פירוש ו

ו וכן כתב הרד"ק, בא השורש הזה מבנין הדגוש והוא קל, וכן כתב ר"ש ן' מלך עיקר התי"ו להדגש כי הוא פועל עבר, ובא הנח תמורתו:

פירוש ז

ז ובא דגש כמו וַיְהַתֵּל:

פירוש ח

ח "שרשו תלל" וממנו "ותוללינו שמחה" (תה קלז ג) פי' מלעיגנו שאלנו שמחה, ואעפ"י שעיקר הוראת התל, או תלל, איננה לשון לעג, מ"מ נרדפת היא לה, והנרדפים לא ישמרו תמיד חקם כידוע:

פירוש ט

ט לא נמצא פסוק כזה, ונמצא "לך מְנֵה את ישראל" (ש"ב כד א):

פירוש י

י וכן פי' הריק"ם עשרת דוקא, כי שש שנים עבד בצאנו, שנה ראשונה ראה בלידה כי היה חלקו של יעקב רב, והחליף משכורתו, ומכאן ואילך בכל שנה ושנה שני פעמים, כי שני פעמים, יולדות הצאן בכל שנה, הרי בד' שנים ח' פעמים, ובראשונה פעם אחת, ובאחרונה פעם אחת הרי עשרה

פירוש יא

יא אעפ"י שהי' יותר או פחות:

פירוש יב

יב כי לבן היה ממתין תמיד עד שהגיע עת לידת הצאן ואז החליף את משכורתו פעם לעקודים, ופעם לנקודים:

פירוש יג

יג עיין בפי' הח' ז"ל שם, ובביאורי שם:

פירוש יד

יד עיין יריעות שלמה ח"ג יריעה ח' פעל "אצל":

פירוש טו

טו ועשה המקלות למעט הנס שלא ינכו לו מזכיותיו:

פירוש טז

טז חסר הנסמך:

פירוש יז
יז חסר ג"כ הנסמך:

פירוש יח
יח וכן פי' רש"י ז"ל "כי מכרנו לך בשכר הפעולה" ועיין ברא"ם מה שפי' ע"ז:

פירוש יט
יט והשם הזה כולל כל ממון האדם מקנה הבהמה וכסף (זהב וכל מטלטלין:

פירוש כ
כ וכן פי' הרד"ק:

פירוש כא
כא פי' הפסוק כי התרפים דברו און איננו כן, ואין להם להביא ראיה מהפסוק הזה, כי שם הפי' מהפסוק לא שדברו אלא את אשר הורו התרפים בהוראתם הם שוא:

פירוש כב
כב וכן ת"א "ית צלמניא" וכן תיוב"ע. ר"ל הציורים, ומשמע שסוברים ג"כ שהיה להן צורת אדם וכן פי' ר"י ן' גנאח "צלמים הם":

פירוש כג
כג כי התורה אסרתה, והיתה הוראת התרפים לקבל כח עליונים, והי' עושין כל אחד ואחד צורה ידועה לירד כח עליונה בצורה:

פירוש כד
כד כי הם גלמים עשוים בדמות פרצוף אדם:

פירוש כה
כה ופי' שם הח' ז"ל "ואין טענה מן החשמונאים כי אינם מבני יהודא, פי' כי הם הי' כהנים, ואף שמלכו בבית שני אין להביא ראיה מהם, ועיין רמב"ן (למטה מט יוד):

פירוש כו
כו ופי' שם הח' ז"ל זהו המשיח כמו "ודוד עבדי נשיא להם לעולם" (יחז' לז כה):

פירוש כז
כז בלא ה"א:

פירוש כח
כח בה"א הידיעה:

פירוש כט
כט כתוב בלא ה"א:

פירוש ל
ל דעתו שזה היה אפוד אביתר ואיננו אפוד משה וכן כתב הח' ז"ל (שמות כח ו) "והנה דוד שאל בצקלג באפוד אביתר":

פירוש לא

לא וכן כתב הח' ז"ל (שם שם פסוק ה) וז"ל "יש שאלות קשות בדבר האפוד והחושן, כי משה לא עשה רק אפוד אחד, והנה כתוב (ש"א כג ו) "אפוד ירד בידו" ואיננו אפוד משה, כי אין כתוב האפוד הידוע, כמו "הגישה האפוד" (שם שם ט) ועוד למה כתוב ירד, ולא אמר הוריד, כי יראה כי מקרה היה" וכן פי' הרד"ק שם, כי האפוד היה בדרך מקרה בין כליו, לפיכך אמר ירד, ולא אמר הוריד, וכן פי' הרדי"א:

פירוש לב

לב וכן פי' הח' ז"ל שם "והנכון בעיני אין זבח לשם ולא מצבה לבעל, אין אפוד להשם ואין תרפים לע"ג שקראם לבן אלהיו" וכן פי' הרד"ק שם:

פירוש לג

לג למטה (פסוק ל):

פירוש לד

לד כן הוא (בב"ר פ' עד פדר"א פ' לו תנחומא ויצא, ילקוט רמז קל) ועיין ברמב"ן מה שכתוב ע"ז:

פירוש לה

לה והגאון ר"י קארו (תולדות יצחק) השיב ע"ז וכתב, שלא מצאה זמן להטמינם בדרך, לפי שהיה ליעקב שפחות ועבדים רבים וי"ב בנים והי' רואים אותה עושה כן, והיתה רוצה שאפילו יעקב לא ידע זה עד שיגיעו למקום חפצם, ואז תמצא בביתה מקום וזמן:

פירוש לו

לו ודעתו כאשר ביאר למעלה שהתרפים הם על צורת בני אדם, והיא עשויה לקבל כח עליונים, ופחדה לבל ישתמש אביה בזה להסתכל איזה דרך ברחו, ואינו דרך ע"ג, ע"כ לא הטמינה רחל אותו:

פירוש לז

לז אין לו המשך עם הקודם, והעיקר כבכ"י "לב לבן, לא גנב יעקב כי אם דעתו וכו', והוא מוסב על הפסוק הסמוך:

פירוש לח

לח כי הוא היה חושב שהיה עם צאנו, והוא ברח:

פירוש לט
לט ע"כ כינה הכתוב הדעת לב, כי הדעת תולדתה מן הלב, וכן "שפה ברורה" (צפניה ג ט) נקראו הדבורים שפה, בעבור שיצאה ממנה:

פירוש מ
מ והרש"ד כתב כי אין צורך לזה, כי יוכל להתפרש כפי' הרמב"ן ז"ל וז"ל "וידבק וגו' כי ביום השביעי לערב הגיע לבית אל תחת ההר, וראה את יעקב חונה מעליו מרחוק, ולן בלילה ההיא למטה, ויבא אליו החלום":

פירוש מא
מא כמו שבא אל אבימלך לכבוד יצחק:

פירוש מב
מב פי' שאתה תדמה שהוא טוב לו, ותרצה להשיבו לעירך:

פירוש מג
מג מלת "את" פירושו כמו "עם":

פירוש מד
מד פי' כי אצל יעקב כתיב את אהלו, ואצל לבן חסר מלת אהלו, ע"כ יפרש כי אהל יעקב מושך עצמו ואחר עמו:

פירוש מה
מה והי' שניהם בהר אלה נוכח אלה:

פירוש מו
מו ר"ל מקור, כמו עשית שטות, ומלת עשו בוי"ו כמו בה"א:

פירוש מז
מז הטעם עשו זה המעשה:

פירוש מח
מח או לעשות כן:

פירוש מט
מט הפוך אות השמוש, כמו יש אל לידי, וכן ת"א אית חילא בידי, וכן תיוב"ע, ופי' יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע:

פירוש נ
נ מקור מבנין נפעל:

פירוש נא
נא ופי' הרד"ק שם הראשון מקור בחולם, בשקל "נשאֹל נשאַל ממני דוד" (ש"א כ ו) והשני נפעל עבר שהוא פתח:

פירוש נב
נב ענין תאוה וחשק:

פירוש נג
נג אמית אותו כאן כדין גונב נפש, ורד"ק פי' מעתה אני אומר לך שתהרג מי שתמצאם אצלו:

פירוש נד
נד שימיתהו האל כיון שפנה אל האלהים אחרים:

פירוש נה
נה בן עלי הכהן שמתה ג"כ בלדתה (ש"א, ד, יט, כ) ומי התפלל עליה שתמות ככה:

פירוש נו
נו כי היה צריך לומר ובאהלי שתי האמהות, ע"כ יפרש שאוהל אחד היה לשתיהן:

פירוש נז
נז וכן דעת הרמב"ן שהי' חמשה אהלים עם אהל יעקב:

פירוש נח
נח ואח"כ אל אהל רחל:

פירוש נט
נט ויבא באהל רחל:

פירוש ס
ס ונכנס מתחלה באהל יעקב, ואח"כ בצדו לאהל לאה ומשם באהל האמהות, וחזר לקצה האחר לאהל רחל, ולפי פי' הא' חפש ב' פעמים באהל הגבירות:

פירוש סא
סא וכמו שיפרש:

פירוש סב
סב הח' ז"ל יפרש כי לשתי סבות איחר אהל רחל, הא' בשביל שרצה לומר ולא מצא על כל האחרים, כי לא הי' שם, לכך כללם יחד, ואח"כ יפרש הסבה הב' מפני מה איחר להזכיר אהל רחל:

פירוש סג
סג כדי להזכיר ורחל לקחה את התרפים:

פירוש סד
סד לשון כרים וכסתות וכן ת"א ויוב"ע "בעביטא דגמלא":

פירוש סה
סה ופי' שם הח' ז"ל, כי כר הוא מין ממיני הגמל שירוץ מהר, מגזרת הכרי והרצים, כי מושל הארץ הוא תואר הכר, בעבור שפסיעתו גדולה מכל שאר פסיעות:

פירוש סו
סו הם הגמלים או שאר בהמה קלים בהליכתם, עד שמרוב מרוצתם ידמה שהם מרקדים, לפיכך נקראו כרכרות:

פירוש סז
סז הה"א בצירי מְנַהֵג והוא פועל יוצא:

פירוש סח
סח והיו"ד ליחס על שם מלאכתו:

פירוש סט
סט ותשימם במקום שעומדים הכרים והגמלים דהיינו באוורוותם:

פירוש ע
ע כי היתה באוורוות אשר הגמלים עומדים שם, ורש"נ יפרש שדעת הח' ז"ל ותשב עליהס פי' אצלם כמו "עליו מטה מנשה" (במד' ב כ) ע"כ מפרש שלא היתה באהל:

פירוש עא
עא הרודף אחר איש הולך יקרא דולק:

פירוש עב
עב חסר אל"ף למ"ד הפועל, והראוי אחטאנה:

פירוש עג
עג וכן פי' רע"ס וכן תרגם יוב"ע:

פירוש עד
עד וכן פי' הרד"ק, ואלו היתה לכנו היתה הבי"ת קמוצה, ועיין בס' שפת יתר (סי' יב) שכן הוא דעת ר' אדונים (דונש בן לברט):

פירוש עה
עה והראוי :

פירוש עו
עו וכן פי' רש"י ז"ל "גנובת יום או גנובת לילה" ודעתם שהוי"ו של וגנובתי לילה, הוא במקום או, כמו וי"ו "ומכה אביו" (שמות כא טו):

פירוש עז
עז ולמטה (פ' נג) פי' הח' ז"ל "זה הפחד רמז ליום העקידה" ופי' שמפחדו לאל, מסר עצמו לשחיטה:

פירוש עח
עח וכן יעידו כמה כתובים ע"ז, "והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי" (למעלה כו כד) "עקב אשר שמע אברהם בקולי" (שם שם פ ה) "זכרה לחסדי דוד עבדך" (דה"ב, ו, מב):

פירוש עט
עט פי' שם דבר ולא תואר ושרשו "ריק":

פירוש פ
פ כמו "ריקם שלחתני":

פירוש פא
פא כמו "וריקם השיבני ד' " (רות א כא):

פירוש פב
פב פי' לזכרים "ולא יראו פני ריקם" (שמות כג טו):

פירוש פג
פג אמנם ד' (מ"ב יט יז) שרשו אמן, והמ"ם נוספת, וטעם תוספות המ"ם בסוף אמרו המבארים שהוא משרידי סימני היחס שהי' נהוגים לפנים בלשון עבר, ודומה לו "יומם" ונמצא דוגמתו בלשון ערבית (האוצר):

פירוש פד
פד וכן כתב הרד"ק בשרש "חנן" "ויצאה חנם" (שמות כא, יא) המ"ם נוספת כמ"ם ריקם, ופי' ותצא בחן מאין כסף, כלומר כיון שיצאה מאין כסף כאילו יוצאת בחן שמצאה בעיני אדוניה, וכן כל חנם שבמקרא יתפרש כמו חן, ועיין יר"ש, ח"א, חוב' ג, ירל', ל:

פירוש פה
פה כי אמר "ולבנותי" ואח"כ "לאלה" ויפרש הח' ז"ל שהוא תוספות ביאור:

פירוש פו
פו וכן נשבענו שנינו אנחנו (ש"א כ, מב) שהוא ג"כ לתוס' ביאור:

פירוש פז
פז שהציבה על קומתה, ושמה במקום גבוה מההר להיות נראית מרחוק, זהו שאמר וירימה, ולא אמר וישם אותה מצבה, וכן תרגם יוב"ע "וזקפה לקמא":

פירוש פח
פח נקרא חומר האבנים כן לסבובו ושרשו גלל:

פירוש פט

פט וכן פי' הרדי"א וכתב "והיותר נכון אצלי שהמצפה הוא הגל, כי מפני שעשאו גל שלאבנים גדול, והיה הגל ההוא, אם לאכל עליו לחם, ואם שיהיה מצפה שיצפה הצופה משם, לכן נתן טעם לשניהם, אם להיות עד באכילתם שמה, אמר הגל הזה יהיה עד ביני וביניך וגו', ואם היה בדרך מצפה אמר והמצפה אשר אמר יצף ד', ר"ל ואם הוא מצפה יצף ד' וגו' כאשר נסתר איש מרעהו, וכן מתורגם בתרגום ירושלמי וכן פי' שד"ל הגל עצמו נקרא ג"כ בשם המצפה:

פירוש צ

צ פי' ד' יראה ביני וביניך:

פירוש צא

צא ענין הבטה ושרשו "צפה" והושאל על הרואה ואינו נראה:

פירוש צב

צב ופי' אף כי נסתר:

פירוש צג

צג ונקרא מקום הגבוה מצפה לפי שאדם צופה ממנו למרחוק:

פירוש צד

צד עיין בביאור רש"ד שכתב ע"ז שאינו מוכרח, ועיין ברש"י ז"ל מה שכתב ע"ז, וברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

פירוש צה

צה וכן הוא דעת רז"ל (יומא ע"ז סע"א) וכן פי' רש"י ז"ל למנוע מהן עונת תשמיש:

פירוש צו

צו כי עינוי במקרא נקרא עלהשוכב עם אשה שלא ברצונה:

פירוש צז

צז איזה היזק יצא לצו מזה אם נפרשו כמשמעו:

פירוש צח

צח וכן פי' הרד"ק, והרלב"ג בסופו:

פירוש צט

צט מקומו (למעלה בפ' מז):

פירוש ק

ק וכן "והיתה בבל לגלים" (ירמי' לא נז) ת"י ליגרין, "לעי השדה" (מיכה א ו) "ליגרי קלין" וכן פי' רש"י ז"ל "יגר שהדותא תרגומו של גלעד" ור"ל שלבן להיותו ארמי היה מתרגם גלעד בלשונו יגר שהדותא:

פירוש קא

קא ואמר יריתי בעבור הגל, ולא בעבור המצבה, אעפ"י שהזכיר כי מפורש הוא למעלה, יעקב הרימה למצבה, והוא ואחיו ירו האבנים, רק יעקב דרך מוסר לא אמר לחמיו רק לאחיו לעשות הגל:

פירוש קב

קב שהוא ענין השלכה, ואונקלס ויוב"ע תרגמו "אקימית" לפי הכוונה:

פירוש קג

קג פי' שהשליכו אבנים רבים אל מקור אחד:

פירוש קד

קד שפי' הפרת מצות התורה, וכן "עברו את בריתי" (יהושע ז יא) שפי' מעלו בריתי, והנה בנדפסים הגי' כמו "עברו חוק" וצ"ל "עברו תורת חלפו חוק" והוא (ישעי' כד ה) כי לא נמצא בתנ"ך "עברו חוק":

פירוש קה

קה והכתוב מסורס, ופי' אם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה, גם אני לא אעבור לרעה, ויפרש מלת עובר כפשוטו, ואין צריך להוסיף מלת ברית:

פירוש קו

קו הח' ז"ל יפרש מה שאמר הכתוב "אלהי אביהם" אחר שאמר "ישפטו בינינו", ויפרש שהם דברי משה, משה יספר שכל אחד אמר ישפוט בינינו אלהי אבותינו, וזהו הוא פי' "אלהי אביהם":

פירוש קז

קז "ויאמר יהושע וגו', תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים" (יהושע כד ב) ופי' ויעבדו תרח עם בנו נחור, א"כ אלהי אברהם אמר יעקב, ואלהי נחור אמר לבן, וכל אחד נשבע באלהי אבותיו:

פירוש קח

קח ר"ל הוא השם ית', וכן פי' הרד"ק בשרש פחד" וכן ת"א ויוב"ע, "בדדחיל ליה אבוהי יצחק":

פירוש קט

קט וכן סיים הרד"ק בשרש "פחד" "ואמר ענין זה ביצחק לפי שפחד מהשם ומסר עצמו בדבר העקידה:

פירוש קי

קי עיין למעלה (פסוק מב) ובהערות שם:

פרק לב

פירוש א

א יוב"ע תרגם "לבנוי דיעקב ולבנתיה דיליה" רוצה לפרש בניו ממש, ולכן הסיב הכנוי אל יעקב הנזכר בפסוק לפני זה, והכנוי של "ולבנותיו" על לבן הנזכר בפ' זה ודוחק הוא, והנכון כדעת הראב"ע שפי' לבניו בני בנותיו שקורין בנים לפעמים (רש"ד):

פירוש ב

ב דייק ממלת ראם" לשון יחיד:

פירוש ג

ג דייק ממלת "זה" שלא היה רק מחנה אחת ממלאכים והשניה היא שלו:

פירוש ד

ד וכן פי' הרמב"ן והרד"ק ורע"ס ורש"י ז"ל פי' שתיהן של מלאכים, וכן הוא (ב"ר פ' עד, תנחומא וישלח, מדרש אגדה יצא, פס"ז ברא', לב, ג) וכתב הרד"ק "וכאשר קרא אז לשם המקום מחנים, כן הוקבע לדורות, כמו שראינוהו נזכר כן (בס' יהושע יג ל) והסכימו עמו אנשי המקום, וכן כל המקומות שהי' קוראים להם האבות כן היה שמם", וכתב הרדי"א "וענין זה שאחרי שנפרד מחברת לבן ונסתלק ממנו טרדת התנאים וערעורי לבן שב לאיתנו הראשון, ונראו לו בנבואתו מלאכי אלהים כמו שראה אותם":

פירוש ה

ה הח' ז"ל דייק ממלת לפניו, שהיה דרכו דרך ארץ שעיר ללכת אל ארץ כנען, ובאמת אין מזה ראיה כי ארץ שעיר בין חרן ובין ארץ ישראל, כי ארץ שעיר דרומי מזרחית לא"י, וחרן צפונית מזרחית לא"י, ועיין בביאור רש"ד שהשיג על הח' ז"ל בזה, וכבר תפשו בזה גם הגאון מ' יעקב עמדין בס' מור וקציעה סי' ש"ו עיי"ש:

פירוש ו

ו וכן הזכיר הח' ז"ל דברי הגאון (דבר' לג ב):

פירוש ז

ז והגאון ז"ל סמך על הפ' "ד' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן" (דבר' לג ב) כי נזכרו שלשתן ביחד לומר שהם קרובים, ועיין שם בפי' הח' ז"ל שכתב "כי

ידענו שסיני קרוב למצרים דרך שלשת ימים, ואלו היה שעיר שהוא ארץ אדום סמוך לסיני מדוע עבר יעקב בצאתו מחרן לא"י והנה אין סיני ביניהם, וזה יודע מי שיודע גבולי הארץ":

פירוש ח

ח וכן דעת הרשב"ם וכן פי' הרד"ק והרלב"ג:

פירוש ט

ט וכן פי' הרמב"ן והרד"ק, וכן פי' הרדי"א, כי עשו אחיו הגדול ממנו, ויחשב לו לאדון, ולכן הזהירם שיאמרו לו כה אמר עבדך יעקב, כלומר אין הדברים האלו מצדנו, אבל הוא בעצמו שולח לומר לך כן:

פירוש י

י כי עיקר משטמת עשו אל יעקב היתה בעבור מה שברכו אביו הוה גביר לאחיך, לכן יעקב ברצותו להעביר יראה זו מלבו קראו פעמים רבות אדוניו וקרא עצמו עבד נכנע תחתיו, כדי שיבין שהוא אינו מבקש למשול בו ויחדל מלשנוא אותו:

פירוש יא

יא מדבר בעדו:

פירוש יב

יב ר"ל היה צריך לכתוב ואאחר, כי האל"ף הזה הוא השמוש שמדבר בעדו, א"כ היה האל"ף צ"ל דגש אשר הוא כמו אות הכפל, ואות אל"ף אינו מקבל דגש, ע"כ בא הצירי תחת האל"ף למלאות הדגש:

פירוש יג

יג הוא כמו אאהב, כי על הרוב יהיה האית"ן בחולם מגזרת נחי פ"א אל"ף ומעטים בצירי, כמו "אני אהבי אהב" וכולם כדי להמשיך אות נחה במקום פ"א הפעל:

פירוש יד

יד ואיננו פועל יוצא רק מורה על עצמו ונקרא בנין הקל:

פירוש טו

טו כלם לשון כלל וכן "כי אם הסוס אסור" (מ"ב ז, יו"ד) "ואיש ישראל נגש" (ש"א, יד כד) ורבים כמוהם, ידבר על רבים דרך כלל בלשון יחיד, ופעמים השם הנופל על האחד יפול על רבים, כמו "ויהי לי שור" והוא שם כלל, והוא בעצמו שם פרט "שוחט השור" (ישעי' סו, ג) (רד"ק):

פירוש טז

טז ואינו מוסב למעלה, אבל יאמר ואשלחה להגיד לאדני כי אני בא למצוא חן בעיניך, ולעשות ככל אשר יצוה אדוני, וכן פי' רש"י ז"ל, להודיע שאני בא אליך למצוא חן בעיניך וכו':

פירוש יז

יז כי כמו שאתה הולך לקראתו, כן גם הוא הולך לקראתך, וזה ועם מלת "וגם":

פירוש יח

יח שרשו "יצר" והצירי מושך יו"ד השרש אחריו, והוא היפך המרחבה, ע"כ פי' ויירא מורה על יעקב ויצר מורה על עשו שהצר לבב יעקב ע"י ד' מאות איש עמו והוא בנין הכבד:

פירוש יט

יט וי"ל הוא משרש "צרה" ויהיה יצר וצרה בענין אחד, דעת הרשב"ם ששרשו "צרר" עיי"ש:

פירוש כ

כ כי שרשו "חצה" והראוי ויחץ, כמו מן בנה ויבן, ונפתח החי"ת שהוא מאותיות הגרון, ונפתח גם היו"ד:

פירוש כא

כא עיין (למעלה יג א הערה א,):

פירוש כב

כב פי' "אל המחנה האחת" נקבה, "והכהו זכר, וכן "והיה המחנה הנשאר" לשון זכר:

פירוש כג

כג כי תבנה בית חדש" (דבר' כב ח) זכר, "כי שחה אל מות ביתה" (משלי ב, יח) נקבה, אכן בהפי' המיוחס להח' ז"ל על משלי וכן הרד"ק פי' שמלת שחה שב אל הזונה ולא אל הבית:

פירוש כד

כד "את המקום הזה" (למעלה יט יג) זכר, "ולא עוד תשורנו מקומו" (איוב כ, ט) נקבה:

פירוש כה

כה וכן פי' הרמב"ן ז"ל, על דרך הפשט זה באולי, כי אמר אולי ינצל המחנה האחר, כי בהכותו האחד יברחו, או תשוב רצונו, או תבוא להם הצלה מאת השם:

פירוש כו

כו מלשון "כשוך חמת המלך" (אסתר ב א):

פירוש כז
כז פי' שם ג"כ באולי, ר"ל אולי הָיְתָה לי לישועה:

פירוש כח
כח הוא רש"י ז"ל:

פירוש כט
כט כן פי' רש"י ז"ל על כרחו כי אלחם עמו:

פירוש ל
ל כן דרשו ז"ל (תנחומא וישלח הוצ' באבער סי' וי"ו, ילקוט רמז קל"א בשם תנחומא, פס"ז ברא' לב ט):

פירוש לא
לא כי יכול להיות שיקח נשים אקרות ויוליד מהם בנים:

פירוש לב
לב וכן מצינו באדון הנביאים "כי לא פורש מה יעשה לו" (במד' טו לד) "עמדו ואשמעה מה יצוה ד' לכם" (שם ט ח):

פירוש לג
לג ויביא ראיה מאלישע שאמר בדבר בן השונמית, ופי' הרד"ק שם כי באותה שעה שנפלה לרגליו נאמר לו בנבואה:

פירוש לד
לד מה שיפרש אחרי זה:

פירוש לה
לה כי יעקב שינה כאן הלשון הנאמר לו שם, ותחת "ואהיה עמך" (למעלה לא ג) אמר "ואיטיבה עמך" לכן פי' הח' ז"ל כי נכלל "באהיה עמך" גם מלת "ואיטיבה עמך":

פירוש לו
לו והרמב"ן הרדי"א השיגו עליו בזה עיי"ש:

פירוש לז
לז בזה יתרץ הח' ז"ל במה שפי' במלת "ויירא" שהוא מורה על יעקב, ויפרש הסבה שיעקב היה ירא כי פחד:

פירוש לח
לח והספק היה לו בבחינת עצמו שמא אינו כדאי לכך, כי אפשר שנכשל באיזה עון שבעבורו תאבד ממנו הבטחת השם:

פירוש לט
לט המאמר הזה, הובא בב"ר (פ' עו, ילקוט רמז קלא פס"ז ברא' לב ח):

פירוש מ

מ בשמות (ד כד) וכדברי ר' יהושע בן קרחה (נדרים לא ב) גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו לא עמדו לו כשנתרשל מן המילה, ועיין עקידה וישלח (סוף שערכו):

פירוש מא

מא פי', שפירושה יכול אני, גם קטנתי פי' קטן אני:

פירוש מב

מב פי' אינני שואל מאתך לפי מעשי כי ידעתי כי אני קטן ונבזה מעשות עמי כל החסדים וכל האמת אשר עשית את עבדך:

פירוש מג

מג למעלה (כד מט) חסד דבר שאינו חיוב, ואמת לקיים דבר החסד, והמלה מגזרת אמונה והתי"ו לשון נקבה וכן פי' הרא"ם:

פירוש מד

מד והראוי היה שרי בן שאול:

פירוש מה

מה וכן הפי' פה:

פירוש מו

מו וכן פי' הרמב"ן:

פירוש מז

מז כי רועה היה, והיה יודע כמה צריכים לכמה נקבות, והעזים והרחלים דרך אחד להם:

פירוש מח

מח רֶוַח שם מ"ז כמו הרחבה במקום או בזמן, ופי' פה מקום פנוי שתהי' הרחבה בין העדרים כי רחב הוא שרש רָוַח בחילוף והיפוך אותיות:

פירוש מט

מט לגזרת פָּעֵל והכוונה אהב אותך, וכן כאן יורה הכ"ף על מלת אותך, ויש לפרש כמו "כי אהלך" פי' בצירי תחת עי"ן הפועל, אף כאן צירי תחת האל"ף והיה ראוי האל"ף ולמ"ד בפתח:

פירוש נ

נ חמשה עדרים, כי אמר ויצו גם את השני, גם את השלישי, גם את כל ההולכים אחרי העדרים, הולכים לא פחות משנים, הרי חמשה, גם היה חמשה מינים א) עזים

ותישים ב) רחלים ואילים ג) גמלים ובניהם ד) פרות ופרים ה) אתונות ועירים, והי' עדר מכל מין:

פירוש נא

נא המ"ם בחולם והצדי"ק בפתח, להרחיב על האל"ף, ולולי זה היה המ"ם בקמץ חטף והצדי"ק בשו"א בְּמָצְאֲכֶם, כמו "כְּתָפְשְׂכֶם את העיר" (יהושע ח ח):

פירוש נב

נב וכן כתב הרד"ק במכלל בפתוחי פקוד, "אמר "בְּמַצְאֲכֶם אותו", בא שלא כמנהג שהיה ראוי להיות ע"מ "כְּשָׂמְעֲכֶם את הקול" (דבר' ה, כ) ובא כן להרחיב על האל"ף ולבאר המלה":

פירוש נג

נג וכן הוא דעת רש"י ז"ל, כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו, והכתוב מגיד לנו זה, כי איננו ראוי שיאמרו השלוחים לעשו ככה, וכן ת"א ויוב"ע, והם דברי התורה התנצלות בעד יעקב למה שלח לעשו המנחה וכן פי' הרשב"ם, ועיין ברדי"א:

פירוש נד

נד מגזרת "כפרת" (שמות כה יז), וכן פי' רש"י ז"ל, והרד"ק בשרשים שרש "כפר", ועיין רמב"ן מה שהעיר על רש"י ז"ל בזה:

פירוש נה

נה כי הפנים הם האות שבה נכר רצון וכעס:

פירוש נו

נו שהוא כנגד מה שנאמר בתחלה "וכעסתה צרתה גם כעס" (ש"א א ו) וכן ת"א "אנחיניה לרוגזיה":

פירוש נז

נז הוא נהר קטן על פני הר הגלעד בגבול הצפוני לארץ בני עמון וישתפך בירדן מזרחה וחכמי עמים בארו את השם הזה על דבר שהיה קרוב אליו מעשה יעקב שאבק אם איש שמה, ובס' תבואת הארץ כתב שהוא גבול בין ישראל ובין עמון וטרם שיגיע לירדן בערך שעה וחצי יוצא מהרים גבוהים והולך במישור עד הירדן עיי"ש, ובס' "מנחת כהן" כתב, שלדעתו הוא מענין בקבוק, כי נשמע קולו כמו קול בקבוק:

פירוש נח

נח אמר "ויעבר", ובפ' כד "ויעברם" ואח"כ "ויעבר", ויפרש כי הוא עבר בתחלה לנסות עומק המים ומאיזה מקום כשר יותר שיעבור:

פירוש נט
נט וכן פי' הרלב"ג ועיין ברמב"ן וברד"ק:

פירוש ס
ס וכן הוא בב"ר (פ' עז ילקוט רמז קלב) אחר שהעביר כל אשר לו חזר לראות שמא שכח כלום:

פירוש סא
סא וכן פי' מנחם בשרשיו שרש "אבק" "פתרונו ויתעפר איש עמו נשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תוקפם חגם ונענועם", וז"ל רש"י ז"ל על התורה "ומנחם פי' ויתעפר מלשון אבק שהי' מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם":

פירוש סב
סב ויהיה עלות לשון הסתלקות, כמו נעלה הענן (ב"מ ט יא):

פירוש סג
סג והוא אור השחר:

פירוש סד
סד וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש עלה, עלה זוהר היום, וכן דעת אונקלס:

פירוש סה
סה כלומר אין לו זוהר וברירות:

פירוש סו
סו שלא יכול להפילו, כי לא היה לו רשות להזיקו, וכן "לא יוכל העם לעלות אל הר סיני" (שמות יט כג) שאין להם רשות:

פירוש סז
סז ופי' שם הרד"ק, כמו ותקע כף ירך יעקב, ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו "קעע" או "יקע":

פירוש סח
סח פי' הסיר הבשר מעל העצם וכאב בשרו ובעבור זה היה צולע והרדי"א האריך לבאר אופן ההתאבקות איך היה עיי"ש:

פירוש סט
סט בג' (חולין צא א, ב"ר עח, פס"ז ברא' לב לג) כי נקרא כי לפי שנשה ממקומו ועלה, כלומר נפסק ונעלה על הכף שהוא דבק בו:

פירוש ע
ע וברש"נ "המפרשים":

פירוש עא
עא ר"ל גיד הוא אבר המוליד:

פירוש עב
עב ובכ"י רש"ד הגי' "ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל, ואין ספק בו, כי אם לחסרי הלשון ותולדות, שאמרו שהוא האבר, ויפרשו הנשה מגזרת נשים, ודעת זה המלאך וכו", פי' שהם שני ענינים נפרדים, במאמרו הראשון יאמר הח' ז"ל, כי ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל (והוא האמת) ואין ספק בו כי אם לחסרי הדעת ולשון ותולדות שאמרו וכו', וכוונתו שהדבר ברור, ולא יוכלו להטיל ספק בו ולפרשו שהוא האבר, כי אם אנשים חסרי דעת וחסרי לשון ותולדות, ר"ל חסרי דעת שאין להם ידיעה בלשון ותולדות (והוא חכמת הטבע, בלשון הח' ז"ל, כידוע למי שרגיל בו) ואח"כ מתחיל ענין אחר, ודעת זה המלאך (מי הוא) יתבאר לך, וברש"נ הפסיק בין הדעת ובין ותולדות, ויגרוס "המפרשים" בה"א, ויבאר, ותולדות המפרשים, ר"ל תמצית המפרשים שיפרשו כן:

פירוש עג
עג פי' אם תרצה לידע:

פירוש עד
עד פי' כי היה מתאבק עמו, ועוד "כי נגע בכף ירך יעקב" ועוד "שלחני" "ותוכל":

פירוש עה
עה שם פי' והאריך לבאר בסוד המלאכים, ודעתו אשר יורד השכלי ומתלבש באויר הזך, כמו הנשמה בגוף ועושה פעולתו:

פרק לג

פירוש א
א כי אחרון אחרון חביב, אולי ינוח כעסו בהריגת הראשונים ויניח האחרונים:

פירוש ב
ב והוא בב"ר (פ' ע"ח), תנחומא וישלח אות ד', פדר"א פ' לז, מדרש חזית בפ' צוארך כמגדל השן, פס"ז ברא' לג ד) ועיין תיוב"ע ותרגום ירושלמי:

פירוש ג
ג וכן הוא הוא דעת ר' שמעון ב"ר אלעזר (ב"ר פ' עח) וברש"י על התורה ר' שמעון בן יוחאי, שנכמרו רחמיו ונשקו בכל לבו

פירוש ד
ד למטה (מה טו):

פירוש ה
ה פי' מה יחס יש להם עמך בניך הם או עבדיך:

פירוש ו
ו וכן פי' רש"י ז"ל "מי אלה להיות שלך" וביאר הרא"ם, שפי' מי הם אלה להיות שלך, כלומר מאיזה צד הם שלך, מצד שהם בניך: או מצד שהם עבדיך או ילידי ביתך:

פירוש ז
ז חנינה הוא פועל עומד, ואיך שייך בה מלת "את" המורה על הפעול, ויפרש הח' ז"ל שפי' פה כמו נתן:

פירוש ח
ח וכן פי' ר' יונה ן' גנאח בשרשים שרש "חנן", וז"ל "ואשר חנן אלהים בענין נתן, כמו חנונו אותם (שופ' כא כב) אשר ענינו תנו אותם לנו, ומן הענין הזה נגזר למקח בלא דמים שם "חנם" כמו שנאמר "חנם נמכרתם" (ישעי' נב ג) והמ"ם בו נוספת, ומן הענין הזה "דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני" (תה' קיט כט) ומזה תקנו בתפילה "אתה חונן לאדם דעת", וכן פי' הריק"ם בס' הגלוי סי' פ"ח, וכן פי' ר"ש ן' פרחון:

פירוש ט
ט ובמג"ט הגי' "חנם" וכן יתכן:

פירוש י
י פי' כמו נתן:

פירוש יא
יא מי לא תמצא כ"א על חי מדבר, כמו "מי אתה" (ש"א כו יד) "מי זאת הנשקפה" (ש"ה ו יו"ד) כי לא יאמר מי השור מי החמור:

פירוש יב
יב כל המחנה הזה שלך אשר פגשתי, והם העדרים ששלחת:

פירוש יג
יג פי' מי הוא זה אשר במחשבתך תרצה לשלוח אותו דורון אליו:

פירוש יד
יד וכן פי' רש"י ז"ל, וכן תיוב"ע "לָא תֵימָא כֵן":

פירוש טו
טו למעלה (יט יח) ושם פי' בשם ר' שמואל הספרדי הנגיד (אשר אליו כיון הח' ז"ל פה) כי אל נא מגזרת הואיל וכן דעת אונקלס שתרגם "בבעו", כי היה קשה לו מלת

השלילה, הלא ביקש לו לקחת מידו מנחה, ולכן פי' כמו שתרגם למעלה (יט יח) אל נא אדני, "בבעו כען רבוני":

פירוש טז

טז ודמיון ראית פני אדם לראות פני המלאך הוא על דרך הפלגה, כמו "ואדני חכם כחכמת מלאך אלהים לדעת כל אשר בארץ" (ש"ב יד כ) וכן תיוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש יז

יז וכן פי' הרד"ק, כי האל שלח זה המלאך, יעקב לחזק לבו שלא ייירא מעשו, וכן פי' החזקוני:

פירוש יח

יח לפיכך נאבק עמו ולא יכול להפילו, כן עשו לא יוכל לו:

פירוש יט

יט פי' זאת התשובה על המפרשים, כי אין הפשט כדבריהם:

פירוש כ

כ כי הכתוב יאמר "שרית עם אלהים" להשוותו עם המלאכים ואנשים שרים, ולא על אלהים:

פירוש כא

כא ושם יאמר "על" "וישר אבימלך כל ישראל שפי' שהי' מושל עליהם:

פירוש כב

כב כי הדבק בשם תעלה נפשו להיות במעלות המלאכים, וכן ת"א "ארי רב את קדם ד' ועם גובריא ויכלתא" והוא כי שר אתה לפני אלהים ועם אנשים ויכולת, ופי' הפ' נעשית שוה למלאכים בשררה וממשלה אבל לא עליהם:

פירוש כג

כג והוא בג' (חולין צא ב) שאלת ר"ע לר"ג ולר"י, "וכי שמש לו לבד זרחה והלא לכל העולם זרחה", והשיב ר"י "שמש הבאה בעבורו זרחה בעבורו", ודבריהם הנאמרים בהשכל ודעת צריכים פירוש:

פירוש כד

כד מי שידמה שדעת רז"ל כפשוטן שאלים תוהו, ובאמת אין דעת רז"ל כן, אף כי דרשוהו להמון העם בעבור שאין כל העם זוכין להבין מה שמרומז בדבריהם הקדושים:

פירוש כה

כה כי הארץ עגולה ככדור, ואיננה שטוחה, וע"כ תזרח השמש ליושבי ארץ המזרח קודם שתזרח ליושבי ארץ המערב:

פירוש כו

כו היא בירת "לוקקא" בכנסיא "לוקקא" אשר באיטליא העליונה המכונה "לאמבארדי":

פירוש כז

כז ר"ל באורך שמן המזרח למערב, והם כשיעור עשרים מעלות, ומעת שתזרח השמש בירושלים לא תזרח בלוקא עד שתעבור שעה ושליש שעה, ועיין קרני אור:

פירוש כח

כח ר"ל מן הצפון לדרום, כי הקו השוה הוא לג' מעלות, ומרחב לוקא מ"ה מעלות הרי המרחב מהקו השוה י"ב מעלות כי י"ב ול"ג הם מ"ה מעלות:

פירוש כט

כט ענינו נגזר משם צלע, צד, פסח והולך על אחד מב' צדדיו, והנה הכתוב לא פי' באיזה צד היה צולע על כן אסור גיד הנשה משני צדדים:

פירוש ל

ל וכן פי הרשב"ם לזכרון גבורתו של יעקב, וגם שעשה לו הקב"ה שלא מת:

פירוש לא

לא והנו"ן שרש, ותוספות הה"א מורה לצווי, עשו אמר ליעקב נסעה, אתה תחלה לפי שיש לו מקנה רב וילדים, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א "ואמר טול ונהך", וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש "נסע" בשם י"א שהוא צווי בתוס' ה"א, ועיין קרני אור:

פירוש לב

לב והנו"ן הוא בחירק:

פירוש לג

לג אעפ"י שפעמים אלך לפניך לא ארחק ממך, אלא לנגדך בקרוב אליך ולא אזוז ממך:

פירוש לד

לד או יהיה נו"ן נסעה איתי"ן הנו"ן לרבים מב' וכן פי' הרד"ק, וכן תיוב"ע "נטייל ונהך" ולא כי"א שהוא לשון ציווי והנו"ן שרש:

פירוש לה

לה פי' אני ואתה:

פירוש לו

לו בעבור שהזכיר שני לשונות בל"ר ובל"י יתכן לומר כי שאל ממנו שני דברים יאמר אם תרצה שנסע ונלך ביחד, או אתרחק ממך ואלך מנגד (רב"ח):

פירוש לז

לז כי כ' שנה ישב יעקב בחרן, וקרוב לסוף השנה השמינית נולד ראובן שהוא הגדול שבבניו, ננכה ח' מן כ' נשארו י"ב, ובעבור שנשארו איזה חדשים מהשנה השמינית אחר לידת ראובן, ע"כ אמר הח' ז"ל וימים מספר:

פירוש לח

לח מענין הפסוק "העתודים העולים על הצאן" (למעלה, לא יב):

פירוש לט

לט כפי דעת בעל הטעמים ששם מונח בעלות, יתנגד להפי' הזה ויפרש עלות עלי, שטרחתם ומשאם עולים עלי:

פירוש מ

מ ענין דחיקו ולחץ:

פירוש מא

מא וכן "ונתן ד' לכם לחם צר" (ישעי' ל, כ) פי' ואם נתן, וכן פה פי' אם ידפקום הרועים יום אחד שיצטרכו למהרם בעבורך שלא תתאחר בדרכך ימותו כל הצאן:

פירוש מב

מב תלה הקללה בצאן לפי שהוא הפחות מכל המינים שזכר שהיו בסכנה אם ימהר תנועתו (רלב"ג) ועיין מה שכתב הרמב"ן ע"ז:

פירוש מג

מג ובכ"י רש"ד "אתנהג עמם", וההי"א שבסוף נוספת מאותיות האמנתי"ו:

פירוש מד

מד כמו "היושבי בשמים" (תה' קכג א) וענינו בנחת:

פירוש מה

מה או הוא כנוי למדבר בעדו והלמ"ד נוספת, ויהיה פי' לאטי כפי המתינות שלי, וכן הוא דעת רש"י ז"ל לאט שלי:

פירוש מו

מו המקנה נקרא מלאכה לפי שבו עבודת האדם ועסקו, וכן "וכל המלאכה נמבזה ונמס" (ש"א, טו, ט), וכן כתב ר"ש ן' מלך, כי לפי שהאדם המתעסק בקנין הצאן כל מעשהו ומלאכתו עליהם, אמרו עליהם מלאכה:

פירוש מז
מז "ונאמר בזולת החיים "והמלאכה היתה דים" (שמות לו ז) ר"ל הממון מהזהב והכסף והמשי והבגדים וזולתם", (ר"י ן' גנאח) וכן כתב הרד"ק:

פירוש מח
מח וכן כתב הרד"ק:

פירוש מט
מט הטעם לסבתי, ועיין (למעלה ל, ל,) בפי' הח' ז"ל, ומה שהעירותי עליהם,

פירוש נ
נ וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש נא
נא וכן דעת רש"י ז"ל, שהם שני דבורים, וכן פי' רב"ח למה זה אינו דבק עם אמצא חן, אבל הם שני דברים, יאמר למה זה תציג, די לי שאמצא חן בעיני אדני, וחנו אצלי טוב מחברת עם רב, וכן הוא דעת בעל הטעמים שהציג ז"ק על מלת "זה":

פירוש נב
נב פי' ולא שם העיר שם העיר:

פירוש נג
נג וכן הוא בדרז"ל (שבת לג ב, ב"ר פ' עט, ילקוט רמז קלג, פס"ז בראי לג יח) שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו, וכן ת"א ויוב"ע וכן פי' הרלב"ג ורע"ס:

פירוש נד
נד ויאמר כי עד שכם בא שלם ובשכם אירע לו עם דינה בתו:

פירוש נה
נה וכן פי' (למעלה כג יט):

פירוש נו
נו ופי' ויקרא על המזבח אל אלהי ישראל והתפלל לו וכן ת"א וכן פי' רע"ס:

פירוש נז
נז וכן קרא משה רבינו למזבח אשר בנה:

פירוש נח
נח לזכרון הנס שעשה להם ד', וקרא שם המזבח להזכיר שבאו של מקום, ד' הוא נסי, וכן פי' רש"י ז"ל, לא שהמזבח קרוי ד', אלא ע"ש הנס קרא שם המזבח, וכן קרא יעקב שם המזבח אלהי ישראל, ע"ש שהיה ה' עמו, והצילו להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת המזבח:

פירוש נט
נט ר"ל כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר:

פירוש ס
ס והוא להיות לזכרון לאשר הצילהו האל בדרך ושלח לו מלאך, ושנה שמו ישראל ר"ל ששר עם אל:

פירוש סא
סא יפרש שם אֵל, ויהיה אֵל נשוא המאמר, ואלהי ישראל הוא הנושא, ופי' אלהי ישראל הוא אֵל, הוא תקיף וחזק:

פירוש סב
סב כמו שפי' (למעלה פסוק יח):

פירוש סג
סג ולפי הנראה מסדר עולם פ"ב לא עמד שם יעקב זמן רב כי כתוב שם "יצא מסוכות ובא לו לבית אל":

פירוש סד
סד כי היא נולדה לאחרונה:

פירוש סה
סה כי הי' רק בני י"ב וי"ג שנים ועיין קרני אור:

פרק לד

פירוש א
א פי' בלא רשות אביה ואמה:

פירוש ב
ב וכן פי' הרלב"ג אפשר שהיה הענוי להיותה בתולה, כמו שנאמר בנערה המאורסה "על דבר אשר ענה" (דבר' כב כד) ובאונס נערה בתולה אמר תחת אשר ענה" (שם שם כט):

פירוש ג
ג בעבור שעינה אותה דבר על לבה שלא יחר לה:

פירוש ד
ד כי לא ידענו על מי קאי מלת "טמא" ויפרש על שכם:

פירוש ה
ה הוא שמ"נ, וענינו גדוף ובזיון, ויפרש הח' ז"ל "לדורות" פי' שנהיה עלולים לקבל ולשמוע חרוף של אחרים וכן "אנה אוליך את חרפתי" (ש"ב יג יג):

פירוש ו
ו כי בכל זרע ישראל שהם זרע קדש, ונגדרים מן העריות, יהיה פגם זאת הנבלה:

פירוש ז
ז פי' אשר טמא את דינה אחותם שב על "וידברו" ור"ל וידברו עם שכם אשר טמא:

פירוש ח
ח כי המלות אשר טמא אין להם קשר עם וידברו, והיה ראוי לומר וידברו לאשר טמא אחותם, ויפרש הח' ז"ל שחסר למ"ד כמו "דברו לשלום" שהוא כמו דבר לו, ופי' דבר עמו, וכ"כ פה פי' "וידברו" כמו עמו:

פירוש ט
ט ושב על במרמה, כי לזה דברו במרמה על אשר טמא את אחותם ורצה להעלים מהם דבר זה, והוא רצה ג"כ לרמותם ולהראות עצמו כאילו אין עול בכפיו, והאתנח שבמלת וידברו, מסכים לפי' זה כי הוא כמו מלה מוסגרת הבאה במפסיק גדול מכל הטעמים שלפניו, וכן דעת רש"י ז"ל וכן פי' הרש"ד:

פירוש י
י העור החצון שעל העטרה הוא הנקרא ערלה:

פירוש יא
יא כי דבר הנוסף הוא דבר המכביד על האדם:

פירוש יב
יב על דרך המליצה יאמר ערל שפתים, שקשה לו הדבור:

פירוש יג
יג פי' אטוט וקשה:

פירוש יד
יד יפרש מה שכתב לפני זה "וטעמו דבר שיכבד" הוא דבר הנוסף:

פירוש טו
טו ולא תמים:

פירוש טז
טז א"כ הוא הפוך רצון השם, או נוכל לפרש שכוונתו הדבר הפוך והוא תירוץ ע"ז:

פירוש יז
יז ר"ל שאין לבהמות ערלה ואינן חסרות בכך:

פירוש יח
יח ואם השם ברא הערלה למה נחתוך אותה:

פירוש יט
יט הלא גם הטבור בראו השם וחותכין אותו:

פירוש כ
כ והיא עדיין ברשות אביה:

פירוש כא
כא ע"כ אמרו בתנו:

פירוש כב
כב פי' פה האל"ף הוא משרת בתיבת ואחר:

פירוש כג
כג והוא איננו כמו "ואחר עד עתה" כי שם הוא עתיד מהקל ומדבר בעד עצמו:

פירוש כד
כד כי הצירי הוא לתשלום דגש סי' הבנין:

פירוש כה
כה הוא נסתר פעל עבר מבנין הכבד הדגוש:

פירוש כו
כו ע"מ בֵּרַך שראוי להיות בְּרַך וכן אְחַר, ולפי שאותיות אהחע"ר בלתי מוכשרות לקבל דגש נקודת הדגש להתחבר עם החירק ונעשה צירי בֵּרַך אֵחַר:

פירוש כז
כז תאר כלומר בשלום ובלב שלום, ואין בלבם לתבוע עלבונם:

פירוש כח
כח הארץ רחבת מקומות היא, ומכילה אותם ולא נדחק, ויש לנו ולהם די למקום מרעה:

פירוש כט
כט ופי' שם הח' ז"ל, מקום, כמו "יד הירדן" (במד' יג כט):

פירוש ל
ל שענינו ראוי ונכון, או הטית לב לדבר כמו פה:

פירוש לא
לא אחר היו"ד:

פירוש לב
לב כי שרש המלה "יאת" ממלת אתו", וצריך להיות "ייאתו" בשני יודי"ן רק שנעלמה השניה אחר הראשונה שהיא המשרתת, ואותה הנעלמת היא תחת פ"א הפעל ממלת "ואת" שהוא השרש:

פירוש לג
לג למעלה (יז יו"ד):

פירוש לד

לד ויצדקו בזאת בני יעקב, כי אלה אמרו לשלוח יד ברכושם:

פירוש לה

לה וכן אז"ל (שבת קלד ב, ב"ר פ' פ) מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת, והתירו מפני שהיא סכנה, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א "כד תקיפו עליהון כאביהון" וכן פי' הרמב"ם בפי' משנה זו (שבת שם):

פירוש לו

לו כי החודש מתחלק לד' רבועים, וכל רבוע הוא ז' ימים, והוא כפי מספר השלם, ויום השלישי הוא חצי המרובע, כי חכמי המזלות חושבים הימים מחצי יום זה עד חצי יום אחר, וביום השלישי אחר חצות יתחיל יום רביעי, ואותו החצי עד חצי הלילה הוא חצי המרובע, ולכן נקרא היום השלישי אחר חצות ולמעלה חצי המרובע:

פירוש לז

לז לדעת המוטוט הגי' הנכונה "כי לא אמר וידברו שמעון ולוי במרמה, וטעמו, כי כולם דברו במרמה ואלה עשו בדעת אחיהם":

פירוש לח

לח כי כשאמר הכתוב ויענו בני יעקב לא אמר על שמעון ולוי, כי אם על הכל:

פירוש לט

לט וכן כתב הרמב"ן ז"ל, כי הראוי להם שיהרגו שכם לבדו, ולא אנשי שכם שלא חטאו להם:

פירוש מ

מ יתרץ למה לא כתיב בביתם לשון רבים, ויאמר כי הפרט הוא על בית חמור, או שכם:

פירוש מא

מא וכולל זכרים ונקבות, ולא מצאנו היחיד ממנה:

פירוש מב

מב הוא ר' אהרן בר מר רב יוסף הכהן הנזכר באגרת ר' שרירא גאון ובתריה איסתמך מר רב אהרן בר מר רב יוסף הכהן, ולא מן בני רבנין הוי, אלא מן תגרי הוה" וכו' "ולא דהוא הוה ראוי לגאונות", והוא חיבר פי' על התורה, ונקרא "כלף אבן סראגדו" ויש שו"ת ממנו נכתבו בשנת ד"א תש"ג ליצירה ונדפסו בסוף ס' הפרדס לרש"י ז"ל ועיין ערכו בראש הספר:

פירוש מג

מג כלומר מספר רב, והח' ז"ל יפרש שם "ואל יהי מתיו מספר (כי ואל הראשון מושכת עצמה ואחרת עמה וכאלו כתוב ואל ימות, ואל יהי למתיו מספר) כי יתכן שיחיה לעולם ויהיו מעטים, וכל דבר שיספר הוא מעט, וכן ואני מתי מספר", ופי' הח' ז"ל עולה יפה מפני שאין דרך המברך להזכיר מספר על ברכתו:

פירוש מד

מד וכן ת"א "לְמִתַן דְבָבו" מפרש בזה דבריו הקודמים עכרתם אותי לתת שנאה:

פירוש מה

מה כל אשר תמצא בלשון הזה הם ענין סרחון, אבל תפרש כל אחד לפי ענין הקרוב אליו, להבאישני ביושב הארץ להתעיבני ולמאוס בי כמו שימאס אדם בדבר המבאיש, ויעקב היה מפחד כמנהגו, ובניו הי' אנשי לב לנקום את חרפתם על נפשם (רד"ק):

פירוש מו

מו כי הוא מהפועל שלא נזכר שם פועלו ויפרש על שכם:

פירוש מז

מז פי' כאשה זונה יעשה שכם את אחותינו ולא נקח נקמתו ממנו:

פרק לה

פירוש א

א נכר הוא תואר מענין הכחשה והזרות, והוא הפוך ההכרה:

פירוש ב

ב על פסוק "וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ", ותכן דבריו שם, כי יש הפרש ממקום למקום, וכ"א מחויב להכין בתוספות קדושה כפי המקום:

פירוש ג

ג לפי שע"ז מטמא:

פירוש ד

ד ענינו התחדשות התמורה, כדי שיהי' נקיים:

פירוש ה

ה עיין בפי' הח' ז"ל (קהלת ד יז, ה, א):

פירוש ו

ו שרש המלה "חתת" והשם "חִתָה", וראוי להיות "חִתתָה", ע"מ שִמְלָה, שִפְחָה, ובסמיכות שִמְלַת, התי"ו במקום ה"א, וכן חִתַת, הראוי חִתְתַת, ולהקל על הלשון

חסרו תי"ו אחת, והבליעוה בדגש הב', והתי"ו שניה במלת חֲתַת היא במקום ה"א הנקבה שתשתנה בסמיכות לתי"ו, ופי' המלה, חתת אלהים, מחתה גדולה ונוראה:

פירוש ז

ז שראה בסולם, וכן ת"א ויוב"ע "איתגלי ליה מלאכיא דה' " וכן פי' הרד"ק בתחלת דבריו:

פירוש ח

ח ר"ל שטעמו על השגת שכליות ונבואות:

פירוש ט

ט פי' שקרא את שמו ישראל מוסף על יעקב:

פירוש י

י כי אם ישראל משתתף עמו, ובא לקיים לו השם שקרא לו המלאך שכך יקרא הוא וזרעו:

פירוש יא

יא ולא מצוה:

פירוש יב

יב שאמר השם להם "פרו ורבו" שהוא לשון ברכה, ועיין (למעלה א כו) מה שהעירותי ע"ז:

פירוש יג

יג (למעלה כח יח) ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן:

פירוש יד

יד ופי' שהציבה עתה:

פירוש טו

טו והסכים עמו הרמב"ן ז"ל וכתב "ונכון הוא":

פירוש טז

טז וכן פי' רע"ם "והשלים נדרו שנדר באמרו "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים", כי בזה הכין את המקום שראוי שיקימנה שם, כענין דוד בהראות אליו המלאך בגורן ארונה היבוסי":

פירוש יז

יז וכן פי' (למעלה כח יח):

פירוש יח

יח פי' הכ"ף לדמיון:

פירוש יט

יט היא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי אורחות ויקראו לו "בת ארץ" כי המדה כמו בת למדה אחרת ידועה אז וגדולה הימנה, ובקצת ספרים הגי' "מדת מהלך" ועיין קרני אור, מכוון לדעת הרד"ק, שיפרש שיעור מהלך ארץ, מן הבקר עד עת האכילה:

פירוש כ

כ פי' בתורה כי עוד נמצא (מ"ב ה יט):

פירוש כא

כא מקור מזה הבנין:

פירוש כב

כב והוא פועל יוצא ופי' כי היא הביאה מחשבה בנפשה לחשבה שהלידה קשה:

פירוש כג

כג שגם הוא פועל יוצא:

פירוש כד

כד פי' שהיה ראוי להיות ותקשה, אך נפל הה"א בעבור וי"ו ההפוך כמו "ותכל להשקותו":

פירוש כה

כה פי' כאלו אמרה הוא סבת מותי:

פירוש כו

כו וכן פי' שם הח' ז"ל:

פירוש כז

כז המלה הזאת תמצא שם עצם ושם מקרה, וגם קבורה לא היתה לו" (קהלת ו ג) ועיין קרני אור:

פירוש כח

כח בג' (שבת נה ב) שבלבל יצועי אביו להיותו חס על כבוד אמו ולא שכב עמה:

פירוש כט

כט עיין רש"י ז"ל שם שזה הפסוק פי' חז"ל על אדם הראשון שהקב"ה כסה קלונו ודחה לגזרתו מיום של אדם ליום שלו שהוא אלף שנה, והביא הח' ז"ל זה הפסוק שחז"ל כיסו קלונו ג"כ, באמרם שלא חטא, ויסכים לדבריהם ז"ל, שלא חטא בשכיבה ממש רק שבלבל משכבו, ומעלה עליו כתוב כאלו שכבה, וכן תיוב"ע, ובעל אהל יוסף יפרש, שדעת הח' ז"ל אינו כן באמרו "אעפ"י שדרשו זה אין הפשט כן" ועיין קרני אור:

פירוש ל
ל פי' שאמר שנולדו כולם בפדן ארם:

פירוש לא
לא וכן פי' הח' ז"ל (למטה מו כג) בענין שבעים נפש וז"ל "דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר "אשר יולד לו בפדן ארם", ולא נולד לו בנימין שם":

פירוש לב
לב טעמו כי הווי"ן אינם מוסיפים ענין כשאר וויי"ן, רק הם דרך ספור, שכאשר מת ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב ובניו:

פירוש לג
לג הזכיר תחלה עשו, ואח"כ יעקב כסדר שנולדו, ואעפ"י שמכר בכורתו, יעקב היה נוהג בו כבוד, ומקדימו לפניו מעת שהשלים אתו:

פירוש לד
לד וישמעאל נולד תחלה:

פירוש לה
לה ע"כ הזכירו באחרונה:

פרק לו

פירוש א
א פי' שהגוי שיצא ממנו הוא אדום וכמו שנזכר (למטה פ' ט) "אבי אדום":

פירוש ב
ב למעלה (כו לד) קורא אותה "בשמת", וכאן "עדה":

פירוש ג
ג אַבִיָה מלך יהודה נזכר בדה"ב יג ב) "שלש שנים מלך בירושלים ושם אמו מיכיהו בת אוריאל מן גבעה" (ושם יא כ) קורא לה שם אחר "מעכה בת אבישלום" (וכן במ"א טו ב) "מעכה בת אבישלום" ושני שמות הי' לה ומיכיהו ומעכה קרובים בלשון:

פירוש ד
ד במלכים (א טו ב) נקרא אבים, ובדה"ב (יג ב) נקרא אַבִיָה:

פירוש ה
ה פי' כי שני שמות הי' לה ולאַבִיָה בנה:

פירוש ו
ו (למטה פ' יו"ד):

פירוש ז
ז כי הבנים מפורשים בפסוקים הראשונים, וכתב הבאר יצחק זה הלשון בטעות נכתב, וצ"ל על פ' ואלה תולדות עשו, וכן פי' רש"י, ופירושו אע"ג דכתיב אליפז ורעואל כוונתו להשלים על בני בניו, ויהיו בני אליפז, שבניו כבר הוזכרו שמותם לעיל:

פירוש ח
ח (למטה פ' כ) "ואלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה":

פירוש ט
ט (למטה פ' כד) "ואלה בני צבעון ואיה וענה":

פירוש י
י צבעון ובנו ענה:

פירוש יא
יא צבעון ואחיו ענה:

פירוש יב
יב וכן אז"ל (ב"ב קטו ב, תנחומא ראש וישב), כי בא צבעון על אמו והוליד ענה, ואח"כ בא צבעון על כלתו אשת ענה והוליד אהליבמה:

פירוש יג
יג ואהליבמה הנולדת לא נדע בת מי היא אם בת צבעון אם בת ענה:

פירוש יד
יד ענה:

פירוש טו
טו באמרו בת ענה בת צבעון שהוא בן צבעון הנזכרים בפ' כד "אלה בני צבעון ואיה וענה", ובפ' כה "ואהליבמה בת ענה" והנה היתה אהליבמה בת ענה בן צבעון ונקראת בת צבעון כי בני בנים נקראים בנים:

פירוש טז
טז אחי צבעון בפסוק כ:

פירוש יז
יז ובין ענה בן צבעון בפ' כד:

פירוש יח
יח (בפ' טז) "אלוף קרח אלוף געתם אלוף עמלק וגו' אלה בני עדה":

פירוש יט

יט (בפ' יח) "אלוף יעוש אלוף יעלם אלוף קרח, אלה אלופי אהליבמה בת ענה אשת עשו":

פירוש כ

כ שקרח הוא בן אהליבמה:

פירוש כא

כא גם הנזכר בפ' ט"ז הוא אחד, כי לא היה לעדה בן ששמו קרח:

פירוש כב

כב (בפ' טז) הזכיר את קרח בבני אליפז שהי' אלופים:

פירוש כג

כג בעבור שהיה שוכן בתוכם ע"כ נמנה עמהם, ואם כי יש לטוען לטעון מדוע מנה אותו הכתוב באלופי אהליבמה (פ' יח) אחרי שנזכר (פ' טז):

פירוש כד

כד שאהליבמה אמו מתה:

פירוש כה

כה ע"כ הוא נזכר בבני עדה:

פירוש כו

כו (בש"ב כא ח) "ואת חמשת בני מיכל בת שאול" והם הי' בני מירב, אלא שמיכל גדלה אותם ונקראו על שמה, כי המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאילו ילדו ונקרא על שמו (סנהד' יט ב):

פירוש כז

כז צ"ל "שהוא בן שפחת בנה", כי כן כתוב, ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו, ותלד לאליפז את עמלק, אלה בני עדה אשת עשו, והיה עמלק בן שפחת בנה וכן גרס החזקוני וכן הוא בא"י, ועיין טור על התורה שמביא ג"כ בשם הח' ז"ל וז"ל "ור' אברהם פי' בעבור שהיה בן שפחתה קורא אותו בניה", ונראה שגם לפני הטור היה הגי' "בן שפחת בעלה" ויכול להיות שהיתה שפחתה מקודם ואח"כ לקחה אליפז לפלגש:

פירוש כח

כח נשיא משפחה גדולה, והתיחד לנשיאי בני עשו:

פירוש כט

כט כי שם פי' שור מן אֶלֶף בהוראת שור פר מלומד לעבודה, וכן "אלופינו מסובלים" (תה' קמד, יד) פי' שוורים מסובלים בבשר, כלומר שהם שמנים ובעלי בשר:

פירוש ל

ל וכן הוא דעת דונש ור"י בן קריש, וכן כתב הרד"ק בשרש "אלף" ויחסור מאלוף כ"ף הדמיון, וטעמו ככבש כאלוף, ופי' ככבש (שור יובל לטבוח, ויו"ת שם כְּאֵימָר בְּחֵיר, פי' אלוף תואר לכבש שהיה נבחר כמו "אלוף תימן":

פירוש לא

לא לא ידענו מאיזה אומה בא כי לא נכתבו שמות אבותיו:

פירוש לב

לב הכוונה על מצות "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא" (דבר' כג ח) ועליה יאמר הח' ז"ל שאינה בבני שעיר, ולא הוזהרו ישראל מלתעבם:

פירוש לג

לג ועיין מורה בפ' נ' מהחלק השלישי:

פירוש לד

לד והוא שם המעלה ובכ"י רש"ד הגי' "וטעמו גדולים" וכן הוא הגי' בטור על התורה:

פירוש לה

לה וכן פי' ר' יונה ן' גנאח בגדים לבנים:

פירוש לו

לו על לבן יתרגם "חור":

פירוש לז

לז עין יבוא על הגוון והמראה, ועיניו כעין הבדלח (במד' יא יז) "וכסה את עין הארץ" (שמות יוד, ה) ואמר הח' ז"ל, שאין בעינים, פי' שאין בגוונים כמוהו:

פירוש לח

לח פי' כאור הזורח:

פירוש לט

לט וטעמו נעדרי אור השכל:

פירוש מ

מ וכן פי' הרד"ק, וי"ו ואיה נוספת, והיא הוי"ו שנמצאת במקרא לתחלת הדברים, כמו "וישא אברהם את עיניו" (למעלה כב ד), ועיין (למעלה א ב) ומה שביארתי שם:

פירוש מא
מא (בדה"א א מ) כתוב "איה וענה" בלא וי"ו:

פירוש מב
מב כן ת"א "יַת גִּיבָרַיָא" ועיין קרני אור:

פירוש מג
מג צ"ל "תתימרו" בישעי' סא ו, כי לא נמצא "יתימרו" והיו"ד תחת אל"ף, וכן אשר "יומרוך למזימה" (תה' קל"ט כ) בא היו"ד במקום אל"ף:

פירוש מד
מד וכן פירש"י ז"ל מדרז"ל (פסחים נד א) כי הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד, והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם:

פירוש מה
מה והוא מצא כי יוליד מין שלא במינו, ואין כן בשאר מיני הכלאים כדעת מקצת רבותינו בתלמוד (פסחים שם) וכן תרגם יוב"ע:

פירוש מו
מו וכן פי' הרמב"ן ז"ל:

פירוש מז
מז פי' מין עשבים:

פירוש מח
מח ויהי' פי' אשר מצא בחרישתו או בזריעתו:

פירוש מט
מט והכתוב יאמר ברעותו את החמורים, ולא בחרישתו ולא בזריעתו:

פירוש נ
נ בראש הפסוק הזה "ואלה בני ענה דישן" כי הנזכר בראש הפסוק הזה, הוא הנזכר בפ' כ' "אלה בני שעיר החרי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה" ושם הוא בן שעיר החרי, וצבעון וענה הי' שני אחים:

פירוש נא
נא כי אלו היה ענה הנזכר כאן בסוף הפסוק "ואהליבמה בת ענה" בתו של ענה הנזכר בראש הפ' הזה "ואלה בני ענה דישון" היה יספיק לו לומר "ואלה בני ענה דישון ואהליבמה":

פירוש נב
נב בת ענה עוד הפעם, הלא יאמר "ואלה בני ענה":

פירוש נג

נג בפ' כ"ד, והוא בן צבעון, ואהליבמה היתה בת ענה נכדת צבעון ולא אחי צבעון, ודעת הרמב"ן ז"ל אינו כן עיי"ש:

פירוש נד

נד זכר מלכי אדום לפני מלך מלך בבני ישראל, ומלכו באדום שמונה מלכים ואחד עשר אלופים, והמלכים לא הי' מלך בן מלך, אלא שהי' מולכים עליהם מלכים ממקומות אחרים, לפי התגברות אנשי המקומות ההם, ומלכות ישראל מלך בן מלך, ובכל מה שקדמה מלכותם לא עמדו לפני ישראל, כי שאול נלחם בהם הראשון ולא יכלו לו, ודוד המלך הכניעם עד שהי' לו לעבדים ולכל המלכים אשר הי' אחריו עד יהורם בן יהושפט (רד"ק):

פירוש נה

נה ויפרשו הכתוב כפשוטו על שאול המלך הראשון, ומרע"ה ידע בנבואה שעתידין ישראל להמליך עליהם מלך, כמו שנרמז (בדברים יז יד):

פירוש נו

נו והח' ז"ל הזכירו בהקדמתו לפי' על התורה בדרך הא' "כרב יצחק שחיבר שני ספרים מבראשית עד ויכלו, ועוד לא כלו מרוב דברים", אך מי הוא היצחקי? י"א שהוא ר' יצחק ישוש הספרדי והוא אשר יקראהו הח' ז"ל היצחקי המבהיל (למטה פ' לב) וכן בפי' על איוב (מב טז) "יצחק המהביל" וכן בפי' (שמות יט יב),"המשוגע" ובתחלת פי' על דניאל אמר הח' ז"ל כי הוא פירש ספרים בדקדוק, ועיין ביאורי להקדמת הח' ז"ל לפי' על התורה בדרך הא' הערה 8 מה שהעירותי ע"ז ותוצאות החקירה:

פירוש נז

נז שהוסיפו זאת הפרשה בסוף ימי יהושפט ר"ל כאשר מת יהושפט ומלך בנו:

פירוש נח

נח כפי מה שעלה על דעתו:

פירוש נט

נט עיין בפי' הח' ז"ל (הושע א א) ובספרו (השם שער ב):

פירוש ס

ס פי' הדר הנזכר (למטה בפ' לט בריי"ש, ובדה"א א נא) מזכירו בשם "הדד" בדלי"ת, ויאמר שהוא הדד האדומי הנזכר (במ"א יא יד) שהיה שטן לשלמה ולפי"ז צריך

לפרש שהיתה מלכותו קודם שאול וסרה מלכותו כל ימי שאול ואיש בושת ודוד ושלמה עד זקנתו של שלמה שהקימו השי"ת לשטן לו, וא"כ חיה שנים רבות, ולא כן הוא, כי הדר זה היה מלך בימי משה, ואחר ה' שנים שעברו ישראל את הירדן נלחם עמו אביאנוס מלך בני כתים ויהרגהו כמסופר בס' הישר:

פירוש סא

סא היא תחפניס אשת פרעה מלך מצרים (מ"א יא יט) ואחות תחפניס היתה מהיטבאל, ואותה נתן פרעה להדד לאשה, כן דעת היצחקי, ולא כן הוא כי מהיטבאל אשת הדר היתה בימי משה:

פירוש סב

סב שאז הוסיפו זאת הפרשה:

פירוש סג

סג כי לפי דעתו הוסיפו פרשה שלימה על התורה, א"כ היה ס"ת חסר פרשה שלימה:

פירוש סד

סד ותמיהתו שמיום שמת עשו עד מלוכת משה היה קצ"ג שנים (עיין קרני אור) ואיך יתכן שבזמן קצר כזה מלכו שמונה מלכים, וכן כתב שד"ל "ויש שואלים והלא מיעקב ועשו עד משה לא הי' אלא ד' דורות, ואיך מלכו בתוך כך שמונה מלכים אחרי מות עשו, ומי יודע כמה זמן אחרי מותו התחילו המלכים, עיי"ש מה שיתרץ:

פירוש סה

סה מלכי ישראל שמלכו בשומרון מירבעם ואילך הי' ט"ז, ואם כי המספר היו י"ט, אך בעבור כי זמרי לא מלך רק ג' ימים, גם שלם, לא מלך רק ירח ימים, וגם זכריה לא מלך רק חצי שנה, ע"כ לא חשבם, וחשב ט"ז, כי הם כפלים ממלכי אדום, ובקרני אור אפרש חשבון המלכים, וכמה שנים מלך כל אחד:

פירוש סו

סו ר"ל לפי הח' הי' שנותיהם של שמונה מלכי אדום קרובים לשני מלכי ישראל שהם כפלים במספר:

פירוש סז

סז כי משאול ודוד עד צדקיהו מלכו כ"א מלכים וכולם הי' במשך ת"ק שנים:

פירוש סח

סח וכן פי' הרשב"ם והרלב"ג, וכן כתב הרמב"ן "ואפשר שכולם מתו כבר בימי משה" וכן כתב הרדי"א וכל אלו הי' לפני התורה קודם מרע"ה, וכן פי' הרש"ד והביא

ראיותיו מן ספר הישר, וא"כ לא נכתבה הפרשה הזאת בימי מלכי ישראל ויהודה כמו שחשבו קצת בעקבות היצחקי:

פירוש סט

סט כי שם מלך נגזר מן מוליך, ומשה היה מוליך ומנהל את ישראל:

פירוש ע

ע כי בלעם נקרא קוסם ולא מלך ושם עירו פתור ולא דנהבה:

פירוש עא

עא כן הוא בגמ' (סנהד' קה א) תנא הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי, ודעתם שבלעם היה בן לבן ארמי, מפני שכתוב מן ארם ינחני בלק (במד' כג ז) ע"כ שפטו אשר זה הוא בלע המולך באדום:

פירוש עב

עב ויתרץ דברי רז"ל, ונראה מזה שאינו חולק עליהם:

פירוש עג

עג כמ"ש "מן ארם ינחני בלק" (במד' כג ז):

פירוש עד

עד כמ"ש וימלוך באדום בלע בן בעור ולא יתכן זאת עפ"י הפשט, וכן כתב הח' ז"ל (במד' כב ה) "ובדרש שבלעם הוא בלע כי זה ארמי ואם בעבור בעור אביו, הנה בן אחשורוש קודם אחשורוש, (ולבאר דבריו, כי מצינו דריוש בן אחשורוש מזרע מדי (דניאל ט א) ולא נודע אם הוא בן מלך או לא, ובימי אסתר שהיתה אחר דניאל מלך אחשורוש, והנה לא ימלוך הבן קודם האב, רק נאמר שהם שנים אנשים ששמם שוה, וכן זה):

פירוש עה

עה שהזכיר שם אביה ושם אבי אביה:

פירוש עו

עו ויהיה מטרד שם אביה ומי זהב שם אמה או להיפוך:

פירוש עז

עז כך היה שמו "מי זהב" וכן פי' הרד"ק בשרש "מי" שהיה כך שמו:

פירוש עח

עח וכן ת"א "בת מצרף דהבא" ועיין קרני אור:

פירוש עט

עט עפ"י חכמת אליכימיאה:

פירוש פ
פ והיא אגדה אשר בהבל יסודה:

פירוש פא
פא פי' למה חזר לפרש שמם עוד הפעם:

פירוש פב
פב פי' בימי משה, ועיין רמב"ן מה שכתב בזה:

פירוש פג
פג כי הם הי' מפורסמים בעת נתינת התורה:

פירוש פד
פד ע"כ כתיב ואלה בוי"ו נוסף על שמות הראשונים, ופי' שהם מבני הראשונים:

פירוש פה
פה בימי משה:

פירוש פו
פו תמנע במקום הזה הוא שם איש, ולמעלה (פסוק יב) שם אשה, והסימן תמנַע בפתח היא אשה, בקמץ הוא איש, חוץ מאחד ואחות לוטן תמנָע (למעלה פ' כב) שהוא בקמץ מפני ההפסק:

פירוש פז
פז במקום הזה שם איש, ואעפ"י ששמו בה"א כדרך שמות הנקבות ברוב, ולמעלה (פסוק ב) שם אשה:

פירוש פח
פח אלוף הכתוב אצל אלופי תמנע, "אלוף עלוה אלוף יתת", וכמו כן אצל אלופי אהליבמה "אלוף אלה אלוף פינן", ויהיה תמנע גם אהליבמה במקום הזה ג"כ שמות נקבות:

פירוש פט
פט ויהיה הפי' אלוף תמנע שהיתה פלגש עשו, אלה אלופיהם עלוה ויתת, וכן אלוף אהליבמה שהיתה אשת עשו אלה אלופיהם אלה ופינן:

פירוש צ
צ שהי' מתמנע פלגש אליפז:

פירוש צא
צא כפי שיחשוב הכתוב (פסוק מא מב מג):

פירוש צב

צב ונקראו המקומות על שם האלופים, כמו שמצאנו (למעלה פ' לד) מארץ התימני ע"ש אלוף תימן, וכיוצא בזה בישראל אומרים ארץ יהודה, ארץ אפרים, הארצות על שם השבטים:

פרק לז

פירוש א

א בפ' הקודמת:

פירוש ב

ב והזכיר מושבותיהם:

פירוש ג

ג הוא חברון כמו שזכר בפ' הקודמת שכבר בא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון, והח' ז"ל יפרש סמיכות הפרשיות:

פירוש ד

ד וכן פי' הרד"ק והרלב"ג והרדי"א ורע"ס, וכעין זה פי' רש"י ז"ל אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל ישוב, והרשב"ם ישיג ע"ז וכן כתב הרמב"ן ז"ל שאין זה הלשון נופל אלא בימים, כמו "מה ילד יום":

פירוש ה

ה מי שהוא קטן בשנים יקרא נער, ולפי שדרך הקטן לשרת את הגדול נקרא המשרת נער, ואעפ"י שהוא גדול בשנים:

פירוש ו

ו והרלב"ג כתב, כי כשהיה בן י"ז שנה היה רועה את אחיו בצאן ומקנאתם בו לראותם כי אותו אהב אביהם מכל בניו שמוהו משרת לבני השפחות, וזה הפועל היה בתכלית הגנות, והנה הביא יוסף דבריהם הרעים אל אביהם וספרם לו:

פירוש ז

ז וכנוי דבתם שב על בני השפחות בלבד, והח' ז"ל ידרוש סמיכות הפרשה כי אינו מזכיר פה שאר אחיו זולת בני השפחות, ע"כ בוודאי היה הדבה עליהם:

פירוש ח

ח כן הוא (ב"ר פ' פד פדר"א פ' לח ילקוט רנ"ז קמ) וכן תיוב"ע, והוא מרומז מן רועה את אחיו בצאן מענין הצאן היה הדבה שהם אוכלים אליות כבשים חיים:

פירוש ט

ט כי אם בני בלהה ובני זלפה, אבל שאר אחיו לא נשתמשו בו כי לא נזכרו כאן:

פירוש י

י כי בן זקונים נקרא אשר נולד באחרונה מהולדת הבנים, א"כ קשה הלא נולד בנימין באחרונה, ע"כ פי' הח' ז"ל כמשמעו פי' אשר נולד בימי זקנותו:

פירוש יא

יא כי יעקב בעמדו לפני פרעה אמר ימי שני מגורי מאה ושלשים שנה, וזה היה שנתים משנות הרעב ויוסף היה בן למ"ד שנה בעמדו לפני פרעה, ושבע שני השבע, ושנתים שני הרעב, הרי הכל ל"ט שניה לחסר ל"ט שנים מן ק"ל שנים נשאר צ"א שנים, ויעקב נולד ב"א ק"ח ויוסף ב"א קצ"ט:

פירוש יב

יב שהולידו בימי זקנותו:

פירוש יג

יג ע"כ נקראו שניהם כן:

פירוש יד

יד ופי' שם הח' ז"ל "חתיכת יד, וככה יהי פסת בר, גם כתונת פסים":

פירוש טו

טו פי' לא דברו עמו בדברי מריבה ומכש"כ לשלום ועיין קרני אור:

פירוש טז

טז ענינו אוגדים אגודות, וכן ת"א מאסרין אסרין, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש יז

יז ונמצא השם הזה גם בקבוץ הנקבות:

פירוש יח

יח וכן כתב הרד"ק בשרש "אלם", ועיין רש"ד מה שהעיר ע"ז:

פירוש יט

יט שרשו סבב:

פירוש כ

כ וכאשר חסר בי"ת ראשון נכנס הדגש בבי"ת למלאות החסרון:

פירוש כא

כא כי יש הבדל בין מלך ובין מושל, שהמלך הוא הנבחר בבחירת העם וברצונם, והמושל הוא ביד חזקה:

פירוש כב

כב גם דיוקו לפי שאמר במלכות מלת עלינו ובממשלה אמר מלת בנו, וכן פי' רש"י ז"ל המשול תמשול בנו בחזקה:

פירוש כג

כג אם כתוב אחר מלת גערה, תיבה אחרת שמתחיל עם בי"ת, כמו כאן "ויגער בו אביו":

פירוש כד

כד וכן כתב הרד"ק בשרש "גער" הדבקים בבי"ת הם במשמעם לשון גערה, והאחרים לשון השחתה:

פירוש כה

כה ופי' הרד"ק שם ענין השחתה, וכן "גערת גוים אבדת רשע" (תה' ט, ו) גערה הוא כפול של אבדת:

פירוש כו

כו וכן פי' שם הח' ז"ל, אגער בזרע שלא יצמח:

פירוש כז

כז כן הוא (ב"ר פ' פד ילקוט רמז קמא) ובגמ' (ברכות נה א) למדו מזה שאין חלום בלא דברים בטלים:

פירוש כח

כח וכן תיוב"ע "ואבוי נטר בלביה ית פתגמא" וכן פי' הרד"ק:

פירוש כט

כט וכן פי' הח' ז"ל שם "על משה ואהרן שהם שומרי עדותיו בעבור היותם אמצעיים בין השם ובין ישראל" והשמירה היא בלב, וכן בדרז"ל על זכור ושמור, זכירה בפה ושמור בלב:

פירוש ל

ל ר"ל כי אין ענין הנני בזה המקום, כאשר אמר בשמואל "הנני כי קראת" (ש"א ג ה) כי שם קראו ד', ופה עמד לפני יעקב, ויעקב היה מדבר עמו ולא קורא לו, ורש"י ז"ל פי' הוא לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו:

פירוש לא

לא וכן ת"א גַּבְרָא:

פירוש לב

לב כי איננו מלאך שידע מעצמו וכן פי' הרד"ק

פירוש לג

לג ונמצא בפסוק הזה בלא יו"ד "וימצאם בדתן":

פירוש לד

לד ורש"י ז"ל פי', לבקש נכלי דתות שימיתוך בהם ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז, וגם הוא סיים "ולפי פשוטו שם מקום הוא", וכ"כ הרשב"ם, לפי הפשט שם העיר, וגם (במ"ב ו יג) היא נזכרת:

פירוש לה

לה ענינו המחשבה הרעה הצפונה בלב, ויהיה ממנה המעשה בערמה, ור"י ן' גנאח בשרש "נכל" כתב "ענינו בקשת הרעה והצפנתה":

פירוש לו

לו ופי' שם הח' ז"ל "חושב מגזרת בנכליהם, דרך מרמה", ועל "בנכליהם" (במד' כה יח) פי' ג"כ "במחשבתם הרעה מגזרת "ויתנכלו":

פירוש לז

לז כי היה משרת כמו נער:

פירוש לח

לח וכן כתב הח' ז"ל, שם שהיה אז בן נ"ו שנים, ואיך קראו הכתוב נער, וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער פי' כי כל מה שהנער עושה היה יהושע עושה):

פירוש לט

לט וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרד"ק, ובכ"י רש"ד הגי' "וכן לא נכנו נפש מכת נפש":

פירוש מ

מ לפי שאמר ויפשיטו שהוא כמו ויפעילו:

פירוש מא

מא וכן כתב הרלב"ג "סבבו שיפשיט יוסף את כתנתו מעצמו בתחבולה ובמרמה, וזה שאמרו לו שיפשיט אותה לסבה מה והוא האמינם", ועיין ברש"ד מה שכתב בזה:

פירוש מב

מב אבל מן הכתוב אצל תמר אחות אבישלום "ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים" (ש"ב יג יח) משמע שאין הכתונת דווקא הדבוק לעור, כי אין המעיל המלבוש הדבק לעור, ופי' שהיה ליוסף שתי כתנות אחת הדבק לעור, והוא החלוק מפשתן, ואחת העליונה החשובה ואותה הפשיטוהו ולא הניחוהו ערום, ולכן יפרש הכתוב "את כתנתו את כתנת הפסים" (רש"ד) וכן הוא דעת הרדי"א עיין הערה מד:

פירוש מג

מג פי' הניחוהו ערום:

פירוש מד
מד והרדי"א השיג ע"ז וכתב שאינו נכון ודעתו שהפשיטו מעליו רק כתנת הפסים אשר עליו:

פירוש מה
מה כי ראובן ויוסף ובנימין לא היו עמהם:

פירוש מו
מו כן ת"א "שְׁיָרַת ערבאי", ועל ישמעאלים יתרגם אונקלוס ויוב"ע בכל מקום "ערבאי":

פירוש מז
מז לפי שהשיירות אינם הולכים תמיד בדרך המלך במקום יישוב, רק במדברות אין שם דרך אלא ארחות, לעבור מקצה המדבר ועד קצהו, נקראו הן עצמן על לשון הארחות:

פירוש מח
מח עיין ערכו בראש הספר:

פירוש מט
מט אף שבמקרא שם כתיב "נכתה" בלא וי"ו הוא כמו בוי"ו, ופה כתב באל"ף לפי שהוי"ו והאל"ף יתחלפו ואינם נראים במבטא:

פירוש נ
נ כמו פה וצָרִי ולא נמצא עוד בשו"א לבד:

פירוש נא
נא ושם הצדיק בדגוש וחטף קמץ **הַצָּרִי**:

פירוש נב
נב ופעם אחת בחולם:

פירוש נג
נג אמנם בפירוש הצרי חלוקים המפרשים:

פירוש נד
נד ורא"ב בנימוקיו לס' השרשים שרש "צרה" כתב משם הח' ז"ל כי הוא הנעשה מע"ב עיקרים:

פירוש נה
נה פי' באלסמו"ן:

פירוש נו
נו והביא רא"ב בנימוקיו שם ג"כ מהיוסיפין, ורש"ד השיג ע"ז וכתב שאיננו נכון, כי הוא מפרש כן "פנג" הנאמר (יחז' כז יז) ולא צרי עיי"ש:

פירוש נז
נז ובג' שלנו "ר' שמעון בן גמליאל":

פירוש נח
נח כן הוא בג' (שבת כו א, כריתות ו א) אמר ר' שמעון בן גמליאל, צרי אינו אלא שרף מעצי הקטף, פי' שרושמין בעץ ויוצא ממנה הצרי, והוא הנקרא בלסמ"ו, והוא נטף הנמנה עם סימני הקטרת, וכן הוא בב"ר (פ' צא) "ומעט צרי בלסם קטף" פי' שרף הנוטף מעצי הקטף:

פירוש נט
נט עיין ערוך השלם ערך "קטף":

פירוש ס
ס בלו"ט והוא הנקרא שי"ך בלו"ט:

פירוש סא
סא וכן פי' הרלב"ג ורע"ס:

פירוש סב
סב שפי' שם ג"כ מה תועלת וחפץ בזה, ויו"ת שם "מה ממון אית בדמי":

פירוש סג
סג אף שאינו כתוב מלת כמו מכ"ז פירושו כמו בשרנו:

פירוש סד
סד עיין (למעלה ב כג) ע"פ והי' לבשר אחד מה שפי' הח' ז"ל בשם י"א ובביאורי שם:

פירוש סה
סה ר"ל וי"ו ויעברו, במקום כאשר, ובכ"י רש"ד "כאשר עברו אלה הישמעלים הם" וכו', ולפי נוסח זה יתכן שבמלת "אלה" בא לפרש כנגד פירש"י, שזו היא שיירה אחרת:

פירוש סו
סו ונקרא התגר כן, לפי שהוא סובב את הארצות תמיד הולך ושב:

פירוש סז
סז בשופ' (ח כד) וכן תיוב"ע שם "ארי ערבאי אינון" ועיין רד"ק מה שהעיר שם ע"ז ועיין (למעלה פסוק כה הערה מו):

פירוש סח
סח פי' כמו "די":

פירוש סט
סט כמו והיא גם היא (למעלה כ ה) "ויתן אותי במשמר, אותי ואת וגו'" (למטה מא יו"ד) וכדומה לחזק הענין:

פירוש ע
ע עבר מבנין פָּעַל:

פירוש עא
עא וראוי להיות טָרַף בשורק כמו "ומרק ושָטַף" ונשתכה לחולם בעבור הרי"ש שאיננה מקבלת דגש:

פירוש עב
עב כן הוא (ב"ר פ' פד) ויבך אותו אביו זה יצחק, ודעת ר' לוי ור' סימון שם שאצלו היה בוכה, וכיון שיצא מאצלו היה הולך ורוחץ וסך ואוכל ושותה, וכן פי' רש"י ז"ל, שיצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי, וז"ל ריב"א על התורה ויבך אותו אביו, פי' רש"י זה יצחק, אומר הר"ר אברהם אבן עזרא שלכך פי' רש"י כן לפי שאין לפרש על יעקב, שא"כ לא היה לו לכתוב אלא אותו בלא אביו דפשיטא דקאי ליעקב שקודם עכ"ל ולא נמצא בהראב"ע שלפנינו:

פירוש עג
עג כי שנות יצחק היו ק"פ שנה, וכתיב "ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם" (למעלה כה, כו) וכבר הזכיר כי יעקב היה בן צ"א שנה כשהוליד את יוסף, והנה ס' וצ"א הם קנ"א שנים נחסרו מן ק"פ נשארו כ"ט משנות יצחק אחר שנולד יוסף:

פירוש עד
עד וכן כתב הרלב"ג "ואפשר שיצחק ג"כ בכה אותו, והנה נעלם מיצחק ומיעקב זה הענין וחשבו שהיה יוסף מת, ולא נתגלה להם בנבואה, כי האבל הוא סבה להפסק הנבואה":

פירוש עה
עה במ"ב (ג טו) על הפ' "ועתה קחו לי מנגן, והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ד'":

פירוש עו
עו פי' דינה סרח בת אשר:

פירוש עז

עז וכן תיוב"ע, וכן פי' הרד"ק הרלב"ג, שזה האבילות לא יסור ממני עד שאמות ואהי' בקבר שהוא נקרא שאול:

פירוש עח

עח הוא איש אחד ושמו "ירומנים" שתרגם כל המקרא בלע"ז, כי מתרגם צריך לתרגם לפי הפשט הנכון:

פירוש עט

עט ולפי פירושו זהו דעתו של יעקב שאמר כי ארד אל בני אבל שאולה:

פירוש פ

פ וסיום הפסוק שם "לא ישברו יורדי בור אל אמיתך", והנה שאול כמו בור, כי המלות שונות והטעם אחד:

פירוש פא

פא מראש הפסוק הזה, וכן כתב הרלב"ג, ולפי שהקבר יעשה בבטן הארץ קראו שאול, וכן "ואציעה שאול הנך" להיותו במקום שפל:

פירוש פב

פב וסוף הפ' "ואין כסות לאבדון" ופי' שם הרד"ק כי שאול הוא המטה בהחלט, והיא מרכז הארץ, וכן קרא למקום ההוא אבדון:

פירוש פג

פג כי בזה המקום הוא ענין הרג:

פירוש פד

פד ובס' (שמואל א ח יג) "ובנותיכם יקח לרקחות לטבחות ולאופות", הוא ענין בישול:

פירוש פה

פה שתרגם "רב קטוליא", והוא הממונה על הריגת בני אדם ועל מאסרם, ולכן היה בית הסהר תחת ידו:

פרק לח

פירוש א

א וכן כתב הרלב"ג "שזאת הפרשה לא היתה אחר מכירת יוסף, וזה שאי אפשר שישלם זה הענין כולו אחר מכירת יוסף, וכמו שביאר הח' אבן עזרא, אבל היו קצת דברי הספור בעת מכירת יוסף ואל יקשה בעיניך איך היה יהודה נפרד מאחיו קודם מכירת יוסף, והנה הוא היה עם אחיו במכירתו, כי הוא היה הולך ושב, והנה היה לו לבדו צאן מלבד צאן אביו, וזה הצאן אולי היה משלל שכם:

פירוש ב

ב עיין במד' (ג א) על פ' "ואלה תולדות אהרן ומשה ודבר' (יו"ד ז) ע"פ, משם נסעו הגדגדה, מה שפי' החז"ל שם:

פירוש ג

ג ובמקח"מ הגי' "ונכתבה זאת הפרשה כאן":

פירוש ד

ד ונסמכו שתי הפרשיות להודיענו כמה הפרש יש בין יוסף ובין אחיו יהודה, כי יוסף כבש יצרו באשת אדוניו, ויהודה הלך אחר יצרו בתמר ועיין (שמות יח א) בפי' הח' ז"ל שכתב "ויש פרשה אחרת דומה לזאת" ובביאורי שם:

פירוש ה

ה וכן הוא (סדר עולם פ"ב) "בשנת שלשים שנה יצא מבית האסורים, שנאמר ויוסף בן שלשים שנה בעמדו וגו' בו בפרק מת יצחק, ושבע שני השבע ושני שני רעב, נמצא יוסף כשירדו אבותינו למצרים היה בן ל"ט שנה, נמצא שפירש יוסף מאביו שלא שימשו כ"ב שנה" (כי בן י"ז שנה היה כשנמכר:

פירוש ו

ו פי' עד שיהיה ראוי להקים זרע כמ"ש (למטה פ' ח) "והקם זרע לאחיך":

פירוש ז

ז כי בוודאי לא צוה יהודה לאונן ליבם אשת אחיו, טרם שהיה לפחות י"ב שנה, וצריך להוסיף שנה שהיה ער גדול ממנו:

פירוש ח

ח והיא לא נתנה לשלה א"כ עבר עוד שנה או שנתים:

פירוש ט

ט ויהי' בין הכל ט"ו שנה או ט"ז שנה:

פירוש י

י כי בשעת ירידתם למצרים כבר נולדו חצרון וחמול בני פרץ בן יהודה שהוליד מתמר, וכאשר הוליד פרץ חצרון וחמול עבר עוד י"ג שנה, להוליד בן הראשון לי"ב והשני לי"ג, וא"כ עבר מעת לקח יהודה את בת שוע כ"ט שנים, וכל המעשה מעת נמכר יוסף עד רדת אבותינו למצרים היו כ"ב שנים:

פירוש יא

יא ר"ל מה שדרשו רז"ל (סנה' סט ב) שהוליד כלב לחור בנו בן שמונה שנה, והביאו ראיה מדברי כלב, שאמר "בן ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד ד' אותי מקדש

ברנע לרגל את הארץ" (יהושע יד, ז) ובצלאל היה בן י"ג שנה כשבנה המשכן דכתיב ביה איש, ואמרו שנה ראשונה הוקם המשכן, שניה שלח מרגלים, הרי בצלאל בשלוח המרגלים בן י"ד שנה, וקח י"ד שנשארו מן מ"ם נשארו כ"ו שנה, וקח שלשה עבורים מבצלאל ואורי וחור נשארו כ"ד, הרי שמונה שנה לכל אחד ואחד מהם כשהולידו:

פירוש יב

יב כשמות (לא ב) כתב הח' ז"ל, כי כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון, ור"ל בצלאל לא היה מבני כלב בן יפונה כ"א מבני כלב בן חצרון, ושנים הי', כי דעתו שמדרך הטבע אין האיש מוליד בן שמונה שנים, גם חז"ל אמרו בהרבה מקומות כי פחות מבן תשע אין ביאתו ביאה:

פירוש יג

יג וכן ת"א ויוב"ע:

פירוש יד

יד ותרגם יוב"ע ולא יהי עוד תגרא":

פירוש טו

טו פי' כנעני ממש מבני כנען:

פירוש טז

טז כן הוא בג' (סוטה יג ב. תנחומא תשא אות כב, שמ"ר פ' מב, ילקוט רמז קמד):

פירוש יז

יז ר"ל נראה כיורד, כי עיקר היישוב הוא מקו השוה לצפון העולם, ועיין מאור עינים ח"ג פרק י"א מה שהעיר ע"ז:

פירוש יח

יח ובכ"י רש"ד "ואנשי המדות" וזה מחוור יותר,

פירוש יט

יט הם היודעים תכונות השמים וצורות העולם, והמה יבינו זה:

פירוש כ

כ או שהוא אכזיב הנזכרת ביהושע (טו מד), ובמיכה (א יוד) והיא מערי יהודה, או שהיא אכזיב שבנחלת בני אשר (שופ' א לא) ונזכר בש"ס פעמים רבות (דמאי פ"א מ"ג, שביעית פ"ו מ"א, גיטין ז ב) וספר הכתוב אנה נולדו:

פירוש כא

כא מי שלוקח יבמתו שהיא אשת אחיו הוא נקרא מיבם, והוא נקרא יבם לה, והיא יבמה לו וכן אשת היבם נקראת לה יבמה על שם בעלה:

פירוש כב

כב וככ"י רש"ד "הראה זה היבום:

פירוש כג

כג וכתב הרש"ד "כוונתו כי יבם שם עצם פרטי לאחי בעל האשה, והוא הנקרא בלשון משנה גיסה ולכן יקשה לדעתו לשון וְיַבֵּם כי כבר הוא יבם לה גם בהיות אחיו בחיים, לכ"א, כי פירושו הראה לה שאתה יבם לה מאז שהיה אחיך חי, וזה בעשות החיוב המוטל עליך להקים זרע לאחיך, והיינו שתשאנה, והנה לדעתו נגזר פעל יַבֵּם מן השם יָבָם, והנה אף שנראה שגם הרד"ק בשרשים הסכים עמו בזה מ"מ לא כן דעתי עיי"ש:

פירוש כד

כד ושם פי' הח' ז"ל כנגד המכחישים, כי הם אמרו כי אינם אחים ממש (פי' כי אסור ליבם אשת אחיו מפני שהיא עליו באיסור ערוה) אלא קרובים (פי' כי מצות יבום הוא רק בשאר קרובים) והביאו ראיה מבועז (ודעתם שאחים הם אחי המשפחה, אחרי שאשת האח נאסרה בעריות, וכלן שוות בין כשיהיה זרע, בין כשאין זרע הואיל ויש לקיימו שם האחוה באחי משפחה) ולא אמרו כלום, כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה, וכו' והנה נואלו ונסכלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויבם אותה והוא יבמה", (וכאשר לא מצאו ידיהם ורגליהם בדבר יהודה הסכילו לפרש כי קודם בוא התורה היה הענין תלוי באחים ממש ואחרי בוא התורה העתיקו באחי משפחה):

פירוש כה

כה פי' הזרע שיולד לא יחשב כבנך, כ"א בן לאחיך המת יחשש, וכן ת"א ויוב"ע "ארי לא על שמיה מתקרי זרעא":

פירוש כו

כו ומסיים שם "יקום על שם אחיו המת", ומוסב על היבם, שהבן אשר תלד היבמה יקרא ע"ש אחי היבם, פי' לא שינתן לו שם כשם דודו המת, אלא לענין הנחלה שיהיה היא זרעו היורש אותו, ויקרא תמיד על שמו, כי מעולם לא מצאנו שיהיה לבן אותו השם עצמו שיש לאביו, ותמיד יש לבן שם משונה משם אביו, ועיין קרני אור:

פירוש כז

כז וכן ת"א ויוב"ע:

פירוש כח
כח עיין ערכו בראש הספר:

פירוש כט
כט פי' שלא כדרכה:

פירוש ל
ל כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה:

פירוש לא
לא כי הוא קורא ושחת ארצה, במפיק ה"א, כי שחת הארץ שלה:

פירוש לב
לב דעתו, שהפירוש והדיוק שדייק מתיבת ארצה, הוא פי' שגעון, יבאר כי לא יעשה כן, באמרו וחלילה חלילה וכו' ועיין קרני אור:

פירוש לג
לג פי', מלת נתן הוא מקור הבא ע"ד השלמים, ומנהג השרש הזה שלא יבוא בו המקור בשלימות, רק בבואו מחובר אל הפועל, כמו "נתן תתן לו" (דבר' טו י), אבל בבואו לבדו דרכו לבוא בחסרון שתי הקצוות, כמו "לא תוסף תת כחה לך" (למעלה ד יב), ועיין למעלה (ח' יז) בביאורי שם על המלה "היצא":

פירוש לד
לד כי היה ראוי לכתוב בבית אביך:

פירוש לה
לה והראוי בבית ד':

פירוש לו
לו פי' על מיתת אשתו:

פירוש לז
לז ובשמשון נאמר "וירד תמנתה" (שופ' יד א) כל אחד לפי המקום שהיה בה:

פירוש לח
לח כמו אל גוזזי צאנו, וכמו ותתפלל על ד' (ש"א א י) כמו אל ד':

פירוש לט
לט וברבקה כתיב "ותתכס" (למעלה כד סה) שהוא פועל עומד:

פירוש מ
מ כסתה פניה בצעיף כדי שלא יכירה יהודה:

פירוש מא
מא גם שם פי' שהסתיר פניו:

פירוש מב
מב ופי' הח' ז"ל שם "כמו ויתעלף" (יונה ד ח):

פירוש מג
מג וכן הוא דעת ר' חנין (סוטה י, א) מקום הוא ששמו עינים, וכן הוא אומר "תפוח והָעֵינָם" (יהושע טו לד) והיא עיר סמוכה לצרעה ואשתאול (שם שם לג), וצרעה ואשתאול סמוכות לתמנה (שם יט, מא ומג) א"כ העינם סמוכה לתמנה, גם מצאנו כי העינם סמוכה לעדולם (שם טו, לד ולה) וחירה היה עדולמי:

פירוש מד
מד ובפס"ז (ברא' לח יד) בפתח עיני בני אדם, שלא יעבור יהודה ולא יראנה, וכן תרגם יוב"ע, וכן פי' הרלב"ג, בפתח עינים במקום נגלה ונראה ששולט בו עין בקלות:

פירוש מה
מה ורע"ס פי', בהתחלת שתי מסלות, כי המסילות תקרא עין, כמו "על העין בדרך שור" (למעלה טז ז):

פירוש מו
מו וכן פי' הרשב"ם, ועיין רמב"ן מה שכתב בזה, ובפס"ז, "ותתעלף, ותתחלף", כי אותיות ע' ח' מתחלפים, ופי' כי החליפה והלבישה בגדים נאים:

פירוש מז
מז ע"כ לא הכירה:

פירוש מח
מח ר"ל שלא היתה מכסה פניה בבגדי צבעונין משום צניעות מכלל שהוא פריצות:

פירוש מט
מט כי אין זו פריצות, אלא פי', כסתה פניה בבגדיה לזה לא הכירה:

פירוש נ
נ במגילה (יו"ד ב, סוטה יו"ד ב, ב"ר פ' פה):

פירוש נא
נא ודרשו משום שכסתה פניה בבית חמיה:

פירוש נב
נב ושם פי' טעם המלה קדשה, שהיא מזומנת לכל עובר ושב, וכן פי' רש"י ז"ל וכן פי' הרשב"ם, וכן פי' הרלב"ג, והוא הפוך מלשון קדושה, שהוא הפרשה למעלה ולתפארת:

פירוש נג

נג הכתוב יאמר תקח לה, הלא לא נתן לה מאומה בעת שדבר לחירה? ויפרש כי הקיחה נקרא בעת שיוצא מרשות לרשות, אף אם לא לקח בידו, ע"כ בעת אשר מחל לה הערבון נקרא ג"כ קיחה ואמר תקח לה:

פירוש נד

נד הוא טבעת שחותמין בו, וכן פי' רש"י זל והרשב"ם טבעת, וכן ת"א, ולפי שהחותם סוגר הספר נקרא כן, וכל השרש הזה ענין סגירה, ולפיכך נקראת כתיבת העדים בספר חתימה, לפי שעדים הם השלמת השטר וסגירתו שאין אחריה דבר:

פירוש נה

נה או"ת "שושיפך' והוא שמלה, ותרגום "וילט פניו באדרתו" (מ"א יט יג) בשושיפיה, "ופרשו השמלה" (דבר' כב יז) "ויפרשון שושיפא", וכן פי' רש"י ז"ל "שמלתך שאתה מתכסה בה" ועיין קרני אור:

פירוש נו

נו ובמקח"מ הגי' "על גדי":

פירוש נז

נז והם דברי יהודה, יאמר אחר שאני שלחתי כאשר התניתי עמה, והיא הטמינה עצמה זה אות כי תקח לה הערבון, ולא אתה תקח לה הגדי וכן פי' הבאר יצחק, וכתב "והתימה על הרא"ם שלא הבין כן בדברי הראב"ע והוקשה עליו עיין ברא"ם":

פירוש נח

נח כי שרש המלה "שלש" וכשידברו על החדשים יוסיפו מ"ם על האותיות השרש וישימהו על תחלת המלה כתיבת "כמשלש" הכ"ף הוא לדמיון תחת כמו, ור"ל כמשלש חדשים שלא הי' השלשה חדשים שלימים:

פירוש נט

נט פי' כשידברו על הימים יוסיפו מ"ם בסוף המלה כמו "שלשום" ובמקו"ח יש גי' אחרת "ובימים בתוס' מ"ם אחר שלש, ובחדשים בתוס' מ"ם קודם שלש":

פירוש ס

ס להשרף:

פירוש סא

סא והיה ראוי להיות מוּצָאֶת, ובעבור אות הגרון מוצַאַת כמו מוּדַעַת (ישעי' יב ה):

פירוש סב
סב שמשפט האל"ף להיות נחה, ואין דין הרחבה באותיות הגרון והוכרח לנקד בצרי הצדיק:

פירוש סג
סג פי' כי הוא מנהגם לומר "הואיל" בלשון תלמוד, אך בלשון מקרא אמר "על כן":

פירוש סד
סד כמו "כן בנות צלפחד דוברות" (במד' כז ז) ר"ל כדין עשתה, ואין פי' הואיל:

פירוש סה
סה ולא שכב עמה עוד, כיון שהפעם הזאת שכב עמה שלא בידיעה ובדרך בזיון כי חשב שהיא קדשה, ואין כבוד לאדם חשוב שישכב עם קדשה, לפיכך לא יסף עוד לדעתה, וכן פי' הרשב"ם:

פירוש סו
סו אחד מהם נתן יד מן הרחם כאלו רצה לצאת:

פירוש סז
סז כי עוד לא קראו לו שם:

פירוש סח
סח שנפתחו שתי השליות יחד ששם הי' התאומים והוא פלא, ועיין בפי' הח' ז"ל (למעלה כה כה) ובביאורי שם:

פירוש סט
סט יפרש "ויהי כמשיב ידו" בעת שהשיב ידו דחקו אחיו ויצא, וכ"ף כמשיב הוא להשערת הזמן וכן פי' הרד"ק וכן תיוב"ע:

פירוש ע
ע והמילדת אמרה כנגד הילוד, מה מאוד פרצת גדד הרחם בדחקך על אחיך ויצאת:

פירוש עא
עא ועליך פרץ, אינו מחובר עם מה פרצת, כי הטעם יפריד ביניהם, והוא מאמר אחר, ופי' עליך דין הפרץ הזה, אם מת אחיך בדחקך עליו לצאת אתה תחלה:

פירוש עב
עב לשון "פרץ" על הסרת הדבר המעכב מלעבור ולהתפשט, והושאל ממנו להוראת התפשטות יותר מדאי שישוער הדבר המתפשט כ"כ כאלו עשה פרץ בדבר הרגיל לעכב, והנה זה סימן כמו שפרץ בצאתו מבטן אמו כן יפרוץ תמיד ויהי' גבור לעולם:

פירוש עג
עג מלשון פרצה:

פירוש עד

עד ופי' עליך פרץ, עליך להתחזק, ולפ"ז אין פרץ מלשון פרצת דרישא דקרא רק הוא כמו "ויפרוץ לרוב" (למעלה ל, ל) וכת"א שם:

פרק לט

פירוש א

א לפי שהעיקר צרכי האדם הוא הלחם אשר הוא אוכל, כינה הכתוב צרכיו בזה, אבל יכלו גם כל שאר צרכיו כגון משכבו ומלבושיו וכדומה ואין ספק שבכלל צרכיו אלה גם אשתו, ומאמר יוסף (למטה פ', ט) "ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו", יחזיק הפי' הזה, ודעת הח' ז"ל אינו כן, ויאמר שהוא רחוק:

פירוש ב

ב כן הוא (ב"ר פו) ופי' סריס חתוך:

פירוש ג

ג וזה טעם ויעזוב, וענינו שכל עשרו ונכסיו עזב בידו:

פירוש ד

ד כי אפילו מגען טמא להם:

פירוש ה

ה וכן פי' הרלב"ג:

פירוש ו

ו ר"ל כמו שפי' באמו, והוא כמו הקדמה לפרשה שלאחריו, כי בעבור היותו טוב רואי, לכן ותשא אשת אדוניו וגו', וכן כתב הרלב"ג "הנה ספר זה כי לזאת הסבה חשקה בו אשת אדוניו" וכן פי' הרמב"ן ועיין רש"י ז"ל, ועיין בראב"מ מה שהעיר ע"ז:

פירוש ז

ז פי' בסמוך אפילו היא בבגדה והוא בבגדו, כי לא מצאנו לשון אצלה על המשגל רק "עמה" או "אותה":

פירוש ח

ח מפרש הכפל לשון, כי היה נזהר אפילו להתיחד עמה לדבר שיחות:

פירוש ט

ט וכן הוא בתנחומא הנדפס מכבר וישב סי' ח' דעת ר' יהודה בר' שלום:

פירוש י

י וכן פי' הרלב"ג:

פירוש יא

יא וכן ת"א "למבדק בכתבי חושבניה" וכן פי' הרשב"ם וכן תיוב"ע:

פירוש יב

יב וכן פי' הרלב"ג "לעשות מלאכתו, היא המלאכה שצוהו עליה אדוניו", כי כל עניניו הי' מוטל עליו:

פירוש יג

יג והוא (בתנחומא וישב סי' ט) לעשות צרכו נכנס ובקש עצמו ולא מצא (פי' שבדק עצמו ולא מצא עצמו איש) דכתיב ואין איש, או דעת הח' ז"ל על חד מאן דאמר (סוטה לו ב וכן בתנחומא שם ובב"ר פ' פז) שראה דמות דיוקנו של אביו וזהו ואין איש מאנשי הבית, אבל איש אחר היה והוא דמות דיוקנו של אביו:

פירוש יד

יד ולא הזכירתו לכבודו, או זה דרך מוסר בנשים, כן דרך הנשים לדבר על בעליהן בסתם "הוא":

פירוש טו

טו כי לא אמר ויחר אפו על יוסף, אלא ויחר אפו בלבד, כי חרה אפו במה שדברה אשתו:

פירוש טז

טז וכן פי' הרלב"ג, כי לא היה בן מות גם לפי מאמר אשתו, כי לא נשלמה מחשבתו, ועוד כי כבר היה הדבר בספק אצלו:

פירוש יז

יז "מקום אשר אסירי המלך אסורים שם" מזה נדע כי הוא שם מצרי:

פירוש יח

יח ופי' הח' ז"ל שם "שהן הסוסיות, וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך לשון הקדש":

פירוש יט

יט לעשות, ובכ"י רש"ד הגי' "כל אשר היו עושים":

פירוש כ

כ וכן ת"א ויוב"ע:

פירוש כא

כא פי' מה שכתוב "אין שר בית הסהר רואה את כל מאומה בידו" (למטה פ' כג):

פרק מ

פירוש א
א פי' כי אין הנחת מלת חטא בדבר השם ית' לבד רק נופלת על כל שינוי ממה שלא יתכן, וכן אמר הכתוב "לאדניהם למלך מצרים":

פירוש ב
ב במג"ט הגי' "ובעבור":

פירוש ג
ג כי כל אלה שהם על משקל סריס, כמו פָּקִיד, חָסִיד, נָזִיר, הם בקמץ תחת האות הראשון בהיותם סמוכים, ואם בלשון רבים ישתנה וישוב בשו"א כמו "ויפקד המלך פְּקִידִים" (אסתר ב, ג) והיה ראוי להיות כן סְרִיסָיו בשו"א תחת הסמ"ך, ואנחנו רואים כי לא השתנה כי הוא בא בקמ"ץ:

פירוש ד
ד על משקל **אַדִּיר אַבִּיר**:

פירוש ה
ה שהיה ראוי לבוא בריי"ש שאינו מקבל דגש:

פירוש ו
ו וכן ת"א "במטרת בית רב קטוליא" וכן תיוב"ע, ובכ"י רש"ד הגי' "נשמרים עד עת שלא יברחו" וזה מתוקן יותר:

פירוש ז
ז מה שאמר שלא חטא, ורצה להקל עונשו, ואו"ת "ומַנִי" וכן תיוב"ע, והוא ענין מנוי וגזברות:

פירוש ח
ח שיהיה שם פקיד על האסורים:

פירוש ט
ט הוא ר' יונה ן' גנאח:

פירוש י
י והיה מקודם ג"כ בבית אדונו:

פירוש יא
יא ולשרת את שרי המלוכה היא מעלה גדולה אצלו:

פירוש יב
יב וי"ג "טעם":

פירוש יג
יג וי"ג "כפתרון חלומו:

פירוש יד
יד וביאור מלת פתרון, הוא פירוש וביאור חלום או חידה, והוא כמו פשר בארמית, וכן כתב הח' ז"ל (למטה פסוק יב) "פתרונו פירושו, כי לא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום":

פירוש טו
טו כל אחד ראה בחלומו, חלומו והפתרון והענין אשר עבר עליו ולא בא ברוב ענין שלא יתקיים רק מקצת ממנו אלא כלו אמת:

פירוש טז
טז דבור זה צ"ל אחר דבור "ויבא אליהם" שאח"ז כבכתוב:

פירוש יז
יז והוא הפך המנוחה וההשקט והכוונה שראה בפניהם העדר מנוחת הלב, ורש"י ז"ל פי' זועפים עצבים וכן פי' הרד"ק:

פירוש יח
יח דעת הח' ז"ל שבית הסהר איננו הבור, והי' שר המשקים והאופים בבית הסהר במקום אשר אסירי המלך אסורים שם, והיו בבית הסהר חדרים ועליות מחולפים זה מזה, ושם הי', ויוסף היה בבור למטה ושם לן בלילה, וביום היה עולה לשרת את השרים, ועיין בפי' הת' ז"ל (שמות יא ה) ובביאורי שם, ולכן פי' הח' ז"ל מלת זועפים רועשים, אשר ע"י הרעש שעשו עלה עליהם יוסף ושאלם ע"ז:

פירוש יט
יט מפני שהוא יחלים בני אדם:

פירוש כ
כ הוא מראה לו העתידות:

פירוש כא
כא ולהשם הפתרונים וישכיל בני אדם להבין דברי החלומות ופתרונם שאם לא ימצא פותר חלומות יהיו החלומות לבטלה:

פירוש כב
כב והוא אמר להם כן, כדי שלא ימנעו מלהגיד לו, או שהיתה כוונתו, שלא יענישוהו אם יפתור להם לרעה:

פירוש כג

כג הם דברי ר' אלעזר (ברכות כה ב) ועיין עקידה וישב שער כ"ט מה שביאר בזה, ועיין בהכותב לעין יעקב שם פרק הרואה שכתב "ואם יקשה עליך מאמרם כל החלומות הולכים אחר הפה, יתרץ קושיא זאת כדברי הר"א בן עזרא שדרכו לפרש הפסוקים על דרך הפשט ממש מתיישב על הלשון, וכ"כ פי' נאה בפ' "הלא לאלהים פתרונים" וכלל כוונתו כי פתרון החלומות לד', כי הוא יודע העתיד ומראה אותו בחלום, וכאשר הוקשה לו מאמר הולכים אחר הפה, אמר שהם דברי יחיד":

פירוש כד

כד אשכל הוא שת"ז לשריג שבו קבוץ ענבים, ויאמר הבשילו כי בישול הפירות הוא כמו בישול הבשר כי כמו שאין ראוי לאכול הבשר קודם שיתבשל, כן אין ראוי לאכול הפירות קודם שיתבשלו, אלא שבישול הפירות הוא בישול הטבע, ובשול הבשר וכיוצא בו הוא בשול המעשה, והנה מקודם עלתה נצה והוא הבוסר והיתה אשכולות, ומיד הבשילו אשכלותיה עד שהיו ענבים, והנה אשכולות הפך הבוסר, ובוסר נקרא הפרי שלא נתבשל כל צרכו:

פירוש כה

כה ר"ל הבשילו מבנין הפעיל, ובשל מבנין הקל:

פירוש כו

כו ענינו סחיטה, וכן ת"א ויוב"ע וְעַצָרִית ובמשנה "הסוחט זיתים" (מעשרות פ"ד מ"א) ודעת הח' ז"ל שלא שחט אותם על הכוס, כי אין זה מן המוסר, רק שוחט במקום אחר ומביא היין על הכוס. ויביא ראיה מן שוחטי הילדים לע"ז, והיו מקריבים הדם לע"ז, והגופים הי' נשלכים בנחלים וכן כתב הר' ז"ל בפי' (ישעיה נז ה) "שוחטי הילדים, כמו ואשחט אותם:

פירוש כז

כז נראה שדעת הגאון שעצר הענבים בתוך הכוס:

פירוש כח

כח עיין (למעלה הערה יד):

פירוש כט

כט כן הוא בנדפסים, אבל התשובה על השאלה חסרה לגמרי בפירושו, ובכ"י רש"ד "ויתכן שהיה יוסף יודע יום הולדת פרעה וכו', כי היום יש מלכים שיעשו משתה",

וזאת היא התשובה לאותם השואלים, וידע יוסף שהם עוד ג' ימים, ועיין רמב"ן מה שכתב ע"ז:

פירוש ל

ל פי' בהשלמת שנתם:

פירוש לא

לא גם ישלח אסורים דרור:

פירוש לב

לב המלכה היתה עתידה ללדת עד יום ג' ומשם ידע יוסף:

פירוש לג

לג וכן פי' הרד"ק "ירים ראשך שהוא עתה בשפל ואתה במאסר", ופי' הח' ז"ל יסב לשני פירושים, מלשון הרמה, מגזרת "ונשא מגבעות" (ישעי' ב, ב) ומגזרת "כי תשא" (שמות ל יב) שהוא מספר, ויפרש תחלה ירים, ואח"כ יפרש שהוא בדרך מספר, כי הרמת ראשו יהיה בעת אשר יספור אותו בתוך עבדיו,

פירוש לד

לד וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם, וכן כתב הרלב"ג "הרצון בו כתרגומו, שימנה אותך בתוך עבדיו":

פירוש לה

לה וז"ל שם (שמות ל יב) "כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות הפרסים, בראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים" (פי' וזה טעם כי תשא את ראש וגו' שהוא כלל המספר):

פירוש לו

לו וכן פי' רש"י ז"ל "בסיס שלך ומושבך", וכן פי' הרד"ק מקום מושבך שהיית נכון בו מתחלה ואונקלוס ויוב"ע לא תרגמו רק הכוונה:

פירוש לז

לז כמו "והניחה שם על מכונתה" (זכרי' ה יא) ופי' רש"י ז"ל שם על קביעותה ועל בסיסה:

פירוש לח

לח וכמו "על מתכונתו" (דה"ב כד יג) שפי' שם על מכונו:

פירוש לט

לט ושרשו "כון" מגזרת "כן בנות צלפחד דוברות" (במד' כז ז) ופירושו שם שיש לדבריהם יסוד וקיום:

פירוש מ

מ ופי' שם הח' ז"ל "על מתכונתו" שפי' על קיומו:

פירוש מא

מא ושם האריך לבאר עיי"ש, וכתב הרמב"ן ז"ל אין זאת ארץ כנען כלה, אלא חברון וסביבותיה ארץ מגורי אברהם יצחק ויעקב:

פירוש מב

מב ובכ"י רש"ד מצוין זה בפ' טז, וקודם לו נכתב ציון מהפ' טז "בחלומי" מן פ' טז "אף אני בחלומי", והציון הזה נשמט ע"י המעתיקים:

פירוש מג

מג כי כל חלום בכח הדמיון יסודו, דומה לו כאלו רואה, ובאמת אינו רואה מאומה וי"ג "במקרה" בה"א מפני שהחלום במקרה ולא בפועל:

פירוש מד

מד יפרש פה תיבת "והנה" שטעמה כאילו, כאילו רואה, ואף כי בכל מקום תיבת "והנה" הוא מלת הזמון בהתחלת הדבור, והשמעת דבר לזרוז:

פירוש מה

מה שהיה בהם לחם לבן כלחם המלך, מלשון "ולא עתה פניו יחורו" (ישעי' כט כב), מן הארמית שתאמר ללבן חיור, וכ"ת יוב"ע "סלין דפיתא נחיא", וכן פי' הרלב"ג:

פירוש מו

מו עיין בפי' הח' ז"ל (למעלה לו כ) בפ' "אלה בני שעיר החורי":

פירוש מז

מז ר"ל הפתרון יהיה טרם אשר יעברו אלו ג' ימים, והוא כמו "עוד זה מדבר" (איוב א טז) ודעתו כי מלת עוד המחובר בביי"ת מורה בתוך המשך הזמן, וכן "בעוד הילד חי" (ש"ב, יב, כב) שפי' כ"ז המשך חיות הילד, וכן פי' בעוד שלשת ימים בתוך שלשת ימים, לא אחר ג' ימים, לכן נאמר אחריו "ויהי ביום השלישי" ואם פירושו בסוף היה ראוי לומר "ויהי ביום הרביעי":

פירוש מח

מח ע"י חרב, ופי' יקחנו ממקומו (ועיין למעלה קרני אור הערה י):

פירוש מט

מט וכמו שפי' אצל ישא הראשון מענין הרמה, וכן פי' הרלב"ג:

פירוש נ

נ ר"ל מקור מבנין הפעל, וראוי לבוא בויו"ו תחת יו"ד פ"פ והוא "הולדת" כי שרשו "ילד" ובא הדגש בלמ"ד עי"ן הפעל תמורת הנח:

פירוש נא

נא וכן כתב הרד"ק, ועיין בהבנת המקרא לרוו"ה מה שכתב ע"ז:

פירוש נב

נב פי' שם דבר על כל משקה אשר ישתה, ולפי"ז יהיה פי' שר המשקים הממונה על המשקים אשר ישתה המלך וכן ת"א ויוב"ע:

פירוש נג

נג הוא שם תואר אל הפועל, והוא האיש הנותן להם לשתות נקרא משקה, וכן כתב הרד"ק:

פירוש נד

נד וכתב ע"ז הרש"ד שאין ראיותיו מכריעות, כי גם שם נוכל לומר על הזכירה בלב עיי"ש:

פירוש נה

נה זכירה היא ביד האדם לעשות לו סימן ואות לזכרון, ולכן תקדם תמיד הזכירה להאזהרה משכחה, זכור אל תשכח (דברים ט ז) זכור את אשר עשה לך (שם כה יז) "לא תשכח" (שם, שם יט) וזה לא עשה לו אות לזכרון ולכך וישכחהו (רוו"ה):

פרק מא

פירוש א

א לא פירש במקרא מתי התחילו השתי שנים:

פירוש ב

ב באבשלום כשהלך לחברון למרוד בדוד אביו, ולא ידענו לאיזה מספר ירמז הכתוב, וכן (בשמות יב מ) ע"פ "ומושב בני ישראל" כתב שם הח' ז"ל ג"כ "חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים, והנה אזכיר מקצתם "ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבישלום" (ש"ב טו ז) ואבישלום לא היה בן ארבעים שנה גם לא נשלמה מלכות בית דוד, ומפרשים אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים (ש"א ז ב):

פירוש ג

ג ופי' שם הח' ז"ל כי זו הנבואה היתה בימי אחז, מלכותו היתה שש עשרה שנה (מ"ב טז ב) ובשנת שש לחזקיהו בנו גלתה שומרון (וכן כתוב בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע מלך ישראל נלכדה שומרון ויגל מלך ישראל את ישראל אשורה (מ"ב יח י, יא)) ע"כ הוצרכו המפרשים לאמר כי תחילת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס "וישראל גלה יגלה מעל אדמתו" (עמוס ז, יא) אחרים אמרו משנת הרעש:

פירוש ד

ד ויש ג"כ דעות בזה המספר, כי לא נדע לנו לאיזה מספר יספור, וכן כתב הח' ז"ל (שמות יב מ) "י"א בן שלשים שנה נתנבא, וי"א ליובל, וי"א מציאת ספר תורה שמצא חלקיה הכהן, ואני לא ידעתי, כי הם סברות בלי יסוד ומשענת" ועיין ביאורי שם, ובקרני אור פה:

פירוש ה

ה וכן הוא (תנחומא סוף וישב, תנחומא הוצ' הח' רש"ב ריש מקץ, ב"ר פ' פט, שו"ט מזמור ק"ה ילקוט רמז קמז):

פירוש ו

ו כי מקודם הי' יוסף במקום אחר, או בבית הסהר הזה, רק היה למטה בבור, ובעת אשר הובאו סריסי פרעה העלהו למעלה לשרת אותם שם וכמו שפי' (למעלה מ, ד):

פירוש ז

ז למעלה (ד, ג) כי נקראת השנה תמימה ימים בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה, וכן שנתים ימים שלמים, ואם נכתב שנתיים בלא ימים יתכן שאינן שלימות מיום אל יום, וכן פי' הרשב"ם, ובמקח"מ הגי' "וטעם שנתים ימים כבר פרשתיו":

פירוש ח

ח אינו פועל בינוני, כי לא מצאנו פועל בינוני במקום עבר, אבל הוא תואר, ותחסר מלת ההרכבה "היה" ושיעורו "היה חולם":

פירוש ט

ט פירושו ג"כ היתה שומעת (עיין למעלה כז ה הערה א):

פירוש י

י מקום שגדל שם דשא וחצר לבהמה, וכן פירש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם "באחו מקום עשבים":

פירוש יא

יא וכן פי' הרמב"ן "הוא שם לדשא ועשב הגדל באגם וכל שפת הנהרות", וכתיוב"ע "בגו גומיא" מן "היגאה גומא" (איוב ח יא) וכן פי' הרדי"א:

פירוש יב

יב פי' הבי"ת מן "באחו" נוסף:

פירוש יג

יג הראוי מרורים, וכן ותרעינה אחו, ופי' צמחים, וכן פי' הרמב"ן, וכתב עוד "ואולי הוא מלשון אחוה בעבור היות מיני העשבים רבים גדלים יחד:

פירוש יד

יד וכן פי' שם הח' ז"ל מגזרת באחו, וכן פי' רש"י ז"ל שם, וכתב הרד"ק ומשפטו אַחֻוִים:

פירוש טו

טו ופי' הוא משרשו ודומה לו, וכן הביא הרד"ק השני פירושים בשרש "אחה", ומה שאמר בן אמו, כ"א הוא בן אמו אזי אחיו הוא בלי ספק, אבל מן האב ספק יש בו:

פירוש טז

טז כי לא מצאנו נפרד שבול, רק שבולה, או שבולת:

פירוש יז

יז כי ביו"ד מ"ם הואו לשון זכר, ובלשון נקבה וי"ו תי"ו, ולכן באו התארים בסימן קבוץ הנקבות בריאות וטובות:

פירוש יח

יח שיבואו ג"כ ביו"ד מ"ם והם לשון נקבה:

פירוש יט

יט ובכ"י רש"ד "שארע להם שדפון" ונכון הוא:

פירוש כ

כ וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א "ושקיפן קדום" והוא לקות הזרע מרוח קדים הנכנס בשבלים, עד שלא נשלם בישולם ולא יגמלו, וזהו שאמר "ושדפה לפני "קמה" (מ"ב יט כו) טרם היוהו קמה, כי כאשר נגמר יקרא קמה:

פירוש כא

כא כי בדבר עגול אינו שייך תחלה וסוף, ואיך שייך לומר קדם או אחור, ע"כ נותן הטעם אשר זורח השמש בתחלה משם:

פירוש כב

כב וי"ג בהיפך "הבריאות כמו המלאות" וכן נכון יותר ונאמר בריאות אצל שבלים ע"ד ההשאלה וענינו כמו המלאות:

פירוש כג

כג ונו"ן נפעל נבלע בדגש הפ"א וַתִּפָּעֵם הראוי "ותנפעם":

פירוש כד

כד וכן הרד"ק בשרש "פעם" חבר אותה את "הולם פעם" מלשון שבר וכתיתה, וכן "ותחל רוח ד' לפעמו" (שופ' יג כה) פי' לשברו ולכתתו, וכן "פעמון זהב ורמון" (שמות כח לד) לפי שהוא מתקשקש ומתכתת בענבל שבתוכו, וכן בפי' על התורה "ותפעם, נשברה רוחו מדאגתו על החלום":

פירוש כה

כה והיא מליצה נכבדת אל הרוח שבאדם שאיננה מיושבת מחמת הצער שעולה מן הגוף המוכה ונשבר (רש"ד):

פירוש כו

כו כי שרשה "חרטם" מארבע אותיות:

פירוש כז

כז וי"ג "ההולדות", וכן כתב הח' ז"ל בפי' (בדניאל ב ב) "חרטומים הם חכמי התולדות היודעים העיקרים ותולדות כל דבר, וכל מעשים שיעשו בלט, וכן כתוב בחרטומי מצרים":

פירוש כח

כח וכן כתב הח' ז"ל (שם) "כי הכשרים הם חכמי המזלות שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולדי האדם לנהוג המעלות על הגבולין, ועל מבטי הכוכבים המשרתים ושני המאורות, ותקופת השנה והחודש והשבוע והיום:

פירוש כט

כט (ושם) "כי החרטומים יודעים עיקר החלומות, ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה":

פירוש ל

ל וכן פי' הרד"ק, אעפ"י שאינו מן המוסר להזכיר אדם חטאיו שחטא אל המלך לפניו, אחר שעברה עת הסליחה, עתה אמר אני אזכיר אותם לצורך המלך:

פירוש לא

לא פי' ששם העצם שלו יהיה "פרעה":

פירוש לב
לב כמו מלך על פי דרשתם ז"ל:

פירוש לג
לג והיה בימי דוד (ש"ב ה יא) ובימי שלמה בנו (מ"א ה טו) והוא שם תואר על שם המלוכה:

פירוש לד
לד גם נקרא סולטאן, ומי שהוא מזרע המלוכה הראשון נקרא פליפ"א:

פירוש לה
לה למעלה (יב טו):

פירוש לו
לו שמות (ב כג, א ח):

פירוש לז
לז בירמיה (מד ל) "הנני נותן את פרעה חפרע מלך מצרים ביד אויביו":

פירוש לח
לח שם העצם שלו היה חפרע, ושם התואר היה פרעה:

פירוש לט
לט ופרעה הוא שם התואר:

פירוש מ
מ כן הוא (בויק"ר פ' כ) "ולרשע זה פרעה נכה כיון שביקש לישב על הכסא של שלמה הכישו ארי ושברו, ע"כ נקרא נכה, וכן הוא בתרגום שני על אסתר:

פירוש מא
מא פי' כי בענין רחבעם כתיב "עלה ששק מלך מצרים על ירושלים, ויקח את אוצרות בית ד', ואת אוצרות בית המלך, ואת הכל לקח, ויקח את כל מגיני הזהב אשר עשה שלמה" (מ"א יד, כה וכו) ואם היה לקח גם הכסא, למה לא הזכירו הכתוב ודעת הח' ז"ל שהדרש הוא דברי יחיד:

פירוש מב
מב ואם היה שם העצם, לא היו קורא בשמו בפניו, רק אמר "אדוני קצף", או "המלך קצף":

פירוש מג
מג כי אם שם התואר, והוא כמו שיאמר עליו "המלך":

פירוש מד
מד ושנה אותו פעם שנית מפני הדברים שהי' ביניהם, וכן הוא דרך הלשון:

פירוש מה
מה וכתב הח' ז"ל שם, "הזכיר אני ב' פעמים, והאחד רב, רק דרך הלשון כך":

פירוש מו
מו למעלה (מ יב) ועיין רש"י ורמב"ן מה שפי' בזה:

פירוש מז
מז ופי' מי שבידו להשיב והוא פרעה הנזכר למעלה וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש מח
מח וכן תיוב"ע "וְתֵי אותֵיב בְּמֵילֵיה עַל סֵדֶר שְׁמוּשֵׁי" וקאי על יוסף:

פירוש מט
מט הוא השיב אותי על כני:

פירוש נ
נ והוא תלה את שר המשקים, וכל זה עשה בדבורו, כי ע"י הדבור יכול האיש לפעול, אפילו אם הפתרון אינו מענין החלום:

פירוש נא
נא או עשה הכל ע"י פתרונו, ואם פעל הפתרון צריך להיות הפתרון עפ"י משפטי החלום:

פירוש נב
נב פי' דק"ל דהיל"ל ויריצהו, כמו שהתחיל, וישלח פרעה ויקרא וגו' בל"י, לז"א שיפול ל"ר על שלוחי פרעה ופי' הוציאו אותו במרוצה משם כי דבר המלך נחוץ:

פירוש נג
נג וחסר "המגלח" ושיעורו "ויגלח אותו המגלח" ואינו מבנין נפעל כי אינו יכול לגלח לעצמו:

פירוש נד
נד בלעדי:

פירוש נה
נה שאמר לו פרעה:

פירוש נו
נו יוסף אמר לפרעה בלעדי, הדבר אינו תלוי בי, פתרוני יענה אלהים, הקב"ה יודיעני לפתור שלומך, ואמר בלשון עניה "יענה אלהים את שלום פרעה" כי ההודעה הבאה מן האל נקראת עניה, כמו "מה ענך ד' " (ירמי' כג לז):

פירוש נז
נז בעבור שאמר פרעה אליו:

פירוש נח
נח יוסף ענה לו בלעדי פי' חוץ ממני, הטעם חכמה זו תלויה ביד זולתי, והפותר הוא אלהים:

פירוש נט
נט כי הענין הזה הוא הנוגע לענין הנהגת המלוכה, ולזה אין איש יכול לפתור אותו:

פירוש ס
ס ופי' שם הח' ז"ל "ענינו ממציא":

פירוש סא
סא כי אינו ענית קול, רק הושאל גם על עשות דבר המבוקש:

פירוש סב
סב הוא קרוב מלשון השבת הדבור והעניה והוא ע"ד מליצה:

פירוש סג
סג פה הוסיף "דלות":

פירוש סד
סד שאמר למעלה בפסוק ג':

פירוש סה
סה כי למעלה פסוק ג' אמר רעות מראה, וכאן אמר דלות ורעות תאר, וכן במקום ודקות, אמר פה ורקות, וכן בחלום השבלים הוסיף וגרע ושינה:

פירוש סו
סו כי הכוונה אחת, והכלל כי בהשנות הדברים יוסיף האדם או יגרע או ישנה, ואינו שומר אלא שיהיה הענין אחד, ועיין קרני אור:

פירוש סז
סז דהוה למכתב ומראיהן רעות, ע"כ יפרש הח' ז"ל מראה כל אחת מהן:

פירוש סח
סח ואשר הוסיף "ומראיהן רע כאשר בתחלה", אשר לא כתוב בחלומו הוא אשר הוסיף פרעה לפרש חלומו:

פירוש סט
סט וכן הוסיף פה "ולא נדע כי באו אל קרבנה" כי הי' כאשר הי' בראשונה:

פירוש ע
ע ובלשון ארמי הוא סלע, ופי' רש"י ז"ל, הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע, וכן פי' הרשב"ם:

פירוש עא
עא כי כן אמר יוסף במקום צנומות רקות בפ' כז:

פירוש עב
עב ויתחלף הלמ"ד בנו"ן, ופי', כי אין להם רק צלם ודמות:

פירוש עג
עג כן נקרא בלשון ישמעאל צלם צנם ונקרא צלם בעבור שהוא ריק ואין בו תועלת:

פירוש עד
עד פי' שבע הוא שם המקרה, ושיעורו אשר בהם יהיה שבע גדול:

פירוש עה
עה שהוא ג"כ שם המקרה:

פירוש עו
עו פי' אם הוא אכל, הנה הוא שבע, והפעולה נקראת שובע, כי המאכל פועל השובע:

פירוש עז
עז כי אנו מודים על המאכל שנתן לנו להיות שבע:

פירוש עח
עח זהו פי' מה שאמר בפסוק כ"ג ומראיהן רע כאשר בתחלה והפתרון הוא ולא יודע השבע, ורש"י ז"ל פי' הוא פתרון "ולא נדע כי באו אל קרבנה":

פירוש עט
עט השנות מלשון שנים והוא מקור מבנין נפעל:

פירוש פ
פ פי' כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים, ולא תשתנה גזירתו:

פירוש פא
פא ולא בשתי לילות:

פירוש פב
פב הוא סימן על מהירות, ויורה שלא יתעכב הדבר לבא זמן הרבה, אלא יהיה מיד בלי איחור:

פירוש פג
פג פי' יקבל ממנו העצה שיתן לו:

פירוש פד
פד והקנין ג"כ נקרא בשם עשיה, ופי' יקנה ע"י הפקידים התבואה בשנות השבע לשנות הרעב:

פירוש פה
פה דעת הח' ז"ל שהחומש קנה מאתם, וכן פי' הרלב"ג וכן דעת שד"ל:

פירוש פו

פו וכן פי' הרשב"ם, כי כל זה היה בעל כרחם של מצרים, ולכך כתיב "ויפקד פקידים" "ויצברו", שכן מצינו באחשורוש "ויפקד המלך פקידים" (אסתר ב ג) ויקבצו וגו' (שם):

פירוש פז

פז ועומד להבר, וע"ש סופו נקרא בר, כמו "ברו לכם איש" (ש"א יז ח) וכן "ועמקים יעטפו בר" (תה' סה יד):

פירוש פח

פח כי איך נפרש "וימלאו את כליהם בר" (למטה מב כה) ונופל על התבואה הנקיה אשר כבר זורה והוברה ושרשו "ברר":

פירוש פט

פט יתרץ להשואל:

פירוש צ

צ שלא תרקב, וכן הוא (ב"ר פ צ) "נתן בהם עפר וקטמיות דברים שהן מעמידין פירות" ועיין קרני אור:

פירוש צא

צא אם נמצא בעולם איש כזה, והנו"ן מורה על זמן העבר:

פירוש צב

צב וכן פי' הרד"ק הנון למדברים, וכן ת"א ויוב"ע "הנשכח כדין" וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין קרני אור:

פירוש צג

צג וכן פי' הרמב"ן כי בעבור שהיה עברי, והם שנואי נפש המצריים, ע"כ לא רצה למנותו משנה בלא רשותם ע"כ אמר להם שלא ימצאו מצרי כמוהו:

פירוש צד

צד וכן ת"א "ממנא על ביתי", ויוב"ע תרגם "אפיטרופוס על ביתי" הוסיפו ענין ההתמנות והשררות על לשון המקרא, ולפי דעת בעל הכוה"ק אין כאן חסרון, כי מלת "על" הוא שם תואר, כמו "ואל על יקראוהו" (הושע יא ז) שפי' עליון, א"כ יהיה "על" שם נסמך על ביתי:

פירוש צה

צה שפי' כלי זין, כי הראוי יִנָשֵׂק, ודגש השי"ן לחסרון הנו"ן:

פירוש צו
צו ופי' שיהיה שר צבא החיל:

פירוש צז
צז פי' שכולם ישקו גזרתך להשלימה:

פירוש צח
צח ופי' לשון הוה, ולא לשון עתיד, ולא נוכל לאמר אגדל את הכסא ממך, כי הוא פועל עומד, ולא פועל יוצא:

פירוש צט
צט ענינו מפאת או בדבר הכסא אהיה גדול ממך, שאני אשב בכסא המלוכה ולא אתה:

פירוש ק
ק שיהיה פירושו גדל אותי:

פירוש קא
קא וכן פי' הח' ז"ל שם "גדל היתום עמי", וכן פי' ר"ש ן' מלך שם, "ענין התרבות, ופי' גדל עמי, והוא עומד":

פירוש קב
קב מצד עליה האלה נובלת, כי היא בעצמה איננה נובלת, ומלת נובלת תואר אל עלה, שהיא אלה נובלת מפאת עליה:

פירוש קג
קג וז"ל הח' ז"ל שם "ותאבדו דרך תהי' אובדים מפאת הדרך, כמו נובלת עליה, כי היא בעצמה איננה נובלת רק עליה נובלים, כי היא מהפועלים העומדים", והנה טעם אלה שלשתם והדומים להם שוה, והם עומדים כמו ואגדל ממך בגדולת הכסא, והעלה תקרא נובלת מטעם שנובלת עליה, והאובדים נקראו אבודים מטעם אבדם הדרך:

פירוש קד
קד וכן ת"א ויוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל, וכדעת רשב"ם שבשעת נתינת טבעת על יד יוסף אמר לו כך:

פירוש קה
קה ושם (שמות כה ד) פי', כי הוא הבד מין ממיני הפשתים ימצאו במצרים לבדו, רק הוא לבן ואינו צבוע וכן "שש ורקמה ממצרים" (יחז' טז יג), וכן פי' רש"י ז"ל, דבר חשיבות הוא במצרים, וכן פי' הרשב"ם:

פירוש קו
קו ענינו דבר הפרוש, וכן פי' הרשב"ם לשון דבר הפרוש פשוט על האדם:

פירוש קז
קז שני לו במעלה:

פירוש קח
קח וכן פי' הרמב"ן, והרשב"ם, והרלב"ג, והרדי"א, ולפי"ז משנה תואר לאדם שהוא משנה למלך, כמו "ואני אהיה לך למשנה" (ש"א כג יז) כי מרדכי היהודי משנה (אסתר יו"ד, ג) שבכל אלו משנה תואר ולא שם המקרה, וכן פי' הרד"ק בשרשיו שרש "רכב" ובפי' על התורה:

פירוש קט
קט במ"א (יו"ד כט) "ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה", ופי' הרד"ק שם, מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים, וכן בשרשים שרש "רכב" כתב, כי סתם מרכבה ארבעה סוסים, לפי שמצאנו "ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה" ואחר שהסוס הוא במאה וחמשים הנה ד' פעמים ק"ן הם ת"ר:

פירוש קי
קי וכן כתב הרד"ק, האל"ף למדבר כלומר כל אחד היה קורא לפניו אברך:

פירוש קיא
קיא פי' בנין הפעיל אשר גם אחרים יכרעו לפניו:

פירוש קיב
קיב מבנין הקל אשר הוא בעצמו כרע על ברכיו:

פירוש קיג
קיג וכן סיים רש"י ז"ל אין אברך אלא לשון ברכים:

פירוש קיד
קיד הוא ר' יונה ן' גנאח:

פירוש קטו
קטו מקור:

פירוש קטז
קטז וכן פי' הרד"ק "האלף במקום ה"א הברך":

פירוש קיז
קיז טעות הדפוס הוא, כי שם כתיב "השכם" בה"א, ודעת ר' יונה על הפסוק הקודם (פסוק ג) "אשכים ודבר" ודעת ר' יונה הובא בשרשיו שרש "ברך" וז"ל "ויקראו לפניו אברך עקרו הברך, והמירו הה"א באל"ף כמו "אשכים ודבר", והוא מקור צוה בו,

וכאילו פירושו השתחויה, ר"ל השתחוו", וכן פי' מנחם (מחברת מנחם) "ברכוב יוסף במרכבת המשנה הכריז לפניו המכריז וכן היה אומר זה השליט הראוי לברוך לפניו ולהשתחוות לו" ועי' קרני אור:

פירוש קיח
קיח ר"ל באל"ף מאותיות אית"ן, ופי' אשכמתי:

פירוש קיט
קיט לא ירים איש את ידו ואת רגלו:

פירוש קכ
קכ ר"ל כאילו כתיב רגל לו, אפילו מי שיש לו רשות ללכת לא ירים בלתי רשות יוסף:

פירוש קכא
קכא שלא יהיה רשות לשום אדם לעשות דבר בכל ארץ מצרים בעניני הנהגת המדינה והשררה בלעדו:

פירוש קכב
קכב כי לא נדע שפת מצרית, ולא ידענו סבתו:

פירוש קכג
קכג כלומר ממצרית לעברית:

פירוש קכד
קכד ר"ל אשר קראו פרעה בלשון מצרים שהעברי שלו צפנת פענח:

פירוש קכה
קכה יפרש כעת המלות צפנת פענח:

פירוש קכו
קכו ולשון מצרים הוא, ופירושו כמו שביאר אונקלוס בתרגומו "גַּבְרָא דְּמִטַּמְרָן גָּלְיָן ליה", וכתב הנל"ג משמע שסובר שהוא לשון מצרית:

פירוש קכז
קכז בת ד' אותיות:

פירוש קכח
קכח הח' ז"ל יפרש שם "כהן" שפי' עובד, הן לקדושה והן לטומאה:

פירוש קכט
קכט וכן פי' הרמב"ן ז"ל, כי לשון כהונה שירות, אבל לא לאלהות בלבד, "כי הנה בני דוד כהנים הי'" (ש"ב ח יח) ובמקומו (בדה"א יח יז) "ובני דוד הראשונים ליד המלך":

פירוש קל
קל וכן נוהגין עוד היום במצרים ובארצות האחרים של הישמעאלים, וכן ת"א ויוב"ע "ונפק יוסף שליט":

פירוש קלא
קלא כל האוכל שהיה בידם:

פירוש קלב
קלב שאין פירושו שכולם באו:

פירוש קלג
קלג וכן פי' הרלב"ג, כל האוכל שהיה יכול לקבץ אחר השאיר לעם הארץ, מה שיספיק להם לאכול ולזרוע:

פירוש קלד
קלד וכן (למעלה כו ז) על הפ' "פן יהרגוני אנשי המקום" כתב הח' ז"ל כי תחסר מלת "כי אמר":

פירוש קלה
קלה עיין ערכו בראש הספר:

פירוש קלו
קלו נשני מן "נשש" כמו "חֲנַנִי אלהים" (למעלה לג יא) מן חנן, הדגש תחת אות החסירה (רשב"ם) והיה ראוי להיות נְשַׁשַׁנִי על משקל פְּקָדַנִי, ובחסרון השי"ן עי"ן הפעל נעתקה נקודתה על פ"א הפעל ונשתנה הקמץ לפתח תולדתו, בעבור הדגש שאחריו שלא יבוא אחר ת"ג, (רש"ד):

פירוש קלז
קלז עיין ערכו בראש הספר:

פירוש קלח
קלח דעתו שהוא מנחי ל"ה, וראוי להיות נְשַׁנִי בפלס צַוָּנִי ובא הפתח במקום החירק, ולשניהם הוא ענין שכחה (שם):

פירוש קלט
קלט כי שרשו חלל מן הכפולים, עתיד לנסתרות מבנין הקל, והיו"ד הוא רק יו"ד המשך שלא לצורך שרש או שמוש, כמו היו"ד במלת "תסבינה" (למעלה לז ז) (שם):

פירוש קמ
קמ וכן פי' הרלב"ג:

פירוש קמא
קמא יפרש אשר בהם, האוצרות שהיו עמם בערי מצרים, כי בתחלה לא פתח האוצרות שהיו בארץ מצרים:

פירוש קמב
קמב לשון שבר מבנין הקל יאמר על המוכר ועל הקונה, כי הפעולה באה ע"ש התבואה שנקראת שבר, לפי שהיא שוברת הרעב, והמוכר נותן השבר והקונה לוקח השבר, והפעולה על שניהם:

פירוש קמג
קמג פי' למצרים מכר תחילה, קודם שמכר לאחרים:

פירוש קמד
קמד שקנו ממנו והוא מכר להם:

פירוש קמה
קמה וכן פי רש"י ז"ל, ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף, וכן פי' הרשב"ם, וכן כתב הרד"ק בשרש "שבר" באחרונה:

פרק מב

פירוש א
א היה צ"ל וישמע יעקב, ויפרש:

פירוש ב
ב כל החמשה ההרגשות:

פירוש ג
ג פי' במוח הראש:

פירוש ד
ד עיין ביאורי (שם אות נ):

פירוש ה
ה ועל האור אין שייך מתיקות:

פירוש ו
ו ר"ל וישמע יעקב, וכן "וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים" (שמות כ יח):

פירוש ז
ז וכן פי' הרלב"ג:

פירוש ח
ח ורד"ק פי', למה אתם מראים עצמיכם שיש לכם תבואה, ושאר בני אדם הולכים לקנות תבואה ואתם יושבים:

פירוש ט
ט שפי' שם ענין מלחמה, כי הי' מריבים זה עם זה על ענין ההליכה לומר מי ילך, והיא אמר להם רדו שמה שילכו כולם:

פירוש י
י וכן פי' למעלה (מא נו) מלשון קנין וכתב הבאר יצחק שט"ס וצ"ל "וקנו לנו בר" כי שבר לשון קניין:

פירוש יא
יא פגע רע שיש בו מיתה, ומורה על השגת מקרה מות מבלי הכנה אליו:

פירוש יב
יב כפי' רש"י שהבאתי למעלה (מא נו) שהוא לשון מכר ולשון קנין:

פירוש יג
יג מוכר השבר יקרא שובר, ומשביר פועל יוצא לשלישי מצוה לאנשיו שישברו:

פירוש יד
יד עשה את עצמו כאילו לא הכירם, והתנהג עמם כאלו הוא איש נכרי אליהם, והם נכרים אליו, ולזה בא ויתנכר בהתפעל שהוראתו לפעמים הפוך הפעולה, וכן ההתנכרות היא הפך ההכרה, ובזה הראה שהוא איש נכרי:

פירוש טו
טו כי ירא שלא יכירוהו בקול:

פירוש טז
טז ופי' שם הח' ז"ל "אמרות עזות", וכן כאן בא בחסרון אמירה, ר"ל אמרות קשות, ומענינו תבין חסרונו:

פירוש יז
יז יפרש הכפל לשון, שמתחלה כתיב ויכירם, ואח"כ ויכר יוסף, ויפרש שבעת באו כולם לפניו הכירם, הכיר את כולם בדרך כלל:

פירוש יח
יח הסתכל אח"כ בכל אחד מהם שלא יסתפק בזה:

פירוש יט
יט וכן פי' הרמב"ן, זה טעם ויכר יוסף פעם שני, כי נתוסף לו בהם היכר וידיעת אמת:

פירוש כ
כ וגלויה חרפה, בין בזכר בין בנקבה:

פירוש כא

כא "ערות הארץ באתם לראות "גלויה של חרפה כי המקום שהיא נוחה משם לכבשה צריך לכסות מפני האויב, והמגלים את המקום הוא גלוי ערוה לארץ וחרפה:

פירוש כב

כב וכן פי' הרלב"ג, ערות ארץ סודות הארץ, וסתריה כמשפט המרגלים יחקרו באי זה אופן הארץ נשמרת, ומאי זה מקום יתכן שיכנסו בה:

פירוש כג

כג כי אל"ף אנחנו נוסף מאותיות האמנתי"ו, ועיקר מלה זו נחנו:

פירוש כד

כד ובכ"י רש"ד נחנו בלא אל"ף כמו באל"ף והוא האמת" וכוונתו שאין להבדיל בין נחנו, ובין אנחנו בהוראתם, כי האמת הוא ששתיהם מגזירה אחת, ולגי' זו סרה טענת הרש"נ על הח' ז"ל שכתב, מאין הוציא כזו אשר תיבת "נחנו" בלא אלף פירוש אמת, ובאמת המעתיקים שבשו דבריו, ונתנו יד לטעות:

פירוש כה

כה כך פי' המלה, והרד"ק בשרש "כון" פי' "נכונים ואמתים"

פירוש כו

כו ומלת כן ענינו דמיון והשוואה ונמשך על פעול האמירה שלפניה:

פירוש כז

כז פי' שדבריהם מכוונת לענין, ושניהם קרובים בענינם ושרשם "כון":

פירוש כח

כח ובכ"י רש"ד הגי' "כנים נאמנים, ויתכן להיות מגזרת כן, כן אנחנו כאשר דברנו, גם, כן בנות צלפחד, כמו האמת", ולשון זה מסתבר יותר, והנראה לחבר שתי הנוסחאות, וכנ"ל "ויתכן להיותו מגזרת "כן תעשה כאשר דברת", כן אנחנו כאשר דברנו":

פירוש כט

כט כי לא יוכל האדם לאסור את עצמו רק אחרים יאסרוהו, לכן אמר כמו "ומות בה", כי אין זה המיתה בידי האדם, רק אמר לו השם, כשתעלה להר, דע כי אז תמות, וכן פה, הפי', האסרו כמו תאסרו, ועיין (למעלה א כב) ובביאורי שם:

פירוש ל

ל ופי' הפ' שבר רעבון, הצורך לשבר בעבור הרעבון, ר"ל מה שקניתם לשבור בו את רעבון אנשי ביתכם:

פירוש לא

לא "ובתיכם" מחובר אל מלת "הביאו", פי' הביאו לבתיכם שבר בעבור הרעבון, וכן דעת רש"י ז"ל:

פירוש לב

לב והוראה מלת "אבל" לאמת דבר שמסופקים באמתתו, ותרגומו "בקושטא", וכן פי' שם ופה:

פירוש לג

לג והיא ע"ד הוראת "אכן" ויסודה "כן", בתוס' אל"ף, וענינה ג"כ לאמת ולקיים דבר:

פירוש לד

לד והטעם באור הדבר:

פירוש לה

לה תחלה היה בדעתו של יוסף לקחת ראובן שהיה גדול שבאחים, כי הדין נותן כשרבים חוטאים הגדול נענש:

פירוש לו

לו וכששמע מתוך דבריהם שראובן אמר "אל תחטאו בילד" לא רצה לצערו, ולקח שמעון שהיה גדול אחריו:

פירוש לז

לז עיין ערכו בראש הספר:

פירוש לח

לח כי שמות המתכות לא יתרבו, שכל אחד מן המתכות מין אחד בפני עצמו, ואין לו אישים:

פירוש לט

לט ודעת הח' ז"ל שימצאו בלשון רבים, וכן נמצא בלשון התלמוד במשקל עברי כסף כספים (פסחים לא ב', ב"מ מב א, כתובות סז א) וכן כתב בס' (מאזנים) "וזה תמה גדול כי שכח ואסירה כל בדיליך (ישעי' א כה) ולהשיב כספיהם (למטה פ' כה) ואלו היה אחד יהיה כספם" וכן יאמר בס' (צחות):

פירוש מ

מ יפרש מלת "שברם", שפי' אשר קנו, וכן פי' (למעלה מא נו) שטעם מלת שבר קנין:

פירוש מא

מא לפי שהוא כתוב בה"א הידיעה, וכן פי' הרד"ק:

פירוש מב
מב מקרא קצר הוא, ופי' ואת שבר או צורך רעבון בתיכם, וכן ת"א "וית עבורא דחסיר בבתיכון" (ועיין למעלה פסוק יט):

פירוש מג
מג הה"א נוספת והראוי כלן, והוא כנוי לנסתרות, ולכן פי' הח' ז"ל "כל הצרות האלה", וכן פי' הרד"ק:

פירוש מד
מד וכן דעת יוב"ע שתרגם "תקטל בשמתא", שכן היה מנהג ראשונים לענוש בנידוי:

פירוש מה
מה שראובן אמר "אתה ד' תמיתם" ויתכן לפרש שזהו ג"כ דעת אונקלם שתרגם "תמית" והוא מיתה בידי שמים כמו שביארתי (קרני אור הערה יח):

פירוש מו
מו פי' לחכות עד שיכלה השבר, והנכון שהוא פועל יוצא (כדעת הרד"ק שרש חרש) ופי' לא היה יעקב מחריש את ראובן ולגעור בו לאמר לא ירד בני עמכם:

פרק מג

פירוש א
א וכן כתב הרד"ק בפי' על התורה, כל אחד לרבות על חבירו, כן היא דרך הלשון ועיין בשרשיו שרש "גם":

פירוש ב
ב כל אחד לרבות על חבירו:

פירוש ג
ג כי אין שייך גבי לקיחה עשיה, ע"כ מוסיף כי העשיה מורה על העצה:

פירוש ד
ד ויהיה פי' מזמרת הארץ מהדברים המשבחים את הארץ, רוצה לומר ממיטב פירות הארץ:

פירוש ה
ה למעלה (לז כה):

פירוש ו
ו וכן פי' הערוך ערך "בטן", וכן תיוב"ע, והוא מין אגוז ארוך כתבנית הבטן:

פירוש ז
ז ר"ל הכסף לשבור בר עכשיו הוא שני לכסף המושב הראשון, וכן פי' הרד"ק:

פירוש ח
ח כי שרשו "שגה", והוא מענין שוגג, אף שאינו משרשו:

פירוש ט
ט עיין רש"י פה ועיין (למעלה יז א) ומה שפי' שם:

פירוש י
י וכן פי' הרלב"ג "כאשר שכלתי מיוסף ואירא ששכלתי מכולכם":

פירוש יא
יא מלת יחם הסבה בסמיכות לשם שע"י נתגלגל הדבר, ופי' בסבת הדבר הזה, כלומר לשום עלינו עלילות בגלל הכסף המושב ולבקש סבה להרע לנו:

פירוש יב
יב וכן פי' הרמב"ן, כאדם שיתנפל ברצונו על חבירו מלוא קומתו:

פירוש יג
יג וכן ת"א "בבעו רבוני":

פירוש יד
יד וחסר פה תיבת העון כמו שנכתב באביגיל, וכן אמרה אביגיל לדוד, בקשה אותו שישמע מקודם לדבריה ואח"כ יעשה מה שיחפוץ, ועיין (שמות ד י) ושם הביא הפי' בשם ר' יהודה הלוי ועיין ביאורי שם:

פירוש טו
טו שפי' עונש, והנה שם באביגיל פי' על החטא. וכאן על העונש, שגם העונש נקרא עון:

פירוש טז
טז ושייך לכם:

פירוש יז
יז וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל והנה הם דברי נחומים, כי איך יצא לכל אחד כספו במשקלו":

פירוש יח
יח כי הה"א בסוף במקום למ"ד בתחלתה:

פירוש יט
יט פי' כי היה ראוי להיות מלת השלם אביכם בלא וי"ו, כמו "ויבא יעקב שלם" (למעלה לג יח) והיה פי' השלם אביכם, אם אביהם הוא שלם, ובא המלה השלום בוי"ו שהוא שם דבר אם שלום לאביהם והוא שם דבר משלוה:

פירוש כ

כ לדעת הח' ז"ל, מלת שלום איננה בכל מקום רק שם דבר ולא תאר, ולכן יפרש שתחסר הלמ"ד, ושיעורו השלום לאביכם, וכן "ואתה שלום וביתך שלום", וכן תיוב"ע, וכן הוא בת"א לפי גי' "יאר" "לאבוכון":

פירוש כא

כא והיתה ההשתחואה מקודם:

פירוש כב

כב משפטו יְחָנָךְ היו"ד בשו"א והחי"ת בקמץ והנו"ן דגש לחסרון אות הכפל ושרשו "חנן":

פירוש כג

כג והוקלה המלה ונפלה נקודת דגש מן הנו"ן ונתחלפו התנועות להיות היו"ד בקמץ, והחי"ת בשוא נח וכמוהו "חנון יָחְנָךְ לקול זעקך" (ישעי' ל יט):

פירוש כד

כד בערו ונתחממו, והוא הרגשה לרחמים:

פירוש כה

כה הטעם נתחממו ועלה עשן החום אל המוח והזיל הדמעה, ויוב"ע תרגם "אַרום רָחְשו רַחְמוי" פי' כמו "רחש לבי" שענינו נענוע ונדנוד, כי כן דרך הרוצה לבכות:

פירוש כו

כו פי' נתן להם מתנות ודורונות בשעת הסעודה, ואין הכוונה על חלקי הסעודה:

פירוש כז

כז ולא ימצא כי אם בהצטרפות על החלקים שיתרבו במדה ובמספר, ולא על חלק אחד, וכן "וארבע הידות" (למטה מז כד) "ושתי הידות בכם" (מ"ב יא ז) "עשר ידות, לי במלך" (ש"ב יט מד), ונקרא החלק יד, שהוא מקום מוכן לאדם חלקו:

פירוש כח

כח כי לא היה בכל החלקים גדול כחלק בנימין, כי חלקו גדול מדורון כל אחד:

פירוש כט

כט ובמקח"מ "כי רחוק הוא":

פירוש ל

ל פי' אם הוא כפשוטו, ויהיה לו ב' חלקים, והנה האחים היו עשרה, וה' פעמים יו"ד הרי חמשים וזה רחוק והנה לפי דעת הח' ז"ל, נקראים הדורונות משאות, וכן פי'

ר"ש ן' מלך, כי אם הכוונה על חלקי הסעודה מדוע יתן לבנימין חמש ידות, והוא לא יאכל ה' פעמים יותר מאחיו, אלא שנתן להם מתנות ודורונות בשעת הסעודה:

פרק מד

פירוש א

א רש"י ז"ל פי' כוס ארוך, ומן הפסוק "גביעים מלאים יין וכוסות" (ירמיה לה, ה) נראה שהגביע גדול מן הכוס:

פירוש ב

ב יפרש הכפל לשון "נחש ינחש", ויפרש נחש הראשון שינסה אתכם, וינחש השני יפרש על הגביע שינחש בו ע"י הגביע, וענין הניחוש, ענינו עשות פעולות שהם סמנים ורמזים, והמנחש הוא הסומך מעשיו על סמנים שיעשה:

פירוש ג

ג כי ניסה אתכם בו לדעת הגנבים אתם:

פירוש ד

ד פי' אם לא ידע בעצמו יוכל לשאול עליו למנחשים ויגידו לו, ובמקח"מ הגי' "וטעמו כי הוא ישאל בשבילו למנחשים":

פירוש ה

ה הנכתב (למטה פ' טו) יפרש:

פירוש ו

ו כי איש כמוני יש לי מנחשים ואוכל לשאלם, וכן פי' הרמב"ן ובמקח"מ הגי' "ומה שאמר כי נחש ינחש איש אשר כמוני, כלומר כי איש אשר כמוני יש לו מנחשים":

פירוש ז

ז ולפי פי' הוא היה מוכיח אותם ג"כ, כי רק הוא מסוגל לנחש בו ולא זולתו:

פירוש ח

ח כי נצטדק שרשו "צדק" והטי"ת במקום תי"ו התפעל, כמו "ויצטירו" (יהושע טו ד) מגזרת וציר אמונים (משלי יג יז) הצטיידנו (יהושע ט יב) מגזרת צדה לדרך:

פירוש ט

ט לפי שדרך בני קדם לבטא קריאת הזיי"ן והצדי"ק כאלו היתה טי"ת מורכבת עמהן או דלי"ת ד"מ דזיי"ן טצדי"ק, ומטע זה כאשר ראוי לבוא תיו לפני זיי"ן או צדי"ק תשתנה לפני זיי"ן לדלי"ת ולפני צדי"ק לטי"ת, ובשתיהן תבאנה תמיד מאחריהן כמו

"הזדמנתון" "נצטדק" תמורת "התזמנתון", "נתצדק" וזה כדי שלא יתחברו שני אותיות דומות מה שקשה על המבטא (תל"ע):

פירוש י

י כי לשון מציאה הוא ע"ד מקרה, ואצל ד' לא שייך זה, ע"כ יפרש שהוא דרך משל:

פירוש יא

יא שעשינו לימים ראשונים:

פירוש יב

יב כי באמת אשמים אנחנו, אכל לא כנגדך אלא נגד האלהים, ולפי שחטאנו לו, הנה הוא כעת מצא את עונינו:

פירוש יג

יג ופי' עונש, האלהים מצא לענוש אותנו, ולהפרע ממנו על מעשינו הרעים:

פירוש יד

יד אתה מושל כפרעה, ופרעה כמוך, והכוונה כי ירא אנכי לדבר לפניך, כי אתה שליט לעשות חפצך כמו המלך, וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן והרד"ק והרלב"ג, ועיין קרני אור:

פירוש טו

טו פי' הרד"ק "שני כפי"ן הדמיון באים להשוות הדברים":

פירוש טז

טז ועיין (למעלה יח כה) בפ' "והיה כצדיק כרשע" ומה שביארתי שם:

פירוש יז

יז כי בן צ"א שנה היה יעקב כשהוליד את יוסף כאשר פי' למעלה (לז ג) וזה היה בשנת י"ד בהיותו בבית לבן, ומיום שבא יעקב לבית לבן עד ח' שנים נולד ראובן, והנה מלידת ראובן עד שנולד יוסף ששה שנים, ול"ט שנה שהיה עתה ליוסף הנה הכל מ"ה שנים:

פירוש יח

יח אלו היה מוליד כשאר המולידים מן י"ב שנה היה יעקב עתה רק נ"ז שנה, ע"כ אמר יהודה לבל יחשוב כן שאבינו בחור, אלא אבינו זקן:

פירוש יט

יט ואדעה אם כנים אתם:

פירוש כ

כ פי' שימות אביו, וכן יאמר (למטה פ' לא) "והיה כראותו כי אין הנער ומת":

פירוש כא

כא ובכ"י רש"ד הגי' "ולמה לא הביאו עם החמשה" וכצ"ל:

פירוש כב

כב והוא בג' (יומא נב סע"א) איסי בן יהודה אומר חמש מקראות בתורה אין להם הכרע "שאת" (ברא' ד ז) "משוקדים" (שמות כה לד) "מרר" (שם יז, ט) "ארור" (ברא' מט ז) "וקם" (דבר' לא טז) ועיין למעלה ד' ז' ובביאורי שם, ובפי' הקצר שמות יז ט ובביאורי שם:

פירוש כג

כג גם שם אין להם הכרע, מי נתן הנעל ומי קיבל:

פירוש כד

כד והיה לו להזכיר זה הפסוק ג"כ עמהם, כי ועזב את אביו ומת ג"כ אין לו הכרע, אם לנער או לאביו:

פירוש כה

כה ע"כ בוודאי נטרף, "ולא ראיתיו" הוא הפי' מן טרף טורף:

פרק מה

פירוש א

א ואז יתוודע לאחיו, ע"כ הוכרח להוציא כולם, א"כ הסבלות הוא עבור עמידת אנשים עליו, והנצבים עליו פי' משרתיו העומדים לפניו, כמו "הנער הנצב על הקוצרים" (רות ב ה):

פירוש ב

ב והרא"ם הקשה על הח' ז"ל, וכתב "ולא ידעתי איך יפרש הלמ"ד של לכל הנצבים עליו" עיי"ש:

פירוש ג

ג היה ראוי להנקד בְּבֶכִי, שיהיה הבי"ת הראשון בשוא, והשני בסגול, מפני האתנח, כמו "ודיבון הבמות לְבֶכִי" (ישעי' טו, ב) וכתב בְּבְכִי סמוך במקום בְּבֶכִי שהוא מוכרת:

פירוש ד

ד פי' שבא בחטף קמץ במקום חולם שלא כמנהג, כמו "לחם עוני" (דבר' טז ג) בחולם מוכרת, וסמוך את עָנְיִ עמי (שמות ג ז):

פירוש ה

ה אלא האלהים שלחני, וכן רוב "כי" הבא אחר מלת "לא":

פירוש ו
ו למורה וליועץ המלך, כי המורה נקרא בשם אב, ולא יעשה דבר בלתי עצתי, כמו הבן הנסמך תמיד על עצת האב, עד שכל ענינו עושה על פי:

פירוש ז
ז שפי' ג"כ מורה לתופשי כנור ועוגב, וכן "והיה לאב ליושבי ירושלים" (ישעי' כב, כא):

פירוש ח
ח וכן פי' הרדי"א וכתב "המפרשים פי' תורש "תתמסכון", ולא יתישב לפירושם אתה וביתך וכל אשר לך, אבל הוא מלשון להוריש גוים גדולים, והוא כולל למה שאמר לשום לכם שארית בארץ, פן תורש מן העולם ברעב, אתה וביתך וכל אשר לך, ר"ל הבנים ובני בנים שכולם יוציאו מכל מה שלהם ברעב", ועיין קרני אור:

פירוש ט
ט שהוא ענין שילוח והכרתה, ואיננו מלשון עוני אשר הוא מגזרת רש:

פירוש י
י השם הנפרד "פה":

פירוש יא
יא ובסמיכות:

פירוש יב
יב ממלת "פה":

פירוש יג
יג למלת "פי":

פירוש יד
יד בין ליחיד כמו "פי צדיק":

פירוש טו
טו ובין לרבים:

פירוש טז
טז פי' המדבר בעדו, כמו כאן, ראוי להיות בשתי יודי"ן:

פירוש יז
יז וחסרו האחד להקל על הלשון:

פירוש יח
יח ופי' פי שלי, וחסרו יו"ד האחד, כי משפטו ב' יודי"ן:

פירוש יט
יט פי' בלשון עברי ובלי מליץ:

פירוש כ
כ כמו פה, וכן "בכה על צואריו":

פירוש כא
כא "עד צואר יגיע" (ישעי' ח, ח):

פירוש כב
כב "באחד ענק מצורניך" (ש"ה ד ט):

פירוש כג
כג פי' באמת:

פירוש כד
כד ממלת צואר:

פירוש כה
כה וכן פי' ר"י ן' גנאח, טענו את בעירכם כומסו, ותרגום תחת משאו (שמות כג ה) "תחות טוענה" כלומר תחת מעמסו, וכן פי' הרד"ק בשרש "טען" בפעם הראשון, וכן פי' הרלב"ג:

פירוש כו
כו ושם פי' הח' ז"ל, כי מטועני חרב בלשון מדוקרים, ולפי"ז יהיה פי', כי ההרוגים הי' מדוקרים בחרב כל כך, והמכות הי' עליהם כמשא כבד ולא יוכלו להקים עוד:

פירוש כז
כז מלשון מרעה, ופי' בהמות מרעינו, ר"ל צאנם וזולתו מן בהמתם:

פירוש כח
כח מדינה שהיא ארץ דשנה והיא הטובה במדינות מצרים כמו החלב שהוא היותר שמן בבהמה:

פירוש כט
כט ולכן נקראו חליפות:

פירוש ל
ל לא פחות מזוג אחת:

פירוש לא
לא לדעת הח' ז"ל קאי מלת "כזאת" על חליפות שמלות שבסוף הפסוק הסמוך, וכן פי' הרלב"ג והרדי"א ורע"ם והחזקוני, ובעל הרכסים לבקעה, ועיין קרני אור:

פירוש לב
לב עיין (למעלה מא לה ובביאורי שם) והרד"ק פי' בר הוא התבואה שהוא מספוא לחמורים, וכן פי' ר"ש ן' מלך:

פירוש לג

לג לחם אפוי, ורד"ק פי' לחם הוא התבואה הנקיה למאכל בני אדם, וכן פי' ר"ש ן' מלך:

פירוש לד

לד הוא מיץ קטניות ובו מינים שונים, ובמשנה, "אפונים השופין מין זרעים, אפונים הגמלנין מין ירק" (כלאים ג, ב) עיין ברע"ב שם, "אפונים שחורים אפונים לבנים" (טבול יום א ה) "שיער של אפונין ושל עדשין" (שבת קמג, א) ונקראים כן לפי שהם עגולים כאופנים:

פירוש לה

לה מיני קטניות, וכן הוא (יחז' ד ט) "ופול ועדשים ודחן וְכֻסְמִים"

פירוש לו

לו ידוע, והוא שם פרי עץ (במד' כ, ה):

פירוש לז

לז כן נקראו הענבים היבשים "ושני צמוקים" (ש"א, ל, יב) ותרגם יוב"ע "ותרין אתכולין דענבין יבשין":

פירוש לח

לח פרי עץ (שמות טז כז), ויעשו מהם הדבש, ובדרז"ל (תוספתא ברכות ריש פ"ד) "דבש תמרים", והוא מיץ מתוק היוצא מהתמרים ומהתאנים:

פירוש לט

לט ואו"ת "וזָוְודין" וכן תיוב"ע, וכתרגום צדה, כי עיקר פירושו דבר המוכן לאכול כאשר הוא בדרך ואין צריך תיקון, ומלת "לדרך" מוסב על המזון לבד:

פירוש מ

מ שאינם נכללים בשם מזון:

פירוש מא

מא וכן פירש"י ז"ל עפ"י פשוטו של מקרא, וכן ת"א ויוב"ע "לא תִתְנַצון" ר"ל לא תריבו ע"ד מכירתי, וכן פי' ר"י ן' גנאח:

פירוש מב

מב וכן פי' שם הח' ז"ל מגזרת ויפג לבו" וענינו בטול תנועה ושוממות ורפיון כח הדבור, וכן פי' הרד"ק, ענינו רפיון וחלישות:

פירוש מג
מג שעמד לבו מתנועתו, כי פסקה נשימתו ותנועת לבו והיה כמת, וזה יקרה בבוא לו השמחה פתאום כי הלב נפתח פתאום, והחום התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף, ובזה הלב מתקרר וכן פי' הרמב"ן ורע"ס:

פירוש מד
מד פי' אפילו שלא האמין מכ"ז נתפעל, וכן פי' המפרשים בפ' "כי קרוב הוא" (שמות יג יז) אעפ"י שהוא קרוב מכ"ז לא נחם מפני הטעם הזה המפורש שם:

פירוש מה
מה נרפא מן העלוף הקודם, וחזר לבו לבריאתו:

פירוש מו
מו דמשמע כי וימת לבו ע"י מנוחת התנועה:

פירוש מז
מז וכן יאמר קודם זה "ואני מעתה לא יעמד בי כח", ויסיים "ונשמה לא נשארה בי" דרך גוזמא והפלגה:

פירוש מח
מח די לי זאת השמחה שהוא חי, ואפילו אינו מושל, וכן ת"א "סגי לי חדוה" שפי' יש לידי שמחה בידעי שהוא חי, וכן פי' הרלב"ג:

פרק מו

פירוש א
א ר"ל יו"ד שהוא פ"פ כי שרשו "ירד":

פירוש ב
ב שרשו "נתן" וחסר נו"ן פ"א הפעל:

פירוש ג
ג שיעורו, גם עלה אעלך, וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרד"ק והרדי"א:

פירוש ד
ד וכן הוא בפדר"א, יעמץ עיניך לאחר מיתה, וכן הוא בפס"ז (בר' מו ד) "זו עצימת עינים":

פירוש ה
ה עיין (למעלה לז לה הערה כה):

פירוש ו
ו ואינו יכול לפרש כמו למעלה (לז לה) אשר הן בתו ובת בנו והיא סרח בת אשר, כי כאשר חושב פה בנות בניו לבד ולא היה לו זולת דינה, ע"כ יצרף שפחותיה:

פירוש ז
ז עיין (למעלה לו ב) מה שפירשתי שם:

פירוש ח
ח כי רק אחת היא סרח בת אשר, וקראה בנות בניו יהי' לה ג"כ שפחות:

פירוש ט
ט אבל לא כנעניות, והוא לבד בן הכנענית, וכן ת"א "בר כנעניתא" מפני שכל שאר השבטים לא נשאו מבנות כנען:

פירוש י
י אמו של שאול בן שמעון:

פירוש יא
יא והרד"ק כתב "נראה כי כולם נזהרו במצות אברהם זקנם שלא ליקח אשה מבנות כנען, ושמעון ג"כ, אלא אחר שלקח אשתו ראשונה, והי' לי בנים ממנה, לקח אשה אחרת כנענית, והי' לו ממנה שאול, לפיכך פרסמו הכתוב:

פירוש יב
יב עיין למעלה (לח ב הערה ד):

פירוש יג
יג כי כן כתוב "ויהי' בני בלע ארד ונעמן" (במד' כו, מ) שהוא בן בנו:

פירוש יד
יד ע"כ יאמר "ובני" לשון רבים:

פירוש טו
טו ולא הזכיר במת, והזכיר רק את החי:

פירוש טז
טז וי"ג "כי כן דרך הלשון":

פירוש יז
יז חשבון שלם:

פירוש יח
יח כי יוצאי יריכו לא הי' רק ששים ותשע:

פירוש יט
יט למעלה (פ' טו) כשמונה הכלל, ואם הם שלשים ושלש, הנה החשבון שבעים שלם, ואין צריך לפי':

פירוש כ
כ לפי הפרט, ואם נחשוב לפי הפרט, היה עולה מספרם ס"ט, והיה אפשר לומר כדברי המפרשים ואחר שהכלל סותר את הפרט אי אפשר לומר כדבריהם:

פירוש כא

כא ואם נאמר לפי הדרש, שיוכבד נולדה בין החומות, והיא השלימה למנין ל"ג, ובאמת הי' רק ל"ב, ולפי"ז לא יסתור הכלל להפרט:

פירוש כב

כב פי' כי משה היה בן פ' שנה בעמדו לפני פרעה, נחסרו פ' שנים מן רד"ו שנים שישבו במצרים נשארו ק"ל שנים לפי הדרש שבעת שנכנסו נולדה יוכבד בין החומות, ועיין ברמב"ן מה שהשיב ע"ז, ובפי' הרדי"א (שמות ב א) מה שהעיר ע"ז:

פירוש כג

כג אחרי כי זה הנס גדול מנס שרה:

פירוש כד

כד פי' שיוכבד עודנה קיימת לאחר מיתת משה בנה:

פירוש כה

כה כי משה חי ק"כ שנה, חברם אל ק"ל שנה שהיה לה כשילדתו נמצאו ר"נ שנה:

פירוש כו

כו וראיית הפייטנים מאחיה השילוני:

פירוש כז

כז פי' מה שאיתא בסד"ע הוא דברי אגדה או דברי יחיד ובשמות י"ט, י"ז בפירושו הקצר מפרש הח' ז"ל שדברי יחיד, לא נלמד מהם, ולא נכחישם, ובפרט בדברי אגדה כי אין זה הלכה:

פירוש כח

כח אשר מנה (למטה פסוק כז) "כל הנפש לבית יעקב" וגו' הוא עם יעקב בעצמו:

פירוש כט

כט למעלה (בפ' ח):

פירוש ל

ל פי' שיעקב בחשבון השבעים עם בניו:

פירוש לא

לא ומשמע שהחשבון דווקא על יוצאי יריכו, והוא אינו בכלל:

פירוש לב

לב וכן פי' שם הח' ז"ל "כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב":

פירוש לג

לג ולמה לי להביא עדותי ממקום אחר:

פירוש לד

לד ובוודאי פי' יעקב עם בניו ביחד, (ועיין שמות יב מ) בפ' ומושב בני ישראל:

פירוש לה
לה ובכ"י רש"ד הגי' "כי לא הלך הכתוב כי אם על הכל, או אחר הרוב":

פירוש לו
לו הוא העד הב' כי מספר שבעים לאו דוקא:

פירוש לז
לז ובכל זאת יאמר הכתוב הבאה מצרימה, כי הכתוב על הרוב ידבר:

פירוש לח
לח ומנשה ואפרים לא ירדו למצרים "כל הם נולדו במצרים:

פירוש לט
לט וכן יאמר הכתוב "כל הנפש" (למטה פ' כז) בוודאי נפש יעקב בכלל:

פירוש מ
מ וכן הוא לדעת י"א (ב"ר פצד, ט):

פירוש מא
מא ובוודאי לא בנה שלמה בעצמו כי אם ע"י צווי:

פירוש מב
מב מאוסה היא, וכ"כ הרשב"ם, כי נבזים הי' בעיניהם כל רועי צאן, כי מאוסה צאן בעיניהם בין לאכילה בין לזבח כדכתיב הן נזבח את תועבת מצרים" (שמות ח' כב), וכן ת"א ויוב"ע "אֲרֵי מָרְחְקִין מצראי כל רָעֵי עָנָא":

פירוש מג
מג ורק מעטים מהם הי' משתמשים בחלב צאן:

פירוש מד
מד וכן עושים היום אנשי הודו שהם בני חם כפי אמונתם, וגם מצרים הם בני חם, ובימים ההם היתה להם אמונה אחת:

פרק מז

פירוש א
א שם כולל ובה מחוזות לכל אחת שם פרטי:

פירוש ב
ב "בארץ רעמסס" הכתוב למטה (פסוק יא) פרט, וכן פי' רש"י ז"ל "רעמסס מארץ גשן היא" ועיין ברא"ם ששם הגי' בהיפך:

פירוש ג
ג העי"ן מרעמסס הכתוב בפ' יא הוא בשו"א נח "רַעְמְסֵס":

פירוש ד
ד הכתוב (בשמות א יא) "ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתם ואת רעמסס" והעי"ן בפתח:

פירוש ה
ה איננה הארץ שהי' דרים בה ב"י, ובכ"י רש"ד הגי' "איננה אותה שהי' דרים":

פירוש ו
ו ונקראת ג"כ "רעמסס":

פירוש ז
ז ובכ"י רש"ד הגי' "כסוס ופרד" וכן מביא הטור על התורה דעת הח' ז"ל ויגרוס כן, ויאמר כסוס ופרד, דעתו הצריכים למלחמה, ושייך שפיר ואם יש בם אנשי חיל, כי לא היו לו מקנה צאן, וכן פי' החזקוני, על הסוסים ועל הפרד ועל הגמל והראיה (בד"ה א כח א) ויקהל דוד את כל שרי ישראל ושרי כל רכוש ומקנה וגו' ולמעלה (שם כז ל) כתיב "ועל הגמלים":

פירוש ח
ח שרשו "תעה" ובתשלומו **וַתִּתְעֶה**, כן ותלה שרשו "להה" ובתשלומו **וַתִּלְהֶה** ובא פתח לפני ה"א להרחיבה בעבור שהיא גרונית, והיא נראית לפי שהיא במפיק, כמו שנפתח לפני העי"ן במלת "ותתע", משא"כ ותלאה, ותתעה, שה"א נחה ואין צורך להרחיבה בא סגול לפניה (רש"ד):

פירוש ט
ט בהכפל פ"א הפעל:

פירוש י
י שהוא ג"כ כפול:

פירוש יא
יא פי' כאדם הנלאה לא ידע מה לעשות:

פירוש יב
יב שרשו "תמם", וכן הוא דעת הרד"ק במכלל ובשרשים שרש "תמם":

פירוש יג
יג שרשו "דמם":

פירוש יד
יד "הָבוּ" בשוא ופתח, ובא בקמץ בעבור ה"א שהוא אות הגרון וכ"כ הרד"ק:

פירוש טו

טו במקרא לא נמצא כ"א בעבר ופי' כלה הכסף, כמו שת"א ויוב"ע "שְׁלִים" וכן יאמר בפסוק יח "כי אם תם הכסף":

פירוש טז

טז בשקל "כי ירא לשבת בצוער"

פירוש יז

יז ר"ל שאמרו למה נמות וגו' גם אדמתינו":

פירוש יח

יח וקודם זה כתוב "הארץ וכל אשר עליה, הימים וכל אשר בהם, ששב מחיה על כל הנזכר לפניו, כי האדמה כאשר היא שוממה היא כמו מתה שאינה מוציאה עשב ועץ פרי כמשפטה:

פירוש יט

יט ושרשו "ישם":

פירוש כ

כ ושרשו "ידע" וכן תשם ששרשו "ישם" ע"כ בא התי"ו בצירי להמשיך יו"ד השרש, ועיין תוס' קדושין לב ב ד"ה זקן שמשם משמע ששרשו "שמם":

פירוש כא

כא כן הוא בתוספתא דסוטה פ"י עד שלא ירד יעקב למצרים היה רעב במצרים, משירד מהו אומר "הא לכם זרע וזרעתם", וכן הוא בספרי דבר' יא י', וכן הוא בב"ר פ' פד "זה כלה את הרעב וזה כלה את הרעב", (פי' כשירד יעקב למצרים פסק הרעב, וכן יוסף כלה את הרעב שקבץ כל אוכל וכלכלם) ועוד שם בב"ר סוף פ' פט "שכיון שירד יעקב אבינו לשם כלה הרעב:

פירוש כב

כב ובכ"י רש"ד הגי' "מצאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן, גם יתכן שהיה הרעב וכו'" וכנראה היה הנוסח הזה לפני הרמב"ן ז"ל, ודעת הח' ז"ל שהי' אלו שתי השנים לאחר בוא יעקב למצרים ואח"כ הוקל הרעב בג' שנים האחרונות:

פירוש כג

כג והרמב"ן השיג ע"ז, ודעתו וכן דעת הרד"ק ורע"ס, כי "בשנה ההיא" היא השנה הששית לשני הרעב ובשנה השנית פי' שנית לה שהיא השביעית לשני הרעב ועיין קרני אור:

פירוש כד

כד בעבור שאמר הכתוב"העם" שהוא לשון רבים, ומלת "אותו" לשון יחיד ויפרש הח' ז"ל שהעתיק כ"א ממקומו:

פירוש כה

כה ויהיה פי' שהעבירם ממנהגם להיותם עובדי אדמה:

פירוש כו

כו שתרגם "אַרעָא דכְמָרַיָא", וכן תיוב"ע דפי' כומרים, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרלב"ג:

פירוש כז

כז שקנו אחוזה נחלת שדה וכרם לבד מה שנתן להם יוסף, וכן תיוב"ע "ואחסינו בה אחסנא חקלין וכרמין":

פירוש כח

א למעלה (כד ב) ועיין ביאורי שם:

פירוש כט

ב מפורש (למעלה כד מט) "חסד הוא דבר שאינו חיוב, ואמת הוא לקיים דבר החסד ההוא":

פירוש ל

ג היא הגויעה בכל מקום, ולא שכיבה ממש שהיא הקבורה, כמו וישכב דוד עם אבותיו (ואח"כ) ויקבר בעיר דוד (מ"א ב י) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש לא

ד רצוני להקבר במקום שנקברים שם אבותי:

פירוש לב

ה במערת המכפלה ששם נקברו אבותי:

פירוש לג

ו וכן פי' רש"י ז"ל בתחלת דבריו, והוא מדרז"ל (מגילה טז ב) היינו דאמרי אינשי "תעלה בעידניה סגיד ליה", ר"ל עצה טובה, שאם האדם צריך לאדם קטן ממנו, אפיל יהיה קטן כשועל הזה שהוא חיה פחותה ישתחוה לו, שכן יעקב השתחוה לבנו בעבור שהיה צריך לו, וכן פי' הרשב"ם שהשתחוה ליוסף:

פירוש לד

ז נתן שבח לשם על שנתן בלבו של יוסף לקברו עם אבותיו, וכאן נתקיים החלום שהשמש משתחוה לו אף לפי פי' הזה ואף שהשתחויה כלפי שכינה היתה:

פירוש לה

ח וכן פי' שם הח' ז"ל (למעלה כג ז) והאומרים כי השתחויתו היתה לשם, לא אמרו כלום, כי הכתוב אומר שהשתחוה לבני חת

פרק מח

פירוש א

א וכן פי' רש"י ז"ל, והרי זה מקרא קצר, ובכ"י רש"ד הגי' "או הוא האומר ליוסף" וכוונתו אותו האיש בעצמו שאמר ליוסף, הוא בא והגיד ליעקב:

פירוש ב

ב ולא נזכר מי ילדה:

פירוש ג

ג וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש ד

ד או אותו האומר שאמר ליוסף אותו האומר הגיד עתה ליעקב:

פירוש ה

ה ששלח אחרי יוסף שיבוא אליו, ואותו השליח חזר מיוסף ובא והגיד ליעקב שיוסף בא אליו:

פירוש ו

ו הוא רבינו סעדיה גאון:

פירוש ז

ז למעלה (לה יא) אמר לו השם "פרה ורבה":

פירוש ח

ח שמשנאמר לו מתה רחל מיד:

פירוש ט

ט כי גם על בני ראובן נוכל לומר כן, אם נאמר שהבטחת השם פרה ורבה הוא על בני בנים:

פירוש י

י וכן פי' רש"י (למעלה לה יא) "פרה ורבה ע"ש שעדיין לא נולד בנימין, ואעפ"י שכבר נתעברה ממנו":

פירוש יא

יא וכוונת יעקב בדבור זה לגלות ליוסף הטעם למה ירצה לקחת אפרים ומנשה לשני שבטים כראובן ושמעון:

פירוש יב

יב לפי שלא תאות הבכורה רק לבכור פטר רחם, וכיון שראובן לא היה ראוי אליה היתה ראויה ליוסף שהוא פטר רחם לרחל, וכן יאמר (למטה פ' טז):

פירוש יג

יג ואם יקחו בני יוסף אפרים ומנשה שני חלקים כראובן ושמעון א"כ יהיה יוסף הבכור:

פירוש יד

יד וכן ת"א ויוב"ע "וְבנין דִי תוּלִיד בַתְרֵיהון" וכן פי' רש"י ז"ל, ויהי' פי' אשר הולדת עבר במקום עתיד, כמו "אשר לקחתי מיד האמורי" (למטה פ' כב):

פירוש טו

טו ויהי' פי' ומולדתך אשר הולדת אחריהם" אשר תוליד אחריהם:

פירוש טז

טז כי יוסף לא הוליד עוד בנים, ויורו על בני מכיר אשר גודלו על ברכיו, וחשובים כמו שילדם הוא:

פירוש יז

יז וכן הרדי"א יפרש שהוא על בני מכיר וכתב "עם היות שלא ישר בעיני הראב"ע":

פירוש יח

יח והיל"ל "על שם אביהם":

פירוש יט

יט א"כ לא נתקיימה ברכת יעקב:

פירוש כ

כ וכן כתב הרמב"ן "על דרך הפשט יראה שכבר הי' לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה, ממה שהוצרך להאריך, ולא אמר ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהי' לי ומולדתך אשר תוליד לך יהי', וזה טעם, וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב, כי אחרי הרעב נולדו לו עוד בנים אחרים והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך":

פירוש כא

כא אין תשובתו מספקת, כי מדוע לא נזכרו בד"ה שהזכיר שם עוד כמה דורות, שאין הכוונה שם בעבור הירושה והנחלה כ"א להתיחש, אבל באמת אין צורך להשיב על הטענה הזאת, כי באור "אשר הולדת" אם תוליד, ולא בעבור שאמר לו כן הוא חיוב שיוליד, ומצאנו רבים שבא "אשר" במקום "אם" (רש"ד):

פירוש כב

כב שאם חלתה הולכתיה בחליה לחברון:

פירוש כג

כג וכן פי' הרמב"ן, כי מתה בדרך בפתע פתאום, ולא היה יכול לעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה, למערת המכפלה ואיה הרופאים והרפואות לחנט אותה:

פירוש כד

כד וכן דעת רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם, שלא יפשיעהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן:

פירוש כה

כה וכן פי' הרשב"ם, וכן פי' רע"ס "לא יוכל לראות היטיב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם":

פירוש כו

כו ר"ל אחר סוף כל הדברים, אחר הפסוק "וישם את אפרים לפני מנשה" (למטה פסוק כ) שאז הוציאם וישלחם לביתם אחר שברכם, ולא העמידם עתה לימין ולשמאל ישראל:

פירוש כז

כז כמ"ש "ויתחזק ישראל וישב על המטה" (למעלה פסוק ב) והיו רגליו על הארץ, ע"כ שייך לשון "מעם ברכיו", שפי' מבין ברכיו, כי מלת "עם" תבוא בזה הענין, וכן "מעם השולחן" (ש"א כ לד), ופי' שם הרד"ק כמו "מעם ברכיו":

פירוש כח

כח וכן פי' הרד"ק "לא דנתי בעצמי ולא חשבתי שאראך עוד", וכן פי' הרלב"ג, וכן פי' החזקוני בפי' השני וכתב "כל פלול לשון דין":

פירוש כט

כט קודם שהוציאם מברכי אביו לאחר שנשקם, והפסיק הזה מקומו אחר פסוק ט:

פירוש ל

ל ר"ל ההשכלה שעשה היה ע"י ידיו, וכן ת"א "אחכמינון לידוהי", וכן פי' רש"י ז"ל מלשון חכמה, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש "שכל", מלשון חכמה, וע"ד המליצה אמר כן, כאילו שם חכמה בידיו לעשות כן בהשכל ודעת מה שעשה:

פירוש לא

לא פי' אעפ"י שהם קשה עורף, ואם לא כן יקשה, ד' אמר כי לא אעלה וגו' (שמות לג ג) ואיך מבקש משה רבינו עבור זה אשר ילך עמהם:

פירוש לב

לב ויש הרבה "כי" שפירושם "אף על פי" כמו "רפאה נפשי כי חטאתי לך" (תה' מא ה) "וסלחת לעוני כי רב הוא" (שם כה יא) "דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא" (שמות יג יז):

פירוש לג

לג עיין (שמות כג כ, כא) מה שפי' ובביאורי שם ועיין קרני אור:

פירוש לד

לד וכן מצינו "הבן יקיר לי אפרים" (ירמי' לא יט):

פירוש לה

לה וכן כתוב "רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף" (תה' פ, ב,):

פירוש לו

לו ולא אמר כן על האחרות:

פירוש לז

לז לפי שלא תאות רק לבכור פטר רחם:

פירוש לח

לח מהשמאל כמו שידוע, כי החום הטבעי הוא לצד הימין של לב, וטעמו על בני הגבירות שהי' חונים לפאות הנכבדות, ולא כן בני השפחות, כי בין הדגלים היה דגל אפרים במערב נגד דגל יהודה שהוא במזרח, ובצדו דגל ראובן בדרום, לא כן דגל דן היה בצפון, נגד ראובן שהיה בימין:

פירוש לט

לט ויפרש מלא הרבה:

פירוש מ

מ ר"ל כי שם ישראל במקום הזה, אינו שם העצם שהוא שמו, אלא כל בניו שנקראו על שם ישראל:

פירוש מא

מא כי באותו העת לא נעשו הדגלים ולא מלחמה אשר יאמר מלת וישם, ע"כ מפרש "וישם" אשר שם אפרים לפני מנשה בדבור הברכה שאמר, ישימך אלהים כאפרים וכמנשה, וגם (למעלה פסוק ה) אמר "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהי' לי", וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרמב"ן והרד"ק:

פירוש מב

מב וכן תיוב"ע וכן פירש"י ז"ל:

פירוש מג

מג כי הוא חרב גאותינו:

פירוש מד

מד דוגמת "נודע בד' מגן עזרך ואשר חרב גאותך" (דבר' לג כט) וכן פי' הרלב"ג באחרונה:

פירוש מה

מה וכן ת"א "חולק חד" וכן פי' רש"י ז"ל באחרית דבריו, וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן והרד"ק והרלב"ג ורע"ס:

פירוש מו

מו והוא החלק שעל הכתף שהוא כנגד הצואר, כמו שאמר "כתפי משכמה תפול" (איוב לא, כב) כי הכתף נקראת צד ופאה, וכן הפאה נקראת כתף, "ולכתף השנית" (שמות כו טו):

פירוש מז

מז פי' בלב אחד ובדעה אחת, וכן "תשיתמו שכם" (תה' כא יג) פי' לצד אחד ולפאה אחת "דרך ירצחו שכמה" (הושע ו ט) על דרך אחת וצד אחד, וכן פי' הפ' "ואני נתתי לך שכם אחד" חלק אחד:

פירוש מח

מח וכוונת הכתוב על חלק הבכורה אשר נתן לו, ומנשה ואפרים יהי' כראובן ושמעון לקחת שני חלקים בארץ:

פירוש מט

מט ומלת לקחתי עבר במקום עתיד, כמו "נתתי כסף השדה" (למעלה כג יג) שהוא כמו ואתן:

פירוש נ

נ ויהיה פי' בחרבי ובקשתי, בחרב בני ובקשתם, וכן פי' הרלב"ג, בחרב זרעי ובקשתם שהם ילחמו על הארץ ויורישו הגוים אשר בה:

פירוש נא

נא כי הוא היה העצום שבשבעה גוים, כמו שנאמר "ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו" (עמוס ב ט):

פירוש נב

נב סיחון ועוג:

פירוש נג
נג שאמר יעקב בלשון עבר:

פירוש נד
נד ע"כ אמר יעקב לקחתי בלשון עבר, כי כאשר ד' נתן לו בדבור הוא כמסירתו והיא בידו:

פרק מט

פירוש א
א ובכ"י רש"ד הגי' "דבור הנבואה":

פירוש ב
ב בעבור בהגיד ליוסף דברים עתידים, רצה להגיד לכל בניו מה שעתיד להיות, ומליצת באחרית הימים, תורה על הזמן הרחוק בין לימות המשיח או קודם להם:

פירוש ג
ג ואמר "אשר יקרא", לפי שמקצתם, לא בשר אותם אך טוב, כגון ראובן שמעון ולוי, וישששכר למס עובד וגד גדוד יגודנו, אמר "אשר יקרא" שרוב שמושו בלא חמדה:

פירוש ד
ד מה שיהיה לעתיד ואמר בדרך הנבואה, והכוונה כאן על כבוש א"י וחלוקה ועיין "קרני אור":

פירוש ה
ה והברכה שבירך אותם היתה זולת הנבואה:

פירוש ו
ו ולא פי' הכתוב במה כרכם:

פירוש ז
ז בך התחיל כחי לצאת אל הפועל:

פירוש ח
ח "און" הוא תאר מליצי אל הזרע שבו כח יצירת הולד, וראשית און הוא הבכור שנולד מטפת הזרע הראשונה, וכן ת"א "חילי וריש תקפי", וכן תרגם "כי הוא ראשית אונו" (דבר' כא, יז) "ריש תוקפה":

פירוש ט
ט וברבוי "ראשית אונים", ובכ"י רש"ד הגי' "כמו כי הוא ראשית אונו, וכמוהו ראשית אונים":

פירוש י
י מגזרת "ונשא מגבעות" (ישעי' בב):

פירוש יא

יא וכן פי' הרשב"ם:

פירוש יב

יב "עֹז" או עַז תה"ש או תה"פ לתקף, כח, גבורה, ונצחון, ולהרש"פ שמושי "עז" הנחתו על החוזק מחמת חריפות הכח וחדודו, ופי' פה שהיה ראוי שיהיה לו יתרון בעוז ובתוקף והוא הממשלה:

פירוש יג

יג פחז הוא שת"ז לקל דעת נמהר ומבוהל, שיעשה מעשיו בלי דעת והתבוננות, ונרדף עם "חפז" מורה מהירות פעולה בלי ישוב הדעת, ודעת הח' ז"ל שהוא מלשון חפזון, אעפ"י שהוא הפך בשרשו, כי זה "פחז" וזה "חפז":

פירוש יד

יד פי' יתרון נחלה על אחיך, כי תפסיד הבכורה:

פירוש טו

טו מבנין הפעל, ומשפטו בשורק, ובא החולם תמורתו כמנהגם להתחלף זה בזה, ולפי פירושו זה, מלת אַל הוא צווי:

פירוש טז

טז ולפי הפי' הזה, אין אל תותר פסק דין אשר גזר עליו, רק יעקב מספר המעשה שנעשה ויאמר, שהאיש פחז כמים הנשפכים ולא הותר מאומה, ופי' אל תותר, ולא הותרת כלום, כי השמן שנשפך נשאר ממנו מעט דבוק במקומו, ויין שנשפך נשאר ריחו, ומים שנשפך לא נשאר ממנו כלום בכלי, ולפי"ז מלת אַל פה לעבר ואיננו צווי:

פירוש יז

יז אַל בפתח, מלה מורה על הצווי לשלול דבר, ויש הפרש בין מלת "אל" ובין מלת "לא" המורה על הצווי שמלת "לא" מורה על הצווי הגוזרת, ומלת "אל" על צווי הבלתי גוזרת, או שענין מלת "לא" שלילה מוחלטת וענין מלת "אל" שלילה בלתי מוחלטת, וכתב הרשב"ם (למטה פ' ו) "כי כל אַל שבתורה להבא הן או קללה, או בקשה, או צווי, לא ימצא אַל לשעבר":

פירוש יח

יח עיין בפי' הח' ז"ל שם:

פירוש יט

יט והוא חבור אל שם כשם מורכב במובן שלילה, ואין ראיה מזה לפי שאיננו צווי:

פירוש כ
כ היא פי' אחר והוא דעת הח' ז"ל:

פירוש כא
כא אל תבקש לך יתרון, ור"ל אל תבקש אשר תותר וביאר הרש"ד "ויהיה הוא הפועל המבקש והיתרון הפעול המבוקש":

פירוש כב
כב אין למלת אפילו שום מובן פה, ובטח ט"ס הוא, ובמקום "אפילו" צ"ל "אתה" ונכון הוא גם לפי' הרלב"ג שכתב "והרצון בזה אתה איש פחז כמים וכו' עיי"ש:

פירוש כג
כג בפתח התי"ו:

פירוש כד
כד כמשקל אל תַוסף מן ההפעיל, ועיין רש"י ז"ל (איוב מ לב) שכתב "אַל תוסַף סמ"ך נפתחת מפני סוף פסוק, כמו "אל תותר, ותותר (רות ב, יד) וכן הרבה כמוהו:

פירוש כה
כה אפילו דבר ריק וקל שאין לו ערך כמים:

פירוש כו
כו על אחיך:

פירוש כז
כז ואין לפרשו חופזים, ופחז הוא מלשון ריקות, וחפז הוא מלשון מהירות ובהלה, וכל זה הוא מדברי הגאון ז"ל, והח' ז"ל לא סתר דברי הגאון, ולא הודה לו:

פירוש כח
כח פי' אז כשעשית זאת חללת יצועי, ונפסק ממני שלא הייתי עוד עם בלהה:

פירוש כט
כט ופי' אל תכריתני, וכן פי' שם הח' ז"ל, וכן תיוב"ע, וכ"כ פי' פה "עלה" נכרתה:

פירוש ל
ל אז בחללו, בעת שחללו ובלבל יצועי אביו, נעשה לראובן העונש ולא עתה קודם מותו, ונתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל:

פירוש לא
לא הכתוב יאמר "שיהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו", פי' שהוא בא לתת טעם למה לא ניתן גם משפט המלוכה ליוסף, ולזה אמר כי יהודה גבר בין כל אחיו, ולזה נכבד הוא ביותר ונגיד ממנו (מן יוסף):

פירוש לב

לב ויהיה פי' ולא להתייחש לבכורה, שניתן הבכורה לבני יוסף, ולא להתייחש, שראובן לא יתיחס עוד לבכורה, וכן הוא בתרגום רב יוסף "וְאִתְיְהִיבַת בְּכִירוּתֵיה לְבְנוי דְיוסף בַּר ישראל, דלא לְאִיתְיַחְסָא בנוי דראובן לבכירותא":

פירוש לג

לג וכוונת הכתוב שאמר "ולא להתייחש לבכורה" הוא כמו שפי' רש"י ז"ל שם, שהוא מורה על יוסף שלא ניתן בכל זה הרשיון ליוסף להתיחש בכל משפטי הבכורה, וניתן לו רק נחלת הבכורה לקחת פי שנים, מכ"מ יחוס אשר הוא ראשון מבניו לא הפסיד, א"כ ראובן הוא הבכור להקרא בשם ראשון ככתוב "בכור ישראל" בוודאי לא לקחה ממנו כל קדימת הבכורה:

פירוש לד

לד כי באמת כל בני אחים הי', אך יאמר שאחוותיהם וקורבתם היתה בידם כמו כלי ואמצעי שעל ידו עשו חמס והרג רב בעיר שכם:

פירוש לה

לה ופי' כל הרואה אותם הכיר טבע אשר הם מעם חרף נפשו למות:

פירוש לו

לו כי היה צריך לכתוב מכריהם וחסרה ה"א השרש:

פירוש לז

לז וכן פי' רש"י ז"ל שם "לשון מקח":

פירוש לח

לח והפי' שם "וגם מים תכרו מאתם" שתחפרו לכם בארות לשתות העם אבל מאתם, דהיונו ברצונם ובכסף, וכן "כי יכרה איש בור" (שמות כא לג) ועיין בנתה"ש (דברים ב ו):

פירוש לט

לט פי' שמכרו עצמן על החמס:

פירוש מ

מ "וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן, כמו עם חרף נפשו למות", כן הוא בנדפסים ואין לו מובן כלל, כי מלבד שהפי' הזה אין לו ביאור כלל, טעות הנראה לעינים הוא, כי איך יביא עד על המכירה מהפ' עם חרף נפשו? ולדעתי צ"ל "מלשון מסירה (מן "ימכור ד' את סיסרא" (שופ' ד ט) "וימכרם ביד פלשתים" (שם י, ז) שפי' מסירה)

שמסרו עצמן (הטעם בחמס מסרו עצמן למות, ויביא ראיה) כמו "עם חרף נפשו למות" (ופי' הרד"ק שם "גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חפצו למלחמה") כי המוסר נפשו למות על דבר. נקרא חרף נפשו, והמעתיקים החליפו אות הסמ"ך בכ"ף, כי הבדל דק ביניהם:

פירוש מא

מא מֹכַרֹתַיִךְ ומֹלַדֹתַיִךְ מארץ הכנעני (יחז' טז ג) והוא כמו מגורותיך:

פירוש מב

מב וכמו "במכרותיהם" עם בי"ת, פי' בארץ מגורותיהם עשו חמס להרוג בעלי שכם:

פירוש מג

מג הראוי בבית ד':

פירוש מד

מד כמו במעון:

פירוש מה

מה וכן פי' הרלב"ג, כי שמעון ולוי הרגו בערמה אנשי שכם כי הי' נכנסים עמהם בברית להיות לעם אחד והוא המילה, והם שמו אותה כלי להריגת אנשי שכם:

פירוש מו

מו עיין ערכו בראש הספר, והוא ר' אהרן הכהן ראש הישיבה:

פירוש מז

מז וכן הביא הטור על התורה הדעה הזאת וז"ל "וי"מ ואל תבא נפשי, כמו "ובא השמש וטהר" פי' שלא ארצה להיות חוץ מסודם, ולא נהירא דא"כ איך יפרשו "ובקהלם אל תחד כבודי":

פירוש מח

מח ונראה אשר הוכיחם עבור הריגת שכם:

פירוש מט

מט כמו שמבואר (למעלה לה ה) כי בנסעם משכם שהיתה עיר מבצר היתה סכנה שיתקוממו הסביבות עליהם בדרך, ולכן הוצרך אז שתהיה חתת אלהים עליהם:

פירוש נ

נ רב אהרן הנזכר:

פירוש נא

נא פי' שעקרו החומה הארורה, כי מלת שור פי' חומה, כי תרגום חומה, שור:

פירוש נב

נב בעבור אפם כי היה עז, ושבח אותם בזה:

פירוש נג

נג ויאמר הח' ז"ל כי הפי' הוא קר, ואם יוסר העי"ן נשאר קר, והוא לשון נופל על לשון, וביאורו שהוא דומה לתבשיל קר, שאין בו טעם, וכן יאמר (איוב ה ז) על הפ' "ובני רשף" וזה הפירוש בלא רשף רק הוא קר":

פירוש נד

נד אצל התיבות "ואלה פירושים קרים" נמצא נקודה לסמן סוף הדבור, ואח"כ מתחיל הציון "בסודם אל תבוא נפשי" אמר ר' משה הכהן כי כבודי כמו נפשי וכו', ופי' זה איננו על "בסודם" כי אם על מאמר "ובקהלם אל תחד כבודי", ובכ"י רש"ד הגי' "ואלה פירושים קשים בסודם אל תבוא נפשי", וכוונתו על עצמו שאיננו רוצה שתבוא נפשו בסוד פירושים כאלה, ותפס לשון הכתוב והיא על דרך המליצה:

פירוש נה

נה וכן פי' הח' ז"ל (תה' ז ו):

פירוש נו

נו ונמצא בס' תהלים הרבה פעמים אשר לפעמים מכנה הנפש בשם כבוד, ולפעמים מכנה הכבוד בשם הנפש:

פירוש נז

נז והסכים הח' ז"ל לפי' ר' משה הכהן:

פירוש נח

נח וכן פי' הח' ז"ל (תה' ז ו) על פ' "וכבודי לעפר ישכן סלה", וכתב "וכבודי טעמו הנפש, כמו "בסודם אל תבוא נפשי", וכנגדה "אל תחד כבודי", וככה "שמח לבי ויגל כבודי", ואחריו "אף בשרי ישכון לבטח" (תה' טז ט) שהוא הגוף", ובבאר יצחק הגי' ויפה פירש אעפ"י שהוא כפול, כן דרך הנבואות כמו שאל אביך וגו' שהוא כפול":

פירוש נט

נט וגם שם כפול לשון ומסיים "זקניך ויאמרו וגו':

פירוש ס

ס ומסיים "ומה אזעום" וגו' והוא כפול לשון:

פירוש סא

סא וכן פי' הרלב"ג "בסודם הוא כמו בקהלם והרצון בו בהווסדם":

פירוש סב

סב אל תבא נפשי, כמו אל תחד כבודי:

פירוש סג
סג ופי' אל תחד כבודי, ר"ל נפשי:

פירוש סד
סד שם בַּלְעַם הוא שם משפחה, עיין ערכו בראש הספר:

פירוש סה
סה ור' משה יאמר כי כבוד הגוף הוא הנפש:

פירוש סו
סו ואעפ"י שהצואר הוא העיקר, מכ"ז הענק אשר בצואר מקשטו, כן הגוף הוא עדי והנפש שהיא עיקר, הגוף מקשט את הנפש, כמו העדי שמקשט לצואר שהוא העיקר:

פירוש סז
סז שהוא הגוף:

פירוש סח
סח והנפש איננה יוררת לעפר, ובבאר יצחק הגי' "ויאמר ר' יהודה שטעה ר' משה כי כבוד הגוף הוא הנפש, כמו עדי בצואר". פי' שהנפש הוא העדי והגוף הוא הצואר, כטעם המשביע בטוב עדיך והוא הנפש, וכן פי' הח' ז"ל שם וכתב "ולפי דעתי כאשר הנפש כבוד לגוף, כן היא כמו עדי והנה הטעם המשביע בטוב נפשך", וראייתו (פי' ראית ר' יהודה) וכבודי לעפר, משמע שכבודי הוא הגוף ולא הנפש, ודחה אותו הח' ז"ל מפסוק דבקה לעפר נפשי, כמו שיבואר:

פירוש סט
סט וכן כתב הח' ז"ל (תה' ז ו) "ע"כ טעה ר' יהודה בן בלעם שאמר שכבודי הוא גופי, והלא ידע אם לא שמע, כי האדם מורכב מנפש וגוף, והחלק הנכבד הנפש, ע"כ מלת כבוד, והביאו בצרה הזאת בעבור שמצא וכבודי לעפר ישכן סלה, והנפש אינה יורדת לעפר, והכתוב הוא על דרך משל, וככה דבקה לעפר נפשי":

פירוש ע
ע וכמו שהבאתי פי' הח' ז"ל למעלה הערה סט, ופי' אם מכניע כבודו והוא הנפש עד לעפר:

פירוש עא
עא הוא ראיה כי מורה על הכנעת הנפש:

פירוש עב
עב ובא על משפטו ע"מ תדע:

פירוש עג

עג לדעת ר"מ הכהן שרשו "אחד", וצירי "תֵחַד" מושך אל"ף השרש אחריו, כאילו כתוב תֵאחַד, וכן הוא דעת הרד"ק בשרשים שרש "אחד", וכאלו אמר לכבודו לא תאחד, והתי"ו נוכח לזכר:

פירוש עד

עד שעל דעתו שרשו "אשם", ובא הצירי להמשיך היו"ד במקום האל"ף כדרך אותיות אהו"י שמתחלפות זו בזו:

פירוש עה

עה ופי' שם הח' ז"ל מגזרת סוד:

פירוש עו

עו בעת שיתוועדו יחד להמתיק סוד, וכן פי' הרשב"ם:

פירוש עז

עז ידבר על רבים דרך כלל בלשון יחיד:

פירוש עח

עח בעבור שנאמר הרגו לשון עבר, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש עט

עט וכן פי' הח' ז"ל (שפת יתר סי' קמו) שהוא דעת הגאון (רס"ג) ויסכים לפירושו שהיתה שכם מוקפת חומה:

פירוש פ

פ וז"ל שם בתנועת החולם "ופעם יתחלף החולם בשורק, כי הוא שארו הקרוב אליו", ואם כי למט' (פ' כב) כתב במלופם, ופה כתיב בחולם שור הם מתחלפים והכל אחד, וכן (שפת יתר שם) "ואם אמר האומר למה אינו בשורק כמו "עלי **שׁוּר**" (למטה פ' כב) נשיב כי החולם והשורק יתחלפו בפעלים ובשמות":

פירוש פא

פא ואף שזה הלשון נאמר על הבהמות מכ"מ הביא הח' ז"ל ראיה מזה הפ' ללשון "עקרו", וטעמו שעקרו חומותיה עד היסוד:

פירוש פב

פב ע"כ יוכיח אותם, כי הרגו עיר גדולה:

פירוש פג

פג וכן פי' הרד"ק דרך תפלה, שיחסר אפם, כי עז הוא מלסובלו, וכפל הדבר במלות שונות לחזק הדבר:

פירוש פד
פד כי יקשה הלא לא ירצה לקלל אותם ובא לידי קללה ויפרש "וטוב להם" כי זה הוא לטובתם:

פירוש פה
פה והמגרעת מהאף הוא תוספת ברכה ושלמות, ואין זו קללה:

פירוש פו
פו כי אפם ועברתם הם שמות נרדפים וכונתם אחד:

פירוש פז
פז כפול הענין במלות שונות:

פירוש פח
פח ויפרש איך יהיה הפירוד:

פירוש פט
פט כמ"ש (יהושע יט א) "ויצא הגורל השני לשמעון וגו' ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה":

פירוש צ
צ ברשות יהודה:

פירוש צא
צא עיין רש"י ורד"ק (יהושע טו לב) ע"פ כל ערים עשרים ותשע, ובפרטם תמצא ל"ח, והתשע היתירים הי' לבני שמעון, וספרם בנחלת בני יהודה בפרט, לפי שהי' בנחלת בני יהודה:

פירוש צב
צב כמבואר בס' יהושע, כל ערי הלוים בתוך אחוזת בני ישראל ערים ארבעים ושמונה ומגרשיהן (יהושע כא לט):

פירוש צג
צג יהודה מלשון הודאה שאמרת צדקה ממני:

פירוש צד
צד יודו לך שאתה ראוי למלוך עליהם:

פירוש צה
צה פי' אז:

פירוש צו
צו כי יראו שאויביך בורחים מפניך:

פירוש צז
צז פי' גור שבמין האריה והוא סמוך:

פירוש צח
צח פי' בהיותו קטן נקרא גור וכאשר יגדל נעשה אריה, ובמג"ט הגי' "ואריה כאשר יגדל":

פירוש צט
צט פי' שהיה משפטו לומר "כגור אריה יהודה":

פירוש ק
ק בלא כ"ף הדמות:

פירוש קא
קא בני פה הוא שם הקריאה, אתה יהודה בני! ושד"ל ישיג ע"ז וכתב "אין ספק כי מאמר גור אריה יהודה בלי מלת אתה, איננו לנוכח אלא לנסתר עיי"ש:

פירוש קב
קב ופי' הפ' דמית לגור אריה, כאשר אתה בני עולה מטרף, ולפי שהוא קל וגבור יותר מאריה זקן המשילו אליו, ובמג"ט הגי' "כאשר עלית מטרף" ופי' המוטוט "כאשר גדלת", וכן יפרש "ותעל אחד מגוריה" ותגדלהו, וכן פי' הרד"ק:

פירוש קג
קג פי' מטרוף טרף באומות וכן פי' הרשב"ם והבא"י יפרש מטרף אחר, פי' שסלקת עצמך מהפחד שמא יבא עליך חיה רעה ויטרוף אותך, שאין כמותך חזק:

פירוש קד
קד כן הוא (תנחומא ויחי סי' יו"ד) וכן תיוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קה
קה מבנין הפעיל, והיה מורה על יוסף, שהסיב להעלות בני יוסף מטרף:

פירוש קו
קו ורש"י ז"ל המפרש על יוסף אינו מפרש עלית שהעלה את יוסף כי אם סלקת את עצמך והוא פועל עומד, וכן תיוב"ע "סליקתא נפשך" (רש"ד):

פירוש קז
קז לא יסור שבט מיהודה ומורה על יהודה, בענין גדולתו וממשלתו, א"כ גם עלית מורה על יהודה:

פירוש קח
קח כי ותעל פועל יוצא מבנין הפעיל, ופי' היא העלתה אחד מגוריה ורבתה אותו, א"כ עלית הוא פועל עומד:

פירוש קט

קט כרע הוא בב' הרגלים על הברכים, רבץ ששוכב על ארבע רגליו ולפי שטרם ירבץ יכרע, לכן הוא מזכיר בתחלה כרע, ואח"כ רבץ, ויש גי' "או פי' כרע רבץ לעד שהוא טורף ולא הציל את יוסף מטרף":

פירוש קי

קי ובכ"י רש"ד הגי' "כל מין בחיות" ונכון:

פירוש קיא

קיא וזה הוא פי' מי יקימנו, לא יש מי שיערב לבו להקים אותו, כי בנפשו הוא, כן יהודה בהיותו בארצו במנוחה לא יבוא אויב להחרידו ולהקימו ממקומו:

פירוש קיב

קיב דרך המושל להיות בידו שבט או מטה, והוא סימן הכח והממשלה אשר לו לענוש את המורדים בו, ואצל מלכי קדם היה המנהג, שהמלך היה יושב על כסא רם, ותחת רגליו הדום, ובין רגליו מקל הממשלה או שבט, ולכן הושאל שם שבט אל הממשלה עצמה:

פירוש קיג

קיג ר"ל אפילו טרם בא דוד היה ג"כ יהודה המושל:

פירוש קיד

קיד ויהיה פי' לא יסור שבט מיהודה מהיום שבירך אותו:

פירוש קטו

קטו ואעפ"י שעדיין לא יהיה לו מלוכה, מ"מ לא יסור שבט מושלים, שדגל יהודה נוסע תחלה:

פירוש קטז

קטז שופ' (א ב) "ויאמר ד' יהודה יעלה":

פירוש קיז

קיז כמו כן כאשר שאלו באלהים לעלות למלחמה על בני בנימין, "ויאמר ד' יהודה בתחלה" (שופ' כ יח) והרכיב הח' ז"ל מלת "יהודה" לאלו ב' הכתובים כאחד וכתב "יהודה יעלה בתחלה":

פירוש קיח

קיח לחקוק כל דבר על הספר:

פירוש קיט

קיט המחוקק הסופר הוא תמיד בין רגלי המושל לכתוב מה שיצוה:

פירוש קכ

קכ הוא דעת הגאון רבינו סעדיה ז"ל, וכן (שפת יתר סי' נח) מביא החז"ל דעת הגאון ודונש חולק עליו עיי"ש:

פירוש קכא

קכא אונקלס שתרגם "דדיליה היא מלכותא", וכן תרגם הירושלמי "דדידיה הוא מלכותא":

פירוש קכב

קכב פי' שלו המלוכה ומוסב על המשיח:

פירוש קכג

קכג היפוך "שליה", וקראו "שילה" לפי שהויתו בשליה, ולזה יקרה, שיקרא בשם הדבר שנתהוה בו, והוא הכיס שעומד הולד במעי אמו, וכן כתב הח' ז"ל (שפת יתר סי' נח) על הפ' "עד כי יבא שילה", או ומן "ובשליתה" (דבר' כח נז) (פי' ר"ל לדעת אחרים היה שילה כטעם ובשליתה) היה שִׁלְיָתו (פי' וסתר בזה דעת האומרים כן) ועוד למה יזכיר השליה תחת הבן" (פי' כי השליה היא מקום הולד ולא הולד בעצמו):

פירוש קכד

קכד הוא העובר והוא הנפל והוא הולד, וא"כ פי' "שילה" כמו שליל, ופי' בנו ושב על משיח, וכן כתב הח' ז"ל (שפת יתר שם) ואלו כאשר אמרו רבים מגזרת שליל, היה שלילו (פי ע"ז השיב שאז צ"ל שלילו):

פירוש קכה

קכה ויהיה פי' ויבוא כמשמעו, ור"ל על הקץ כי אח"כ מלך דוד, וכן כתב הח' ז"ל (שפת יתר שם) "כי נבא על דוד, ושילה שם המקום בעצמו שהי' שם הארון כדכתיב (יהושע יח א, וח', ט) והטעם עד יבא קץ שילה, או עד יצא דבר שילה, ולו יקהת עמים, שב לשבט יהודה (פי' שיסורו גוים למשמעתו, וכן הי' עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו) וכן הכתוב מעיד "ויטוש משכן שילה ויבחר בדוד עבדו", וכן הביא הרד"ק הפי' הזה בשרשיו שרש "שיל":

פירוש קכו

קכו פי', אחר שיטוש משכן שילה, אז יבחר בדוד עבדו, והם ב' פסוקים שונים כמו שציינתי, א"כ תלוי מלוכת בית דוד בחורבן שילה:

פירוש קכז

קכז וכן פי' הרדי"א והטור על התורה והגר"י קארו בתולדות יצחק:

פירוש קכח
קכח כי יתחלפו זה בזה, ע"כ כתיב שילה בה"א:

פירוש קכט
קכט כמו אהלו בוי"ו:

פירוש קל
קל ויביא ראיה שהולד נקרא בשם "שילה" מהפ' "לא תשלה אותי" ופי' לא תתן זרע בשלייתי, כלומר יותר הייתי רוצה שלא ילדתי משימות הולד:

פירוש קלא
קלא ופי' מַפְעִיל וכן פי' ר"י ן' גנאח בשרשיו, והענין שלא תתפלל עלי שיהיה לי בן, וא"כ הפי' עד כי יבוא בנו:

פירוש קלב
קלב שפי' למשמעת אם, וכן פי' שם עין שתלעג לאב המוסר אותו, ותבוז למשמעתה ולמה שתצוה עליו יקרוה עורבי נחל:

פירוש קלג
קלג עיין ברש"ד מה שכתב ע"ז:

פירוש קלד
קלד אליו ישמעון העמים לקבל עליהם מה שיצום, וכן ת"א "וליה ישתמעון עממיא":

פירוש קלה
קלה וכן פי' הרשב"ם, חזקוני, וכן פי' הר"ן בדרשותיו, וכן פי' הרמב"ן ופי' עד יבוא יהודה לשילה, ואליו יתקבצו השבטים להמליך את רחבעם, אז יסור שבט מיהודה, כי ימלוך ירבעם על עשרת השבטים, ולא יהיה לרחבעם רק יהודה ובנימין, ואעפ"י שהענין ההוא היה בשכם (דה"ב, י, יא) הנה שכם קרובה לשילה ועיין קרני אור:

פירוש קלו
קלו שאין פירושו שיעזבנו כשיעשה את אשר דבר לו, אלא כשיעשה את אשר דבר לו ילך הלוך וגדול ופי' כי לא יסור שבט מיהודה עד כי יבוא שילה ואז תתנשא המלוכה:

פירוש קלז
קלז כמו שאמר מקודם זה "והשיבותיך אל האדמה הזאת":

פירוש קלח
קלח ונקרא כן החמור הנער, והה"א מעירה במקום וי"ו, ויאמר שיאסור לגפן עיר אחד:

פירוש קלט
קלט וכן הה"א נוספת במלת "ולשרקה", והוא כמו "ולשורק בן אתונו" ופירושו, ולשורקה שהיא ענף מהגפן יאסור בן אתונו, והוא קטן מהעיר, והוא הקטן הזכר

הכרוך אחרי אמו, כי אם די לגפן עיר אחד, די לשורקה בן אתון אחד, ולמה כתיב בני ל"ר ויפרש כי זה היו"ד נוסף:

פירוש קמ
קמ ופי' אסרי לגפן ואסרי לשרקה:

פירוש קמא
קמא ובא כפול לשון במלות שונות, ואין פי' ענף מהגפן:

פירוש קמב
קמב וכן פי' הרד"ק, ובשרשים שרש "שרק" כתב "שהוא המשובח ממיני הגפן":

פירוש קמג
קמג ויאמר "בני אתונו", שפי' בן אתונו, והוא העיר הנזכר, וכפל הענין במלות שונות:

פירוש קמד
קמד הוא כפול, כי יאמר מקודם "כבס ביין לבושו", ואח"כ "ובדם ענבים סותה" והכל אחד:

פירוש קמה
קמה כי כסות שרשו "סות" ופי' ביין אדום כדם יכבס לבושו:

פירוש קמו
קמו ושרשו "סוה" וכן כתב הח' ז"ל (שפת יתר סי' קמד) סותה, כבר פירשתי שהם ב' שרשים, מגזרת סותה ומגזרת מסוה (פי' לדעתו שם סות ומסוה ב' מיני מלבושים):

פירוש קמז
קמז ובכ"י רש"ד הגי' "עד שיאסור" וכצ"ל:

פירוש קמח
קמח עד הנה ברכו במלוכה וגדולה שתהי' לו על אחיו, ועתה ברכו בארץ מבורכת, ואמר משבח ארץ יהודה שתהיה טובה ודשינה עד שכל אחד מהם יאסור חמורו לגפן אחד שיאכל ממנו, ואינו חושש, כ"כ יהי' ענבים רבים בגפן:

פירוש קמט
קמט וגם שם אינו רק משל, כי ההרים אינם נוזלים עסיס, רק פי' הפירות יהי' מתוקים על ההרים:

פירוש קנ
קנ שרשו "חכל", והוא לשון אדמימות, ונכפל הלמ"ד להורות על הפלגת האודם, והענין כל איש מאנשי ארצו יהיה אדום עינים מרוב שתיין יין:

פירוש קנא
קנא שכן דרך שותי יין שעיניהם מאדימים כדכתיב "למי חכלילות עינים, למאחרים על היין" (משלי כג, כט, ל):

פירוש קנב
קנב והוא ע"ד משל על הפלגת טוב ארצו שיהיה שם מרעה טוב לעדרי צאן, ויאמר "מחלב" מרוב חלב וכן "מי ין" מרוב יין, כי המ"ם משמשת במקומות הרבה להורות על הסבה, כמו "מחטאת נביאיה" (איכה ד, יג):

פירוש קנג
קנג פי' מלת ולבן תואר לשינים שהם לבנים והנפרד לָבָן, ובסמיכות ראוי להיות לִבֵּן, כמו מן חֲלֵב "חָלָב גוים" (ישעי' ס' טז) ובא בסגל מפני המקף:

פירוש קנד
קנד שיהודה אסר על עצמו אפילו דברים המותרים בעבור אותו המאורע, וע"ז רמזו (דה"א ה כ) "כי יהודה גבר באחיו", כלומר שגבר ביצרו, והם לא גברו, ועיין קרני אור:

פירוש קנה
קנה בשביל תשובה, והכל בעבור אותו המאורע:

פירוש קנו
קנו כי האומר כן מוציא דבה על שאר השבטים שהי' אבותינו שבטי יה, לומר עליהם, שהם ח"ו לא הזהרו ורק יהודה היה זהיר בזה:

פירוש קנז
קנז בכולן הזכיר דרך לידתן, וזכר זבולן וישששכר קודם שאר הבנים שנולדו ראשונה מהם להיותם בני לאה הגבירה:

פירוש קנח
קנח בכאן ובזאת הברכה הקדים זבולן לישששכר, אעפ"י שהוא מאוחר בלידה:

פירוש קנט
קנט לפי שגורל נחלתו היה קודם לגורל נחלת ישששכר, כמו שמבואר (יהושע יט יו"ד, ויז) וכדי שיהא ישששכר בין זבולן ובין דן שנפלה לו נחלה בין שניהם:

פירוש קס
קס התנבא כי זבולן יהיה חלקו בא"י על שפת הים:

פירוש קסא
קסא יפרש "לחוף אניות":

פירוש קסב

קסב ושרשו "חפף" והוא ענין כסוי כמו חופה, והוא הנמל מקום שמתכסות שם הספינות מפני הרוחות הנושבות לפיכך נקרא "חוף":

פירוש קסג

קסג וכן פי' הרד"ק בשרש "חפף", וכן פי' רוו"ה, על האניות מוצאות מגן ומכסה מסער וסופה כשהן בנמל נקרא הנמל חף, ששרשו "חפף", שהמקום כחופה ואהל להן:

פירוש קסד

קסד ובמג"ט הגי' "עד צידון", וכן "על המעברות" (יהושע ב ז) פי' עד, ותשעה עמים נמצא "על" במקום "עד" עפ"י המסורה, הפך זה "עד קרנות המזבח" (תה' קיח, כז) שהיא בדלי"ת תחת למ"ד:

פירוש קסה

קסה גרם ענינו עצם בלשון ארמי, ונמצא איזה פעמים גם במקרא, ובערבי גוף אומרים בערבי פַּרְשְׁגַּרְמָ, סוס גדול בעל גוף, בעל בשר, וכן חמור גרם, חמור גדול וחזק:

פירוש קסו

קסו למלת גרס, ופי' ישששכר הוא כמו חמור גרם שיש לו עצם חזק או כבד ואינו יכול לרוץ:

פירוש קסז

קסז בין שתי המערכות שמעמיסים עליו, ולכן אמר משפתים לשון שנים, כי עורכים עליו שני משואות אחד מימין ואחד משמאל, והוא רובץ ביניהם, שאינו חושש מרוב חזקתו:

פירוש קסח

קסח וענינו הערך והסדר:

פירוש קסט

קסט כאשר ראה ארצו ונחלתו נעימים, כמו "אל המנוחה ואל הנחלה" (דבר' יב ט) וכן ת"א "חולקא":

פירוש קע

קע כחמור שסובל ונושא משאו:

פירוש קעא

קעא לתת מס לאחרים שלא לעזוב מקום מנוחתו:

פירוש קעב
קעב והנה אף כי מצאנו שהי' בתחלת ימי השופטים אנשים גבורים למלחמה כאשר שבחה אותם דבורה "ושרי בישששכר עם דבורה" (שופ' ה טו) עכ"ז כאשר ראו המנוחה כי טובה היא חזרו לבחור בה:

פירוש קעג
קעג למלחמה:

פירוש קעד
קעד במג"ט לא גרס "או", והרלב"ג בפי' על התורה הביא פי' הח' ז"ל כלשונו פה ויגרוס "או":

פירוש קעה
קעה יש ספרים שכתוב בהם אח"ז "ודבר הגבעונים איננו כלום" וכתב האהל יוסף, "ונראה בעיני שאינו מהראב"ע"

פירוש קעו
קעו הקדים בבני השפחות דן מפני מעלתו שהיה ראשון מבלהה, כי הוא נולד ראשונה, ואח"כ להשוות ענינם זכר גד, שהוא היה הבן הראשון לזלפה שפחת לאה, ואח"כ זכר אשר שנולד אחרי גד ונפתלי בן זלפה זכר באחרונה לדבקו עם בני רחל גברתה שהי' הנולדים באחרונה (רדי"א):

פירוש קעז
קעז והכ"פ לדמיון כפי רוב שמושה, וכן הוא לדעת רש"י והרמב"ם בפירושם הב', ואמר הח' ז"ל "כאחד בני הגבירות מפני שהיה בן השפחה, אעפי"כ יהיה כאחד שבט ישראל בגדולה:

פירוש קעח
קעח עיין (רש"י דברים לג ג) שפי' שכל אחד מהשבטים קרוי "עם":

פירוש קעט
קעט והוא יושיעם כאחד מראשי ישראל ושופטיו ומושיעיו:

פירוש קפ
קפ ובכ"י רש"ד נוסף "ולשפיפון" והנחש הוא הצפעוני הרע בתכלית אשר ימית רבים בכחו העצום ובארס שמטיל בהם:

פירוש קפא
קפא וכן כתב הרד"ק בשרשיו, ששרשו "שפף", ובשרש "שפה" כתב "ואפשר שיהיה מן השרש הזה שפיפון עלי אורח ועי"ן הפעל כפולה, כמו "הגיגי" מן "הגה", ולפי ששף שאר בע"ח נקרא כן מן הוא ישופך ראש (למעלה ג טו):

פירוש קפב
קפב כפל ענין במלות שונות:

פירוש קפג
קפג ענין שבירה וכתיתה, וכן "ושפו עצמותיו" (איוב לג כא) ואכות אותו טחון (דבר' ט כא) ת"א "ושפית יתיה בשופינא":

פירוש קפד
קפד שלא ישבור ראשו בחרבו:

פירוש קפה
קפה ויעקב ידבר על שבט דן לנוכח:

פירוש קפו
קפו לדן היה אומר כן אני מקוה לד' אשר יהיה בישועתך:

פירוש קפז
קפז ובכ"י רש"ד הגי' "תחת הפעל" וכצ"ל, ופי' ישועתך הוא שם דבר, והיה ראוי להיות ישועתך, להושיעך קויתי, שהוא הפועל:

פירוש קפח
קפח וא"כ מלת "לישועתך" בטעם כמו להושיעך:

פירוש קפט
קפט שאמר המנצח על דוד בצאתו לצבא, נרננה בישועתך, בישועה שלך שיושיעך ד':

פירוש קצ
קצ ובכ"י רש"ד הגי' "או הכף", ר"ל שמתחלה פי' שהכ"ף לנוכח דן, ועתה פי' שיתכן שיהיה הכ"ף במלת לישועתך לנוכח דוד:

פירוש קצא
קצא וכן פי' הח' ז"ל שם, "נרננה בישועתך, כל אחד מאנשי דוד יאמרו לו כך. כי כ"ף בישועתך לנגדו":

פירוש קצב
קצב או לנכח המשיח בנו:

פירוש קצג
קצג הוא ר' שמואל הנגיד, עיין ערכו בראש הספר:

פירוש קצד
קצד עיין ערכו בראש הספר:

פירוש קצה
קצה כי נחש הוא מגזרת ניחוש:

פירוש קצו
קצו מלת "והוא" מורה דבר חדוש, אעפ"י שתחלה יהיה כך, אבל בסוף יהפך הדבר, ויפרש "והוא יגוד עקב" שיתגבר עליו וינצחנו באחרונה, והתנבא כי יהיה לו מלחמות רבות וגדודים יבואו עליו, והוא יגוד עקב, כלומר באחרונה הוא ילך בגדודיו עליהם ויתגבר:

פירוש קצז
קצז ופי' שם הח' ז"ל מענין גדוד, וכן פי' שם הרד"ק:

פירוש קצח
קצח כי שרשו "גדד":

פירוש קצט
קצט ר"ל המלופום ממלת "יְגוּדֶנּוּ" כמו "יגודנו" בחולם:

פירוש ר
ר כמו ירון בחולם:

פירוש רא
רא וכן כתב הרלב"ג "ואולי זה הענין קרה או יקרה כי לא נדע כל מה שקרה לאבותינו":

פירוש רב
רב ר"ל בעבור הכנוי הנזכר במלת לחמו, והיה צ"ל "אשר שמנה לחמו":

פירוש רג
רג והוי"ו של לחמו נוסף כוי"ו "למעינו מים" (תה' קיד ח) ובכ"י רש"ד הגי' "לחם שמן" וכצ"ל וסוף דבריו מוכיחים שיאמר "ופה לחם לשון נקבה", ור"ל שענין הכתוב כמו, מאשר שמנה לחם, שהוא כמו לחם שמן:

פירוש רד
רד כי כתיב שמנה ולא שמן:

פירוש רה
רה ברוב המקומות יבוא לשון זכר, ומצאנו גם בלשון נקבה, "כי שחה אל מות ביתה" (משלי ב' יח), ועיין בפי' המיוחס להח' ז"ל שם, שיפרש שמלת שחה אינה

מוסבת על ביתה כ"א על האשה עיין ביאורי לפי' הח' ז"ל שה"ש א ג, ובשמות לד' יט בפי' הקצר ובביאורי שם:

פירוש רו

רו על הרוב בל"ז ונמצא גם בל"נ "ולא עוד תשורנו מקומו" (איוב כ ט) וכן נמצא בל"נ "באחת המקומות" (ש"ב יז יב) כפי הכתיב, והקרי באחד ועיין שמות לד יט בפי' הקצר ובביאורי שם:

פירוש רז

רז ברוב ל"נ, ומצאנו בל"ז "וזה יכתוב ידו לד' " (ישעי' מד ה), ובפסוק אחד מצאנו בלשון זכר ונקבה "והנה יד שלוחה אלי, והנה בו מגלת ספר" (יחז' ב ט):

פירוש רח

רח "ואש יצאה" (במד' טז לה) ל"נ, "אש לוהט" (תה' קד ד) ל"ז:

פירוש רט

רט על הרוב הוא בל"נ, "עין תלעג לאב" (משלי, ל יז) "כי ד' עיניו משוטטות בכל הארץ" (דה"ב טז ט) ומצאנו גם לשון זכר, "עיניך לנכח יביטו" (משלי ד' כה):

פירוש רי

רי על הרוב בל"נ, ונמצא בל"ז "ויצא הרוח ויעמד לפני ד'" (דה"ב יח כ):

פירוש ריא

ריא על הרוב בל"נ ומצאנו בל"ז "ולא נשא אתם הארץ" (ברא' יג ו):

פירוש ריב

ריב על הרוב בל"ז "ועשו ארון עצי שטים" (שמות כה י) ומצאנו בל"נ "וארון האלהים נלקחה" (ש"א ד' יז):

פירוש ריג

ריג על הרוב זכר, ומצאנו ל"נ "וחטאת עמך" (שמות ה' טז), וזכר ונקבה בפ' אחד "מדוע שובבה העם" (ירמי' ח ה), ויביא הח' ז"ל לראיה מכל אלו השמות שבאים פעמים בל"ז ופעמים בל"נ:

פירוש ריד

ריד הוא יתן מארצו מעדנים טובים הראוים למלך:

פירוש רטו

רטו וכן פי' שם הח' ז"ל "וכן אמר יעקב שמנה לחמו" ורש"י ז"ל פי' מספרי שם, שהיה ארצו מושכת שמן כמעין:

פירוש רטז
רטז כמו "לכן תתני שלוחים" (איכה א יד) שענינו תקרבת מתנה, וכן "ויתנה שלוחים לבתו" (מ"א ט טז) ופי' שם הרד"ק ז"ל מנחה, וכן פי' בשרש "שלח" ובכ"י רש"ד הגי' "נפתלי דמית אילה שלוחה על דרך דורון", וכצ"ל ור"ל נפתלי נדמה לאילה ששולחים אותה לדורון:

פירוש ריז
ריז מחזיק טובה בדברים נאים, ושב על המקבל לא על אילה שהיא נקבה:

פירוש ריח
ריח וכן פי' רש"י ז"ל בפי' הב', וכן פי' הרד"ק והרלב"ג:

פירוש ריט
ריט וכמ"ש "ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי" (שופ' ד ו) גם יכול להיות שהיה משבטו, כי איך יתישב איש משבט זה בחלקו של שבט אחר:

פירוש רכ
רכ אחר שהשלים בני לאה ובני השפחות בא לעשות חקירתו גם בבני רחל, והתחיל מיוסף כי הוא הבכור אליה:

פירוש רכא
רכא העץ כמו האב המוליד הענפים והפרי, ולפיכך יקרא גם הענף והסעיף בן, לפי שהוא תולדות האילן:

פירוש רכב
רכב דקשה, אם הוא בן כפשוטו, למה כתיב בלשון נקבה פורת, ויפרש ששם בן כשביאורו ענף הוא לשון נקבה, וכן פי' הרד"ק בפי' על התורה ובשרשיו שרש "בנה":

פירוש רכג
רכג גם שם פי' סעיף או ענף, כי תחלת הפסוק הוא "וכנה אשר נטעה ימינך" שפי' כמו וגנה, וכן פי' שם הח' ז"ל כנה תואר לגנה או לגפן שהיא מכוננת, וכו' ומלת בן סעיף כמו בן פורת יוסף":

פירוש רכד
רכד ובכ"י רש"ד הגי' "כי על שני דרכים תמצא הפועלת" וכצ"ל:

פירוש רכה
רכה צ"ל אויבָה, אויבֶת, ועיין ביאור רש"ד:

פירוש רכו
רכו וכן דעת אונקלס מלשון פוריה ועניפה, וביאור הכתוב כאן כענף אשר יפרה כן יהיה יוסף:

פירוש רכז
רכז כן פי' ר' יונה ן' גנאח ור' יהודה המדקדקים, ולדעתם יהיה ענינו בן נטע שיש לו פארות וסעיפים, כלומר אעפ"י שהוא נטע יש לו פארות, ויהיה בן סמוך לפארות, ועיין קרני אור:

פירוש רכח
רכח וכן פי' הרשב"ם:

פירוש רכט
רכט יאמר שדרך לשון הקדש הוא כן תמיד:

פירוש רל
רל שהוא מלשון פארות:

פירוש רלא
רלא תחת ושבה וכן פי' שם רש"י ורד"ק:

פירוש רלב
רלב פי' נטע שבו פארות:

פירוש רלג
רלג והוא ג"כ מלשון בד וסעיף, וכינה הבדים שתצאנה מן הפארות לבנות, כי הם בנות לפארות הגדולות, וזהו רמז לשני שבטים היוצאים ממנו אפרים ומנשה:

פירוש רלד
רלד ואם כי בנות לשון רבים, ומלת צעדה הוא לשון יחיד, והיה ראוי לו לומר "בנות צעדו" ויפרש צעדה כל אחת, ופי' עשה סעיפים שכל אחת מהן צעדה עד החומה:

פירוש רלה
רלה ויאמר שיגדלו ויארכו כל כך עד שיעלו על החומה, גם מפני שיונקותיו יהיו ארוכות ושלוחות לכל צד, צריכות שור וחומה חזקה, כדי שלא תשברנה הפארות, ע"כ יאמר "על החומות הבצורות":

פירוש רלו
רלו עתה יביא עד לפירושו מהפ' "זבובי מות יבאיש", שהיה ראוי לומר יבאישו, ושם ג"כ פי' שכל אחד ואחד מן הזבובי מות יבאיש, וכן הפי' בנות צעדה כל אחת ואחת,

ובכ"י רש"ד נשלם הענין "זבובי מות יבאיש כל אחת מהזבובים וכצ"ל ועיין בפירוש החז"ל (איכה א ה):

פירוש רלז
רלז הוא ר' שמואל הנגיד עיין ערכו בראש הספר:

פירוש רלח
רלח היא הנקודה בעיגול, והיורה בקשת מכוין לירות בה:

פירוש רלט
רלט במטרה אשר הכינו לזה:

פירוש רמ
רמ ופי' הרד"ק שם "יורי חצים כמו וימררוהו ורבו":

פירוש רמא
רמא ובמליצת הפסוק וימררהו:

פירוש רמב
רמב וסוף הפסוק מן "יסבו עלי רַבָיו":

פירוש רמג
רמג ופי' שם הח' ז"ל "מררתי הוא כנגד הכבד" ופי' הפסוק "וימררהו ורָבו" שרצו לכוין בקשתם במקום אשר הכבד והמרה תלוין שמה, ומטרת כונתם שלא יהיה לו קומה עוד:

פירוש רמד
רמד כמ"ש "וישנאו אותו" (למעלה לז ד):

פירוש רמה
רמה וכן פי' הרלב"ג:

פירוש רמו
רמו ולדעתו הוא תואר וחסר כאן שם העצם "ותשב במקום איתן":

פירוש רמז
רמז וכן פי' הרד"ק בפי' על התורה, כלומר הי' לו כח רב להשיב גמולם לשונאיו, וכן פי' בשרשיו שרש "פזז":

פירוש רמח
רמח ענין חוזק, מלשון מפזז ומכרכר (ש"ב ו טז) כי המכרכר מחזק איזור מתניו בעת רקדו:

פירוש רמט
רמט וכן ת"א וכן פי' רש"י ז"ל לשון "זהב מופז" (מ"א יו"ד יח):

פירוש רנ
רנ כלשון הכתוב שהביא למעלה ישפוך לארץ מררתו":

פירוש רנא
רנא לדרוך בקשת:

פירוש רנב
רנב מפאת הכח שנתן לו אביר יעקב, שחזק אותו, ולא נמוטו פעמיו בכל הצרות שעברו עליו:

פירוש רנג
רנג שם אביר, ברפיון הבי"ת אינו לשון עוצם וחוזק, כי הבא על ענין זה הוא תמיד בדגשות הבי"ת כמו "אביר הרועים" (ש"א כא ח) וזולתם, אבל "אביר" האמור כאן הוא מגזרת אבר כיונה (ת"ה נה ז) שהוא הכנף, ולא נמצא התאר הזה בתנ"ך רק ה' פעמים, ד' סמוך אל יעקב, וא' סמוך אל ישראל, וכולן תוארים להשי"ת, כי הוא לבדו נקרא כן, לפי שהוא מגין על עם קרובו, ועל יריאיו, כעוף המגין באברתו על גוזליו, וכענין "באברתו יסך לך" (תה' צא ד)

פירוש רנד
רנד המאמר הזה סתום וחתום, והרש"נ מצא בו סודות מחכמת הקבלה, וידים להוכיח, כי הח' ז"ל היה מקובל וכבר הראיתי למעלה (א טז הערה קז) שבסודם לא באה נפשו, ועפ"י כ"י רש"ד נמשך מאמר "מידי אביר יעקב" למעלה, כי הי' ידיו חזקים מידי אביר יעקב, ואח"כ מתחיל הציון "משם", ועל זה אמר הח' ז"ל רמז לידי אביר יעקב שהוא השם, מאותו כח יכול היה רועה וכו', ור"ל מלת "משם" מוסב על "ידי", וידים ידוע שהוא משל לכח יכול, ושעור הכתוב, משם, מאותו הכח היכול, שהיה ליוסף בעזרו נגד שונאיו בעלי חצים, היה יוסף גם רועה אבן ישראל, ומסיים וכן היה, "ויכלכל יוסף":

פירוש רנה
רנה והוא מפרש רועה תואר ליוסף, ואבן ישראל למשפחת אביו שכלכל אותם, אבן לשון אב ומשפחה, והנו"ן יתירה כן פי' הרשב"ם:

פירוש רנו
רנו ולא אמר אביר אברהם או אביר יצחק:

פירוש רנז
רנז ולכבוד יעקב בא לו הממשלה והנצחון:

פירוש רנח
רנח ולפי שהאבן עצם חזקה וגוף אחד כנה כל ישראל לאבן, או לפי שישראל עקר בנין העולם קראם אבן על דרך משל, וכן פי' רש"י ז"ל "עקרן של ישראל":

פירוש רנט
רנט כן פי' הח' ז"ל (דבר' יו"ד ו) בפ' "שם מת אהרן" כי ר' יצחק בן גיאות אמר פירוש זה, וז"ל שם "ורב יצחק אבן גיאות ז"ל הספרדי פי' "שם" כמו "אז" וכמוהו "משם רועה" ואין צורך:

פירוש רס
רס והרש"ד פי', כי משם תורה על המקום ככל חביריו שבמקרא, ויהיה פי' משם מהמקום שסבל בו צרותיו והוא הבור ששמוהו בו, והמכוון בזה, מבית האסורים יצא למלוך להיות מושל במצרים, ולהיות רועה ומפרנס אבן ישראל כלומר משפחת ישראל, וע"ז כתב בעל הכוה"ק שגם זה דחוק להסב מלת משם על מקום שאין זכר לו במקום זה עיי"ש:

פירוש רסא
רסא אמר מלת גם, כי גם זה הוא מדברי ר' יצחק בן גיאות:

פירוש רסב
רסב אם לא כלכל יוסף היה לבם כאבן למות ברעב:

פירוש רסג
רסג וע"י אשר כלכלם החיה אותם ונקרא בשם רועה, ועיין קרני אור:

פירוש רסד
רסד זה רחוק מהפי' הישר:

פירוש רסה
רסה וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש רסו
רסו עוד להבא בברכות שמים וכן פי' הרשב"ם:

פירוש רסז
רסז ופי' מאל אביך היתה לך, ומאת שדי:

פירוש רסח
רסח ופי' שם הח' ז"ל "יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמם, ג"כ אותיות, כמ"ם מאל אביך ויעזרך, ואת שדי, שהוא ומאת שדי, וככה בי"ת "באל שדי" כאילו כתוב ובשמי

ד' לא נודעתי להם" (פי' כי הבי"ת ממלת באל, מושך עצמו ואחרת עמו, וכאלו כתוב ובשמי ד'):

פירוש רסט
רסט פי' מאת שדי היה לך זה:

פירוש רע
רע אשר עוד יברכך:

פירוש רעא
רעא פי' אני בקש מאל אביך ויעזרך:

פירוש רעב
רעב פי' מאל אביך הוא מוסב למטה אל ברכות שמים וגו' כלומר מאל אביך יבואו לך ברכות שמים:

פירוש רעג
רעג בפ' שאח"ז "תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו", ויהיה עד פסוק זה סיפר צרותיו וניצוחו עליהם, ומפסוק זה עד נזיר אחיו תפלה להבא, ושעור הכתוב כך מאל אביך (שהוא יעזרך) ומאת שדי (שהוא יברכך יבואו לך) ברכות שמים:

פירוש רעד
רעד כן ברך אותו יעקב בברכת תהום רובצת וגו', ולפי דעתי צ"ל "ממגד שמים" (דבר' לג יג) וכן נראה מפי' הרד"ק, וביאורו, ברכת תהום רובצת תחת, וכן אמר משה "מבורכת ד' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת" (דבר' לג יג) יאמר שתהיה ארצך מבורכת מברכות שמים מעל והוא הטל והגשם בעתו, וכן יתן לך ברכות תהום רובצת תחת:

פירוש רעה
רעה כמה שסיים רובצת לשון נקבה:

פירוש רעו
רעו ג"כ לשון נקבה, ובמקום אחר נמצא בלשון זכר "תהום אל תהום קורא". (תה' מב):

פירוש רעז
רעז ואמר על המים שהם בבטן הארץ, כאלו הם רובצים עד בוא עתם, ויצאו או על ידי אדם או ע"י מטר השמים:

פירוש רעח
רעח והקדים שדים כי בלעדם אין ברכת רחם ברכה:

פירוש רעט

רעט וכן פי' הרד"ק בשרש "שד" כי פירושו ברכות שמים וארץ, כי השמים בתתם מטר הם כמו השדים, והארץ בהוציאה הפירות כמו הרחם:

פירוש רפ

רפ הוא פירוש אחר, ויהיה פי' ברכות שדים ורחם, ברכות שדים שלא יהיו צומקים, ולא ימותו הילדים מחוסר חלב, ורחם, אף בתוך הרחם לא ימות העובר, ולכן יפרש "והטעם שירבו בניו", וכן הקדים השדים לרחם, לפי שדרך החלב לבא בשדי אשה לפני לידתה:

פירוש רפא

רפא והושע אמר תן להם רחם משכיל, קודם שאמר ושדים צומקים:

פירוש רפב

רפב וכן סיים הרד"ק שם בשרש "שד" וכתב "ולפי דעתי, כי היא ברכת הבנים והנולדים, הפך רחם משכיל ושדים צומקים":

פירוש רפג

רפג יפרש מלת "גברו" משרש גבור ועצום, והוא כמו יגברו, ורבים כמוהם עבר במקום עתיד:

פירוש רפד

רפד שם ברכה יתיחס לפעמים אל המקבל הברכה, כמו והנה עתה לקח את ברכתי (למעלה כז, לו) פי' הברכה שאתברך, ולפעמים אל המברך, כמו "וצויתי את ברכתי לכם" (ויקרא כה, כא) הברכה שאברך, ולכן פי' הח' ז"ל פה ברכות אביך שברכתיך, ברכת הורי שברכוני ביחוס אל המברכים, וכן ת"א ויוב"ע, וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך, וכן פי' הרש"ד:

פירוש רפה

רפה פי' כמו ותלד, ומוסב על האשה:

פירוש רפו

רפו מורה גם על האיש, ונכלל במלת הורי, האב והאם, כי שניהם שותפים בהריון, האב נותן ההריון, והאם מקבלת אותו, והאב יקרא "הורֶה" והאם "הוֹרָה":

פירוש רפז

רפז וכן פי' מנחם ורש"י ורשב"ם ורד"ק ורלב"ג ורדי"א לשון גבול וקצה:

פירוש רפח

רפח יפרש שתהיינה הברכות גבוהות בעבור מלת גבעת:

פירוש רפט

רפט וכן פי' הרד"ק לשון עטרה, מעוטר ומוכתר על אחיו, ובלשון זה ממש ברכו משה, ואמר תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (דבר' לג טז) וכן פי' הרד"ק בשרשיו שרש "נזר" וכן פי' #הרמבמ"ן מלשון נזר המוכתר ונכבד עליהם:

פירוש רצ

רצ שפי' מן הלב, כ"כ פה פי' שיוסף הוא הנזיר מן האחים, ודעתו כמו נֶזֶר של אֶחָיו עיין (התוה"מ שמות לה כא):

פירוש רצא

רצא שנלחם לבדו עם כל ישראל בפילגש בגבעה והרג רבים מהם, והי' בשבט בנימין עשרה משפחות, ואמרו אנחנו עשרה משפחות נלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל, כי שבט לוי לא הי' בכללם, וכל זה אמנם ברכה לשבט בנימין שיהי' גבור ותקיף:

פירוש רצב

רצב כי תרגום של שלל "עדאה":

פירוש רצג

רצג ועד שוה לבזה ושלל:

פירוש רצד

רצד ופי' הח' ז"ל שם בשם ר' משה, שפי', לשלול העולם כמו "בבקר יאכל עד":

פירוש רצה

רצה ונקרא הבזה והשלל "עד" מענין העברה והסרה כמו "עד ירח" (איוב כה ה) כלומר יסיר אור הירח. והביזה והשלל יסור מבעליו ויבוא לשולליו, ועש"ז נקרא הביזה ג"כ בשם שלל והוא ג"כ ענין הסרה, וכן "חבלי רשעים עִוֻּדָנִי" (תהלים קי"ט ס"א) פירוש רש"י ז"ל בשם מנחם מענין שלל ופי' סיעות של רשעים שללוני, אך הח' ז"ל ימאן שם בפי' זה על הפ' שם, ויאמר " והאומר שהוא מגזרת "יאכל עד אין לו טעם", וכן ת"א כל שלל עדאה שהוא ענין הסרה, כי תרגום "לא יסורו" (שמות כה טו) לא יעידון, וכן פי' רש"י ז"ל "בגד עדים" תרגום של הסרה:

פירוש רצו

רצו כי כן דרך הזאבים לצאת בחבורה ולחלק טרפם ביניהם:

פירוש רצז

רצז עיין ערכו בראש הספר:

פירוש רצח

רצח וכן פי' כל המפרשים:

פירוש רצט

רצט אחר שכבה נר ישראל ונאבדה מלכותם בגלות בימי אחשורוש חלקו שלל המן כדכתיב "הנה בית המן נתתי לאסתר" (אסתר ח, ז):

פירוש ש

ש והח' ז"ל יפרש דרך פשוטו:

פירוש שא

שא אונקלס שתרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש:

פירוש שב

שב ובכ"י רש"ד הגי' "כאשר בא לכל אחד מהברכה":

פירוש שג

שג כי לכל אחד בירך הברכה הראויה לו, ולא הזכיר הכתוב הברכות, וכן דעתו (למעלה מט א) ועיין קרני אור:

פירוש שד

דש פי' כפתרון חלומו שהיה אחרי כן, וכן פי' שם הח' ז"ל "כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד", וכן פי' פה, כי כפי שבאה לבסוף לכל אחד, כפי שעלה לו כן ברך אותם:

פירוש שה

שה למעלה בענין השבועה לא השביע רק את יוסף שהוא העיקר, ויש סיפוק בידו שהוא המושל, אמנם פה צוה לכל בניו שילכו עמו לקברו, ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז:

פירוש שו

שו וכן פי' הרשב"ם:

פירוש שז

שז כי הם ישינים על הארץ ויושבים על הארץ, ורגליהם כפופים תחתם:

פרק נ

פירוש א

א שהיו עושים הסמים כמו אבק לפזר, ויכול להיות שלא פתחו את בטנו להוציא בני מעיו כמנהג המלכים, רק פזרו האבק למעלה על הגוף מפני הכבוד:

פירוש ב

ב ופי' שם הח' ז"ל "המתיקה", וי"א כי עשתה כדמות אבק מן "ויחנטו הרופאים":

פירוש ג

ג ויתכן כי יעקב אבינו כרה וחפר קברו בחייו:

פירוש ד

ד כי באמת קשה איך יעלו אתו כל עבדי פרעה, ואיך ישאר המלך בלא עבדיו, ע"כ יפרש כי כל אנשי מצרים נקראים עבדי פרעה:

פירוש ה

ה ומרכבת ידועה (למעלה מא מג) "וירכב אתו במרכבת המשנה":

פירוש ו

ו והם רוכבי סוסים:

פירוש ז

ז פי' אחר ז' ימים שקברוהו כן פי' בעל אהל יוסף ועיין קרני אור:

פירוש ח

ח בג' (סנהד' מז ב) אבילות מאימתי קא מתחלת, מסתימת הגולל:

פירוש ט

ט למעלה (מט כט):

פירוש י

י והפ' י"ג שכתוב אח"ז "וישאו אותו" הוא הפי' על הצווי הנזכר:

פירוש יא

יא שענינו איבה ונטירה לנקום:

פירוש יב

יב יש ענינו מלת הספק, שמא, כמו פה "לו ישטמנו" ויש ענינו תנאי ממש "לו חפץ ד' להמיתנו" (שופ' יג כג) כמו אלו, ר"ל שהמשפט הנמשך מברר שהמשפט הקודם אינו כפי המדומה, ע"כ יבוא אחריו "לא" כי לא יתקיים המשפט הנמשך אלו היה הקודם אמת, ויש בענינו ג"כ תקוה ורצון, להיות מה שמספק בו "לו ישמעאל יחיה לפניך" (למעלה יז, יח) הלואי, ויש משמש בלשון אם כמו "לו החיתם אותם" (שופ' ח יט):

פירוש יג

יג אנא הוא מלת הקריאה לבקשה ופיוס, ופה הוא לשון פיוס ועיין שרשי רד"ק שרש "אן" ושרש "נא":

פירוש יד

יד ונראה שכן דעת אונקלס שתרגם "ארי דחלא דה' אנא", ומדרך התרגום למנוע התמיהה או השאלה:

פירוש טו
טו מקור, וכתב הרש"ד שלא כמנהג חבריו בעלי הה"א באחרונה שתשתנה לתי"ו, ודומה לו "ראה פניך" (למעלה מח יא):

פירוש טז
טז פי' מדכתיב בני שלשים, בסמיכות בני לשלשים:

פירוש יז
יז ויהיה פי' בניהם של שלשים, והנה הם רביעים, דאל"כ הי' לו לומר בנים שלשים:

פירוש יח
יח ענינו התרבות והגידול, כי יוסף קיבלם אחר שנולדו:

פירוש יט
יט ובכ"י רש"ד הגי' **שָׁם** אותו **שם** אחד, ונכון, וכן הוא במקח"מ:

פירוש כ
כ והוא פועל יוצא מבנין הקל על משקל "וייצר ד' אלהים", ויהיה השרש שום, וישם, בענין אחד ושיעורו פה ויישם המשים, והוא כנוי לפועל האחד:

פירוש כא
כא עיין ערכו ראש הספר:

פירוש כב
כב והמלה מן ההפעל, כמו "על בשר אדם לא ייסך" (שמות ל, לב) (שהוא מן שרש סוך לדעת ר' יונה ובא במקום יוסך) והראוי ויושם, ושרשו "שם":

פירוש כג
כג והרד"ק הסכים עם ר' יונה, וכתב שהנכון שהוא במקום ויושם, וכן פי' ר"ש ן' מלך וכן הסכים עמהם הרש"ד, וכתב אף שלא הודיע עמו יראה שהוא, לפי שלא מצאנו שרש "ישם" בשין שמאלית בכל המקרא:

פירוש כד
כד המורה על הידוע:

פירוש כה
כה הוא הארון:

פירוש כו
כו בחייו בחרוהו לו והכינוהו:

שמות

פרק א

פירוש א

א הוא שם הח' ז"ל, וכן נמצא בכ"י ישן נושן על קלף (ביד הרב ר' שלמה נעטטער) כתוב בס' שמות בהתחלתו כן:

פירוש ב

ב עיין תולדות הראב"ע ברשימת ספריו שחבר, נומער 1:

פירוש ג

ג שם אבן יקרה:

פירוש ד

ד הספר הזה היה ראוי שיתחיל "אלה שמות" בלא וי"ו, כס' "אלה הדברים" ויפרש טעם הוי"ו:

פירוש ה

ה על כן חזר ומנאם כאן, ובא אות הוי"ו לחבור ענין:

פירוש ו

ו והוא מלת כנוי הרומז לרבים זכרים ונקבות:

פירוש ז

ז הרי מלת אלה גם אל בחסרון ה"א שוה:

פירוש ח

ח הם לזכרים:

פירוש ט

ט שקאי על בנותיו של לבן, כי הם שוים לזכרים ולנקבות:

פירוש י

י ואמר על השונמית ועל הנער הלז ובתוס' ה"א מי האיש הלזה (ברא' כד סה):

פירוש יא

יא פי' הנגינה מלעיל, כי כל מלה שיאות לה ה"א הנקבה, בבוא לה ה"א נוסף תהיה המלה מלעיל להבדיל בין הנוסף ובין ה"א הנקבה, ורוב שמושו במלת אלה הלמ"ד בדגש ומלעיל:

פירוש יב

יב עיין (ברא' א ה) בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם:

פירוש יג

יג וכן פי' ר"ש ן' מלך שם "הה"א נוספת כי המלה מלעיל" אכן לפי פי' הח' ז"ל שם שיפרש "נחלה מצרים אל נחל מצרים", והנה לדעתו ירמוז שם הה"א בסוף במקום למ"ד בתחלתה ואינה נוספת, וכן פי' רש"י ז"ל שם, וי"ל שט"ס הוא וצ"ל "נחלה עבר על נפשינו" (תה' קכד ה) ושם פי' הח' ז"ל "והמלה מלעיל כי הטעם בנו"ן והה"א נוסף כה"א לילה":

פירוש יד

יד שעכ"ז, ועניינו כנוי דבר בסמניו או בכנוי מיוחד:

פירוש טו

טו והרבוי שמות, כמו "ויקרא האדם שמות" (ברא' ב כ) אף שבא בוי"ו תי"ו שהוא סימן נקבה:

פירוש טז

טז ר"ל סימן לזכרים ולנקבות:

פירוש יז

יז מקומות, היחיד הוא מקום והרבוי מקומות וכן אבות, היחיד אב וברבוי אבות:

פירוש יח

יח רבוי הזכרים ביו"ד מ"ם, ורבוי הנקבות בוי"ו תי"ו ולפעמים לא יחוש להבדיל, ונשים ופלגשים נכתבו ביו"ד מ"ם כדרך הזכרים, ועיין ביאורי (ברא' כה א):

פירוש יט

יט פי' שיבואו בהם שני הסימנים:

פירוש כ

כ בא מקובץ בלשון זכרים כמו פלגשים, ובא פ"א במקרא:

פירוש כא

כא ובמובן הפסוק הזה בסימן נקבה:

פירוש כב

כב ט"ס הוא, כי לא נמצא בכל התנ"ך מלת לבבים רק צ"ל לבבם וכן גרס בעל באר יצחק:

פירוש כג

כג בלשון זכרים ובא חסר יו"ד הרבים בכנוי:

פירוש כד

כד תחת אל דותן:

פירוש כה
כה תחת אל ירושלים ויוצא מן הכלל הזה לצפונה לנגבה (דה"א כו יז):

פירוש כו
כו בא במקום עם:

פירוש כז
כז פי' עם אברהם:

פירוש כח
כח ולא נשותיהם, כי לא באו במספר כמו שיבאר:

פירוש כט
כט ונשותיהם לא נזכרו, ע"כ מלת וביתו פי' יוצאי יריכו ולא נשותיהם:

פירוש ל
ל וכן יאמר הכתוב (ברא' מו כו) מלבד נשי בני יעקב, כי הן לא נכנסו במספר שבעים, וכן אמר הכתוב (למטה פ' ה) "כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש", א"כ ביתו האמור בכאן איננה אשתו אלא בניהם:

פירוש לא
לא ודרשו חז"ל (יומא ב א, יג א) ביתו זו אשתו:

פירוש לב
לב בעדו, ובעד ביתו, ובעד כל קהל ישראל:

פירוש לג
לג מלשון הכתוב "אעשה לו עזר כנגדו" (ברא' ב יח):

פירוש לד
לד לדעת הח' ז"ל הי' השלשה וידוים בעדו ובעדו אשתו שנכללת במלת בעדו, ובעד ביתו, הם יוצאי חלציו הכהנים, ונקראים בית אהרן, ובעד כל קהל ישראל, ועיין קרני אור:

פירוש לה
לה עם יעקב:

פירוש לו
לו יפרש טעם החיר"ק שתחת הוי"ו:

פירוש לז
לז כן היא הגי' בחומשי רש"נ ובמק"ג ובשארי דפוסים הגי' כל שו"א:

פירוש לח
לח פי' בהתחבר עליו:

פירוש לט
לט והם אותיות **בוכ**"ל:

פירוש מ
מ פי' יבוא שורק תחת חירק:

פירוש מא
מא ונקרא אלף גנובה וז"ל הרד"ק "קריאת הוי"ו הזאת אל"ף שרוקה בקבלה כמ"ש המורה ר' יהודה ז"ל, כן ירשנו מקדמונים דור אחר דור":

פירוש מב
מב הזכיר תחלה בני הגבירות כסדר תולדותם, ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר זבולן, והם בני לאה, ואח"כ לקח רחל, והיא ילדה יוסף ובנימין, והזכיר תחלה בנימין, ויוסף הזכירו לבסוף, כי לא בא עם אחיו, כי היה במצרים בעת בואם, ואח"כ לקח בלהה, ובניה דן ונפתלי, ולבסוף זלפה ובניה גד ואשר:

פירוש מג
מג וקוראים ישכר:

פירוש מד
מד וכתב המנחת שי שם, יתיר צדיק, הראשונה נקראת, והשנית אינה נקראת, וכן כתוב בהגהת לוית חן פ' כד שער ג דצדיק שניה מן מחצצרים במכתב ולא במבטא, כשי"ן יששכר, וכן כתב הרד"ק בשרש "חצר":

פירוש מה
מה שיחסרו אות אחד אם נמצאו כפולים:

פירוש מו
מו פי' כשיבוא וי"ו השמוש עם אחת מאותיות **במפ** שהם ממוצא אחד שהיא השפה:

פירוש מז
מז אזי ישתנה הויו לשורק, לפי שמבטא וי"ו שואית היא קשה לפני אות שהיא ממוצא השפתים:

פירוש מח
מח כמו **או פרו**:

פירוש מט
מט כמו או מלאו:

פירוש נ
נ כמו או בנימין:

פירוש נא
נא עיין למעלה הערה מ"ב:

פירוש נב
נב הוי"ו אחר שם הראשון:

פירוש נג
נג הוי"ו אחר שני שמות:

פירוש נד
נד הוי"ו בשם האחרון, וכן פה ראובן שמעון לוי ויהודה:

פירוש נה
נה בסירוגין:

פירוש נו
נו חסר וי"ו בשם האחרון:

פירוש נז
נז בלא וי"ו, ומנהג הכתוב, לחסר לפעמים אות מאותיות מש"ה וכל"ב המשמשות בראש התיבה:

פירוש נח
נח יבאר דקדוק מלת וַיְהִי:

פירוש נט
נט צ"ל בפתח קטן ר"ל בסגול יֶהִי, וכן הוא הגי' בחומשים עם פי' הח' ז"ל(ווין תקנ"ד):

פירוש ס
ס ר"ל יְהֶוְ:

פירוש סא
סא ר"ל שאין דרך היו"ד לנוע אחר סגול:

פירוש סב
סב ר"ל הניחו יו"ד האחרון בלי נקוד:

פירוש סג
סג ויו"ד הראשון בשו"א:

פירוש סד
סד ר"ל ויהי:

פירוש סה
סה עיין בביאור רש"ד (ברא' א ג) מה שתמה עליו ר"א בחור בס' ההרכבה באות יו"ד:

פירוש סו
סו ר"ל היו"ד והה"א משרש היה, חיה:

פירוש סז
סז ר"ל מאותיות אהו"י:

פירוש סח
סח כמו אני אתה:

פירוש סט
סט ר"ל כי לא נמצאת מלה שתהיינה אותיות אית"ן מהקל נקודות בשוא, חוץ משרש היה, חיה, שאם הם בוי"ו ההפוך, לעולם אית"ן בשוא וַיְהִי וַיְחִי, רק בהפסק וַיֶּהִי וַיֶּחִי:

פירוש ע
ע כי הוא שכן לאבר המוליד, דרך ארץ וצניעות, שהכתוב מזכיר מקום הקרוב לאבר המוליד:

פירוש עא
עא בעבור היות הרגל והירך שכנים לאבר המוליד נקרא בהם, והוא לשון נקיה, וכן פי' הרד"ק שם, ורגליו דרך כבוד, והוא כנוי לאבר היציאה, וכן את מימי רגליהם (מ"ב יח כז):

פירוש עב
עב למעלה א א, וכן בבר"א מו כג, כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר:

פירוש עג
עג הוי"ו כמו עם, עם יוסף שהיה במצרים היו שבעים נפש, וכן ת"א ויוב"ע ועיין אוה"ג ונל"ג:

פירוש עד
עד דעת הח' ז"ל כי אב ובנו שני דורות ויש ארוך ויש קצר:

פירוש עה
עה הח' ז"ל מביא דעת יצחק המהביל, שאמר שכל דור הוא ל"ה שנה, ופחות לא יקרא דור, וראייתו מאיוב שחיה אחרי שבותו מאה וארבעים שנה, שהם ד' פעמים ל"ה, ודעת הח' ז"ל לא כן הוא, ודעתו כי אב ובנו ב' דורות, כי האדם כשהוליד בן ראה ב' דורות, וכאשר הוליד בנו ראה ג' דורות וכן כל מה שילך, ואפשר, כי אלו ד' דורות שראם קודם שב שבות איוב ואחרי שבותו, כי יש דור ארוך ויש דור קצר:

פירוש עו
עו (אבות פ"ה ב ג):

פירוש עז

עז כי אין מספר שנות הדודות שמאדם ועד נח, כמספר שנות הדורות שמנח עד אברהם, כי שנות הדורות מאדם ועד נח היו ארוכים משנות הדורות שמנח ועד אברהם, וכן יאמר הח' ז"ל בפי' על איוב (איוב מב טז) "בכאן טעה יצחק המהביל שאמר כל דור חמש ושלשים שנה, והנה מאדם ועד נח עשרה דורות", ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' טו טז) ובביאורי שם:

פירוש עח

עח כי כבר הזכיר מותו למעלה:

פירוש עט

עט כי יוסף מת על פני אחיו:

פירוש פ

פ מה שמזכיר הדור ההוא, הוא על המצרים אשר שכחו גדולת יוסף:

פירוש פא

פא לפי שאמר אח"כ "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף":

פירוש פב

פב הכתוב יבאר הסבה שגרמה הקנאה:

פירוש פג

פג פי' פרו וישרצו הכתוב פה, וקראו הראשון מפני שהזכירו תחלה, וכתב הבא"י "והנכון לגרוס האחד, ולא הראשון, רק המדפיס ראה כתוב הא' וסבר שצ"ל הראשון, כי לא זה הוא הראשון, אלא ישרצו המים כתוב בתורה קודם, והוא מהפעלים היוצאים ולא העומדים:

פירוש פד

פד והם עומדים, כי הם עצמם הפועלים והפעולים:

פירוש פה

פה ישרצו המים (ברא' א כ):

פירוש פו

פו פרו וישרצו הכתוב פה:

פירוש פז

פז כן ימצא בבנין אחד עומד ויוצא, כמו יער צמח עצים (קהלת ב ו) יוצא, הצומח לכם מן השדה (למטה י, ה) עומד:

פירוש פח

פח וענין ההשרצה הוא רוב ההולדה כמו השרצים שהם לרוב:

פירוש פט

פט והעיד הרופא אלראקי, שראה אשה שילדה עשרים בנים בארבעה פעמים וחיו וגם העיד שראה אשה שהפילה ששים צורות מצוירות בצורות אדם בכיס אחד:

פירוש צ

צ ר"ל גם כי הי' מתים מהם, לא מתו רק מעט ולא לערך רבוים הגדול, שבדרך זה נתרבו מאוד, וידידי הרה"ג מ' אברהם אבא שיף יאמר, שהח' ז"ל רומז למ"ש ביהושע יז יד, ואני עם רב אשר עד כה ברכני ד', דהיינו שלא היו מתים לכן נתרבו:

פירוש צא

צא שהיו גדולי עצמות ובעלי כח אעפ"י שנולדו תאומים:

פירוש צב

צב מלת "מאד" הוא תאה"פ להגביל בפעל הפלגת וכח הפעולה בכמות ובאיכות:

פירוש צג

צג שבא פה כפול בשמוש בי"ת:

פירוש צד

צד והוא נוסף:

פירוש צה

צה בלא בי"ת:

פירוש צו

צו כמ"ש במיטב הארץ וגו', ישבו בארץ גושן (ברא' מז ו), ע"כ אמר הארץ, בה"א הידיעה:

פירוש צז

צז עיר בארץ גושן שישבו בה בני ישראל:

פירוש צח

צח רַעְמְסֵס אשר ישבו בה בני ישראל הנאמר (ברא' מז יא, למטה יב לז, במד' לג ג וה') אלו הרי"ש בפתח בלתי מתג, והעי"ן בשוא נח והמ"ם בשוא נע כדין שני שואין רצופין:

פירוש צט

צט עיין ברא' ח יז בקרני אור:

פירוש ק

ק יש שמצאו רמז בתורה על "מחמד", ואמרו כי "במאד מאד" בגי' "מחמד", כי ע"י מחמד וכלי פיו פשטה מלכות ישמעאל בארצות רבות, וכן כתב הח' ר"י אבן ספיר (אבן ספיר ת"א צד סז) שראה ספר ישן נושן כ"י פירוש על התורה בלשון ערבי ועברי

מעורב בו מחכם קדמון ר' ישעי' שמו, ומצא שם מרומז בפ', והרביתי אותו **במאד מאד** (ברא' יז כ) גי' "מחמד", אשר הרמב"ם ז"ל באגרת תימן מצר ודואג על הרמז הנבער הזה ומרחיקו ומבטלו, וכן ירחיק ויבטל אותו הח' ז"ל, וכתב "מה יעשו בזה שהוא כתוב על ישראל", פירוש מלת גמטריא עיין קרני אור:

פירוש קא
קא בפרשה הזאת:

פירוש קב
קב וי"ג "בגימטרות"

פירוש קג
קג חדש ממש:

פירוש קד
קד ואין לנו להוסיף על הכתוב ולומר שנתחדשו גזירותיו:

פירוש קה
קה פי' שהוקם עָל אף שלא היה מזרע המלוכה, והטעם עמד ונתקיים:

פירוש קו
קו והוא מה שאמר שאול לעבדיו "כי קשרתם כלכם עלי וגו' כי הקים בני את עבדי":

פירוש קז
קז לא שאל לזקנים שהיו מכירים את יוסף ואת אחיו, כי אלו שאל להם, כשהסכים מלך מצרים לענותם לא היו מסכימים לזה לגודל מעלת יוסף אצלם, ולחוזק אהבתם אותו, רק שאל לעמי הארץ לכך היתה עצתם נבערה:

פירוש קח
קח לבני ישראל אף שהוא בפתח:

פירוש קט
קט מיוסד בטבע הלשון שלפעמים נוספת מלה או מלות לתוספות ביאור, כמו "אדמת עפר" (דניאל יב ב) ובית דוד כאלהים כמלאך ד' (זכרי' יב ח):

פירוש קי
קי שאשר אהיה פירושו של אהיה:

פירוש קיא
קיא אברהם ויצחק, לתוס' ביאור:

פירוש קיב
קיב הם בני בבל ונקראים מדינחאי:

פירוש קיג
קיג לרבים המדברים בעדם:

פירוש קיד
קיד בלא דגש:

פירוש קטו
קטו ונקרא יחיד נסתר:

פירוש קטז
קטז הנו"ן דגושה כמשפט הלשון:

פירוש קיז
קיז הם בני ארץ ישראל:

פירוש קיח
קיח פי' המ"ם והנו"ן:

פירוש קיט
קיט מִמֶּנִּי:

פירוש קכ
קכ מִמֶּנּוּ:

פירוש קכא
קכא צ"ל מִמֶּנִּי:

פירוש קכב
קכב כי בכל מקום הכנוי נִי צריך להיות רפה:

פירוש קכג
קכג הח' ז"ל יבאר איך הוא הפך המנהג, כי כל כינוי נִי רפה כמו מלת **אני**, **נחני** :

פירוש קכד
קכד במלת מִמֶּנִּי כפולה מלת **מן** ב' פעמים, מן דגש המ"ם, ומן דגש הנו"ן וכמו שיבאר:

פירוש קכה
קכה כי הראו מִמֶּנְנִי בנון **מן** , ובנון של כנוי נִי:

פירוש קכו
קכו ויפרש:

פירוש קכז
קכז פי' ונו"ן נִי נו"ן של כנוי נִי:

פירוש קכח
קכח מלת מִמֶּנּוּ אף אם היא לשון רבים מב' באה בדגש הנו"ן, וזה לחסרון נון **מן**, כי הראוי מן מֵנְנוּ, ונדגשה המ"ם השניה לחסרון נו"ן **מן** הראשון ודגשות הנו"ן לחסרון נו"ן **מן** השני של מננו:

פירוש קכט
קכט לשון יחיד נסתר:

פירוש קל
קל ודגש הכנוי תחת הה"א החסרה, כי נמצא "שמץ מנהו" (איוב ד יב):

פירוש קלא
קלא עתה יבאר ענין כנוי פעלים אשר המה בה"א או בנו"ן, או בשני נוני"ן, או בנו"ן עם ה"א:

פירוש קלב
קלב ר"ל על הרוב יִשְׁמְרֵהו:

פירוש קלג
קלג ופי' כי יאמר וכו', אפילו שיאמר מן ישמר ישמרו וכו' הוא מעט, כי הרוב כתובים "ישמרהו" רק כתוב ישמרו דרך קצרה:

פירוש קלד
קלד וכמו והנה נצב דבוק דרך קצרה:

פירוש קלה
קלה בא בתוס' נו"ן עם הכנוי, וכן כתב בס' צחות, ויש נו"ן נוסף בפעלים בעתידים, "ישחרוננני ולא ימצאוננני":

פירוש קלו
קלו הדגש בנון של כינוי ני להבלעת הנון הנוסף, כי הראוי תברכנני בנו"ן נוספת:

פירוש קלז
קלז וכתב בס' מאזנים, "ואם יתחבר ה"א עם נו"ן לא ידגש הנו"ן כמו יצרנהו":

פירוש קלח
קלח וכן כתב בס' מאזנים "ופעמים יהיה בעתיד נו"ן דגוש במקום ה"א "יִשְׁמְרֶנו בעליו" עוד שם, גם כן יחסרו הה"א בל' זכר יחיד ויחליפהו כגון כמו "לא יִשְׁמְרֶנו":

פירוש קלט
קלט וכן כתב הרד"ק בשרש "יהב" ונסמכה המלה הזאת לנקבה ולרבים, ואעפ"י שהיא לשון זכר:

פירוש קמ
קמ לא נמצא בתנ"ך, ונמצא "לכה נא" (במד' כג כז, שופ' יט יא) או "לכה אתנו" (במד' י כט):

פירוש קמא

קמא כי היו"ד הוא סימן נקבה בכל הבנינים, ועיין בפי' הח' ז"ל (למטה ג טו) ובביאורי שם:

פירוש קמב

קמב שרשו "יהב" והוא על משקל הצווי ליחיד שישתנה ויאמר לרבים "הבו לכם עצה" (ש"ב טז כ) ולנקבה "הבי המטפחת" (רות ג טו) ופעמים שלא ישתנה וישאר על מתכונתו גם לרבים כמו כאן, וכן הבה נלבנה לבנים (בראי יא ג) ולנקבה "הבה נא אבוא אליך" (שם לח טז), ושמו המלה הזאת במקום מקור, או שם, כאלו אמר צריך הדבר הזה לתת בו עצה או עזר, והרגילו המלה על ענין הזמנה וזירוז אחד לחבירו על המעשה, ועיין בפי' הח' ז"ל (בראי יא ג) ובביאורי שם:

פירוש קמג

קמג וכן לשון הליכה בזה הענין, ולפי שההליכה זירוז והישיבה עצלה, נאמר הזירוז בלשון הליכה:

פירוש קמד

קמד וכן דעת רש"י ז"ל וכן ת"א:

פירוש קמה

קמה הלמ"ד תשמש במקום בעבור, או בשביל, כי שם פי' הח' ז"ל בשביל, ופה פי' בעבור, ופי' יתחכמו בעבורו מה לעשות לו:

פירוש קמו

קמו וחסר כאן שם הפועל, וכן מנהג הלשון, לפי שהוא מובן ממנו מבלי הזכרתו:

פירוש קמז

קמז ועיין בפי' הח' ז"ל שם:

פירוש קמח

קמח וכן פי' הח' ז"ל שם "והטעם והשם ברך ברכה":

פירוש קמט

קמט והראוי תקום עצה, וכן בפי' משלי המיוחס להח' ז"ל יפרש "ובעבור יועצים תקום מחשבת הנועצים":

פירוש קנ

קנ וחסר "קורות מלחמה", ובא מלחמה שהוא לשון יחיד על תקראנה שהוא לשון רבים, ופי' שהוא מוסב על הקורות, עיין התוה"מ ויקרא סי' יג בתורה אור **א**:

פירוש קנא
קנא הוא ר' יונה ן' גנאח, עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש קנב
קנב במקום הזה טעמה ענין ערמה:

פירוש קנג
קנג תקראנה, הוא לרבות נסתרות, ומלחמה יחידה:

פירוש קנד
קנד וכן "ידה ליתד תשלחנה" (שופ' ה כו) בא ג"כ לשון רבים על יחיד:

פירוש קנה
קנה פי' צרות מלחמה שהם רבים:

פירוש קנו
קנו הוא ר' מרינוס שהזכיר בפי' הארוך ועיין ערכו:

פירוש קנז
קנז וכן הוא דעת חז"ל (סוטה יא א) כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים, וגם רש"י ז"ל הביא הדרש הזה, ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

פירוש קנח
קנח ופי' ועלה מן הארץ לשוב אל ארץ אבותיהם, ולא טוב לנו לאבד עבדינו, וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרמב"ן, וכן ת"א ויוב"ע וירושלמי, וכן פי' הרמבמ"ן:

פירוש קנט
קנט והשם הנפרד ממנו מס כמו היתה למס (איכה א א):

פירוש קס
קס והאחד פת, דעתו לפרש מאחר דלשון יחיד מס, הילי"ל מַסים המ"ם בפתח, לזה יאמר, כמו מן פת בפתח, אמר פתים בחירק:

פירוש קסא
קסא מסים שרשו "מסס", ופתים שרשו "פתת", ולשון מס משרש מסס, הוראתו עבודה קשה המפרכת את הגוף עד שימס, וכן ובחוריו למס יהיו (ישעי' לא ח):

פירוש קסב
קסב כי רב העמל הוא ממעט הזרע בסבת החולשה שתקרה לחום הטבעי בעבורו, וכן רוב הצער מוליד יובש, והכח שמזריע צריך להיות חם, ולח:

פירוש קסג
קסג וכן ת"א "בית אוצרא" וכן פי' רש"י ז"ל, וטעמו ערים בצורות שראוים לתת בם את האוצר, וכן ומסכנות לתבואת דגן ותירוש (דה"ב לב כח):

פירוש קסד
קסד וגם הרי"ש יבוא בפתח ומתג רַעֲמְסֵס, והמ"ם בשו"א נח כמשפט אחר ת"ק בלתי

מתג:

פירוש קסה
קסה כי אם מערי מסכנות פרעה, ועיין (למעלה פסוק ז, ובביאור הח' ז"ל ברא' מז א)

ובביאורי שם:

פירוש קסו
קסו מן עת, ובכ"ח חוב' ג' מכתב י"ב "כמו פתים":

פירוש קסז
קסז כי מסים שרשו "מסס" ועתים שרשו "עתת", וכן כתב הרד"ק בשרש "עות" וכן

רז"ל זכרוהו כפול באמרם "לעתותי ערב":

פירוש קסח
קסח בברא' מז א, למעלה פ' ז:

פירוש קסט
קסט אולי עיר השמש, ועיין ארץ קדומים, בית שמש (ב):

פירוש קע
קע הח' ז"ל יתרץ אומרו, כאשר יענו ירבה, ומהו כ"ף הדמיון, ויפרש אעפ"י, וכ"ף

הדמיון כן ירבה כימים שלא עונה:

פירוש קעא
קעא ענינו, התפשטות בפריה ורביה חוץ מן החק הטבעי:

פירוש קעב
קעב שפרצו גדר הטבע בהולדת ולדות הרבה בבטן אחד:

פירוש קעג
קעג וכן פי' הח' ז"ל (ברא' כז מו) על הפ' "קצתי בחיי" וכן (במד' כב כב) על הפ'

"ויקץ מואב" כמו הפוך, ור"ל שפי' כמו צוקה ששרשו "צוק":

פירוש קעד
קעד צוק, וקוץ, ופירושם אחד:

פירוש קעה
קעה וכולם ענין צוקה וצרה:

פירוש קעו
קעו וכן פי' הרמב"ן:

פירוש קעז
קעז שתרגם "בקשיו" והוא לשון שברון, ור"ל בעבודה המשברת הגוף וכן פי' הח' ז"ל (ויקרא כה מג):

פירוש קעח
קעח במאורה לשבת ראשון דחנוכה שחבר חכם אחד ושמו ר' יוסף ב"ר שלמה, אמר בפיוט "ומכל פרוכים אני למופתי", ואחריו אמר "ואום פרוכים יהיו ברוכים":

פירוש קעט
קעט כי לא מצאנו ממנו שום בנין בפעלים, ולא נוכל לבנות עליו בנין בלה"ק אם לא מצינו רמז במקרא, וכן כתב הח' ז"ל (מאזנים שער הנשים) "וכן נאמר בפעלים שלא יוכל לאמר פועל מבנין שאינו נמצא במקרא, לכן אם מצא אפילו אחד די לו":

פירוש קפ
קפ כי אי אפשר להספיק שתי מילדות לעם רב כזה:

פירוש קפא
קפא ובכתוב שם, ולמועדות והתי"ו סימן נקבה:

פירוש קפב
קפב ובכתוב שם, ולמועדים והיו"ד מ"ם סימן לזכרים:

פירוש קפג
קפג פי' שיש לכל מלה ג' אותיות:

פירוש קפד
קפד פי' רק במלה שהוא שם דבר:

פירוש קפה
קפה פי' כאשר נמצאו בכתוב:

פירוש קפו
קפו מפני ששם דבר ישתנה ויחסר מן בניינה:

פירוש קפז
קפז פי' כי מן מקום לי' ולז' יאמר מקומים לז' ורבים, וממקומות לר' ונקבות יאמר מקומה לנ' ויחידה:

פירוש קפח
קפח שלא אמר בבכורותיהם:

פירוש קפט
קפט לנ' רבות:

פירוש קצ

קצ פי' א"כ הנפרד ממנה צ"ל לפי דברי החכם בעיניו בכורה לנ' יחידה, ולא מצינו בכורה, אלא בכור, מפני ששם דבר יאמר כאשר נמצא:

פירוש קצא

קצא פי' הכתוב יאמר לבנים ביו"ד מ"ם שהוא סימן לזכרים, א"כ היחיד מן לבנים לבן, ולא נמצא לבן רק "לבנה" (ברא' יא ג), וזה הוא מפני ששם דבר יאמר כאשר נמצא וכן פי' הח' ז"ל (שם) לבנים, ואעפ"י שהחבור עם מ"ם (פי' שבא הרבוי עם יו"ד מ"ם) לשון נקבות הן (פי' היחיד הוא לשון נקבה לבנה):

פירוש קצב

קצב וכן הוא (סוטה יא ב, ובפס"ז א יד) שלשה גזירות גזרו עליהם בתחלה בחומר ובלבנים, ולבסוף ובכל עבודה בשדה כגון חרישה, וקצירה, ודישה, וזירה, ובצירה, וגדירה, ומסיקה ולבסוף כל הבן הילוד:

פירוש קצג

קצג מלות עבדו בהם, כאלו כתובות שתי פעמים, את כל עבודתם אשר עבדו בהם עבדו בהם בפרך:

פירוש קצד

קצד יעקב אמר ללבן "כי אתה ידעת את עבדתי אשר עבדתיך" שיעקב עבד את לבן:

פירוש קצה

קצה וי"ג "על שני דרכים":

פירוש קצו

קצו פי' בעבור אשה:

פירוש קצז

קצז לא נמצא פסוק כזה, וכתיב "לא תעבוד בו עבודת עבד" (ויקרא כה לט) ושם פ' מג "לא תרדה בו בפרך" והח' ז"ל הרכיב השני פסוקים יחד, ופי' לא תעבוד בו, שיהא האדון מקבל ממנו עבודה:

פירוש קצח

קצח פי' שלא יהיה אדם נעבד על ידה:

פירוש קצט

קצט שפי' שם לא יהיה נעבד שום אדם בו, כלומר לא קובלה עבודה ממנו, וקראו הנחל שהוא שדה עובד:

פירוש ר

ר פי' בלי בי"ת הפוך בענין, כמו והארץ הנשמה תעבד, שהיא הנעבדת, הרי נאמר על שדה עובדת ונעבדת כדמות האדון:

פירוש רא

רא כי הנושה הוא המלוה, ואשר נושה בו הוא הלוה, וכן פי' הח' ז"ל שם, והנה מלת נושה, פעמים אמלוה, ופעמים אלוה, וההבדל ביניהם, אם נכתב בבי"ת הוא לוה, ובלא בי"ת מלוה, כך מלת עבדו בלי בי"ת אחריה הם עבדו לאחרים, ובבי"ת אחריה כמו כאן עבדו בהם קבלו העבודה מאחרים והרד"ק בפי' לישעי' שם פי' "כנושה הוא הלוה, ונושה בו הוא המלוה, וקשר הבי"ת מפריד ביניהם":

פירוש רב

רב עיין בקרני אור למעלה הערה ל':

פירוש רג

רג כן הוא בדרז"ל, שהם יוכבד ומרים, וכן פי' רש"י ז"ל ועיין קרני אור:

פירוש רד

רד לאפוקי עשו וישמעאל שאינם על אמונתו:

פירוש רה

רה ופי' הח' ז"ל שם "אבי כל בני עבר להודיע אבי העברים כי אין למעלה ממנו" ועיין ביאורי שם:

פירוש רו

רו ע"כ משה כשכתב התורה אמר ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר, שאברהם מן שם, וקרא אותו לשם אבי כל בני עבר הוא עבר הנהר, גם יש לפרש שצ"ל פה "או הבא מעבר הנהר" וכן נראה מפי' (למטה כא ב) שכתב שם "והנה אין ספק כי פי' אברהם העברי שהוא מבני עבר עליו כתוב אבי כל בני עבר, הפך וחם הוא אבי כנען, או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר" ועיין ביאורי שם, וכן הגיה בעל מלואת אבן, ויהיה פי' הפ' אבי כל בני עבר, שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחוס אברהם, וכן פי' רש"י ז"ל והרמב"ן והרמבמ"ן, והח' ז"ל הביא שני הפירושים:

פירוש רז

רז ובמקח"מ הגי' "משני העברים" פי' שם עבר נאמר על נהר שיש לו שני עברים, כי כל עבר הוא נקרא עבר הנהר, כי כל נהר יש לו שני עברים מפה ומפה:

פירוש רח
רח עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש רט
רט ושרשו **בנה**, וכן דעת הרד"ק בשרשים שרש "אבן" כי הוא הרחם עצמו ונקרא אבנים ע"ש הבנים, והאל"ף נוספת מן בן ובנים:

פירוש רי
רי וכן נקרא הרחם משבר על שבר האשה היולדת וחבליה:

פירוש ריא
ריא שפי' מי כפים, כי כף בלשון ארמי פס ידא, כי המים לא היו מכסים אלא פסות רגלים, וכן תיוב"ע "מי קרסולין" וכן פי' רז"ל, שהיה אדם נכנס בהם עד קרסוליו, והאל"ף נוסף, וכן האבנים האל"ף נוסף:

פירוש ריב
ריב צ"ל "כמו על האבנים" (ירמי' יח ג), וכן בפי' הקצר מביא ראיה מן "עשה מלאכה באבנים" וצ"ל "על האבנים" כי לא נמצא פסוק כזה, ונקרא כן כלי היוצר שעושה עליו כלי חרס, והוא כמין שתי רחים, לכך נקרא אבנים בלשון שנים, וכן נקרא הכלי שתוליד האשה בו אבנים, והרש"נ גורס "ב' אבנים", והוא כלי עשוי על צורת ב' חלקים והאשה עומדת ביניהם:

פירוש ריג
ריג ושרשו "אבן":

פירוש ריד
ריד וכן הוא דעת הרמב"ן:

פירוש רטו
רטו פי' כי שרש המלה **חיה** וה"א ההרש יחליפיה בתי"ו, וה"א בסופה סי' יחידה נסתרת, אמנם חסירה התי"ו תמורת ה"א השרש זהו הזרות, כי משפטו וחיתה:

פירוש רטז
רטז וכן יאמר בס' צחות "כי יחליפו הה"א בתי"ו כאשר יסמכו המלה, כמו חָכְמָה אמרו חָכְמַת לב (למטה לה כה) והנה אין הה"א קרוב ממוצא התי"ו (פי' כי הה"א ממוצא הגרון והתי"ו ממוצא הלשון) רק הלשון במעלה השלישית מהגרון כנגד האותיות (פי' כי אותיות הגרון ראשונים, ואחריהם אותיות החיך, ושלישית אותיות הלשון) והנה הוא (פי' שהתחלפה הה"א בתי"ו) לפי דעתי בעבור המכתב שהוסיפו

על הה"א מה שיורה על שהוא סמוך, כי הוא אחריו, והנה שב תי"ו". (פי' שהוסיפו על הה"א קו קטן ברגלה השמאלית להורות על סמינת וחיבור המלה למה שאחריה ועי"כ שב הה"א להיות תי"ו):

פירוש ריז

ריז וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) ונקרא תי"ו בעבור הקו הנוסף על הה"א:

פירוש ריח

ריח ובמקח"מ הגי' "כי יש הפרש ביניהן בשמות":

פירוש ריט

ריט ובמקח"מ הגי' "בתחלה":

פירוש רכ

רכ והטעם לזה כתב בס' צחות "ושם תי"ו מגזרת והתוית תו (יחז' ט ד) כי היא בסוף כמו הגבול (פי' שהוא מענין סימן, כי אות התי"ו הוא בסוף האלפא ביתא, והוא סימן הגבול והסוף) גם צורתו קרובה מטעם השם". (פי' כי צורת התי"ו היא דומה מעט לאבן הגבול):

פירוש רכא

רכא ודעת הח' ז"ל שנקרא כתב אשורית שהוא מאושר באותיותיו וזה הוא כדעת רבי (סנהד' כב א) וכן הוא דעת הרמב"ם (מס' ידים פ"ד מ"ה):

פירוש רכב

רכב כי לא נתברר היטב השרש, אם שרשו "חיי" מהכפולים או "חיה" מבעלי הה"א:

פירוש רכג

רכג ושרשו "חיי", וכן הוא דעת הרשב"ם שמלת וחיה שבכאן הוא מהכפולים, וכן ביאר בעל קרן שמואל (מפרש הרשב"ם) ועיין בנתה"ש, ולהבנת המקרא, דעה אחרת בזה בדעת הרשב"ם עי"ש:

פירוש רכד

רכד וכן יאמר בס' צחות "ויאמר ר' יהודה המדקדק ז"ל, וכן הסכימה דעת ר' יונה ז"ל, ור' משה הכהן ז"ל, כי חיים מפעלי הכפל, ע"מ ויחדיו יהיו תַמים (למטה כו, כד) (פי' ששרשו תמם) והראיה "וארפכשד חי" (ברא' יא) הוא פתוח כמשקל פעלי הכפל, כמו "יען רַך לבבך" (מ"ב כב יט) (פי' ששרשו רכך)וכן הוא דעת הרד"ק בשרשים שרש חיי שהיא מהכפולים:

פירוש רכה
רכה אם היא מפעלי הכפל:

פירוש רכו
רכו אם נאמר שהיא מהכפולים:

פירוש רכז
רכז וכן יאמר בס' צחות "והעד הנאמן כי לא תמצא מלה שהיא מצטרפת כלל עם סימן עתיד או עבר עם סמוכים (פי' כינוים) כי אם מבעלי הה"א":

פירוש רכח
רכח כולם משרש "חגג":

פירוש רכט
רכט צרוף האית"ן הוא עד נאמן, כי מצאנו בכתוב כדרך נחי למ"ד ה"א אחיה, יחיה, ואלו היה מבעלי הכפל היה צריך וראוי שיאמר, אחוי, יחוי, בפלס, אחון יחון, ולא מצאנו כן:

פירוש רל
רל שהוא ג"כ מהכפולים משרש "סבב":

פירוש רלא
רלא מנל"ה, וחי וחיים, שרשם חיה:

פירוש רלב
רלב וכן הוא דעת בעל הבנת המקרא שכתב "ואין וארפכשד חי וריעיו על גזרות הכפולים, כ"א על גזרות נחי העי"ן, ולולי החי"ת היה נקמץ, אלא שנרחב על אות הגרון, וכן "כי טָח מראות עיניהם" (ישעי' מד יח), גם בלא אות הגרון מצאנו פתוחים, כמו מי בַז ליום קטנות (זכרי' ד י)". עיין שם שכתב כי זו היא שיטת הרשב"ם:

פירוש רלג
רלג מזה מוכח שהיא מפעלי הכפל:

פירוש רלד
רלד מפני שהוא פתוח כמשקל בעלי הכפל, וכן כתב בס' שפה ברורה "חיי מגזרת "חיים", פי' כי הוא מגזרת נחל"ה:

פירוש רלה
רלה פי' לבאר שהוא מבעלי הה"א באחרונה:

פירוש רלו
רלו צ"ל "כי ראיתי אין היו"ד בסוף המלה שרש, כאשר אין וי"ו בכל המקרא שרש בסוף המלה", וכתב המוטוט כי כך היא הגי' נכונה, וכן כתב בס' צחות ובס' מאזנים

"וכן ימצא יו"ד שיהיה פ"א הפעל, ולא ימצא וי"ו, ושניהם (פי' הוי"ו והיו"ד) לא ימצאו שיהיו למ"ד הפעל":

פירוש רלז
רלז וכן כתב בס' צחות "רק הוי"ו לא ימצא בראש המלה ולא בסופה שורש כלל, רק אם היה תמורת אחד מהנעלמים". (פי' הם אותיות אהו"י שבאים זה תמורת זה):

פירוש רלח
רלח ר"ל יחיד נסתר:

פירוש רלט
רלט כנוי לנוכחים רבים:

פירוש רמ
רמ הוי"ו נוסף:

פירוש רמא
רמא כי נקל לטעות בין וי"ו השרש לוי"ו השמוש:

פירוש רמב
רמב וכן כתב בס' צחות אות יו"ד, "אין יו"ד לפי דעתי בסוף המלה שרש":

פירוש רמג
רמג וכן יאמר צחות שם, "ויש יו"ד סימן יחיד מדבר בעדו, ובשמות יָדִי, רַגְלִי":

פירוש רמד
רמד ויראה היו"ד:

פירוש רמה
רמה כי סימן הרבים לזכרים הוא _**ים** בסוף המלה, ואם הם סמוכים יהיה לבדו יְדֵי עַבְדֵי:

פירוש רמו
רמו וכן יאמר צחות שם, "ויש יו"ד סימן נקבה בכל הבנינים, "לכי מכרי את השמן" (מ"ב ד ז) הסירי את יינך (ש"א א יד)":

פירוש רמז
רמז ובפי' (למטה ג טו) כתב "ובעבור כי במספר דומה לאחד היה ליחס":

פירוש רמח
רמח היו"ד נוסף:

פירוש רמט
רמט גם יש יו"ד נוסף במלות הטעם:

פירוש רנ
רנ היו"ד במלת זולתי נוספת, כי מצינו ג"כ בלי יו"ד כמו "זולת דלת עם הארץ" (מ"ב כד יד):

פירוש רנא
רנא בתוספת יו"ד:

פירוש רנב
רנב וכן כתב בס' צחות "ואין יו"ד לפי דעתי בסוף המלה שרש, אולי עשו כן כן העברים באות הוי"ו, גם היו"ד שלא יהיה שרש בסוף בעבור כי ישרתו בסוף לדרכים רבים והיו"ד יותר מהוי"ו". (פי' ויהיה באפשרי לטעות בין וי"ו ויו"ד שרשיים לשימושיים):

פירוש רנג
רנג טעמו וחיתה, ומפני אמרם לזכר חי הוסיפו ה"א לנקבות:

פירוש רנד
רנד ובשניהם נחסר ה"א למ"ד הפעל, והיה ראוים לבוא חיה, וחיתה:

פירוש רנה
רנה עיין למעלה אות ריב:

פירוש רנו
רנו האל"ף נחה, ולא בא בהראות האל"ף, שלא להתחלף עם תראינה מן "ראה" בקריאה, ובא המלה בנו"ן פשוטה, וקמץ בלתי ה"א והיו"ד בו שרש, כי שרשו יָרֵא מגזרת נחי פ"י ונחי למ"ד אל"ף, והרי"ש נקוד סגל, והתי"ו היא מאותיות אית"ן מבנין הקל, ויו"ד השרש כתובה אחריה, והוי"ו מהפכת העתיד לעבר:

פירוש רנז
רנז ר"ל כי מאחר שאמר ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים, מה צורך להאריך ולכתוב ותחיין את הילדים, אלא לומר ותחיין בכל כחן יותר ממשפטן הראשון:

פירוש רנח
רנח כי אין מדוע עשיתן שאלה לדעת טעם הדבר, כי לעבור מצות המלך אין טעם והתנצלות, רק הוא גזרת מאמר לומר בני מות אתן, בעבור שעשיתן את הדבר הזה:

פירוש רנט
רנט ר"ל וי"ו המהפך עתיד לעבר, ואין הפרש בין נסתר לנוכח:

פירוש רס
רס הראשון לנסתרות, והשני לנמצאות, כי ב' הדבורים שוים בלשון עברי:

פירוש רסא
רסא כי לא ראו לתת סבה על עשותן זאת, רק השיבו לא עברנו על מצותיך:

פירוש רסב
רסב ר"ל יש בם כח חיים בטרם תבא המילדת וילדו:

פירוש רסג
רסג והוא תואר מן חיה:

פירוש רסד
רסד מן דוה (איכה א יג):

פירוש רסה
רסה מן רוה (דבר' כט יח):

פירוש רסו
רסו מן עלה:

פירוש רסז
רסז פי' יו"ד חַיִּים נדגשת דרך צחות להראות ולהרגיש יו"ד השרש, כי היו"ד נח נסתר הוא סימן הרבים, כמו שנדגשת יו"ד הָעִבְרִיִּים להראות יו"ד היחס, וכן כתב בס' צחות "ונדגש יו"ד חַיִּים כיו"ד הָעִבְרִיִּים":

פירוש רסח
רסח הוא ג"כ דגוש:

פירוש רסט
רסט ובא הדגש בצדי"ק להתבלע היו"ד, והנפרד "ציץ":

פירוש רע
רע פי' שהוא שוה לזכרים כמו לנקבות:

פירוש רעא
רעא ופי' שהם בריאות, וכן בפס"ז, חיות בריאות, כמו שתי צפרים חיות טהורות (ויקרא יד ד) ופי' בריאות:

פירוש רעב
רעב ר"ל מנחי פ"א יו"ד:

פירוש רעג
רעג ר"ל וייטב שרשו "יטב" ויו"ד השרש עומד:

פירוש רעד
רעד ויו"ד השרש נחלף בוי"ו, כי היו"ד הנראה הוא שמוש אית"ן:

פירוש רעה
רעה שרשו יטב והיא מבנין הפעיל ועיין נתה"ש מה שהאריך לבאר זאת:

פירוש רעו
רעו וההטבה היא שהרבה מהן משפחות היוצאת מהן, כי מצאנו המליצה הזאת נאמרת על ההטבה ההיא, כמו "כי בית יעשה לך ד'", וכן פי' הרד"ק בשרש בית "בני בית כלומר שפרו ורבו":

פירוש רעז
רעז עיין הערה הקודמת:

פירוש רעח
רעח וכן פי' הרד"ק בשרש בית, וכתב "והנראה בעיני כי פי' שהסתירם מפרעה שלא הרע להם, כדרך שנאמר בירמיה ובברוך ויסתירם ד' (ירמי' לו כו)", ופי' הרד"ק שם "ואפשר ששת חשך סביבותם או שבטל כח ראותם באותו מקום"

פירוש רעט
רעט ובמקח"מ הגי' "ודע כי זאת המלה באמת".

פירוש רפ
רפ כי הפועל עומד כמו שוכב יושב הוא הפעול והוא הפועל אין זולתו מסייע לו ומתחבר עמו בפעולה ההיא אבל זה אינו כן:

פירוש רפא
רפא ובמקח"מ "ולא מהפעלים היוצאים", כי השם איננו נפעל ע"י יראת האדם:

פירוש רפב
רפב ובמקח"מ "כי הוא שיקבל האדם היראה מאחר":

פירוש רפג
רפג כי הי"ל מאת ד', כי האדם מקבל היראה מאת ד':

פירוש רפד
רפד וזרות זאת המלה גדול, כי הירא איננו פועל אמיתי, והנורא איננו פעול אמיתי, כי האדם ייראוהו מעצמו, לא שיהא השם נפעל מאחר, כי הנפעל יוצא מהפועל, ואם הירא איננו יוצא, א"כ הנורא איננו נפעל, רק הוא תואר השם:

פירוש רפה
רפה והמוטט גורס "כמו נולד ונודע", כי נולד נעשה הפעולה מן המוליד אותו, וכן נודע מן המודיע:

פירוש רפו
רפו שהם מבנין נפעל, ואיננו כן מלת נורא, ולכן מה שאמר כי יראו המילדות את האלהים, מלה זרה, וצ"ל מן האלהים:

פירוש רפז
רפז שביאור מלת נורא כן הוא:

פירוש רפח
רפח שם העצם של פרעה לא נזכר בכתוב:

פירוש רפט
רפט ששמו העצמי הוא נכה ופרעה הוא שם התואר:

פירוש רצ
רצ וכן כתב הח' ז"ל (ברא' מא י) לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תואר, והוא מלשון מצרים:

פירוש רצא
רצא ושם הוא בחי"ת "חפרע" וכן כתב הרד"ק, שם חפרע בתי"ת, וי"א כי החי"ת מקום ה"א, והוא פרעה בהיפוך אותיות, ר"ל כי יהיה פרוע, מן כי פרעה אהרן (למטה לב כה), ועיין בפ' הח' ז"ל (ברא' מא י) ובביאורי שם:

פירוש רצב
רצב שם תואר לנולד, וכן "הבן הילוד לך" (ש"ב יב יד) הילודים במדבר בדרך (יהושע ה ה) והוא שם התואר העומד במקום פעול או בינוני נפעל, וטעמו הנולד, והוא משמש לעבר ועתיד כדרך הבינונים:

פירוש רצג
רצג שהם ג"כ שמות התואר:

פרק ב

פירוש א
א ע"כ אמר וילך, כי זאת האשה אולי היתה יושבת בעיר אחרת:

פירוש ב
ב היא יוכבד כמו שהתבאר (במד' כו נט), וזה האיש שנשא אותה הוא עמרם בן קהת בן אחיה, ולא הזכיר הכתוב לא שם האיש, ולא שם אשתו, כי רצה לקצר עד לדת המושיע:

פירוש ג
ג זה המשל טעם לאסור העריות, ויאמר כי בני העריות לא יהיו טובים והגונים, ע"כ אמר הח' ז"ל, כי לא דבר נכונה, והעד כי זה האיש שלקח דודתו, ובניו היו בני אלהים:

פירוש ד
ד בלתי שטופים בזמה:

פירוש ה
ה שהיתה בת לוי אחות קהת:

פירוש ו
ו וכן פי' הח' ז"ל למטה בזה הפסוק, שהרי אהרן בן שלש ושמונים ומשה בן שמונים בדברם אל פרעה:

פירוש ז
ז והוא בג' (סוטה יא ב) תניא כמ"ד אשה ובתה, יוכבד ומרים, וכן הוא (שמ"ר פ"א ילקוט רמז קסד):

פירוש ח
ח והנה היתה גדולה בשנים ממשה:

פירוש ט
ט שנאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (ברא' טו יג) ועל יצחק נאמר "כי ביצחק יקרא לך זרע" (שם כא יב), וכן הוא (סד"ע פ"ג פדר"א פ' מח ילקוט רמז עז):

פירוש י
י כי בן ס"ג היה כשנתברך וישב עוד י"ד בבית עבר, וז' שעבד ברחל הרי פ"ד, וכשהוליד את ראובן היה בן פ"ה:

פירוש יא
יא כי כן כתוב "ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם" (ברא' כה כו):

פירוש יב
יב מד' מאות שנה וכן הוא (סד"ע פ"ג ילקוט ר' עז):

פירוש יג
יג ולפי הח' מסד"ע חיה אח"כ ע"א שנה, וכן בפס"ז:

פירוש יד
יד ובסד"ע פ"ב, בן מ"ד שנה היה, ובפדר"א פ' מח, בן מ"ה שנה היה, וכן הוא בילקוט רמז ע"ז:

פירוש טו
טו וכן הוא עפ"י פדר"א, ועפ"י הסד"ע: חיה כ"ד שנה:

פירוש טז
טז ולפי הח' מסד"ע נשארו קט"ז (סד"ע פ' ג) והגר"א הגיה קי"ז:

פירוש יז
יז כי זאת הגזירה לא היתה כ"א סביב הזמן שנולד בו משה, וכן פי' הרלב"ג:

פירוש יח
יח עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש יט
יט ודעתו שמשה היה גדול ממנה מפני שהיא נזכרה באחרונה:

פירוש כ
כ "ויולד נח את שם את חם ואת יפת":

פירוש כא
כא כן הוא דעתו (ברא' י כא) ועיין ביאורי שם:

פירוש כב
כב כי תרח הוליד אברהם בן שבעים שנה, ושנותיו היו מאתים וחמש, ואז היה אברהם קל"ה שנה, ואחר שתי שנים מתה שרה, וכן הוא (סד"ע פ"א) אבינו אברהם קבר את תרח אביו לפני מיתתה של שרה שתי שנים, ושנות אברהם היו קע"ה, נמצא מתה קודם אברהם ל"ח שנה:

פירוש כג
כג הנו"ן פ"א הפעל תמצא חסירה בעבר ובינוני:

פירוש כד
כד ויבוא הדגש בעי"ן הפעל להשלימה:

פירוש כה
כה כי שרשם נגש, והנו"ן מובלע בדגש הגימל:

פירוש כו
כו משרש **אנף** ונבלע הנו"ן באמצע:

פירוש כז
כז והראוי **אנפך**, וכן יאמר (צחות) ישוב **אַפך**, כי הוא מגזרת, כי אנפת בי (ישעי' יב א) והנה הוא במלת **אף** חסר (הראוי **אֲנָף** כי שרשו אנף):

פירוש כח
כח פ"א הפעל נו"ן וגם למ"ד הפעל:

פירוש כט
כט לא נמצא בתנ"ך מלת לדתי, וצ"ל "ללדתי" (מ"א ג יח) או ילדתי (שם שם כא):

פירוש ל
ל וראוי להיות "תתן":

פירוש לא
לא והראוי "בנת":

פירוש לב
לב פי' וכדי שלא תתערב עם בנה בית החליפו הה"א בתי"ו:

פירוש לג
לג ואחר שהחליפו הה"א בתי"ו ראוי להיות **בְּנַת**, וכדי להקל על הלשון חסרו הנו"ן:

פירוש לד
לד וכן יאמר (צחות) וככה במלת **בת** (הראוי **בָּנָת** כי שרשו בנה) ויבולע במלת "**בתו**".

(דינו **בְּנָתוֹ**):

פירוש לה
לה ששרשו **אמן** וראוי להיות **אֲמָנָת** וחסרו נו"ן למ"ד הפעל:

פירוש לו
לו ובכנוי דגש התי"ו במקום נו"ן **אֲמָתּוֹ**:

פירוש לז
לז כי צ"ל **אמונתו**:

פירוש לח
לח ויביא ראיה שלשון רבים אמונות, אבל לא אמתות ולא אמיתיות, כמו בנות לר',

אבל לא בתות ולא בתים:

פירוש לט
לט וכן יאמר למטה בפי' הקצר:

פירוש מ
מ לא נמצא פסוק כזה, ויש וטוב גם עם ד' וגם עם אנשים (ש"א ב כו):

פירוש מא
מא ובמקח"מ "בגוף":

פירוש מב
מב כי תואר ענינו על צורת הפנים, וכן פי' הח' ז"ל (ברא' כט יז) "כמו ותאר הגבול

(יהושע טו ט) כל אבר כעין והאף והפה יפה" ועיין ביאורי שם:

פירוש מג
מג ופי' הח' ז"ל שם "ומראה הכל יפה, או מראה על עין הפנים הנראה", וכן פי' רש"י

ז"ל שם "מראה הוא זיו קלסתר":

פירוש מד
מד ובמקח"מ "בילוד":

פירוש מה
מה וכן פי' רע"ס:

פירוש מו
מו והיולדת לשבעה יולדת למקוטעין (ר"ה יא א) וילדתו לסוף ששה חדשים וכן

תיוב"ע, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם, ובזה יכלה לדחות הדורשים עד ג' חדשים:

פירוש מז
מז כי בג' (סוטה י ב) אמרו שנולד לט' חדשים:

פירוש מח
מח ורש"י ז"ל תירץ זאת וכתב "שמנו לה המצריים מיום שהחזירה":

פירוש מט
מט ויכול להיות שילדתו לתשעה חדשים וכמו שיבאר:

פירוש נ
נ ויש שחולקים עליו בזה, והביאו מן יחזקאל שספר איך הולידו נשי מצרים, אמרו, לא כרת שרך (יחז' טז ד), ולפי הטבע איך אפשר הולד לחיות בלי כריתת וקשירת הטבור, השי"ת החיה אותם, ככה הענין בלידת משה:

פירוש נא
נא ובמקח"מ הגי' "לעשתי עשר", ויכול להיות שעד י"א חדשים היה ביכולתה להצפינו שמשכה אותם בדברים וצפנתו שלשה חדשים, כי קצרה מזמן ההריון חדש אחד, והוסיפה על ההריון שני חדשים, כי יש נולדים בי"א:

פירוש נב
נב ולפרקים נולדים לשבעה, ואמרו חכמי התולדות, כי כאשר הוא חם ולח יצא בשביעי, ואשר הוא במזג שוה יצא בתשיעי, ואשר הוא יותר ממזג חם ולח יצא באחד עשר:

פירוש נג
נג כל תחלת ההויה בטבע נקרא צמיחה ע"ד ההשאלה, והמזל העולה ברגע הצמיחה נקרא מזל הצומח:

פירוש נד
נד כן דקדקו החכמים בזו החכמה, כי המעלה שתהיה בה הלבנה בעת המולד היא תהיה המעלה הצומחת ברגע נפילת הטפה:

פירוש נה
נה שהם שמונה חדשים ושני שלישי חדש בקירוב:

פירוש נו
נו הם ט' חדשים ועוד:

פירוש נז
נז הם ט' חדשים וחצי, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' ג טז) ובקרני אור שם:

פירוש נח
נח ובמקח"מ "יורו כן":

פירוש נט
נט שנולדו למקוטעין:

פירוש ס
ס פי' מאחר שסדרן כפי תולדתן, א"כ מצינו י"ב שבטים בז' שנים א"כ יולדת לז' למקוטעין.

פירוש סא
סא וכן כתב הח' ז"ל (ברא' ל כג) "והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים, וכאשר ספרום הקדמונים מצאום בני ששה חדשים וימים במספר, ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי, גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן, וגם דינה לא ידענו מתי נולדה" ועיין ביאורי שם מה שהארכתי בזה:

פירוש סב
סב הנאמר בחנה על הריון אמרו ז"ל (ר"ה יא א) כי ימי הריונה כמו ששה חדשים ושני ימים, מעוט תקופות שתים, מעוט ימים שנים והתקופה הוא ג' חדשים, ולמדו מזה היולדת לשבעה יולדת למקוטעות:

פירוש סג
סג ויאמר הח' ז"ל, כי יכול להיות ששלש תקופות היו וילדה לט' חדשים:

פירוש סד
סד והכתוב לא הזכיר לידתו:

פירוש סה
סה כמש"כ (דה"א ג ה) ולא כן דעת הרד"ק שם שכתב "ולא נזכרו אלו הארבעה בנים כסדר תולדותם, שהרי שלמה היה הגדול, כי הוא היה הבן הראשון שהיה לבת שבע מדוד אחרי מות הילד" עיי"ש:

פירוש סו
סו עיין למעלה אות מג:

פירוש סז
סז והוא לתפארת הקריאה, ועשו זה כדי שיהיה השוא נע, ואורך המלה ירבה, וזה כדי שיוכלו לנגן יפה הסגול שעליו שאין לפניו מלה בטעם משרת שתסייע בנגונו (שד"ל):

פירוש סח
סח ר"ל מקור מבנין הפעיל:

פירוש סט

סט וכן כתב הרלב"ג, שכבר היה אז קולו יותר חזק והיה נשמע למרחוק בהיותו בוכה:

פירוש ע

ע כי המצרים היו גרים בין ישראל, וכן יאמר הכתוב שם "ומגרת ביתה", ופי' הח' ז"ל שם "כי אחוזה היתה להם (פי' לישראל והיו דרים שם המצרים", ועיין למעלה א' כ' קרני אור הערה מ"א:

פירוש עא

עא פי' שניהם מלעיל:

פירוש עב

עב בעבור שמלת "גמא" מלעיל, ומפני קרבת הטעמים באה גם מלת "תבת" מלעיל, וזה הוא הנקרא "נסוג אחור" ועיין קרני אור:

פירוש עג

עג ה"א הכנוי נחה והיתה ראויה במפיק:

פירוש עד

עד ושם ג"כ ה"א הכנוי נחה, והיתה ראויה להדגש, וכן יאמר (צחות) ויש מקומות שיעלימו הה"א ולא הוציאוהו, "ויקרא לה נובח" "ושערה לא הפך לבן" (ויקרא יג ד):

פירוש עה

עה פעל מן חֵמָר, והה"א ראויה למפיק:

פירוש עו

עו ואחשוב שיהיה זה החומר הטיט אשר יעשוהו בקיאי הצורפים, ויקראו "טיט החכמה" (רלב"ג):

פירוש עז

עז ובג' (סוטה יג א, שמ"ר פ"א ומדרש משלי פי"ד) שהיתה מרים מתנבא ואומרת עתידה אמי שתלד בן שהוא מושיע את ישראל וכו' וכיון שהטילוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה, אמר לה היכן נבואתיך, לפיכך נתיצבה מרחוק לדעה מה יעשה לו בסוף נבואתה:

פירוש עח

עח עיין בס' חיי משה לפילון היהודי סיפור ג', מה שהאריך לבאר בזה איך השלים את נפשו בלימודיות עד שלא יכלו להשיג מהות הנפש השוכנת בקרבו, אם אנושית היא, או רוח אלהים מרחפת בה:

פירוש עט
עט בנות כהן מדין:

פירוש פ
פ וכן הוא (שמ"ר פ"א) וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין (סוטה יב סע"א):

פירוש פא
פא פי' הצירי תחת תי"ו ראשונה מולדת יו"ד בין השני תוי"ן במקום יו"ד השרש, כי שרשה "יצב" והיא זרה, כי היה ראוי היו"ד אחר תי"ו התפעל, ומשפטה "ותתיצב" וכשרצה בעל הלשון להקל פה ולהניח היו"ד, נקדו תי"ו אית"ן בצירי, להמשיך יו"ד השרש שלא כמנהג בנחי פ"א יו"ד:

פירוש פב
פב עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש פג
פג על המקור:

פירוש פד
פד כי לרדת שרשו "ירד", ולגשת שרשו "נגש" והוסיפו אנשי הלשון תי"ו או ה"א למקומות על המקור, ובחסרי הפ"א הוסיפו התי"ו במקור למלאות חסרון פ"א פעל:

פירוש פה
פה ששרשו ידע:

פירוש פו
פו ובא הדל"ת בפתח בעבור העי"ן שהוא מהגרון:

פירוש פז
פז ר"ל הניחו הה"א במקום התי"ו הבאה בסוף המקור מנחי פ"א יו"ד, תחת היו"ד פ"פ החסרה, ונקדו העי"ן למ"ד הפעל בקמץ להמשיך הה"א, ודלת עי"ן הפעל בצירי להרחבת אות הגרון שאחריו:

פירוש פח
פח שרשו "נתן" ומשפטו "תנת" והתי"ו בסוף במקום נו"ן פ"א הפעל, והחליפו התי"ו בה"א:

פירוש פט
פט דעת הח' ז"ל, שאהרן היה הבכור, ואחריו נולדה מרים, והנה אהרן היה גדול ממשה ג' שנים ומרים תהיה גדולה מן משה ב' שנים, ואיך יתכן בבת שנתים שיאמר

הכתוב עליה, ותתצב לדעה, וכן קראה את אמה להיניקו, ע"כ יפרש "יתכן שהיתה אחותו ממשפחתו" ועיין למטה כד יד ובביאורי שם:

פירוש צ

צ וכתב הרמב"ן "ויתכן שהיה ביאור מעלות, והיא ירדה מארמון המלך לרחוץ במעלה הראשונה אשר ביאור לא תכנס אל שבולת הנהר":

פירוש צא

צא כן היה מנהגן:

פירוש צב

צב הח' ז"ל יפרש על יד, במקום היאור, ולא על שפתו:

פירוש צג

צג ופי' שם הח' ז"ל, מקום:

פירוש צד

צד כי המ"ם פה רפה ושרשו **אמה**:

פירוש צה

צה ושרשו **אמם**:

פירוש צו

צו ר"ל מדת אורך מה:

פירוש צז

צז ע"כ אמר "ותרד":

פירוש צח

צח ואין לפרש זרוע (ולנקוד אַמָּתָה) כי אמה שם מיוחד למדת הזרוע, לא לזרוע עצמה, ולא מצאנוהו רק פעם אחד להוראת הזרוע בפ' תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש (דבר' ג יא) וגם שם ענינו מדת הזרוע לא זרוע ממש (שד"ל):

פירוש צט

צט את הילד, והוא פי' על ותראהו, ואו"ת "וחזא ית רביא" הסיר הכנוי מן לשון ותראהו כי הוא כפל בלשון:

פירוש ק

ק אחר שאמר ובית דוד כאלהים, הוסיף לבאר כמלאך ד', והוא הפי' מאלהים שביאורו מלאכים:

פירוש קא

קא וכן פי' הרשב"ם:

פירוש קב
קב וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש קג
קג ר"ל מנחי פ"א יו"ד:

פירוש קד
קד בוי"ו:

פירוש קה
קה כי כן המנהג בנחי פ"א יו"ד שתשתנה לוי"ו:

פירוש קו
קו שהוא תי"ו, והוא מן אותיות כשתי"ל א"ב המו"ן, שאלו האותיות נקראים משרתים:

פירוש קז
קז שהוא נו"ן השרש:

פירוש קח
קח כמו כאן ותינק, מלא יו"ד בין התי"ו והנו"ן:

פירוש קט
קט שהציר"י תחת התי"ו מוליד יו"ד וכאילו כתובה יו"ד:

פירוש קי
קי כי מן וילך, תאמר לֶכִי, ושרשו ילך, ומן וישב שֵׁבִי ושרשו ישב, או פי' לכי מן וילך, והיו"ד הנעלם תחת ה"א ששרשה "הלך" כמו שבי מן וישב וחסרה יו"ד השרש:

פירוש קיא
קיא והוא כמו הוליכי, ובא יו"ד במקום וי"ו, בשקל היטיבי, היניקי ששרשם יטב, ינק, וכן הוליכי שרשו ילך:

פירוש קיב
קיב ומלת הילִיכי, שרשה ילך:

פירוש קיג
קיג אותיות **אוי** נקראות אותיות המשך, כי הן נמשכות אחרי הת"ג באופן זה, אחרי הקמץ תנוח האל"ף, אחרי הציר"י והחיר"ק תנוח היו"ד, ואחרי החולם והשורק תנוח הוי"ו, והן נחות נסתרות בין באמצע התיבה, בין בסוף התיבה, אבל הה"א לא תנוח באמצע תיבה לעולם, ולא תבא למשך אלא באחרונה, לכן לא נוכל לומר במלת הילִיכי שיהיה שרשו הלך, והמשך שבין הה"א והלמד שיהי' במקום ה"א השרש:

פירוש קיד
קיד פי' ע"כ היא צריכה שתהיה ה"א אחרת כמוהו במלת הילִיכי, ולא כן רק יו"ד לפי ששרשו ילך:

פירוש קטו
קטו יבאר לבל נאמר פן שרשו "הלך" והיו"ד הנעלמת תחת ה"א השרש:

פירוש קטז
קטז פי' בכח מבטא הת"ג שלפניה:

פירוש קיז
קיז נעדרים לגמרי:

פירוש קיח
קיח אבל לא כן הה"א לעולם באמצע היא נמצאת, א"כ לא תבוא היו"ד הנעלמת תחת ה"א השרש אלא צ"ל שרשו "ילך":

פירוש קיט
קיט יבאר לבל נקשה הרי מצינו הה"א באמצע המלה ואינה נראית:

פירוש קכ
קכ וכן פי' שם הח' ז"ל "ואין המלה חסרת ה"א (פי' כי שרשו לוט) כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה". ועיין ביאורי שם:

פירוש קכא
קכא וכן דעת רז"ל (סוטה יב ב, שמ"ר פ"א) וכן פי' רש"י ז"ל הי שליכי, וכן ת"א "הַא לִיכִי" כמו ב' מלות, דלפי פשוטו הוי למכתב הֵילִיך והשו"א בכ"ף כדין כל נוכח לנקבה, ומדכתיב "הילִיכי" וודאי תתחלק המלה לשתי מלות הֵי לִיכי:

פירוש קכב
קכב ר"ל מבנין הפעיל, ועיין בפי' הח' ז"ל (במד' יז יא) ובביאורי שם:

פירוש קכג
קכג יבאר דעת הגאון איך הם השתי מלות, ויאמר שהוא כמו הא לך:

פירוש קכד
קכד יבאר שהפי' מן ה"א כמו "וגם אני הא דרכך בראש נתתי", שפי' שם כמו הנה, וכתב ר"י ן' גנאח בשרשיו שרש ה"א וז"ל "ענין המלה הזאת היא להעיר המדבר על מה שאמר לו המדבר אליו, כאמרו וגם אני הא דרכך בראש נתתי, אשר היא להעיר על אמרו להם דרכך בראש נתתי":

פירוש קכה
קכה בקמץ הלמ"ד, והכ"ף בשו"א ולזכר להיפך:

פירוש קכו
קכו ר"ל "הילכי" ושרשו "ילך":

פירוש קכז
קכז שני אותיות נראים, ועי"ן הפעל הוי"ו נעלמת, כמו ישב שוב, ירב רוב, יעף עוף, כן ינק נוק:

פירוש קכח
קכח ר"ל הילכי, שרשו **ילך** והניקהו, שרשו נוק:

פירוש קכט
קכט ר"ל הילכי שרשו "ילך", וכן היטיבי נגן, שרשו "יטב":

פירוש קל
קל מנחי ע"ו ושרשו "בוא" וכן ותניקהו שרשו "נוק":

פירוש קלא
קלא ושרשו "נוק":

פירוש קלב
קלב צ"ל "ואת חמשת בני מיכל" (ש"ב כא ח) וכתיב "ולמיכל בת שאול לא היה ולד" (ש"ב ו כג) והם היו בני מירב אחותה רק שגידלה אותם ונקראו על שמה, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' לו ב) ובביאורי שם:

פירוש קלג
קלג כמ"ש "ובני יכניה אַסִר שאלתיאל בנו, ומלכירם ופדיה" (דה"א ג וז יח) "ובני פדיה זרבבל ושמעי" (שם שם יט) והיה זרבבל בן פדיה:

פירוש קלד
קלד וכן כתב הח' ז"ל בפי' (חגי א א) על זרבבל בן שאלתיאל "והוא זרבבל בן רפיה (פדיה) אחי שאלתיאל מבני יכניה, ובעבור שגדלו דודו שאלתיאל קראו על שמו בנו כמו "ויהי לה לבן":

פירוש קלה
קלה פי' שבת פרעה קראה שמו משה בלשון עברי, כי העתיקה ענין המקרה של הוצאת המים מלשון מצרי ותרגמה הענין ההוא בשם דבר "משה" ועיין קרני אור:

פירוש קלו
קלו לשון מצרים הוא קאפטיש, ולשון קדרים הוא לשון ערבית:

פירוש קלז
קלז איך לתרגם את השם בלשון עברי:

פירוש קלח
קלח לפי דקדוק הלשון היה ראוי להקרא משוי כי הוא הפעול:

פירוש קלט
קלט כי אין השמות שומרים את מתכונתם כמו הפעלים:

פירוש קמ
קמ עיין אות קלה:

פירוש קמא
קמא ואלו הם משה, ירד, חבר, יקותיאל, אביגדור, אבי סוכו, אבי זנוח:

פירוש קמב
קמב כן הוא (ויק"ר פ"א ג) שחשיב שם עשרה שמות למשה:

פירוש קמג
קמג הח' ז"ל פי' למטה ג טו מהעצם והמקרה:

פירוש קמד
קמד כי רז"ל דרשו (מגילה יג א ויק"ר פ"א ג) כי מרד הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא שמו מרד שמרד מעצת מרגלים, ודרשו כל אלה השמות ירד ואביגדור וחבר כולם על משה רבינו, ואמרו ילדה כמו גדלה, והח' ז"ל יפרש על פי הפשט איך יאמר ואלה בני וגו' על אחד שהוא משה לבדו, ועיין למטה הערה קנג:

פירוש קמה
קמה כי כאשר יקרא את האדם בשני שמות יאמר כן, לבל נטעה לחשוב שהוא אדם אחר:

פירוש קמו
קמו פי' אבל אחר שיאמר:

פירוש קמז
קמז ואם יאמר שם בדה"א ד יח ואת וגו' ואת וגו', הרי שנים הם ולא אחד:

פירוש קמח
קמח ובדרש (סנהד' לח רע"א) הוא זרובבל הוא נחמי', זרובבל שנזרע בבבל, ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו:

פירוש קמט
קמט ובדרש (ר"ה ג ב) הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא:

פירוש קנ
קנ ובדרש (ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, הוריות יא ב) הוא יהוחנן הוא יהואחז:

פירוש קנא
קנא כי על צדקיהו אמרו כי הוא שלום (ירושלמי שקלים שם, הוריות שם) בעבור כי נבואת ירמיה על שלום דבקה עם נבואתו של צדקיהו:

פירוש קנב
קנב עיין בפי' הח' ז"ל (דניאל א א):

פירוש קנג
קנג עיין למעלה אות קמד, ולקח את בתיה:

פירוש קנד
קנד וכן פי' הרד"ק שם, כי היה בן עזרא מבני כלב בן יפונה (דה"א ד יז) וי"מ בן עזרא כך שמו, והיה מרד בן כלב, ועיין בפי' לד"ה המיוחס לאחד מתלמידי רס"ג שכתב (שם שם יח) וז"ל "ואינו היא המדה, כי כלב בן חצרון וזקנו של כלב בן יפונה נשאה" (פי' לבתיה):

פירוש קנה
קנה בשם מרד:

פירוש קנו
קנו הגאון ר' צבי הירש חיות (אמרי בינה שו"ת סי' א) הביא המאמר הזה מהח' ז"ל וכתב "בלי ספק כוונת הראב"ע על דברי רבינו נסים גאון מובא בכותב לעין יעקב (ברכות פרק הרואה) בהך מה גוהה, והקב"ה מוריד שתי דמעות לים הגדול, שכתב האי מלתא אגדתא היא, ובה וכל דדמי ליה אמרו רבנן אין סומכין על דברי אגדה עיי"ש:

פירוש קנז
קנז פי' יצא אל אחיו היהודים הדרם במצרים, וקראם מצריים לפי שהיו דרים במצרים וי"ג "העברים", והרדי"א יפרש דעת הח' ז"ל, שקורא להמצרים אחיו, עיין קרני אור הערה כג:

פירוש קנח
קנח ע"כ אמר ויצא, שיצא מארמון המלך:

פירוש קנט
קנט אחיו ממשפחתו:

פירוש קס
קס ולא היו אחים, רק ממשפחה אחת:

פירוש קסא
קסא כן הוא לדעת י"א (תנחומא שמות אות ט) "הזכיר עליו את השם והרגו, הלהרגני אתה אומר" וכן פי' רש"י ז"ל, ובפדר"א פ' מח "התחיל מקלל אותו ונטל בחרב שפתיו והרגו", ועיין בפי' הגרד"ל שם:

פירוש קסב
קסב ולדעת י"א (תנחומא שם), "המגריפה של טיט נטל והוציא את מוחו":

פירוש קסג
קסג ודגש הצדי"ק לחסרון נו"ן פ"א הפעל:

פירוש קסד
קסד וחסרה נו"ן השרש כי שרשו "נצה":

פירוש קסה
קסה שהנו"ן הוא נו"ן הנפעל כי אין בשרשה נו"ן כי שרשה ראה:

פירוש קסו
קסו המכה את חבירו ללא סבה רק דרך חמס ולזה קראו רשע:

פירוש קסז
קסז נו"ן השרש:

פירוש קסח
קסח ובא בנפעל לפי שכל אחד מהנצים נפעל מחבירו:

פירוש קסט
קסט תחשוב בלבך:

פירוש קע
קע והרשב"ם מפרש כמו "אך כן, לא כמו שהיית סבור כשטמנתיו בחול שלא נודע אלא כן הוא שנדע" ועיין בנתה"ש שמבאר דעתו:

פירוש קעא
קעא ומצינו אמירה על מחשבת הלב:

פירוש קעב
קעב וכן ת"א ויוב"ע "בקושטא" וכן כתב הרד"ק בשרש "אכן" שענינו אמת הדבר ולקיימו ופה יאמר על החלטת דבר שנתברר כמסובב מן הקודם ויסודה "כן" בתוס' אל"ף:

פירוש קעג
קעג ושד"ל השיג ע"ז וכתב "כי כהן מדין לא יתכן שיהיה תמיד חוץ לעיר, והנה אין ספק שהיה איש מפורסם, וחתניו לוקחי בנותיו היו ג"כ ידועים, ולפי מחשבת

הראב"ע היה ראוי למשה שיתחתן באחד מדלת העם בני בלי שם, לא שיקח בת הכהן". ועיין רמב"ן פ' כג מה שהאריך בזה:

פירוש קעד

קעד ר"ל שבתחלה ספר הענין בכלל אמר וישב בארץ מדין, ואח"כ שב לפרש בפרט מה שאירע לו בדרך קודם בואו למדין:

פירוש קעה

קעה כי אמר הבאר" בה"א הידיעה:

פירוש קעו

קעו וכן פי' הח' ז"ל שם, אחר שספר ההליכה שב לבאר מה שפגע בדרך, וזו המדה הוא כלל אחריו פרט:

פירוש קעז

קעז והיה ידוע ע"כ אמר בה"א הידיעה:

פירוש קעח

קעח לא הזכירו בשמו כי איננו ידוע אלא מן הכהונה והוא יתרו:

פירוש קעט

קעט וכן יאמר הח' ז"ל בפי' (תה' קי ד) עה"פ "אתה כהן לעולם" כל כהן משרת וכן ובני דור כהנים היו (ש"ב ח יח) והטעם לעבוד את השם, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' יד יח) ובביאורי שם:

פירוש קפ

קפ עיין בפי' הקצר למטה יט ו:

פירוש קפא

קפא באה במ"ם הכנוי תחת הנו"ן הראויה לנקבות כי הי"ל ויגרשון:

פירוש קפב

קפב כי הנו"ן נוסף לפעמים בפעל עתיד ועיין קרני אור:

פירוש קפג

קפג והנה רענן (דבר' יב ב) ושאנן (ישעי' לג כ) יתנגדו לזה:

פירוש קפד

קפד עי' בלא תתערב המלה עם הנו"ן מאותיות האמנתי"ו הנוספת לפעימם בעתיד, כמו ישובון (מ"א ח לה) שהיל"ל ישובו, ולז"א במ"ם שלא מצינו מ"ם נוסף, ואע"פ שמצאנו אותם עם מלת חנם ריקם:

פירוש קפה

קפה שהנו"ן נוספת כי אין צורך אל הכנוי בעבור שמפורש נשי עמי:

פירוש קפו
קפו והזכיר רעואל לפי שהיה עדיין בחיים יהיה בעה"ב ואח"כ מת, ונזכר יתרו שהיה בעה"ב אחריו:

פירוש קפז
קפז והיה לו גם השם חובב, וצד"ק נקרא חובב אחר שנתגייר, כי דרך כל המתיהדים לקרא להם שם אחר:

פירוש קפח
קפח דעתו פה שחובב הוא יתרו ורעואל אבי יתרו, ואבי אביה של צפורה, ולמשה יח א לא פי' דעתו, וכתב שם, ויאמר משה לחובב שהוא יתרו, כאשר פירשתי בפ' ואלה שמות, ונראה כי דעתו שם ג"כ כמו פה, ובפי' הקצר (למטה ג א) וכן (במד' י כח) שינה דעתו, וביאר שמה, כי חובב הוא יתרו, והיה אחי צפורה ולא אביה, ועיין (למטה יח א) בקרני אור הערה ב מה שהעירותי ע"ז, והבאתי דעות כל המפרשים:

פירוש קפט
קפט פ' הן הסיפו לומר שהוא דלה, כי הן דלו ולא הוא, כי כן כתוב ותבאנה ותדלנה:

פירוש קצ
קצ או אע"פ שכבר דלו הן ומלאו את הרהטים, לא הספיקו הים שדלו הן וחזר משה ודלה:

פירוש קצא
קצא ויעקב אמר זאת:

פירוש קצב
קצב דניאל אמר לבלשצר "נבוכדנצר אבוך", והוא היה אבי אביו אויל מרורך:

פירוש קצג
קצג עתה יביא ראיותיו כי בני בנים יקראו בנים, ויביא ראיה מלבן שאמר על בני בנותיו, "והבנים בני":

פירוש קצד
קצד ודניאל אמר לבלשצר "ואנת בְּרֵה":

פירוש קצה
קצה וקצר הכתוב ולא הודיע שקראו לו ודרך הכתוב לקצר בספורים:

פירוש קצו

קצו כי מובן הוא שכן עשו, וכן ויאמר להביא את ספר הזכרונות לפני המלך ויהיו נקראים (אסתר ו א) ענינו ויביאו לו ויהיו נקראים, ורבים כן, וי"מ מפני שמהרו בדבר לא הורה הכתוב שקראו אותו או שאכל:

פירוש קצז

קצז בחסרון ה"א, כי צ"ל קְרֶאנָה:

פירוש קצח

קצח פי' מלה זרה במשקלה ואין לה ריע, והראוי קְרֶאנָה בנחות הא"ף ונו"ן ה"א בסוף, והנה נראית האל"ף והיא בסגול, ובא הקו"ף בחיר"ק שהוא המעט שבתנועות בכתיבה ובמבטא, לפי שבא במקום השוא (שאיננו תנועה) שהוצרך לשנות לתנועה שלא יתחברו ב' שוא"ן בראש המלה, כמו פְּקְדִי פְּקְדו מן פְּקוד, ובא בסי' א לנקבה, ולא נשאר רושם לה"א להניחה אף במבטא (כמו במלת קְרֶאן לי מרה (רות א כ) שנמשכת במבטא אחר הקמץ אף שאיננה נכתבת) (רש"ד):

פירוש קצט

קצט יתכן שהוא הכהן הנזכר למעלה, והוא יתרו, ואפשר שהוא רעואל אבי יתרו, והכהן היה טרוד בכהונו בבית אלהיו ולא היה שם על כן לא הזכירו הכתוב:

פירוש ר

ר אשר אמר הכתוב (במד' יב א) "כי אשה כשית לקח":

פירוש רא

רא עיין ערכו בראש ס' בראשית, ושם כתוב כי ארבעים שנה מלך משה על כוש:

פירוש רב

רב מלת **אם** חסרה בכל הספרים והדפוסים שראיתי, אך אנכי כן הגהתי, וכן צריך להיות בבירור (רי"ר):

פירוש רג

רג וי"ג "ואף כיישוב דברים" וכן הוא במונה"ז:

פירוש רד

רד עיין ערכם בראש ס' בראשית:

פירוש רה

רה ודעתו מיתה ממש, וכן ת"א ומית, וכן פי' הרשב"ם כי וימת מלך מצרים הוא הקדמה למה שאמר הקב"ה למשה אח"ז כי מתו כל האנשים (למטה ד יט):

פירוש רו
רו עיין (יחז' טז וכ):

פירוש רז
רז ע"כ יספר מיתתו:

פירוש רח
רח שנשלם הזמן שנגזר עליהם:

פירוש רט
רט שהיו המצרים עושים להם בגלוי:

פירוש רי
רי וידע אלהים העשוי להם בסתר:

פירוש ריא
ריא ענינו השכל הפשוט שכל אדם יגזור עליו שהוא כן, ועיין בהקדמת הח' ז"ל לפי' על התורה בדרך הג' ובביאורי שם:

פירוש ריב
ריב עיין (בר' רבא) ובביאורי שם:

פירוש ריג
ריג כי הכתוב ידבר על דרך בני אדם:

פרק ג

פירוש א
א כך כתב משה אחר מתן תורה, כי ברעותו את הצאן לא נקרא אז הר האלהים:

פירוש ב
ב נלכה נא דרך שלשת ימים (למטה ה ג):

פירוש ג
ג ונקרא ג"כ הר חורב, גם המדבר נקרא מדבר חורב, מפני היותו קרוב למצרים ולא ימטר שמה, גם היאור לא יגיע שם להשקות את הארץ ולזה היה מקום יבש, ובעבור שלא היה באותו מחוז הר כ"א זה נקרא הר חורב, ואין ספק שהיה ההר ההוא מקום רענן לח ושמן, ולכן עלה שם משה עם הצאן, ומסכים לזה מה שנאמר גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא (למטה לד ג) (רדי"א):

פירוש ד
ד ושם בפ' כח, הוכיח מהפסוקים שצפורה היא בת רעואל, ויתרו הוא חובב והיה אחי צפורה ועיין (למעלה ב אות קפח):

פירוש ה
ה ויסיים "אשר צויתי אותו בחורב":

פירוש ו
ו ונקרא הר סיני על שמו, ועיין קרני אור הערה ח:

פירוש ז
ז ושרשו לבה, ויהיה לבה במקום להבה, מן השרשים המתחלפים אותיותיהם כמו שלמה שמלה, ודומה לו בדברי המשנה, בא אחד וליבה המלבה חייב (ב"ק נט ב):

פירוש ח
ח ושרשו לבב, לפי שהלב מצוע גוף האדם ועצמו נאמר ג"כ למצוע כל גוף ועוצם שלו לב:

פירוש ט
ט משום דקשיא ליה התי"ו במלת בלבת, המורה ענין הדביקות מיותרת היא, והיה צריך לכתוב בלב אש, כי הסגל בלמ"ד היתה מורה ג"כ ענין הדביקות, ומביא ראיה מן לבתך, והיה יכול לכתוב ג"כ לבך, רק כן הוא דרך הלשון לדבק התי"ו במלת לב:

פירוש י
י עיין ערכו בראש ספר בראשית:

פירוש יא
יא דעת ר' אדונים, בלבת כמו להבת כדעת הי"מ, כי אילו היה פי' בלב האש היה בלבת בחיר"ק ע"מ גְנַת, והח' ז"ל ישיגו ויאמר כי שכח וכגַנָה, ודעתו מפני כי משקלי השמות משתנים, ועיין קרני אור:

פירוש יב
יב וכן פי' שם הח' ז"ל:

פירוש יג
יג השוכן בשמים:

פירוש יד
יד עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש טו
טו וכן פי' רש"י ז"ל, וכן תיוב"ע וירושלמי:

פירוש טז
טז כי האל לא התמיד שכינתו בסנה רק כרגע נגלה בו:

פירוש יז
יז באמרו שוכני, נראה שהוא שוכן שם תמיד, והוא דבר הנעשה על רגע אחת:

פירוש יח

יח ע"כ נאמר בורא, עושה, רוקע, בורא השמים (ישעי' מב ה) עושה שמים (תה' קכד ח) רוקע הארץ (ישעי' מב ה) בלשון פועל, בעבור שהוא עושה תמיד, ואין השארות לנמצאים בלתיו, וכשיסתלק פעלו מהם יהיו נעדרים, ועיין (ברא' א א) בהערה ליהל אור סי' יב:

פירוש יט

יט הוא הבל הנשימה היוצא מפי האדם, והיא תדירה:

פירוש כ

כ הח' ז"ל יתמה איך יזכיר באחרונה רצון השם אחרי הזכיר כל המגדים (דבר' לג, יג יד טו טז)

פירוש כא

כא הנראה אל משה מתוך הסנה, אחרי שלפי פירושם הוא קאי על ד', והנה כתוב "וירא מלאך ד' אליו בלבת אש" ומה טעם להזכיר זה המלאך בפ' ורצון שוכני סנה:

פירוש כב

כב אחרי שמוסב על המלאך אשר נראה אליו מתוך הסנה, היה ראוי לומר שוכני בסנה הידוע:

פירוש כג

כג מין אילן סרק:

פירוש כד

כד הוא מין מיוחד הגדל קרוב להר סיני אשר נקרא על שמו:

פירוש כה

כה פי' רצון האדם השוכן בסנה, רוצה לומר במדבר ובמקום היובש, כי הסנה גדל בארץ ציה:

פירוש כו

כו פי' שיבא הרווי ותהיה ארצו כגן רוה ע"י המטר ששואל, תבואתה לראש יוסף, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג:

פירוש כז

כז וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (למעלה פ' א) "אל הר האלהים חורבה, ככה כתב משה", כי לא נקרא הר האלהים עד אחר המעמד שירד ד' עליו:

פירוש כח

כח לדעת הח' ז"ל השרש הזה גם הקל ממנו, הוא תמיד מהפעלים היוצאים לשני:

פירוש כט

כט ר"ל שכתוב הפעול אחריו והוא היער, פי' שהאש בוער ר"ל שורף היער, וכן כתב הח' ז"ל (תה' פג טו) לפי דעתי כי תבער פועל יוצא, ואחרים אמרו כי תבער היער (פי' שהוא פועל עומד) ואיננו נכון, ומלת תלהט לעד" (פי' סוף הפ', וכלהבה תלהט הרים):

פירוש ל

ל ופי' שם הח' ז"ל בשם בן בלעם "כי זה הפוך שהנכון שלחו אש במקדשך, ויתכן שהטעם שהיה האש סביב וכאילו המקדש משולח". ופי' שרפו אותו באש:

פירוש לא

לא שלא בער ההר עצמו, רק האש היה בוער בהר וכן כאן שבא בי"ת השמוש על כל אשר סביבות הסנה הנחסר בכתוב, ושעורו, והנה אש בוער ושורף סביבות הסנה, רק הסנה לא נשרף:

פירוש לב

לב תאר בינוני, מן פעל שלא נזכר שם פועלו, והעי"ן קמוצה, וכתב הרש"ד "ואם נפשך לומר שהיא קמוצה לסבת הס"פ, הנה מלת "איננו" תורה שאיננו עבר, כי בעברים ובעתידים לא ישתמש הכתוב רק במלת לא":

פירוש לג

לג תאר בינוני כי הוא קמוץ, להפריש בינו ובין כי לֶקַח עמי חנם (ישעי' נב ה):

פירוש לד

לד תאר לרבים מפועל שתאמר לתאר היחיד יֶקֶשׁ:

פירוש לה

לה כי מוּעָדֶת מהפעלים העומדים, וכן דעת ר' משה הכהן הביאו הח' ז"ל (קהלת ט, יב) "כי תוסר מלת מועדת מן החשבון, ותהיה תחתיה מלת היוֹלֵד בעבור היות בחשבונם יוקשים, ואוכל, ולוקח, ויולד מהפעלים היוצאים, ומועדת מהפעלים העומדים", ולבאר כוונתו ודעתו בזה אביא דעות המדקדקים ואח"כ דעתו, דעת ר' יהודה המדקדק, כי מצא ארבע פעלים בכל המקרא ואין להם חמישי שבאו על משקל פועלים, והם פעולים (פי' שמות תואר מבנין פָּעַל) ואלו הם לֶקַח (מ"ב ב י) אֶכָל (פה) מועֶדֶת (משלי כה יט) יוקְשִׁים (קהלת ט יב) ור' יונה המדקדק מצא החמישי היוֹלֵד (שופ' יג, ח) ר' משה הכהן הוציא מלת מועֶדֶת מהם בעבור היותה מהפעלים

העומדים, ואמר כי השורק מרים חולם, והח' ז"ל הוציא מלת יוקָשִׁים בעבור היות הקו"ף בלא דגש, והיא מלה מורכבת מפועל עתיד ובינוני כי הבינוני יוקְשִׁים עיין בפי' הח' ז"ל (קהלת ט יב) ובס' צחות שער הפעלים, ובס' מאזנים שער הבינונים, והנה לכל הדעות יש ארבע מלות במקרא שהם על משקל פעולים והם פועלים, כי פה יחשוב הח' ז"ל גם מלת **יוקשים** בחשבון הארבעה:

פירוש לו

לו כמו "בחומה היא יושָׁבֶת" (יהושע ב טו) והיה ראוי מועדת בחולם והשורק תחת חולם:

פירוש לז

לז ויהיה כמו בלהבת אש:

פירוש לח

לח עיין (למעלה ב ט) ובביאורי שם:

פירוש לט

לט עיין למעלה אות ט:

פירוש מ

מ והוא מין אילן סרק:

פירוש מא

מא בה"א הידיעה:

פירוש מב

מב כנוי לאל אשר בחר לשכון בסנה בהגלותו למשה:

פירוש מג

מג עיין קרני אור למעלה הערה ג, והנה לדעת אחרים גם פה פי' שמים:

פירוש מד

מד הח' ז"ל, יבאר דעת האחרים, שלדעתם "והסנה בוער באש", הוא כמו "וההר בוער באש", והוא פועל עומד, פי' הוא בעצמו היה נשרף, וכן הוא דעת הרד"ק בשרש "בער" ודעתו שענין הבערה נופל על האש בעצמו, אפילו לא תצא פעולתו אל אחר, וענין השריפה באש תצא פעולתו אל אחר לעולם, וכן דעת הרש"ד, ושד"ל:

פירוש מה

מה ומשמע שהאש היה בוער בסנה:

פירוש מו

מו ששאל משה:

פירוש מז
מז צ"ל "ישמד ויסור" וכן הוא הגי' (כ"ח מחב' ג מכתב יב) ופי' השמדה והסרה, השמד וכלה, לפי שהוא ישמיד ויסיר ויבער חלקי הנשרף:

פירוש מח
מח שפי' הסרה והרקה, והוא סילוק של כליון:

פירוש מט
מט כי טעמו השבתה וסלוק:

פירוש נ
נ והיה כתוב, מדוע הסנה לא יבער:

פירוש נא
נא וכן פי' רש"י ז"ל "אסורה מכאן להתקרב שם", וכן פי' הרא"ם דעת רש"י ז"ל, וכתב הרד"ק בשרשים שרש "סור", כי לכאורה נראה כי אסרה נא היא הפך ענינו, אבל לדקות הענין הוא הוא בעצמו, כי המ"ם מסתתר עמו, ופי' אסורה נא ממקומי, וכן כי סר לראות, סר ממקומו לראות:

פירוש נב
נב וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל:

פירוש נג
נג עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש נד
נד האש רמז לפרעה והסנה רמז לישראל, ואעפ"י שהסנה צמח קטן וכח האש גדול מכלה ואוכל ארזים, עכ"ז לא יוכל לסנה משום "עמו אנכי בצרה" וכן דעת רש"י ז"ל:

פירוש נה
נה משה יספר בסוף כשכתב את התורה איך שהיה:

פירוש נו
נו בשם העצם, כי המלאך נקרא על שם שולחו, כי התחיל לומר "וירא ד'" (שם העצם) וסיים "ויקרא אליו אלהים":

פירוש נז
נז ובמקח"מ "וככה":

פירוש נח
נח צ"ל "ויאמר אליו":

פירוש נט
נט צוה את המלאך שיקרא למשה:

פירוש ס
ס ע"כ כתיב "ויקרא אליו אלהים", וכך הוא פירושו, כשראה השם שסר לראות צוה למלאך שהוא אלהים שיאמר למשה אל תקרב הלום:

פירוש סא
סא ובמקח"מ "שם עצם":

פירוש סב
סב למטה פ' ט"ו:

פירוש סג
סג הכתוב אמר בתחלה וירא מלאך ד' (למעלה פ' ב), ואח"כ אמר "וירא ד' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים", ולכן אמר הח' ז"ל, כי אלהים בכאן הוא המלאך הנזכר, והושאל שם אלהים גם למלאכים (עיין ברא' א' א') ובביאורי שם על שם אלהים, ואע"ג שאמר "אלהי אביך" כי ידבר השליח בשם השולח:

פירוש סד
סד הודיע לו שכפי שהוא עתה לא יוכל לקרב עוד אל המדרגה הזאת:

פירוש סה
סה ופי' הנה:

פירוש סו
סו וכן פי' רש"י ז"ל, כי שרשו **נשל** ונקרא יסוד הנופל, משום דלפעמים נופלת הנו"ן כמו "של" וכן כי ישל זיתך (דבר' כח מ):

פירוש סז
סז כי שרשו **נגע**:

פירוש סח
סח וענינו שלוף והוצא, פי' השלך נעלך מעל רגליך, כי פעמים הוא דורס במקום טנופת:

פירוש סט
סט פי' כשאמר אלהי אביך, פירושו כמו אלהי אבותיך, ויפרטם כי הם אברהם יצחק ויעקב:

פירוש ע
ע ואין לוי כולל את כל ישראל כ"א שבטו לבד:

פירוש עא
עא והעינים בפנים, וכן יאמר "פנים בפנים דבר ד' עמכם" (דבר' ה ד), והפה בפנים:

פירוש עב
עב כי היא עצם בהיר כשער השמים:

פירוש עג
עג כי חוש העין משיג ברגע אחד דברים רבים חלוקי הצורות רחוקות עם קרובות:

פירוש עד
עד ואינו כשאר החושים, בעבור שחוש העין משיג הדברים באמצעות האויר, שהאויר מתלבש כלל הצורות, והשבכה החיצונה מן העין מורכבת מן האויר והמים:

פירוש עה
עה כי הוא ראה כאלו אחד מדבר עמו, וכאשר התבאר לו שהוא השם ית' הסתיר פניו ליראתו מהביט לשם ית':

פירוש עו
עו ובכ"ח מחב' ג' מכתב יב הגי' "בלשון השולח" וכן נכון יותר:

פירוש עז
עז וכמו שפי' למעלה, כי ע"כ נקרא השליח בשם רבו, כדרך, כי שמי בקרבו (למטה כג כא) ע"כ יאמר ראה ראיתי, ולא אמר שהשם ראה עוני עמו, כי השם פה הוא המלאך במצות השם:

פירוש עח
עח כמו וידע אלהים, כי שמתי לבי להשקיף על מכאוביו, ולא התעלמתי מהם, והוא דבק עם וארד להצילו:

פירוש עט
עט ואו"ת וְאֵיתְגְּלֵיתִי, גם הוא כוון להרחיק ההגשמה מכבוד השי"ת:

פירוש פ
פ פי' לפי שמעלת המלאך עצומה ממעלת משה, והיה ראוי שיעלה משה אל המלאך לאמר לו בשם ד', אלא לפי שאין יכולת במשה לעלות אל השמים וכו':

פירוש פא
פא ע"כ שלח המלאך וירד אליו כדי לשלחו להציל את ישראל:

פירוש פב
פב הח' ז"ל יבאר כי הי"ל ולהוציאו מן הארץ ההיא, כמ"ש כמה פעמים, הוצאתיך מא"מ, אעפ"י שא"י גבוהה לז"א, לפי שאמר וארד לשון ירידה אמר לשון עליה:

פירוש פג
פג ובפס"ז, ולהעלותו עליה תהא להם, פי' שמצד היותם מושפלים ונכנעים אמר ולהעלותו:

פירוש פד
פד ולפ"ז מלת וארד על המלאך, ולא כפי' הראשון שקאי על ד':

פירוש פה
פה ופי' שם הח' ז"ל "ארץ כנען שהיא אמצעית כל היישוב":

פירוש פו
פו וכן בפס"ז "ואלו גרגשי לא הזכיר, לפי שהיו פחותים מהן, ובתוך אלו הששה נכללין":

פירוש פז
פז והזכירם:

פירוש פח
פח למה הזכיר כנען:

פירוש פט
פט ע"ש אביהם, והיו לו י"א בנים, והששה מהם, יש לכל אחד מהם שם פרטי ע"ש אביו בן כנען, לפי שגדלו והיו לעם רב:

פירוש צ
צ בכור כנען, כמ"ש (ברא' י טו) והנה לא הזכיר פה הגרגשי לפי שהוא קטן ונכלל עם שאר אחיו בכלל כנען, אלא צידון שהוא הבכור למה לא הזכירו, לכן פי' והפריזי הוא צידון:

פירוש צא
צא צ"ל "הכנעני", ויוכללו בשם אביהם הראשון כנען:

פירוש צב
צב ובכ"ח מחב' ג' מכתב יב "הלא תראה":

פירוש צג
צג עיין ביאורי שם מה שהעירותי ע"ז:

פירוש צד
צד פי' שתעשה כל מה שיאמר לך, כי לא יאמר לך רק רצוני:

פירוש צה
צה עיין בפ' הח' ז"ל שם שיפרש שטעם מלאך שם המין, כמו ויהי לי שור וחמור (ברא' לב ו) הטעם מלאכים רבים:

פירוש צו
צו כמ"ש הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים (למטה ד טז):

פירוש צז

צז כן הוא לדעת ר' יהודה (ספרא שם) שהוא בכרת, ועיין רש"י שם, ובהתוה"מ שם סי' רמג:

פירוש צח

צח ובכ"ח מחב' ג מכתב יב "כי הנה זה":

פירוש צט

צט כמ"ש "ונקב שם ד' מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה" (שם, כד טז), וכן פי' הח' ז"ל שם וי"א כי יקלל אלהיו בסתר, והנכון שמלת אלהים שם התאר, והמלאכים יקראו אלהים, וכן הדיינים, ומי יוכל לדעת מה שיש בלב המקלל (פי' אולי אין כוונתו על השם רק על המלאכים או הדיינים, לכן ונשא חטאו שעבר על אלהים לא תקלל) אך אם יפרש השם הנכבד שאינו שם התאר, ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו" (פי' השם הנכבד הוא לבדו, ואין שם אחר מתערב עמו כמו במלת אלהים):

פירוש ק

ק הוא גר תושב שקיבל עליו ז' מצות בני נח:

פירוש קא

קא כמו שכתוב "לגר אשר בשעריך תתננה" (דבר' יד כא):

פירוש קב

קב וכדי להבין את כוונתו בזה, אביא מה שכתב הרמב"ן ז"ל (למטה כ י) על הפסוק "ויום השביעי שבת לד' אלהיך לא תעשה כל מלאכה וגו' וגרך אשר בשעריך", וז"ל "על דרך הפשט הוא גר שער, לעולם הוא גר תושב שבא לגור בשערי עירנו, וקיבל עליו ז' מצות בני נח, והוא הנקרא גר אוכל נבילות שאמר בו הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה וַאֲכָלָה (דבר', יד כא) ולכך לא היתה בו המצוה שיאמר לא תעשה בו מלאכה האזרח והגר, אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה לצרכנו כקטנים והבהמה, והוא בעצמו אין עליו זאת המצוה, ועושה מלאכה לעצמו בשבת, והכתוב שאמר "וינפש בן אמתך והגר" (למטה כג יב) הוא גר צדק ששב וחזר לתורתנו שצוה אותו בשבת", ועיין (למטה כ, ח) ובביאורי שם:

פירוש קג

קג ובכ"ח מחב' ג מכתב יב "נוציאנו":

פירוש קד

קד כי הכתוב יאמר "ונקב שם ד' מות יומת" יהיה מי שיהיה:

פירוש קה
קה וקבלתי תפילתם מאחר שקראוני באמת:

פירוש קו
קו שעשו זדון במשלם עליהם, וכן כתוב "כי ידעת כי הזידו עליהם" (נחמי' ט יוד):

פירוש קז
קז פי' בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל:

פירוש קח
קח הח' ז"ל יבאר, כי מלת לכה משמע מעצמך, ומלת ואשלחך מורה להיפך, לכן פי' לכה בשליחותי:

פירוש קט
קט ר"ל שאין הפרש ביניהם בענין:

פירוש קי
קי פי' שמלת אַתָּה אַנְתָּה, וְאַתֶּם אַנְתֶּם כי דגש התי"ו במלת אַתָּה אַתֶּם מורה על נו"ן הנבלע, והמקו"ח יגרוס "כי יש הפרש בין אני ובין אנכי", פי' כי גזירת אני התחבר בכל הכנוים כמו אתה ואתם, ולא כן אנכי וכן עמי מצטרף כמו עמך עמכם ולא כן עמדי, וכן כתב הרד"ק בשרש "עמד" הכתוב יאמר ואתה פה עמוד עמדי (דבר' ה' כח) אפשר שנגזרה המלה מענין עמידה, רוצה לומר עמוד במקום עמדי, כלומר במקום שאני בו כי לא מצאנו מלה זו כ"א עם המדבר בעדו וכן כתב הבדרשי (חותם תכנית) "ולא שמשו בלשון "עמדי" אלא בספור האחד אל עצמו לבד לא לכנוי רבים ורבות וכנוי האחד מדבר אל אחר כמו עמו עמכם עמנו עמי עמך".

פירוש קיא
קיא הח' ז"ל יפרש מלת אני, שיסוד מלת אני מגזרת אן בהוראת גבול הענם, ומזה בתוספת יו"ד בכנוי למדבר בעדו, וענינו אָן שלי, וכן ענין תוספות וי"ו למדברים בעדם אן שלנו:

פירוש קיב
קיב והוא ככל שמות הגוף שכל גוף נמצא יורה על מעמדו ומצבו שהוא מתקומם בו:

פירוש קיג
קיג שהוא אבן העופרת או אבן הבדיל, והוא יסוד הבנאים שקושרים אותה בקו ומשלשלים אותה מן הנדבך לישר הבנין:

פירוש קיד
קיד שפי' תחתית ויסוד הדבר, ויהיה ענין אנכי עצמי ויסודי, וכינו יסוד הדבר בנחושת, באמרו "יען השפך נחשתך" שהוא רמז על העיקר והיוסד:

פירוש קטו
קטו פי' נתתי לך אות בדבר הסנה, כי אנכי שלחתיך להוציא ישראל:

פירוש קטז
קטז פי' שסבת רצוני להוציאם שיעבדוני על ההר הזה, ואין פירושו כי האות הוא בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את אלהים כי איך יתן לו אות בעתיד:

פירוש קיז
קיז כי ישבו אצל הר סיני שנה תמימה ועשו משכן וכן פי' הח' ז"ל (למטה יז א), ועיין למטה טו כב):

פירוש קיח
קיח פי' לשם ית' לעם, ר"ל מה שאמר הכתוב בהוציאך את העם תעבדון, היא העבודה שעשה משה ויבן מזבח ויעל עולות, וכרת ברית עם ישראל שיעבדו את האלהים:

פירוש קיט
קיט ובכ"ח מחב' ג' מכתב יב "הגאונים":

פירוש קכ
קכ וכן פי' הריק"ם, וזה לך האות כי תמיד עמך אני בבואך לפני פרעה, ותמצא חוזק בלבך, ויסור המורך מלבך, וזה לך האות הגדול, וכן פי' רוו"ה וזה הדבר הגדול שלא יוכל להרע לך ולפגוע בך לך האות, והראיה כי אנכי הכל יכול שלחתיך, ואין מראה זה דמיון וחזיון:

פירוש קכא
קכא פי' כמו שהאש לא הזיק הסנה כן לא יזיק לך פרעה:

פירוש קכב
קכב ואחרי שהמדבר לא היה ספק במחשבת משה שלא יאמין, והאות צריך להיות כנגד אחרים לא לעצמו:

פירוש קכג
קכג והוא כעין נחש וסימן, שנתן אות וסימן לדבר:

פירוש קכד
קכד הנביא אמר לחזקיהו מה שהשם הבטיחו שיסתפקו בשנה הזאת בספיחי הזרעים:

פירוש קכה
קכה הנביא אמר בשם השם שהמעשה שעשה כתיבת הגליון ושמות הילדים הוא רמז על הקורות אותם ובכ"ח מחב' ג' מכתב י"ב "לאותות ולמועדים בישראל":

פירוש קכו
קכו כמשה"כ (למטה ה ג):

פירוש קכז
קכז עיין בפי' הקצר (למטה טז ד) ובביאורי שם:

פירוש קכח
קכח ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא (למטה יג יז), ועיין (למטה יד ב):

פירוש קכט
קכט פי' כי אין מאמר וזה לך האות מוסב על סוף הכתוב אל בהוציאך, אלא הוא מוסב אל ראשיתו, כי מה שראית הסנה שאיננו אֻכָל זה אור, למה שאוציאם על ידיך ממצרים:

פירוש קל
קל וההר הזה הוא מקום מובחר לקבלת התורה ולעבודת אלהים:

פירוש קלא
קלא וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין רמב"ן מה שביאר בזה:

פירוש קלב
קלב דעת המורה (פ' סג מח"א) ששאל מרע"ה שיאמת להם ראשונה מציאות האל ואח"כ יאמת נבואתו:

פירוש קלג
קלג כי שדי שרשי **שדד** ומורה על שדוד המערכת, ולא על ההויה כשם הנכבד:

פירוש קלד
קלד ושאל על השם הראוי לעשות בו את האותות:

פירוש קלה
קלה עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש קלו
קלו כי ישראל היו מקובלים כי הגואל יבוא ויגלה שם חדש אשר יורה לישועתם, והנה כפי זו הקבלה גם משה היה יודע שהמושיע יקרא בשם חדש בעת הגאולה, וזו היתה הסבה בשאלת משה ואמרו לי מה שמו, והשם הורהו השם החדש שהוא אהיה, זו היא דעת ר' ישועה:

פירוש קלז
קלז כי לא ידעו שם אחר זולת שם של שדי:

פירוש קלח
קלח ואם אמרנו שהוא דברי משה, הוא הזכיר אותו במע"ב ואח"כ משנולד קין:

פירוש קלט
קלט וכן פי' שם הח' ז"ל "והזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהים, כי הוא מודה שיש אלהים":

פירוש קמ
קמ וכן פי' שם הח' ז"ל, ובעבור שלא אמר קולות ד', חבר משה שם העצם והתואר ואמר "מפני ד' אלהים", והטעם כי השם הוא אלהים לבדו":

פירוש קמא
קמא וכן פי' שם הח' ז"ל "ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה, ואין טענה ממלת **אֲדֹנָי יְהֹוִה** אתה החלות (דבר' ג כד) כי באל"ף דל"ת הוא כתוב", ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' ב יב) ובבאורי שם:

פירוש קמב
קמב פי', אשר אהיה, הוא פי' של שם אהיה, ופי' אני הוא ההוה תמוד, כי כל יש לא יעמוד כי אם השם. או בשם, וע"כ נקרא שמו אהיה, בעבור כי הוא לבדו הוה תמיד, ולא יתכן שיעמוד לעולם, כי אם הוא לבדו והעומדים בכחו:

פירוש קמג
קמג ר"ל מה שאמר כמלאך ד', הוא פי' של כאלהים, הכתוב בתחלה:

פירוש קמד
קמד חוץ משם אהיה והוא שם **יהוה**:

פירוש קמה
קמה **אהיה**:

פירוש קמו
קמו הראשון:

פירוש קמז
קמז הקב"ה, והוא המדבר על עצמו, והוא שם **אהיה**:

פירוש קמח
קמח ר"ל שם בן ארבע אותיות **יהיה** שאחרים מדברים בו, כאמרו אלהי אבותיכם, ומשפטו **יהיה** ביו"ד איתי"ן ונכתב בוי"ו להיותו גם משרש **הוה**, והוראתו משולשת או שהוא הוה תמיד. ב) שהוא מהוה את הכל. ג) הפך ההויה, שהיא השחתה, ע"ד

אמית ואחיה (דבר' לב לט) כמו הנה יד ד' הויה (למטה ט, ג) הוה על הוה (יחז' ז כו) וגם זה מחסדו הגדול:

פירוש קמט
קמט כלומר גם **יהוה** וגם **אהיה** שניהם נגזרו מיה, ועיין רמב"ן פ' יג דעתו בזה:

פירוש קנ
קנ ר"ל **אהיה**, **יהוה**, **יה**, הם שמות העצם:

פירוש קנא
קנא שבהם נכתבים אלה השמות:

פירוש קנב
קנב שם העצם:

פירוש קנג
קנג כי לא כמו שהוא נכתב נקרא, עיין מקורי רש"י אות יג:

פירוש קנד
קנד פי' מה שכתוב מה שמו, בא הוא לפרש, הפי' ממלת שם, ובעבור שיפרש סוד השם הנכבד הנכתב בד' אותיות, הוצרך לפרש מה שם העצם, ומה הוא שם התואר, ומה הוא העצם הנודע עפ"י השם ההוא:

פירוש קנה
קנה פי' כי שם העצם הנקרא, הוא העצם עצמו, כשטר שחתום בו שני העדים, והגיע השטר ליד הדיין, שם העדים החתומים בו, כאלו באו העדים בעצמם לפני הדיין והעידו, כי השם כמי העצם ובמקומו הוא:

פירוש קנו
קנו שם התואר הוא עצם אשר יתואר באיזה מקרה מן המקרים, משל בזה, כאשר יחול מקרה החכמה על עצם האדם נקרא חכם, ואם יחול בו מקרה הגבורה נקרא גבור:

פירוש קנז
קנז כי משם התואר יגזר פעל מן חָכָם חָכַם בצווי, חָכַם לבך בעבר, תֶּחְכַּם בעתיד:

פירוש קנח
קנח כי לא יאמר בו עבר או עתיד:

פירוש קנט
קנט ובמקח"מ "שיש שם":

פירוש קס
קס שנגזר מפועל ע"ש צחוק:

פירוש קסא
קסא כי שם העצם, גם שהוא לפעמים נגזר מפעולה או מקרה, הנה במה שהוא שב שם לעצם מדבר לא יבנה ממנו פעל עוד, ולא יאמר מן יצחק יצחקתי, או איצחק, ובמקח"מ "אצחק":

פירוש קסב
קסב כי אלי היה המקרה בעצם יתחייב שכל אדם שיקראו לו באלו השמות יקרם אלו המקרים שקרו ליצחק וליעקב לראובן ושמעון:

פירוש קסג
קסג עד הנה ביאר הדבר הא', והוא "בנין" עתה יבאר הדבר הב' והוא "רבוי":

פירוש קסד
קסד ר"ל תואר חכם יוכל לומר ברבוי חכמים:

פירוש קסה
קסה כי לא יצדק בו לשון רבים לומר אברהמים יצחקים, כאשר נאמר בתים זקנים, והטעם לפי ששם עצם פרטי הוא אחד מיוחד, ולשון רבים לא יפול בדבר האחד:

פירוש קסו
קסו פי' במה שהוא שם העצם:

פירוש קסז
קסז ובמקח"מ "אם היה כן שם" ובבאר יצחק "אם היו שם":

פירוש קסח
קסח וכן יאמר בס' השם "רק שנים אשר שם כל אחד ואחד מהם "ישראל" לחברם לאמר ישראלים איננו נכון":

פירוש קסט
קסט ובמקח"מ "כאשר יתייחס":

פירוש קע
קע ר"ל ישראלי יאמר ברבוי ישראלים:

פירוש קעא
קעא עתה יפרש הדבר השלישי שהוא ידיעה:

פירוש קעב
קעב בה"א הידיעה:

פירוש קעג
קעג כי שם התואר יאמר בה"א הידיעה:

פירוש קעד
קעד כאשר נאמר הבית הזקן, והטעם כי שם עצם פרטי נודע וניכר מפאת שמו הפרטי, ואין צורך להוודע ע"י ה"א הידיעה:

פירוש קעה
קעה ומה שנאמר, והאדם ידע את חוה אשתו (ברא' ב ח) בה"א הידיעה:

פירוש קעו
קעו שאילו היה השם אדם שם עצם לאדה"ר בלבד לא הוצרך לו ה"א הידיעה ליחוד, רק הוא שם המין, כי גם האשה נקראת בשם אדם דכתיב, ויקרא את שמם אדם ביום הבראם (שם ה כ):

פירוש קעז
קעז הוא כמו המנשי ביו"ד היחס. וכן אמר בס' השם "והנה הה"א תחת היו"ד, כי אותיות **אהוי** מתחלפות, או יו"ד היחס נגרע, כמו ליצהר שטעמו ליצהרי, כאילו אמר למשפחת יצהר":

פירוש קעח
קעח עתה יפרש הדבר הרביעי והוא סמיכות, ויש מוסיפין כנוי, שלא נוכל לומר אברהמך, יצחקך, והרז"ה ז"ל בס' (שערי תורה) הוסיף עוד נקבה, שלא יתכן לקרוא אשת אברהם, אברהמה, כמו שקורין לאשת המלך המלכה, ולאשת הנביא נביאה, כמ"ש ואקרב אל הנביאה (ישעי' ח ג), ופי' הרד"ק שם "וקראה נביאה לפי שהיתה אשת הנביא":

פירוש קעט
קעט שלא יצדק בו סמיכת ענין לומר אברהם, ירושלים, יצחק, חברון, לפי ששם עצם פרטי נודע וניכר מצד עצמו, ואינו צריך להוודע ע"י דבר אחר, לכן לא יבוא שם עצם פרטי בסמיכות כאשר יסמך שם התואר:

פירוש קפ
קפ כמו חכם הדור, צדיק הדור:

פירוש קפא
קפא ולא יסמך:

פירוש קפב
קפב שם **יהוה**:

פירוש קפג
קפג כי **יהוה ואהיה** הכל דבר אחד, כי שניהם יורו על ההויות:

פירוש קפד
קפד שהשם הנכבד סמוך אל צבאות:

פירוש קפה
קפה וכן יאמר בס' (השם שער ב) ובעבור שמצא אחד מן הקדמונים השם הנכבד סמוך אל צבאות, הוצרך לומר כי צבאות גם הוא שם עצם (פי' כי אם איננו שם עצם לא יתכן שיבא השם נסמך אליו) כמו עזי וזמרת יה ד', הכתוב בישעי' יב ב, כי האחד איננו סמוך אל השני, וככה, "אל אלהים ד'" (יהושע כב כב) (פי' שגם שם האחד אינו סמוך אל השני לפי דעתו):

פירוש קפו
קפו בה"א הידיעה הרי שאיננו שם העצם:

פירוש קפז
קפז ולא שייך לומר ששם צבאות שם העצם שלא מצאנו צבאות לבדו כ"א בסמיכות למלת אלהים או למלת ד' אלהים, והנה בכל הדפוסים כתוב כן "או עם השם הנכבד **ד' אלהים**" ואיך כתב אח"ז "ואל יקשה בעיניך ד' אלהים צבאות", הלא בעצמו יאמר קודם זה שימצא כן עם ד' אלהים, ולפע"ד ט"ס הוא פה וצ"ל ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים, או עם ד' הנכבד **ד'** (פי' ועם שניהם לא ימצא) ושייך אח"ז לומר "ואל יקשה וכו', פי' והלא מצאנו ד' אלהים צבאות שנסמך עם שניהם ויתרץ כי הוא כדרך והנבואה וכו':

פירוש קפח
קפח עיין אות הקודם:

פירוש קפט
קפט שטעמו והנבואה נבואת עודד. וכן השם אלהים אלהי הצבאות:

פירוש קצ
קצ רנ"ק יגרוס "ובעבור":

פירוש קצא
קצא על כן נשמע מזה, כי גם העצם שבכל דבר ודבר, גם צורתו האמיתית, והוא יחוד העצם והגבלתו לשיהיה יש (כי אין יש בלא צורה) שתיהן באות מאת השם ונאצלות מאתו באופן שעצמותם עומדות בעצמות הקדמון והנעלם לכלי תכלית, וצורתן המוגבלת עומדת בצורה הכוללת החכמה הקדומה שבה נברא יש מבלימה,

וזה עיקר הבריאה, שבכח החבוי בפנימותו, והוא העצם הנעלם, ניתנה הצורה, הינו איכות ותואר והגבלה בפעל, ושניהם באמתתן ענינים שכליים רוחניים (רנ"ק):

פירוש קצב

קצב וכן יאמר הח' ז"ל בפי' הקצר (למטה לד ו) "פעם הוא שם עצם ופעם הוא שם מדה" (פי' שם תואר), וכן כתב (דבר' ו ג) עה"פ "שמע ישראל", וכן בס' (יסוד מורא שער יב) "ע"כ אמר יתרו "עתה ידעתי כי גדול ד' מכל האלהים" (למטה יח יא) והשם הוא אלהי אלהים, ופעם הוא שם עצם ופעם שם תואר":

פירוש קצג

קצג פי' משה הנזכר כאן מלשון המשכה מגזרת משיתיהו, ואין פירושו על מרע"ה, ופי' הכתוב, ויזכור ימי עולם כשמָשה והעלה את ישראל מים סוף, ושלכן אמר אח"ז, איה המעלם מים, בוקע ים מפניהם, שהוא העלם מים:

פירוש קצד

קצד כי הוא המעמיד הכל, כי שם הויה ר"ל הווה תמיד וקיים, והכל בו עומד, א"כ הוא כמו תואר:

פירוש קצה

קצה ולזה סמך אלהים אל ד':

פירוש קצו

קצו ר"ל המלאכים שנקראים צבאות השמים דבקים עמו:

פירוש קצז

קצז נקרא גם השם כן:

פירוש קצח

קצח והח' ז"ל פי' שם "כמו שהם המלאכים צבאות ד' בשמים, כך הם ישראל בארץ":

פירוש קצט

קצט הלא נקראו גם צבא מרום כן, והנה מכל האמור בזה ותוכן דבריו, כי צבאות אינו שם העצם, ולא אות בצבא שלו, אלא אלהי צבא מרום, וצבאות אינו שם ונמחק, ועיין קרני אור:

פירוש ר

ר הח' ז"ל יביא ראיה ששם אלהים הוא תואר לפי שיאמר יחיד כמו אלוה, ובמקח"מ "והיחיד":

פירוש רא

רא יאמר בלשון רבים אלהים, ושם העצם לא יתחבר, פי' לא יאמר בל"ר ובל"י כמ"ש למעלה, ועוד שיסמוך לומר אלהים אלהי ישראל, ושם העצם לא יסמוך:

פירוש רב

רב ושם אלהים נגזר משֵם **אל** שיסודו **אול** בהוראת כח, עצמה, יכולת, ותקיפות:

פירוש רג

רג והוראתו ג"כ תקיף ויכולת, והוא ג"כ תואר:

פירוש רד

רד ופי' הרד"ק שם, חזק ותקיף:

פירוש רה

רה ופי' שם הח' ז"ל יהיה תקיף:

פירוש רו

רו מלת סוד ויסוד הם שתי מלות, מלת סוד פי' קבוץ וחבור, כאשר אמר בסוד ישרים ועדה (תה' קיא א) שר"ל בקהל ישרים שהתחברו ביחד, ולכן יהיה פי' שהאחד סוד כל מספר, ר"ל שכל מספר מחובר מאחדים, ואמר ויסודי, ור"ל כי האחד איננו מספר, אבל הוא יסוד כל מספר, בעבור שהאחד התחלה וסבה אל המספר, וכל דבר שהוא התחלה לדבר אינו הוא הדבר, אבל הוא סבה ויסוד לדבר ההוא:

פירוש רז

רז כי אין חשבון זוג קודם לשנים, וא"כ גם הוא א'. כי הוא זוג א':

פירוש רח

רח כי **א** איננו מספר, **וב'** מספר הראשון, **וג'** מספר שני:

פירוש רט

רט והם רק ט', כאשר **הא'** איננו במספר כנ"ל:

פירוש רי

רי עם האל"ף הם עשרה, והתחלת המספר מן **א** עד **יו"ד**, והעשרה כמו **א** בחשבון:

פירוש ריא

ריא כמו זה הציור:

פירוש ריב

ריב ותכפול הסוף שהוא טי"ת באופן שכל שני מספרים המקבילים יעלו למספר טי"ת דהיינו א עם ח, ב עם ז, ג עם ו, ד עם ה, ואמור ט פעם א הוא ט 9, ט פעם ב יח 18, ט פעם ג כז 27, ט פעם ד לו 36, ט פעם ה, מה 45, ט פעם ו, נד 54, ט פעם ז, סג 63, ט פעם ח, עב 72, ט פעם ט, פא 81, ט פעם י צ 90, כפי הרשום חוץ לעיגול

בצד שמאל, שם תביט המספרים בצד שמאל מן א עד ט ממעלה למטה, וכן בצד ימין ממטה למעלה, גם כל אחדים ועשרות מכל מספר עולה ט, ד"מ מספר א ח הוא ט ב עם ז הוא ט, וכן כולם:

פירוש ריג

ריג עיין בציור העגול, נכה ראשונה מספר התשעה בעצמו ט פעם ט יהיה פא 81, ואז תמצא האחד לצד שמאל, והשמונה שהם דומים לשמונים לצד ימין, ואח"כ נכה אותו בשמונה יהי' 72 ונמצא השנים לצד שמאל, והשבעה שהם דומים לשבעים לצד ימין, ואח"כ נכה אותו עם שבעה יהיה 63, תמצא השלשה לצד שמאל, והששה שהם דומים לששים לצד ימין, ואח"כ נכה אותו בששה, יהיה 54, ותמצא הארבעה לצד שמאל, והחמשה שהם דומים לחמשים לצד ימין:

פירוש ריד

ריד וכאשר הגענו אל החמשה, ונכפול עמו התשעה יהיה 45:

פירוש רטו

רטו ואז יתהפך הדין, כי ישובו העשרות לצד שמאל והאחדים לצד ימין, כמו שאתה רואה, כי החמשה הם לצד ימין, והארבעה שהם דומים לארבעים לצד שמאל, ואח"כ נכה התשעה בארבעה יהיה 36, ותמצא הששה לצד ימין, והשלשה שהם דומים לשלשים לצד שמאל, ואח"כ נכה אותו בשלשה, יהיה 27, ותמצא השבעה לצד ימין, והשנים שהם דומים לעשרים לצד שמאל, ואח"כ נכה אותו בשנים שהם 18, ותמצא השמונה לצד ימין, והאחד שהוא דומה לעשר לצד שמאל:

פירוש רטז

רטז כמש"כ בס' (יצירה פ"א מ"ב) ופי' הר"מ בוטריל, אין לספור יותר מעשר, כשמגיע יחזור חלילה החשבון, ופי' בלימה, כתב רס"ג "כלומר בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר" ופי' נבלמו ונסתמו כל הספירות בהם, ודעת דונש בן תמים שהיא מב' תיבות מחוברות בלי מה, כלומר חשבון בלתי נעדר, פי' העסק בזה החשבון:

פירוש ריז

ריז ר"ל כל עוד שלא נשלם מספר עשרה במערכה ראשונה, לא תוכל להתחיל **א** למערכה שאחריה, למשל אם תרצה לצרף י"א י"ב וכו' אתה מחויב לצרף הא' כבראשונה:

פירוש ריח

ריח ר"ל מספר עשרה מחובר מאחדים, והוא מספר אחד שלם, ותחלת המספרים הדומים לאחדים כמו שמבאר והולך:

פירוש ריט

ריט פליאות האחדות ישים החכם מספר העשרה, וזה לפי המוסכם עליו מכל באי עולם, בעלי קצת דיעה לחשבו גם היא לאחדות בפועל, ולעשותו אחדי במדרגה שניה, כמו שהוא האחד במדרגה ראשונה (רנ"ק):

פירוש רכ

רכ וכן יאמר בס' (האחד) "וחשבון עשרה דומה לאחד, וככה מאה ואלף על הסדר", וכן בס' (השם שער ג) "גם עשרה דומה לו (לאחד) כי הוא תחלת העשרות, והוא סוף כל האחדים, כי לא תוכל להחל במספר לאמר אחד רק אחר עמו, כאשר מבואר בס' יצירה עשר ספירות בלי מה וכו', והנה מפאת מעלה הוא אחד ומפאת מטה הוא עשירי" וכן בס' (יסוד מורא שער יא) והעשרה דומה לאחד, כי הוא כולל האחדים, והוא ראש העשרות וכו' והחשבון יסודו עשרה וכו':

פירוש רכא

רכא ר"ל ב' הם שני חלקי עשרה, ג' שלשה חלקי עשרה וכן כולם:

פירוש רכב

רכב כלומר אם יכפלו כל חלק עם חלק יתהוו מספר אחר, ד"מ ב' פעם ג' הוא ו', והיקש על השאר:

פירוש רכג

רכג או ר"ל כי העשרה כולל האחדיו בזה האופן **א** עם **ט** הוא י, **ב** עם **ח** הוא **י**, **ג** עם **ז** הוא **י**, **ד** עם **ו** הוא **י**, נשאר **ה**, **ב** פעמים **ה** הוא **י**, ואם תגיע ליו"ד אתה מחויב להזכיר כל פעם היו"ד היינו **יא**, **יב**, וי"ג **אחריו**, ר"ל מחבור יו"ד עם א' הוא יא וכן עד יט, וכן הגי' ביסוד מורא:

פירוש רכד

רכד כפלו עם החבור, ד"מ **ב** פעם **ג** הוא **ו** חיבור **ו** עם **ב** הוא **ח**, וכן הכל, וי"ג "או שהשנים דרכים נחברים" ר"ל מכפ **ו** שהוא **כ** עם חבור האחדים ד"מ **כב כג** וכו':

פירוש רכה

רכה כן הוא בס' (יצירה פ"א מ"ג), ופי' הר"א מגרמישא שם, ואין לספור יותר מעשרה כי כשמגיע י"א חוזר החשבון חלילה, וכן עד כ, וכן עד ל:

פירוש רכו

רכו ז' לשבעה כוכבי לכת, והח' לכוכבים הקימים, והתשיעי הוא גלגל היומי המקיף הכל:

פירוש רכז

רכז וכן (דבר' יד כב) יאמר "ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש, ואם ממטה הנה העשירי, וזה סוד הבכור והמעשר", פי' תמצא מספר הפרטים ט, והיו"ד קדש, לכן העשירי קדש, וכן יאמר בס' (השם שער ג) "וכאשר נחל מלמטה הנה העגלות הגדולות תשע, והעשירי הוא הקדוש, ע"כ רמז להיות כל מעשר קדש":

פירוש רכח

רכח וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) ועוד ידוע כי גלגל הרוח והאש אחד (הח' ז"ל הוא ג"כ מהכת המכחישים בגלגל האש) ג"כ גלגל המים והארץ, ומקיפים אותה ח' גלגלים בראיות גמורות, והנה הכל עשרה, ע"כ צורת יו"ד כדמות קו עגול שהוא מקיף כל אשר בתוכו, (פי' היו"ד יורה על קיבוץ כל עשרת הגלגלים במקום אחד):

פירוש רכט

רכט ר"ל **הה"א והוי"ו**:

פירוש רל

רל וביחד המה יא, וכן הקצוות האל"ף והיו"ד במספר יא, וכן אם נחשוב הב' עם הט' הם יא, הג' עם הח' יא, הד' עם הז"ן יא, נשאר ה' ו' באמצע:

פירוש רלא

רלא וכן כתב בסמוך, והנה אלה הד' מכפרים הם היקרים, ומספרם **כ"ב** כמספר כל האותיות, גם יש בהם רוב האותיות מהשם הנכבד ית':

פירוש רלב

רלב למען הקל על הקורא להבין פירוש הח' ז"ל, הנני להקדים איזה הקדמות הנחוצים, אשר בלתם אי אפשר להבין עומק דבריו:

א) מספר מרובע, הוא המקובץ מהכאת מספר בדומה לו, הוא כפל המספר במספרו כמו ד' פעמים ד' הוא טז, זה נקרא מספר מרובע (קוואדראטצאל) 16= 4 4 X.

ב) מספר מעוקב, הוא היוצא מהכפל והנכפל כמו ד' פעמים ד' הוא טז, אח"כ ד' פעמים טז הוא סד, זה נקרא מספר מעוקב (קוביקצאהל)

ג) מספר זוג, הוא אשר יחלק בשני חלקים שוים כמו ד ד ב ב ח ח.

ד) מספר נפרד, הוא אשר אי אפשר שיחלק לשני חלקים שוים כמו ג ג, או ה ה, וזוג נפרד הוא כמו ב' פעמים ג ג או ה ה:

ה) דעת הח' ז"ל לבאר היתרון מן אלו ארבע אותיות **אהוי**, והנה יתרונם א) חמשה וששה הוא ה' ו', המה האמצעים במספר עשרה, ולזה קורא הח' ז"ל מספר עגול, (עיין קרני אור הערה לג), ואל"ף ויו"ד המה הקצוות, והמה הראשונים במספר, ומספרם עונה **כב** כנגד כל האותיות אלפא ביתא שהם כב אם תחבר אותם:

ו) אלו ארבע אותיות שומרים תמונת שרשיהם במספר. ברובע ובמעוקב, ד"מ **א** בחבור **כ** הוא **כא**, ואם נכפיל **כא** פעם **כא** הוא **תמא**, **כא** פעם **קלא** הוא 9261 הרי לך **הא**' ולא נתחלפה למספר אחר, וכן **ו** פעם **ו** הוא **לו**, **ו** פעם **לו** הוא **ריו**, וכן **ה**, וזה מעלתם על כל שאר המספרים, כי שאר המספרים אינם שומרים עצמם במרובע, ואף כי במעוקב, ד"מ **ג** פעמים **ג** הוא **ט**, **ז** פעמים **ז** הוא **מט**, הרי במרובע אינם שומרים, ומה יעשו במעוקב (ל"ח):

פירוש רלג

רלג אם תרבע **ד**' פעמים **ד**' הם **טז**, נחבר האות הראשון, היינו אם תוסיף עוד **א** ויהיה ה', ותרבע אותו **ה**' פעמים **ה**' הם **כה**, והנה הה' לפניך, ואם יהיה אחד מאותיות **אהוי** נוסף על מספר אחד גדול, ימצא ג"כ כמוהו במרובע אותו האות, ד"מ אם תרבע **יא** על **יא** יעלה רבועו **קכא**, **טו** פעם **טו** יעלה **רכה**, והנה לפניך **ה**, **יו** פעמים **יו** עולה **רנו**, **קי** פעמים **קי** עולה יב אלף ומאה, ומאה כמו יו"ד, וכל אלה מהמספרים הם נקראים חשבון עגול:

פירוש רלד

רלד פי' אם תכפול האות בעצמו, או אם תוסיף **א** מאותיות **אהוי**, או פי' ככה יש בשרשו שיש המרובע, וככה בדומה לו שרש המעוקב:

פירוש רלה

רלה אם נכפיל מספר חמשה בחמשה יעלה כ"ה, הנה נמצא במכפלתו מספר חמשה **ה** עם **כה** מעוקבו **קכה** וכן אם נכפיל מספר ששה בששה, יהיה מרובעו **לו**, **ו** עם **לו** מעוקבו **ריו**, ועד"ז אותיות **אהו"י** כולם שומרים תמונת שרשיהם לעולם:

(*) ובבאר יצחק "במרובעם":

פירוש רלו

רלו כי שאר המספרים אינם שומרים עצמם במרובעים, שאם נכפיל **ב** פעמים **ב** יהיה מרובעו ד, **ג** פעמים **ג** מרובעו **ט**, ועד"ז שארי האותיות:

פירוש רלז

רלז ר"ל האחד איננו מספר, וכל מספר הוא בכחו ונולד ממנו, ופי' כי כל מספר איננו באחד רק בכח אשר יוליד ממנו עוד מספר:

פירוש רלח

רלח פי' האחד נמצא עם כל מספר במעשה:

פירוש רלט

רלט ר"ל האחד יש לו פאה אחת לאחריו, ומלפניו לא כלום, כמ"ש בס' יצירה (פ"א מ"ז) לפני אחד מה אתה סיפר, וכל מספר זולתו ד"מ **ב**, יש **א** לפניו **ו** לאחריו עולה כפלו כמספר **ב ב** וכן כולם, והנה מספר **ב** הוא כפל **א** שבא מכח, וזה מעשה **א**, ושאר המספרים יעשו כפל במספרים שלפניהם ושלאחריהם, ד"מ **ב** יש לפניו **א** ולאחריו **ג** הוא **ד** שהוא כפלי, **ג** לפניו **ב** ולאחריו **ד** שהוא כפלו, **ד** לפניו **ג** ואחריו **ה** שהוא כפלו וכן כולם, וכאשר אין לפניו פאה מלפניו, ע"כ אין דומה לו, כי אין קודם לפניו:

פירוש רמ

רמ פי' זהו כח האחד:

פירוש רמא

רמא ר"ל **א** פעם **א** מרובעו **א**, ומרובע כפלו, הוא **ב** פעם **ב** שהוא **ד**, וחבורו עם **א** היא **ה**:

פירוש רמב

רמב פי' חשבון המרובע **ה** פעמים **ה** הוא **כה**, ומרובע כפלו **י** פעם **י** הוא **ק** ועולה יחד **קכה**:

פירוש רמג

רמג ואם נחשוב המעוקב **ה** פעם **כה** יעלה ג"כ **קכה**:

פירוש רמד

רמד כערך החשבון אל **ה**, ר"ל מספר **ד** שהוא קודם מספר **ה** מספר מרובעו הוא **טז**, מספר מרובע כפלו שהוא שמונה על שמונה הוא **סד**, יעלה המקובץ משני המרובעים לסך שמונים, ומספר מעוקב **ד** יעלה ג"כ **סד** (פי' **ד** פעמים **טז**), הנה ערך תוספות

השני מרובעים על המעוקב כערך תוספת חמשה על **ד** שהוא חמישית, (כי ששה עשר הוא חמישית מן שמונים):

פירוש רמה

רמה ר"ל כי מספר חמשה ומעלה וסוף תשבורת, מספר המעוקב על מספר ב' המרובעים, ר"ל מרובע ששה שהוא **לו**, ומרובע כפלו, ר"ל כפל ששה שהוא **יב**, ומרובעו **קמד** מחוברים (ר"ל **יב** פעמים **יב** הם **קמד**) יעלה **קפ** (ר"ל אם תצרף **לו** עם מספר **קמד** הם **קפ**), ומספר מעוקב ששה על הדרך שאמרנו הוא **ריו** (ר"ל **וי"ו** פעמים **לו** עולה למספר **ריו**), נמצא כי מספר **ריו** שהוא מספר המעוקב עודף על מספר **קפ** שהוא מספר **ב** המרובעים ששית המספר והוא מספר **לו** , וזה הערך בעצמו הוא הערך אשר למספר ששה עם החמשה, ועל דרך הששה כל המספרים אשר למעלה ממנו, הנה מספר חמשה אמצעי כי בו יתקבצו הסגולות הנזכרות כי לא יוסיף מספר שני מרובעיו על מעוקבו, ולא מעוקבו על שני מרובעיו שום דבר, כי הכאת חמשה בחמשה הוא **כה**, והכאת עשרה בעשרה מאה, הנה המקובץ משניהם **קכה**, מעוקב חמשה הוא **קכה**, כי אם תכה הצלע שהוא חמשה בעצמו יעלה **כה**, ואם תכה המרובע שהוא **כה** בשרשו שהוא חמשה, יהיה המעוקב **קכה** הנה הכל שוה, ולכן נכון הוא מה שאמר, כי חמשה אמצעי הוא בחשבון:

פירוש רמו

רמו כי ששיתו **א** , שלישיתו **ב** , ומחציתו **ג**, ס"ה ששה, ובשאר המספרים איננו כן:

פירוש רמז

רמז ר"ל במדרגה ממדרגת המספר מספר שוה לחלקיו:

פירוש רמח

רמח ראש הנפרדים הוא **ג** ומרובעו **ט**, ומרובע האחד הוא **א**, וחבורם **י** שהוא דומה לאחד, וז"ש היה המחובר ר"ל המקובץ יו"ד שהוא הדומה לאחד:

פירוש רמט

רמט ואבאר מקודם המלות הקשות, **אלכסון** הוא קו נוטה מן היושר, ועובר על רוחב העיגול או הריבוע, או זולתו, **יתר**, הוא קו עובר בתוך העגול מצד אל צד, ואינו עובר על המרכז (מיטטעלפונקט), אבל נוגע בשתי קציות של קו הסובב בעגול, על כן ארכו פחות מאורך האלכסון או הקוטר, **קוטר** הוא קו עובר על רוחב כל תבנית מצד אל צד,

ובדברי הח' ז"ל (השם שער ששי) נקרא ג"כ חץ ועתה נבוא אל הביאור, אם תשים אלכסון העיגול במספר עשרה:

פירוש רנ

רנ פי' אם נמשוך בתוך עגול שקוטרו עשרה, יתר אחד על שלישית הקוטר מלמטה (**ב ג**):

פירוש רנא

רנא משולש שוה השוקים (**א ב ג**)

פירוש רנב

רנב פי' אם נצייר בתוך העגול הנזכר משולש שוה השוקים, כלומר ששתים מצלעותיו שוות, ויהיה חודי נוגע בקו המקיף, ותהיה תושבתו (פי' היתר התחתון) המשולשָה, זה יהיה מספר מדת שטחו שוה למספר מדת אורך הקו המקיף העגול הזה:

פירוש רנג

רנג פי' אם נמשוך בתוך עגול שקוטרו עשרה יתר אחד על שלישית הקוטר מלמטה, (**ב ג**) ויתר אחר על שלישיתו מלמעלה (**ה ו**) ונעשה מן השטח אשר בין שני היתרים (**ז ח ט י**) מרובע ארוך, כלומר שארכו יתר על רחבו, כי רחבו שליש הקוטר, כלומר שלשה ושליש, וארכו כאורך היתר, אז אם נמדוד שטח המרובע ההוא, כלומר שנכפול ארכו על רחבו, נמצא מספר מדת שטח המרובע ההוא שוה למספר מדת הקו המקיף, וכן יאמר בס' יסוד מספר השני, הביאו שד"ל (אגרות שד"ל צד 717) וז"ל שם. "ובעבור כי עשרה דומה לאחד והעגול יסובבהו קו אחד, הנה אם שמנו האלכסון עשרה יהיה מרובע היתר בשלישית האלכסון כמספר הקו בלי תוספת ומגרעת, וככה אם עשית מרובע בשלישית העליונה ובשלישית השפלה יהיו שבריו כמספר הקו וכו', והנה אם שמנו האלכסון עשרה, ונוציא יתר בשלישית, ונעשה עליו משולש, יהיה רבוע המשולש כקו הסובב". עכ"ל:

פירוש רנד

רנד אם האלכסון ד"מ שמונה, הסובב כ"ד, המרובע ארוך ארכו ששה ורחבו שלשה, ושטחו י"ח וכן המשולש:

פירוש רנה

רנה כי יעדיף מספר הקו הסובב כ"ד על שטח המשולש י"ח במספר ששה:

פירוש רנו

רנו ר"ל כערך הקו הסובב כ"ד אל שלשים במדת אלכסון עשרה העודף במספר ששה וכן יאמר (יסוד מספר הנ"ל) "וכל מספר שהוא לפני עשרה יהיה ערך המשולש בשלישית אל הקו המקיף כערכו אלעשרה":

פירוש רנז

רנז שאם האלכסון ד"מ במספר יב, קו הסובב ל"ו, ושטח המרובע ארוך, וכמוהו המשולש מ"ה, כי אורך המרובע ט, ורחבו ה, ט פעמים ה, הוא מ"ה, ויעדיף על מספר קו הסובב ל"ו במספר ט.

פירוש רנח

רנח עיין למעלה אות רלב אות ה:

פירוש רנט

רנט הם אותיות **מ'נ'צ'פ'ך'**:

פירוש רס

רס פי' מה שהיה ברוחב הם אותיות **נ'צ'פ'כ** הושיבו באורך כתמונה הזאת **ן'ץ'ף'ך'** ובס' (יסוד מורא שער יא) כתב וז"ל "ונכפלו החמשה בעביר שאחזו הקו שהיה ברוחב והוסיפוהו על האורך להורות שאין המלה סמוכה, והשני כפולים (מם) סגרוהו בסוף":

פירוש רסא

רסא ר"ל לא נשתנה שמם, לפי שבמבטא דומים זל"ז, רק במכתב נשתנו שלא ידמו:

פירוש רסב

רסב וכן כתוב ר"א בחור (תחלת פרק שירה) בשם הח' ז"ל "סימן **מנצפך** בא בירכתים, ורחב פאת עמקן לארכן, נהפך לעשות כתב קודש יפה אפים", ובמקום אחר יאמר הח' ז"ל "כי לא הוסדו האותיות הכפולות רק ליפות הכתיבה, כי מה שבעקום שב לאורך":

פירוש רסג

רסג וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) כל האותיות שהאדם יבטא בהם מוצאיהם חמש המקומות, הראשון אותיות הגרון, והם **א'ה'ח'ע**, והשני החיך והם **ג'י'כ'ק**, והשלישי הלשון והם **ד'ט'ל'נ'ת**, והרביעי השיניים והם **ז'ס'ש'ר'ץ**, החמישי השפה והם **ב'ו'מ'ף**:

פירוש רסד

רסד פי' שרש הדבר המונח אצל בעלי לשה"ק המה **ח"ט גז"ע ספ"ר צד"ק**, ורצונו מש"כ שרשים לעולם, דהיינו שאינם לשימוש, כי כל כ"ד אותיות המה מונחים

לשרשים, וכן יאמר (יסוד מורא שם) "והנה חצי אותיותיהם שרשים לעולם לא נגרעים ולא נוספים":

פירוש רסה

רסה פי', בראשית המלה כמו **בבית** הבי"ת משמש במקום מלת "בתוך הבית", או בסופו כמו שָׁדִי יורה על קנין הדבר:

פירוש רסו

רסו לפי שיש בהם אותיות השם הנכבד, גם הם מנהיגי הלשון:

פירוש רסז

רסז פי' לפי **שאית"ן מש"ה וכל"ב** המה הקלים במבטא יותר מח"**ט גז"ע ספ"ר צד"ק**, ע"כ שמוהו מניחי הלשון למשרתים לפי שמבטאים בהם הרבה, וכן יאמר (יסוד מורא שם) "והנכון לבחור הקלים במוצא להיותם משרתים בעבור שיבטאו בהם הרבה":

פירוש רסח

רסח האות הראשון **א**, והחמישי **ה**, והששי **ו**, והעשירי **יוד**:

פירוש רסט

רסט כמו שביאר למעלה ועיין הערה רסז:

פירוש רע

רע כי אותיות **אהוי** טעמיהן רבים כאשר יבאר:

פירוש רעא

רעא ר"ל התנועות מושכות אחריהן אחת מאותיות **אהו"י**, הקמץ מושך אחריו **א** גם **ה**, לפי **שא'** ו**ה'** אותיות הגרון וקמץ תנועה גרונית, חולם ושורק מושכים וי"ו, לפי שהוי"ו ממוצא השפתים, והחולם והשורק ג"כ תנועת השפה, צירה וחירק מושכים יו"ד, לפי שהיו"ד ממוצא החיך, והצירה והחירק ג"כ תנועת החיך, והוא מלשון משכני אחריך (ש"ה א ד):

פירוש רעב

רעב הנראים כמו אַבִיאֶנו, זָהָב, יְצַו גֵּו גוי גָּלוי, והנעלמים, **הא** יבוא נעלם אחר כל שבע התנועות כמו **בָּא**, **רֵאשִׁית**, **רִאשׁוֹן**, **רֹאשׁ**, **פָּארָה**, **ואַדוֹנִי**, **פֶּלֶא**, **הה'** אחר חמש התנועות, כמו **מַה**, **מַעֲשֵׂה**, **פַּרעֹה**, **מֶה עָשָׂה**, הוי"ו אחר שתים כמו **עָשׂוּ בּוֹ**, היו"ד אחר שלש כמו **בְּנֵי בְּנִי בָּנָיִךְ**:

פירוש רעג

רעג כמו **וְקָאם** (הושע יו"ד יד), ולא **אָבוּא** (ישעי' כח יב) **שׂאֹסָיִךְ** (ירמי' ל טז) האלפי"ן נוספות, **רָדָה**, **אַדַּבְּרָה יְקֻדֵּשׁ**, ההאי"ן נוספות, **לְהיתו ארץ** (תה' עט ב) **מעינו** מים (שם קיד ח) הואוי"ן נוספות, **עֲוֹנָיכִי**, **שׂוֹכְנִי** סנה (דבר' לג טז) היודי"ן נוספות:

פירוש רעד

רעד על יום טוב **בָּנוּ** (ש"א כה ח) תחת **באנו קראן** לו (למעלה ב כ) תחת **קְרֵאנָה הַכַּחְתָּ** (בר' כד יד) תחת **הוֹכַחְתָּ** שהיה ראוי לבוא בוי"ו נח נסתר שבאה תמורת יו"ד, כי שרשו **יכח** כמשפט כל הפעיל מנחי פ"א יו"ד, **יֵרֵד** (שם מב לח) תחת **יֵיֵרֵד**:

פירוש רעה

רעה כמו "אם לא **יַשִּׂים** עליהם" (ירמי' מט כ) שרשו **אשם** מענין שממון ומשפטו **יאשים בַּשָּׁמַיִם** (בר' יא ד) ת' **בְּהַשָּׁמַיִם** (תה' לו ו) **וָמַתִּי** (בר' יט יט) שרשו **מות**, והראוי לכתוב **וָמַתְתִּי**, **אָצָק** (ישעי' מד ג) שרשו **יצק**, ונקרא חסרי פ"י:

פירוש רעו

רעו **אתא** בוקר (ישעיה כא יב) ת' **אתה**, **רָפָה** שבריה (תה' ס, ד) ת' **רפא**, **הלה** (דבר' ג יא) ת' **הלא**, **מפו** (יחז' מ י) ת' **מפה**, **יוכלו** (שם מב ה) ת' **יאכלו נִבֵּיתָ** (ירמי' כו ט) ת' **נִבֵּאתָ**, **אוֹבִידָה** (שם מו ח) ת' **אאביד**, וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) "אותיות **אהוי** מתחלפים ומתהפכים, ופעם נוספים, ופעם נגרעים":

פירוש רעז

רעז לדעת הח' ז"ל העי"ן קודם לחי"ת עיין למטה הערה רפב, כי העי"ן הוא האות היוצא בתחלה מהגרון ואחריו החי"ת, ומה שעשו לסימן **אהח"ע** החי"ת קודם לעי"ן, כתב הח' ז"ל (צחות שער האותיות) וז"ל "והנה אותיות הגרון הם ארבע והם **אהחע** והקדמנו בסימן החי"ת קודם העי"ן, בעבור שיקשה על המדבר לחבר חי"ת עם עי"ן, גם לא ימצאו נחברים בלשון הקדש":

פירוש רעח

רעח עתה יבאר הח' ז"ל איך הוא מוצאי האותיות, וכי כל אות שכשתבטא אותו, המילוי של האות איננו ממוצאו, ד"מ אותיות **אהח"ע** מוצאן מהגרון, וזה כאשר תבטא אותן בלא המילוי **אַ** אבל כשתבטא אותו במילואו **אלף**, המילוי שלו למ"ד ופ"א רפויה אינם מאותיות הגרון וכן כל האותיות:

פירוש רעט

רעט ד"מ אַ הַ חַ עַ, וכן ביאר בעל "באר יצחק", והרש"נ לקח לו דרך אחרת בזה והביאור האמיתי כמו שביארתי:

פירוש רפ

רפ צ"ל "ואלה שניהם" והבאר יצחק יגרוס "ואלה השנים":

פירוש רפא

רפא וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) "ושניהם כבדים (פי' החי"ת והעי"ן) ע"כ לא ימצאו במכתב נכרים (פי' ע"כ לא נמצא במכתב לשונות העמים עי"ן לפי שהוא כבד בלישנא) ולא יוכל לבטא בהם מי שאינו רגיל בנעוריו" וכן כתב בס' שפה ברורה "והנער הקטן לא יוכל לבטא בהם, גם האדומים כולם לא יבטאו בהם כלל אעפ"י שיבואו בימים":

פירוש רפב

רפב וכן יאמר (צחות שער האותיות) "והנה בעבור היות האל"ף וה"א קלים על הלשון שמום משרתים, ולא כן החי"ת והעי"ן, ע"כ נשארו עיקרים", וכן הוא סדר מוצאן, העי"ן הוא האות היוצא בתחלה מהגרון, ואחריו החי"ת, ואחריו ה"א, ואחריו האל"ף, והכלל מוסד לדעתו ז"ל, כי האל"ף וה"א הם יותר קלי המבטא מכל האותיות, והאל"ף קלה מן ה"א, והעי"ן והחי"ת הם היותר כבדים, והעי"ן כבד מן החי"ת, ולפ"ז ה"א הוא שלישי לעי"ן והאל"ף הוא רביעי לו, ובס' שפה ברורה יאמר שהאל"ף הוא שלישי לעי"ן, וה"א רביעי לו, ועיין (למעלה הערה רעז) וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) "ע"כ בחרו העברים האל"ף וה"א חצי זה המוצא שרש וחציו משרת (פי' העברים מחלקים זה המוצא **ע"ח ה"א**, שתים נתנו לשרש **ע"ח**, לפי שהם כבדים, **וה'** ו**א'** נתנו גם לשימוש לפי שהם קלים):

פירוש רפג

רפג וכן (יסוד מורא שם) "ובחרו מאותיות החיך הראשונים והם **י** גם **כ** להיותם סמוכים אל הראשונים הנבחרים" (פי' לפי שהיו"ד סמוך לאל"ף וה"א ממוצא שכנו הנבחרים להיותם משרתים לקלותם):

פירוש רפד

רפד וכן יאמר (צחות) "ומאותיות החיך בחרו החצי שהם הקלים (והם י כ) ומאותיות הלשון קרוב מחצים (פי' המה כולם משרתים חוץ מהדל"ת והטי"ת), וכן בס' (יסוד

מורא שם) ובחרו מאותיות הלשון שנים קרובים מחצים, והם **נ** וגם **ת**, ובעבור שהם חמשה, והלמ"ד קל על הלשון שמוהו מהמשרתים, ובעבור היותו אמצעי, שמוהו למעלה על כל האותיות, וקראוהו למ"ד מגזרת לימוד כי עיקרו לדעת למה היה הדבר":

פירוש רפה

רפה ר"ל בחר בו להיותו פעם שורש ופעם משרת, להיותו קל משתמש בו הרבה בשורש ומשרת, וכן בס' (צחות) "שמו עיקרים כל האותיות שהן יוצאות בינות השיניים בעבור היותם כבדים, חוץ מהשי"ן שהוא הקל שבהן", (פי' ולכן הניחוהו לשמוש), וכן בס' (יסוד מורא שם) ובעבור היות השיניים קשים, גם התחברם קשה, ע"כ שמו הד' שרשים (פי' ע"כ שמו מניחי הלשון ד' אותיות ממוצא השיניים **זרסץ** לשרש לכבדותם) ושמו השי"ן לבדו משרת ושרותו מעט, תחת "אשר" "שככה לו" (תה' קמד טו) "שלמה אהיה" (ש"ה א ז) "בשגם הוא" (ברא' ו, ג) (פי' ושמו השי"ן לבדו לשימוש, ושמושו הוא במעוט הנמצא תחת מלת הטעם "אשר" "שככה לו", טעמו אשרי העם אשר לו ככה, "שלמה אהיה" ג"כ שעורו אשר, "בשגם הוא" ג"כ טעמו באשר הוא בשר) כי זיי"ן וצדי"ק וסמ"ך שהם אותיות השריקה (אותיות **זססרץ** נקראים בפי בעלי הלשון אותיות השריקה, הרקמה לר"י ן' גנאח שער ב) קשים מאוד, ג"כ אות הרי"ש, והעד הנערים הקטנים שלא יוכלו לבטא בו עד שיגדלו ויתחזקו חבלי המוח":

פירוש רפו

רפו וכן בס' (יסוד מורא שם) ע"כ הוצרכו לשום השלשה אותיות השפה (**בומ**) משרתים, והניחו אחד שרש והוא הפ"א", (לפי שהוא כבד במבטא), וכן בס' (צחות) ובעבור שעזבו רובי אלה (פי השיניים לעיקרים) הוצרכו לשום רובי אותיות השפה משרתים" (פי' כי כולם המה משרתים חוץ מהפ"א):

פירוש רפז

רפז פי' כי מלמטה הגרון ואחריו החיך ואחריו הלשון:

פירוש רפח

רפח עתה יבאר הח' ז"ל סדור אותיות אלפא ביתא, וטעם קדימת האל"ף לפני הבי"ת והבי"ת לפני הגימ"ל עד גמירא, ויאמר כי האל"ף הושם ראש לכל האותיות כנגד

האחד שהוא ראש המספרים, וכן (יסוד מורא שם) ובעבור היות האל"ף הקל מהגרון והוא לפני הה"א ע"כ שמוהו בראש":

פירוש רפט
רפט עיין למעלה הערה רלא:

פירוש רצ
רצ הוא האל"ף:

פירוש רצא
רצא ר"ל אות **ב** מן **בומ"פ**:

פירוש רצב
רצב וכן יאמר (צחות) האות הנקרא בי"ת יתכן שתקנו המחבר אחר האל"ף בעבור שאין רחוק מאותיות הגרון יותר מאותיות השפה (פי' כי אותיות השפה הם במעלה החמישית מהגרון, והאל"ף היא בראשונה מאותיות הגרון, ואחריה בי"ת הראשונה מאותיות השפה) ואין ראוי לשום אות אחר אות ושניהם ממוצא אחת" (כי יכבד על הלשון) וכן כתב בס' שפה ברורה, אך שם כתב כי הבי"ת הוא האות האחרון שהוא במוצא האחרון (פי' מאותיות השפה):

פירוש רצג
רצג וכן יאמר (צחות) והנה כן אחר הה"א (ממוצא הגרון) שם הוי"ו (ממוצא השפה):

פירוש רצד
רצד וכן (צחות) "ואחרי העי"ן (ממוצא הגרון) הפ"א (ממוצא השפה), וכן (יסוד מורא שם) וככה אחר הה"א הוי"ו, ואחר העי"ן פ"א":

פירוש רצה
רצה **מגיכ**"ק.

פירוש רצו
רצו **מדטלנ**"**ת**

פירוש רצז
רצז **מזססר**"**ץ**:

פירוש רצח
רצח הרביעי מארבעה אותיות המשך:

פירוש רצט
רצט אל"ף וה"א:

פירוש ש
ש הוא וי"ו שגם הוא שומר עצמו במרובעו:

פירוש שא
שא כי היו"ד במדרגת האחד, והכ"ף במדרגת העשרה, והיו"ד יותר קל מן הכ"ף לכן נבחר להיות עשירי לאותיות:

פירוש שב
שב ר"ל אותיות **אהו"י**:

פירוש שג
שג ולא כן דעתו בראש ס' מאזנים (ד' א) ושם (טו ב) בשם הגדול שבמדקדקים, ובס' שפה ברורה (כב ב) מהמדקדקים כי רק שלשה **אוי** מאותיות המשך ולא הה"א:

פירוש שד
שד וכן יאמר בס' (צחות) שהאלף ימצא נח נעלם אחר כל תנועה, ובס' שפה ברורה כתב "חוץ מפתח גדול, בעבור שיבוא לעולם אחריו נח נראה **בָּא אחיך** (בר' כז לה) ולפ"ז, לא תמצא האל"ף נח נעלם רק אחרי שש תנועות, כי הוציא בזה פת"ח גדול, ועיין ביאורי לחידתו על אותיות אהו"י אות 47:

פירוש שה
שה הוא ציר"י:

פירוש שו
שו הוא קבוץ:

פירוש שז
שז הוא סגו"ל:

פירוש שח
שח פי' הוא סימן מ"ב לזכר ולנקבה, כמו **אָפקד אֵלַךְ** הוא מ"ב לשניהם:

פירוש שט
שט האל"ף היא נחה אחר התנועות הנזכרות למעלה, ואינה נראית לעולם בסוף, כי אין דין נח נראה נוהג באל"ף, כי מרפיון הברתה אין בה כח להיות נח נראה:

פירוש שי
שי ת' **מרה**:

פירוש שיא
שיא האל"ף מן "גבהא" ת' ה"א הנקבה:

פירוש שיב
שיב ונכתבה אל"ף המשך אחר הה"א, ובס' צחות יאמר על אל"ף **וְאַתִּיקֶיהָא**, וכן ראוי להיות אחר כל ה"א (פי' אחר כל ה"א הקמוצה בקמץ גדול שמושך עמו אל"ף נח נסתר):

פירוש שיג
שיג באל"ף נח נוספת עם הוי"ו במלת "ההלכוא":

פירוש שיד
שיד האל"ף נוסף:

פירוש שטו
שטו וכן כתב בס' (מאזנים) "ודע כי יש אלפי"ן בראש המלה נוספים בשמות כאל"ף אזרועך" וצ"ל "ואזרעי" כי לא נמצא מלת "אזרועך" בכתוב:

פירוש שטז
שטז ובמכלל כתב הרד"ק וז"ל "ומלת והאזניחו האל"ף נוספת, כי משפטו והזניחו כן דעת המדקדקים אבל דעתי כי הה"א נוספת, והאל"ף תמורת הה"א כאל"ף "וכל מלבושי אגאלתי" (ישעי' סג ג):

פירוש שיז
שיז האל"ף ת' ה"א כמו ההמון וענינו קבוץ ורבוי:

פירוש שיח
שיח היו"ד ת' אל"ף מענין "וד' האמירך" (דבר' כו יח) יתאמרו כל פועלי און (תה' צד ד) ופי' תתימרו, תתגדלו ותתרוממו, וכן בס' (מאזנים) ויהיה אל"ף במקום ה"א בשמות בראש המלה, כמו "ואת יתר האמון" (ירמי' נב טו) ויתחלף היו"ד באל"ף, והאל"ף ביו"ד בראש הפועל "ובכבודם תתימרו" שהוא מן "יתאמרו":

פירוש שיט
שיט תחת "תאמרו" כי שרשו "אמר":

פירוש שכ
שכ הם אותיות הו"י לפי שהם נראים ג"כ, אפילו הה"א תהיה במפיק אבל האל"ף לא נראית בסוף ולכן איננו סימן:

פירוש שכא
שכא וכן יאמר בס' (האחד) "וחשבון עשרה דומה לאחד" ועיין (למעלה אות רכ):

פירוש שכב
שכב ולא נמצא ממש, וכן יאמר (צחות) "ויש יו"ד שהוא סימן בעד יחיד שאיננו נמצא כמו **יִשְׁמוֹר יְדַבֵּר**":

פירוש שכג
שכג שסימנו יו"ד:

פירוש שכד
שכד שסימנו אל"ף, ורק דומה ולא אחד ממש:

פירוש שכה

שכה וכן בס' (מאזנים) "והיו"ד בראש המלה סימן זכר יחיד או רבים בכל הבניינים כמו **יִשְׁמֹר יִשְׁמְרוּ**, **יַשְׁלִיךְ יַשְׁלִיכוּ** וכו', ובסוף המלה סימן נקבה בכל הבניינים לנכח או לצווי כמו **תִּבְנִי תִּרְאִי רְאִי** וכן (יסוד מורא) "והיו"ד תחלתו זכר **יַעֲשֶׂה** וסופו לשון נקבה **וּדְעִי וּרְאִי**":

פירוש שכו

שכו וכן (צחות) "ויש יו"ד ליחס כמו **הָעִבְרִי הָעִבְרִיָּה הָעִבְרִית**":

פירוש שכז

שכז וכן יאמר (צחות) ואם היה לשון רבים סמוך אל אחר גם יהיה נח נעלם ויהיה בקמץ קטן (ציר"י) כמו יְדֵי נשים (איכה ד י) רַגְלֵי חסידיו (ש"א ב ט):

פירוש שכח

שכח וכן (יסוד מורא) "והיו"ד ישרת בראשונה ובאחרונה וכו', ובאחרונה דומה לאחד, כי היו"ד סימן המדבר זכר או נקבה יָדִי רַגְלִי, ונראית היו"ד לשון רבים (פי' כמו יָדַי רַגְלַי) ובסמוך היו"ד הנעלם יְדֵי נשים (איכה ד י)":

פירוש שכט

שכט עיין הערה שלפני זה:

פירוש של

של עיין אות שכ"ז:

פירוש שלא

שלא וכן יאמר (מאזנים) "ודע כי יו"ד נעלם עם קמץ גדול בכל לשון רבים עם סימן שאיננו נעלם כמו בְלְעָדָיו, במלות ענין וכל עָלָיו וְאֵלָיו, ובשמות כמו יָדָיו רַגְלָיו":

פירוש שלב

שלב כי אותיות **אהוי** מתחלפים והב"י כתב כי צ"ל "והיו"ד תחת וי"ו כי מצינו ואתה הוֶֹה להם למלך":

פירוש שלג

שלג וכן יאמר (צחות) "והנה מצאנו ואתה הוֶֹה להם למלך (נחמי' ו ו) הנה יד ד' הוֹיָה (למטה ט ג) והנכון כי הוי"ו תחת יו"ד":

פירוש שלד

שלד ובבאר יצחק "מן חסה" כי שרשו **חסה**, וכן (צחות) "ויש יו"ד תחת ה"א כמו חָסָיָה נפשי (תה' נז ב)":

פירוש שלה
שלה תחת אִישָׁרְתִּי שהוא לשון אשר:

פירוש שלו
שלו וימצא מהיודי"ן הנוספים בראש המלה:

פירוש שלז
שלז כי שרשו **צהר** כי הזית נקרא כן ע"ש שמאיר כצהר, וכן יאמר (צחות) ויש יו"ד בראש המלה נוסף בשמות כיו"ד **יצהר**:

פירוש שלח
שלח היו"ד נוסף בסוף המלה:

פירוש שלט
שלט שמלת הֵא שהוא שם אות **הה"א** תורה על מציאות הדבר:

פירוש שמ
שמ וכן יאמר (צחות) "וזה טעם **ה"א** כמו הֵא לכם זרע (ברא' מז כג) וגם אני **הא** דרכך בראש נתתי (יחז' טז מג) והנה הטעם כמו הנמצא, ואלה הדברים צריכים פי' ארוך". ועיין בס' (השם שער ג) ובאור גנה, מה שהאריך בזה:

פירוש שמא
שמא וכן יאמר (צחות) "הה"א בעבור היותו קל הושם משרת בראש ובסוף עם דרכים רבים והנה הוא ישרת לתימה עם הפעלים, ועם השמות, ומלות הטעם כמו הֲשָׁמַע עם קול (דבר' ד לג) או הֲנִסָּה אלהים (שם פ' לד) הֲנִהְיָה כדבר הגדול (שם פ' לב):

פירוש שמב
שמב ויבוא התואר עם המתואר בה"א, וכן **ההר הטוב**, **הארץ הטובה**:

פירוש שמג
שמג **האנשים** אשר באו אליך **הלילה**:

פירוש שמד
שמד וכן (מאזנים) "הה"א ישרת באחרונה סימן לנקבה אחת בכל הבניינים בפעלים ובשמות כמו שָׁמְרָה וחָכְמָה וגדוֹלָה:

פירוש שמה
שמה צ"ל "אמר" כי הזכר הוא בלא סימן:
(*) ובבאר יצחק "ישמרנה":

פירוש שמו

שמו וכן (צחות) ובשמות יש ה"א נוסף (פי' נוסף על השרש בסוף המלה לסי' ל' נקבה) והוא סימן ל' נקבה כמו **צדקה**, **ישועה**, **תעודה**, וכולם מלרע (כדין השם עם ה"א הנקבה):

פירוש שמז

שמז וכן (צחות) ויש ה"א לבנין הכבד הנוסף הנקרא הפעיל הִשְׁמִיד הִכְרִית הוֹצִיא הוֹרִיד וכו' ":

פירוש שמח

שמח וכן (צחות) "וכן טעם ה"א התפעל פועל עבר (פי' ה"א התפעל גם היא סימן הבנין כמו הפעיל הנזכרת למעלה):

פירוש שמט

שמט וכן יאמר (צחות שם) ודע כי יש ה"א חסר והוא שרש במלת הטעם, רק הוא מבולע כמו **מה-בצע** (ברא' לז כו) (פי' כי מלת **מה** מחוברת במקף, ולא יתכן לבוא נח נסתר אחר תנועה קטנה) הנה איננו במבטא, רק נשאר במכתב, והנה מַלָּכֶם תדכאו (ישעי' ג טו) מַזֶּה בידך (שמות ד ב) איננו לא במבטא ולא "במכתב" (אכן נדגשו הלמ"ד והזי"ן במלות האלה לחסרון הה"א):

פירוש שנ

שנ ששרשו **יצר** ויו"ד השרש נבלע בדגש הצדי"ק:

פירוש שנא

שנא מבנין הדגוש ומשפטו **אאבדך**, ובנפול אל"ף פ"א הפעל להקל הקריאה מפני פגישת שני האלפי"ן הוטלה תנועתה על אל"ף האית"ן.

פירוש שנב

שנב תחת **אשמע**:

פירוש שנג

שנג ר"ל קמ"ץ קטן שהוא צירי:

פירוש שנד

שנד הנו"ן סמוך לה"א בצירי:

פירוש שנה

שנה שהוא סגול ושיש בה נגינה, לפי שהנגינה מעלה את הת"ק אל מדרגת ת"ג:

פירוש שנו

שנו עיין ביאורי לחידת הח' ז"ל הערה 49, ושם הבאתי כי הה"א לא תנוח אחרי חירק ושורק, ופה הביא הח' ז"ל לא יִקָּרֵחֶה שהה"א תנוח אחרי שורק עי"ש הטעם לזה, ומה שנמצא שפכה אשרי (תה' עג ב) כתב הח' ז"ל (צחות) ואין ספק כי שֻׁפְכָה הוא וי"ו במבטא (פי' הה"א במלת "שפכה" היא נחה ונסתרת במבטא, וכאלו היא וי"ו נח נסתר):

פירוש שנז

שנז כי בומ"פ מהשפתים, ובס' (יסוד מורא) "והוי"ו כדמות ווי העמודים ונכפל להדביק השפתים", ובס' (השם שער ג) ועוד שמו **וא**"ו כפול, כי לא יבטא האדם באות הזה, כי אם בשום שפה על שפה (פי' והם שנים לכן גם הו"ו במבטאו כפול):

פירוש שנח

שנח ובס' (צחות) "ויש וי"ו דבק עם פועל עבר אחרי פועל עבר כמו מי פעל ועשה (ישעי' מא ד)":

פירוש שנט

שנט וכן (צחות) "והוי"ו באחרונה בשורק סימן לשון רבים בפעלים אכלו וישתחוו (תה' כב ל) עבר, ועתיד יאכלו ענוים (שם פ' כז)":

פירוש שס

שס לפי שהם ממוצא אחד כמו קוּם שׁוֹר:

פירוש שסא

שסא כמו שְׁמָרֵה:

פירוש שסב

שסב בא בחול"ם להבדילו מן יִרְדְפו לשון רבים, והנה כולם בחולם כי הוא לשון יחיד:

פירוש שסג

שסג הדגש לחסרון אות **ישמרנהו**:

פירוש שסד

שסד כמו **אמרנו**:

פירוש שסה

שסה **ושמענו ועשינו** (דבר' ה כד):

פירוש שסו

שסו ר"ל **אהו"י**:

פירוש שסז

שסז וכן יאמר (יסוד מורא) "ועתה אדבר על האותיות המשך, שהם יסוד השם הנכבד":

פירוש שסח
שסח הוא **אהיה**:

פירוש שסט
שסט **אדני** או **אלהים** רק בלשון הוי"ה ככתבו וכן יאמר בס' השם שער ח' "ומשה רבינו היה אומרו לפני פרעה ולכל ישראל":

פירוש שע
שע וכן יאמר בס' (השם שער ב) "ובעבור כבודו וגודל מעלתו לא רצו לגלותו בכל מקום מגואל, והוצרכו לכנותו במלת אדון (ר"ל **אדני**) והוא ע"ד לשון רבים כדרך אֱלֹהִים". ושם שער ח' "אולי כנוהו בעבור היותם בארץ טמאה" ע"כ אין אנחנו מזכירים אותו ככתבו כ"א בכנוי **אדני** או **אלהים**:

פירוש שעא
שעא כי הוא הכל שם אחד וכאילו כתוב, זה זכרי:

פירוש שעב
שעב פי' כשבא שם העצם סמוך למלת **אדני** אנחנו קוראין אותו **אלהים** וישונה קריאתו מכתיבתו, כי אין אנחנו ראוים לבטא אותו ככתיבתו:
(*) ובמקח"מ "והטעם":

פירוש שעג
שעג ובמקח"מ הגי' "כמו לאדם אַדני בחירק כמו אדני שאל":

פירוש שעד
שעד כי צ"ל **אדני** בקמץ הנו"ן ע"ד לשון רבים כמו **אלהים**:

פירוש שעה
שעה טעם הוראת השם הנכבד:

פירוש שעו
שעו בכאן רמז על העולם השפל שלא יעמדו רגע אחד על מתכונתו אחת, פי' שהם תלוים במערכת הכוכבים, וידוע כי המערכת משתנה בכל רגע, וע"כ ישתנו השפלים התלוים בעליונים:

פירוש שעז
שעז ובמקח"מ הגי' "האחד":

פירוש שעח
שעח והם זהב, כסף, כסף חי, נחשת, בדיל, עופרת, ברזל:

פירוש שעט
שעט והם ז' כוכבי לכת, שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה:

פירוש שפ

שפ ובמקח"מ "ולמעלה":

פירוש שפא

שפא ובמקח"מ ומעלותם זו למעלה מזו":

פירוש שפב

שפב פי' כי יש באדם לבדו ג"כ שבעה דברים, והם אלו ארבעת המזגים שהם קר, וחם, וליחות, ויבשות, גם שלש נפשות שהם רוח החיים, והנפש המתאוה, והנשמה המשכלת, וזה הדבר יובן על דרכים רבים:

פירוש שפג

שפג פי' דבריו שבאלו המעלות השלש דומם, צומח, חי, עצמיות הכחניות אחד, עצם הרוחני, אלא שהוא בכולם נרדם וטמון, ולא יצא לאור הפועל עד להאדם, ועם זאת גם הוא יקרנו השינוי, ועמו ההפסד והחילוף בגופו ובעסקיו וכל ענייניו, וגם בנפשו יהי' השינוי אמנם רק לפי מחשבתו ולפי המחזה המורגש לחושיו בלבד (רנ"ק).

פירוש שפד

שפד כוונתו במשל העץ על הגבלת המושכל העומד קיים ובלתי משתנה, ובמשל הצל על הגבלת המושכל הכולל בתכונות פרטיות וסדריהם וחוקותם שהם המראים את הכולל, במשלנו מושג הבהמה פרטי של מושג החי, ומושג הסוס והחמור היותר פרטים, ובדבור מים רצים תמיד, כיון אל הנמצא הפרטי החושי בחומר הגשמי שהוא משתנה לעולם, לא יעמוד רגע על מתכונת אחת, ועוד יאמר (תה' קב כו) על המקרא "לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים וגו' המה יאבדו", "והנכון כי זאת הארץ היא היבשה, ומעשה ידיך שמים הוא הרקיע, והם עומדים בכללם, ואובדים בפרטיהם, ע"כ אמר המה יאבדו, כי הפרטים אובדים והכללים שמורים, וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעי' נא ו) על הפרטים אמר היוצאים מן הכלל (מתפרטים ונולדים ממנו) כי הם משתנים ואובדים רק הכללים שהם החוקים, העמידם חק ולא יעבור". הנה יראה מזה כי המינים והכללים והחוקים לכל הנמצאים הם אצלו דבר אחד, והוא המושגים השכליים הכוללים מכל דבר (שם):

פירוש שפה

שפה ובמקח"מ "גדולה":

פירוש שפו
שפו ר"ל שאין מקריהם כמקרה הלבנה ע"י תנועת השמש:

פירוש שפז
שפז אשר העריך השי"ת להנהגת העולם:

פירוש שפח
שפח ר"ל באמצע חגורת המזלות הנחלקת לי"ב חלקים ונקובים בשמותם טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים:

פירוש שפט
שפט ר"ל נוטה לצפון:

פירוש שצ
שצ נוטה לדרום:

פירוש שצא
שצא הוא גלגל הקפה:

פירוש שצב
שצב הוא גלגל יוצא מרכז:

פירוש שצג
שצג פי' מרכזו:

פירוש שצד
שצד לכוכב ממינו:

פירוש שצה
שצה עיין בהפירוש להלכות קדה"ח (פי"א הט"ו):

פירוש שצו
שצו לאחד משבעה כוכבי לכת וקראם המבטים, כי מבט הוא מלשון ראיה, לפי שהכוכבים המתנגדים רואים זה את זה, כמו "והביטו אחרי משה" (למטה לג ח):

פירוש שצז
שצז וז"ל הרמב"ם ז"ל (הלכות קדה"ח פי"א ה"ז) "העיקרים שצריך אדם לידע תחלה לכל חשבונות האיצטגנינות בין לדרכי חשבון הראיה בין לשאר דברים אלו הן, הגלגל מוחלק בש"ס מעלות כל מזל ומזל שלשים מעלות ומתחיל מתחלת מזל טלה":

פירוש שצח
שצח (עיין למטה לג כא) ושם מבואר בארוכה:

פירוש שצט
שצט של מערכת הכוכבים:

פירוש ת

ת בעבור השינוים אשר יקרה לכוכבים שבעה ישתנו כל הנבראים ר"ל כל הנולדים בעולם השפל היסודות והצמחים ובע"ח, וכן יאמר (יסוד מורא שער יב) "ובעבור כל אלה הדברים הנזכרים, גם אחרים ישתנו כל הנולדים בארץ מהמקורות (הם ד' יסודות שהמה מקור כל דבר) והצמחים והחיים":

פירוש תא

תא ר"ל השינוים כפי המערכת יקרוה ג"כ:

פירוש תב

תב ויותר ע"י השמש:

פירוש תג

תג ר"ל גלגל יוצא מרכז וגלגל הקפה שאין מרכזם כמרכז הארץ:

פירוש תד

תד ממזרח למערב:

פירוש תה

תה שהוא ממערב למזרח:

פירוש תו

תו וכן יאמר (יסוד מורא שם) "ותנועת השבעה משרתים (פי' השבעה כוכבי לכת) עומדת גם היא על דרך אחת, כל אחד מהם בגלגלו, רק תנועתם כנגד מוצק הארץ משתנה, כי יש מהם ישרים בהליכתם, פעם במרוצה, פעם בהתמהמה, ופעם עומדים, ופעם שבים, ומערכת זה אל זה משתנה עד אין קץ, פעם מתחברים, ופעם מתפרדים, ופעם בלי מבט, ופעם בשבעה מבטים, ופעם עולים ויורדים בגדול ובקטן, ופעם בקו המזלות, ופעם שמאליים או ימיניים, והם בעצמם לא יחלו ולא יכלו, ולא יוסיף אורם ולא יחסר רק כנגד מראה העין, והלבנה במדרגה השפלה, כי ישתנה אורה כפי מרחקה מהשמש, ויקרה לתנועותיה כל מה שיקרה למשרתים ויותר" ועיין בפי' החז' ז"ל (דניאל י כא' ששם ביאר בארוכה, וסיים "ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכולם ספר אחד לדעת סודם על מה זה":

פירוש תז

תז עיין (רמב"ם הלכות קדה"ח פ' טז) ונקרא גם ראש התנין וזנב התנין, עיין (יסוד עולם מאמר ג פ"ח, נחמד ונעים סימן קצא):

פירוש תח
תח עיין בס' (נחמד ונעים שער ט בפרקיו שם) וזה נקרא לקוי השמש:

פירוש תט
תט והוא לקוי הירח:

פירוש תי
תי מפני שהכוכבים אשר בזה הגלגל מרחקם מכדור הארץ לעולם על שיעור א', וגם הכוכבים בעצמם מרחקם זה מזה לעולם על שיעור ומדה אחת, ולא נראה בא' מהם מן השנוים הנזכרים:

פירוש תיא
תיא והחכמים הקדמונים אמרו לפי עיונם שאין לגלגל הזה ולכוכביו שום תנועה עצמית לא כלפי מזרח ולא כלפי מערב, וזה שמחמת כבידתו ומתינת איחור סבובו לא הרגישו בהם הקדמונים שום תנועה וחשבו שהם שובתים ונחים לעולם, וסיבוב הגלגל הזה סביב מרכזו שהוא מרכז הארץ, גם הוא ממערב למזרח, אך בתנועה כבדה מאוד באחור ומתון רב:

פירוש תיב
תיב פי' שהדעות והם השכל המקושר בכחות חיוניות, וכחות הצומח הם נקלות בלתי קיימות בלי שינוי בערך אל שכל נקי שלהם, ולזה כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע, ואמר בפ' (למטה כג כא) כי שמי בקרבו, משל לעגול שהנקודה הוא קרובה אל כל מרחק, והנה עצמותו חלק השם הנכבד, וככה יפרש המקרא אם שמע תשמע בקול ועשית את כל אשר אדבר (שם שם כב) (רנ"ק):

פירוש תיג
תיג והנה יאמר ע"ז העולם הרוחני שכולו כבוד וכולו עומד":

פירוש תיד
תיד ר"ל קיומו:

פירוש תטו
תטו כוונתו שעצמותם והיותם וחיותם וכחם ופעולתם שאצלם הכל אחד, להיותם בלתי גופות, היא שכל מוגבל בגבול, והוא בעצמו שכל השם הנכבד, שכולו שכלי בלי גבול, ולזה יאמר שהשם הוא מעמידם בהשכילו ית' את עצמו בדרך מוגבל של זה המלאך שגם בהם יגזור החכם מעלות ומדרגות ועיין למטה כג כ, בפ' הנה אנכי שולח מלאך (רנ"ק):

פירוש תטז
תטז של מלאכים, שעליהם אמר שאינם גופות ולא בגופות כנשמת האדם:

פירוש תיז
תיז ר"ל המזלות הנזכרים:

פירוש תיח
תיח פי' לבטל את האלילים אשר שללו משכם שלא יטמא מחשבתם בהם למען ידבקו בשם לבדו:

פירוש תיט
תיט פי' שהם המלאכים הקדושים שאינם גוף, והם נפשות הכוכבים (לשיטתו) ועיין באורי שם:

פירוש תכ
תכ ר"ל לגודל חכמתו לא התפעל בשום דבר, והיה כריע לו, ועיין שם בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם:

פירוש תכא
תכא ר"ל מין האדם הכולל אישים רבים:

פירוש תכב
תכב וכן יאמר הח' ז"ל שם "והאדם כאשר ראה שלא יחיה בגופו לעולם, הוצרך להחיות המין, על כן אמרה "קניתי איש את ד'", ואין שם זכר למלת אלהים, כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא במעלה בעצמים" (ר"ל העצם השכל נמצא בארץ במין, כמו שהוא נמצא למעלה באישים, כי המה קיימים לעולם), וכן יאמר (יסוד מורא שער יב) "ונקרא עם אלהים עד שנולד קין, וכראות חוה כי מין האדם עומד בהוליד קין, על כן אמרה קניתי איש את ד'". וכן בס' (השם שער שמיני) "והיה זה בעבור שלא קבל אדם עוד כח השם כראוי עד שאכל מעץ הדעת והוליד בן אז אמרה חוה קניתי איש את ד' "בלא מלת אלהים ואין אחריו השם סמוך אל אלהים כ"א פעם אחת בדברי משה (שמות ט, ל):

פירוש תכג
תכג פי' בשם העצם יתחדשו אותות ומופתים:

פירוש תכד
תכד כאשר נאמר לו לפרעה ע"י משה זה השם בקש פרעה אותות ומופתים:

(*) וכן יאמר (יסוד מורא שער יב) "ובעבור זה לא הזכיר משה לפרעה רק השם הנכבד שהוא אלהי העברים, שיוכל המקבל כחו בארץ לחדש מופתים (פי' לפי שהיה צריך לחדש מופתים לעשות פלאים בארץ) ע"כ לא תמצאו זה השם בספר קהלת, כי הוא דבר על חכמת האלהים, והכח שקבל הכל לא היחוד כמשה" וגי' בעל אהל יוסף "לא היחיד כמשה" פי' כי משה רבינו היה יחיד בדבר הזה, וכן יאמר בס' (השם שער השמיני) "וזה השם לא היה נודע בעולם כ"א לחסידים מועטים עד בא משה רבינו, הלא תראה כי לא תמצאנו בכל מענה איוב וחביריו, ואין טענה ממלת, הן יראת ד' היא חכמה (איוב כח כח), כי באל"ף דל"ת הוא כתוב, גם אין לטעון מן, ויען ד' את איוב (שם לח א) כי הם דברי המעתיק":

פירוש תכה

תכה ובס' (האחד) יאמר, "וכל יש עצם וצורה" ועיין שם הערה 25 מהח' ר"ש פינסקער שבכ"י שאצלו "וכל עצם וצורה" בחסרון מלת **יש**, ובכ"י פאריז ישנה, וכן הנכון, רצונו עמידת כל יש וקיומו היא שנים עצם וצורה:

פירוש תכו

תכו פי' איננה עומדת בעצמה, ואין לה מציאות כ"א בחמר:

פירוש תכז

תכז פי' כי ההוים מעצם וצורה שהם שנים, ואינם כ"א דבר אחד, כלומר העצם, אבל הצורה אם תסיר מעצם, הנה נעדרה ונפסדה, ולא כן העצם כי הוא העומד, אעפ"י שהצורות משתנות ונפסדות:

פירוש תכח

תכח כל גוף נקרא אחד והוא שנים כי הוא מורכב מעצם וצורה, אך השם הנכבד הנקרא אחד באמת איננו מורכב ולא יתכן לומר עליו שהוא שנים:

פירוש תכט

תכט ר"ל כל גוף אשר הוא יש הוא משולש:

פירוש תל

תל כי האורך יעשה פנים ואחור, והרוחב יעשה ימין ושמאל, והעומק יעשה מעלה ומטה:

פירוש תלא

תלא ר"ל מאלו ג' אורך ורוחב ועומק, ובמקח"מ ובמג"ע "מהשלש":

פירוש תלב
תלב ר"ל אחר מספר שלשה ובמקח"מ ובמג"ט "מאחריו":

פירוש תלג
תלג וכן יאמר בס' (השם שער ד) "כי הארבעה דומה לאחד שהוא בעצמו כמו מרובע כאשר פירשתי בס' האחד, ע"כ הושם השם בן ד' אותיות" ובס' האחד יאמר "הארבעה מרובע ראשון נראה, והוא תחלת חשבון זוג הזוג והוא תחלת חשבון מורכב" וביאר הרש"פ שם, כי מספרי זוג הזוג יהיה המספר ארבעה הראשון, וחשבון מורכב קורא הח' את המספר הנולד מהכאת ב' המספרים זה על זה, והנה מספר הד' הוא הראשון הנולד מב' על ב', ולהאחד אף כי יש לו שרש הנה שרשו ג"כ אחד, והאחד אינו נמנה בכלל המספרים המעריכים לפי שאינו מוסיף בכפלו על המספר הערוך, משא"כ בכל המספרים האחרים, ולכן הד' הוא תחלת חשבון מורכב:

פירוש תלד
תלד פי' כל השמות של הנקראים בשם הם באמת שם העצם או שם התואר, והפי' של תואר הוא כנוי:

פירוש תלה
תלה פי' זה התואר הנקרא על שם היסוד שהנקרא נברא ממנו, כמו אדם שנקרא כן בעבור כי נברא מן האדמה:

פירוש תלו
תלו פי' שאירע בעת ההיא מקרה, וקראו שם האיש בשם המקרה:

פירוש תלז
תלז כולם נקראו ע"ש המקרה:

פירוש תלח
תלח ונקרא כן מפני שהוא השליט על אחרים:

פירוש תלט
תלט במקח"מ ובמג"ט לא נמצא מלת "זקן":
(תלט*) פי' שם אברהם הוא רמז על האיש הנקרא כן, וכשיקרא ראובן את האיש שנקרא אברהם, ויאמר לו אברהם יודעים שלא אמרו על יצחק או על יעקב, רק על האיש הידוע בשם אברהם, ע"כ קראו שמות לב"א כדי שיכירו את מי קורא, ומי הוא הנקרא:

פירוש תמ

תמ פי' כשהאדם קורא את חבירו, הנה הקורא נושא בפיו את שם הנקרא, ואם אין קורא אותו, הנה הוא שומר את שמו במחשבתו, כדי שיזכרנו בעת אשר יצטרך לקוראו, וצורך הקריאה כדי שיכיר הנקרא כי הזה קורא אליו:

פירוש תמא

תמא הח' ז"ל יאמר כנגד דעת האומרים אשר השם שיזכיר וישנה בתפילתו ככה יתן לו ד', כלומר אם יבקש רחמים יזכיר שם בן ד' אותיות ואז ירחמהו, ואם יצטרך דין יזכיר שם אלהים שהוא מדת הדין וכן כולם, ודעת הח' ז"ל אינו כן:

פירוש תמב

תמב וכן השיב רב האי גאון על השאלה ששאלוהו על אודות השם, כי יש כמה שמות שיעשו בהם מעשים גדולים שלא יתכן לעשותם אלא באות או במופת ע"י השם, והשיב כי כל אלה הדברים בטלים הם, כי אפילו הם צדיקים גמורים אין נעשה להם כזאת, כ"א היה כך, במה תכירו אותות הנביאים ממה שההדיוט עושה בשם ומה הפרש יש בנביא ובין זולתו, והאריך להביא ראיות ע"ז, ועיין (מורה בפ' סב מהח"א) מה שהשכיל לבאר בזה:

פירוש תמג

תמג כן הוא (פדר"א פ' מב, זוהר וארא דף כח א, יוב"ע שמות ד כ, ילקוט שמות סוף רמז קסח, ילקוט ישעי' נא סוף רמז תעד, ובס' הישר, וכן בד"ה של משה), והח' ז"ל לא ינגד לזה שהשם היה חקוק על המטה, אך ינגד לדעת האומרים שבכח השם שהיה חקוק על המטה בקע הים ויעבירם, הנה זה יורה כי משה עשה מדעתו ע"י שמות ולא השם שלחו:

פירוש תמד

תמד באלו ג' פסוקים רמוז בהם שם של ע"ב:

פירוש תמה

תמה מן "ויסע" "ויבא" "ויט":

פירוש תמו

תמו **א'ר'מ'ע'** אש, רוח, מים, עפר:

פירוש תמז

תמז פירושו מרכז, כמו "בצקת עפר למוצק" (איוב לח לח), וכפי' הח' ז"ל שם הוא הנקודה, ופירוש מלת "מסבה" הוא מלשון "והוא מסבות מתהפך" (איוב לז יב) וכפי'

הח' ז"ל שם, שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם, ועיין בהקדמת הח' ז"ל לפי' על התורה בדרך הד' ובביאורי שם:

פירוש תמח

תמח והוא באחדותו הפשוטה, ואין לומר בו שום צורה המורה על הגבלה באיכות או בתואר מה, ולזה הוא עצם לבד בלי צורה, ובלתי מוגבל, וכן בס' (השם שער ד) "כי הנכבדים העליונים שאינם גוף גם הם שנים נושא ונשוא (פי' עצם וצורה) רק האחד לבדו הוא נושא ואינו נשוא":

פירוש תמט

תמט גם הם קיומם מכח האחד:

פירוש תנ

תנ ודעתו בזה, כי המספר שבעה בו נכללו עניני כל חשבון, כלומר שהחשבון זוגים ונפרדים, והזוגים יש מהם ראשונים ושניים, והנפרדים כמו כן, והזוג הראשון הוא **ב** וזוג השני הוא **ד**, כן הנפרד הראשון הוא **ג** והשני הוא **ה**, וכשתחבר הזוג הראשון שהוא **ב** עם הנפרד השני שהוא **ה** או הזוג השני שהוא **ד** עם הנפרד הראשון שהוא **ג** יהיה המספר שבע, וכן יאמר בס' (האחד) "השבעה מחובר מתחלת מספר שאיננו זוג עם שני לזוג, וככה הוא מחובר מתחלת זוג עם שני לאשר איננו זוג, ובעבור זה קראוהו חכמי התושיה חשבון שלם", וכן פירושו פה, וכאשר תספור השנים היינו הזוג עם הנפרד תמצאם שבעה:

פירוש תנא

תנא כי מספר השביעי היה קדוש אצל הקדמונים, וכן אז"ל כל השביעיות חביבין לפני הקב"ה, למעלה מרקיעים השביעי חביב, שנאמר סולו לרוכב בערבות, וכן בארצות ובדורות, ובבני ישי, ובחדשים ובימים, וכן שבעה נרות נעשו במקדש, ונר שביעי היה מאיר כנגד הש אל מול פני המנורה, ועיין מורא בפ' מג מהחלק השלישי:

פירוש תנב

תנב ר"ל כשתחשוב **י** שהוא עשרה, ואח"כ **יה** שהם טו הרי כה, ואח"כ **יהו** שהם כא, הרי מו, ואח"כ **יהוה** שהם כו הרי **עב** וכן יאמר בס' (השם שער החמישי) ואם חברנו הראשון עמו ואם השני, ועמו ועם השנים נחברים ארבעתם יעלה המספר ע"ב:

פירוש תנג

תנג פי' שָׁשָׁם שם המפורש, וכן יאמר (למטה יד יט) "ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה, וכל אחד יש בו ע"ב אותיות, ע"כ מצאנו בספרים כתוב סימן סוד שם המפורש". וכן בס' (השם שם) "וטעם שלשה פסוקים שהם ויסע, ויבא, ויט, גם טעם ויהי בשלשים שנה לאמר בשאלת חלום בעבור היות כל אחד ע"ב אותיות":

פירוש תנד

תנד ולמטה יד יט, "בס' רזיאל":

פירוש תנה

תנה וכן יאמר (למטה שם):

פירוש תנו

תנו בפסוק הזה נמצא **ע"ב** אותיות, כי **הגלה ומראת** חסרון וי"ו (ריקאנטי בשם ס' הבהיר) וכן הוא במנחת שי (יחז' א א) מה שהביא מס' הזהר, אמנם בספרים שלנו שתי המלות מלאים וי"ו, ועיין (למטה יד יט) ובבאורי שם:

פירוש תנז

תנז פי' חצי השם הוא **יה** וכאשר תבטא אותו ותאמר **יוד הא** הוא כו, וכן הוא מספר כל השם יהוה שעולה כו, וכן יאמר (למטה לג כא) גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם, וכן יאמר בס' (יסוד מורא שער יא) "וככה חשבון שתי האותיות במבטא":

פירוש תנח

תנח וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש תנט

תנט וכן פי' הח' ז"ל (שם פסוק ב):

פירוש תס

תס עיין למעלה אות תכ"ד:

פירוש תסא

תסא וכן יאמר (למטה לג כא) "וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד": (תסא*) כי הוא שם התואר, וכן יאמר בס' (השם שער ב) "ושאר השמות הנקראים במקרא חוץ מג' הם שמות התואר כמו אלהים":

פירוש תסב

תסב וכן יאמר בס' (השם שער השמיני) "והנה יהיה השם הסמוך אל האלהים הנזכר במע"ב כטעם הסמכו אל צבאות":

(תסב*) והוא תואר להשם ית', עיין (למעלה אות קפה):

פירוש תסג
תסג עיין למעלה אות קפה:

(תסג*) בה"א הידיעה, הרי שאיננו שם העצם:

פירוש תסד
תסד עיין למעלה אות קפז:

פירוש תסה
תסה שטעמו והנבואה נבואת עודד:

פירוש תסו
תסו ופי' שם הח' ז"ל "זה השם הנכבד":

פירוש תסז
תסז כי כל יש הוא גוף משולש עיין (למעלה אות תכט):

פירוש תסח
תסח כי השם הנכבד הוא אחד, והוא בעצמו עומד (עיין למעלה אות תסא):

פירוש תסט
תסט וכן יאמר (פ' יג) "כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד" ועי' (למטה לג יב):

פירוש תע
תע עיין למעלה אות קצב:

פירוש תעא
תעא וסוף הפ' "ידמה לד' בבני אלים", ופי' שם הח' ז"ל "יערוך כמו, יעריכנו הכהן, בבני אלים הם הכוכבים, והטעם כי חכמי המזלות יראו בנסיונם פלאות גדולות ומעשים נוראים מתחדשים יום יום כפי כח הכוכבים ומערכת אלה לאלה, והיודעים דעת עליון ידעו כי מעשה השם הנכבד נפלאים יותר ויותר":

פירוש תעב
תעב יוצר הוא תואר לאומן יוצר חרש בכלל, וליוצר כל בפרט, לא יֵאמר לו אין בכליך כמוך, כמו כן אין לדמות ואין לערוך כל אלה נגד השם ית', ובמקח"מ "כי לא יאמר אין כמוך כאומר ליוצר אין בכליך כמוך":

פירוש תעג

תעג מה שאמר כח השם, מלת כח רומז אל השכל, והוא האור הבא מהשי"ת, ואולם אמר על השכל הפועל, כי הוא הנראה לנביאים, וקרא אותו כח השם בעבור שיבא מכח השי"ת שמראה אותות ומחדש גופות:

פירוש תעד

תעד פי' אם כח המקבל גדול יחדשו לו דברים עצומים ונפלאים אפילו במורגש, כמו שנתחדשו למרע"ה גם לאליהו ולאלישע, ואם כחו מעט יחדשו לו דברים קלים, כי פעמים יראה במראה הנבואה ולא במורגש, וע"כ אמר כנגד המקבל:

פירוש תעה

תעה וכן יאמר הח' ז"ל (במד' כב כח) "ואם תבין סוד מלאכי אברהם גם יעקב, אז תבין האמת", ובמקח"מ "וגם מלאך הסנה", פי' כי בעבור שהמקבלים היו דבקים בשם ית', ע"כ נתחדשו להם האותות האלה:

פירוש תעו

תעו פי' אהיה השני, וזה הוא מה שאמר **אהיה** אשר **אהיה**:

פירוש תעז

תעז ואינני רשאי לגלות יותר:

פירוש תעח

תעח ולמעלה בפי' הארוך יאמר "והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקום הזה":

פירוש תעט

תעט בס' (השם שער ב) כתב הח' ז"ל "כי בעלי הנקוד ינקדו השם על דרך קריאת כנויו", פי' ינקדו יְהוָה והם כנקודות אֲדנָי, ומה שהשמיטו המדקדקים הפתח ובא שו"א תחת יו"ד בלי פתח, כי לא יאות החטף פתח כ"א **באהח"ע**:

פירוש תפ

תפ ועיין באהל יוסף שיבאר כל ההשתנות, ובס' השם שער ז יאמר, שהוא יותר ממאתים:

פירוש תפא

תפא פי' מי שהוא מבין בחכמת הדקדוק ידע איך תהיה קריאתו אחר שיחקור כל הקריאות לפי ההשתנות:

פירוש תפב

תפב מן מלת "והנה" עד "קריאתו" לא נמצא בפי' הקצר רק במג"ט, וכן הוא בם' השם שם ופירושו, השני שמות הם **אהיה** גם **יה**, כלומר בשניהם תמצא אות הראשון נקוד

באחת מהתנועות ולא בשו"א, וזה ראיה כי השם הנכבד אין ראוי להיות בו האות הראשון בשו"א, רק בנקודות היו"ד של **יה** או בנקודת הה"א של **אהיה**:

פירוש תפג

תפג יפרש הקריאה שאם תשים בשם הנכבד נקודות כנקודת אֱלֹהִים תהיה קריאתו יֱהִי וָהוּא, ופירושו כי הוא הוה תמיד והוא יהיה לעולם, ועיין בס' השם שער ז ששם חזר ממה שאמר כאן, כי שם יאמר שאין ללמוד קריאתו ממלת אליהו עיי"ש, וס' השם חיבר באחרונה אחר שחיבר זה הפירוש. עיין בראש ס' בראשית ברשימת חבוריו:

פירוש תפד

תפד פי' קריאתו ראוי להיות על משקל **אהיה**, ואלה הדברים הס עמוקים מאוד ואין ראוי לגלותם כי אם לחכמים גדולים כאשר הזהירו חז"ל (קדושים עא א) כי הוא סוד כל התורה, ע"כ אמר הח' ז"ל שהוא סוד:

פירוש תפה

תפה ופי' ושם הח' ז"ל "שלא יכלה כאשר יכלו כל אלה ויאבדו הפרטים, וטעם כי נשגב שמו לבדו שהוא שומר הכללים":

פירוש תפו

תפו פי' דפרט אלהי אברהם אחר שנכלל במלת אלהי אבותיכם:

פירוש תפז

תפז ומאחר שפרט אברהם להודיענו זה, אמר ג"כ יצחק ויעקב, ולא אמר בכל אחד אלהי כמ"ש בפסוק הקודם:

פירוש תפח

תפח יפרש הכפל לשון, ומלת פקוד, הוא אשר קרוב יום הפקודה אשר פקד אותם מכבר:

פירוש תפט

תפט ויהיה הפירוש מן העליה שיתרוממו ויתעלו ברב טוב:

פירוש תצ

תצ וטעם גם עלה, עליות רבות המעלות' וכולל בזה עליית זרעו ממצרים, מרובים בתוספת מעלות נכבדות:

פירוש תצא

תצא ופי' צוואה וגזרה, וכן "אמר להביא" (אסתר א יז) "ואומרה ויטהרו הלשכות" (נחמי' יג ט), ומזה "ד' יתן אומר, המבשרות צבא רב" (תה' סח יב) שיעורו ד' נתן אמר, חרץ משפטו, והמבשרות תבשרנה צבא רב:

פירוש תצב

תצב והרדי"א ז"ל הבדיל בין שמיעה בקול, ובין שמיעה לקול, וביאר "כי כל שמיעת קול שאחריה למ"ד היא המורה על הבנת השכל (כדעת הח' ז"ל) וכל שמיעת קול שאחריה בי"ת הוא לשון שמיעת אזן ממש, ופה יאמר עם למ"ד, הוא פי' שיבינו דבריו אשר ילמדם בענין חיוב המציאות" וכן ביאר בעל התוה"מ והביא ראיותיו מרז"ל עיי"ש:

פירוש תצג

תצג להרגיש יו"ד הראשונה שהיא לסימן היחוס, כי לרבים זכרים יו"ד מ"ם, נוסף על סימן היחס כמו פה **העבריים**:

פירוש תצד

תצד ומנהג הלשון להשמיט יו"ד היחס בל"ר לכובד פגישת שתי יודי"ן במבטא, וגם חירק אחד, ונאמר עִבְרִים, ופה בא בשני יודי"ן שלא כמנהג:

פירוש תצה

תצה פי' שכאן כתוב "נקרה" בה"א, ולמטה כשאמרו לפרעה נקרא עלינו (למטה ה ג) כתוב באל"ף פירוש אחד להם:

פירוש תצו

תצו באל"ף, לשון מקרה וטעמו שלא בכונה:

פירוש תצז

תצז למטה ה ג:

פירוש תצח

תצח וכן פי' שם הח' ז"ל "והוא כטעם פגיעה והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יבוא דבר או חרב":

פירוש תצט

תצט והיה בזה הבטחת השם, מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש תק

תק וכן פי' (למטה ה ג):

פירוש תקא
תקא ושם (ויקרא א א) ביאר "כי בתת כל חלק בעתו ימלט החלק שיש לו חלק לעוה"ב, על כן פירש לכפר, לתת כופר, והעד מתחלת כי תשא, ע"כ כתוב פן יפגענו בדבר (פי' כי בתת כל חלק בעתו, שאם תקריב איברי הקרבן תמורת איברך תנצל אתה מהגזרות שגזרו עליך מן השמים):

פירוש תקב
תקב יפרש המלות לא יתן, שהוא נתינת כח ורשות:

פירוש תקג
תקג פי' לא יניח אתכם להלוך:

פירוש תקד
תקד וכן ת"א הביאו רש"י ז"ל, לא ישבוק וביאר, כמו "על כן לא נתתיך" (ברא' כ ו):

פירוש תקה
תקה ר"ל בי"ת ביד משמש במקום בעבור, ועיין קרני אור:

פירוש תקו
תקו ויפרש בפסוק הב' "והכיתי את מצרים בכל נפלאותי" כי בפעם אחת לא יקח מוסר, ועיין (למטה ה כב) בפי' הקצר שהביא הפירוש היה מדעת עצמו:

פירוש תקז
תקז שלא ידמה כי ידו היא יד חזקה:

פירוש תקח
תקח וכן (פס"ז ג כ) "את ידי זו מכה, שהיד מתפרש לכמה ענינים, יד מקום, יד נבואה, יד מכה, יד חזון, יד ממש, יד שפת הים, יד כח":

פירוש תקט
תקט וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (למטה יב לו) על הפ' וישאילום, שהיו המצריים מפייסים לישראל שישאלו מהם:

פירוש תקי
תקי וכן כתב הח' ז"ל (ברא' לא מב) "מ"ם ריקם נוסף והוא שם ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים":

פירוש תקיא
תקיא כמו פה:

פירוש תקיב
תקיב מ"ם חנם נוסף ונמצא ג"כ על רבים אשר נאכל במצרים חנם (במד' יא ה) ועל יחיד ועבדתני חנם (ברא' כט טו) ועל הנקבה ויצאה חנם (למטה כא יא) וכן כתב הרד"ק בשרש "חנן" ועיין ברא' לא מב, ולמטה ח יג ובביאורי שם:

פירוש תקיג
תקיג הח' ז"ל ירמוז על הפ' (ברא' טו יד) "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול":

פירוש תקיד
תקיד פה יאמר ושאלה אשה משכנתה, וזכר רק הנקבות ולמטה יב ל"ה כתוב "וישאלו איש מאת רעהו, ואשה מאת רעותה" שאף הזכרים שאלו, ויבאר מה שהזכיר הכתוב הנקבות עתה, כי דבר הכתוב בהוה שדרך הנשים לשאול יותר מהזכרים, וכאשר יאמר "וישאלו" זכרים ונקבות:

פירוש תקטו
תקטו כי יש נזם שהוא באף גם באזן, ועיין (ברא' כד כב) ובביאורי שם:

פירוש תקטז
תקטז הח' ז"ל פי' (ישעי' ג כ) "באזרוע, והעד מאצעדת שאול (והוא בש"ב א י ואצעדה אשר על זרועו) כי האל"ף נוסף כאל"ף אזרוע". ועיין קרני אור:

פירוש תקיז
תקיז כלי עשוי בדמות ירחא סהרא:

פירוש תקיח
תקיח הוא עדי שמשימה האשה ברגליה שמקשקש:

פירוש תקיט
תקיט ולא מכשף:

פירוש תקכ
תקכ כמ"ש (ברא' מז כז) ויאחזו בה, שקנו שם אחוזה, וכן תיוב"ע שם "ואחסינו בה אחסנא חקלין וכרמין" ועיין ביאורי שם:

פירוש תקכא
תקכא עיין קרני אור הערה נד, ובפי' הקצר (למטה לד כד) פי' הרס"ג:

פירוש תקכב
תקכב "ושרשו נצל" בפלס וְדִבְרֹתָם, וכן פי' רש"י ז"ל, שהנו"ן בו יסוד, וכוונת המאמר על העושים הפעולה, ונקוד דגש תוך הצדי"ק ומורה על חוזק הפעולה, כמאמרם ז"ל, עשאוה כמצולה שאין בה דגים (ברכות ט ב) ודין הנו"ן לינקד בחירק וְנִצַלְתֶּם

על משקל כִּפַּרְתֶּם דִּבַּרְתֶּם שהמה ג"כ לשון כבד, והוא ענין הסרה ושלילה, וכן ת"א "ותרוקנין":

פירוש תקכג

תקכג וכן הוא דעת מנחם הביאו רש"י ז"ל, ושרשו "יצל" והנו"ן ונצלתם לאו שרשית היא, רק היא סימן על לשון נפעל על משקל וְנִסַּחְתֶּם וי"ג "כי לא יתכן להיות משקלה מבנין נפעל", וכן כתב הבאר יצחק שראה כן בס' הראב"ע בלי חומש, וכן יתכן יותר וכן כתב המבאר לנתה"ש ששרשו "נצל" ולא "יצל" כדברי מנחם, שאם כדבריו תהיה הנו"ן לסי' הנפעל, והדגש לחסרון יו"ד פ"פ הפך כוונת הענין, כי ישראל היו המנצלים, ולא המנוצלים אבל אם שרשו "נצל" תהיה הנו"ן הפ"פ והדגש לסי' בנין הכבד בפלס ודברתם אל הסלע (במד' כ ח) וכפרתם את הבית (יחז' מה כ):

פירוש תקכד

תקכד עיין בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם:

פרק ד

פירוש א

א משה ענה ואמר "והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי", ויש לשאול ע"ז הלא השם הבטיחו ושמעו לקולך, ואז"ל (שמ"ר ג יב) אותה שעה דבר משה שלא כהוגן וכו' מיד השיבו הקב"ה בשיטתו, נתן לו אותות לפי דבריו, והח' ז"ל יפרש שעל הזקנים אמר לו השם שיאמינו בו כמש"כ "לך ואספת את זקני ישראל" (למעלה ג טז) "ושמעו לקולך" (שם פ' יח):

פירוש ב

ב שיאמינו העם:

פירוש ג

ג או פירושו שאמר לו שישמעו לקולו, ואולי לא יאמינו בלב שלם:

פירוש ד

ד פי' שבעשותך כן לפניהם יאמינו:

פירוש ה

ה תעשה להם זה האות במטה:

פירוש ו

ו והמטה נמצא עמו תמיד:

פירוש ז
ז והענין כי היה משה אז בן פ' שנה, ומפני זקנתו היה המטה בידו להשען עליו:

פירוש ח
ח פי' השלכה הזאת לארץ כדי שיסיר היבושת ממנה ותתלחלח מן הארץ ויהיה בה רוח חיים ודבריהם רוח, וכן הביא הח' ז"ל הדעה הזאת (למטה ז יא) בפי' הקצר ועיין ביאורי שם:

פירוש ט
ט במקח"מ "התולדות":

פירוש י
י עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש יא
יא פי' רמז לפרעה:

פירוש יב
יב כמ"כ השעבוד היה בפה רך, ולבסוף נהפך להם לנחש שממית בנשיכתו, ומפה רך נהפך לפרך:

פירוש יג
יג וראש הפסוק הנני עליך פרעה מלך מצרים:

פירוש יד
יד כי אחר המכה נעשה עץ יבש כבתחלה:

פירוש טו
טו כמנהג הזקנים:

פירוש טז
טז שנצטרעה ידו:

פירוש יז
יז וכן פי' רש"י ז"ל והוא מדרז"ל (תנחומא א אות כג, תנחומא ב אות כ, שמו"ר פי"ג יב, שבת צז א):

פירוש יח
יח א"כ היה ראוי מתחלה להיות האות ביד:

פירוש יט
יט עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש כ
כ השם ענם על ידי שעבוד מצרים:

פירוש כא
כא ויצילם מיד מצרים:

פירוש כב
כב צוה אותו שיעשה האות הראשון במטה למען יאמינו:

פירוש כג
כג וכן פי' ר"י ן' גנאח:

פירוש כד
כד וע"ז כתב ר"ש ן' מלך, וזה בארץ ישמעאל שבתי זרועותיהם רחבים ונושאים בהם כל דבר, אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם צרים וחוגרים במתניהם על לבושיהם, ומה שמעל החגורה תוך הבגדים יקרא חיק, ופי' שאהו בחיקך כי כן מנהג האומן לשאת היונק על חיקו וסומך אותו בזרועותיו:

פירוש כה
כה עיין הערה הקודמת:

פירוש כו
כו והאיך אמר והאמינו, ואח"כ אם לא יאמינו:

פירוש כז
כז כי מקוצר רוח ומעבודה קשה לא תהיה דעתם צלולה לחקור היטיב מה שיראו:

פירוש כח
כח הוא האות השני, כי מי יוכל לרפא נגע צרעת רק השי"ת, ויראו כאן שתרפא:

פירוש כט
כט ואין יד ללשון רק הוא כלשון בני אדם:

פירוש ל
ל ופי' האות שאחריו, לא אחרון ממש, וכן ואת לאה וילדיה אחרונים (ברא' לג ב), ולא נמנע לקרוא אחרונים לאמצעיים, אע"פ שיש עוד אחרים אחריהם, והיינו דכלפי הקודמים אליהם קרוים אחרונים:

פירוש לא
לא אות המטה שנהפך לנחש, וצרעת היד, ע"כ קורא האות השני אחרון:

פירוש לב
לב שם במצרים כמו שאמר "ולקחת ממימי היאור":

פירוש לג
לג ע"כ נתן לו השלשה אותות שמהם יאמינו מהאות הראשון, ומהם יאמינו מהשני, ומהם יאמינו מהשלישי

פירוש לד

לד עיין הערה הקודמת, ובאות השלישי יאמינו כי כל דבר שנעשה ע"י כשוף חוזר לקדמותו, והדם שיהיה ביבשת לא יחזרו לקדמותן, ובזאת ידעו כי מאת השם הוא ויאמינו:

פירוש לה

לה והם המטה ואות היד, ולקח מים מהיאור והיו לדם ביבשת, וסיים "ויאמן העם":

פירוש לו

לו וכן (פס"ז) הדם הרמיזו שסוף לוקה במים פי' שזה רמז שעתידים מצרים ללקות מן היאור. ויש משיגים ע"ז ויאמרו שאינו כן כי מכת דם לפני פרעה, אבל זה האות הפיכת הדם עם ב' האותות עשה משה לעיני ישראל קודם בואו לפני פרעה:

פירוש לז

לז כמו שפי' למעלה כי הכתוב דבר כנגד משה:

פירוש לח

לח וכן ת"א "בְּבָעו" ועיין קרני אור:

פירוש לט

לט עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש מ

מ עיין (ברא' מג כ) בפי' הח' ז"ל ובבאורי, ושם הביא הפי' הזה מדעת עצמו:

פירוש מא

מא כמו שביאר הח' ז"ל למטה בפ' הזה:

פירוש מב

מב עתה יפרש הח" ז"ל השלשה גמי"ן, גם מתמול גם משלשם, גם מאז דברך וגו':

פירוש מג

מג כן יאמר על יום העבר, וכן "גם תמול גם היום" (ש"א כ כ"ו), ויאמר ג"כ על זמן קודם בלתי מצמצם, "איננו עמו כתמול שלשם" (ברא' לא ב ולמטה ה י) יאמר "כתמול שלשם, גם תמול גם היום", הראשון ענינו כמלפנים, והשני כפשוטו על יום העבר:

פירוש מד

מד יפרש מלת שלשם, וכוונתו, והנה מלת שלשם:

פירוש מה

מה בסוף מלת שלשם:

פירוש מו

מו תמול הוא כמו "ואתמול" (מיכה ב ח) והאל"ף נוספת ויבוא שלשם תמיד עם תמול:

פירוש מז
מז כמו השי"ן של שלש, וה"ל לנקוד שִׁלְשֶׁם בקמץ שהוא שלישי להיום ואתמולו:

פירוש מח
מח המ"ם מן "כמשלש", ודי שיאמר הכתוב כשלש חדשים:

פירוש מט
מט ופי' שם הח' ז"ל "מהיום שדברתי אליו":

פירוש נ
נ עתה יפרש כבד פה וכבד לשון:

פירוש נא
נא ונראה בעיני שלא רצה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו ממעשה הנס שספרו רז"ל שאירע לו עם פרעה (רמב"ן) ועיין קרני אור:

פירוש נב
נב כן פי' הרשב"ם "כי באמרו כבד פה וכבד לשון אנכי, איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון כי בקטנותי ברחתי משם, ועתה אני בן שמונים", וכן פי' החזקוני, ולמטה בפי' הקצר החזיק בפירוש זה:

פירוש נג
נג שהם **בומ"ף**:

פירוש נד
נד שהם **דטלנ"ת**, וכן פי' רבינו חננאל, גם רב"ח פי' כן משמו ועיין קרני אור:

פירוש נה
נה והיה כבד לו להוציא הדבור מפיו כמנהג העלגים:

פירוש נו
נו איך לבטא האותיות או המלה, וכמו שיבאר:

פירוש נז
נז פי' לישר לשונו באותיות שהיה מגמגם, וכן פי' הרמב"ן "שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה":

פירוש נח
נח בברא' מג כ:

פירוש נט
נט וכן הוא (פס"ז) "שלא היה לו צחות לשון לדבר בלשון פלטין כאהרן":

פירוש ס
ס וכמו שפי' הרשב"ם והחזקוני הבאתי למעלה הערה נב, ונראה שחזר בפי' הקצר ממה שכתב בפי' הארוך טל הפי' הזה שאיננו נכון:

פירוש סא
סא באמרו מי ישום אלם, כי אלם הוא הפוכו של פה

פירוש סב
סב ופקח הוא הפכו של עור:

פירוש סג
סג הנכתב באמצע:

פירוש סד
סד ואין הפוכו כנגדו:

פירוש סה
סה כי היה לו להקדים פקח לחרש כמו שהקדים פה לאלם, אלא כתב פקח בין חרש לעור, משום ששייך פקיחה בשניהם:

פירוש סו
סו וכן הוא (פס"ז) "מעתה לא אעשה אותך בריה חדשה אלא לך והוריתיך אשר תדבר":

פירוש סז
סז בברא' יב יא, ועיין ביאורי שם:

פירוש סח
סח פי' עם אשר לבבו שלם:

פירוש סט
סט וכן פי' רש"י ז"ל, ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן:

פירוש ע
ע וכן אמר יחזקאל (יחז' כ, ז) "וָאומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו" ופי' רש"י ז"ל אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הקב"ה על משה בסנה, וזהו שנאמר (ש"א ב כז) לעלי "הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים", וכן פי' הרד"ק שם:

פירוש עא
עא שהטעם בשעת הדבור יורה אותו:

פירוש עב
עב כי משמעו לא שיסור כבדות פיו, רק ישים בפיו מלות נכונות שיוכל לבטא בהן יפה שלא יהיו מאותיות הכבדות על פיו:

פירוש עג
עג ודעתו על אהרן:

פירוש עד

עד וכן יאמר הח' ז"ל (ש"ה א ו בפעם השלישית) "וכן תמצא בס' יחזקאל שהזהירם הנביא שישובו, כי היו מהם עובדים ע"ג, ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים". והנה היו להם נביאים שהוכיחום:

פירוש עה

עה פי' מה שכתוב (למטה פ' כד) "ויבקש המיתו" הוא שב על משה, וזה הוא מה שכתוב פה ויחר אף ד' במשה, היינו בעבור חרותו אפו במשה יבקש המיתו, ויאמר הח' ז"ל חלילה לומר כן וכמו שיבאר, ועיין (למטה פ' כד) ששם קיים הפי' הזה, ועיין קרני אור:

פירוש עו

עו כשסירב היה לו להמיתו:

פירוש עז

עז כן פי' הרשב"ם ז"ל, כי ויבקש המיתו, מוסב על משה:

פירוש עח

עח במקח"מ "כי למה":

פירוש עט

עט שהשם אמר לו "אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם" (במד' כב כ) ואח"כ אמר "ויחר אף אלהים כי הולך הוא" (שם שם כב) ועיין פי' הח' ז"ל שם והנה שם היה המרי בלכתו:

פירוש פ

פ דבר יעקב מה שנאבק המלאך עמו ונצלע, כי מאחר שאמר לו השם "והנה אנכי עמך" (ברא' כח טו) וכל שאר ההבטחות מפני מה פחד יעקב כמ"ש "ויירא יעקב" (שם לב ח) והנה השם הבטיחו והוא היה בורח, ועיין בפי' הח' ז"ל שם שתירץ, שאם אמר לו השם והיה זרעך כעפר הארץ (שם כח יד) לא ידע אם על אלה או על אחרים, הרי לך שדבר משה אינו דומה לדבר בלעם ויעקב, כי משה היה עושה רצון השם בהליכתו:

פירוש פא

פא ובמקח"מ "ואם יטען":

פירוש פב

פב וכאן לא מצאנו שום נזק, ע"כ דעתם כי החרון אף עשה רושם שבקש להמית משה:

פירוש פג
פג כי אם למרים:

פירוש פד
פד בה"א הידיעה:

פירוש פה
פה ובמקח"מ "שהיו":

פירוש פו
פו ובפס"ז ד י"ד שעדיין לא נבדל אהרן לכהונה:

פירוש פז
פז הרי שאתה במדרגת האלהים בערך אהרן והוא במדרגת הנביא אצלך שהולך ומדבר מה שצוהו השם:

פירוש פח
פח במקח"מ לא נמצא מלת "בארץ" ועיין בפי' החז' ז"ל (ברא' א א) על מלת אלהים ובביאורי שם:

פירוש פט
פט במקח"מ "בעבור":

פירוש צ
צ וחנניה הנביא היה נביא שקר, ונקרא נביא כפי מחשבת המאמינים בו:

פירוש צא
צא נראה שהיו אנשי לוי מלומדים יותר משאר השבטים ודוברי צחות וע"כ היו מוכנים לכהונה יותר משאר העם, והנה אמר לו אהרן עם היותו אחיך הוא לוי בתכונתו, כי אתה כאלו אינך לוי שאתה מסרב כ"כ בשליחות (שד"ל):

פירוש צב
צב וכ"ש שלא יהיה לו ע"ז קנאה ותרעומות:

פירוש צג
צג וכן פי' החז' ז"ל (למטה פ' ל) "כי משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן, ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אליעזר בנו":

פירוש צד
צד הלא לא נזכר עדיין במטה רק אות אחת שיהיה לנחש, א"כ למה נאמר אשר תעשה בו את האותות בלשון רבים, ויפרש שהכוונה את האותות אשר אומר אליך וכמו שיבאר:

פירוש צה
צה למעלה פסוק ג:

פירוש צו
צו (למטה ז י) ופי' שם הח' ז"ל "כי גם זה מופת שהמטה היה לתנין, ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש":

פירוש צז
צז והשלשה מכות אלו, דם צפרדע כנים, היו במטה ע"י אהרן עיין (למטה ח יב):

פירוש צח
צח ואף כי בברד לא הזכיר לו השם המטה כ"א נטיית ידו, פי' שם הח' ז"ל (למטה ט כג) מדרך סברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה, והנה כתוב אחריו "ויט משה את מטהו":

פירוש צט
צט גם בחשך לא נזכר המטה רק נטיית ידו (למטה י כב) נראה שהיה ג"כ במטה, וכן יחשוב הח' ז"ל (למטה ח יב) החשך במספר השלשה שהיה ע"י משה במטה:

פירוש ק
ק דרך הסנה שנראה למשה, והיד שנצטרע, והמים שנהפך לדם ביבשת, והמטה שנהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לעיני פרעה, ועיין במק"ח שהאריך בזה הענין:

פירוש קא
קא הנזכר (למעלה ג א):

פירוש קב
קב בפסוק ב' אמר "וגשם", ואח"כ בפסוק ו' יכנה אותו "גשמו":

פירוש קג
קג וכן "ונחשון הוליד את שלמה ושלמון הוליד את בועז" (רות ד כא):

פירוש קד
קד ואיננו יודע מתי ישוב ומסר לו צאנו:

פירוש קה
קה סוד הנבואה לא גלה לו:

פירוש קו
קו קודם וילך משה וישב, כי קודם שיבשר לו כי מתו, איך אפשר שיטול רשות, ואחר שבשרו כי מתו כל האנשים המלך ועבדיו שבקשו להורגו, וכמו שיבאר, הלך ונטל רשות מיתרו ומסר לו צאנו, מיד ויקח משה את אשתו וגו', והנה דעת הח' ז"ל

מה שפי' "וכבר אמר" הטעם קודם "וילך משה וישב" ואין מוקדם ומאוחר, ובזה אין מקום לטענת הרמב"ן עליו:

פירוש קז
קז פי' וכבר צמח, וכן יפרש הח' ז"ל שם "ויטע" וכבר נטע גן וכו':

פירוש קח
קח ועיין (למטה לג ד) ובביאורי שם:

פירוש קט
קט והוא הכל ביאור אחד:

פירוש קי
קי בנבואה השניה קודם שמסר לו ליתרו צאנו:

פירוש קיא
קיא כי מת פרעה והמלשינים שבקשו להורגו:

פירוש קיב
קיב אחר שאמר לו במדבר חזור ואמר לו עוד הפעם במדין שישוב מצרימה:

פירוש קיג
קיג כמ"ש שם ויאנחו בני ישראל וגו' ויזעקו:

פירוש קיד
קיד כמ"ש (למעלה ג א):

פירוש קטו
קטו צ"ל "על" (רי"ר):

פירוש קטז
קטז עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש קיז
קיז כך כתוב בד"ה של משה, שכך היה תנאי בין יתרו ובין משה שהבן האחד שיולד יהיה למשה והשני צפורה, ואותו שיהיה לצפורה לא ימול אותו רק יעבוד ע"ז, עיין קרני אור (למטה הערה ל):

פירוש קיח
קיח ע"כ אמר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו והם גרשום ואליעזר:

פירוש קיט
קיט ולא יבטחו בו:

פירוש קכ
קכ וכן יאמר (ברא' לב ט) "שאין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו ד'":

פירוש קכא
קכא כן הוא (ש"ב ז ב) "ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה":

פירוש קכב
קכב (שם שם ג) "ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי ד' עמך":

פירוש קכג
קכג (שם שם ד ה) "ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ד' אל נתן לאמר לך ואמרת אל עבדי אל דוד, כה אמר ד' האתה תבנה לי בית לשבתי", הרי שאין נביא יודע נסתרות אם לא יגלה לו השם:

פירוש קכד
קכד הע"ב זקנים שתרגמו התורה לתלמי המלך:

פירוש קכה
קכה שמובנו גם מין אחר:

פירוש קכו
קכו והיתה פרידה ממין חמור, כי אפשר שהיה לו חמורים הרבה לרכוב עליהם היא ובניה:

פירוש קכז
קכז שאינו לפרט אלא שם כלל לרבים, וכן זה, כי לא יתכן להיות חמור אחד:

פירוש קכח
קכח חמור, וכמו שיפרש, ומה שאמר החמור, בה"א הידיעה, החמור המיוחד לתשמישו:

פירוש קכט
קכט ואין זה פחיתות כבוד הנביא:

פירוש קל
קל והספיק חמור אחד מחמורי הארץ ההיא היקרים לשאת אשתו ובניו, כי הנה צפורה אז ילדה את אליעזר והיתה מוליכה אותו בחיקה, וגרשם היה רוכב אחריה בחמור ההוא:

פירוש קלא
קלא ואשתו ובניו שלחם לבית אביה למדין, ודעת הח' ז"ל כי זה הפ' היה ראוי להיות אחר וירף ממנו, ואז אמר לאשתו שתשיב לבית אביה למדין עם בניה, והוא שב ארצה מצרים לבדו:

פירוש קלב
קלב וכן פי' הרמב"ן שיתכן זה, כי בעבור שנמול אליעזר לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתרפא, ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה, ולכן עזבם במלון וצוה אותה לשוב לביתה אביה אחר שיתרפא, וזהו שנאמר אחר שלוחיה (למטה יח ב):

פירוש קלג
קלג בעבור האות האחד שנעשה בו:

פירוש קלד
קלד עיין בפי' החי' ז"ל (למטה ז ט):

פירוש קלה
קלה (פ' כא) "ראה כל המופתים אשר שמתי בידך":

פירוש קלו
קלו והנה לא זכר בזה המקום כ"א מכת בכורות, כי היא היתה תכלית המכות, ובסבתה נכנע פרעה ונתרצה לשלוח את בני ישראל מארצו (רלב"ג):

פירוש קלז
קלז שדינו להיות דבוק:

פירוש קלח
קלח וכן פי' שם החי' ז"ל שלם ישלם שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם, וכן פי' הרמב"ן ז"ל שם "ויהיה שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו חוזר למעלה אל כי יגנוב איש" וכן פי' החי' ז"ל (דבר' טו יז) על הפ' ואף לאמתך תעשה כן, שהוא דבק עם הענין "העניק תעניק לו" ואם הוא רחוק, וכתב "שהוא כמו שלם ישלם אם אין לו (למטה כב ב) ואם שלש אלה (למטה כא יא)" (פי' שאינו חוזר לשאר כסות ועונה דסמוך לו, רק אשר לא יעדה והפדה, וכן "ואף לאמתך תעשה כן" אינו חוזר על הרציעה, שאין רציעה באשה אבל חוזר להעניק תעניק) וכן פה, אלא ע"י שהזכיר מטה האלהים הפסיק בינתיים בהזכירו אות האחרון:

פירוש קלט
קלט עיין קרני אור למעלה הערה כ:

פירוש קמ
קמ כי קודם שמונת ימים לא בא לו העונש על שלא נימול:

פירוש קמא
קמא שהוא מורה רק על בניו:

פירוש קמב
קמב ולא על ילדי:

פירוש קמג
קמג בפ' שלפני זה יאמר "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ד' והוא יענם", ואח"כ יאמר "בעמוד ענן ידבר אליהם" שהוא שב על משה ואהרן ואין שמואל עמהם:

פירוש קמד
קמד במלת וידבר מציין שהתעסק במבטא ודבור, ובמלת לאמר מציין מה שאמר לו, ולכן בא פעל "אמר" אחר פעל "דבר" וידבר אל חתניו, ויאמר (בראי' יט יד) במלת וידבר ר"ל שנתעסק עמו בעסק הדבור, ובמלת ויאמר מציין מה שאמר וכן בכל מקום, ועיין קרני אור פה, ולמטה (ו יד הערה טו):

פירוש קמה
קמה בעת שבשרו כי מתו כל האנשים המבקשים נפשו (פ' יט):

פירוש קמו
קמו והוא מכת בכורות, וע"כ נענש בים, כי גם אחר מכת בכורות חרט על עזבו את ישראל לילך מארצו:

פירוש קמז
קמז כי אברהם אביהם ייחד שמי והוא הכיר אלהותי קודם הכל והם בניו ונחשבים המה לפני כבן הראשון שיולד לאדם:

פירוש קמח
קמח אשור ומצרים שהיו אז ממלכות גדולות הנה אשור היה שני לשם (בראי' י כב) ומצרים הוא שני לחם (שם שם ו) וישראל שלישיה, עם ישראל נולד מארפכשד שהיה השלישי לשם, ואיך יקראנו בכורו? ע"כ יפרש השם בכור שהוא הגוי הראשון שקבל עליו עבודת השם:

פירוש קמט
קמט שיתרגם "ברי בוכרי" שמשמעו בכיר ממש:

פירוש קנ
קנ והדרש הוא (שבת פט ב) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באותה שעה קרא להם הקב"ה "בני בכורי ישראל" וכן (ע"ז ג א) דרשות שונות ע"ז (ובשמ"ר ה ז)

בני בכורי על יעקב אביהם אמר שקנה הבכורה, (ושם פ' טו כז) בנים של מי שנטל את הבכורה:

פירוש קנא

קנא רמז לו מכות בכורות שהיתה אחרונה שבהם רמז לו בראשונה:

פירוש קנב

קנב שהשם התרה בו אם לא ילך יהרוג את בנו בכורו:

פירוש קנג

קנג כי גרשם הוא הבכור ועיין (למטה קרני אור הערה ל, ולה) שהבאתי דעות האומרים שאותו שלא מל היה גרשם הבכור:

פירוש קנד

קנד ות"א "דְּעָתִיד לְמִתַּב עַל כָּרְסֵי מַלכוּתאֵ", וכן פי' הח' ז"ל שם "הראוי לשבת על כסא אחריו":

פירוש קנה

קנה וזה הוא הטעם שלא מלו ישראל במדבר, כי לא היו יודעים יום נסעם ואם היו מלים הילודים היו הנמולים בסכנה מפני הדרך ועיין (יהושע ה ב) בפי' הרד"ק והרלב"ג שם:

פירוש קנו

קנו שאם ימול הולד תחלה ויצא לדרך תהיה סכנה לתינוק, ומשה היה סבור כי מפני לכתו במצות השם ית' יפטר מזאת המצוה עד השלימו השליחות אחרי כי אינו יכול לקיים את שתיהם:

פירוש קנז

קנז והנה המתין לו השם עד היותו במלון כדי שישאר שם התינוק עם אמו עד שיתרפא:

פירוש קנח

קנח כי מלת ויפגשהו פירושו לשון פתאום, לזה אמר שלא עלה על לבו של משה שעשה עבירה במה שלא מל בנו:

פירוש קנט

קנט כי היה לו למול את בנו ולהתעכב עד חיותו ואח"כ ללכת למצרים במצות הבורא, וע"כ הוכיחו בדרך על יד החולי שימול את בנו:

פירוש קס

קס ר"ל שחיוב גדול מוטל עליו למול את בנו:

פירוש קסא
קסא וא"כ אינו מלאך:

פירוש קסב
קסב ויבאר כי מלאך ד' הוא הנקרא על שמו וכן ת"א ויוב"ע "ואערע ביה מלאכא דהשם" וכן פי' הרשב"ם:

פירוש קסג
קסג וא"כ מה שכתוב שֵׁם שֵׁם בן ד', פירושו בשליחותו:

פירוש קסד
קסד עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש קסה
קסה עיין למעלה קרני אור הערה טו:

פירוש קסו
קסו ודעתו שחוזר אל הנער, והוא דעת רשב"ג (נדרים לב א):

פירוש קסז
קסז עם וי"ו הכינוי, ולא הזכיר שם משה:

פירוש קסח
קסח ואעפ"י שלא נקדם מי שיאות לשוב הכנוי אליו, בא בכאן הכנוי של ויפגשהו, והמיתו, קודם הידיעה, והכנוי מוסב למה שאחר זה שזכר ותקח צפורה צור ותכרות את ערלת בנה:

פירוש קסט
קסט ומפני מה לא הזכירו בתחלה:

פירוש קע
קע ופי' שם הח' ז"ל, ולא נזכר שמו, לפי שעדיין לא נקרא שמו, ולכן גם כאן לא פירש שמו לפי שעדיין לא נקרא לו, ולזה אמר ויפגשהו המיתו סתם:

פירוש קעא
קעא כי עוד לא נקרא שמו עליו:

פירוש קעב
קעב וכן דעת ר' יוסי (נדרים לא ב, ירושלמי נדרים פ"ג ה"ה, מכילתא יתרו פ"א) ח"ו לא נתרשל, אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ג' ימים, אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים:

פירוש קעג
קעג ולא צפורה, ויש משיבים גם ע"ז, כי יכול להיות שמפני זה לא מל משה אותו מפני טרדת הדרך שהיה נחפז ללכת בשליחות השם:

פירוש קעד
קעד וכן פי' הרלב"ג, חרב חד, וכן פי' הרלב"ג ביהושע שם חרבות החדים, והם הנעשים מהנחשת, וכן תרגם יוב"ע שם אִזְמֶלָן חריפין ועיין קרני אור:

פירוש קעה
קעה שענינו חרב חדה:

פירוש קעו
קעו והוא פועל יוצא מבנין הפעיל, כלומר אם מפני העונש הזה נתלית הנה דם המילה:

פירוש קעז
קעז כטעם כופר לנפש, והטעם הרגלים שמהרו לצאת מלהשלים המצוה, ועיין בפי' הח' ז"ל (ויקרא א א):

פירוש קעח
קעח הוא ר' שמואל בן חפני הנזכר למעלה:

פירוש קעט
קעט פלוגתא הוא (ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט) ותנע לרגליו, ר' יודה ור' נחמיה ורבנין, חד אמר לרגליו של משה (כדעת הח' ז"ל) וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל וחרנא אמר לרגליו של מלאך, וחרנא אמר לרגליו של תינוק (כדעת ר' שמואל בן חפני):

פירוש קפ
קפ מאליעזר:

פירוש קפא
קפא ויש שמשיבין עליו בזה ויאמרו, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע, ואחרי כי החולי היה ע"ד ענש ולא ע"ד מקרי, לכן אחרי שקיים מצות המילה נתרפא הבן:

פירוש קפב
קפב הח' ז"ל יפרש דעתו איך מנהג הנשים, ויהיה פי' ותאמר על בנה כי חתן דמים אתה לי, כי הבן כאשר יומל נקרא חתן, כמו שהיו קוראין לאדם ביום חופתו "חתן" כי עיקר מלת חתן הוא ענין התחדש בשמחה, וכמו שתתחדש השמחה ביום החופה, כן תתחדש השמחה ביום המילה, וכן כתב הרד"ק בשרש "חתן":

פירוש קפג
קפג במולה את בנה אמרה כי חתן דמים אתה לי, כלומר נעשית לי היום חתן לדמים ולהריגת בעלי:

פירוש קפד
קפד ונסמך המתואר אל התואר:

פירוש קפה
קפה וא"כ אליעזר שנולד עתה היה לצפורה ולזאת לא נמל, ועיין קרני אור:

פירוש קפו
קפו וכן היה כי אחר שנרפא הנער במלון שבה עם בניה לבית אביה, ומשה לבדו שב למצרים:

פירוש קפז
קפז כמבואר למטה יח ב:

פירוש קפח
קפח שמשה לבדו שב:

פירוש קפט
קפט הסוד הוא מה שפי' (למטה יב ז) בפסח מצרים על הפ' "ולקחו מן הדם" הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית, ויהיה סימן למשחית שיראנו, כדרך והתוית תיו (פי' סימן ורושם להצלה) ועיין למעלה אות קעז:

פירוש קצ
קצ עיין למעלה הערה קפג:

פירוש קצא
קצא עיין למעלה אות קפב, והנה אמרה צפורה חתן דמים על התינוק:

פירוש קצב
קצב מאלעזר:

פירוש קצג
קצג שהוא מענין הריגה:

פירוש קצד
קצד וכמו שפי' דעתו למעלה "שטעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם, וזהו ויבקש המיתו אם לא יומל בנו":

פירוש קצה
קצה שפי' שופך דמים, וכמו שפי' בעבורך ימות בעלי:

פירוש קצו
קצו וכן יפרשו דמים לו (למטה כב ב) ר"ל ראוי הוא שיחיה, וכן פי' רש"י ז"ל שם "דמים לו כחי הוא חשוב" עיין בפי' הח' ז"ל (שם כב א) ובביאורי:

פירוש קצז
קצז ויאמר בלשון יחיד ובלשון רבים, בל"י לפי שהוא אחד, ובל"ר לפי שארבע הלחות מעורבות בו, וכן אמרו חכמי המחקר כי הדם הוא אחד ונושא כל הארבעה, פי' דם. ולחה לבנה, ולחה שחורה ולחה אדומה, ועיין בפי' הקצר (שם) ובביאורי:

פירוש קצח
קצח והנה אמרה לו באמת שופך דמים אתה לי אבל דם המילה לא דם נפשות:

פירוש קצט
קצט שהם ג"כ בלשון רבים וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין באר רחובות מה שפי' ע"ז:

פירוש ר
ר שסר ממנו החולי והרעדה:

פירוש רא
רא פי' אתה שקראתיך חתן דמים אינך חתן לדמי ההריגה כ"א לדמי המולות:

פירוש רב
רב פי' השם לא גילה לאהרן הנבואה שאמר למשה לפי שאין צורך שיגלה לו מהשליחות, רק אמר לו "לך לקראת משה", וכן פי' הרשב"ם לקיים מה שאמר לו הקב"ה "וגם הנה הוא יוצא לקראתך" (פ' יד):

פירוש רג
רג אבל לא בשביל שלא היה נביא, כי לפני זה היה נביא לישראל ומרים נביאה לנשים:

פירוש רד
רד ופי' שם הח' ז"ל "משה שבא אל פרעה, ואהרן שהתנבא על ישראל לפני בא משה, ומרים שהתנבאה לנשים":

פירוש רה
רה כי ההר הזה בין מדין ובין מצרים:

פירוש רו
רו וכן יאמר "אשר שלחו":

פירוש רז
רז שלשת המופתים הנחש, וצרעת היד, והדם:

פירוש רח
רח כי לפני פרעה נהפך לתנין ולמד זה ממלת "כל", הן לענין הצווי, והן לענין האותות:

פירוש רט
רט וכן (פס"ז) בכל מקום הזקנים מעמידין את ישראל:

פירוש רי
רי וכן אמר לו השם "והיה הוא יהיה לך לפה":

פירוש ריא
ריא וכן פי' הח' ז"ל למעלה פ' טז בפי' הקצר:

פירוש ריב
ריב וזאת עשה לעיני פרעה:

פירוש ריג
ריג ולא אחר שראו האותות, כי המאמין בשביל האות לא נקרא מאמין אמיתי, ופי' הכתוב ויאמן העם וישמעו, אחר ששמעו:

פירוש ריד
ריד ושרשו "ענה":

פירוש רטו
רטו כי קדקד משרש "קדד" אלא שנכפלה בו הפ"א, וכן ויקדו שרשו "קדד":

פירוש רטז
רטז שרשו "תמם":

פירוש ריז
ריז שרשו "דמם":

פירוש ריח
ריח ויהיה שרשו "נקד" והוא מחסרי פ"א נו"ן ודעתם לפי שהדגש הוא בקוף ולא בדלת לכן הוא מורה על חסרון נו"ן שלפניו, וכן "ויתמו" "ידמו כאבן" וצ"ל ינדמו, ינתמו, ינקדו:

פירוש ריט
ריט בעבור שווי המשקל, כי לא נמצא שרש "נדם":

(*) ובכתוב "בנו בתים" ולא נמצא "בנו לכם בתים" כ"א, בנו לכם ערים (במד' לב כד):

פירוש רכ
רכ והם שני שרשים כי רדו שרשו "ירד" בנו שרשו "בנה" א"כ אין הולכים אחר המשקל:

פירוש רכא
רכא בעבור שווי המשקל:

פרק ה

פירוש א
א לעיני העם:

פירוש ב
ב שם העצם:

פירוש ג
ג עבודה הנעשית ע"י זביחה:

פירוש ד
ד ונקרא הקרבן עצמו חג על שם שקרב בחג:

פירוש ה
ה כן יקראו הקרבנות על כי רובם באים בחג, וכן פי' הרד"ק שם, חגים כמו כבשים:

פירוש ו
ו פי' זביחת הפסח:

פירוש ז
ז שהיה במדבר:

פירוש ח
ח פי' הוא שואל דרך שאלה, לפי שזה השם לא שמעו פרעה, וכמו שביאר בפי' הקצר

אבל אין זה דרך כפירה:

פירוש ט
ט שהשיב אלהי העברים:

פירוש י
י כי ידע פרעה שיש אלהים ושאל מי ד' שהוא אלהים:

פירוש יא
יא שם העצם:

פירוש יב
יב כאשר שאל פרעה מי ד':

פירוש יג
יג והתשובה היתה, כי ד' הוא אלהי העברים:

פירוש יד
יד עם ישראל מעבר הנהר:

פירוש טו
טו כמש"כ "ויגד לאברם העברי" (בראי' יד יג):

פירוש טז

טז ושם האריך לבאר כדעת קדמונינו ז"ל, כי שם עברי הוא ישראל והנה אלהי העברים, אלהי בני עבר הנהר שהם עַם ישראל הנודעים ביחוסם:

פירוש יז

יז והשרש הזה יבוא על ענין זה רובו בה"א ומעוטו באל"ף בסוף, ועיין קרני אור למעלה ג יח הערה נב:

פירוש יח

יח כי כנוי יפגענו ל"ר מ"ב, רמזו גם לפרעה עמהם, אם לא נְקַיים צוויו יכה אותנו בדבר או בחרב, והחיוב על כולנו:

(*) ובכתוב "ויבן מזבח תחת ההר":

פירוש יט

יט פי' קודם בא הארבה, והוא אחר מכת הברד, אחר שהתרה בו בארבה:

פירוש כ

כ אז אמר "לכו נא הגברים" (למטה י יא):

פירוש כא

כא כמש"כ "רק צאנכם ובקרכם יֻצג" (שם שם כד):

פירוש כב

כב שכלל גם אותם עם הפגיעה:

פירוש כג

כג כי גם המצריים הם בכלל:

פירוש כד

כד כמש"כ "ותחזק מצרים וגו' וד' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום" (למטה יב, לג לו):

פירוש כה

כה עיין למעלה הערה יח:

פירוש כו

כו תשבשו הסדר הנהוג במלאכתם:

פירוש כז

כז הריסת ובטול סדור מדיני:

פירוש כח

כח ופי' לכו לסבלותכם, סבלות העם, כי ידבר עמהם בעבור כל ישראל:

פירוש כט

כט כי השם "סבל" יש שהוא כולל כל מעמס ומשא, וטרח ועסק, כמו לכל סֵבֶל בית יוסף (מ"א יא כח) ופה אין לפרש כן:

פירוש ל

ל שפי' מלאכה ממש:

פירוש לא

לא תשנו ותשביתו את העם ממלאכתם הקבוע להם:

פירוש לב

לב וכתב ברד"ק "ענין כולם והדומים להם המרי והריחוק והביטול":

פירוש לג

לג דעת יפת כי פי' פן יפגענו בדבר או בחרב כוונתם רק על ישראל דווקא, ולא נכללו המצרים עמהם כמו שפי' הח' ז"ל, כי הם אמרו לו פן יפגענו ויפסיד בזה ממלאכתו שעובדים לו, והוא השיבם כי לא יחוש ע"ז אף אם יפגעם דבר או חרב כי רבים הם עושי המלאכה:

פירוש לד

לד והלא הפסד גדול יהיה זה אם ישבתו ממלאכתם מאחר שהם רבים מאוד, וכ' פי' רש"י ז"ל:

פירוש לה

לה פי' אפילו אם היו דבריכם אמת:

פירוש לו

לו ובפי' הארוך פי' זה בשם יפת:

פירוש לז

לז והנוגש המצרי היה ממונה על כמה שוטרים מישראל, והשוטר היה ממונה לרדות בעושי המלאכה:

פירוש לח

לח תוסיפון:

פירוש לט

לט כי שרש המלה "יסף" ועל המנהג בהפעיל מנחי פ"י שתתחלף היו"ד לוי"ו נחה, והיא נקודת החול"ם לאות הנוספת שלפניה, ובא פה אל"ף תחת היו"ד, כי כל הד' אותיות **אהוי** אחיות הנה (נתה"ש):

פירוש מ

מ תבן הוא הארוך הנקצר עם השבלים (שטראה):

פירוש מא
מא הוא התבן הדק והעצים הדקים הנלקטים בשדה או הנשאר אחר הקצירה:

פירוש מב
מב לחזק הבנין:

פירוש מג
מג כי רבים פעלים נגזרים מהשמות:

פירוש מד
מד דרך הכתוב באתנח או בסוף פסוק, המלה שתבא בהם משתנית או בפתח גדול או בקמץ גדול, ויש שמות שאין משתנים אם הם בקמץ קטן שהוא צירי:

פירוש מה
מה שהוא סגול:

פירוש מו
מו ג"כ לא נשתנית בסוף פסוק:

פירוש מז
מז כי שרשו "קשש" וטעמו יקבצו קש:

פירוש מח
מח חשבון הלבנים:

פירוש מט
מט לדעת הגאון שרשו "שען" כמו וישען באלהיו (ישעי' נ, י) ענין בטחון וכן תיוב"ע "ולא יתרחצון על מילי שקרא" וכן פי' הרד"ק ועיין למטה אות עא:

פירוש נ
נ פי' וצ"ל "תנת" כי הדגש במלת "תת" תחת הנו"ן האחת, אבל הנו"ן הראשונה חסרה כי שרשה "נתן" בשני נוני"ן, אף כאן ישעו, הנו"ן חסרה וצ"ל "וישענו":

פירוש נא
נא עיין למטה כא, קרני אור הערה כה:

פירוש נב
נב הוא חשב בעבור שנמצא "תתה" שרשו "תת" כמו "שתה" ששרשו "שת", והנה גם השרש מן תתה, שרשו "נתן" בחסרון הקצוות, ואין לו דומה שיפול פ"א הפועל בלשון עבר, וכן יאמר (מאזנים שער המובלעים) לעולם לא יפול הנו"ן בפועל שעבר מבנין שעל הקל חוץ מן "ואויב תתה לי עורף":

פירוש נג
נג ר"ל מן "אתה" והתי"ו הראשון תי"ו אית"ן:

פירוש נד
נד ר"ל משרש "נתן":

פירוש נה
נה התי"ו השני:

פירוש נו
נו ר"ל אף שבלאו הכי ראוי להיות התי"ו מובלעת בדגש:

פירוש נז
נז כאלו אמר "והשבתתי":

פירוש נח
נח פי' מ"מ יותר טוב לומר שהנו"ן מובלע:

פירוש נט
נט לפי שמצאנו הרבה כן, כמו במלת "ואמתו" ששרשו "אמן":

פירוש ס
ס ונפלה הנו"ן להקל:

פירוש סא
סא כמו שנפלה הנו"ן מן בנת, תנת:

פירוש סב
סב ששרשו "ירד":

פירוש סג
סג ששרשו "נגע":

פירוש סד
סד שפי' הרף ממני:

פירוש סה
סה ופי' הח' ז"ל שם "הרפו ממני":

פירוש סו
סו יפרש ג"כ מלשון רפיות והסרת הראות:

פירוש סז
סז ענין הסרה והפנה, ושם בישעי' פי' הח' ז"ל "השע כטעם טח מראות עיניהם כאלו טחו על העין שלא יראו, וכן ולא תשעינה מענין ועיניו השע, והם שני שרשים והענין אחד והנה פה יפרש ישעו כמו ירפו, והכוונה ואל ירפו ממלאכתם:

פירוש סח
סח והבי"ת הוא בי"ת הסבה:

פירוש סט
סט ועיין בנתה"ש מה שהאריך בזה:

פירוש ע
ע צ"ל "ואל ירפו":

פירוש עא
עא עיין למעלה אות מ"ט והוא דעת הגאון:

פירוש עב
עב לא היה צ"ל "ויצאו" כ"א, ויבאו אל העם לאמר צווי פרעה, ע"כ דעתי שויצו האמור למעלה (פ' ו) בהיות הנוגשים והשוטרים בארמון המלך, ועתה יצאו מארמון המלך לצוות לעם העובדים:

פירוש עג
עג לכו, הוא מרחוק, קחי לכם, הוא מקרוב, מאשר תמצאו, מורה על שניהם:

פירוש עד
עד הוא בינוני פעול, ונדון כשם תואר:

פירוש עה
עה ואם היה בפתח הוא עבר מבנין נפעל:

פירוש עו
עו כי השרש הוא "נפץ" כמו "נפוצים" (מ"א כב) והיו"ד הוא המפעיל כמו"ויפוצו" (במד' י לה):

פירוש עז
עז והמפיץ הוא פרעה:

פירוש עח
עח לקוששׁ קש:

פירוש עט
עט ללקוט קש להיות להם במקום התבן, ולמ"ד לתבן משמשת במקום מלת "תחת":

פירוש פ
פ טעמו תחת חמר:

פירוש פא
פא ופי' הנוגשים דוחקים וממהרים וכמו "ויאיצו" (בראשית יט טו) והוא ג"כ פועל יוצא:

פירוש פב
פב משרש "שוב":

פירוש פג
פג משרש "מוש":

פירוש פד

פד מלת שב פועל יוצא, כמו ושב ד' אלהיך את שבותך (דבר' כג טו) ויש עומד, ושב ורפא לו (ישעי' ו י) וכן שרש מוש, יש יוצא לאימיש עמוד הענן (למטה יג כב) ויש עומד לא ימיש מתוך האהל (שם לג יא) וכן אצים פועל יוצא, ואץ ברגלים (משלי יט ב) ופועל עומד ואץ להעשיר (שם כח כ):

פירוש פה

פה ר"ל אשר השטרים מבנ"י ידברו עם בני ישראל אשר יכלו מעשיהם:

פירוש פו

פו שפי' מחדש לחדש, ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק, וכן פה יאמר חשבון של כל יום כלו ביומו בלי הפסק כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן ונתון לכם:

פירוש פז

פז וטעמו אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרים על בני ישראל:

פירוש פח

פח מה שיאמר גם תמול גם היום:

פירוש פט

פט עיין (ברא' מג ח, למעלה ד י) בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם:

פירוש צ

צ ופי' כי ביום ג' שלפני זה השלימו סכום הלבנים, אך ביום העבר שהוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם לא השלימו:

פירוש צא

צא לא השלימו:

פירוש צב

צב ופי' יחטאו עמך בזה:

פירוש צג

צג כמו וחטאת עמך שהעם בלשון הזה ל"נ כמו שיבאר ובחלוף ה"א הנקבה בתי"ו והרפות האל"ף, וכאן הוי"ו השיב אותה לעתיד:

פירוש צד

צד שהאל"ף בלתי מורגש במבטא:

פירוש צה

צה ר"ל שיניחו ה"א שהיא נעלמת, אחר אות אל"ף נעלמת:

פירוש צו

צו שגם היא לפעמים סימן נקבה:

פירוש צז
צז שניהם עברים והוי"ו מהפכתם לעתיד:

פירוש צח
צח כי "חטאת" בתי"ו סימן לנקבה והיא תחת ה"א "וחטאה":

פירוש צט
צט וכן זכר ונקבה בפ' אחד:

פירוש ק
ק הפ' הזה הוא ל"ז ול"נ, שובבה ל"נ, והזה ל"ז, ועיין (ברא' מט כ) ובביאורי שם:

פירוש קא
קא כי היה להם לומר ואתה חוטא, ודרך כבוד כנו ואמרו עמך חוטאים:

פירוש קב
קב כי דוד היה חוטא אם לא קיים שבועתו:

פירוש קג
קג מפני כ' השם אמר למו תחת לו:

פירוש קד
קד תחת מלת כבודו:

פירוש קה
קה מפני חוזק לבו לא קבל דבריהם:

פירוש קו
קו הפי' הזה הוציא הח' ז"ל ממלת "ועתה" מה שלא היה כן מקודם. וא"א לומר דקאי על עם בנ"י, הלא הם לא באו אל פרעה, ויבואו שוטרי בנ"י כתיב:

פירוש קז
קז עם ויפגעו וגו':

פירוש קח
קח ובמקח"מ "כלומר ראו בצרת נפשם":

פירוש קט
קט וחם לבם בקרבם על אחיהם עושי המלאכה, ובגזרת המלך הוכרחו לרדות בם ולאמר להם לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו:

פירוש קי
קי וכאשר פגשו השוטרים משה ואהרן התרעמו עליהם:

פירוש קיא
קיא ובמקח"מ "עצמם ונפשם":

פירוש קיב
קיב פי' את עצמם:

פירוש קיג
קיג וכן פי' הח' ז"ל שם "הוא קבר את עצמו שנכנס במערה בגיא":

פירוש קיד
קיד עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש קטו
קטו וקאי אנזיר שיביא עצמו אל פתח אהל מועד:

פירוש קטז
קטז ושם פי' הח' ז"ל "יביא נפשו (ולא הזכיר שם האומר) או יביא הכהן אותו בצווי בעל כרחו להקריב את קרבנו":

פירוש קיז
קיז נראה שבפי' הקצר הסכים לפירוש ר"י בן בלעם:

פירוש קיח
קיח פי' והם היו נצבים לקראתם, ותחסר מלות "והם היו":

פירוש קיט
קיט וחסר מלת "היה" ועיין ביאורי שם:

פירוש קכ
קכ בפ' שם כתוב "והנה עומד על היאור" וחסר ג"כ מלת "היה":

פירוש קכא
קכא ודעת הח' ז"ל ויפגעו, ששוטרי ישראל כאשר יצאו מאת פרעה פגעו את משה ואת אהרן שהיו נצבים לקראתם, פי' ממתינים לראות מה ישיב פרעה, וכן פי' הרמב"ן והרדי"א

פירוש קכב
קכב פי' את החמס העשוי לנו, והוא עליכם שאתם גרמתם אותו:

פירוש קכג
קכג ובמקח"מ "למעלה מן המצח", החמשה חושים שהם הראות, השמע, הריח, הטעם, המשוש, ושרשם אחד למעלה במוח, ומשם יתפרדו והיו לחמשה ראשים, לכן ישתמשו חוש אחד בפעולת חבירו כמנהג הלשון:

פירוש קכד
קכד ובמקח"מ "יאמרו":

פירוש קכה
קכה וכן פי' שם הח' ז"ל "ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל, ועיקר זה בעבור התחברות ההרגשות במקום שעל המצח והוא מקום יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת":

פירוש קכו
קכו ע"כ יאמר הכתוב הבאשתם את ריחינו בעיני פרעה, כי על ידכם אנו נמאסים ונבאשים בעיני פרעה כריח רע:

פירוש קכז
קכז עיין בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם:

פירוש קכח
קכח ושם פי' הח' ז"ל "ראה דבור עם הלב":

פירוש קכט
קכט עיין אות קכ"ה:

פירוש קל
קל יסכים לפי' ר' מרינוס עיין אות קכ"ו:

פירוש קלא
קלא מדוע יתרעם?:

פירוש קלב
קלב וזה טעם למה הרעות:

פירוש קלג
קלג שהכביד עתה עולם עליהם:

פירוש קלד
קלד בפגעם עתה:

פירוש קלה
קלה וכן יספר מהשוטרים "ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע" (פ' יט):

פירוש קלו
קלו ושם הביא הח' ז"ל הפי' הזה בשם הגאון:

פירוש קלז
קלז כי לא אמר לו שיכבד את עולם וירע עמהם יותר מבראשונה, וזהו התרעומות שהיה לו באמרו למה הרעות:

פירוש קלח
קלח כי חשב שתהיה אתחלתא דגאולה, לא הצלה גמורה אחרי כי כבר א"ל כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך:

פירוש קלט
קלט וקאי על פרעה:

פירוש קמ
קמ מההפעיל:

פרק ו

פירוש א
א כי מיד יקל עולם, עיין קרני אור הערה ו:

פירוש ב
ב והודיעו השם ית' כי אין השתדלותו להקל העבודה מהם, ואף אם יקל העבודה מהם אין זה העיקר, אבל ישתדל להוציאם משם ביד חזקה:

פירוש ג
ג ויאמר אליו אני ד', וכן פי' הח' ז"ל (למטה ו ג) בפי' הארוך:

פירוש ד
ד (למטה ט כח):

פירוש ה
ה והוא שם העצם:

פירוש ו
ו אני ד' העושה אותות ומופתים מחודשים בעולם ואני אלהיכם להשגיח עליכם בפרט:

פירוש ז
ז כאשר נודעי לך:

פירוש ח
ח וכן פי' הח' ז"ל (במד' יב ו) על הפ' "במראה אליו אתודע" במראות הלילה, ורע"ם פי "וארא במראה הקודמת לנבואה":

פירוש ט
ט שדי, הוא שם קדוש ושרשו "די", והשי"ן מקום אשר, ואחריה דגש כמנהג כל שי"ן המשמשת והטעם אשר הוא די לכל חפץ:

פירוש י
י כי אות שי"ן הוא במקום אשר ואיך יפול על שם די:

פירוש יא
יא רק פי' להיותו תואר:

פירוש יב
יב יפול עליה אות שי"ן שפי' אשר טוב הוא וסלח:

פירוש יג
יג פי' שַׁדַּי על משקל דַּוָי:

פירוש יד
יד עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש טו
טו ובברא' (יז א) יאמר "ורבים פירשוהו מגזרת שודד שהוא מנצח ומתגבר" ועיין ביאורי שם:

פירוש טז
טז כי שרשו "שדד", וכן פי' הרד"ק בשרש "שדד" "ענינו תקיף ומנצח כענין שודד, והיו"ד בשדי תמורת אות הכפל":

פירוש יז
יז וצ"ל "דללו" כי שרשו "דלל" וכן פי' הח' ז"ל שם "דלו כמו דללו, ויו"ד דליו כאל"ף בזאו נהרים":

פירוש יח
יח וצ"ל "בזזו" כי שרש "בזז" וכן פי' שם הח' ז"ל "ואל"ף בזאו לחסרון אות הכפל" וכן פי' הרד"ק שם "בזאו כמו בזזו והאל"ף תמורת הכפל":

פירוש יט
יט שפי' חזק ותקיף:

פירוש כ
כ הרד"ק בשרש "שדד" הביא הפי' על הפ' הזה בשם הנגיד ר"ש ביתר ביאור וז"ל "והנגיד פי' "והיה שדי בצריך" איננו השם הנכבד רק הוא תואר לזהב, כי פי' בצריך זהבך ואמר שיהיה תקיף זהבך כמו שאמר, וכסף תועפות לך (איוב כב כה)":

פירוש כא
כא הסכים לפירושו:

פירוש כב
כב ופי' לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך:

פירוש כג
כג וכן כתב רש"י ז"ל "לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי" כי אין לפרש כפשוטו שלא נודע לאבות שם הויה ב"ה, כי הכתובים מעידים על הפוכו ככתוב באברהם אני ד' אשר הוצאתיך מאור כשדים (ברא' טו ז) וביצחק וירא אליו ד' גור בארץ הזאת (שם כו ג) וביעקב ויאמר אליו אני ד' אלהי אברהם אביך (שם כח יג):

פירוש כד

כד וכן יאמר מנחם (מחברת מנחם שרש "דע") "ואנשי פתרון אמרו ושמי ד' לא נודעתי להם לא גליתי להם, ומהם אשר מתמיהים את המלה, ואלו היה פתרון הענין כה, היה על המחוקק מיושר המשפט לחקוק כה ושמי ד' לא הודעתי להם, אבל הנו"ן מונע את המלה מהיות ככה":

פירוש כה

כה עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש כו

כו אני נראיתי לאבות, אבל אני נשבע לך באל שדי, ושמי ד', שלא נודעתי להם כאשר נודעתי לך, וכן הביא הפי' הזה הריק"ם (בס' הגלוי צד 83) ע"ש מנחם, ומנחם במחברתו פי' בענין אחר עיין הערה שאח"ז:

פירוש כז

כז ומנחם (מחברת מנחם שרש "דע") יפרש וז"ל "וזה פתרון המלה ופשר הענין וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ד'. נראיתי להם באל שדי ובשם ד', אבל לא נודעתי להם פנים אל פנים ולא נראיתי להם עין בעין כאשר נודעתי ונראיתי לך בלבת אש":

פירוש כח

כח אבל בלה"ק לא מצאנו כהוי"ו הזה שיהיה לשון שבועה:

פירוש כט

כט וכמו כן יש אותיות שמושכות עצמן ואחרות עמם:

פירוש ל

ל וכן פי' שם הח' ז"ל "ומ"ם מאל משרת עצמו ואחר עמו", ועיין ביאורי שם:

פירוש לא

לא כי בי"ת באל שדי מושכת עצמה ואחרת עמה:

פירוש לב

לב מכוון לפי' מנחם בכוונת הכתוב, (למעלה אות כז) ולא בביאורו:

פירוש לג

לג וכן פי' הח' ז"ל שם, ועיין ביאורי שם:

פירוש לד

לד והם שוים:

פירוש לה

לה ר"נ שהוא מורה על התוקף והנצחון:

פירוש לו
לו (למעלה ג טו) עיי"ש כי שם האריך לבאר זה:

פירוש לז
לז שודאי אין לפרש שהאבות לא ידעו מהשם המפורש:

פירוש לח
לח עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש לט
לט כשהזכיר בתורה דבור השם אל האבות כתב בשם העצם:

פירוש מ
מ ר"ל השם הנכבד:

פירוש מא
מא האבות לא ידעו כי שם העצם הוא ג"כ לפעמים שם תואר, ומה שאמר ושמי ד' לא נודעתי להם, הטעם בשם התואר, כי לא הראה להאבות נסים מפורסמים מה ששם זה מורה עליו:

פירוש מב
מב למעלה ג טו:

פירוש מג
מג ר"ל מעולם האמצעי:

פירוש מד
מד כמ"ש "עושה נפלאות לבדו" (תה' עב יח):

פירוש מה
מה ר"ל צבאות השמים משרתיו עושי רצונו:

פירוש מו
מו פי' ואם היתה מנחת תאות העולם השפל:

פירוש מז
מז בג' (שבת קנו א נדרים לב א):

פירוש מח
מח פי' כשנודע לאברהם סוד זה הענין שהרוחני מנצח הגשמי והחקים הטבעים והשתלשלות סבותיהם, האמין ויצא מן האיצטגנינות חוקי פעולת הטבע הבאים לפי שטתו מהגלגלים וגזרות השמים:

פירוש מט
מט בג' (נדרים לב א):

פירוש נ

נ (למטה לג כא), וכן יאמר שם "וזהו שאז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה, ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה":

פירוש נא

נא פי' לא שהמערכת תשחת, ומחדש הטבע על דרך המופת, רק שסבב סבות להצילו מרעתו, רק מה שאמר ושמי ד' לא נודעתי להם, כוון בזה על זה השם שמורה שמשחית המערכת ומחדש אותות ומופתים:

פירוש נב

נב ובמקח"מ "במערכת":

פירוש נג

נג ר"ל שהיה ראוי לבוא עלי כפי המערכת, וזה הכח העליון (לפי שהיה דבק בו) שמר אותי, ובמקח"מ "אליו":

פירוש נד

נד להורות לנו כל המצות והדרכים לדבקה בשם ית', וכל זה כדי שנהיה נמלטים מהמערכת:

פירוש נה

נה (למטה לג כא) עיי"ש:

פירוש נו

נו והנה לא הגיעה מעלת האבות לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים, ע"כ יכול משה לשנות תולדות העולם ולעשות אותות ומופתים שלא יכלו האבות לעשותם:

פירוש נז

נז על "למה זה שלחתני":

פירוש נח

נח וכן יאמר (למעלה ו א) בפי' הקצר:

פירוש נט

נט דעתו כי אני נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני מנצח בו מערכת היצורים ומכריחם לעזור לבחירי:

(*) הוא שם העצם יו"ד ה"א המורה על השגחה תדירה בלי הפסק:

פירוש ס
ס ובעבור זה שלחתיך למען יודע על ידך השם הזה בעולם בהתחדש האותות והמופתים על ידך בי, כאשר אמר לכן אמור וגו':

פירוש סא
סא הה' ז"ל יפרש מלת להם, כי בניהם הם כמוהם:

פירוש סב
סב וכן פי' למעלה ב כג:

פירוש סג
סג וכן יאמר בפי' הקצר על "והבאתי אתכם" (פסוק ח) "כי רבים מיוצאי מצרים שהם פחותים מעשרים שנה נכנסו לארץ, גם בני המתים במדבר":

פירוש סד
סד ופי' לכן לכל אלה הג' סבות יאמר כמו שאני עומד וכו':

פירוש סה
סה אשר נשאתי את ידי (פ' ח):

פירוש סו
סו וכן פי' הרמב"ן, בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה, כי שם נאמר, והייתם לי סגולה:

פירוש סז
סז וכן יאמר (למטה לג כא) "והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות, ובעבור שצעקו אל השם ושבו לו הושיעם השם" ולא כן דעתו (למטה יב מא) עיי"ש:

פירוש סח
סח (שם לג כא) ושם האריך בזה:

פירוש סט
סט כאן קצר ולא סיים, ובפי' הקצר מבואר, אותם שהם פחותים מעשרים שנה נכנסו לארץ ואפשר לבאר דעתו, "כי רבים מיוצאי מצרים" פי' שרוב הבאים היו מיוצאי מצרים, ועל הרוב הכתוב מדבר, וא"כ לא חסר פירושו כלום, ועיין בפי' הח' ז"ל (במד' כו ד) ובביאורי שם:

פירוש ע
ע ולכן יאמר "אתכם":

פירוש א
א ופי' שם הח' ז"ל "שבועה בדבר קיים וכו', ומלת אשא כדרך בן אדם להבין השומעים":

פירוש ב
ב ופי' שם הח' ז"ל "הטעם שישבעו בדבר עומד":

פירוש ג
ג נאמן לקיים הבטחתי:

פירוש ד
ד אם לא ימרו את פיו:

פירוש ה
ה עיין בפי' הקצר למעלה פסוק ה:

פירוש ו
ו לא בעבור שלא יאמינו בד' ובנביאיו אלא כי קצרה וכו':

פירוש ז
ז וכן פי' הרשב"ם, כי היו סבורים לנוח מעבודה קשה והנה עתה הכביד עליהם יותר:

פירוש ח
ח פי' מלת וידבר, גם לאמר, היה אל משה במלת וידבר מציין שהתעסק במבטא ודבור, ובמלת לאמר מציין מה שאמר לו:

פירוש ט
ט בפעל דבור יציין רק שדבר דברים, ואינו מציין מה היה הדבור, ובפעל אמר יציין מה שאמר, והדבור והאמירה היה לישראל, כן פה היה הדבור והאמירה למשה:

פירוש י
י ידייק באשר לא אמר לך אל פרעה, וכן דעת אונקלס ויוב"ע שתרגמו **עול**, יורה שיבוא לביתו ולארמונו:

פירוש כא
כא ובמקח"מ "שאיננו מעמך והוא מלך" כי (למעלה פ' ט) מה שאמר משה לבני ישראל היה בלא אמצעות אהרן, כי כן צוהו השם במה שאמר לו, לכן אמור לבני ישראל (פ' ו) ואח"כ כשאמר לו "בא דבר אל פרעה" (פ' יא) היה בזולת אמצעות אהרן, ולכן אמר משה הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו', כי חשב אולי מפני פחיתותיו

לא שמעו אליו, כי הוא ערל שפתיים, ולא יבין לדבר על לבם דברים טובים ונחומים אף כי ידבר לפרעה, עיין קרני אור הערה יד:

פירוש פב
פב ובמקח"מ "ועוד כי מגרעת היא שאדבר בפניהם":

פירוש פג
פג ובמקח"מ שם "על פי":

פירוש פד
פד וכן פי' החז' ז"ל (למעלה ד י) וזה הוא טעם "ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך":

פירוש פה
פה ר"ל אתה אמרת כי אהרן יהיה המליץ ביני ובין ישראל, אך לא אמרת מי יהיה המליץ ביני ובין פרעה, ולפיכך אמר אח"כ, וידבר ד' אל משה ואל אהרן וגו' וכמו שיבאר:

פירוש פו
פו וכן יאמר החז' ז"ל (למעלה ד יא) הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו, רק יורנו מה שידבר:

פירוש פז
פז וכובד לשונו לא יסור, וכן פי' (למעלה ד יג):

פירוש פח
פח וכן יאמר (יסוד מורא שער ז) "ודע כי מלת ערלה כבדות, והנה ערל לב, כמו, כבד לב פרעה (למטה ז יד) "ואני ערל שפתים", כמו "כי כבד פה" (למעלה ד י) "וגם ערלה אזנם" (ירמי' ו י) כמו "ואזניו הכבד" (ישעי' ו י)":

פירוש פט
פט וצירף לו השם את אהרן להיות לו לפה ולמליץ:

פירוש צ
צ להודיעם את כל אשר יצוה אל פרעה להוציאם מארצו:

פירוש צא
צא והנה אהרן יהיה המליץ בינו ובין מי שישלחהו השם לדבר אליו הן לישראל והן לפרעה:

פירוש צב
צב עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש צג
צג פי' שיסבירו להם פנים:

פירוש צד
צד בפי' הארוך הזכיר הפירוש בשם ר' ישועה, ופה בשם י"א, כי כן הוא דעת רש"י ז"ל שפי' "צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם", וקרוב לומר כי זה היא טעם "כי תאמר אלי שאהו בחיקך" (במד' יא יב):

פירוש צה
צה הכנוי אבותם:

פירוש צו
צו ודעת הרדי"א כפי' הראשון ששב על משה ואהרן, ואינו שב אל בני ישראל, שא"כ היה לו לזכור כל השבטים, אלא שרצה הכתוב לזכור ראשי בית אבות משה ואהרן:

פירוש צז
צז י"ג "והראשים":

פירוש צח
צח ובמקח"מ "יורדי":

פירוש צט
צט ר"ל כי ראשי האבות הנזכרים הם יורדי מצרים, אבל כל האנשים הנזכרים בזאת הפרשה לא היו יורדי מצרים כי שם נולדו:

פירוש ק
ק עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' מט ד) ובביאורי שם:

פירוש קא
קא בני ראובן:

פירוש קב
קב בפ' פנחס (כו יב יג) יזכיר רק נמואל וימין ויכין וזרח, שהוא צחר הנזכר פה, כי צחר וזרח קרובים בענין, ושאול, ומשפחת אהד לא זכר, וכן פי' רש"י ז"ל שם "זרח הוא צוחר, לשון צוהר, אבל משפחת אהד בטלה":

פירוש קג
קג בשנים:

פירוש קד
קד ועיקר הספור הוא בשבילם:

פירוש קה
קה והזכיר ללוי:

פירוש קו
קו כי בפ' נשא הזכיר קהת קודם גרשון בעבור כבוד משה ואהרן וכאן על סדר תולדותם:

פירוש קז
קז כי אלו השלשה היו מיורדי מצרים:

פירוש קח
קח כי היה גדול ממשה בשנים:

פירוש קט
קט ורש"י ז"ל נתן טעם בזה להודיע כמה ימי השעבוד:

פירוש קי
קי ראשי האבות:

פירוש קיא
קיא אחר זה כשתארם בשהם מדברים אל פרעה הקדים משה לאהרן, כי משה היה העיקר בזה:

פירוש קיב
קיב ע"כ לא כתיב "ובני" בוי"ו:

פירוש קיג
קיג משה ואהרן שהם שלוחים מהשם אל פרעה להוציא בנ"י, כי משה ואהרן יצאו מקהת:

פירוש קיד
קיד ונכתב בוי"ו כי בהם סיום היחוס, והנה לא היו יותר משמונה בנים לגרשון קהת ומררי:

פירוש קטו
קטו רק אלה:

פירוש קטז
קטז פי' כי מעת רדתם למצרים לא הילידו עוד:

פירוש קיז
קיז פי' רק אלה בני יעקב הנזכרים פה, הם המה הנזכרים (ברא' מו) בבני יעקב הבאים מצרימה, כי בני יעקב אחרי בואם מצרימה לא הולידו עוד, לכן יאמר הכתוב אלה משפחות הלוי לתולדותם, ועיין רמב"ן (במד' כו נט):

פירוש קיח
קיח ולא חיי יצהר חברון ועוזיאל:

פירוש קיט
קיט בעבור משה ואהרן ומרים:

פירוש קכ
קכ ורצה להודיע בזה יחוס קרח לפרסם מי הוא ומה משפחתו:

פירוש קכא
קכא פי' שהם גמלו חסד שנשאו נדב ואביהוא, וחלק כבוד להם כמ"ש, ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עזיאל דוד אהרן (ויקרא י ד):

פירוש קכב
קכב עיין ברשב"ם מה שפי' בזה:

פירוש קכג
קכג שהיא לבני אהרן ולא לבני משה, כי משה לא ניתנה לו הכהונה בעבור צפורה שבניה דומין לאחיה, וניתנה הכהונה לאהרן בעבור שנשא אחות נחשון כי הוא נשיא לבני יהודה, וכן יאמר (למטה כח א), "וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון":

פירוש קכד
קכד מה שלא עשה כן בבני נפג וזכרי:

פירוש קכה
קכה וכן פי' הרשב"ם:

פירוש קכו
קכו וכן פי' הח' ז"ל (במד' כו יא) "והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים, לבני קרח מזמור (תה' מט) גם בתורה כתוב "משפחת הקרחי" (במד' כו נח) ועיין (דה"א ו מפסוק יח עד כג):

פירוש קכז
קכז לכן הזכיר אמו, וכן דרך הכתוב להזכיר במלכים שמות אמותם (מ"א טו ב וי', שם כב מב):

פירוש קכח
קכח ובמקח"מ "ברית הכהונה" כי הכהנים הגדולים היו מבני פנחס, כמו שהאריך הכתוב ביחיסיהם (דה"א ה מן פ' ל עד סוף הפרשה):

פירוש קכט
קכט וכן כתב הרמב"ן "על דרך הפשט יתכן שהיה פוטיאל נכבד בדורו, והזכירו הכתוב לשבח", וכן כתב רע"ס:

פירוש קל
קל כי מן המים משיתיהו (למעלה ב י):

פירוש קלא
קלא עיין למעלה פ' טז ובביאורי שם:

פירוש קלב
קלב עיין למעלה ד יג:

פירוש קלג
קלג פי' ב' פעמים:

פירוש קלד
קלד אל יחר אף אדוני (למטה לב כב) בי אדוני (במד' יב יא):

פירוש קלה
קלה ש"א יב ו שם שם ח:

פירוש קלו
קלו תה' עז כא, שם צט ו:

פירוש קלז
קלז צ"ל "למה שדבוק" וכו' והמסדר הפסיק בין פסוק כח ובין פסוק כט בפרשה סתומה לקורא בתורה שלישי, והרש"נ ירצה לגרוס "למה לא דבק" והמכוון אחד:

פירוש קלח
קלח והפסוק הזה סמוך ודבוק אל הפסוקים הבאים אחריו, וכן פי' רש"י ז"ל ויהי ביום דבר, מחובר למקרא שלאחריו:

פירוש קלט
קלט פי' טעם ההפסק:

פירוש קמ
קמ כי הפירוש הוא כן:

פירוש קמא
קמא ודבק הפסוק ויהי ביום דבר ד' להפסוק שלמטה וידבר וגו' אני ד' דבר אל פרעה וגו':

פירוש קמב
קמב וכן פי' שם הח' ז"ל "ויהי כאשר תמו דבק עם וידבר ד' אלי":

פירוש קמג
קמג וכן יאמר (צחות בסופו) "והכלל כי המפסיק לא היה אחריו חכם כמוהו, כי הנה ראינו בכל המקרא לא הפסיק כי אם במקום ראוי":

פירוש קמד
קמד כי עתה חוזר על הראשונות ושונה, ויהי ביום דבר, ומה דבר, וידבר ד' אל משה ואל אהרן:

פירוש קמה
קמה הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים:

פירוש קמו
קמו הן אני ערל שפתים כאמור למעלה, אז השיב לו ד' ראה נתתיך וגו':

פרק ז

פירוש א
א היא האמירה שאמר למעלה הן בנ"י לא שמעו אלי וגו' ואני ערל שפתים:

פירוש ב
ב שאתה לפרעה כמו מלאך, שלא יודע סוד המלאך לבני אדם כ"א ע"י נביא, וכמו שיפרש:

פירוש ג
ג כן פי' רש"י ז"ל כתרגומו מתורגמנך, והוא מגזרת, ניב שפתים (ישעי' נז יט):

פירוש ד
ד וכן כתב רא"ב בנימוקיו "ורש"י כתב שנביא הוא מלשון ניב שפתים, ואין המפרשים מודים לו":

פירוש ה
ה דעת חכמי צרפת שיש שרשים משתי אותיות וניב שרשי "נב" וזה הוא דעת רש"י ז"ל:

פירוש ו
ו ודעת חכמי ספרד שלא יתכן להיות פועל בלה"ק פחות משלש אותיות:

פירוש ז
ז ושרשו "נבא":

פירוש ח
ח ופי' הח' ז"ל שם "ניבו הוא לחמו מגזרת "תנובה" וככה "ניב שפתים" שהיא פרי השפתים, כי כל דבר יש לו פרי כפי ענינו":

פירוש ט
ט כן פ' הרשב"ם "דברן" וזה הוא ג"כ דעת רש"י ז"ל:

פירוש י
י הנביא הוא הבא בסוד ד' ויודע את דרכיו בדרך פלא:

פירוש יא
יא ופי' הרד"ק שם "וטעם סודו, כי לא נדע הדבר עד שיודיעהו האל ית' ע"י עבדיו הנביאים":

פירוש יב
יב כמו שכתוב אז תתענג על ד' (ישעי' נח יד) והתענג על ד' (תה' לז ד) ופי' הרד"ק, ענין ההשתעשעות והנעימות בהנאת הנפש:

פירוש יג
יג מאחר שהוא נביא, הוא יודע שלא נגעת בה, לפיכך ויתפלל בעדך וחיה:

פירוש יד
יד עיין בפי' הקצר (למעלה ד טז):

פירוש טו
טו כי בהתדבק האדם בשם ית' יוסיף על טובתו ויחסר מרעתו שהיתה מזומנת עליו מצד מערכתו:

פירוש טז
טז למטה לא יח עיי"ש:

פירוש יז
יז עיין שם בפי' הח' ז"ל ובביאורי:

פירוש יח
יח ודעת הח' ז"ל שהמעשים והתנועות הם כפי המערכה, כי כחות הנמצאים על פיה, וזהו הטעם ויחזק ד', אבל מאחר שהאדם יכול לקבל כח עליון להוסיף על טובתו, או לחסר מרעתו, והוא לא רצה, הנה הוא התעה את עצמו:

פירוש יט
יט וכן פי' רע"ס, ולפי פי' זה אין כאן מן התימה מה פשעו:

פירוש כ
כ לפי שלא אמר הכתוב אקשה את גופו ובשרו (פי' שיוכל לסבול) אלא אקשה את לבו:

פירוש כא
כא עיין אות יט וכן פי' רבינו סעדיה גאון (האמונות והדעות מאמר ד פ"ו) כי ד' חזק את לבו, כלומר נפשו וחיותו, ויחסו הכתוב אל הלב בעבור שהנפש בו, והוא אמרו "ואני אקשה את לב פרעה", וחזקתי את לב פרעה (למטה יד ד) כי אני הכבדתי את לבו (שם י, א) ונצטרך פרעה לחזוק נפשו שלא יאבד המכות ההם עד שישלמו לו

שאר המכות, וכבר ביאר לו זה באמרו (למטה ט) כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך וגו' ואולם בעבור זאת העמדתיך:

פירוש כב

כב עיין בשמונה פרקים להרמב"ם פ"ח, ובהלכות תשובה פ' ששי, ובפי' הרמב"ן, שהענין כמשמעו כי לעוצם פשעי פרעה אשר עשה ישראל רעות גדולות חנם, נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה:

פירוש כג

כג וכן ת"א ויוב"ע אָרִים יַת מְחַת גְבוּרְתִי, בעבור שההכאה היא ע"י היד כלשון בני אדם:

פירוש כד

כד עיין למעלה ג' טו, בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש כה

כה עיין למעלה שם שם:

פירוש כו

כו עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש כז

כז בקמץ גדול:

פירוש כח

כח בקמץ קטן שהוא צירי:

פירוש כט

כט וכן כתב הח' ז"ל בס' מאזנים, כי לעולם לא יסור הקמץ בכל פועל עבר:

פירוש ל

ל שהוא צירי:

פירוש לא

לא פי' היו"ד שבמלת וְיֵדְעוּ הוא סימן לעתיד, כי אינו מהשרש:

פירוש לב

לב ששרשו "שמר" ואין בשרשו יו"ד, אלא היו"ד הוא מאותיות **איתן**, והוא סימן לעתיד, אף כאן היו"ד במלת **וידעו** הוא סימן לעתיד ואינו מן השרש:

פירוש לג

לג ר"ל יו"ד **איתן** במלת וְיֵדְעוּ נקוד צירי המושך אחריו יו"ד משרש **ידע** הנעלם במכתב, ויהיה היו"ד יו"ד העתיד, ויו"ד השרש נבלע בצירי:

פירוש לד
לד וכן כתוב "כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך" (פסוק ט):

פירוש לה
לה במג"ט הגי' "ואח"כ יפרט":

פירוש לו
לו וכן יאמר הרמב"ם ז"ל בס' המורה, כי תפסוק הנבואה מהזקנים בעת זקנתם חוץ ממשה ואהרן:

פירוש לז
לז כן פי' הח' ז"ל (תה' צט ז) בעמוד ענן ידבר אליהם, ישוב על משה ואהרן ואין שמואל עמהם, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' כ יז ובפי' הקצר למעלה ד כ ולמטה טו טז) ובביאורי שם:

פירוש לח
לח פי' למשה ולאהרן:

פירוש לט
לט ובמקח"מ "וכל הנביאים הבאים אחריהם":

פירוש מ
מ ובאשר כל אות ומופת נעשה ע"י שניהם לכן אמר השם לשניהם למשה ולאהרן:

פירוש מא
מא באמרו לא ידעתי את השם (למעלה ה ב):

פירוש מב
מב יבקש מופת ועיין קרני אור:

פירוש מג
מג כי אעפ"י שהוא אומר לאהרן קח את מטך הוא מטה משה שנתנו לו:

פירוש מד
מד בַּמַּטֶּה:

פירוש מה
מה של משה:

פירוש מו
מו ובמקח"מ "וכתוב דבר השם למשה, ומטך וגו'":

פירוש מז
מז ומשה לא הכה רק אהרן הכה, ואמר ומטך, הנה זה לעד כי במטה משה היה (*) מטה אלהים, מטה משה, ומטה אהרן:

פירוש מח
מח דעתו שלא היה השם חקוק עליו:

פירוש מט
מט הצווי היה נטה ידך (י, יב) ומשה הטה במטהו (שם פ' יג) וכן בברד (ט, כב כג), כוונת הכתוב שהנטיה תהיה במטה שבידו:

פירוש נ
נ עיין למטה (טז יג) בפי' הח' ז"ל בהארוך ובהקצר ששם יחשוב העשרה נסים:

פירוש נא
נא כי שם כתיב "ויט משה את ידו על השמים" (י כב):

פירוש נב
נב וכן פי' שם הח' ז"ל "מדרך הסברא כי המטה היה בידו אעפ"י שאיננו כתוב":

פירוש נג
נג ולמטה ח יב יחשוב הח' ז"ל הארבה מהעליונים שהרוח הביאה:

פירוש נד
נד כי משה לא הכה היאור:

פירוש נה
נה ע"כ כתיב בהם, ויט אהרן את ידו:

פירוש נו
נו כן הוא (במד"ר פ' יח כג) לדעת י"א, ולא כן דעת הח' ז"ל שם:

פירוש נז
נז (למעלה ד ג) במראות הסנה:

פירוש נח
נח וכן פי' הרדי"א, כי לעיני פרעה ועבדיו נהפך לתנין היוצא מיאורי מצרים, ובלע התנין ההוא את תניניהם:

פירוש נט
נט וכן פי' רש"י ז"ל וכן הוא בפס"ז, "הוא תנין הוא נחש שאמר לו הקב"ה בסנה, לפי שנקרא פרעה תנין (יחז' כט ג) לפיכך נהפך המטה לפניו לתנין":

פירוש ס
ס ע"י תחבולות נעלמות:

פירוש סא
סא ר"ל חכמי הטבע, וכן כתב הח' ז"ל (דניאל ב ב):

פירוש סב
סב ר"ל בת ד' אותיות **חרטם**:

פירוש סג
סג כאן ובס' דניאל:

פירוש סד
סד צ"ל "בלהטיהם":

פירוש סה
סה צ"ל שלישית, בת שלש אותיות "להט" וכן הוא הגי' בבאר יצחק:

פירוש סו
סו הטעם שפעולתם עוברת ולא יעמוד כלהט החרב:

פירוש סז
סז שאין הדבר עומד רגע אחד כאותו המצב והראות, אבל מתנועע במהירות, כדי שעיני בני אדם לא ישלטו להשיג אמתתו:

פירוש סח
סח פי' כן חשבו הרודפים לפי דעתם:

פירוש סט
סט דעתם שצוהו השם להשליך המטה בארץ כדי להסיר היבושת ולקבל הלחות, ומתוך זה יקבל צורה חיונית, כי כפי הנחתם טבע החמר בפשטו צורה ולבשו צורה אחרת צריך שתקדם תנועה והשתנות המזג עד שיהיה נאות לקבל הצורה העתידה לבוא עליו:

פירוש ע
ע וכן הביא הח' ז"ל (למעלה ד ב) בשם דעת חכמי המחקר, וסיים, וכל דבריהם רוח:

פירוש עא
עא לשון הכתוב (תה' עח מא) ופי' הח' ז"ל שם, ששמו בלבם תיו וגבול שלא יוכלו לעברו, והוא מלשון והתוית תי"ו (יחז' ט ד):

פירוש עב
עב פי' בדרכי הטבע:

פירוש עג
עג אבן השואבת (מאגנעטשטיין) המושכת ושואבת אליה את הברזל והבדיל וכדומה:

פירוש עד
עד (ברוסטין):

פירוש עה
עה דג המרעיש את איברי האדם כשיגע בו, כי יש לו סגולת כלי העלעקטריציטעט, ונקרא ג"כ דג המחריד, או דג הרטט, עיין (תולדות הארץ מערכת הדגים):

פירוש עו
עו עיין (איוב לז ולח ולט):

פירוש עז
עז פי' שבעת היותו לתנין בלע שאר התנינים, ואח"כ כאשר שב למטה לא נמצאו שם מטות החרטומים רק מטה אהרן, ולא נדע כי באו אל קרבו:

פירוש עח
עח יפרש מפני מה קראו מטה אהרן בהיותו לתנין ובעת הבליעה, מפני שכן קראו הכתוב בתחלה מטה אהרן, כמש"כ "וישלך אהרן את מטהו":

פירוש עט
עט ובמקח"מ "אחר ששב מטה"

פירוש פ
פ פי' אחר ששבו כולם למטות בלע מטה אהרן את מטותם:

פירוש פא
פא שיבלע מטה למטה:

פירוש פב
פב אף שבלע מטה אהרן את מטותם התחזק לבו לאמר גם אהרן בכשפים עשה וכן פי' הרשב"ם:

פירוש פג
פג וכן דעת הרא"ם שהוא פועל עבר, ולדעת רש"י ז"ל הוא שם דבר, ועיין קרני אור:

פירוש פד
פד ופירושם עבר:

פירוש פה
פה הוא צירי:

פירוש פו
פו פי' לפי שלא ידגש האל"ף הבא אחריו:

פירוש פז
פז מבנין פיקד, הוא דגש וראוי להיות מְאֵן חֵרֵף ולפי שאותיות **אהחער** בלתי מוכשרות לקבל דגש, באה נקודת הדגש להתחבר עם החירק ונעשה צירי מֵאֵן חֵרֵף:

פירוש פח
פח וזמן עלות היאור הוא בכל עת שוה בערך ימי סיון תמוז ואב, כי כן ספרו הנוסעים:

פירוש פט
פט ובמקח"מ הגי' "יעלה":

פירוש צ
צ למעלה (ד ג) והנחש הוא זולת התנין, ואמר לנחש שהוא תחלת האותות:

פירוש צא
צא כי המטה היה מטה משה:

פירוש צב
צב להראות הרואים שהשם עשה בשבילו:

פירוש צג
צג וכפי' הרמב"ן, שבצאת המלך לשם ילכו מרבית העם אחריו, וציוה השם שיעשה משה האות שהוא מכת היאור לעיני המלך ולעיני העם, אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה, ואם לא יעשו כן יהיו גם הם חייבים להענש:

פירוש צד
צד רק מופת:

פירוש צה
צה היה צ"ל:

פירוש צו
צו שלוחו של השם בגזרתו:

פירוש צז
צז כדי להפריש בין דברי השם השולח לדברי השליח:

פירוש צח
צח ואהרן הכה:

פירוש צט
צט כי אהרן היה המדבר על פי משה ומליץ הדברים לפרעה:

פירוש ק
ק למעלה (ד ג):

פירוש קא
קא בשביל משה:

פירוש קב
קב כי משה טען והן לא יאמינו לי (למעלה ד א):

פירוש קג
קג פי' שם המין:

פירוש קד
קד ונו"ן נלאו, אינה שרש, כי שרשו לאה, והוא סי' לבנין נפעל:

פירוש קה
קה וכן פי' הרשב"ם, שכל ונלאו כפל לשון של לא יוכלו, ועיין בפי' הרשב"ם (בראי יט יא):

פירוש קו
קו והוא דעת מנחם, עיין (מחברת מנחם שרש לא) ופי' שם, ענין עמל ויגיעה:

פירוש קז
קז פי' ואיננו רחוק:

פירוש קח
קח זו נילוס:

פירוש קט
קט להפוך אותם לדם:

פירוש קי
קי והם נהרות המושכין כעין נהרות שלנו:

פירוש קיא
קיא פי' כי הנהרות אינם היאור, רק שיחור הוא היאור, והוא נילוס, ונקודת ההפסק צ"ל אחר "שיחור" ולא אחר "היאור" כמו שנדפס בכל החומשים:

פירוש קיב
קיב לבד היאור פי' חוץ מנילוס:

פירוש קיג
קיג כי היאור הוא נילוס, והוא היה אחד בכל מצרים, ובעבור שהיאור במקומות רבים בארץ מצרים, ע"כ יאמר "יאריהם":

פירוש קיד
קיד כינוס מים במקום אחד, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קטו
קטו בארות באל"ף הם מים חיים, מים הנובעים שאין להם סוף:

פירוש קטז
קטז בוי"ו הם מים מכונסים שאין מוצא להם מהארץ:

פירוש קיז
קיז הגאון ז"ל יחלק בין מימי, ובין מי, הביאם רב"ח, לשון מימי נזכר על המים הראוים לשתות כמו ונתן מימיו (במד' כ ח), ברך את לחמך ואת מימיך (למטה כג כה) סתם את מוצא מימי גיחון (דה"ב לב ל) מימינו בכסף שתינו (איכה ה ד) ולשון מי נזכר על שאינם ראוים לשתות, כמו מפני מי המבול (בראי ז ז) מעבור מי נח (ישעי' נד ט) את

מי הים (למטה טו יט), וזה שאמר הכתוב כי לא יכלו לשתות ממימי היאור, שהיו מתוקים וראוים לשתיה:

פירוש קיח
קיח ובמקום שנכתב "מי" על המים שאינם ראוים לשתיה, על מים המרים:

פירוש קיט
קיט כי מי הים הם מרים:

פירוש קכ
קכ ומי הירדן היו מים מתוקים, ונכתב "מֵי" ויסתור דברי הגאון, ורב"ח כתב וע"ז יש להשיב בירדן שהזכיר הכתוב את שניהם מימי ומי, לפי שהירדן היו קצת מימיו ראוים לשתות וקצתן לא:

פירוש קכא
קכא עתה יפרש ויביא ראיות כי אין הבדל בין מימי ובין מי:

פירוש קכב
קכב פי' סימן המדבר בעדו, או בעד אחרים, בין נוכח, בין נסתר, בין זכר, בין נקבה, לעולם היא כפולה:

פירוש קכג
קכג מד"ב, ובעד אחרים לנוכח:

פירוש קכד
קכד כמו הפך את מימיהם לדם (תה' קה כט):

פירוש קכה
קכה בלשון יחיד, כי לא מצאנו כן בכל המקרא, כ"א **מימיו** (ישעי' נח יא) ולנקבה **מימיה** (ירמי' ו ז):

פירוש קכו
קכו עיין (ברא' א ב יהל אור אות קמח):

פירוש קכז
קכז עיין אות קי"ג:

פירוש קכח
קכח צ"ל "נקיק" הוא חפירה עמוקה בסלעים לכינוס מים חיים:

פירוש קכט
קכט קיצר הכתוב ולא הזכיר נטיית ידו על מימי מצרים:

פירוש קל
קל ושרשו, לוט":

פירוש קלא
קלא ויהיה פי' בלטיהם בסתריהן, ועיין רש"י ז"ל וברא"ם:

פירוש קלב
קלב כי שרשו "לוט":

פירוש קלג
קלג לדעת הח' ז"ל אין שרש בלהטיהם ובלטיהם אחד, כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה, רק שהב' שרשו "לוט" והא' "להט" (רש"ד):

פירוש קלד
קלד רק המים המגולים הנראים על הארץ:

פירוש קלה
קלה כמ"ש "ויחפרו כל מצרים" (פ' כד):

פירוש קלו
קלו "וי"ג למעשיהם":

פירוש קלז
קלז ובמקח"מ "כי אהרן הפך את היאור שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם":

פירוש קלח
קלח והיה מתחדש אות הדם במים הבאים בגבולם:

פירוש קלט
קלט כמו שהעיד הכתוב וימלא שבעת ימים(פ' כה) והנה דעת הח' ז"ל כי רק זאת המכה עמדה שבעת ימים עיין (פ' כה) ועיין קרני אור:

פירוש קמ
קמ ופי' גם לזאת, לזאת המכה, כש"כ למופת של תנין שלא היה מצטער בו:

פירוש קמא
קמא כן הוא (תנחומא א וארא אות יג, תנחומא ב אות יד, שמו"ר פ"ט י, במד"ר פ"ט יד, דב"ר פ"ג ח, שו"ט מזמור עח):

פירוש קמב
קמב פי' למה לא נכתב זה הפלא בתורה:

פירוש קמג
קמג כי כולם סבלו מזה:

פירוש קמד
קמד כי כתוב (פ' כט) ובעמך, שהוא כלל לכל מצרים, ואח"כ כתוב ובכל עבדיך (שם) וידוע כי ישראל הם עבדיו, כמ"ש, "ויעבידו מצרים את בנ"י בפרך" (למעלה א יג) ונאמר עבדים היינו לפרעה במצרים (דבר' ו כא):

פירוש קמה
קמה כי בדם נאמר ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם, ויחפרו כל מצרים סביבות היאור, כי לא יכלו לשתות וגו', ובצפרדעים כתיב וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך (ח, ז) והעברים בכלל עבדיו, ובכנים כתיב כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים (שם יג):

פירוש קמו
קמו כי כן כתוב והפליתי (ח יח):

פירוש קמז
קמז כתיב, והפלה ד' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים (ט ד):

פירוש קמח
קמח כתיב, רק בארץ גושן אשר שם ב"י לא היה ברד (ט כו):

פירוש קמט
קמט פי' בעבור מות מקניהם, וכן בחשך מפורש, ולכל ב"י היה אור במושבותם (י, כג), ובמכות בכורות, ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף (יב כג):

פירוש קנ
קנ שלא הי' בם סכנת נפשות, לכך לא הפריש השם:

פירוש קנא
קנא פי' אעפ"י שהארבה אכל שדות ישראל והעצים אין זה היזק להם, כי הם יוצאים ממצרים, ועזבו שם שדותיהם וכרמיהם:

פירוש קנב
קנב באין הפרש:

פירוש קנג
קנג וכן פי' הרשב"ם שכתב "כך היה מכת היאור", כלומר זו לבדה נמשכה שבעת ימים:

פירוש קנד
קנד וכן הוא דעת הרדי"א וכן פי' הרמבמ"ן:

פירוש קנה
קנה פי' שיאמר לו זה באמצעות אהרן:

פירוש קנו
קנו שני פעמים היה משה מתרה את פרעה בשני מכות, ובשלישי לא התרה, וכן בכל סדר וסדר (רשב"ם):

פירוש קנז
קנז פה לא ציוה לו שילך אל היאור, אך יבוא אל ארמונו ושם ידבר עמו:

פירוש קנח
קנח וכן הענין בכל הדברים שצוה השם ית' למשה שיאמר לפרעה, כי כבר שמהו השם לו לפה בכל אשר ישולח אל פרעה:

פירוש קנט
קנט והוא כמו "ממאן":

פירוש קס
קס כאלו כתוב "ומשבח":

פירוש קסא
קסא מכה שיש בה השחתה, והיא קרואה נגיפה:

פירוש קסב
קסב זהו דעת רבינו חננאל, הביאו המפרשים הרמב"ן ורב"ח, והוא הנקרא בל"א (קראקאדיל) ואומרים כי לפעמים יוצא מן המים שבנהר נילוס ששם גדולו ויוצא אל שפת הנהר, ובולע מה שמוצא שנים או שלשה בני אדם ביחד, ואין שולטים בגופו חנית וחצים אלא אם יתכוונו לתקוע בבטנו:

פירוש קסג
קסג והוא הנקרא בל"א (פראש) ובערבי צפדע, ובארמית ארדעא אשר שניהם בנו שם צפרדע בעברית (געזעניום):

פירוש קסד
קסד וכן כתב הרדי"א "ועד היום הזה יוצאים לפעמים מיאור נילוס אל השפה לטרוף טרף באדם ובבהמה":

פירוש קסה
קסה בה"א הידיעה, מפני שהוא ידוע:

פירוש קסו
קסו וכן פי' שם הח' ז"ל "ישרצו פועל יוצא, וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים" ועיין ביאורי שם:

פירוש קסז
קסז כי השמות אשר הם על משקל זה בטבעם שלא ישתנו בסמיכות:

פירוש קסח
קסח וכן כתב הח' ז"ל שם "וסמך הבל אל הבלים, ואם לא ימצא מהשמות שהם על משקל ארץ שישתנה, חוץ מחדר משכבך, וסגור דלתך, מספר חמתך". עיין למטה יג יב:

פירוש קסט
קסט היא העריבה שלשין בה העיסה, ומפני שישימו שם השאור, קראם משארותיך, וכן פי' הח' ז"ל (יב לד) על משארותם צרורות בשמלותם, כלי עץ. ועיין באורי שם:

פירוש קע
קע כי בם לא נגעה המכה, וידייק מהכפל כי אחרי שכבר אמר, ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך, למה חזר עוד הפעם בפ' כט "ובכה ובעמך ובכל עבדיך וגו'" ויאמר יפת שהכתוב בא למעט ישראל:

פירוש קעא
קעא והח' ז"ל יאמר שאין להוכיח מזה שהמכה לא נגעה בישראל:

פירוש קעב
קעב וישראל ג"כ נכללים בזה כדעתו (פ' כד):

פירוש קעג
קעג ובפי' הארוך הביא הפי' בשם יפת:

פירוש קעד
קעד כדעתו (פ' כז) שהוא המין הידוע (פראש) והם קטנים:

פרק ח

פירוש א
א כי הכתוב לא הזכירם, ובמכת דם היה גם על מקוה מים:

פירוש ב
ב וכן פי' הח' ז"ל (למעלה ז טו) במכת הדם, שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיטה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם:

פירוש ג
ג וכן פי' הרד"ק בשרשיו "ויתכן להיותו שם כלל המין ולא שיאמר על אחת מהן":

פירוש ד
ד וכן כתב (פסוק יג):

פירוש ה
ה וכן כתב (צחות) "ויש לשון זכר מחובר על לשון נקבות, לוח, לוחות, והפך זה, אשה, נשים, פילגש פילגשים":

פירוש ו
ו לקחו כלי מלא מים שהיה בם ביצי צפרדע ובלטיהם מהרו יציאת הצפרדעים מן הבצים:

פירוש ז
ז וכן כתב הרלב"ג, יתכן שעשו זה במים מועטים שהביאו לפניהם:

פירוש ח
ח פי' ולא יכלו להסירה:

פירוש ט
ט מבנין הפעיל:

פירוש י
י כי אחרי שמשה אמר לו למתי אעתיר לך, היה לו לומר העתיר אל ד', ואמר העתירו בל"ר, דרך מוסר שיאמר לשניהם, לפי שאהרן היה עומד עמו:

פירוש יא
יא ממכת הדם:

פירוש יב
יב ופי' שם הח' ז"ל וצפרדע וכבר השחית אותם:

פירוש יג
יג ועיין בפי' הח' ז"ל (בר' כה כא) ובביאורי שם:

פירוש יד
יד והתפארת יהיה על ידי שיקוים מבוקשך:

פירוש טו
טו מיד שימותו:

פירוש טז
טז ותדע שאין הדבר במקרה:

פירוש יז
יז ואמר תשארנה כמו שהיו שם טרם עלותם:

פירוש יח
יח שיזכיר גם בנהרות ובאגמים תשארנה, כי המכוון אחד:

פירוש יט
יט וכן במדרש שכל טוב "כך אמר משה לתפארת יהא לך הדבר הזהר כל זמן שאתה שואל, עלי להזקק לך":

פירוש כ

כ וכן הוא במדרש שכל טוב" אעתיר לך, כלומר בשבילך, ולעבדיך, בשביל עבדיך, היינו רואי פני המלך, ולעמך, בשביל עמך":

פירוש כא

כא עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש כב

כב והיא מחויבת מצד המערכה השמימיית:

פירוש כג

כג ובמקח"מ "היה":

פירוש כד

כד והנה חשב פרעה כי משה אמר זה להיותו משער שכבר הגיע עת סורם, כי הוא יחשב שירצה פרעה שיסורו תיכף, ולזה שם הענין בבחירתו:

פירוש כה

כה והתחכם פרעה כנגד זאת המחשבה, והאריך הזמן ואמר למחר, וכן פי' הרלב"ג:

פירוש כו

כו כי היה צ"ל מלעיל כדין נע"ו והכפולים, וכן כתב הרד"ק במכלול:

פירוש כז

כז ושם הוא ג"כ מלרע והיה צ"ל מלעיל, וכן כתב הרד"ק בשרש "שום" ועיין במ"ש שכתב "ובמסורה לית מלרע":

פירוש כח

כח כי גם במלך שלטו הצפרדעים:

פירוש כט

כט ותלה הגדולה בו הוצרך להתאמץ בתפלה ולצעוק:

פירוש ל

ל פי' שיסור הצפרדעים למחר:

פירוש לא

לא ר"ל שאות הזמן שנתן משה לפרעה היה מעצמו, והשם הסכים לדעתו בזה, כי עצת מלאכיו נאמן ביתו השלים:

פירוש לב

לב ענינו ענין קבוץ:

פירוש לג

לג ופי' הרד"ק שם צבור וצבורים, וכן פי' פה צבורים צבורים:

פירוש לד
לד והוא הפך הצרה והצוקה:

פירוש לה
לה ר"ל מקור מבנין הפעיל:

פירוש לו
לו כי היה צ"ל "והכביד":

פירוש לז
לז וכן פי' הרשב"ם "לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאליו, אלא הוא הרשיע להכביד את לבו":

פירוש לח
לח ובמקח"מ "השלשה מכות הראשונות":

פירוש לט
לט עיין בפי' הקצר (למעלה ז ט):

פירוש מ
מ ובמג"ט וכן במק"ג קהלות משה "הביאם" ועיין בפי' הקצר (למעלה ז ט) ששם יחשוב הארבה בתחתיים:

פירוש מא
מא אך בשיתוף עם אהרן, ובמקח"מ לא יגרוס הששה תיבות "גם מכת השחין היתה על ידו", והדין עמו, כי יבאר אותה אחרי כן "ואחת בלא מטה" וכו':

פירוש מב
מב והנה ג' של אהרן שהם דם צפרדע כנים, וכן ג' שע"י משה שהם ברד ארבה וחושך, נעשו ע"י המטה, והאחרים נעשו בלא מטה:

פירוש מג
מג שאין פירושו יהיה לאבק, אחרי כי הוא בעצמו אבק, רק פירושו, והיה לאבק וקאי על מלות "על כל ארץ מצרים":

פירוש מד
מד אף כאן והיה לכנים, פי' שע"י הכאתו כאלו יוליד כנים ויהיו בכל ארץ מצרים:

פירוש מה
מה אעפ"י שלא עשה המעשה אלא אהרן בכל זאת אמר ויעשו:

פירוש מו
מו אמר ויעשו על האמירה שאמר לאהרן שיכה במטה:

פירוש מז
מז ומשה לא הכה את היאור רק אמר לאהרן שיכה, ובכל זאת אמר "אשר הכית":

פירוש מח

מח וכן כתב הרד"ק בשרש "כן" שהוא כלל על המין, וכן במכלל, לשון יחיד על רבים, והוא דרך כלל:

פירוש מט

מט פי' שהמ"ם הוא תחת ה"א כנה, א"כ הוא ל"נ:

פירוש נ

נ פי' המ"ם איננו שרש:

פירוש נא

נא יתרץ על השאלה שיש בזה, הלא המ"ם בסוף הוא סימן לז', ע"כ יאמר שלפעמים הוא סימן לנ':

פירוש נב

נב שהוא ג"כ ביו"ד מ"ם כסימן לז', והוא לנ', והראיה, כי האחת וכו'::

פירוש נג

נג יאמר, ותעל שהוא שהוא ל"נ על הצפרדע, ובכל זאת יאמר צפרדעים ביו"ד מ"ם כסימן לז', ולא הצפרדעות, א"כ יש לפעמים במ"ם ג"כ ל"נ:

פירוש נד

נד ובזה יסיים ראייתו שהמ"ם איננו שרש, כי על לשון רבים יאמר כנים, א"כ על יחיד צ"ל "כן", ואלו היה המ"ם שרש, היה ראוי להוות כנמים, או כינמים, אלא שרשו "כן"..:

פירוש נה

נה וכן כתב הרד"ק בשרש "חנן" ויצאה חנם (שמות כא יא) המ"ם נוספת כמ"ם ריקם, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' לא מב, ולמעלה ג כא) ובביאורי שם):

פירוש נו

נו ר"ל כנים שלהם:

פירוש נז

נז כי שרשו "כן" ולא "כנה":

פירוש נח

נח פי' כמו פת לחם (ברא' יח ה) שפי' חתיכת לחם, הוא מן פתות אותה פתים (ויקרא ב ו) שענינו חתיכה ושבר:

פירוש נט

נט ובא במלת האהלי, כנוי עם ה"א הידיעה וכן פי' הרד"ק שם, בשתי ידיעות כמו "והחציו" (יהושע ח לג) הערכך (ויקרא כז כג) כן במלת "הכנם" ה"א הידיעה עם כנוי נסתרים:

פירוש ס
ס והוצרך הכתוב להודיע זאת כי ברגע הכותו במקום שעמד היו כל עפר הארץ כנים:

פירוש סא
סא שהכה במטה במקום אחד, ונהפכו כל המים אשר ביאור לדם:

פירוש סב
סב שזרק משה במקום אחד. והיה לאבק על כל ארץ מצרים וגו' לשחין פורח וגו' (למטה ט ט):

פירוש סג
סג וכן פי' במכת הדם (למעלה ז טו) וכן במכת הצפרדעים (פ' ב), וכן יפרש פה, כי מרגע שיטה ידו במטה להכות את עפר הארץ, מאז תחל המכה:

פירוש סד
סד וכן פי' הרמב"ן:

פירוש סה
סה אחר שאמר ותהי הכנם (פ' יג):

פירוש סו
סו כי המכה היתה אף בחרטומים, והרש"ד כתב, שהוא הכלל שאחריו פרט:

פירוש סז
סז במקום שעמדו:

פירוש סח
סח כי לא המטה פעל זה:

פירוש סט
סט כ"א מעשה ד':

פירוש ע
ע עיין בפי' הח' ז"ל דבר' לא טז) ושם ירמוז דעתו במלות "אלהי הארץ":

פירוש עא
עא ואצל דם וצפרדע לא הזכיר צרת הבהמה:

פירוש עב
עב במקח"מ לא נכתב "גם":

פירוש עג
עג כמ"כ לא נכתב שם "אהרן":

פירוש עד
עד ושם נכתב "על יד אהרן":

פירוש עה

עה שהיא מכת אלהים לפי המערכת ולא נעשה ע"י משה ואהרן, וכאילו אמרו זה להורות שאין יתרון למשה ואהרן עליהם:

פירוש עו

עו למעלה בפי' הקצר ג טו, ה ב, ובפי' הארוך ו ב:

פירוש עז

עז ואמר (למעלה ה ב) "מי ד' אשר אשמע בקולו" ופי' הח' ז"ל, מי ד' שהוא האלהים:

פירוש עח

עח וכן ת"א "מָחָא מן קדם ד' ", כדי להרחיק ההגשמה:

פירוש עט

עט פי' שלא אמרו אצבע ד' אלהים שהוא אלהי ישראל:

פירוש פ

פ במכת הברד (למטה ט כז כח) ובארבה (למטה י, ח יט) ובחשך (י, כד) ובמכת בכורות (יב, לא):

פירוש פא

פא ובמקח"מ לא נכתב "דבר":

פירוש פב

פב וע"כ אמרו לו שלא באה מכח משה מאת השם, רק כפי מערכת הכוכבים וע"כ לא ידע משה ממנה ולכן לא התרה:

פירוש פג

פג שם העצם (ועיין למטה ט כח):

פירוש פד

פד והמצריים רובם ככולם מוכי סנורים, כי הוא מן החלאים הארציים מסבת חמימות ארצם ומאבק וחול והעדר המטר, וטבע העין מימיי, וכי יביט במים שהם ממש טבעם יאירו העינים כי כל דבר יבקש את הנאות לטבעו, כי מצא מין את מינו וניעור, והעדות ברורה כי הדמע יוצא מהם:

פירוש פה

פה כי הוא בינוני הפעיל משרש "שלח" והפעל שלח לא יבוא בבנין הפעיל לרוב:

פירוש פו

פו מבנין הפעיל:

פירוש פז
פז וכן הוא תנחומא א אות יד דעת ר' יהודה, ובשו"ט א וב (מזמור עח) דעת ר' נחמיה וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש פח
פח וכן ת"א "ואף ארעא דאנון עלה" ר"ל גם המקומות שאין עליהם בתים:

פירוש פט
פט וכן פי' רוו"ה "הערוב בה"א הידיעה קצת ראיה שערוב מין חיה ידועה":

פירוש צ
צ וכן פי' רש"י ז"ל "כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא":

פירוש צא
צא ושרשו "פלא":

פירוש צב
צב ושרשו "פלה":

פירוש צג
צג וכן פי' הרדי"א שענין בפדות (פ' יט) שמאותו היום נסתלק השעבוד מישראל:

פירוש צד
צד כמו שפי' (למעלה ה ג):

פירוש צה
צה ובמקח"מ "המלכות":

פירוש צו
צו ועיין ברמב"ן מה שהשיג ע"ז:

פירוש צז
צז פי' באמצע הגוף:

פירוש צח
צח וכן פי' שם הח' ז"ל, שהוא באמצע היישוב באורך וברוחב:

פירוש צט
צט ע"כ יופיע אלהים מציון:

פירוש ק
ק וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז:

פירוש קא
קא פי' שהפדות הוא שיפדו וינצלו הם מן הערוב, והוא הפרש והכרה בין עמי ועמך:

פירוש קב
קב כי במצרים במקום שימצאו מצריים ועברים יכיר הערוב המצרי לשפוך חמתו עליו ולעשות שליחותו בו:

פירוש קג
קג כי שם היו רק עברים:

פירוש קד
קד כי הניח להם זמן כל היום ההוא אולי ינחמו:

פירוש קה
קה לפי שבההתראה לא נאמר כבד, לכן פי' הח' ז"ל מעצמו:

פירוש קו
קו וכן פי' (למעלה ז כד):

פירוש קז
קז פי' על שלא הניח להם לזבוח:

פירוש קח
קח מה שאמר לכו זבחו בארץ:

פירוש קט
קט כי היה ירא שלא יברחו:

פירוש קי
קי תיקון לשון של משה רבינו בכתבו התורה:

פירוש קיא
קיא וכן פי' ז"ל בראשונה "תועבת מצרים, יראת מצרים, ואצל ישראל קורא אותה תועבה" כי איך אפשר שיקרא דתו תועבה, וכן ת"א "בְּעִירָא דְמצראי דַחְלִין ליה", משמע שסובר שהוא יראתם ומשה כתב כן בלשון גנאי:

פירוש קיב
קיב ר' ישועה הנ"ל:

פירוש קיג
קיג ור"י קארו (תולדות יצחק) כתב "ונראה לי להשיב לקושית ר' אברהם לפירוש הראשון שלכבוד טלה שהוא מבשר לא יאכלו כל בשר גם גדי ושור":

פירוש קיד
קיד הם אנשי הינדי"א, וגם המצרים הם בני חם:

פירוש קטו
קטו כי הם נמשכו אחרי הוראת הדעת, והדעת תשפוט כי כל כאב הוא רע, הנה נמנעו מאכול החי כדי שלא יביאו עליו כאב מפני צער בע"ח, ותורתינו התירה לאכול החי ע"י שחיטה:

פירוש קטז
קטז עיי"ש בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם:

פירוש קיז
קיז ובמקח"מ "על כל אשר לו"

פירוש קיח
קיח (ברא' לט ו):

פירוש קיט
קיט ובמקח"מ "בעבור היותו עברי":

פירוש קכ
קכ (למטה יב ז):

פירוש קכא
קכא כי תחסר ה"א התימה:

פירוש קכב
קכב מלת הן תשמש כמו ה"א התימה כמו הֲנִזְבַּח:

פירוש קכג
קכג דרך שאלה ותמיה:

פירוש קכד
קכד ר"ל ההיתה כזאת?:

פירוש קכה
קכה וכן במדרש שכל טוב "לא שאנו פוסקין עמך כמה וכיצד אלא כאשר יאמר אלינו":

פירוש קכו
קכו ויש מתרצין קושיתו, אחר שאשלח עתיד, והעתירו צווי, והטעם אנכי אשלח אתכם, לבד עתה העתירו בעדי:

פירוש קכז
קכז ר"ל אעפ"י שהוא קל היה ראוי להיות התי"ו בדגש ר"ל הַתֵּל:

פירוש קכח
קכח ששרשה דבר, והיא דגושה:

פירוש קכט
קכט צ"ל כהתל באנוש תְּהָתֵּלו בו (איוב יג ט) והם אינם דגושות:

פירוש קל
קל שהיא בדגש וכן כתב הרד"ק בשרש "התל", "פעל כבד ועיקרו להדגש, וכן "אל יוסף פרעה התל" "אם כהתל באנוש תהתלו בו, ובא על תשפטו בדגש "וַיְהַתֵּל בהם אליהו":

פירוש קלא
קלא וכן יאמר הח' ז"ל (ברא' לא ז) על "התל בי" "מלה זרה בעבור היות התי"ו רפה, כי עיקרו להדגש כמו "וַיְהַתֵּל בהם אליהו" דרך לעג":

פירוש קלב
קלב מבנין הקל:

פירוש קלג
קלג מבנין הכבד, והקל עם הכבד יוצאים לפעולה אחת, רק אפשר במקום הזה הכבד היה מורה לחוזק הפעולה:

פירוש קלד
קלד מהכבד:

פירוש קלה
קלה מהקל:

פירוש קלו
קלו עיין רש"י ז"ל, ובנתה"ש מה שכתב בזה:

פירוש קלז
קלז וכמו שיבאר:

פירוש קלח
קלח כי שרשו **סור** מנחי העי"י וי"ו, שרק ב' אותיות מורגשות במבטא:

פירוש קלט
קלט של השרש:

פירוש קמ
קמ ושרשם **קום שוב**:

פירוש קמא
קמא כי אותיות **אהחער** אינן מקבלים דגש:

פירוש קמב
קמב ישתנה לפתח להרחיבם:

פירוש קמג
קמג בסגול:

פירוש קמד
קמד פי' אחת מאותיות **אהחער**:

פירוש קמה
קמה שהוא בסגו"ל:

פירוש קמו
קמו ואין הבדל בזה בין הקל והכבד, וא"כ זרה היא בדקדוק:

פירוש קמז
קמז שהוא מבנין הכבד וראוי להיות בסגול:

פירוש קמח
קמח כי מעצמו סר, והורחב הסמ"ך בפתח בעבור הרי"ש:

פירוש קמט
קמט וההבדל בין קל וכבד עומד ויוצא:

פירוש קנ
קנ שהוא עצמו נתכוין להכביד את לבו וכן פי' הרשב"ם (למעלה ז כג):

פרק ט

פירוש א
א מלת "בוא" יורה שיבא אל ארמונו, כי הי"ל "לך אל פרעה" ועיין קרני אור (למעלה ז כו הערה ל):

פירוש ב
ב ובמקח"מ הביא זאת בשם "ר' ישועה":

פירוש ג
ג ובמקח"מ "וברגע אחד ימותו חיים אין מספר":

פירוש ד
ד ובשינוי האויר ימותו רבים:

פירוש ה
ה ובמקח"מ "שהוא":

פירוש ו
ו והוא האויר:

פירוש ז
ז וברד ברדתו ברקים רוצצו, ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם מן הרעש האיום, ותהלך אש מתלקחת בתוך הברד, הפליא לעשות כי לא נמס הברד והאש לא נכבתה (חיי משה):

פירוש ח
ח שהיה מבע"ח המעופפים באויר:

פירוש ט
ט שהיתה ג"כ מכה באויר, שבהיותו זך וספיריי בטבעו נתחדש בו עובי כפול ומכופל באופן שלא יוכל ניצוץ השמש לעבור על הארץ:

פירוש י
י ובמקח"מ "מכת":

פירוש יא
יא והח' ז"ל יתאים כלו עם ידידיה האלכסנדרני בס' חיי משה:

פירוש יב
יב וכן פי' ר"ש ן' מלך:

פירוש יג
יג תואר במקום פועל, ונפתח החי"ת בעבור היותו מאותיות הגרון:

פירוש יד
יד ענין אחיזה שהוא קשור עם בי"ת, והיל"ל ועודך מחזיק ידך בם, כי האחיזה צריכה להיות בדבר או ביד או הדומה לו:

פירוש טו
טו כי מחזיק הוא פועל יוצא, והנה חסר, בו יד או רגל אף כאן פי' מחזיק ידך בם:

פירוש טז
טז וי"ו תחת יו"ד:

פירוש יז
יז היו"ד בצירי וצ"ל קויי וכן פי' הרד"ק שם, אף כאן נתחלפה הוי"ו ביו"ד וצ"ל הווה:

פירוש יח
יח ש"ז למיתת מגפה או למיתה חטופה, והוא מלשון כריתה:

פירוש יט
יט ופי' הרד"ק שם, ותמית מענין דבר כבד מאוד:

פירוש כ
כ והמכוון אחד:

פירוש כא
כא כי אין לנו פי' אחר:

פירוש כב
כב ובא פה בקשור מלת השלילה, וענינו שלילה כללית:

פירוש כג
כג שהוא ג"כ שלילה כללית:

פירוש כד
כד שלא יאמרו מכת מדינה היא:

פירוש כה
כה במכת הברד, ואם נאמר שמתו כולם בדבר איזה מקנה היה להם להעיז:

פירוש כו
כו הכה הברד, ושם פי' ג"כ רובו:

פירוש כז
כז "הנשארת לכם מן הברד" ואם הברד השחית הכל, מה היה לארבה לאכול, אלא הכתוב, על הרוב יאמר כל:

פירוש כח
כח שפירושו על הרוב:

פירוש כט
כט (למטה יד כח) על הפ' "לא נשאר בהם עד אחד" שאפילו אחד לא נמלט:

פירוש ל
ל הגי' הישרה בבאר יצחק "לא חשש מהמקנה מכובד לבו" (ואח"כ יביא מפסוק ח) **ויאמר** לא הזכיר בזאת המכה וכו':

פירוש לא
לא לבלתי שלח את העם:

פירוש לב
לב עיין רש"י והוא שת"ז לאפר השחור הנשאר מן הגחלים והוא קל לפוח:

פירוש לג
לג והפיח ההוא היה מעבה האויר ומפסידו, ועושה שחין אבעבעת:

פירוש לד
לד כדעתו (למעלה ז כד):

פירוש לה
לה ושרשו "בעה" מנחי למ"ד ה"א, ונפל למ"ד הפעל והיא הה"א:

פירוש לו
לו הפ"א והעי"ן כפולים:

פירוש לז
לז שרשם "שעה" "שגה":

פירוש לח
לח מן הפיח:

פירוש לט
לט בחזרה ממעלה:

פירוש מ
מ כל הממלכה, וירד כמו מטר של אבק על האדם ועל הבהמה:

פירוש מא
מא ושעל ידו יצמחו בועות מלאות מורסא ולחלוח:

פירוש מב
מב פסוק י:

פירוש מג
מג כי הכתוב יאמר "ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה", ויהיה פי', שחין אבעבעת, שחין פרח:

פירוש מד
מד פסוק ח:

פירוש מה
מה וכפי' רש"י ז"ל, שזרק מה שבחפניו ושבחופן אהרן:

פירוש מו
מו והיו יכולים לשמט עצמם לפי שעה ממשה ולאמר כי הם אינם לוקים עם שאר בני העם:

פירוש מז
מז אבל לא כן בשחין כי היה השחין גם בהם:

פירוש מח
מח וכן כתב החזקוני "לפי סברת שיקול הדעת יש פתחון פה לבעל דין לחלוק ולומר על מכת דבר וברד שלא שמשו רביע החדש":

פירוש מט
מט כי מיתת דבר היא מיתה פתאומית בלי המשך זמן:

פירוש נ
נ ויסכים לקבלת חז"ל:

פירוש נא
נא עיין בפי' הח' ז"ל (דבר' ה כו):

פירוש נב
נב כי מקודם היה בפשעו וזדונו, ובפעם הזאת אמץ השם את לבבו:

פירוש נג
נג למעלה ז טו "הנה יוצא המימה" פי' הח' ז"ל, שאז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה, ובמכת הערוב (ח טז) פי' הח' ז"ל, כי ראות המים טוב לעינים, ופה במכת הברד אמר עוד, השכם בבקר ולא הזכיר שהוא יוצא המימה, ופי' אולי היה לו צורך אחר:

פירוש נד
נד ולא ישיגנו וציוה לו שישכים בבקר:

פירוש נה
נה בלשון רבים:

פירוש נו
נו וכן פי' הרשב"ם:

פירוש נז
נז כי הברד היה משחית התבואה ומביא הרעב והוא קשה מכל המכות וכלן נכללנות בו:

פירוש נח
נח כי ממלת אין כמוני, משמע שח"ו יש בע"ז ממש והם אלוהות אבל לא כמוני, לזה אמר לפי מחשבת המצריים שיש בהם ממש להרע או להיטיב:

פירוש נט
נט כי כל המכות שהבאתי עליך עד עתה לא שמת לבך אליהן:

פירוש ס
ס כי שרשו נַכֶּה וראוי להיות וַאַכֶּה ודגש הכ"ף להתבלע הנון, ולפי שהטעם מלעיל לסבת וי"ו ההפוך, נחסרה הה"א שלא תנוח אחרי הת"ק שאין בהנגינה, ובא הכ"ף בשו"א בלי דגש, כמו "ואט אליו אוכיל" ששרשו" נטה":

פירוש סא
סא ר"ל בית השמוש נקוד פתח המורה על ה"א הידיעה כאלו כתוב בְּהַדָּבָר:
(*) ובבאר יצחק "כן הייתי":

פירוש סב
סב וכן פי' הרשב"ם:

פירוש סג
סג מה שאמר בעבור זאת:

פירוש סד
סד פי' בעבור הראותך את כחי, הוא פי' בעבור זאת ומלת בעבור השנית יתירה:

פירוש סה
סה מתוך האש, הוא ביאור להמלות, ומתוכה כעין החשמל:

פירוש סו
סו פי' בעבור זאת המכה העמדתיך, ולמה העמדתיך בעבור הראותך את כחי, ולפ"ז אין מלת בעבור יתירה:

פירוש סז
סז שפרעה יספר שמו:

פירוש סח
סח מקור:

פירוש סט

סט ויתפרסם שמו בעולם, וכן דעת אונקלוס שתרגם "ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא":

פירוש ע

ע וסוף הפ' "בכל מכה במדבר" כי נודע בכל העולם ענין קריעת ים סוף, אשר בו נטבע פרעה וחילו, והמכות אשר הוכו במצרים קודם זה:

פירוש עא

עא וכן פי' הח' ז"ל (למטה יד כח) עד אחד, אפילו אחד לא נמלט, וכן אמר המשורר (תה' קו יא) "אחד מהם לא נותר" וכן כתב הח' ז"ל (במד' טז לד) ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע, כי כן כתוב "ונער פרעה וחילו":

פירוש עב

עב פי' מתפאר ומתגאה:

פירוש עג

עג ושרשו "סלל" ופי' שם הח' ז"ל מענין הגבהה והרמה, וכן פי' פה עודך מסתולל בעמי, משתבח, מתרומם ומתגאה לבלתי שלחם:

פירוש עד

עד ר"ל אף שסמ"ך פ"א פעל כפול ג"כ:

פירוש עה

עה עכ"ז הוא מפעלי הכפל, ר"ל ב' אותיות אחרונות מן השרש דומות ששרשו "סלל":

פירוש עו

עו ופי' שם הח' ז"ל ג"כ מענין הגבהה והרמה, ודגש הלמ"ד לחסרון אות הכפל כי שרשו "מלל":

פירוש עז

עז כולם שרשם "גלל" כמו "סלו":

פירוש עח

עח כן פי' ר' מרינוס הוא ר' יונה ן' גנאח בשרשיו שרש "סלל" וז"ל "והכשרנו עוד במסתולל בעמי פנים אחרים, והוא ענין שלישי בשרש, רצוני לומר שיהיה כמו מתחזק בעמי לבלתי שלחם, כמו שאמר ועודך מחזיק בם (פ' ב) וחברנו אליו "מסלות לבית ד'" "סלסלה ותרוממך" וכו' וענין "מסלות לבית ד'", מסעד וחזוק וכו' וכן נאמר עוד באמרו "מסעד לבית ד'":

פירוש עט
עט ובפי' הארוך הביא בשם ר' מרינוס:

פירוש פ
פ וכן הוא דעת אונקלוס, וכן פי' רש"י ז"ל וכן הוא דעת מנחם בשרשיו שרש "סל"

וכן פי' הרשב"ם והרלב"ג:

פירוש פא
פא ותתרומם להתגאות:

פירוש פב
פב ותחשוב שהשם לא ינצחך:

פירוש פג
פג ובמקח"מ, להזכיר:

פירוש פד
פד וחכמי הפילוסופים הזכירו בו איזה טעמים:

פירוש פה
פה פועל יוצא, והוא ענין בריחה יבריח מקנהו:

פירוש פו
פו או פי' יאספם:

פירוש פז
פז שפי' אסיפה וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם, והביאו ראייתם מן הכתוב הזה:

פירוש פח
פח צווי משרש "עוז" בנין הפעיל וענינו אסיפה למקום נשמר:

פירוש פט
פט פי' הבריח באותו יום עבדיו ומקנהו:

פירוש צ
צ כן הוא (שמו"ר פ' יב ב) דנאמר באיוב ירא אלהים, והוא היה מעבדי פרעה ויועציו

(סוטה יא א שמו"ר פ"א ט):

פירוש צא
צא וכן פי' הח' ז"ל (איוב א א) "שהיה מבני בניו של נחור אחי אברהם והקרוב אלי

שהיה מבני עשו, והענין מוכיח בארץ עוץ":

פירוש צב
צב הוא לשון ישמעאל:

פירוש צג
צג שאינו משמש כלום:

פירוש צד
צד שפי' נשא אברהם את עיניו:

פירוש צה
צה עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א ב) ובביאורי שם:

פירוש צו
צו שגם שם הוי"ו לא ישמש כלום, ופי' אמרו החרטומים אל פרעה:

פירוש צז
צז ופי' נטה את ידך במטך ואע"ג דלא כתיב במטך:

פירוש צח
צח כי כן כתוב אחריו בפ' שאח"ז:

פירוש צט
צט כי האויר נקרא שמים:

פירוש ק
ק שפי' על האויר שנקרא שמים, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א כ) ובביאורי שם:

פירוש קא
קא כי האויר הנלהב ירד לארץ בחוזק תנועת הברד המכביד עליו ברדתו למטה (רע"ס):

פירוש קב
קב כי טבע המים קר ולח, ומי שטבעו כך הוא כבד ויורד למטה לארץ, וטבע האש חם ויבש, וטבעו לעלות למעלה כי הוא קל:

פירוש קג
קג האש והברד מעורבין:

פירוש קד
קד כי טבע המים לכבות את האש כשהם מתגברים עליו:

פירוש קה
קה והשם שינה טבעם, והיה האש מתלקחת בתוך הברד:

פירוש קו
קו של ישראל כמ"ש פ' כו:

פירוש קז
קז שלא אמר לו שלא יהיה ברד בארץ גושן כאשר אמר לו (למעלה פ' ד) גבי דבר "והפלה":

פירוש קח
קח (למעלה פ' ז):

פירוש קט
קט ע"כ נא הודיעו עתה במכת הברד:

פירוש קי
קי וקראו למשה ולאהרן:

פירוש קיא
קיא מה שאמר משה לפרעה בל"ר, וכמו שפי' בפי' הארוך "בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו":

פירוש קיב
קיב למעלה פ' טו, ולא מן הברד כי פרעה לא היה בשדה:

פירוש קיג
קיג שם העצם:

פירוש קיד
קיד ורב מהיות קולות אלהים, ולא הזכיר שם העצם:

פירוש קטו
קטו למעלה ח טו עיין ביאורי שם:

פירוש קטז
קטז בשם העצם:

פירוש קיז
קיז עיין ברא' ד א, יהל אור הערה ה ולמעלה ג טו, ובס' השם שער ח:

פירוש קיח
קיח מקודם זכר שם העצם ואח"כ שם התואר אלהים:

פירוש קיט
קיט כי שם אלהים ידועים לו:

פירוש קכ
קכ כן פי' רש"י ז"ל, וכתב הרלב"ג "אולי לא היתה מוכנת אל שידבק לו בה השפעה האלהי באופן שתהיה תפלתו נשמעת" ועיין קרני אור:

פירוש קכא
קכא והוא משנה טבע יסודותיה כרצונו:

פירוש קכב
קכב עיין אות קכ:

פירוש קכג
קכג הוא רש"י ז"ל:

פירוש קכד

קכד כן פי' רש"י ז"ל "עדיין לא תיראון, וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא, ואינו לשון קדם, טרם ישכבו (ברא' יט ד) עד לא שכיבו וכו', וכן דעת אונקלוס שתרגם "עד כען לא אתכנעתון":

פירוש קכה

קכה פי' קודם השכיבה נסבו על הבית:

פירוש קכו

קכו עיין פי' הרד"ק שם:

פירוש קכז

קכז פי' קודם:

פירוש קכח

קכח וכן פי' הריק"ס (הגלוי שרש טרם) וכן פי' הרד"ק בשרש טרם "שענין המלה הזאת קדם":

פירוש קכט

קכט להפסוק השני:

פירוש קל

קל וזה הטעם שאמר משה כצאתי אפרוש כפי:

פירוש קלא

קלא כי יתפלל על העתיד ולא על עבר:

פירוש קלב

קלב יפרש פי' הגאון:

פירוש קלג

קלג פי' כי טרם שתיראון מפני ד' אלהים, וקודם שתתודה ותאמר ד' הצדיק ואני ועמי הרשעים כבר לקתה הפשתה והשעורה שהם כבדים ואין תקנה להם, אבל החטה והכסמת שהם מזון האדם לא נכו עדיין והוא הנשאר לכם אם לא תוסיפו לחטוא, וכן פי' רב"ח בשם הגאון:

פירוש קלד

קלד של והפשתה:

פירוש קלה

קלה (פ' כא) כי הוא כפ"א רפה בלשון ישמעאל:

פירוש קלו

קלו חסר מלת **זה** ופי' טרם זה שאפרוש כפי תיראון, כלומר עד שלא תסור המכה:

פירוש קלז
קלז וכלל את עבדיו ג"כ:

פירוש קלח
קלח כי לא פי' לו מה שיעשה פרעה אחרי סור המכה, והוא מפני כבוד המלכות:

פירוש קלט
קלט אף שלא פירש לו, מעצמו יבון זאת, שטעמו בסור המכה תחזרו למרדכם:

פירוש קמ
קמ שיזכיר עבדיו ג"כ, וזה הוא בעבור שאמר לו משה "ואתה ועבדיך" שהתרה בו שיהיה כן:

פירוש קמא
קמא ופי' העוד לא ידעת כי אבדה מצרים, וכן הוא דעת מנחם במחברתו וכן פי' הרשב"ם וכן דעת ר' יונה ן' גנאח, והרד"ק השיג עליו (שרש טרם):

פירוש קמב
קמב עיין יהל אור אות קלג, ועיין ברמב"ן שכתב ע"ז "כי אין לי טעם בפי' הזה עיי"ש:

פירוש קמג
קמג וכמו שמבואר בפי' הארוך:

פירוש קמד
קמד לאפוקי מפי' הגאון הנזכר למעלה, וכל זה להודיע שמה שלא שיבר הברד אכל הארבה:

פירוש קמה
קמה ונו"ן "נכתה" גם "נכו" איננו נו"ן נפעל רק שרש וכן הסכים הרד"ק בשרשיו שרש "נכה" שהוא מבנין פָּעַל, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א כו) ובביאורי שם:

פירוש קמו
קמו ושרשו **שפה** והשי"ן הוא פ"א הפעל:

פירוש קמז
קמז מן ארבעה אותיות:

פירוש קמח
קמח מלה מורכבת מלשון גב ועליו, ר"ל שהפשתה היתה מכוסה עדיין בתוך הקנים, ולא יצאו השבלים מן הקנה לחוץ וזה הפך מלת אביב:

פירוש קמט
קמט גבעל, ויסודו "גבע" בתוספת למ"ד להקטין ע"מ חרגל והתיחד לכוס הפרח, ופי' פרח שלא הוציא הנץ שלו, ר"ל קשר הפרחים קודם שנפתחו הנצנים

פירוש קנ
קנ מלה זו אין לה דמיון בתורה, אבל בלשון משנה יש זרע פשתן בגבעולין הוא הפשתן הנראה בראשי זרעונים (מחברת מנחם) ובויק"ר פי"ח ג, לאחד שהיה לו ערוגה מלאה פשתן השכים בבקר ומצאה גבעולין, ובבמד"ר פ"ז ד, מצאה שנעשה גבעולין:

פירוש קנא
קנא והוא נלקח מבנין הכבד הדגוש כמו **פעל**:

פירוש קנב
קנב מן "נכו":

פירוש קנג
קנג ושרש "מכה" הוא "נכה" והנו"ן שרש:

פירוש קנד
קנד ש"ת לדבר שבא בזמן מאוחר בבחינת הדומה לו במינו המקדים לבוא:

פירוש קנה
קנה ובא אפל הפך נוגה שאפל גדול וחזק מחשך:

פירוש קנו
קנו וכן פי' הרד"ק, חשכות ונסתרות תחת הארץ ולא נראה הפרי שלהם:

פירוש קנז
קנז שעדיין גרגריהן אפילות בתוך קשן, שעוד לא עשו גרגרים:

פירוש קנח
קנח הוא לשון יציקה, ולא יפול כ"א על דברים קשים הנתכים ע"י האש, כמו "כהתוך כסף בתוך כור" ובא כאן על המטר, כי אולי האדים העולים מן הארץ כשיגיעו לאויר העליון הקר יתקשו ויעשו כמו קרח, וברצות האל לתת מטר על הארץ ישלח ברקים וחזיזי אש להתיך את האדים הקשים האלה ואזי תהוה הגשם:

פירוש קנט
קנט מלת נתך מבנין נפעל, והדגש שבתי"ו תחת נו"ן השרש, כי שרשו "נתך" והנו"ן לבנין, כמו "ונגש אל הערפל", ששרשו "נגש" וחסר נו"ן השרש:

פירוש קס
קס וכן פי' הרשב"ם "עד עתה לא נתכוין לחטוא במזיד, אבל כשהודה על הברד ואמר חטאתי לכן קוראו עכשיו מזיד":

פירוש קסא
קסא עיין אות ק"מ:

פירוש קסב
קסב חזק השם את לבו, ושב לעמוד בחזקתו הראשונה שהיתה בו טרם עברו עליו הצרות:

פרק י

פירוש א
א זרע יעקב שנקרא "איש תם" (ברא' כה כז):

פירוש ב
ב משה רבינו שנקרא "עבד ד' " (דבר' לד ה):

פירוש ג
ג פי' רק זאת הפעם תבוא אליו בשליחותי לא יותר, אבל אח"כ הוא יקרא לך שתבוא אליו כמ"ש (למטה פ' טו) וכן במכת החשך (פ' כד):

פירוש ד
ד נראה מדעתו שהיה הדבר קשה בעיני משה והיה משתומם מדוע חזק לב פרעה, ואמר לו השם אל תשתומם:

פירוש ה
ה ואין לך להשתומם ע"ז:

פירוש ו
ו שהכביד ג"כ:

פירוש ז
ז כמ"ש "ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי" (פ' ז):

פירוש ח
ח עיין ברשב"ם ורמב"ן מה שביארו בזה:

פירוש ט
ט בכל הספרים נדפס בתחלת דבריו "יש אומרים" והוא מיותר (הרז"ה בקורי עכביש סי' כ) וכן ר"ח קעסלין (מסלול במסלת הפעלים סי' ק):

פירוש י
י שהוא מבנין הקל, ועי"ן הפעל שלהם היא יו"ד נחה, כמו שים, שית, בין, ודומיהם שנאמר מהם בצווי ועתיד מבנין הקל, שית, שיתו, בין בינו, שים שימו:

פירוש יא
יא פי' בכל המלות של לשון זכר ונקבה, ויחיד ורבים, ונוכח ונסתר, שכתוב בהם היו"ד בין השי"ן והתי"ו, או המ"ם, או הנו"ן, איננה לסימן בנין הפעיל רק היא שרשית, והוא מבנין הקל מבעלי נחי ע"י:

פירוש יב

יב והיה ראוי להיות "השיתי" וצ"ל "וה"א הבנין חסר", ר"ל ה"א של בנין הפעיל חסר, וכן הגיה הרז"ה (קורי עכביש סי' כ) ונכון הוא, וכן הוא בהבנת המקרא לרוו"ה, ויהיה שרשו "שות" ועי"ן הפעל שלהם וי"ו, ולא בא הבנין פועל שלם כי חסר ה"א, ודעתם כן, בעבור שמצאו וכו':

פירוש יג

יג פי' שהם בוי"ו והם מבנין הקל, ואם נאמר שמלת שיתי ג"כ כמותם מבנין הקל היה צריך להיות "שותי" בוי"ו, כי שרש שיתי שות, ושרש ישום שום, ושרש לשוש שוש, ולז"א שהוא מבנין הפעיל וה"א הבנין חסר ואינו מבנין הקל:

פירוש יד

יד ר"ל רק שנתחלפו היו"ד בוי"ו ואיננו חסר הה"א, והראוי שותי, ובאה היו"ד הנמשכת מחירק השי"ן (ועם שאיננה כתובה עפ"י המסורה) במקום הוי"ו עי"ן הפעל:

פירוש טו

טו והראוי השיתי:

פירוש טז

טז ועי"ן הפעל שלהם וי"ו נחה וכתב רוו"ה, וכן נראה דעת רש"י ז"ל שפי' "שיתי שומי בוי"ו":

פירוש יז

יז ונתחלפו היו"ד בוי"ו, ועיין מסלול (מסלת הפעלים סי' ק) ובאגרת שד"ל ח"א צד 34:

פירוש יח

יח אמר תספר שהוא לשון יחיד:

פירוש יט

יט ולא יכוין למשה לבדו, כי והא כמו כל ישראל:

פירוש כ

כ והראיה מן וידעתם כי אני ד', שכל ישראל צריכים לידע זה, ע"כ אמר בלשון רבים:

פירוש כא

כא המקו"ח יגרוס **באחר**, כי מלת עלילה ענינו פעולה, והתעלליתי טעמו התפעלתי, והש"י לא התפעל בנקמו מאויב, חלילה לאל מהתפעלות רק דברה תורה כלשון בני אדם, כאדם המשנה התולדות להנקם באחר, פי' כי מרוב הכעסת אויביו אות יתפעל,

וכל התפעלות הוא שינוי טבע, ואל תתמה על אמרו, להנקם באחר, בקשר בי"ת כי כן מצאנו כי אם נקמתי בכם (שופ' טו ז):

פירוש כב

כב וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (למעלה ט טז) שפרעה טבע בים, וכן יפרש שם "ולמען ספר שמי" איננו שב אל פרעה ועיין ביאורי שם:

פירוש כג

כג וזה כמי שמשנה מנהגו ומדותיו הטובות ולובש כלי מלחמה להנקם מאויביו, וזה הוא ההתפעלות בענין הנגעים, ר"ל כי זה הוא השינוי, כי דרך העפר להצמיח להם חיי הגוף ועתה נשתנה ושב כמו מזיק, והם היו הכנים והשחין, כי שניהם היו מן העפר, והם היו לבדם נגעים בגוף:

פירוש כד

כד והם נקראים אותות, ולא נגעים, כי אינם בגוף ממש כמו השנים הנזכרים:

פירוש כה

כה ולא היה צריך להזכיר שניהם:

פירוש כו

כו בעבור שרוצה לומר "ויושב את משה ואת אהרן" (פ' ח):

פירוש כז

כז ולא אמר ויבואו, לפי שמשה היה העיקר:

פירוש כח

כח מקור מבנין נפעל, ומשפטו, להענות:

פירוש כט

כט וכן פי' הרשב"ם, מלשון עוני ועינוי להכנע ולהיות עני מלפני:

פירוש ל

ל ועניינו להכנע, וכן ת"א "לאתכנעא מן קדמי" וכן תיוב"ע.

פירוש לא

לא שפי' מענין הגבהה והרמה, עיין ביאורי שם:

פירוש לב

לב עוף קטן הוא, ולא בא מעולם על אדמת מצרים כי אין בטבע הארץ ההיא לתת מרעה טוב לארבה:

פירוש לג

לג וכן כתב הרד"ק (יואל א ב) כי הארבה שהיה במצרים לא היה אלא מין אחד, ואעפ"י שאמר בס' (תה' עח מו) ויתן לחסיל יבולם, ואמר וילק אין מספר, הארבה היה עיקר ושני המינים באו עמו:

פירוש לד

לד ושרשו "רבה" וע"ש רבוי זה המין נקרא ארבה.

פירוש לה

לה כי אין עין לארץ:

פירוש לו

לו והראוי ולא יוכל איש לראות, כי הראיה היא באדם:

פירוש לז

לז פי' לפי שבמכת הברד כתוב, ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר (למעלה ט כה) ובארבה כתוב ואכל את כל העץ הצומח לכם מן השדה, וצריך ימים רבים עד שיצמח מאחר ששבר אותו הברד:

פירוש לח

לח ומלת עין חסר הנסמך, והטעם עין יושב הארץ:

פירוש לט

לט כמ"ש, ויפן ויצא מעם פרעה (פ' ו):

פירוש מ

מ ופי' שם הח' ז"ל ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו:

פירוש מא

מא כי כשיצא משה מעם פרעה יצא גם אהרן עמו ע"כ הושבו שניהם:

פירוש מב

מב כי הוא בנין אחד עומד ויוצא:

פירוש מג

מג וכת"א ויוב"ע "ויתמלון בתיך" וענינה מנפעל ובנינה מקל והוא עומד:

פירוש מד

מד כי הוא צווי ונקוד המ"ם בחירק כמו פעל עבר בקל:

פירוש מה

מה וראוי להיות המ"ם בפתח, והלמ"ד בדגש **מַלְאוּ**:

פירוש מו

מו כמו שנפרדים האנשים מאת המלכים, ההולכים עד צאתם מן הבית לאחוריהם ופניהם נגד המלך:

פירוש מז
מז פי' כשפנה מצרכו והשלימו:

פירוש מח
מח והוא מלשון פנאי, פי' פנאי מן העסק שהיה לדבר אל פרעה, והשלים דבורו וצרכו, ולא נשאר לו עוד שום עסק, והוא מלשון חז"ל (אבות פ"ב, ה) לכשאפנה אשנה:

פירוש מט
מט שפי' נטית פנים לראות הנה והנה:

פירוש נ
נ כי הפנים הוא האות שבו ניכר רצון וכעס:

פירוש נא
נא ויהיה ויפן חוזר אל פרעה, פי' ויפן פרעה וירא והנה משה יוצא בכעס בלא רשותו:

פירוש נב
נב כמ"ש ויגרש אתם מאת פני פרעה (פ' יא):

פירוש נג
נג פי' הקודם שתשלחם תרצה לדעת כי אבדה מצרים:

פירוש נד
נד ויהיה מלת "זה" על הדבר:

פירוש נה
נה וכן פי' הרדי"א, שמפני שנאתם אותו לא הזכירו שמו:

פירוש נו
נו וכן הוא בפס"ז, הטרם תרצה לידע כי אבדה מצרים ואחר תשלחם:

פירוש נז
נז פי' מ"ש הכתוב, ויושב את משה ואת אהרן, פירושו ויושב משה ואהרן:

פירוש נח
נח פי' אוהב אותי:

פירוש נט
נט כי אותי פי' עצמותי:

פירוש ס
ס פי' אם אמר "את", או לא אמר "את", שוה ופירושו, ראובן הורג ושמעון הרוג, אפילו לא אמר "את":

פירוש סא
סא הרב יעבוד את הצעיר:

פירוש סב
סב אשר ברא אלהים את האדם:

פירוש סג
סג ר"ל שהיא נופלת רק על הפעול:

פירוש סד
סד בעבור שמלת "את" ברוב נמצאת מרמזת לפעול:

פירוש סה
סה שהרי נמצאת גם עם הפועל:

פירוש סו
סו וכן יאמר הח' ז"ל (ברא' א א) על את השמים, ועיין ביאורי שם:

פירוש סז
סז ועיין בס' (מאזנים) שער "היוצאים":

פירוש סח
סח פ' בעבור מלת "את" שפי' עצם הדבר, על כן אמר ויושב לי":

פירוש סט
סט לרמוז על שניהם:

פירוש ע
ע לשון יחיד:

פירוש עא
עא כי היא:

פירוש עב
עב וכן יפרש הח' ז"ל (תה' קיח כז) עה"פ "אסרו חג בעבותים" "הוא הכבש המוכן לזבוח":

פירוש עג
עג ועל כולנו לחוג:

פירוש עד
עד ע"כ בצאננו ובבקרנו נלך:

פירוש עה
עה ע"כ בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו, כי החיוב על כולם:

פירוש עו
עו כי הוא עוד לא האמין בד', ועוד עמד מדבורו הראשון שאמר לא ידעתי את השם, ורק מודה בשם אלהים, ולזה יאמר ד' שאתם אומרים שכך שמו יהי עמכם:

פירוש עז
עז ובמקח"מ "קרובה היא הרעה שתבוא אליכם מאתי נגד פניכם היא" ועיין למטה לב יב ובביאורי שם:

פירוש עח
עח ומלת "אותה" על הרעה:

פירוש עט
עט שאעניש אתכם:

פירוש פ
פ ע"כ התרה בהם ואמר להם ראו כי רעה תבא אליכם, שאם תעמדו בדעתכם לבקש לילך כולכם, לא די שלא אשלח אתכם, כי עוד יחרה אפי להרוג אתכם לפי חרב בראותי כי אתם מבקשים לברוח:

פירוש פא
פא עיין בפי' הקצר למטה יא ד, ששם יפרש בעבור שני דברים, וכאן יפרש רק דבר אחד אחשוב שצ"ל כאן **דבר אחד** בדל"ת:

פירוש פב
פב בחזרה למצרים:

פירוש פג
פג אחר שאמר להם שלא יחזרו:

פירוש פד
פד שיאמר סתם דרך תחבולה.

פירוש פה
פה ומהכתיב אחריו ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם וגו', וחזקתי וגו' ורדף אחריהם (למטה יד, ג ד):

פירוש פו
פו וכן יאמר (למטה יד א):

פירוש פז
פז כי מחשבות השם עמוקות:

פירוש פח
פח כי דוד שאל את פי ד' אם יעלה על הפלשתים להלחם בהם, ובאתהו המענה שלא יעלה עליהם כ"א בתחבולות באופן שלא ירגישו בבאו:

פירוש פט
פט ויהיה זה סבה שלא ירגישו בהם הפלשתים בבאם, וגם שם ימתין שיבא רוח יניע ראשי הבכאים, כי בזה האופן מן התחבולה ינצחם:

פירוש צ
צ גבר, שע"ז, נרדף לשם איש זכר על היותו החזק במין, וכן הוא בארמית וסורית, וברבוי "הגברים":

פירוש צא
צא כי הוא כולל זכרים ונקבות:

פירוש צב
צב ופי' אעפ"י שאתם בעצמיכם תבקשו זאת, ויפרש מלת "כי" כפי' ר' משה (יג יז) אעפ"י:

פירוש צג
צג ויפרש מלת "כי" כלשון "אם", אם אותה אתם מבקשים עבודת ד' לזבוח, ואין דרך הטף לזבוח:

פירוש צד
צד וכמו שפי' בפי' הארוך:

פירוש צה
צה וי"מ טעם ויגרש בל"י, אחד מעבדי פרעה, בעבור שבאו ברשות פרעה, הוצרכו לצאת ברשותו, והנה הוציאם אחד משומרי הסף מאת פני פרעה דרך בזיון, וכן הוא במדרש שכל טוב:

פירוש צו
צו בשי"ן שמאלית:

פירוש צז
צז דעת ר' משה הכהן כי משה שם במטה צורות ארבה כדי למשוך בו כח העליונים להביא ארבה על מצרים, ולפי דבריו היתה הבאת הארבה בחכמת המזלות וע"כ יאמר הח' ז"ל, כי אין זה נכון:

פירוש צח
צח ובי"ת "בארבה" טעמו בעבור כבי"ת ויעבד ישראל באשה (הושע יב יג):

פירוש צט
צט פי' אם נאמר כמשמעו כדעת ר' משה יש לו סוד, ר"ל זה הוא הסוד שאין ראוי לגלותו, שלא יחשבו שזה היה בכח המזל ולא במאמר השם:

פירוש ק
ק לרוח הבא מפאת מזרח:

פירוש קא
קא על פאת מזרח:

פירוש קב
קב בעבור שהמזרח נקדם בפאות:

פירוש קג
קג שהוא כנגד המזרח הנקרא פנים, קדם, לפי שפני האדם נערכות אל מקום זריחת השמש ואחריו אל המערב:

פירוש קד
קד וכן, ארם מקדם ופלשתים מאחור (ישעי' ט יא):

פירוש קה
קה הח' ז"ל יתרץ מה שאמר מלת "נשא" ולא אמר "הביא" ויפרש שנשא אותו ממקומו ומה שאמר (פ' יד) וינח בכל גבול מצרים, פי', והניחו בכל ממלכות מצרים, אין מקום פנוי ממנו:

פירוש קו
קו ששקט הרוח ונח הארבה, בכל גבול מצרים

פירוש קז
קז וכן כתב הרמב"ן ז"ל, הכתוב מודיע אותנו מדרך הנבואה שאחריו לא יהיה כן:

פירוש קח
קח כי הארץ בטבעה חשוכה:

פירוש קט
קט על שביזה אותם וגירשם אמר חטאתי לכם וביקש מהם שימחלו לו:

פירוש קי
קי ובפס"ז, מהו לכם, לפי שאמרתי, יהי כן ד' עמכם (פ' י):

פירוש קיא
קיא למטה לד ז:

פירוש קיב
קיב ובאמרו אך הפעם למעט, ועניינו אלא הפעם:

פירוש קיג
קיג על שגרשם קודם לזה:

פירוש קיד
קיד עיין למעלה ט כט בפי' הח' ז"ל, ובביאורי שם:

פירוש קטו
קטו ע"כ אמר בל"י:

פירוש קטז
קטז בל"ר:

פירוש קיז
קיז וכן פי' הרמב"ן:

פירוש קיח
קיח וכן אמר "למתי אעתיר לך" (ח' ה) והעתרתי אל ד' (שם כה) אפרוש את כפי (ט כט):

פירוש קיט
קיט וכן יאמר (למטה יג יח) בפי' הקצר:

פירוש קכ
קכ הוא יוצא מן הים הגדול הדרומי והולך ומתפשט צפונה בין ארץ ערב וארצות כוש ומצרים, ונקרא כן ע"ש הסוף הגדל על שפתו הרבה מאד, וסופרי העמים יקראוהו "לשון ים ערב", ועיין בפי' הקצר (למטה יג יח):

פירוש קכא
קכא הוא אגם מים גדול בגבול מזרחי לא"י (במד' לד יא) ובלשון ארמי יתהפך השם **כנרת** לשם **גניסר** או **גינוסר** וכן הוא (מגילה ו א) ים גינוסר:

פירוש קכב
קכב ברא' יד ג, או ים הערבה, דבר' ד מט, או ים הקדמוני, (יחז' מז יח' ובתלמוד (ב"ב עד ב) ימה של סדום:

פירוש קכג
קכג שהביא את הארבה, אותו הרוח עצמו הפכו ממערב למזרח:

פירוש קכד
קכד ים סוף הוא למצרים מן המזרח, והארבה מן המזרח בא, הוליך הרוח את הארבה במערב ארץ מצרים, וכשנהפך הרוח חזר הארבה ממקום שבא:

פירוש קכה
קכה הגאון יאמר כי הוא ים אוקינוס, והח' ז"ל סותר דעתו:

פירוש קכו
קכו מאמר ר"ל (שבת קד א, יומא לח ב), והוא דריש מקרא, אם ללצים הוא יליץ (משלי ג לד) ופי' רש"י ז"ל בשבת פותחין לו "לא יסייעוהו ולא ימנעוהו", וביומא פי' לא ימנעוהו ולא יעזרוהו" ועיין שבת בתוס' שם ד"ה "אית דגרסי":

פירוש קכז

קכז וכן (למעלה ט כב) על הפ' "נטה את ידך" ולא כתיב במטה, ופי' הח' ז"ל שם "מדרך סברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה", וכן (למעלה ח יב) יחשוב מכת חשך בהשלשה שהיו ע"י משה במטה:

פירוש קכח

קכח לשון הסרה, מנחי העי"ן, וכתב רש"י ז"ל שכן הוא דעת אונקלס:

פירוש קכט

קכט מחשך הלילה:

פירוש קל

קל צ"ל "ועדה" ופי' הסרה והעברה, כמו לא עדה עליו שחל (איוב כח ח), ופי' שם הח' ז"ל עדה, עבר, תרגום אשר עבר בין הגזרים האלה (בר' טו יז) וי"ג "ונודע" וי"ג "ידוע" עיין נספחים ללק"ד צד קפד:

פירוש קלא

קלא וכן פי' רע"ס "ויסיר את החשך הטבעי של לילה, כי אמנם חשך של לילה הוא אויר מוכן לקבל האור, והוא חשוך בהעדר האור בלבד, אמנם זה החשך יהיה אויר בלתי מוכן לקבל האור לרוב עוביו, ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו":

פירוש קלב

קלב והראוי **וַיַּאֲמֵשׁ** וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל, וטעמו ויחשיך, ור"ל שיהיה חשך הזה כ"כ חזק באיכות עד שיאמיש ויחשיך חשכת הלילה:

פירוש קלג

קלג ע"כ לא יתכן לפרש כן:

פירוש קלד

קלד כי לפי הענין אין לו טעם:

פירוש קלה

קלה ובמקח"מ מגזרת "ימושני" (בר' כז יב) וכן הביא רש"י ז"ל הפי' הזה ממדרש אגדה, ועיין קרני אור:

פירוש קלו

קלו ששרשו "משש" וכתיב וימש בשי"ן אחד והיל"ל וימשש:

פירוש קלז

קלז ובמקח"מ "מזה הענין":

פירוש קלח
קלח ושב וימש על מצרים:

פירוש קלט
קלט ע"כ יאמר וימש ולא וימשו:

פירוש קמ
קמ והמעמר כתב אין צורך לזה, כי הכוונה וימש הממשש, וכמו ולא יוכל לראות דלעיל:

פירוש קמא
קמא ובמקח"מ "וימישו":

פירוש קמב
קמב שחדש עובי נפלא באויר עד שהיה האדם יכול למשש אותו:

פירוש קמג
קמג שאם היה החשך אפוסת האור בלבד היו משתמשים בנרות:

פירוש קמד
קמד כי מכת חשך היתה בלא התראה, כי סדר המכות היו שני פעמים בהתראה ובשלישי לא היה מתרה, דם צפרדע בהתראה כנים בלא התראה, ערוב דבר בהתראה, שחין בלא התראה, ברד ארבה בהתראה, חשך בלא התראה:

פירוש קמה
קמה ולא הודיעו מהמכה:

פירוש קמו
קמו כי שרשו "משש" ובא בחסרון אות הכפל באמרו וימש:

פירוש קמז
קמז והוא מבעלי כפל סבב:

פירוש קמח
קמח והוא מנחי העי"ן, ובא וימש במקום וימיש, כדרך הצירי והחירק להתחלף זה בזה:

פירוש קמט
קמט פי' ויאר עמוד האש לישראל כל הלילה, ויפרש בענין אחר מכפי שפי' בפי' הארוך:

פירוש קנ
קנ ובמקח"מ "אם יום ואם לילה":

פירוש קנא
קנא וכן כתב הרמב"ן:

פירוש קנב
קנב הי' חושך כמו לילה, וכל יום הוא סבוב של כ"ד שעות הנקרא מעת לעת:

פירוש קנג
קנג וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן:

פירוש קנד
קנד כי בביתו אפשר עוד לידע עפ"י צור הדמיון לטלטל או ליקח דבר מה, וכן בהלוכו:

פירוש קנה
קנה ולא כן פי' בפי' הארוך (פ' כא):

פירוש קנו
קנו פי' שלא קמו איש מתחתיו לעשות מלאכה:

פירוש קנז
קנז כי כל רכושם במקנה היה וחשב פרעה כי לא יניחו כל ממונם ויברחו, ובקש ערבון מידם כי תמיד חשב להכריח אותם לשוב לעבדו:

פירוש קנח
קנח וכתב הרמב"ן ז"ל "לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות ולא עשה כי כלל, אבל הם דברי חיזוק ויאמר כי תכבד מאד יד ד' עליו ועל עמו עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו" עיין למטה יב לב ובקרני אור הערה נ:

פירוש קנט
קנט ופי' שם הח' ז"ל "כוללת אנחנו ישראלים, גם אתה פרעה עמנו וכל המצריים:

פירוש קס
קס הוא שם טלפים שיש ברגלי הבע"ח החופה את כל כף הרגל כמנעל, ושבו החי עומד על הארץ, ונקרא כל החי על שם החלק ההוא:

פירוש קסא
קסא כמה מכל מין יצוה להקריב:

פירוש קסב
קסב כמה יצוה להקריב:

פירוש קסג
קסג למעלה ה ג:

פירוש קסד
קסד ופי' שם הח' ז"ל "וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר":

פירוש קסה
קסה כי כך מדתו עם הרשעים הגמורים:

פירוש קסו
קסו וכן יפרש הח' ז"ל (ברא' ג ח) בשם אחרים שהפי' מן מות תמות (שם ב יז) פי' תהיה חייב מיתה:

פירוש קסז
קסז וכן תיוב"ע ואמסור יתך וכו' למקטול יתך:

פירוש קסח
קסח ופי' רש"י ז"ל שם כתרגומו, יאות פי' כי דבריהן מכוונת לענין וכן פה פירושו כן דברת, בזמן נכון ומזומן לכך:

פירוש קסט
קסט אחרי צאתי מאתך, וכן פי' הרמב"ן, כי במכת בכורות לא ראהו, כי טעם ויקרא למשה ולאהרן (יב לא) שהלך עד פתח ביתם וצעק בחשך קומו צאו מתוך עמי, ועיין בהתוה"מ שם שיפרש שקרא שאחריו למ"ד מורה שהיה רחוק ממנו, כי משה לא נמצא לפניו כמו שא"ל לא אוסיף עוד ראות פניך:

פירוש קע
קע וכן פי' שם הח' ז"ל, בפעם הראשון כן אמת:

פירוש קעא
קעא וכן פי' שם הח' ז"ל באופן השני:

פירוש קעב
קעב כי בעודו שם לפני פרעה בשעה שאמר לו פרעה לך מעלי הודיעו ממכת בכורות:

פרק יא

פירוש א
א כי הוא המשך תשובת משה שאמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך:

פירוש ב
ב דבר נא וגו', ויתן ד' את חן העם וגו':

פירוש ג
ג ובמקח"מ "מתי נאמר לו" בלא וי"ו והוא הנכון:

פירוש ד
ד ובמקח"מ "וזה הלא נאמר לו במדין עוד":

פירוש ה
ה הנאמר פה, כי אז נצטוה גם על זה, מפני שאח"כ בבוא מכת בכורים לא יהיה להם זמן כאשר יגרשו אותם בהחלט, ולא ישאלו להם את כליהם:

פירוש ו
ו למעלה ג כב, עיי"ש:

פירוש ז
ז וכן פי' הרלב"ג, כי זאת הנבואה לא באתהו לפני פרעה:

פירוש ח
ח אף לא יניח אתכם ליסע בנחת, כי יצעק לכם קומו צאו וביד חזקה יגרש אתכם:

פירוש ט
ט פי' ענין כליה והשחתה, וביאורו כשלחו אתכם יהיה עת כליה וכן פי' הרדי"א:

פירוש י
י וכפל ונחרצה לחזק, כלומר כי הכלה תהיה גמורה, והכלה תהיה נחרצה, פי', נגזרה ונחתכה, ופי' בעת שישלח אתכם יהיה עת כליה, כי אעשה כליה בכל עמו, ורומז אל מכת הבכורות, ולזה הסכים בעל הטעמים:

פירוש יא
יא והוא היה אז בן נו שנה, ואיך קראו הכתוב נער, ופי' ומשרתו יהושע בן נון נער, שירות נער, וכן כשלחו כלה, שילוח כלה:

פירוש יב
יב וכן פי' רש"י והרשב"ם, ופי' הכל, כולכם ישלח אנשים ונשים וטף ומקנה:

פירוש יג
יג בראי' יב יא למעלה ד יג:

פירוש יד
יד וכן פי' הרדי"א עתה קודם בוא מכת בכורות ואותה בהלה שלא יראה איש את אחיו:

פירוש טו
טו יתרץ מה שלא נזכר פה שמלות, כי למעלה ג כב הזכיר שמלות, וכן בעשייה (יב לה) הזכיר שמלות:

פירוש טז
טז ולדעתו מה שכתוב "ונתתי את חן העם הזה" הוא על השאלה שהשאילום וכן פי' למעלה ג כא:

פירוש יז
יז (ובבראי נ ז) פי' כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו:

פירוש יח
יח והוא מקור, והכ"ף לאמיתות הדבר:

פירוש יט
יט פי' באמצע הלילה ממש:

פירוש כ
כ ובמקח"מ "להיותו":

פירוש כא
כא וכאילו אמר בחצי הלילה:

פירוש כב
כב ובמקח"מ "בעבור":

פירוש כג
כג פי' בעבור חצות הלילה הראשון:

פירוש כד
כד והכה כל בכור בחצי הלילה הנשאר והוא אחר חצי הלילה:

פירוש כה
כה ופי' שם בחצי הלילה הנשאר:

פירוש כו
כו הוא בחצות לילה השנית, והנה לדעת הח' ז"ל הוא שם דבר:

פירוש כז
כז וכן פי' הח' ז"ל (יב יב) עה"פ "ועברתי בארץ מצרים", כי כח השם וגבורותיו הם העוברים כאלו השם עובר, וכן פי' הרדי"א:

פירוש כח
כח השלשה פסוקים מן עוד נגע אחד עד ויאמר משה:

פירוש כט
כט כדעתו (פסוק א) וכבר אמר השם זה למשה:

פירוש ל
ל כדעתו (פסוק ג) שנתינת החן הוא על ההשאלה שהשאילום:

פירוש לא
לא ויפרש שהסוד הוא, והוא וכו':

פירוש לב
לב וכן יפרש בפי' הארוך (י, י):

פירוש לג
לג וכן פי' הח' ז"ל בפי' הארוך (שם):

פירוש לד
לד וכן פי' הח' ז"ל בפי' הארוך (שם):

פירוש לה
לה והוא שלח אותם ע"מ לשוב:

פירוש לו
לו שליח ההשגחה וכן יפרש (יג כא) עה"פ "וד' הולך לפניהם יומם" "ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו, ויושב קדם סלה, והכתוב ידבר כלשון בנ"א, בעבור כי כח השם הולך עם ישראל" ואו"ת "אנא מתגלי" הרחיק את ההגשמה, וטעמו ג"כ על הגזרה היוצאת מלפני השם:

פירוש לז
לז וכן ת"א:

פירוש לח
לח הדוחה הקורה שעל ידה הרחים סובבים:

פירוש לט
לט יתרץ שנוי הלשון שכאן יאמר, עד בכור השפחה, ובמעשה (יב כט) כתיב, עד בכור השבי:

פירוש מ
מ וכן יאמר (כ, א) "כי משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן":

פירוש מא
מא אליעזר אמר לרבקה הגמאיני:

פירוש מב
מב ובשנותו הדברים יאמר "ואמר אליה השקיני נא":

פירוש מג
מג בדברות הראשונות יאמר זכור (למטה כ, ח) עד שקר (שם שם טו) לא תחמוד (שם שם יז) ובאחרונות כתיב שמור (דבר' ה יב) עד שוא (שם שם יז) לא תתאוה (שם שם יח):

פירוש מד
מד ובן יאמר הח' ז"ל (כ, א) "תמצא מלות שונות, רק הטעם שוה":

פירוש מה
מה (למטה לב ט) כי משה התפלל על ישראל בעבור העגל, ואינו דומה להתפלה שהזכיר במ"ת (דבר' ט):

פירוש מו
מו כי טעמם שוה:

פירוש מז

מז והנה משה באמרו אל פרעה היה ביום, והיו בני השפחות במלאכתן טוחנין ברחים, ובשעת המכה היה לילה, היו בני השבוים שהם בני השפחות שמורים בבית הבור כדי שלא יברחו:

פירוש מח

מח וכן פי' החז' ז"ל (ברא' מ ו) על הפ' "ויבא אליהם" "יתכן שבלילה היה לן בבור" ועיין ביאורי שם:

פירוש מט

מט וכן הביא החז' ז"ל (יב כט) בשם יפת "כי השבוים הטוחנים ברחים ביום בבית הסהר יכניסום בבור בלילה, וישימו הרחים על פי הבור, וזהו אשר אחר הרחים":

פירוש נ

נ כי כמוה הוא ל"ז, ונהיתה הוא ל"נ:

פירוש נא

נא כי כמוהו הוא ל"ז, ותוסף הוא ל"נ:

פירוש נב

נב ומלת כמוה היא על הצעקה, ובמלת צעקה ה"א בסוף לסימן נקבה:

פירוש נג

נג עתה יפרש כמהו לא נהיתה, בחסרון מלות ופי' כמוהו שוד או שבר או מות שהם לשון זכר:

פירוש נד

נד ונהיתה מוסב על הצעקה" ושעורו שיר או שבר אשר על כמוהו לא נהיתה צעקה כזאת:

פירוש נה

נה ע"כ הוא בל"ז:

פירוש נו

נו ויאמר בל"ז:

פירוש נז

נז שהוא ל"נ, ופי' אשר כמהו לא נהיתה, כי הקול הוא הצעקה, והצעקה הוא הקול לפיכך אמר בל"ז ובל"נ, וכן יפרש ר"ש ן' מלך:

פירוש נח

נח וכן ת"א ויוב"ע:

פירוש נט
נט והענין שאפילו כלב לא יניע לשונו לנבוח ולהזיק לבנ"י, ובמקח"מ "לא חרץ כלב לשונו":

פירוש ס
ס אפילו בהמתם של ישראל שהיו מנהגין את בהמתם לצאת לדרך לא יחרץ להם כלב את לשונו (פס"ז):

פירוש סא
סא כש"כ:

פירוש סב
סב וזהו אשר יפלה ד' בין מצרים ובין ישראל:

פירוש סג
סג כי כמה הוראות לו:

פירוש סד
סד שפי' שם חתיכה וכריתה, ופירושו אתה חתכת הדין וכן הוא בג' (ברכות סא סע"א) "לשון מחתך" ופירושו שאפילו כלב של בנ"י לא יוכרת לשונו לא יוזק בנבחו שישוך לשונו:

פירוש סה
סה פי' החתך שעושה בנשכו הוא כמין וי"ו, סדק ובקע ארוך, ובפס"ז לשנו חסר וי"ו כלומר לא יזיקם בשנו ולא בלשונו" ועיין במנחת שי שהביא ג"כ משמו ומה שכתב ע"ז:

פירוש סו
סו כי אין רשות לעבדיו לומר דבר כזה, אך זה יהיה על פיך אתה תצוה שיאמרו כן:

פירוש סז
סז פי' העם שישמעו ללכת אחר רשותך:

פירוש סח
סח שפי' שם שהעלם ברשותו:

פירוש סט
סט וכן פ " רש"י ז"ל, וי"מ שדעת הח' ז"ל שיצא משה מפני כעס פרעה, ובחרי אף חוזר אל פרעה, הוא שאמר לא תוסף ראות פני, ועוד כפל דבריו, ביום ראתך פני, (שם):

פירוש ע
ע וכבר אמר השם למשה דבר זה בתחלת דבורו, וכן היה שמשה ואהרן עשו את כל המופתים, והשם חיזק את לבו:

פירוש עא
עא באמרו, ואני אקשה את לב פרעה (ז ג):

פירוש עב
עב השם חיזק את לבו ולא שילח את בנ"י עד בוא מכה העשירית:

פירוש עג
עג ובמקח"מ "בין הפרשיות":

פירוש עד
עד והפסיק בפ' פסח, שעל ידו נצולו בכורות ישראל:

פירוש עה
עה עד המכה האחרונה:

פרק יב

פירוש א
א שאמר לו המלאך ובנית מזבח וגו' והעלית עולה (שופ' ו כו):

פירוש ב
ב בהר הכרמל (מ"א יח):

פירוש ג
ג (בדה"א ו טז) ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר בית ד':

פירוש ד
ד צ"ל "דוד ושמואל" כי היה זה כמו תיקון ויסוד מוסד שתקנו כלי שיר:

פירוש ה
ה פסוק הוא (דה"א ט כב) "המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם", ופי' הרד"ק שם בקיומם שיסדו וקיימו זה:

פירוש ו
ו כי לא חדשו זה בנבואתם:

פירוש ז
ז ולכך שמעו ממנו ותקנו כן, עיין למטה לח כא בפי' הקצר:

פירוש ח
ח ודבר זה אינו מפורש בתורה, וכן יאמר (יסוד מורא שער הששי) "והנה בירמיהו, לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת (ירמי' יז כב) ולא נזכר זה בתורה", ואינה מצוה חדשה רק תקון וגדר ותוספת אזהרה לפי שהיו מחללין את השבת:

פירוש ט
ט ובמקח"מ "כפי שנת החמה והחדשים הם חדשי החמה כמשפט הערלים", והחדש שלהם שלשים ואחד יום:

פירוש י

י וכן כתב הח' ז"ל (אגרת השבת שער ראשון) "אמר יהודה הפרסי, כי שנות ישראל היו שנות החמה, בעבור שמצא המועדים בימים ידועים כי הפסח באביב שעורים, ושבועות בקציר, וסכות באסיף, והנה מה יעשה כי משה לא פירש כמה היא השנה, ומה יעשה במלת חדש, כי מה יתחדש בשמש":

פירוש יא

יא ממהלך הקו השוה י"ב מעלות לצפון וכן לדרום:

פירוש יב

יב וכן יאמר בס' העבור "והנה גם יהודה הפרסי לא אמר אמת, כי מלת חדש תכחישנו, כי מה יתחדש השמש בכל חדש". ע"כ. אלא ישראל היו מונים החדש למנין הלבנה, וכדי שיהא כל מועד במועדו מעברים את השנה באדר:

(*) הנקרא גלגל הנוטה לצפון ולדרום:

פירוש יג

יג עיין בהקדמת הח' ז"ל לפי' על התורה בדרך הב' ובבאורי שם, ובס' נחמד ונעים סי' קצו:

פירוש יד

יד ובס' הלוחות שלו, כ"ו מעלות:

פירוש טו

טו פי' כי מהלך השמש והירח ממערב למזרח, אעפ"י שאנו רואים בכל יום ויום השמש והירח עם שאר כוכבי נבוכה עולים מפאת המזרח, ושוקעים מפאת המערב:

פירוש טז

טז פי' למעלה מגלגל השמיני יש עוד גלגל תשיעי, והוא מסבב במרוצה רבה סבוב מרכז שהוא כמו כן מרכז הארץ ממזרח למערב סבוב שלם בכדי כ"ד שעות בקרוב, וסבוב זה נקרא בפי החכמים התנועה העליונה, גם נקראת התנועה היומי:

פירוש יז

יז וכן הוא הזמן בין מולד למולד כ"ט יום י"ב שעות תשצ"ג חלקים מתתר"ף בשעה, וזהו מדת חדש הלבנה:

פירוש יח

יח עיין ברדי"א מה שהאריך לבאר בזה:

פירוש יט

יט כי אין ראוי שתהיה התחלת השנה כ"א מתקופת האביב, בהכנס השמש במזל טלה, או בתקופת החורף בהכנסו במזל מאזנים, לא בשתי שאר התקופות, והרדי"א האריך בזה עיי"ש:

פירוש כ

כ זמן תקופת השמש מנקודה אחת בגלגלו עד שובו שנית אל הנקודה ההיא יקרא שנה:

פירוש כא

כא עיין בס' נחמד ונעים סי' צג שכתב ג"כ כשם שלא ימצא בהחמה חדש כלל, כן לא ימצא בהלבנה שנה כלל, מפני שלעולם איננה מתחלת להתחדש במקום אשר התחדשה שם בחודש שלפניו, ולא תשנה במהלכה לבוא בסוף החדש אל הנקודה אשר יצאה משם:

פירוש כב

כב ב"י המונים ללבנה היו קוראים לזמן תקופתה ירח, וזמן תקופתה הוא היקף שלם ירח ימים (דבר' כא יג) וליום חדושה חדש ואח"כ היו מונים ב' לחודש ג' לחודש, כלומר ב' או ג' ימים אחר חידוש הלבנה, ואח"כ קראו לכל הירח חדש, ויום א' בו ראש חדש:

פירוש כג

כג מה שאיננו כן בסבוב החמה כי לא תתחדש בה דבר:

פירוש כד

כד לדעתי צ"ל "בראש התלי או בזנבו" וכן יאמר הח' ז"ל (ג טו) "כי אין לה אור בעצמה כ"א מהשמש, והעד כי בהתחבר עמו עם ראש התלי או זנבו לא תראה השמש אם היה ביום" וכן הוא ביסוד עולם מאמר ג פי"ז:

פירוש כה

כה וכן יאמר הח' ז"ל (ג טו) ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה נעדר", ועיין למטה כג כא אות רמט ורנב:

פירוש כו

כו ובמקח"מ "ובעבור שהיתה שנת הלבנה קרובה אל שנת החמה":

פירוש כז

כז ר"ל ע"ד המולדות:

פירוש כח

כח עיין בפי' החז' ז"ל וברא' ח יג) בבאורי שם ועיין (רש"י שם שם יד):

פירוש כט

כט ע"ד המולדות:

פירוש ל

ל דמשמע דלעולם יהיה בזמן האביב:

פירוש לא

לא וכן הוא בג' (ר"ה כא א) "כד חזית דמשכא תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברה להההיא שתא ולא תיחוש לה, דכתיב "שמור את חדש האביב" שמור אביב של תקופה שיהא בחדש ניסן" עיי"ש בתוס' ד"ה "כי חזית", וד"ה "עברה להההיא שתא", וברמב"ם הלכות קדה"ח פ"ד מ"ב:

פירוש לב

לב והוא בכורי קציר חטים:

פירוש לג

לג דמשמע לעולם יהיה סוכות בזמן האסיף, כאשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר:

פירוש לד

לד הרי שלשה רגלים תלוים כולם בפירות הארץ, אביב, וקציר, ואסיף:

פירוש לה

לה במד' כח יז:

פירוש לו

לו שם כט יב:

פירוש לז

לז שהמועדים צריכים להיות בזמנים הקבועים ושמורים לזה:

פירוש לח

לח והקפידה התורה שיהיה זה החדש ראשון בהיות השמש בראש מזל טלה, כמו שאמרה שמור את חדש האביב, והאביב תלוי בשמש, הוא מבואר שחדשי השנה, פעם יהיו י"ב ופעם יהיו י"ג חדשים לפי שהשנה השמשית היא יותר מי"ב חדשי הלבנה קרוב לאחד עשר יום, ולכן הוצרכו להוסיף על השנה חדש אחד, כמו שיהיה תמיד ניסן בחדש האביב, שהוא בא"י אצל העת שיכנס השמש במזל טלה וזאת השנה מקרא מעוברת (רדי"א):

פירוש לט

לט וכן אז"ל (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ב, ב"ר פמ"ח ט) "שמות החדשים העלו מבבל" וקראום כן לזכרון גאולתם מבבל, להודיע כי שם עמדו, ומשם העלם השם ית':

(*) ט"ס הוא, כי בדניאל לא נזכרו שמות החדשים, והטעות הזאת נמצא' גם בחזקוני, ובפי' הטור הארוך על התורה על הפ' הזה, ובס' התשבי אות א' ערך אב, ובס' יפה מראה על הירושלמי בראש השנה פ"א סימן ד (ע"ז העירני הרה"ג רי"פ):

פירוש מ

מ ושם נמצאו רק שמות ז' חדשים ניסן, סיון, אלול, כסליו, טבת, שבט, אדר, ובטח גם שמות שאר ה' חדשים שלא באו בתנ"ך מבבל הביאו:

פירוש מא

מא ונראה לי שלא עברו בזה על מצות החדש, לפי שגם הם לא נמנעו מלקרוא את החדשים ראשון ושני במספרם כמו שצותה תורה, אבל מלבד זה כנו את החדש באותו כנוי שהיו מכנים אותו בבבל, וכן נאמר (אסתר ג ז) בחדש הראשון הוא חדש ניסן, שהוא ביאור החדש על דרך הפיל פור הוא הגורל (רדי"א):

פירוש מב

מב עיין תוס' (ר"ה ז א) ד"ה "מדברי קבלה":

פירוש מג

מג בה"א הידיעה:

פירוש מד

מד כי ניסן ראש לחדשים:

פירוש מה

מה ובמקח"מ "עם החדש השני פי' עם החדש השני הסמוך אליו:

פירוש מו

מו הכתוב לפני זה:

פירוש מז

מז ובמקח"מ "על":

פירוש מח

מח כי כן כתוב (מ"א ו א) "ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת ב"י מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו, הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל, ויבן הבית לד'" ופי' הח' ז"ל כי טעמו בשנה הרביעית למלך שלמה על ישראל בחדש זיו הוא החדש השני ויבן הבית, וכן כתב בדה"ב ג ב "ויחל לבנות בקדש השני בשני

בשנת ארבע למלכותו" וכן פי' כל המפרשים שם, ונשמט פה בפי' הח' ז"ל המלה "בשני":

פירוש מט
מט האומר שהשנה נמנית לשמש:

פירוש נ
נ ולא היה אביב:

פירוש נא
נא וגם בא"י אין המקומות שוות, ואמרו ז"ל (סנהד' יא ב) "על ג' ארצות מעברין את השנה, יהוד' ועבר הירדן והגליל" ופי' רש"י ז"ל שלא הגיע אביב שלהן או שרואין ב"ד שמתאחר בהן זמן בישול פירות האילן מעברין, ועיין רמב"ם ה' קדה"ח פ"ד ה"ד:

פירוש נב
נב ובמקח"מ שהיו בביהמ"ק:

פירוש נג
נג ובמקח"מ "כי היה":

פירוש נד
נד כן הוא (סנהד' יא ב) על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה, ועיין (רמב"ם ה' קדה"ח ה"ב וה"ה):

פירוש נה
נה ובמקח"מ "ימצא":

פירוש נו
נו כ"א לפרקים מעטים:

פירוש נז
נז ובמקח"מ "על אכילת חמץ שבעה ימים":

פירוש נח
נח וכן יאמר בהקדמתו לפי' על התורה בדרך הב', ועיין ביאורי שם, וכן יאמר בס' העבור:

(*) ר"ל מהלך הממוצע ושוה מידי יום ביומו:

פירוש נט
נט עיין (רמב"ם ה' קדה"ח פ"ו ה"א ובפ' י"א הט"ו) ובס' נחמד ונעים סי' קצט:

פירוש ס

ס כן הוא (ר"ה כה א) אמר להם ר"ג לחכמים כך מקובלני מבית אבי אבא, פעמים שבא בארוכה, ופעמים שבא בקצרה, ועיין בתוס' שם כד ב ד"ה "ראינוהו", ובפי' המשנה להרמב"ם שם, ובתוי"ט ד"ה "קבלן ר"ג":

פירוש סא

סא עיין (רמב"ם ה' קדה"ח פי"א ה' ב ג ד):

פירוש סב

סב ובמקח"מ "נסמוך":

פירוש סג

סג וכן הרמב"ם (ה' קדה"ח פ' יז ה' טו) קראוהו "קשת המראה" ושם ה' ו ז "שינוי המראה":

(*) ובמקח"מ "מרחק" וכן הוא במג"ט:

פירוש סד

סד ר"ל כמו שאנו עושין עפ"י תקנת בי"ד:

פירוש סה

סה וכן יאמר בס' העבור "וזה לנו האות כי סמך משה על תורה שבע"פ, והנה אנחנו נאמין בלי ספק שקדמונינו העתיקו לנו האמת", וכן יאמר בהקדמתו לפי' על התורה בדרך הב', "וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבע"פ שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא":

פירוש סו

סו פי' שבע שנים מעוברות, והם הג והו והח והיא והיד והיז והיט וסימנם גו"ח אדז"ט:

פירוש סז

סז עפ"י חשבון כל חדש כ"ט יום י"ב שעות תשצ"ג חלקים מתתר"ף בשעה:

פירוש סח

סח וכן יאמר בס' העבור "המחזור קבלה היתה ביד משפחת דוד איש האלהים שי"ט שנה משנות הלבנה, כל חדש כ"ט יום י"ב שעות תשצ"ג חלקים, כאשר העתיק רבן גמליאל עם ז' חדשים, הם י"ט שנה משנות החמה בלא תוספת ומגרעת, והנה המחזור הם רל"ה חדשים מחדשי הלבנה":

פירוש סט

סט חשבון תקופת שמואל הוא שס"ה יום ורביע מכוון (רמב"ם ה' קדה"ח פ"ט ה"א) ותקופת רב אדא הוא שס"ה יום וחמשה שעות נה מינוטין עם כה זיקונדין (שם פ"י ה"א) נמצא ישאר מכל מחזור של תשע עשר שנה שעה אחת ותפ"ה חלקים (שם פ"י ה"ב) עיין בס' העבור לר"א בר' חייא הנשיא צד 86 בלוח הנקבץ משעה ותפ"ה חלקים:

פירוש ע

ע וכן יאמר בס' העבור "ואל תשים לבך אל תקופת שמואל שאומר כי התוספת רביעית יום בלי תוספת ומגרעת, כי איננה תקופת אמת כלל, ויתכן ששמואל ידע זה, ותקן זה בדרך קרוב לאנשי דורו:

פירוש עא

עא עיין בס' נחמד ונעים סי' קס"ד:

פירוש עב

עב היא ברייתא דשמואל:

פירוש עג

עג לחשבון תשצ"ג:

פירוש עד

עד לפי הח' עולה ט"ו שעות תקכ"ד רגעים וצ"ע:

פירוש עה

עה אם ישמיטו הע"ג חלקים:

פירוש עו

עו וכן יאמר בס' "העבור" "וסוף דבר המעתיקים אמרו כי קריאת המועדים תלויה בב"ד, ע"כ דרשו אשר תקראו אתם (ויקרא כג ב) בעבור היותו חסר":

פירוש עז

עז ובמקח"מ "ככתוב":

פירוש עח

עח ולשון הכתוב שם "ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים לעשות הפסח בחדש השני", ועיין רש"י (ברכות י, ב,) פסחים (נו א), ד"ה עבר ניסן בניסן, שהביא ג"כ הפסוק כמו שהביאו הח' ז"ל, וכן הרדי"א הביא הפ' הזה כמו שהביאו המה, ולא ככתוב:

פירוש עט
עט ובמקח"מ "לדבר האביב לבדו" והוא הנכון:

פירוש פ
פ ובמקח"מ "נראה":

פירוש פא
פא של החולקים:

פירוש פב
פב עיין (העבור ומנין השנים להח' ר"י בכרך פ' יב) מה שהאריך בזה:

פירוש פג
פג ובמקח"מ "בפסח שהוא":

פירוש פד
פד ובמק"ח "חג המצות":

פירוש פה
פה כי לא הרשה הכתוב לעשות בחדש השני אלא מצות הפסח באכילתו לטמאים, אבל המצות והחג, גם הטמאים היו אוכלים ועושים אותם בחדש הראשון:

פירוש פו
פו וכן יאמר בס' העבור, וגם אני אתן לך ראיה גמורה בדברי הימים על דבריהם שהוא אמת, ידענו כי חזקיהו המלך צדיק גמור היה, כי כן העיד בו הכתוב, ומצאנו שעשה לפי דעת מי שאין לו דעת שיאמין כדברי הקבלה שלשה דברים קשים, אחד שלא הקריב הפסח במועדו, ויש עליו ועל כל ישראל הטהורים כרת, והשני כי אכל והאכיל חמץ בפסח, והכלל בחג המצות, והשלישי שעשה פסח שני שבעת ימים מצות תאכלו אשר לא כתוב בתורה, כי הטמאים ישמרו חג המצות עם ישראל לעולם, ואינם עושים פסח שני כ"א יום אחד עד חצי הלילה כמשפט הפסח הראשון כי כן צוה השם:

פירוש פז
פז צ"ל "לא סר מאחריו וישמור מצותיו אשר צוה ד' את משה" (מ"ב יח ו) עיין יהל אור הערה 104 102 להקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הב':

פירוש פח
פח ולשון הכתוב "זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי":

פירוש פט
פט ובמקח"מ "עם הקהל":

פירוש צ
צ ובמקח"מ "הבא":

פירוש צא
צא כי בחדש ניסן לא עשו פסח כלל אלא עשו מניסן אדר, כי עברו השנה מפני הטומאה, ומפני העם שלא יכלו להגיע לירושלים והנה הפסח שעשה היה בחדש הראשון, ובזמנו נעשה, ולא עבר חזקיהו על שמור את חדש האביב שהיה בחדש הראשון, ולא ג"כ מהקריב את הפסח במועדו, ולא האכיל את ישראל חמץ בפסח בחדש הראשון ח"ו:

פירוש צב
צב פי' שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה:

פירוש צג
צג פי', על אכלם אותם בטומאה:

פירוש צד
צד עיין יהל אור הערה 106 להקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הב':

פירוש צה
צה ובמקח"מ "טוען" ובבאר יצחק "ואם יטען הטוען":

פירוש צו
צו עיין יהל אור הערה 106 שם:

פירוש צז
צז וכן הוא פסק להלכה "הגיע יום שלשים באדר ולא עברו עדיין השנה, לא יעברו אותה כלל, שאותו היום ראוי להיות ראש חדש ניסן, ומשנכנס ניסן ולא עיברו אינן יכולין לעבר (רמב"ם ה' קדה"ח פ"ד הי"ד):

פירוש צח
צח וכן הוא בג' (סנהדר' יב ב) שאין מעברין אלא אדר, והוא עיבר ניסן בניסן", ופי' רש"י ז"ל לאחר שקידשו לשם ניסן חזר ונמלך ועשאו אדר שני", וכן כתב הח' בס' העבור "וקדמונינו ז"ל לא תפשוהו רק בדבר קל, כי עבר ניסן בניסן, ופי' שהיה מנהג ב"ד שיסתכל בסוף חדש אדר, אם צריך לעבר את השנה, והוא שגג שגגה קטנה, לא עבר את השנה בסוף אדר כמשפטו, עד שנכנס חדש ניסן, והוא עבר השצה, ולא היה פסח שני כי אם ראשון":

פירוש צט
צט ובמקח"מ "ראשון":

פירוש ק
ק וכן כתב הרדי"א "כי כן צוה ית' שלזכרון גאולתם יעשו מדי שנה בשנה החדש ההוא אשר יצאו בו ראש לכל חדשי השנה, וימנו החדשים ראשון וב' וכן כולם, כדי שיהיה תמיד נזכר בפיהם החדש ההוא, ויזכרו בזה גאולתם ממצרים":

פירוש קא
קא ובמקח"מ לא יגרוס "כי":

פירוש קב
קב פי' מספר השני, ומן הראוי היה לספור השנים ג"כ מניסן:

פירוש קג
קג בג' (ר"ה ב א):

פירוש קד
קד כמ"ש (ויקרא כה ט י):

פירוש קה
קה כלומר שאז תצא השנה ותכנס האחרת והוא תשרי:

פירוש קו
קו פי' מדרך הטבע:

פירוש קז
קז ר"ל כי אמרו איסור הזריעה תחלה בשנת השמיטה, וזה יורה כי תחלת איסור השנה היתה הזריעה ואח"כ הקצירה:

פירוש קח
קח ולדעת המינים הקצירה קודמת כי דעתם מניסן תחל השנה, והקצירה סמוכה לניסן:

פירוש קט
קט כדעת המינים:

פירוש קי
קי הנכנסת בניסן:

פירוש קיא
קיא גם אסור לו לזרוע בשנה השביעית שהיא שנת השמיטה, גם כל אדם ימנע מזרוע בשנה הששית כלומר בחורף בזמן הזריעה, לפי שלא יוכלו לקצור בקיץ שהיא תחלת

שנה השביעית הנה יעמדו בהכרח שתי שנים מן הזריעה והכתוב לא אסר אלא שנה אחת שהוא השביעית, א"כ בטל דעת המינים:

פירוש קיב
קיב וכן יאמר בס' העבור "ואנחנו נודה כי תורה שבע"פ היא דבר ד', הללמ"ס, ואין הפרש בין תורה שבכתב ותורה שבע"פ, והאומרים כי המעתיקים הוסיפו וגרעו, כן יוכל הטוען לומר, כי כל התורה מידם קבלנוה":

פירוש קיג
קיג כי באומרו חדש בלי מלת ראש משמעותו בראש חדש:

פירוש קיד
קיד כי חדש ביאורו חידוש אור הלבנה:

פירוש קטו
קטו ולא כתיב ראש חדש ושבת:

פירוש קטז
קטז פי' בראשי חדשיכם:

פירוש קיז
קיז כיון שאמר בחדש השביעי, ויהיה ביאורו בראש חדש, לא הי"ל באחד לחדש:

פירוש קיח
קיח (נכתב מלת אחד להרחבת הלשון ולהסיר כל ספק:

פירוש קיט
קיט והיה לו לומר "ובחדשיכם":

פירוש קכ
קכ שיעשו כן:

פירוש קכא
קכא הוא ראש לכל החדשים, ע"כ יאמר ובראשי ל"ר לומר שיעשו כן בניסן בכל שנה ושנה:

פירוש קכב
קכב פי' שיעשו כן בכל חדש מחדשי השנה מניסן עד ניסן, ע"כ הוסיף לחדשי השנה, ועיין בפי' הח' ז"ל (במד' כח יא) שהביא ג"כ מר' משה הכהן וסיים "ופירושו נכון הוא":

פירוש קכג
קכג המתחלת מתשרי, עיין (סוכה נה א):

פירוש קכד
קכד עיין (סוכה שם, ספרי בהעלותך פיסקא ע"ז):

פירוש קכה
קכה דעתו שבין חדש, או ראש חודש מובנם אחד:

פירוש קכו
קכו ומשמע מזה שאין חדש ראש חדש מדקאמר ימים:

פירוש קכז
קכז ויבאר שזהו פירושו:

פירוש קכח
קכח וקביעות המועדים תלויה בקביעות החדש, ודבר זה כולו מסור לב"ד:

פירוש קכט
קכט עיין בפי' הח' ז"ל (ויקרא כה ט) ובבאורי שם:

פירוש קל
קל עיין (ויקרא שם) שהאריך בזה עיי"ש:

פירוש קלא
קלא מצות החדש היה מסור רק למשה ולאהרן בלבד, כי לפניהם ניתנה המצוה הזאת במקום ב"ד הגדול, וקיחת איש שה לבית אבות היא מצוה המוטלת על כולם, ושכולם יתעסקו בה, כי כל בני מצות חייבים בה:

פירוש קלב
קלב ובמג"ט "ממקניהם" וכן הוא בבא"י:

פירוש קלג
קלג והוא לקיחה בכסף, כמו ונקחה דגן ונאכלה (נחמי' ה ב) לקחי חטים (ש"ב ד ו):

פירוש קלד
קלד דעת יפת הוא, כי מיום העשור לחדש החל במכת החשך, והיה עד יום יג, וביום יד קרא פרעה למשה ואמר "ולכו עבדו" (פ' לא) ובו ביום אמר לו כחצות הלילה, וע"כ היה מכת החשך מיום עשור כדי שלא יראו את ישראל מה שהיו משתדלים להכנת השה, וע"כ צוה השם לקחת השה מיום העשור שהחל החשך שלא יראו המצרים, וע"כ צוו לשחוט בי"ד בערב שלא יראו המצרים, ועיין קרני אור:

פירוש קלה
קלה פי' על יום יד ובבא"י "עד יום יד":

פירוש קלו
קלו כי הכתוב לא ביאר זאת

(*) ובבא"י "מועטים":

פירוש קלז
קלז אם רבים הם בני הבית:

פירוש קלח
קלח שפי' למשפחה אחת:

פירוש קלט
קלט אם הם רבים, וכן הוא (מכילתא בא פ"ג) וכן פי' רש"י ז"ל הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכלן, ת"ל שה לבית:

פירוש קמ
קמ (למעלה א א) ופי' בני ביתו:

פירוש קמא
קמא להבין דבריו פה, מן ההכרח להקדים איזה הקדמות נחוצות, ואח"כ נבאר דבריו, הח' ז"ל רמז פה ממבטי הכוכבים המגידים עתידות לפי דעתו עפ"י דעות הקדמונים, אף שבזמנינו זה כבר בטלה ואין מי שיחוש לה, כי אין לנו חלק בה, אך המפרש דבריו צריך לבאר היטיב מה ירמזון? מליו, א) **מבט** הוא מלשון ראיה, לפי שהכוכבים המתנגדים רואים זה את זה, כמו והביטו אחרי משה (למטה לג ח) או הוא מענין ובושו מכוש מבטם (ישעי' כ, ה) לשון תקוה, ומענין זה ג"כ מצפים השואלים בחוזים לדבר תקות ישועה. ב) דעת האצטגנינים שכוכבי שבתאי ומאדים, רעים, וצדק ונוגה, טובים, חמה כוכב לבנה, בינונים, ומביט נוכחי, ומביט מרובע, רעים, ומביט משולש ומביט משושה, טובים, ומביט משושה יותר טוב ממביט משולש, גם אמרו, מביט ב' כוכבי לכת מהטובים יורו שלום ואהבה גמורה, ומבטי ב' כוכבי לכת הרעים יורה על ריב ושנאה גמורה, ומבטי ב' כוכבים בינונים יורו שלום ואהבה, אך לא בשלמות ומבטי כוכב טוב עם כוכב רע, הטוב יבטל קצת את הרע, וגם הרע יבטל מהטוב, מביט טוב עם כוכב טוב, הוא טוב מאוד, ומביט רע וכוכב רע הוא רע מאוד, ומביט בינוני וכוכב בינוני הוא טוב, מביט בינוני וכוכב רע, בינוני, מביט רע וכוכב טוב איננו רע. ג) מבטי המזלות ימצאו על ד' פנים, מהם בנוכחת, מהם במשולשים, מהם ברביעיים מהם בששיים, ודע עוד, כי האצטגנינים יחסו י"ב המזלות לשבעה כוכבי לכת, ובנו להם בתים ואמרו בית השמש, מזל אריה,

ובית הלבנה מזל סרטן, ולשאר החמשה יחסו לכל א' שני בתים בית אחד ליום, ובית אחד ללילה, דהיינו לשבתאי דלי ביום וגדי בלילה, לצדק קשת ביום, דגים בלילה למאדים טלה ביום ועקרב בלילה, לנוגה מאזנים ביום שור בלילה, לכוכב תאומים ביום בתולה בלילה, ולדבריהם כשיגיע כל כוכב מכוכבי לכת בתנועתו ביום תחת המזל המיוחד לו, וכן כשיגיע בלילה תחת המזל המיוחד לו ללילה תתחזק פעולתו ביותר, גם חלקו המזלות למבטים, דהיינו טלה ומאזנים שהאחד למעלה מן הארץ, והשני מכוין כנגדו למטה מן הארץ קראו מבט נכח, ואם נניח ד"מ שכוכב צדק תחת מזל טלה, ומאדים תחת מזל מאזנים שכנגדו, יורה זה המבט על איבה גמורה, כי הם בתכלית הריחוק שהוא ק"פ מעלות מש"ס מעלות שבגלגל, לפי שיש בין טלה ומאזנים מרחק ששה מזלות, ולכל מזל שלשים מעלות, וששה פעמים שלשים הם ק"פ, ואם בין הכוכבים הנכחיים ג' מזלות ר"ל צ' מעלות שהם חלק רביעי מן הגלגל, נקרא מבט רביעי ומורה על חצי איבה, ואם המרחק הוא ד' מזלות שהם ק"כ מעלות חלק שלישי מהגלגל נקרא מבט שלישי ומורה על אהבה גמורה, ואם המרחק הוא רק ב' מזלות שהוא ס' מעלות מורה על חצי אהבה, והדברים ארוכים, ובעשור לחדש ניסן יהיה השמש במזל טלה בשלישית ברוב השנים והלבנה תהיה אז במזל סרטן, ואמרו חכמי המזלות כי שני המאורות הם פקידים על ישוב העולם ועל חיי הבריות ומזל הוא מן המזלות הטובות, ומזל סרטן הוא מזל העולם, גם הוא כבוד צדק שהוא הכוכב הטוב וקלון מאדים ובית שנאת שבתי, והנה זה היום הוא נבחר, אך בעשור כי מזל טלה הוא כבית מאדים שיורה על מלחמות ואש וההריגה והדם הנה יחסר מעט מהטובה הנזכרת, וע"כ צוה השם שיקחו בזה היום שה לבית לעשותם קרבן בסוד הקרבנות אך לא ישחטהו בעשור בעבור כי טובתו של זה היום רבה ורעתו מועטת וזהו מה שאמר הח' ז"ל "בעשור יום נבחר והוא לשילוש":

פירוש קמב

קמב פי', בעשור לחדש השביעי, והוא יוהכ"פ, והוא שליש החדש, ואז הלכה הלבנה בהם ד' מעלות שהם שליש הגלגל והגיע עד מזל דלי שהוא בית שבתי וגלות השמש, והוא המזל שהיתה בו המחברת הגדולה של שבתי וצדק קודם יציאת מצרים, וכל

זה יורה גלות והשחתה ע"כ צוה ד' שיתענו ישראל, וישבתו, ויקריבו קרבנות, וכן יאמר (יסוד מורא שער התשיעי "ובעשור דבר החוט המשולש, זה בכבוד וזה בבית, וככה בעשור לחדש השביעי" ומה שאמר "זה בכבוד וזה בבית" פי' בראשית חכמה, כי כבוד השמש במזל טלה, ובית הלבנה במזל סרטן, ע"כ אמר זה בכבוד וזה בבית, כלומר שהשמש הוא בבית כבודו שהוא טלה, והלבנה בסרטן שהוא ביתה, והכוכב שהוא בביתו דומה לאדם שהוא בביתו שהוא מושל בכל:

פירוש קמג

קמג פי' חצי חדש ניסן, הוא כמו חצי חדש תשרי שאז שני המאורות במבט איבה במזלות הקו השוה, זה במאזנים וזה בטלה, וכן יאמר (ויקרא כג כד) "והנה סכות כחג פסח":

פירוש קמד

קמד בית אב, כולל תחתיו כמה משפחות, הבית אב הוא השרש הראשון, והמשפחות הם הענפים המסתעפים ממנו, והבית הוא למטה מן המשפחה, כמ"ש "והיה השבט אשר ילכדנו ד' יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה ד' תקרב לבתים" (יהושע ז יד), והח' ז"ל הביא הפ' כפי שעלה בכח זכרונו "יקרב לבתים":

פירוש קמה

קמה שלא יוכלו לאכלו כלו:

פירוש קמו

קמו ופי' שם הח' ז"ל כמו חלקי, מגזרת "תכסו על השה":

פירוש קמז

קמז כל לשון מכס שבמקרא ענינו חלק מן הכל, וכן תכסו הנאמר כאן, ופי' הכתוב כפי החלק המגיע למאכל הנפשות אשר בחבורה תתחלקו על השה:

פירוש קמח

קמח ושרשו כסס:

פירוש קמט

קמט ומ"ם מכסת, וכן מ"ם מכס נוסף:

פירוש קנ

קנ פי' שגם הוא:

פירוש קנא

קנא ושרשו מרר, והמ"ם הראשונה נוספת, וחסר אות הכפל:

פירוש קנב
קנב שאם ימעטו אנשי הבית ולא יספיקו לאכול שה תמים עד שלא יותירו ממנו:

פירוש קנג
קנג ושרשם כסם:

פירוש קנד
קנד פי' שלם מן המומים וכן הוא (מכילתא בא פ"ד) תמים להוציא בעל מום:

פירוש קנה
קנה ר"ל כשב ועז כל אחד נקרא שה, כי שה אינו אלא שם ליחיד ממין הצאן:

פירוש קנו
קנו כי שם צאן כולל שניהם, רק שם צאן בא על המין או על הרבוי, יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (ישעי' ז כא) ולא בא על היחיד, כמ"ש "ושה אחת מן הצאן" (יחז' מה טו):

פירוש קנז
קנז וכן הוא (מכילתא בא פ"ד) בכלל שה גדי וטלה, שנאמר "שה כשבים ושה עזים":

פירוש קנח
קנח ושם בדברים, הביא הפי' הזה בשם י"א וז"ל "י"א כי במצרים אמר כבש או עז, ועתה בקר אם יוכל, והראשון הוא הנכון":

פירוש קנט
קנט וכן פי' שם הח' ז"ל "צאן לחיוב הפסח, ובקר לשלמים":

פירוש קס
קס בפסח יאשיהו:

פירוש קסא
קסא וכן כתוב "וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא למספר שלשים אלף, ובקר שלשת אלפים אלה מרכוש המלך" (דה"ב לה ז), וכיון שאמר הכל לפסחים, ואח"כ אמר ובקר, מלמד שאין הבקר נעשה פסח אלא שלמים, וכן פי' רש"י ז"ל שם, "לכל הנמצא, לכל ישראל הנמצאים הפריש צאן לפסחים ובקר לשלמי חגיגה":

פירוש קסב
קסב וכן כתוב (שם שם יג) "והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות" פי' בשר השלמים בשלו אותם בכלים הנזכרים:

פירוש קסג
קסג וכן כתוב שם "ויבשלו הפסח באש כמשפט" ופי' רש"י ז"ל שם "צלי אש":

פירוש קסד
קסד שעלתה לו שנה תמימה:

פירוש קסה
קסה פי' תוך שנתו:

פירוש קסו
קסו ויביא ראיה לסתור דבריו:

פירוש קסז
קסז הרי שאין הפרש ביניהם, ועיין בפי' הח' ז"ל (ויקרא כג יא) ששם הביא שהוא

דעת המכחישים:

(קסז*) לדעתי צ"ל "גם שה":

(*) ולדעת הרה"ג ס' י"פ צ"ל "מין העזים" ביו"ד:

פירוש קסח
קסח וכן ת"א "לְמַטְרָא":

פירוש קסט
קסט הוא רש"י ז"ל:

פירוש קע
קע כן פי' רש"י ז"ל, משעה שעות ולמעלה קרוי בין הערבים, שהשמש נוטה לבית

מבואו לערוב:

פירוש קעא
קעא פי' בלשון שנים:

פירוש קעב
קעב היינו קרוב ללילה, וכמו שיבאר:

פירוש קעג
קעג ובמקח"מ "ור' שלמה אמר כבא השמש וכו'", וכן הגי' ברא"ם שהעתיק שם דברי

הח' ז"ל "ורבינו שלמה אמר כבוא השמש וכו'" והוא הנכון:

פירוש קעד
קעד מעת נטיתו לצד מערב, והבאר יצחק כתב כי כצ"ל "ולפירוש רש"י כבא השמש

לצד מערב וכו'":

(*) ובבא"י "כדכתיב":

פירוש קעה
קעה ובמקח"מ "שתחל להראות גבורתו על הארץ":

פירוש קעו
קעו והוא עריבת השמש ושקיעתו:

פירוש קעז

קעז והנה ביאה הפך יציאה, ופי' שלא יראה עוד על הארץ, ואיך נוכל לפרש כבוא השמש לצד מערב:

פירוש קעח

קעח ויסיים "וכבא השמש יבא אל תוך המחנה", והנה הפירוש של ביאה הוא השקיעה לגמרי, וכן יאמר הח' ז"ל שם, "והנה אחר שאמר הכתוב "לפנות ערב" אמר, וכבא השמש, הנה קודם הערב":

פירוש קעט

קעט כי בשניהם כתיב כבא השמש, ורש"י ז"ל פי' בפסח כבא השמש אחר חצות, ובמקרה לילה פירושו בשקוע השמש, ויאמר הח' ז"ל שיבאר לנו ההפרש ביניהם בלשון:

פירוש קפ

קפ שפירושו שקיעה ממש:

פירוש קפא

קפא הם הקראים, והם אומרים (עיין המבחר, וכתר תורה) ששלשה ערבים הם, האחת עת עריבת השמש, והשנית עת אסיפת נגהו, ומה שביניהם קרוב לשעה ושליש שעה, נקרא ג"כ ערב שהולך ומתאסף הנוגה:

פירוש קפב

קפב שאמר דוד ליהונתן "ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית":

פירוש קפג

קפג בתחלה אמר דוד ליהונתן "ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית" ופירושו עד הערב השלישית שהוא ערב יום החדש השני, כי הוא שלישית לערב ההוא, ואח"כ אמר יהונתן לדוד "מחר חדש וגו' ושלשת תרד מאוד", פי' תעמוד בסתר מחר ומחרתו שהוא יום שלישי ליום זה מהיום הסמוך לערב, ותרד מאוד בעמק במקום הסתר ההוא:

פירוש קפד

קפד כמש"כ "ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה", פי' ביום זה שהוא ערב ר"ח שהוא יום המעשה:

פירוש קפה

קפה ולא כדעת המינים:

פירוש קפו
קפו והם שני ערבים:

פירוש קפז
קפז בלשון רבוי, כי הוא כמין שתי רחים, לכך נקרא אָבְנַיִם בלשון שנים:

פירוש קפח
קפח לשון רבוי ובלשון שנים, ופי' הח' ז"ל כי הטעם שיש ספינות שעושים אותם משני לוחות:

פירוש קפט
קפט ואם לא היו שנים לא אמר באחת:

פירוש קצ
קצ ובג' (פסחים צד ב) לפי גי' ר"ח "סדנא דריחיא", ובערבי קוטבים, ובלה"ק צירים:

פירוש קצא
קצא ובמקח"מ "משענת תנועת הגלגל":

פירוש קצב
קצב ובמקח"מ "וכתוב":

פירוש קצג
קצג שפי' לחזקם ולהעמידם על נכון, וכפי' הרד"ק בשרש "נטע":

פירוש קצד
קצד ונקראו השמים כן ע"ש שתי מקומות שהם שוקטים ונחים בו, והם שני הקוטבים האחד בצפון והאחד בדרום שעליהם תסוב כל העגולה, וזולת שניהם אי אפשר לגלגל לנענע:

פירוש קצה
קצה ובמקח"מ "האחת":

פירוש קצו
קצו ובמקח"מ "והערב השנית":

פירוש קצז
קצז אחר השקיעה:

פירוש קצח
קצח לא חשש לדקדק בכאן, אבל בס' "כלי נחושת" השני שלו אמר, שהם י"ח מעלות שעולין שעה וחומש שעה, כי כל שעה הוא ט"ו מעלות, גם יש חכמים שאמרו שהם כ' מעלות, כדברי הח' ז"ל בכאן, שאמר שעה ושליש שעה:

פירוש קצט
קצט וכן כתוב, "וכבא השמש יבא אל תוך המחנה" (דבר' כג, יב):

פירוש ר
ר והעת הזה יקרא ערב, כמ"ש יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר (למעה כז כא):

פירוש רא
רא עיין (למטה כז א) בפי' החי' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש רב
רב כן הוא בגי' (פסחים סד א):

פירוש רג
רג כן הוא (שם נח א):

פירוש רד
רד והוא ביאת אורו הנראה בעבים:

פירוש רה
רה פי' העת שביניהם:

פירוש רו
רו פי' העת שבינתיים:

פירוש רז
רז והנה בין הערבים ובערב הכל אחד:

פירוש רח
רח והנה מן כל הראיות שהביא החי' ז"ל הוא שזמן הערב נקרא עוד בשם "בין הערבים", ואין הפרש בין לשון ערב ללשון בין הערבים ועיין קרני אור:

פירוש רט
רט פי' תחלת ביאת מערב, ר"ל מעת שהיא בחצי השמים, כשהיא מתחלת לנטות משם אל פאת מערב, וזה הוא מחצי היום והלאה:

פירוש רי
רי הם חז"ל:

פירוש ריא
ריא וכן הוא (מכילתא בא פ"ה):

פירוש ריב
ריב שאינו כן:

פירוש ריג
ריג בעת שדבר דוד עם יהונתן היה ערב אחת טרם מחר, כי היה ערב ר"ח:

פירוש ריד
ריד כמ"ש ויהי החדש (ש"א כ כד) ולא דבר שאול ביום ההוא (שם שם כו):

פירוש רטו
רטו כמ"ש ויקם יהונתן מעם השולחן בחרי אף (שם שם לד) אך לא הלך אל דוד כאשר קבעו את הערב ההוא כי ירא פן ירגיש מי בדבר, ולזה חכה עד למחרתו בבקר, וכמו שפי' הרדי"א שהלך בהשכמת הבקר, שהוא הזמן אשר יסכימו השרים לעשות טיול ותנועה ולצוד ציד, ולירות בחצים, ולא ירגישו בזה:

פירוש רטז
רטז הם העמודים הזקופים בצדי הפתח:

פירוש ריז
ריז ובמקח"מ "כמו":

פירוש ריח
ריח פי' זה המשקוף הוא שנתון על שתי המזוזות של פתח הבית, ונקרא לפי שהוא נשקף תמיד, רוצה לומר מסתכלין בו:

פירוש ריט
ריט שיעשו החלונות על הפתחים להשקיף משם ומצרים בכלל ארץ ישמעאל, כי הגר היתה מצרית וכן אשת ישמעאל, כי כן כתוב (ברא' כא כא):

פירוש רכ
רכ ובמקח"מ "כי מנהג ארץ הערלים לא היה כמנהג ארץ מצרים":

פירוש רכא
רכא כי מנהג הישמעאלים באוכלם מאכל מבושל במחבת לעשותה שלימה, אם לצורכם או לצורך ע"ז, לפיכך צוה השם לעשות המנחה הקרבה לו פתיתה לבלתי עשות כמעשיהם:

פירוש רכב
רכב ובמקח"מ "נזם זהב":

פירוש רכג
רכג בישעיה מן ג יב עד פסוק כג:

פירוש רכד
רכד הוא ענין אחר ג"כ משונה ממנהג הערלים:

פירוש רכה
רכה שדרך בו נכנסים אל הבית:

פירוש רכו
רכו והיו נכנסים תחלה דרך שער החצר:

פירוש רכז

רכז כן הוא (מכילתא פ"ו) והוא דעת ר' יצחק שאמר "לעולם מבחוץ, כדי שיהו המצרים רואין ומעיהן מתחתכין":

פירוש רכח

רכח ודעתם דעיקר שימת הדם היה בשביל המצרים שיראו שאין ממש בע"ז שלהם:

פירוש רכט

רכט ולפ"ז נתנו הדם מבפנים וכן הוא (מכילתא שם) אך לא מטעמם:

פירוש רל

רל הח' ז"ל יביא כל אלו הראיות שלא ידעו המצרים מאותות הדם ששחטו תועבתם:

פירוש רלא

רלא דעת הח' ז"ל בזה, כי דבר המערכה לא יוסר כ"א בתת כופר, פי' מה שגזר על האדם כפי מה שהיתה מערכת הכוכבים בעת מולידו הכל יבוא עליו בלי ספק, אך אם יתן כופר בעד נפשו אז לא יגע אליו דבר המערכת, בעבור כי הגזרה תתקיים במי שהוא כופר בעדו, והוא ינצל מהגזרה, וע"כ אמר השם למשה שישחטו שה לבית ויתנו מן הדם על המזוזה כדי שתתקיים ע"ז גזירת מאדים העצומה כפי המערכת, ואז לא יתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף, והנה היה נפש תחת נפש:

פירוש רלב

רלב שהוא ענין כתיבה וסימן, אמר שיתוה בדיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים, וכן פי' הרד"ק שם, כי זה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה:

פירוש רלג

רלג כי היו"ד והמ"ם מן "בתים" סימן הרבים ויו"ד השרש מן "בית" חסרה, אולי הדגש הוא תחת יו"ד השרש:

פירוש רלד

רלד ר"ל **הַבָּתִּים** בקמץ הבי"ת ששרשו **בַּיִת**, עם גזרת עשרת **הַבַּתִּים** חומר שהוא פתח:

פירוש רלה

רלה והרד"ק כתב הטעם שנקדו בדגש שלא תתערב המלה עם ואשיתהו בתה (ישעי' ה ו) שהוא ענין שממה:

פירוש רלו

רלו ואילו היה מן הקמוצין באמת היה מלרע, כי בכל המקרא מלת בתים מלרע:

פירוש רלז
רלז למטה פ' כב:

פירוש רלח
רלח וכמו שפי' בפי' הארוך:

פירוש רלט
רלט שפי' סימן ורושם להצלה, כמ"ש אח"כ, ועל כל איש אשר עליו הַתָּו אל תגשו (יחז' ט ו):

פירוש רמ
רמ וכן פי' בפי' הארוך, וכן יאמר (למטה ל יב) "וטעם בפקוד אותם, כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף" ועיין בפי' הח' ז"ל (ויקרא א א):

פירוש רמא
רמא ורמז זה לחכמי לב, לבל יאמרו הפתאים שהכל תלוי במערכת, וחלילה לומר כן, רק הכל היה מעשה ד' ולא מעשה כוכבים, והשם גזר כן מששת ימי בראשית, שהכוכבים יעשו הדבר הגדול הזה בעת שטוב לפניו, והודיע דרכיו למשה רע"ה ברוח קדשו בנבואתו כדי שיכפר בעד עמו, כלומר שישים כופר תחתם להציל ממות נפשם, ובעבור זה רמז אותו ברמז לחכמי לב:

פירוש רמב
רמב עיין בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש רמג
רמג ובמקח"מ "להיות בכל שולחן":

פירוש רמד
רמד ובמקח"מ "רק":

פירוש רמה
רמה ושם "לאכול":

פירוש רמו
רמו כן הוא בג' (פסחים קטז ב) כי צוה השם שנאכל מרורים על שם שמררו המצריים את חיי אבותינו, שנאמר, וימררו קת חייהם (א יד):

פירוש רמז
רמז וכמו שפי' בפי' הארוך בשם אחד מחכמי ספרד:

פירוש רמח
רמח ונראה מזה שאינו נוטה מדברי חז"ל כלל, רק הוא פי' ע"ד הפשט בשם חכם ספרדי, יראו שוטניו ויבשו, וישימו מחסום לפיהם:

פירוש רמט
רמט כי הפירוש מן "נא" הוא "עתה":

פירוש רנ
רנ ובפי' הקצר קיים את הפירוש הזה:

פירוש רנא
רנא וכן פי' הח' ז"ל שם "הניא כמו שבר והפר" ויאמר פה על שבירת העצם, וכן דעת מנחם בשרשיו שרש "נא":

פירוש רנב
רנב וכן כתב הריק"ם בשם ר"ת (הגלוי סי' כא) בהשיגו על מנחם שפי' שבור, וז"ל "אללי שחבר שתי לאוין בלאו אחד היה טוב" וע"ז כתב שם ר' בנימין "כי העיקר כדברי מנחם, ובחנם שם רבנו (הוא ר"ת) לב להציל מנחם מפתרון שבירה, כי כן הוא אל תאכלו ממנו נא, הוא שבור איברים, ולא שבירת עצם":

פירוש רנג
רנג פי' שאינו מבושל כל עיקר:

פירוש רנד
רנד ונקרא חי דבר שאינו מבושל ולא נצלה כלל:
(*) וכן יאמר בס' "שפה ברורה" כי לה"ק ולשון ארמית, ולשון קדר שפה אחת" ועיין ברא' ל, לז בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש רנה
רנה וכן דעת המכילתא (מסכתא דפסחא בא פ"א) אין נא אלא חי, וכן ת"א, ועיין קרני אור הערה יט וכד:

פירוש רנו
רנו ונתחלף היו"ד באל"ף:

פירוש רנז
רנז תאר בפלס זְקֵן כָּבֵד:

פירוש רנח
רנח וכן פי' שם הח' ז"ל "ובשלת פירשתיו באש", וכן פי' רש"י ז"ל "ובשלת זהו צלי אש שאף הוא קרוי בישול", והנה הגם ששם צלי מיוחד רק להמבושל בלא משקה, שם בשול הוא שם כולל לכל דבר שנגמר עד שראוי לאכילה, כי ענין הבשול הוא התקון לצורך האכילה ע"י האש בין במים, בין בלא מים, וכן על גמר הפרי ע"י חום השמש יאמר בשל קציר (יואל ד יג) הבשילו אשכלותיה ענבים (ברא' מ י):

פירוש רנט
רנט ולפי שגם הצלי נקרא מבושל הוצרך הכתוב לפרש שדוקא במים אסור, וכן מצינו בענין הפסח "ויבשלו הפסח באש כמשפט":

פירוש רס
רס הנה כוונתו ז"ל באמרו ובשל מבושל, כי שני בישולים הם, באמרו בשל, הטעם עם המים, ובאמרו מבושל על הכלי שנותן בתוך מים רותחים:

פירוש רסא
רסא הכותב שהוסיף הוא תלמידו יצחק בן יהודה שקרא אותו שר היהודים:

פירוש רסב
רסב ואיננו מקור, וחוזר על הפתח, ופי' אל תאכלו ממנו אם הוא נא, או אם הוא בשל:

פירוש רסג
רסג הוא כמו "כי כבד אכבדך":

פירוש רסד
רסד כי לעולם לא יבוא המקור על פועל ופעול כמו כאן ובשל מבושל רק על לשון עבר או עתיד:

פירוש רסה
רסה רק הוא שם התואר:

פירוש רסו
רסו למעלה כדרך מאכלי המלכים שיבשלו כלי בתוך כלי:

פירוש רסז
רסז שהושם מתחלה על האש:

פירוש רסח
רסח וכמו שאבאר ההבדל:

פירוש רסט
רסט וי"ג "הפרש יש בדקות הלשון":

פירוש רע
רע כי חכם נקרא מי שקיבל החכמה מרבו, ומחוכם מי שבטבעו חכם:

פירוש רעא
רעא כי בשל הטעם עם המים, ומבושל על הכלי שנותן בתוך מים רותחים:

פירוש רעב
רעב וכן פי' רש"י ז"ל "צולהו כולו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו", פי' לא שיהי' זה על גב זה, וכן לא הכבש לבדו, וראשו עם כרעיו ועם קרבו לבדם, רק יצלהו שלם באופן שיהיה ראשו מחובר בעת הצליה:

פירוש רעג
רעג פי' עם:

פירוש רעד
רעד וכן הקרב, פי' שירחץ הראש ביחד עם הקרב והכרעים, ויהיו צלוים עם הפסח ביחד:

פירוש רעה
רעה ואינו על פי פשט הפשוט, ועיין למעלה אות רנא ואות רנב:

פירוש רעו
רעו כן ת"א "כד חי":

פירוש רעז
רעז פי' כמו שהוא עתה, הבשר חי, ובפי' הארוך יסתור הפי' הזה:

פירוש רעח
רעח עיין בפי' הח' ז"ל (למעלה ד יג) ובבאורי שם:

פירוש רעט
רעט דעת יפת, כי והנותר כולל הגידים והעצמות וגם החלב, בעבור שעל הבשר באה אזהרה כאשר אמר "ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב" (דבר' טז ד), ומה שאמר והנותר הוא בפסח מצרים ומאמר, ולא ילין (שם שם) בפסח דורות:

פירוש רפ
רפ וכנוי ממנו שייך אל הבשר שלמעלה בפ' ח, כי לא דבר הכתוב באמרו והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו רק במה שנהגו לבלתי הותיר אותו, והוא הבשר ולא העצמות, כי אין דרך לאכול העצמות עד שיאמר עליהם הכתוב נותר ובבא"י הגי' "רק על ההוה":

פירוש רפא
רפא ושלא ינהגו כן בפסח דורות:

פירוש רפב
רפב כי דעתם שכן הוא בפסח דורות:

פירוש רפג
רפג הטעונים מה שהוציאו ממצרים:

פירוש רפד
רפד והוא שם נרדף לחוטר ומטה:

פירוש רפה
רפה כמ"ש (למטה פ' כג):

פירוש רפו
רפו וכן פי' הרשב"ם:

פירוש רפז
רפז כן הוא (זבחים נו ב):

פירוש רפח
רפח והנה צוה אותם שיאכלו הפסח כדמות נוסעים לא יתירו חגורם ולא יסירו נעליהם מרגליהם, ויהיה מקלם בידם, ויאכלו אותו בחפזון ובמהירות כמנהג האנשים שרוצים ללכת בדרך:

פירוש רפט
רפט קרבן הבא על האשם:

פירוש רצ
רצ כמ"ש (פ' כז):

פירוש רצא
רצא וכן פי' הח' ז"ל (פ' כז):

פירוש רצב
רצב ולא כי פי' בישעי' שם, שם פי' כמו "ופסח ד' על הפתח" (למטה פ' כג), והוא כפי' הב':

פירוש רצג
רצג זהו פי' אחר, ולמטה פ' כז, הביא הפי' הזה בשם הגאון, והוא מלשון דלוג וקפיצה ממקום למקום בעזיבת המקום שביניהם:

פירוש רצד
רצד והוא שת"ז לצולע ונכה רגלים, מפני שהוא קופץ פעם על רגל זה ופעם על השניה:

פירוש רצה
רצה עיין (למעלה יא ד) בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם עה"פ "אני יוצא בתוך מצרים", (ולמטה יג כא) עה"פ "וה' הולך לפניהם יומם", כי הכתוב ידבר כלשון בני אדם, כי כח השם הולך עם ישראל:

פירוש רצו
רצו ובכתוב "והנה דגון נפל לפניו ארצה וגו' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן":

פירוש רצז
רצז לפי שהיה בוטח באלהי מצרים ואמר מי ה' (רשב"ם):

פירוש רצח
רצח יפרש הפסוק, והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם, וראיתי את הדם ופסחתי עליכם, ויבאר כי זה יהיה לשני דברים, א' כי הדם יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם וכו':

פירוש רצט
רצט בעת שיעבור המשחית:

פירוש ש
ש והב' בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם:

פירוש שא
שא מפאת המשחית הנוגף המצרים:

פירוש שב
שב כי לא יבוא על בתיכם לנגוף:

פירוש שג
שג ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים:

פירוש שד
שד כי לא פירש הכתוב בשפטים האלה מה היה, ועיין קרני אור הערה כט:

פירוש שה
שה עיין (למעלה ז ח) קרני אור הערה ז:

פירוש שו
שו כי בעבור הדם שאני רואה אפסח עליכם:

פירוש שז
שז ולא שיזכור רק עתה, וכן פי' רש"י ז"ל לזכרון לדורות:

פירוש שח
שח ר"ל קרבן פסח, כי חג נקרא כן ע"ש הקרבן שהיה קרב בו, והקרבן נקרא כן "אסרו חג בעבתים" (תה' קיח):

פירוש שט
שט מצות הפסח:

פירוש שי
שי (ובפ' טו) בכל מושבותיכם תאכלו מצות, פי' הח' ז"ל "חיוב בא"י ובחו"ל", כי שם על המצות ופה על הפסח:

פירוש שיא
שיא כי הלילה הולך אחר היום שיבוא:

פירוש שיב
שיב כנוי הרומז "הזה" מציין יום הנזכר למעלה שהוא יהיה לזכרון:

פירוש שיג
שיג בלילה הזה:

פירוש שיד
שיד קודם היום הזה:

פירוש שטו
שטו ובמקח"מ "בצאתם" ובבאר יצחק "זכר לאכילתכם בצאתכם":

פירוש שטז
שטז כי מצות אכילת הפסח עם מצות ומרורים עד חצי הלילה:

פירוש שיז
שיז ובמקח"מ "לאשר קרה להם בצאתם":

פירוש שיח
שיח ובמקח"מ "בים":

פירוש שיט
שיט וכן יאמר (יסוד מורא שער ד) "ויש שבעת ימים מצות על דרך הפשט כי הם חיוב, כי הכתוב הזכיר ואמר, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני, למען תזכר את יום צאתך (דבר' טז ג) והנה הזכיר הטעם כי עד שבעה ימים אכלו ישראל המצות, כי הענן היה הולך יומם ולילה עד שטבע פרעה, אז הסיעם משה עד שנעשה המשכן":

פירוש שכ
שכ וכן יאמר (למעלה פ' יד) כי מצות הפסח תלויה בארץ, ומצות המצה בכל מקום הן בארץ והן בחו"ל, וכמש"כ "בכל מושבותיכם" ועיין קרני אור:

פירוש שכא
שכא עיין בפי' הקצר למעלה פ' ו בדרך השני:

פירוש שכב
שכב שפי' לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים, הנה יצטרך שתשלם השבתת החמץ קודם שיגיע זמן שחיטת הפסח:

פירוש שכג
שכג כי הכתוב לא פירש מתי ישביתו בעיו"ט, וחז"ל דרשו, אך חלק, וקבעו לו זמן בשעה הששית בעיו"ט:

פירוש שכד

שכד כי כלוי המעשה לא היה בעצם היום הזה, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' ב ב) ובבאורי שם:

פירוש שכה

שכה שאי אפשר לומר שעשה מלאכה ביום השביעי, אלא כלה כל מלאכתו ביום הששי, וכשבא יום השביעי נמצאת כל מלאכתו נגמרת:

פירוש שכו

שכו אף כאן נמי ביום הראשון תשביתו לפני בוא יום ראשון תשביתו, וכשבא יום ראשון נמצא שהוא מושבת:

פירוש שכז

שכז כי באמת הם דברים כפולים ומיותרים, ויפרש הח' ז"ל כי הכפל בא (פ' יח) לפרש שבעת ימים שלמים, וכן הוא (מכילתא בא פ"ט) "אין לי אלא ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד ועשרים לרבות את הלילות" וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש שכח

שכח כי במדבר לא היה להם חטה ושעורה לעשות מצה:

פירוש שכט

שכט יפרש "והיה היום הזה לכם לזכרון" וכן הוא (מכילתא בא פ"ז) שינהוג הדבר לדורות:

פירוש של

של כמש"כ וביום הראשון מקרא קדש (פ' טז):

פירוש שלא

שלא פי' שמדמה הפסח לשבת, אם עשה מלאכה בשבת בזדון בלי התראה יש ג"כ כרת כמו גבי חמץ, אבל אם עשה מלאכה בשבת בזדון וברתראה חייב סקילה, ועוד טעם אחר שמדמה שבת לפסח לענין זה, כי העושה מלאכה בשבת כאלו מכחיש בהשם:

פירוש שלב

שלב מה שאמר הכתוב (פ' ח) "ומצות על מרורים יאכלוהו" למה לא נאכל לזכרון ג"כ מרורים כל שבעה:

פירוש שלג
שלג שלא אכלו המרורים רק עם הפסח, וזה היה בליל הראשון שהיתה אכילת מצה מצוה עם הפסח ועם המרורים, כי כן כתוב בפסח מצרים "ומצות על מרורים יאכלוהו" אבל בפסח דורות כתיב רק "שבעת ימים מצות תאכלו":

פירוש שלד
שלד עיין בפי' הקצר למעלה פ' ו בדרך השני:

פירוש שלה
שלה פי' סמיכת דברי חז"ל להכתוב לראיה ולזכר:

פירוש שלו
שלו רק "כל מלאכת עבודה" ופי' דוקא שהיא עבודה, ולאפוקי מלאכת אוכל נפש, אבל בשבת ויוה"כ כתוב "כל מלאכה" סתם אפילו מלאכת אוכל נפש:

פירוש שלז
שלז פה במועד הראשון בפסח לבדו אמר "כל מלאכה לא יעשה בהם" כמו בשבת וביוה"כ:

פירוש שלח
שלח ומפני זה הוכרח להתנות להוציא אוכל נפש ואמר "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם":

פירוש שלט
שלט ויקרא כג ז במד' כח יח:

פירוש שמ
שמ ויקרא כג כא, במד' כח כו:

פירוש שמא
שמא ויקרא כג כה, במד' כט א:

פירוש שמב
שמב ויקרא כג לה, במד' כט יב:

פירוש שמג
שמג צ"ל "כל מלאכת עבודה לא תעשו", למעוטי אוכל נפש, כי המלאכה שאינה לצורך אוכל נפש, היא המלאכה אשר קראה אותה התורה מלאכת עבודה, ולא הוצרך להתנות ולומר, אך אשר יאכל וגו':

פירוש שמד
שמד צ"ל "לא תעשה מלאכה", והוא בדברים טז ח, ופי' שם הח' ז"ל "ולא אמר כל מלאכה, והטעם כל מלאכת עבודה (להתיר מלאכת אוכל נפש) ובמקום שאמר כל

מלאכה, שם כתיב אך", (פי' שממעט אוכל נפש מזה שיאמר "אך אשר יאכל לכל נפש"):

פירוש שמה

שמה כי סמך על הכתוב בזה, ובזה מבואר היטיב באמרו אך וגו', ותוכן דבריו בזה, כי במועד הראשון בתורה מברר דבריו ברחבה, וכאלו אמר כל המלאכות כולן אסורות חוץ מאוכל נפש, ומכאן ואילך דיו לומר במועדים כל מלאכת עבודה, שאין אוכל נפש בכללו, ורק בשבת (למטה כ י) ויוה"כ (ויקרא כג כח במד' כטז)יאמר, כל מלאכה לא תעשו, ואם הזכיר במקום אחד "לא תעשה מלאכה" בלא מלת "כל" "ועבודה" כי סמך על מה שהזכיר בתחלה:

פירוש שמו

שמו שחייב כרת, ועיין למטה אות שעא:

פירוש שמז

שמז כמו שכתוב (פ' יח):

פירוש שמח

שמח והשמור משעת קצירה שלא יבואו עליהם מים:

פירוש שמט

שמט צ"ל "הוצאתי" כי כן כתוב:

פירוש שנ

שנ דמשמע שכבר הוציא:

פירוש שנא

שנא כי הנבואה הזאת היתה בר"ח ניסן:

פירוש שנב

שנב והוא מצוה לדורות, ושייך בזה לשון "הוצאתי" בלשון עבר, וכן שישמרו מימות הקציר:

פירוש שנג

שנג כי עוד לא יצאו:

פירוש שנד

שנד שהוא ג"כ עבר תחת עתיד, כי פי' תהיה לי:

פירוש שנה

שנה ועיין (למטה טו א) עה"פ אז ישיר משה, בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש שנו
שנו והיתה צריכה להיות מאוחרת, וזאת הפרשה אמר השם למשה אחר שיצאו ממצרים, וע"כ אמר הוצאתי, ולא אמר אוציא:

פירוש שנז
שנז "כי כל אכל חמץ ונכרתה":

פירוש שנח
שנח "כי כל אכל מחמצת ונכרתה":

פירוש שנט
שנט עיין (מכילתא בא פ"י) עה"פ, כי כל אוכל מחמצת, שמפרש כי מחמצת הוא השאור המחמיץ, ובג' (פסחים מג א) מפרש מחמצת שנתחמץ מחמת דבר אחר, כי על שאור אינו חייב כרת שהוא נוקשה, רק בעת שהטילו לעיסה ומחמיץ אותה חייב עליו, ונשמע נתחמץ מחמת דבר אחר וכן נשמע חיוב השאור אף שתחלה לא היה ראוי לאכילה (התוה"מ), והנה מחמצת שם תאר לעיסה שיש בה שאור לכן השאור נכלל במחמצת:

פירוש שס
שס ויהיה גר פירושו, גר ישראל הבא מעיר אחרת:

פירוש שסא
שסא שחזר לתורתינו וקיבל עליו תורה ומצוה, והוא הנקרא גר צדק:

פירוש שסב
שסב כן יכנה את התורה שבע"פ:

פירוש שסג
שסג וכן כחב הח' ז"ל (ויקרא יא ט) "ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה, הנה לא הותר הדג שהוא באגמים, כי הכתוב פרט בימים ובנחלים", ועיין בהקדמת הח' ז"ל לפי' על התורה בדרך הב' הערה 38:

פירוש שסד
שסד פי' אחר שיצאו מן המדבר, וכמו שפי' למעלה פ' טו, שהוא חיוב בארץ ובחו"ל:

פירוש שסה
שסה כי הי"ל בחדש הראשון:

פירוש שסו
שסו טעמו בחדש העשירי:

פירוש שסז
שסז וכן פי' הח' ז"ל (ויקרא ב יא) עה"פ "כי כל שאור וכל דבש", שאור הוא המחמיץ:

פירוש שסח
שסח וכן הוא בג' (פסחים מא א) מחמצת שנתחמץ מחמת דבר אחר:

פירוש שסט
שסט אין זה מקום זה הפסוק, כי הוא מפ' טו, ואין להתמה ע"ז, כי רבים המה הכתובים שהביא הח' ז"ל שלא במקומותם, ויש ליתן לקצתם טעם, כמו שנוכל לומר על זה, כי הביאו פה, בעבור היות אמרו "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם":

פירוש שע
שע שקודם זה:

פירוש שעא
שעא ט"ס הוא וצ"ל רק "עם כל אכל חמץ" לא שיהיה חייב כרת אם ימצא שאור בבית, כן על השאור שאינו ראוי לאכילה אינו חייב עליו כרת, וטעמו "כי כל אכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה":

פירוש שעב
שעב שם כתוב "בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל", שאינו חוזר על הקרוב אליו, על החדש השני, רק על השנה הרביעית, ועיין למעלה יב ב אות מה:

פירוש שעג
שעג כי כמו שיש מלה המושכת עצמה ואחרת עמה למלה שלאחריה, כן יש אות המושכת עצמה ואחרת עמה אחורנית:

פירוש שעד
שעד וי"ו וברקת מושך עצמו ואחר עמו לאחוריו, כאילו כתוב "ופטדה":

פירוש שעה
שעה ר"ל הה"א שבמלת "הראשון" תמשוך למלת "מיום" להיות טעמה "מיום הראשון", והה"א שבמלת השביעי תמשוך למלות "עד יום" להיות עד יום השביעי, והטעם כי היה לו לומר, מיום ראשון עד יום השביעי ואחרי שהוצרך לשום ה"א הידיעה בנסמך יש לשומו בסמוך:

פירוש שעו
שעו למעלה פ' טו:

פירוש שעז
שעז שחזר לתורתינו וקיבל עליו תורה ומצוה:

פירוש שעח
שעח בפסוק הקודם, כי כל אוכל מחמצת ונכרתה ואח"כ בפ' הזה הזכיר האזהרה כל מחמצת לא תאכלו:

פירוש שעט
שעט שהוא רשות ולא חובה:

פירוש שפ
שפ והוא לפי הפשט ועיין (פ' טו) ושם מבואר בארוכה ועיין קרני אור:

פירוש שפא
שפא וכן פי' הרמב"ן:

פירוש שפב
שפב למעלה פ' ג:

פירוש שפג
שפג כן הוא לדעת המדקדק:

פירוש שפד
שפד ובמג"ט "והשי"ן נקמץ" בעבור שהוא פעל עבר אך שב לעתיד בעבור הוי"ו:

פירוש שפה
שפה היו"ד שקודם השי"ן, שהוא נח נעלם, כי ושחטו אותו, הוא לרבים נסתרים, והראוי וישחטו, שהיו"ד נח נעלם:

פירוש שפו
שפו וכמו שיבאר:

פירוש שפז
שפז וכן היה ראוי להיות וְשִׁחְטו, השי"ן בחירק:

פירוש שפח
שפח בעבור החי"ת שהוא מאותיות **אחהע** והוא אחר השי"ן:

פירוש שפט
שפט כמשפט אות הגרון:

פירוש שצ
שצ שהוא צווי ונפתח הבי"ת בעבור אות הגרון שאחריה:

פירוש שצא
שצא מפני החי"ת:

פירוש שצב
שצב מבנין הקל, ושחטו אותו, גם ושחטו הפסח:

פירוש שצג
שצג פי' מה שיעשו בעשור לחדש הזה:

פירוש שצד
שצד ובמקח"מ "על המשקוף ועל המזוזת":

פירוש שצה
שצה ט"ס הוא וצ"ל "אחת" כבכתוב:

פירוש שצו
שצו מפעלי הכפל, והאל"ף מאותיות האמנתי"ו נוסף וכן פי' בשרשיו:

פירוש שצז
שצז שהאל"ף שרש כמו אגד, אפד:

פירוש שצח
שצח ובמקח"מ "הנכבד":

פירוש שצט
שצט וריחו טוב, וכן פי' רס"ג ור' יונה והרמב"ם והרד"ק, ויש בו ז' מינין:

פירוש ת
ת והוא עשב שפל למאוד:

פירוש תא
תא וכן כתב הרלב"ג "כי האזוב צמח שפל מאוד, ולזה אמר "מן הארז אשר בלבנון עד האזוב" (מ"א ה יג) ר"ל מן הצמח הגבוהה עד הצמח השפל, והנה צוה השם להיות הזאה הזאת באגודת אזוב לבזות השה שהוא תועבת מצרים, ואולם ההזאה אשר היתה על המזבח שהיתה לכבוד השם, היתה באצבע הכהן הימנית:

פירוש תב
תב וכן הוא דעת ר' ישמעאל (מכילתא בא פ' ו ופי"א) וס"ל ששם חקק גומא וקיבל הדם, וכן הוא בתרגום אלכסנדרי, וע"ז כתב שד"ל, וא"כ הי"ל על הסף, לא בסף:

פירוש תג
תג וכן הוא דעת ר' עקיבא (מכילתא בא שם), וכן פי' רש"י והרשב"ם וכן ת"א "במנא":

פירוש תד
תד ופי' הרד"ק מזרקים:

פירוש תה
תה למטה פ' לא:

פירוש תו
תו ופי' שלא יניח השם למלאך המשחית להרע לישראל, ולא יתן לו היכולת לכך, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש תז
תז מה שכתוב "ושמרתם את הדבר הזה":

פירוש תח
תח שזה היה רק בפסח מצרים, והזו מהדם על הפתח ועל שתי המזוזת, כדי שתהיה זאת ההזאה מצלת אותם שלא יכנוס המשחית בבית לנגוף:

פירוש תט
תט וכן פי' הרמב"ן, ושמרתם את הדבר הזה, הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה "ושחטו הפסח", ואם הוא רחוק, לא מתן הדמים הסמוך לו, כי בפסח מצרים בלבד נצטוו בכך:

פירוש תי
תי אחר שנפרש שמלות הדבר הזה, הוא על "ושחטו הפסח" והוא נשרט במקדש, ונתינת הדם על המשקוף הוא רק בפסח מצרים, וא"כ אין מקום לשאלת הבנים מה ישאלו? ויפרש:

פירוש תיא
תיא ובמקח"מ "ישברו":

פירוש תיב
תיב עיין (למטה פ' מה) ובבאורי שם:

פירוש תיג
תיג ר"ל אף בפסח דורות:

פירוש תיד
תיד בפתח וְשַׁחטו:

פירוש תטו
תטו פי' להנקד בחירק, ומה שתפס לשון להשבר, כי מדקדקי לשון הערב יקראו החירק שבר וכן יאמר בס' מאזנים, בטעם החירק, שפי' מן, "ויחרקו שן" (איכה ב טז) בעבור היותי נשבר ויוצא מן השינים:

פירוש תטז
תטז וכן יאמר בראש (ס' צחות) "והנה וְשָׁחֲטו אותו (פ' ו') קמץ כמשפט (פי' כי הוא עבר מבנין הקל ע"מ פָּקְדו ודומיו) רק וְשַׁחֲטו הפסח הוא פתוח, כי היה ראוי להיות תחת השי"ן חירק כמו שְׁמְרו, רק נרחב בעבור אות הגרון הבא אחריו כי כן משפטם":

פירוש תיז
תיז ע"כ נקודה פתח:

פירוש תיח
תיח כי לא נתחייבו בפסח עד שבאו לארץ:

פירוש תיט
תיט וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין רש"י במד' ט א:

פירוש תכ
תכ ובמקח"מ "ולא עשו פסח אחר במדבר עד שהיו עם היישוב":

פירוש תכא
תכא בפ' כד:

פירוש תכב
תכב והמליצה בעבור שאמר כצפרים עפות, שהיא מרחף על גוזליו ומנתר עליהם להצילם, וכ' ת"א (למעלה פ' יג) על ופסחתי עליכם, "ואיחוס עליכון" ועיין למעלה פ' יא בפי' הקצר ובבאורי שם:

פירוש תכג
תכג כמו שנאמר, וראיתי את הדם וגו' ופסחתי עליכם (פ' יג):

פירוש תכד
תכד והוא שת"ז לצולע ונכה רגלים, ולמעלה בפי' הקצר פ' יא, פי' כן מדעת עצמו:

פירוש תכה
תכה שהיה המשחית מדלג מבית ישראל אל בית המצרי:

פירוש תכו
תכו על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים:

פירוש תכז
תכז מה שסתם בראשונה שלא הזכיר אהרן פי' באחרונה:

פירוש תכח
תכח דרך הכתוב לכפול ולאמר כן עשו, לבאר שלא הפילו דבר מכל אשר צוו:

פירוש תכט
תכט עיין (למעלה יא ד):

פירוש תל
תל וכן פי' בפי' הקצר למעלה יא ה, ושם הביא בשם י"א:

פירוש תלא
תלא בכתוב "ויקם פרעה לילה הוא" ויפרש מה שכתוב הוא, הוא בעצמו התעורר לקום:

פירוש תלב
תלב ושם ג"כ הפי', הוא בעצמו עבד העבודה:

פירוש תלג
תלג כי לפי הפשט הבכורים לבדם מתים, ובבית שאין שם בכור מי ימות שם:

פירוש תלד

תלד וכן פי' הרמב"ן, "כי משה ואהרן לנו במצרים בלילה ההוא לקיים דבריו שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר וגו' ", וצ"ל ששם עשו את הפסח בפ"ע, כי גם שם נמצאו מב"י:

פירוש תלה

תלה הח' ז"ל יפרש שזה היה במצות השם, ועיין קרני אור:

פירוש תלו

תלו ופרעה נתן להם רשות:

פירוש תלז

תלז באמרו לכו עבדו וגו':

פירוש תלח

תלח והגיעו לשם בעלות עמוד השחר:

פירוש תלט

תלט עיין (למעלה פ' ו) כי כמו כן יש מעת שתחשך השמים עד עת סור האור הנראה בעבים שעה ושליש שעה:

פירוש תמ

תמ ובמקח"מ "בעלות":

פירוש תמא

תמא ובמקח"מ "הקרובים אל מצרים" והנה למעלה פי' הח' ז"ל מה שיצאו משה ואהרן מפתח ביתם נגד הכתוב "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" זה היה במצות השם, ולהם הותרה היציאה, ופה יבאר מה שיצאו הקרובים אל מצרים בעוד לילה נגד הכתיב ואתם לא תצאו וגו' עד בקר, כי יש לנו בקר והחשך גדול וכו', ולא עברו ישראל על הצווי ועיין קרני אור:

פירוש תמב

תמב ושם יפרש בענין אחר, כי מה שכתוב לילה, פי' "לילה הוציאך מתחת רשות פרעה", וכן הוא בספרי שם וכן פי' רש"י ז"ל שם, לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן וגו':

פירוש תמג

תמג ועתה לא יוקשה כלל לדעתו:

פירוש תמד
תמד שאין אמרו כדברכם עם עבדו את ה', רק טעמו שלא תרחקו יותר משלשת ימים כאשר אמרתם וע"ז כתב הרדי"א "והוא הנכון":

פירוש תמה
תמה וכן ת"א ויוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל מהמכילתא, התפללו עלי שלא אמות, וכן פי' הרמב"ן:

פירוש תמו
תמו ובמקח"מ "שגם הוא נתן":

פירוש תמז
תמז גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות (למעלה י כה):

פירוש תמח
תמח ואמר בעת זבחכם, כי בעבדם את ד' בקרבנותיהם היו מתפללים לאל שירצה עבודתם ויברכם, ובקש מהם שבהתפללם לאל שיברכם, יתפללו שיברך גם אותו:

פירוש תמט
תמט ולא אמר ויחזקו המצריים על העם:

פירוש תנ
תנ וקאי אמדינה, ע"כ הוא ל"נ:

פירוש תנא
תנא כי מלת פן יפגענו כוללת גם פרעה והמצריים:

פירוש תנב
תנב ע"כ נתעוררו מעצמם למהר לשלחם, כי יראו ואמרו כולנו מתים:

פירוש תנג
תנג וכן פי' מנחם, והרשב"ם והרדי"א והרמבמ"ן:

פירוש תנד
תנד וכן פי' החז' ז"ל שם:

פירוש תנה
תנה כי העני לא יערב לבו לילך לשאול מאת המצרי חפצים יקרים, רק כל אחד שאל כפי מעלתו וערכו:

פירוש תנו
תנו כי הם שאלו חפצים יקרי הערך ואבנים טובות:

פירוש תנז
תנז מבנין הפעיל, והוא הנקרא בנין נוסף שניתוסף בו ה"א בראש, ויו"ד אחר העי"ן, כמו ואת בתינו הציל (פ' כז) והוא מבעלי הנו"ן שנופלת הרבה פעמים מן השרש:

פירוש תנח
תנח מבנין פעל הדגוש:

פירוש תנט
תנט ההפעיל והפעל הדגוש:

פירוש תס
תס בבנין הפעיל:

פירוש תסא
תסא והוא המקנה, כמו "ויצל אלהים את מקנה אביכם", והפעול הוא המקנה:

פירוש תסב
תסב מבנין הדגוש, כמו כאן, וינצלו את מצרים, ואין טעמו כמו ויצל את מקנה אביכם, כי באומרו וינצלו את מצרים, מורה רק את מי נצלו, והפעולים המה הרכוש והבגדים, כי לא נצלו את מצרים, ואצל ויצל כתיב את מקנה, כי המקנה הוא הפעול:

פירוש תסג
תסג עיין (למעלה ג כא):

פירוש תסד
תסד כי שרשו נסע ודגשות הסמ"ך שהיתה ראויה להדגש לו תבלע הנו"ן של השרש:

פירוש תסה
תסה שרשו נגש:

פירוש תסו
תסו שרשו נתן:

פירוש תסז
תסז רַעְמְסֵס:

פירוש תסח
תסח ואינו העיר אשר בנו, כי על העיר נקוד גם העי"ן בפתח רַעַמְסֵס:

פירוש תסט
תסט וכן הוא (מכילתא פ' יד) ר' נחמיה אומר לפי שצריך למ"ד מתחלתו, נותן לו ה"א בסופו:

פירוש תע
תע כי לא הקפיד כאן רק על הראוים למלחמה, שעל כונה זו קראם בסמוך צבאות ד' (פ' מא):

פירוש תעא
תעא כי הנשים כנגדם:

פירוש תעב
תעב כי לכל אחד היה כמה נשים, ואין צורך להזכירם:

פירוש תעג
תעג טף, הוא שת"ז, כולל ילדים קטנים, ופה יכלול גם הנערים שלא מלאו עוד שנותם להיות ביוצאי צבא:

פירוש תעד
תעד גֶּבֶר הוא שע"ז, נרדף לשם איש זכר על היותו החזק במין, וכן הוא בארמית וסורית אלא שבהן, הוא השם הכולל והמיוחד להוראה זו, ובעברית ישתמשו בו על המעט, וברבוי "הגברים":

פירוש תעה
תעה בצאתם ממצרים:

פירוש תעו
תעו להתגייר בראותם עוצם הנפלאות אשר עשה, והנזכרים (במד' יא ד):

פירוש תעז
תעז אשר בקרבם שלא מבני ישראל המה:

פירוש תעח
תעח כי שמו שאור בהבצק, כי רצו לחמצה, ולא הספיק להם השעה ובבא"י הגי' "לא היה בו שאור":

פירוש תעט
תעט ושם בסוכות אפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים, ועשו עוגות מצות כי לא החמיצו לגודל המהירות שהיה ביציאתם, וכן כתוב ויסעו מרעמסס סכותה (פ' לז) ואח"כ "ויאפו את הבצק" וכן לרש"פ "מצה" מטעם איצה ומהירות שלא יניחוהו להחמיץ ועושין אותו בזריזות:

פירוש תפ
תפ ופי' כי לא החמיץ מפני קוצר הזמן:

פירוש תפא
תפא שהוא ג"כ פעל עבר, ועיין ברשב"ם:
(*) עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' מא א) ובבאורי שם:

פירוש תפב
תפב ובמקח"מ "ואבשלום לא חיה ארבעים שנה":

פירוש תפג
תפג גם לא יתכן לפרשו מתחלת מלכות בית דוד, כי הוא לא מלך רק ארבעים שנה, ועדיין היה מולך בעת הזאת:

פירוש תפד
תפד עיין (ש"א ז ב):

פירוש תפה
תפה שהודיע הנביא שראה המראה הזאת בבחרותו בהיותו בן שלשים שנה לימי חייו, שהיה גבור כארי, ושהיה זה בחדש הרביעי תמוז, להיותו התחלת הקיץ, וביום החמישי בהיות הלבנה בעליה, שהיו כולם דברים עוזרים אל השגת נבואתו:

פירוש תפו
תפו וכן פי' רש"י ז"ל שהיה אותו מנין ליובל, והביא ראיתו מסד"ע, וכן פי' הרד"ק בשם אביו וכתב כי לפי פשוטו פירושו שלשים שנה ליובל עיי"ש:

פירוש תפז
תפז ובמקח"מ "למציאת":

פירוש תפח
תפח וכן הוא (סד"ע פ' כו) שלשים שנה משנמצא הספר בית ה' וכן הוא (ילקוט ריש יחזקאל) מסד"ע, וכן תיוב"ע:

פירוש תפט
תפט כמ"ש, ויהי בימי אחז (ישעי' ז א):

פירוש תצ
תצ כמ"ש (מ"ב טז ב):

פירוש תצא
תצא כמ"ש, בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע מלך ישראל נלכדה שמרון, ויגל מלך אשור את ישראל אשורה (מ"ב יח י יא), והיה בין הכל רק כב שנה, אף אם נחשוב שזה היה בתחלת מלכותו:

פירוש תצב
תצב וכן פי' רש"י והרד"ק עיי"ש החשבון:

פירוש תצג
תצג ועמוס ניבא שנתים לפני הרעש (עמוס א א), וכן כתב שם הח' ז"ל "ולחשבון הזה הוא "ובעוד ששים וחמש שנה":

פירוש תצד
תצד ובמקח"מ "שבת":

פירוש תצה
תצה ובמקח"מ "בימי יוסף ואחריו, הנה לא יגיעו מספר הכתוב":

פירוש תצו
תצו ובמקח"מ "חיי שניהם":

פירוש תצז
תצז כי חיי קהת היו מאה ושלש ושלשים שנה, ושני עמרם היו מאה שבע ושלשים שנה:

פירוש תצח
תצח ובמקח"מ "היה":

פירוש תצט
תצט וכן הביא רש"י ז"ל הח' הזה:

פירוש תק
תק הזקנים שתרגמו את התורה לתלמי המלך:

פירוש תקא
תקא כן הוא (מגילה ט, א):

פירוש תקב
תקב פי' רק הוא דבק עם גר יהיה זרעך:

פירוש תקג
תקג כי נמצאו חשבונות רבים לא נודע תחלתם וכמו שביאר למעלה:

פירוש תקד
תקד שאינו דבק עם ונכרתה, רק עם כל אוכל חמץ כמבואר למעלה פ' יט, אף כאן מ"ש ארבע מאות שנה, אינה חוזרת לסמוך לה לועגו אותם רק עם גר יהיה זרעך:

פירוש תקה
תקה ובמקח"מ "ומושב":

פירוש תקו
תקו והוא מעת צאתו מארצו ואז היה אברהם בן שבעים שנה:

פירוש תקז
תקז כן הוא (סד"ע פ"א) אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה וכו' לאחר שנדבר עמו ירד לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (ברא' יב ד) ולפ"ז היה שתי פעמים בא"י, וכן הוא בהפי' המיוחס לרש"י ז"ל ב"ר פ' לט:

פירוש תקח
תקח עם ברית בין הבתרים, עם נבואת כי גר יהיה זרעך:

פירוש תקט
תקט אלא כי גר יהיה זרעך א"ל עוד בהיותו בחרן, ואני ד' אשר הוצאתיך נאמרה לו אח"כ:

פירוש תקי
תקי וכן הוא (סד"ע פ' מח) דעת ר' אלעזר בן ערך, וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל.

פירוש תקיא
תקיא ותשלום ת"ל שנה מיום שהוציא א"א מאור כשדים:

פירוש תקיב
תקיב ובמקח"מ "ובא עם אחיו אל אביו אל חרן" ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' יא כט) וביהל אור שם אות קיח:

פירוש תקיג
תקיג פעם שנית ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' טו יג) ובקרני אור שם, הערה כח:

פירוש תקיד
תקיד כי קודם שבאו לחרן בעודו באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך, ומה שכתוב לך לך אחר שכתוב ויבאו עד חרן, כבר פי' הח' ז"ל (ברא' יב א) השם צוה לאברם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו וכו':

פירוש תקטו
תקטו כי האבות בכלל עם הבנים:

פירוש תקטז
תקטז ופי' הח' ז"ל שם "ידבר על האבות, כי מספר בניהם היה מעט גרים ותושבים בארץ":

פירוש תקיז
תקיז מאור כשדים, ובפי' הקצר פי' כן בשם הגאון:

פירוש תקיח
תקיח וכן הוא (מגילה ט, א):

פירוש תקיט
תקיט ע"כ אמר בארץ מצרים, גם כנען ומצרים שני אחים, ומצרים היתה עיר המלוכה:

פירוש תקכ
תקכ כי כן היתה באמת:

פירוש תקכא
תקכא וכן כתב הגאון (האמונות והדעות מאמר ח פ"ד) וכוונתו שם שמיום צאת אברהם מאור כשדים עד גאולתם היו ת"ל שנה:

פירוש תקכב
תקכב והיה ג"כ בן חדש:

פירוש תקכג
תקכג שהולידו בשעת מיתו:

פירוש תקכד
תקכד הרי ש"נ שנים, אף אם נספור שנות כולם, וכן הוא (סד"ע פ"ג):

פירוש תקכה
תקכה ובפי' הארוך הביא הפי' הזה בשם אחרים:

פירוש תקכו
תקכו כן הוא סד"ע פ"ג פדר"א פ' מח), ועיין בפדר"א שם, דעת ר"א בן ערך ודעת ריב"ז ובבאור הגרד"ל שם:

פירוש תקכז
תקכז על הארבע מאות שנה שאמר לאברהם (ברא' טו יג):

פירוש תקכח
תקכח מאור כשדים.

פירוש תקכט
תקכט וכן יאמר הח' ז"ל (ברא' טו יג) "ארבע מאות שנה עד סוף זה הקץ מהיום", ועיין ביאורי שם, שפרשתי שזה מוסב על הגזירה, שהשם אמר לאברהם שנחשבו שני הגירות לזרעך מיצחק, והגזרה היא מהיום:

פירוש תקל
תקל כי הת"ל שנה מיום צאתו מאור כשדים:

פירוש תקלא
תקלא מה שאמר ומושב בני ישראל, והלא אברהם ויצחק לא היו בני ישראל? וכן יאמר (האמונות והדעות שם) "אבל איך נקרא אברהם בני ישראל? ואיך נקראו חרן וארץ כנען מצרים? יש להם פירושים אין זה מקומו":

פירוש תקלב
תקלב מה שחזר ואמר ויהי מקץ וגו':

פירוש תקלג
תקלג וכן הוא (מכילתא בא פ' יד) מגיד שמכיון שהזמן הגיע לא עכבן המקום כהרף עין, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש תקלד
תקלד בעבור ששמר השם את ישראל בזה הלילה, ופסח על בתי בנ"י, ונשמרו מיד המשחית:

פירוש תקלה
תקלה שזה הלילה ישמרו לדורות לאכול הפסח ומצות ומרורים בכל חקותיהם:

פירוש תקלו
תקלו פי' שיהיו נעורים כל הלילה:

פירוש תקלז
תקלז שעשה בזה הלילה:

פירוש תקלח
תקלח כי היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיה' ואמרו להם רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית:

פירוש תקלט
תקלט בזה הלילה בעת שהכה בכורי מצרים, ולא נתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף:

פירוש תקמ
תקמ פי' שיהיו נעורים כל הלילה:

פירוש תקמא
תקמא עיין אות תקלח:

פירוש תקמב
תקמב סמיכות קא דריש:

פירוש תקמג
תקמג ועיין ברמב"ן ובפי' הטור על התורה מה שהשיגו ע"ז:

פירוש תקמד
תקמד כי זה איננה נוהג בפסח דורות:

פירוש תקמה
תקמה ואין צורך להזכירם פה:

פירוש תקמו
תקמו אך לא בכל דבר, כי לדורות אינו נאכל בחפזון:

פירוש תקמז
תקמז והוסיפה זאת הפרשה מצות אחרות, והם שבעה במספר, איסור בן נכר, עבד ערל, תושב ושכיר, הוצאה מן הבית, שבירת עצם, גר צדק שימול לו כל זכר, כל ערל לא יאכל בו, ואפילו עברי, והוא שמתו אחיו מחמת מילה:

פירוש תקמח
תקמח פי' שכאן קא מזהיר ענין אכילת פסח דורות ובבא"י נוסף פה "ובן נכר אינו מזרע ישראל, או אם היה מישראל והוא עובד אל נכר, ואמר לא יאכל בו, והטעם וכו':

פירוש תקמט
תקמט והבי"ת מקום מ"ם השמוש:

פירוש תקנ
תקנ שהפירוש מן **בו** הוא ממנו:

פירוש תקנא
תקנא שטעמו מבשר ומלחם:

פירוש תקנב
תקנב לא שיכוף אותו:

פירוש תקנג
תקנג פי' אם הוא בן י"ג שנה ומל לרצונו, אז חיוב שיאכל:

פירוש תקנד
תקנד ומקנת כסף הווה יותר:

פירוש תקנה
תקנה פי' תושב ושכיר ישראלי שלא נמנה בחבורה, ופי' כן, מפני שאם הוא ערל, כבר כתיב, וכל ערל לא יאכל בו:

פירוש תקנו
תקנו וע"ז כתב המבאר לנתה"ש, שכן הוא פשטות הכתוב:

פירוש תקנז
תקנז שאכלוהו בבית כמש"כ "על הבתים אשר יאכלו אותו בהם" (למעלה פ' ז). ופירושו פה, האדם האוכל את הפסח יאכלנו בבית אחד ולא בשני בתים, ועיין (מכילתא פ' טו) שיוכיח מן הפסוק הזה, שהוא נאכל בבתים הרבה ובחבורה אחת, וכן פי' רש"י ז"ל שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו, וכן ת"א ויוב"ע "בַּחֲבוּרָא חֲדָא יִתְאֲכֵל":

פירוש תקנח
תקנח ובכתוב "לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה", ולשון הוצאה נופל על הבית ולא להחבורה וכן הוא דעת ר' יהודה (פסחים פו ב) שהפסח נאכל בשתי חבורות ולא בשתי מקומות ועיין הכוה"ק ובנתינה לגר מה שהאריכו בזה:

פירוש תקנט

תקנט וכן הוא (מכילתא בא פ' טו) בחבורה אחת הכתוב מדבר וכן הוא דעת ר"ש (פסחים פו ב), ולדעתם שבית היינו המשפחה והחבורה, כמ"ש ויקחו וגו' שה לבית ואם ימעט הבית (למעלה פ' ג ד):

פירוש תקס

תקס כי כן מנהג הלשון העברי לקרוא אנשי הבית ע"ש הבית, כמו איש וביתו (למעלה א א) ובתרגומו שם וְאֱנַשׁ בֵּיתֵהּ:

פירוש תקסא

תקסא כדעתו בפי' הארוך:

פירוש תקסב

תקסב פי' מבן י"ג ומעלה הוא בר חיוב:

פירוש תקסג

תקסג והנה בג' (כריתות ב א) יחשוב ל"ד כריתות בל"ת, וי"ל שבפ' אחרי כתובה פ' העריות, וכתוב כרת א' על כולם, ונכרתו הנפשות העושות (ויקרא יח כט), והח' ז"ל חשבה לאחד, הרי ל"ד כריתות בל"ת כמ"ש בג' שם:

פירוש תקסד

תקסד וכן הוא (כריתות שם) הפסח והמילה במצות עשה, וכן יאמר (יסוד מורא שער ב) "וכלל אמור כי כל כרת ומיתה היא על מצות לא תעשה, כי הוא מכעיס יותר מהמתעצל לעשות מה שציוה, ולא מצאתי כרת במצות עשה כ"א במילה כי היא לאות ברית עומדת בגופו כל ימי חייו וכו', וככה כרת על מי שחדל לעשות הפסח, כי זכר יצי"מ עקר לכל המצות", ועיין (ברא' יז יד) ובבאורי שם:

פירוש תקסה

תקסה החיוב על כולם:

פירוש תקסו

תקסו ר"ל גר הנלוה עתה אליך, ואין זה מצוה לדורות, כי לדורות כבר נאמר ומלתה אותו אז יאכל בו:

פירוש תקסז

תקסז וכן הוא (מכילתא בא פ' טו) "אבל ישראל ערל שומע אני יהא כשר לאכול פסח, ת"ל וכל ערל לא יאכל בו", וכן תיוב"ע וכל ערלא בר ישראל, ורש"י ז"ל פי' ערל זה שמתו אחיו מחמת מילה, וכן פי' הרשב"ם:

פירוש תקסח
תקסח שהתישב וקבל עליו תורה ומצוה והיה כאחד מאזרח הארץ:

פירוש תקסט
תקסט גר שער הוא גר תושב שנתיישב בתוך בני ישראל ואינו שומר התורה, ולדעת רז"ל הוא שקיבל עליו שבע מצות בני נח:

פירוש תקע
תקע עיין אות תקסח:

פירוש תקעא
תקעא בפ' כח ובפ' לה ואם כפי הפשט מורה בפ' כח על שחיטת הפסח והקיחה, ובפ" לה על שאלת כסף וזהב והח' ז"ל ידייק שהיה די בפ' אחד:

פירוש תקעב
תקעב בשנה השנית:

פירוש תקעג
תקעג שאז מלו הגרים, ושם לא נכתב הצווי, כי הסתפק במה שנכתב פה:

פירוש תקעד
תקעד כי אין מקומו כאן:

פירוש תקעה
תקעה למטה טז לג, ובמקח"מ לפני העדות למשמרת:

פירוש תקעו
תקעו וזה היה תחלת החדש, ועדיין לא יצאו עד יום חמשה עשר ואין מוקדם ומאוחר בתורה, ועיין ברמב"ן פסוק מג מה שהשיג ע"ז:

פירוש תקעז
תקעז ופ' ויהי בעצם היום הזה שהוציא ד' את בני ישראל מארץ מצרים דבר השם אל משה קדש לי, וטעם קדש לי, שיקדש אותם מיד שתהיה המצוה נוהגת במדבר:

פירוש תקעח
תקעח וכן פי' הרשב"ם והרלב"ג, וע"ז כתב שד"ל שאם הי' הדבר כן היל"ל ויהי בעצם היום הזה אשר הוציא, ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז:

פירוש תקעט
תקעט עיין רמב"ן (יג יא):

פרק יג

פירוש א
א פי' שהיל"ל דבר אל בני ישראל קדש לי:

פירוש ב
ב פי' אמור אל בנ"י שהבכורות קדושים לי, ואינו דרך קצרה כי המצווה משה:

פירוש ג
ג ובפי' הטור על התורה הגי' "טהור הוא" ונכון:

פירוש ד
ד וכן פי' שם הח' ז"ל "וטמאו בדבור שיאמר שהוא טמא" וכן פי' רש"י ז"ל שם:

פירוש ה
ה פטר עניני השלוח והפתיחה, תרגום, והאנשים שלחו (ברא' מד ג) וְגַבְרַיָּא אִתְפַּטָרוּ, ולפי שהבכור הוא שלוח הרחם ופתיחתו והבקעו תחלה נקרא כן (ן' מלך):

פירוש ו
ו כי משקלה בשש נקודות כמו כֶּבֶשׁ אֶרֶץ אָבָן:

פירוש ז
ז שתנקד בפתח כמו רַחַם רַחֲמָתַיִם (שופ' ה ל), לכן מלת רֶחֶם זרה:

פירוש ח
ח ולשון זכירה לא יפול על דבר שהוא בזמן עומד, כי איך יאמר משה לישראל זכרו עתה כי היום הזה אתם יוצאים, והיה יותר ראוי שיאמר שמור את היום הזה, ויפרש שהוא כמו וכו':

פירוש ט
ט שטעמו זכירה לדורות, כאשר ביאר ואמר וחוגותם אותו חג לד' לדורותיכם חקת עולם תחגהו (יב יד) וכן הוא בפס"ז "זכור את היום הזה, זה צווי לדורות":

פירוש י
י ופי' מהמקום שהחזיקו אותם לעבדים:

פירוש יא
יא ר"ל בחוזק המכות שנקראו יד השם שהביא על המצרים, שעליה אמר ושלחתי את ידי (למעלה ג כ) הוציאם השם ית' ממצרים החזקים:

פירוש יב
יב ואח"כ היום אתם יוצאים:

פירוש יג
יג לבל תאכלו חמץ:

פירוש יד
יד בזה השנה קרה שהיה חדש הלבנה ביציאתכם בחדש האביב

פירוש טו
טו ובמקח"מ "שנמצא":

פירוש טז
טז ולא האביב שבארץ מצרים, כי אביב ארץ מצרים קודם מאביב א"י, וכחדש ימים ביניהם:

פירוש יז
יז ולא נמצא שם האביב כי אם על שם שעורה:

פירוש יח
יח בכור ובשול תבואה, וכן יאמר, ואם תקריב מנחת בכורים לד' אביב קלוי באש (ויקרא ב יד):

פירוש יט
יט כי האב קודם מהבן, ואחריו כל המבוכר יקרא בכור, כדמות הבן הבכור ואף כי שאינו משרשו, כי אב שרשו "אבה" וזה "אבב" ענינם אחד:

פירוש כ
כ כמ"ש אבי אבי (מ"ב ב יב):

פירוש כא
כא פי' שאז התבואה עומדת באיביה, והוא לשון בכור, וקרא הכתוב לחדש ניסן חדש האביב, לפי שהיה ראשון לחדשי השנה:

פירוש כב
כב פי' חג שאתה מביא בו בכורי קציר חטים לשתי הלחם, הוא ראיה כי קוראו חג הפסח חג האביב, ומנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא:

פירוש כג
כג פי' חג הראשון והוא חג המצות:

פירוש כד
כד בימי בכור ובשול השעורים:

פירוש כה
כה חג השני והוא חג העצרת:

פירוש כו
כו באספכם את תבואת הארץ (ויקרא כג לט):

פירוש כז
כז עיין קרני אור הערה ג:

פירוש כח
כח כל השבעה עממין:

פירוש כט
כט ואין צורך להזכיר בכל פעם כולם:

פירוש ל
ל גם מצות פטר רחם אינה נוהגת אלא משנכנסו לארץ:

פירוש לא
לא פי' מ"ש לפני זה, ועבדת את העבודה הזאת, היא שתאכל שבעת ימים מצה, ובפי' הקצר יפרש על עבודת הפסח ועיין קרני אור:

פירוש לב
לב פי' על שמירת שבת:

פירוש לג
לג למטה כ, י:

פירוש לד
לד וכן כתב הח' ז"ל (למטה כ, ח) "ועל זה התנאי ידור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים", וכן כתב הרמב"ן ז"ל (שם פ' י) "וכן יהיה העבד והגר הנזכרים בעשרת הדברות שוים, וחייבים בכל דין השבת כמונו":

פירוש לה
לה שבת שבתון הוא לכם (ויקרא כג לב):

פירוש לו
לו וכן הוא (מכילתא בא פ' יז) מה גבולך ברשותך אף ביתך ברשותך:

פירוש לז
לז עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש לח
לח שהם הפוכים עיין ספר הרקמה שער כח:

פירוש לט
לט פי' בעבור זה שקיימתי מצותיו בעת יציאת מצרים נגאלתי

פירוש מ
מ עיין בפי' הח' ז"ל (למעלה ג יא) ובפי' הקצר שם:

פירוש מא
מא וכן פי' רש"י ז"ל:

(*) עיין למטה כא קרני אור הערה כה:

פירוש מב
מב ובפי' הארוך פי' שהוא על אכילת מצה:

פירוש מג
מג וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש מד

מד עיין מחברת מנחם שרש "טף" ובפי' הרשב"ם ז"ל פה, ועיין תולדות רש"י להד"ר צונץ בהערה נג:

פירוש מה

מה שפי' כחבור דבר חן, כן הם המוסר והתורה נאים לראשך, והם לצואר כמו ענקים הם התכשיטים אשר מדרכם שיושמו בצואר:

פירוש מו

מו כבר כתבתי כי הח' ז"ל כתב לפעמים על פי כח זכרונו, לכן שגה לפעמים בהביאו הכתוב שלא ככתוב, כי שם כתיב "קשרם על לבך תמיד", ולא "על לוח לבך", כי לא שייך קשירה על הלוח, והנה כמה גדולים טעו בזה הפסוק, ממה שראו בפי' הח' ז"ל, ולא ראו את הפסוק ככתבו, וטעו כולם בזה, עיין ריא"ם, צד כז הערה כח וכן טעה בזה הג' רצ"ה חיות (תורת נביאים מאמר בל תוסיף דף ג א בהערה שם):

פירוש מז

מז והטעם שלא תשכחם:

פירוש מח

מח ובמקח"מ "לאות ולסימן ולזכרון":

פירוש מט

מט והוא למען תהיה תורת ה' בפיך, והטעם לספר ולהודות איך הוציאנו ממצרים ביד חזקה:

פירוש נ

נ ולא הבינו כי כל זה דרך מליצת השיר:

פירוש נא

נא ובמקח"מ "כי בתחלת ספרו כתב":

פירוש נב

נב ענינו השכל הפשוט כל אדם יגזור עליו שהוא כן:

פירוש נג

נג שהוא להסיר אטימת הלב לא שנרצחנו כאכזרי, שאם ימול את לבו ימות, וכן כאן התורה אמרה שנקשור על היד ובין העינים, ונכתוב על מזוזת הבית, ומי יאמר לנו שכ"ז משל? ומי יאמר לנו איזה מן המצות כמשמעה, ואיזה מהן למשל?:

פירוש נד

נד וכתוב אחריו "וימינה להלמות עמלים":

פירוש נה
נה ובמקח"מ "ואינן":

פירוש נו
נו וכן הובאו הפסוקים לראיה בדרז"ל (מנחות לו ב מכילתא באפ' יז) ועוד דרשו (שם לז א, ומכילתא שם) מן ידכה (פ' טז) בה"א, יד כהה, ועיין בפי' רש"י ז"ל (מנחות שם) ד"ה "מידכה", מדכתיב בה"א כהה משמע לשון נקבה, ש"מ בשמאל קאמר:

פירוש נז
נז טעמו שבכל עת תהא מדבר בם וחושב בענינם:

פירוש נח
נח פי' שביד חזקה הוציאך ד' ממצרים:

פירוש נט
נט כעין שימני כחותם על לבך (ש"ה ח ו):

פירוש ס
ס והגדת כן לבנך:

פירוש סא
סא האב אומר לבנו כך:

פירוש סב
סב וכן מימים ימימה (שופ' יא מ) הנה חג לד' בשילה מימים ימימה (שם כא יט) ונקראת השנה ימים, כי לא תשלם לנו השנה כ"א ביום שלם לא במקצת היום:

פירוש סג
סג עיין (למעלה יב ב) כי שם הארכתי בזה:

פירוש סד
סד וכן פי' הרשב"ם, וכר"ע (מנחות לו ב) דבחוקת הפסח מדבר

פירוש סה
סה כריה"ג (שם) דבחוקת תפילין מדבר:

פירוש סו
סו כמכילתא (בא פי"ז) ושמרת את החקה הזאת זו חקת תפילין, וכשיטת ריה"ג (מנחות שם):

פירוש סז
סז וכן פי' הח' ז"ל (למטה יט כב):

פירוש סח
סח וכן פי' הח' ז"ל (למטה כד א):

פירוש סט
סט וכן פי' שם החז"ל (שם שם ה) שהם בחורי הבכורים עיין ביאורי שם:

פירוש ע
ע כמו שכתוב (למעלה פ' א) קדש לי וגו' באדם ובבהמה לי הוא, וכן (במד' ג יג) כי לי כל בכור וגו' מאדם עד בהמה:

פירוש עא
עא וכן פי' הרשב"ם, הסירהו מבהמותיך ותנהו לכהן ויקריבו:

פירוש עב
עב הוא כולל כל שבעה אומות שכולם היו בני כנען ונקראו על שמו:

פירוש עג
עג ויהיה פי' כאשר נשבע לך ולאבותיך, שנשבע לאבותיך לתת לך:

פירוש עד
עד פי' הפרשה, שתעבירנו מן העדר להיות לשם, וכן פי' רש"י והרמב"ן ז"ל, וכן תיוב"ע "ותפרש כל פתח ולדא":

פירוש עה
עה פי' אכילת מצה שבעה ימים וקדושת הבכורים:

פירוש עו
עו שלא ישתנה מנקודתו אף בסמיכות, כמו אֶרֶץ חטה (דבר' ח ח) של חטה, אף כאן שֶׂגֶר ולא ישתנה:

פירוש עז
עז אלה המה המלות זרות שנשתנו:

פירוש עח
עח כל אלו על משקל ארץ ונשתנו, והזרות האלה הזכירם הק' ז"ל בספריו צחות, ומאזנים, ושפה ברורה, ובפי' לקהלת א ב, הושע ז ה, ועיין בפי' הקצר (לעיל ז כח) ובבאורי שם:
(*) ונמצא עוד גבר תמים (תה' יח כו) אשר נשתנה בסמיכות, (עיין כרם לשלמה להרה"ח רש"פ קהלת א ב):

פירוש עט
עט וכן פי' מנחם (מחברת מנחם שרש שגר) פתח בית הרחם:

פירוש פ
פ שהוא על משקל אחר:

פירוש פא
פא בשש נקודות:

פירוש פב
פב ונשתנה לשוא בסמיכות:

פירוש פג
פג לא מצאתי בשום מפרש שיפרש כן:

פירוש פד
פד אמר תחלה דרך כלל שכל פטר רחם הוא לשם, ואח"כ יפרט איך תהיה ההעברה ההיא בכל מין ומין:

פירוש פה
פה והוא חמש סלעים, וכן פי' רש"י ז"ל "חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר", ודעתו על הכתוב (במד' יח טז) ופדויו מבן חדש וגו' כסף חמשת שקלים:

פירוש פו
פו עיין (מכילתא בא פ' יח), קדושין כט א) והנה מצוה זו לא נהגה עד לאחר שנתקדשו הלוים בשנה שניה תחת כל בכור בבני ישראל:

פירוש פז
פז וזה האומר הוא הקראי סהל בן מצליח (אבו סרי) והיה ברבע האחרון של המאה השביעית (עיין לקק"ד צד קסח):

פירוש פח
פח ואף חכמיהם ר' אהרן הראשון המבחר) ור' אהרן האחרון (כתר תורה) לא הודו לו: (*) שפי' הריסה ושבירה:

פירוש פט
פט ויהיה וערפתו פועל מעורף, כלומר שתכרות ערפו:

פירוש צ
צ שמכה אותו בקופיץ ממול ערפו, והוא מה שאחורי הגרון:

פירוש צא
צא וכן הוא (מכילתא בא פ' יח) "מצות פדיה קודמת למצות עריפה", וכ"מ שכתוב כן, הקודם הוא המצוה העקרית, כמו אשר לא יעדה והפדה (למטה כא ח) ואם לא יחפוץ ליבם, וחלצה (דבר' כה ט) היעודה והיבום קודמים, וכן כתב המורה (בפ' לט מהח' הג') כי עריפת פטר חמור הוא להיות זה מביא לפדותו בהכרח, ולזה נאמר מצות פדיה קודמת למצות עריפה:

פירוש צב
צב ולא מצאנו לישראל במדבר לא סוסים ולא גמלים וגם ממדין לא שללו בהמה טמאה אחרת כ"א חמורים:

פירוש צג
צג וכן (מכילתא בא פ' יח) ת"ל ופטר חמור תפדה בשה, חמור אתה פודה, ואי אתה פודה כל בכור בהמה טמאה:

פירוש צד
צד כן הוא בג' (בכורות י, ב, סוטה מה ב, שעורפים אותה בקופיץ מאחוריה:

פירוש צה
צה ע"ד ההשאלה על הריסה ושבירה:

פירוש צו
צו והוא כמו מאחר:

פירוש צז
צז תאר זכר ליום שאחר ההוה, וימצא לקרוב ולרחוק:

פירוש צח
צח ובפ' השני יברר ויוצא ישראל מתוכם כי זה הוא העיקר:

פירוש צט
צט פי' על ואותנו הציל החסרמן הכתוב:

פירוש ק
ק הסמוך לו:

פירוש קא
קא ומלת כל אינו כולל כל המינים אשר הרג ד' במכת בכורות, כי הבהמות הטמאות אינן בכלל הזה, ויאמר פה כל הוא רק מהמיו הראוי מהבהמות הטהורות:

פירוש קב
קב והשתי מצות הם קדושת הבכורות ואכילת מצה שבעה ימים, ואמר "והיה" לשון יחיד כי פירושו על הדבר שהוא לשון יחיד:

פירוש קג
קג עיין (מכילתא בא פ' יח) וכן בפס"ז ידכה בארבע אותיות כנגד ארבע פרשיות וכו' "מיכן אמרו מצות תפילין של יד ארבע פרשיות הן בכרך אחד, ושל ראש הן ארבע פרשיות בארבעה בתים" ועיין מנחות לד ב בתוס' ד"ה "והקורא":

פירוש קד
קד ותהיה הכונה כמו ולזכרון בין עיניך האמורה למעלה פ' ט שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קה
קה כן פי' מנחם בשרש טף ועיין קרני אור:

פירוש קו
קו כי והטף הוא מפעלי הנון ושרש "נטף" וטוטפת הוא מפעלי הכפל ושרשו "טטף" וכן כתב בס' שפה ברורה (לב א) "כי האומרים שהוא מגזרת "והטף אל דרום" אם הוא נכון הנה יהיה חסר פ"א (פי' ויהיה שרשו נטף) ויהיה העי"ן כפול":

פירוש קז
קז וכן כתב הרמב"ן ז"ל "אין למלה הזאת משפחה ידועה":

פירוש קח
קח עיין אות קג:

פירוש קט
קט והוא קבלת חז"ל שהם התפילין:

פירוש קי
א אויל המורד בקונהו היצלח? והוא לשון הכתוב (יחז' יט טו) "היצלח הימלט העשה אלה":

פירוש קיא
ב ענינו חתוך ובקוע, יבקע חץ כבדו, ואמר כבדו, והוא מקום שהמרה תלויה בו והוא לשון הכתוב (משלי ז כג) יפלח חץ כבדו:

פירוש קיב
ג ענינו מרד וסרוב:

פירוש קיג
ד תראה אחריתו ותקח מוסר:

פירוש קיד
ה שדרכם לשומה בראשי המאמרים ובראשי התולדות ללא ענין עטוף וחבור, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א ב) ובבאורי שם, ולפ"ז יהיה המאמר ויהי בשלח פרעה את העם הוא ההתחלה או נושא הענין, ומן מאמר ולא נחם אלהים וגו' יתחיל ספור ההתחלה ר"ל הנשוא, והוי"ו מן ולא נחם הוא כפ"א רפה שלשון ישמעאל המושם בראש המאמר ולא וי"ו החבור:

פירוש קטו
ו הוא ר' משה הכהן עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש קטז
ז ולדעתו יש כי שענינו אעפ"י:

פירוש קיז
ח ופי' אעפ"י שעם קשה עורף הוא, ולמטה לד ט, כתב הח' ז"ל הפי' הזה על דעת

ר' מרינוס:

פירוש קיח
ט ושם פי' הח' ז"ל מדעת עצמו:

פירוש קיט
י פי' אעפ"י שרכב ברזל לו

פירוש קכ
יא וכמו שיפרש:

פירוש קכא
יב וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל, והרמב"ן השיג עליהם עיי"ש:

פירוש קכב
יג וכן הוא (מכילתא בשלח פ"א) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קכג
יד ובס' "חלוקת הארץ" כתב שממצרים עד ירושלים בדרך אשקלון יש בלבד מהלך

שמונה ימים:

פירוש קכד
טו פי' אעפ"י שלא ראו מלחמה אמרו נתנה ראש וגו' וכש"כ בראותם מלחמה:

פירוש קכה
טז כי היו עובדים תחת יד אחרים:

פירוש קכו
יז ע"כ לא היה להם לב להלחם עם אחרים, וכש"כ להלחם עם אדוניהם:

פירוש קכז
יח לשון הכתוב (תה' קו כג):

פירוש קכח
יט בלשון ספק:

פירוש קכט
כ ע"כ הוציאו בלשון מסופק:

פירוש קל
כא כי אין ספק לגבי השם:

פירוש קלא
כב ואית"ן הפעל מן הכפולים יבוא על ב' פנים, דגושין ורפויין, הדגשין אותיות אית"ן בפתח, ברפין אותיות אית"ן בקמץ וכן בוי"ו ההפוך, אם יבואו מלעיל יבואו רפין ואותיות אית"ן בקמ"ץ, ואם מלרע יהיו דגושין ואותיות אית"ן בפתח, ובבא"י הגי' "מבעלי הכפל סבב":

פירוש קלב
כג ואם הטעם מלעיל פ"א הפעל בסגול:

פירוש קלג
כד שרשו "סכך" אבל אינה דגושה כמו כאן "ויסב" שהסמ"ך דגושה לחסרון אות הכפל:

פירוש קלד
כה שרשו "גלל" ואינה דגושה:

פירוש קלה
כו ואינו מהכפולים, רק שרשו "סבב":

פירוש קלו
כז כי הבא בה"א הידיעה לא יסמך:

פירוש קלז
כח וחסר הנסמך:

פירוש קלח
כט עיין ברא' ב ט, ובבאורי שם:

פירוש קלט
ל מקום או עיר על הים בשם ים סוף, שנאמר, וימרו על ים בים סוף (תה' קו ז):

פירוש קמ
לא למטה י יט:

פירוש קמא
לב וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (למעלה י יט):

פירוש קמב
לג כי רחבו ג' מאות פרסאות:

פירוש קמג
לד כן פי' הרלב"ג "כי היו כולם חמושים מכל המצטרך להם לא היו חסרים דבר כאלו התחכם השי"ת בכל הסבות שאפשר שלא יסכימו ישראל לשוב מצרימה":

פירוש קמד
לה ובמקח"מ "חגורי חרב חומש", ויהיה פי' וחמושים מענין חמשה, ופי' שהיו חגורים בכלי זין על הצלע החמישית:

פירוש קמה
לו כי כמו שאמרו חלוצים מן חֲלָצַיִם כן יאמרו חמושום מן חֹמֶשׁ:

פירוש קמו
לז כמ"ש כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני ד' למלחמה (יהושע ד יג):

פירוש קמז
לח אם נפרש שהפי' של וחמושים מלאים הון שיש להם כל צרכיהם, איך צוה יהושע "ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם", כי אינו ראוי ראוי שתלך צדה לפני הלוחמים, כי האויב יוכל לשלול האוכל, והיה ראוי לומר עם אחיכם:

פירוש קמח
לט והייתי יכול לומר שלא היה להם כלי זין לכן יראו:

פירוש קמט
מ ואמר הכתוב וחמושים שהיו מזוינים כגבורים מלומדי מלחמה:

פירוש קנ
מא וכן יאמר (למטה יד ח) "ביד רמה, לא יצאו כדמות בורחים, והיה עמהם כל כלי מלחמה":

פירוש קנא
מב וכן פי' הרשב"ם:

פירוש קנב
מג ולמטה טו ד פי' בשם ר' ישועה שהוא שם עיר כמו ים כנרת עיי"ש, ואו"ת, אורח מדברא לימא דסוף, וכן תיוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קנג
מד ע"ש קני הסוף הגדלים בתוכו לרוב:

פירוש קנד
מה ונקרא בפי סופרי העמים לשון ים ערב, או ים האדום, ומוצאו מן הים הגדול, והולך ומתפשט בארצות ערב כוש ומצרים, ולמטה טו ד פי' זה בשם יפת:

פירוש קנה
מו וכן פי' הרלב"ג שם, כנגד הלב, והוא מענין וחמושים עלו בני ישראל, והרצון בו חמושים מכלי זין, וכן הלב כלי זין האדם, כי ממנו תולדות החום הטבעי שהוא שומר מציאות האדם שיעור הזמן שאפשר בו שיחיה:

פירוש קנו
מז והיו מזוינים בכלי זין שתולין על כתפם ונוגעים אל הצלע החמישית:

פירוש קנז
מח כן הוא (מכילתא בשלח פ"א, תנחומא א בשלח אות א, ילקוט רמז רכז) וכן הביא רש"י ז"ל:

פירוש קנח
מט עיין מכילתא שם, ותנחומא שם, ועיין במדות סופרים מה שהעיר ע"ז:

פירוש קנט
נ כן הוא המספר, לבד יעקב ובניו ובני יוסף שהם חמשה עשר במספר:

פירוש קס
נא כן הוא החשבון שהיו במצרים:

פירוש קסא
נב כמש"כ ויסעו וגו' כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף (למעלה יב לז):

פירוש קסב
נג גם לא הנשים, כמש"כ מלבד נשי בני יעקב (ברא' מו כו):

פירוש קסג
נד כן הוא הח' עפ"י סד"ע (פ"ב) יעקב אבינו כשעמד על הבאר היה בן ע"ז שנה, וז' שנים עשה בבית לבן עד שלא נשא את האמהות, נמצא בעת שנשא את האמהות היה בן פ"ד שנה, ובשעת ביאתו למצרים היה בן ק"ל שנה, נמצא שהוליד בששה וארבעים שנה ס"ט בנים ובני בנים:

פירוש קסד
נה דינה וסרח בת אשר:

פירוש קסה
נו עיין ברא' ל כא, קרני אור אות יב, ובמקורי רש"י אות כה:

פירוש קסו
נז פי' אם נחשוב כעת מן השבע מאות עוד מ"ו שנים ויהיה בס"ה צ"ב שנים:

פירוש קסז
נח צ"ל קפ"ד פי' אם נחשוב מן ט' אלפים וג' מאות במשך צ"ב שנים אחרות, ויעלה לסוף קפ"ד:

פירוש קסח
נט ויוב"ע תרגם "ולכל בני ישראל הוה נהורא למקבור רשיעיא די ביניהון":

פירוש קסט
ס פי' מי שאמר זאת בתחלה:

פירוש קע
סא ולא על דרך פשוטו:

פירוש קעא
סב וכן הוא (מכילתא בשלח פ"א, תנחומא א בשלח אות ב פדר"כ פסקא ויהי בשלח בסופו, סוטה יג א' ורש"י עה"ת) "כי השבע השביע ולמה שתי שבועות, מלמד שהשביע יוסף את אחיו ואחיו השביעו בניהן ובניהן לדור אחר":

פירוש קעב
סג מארץ רחוקה באנו, ועתה כרתו לנו ברית (יהושע ט ו):

פירוש קעג
סד פי' כדי שלא יעברו:

פירוש קעד
סה כמש"כ "ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה" (שם ט יח):

פירוש קעה
סו כמש"כ "ויהי רעב בימי דוד שלש שנים" (ש"ב כא א):

פירוש קעו
סז כמש"כ ויאמר ד' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים (שם שם) ועי' ברש"י ורד"ק שם:

פירוש קעז
סח וע"ז כתב הרמבמ"ן "ואולם הנראה שעצמות בלשון רבים הוא כנוי לכל איברי הגוף ע"ש שהעצמות מעמידין את הגוף, וכן הוא אומר, כל עצמותי תאמרנה ד' מי כמוך (תה' לה י) ואין הכוונה שם על העצמות לבד כ"א על כל האברים:

פירוש קעח
סט עיין למטה כ, ז שם ביאר בארוכה ענין השבועה:

פירוש קעט
ע למטה טו כב, ושם פי' כי מדבר שור הוא מדבר איתם בעצמו עיי"ש, וכן הוא (במד' לג ח) בשם "מדבר איתם" והמדבר הזה נקרא בשום "שור" ע"ש העיר "שור" אשר עמדה בקצה המדבר הזה בדרום א"י (ברא' טז ז, שם כ, א):

פירוש קפ
עא כי הוא בלתי משתנה, ובלתי מוגבל, ובלתי מתואר לפי זה בשם תואר המורה תמיד הגבלה:

פירוש קפא
עב ופי' שם הח' ז"ל "מוליך זרוע תפארתו זה הוא מלאך השם ההולך לפני מחנה ישראל":

פירוש קפב
עג ולדמיון העמוד נקרא כן, כי הענן עלה ביושר כמו עמוד:

פירוש קפג
עד והוא שת"ז שסמיכות בנין שהוא עומד עליו, קומת העמוד האחד (מ"א ז טו):

פירוש קפד
עה למטה טו כב:

פירוש קפה
עו וכן פי' הרשב"ם, וכוונתם להרחיק ההגשמה:

פירוש קפו
עז ויביא ראיה כמו השם שהיה בצור (למטה יז ו), ושם כתוב "הנני עומד לפניך שם על הצור" ופי' שם הח' ז"ל "והטעם כחי וגבורתי":

פירוש קפז
עח איך נאמר על שליח השם השם:

פירוש קפח
עט כמש"כ שם, ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם:

פירוש קפט
פ על בנין הפעיל:

פירוש קצ
פא ונפלה הה"א להקל על הלשון ושמו נקודתה הפתת תחת הלמ"ד להורות חסרונה:

פירוש קצא
פב ופי' שם הח' ז"ל נפתח הלמ"ד להורות על חסרון ה' הבנין:

פירוש קצב
פג כן הוא (מכילתא בשלח פ"א, תנחומא א בשלח אות ג) וד' הולך לפניהם יומם, נמצאת אומר שבעה עננים הם וכו':

פירוש קצג
פד וכן הוא דעת רבי (שם) ועיין (למטה טו כב):

פירוש קצד
פה וכן יסיים שם "ואש להאיר לילה":

פירוש קצה
פו פי' עמוד הענן היה מושל ביום ובלילה שכן כתוב (במד' ט כא) "ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר", אבל בלילה היתה בו אש, והיה מאיר, כטעם ואש תהיה לילה בו (למטה מ לח) ואז היו קוראים לו עמוד האש:

פירוש קצו
פז כי מפני רוב המחנה, היו הולכים קצת המחנה הבא באחרונה גם קצת הלילה:

פירוש קצז
פח וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א "לא יעדי" פי' לא יסיר:

פירוש קצח
פט והעד או יומם ולילה (במד' ט כא) יומם יצוה ד' חסדו ובלילה שירה עמי (תה' מבט) וכן הוא דעת הרד"ק וכן פי' כל המדקדקים:

פירוש קצט
צ כי פירושו על הזמן:

פירוש ר
צא וכן פי' שם הח' ז"ל זמן:

פירוש רא
צב ושם פי' ג"כ זמן:

פירוש רב
צג ופי' שם הח' ז"ל ג"כ זמן, ויום צעקתי קשור עם הבא אחריו:

פירוש רג
צד עיין אות פח:

פירוש רד
צה וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש רה
צו ושם פי' ששה מסעות עד הר סיני, עיין למטה טו כב ובבאורי שם:

פירוש רו
צז וכן פי' הח' ז"ל שם, וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו, כי כן כתוב ואש תהיה לילה בו" (למטה מ לח) ובנסוע הענן יסעו בני ישראל, ובעבור זה כתוב, ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם (במד' יד יד):

פרק יד

פירוש א

א וכן פי' הח' ז"ל (למעלה י, י) "ואין להרהר אחרי מעשה השם שהכל עשה בחכמה, אעפ"י שהיא נעלמת מעיני החכמים":

פירוש ב

ב ובמקח"מ "זאת":

פירוש ג

ג ודרכי ד' להראות דרך חכמה, איך להתנהג בחכמה עפ"י דרך הטבע:

פירוש ד

ד ע"כ נקרא בשני שמות:

פירוש ה

ה שם מקום בארץ מצרים בין העיר "מגדול" ובין "ים סוף" והעיר מגדול היתה שם מגדל עוז של מצרים, ומצד השני היה הים, ופי החירות ששם שכנו ישראל היה באמצע:

פירוש ו

ו וכן הוא (מדרשי התורה להקדוש אנשלמה אשתרוק ז"ל) ועיין מכילתא יתרו מסכתא דעמלק פ"א, ובפי' רש"י ז"ל (למטה יח ט) ולא הזכירו מבעל צפון:

פירוש ז

ז כי הם כבר עברו מבעל צפון:

פירוש ח

ח כי ההולך ממצרים להר סיני אינו צריך לעבור את ים סוף, כי אם לילך לצפונו של ים סוף בינו ובין הים הגדול, והיה ים סוף לימינו והים הגדול לשמאלו, והם שבו לאחור, והיה זה כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך (רמבמ"ן):

פירוש ט

ט והיה ראוי להיות בקמ"ץ לפי שהוא באתנח ששרשו נפל, בפת"ח תחת פ"א הפעל, ולפי הדקדוק כשהוא באתנח, או בסוף פסוק, או בזקף קטן יהיה בקמ"ץ גדול, וכתוב נפלו בחיר"ק, אף כאן הי' ראוי להיות בחולם או בקמץ כמו נוכח שהוא בחולם, וכתוב בחירק, כי כמוהו נפלו:

פירוש י

י פי' החירות לד"ק היא עיר "הראפאליס" קרוב ל"סועז", כי פי בלשון מצרי הוא כמו ה"א הידיעה, מגדול, עיר במצרים התחתונה (ירמי' מד), בעל צפון, עיר במצרים קרובה לים סוף, וכן הוא שם האליל:

פירוש יא

יא נקודתו חיר"ק ונקרא שבר:

פירוש יב

יב ומשקל אחר נוכח השולחן (למטה כו לה) וענינם ענין נגד ועומת:

פירוש יג

יג פי' למ"ד "לבני" מקום בעבור, והטעם שיאמר פרעה בעבור בני ישראל ששבו אחורנית נבוכים הם בארץ:

פירוש יד

יד שור"ק תחת חול"ם:

פירוש טו

טו ושרשו "בוך":

פירוש טז

טז בשקל "נכונים" ושרשו "כון" והנו"ן נו"ן הנפעל, אף נבוכים שרשו "בוך" והנו"ן נו"ן הנפעל:

(*) ובבא"י הגי' "כמו נכונו":

פירוש יז

יז בחול"ם:

פירוש יח

יח על משקל נכונה:

פירוש יט

יט וכן פי' הרד"ק בשרש "בוך" וכן הוא (מכילתא בשלח פ"א) "אין נבוכים אלא מעורבבין":

פירוש כ

כ עיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז:

פירוש כא

כא המדבר סגר עליהם הדרך שלא יוכלו לעבור:

פירוש כב

כב פי' בעבורי:

פירוש כג
כג בשקל נכונים:

פירוש כד
כד פי' שבעל צפון הנזכר למעלה סגר עליהם, וכן תיוב"ע וכן פי' רע"ס:

פירוש כה
כה וכבר הלכו דרך המדבר ים סוף שלשה ימים ועברו את פי החירות:

פירוש כו
כו לפיכך נאמר וישובו:

פירוש כז
כז ויהיה פי' מלת בפרעה בעבור:

פירוש כח
כח הנשארים בחיים אשר נשארו בארצם:

פירוש כט
כט וקצר להזכיר כי אמר משה דבר השם לישראל:

פירוש ל
ל מתוך ששבו אחור:

פירוש לא
לא עפ"י ציוויו וגזרתו:

פירוש לב
לב ובא בלשון יחיד, כי כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור:

פירוש לג
לג השני במעלה אחר המלך נקרא משנה:

פירוש לד
לד וי"ג "שליש" והענין שהם שרי צבאות, וכן יאמר "ומבחר שלשיו טבעו בים סוף" (טו ד) עיין בראשית מא מג בפי' הח' ז"ל, ובבאורי שם:

פירוש לה
לה וכן יאמר (למעלה יג יח) כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים:

פירוש לו
לו בעת ששאל דוד את פי ד' אם יעלה על הפלשתים להלחם בהם "ויאמר לא תעלה הסב אל אחריהם" (ש"ב ה כג):

פירוש לז
לז עיין למעלה י, י, ובבאורי שם:

פירוש לח
לח ואינו כפשוטו:

פירוש לט
לט כמו פה שיאמר וירדפו וישיגו:

פירוש מ
מ הקולות והלפידים:

פירוש מא
מא שפי', שם לבו לרדוף:

פירוש מב
מב ואח"כ כשרדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים:

פירוש מג
מג והזכיר תחלה הסוסים כי הם הנראים והנשמעים תחלה ואח"כ ראו אנשי חיל הרגלי:

פירוש מד
מד (במ"א י, כט) "ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה" ופי' הרד"ק שם, מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים, ועיין בראֵ' מא מג, ובבאורי שם:

פירוש מה
מה כי מרכבה נאמר על הרכב, ונאמר גם על הבהמה שרוכבים עליה, ורכב ומרכבה ישמשו שניהם להוראת עגלות המלחמה:

פירוש מו
מו וכן מפורש, והנה מצרים נוסע אחריהם ונראה שהמצריים היו כמוכרחים לרדוף:

פירוש מז
מז שתי שלילות והיה די באחת:

פירוש מח
מח באו שני מיעוטין והאחד יספיק:

פירוש מט
מט תחת האל"ף:

פירוש נ
נ ציר"י:

פירוש נא
נא צ"ל "אמרת אין רואֲני" שבא ג"כ קמ"ץ גדול תחת קמ"ץ קטן, ועיין ברד"ק ובמ"י שכתבו שבספרים המדוייקים הוא בפת"ח, ועיין במנחת שי מה שכתב ע"ז:

פירוש נב
נב מיעוט אחר מיעוט והאחד יספיק:

פירוש נג
נג לא נמצא כתוב מפורש ע"ז:

פירוש נד
נד וכן פי' רס"ג, ועיין ברמב"ן מה שכתוב ע"ז:

פירוש נה
נה ובמקח"מ "אלף רגלי":

פירוש נו
נו ובמקח"מ "עושה נפלאות גדולות":

פירוש נז
נז וכן כתב המורה בפ' לב מהח' הג':

פירוש נח
נח למעלה ב ג:

פירוש נט
נט כמו אמרי לי (ברא' כ יג) וכן כי ד' נלחם להם (פ' כה) פי' בעבורם:

פירוש ס
ס וכן פי' שם הח' ז"ל "ויש לי מלאכים רבים במרום נלחמים בעבורי, כי מלת מלחמה ואחריה למ"ד הוא לעזר:

פירוש סא
סא אין למלה זו שום מובן, ובמקח"מ "על כן אמר ר' משה כי רבים לוחמים לי מרום בעבורי, כדרך כי רבים אשר אתנו (מ"ב ו טז) "אך הגי' הנכונה הוא בפי' הקצר "כמשפט כל המושכים":

פירוש סב
סב ויהיה פי' ואתם תחרישון מלצעוק, לא תצעקו עוד, כי הוא ילחם לכם:

פירוש סג
סג פי' כי מלת לוחמים מושך עצמו ואחרת עמו, ופי' מלחמת מרום:

פירוש סד
סד עיין בתה"ש (פ' י) מה שביאר בזה:

פירוש סה
סה אעפ"י שלא נזכר ויצעק משה נוכל לומר שגם משה צעק והתפלל בעבור ישראל:

פירוש סו
סו ואיך יתכן שיצעוק ולא יאמין בדברי השם:

פירוש סז
סז ע"כ אמר מה תצעק:

פירוש סח

סח כי הם לא הגיעו עוד אל שפתו, ואם אמר (למעלה פ' ט) "וישיגו אותם חונים על הים" הם היו סמוכים לים, כי המצרים באו עד לפני פי החירות אשר בין מגדול ובין הים, ואמר לו עתה שיתקרבו מעט מעט אל שפתו:

פירוש סט

סט ובמקח"מ "ונטה ובקע":

פירוש ע

ע כמו במכת כנים שאמר לו נטה את מטך והך (למעלה ח יב):

פירוש עא

עא ובמקח"מ "אז נבקעו":

פירוש עב

עב למטה פ' כא "ויט משה את ידו על הים" וגו'.

פירוש עג

עג ובמקח"מ "כדי שיכנס פרעה":

פירוש עד

עד ונכנסו בו בחצי עגול:

פירוש עה

עה ולמדבר איתם חזרו מן הים:

פירוש עו

עו למטה פ' כב ופ' כט, וטו כב:

פירוש עז

עז הנשארים בעיר שישמעו טביעת האחרים, כי הרודפים כולם מתי, כאשר אמר לא נשאר בהם עד אחד (פ' כח):

פירוש עח

עח הבי"ת בפרעה בעבור פרעה:

פירוש עט

עט ויסע, ויבא (פ' כ) ויט (פ' כא):

פירוש פ

פ בכל אחד מהשלשה פסוקים, ובאופן א) סדורן, פסוק **ויסע** מסודר באות ראשון מכל שם, ופסוק **ויבא** מסודר למפרע באותיות שניות מן השם, משם האחרון עד שם הראשון, ופסוק **ויט** מסודר באות שלישי משם הראשון עד שם האחרון, וזה סדורן **והו ילי סאט עלם מהש ללה אכא כהת** וכן השאר ויש עוד אופן ב) פסוק **ויסע** מסודר

באות ראשון משם ראשון עד שם אחרון, ופסוק **ויבא** באות השני משם ראשון עד שם אחרון, ופסוק **ויט** באות שלישי משם ראשון עד שם אחרון, וזה סדורן **ו ו ו, י י י, סבט עאם מבש ליה אנא כמת** וכן השאר עד סופי הפסוקים ועיין בציוני פ' בשלח שכתב טעם למהפכים הפסוק האמצעי (לפי אופן א) לפי שבאמצעי יש ולא קרב זה אל זה כל הלילה, ר"ל אין לקרב אותיות הפסוק זה אצל זה כמו הלילה:

פירוש פא

פא והוא על אופן זה, כאשר יהיו הד' אותיות מלאים עם יודי"ן כזה **יוד הי ויו הי** או בדרך הזה **י יה יהו יהוה** עולה ע"ב:

פירוש פב

פב למטה לג כא:

פירוש פג

פג אחר דבר אל בני ישראל ויסעו:

פירוש פד

פד ולמעלה ג טו קראו "ס' הרזים":

פירוש פה

פה בפ' הזה נמצא ע"ב אותיות, כי **הגלה ומראת** חסרין וי"ו (ריקאנטי בשם ס' הבהיר) וכן הוא במנחת שי (יחז' א א) מה שהביא מס' הזהר, אמנם בספרים שלנו שתי המלות מלאים וי"ו, ועיין (למעלה ג טו) ובבאורי שם, ובס' השם שער החמישי:

פירוש פו

פו והשר הגדול הוא מיכאל, כמ"ש, ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול (דניאל יב א), וכן, והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני (שם י יג):

פירוש פז

פז עיין באורי שם:

פירוש פח

פח כי המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל, וישם מאפל ביניהם ולא קרב זה אל זה, וכן פי' הרשב"ם:

פירוש פט

פט כן הוא (חיי משה ספור יג) הבאתי למעלה יג כא קרני אור הערה ט:

פירוש צ

צ וכן כתב הרדי"א "כי לא מצאנו בשום מקום שיקרא הענן מלאך אלהים":

פירוש צא
צא מלאך לחוד וענן לחוד, כי לכך שינה הכתוב ואמר במלאך וילך מאחריהם, ואמר בעמוד הענן ויעמוד מאחריהם, ויבא בין מחנה, לא הענן אלא המלאך:

פירוש צב
צב ובמקח"מ "ואם השיב לומר":

פירוש צג
צג ויהיה "ויסע עמוד הענן" כפל לשון:

פירוש צד
צד יידייק מן הקמץ הַלָּיְלָה שהוא מורה הידיעה, והמלאך הנזכר למעלה האיר את הלילה לישראל בעמוד האש בכדי שיעבור הים כמשפט כל הלילות שהיו עד כה מעת שנסעו העמודים עמם:

פירוש צה
צה ומעת שעברו הים פסקו העמודים, וכן דעתו (למטה טו כב):

פירוש צו
צו בעבור שאמר "ויהי הענן והחשך":

פירוש צז
צז וכן פי' רש"י ז"ל שם "אור זה לשון אופל הוא וכו', וכן ויאר את הלילה" יפה פי' לשון אורה:

פירוש צח
צח ומסקינן שם (ב ב) "אלמא אור אורתא הוא ש"מ":

פירוש צט
צט וכן, וברכו אלהים בלבבם (איוב א ה), ופי' הח' ז"ל שם "לשון כנוי ובהפך כמו ברך נבות אלהים ומלך" פי' שהוא לשון כבוד כלפי מעלה, וכן פי' רש"י ז"ל שם:

פירוש ק
ק וכן פי' הח' ז"ל שם וזה אור כ כמשמעו, פי' הלילה ישוב אור בעדני:

פירוש קא
קא כן הוא (פסחים ג א) "ותנא דידן מאי טעמא לא קתני לילי לישנא מעליא הוא דנקט":

פירוש קב
קב ובכל זאת אין באור ויאר, ויחשיך:

פירוש קג
קג והנה התקבצו שם שתי סבות להציל ישראל מיד המצריים, וזה כי כבר היה ענן מפסיק ביניהם אשר ימנעם מראותם, והנה חשך הלילה ג"כ מנעם מראותם, ויאר את הלילה, ר"ל שכבר האיר השם הלילה לישראל בעמוד אש, וזה ג"כ סבה שלישית להציל ישראל (רלב"ג):

פירוש קד
קד כי הענן עמד מאחרי ישראל לפני מחנה מצרים:

פירוש קה
קה וכן פי' (למעלה יג כא) כי מפני שהמחנה היה גדול נסעו גם בלילות:

פירוש קו
קו וכן יפרש (למטה פ' כט):

פירוש קז
קז ומשה העביר את ישראל בים אחר הסערה:

פירוש קח
קח שהמים נתבקעו ונחצו לשנים:

פירוש קט
קט כי נקפאו המים שבשני הצדדים של הבקיעה ועמדו כחומות:

פירוש קי
קי שבו עברו ישראל:

פירוש קיא
קיא כי לא עברו ישראל את הים משפה לשפה, אלא להטביע את מצרים נכנסו ישראל מצד זה, ובו הצד בעצמו יצאו למדבר כמין קשת:

פירוש קיב
קיב ובמקח"מ "וכמוהו":

פירוש קיג
קיג וכן אל תוך המחנה (דבר' כג יא) שאין כל תוך מורה אמצעות ממש:

פירוש קיד
קיד ובמקח"מ "ומה שאמר והמים להם חומה":

פירוש קטו
קטו שנקרשו המים מפה ומפה ועמדו כשתי חומות:

פירוש קטז
קטז ע"י חום אשו של עמוד האש שהלך אחר מחנה ישראל נמסו חומות הקרח שבשני הצדדים:

פירוש קיז
קיז ובמח"מ "כי איך":

פירוש קיח
קיח וכן פי' הרמב"ן כי המצרים ראו האש מתוך הענן והיו רואים את מחנה ישראל מתוך הענן והולכים אחריהם:

פירוש קיט
קיט כי חשבו שהוא יבשה:

(*) כי שרשו "שמר":

פירוש קכ
קכ ויסע מלאך האלהים (פ' יט):

פירוש קכא
קכא כי שם כתוב, ויבא מלאך ד' (שופ' ו יא) וירא אליו מלאך ד' (שם פ' יב) ואח"כ כתוב, ויפן אליו ד' (שם פ' יד) ויאמר אליו ד' (שם פ' טז) ויאמר ד' (שם ז, ב ד ה ז), ויאמר אליו ד' (שם פ' ט):

פירוש קכב
קכב וכן פי' הח' ז"ל (למטה כג כא):

פירוש קכג
קכג פי' נקרא הוא בעצמו עושה, כי שלוחו כמותו וי"ג "כאילו הוא העושה":

פירוש קכד
קכד פי' שהמצריים היו בין אותן שני העמודים:

פירוש קכה
קכה ובמקח"מ "כי בעבור":

פירוש קכו
קכו וכן פי' רש"י ז"ל שם, קול רעמך בגלגל על הים להום את מחנה מצרים:

פירוש קכז
קכז צ"ל "ויהמם" כי פה הכתיב והקרי "ויהמם":

פירוש קכח
קכח פה הקרי "ויהם" והכתיב "ויהמם":

פירוש קכט
קכט וכן אז"ל (ברכות ג א) והוא ענין ההערה וההקצה ושמירת העתים:

פירוש קל
קל סוף משמרה שלישית של לילה, והתחלת הבקר, ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר:

פירוש קלא
קלא ויפרש באשמורת הבקר האשמורה הא' של יום והוא ד' שעות מרגע עלות השמש, ועיין קרני אור הערה כה:
(*) ועוד היה לילה וקוראו בקר:

פירוש קלב
קלב כי למעלה פ' יט, הזכיר רק עמוד העני, ופה הוסיף עמוד האש לרעת המצריים:

פירוש קלג
קלג ויהיה שם הפועל הום:

פירוש קלד
קלד ויהיה שרשו "המם" שיורה לפעמים השחתה והשמדה, כמו, להמם מקרב המחנה (דבר' ב טו) ולפעמים פזור וישלח חציו ויפיצם, וברקים רב ויהמם (תה' יח טו), אף כאן עמוד האש והענן, כלומר הברקים והרעמים והחצים הרגו והשחיתו ופזרו מחנה מצרים:

פירוש קלה
קלה מבנין הפעיל

פירוש קלו
קלו בסגו"ל, וכן כתב הח' ז"ל (מאזנים שער הנפתחים) "שהוא פועל יוצא מבנין הפעיל והיה ראוי להפתח בפתח קטן":

פירוש קלז
קלז למעלה ח כז:

פירוש קלח
קלח ויהיה לו היכולת לנוס:

פירוש קלט
קלט בפ' כד:

פירוש קמ
קמ שגם הסוסים נתבלבלו מצד המהומה כענין אכה כל סוס בתמהון (זכריה יב ד):

פירוש קמא
קמא וכן פי' רש"י ז"ל, בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם:

פירוש קמב
קמב שענינו העוות וההשתנות מהמנהג:

פירוש קמג
קמג פי' שהמצרי רצה להפנות המרכבה לאחוריו ולנום, וכן פי' הרשב"ם "כי היו מנהגים ומטים אותם לפנות לאחור בכבדות ובקושי גדול, כי היו הרכב והעגלות מרובות זו לפני זו":

פירוש קמד
קמד למ"ד להם, פי' בעבורם:

פירוש קמה
קמה וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש קמו
קמו כדי להקל לו הניסה:

פירוש קמז
קמז מן הדרך הנהיגה:

פירוש קמח
קמח שלא יוכל השיב המרכבה לאחור:

פירוש קמט
קמט ובמקח"מ "אל הים":

פירוש קנ
קנ וכמו שפי' למעלה פ' כב, ואמר זה, בעבור שכתוב לשון שיבה, כי כתב וישובו:

פירוש קנא
קנא פי' כשהבקר פונה ובא:

פירוש קנב
קנב וכן פי' שם הח' ז"ל:

פירוש קנג
קנג למעלה פ' כב:

פירוש קנד
קנד וכנוי לקראתו חוזר אל הים, כי הם חזרו לאחור, והים שב ממקום שנכנסו, והפסיק בינם לבין היבשה ונשארו בתוך הים:

פירוש קנה
קנה מן לשון ושחקת ממנה הדק (למטה ל לו) לשון טחינה, ובמקח"מ "ישתחקו עצמות חיוא הבבלי בגיהנם" ועיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש קנו
קנו ובמקח"מ "מי הים", ובל"א (עבבע):

פירוש קנז
קנז ובמקח"מ "רבותם" בל"א (פלוט):

פירוש קנח
קנח פי' משך הזמן מן העליה והירידה:

פירוש קנט
קנט ובמקח"מ "הים":

פירוש קס
קס יסתיר זה ויפרש שפה בבקיעת הים נשארו וכו':

פירוש קסא
קסא וכמש"כ (למטה פ' כט) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים:

פירוש קסב
קסב ששה לעליה וששה לירידה:

פירוש קסג
קסג וכמש"כ (למטה פ' כט):

פירוש קסד
קסד והעליה והירידה היו בעת אחת לא בשעות מחולפות:

פירוש קסה
קסה מבנין הפעיל:

פירוש קסו
קסו שענינו נדנוד ותנועה להריק ולהפיל דבר מיד או מכלי:

פירוש קסז
קסז והוא מציין נפילתם מן הקרקע אל הים:

פירוש קסח
קסח קודם זרוח השמש:

פירוש קסט
קסט פי' כאשר יחל הערב לפנות:

פירוש קע
קע וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש קעא
קעא עיין הערה קנד:

פירוש קעב
קעב פעל נער, בא על המנער ושופך דבר המונח תוך דבר או על דבר, כמו התנערי מעפר (ישעי' נכ ב):

פירוש קעג
קעג מבנין הפעיל:

פירוש קעד
קעד ר"ל אחר שהיו חומות שבו להיות מים:

פירוש קעה
קעה עיין (למעלה ט טז) ובבאורי שם:

פירוש קעו
קעו שפרעה וכל חילו טבעו בים סוף:

פירוש קעז
קעז וכן פי' הח' ז"ל שם "אפילו אחד":

פירוש קעח
קעח ולא עד בכלל:

פירוש קעט
קעט עיין למעלה ט טז קרני אור הערה כח:

פירוש קפ
קפ וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש קפא
קפא וכן הוא דעת ר' יהודה (מכילתא בשלח פ' ו, שו"ט מזמור קו אות ה):

פירוש קפב
קפב הלא כבר נאמר ויבאו בנ"י בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (פ' כב):

פירוש קפג
קפג ויתרץ כי בעוד שפרעה היה טובע בים:

פירוש קפד
קפד ויהיה פסוק זה דבק לשלמעלה הימנו, בעוד שהמים כסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה היו בני ישראל הולכים ביבשה:

פירוש קפה
קפה שהיו שתי רוחות משמשות בים, וכן פי' למעלה פ' כא וכז, ובפי' הקצר למטה טו, י:

פירוש קפו
קפו משמשת לישראל:

פירוש קפז
קפז ובמקח"מ "וזאת היא שטבעה למצרים":

פירוש קפח
קפח והנה בצד שהלכו ישראל נעשה יבשה, ובצד שאחוריהם ששם היו המצריים שב והיה ים:

פירוש קפט
קפט ובמקח"מ "כי" וכן העתיק המבאר לנתה"ש:

פירוש קצ
קצ כי זה המספר מבן כ' ומעלה רק הגברים, והנשים כמוהם או יותר, והטף פחות מבן כ', וערב רב, וצאן ובקר, ומחנה גדולה כזאת לא היה ביכולתם לעבור בלילה אחד:

פירוש קצא
קצא והים היה שם קצר, והמצרים נכנסו אחריהם ברוחב הים והלכו לרחבו, וישראל יצאו בו בהצד שנכנסו כי לא עברוהו לרחבו:

פירוש קצב
קצב כן הוא (מכילתא בשלח פ"ד, תנחומא א בשלח אות י', פדר"א פ' מב, שו"ט ב מזמור קיד ועיין הערה לד שם) ובכולם בסגנון אחר:
(*) למטה טו כב:

פירוש קצג
קצג וכן יאמר "ביום ההוא":

פירוש קצד
קצד וכיון שנטבע פרעה וחילו נתברר להם כי אין להם ממי לפחוד:

פירוש קצה
קצה כי נבלעו בקרקע התהום:

פירוש קצו
קצו וכן פי' הרשב"ם והרלב"ג והרדי"א, וכן כתב החזקוני, ויש מסרסים המקרא, וירא ישראל שהיו על שפת הים את מצרים מתים ונטבעים:

פירוש קצז
קצז כמו שפי' בפי' הארוך:

פירוש קצח
קצח ויתאים דעתו עם דעת רז"ל (מכילתא בשלח פ' ו, ערכין טו א, פדר"א פ' מב):

פירוש קצט
קצט וכן פי' בפי' הארוך:

פירוש ר

ר לפי שמכת הדבר שהיתה במקנה מצרים נקראת יד ד', אבל היתה יד קטנה, ומכת בכורות נקראת ג"כ יד ד', שנאמר, ושלחתי את ידי (למעלה ג כ), אבל היתה יד אמצעית גדולה מיד דבר המקנה, אמנם קריעת ים סוף שהיתה מכה יותר עצומה, נקראת היד הגדולה, לפי שהיתה גדולה מכל המכות (רדי"א):

פירוש רא

רא פי', וזה היה במות עוזא, ובכל הנדפסים חברו מלת "ההוא" עם "במות עוזא", כי דמו שהוא פסוק אחד, יטעו בזה:

פירוש רב

רב אמונה שאחריו למ"ד מציין שמאמין אל מה שאומר לו לפי שעה, ואמונה שאחריו ב' מציין שמאמין בהעצם עצמו ובכחו שהוא האמונה לעולם, כמ"ש, וגם בך יאמינו לעולם (למטה יט ט):

פרק טו

פירוש א

א וכן פי' הרמב"ן:

פירוש ב

ב תמורת בנה:

פירוש ג

ג תמורת דבר:

פירוש ד

ד תמורת הבדיל:

פירוש ה

ה מפני שהיא קרובה ללשון הקדש:

פירוש ו

ו מפי משה:

פירוש ז

ז משה חבר כל השירה וישראל אמרוה, וכל אחד אמר אשירה לד' והכתוב קיצר בלשונו, כי הי"ל אז ישיר משה ולימדה לישראל:

פירוש ח

ח הח' ז"ל יפרש הוי"ו של ובני ישראל, שביאורו כמו ויצו משה וגו':

פירוש ט

ט וכן זאת השירה חברה משה ולמדה לכולם וכל אחד אמר אשירה:

פירוש י
י פי' דהיל"ל נשירה לד' בל"ר, כמו שהתחיל בל"ר ויאמרו:

פירוש יא
יא וזה הוא הפי' של לאמר, לאמר כן בכל דור ודור, ודור הוא לשון יחיד:

פירוש יב
יב על המתגאים וכן דעת אונקלס לשון גאות ממש, שתרגם אֲרֵי מִתְגָּאֵי עַל גֻּוָתָנָיָא:

פירוש יג
יג כמו שמבואר (איוב לט, יט כ):

פירוש יד
יד כי נתגאה על הסוס שמתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו, כי את שניהם רמה והשליכם בים כיורה חץ:

פירוש טו
טו ענינו השלכת חצים:

פירוש טז
טז כי דרך הוא לומר עתיד במקום עבר, וכן אמרו במקומות רבות ההפך, והטעם לזה עיין ברמב"ן, ובנתה"ש מה שהעיר על הרמב"ן ז"ל:

פירוש יז
יז עתיד במקום הווה:

פירוש יח
יח וכן פי' הח' ז"ל שם "והנה אמר וינועו פועל עבר, והנה ימלא עשן, בעבור שאין בלה"ק סימן על זה עומד, והנה משפט העברים לערב דבריהם":

פירוש יט
יט עיין קרני אור הערה ב:

פירוש כ
כ יאמר על המתגאים בסוסיהם ובכלי מלחמתם:

פירוש כא
כא כמשליך חץ:

פירוש כב
כב הוא רש"י ז"ל:

פירוש כג
כג דעת רש"י ז"ל שלא מצאנו מלת עֻזִּי בקמץ חטף אלא בשלשה מקומות, פה, ובישעיה יב ב, ובתה' קיח יד, ובכולם הוא סמוך אצל וְזִמְרָת, והאחרים המה עֻזִּי בזולת וזמרת, וגם האחרים המה בשורק כמו עֻזִּי ומָעֻזִּי (ירמי' טז יט) עֻזִּי אליך אזמרה

(תה' נט יח) והשלשה המה בקמץ חטף, אלא וודאי יש הבדל ביניהם, המה שהם לכנוי, אזי העי"ן בשורק, ובלא כנוי והיינו לדביקות. העי"ן הוא בקמץ חטף (ב"ר):

פירוש כד

כד והיו"ד נוספת כמו היודין במלת היושבי בשמים (תה' קכג א) שוכני סנה (דבר' לג טז) והרי כאלו כתוב עז וזמרת יה, והטעם עוזו וזמרתו של יה:

פירוש כה

כה להיות היו"ד נוסף על שם הפעולה, וי"ג "ולא נראה לנו", וכן הוא ברא"ם:

פירוש כו

כו מלת וזמרת בתי"ו סמוכה לשם יה:

פירוש כז

כז והוי"ו נוסף, ויהי' כוונת המקרא. עזו ונקמתו של יה היה לי לישועה:

פירוש כח

כח שהוי"ו מן ויהי היא יתירה:

פירוש כט

כט רש"י ז"ל, לא הביא הפסוק הזה לראיה על ראיותיו, אך הח' ז"ל בכל מקום שיביא ראיה על הוספת הוי"ו יביא הפ' הזה:

פירוש ל

ל וי"ג "ומי שידע" וכן הוא ברא"ם:

פירוש לא

לא וי"ג "בין שניהם" וכן הוא ברא"ם:

פירוש לב

לב אשר הוא משותף ללשוננו שיהיה וי"ו נוסף על הנושא, וכן פי' הרא"ם, כי לפי פי' רש"י ז"ל שפי' עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה, יהיה הנושא ויהי לי לישועה, והנשוא עזי וזמרת יה כאלו אמר אותו שהיה לי לישועה הוא עזי וזמרה יה, כי המכוון בזה לפי פירושו הוא להודיע הפועל הישועה שלהם מי הוא, ואמר שהוא העוז וזמרת יה, ולכן אין לומר בו וי"ו נוסף:

פירוש לג

לג זה הוא הטענה השלישית:

פירוש לד

לד בכנוי יאמר חֻקי:

פירוש לה

לה שיבא בקמץ עם סימן הנכח:

פירוש לו
לו בקבוץ, וכן הוא בראב"ם, ובספרים שלנו בקמץ, ועיין במנחת שי:

פירוש לז
לז ולכן אינו מן הנמנע שיהיה היו"ד של עזי סימן המדבר:

פירוש לח
לח כי הושמט הכנוי במלת וזמרת, וטעמה כמו וזמרתי יה, והכוונה מי שלכבודו אזמר הוא יה, ע"כ בא הרי"ש קמוץ ולא בפתח כדין הסמוכים:

פירוש לט
לט ופי', ה' הוא מנתי וחלקי וכוסי והנה בכולם הושמטה הכנוי:

פירוש מ
מ ואעפ"כ הוא סמוך, ועיין בפי' הח' ז"ל (תה' קיח יד):

פירוש מא
מא אעפ"י שהם סמוכים היו"ד בקמץ:

פירוש מב
מב פי' מנת המלך, ים המלח, וים כנרת:

פירוש מג
מג ויהיה זמרת חסר יו"ד הכנוי, כי מלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה:

פירוש מד
מד וכן פי' הח' ז"ל (תה' קיח יד):

פירוש מה
מה וטעמו עזי וכחי וזמרתי אשר אזמר בו הוא השם:

פירוש מו
מו והוא היה לי לישועה:

פירוש מז
מז למעלה ג טו, וז"ל שם "ואלה השלשה שמות הם שמות העצם" (פי' **אהיה יהוה יה** הם שמות העצם):

פירוש מח
מח עיין (למעלה ג טו) יהל אור אות קמח וקמט:

פירוש מט
מט שהיא מן הפעלים, וכן יאמר (למעלה ג טו) כי האחד על לשון המדבר (פי' ששם אהיה הוא המדבר על עצמו):

פירוש נ
נ פי' בשם הנכבד **יהוה** משפטו **יהיה** ביו"ד אית"ן ונכתב בוי"ו להיותו גם משרש "הוה" עיין (למעלה ג יד) קרני אור הערה כ:

פירוש נא
נא והוא חצי השם, והוא שם בפני עצמו:

פירוש נב
נב בעבור אות הה"א שהיא מן הגרון נפתח היו"ד הראשון בקמץ גדול **יָה**:

פירוש נג
נג שהיה ראוי להיות **יהי** והסירו היו"ד שאחר הה"א:

פירוש נד
נד וכן יאמר (למעלה ג טו) בפי' הקצר "גם אם תקח חצי השם במבטא יהיה ככל השם במספר" וכן (למטה לג כא) "גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם", פי' ר"ל **יוד הא** במלואו עולה כ"ו כמספר השם **יהוה**, וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) "וככה חשבון שתי האותיות במבטא":

פירוש נה
נה פי' השם **יה** עם השם **יהוה**:

פירוש נו
נו הרי שם **יה** שהוא שם העצם נתחבר עם הוי"ה:

פירוש נז
נז (למעלה ג טו):

פירוש נח
נח וטעמו כי נוכל לומר כי לפי שהוא במקום הזה שם התאר נסמך לו שם **יה** שהוא שם העצם, כי שם העצם לא יסמך, וכן יבוא בשם תואר (ישעיה יב ב):

פירוש נט
נט כי הוראת **אֵל** ענינו כח, עצמה, יכולת, ותקיף, ויאמר כי הוא כחי ותקפי:

פירוש ס
ס וכן פי' רש"י ז"ל וכן רע"ס ופי' אעשה נוה לשכנו בתוכנו:

פירוש סא
סא והטעם, וזה אלהי אבי:

פירוש סב
סב ויהיה פי' אלהי אבי, אלהי אבותי:

פירוש סג
סג והוא כפל ענין במלות שונות:

פירוש סד
סד כמו שנתי:

פירוש סה
סה פי' זמרת הוא סמוך:

פירוש סו
סו כן ת"א "וְאֶבְנֵי לֵהּ מַקְדְּשָׁא" ר"ל שאבנה לו מקדש תראה שכינתו בו, והוא על דרך ועשו לי מקדש (למטה כה ח):

פירוש סז
סז כי הכתוב אומר "וְאַנְוֵהוּ":

פירוש סח
סח פי' אעשה לו משכן ואשבחנו על מפעלותיו, ואו"ת "וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי" שטעמו על העבודה בבית המקדש:

פירוש סט
סט כי אין מי שיעמוד בפניו:

פירוש ע
ע כי שם איש נבנה משרש "יש" והנחת יש על כל ישות ומציאות בפועל, הן ישות גשמי, והן ישות רוחני:

פירוש עא
עא וכן יאמר (ברא' טו י) "דע כי מלת איש כמו בעל, וכן איש מלחמה, ופי' בעל כמו עצם הדבר" ועיין באורי שם:

פירוש עב
עב כמו בעל אמונים, וכן איש חמה (משלי טו יח) בעל חמה:

פירוש עג
עג ושם בכתוב "הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ד' שמו" וביאורו קורא למי הים המלוחים ומעלה אותם בעבים ושופכים על פני הארץ להשקותה והם מתוקים:

פירוש עד
עד בכוכבים, עיין בפי' החז' ז"ל (ברא' טו י) ובבאורי שם:

פירוש עה
עה ואם כי העצם גוף וגבי הש"י אין לו דמות הגוף, ואיך יקרא בדמיון איש, אך דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעים:

פירוש עו
עו כמ"ש ויקח שש מאות רכב בחור (למעלה יד ז):

פירוש עז
עז אף שהיו כבדות:

פירוש עח
עח מנהיגי חילו הרב:

פירוש עט
עט כי הם גדלים שם:

פירוש פ
פ ופי' הח' ז"ל שם "כמו קנה וסוף קמלו" והוא צמח מן היאור:

פירוש פא
פא וכן פי' בפי' הקצר (למעלה יג יח) בשם י"א:

פירוש פב
פב עיין בפי' הח' ז"ל (יונה ב ד) מה שהביא בשם יפת:

פירוש פג
פג עיין בפי' הקצר (למעלה יג יח) ובבאורי שם:

פירוש פד
פד וכן פי' (למעלה יד ט) בפי' הארוך והקצר:

פירוש פה
פה וענינו זריקה מהירית:

פירוש פו
פו תחתית הים יקרא תהום, והעומק יקרא מצולה, אמר שתחתית הים כסה אותם ע"ד מליצה, כמו שאמר תבלעמו ארץ:

פירוש פז
פז כי היה ראוי לבוא המ"ם בחולם ובא בשורק:

פירוש פח
פח וכן פי' שם הח' ז"ל "בשורק תחת חולם":

פירוש פט
פט ענינו עומק המים במקום קבוצם ורבויים:

פירוש צ
צ מצולה, הוא תה"ש למעמקי מים, ושם עמקי הגלים:

פירוש צא
צא וענינו נאדר בכח:

פירוש צב
צב הכפל יורה שיעשה כן תמיד:

פירוש צג
צג פי' שתרוצץ ותשבר:

פירוש צד
צד פי' מלת נאדרי שהוא ל"ז קאי על ד', ופי' אתה ד' הנאדר בכח, ימינך רועצת ומשברת את האויב שאם נאמר שהוא שב על הימין היל"ל נאדרת בל"נ כי ימין הוא ל"נ:

פירוש צה
צה וכן פי' ר"ש ן' מלך ויהיה ענין נאדרי על הימין בל"ז:

פירוש צו
צו כמו יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחז' ב ט) ויהיה פי' שימין ד' ית' והוא הטוב המעולה הוא נאדר בכח, וכן פי' הרלב"ג "ויהיה ימין פעם זכר ופעם נקבה וכמוהו "רוח גדולה וחזק" (מ"א יט יא) ויהיה הרצון בזה שימין ד' ית' והוא הטוב המסודר בנמצאות על הכונה הראשונה הוא נאדר בכח":

פירוש צז
צז תואר מבנין נפעל והיו"ד נוסף:

פירוש צח
צח רעץ, פי' כמו רצץ:

פירוש צט
צט שענינו שבירה ורציצה וכן רעץ:

פירוש ק
ק ואמר קמיך שהקמים על ישראל קמים על השם, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קא
קא בעבור שכל הריסה הוא ע"י כלי מפץ, יאמר שהריסות השם בחרון אפו, וחרונו שישלח יאכלמו כקש:

פירוש קב
קב חרון נגזר מן חרה שענינו חמום של כעס הדומה לאש:

פירוש קג
קג והיל"ל קמיך תהרוס:

פירוש קד
קד קצף בוער כאש:

פירוש קה
קה והוא רוח הקדים, וכן פי' בפי' הקצר, וכן פי' הרשב"ם ברוח קדים עזה כל הלילה:

פירוש קו
קו פי' שע"י הרוח שנשב בחזקה, נעשו המים כערמות, המים גבהו למעלה כמו ערימת חטים:

פירוש קז
קז ענינו ענין קבוץ ביחד כענין גדיש:

פירוש קח
קח תל וקבוץ אחת:

פירוש קט
קט ועמדה משני הצדדים כמו חומה:

פירוש קי
קי ועניינו קרישת דבר הנגר:

פירוש קיא
קיא ולא כנגד אורך, כי באורך אין הלב באמצע ובבא"י הגי' "בלב ים באמצע הים, כמו הלב שהוא באמצע הגוף וכו':

פירוש קיב
קיב עיין אות קה:

פירוש קיג
קיג ופי' כמו חומה, וכן ת"א "קמו כשור":

פירוש קיד
קיד כי אין לפרש תמלאמו לפועל יוצא שיתכן בו הכנוי מו:

פירוש קטו
קטו פי' נפשי ותאותי תהיה מלאה ושבעה מהם והוא פועל עומד, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קטז
קטז ופי' יצאו ממני, וכן פן תשבענו והקאותו (משלי כה טז) פי' פן תשבע ממנו, שבא כנוי מחובר על פועל עומד ולא יכשר להפריד הכנוי תשבע אותו אלא ממנו, וכן לא יהיה כנוי הנפרד תמלא אותם כי בכאן עומד הוא, ואף שלא יתכן שום כנוי אצל פועל עומד מחלקין אותו לשתי תיבות וכאלו כתיב תמלא מהם וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קיז
קיז ולפי פירושו הוא דבק שפיר עם אחלק שלל:

פירוש קיח
קיח ר"ל שבשניהם לשון מלא ענין השלמת החפץ, כאלו אמר תושלם מהם רצוני וחפצי לשלול שלל ולבוז בז, ולעשות נקמה בהם להשמידם:

פירוש קיט
קיט פי' אשמידם:

פירוש קכ
קכ וכן ת"א ויוב"ע וירושלמי:

פירוש קכא
קכא שפי' השמדה, ותחלת הוראת לשון הוריש גרם לפלוני שיהיה ממונו ירושה, וזה על ידי שהמית אותו:

פירוש קכב
קכב בפי' הארוך הביא שהיא דעת ר' מרינוס:

פירוש קכג
קכג והטעם לילה:

פירוש קכד
קכד הבאת רוחך בנשף שהוא לילה:

פירוש קכה
קכה והוא כמו ירדו במצולות, כי שקעו בקרקע הים:

פירוש קכו
קכו ופי' הח' ז"ל שם "שתכה זאת את זאת מגזרת מְצֻלָתַיִם (דה"א טו טז)", והוא שם כלי זמר כמו צלצל, ורש"י ז"ל פי' שם "לשון מצלות הסוס" (זכריה יד כ), ודעת הח' ז"ל שבעת הטביעה נשמע קולם, ואין לי פי' אחר על ראיתו זאת ועיין קרני אור:

פירוש קכז
קכז במים אדירים דבק עם צללו, הם צללו במים אדירים כאשר ישקע העופרת במי מנוחות, וכן פי' הרמבמ"ן:

פירוש קכח
קכח כי מצא מין את מינו וניעור:

פירוש קכט
קכט וכן יאמר (למעלה יד כט) בפי' הארוך:

פירוש קל
קל וכן פי' רש"י ז"ל, והסכים עמו הרמב"ן ז"ל, וכתב ויפה פירש:

פירוש קלא
קלא וכן אז"ל (ברכות ג ב) תרי נשפי הוו:

פירוש קלב
קלב להטביע אותם:

פירוש קלג
קלג והם יקראו אלים, כי השם נתן בהם כח לפעול פעולות בעולם, אבל הם בעלי גבול לא יעברוהו, והקב"ה אין לו גבול, ולגדולתו אין חקר, ולכן יקרא אל אלים, או אל עליון, וכן פי' הרמב"ן:

פירוש קלד
קלד וכן יאמר הרמב"ם ז"ל (היסוה"ת פ"ג ה"ט) דעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים:

פירוש קלה
קלה למטה לג כג:

פירוש קלו
קלו וכסא הכבוד הוא השמים כמו שכתב, השמים כסאי (ישעי' סו א), ד' בשמים כסאו (תה' יא ד) ד' בשמים הכין כסאו (שם קג יט) מאחז פני כסה (איוב כו ט) ופי' הח' ז"ל שם, הוא השמים:

פירוש קלז
קלז וכן פי' בס' שפה ברורה (לו א) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קלח
קלח ואין בלעדו:

פירוש קלט
קלט את הכוכבים והגלגלים:

פירוש קמ
קמ למעלה ג טו:

פירוש קמא
קמא כמש"כ אדיר במרום ד' (תה' צג ד):

פירוש קמב
קמב וכן יפרש הח' ז"ל את הפסוק הללו את ד' מן השמים הללוהו במרומים (שם קמח א) והטעם אתם הדרים בשמים המרומים והם שמי השמים:

פירוש קמג
קמג ואף השמים מצאנו שנקרא קדש, השקיפה ממעון קדשך מן השמים (דבר' כו טו):

פירוש קמד
קמד פי' מן השמים:

פירוש קמה
קמה שנעשה פלא ובלעה אותם הארץ אחר שכסה אותם הים:

פירוש קמו
קמו והושאל הכח אל הימין:

פירוש קמז
קמז ע"כ יאמר תבלעמו ומוסב על האויב:

פירוש קמח
קמח והנביא יצייר את העתיד כאלו כבר נעשה, כי הנבואה נכון וברור אצלו כאלו נעשה כבר:

פירוש קמט
קמט והם היו על דרך חסד, כי לא היה זה בברית ובשבועת האבות:

פירוש קנ
קנ ע"כ יאמר בלשון עבר:

פירוש קנא
קנא וכן הוא (מדרש שכל טוב) אין נהילה אלא נהיגה בלט ודומה לדבר, אתנהלה לאטי (ברא' לג יד):

פירוש קנב
קנב ופי' בתוקף שלך נגד כל מי שיקום על עמך:

פירוש קנג
קנג וכן פי' הח' ז"ל (למטה יט ד) "שכבודו ירד בהר סיני והוא הר הקדש", והוא כמו הנוה הקדוש אשר לך:

פירוש קנד
קנד וכן פי' שם הח' ז"ל "והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה (למעלה ג יב) והוא נוה קדשך" ועיין למטה יט ד שהגהתי שם שצ"ל "אמר למשה":

פירוש קנה
קנה והעד "אל נוה קדשך":

פירוש קנו
קנו וכן כתוב, עיניך תראינה ירושלים, נוה שאנן (ישע' לג כ):

פירוש קנז
קנז וכן (מכילתא מסכתא דשירה פ"ט) נהלת בעזך בזכות התורה שהם עתידין לקבל, ואין עוזך אלא תורה שנאמר ד' עוז לעמו יתן וגו' (תה' כט יא):

פירוש קנח
קנח כענין, כי שמענו את אשר הוביש ד' את מי ים סוף (יהושע ב י):

פירוש קנט
קנט פי' ירגזון כשיעברו ישראל עליהם:

פירוש קס
קס כי פלשת שם האימה, ולא יפול מלת יושבי על השם, אלא על ארץ, וחסר מלת ארץ:

פירוש קסא
קסא כי פירושה ארץ פלשתים:

פירוש קסב
קסב כי הם רגזו וחלו, כמ"ש, אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וייראו מכם (דבר' ב ד):

פירוש קסג
קסג ואחרי כן הזכיר:

פירוש קסד
קסד פלשת היא בקצה גבול מצרים משפת הים, אדום, בין ערב ופלשת, והם ישבו על ים סוף הנקרא ים האדום (ראהטעס מעער) ומואב היה סמוך ונשען לגבולם:

פירוש קסה
קסה והוא הקבוץ מן איל:

פירוש קסו
קסו והם הזכרים במין הכבשים:

פירוש קסז
קסז כמו האילים ההולכים בראשי העדר ומנהיגים הצאן כן השרים מנהיגים את העם, והנה תארם בשם אלופים ואילים כפי מעלתם זה מזה כמו שהאלופים חשובים מן האילים:

פירוש קסח
קסח כי נפל פחדם עליהם:

פירוש קסט
קסט ופי' נמסו כדבר הנמס בתוך המים:

פירוש קע
קע וכמו שפי' למעלה פ' יד על יושבי פלשת יושבי ארץ פלשת:

פירוש קעא
קעא פי' אל משה ואהרן לא אל שמואל:

פירוש קעב
קעב כן פי' הח' ז"ל שם, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' כ יז, ובפי' הקצר למעלה ד כ, ובפי' הארוך למעלה ז ז):

פירוש קעג
קעג כלומר להריגת אבנר ולא להריגת עמשא, כי בהריגת עמשא לא שם דמי מלחמה בשלום, כי לא היה לו עמו מלחמה בתחלה ועיין קרני אור:

פירוש קעד
קעד לא אל אבימלך:

פירוש קעה
קעה ומה שיפרש כן שהבקשה והתפלה מהפלת האימה שב על פלשת אדום ומואב ולא על כנען הקרוב אליו:

פירוש קעו
קעו כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען, ולא נלחמו עמהם:

פירוש קעז
קעז כמ"ש, ונסב את הר שעיר ימים רבים (דבר' ב א):

פירוש קעח
קעח כטעם עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים (ויקרא כה מב) ולזה נקראו עם ישראל קנינו ביחוד בעבור שהוציאם מא"מ מבית עבדים:

פירוש קעט
קעט "תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן" שב על נשי ולא אל ילדי, והח' ז"ל הביא רק ראש הפסוק:

פירוש קפ
קפ פי' שהיו קרובים אל הדרך או שהם בדרך שהיו ישראל צריכים לעבור:

פירוש קפא
קפא וידמו כאבן עד שיעברו:

פירוש קפב
קפב ויסיים שם "ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר" שיהיו כדמות אילן נטוע, מרובה בשרשיו, וכל רוחות שבעולם לא יעקרו אותו, והטעם שלא יצאו בגולה:

פירוש קפג
קפג והוא ירושלים, וכן ת"א ויוב"ע:

פירוש קפד
קפד וכן יקרא אותו (בדה"ב ג א) כי בתורה נקרא ארץ המוריה (ברא' כב ב):

פירוש קפה
קפה ולפי פי' הראשון יהיה הפי' מכון לשבתך, שיחדת שכינתך בגבול אותו המקום:

פירוש קפו
קפו וכדרז"ל (פסחים נד א, נדרים לט ב) שבעה דברים נבראו קודם העולם ויחשוב שם כסא הכבוד וביהמ"ק:

פירוש קפז
קפז כי ביהמק"ד שלמטה מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה:

פירוש קפח
קפח והוא כנגד גלגל השמיני שבו שאר כל הכוכבים הנראים ברקיע ועיין (רמב"ם בפ"ג מה' יסוה"ת):

פירוש קפט
קפט הכתוב פה הקו"ף דגושה והדל"ת רפה:

פירוש קצ
קצ הכתוב (שמות כה ח) ששם הקו"ף רפה והדל"ת דגושה, וטעמם שוה:

פירוש קצא
קצא שדגש הטי"ת לתפארת, ואין לי שום הוראה:

פירוש קצב
קצב כדגש הקו"ף במלת מִקְדָּשׁ שהיא לתפארת הקריאה, וכן פי' שם הח' ז"ל **מטהרו** על משקל "**מקדש ד**' כוננו ידיך":

פירוש קצג
קצג מפני שהוא דגוש:

פירוש קצד
קצד וכן כתב הרשב"ם הדגש שבקו"ף של מִקְדָּשׁ עושה את החטף (שוא) מניע ונכך הדל"ת שלאחריו רפה ועיין מנחת שי שמות ב ג מה שכתב ע"ז:

פירוש קצה
קצה כי אחרי שוא נע לא יהיה דגש לעולם חוץ ממלת שְׁתֵּי שְׁתַּיִם לפיכך בן אשר היה קורא המלות האלה באל"ף גנובה במבטא, כאלו כתוב אֶשְׁתֵּי אֶשְׁתַּיִם, ולדעת בן נפתלי יורה הדגש הזה על חסרון נו"ן שְׁנֵי שְׁנַיִם (רז"ה):

פירוש קצו
קצו בס' צחות אות נו"ן וז"ל "ודע כי לא תמצא בכל המקרא שוא נע ואחריו דגש רק מזאת הגזרה, על כן יוסיפו רבים בקריאת אל"ף עד שיהיה שי"ן שְׁתַּיִם נח נראה" (פי' כאלו נכתב אֶשְׁתַּיִם השי"ן בשוא"א נח והתי"ו בדגש קל כמשפט), ועיין בס' יסוד מספר, הערה מב להח' רש"פ מה שהאריך בזה:

פירוש קצז
קצז כפול ענין במלות שונות:

פירוש קצח
קצח ומרומז, בהר נחלתך:

פירוש קצט
קצט עיין למעלה אות קפט:

פירוש ר
ר עיין למעלה אות קצ:

פירוש רא
רא שהטעם כפול:

פירוש רב
רב כי טעמו:

פירוש רג
רג וכן פי' החי' ז"ל (תה' ט ו) עה"פ "שמם מחית לעולם ועד" "מלה קצרה לעולם ועד עולם, בעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן (צירי) ובעבור היות התנועה (צ"ל הנגינה) באות העי"ן שהוא הראשון (אחר הוי"ו) נקמץ הוי"ו כמו הוציא לחם וְיַיִן (ברא' יד יח)" ונראה שגרס העי"ן בצירי, ונתן טעם לזה בעבור ההפסק, וכן דעתו פה וכמו שאבאר:

פירוש רד
רד כי מלת "ועד" פה סוף פסוק:

פירוש רה
רה ואינה סמוכה:

פירוש רו
רו עתה יתחיל לבאר קמצות הוי"ו:

פירוש רז
רז צ"ל הנגינה, וכן יגרוס שד"ל:

פירוש רח
רח פי' באות העי"ן הבא אחר הוי"ו:

פירוש רט
רט בא הוי"ו בקמץ, כי כן יקרא החי' ז"ל הקמץ בשם פתח (עיין צוה"ת תיבת התנועות אות ו, מסלול מסלת הנקוד נתיב ב שביל ח) ושד"ל כתב "וקרא פתיחה לקמץ, לא שהקמץ נקרא כן אלא שהוא פתיחה בערך אל השוא שאיננו תנועה":

פירוש רי
רי לפי שהטעם בעי"ן דהיינו מלעיל:

פירוש ריא
ריא פי' נפתח הוי"ו שהוא בקמץ:

פירוש ריב
ריב עתה יפרש נקוד העי"ן שהוא בקמץ קטן (צירי):

פירוש ריג
ריג שהוא בפתח:

פירוש ריד
ריד בעבור שהוא סוף פסוק שב הפתח קמץ קטן שהוא צירי:

פירוש רטו
רטו ודעתו שגם פה הוא בצירי, וזה הוא הפשט הנכון בבאורו עפ"י דעתו (תה' ט ו) הבאתי למעלה אות רג:

פירוש רטז
רטז איננו דרך תפלה, שא"כ היה לו לומר, ימלוך ד' לעולם ועד, גם איננו דרך נבואה, אך הוא דרך מליצת השיר, כאשר יביא ד' את עמו אל מקדשו, אז יהיה ד' מלך לעולם ועד וְתֵרָאֶה מלכותו (שד"ל):

פירוש ריז
ריז צ"ל "לנעלם ולנראה" שפי' מלת לעולם לשון העלמה, ומלת ועד, מלשון עדות, ורצונו בזה שהשי"ת הוא הממציא והמנהיג לנמצאים הרוחניים והגשמיים:

פירוש ריח
ריח עיין למעלה אות רג:

פירוש ריט
ריט פי' שהנגינה באות הראשון אחר הוי"ו:

פירוש רכ
רכ בא הוי"ו בקמץ, עיין למעלה אות רט:

פירוש רכא
רכא פי' בצירי:

פירוש רכב
רכב והושאלה להוראת התמידות:

פירוש רכג
רכג עיין בפי' הקצר (למעלה פסוק י) וכן יפרש רס"ג, כי השם הנכבד ראוי עלינו לקבל מלכותו לעולם ועד ולא נמרה בו בעבור שהטביע אויבינו וסוסיהם בים, ויהי' פירוש כי בא סוס וגו', יען כי בא:

פירוש רכד
רכד שהיו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה וגו':

פירוש רכה
רכה למעלה יד כט, ובפי' הקצר למעלה פ' י':

פירוש רכו
רכו וזהו שכתב סוס ורוכבו רמה בים, וזה על פרעה:

פירוש רכז
רכז עיין למעלה ט טז, ובפי' הקצר יד כח ובבאורי שם:

פירוש רכח
רכח וע"כ הוסיף הכתוב לקרותה אחות אהרן ששניהם במדרגה אחת לענין הנבואה:

פירוש רכט
רכט וכן פי' הח' ז"ל בפי' הארוך למעלה ד יג ובפי' הקצר שם, ע"כ יחסה הכתוב אחר אהרן:

פירוש רל
רל למעלה ב ב ולא כדעת בן זוטא:

פירוש רלא
רלא ופי' שם הח' ז"ל "כמו נגינות":

פירוש רלב
רלב ופי' שם הח' ז"ל "ויהיה ענינו כמתחיל, או שאלוהו חביריו אז ענה להם":

פירוש רלג
רלג ופי' שם הח' ז"ל, יתכן ששאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת, על כן ועניתי:

פירוש רלד
רלד וז"ל הח' ז"ל (שפת יתר סי' פט) "ותען להם פי' הגאון כמו וענתה (הושע ב יז) ונכון הוא", וכן פי' הח' ז"ל שם, תנגן ותשיר כמו "ותען להם מרים":

פירוש רלה
רלה ובעל באר יצחק יגרוס "כי פסק עמוד הענן" וכן הוא ברש"נ:

פירוש רלו
רלו כמו שכתוב:

פירוש רלז
רלז והם לא הלכו כ"א עד עברם את הים:

פירוש רלח
רלח וכן פי' הרדי"א, כי אחר שנגמר אותו הענין לא היה הולך העמוד לפניהם, כי היה משה מנהיגם והולך לפניהם:

פירוש רלט
רלט וכן פי' שם הח' ז"ל (במד' ט כא) בשם י"א, והסכים ע"ז, וכתב והוא הנכון, ועיין (למטה מ לה) שדעתו שם שנסעו גם בלילה:

פירוש רמ
רמ כי וַיַּסַּע הוא מבנין הפעיל, ופי' כי משה הסיעם משם על כרחם, כי העננים הנוסעים לפניהם נפסקו בים סוף, וישראל לא היו חפצים לנסוע כ"א עפ"י הענן כבראשונה, והנה אז נסעו על כרחם משם:

פירוש רמא
רמא ובאמת יש פה שבעה מסעות, אך הכתיב לא יחשוב רק חמשה מסעות והם מים סוף למרה, אילם מדבר סין, רפידים, מדבר סיני, ולא יחשוב דפקה ואלוש, והטעם ע"ז באר הח' ז"ל בפי' הקצר (טז ד) וכן באר הרדי"א לפי שלא בא הכתוב לזכור כאן אלא המסעות שנעשה בהם שום חדוש ודבר רושם, והח' ז"ל חשב פה ששה מסעות, ולמעלה יג כב בפי' הקצר יחשוב רק חמשה מסעות. ואין בהם סתירה:

פירוש רמב
רמב מכא ניסן עד ר"ח סיון, ובר"ח סיון באו מדבר סיני:

פירוש רמג
רמג פי' בלא אהל:

פירוש רמד
רמד ועמדו שם כמו שנה, ומשה הודיעם כי יעמדו שם עד שיעשו המשכן:

פירוש רמה
רמה עיין (למטה כה ה) בפי' הארוך, שיסתיר הדעת הזאת, אך בפי' הקצר שם הסכים לזה:

פירוש רמו
רמו צוה לעשות חג הסוכות:

פירוש רמז
רמז כן הוא דעת ר' אליעזר (סוכה יא ב) ענני כבוד היו:

פירוש רמח
רמח וכן הוא דעת ר"ע (שם) סוכות ממש עשו להם:

פירוש רמט
רמט עיין (ויקרא כג מג) ושם פי', כי מימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור:

פירוש רנ
רנ כמש"כ ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל (למטה מ לו):

פירוש רנא
רנא עיין בפי' הקצר (למעלה יג כב) ובבאורי שם:

פירוש רנב
רנב פי' ביום עמוד הענן, ובלילה עמוד האש, כן הוא דעת הח' ז"ל אעפ"י שלא נזכר בכתוב יותר מענן אחד שהיה על המשכן תמיד ולא פסק:

פירוש רנג
רנג עיין בפי' הקצר (למעלה יג כא) ובבאורי שם:

פירוש רנד
רנד וכן פי' (למעלה יג כ) עיין באורי שם:

פירוש רנה
רנה פי' ב' ערים היו במדבר אחת שמה שור, ואחת איתם ונקרא המדבר בשם שניהם שהיו בו, או המדבר יש לו ב' שמות:

פירוש רנו
רנו הכתוב יאמר "ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר":

פירוש רנז
רנז כאלו כתוב בְּהַמְדְבָר להורות על מדבר שור הנזכר לפניו:

פירוש רנח
רנח רבינו חננאל והגאון רבינו סעדיה פי', שהדרך הי' מהלך ג' ימים והם הלכו ביום אחד וחסרון המים הי' יום אחד שאין טבעו של בשר ודם להיות בלא מים ג' ימים, אף כי הטף והנשים מעוברות ומניקיות שהיו בהם, ורלב"ג פי', יתכן שהיו נושאים מים בכליהם לשתות, כי לא יוכלו לעמוד ג' ימים בלא שתיה:

פירוש רנט
רנט ויסיים "ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים וגו' ויבאו מרתה":

פירוש רס
רס והפסוקים מכוונים, והח' ז"ל יוכיח מזה כי מדבר שור ואיתם אחד הוא, והבאר יצחק גרס "ויבאו מרתה כמו "וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה

(במד' לג ח) וכתוב ויסעו מים סוף (שם שם יא) כמו ויסע משה את ישראל מים סוף",

מפני שלפי הגי' שלפנינו הלשון מגומגם וט"ס:

פירוש רסא
רסא ולא נזכר הפועל:

פירוש רסב
רסב ולא נזכר מי ילדה:

פירוש רסג
רסג במד' לג ח:

פירוש רסד
רסד לעבור אותו.

פירוש רסה
רסה פי', רק נכנסו בים:

פירוש רסו
רסו וכן פי' (למעלה יד יז) עיין באורי שם:

פירוש רסז
רסז בדגש להתבלע הנו"ן, וכן פי' רש"י ז"ל לשון נפעל הוא:

פירוש רסח
רסח ששרשם רק ב' אותיות:

פירוש רסט
רסט ושרשו כון, והוי"ו נעלמת, וכן וַיִּלְּנוּ שרשו **לון**, והוי"ו עין הפעל נעלם במבטא,

ונדגש הלמ"ד נחסרון נו"ן נפעל כמשפט:

פירוש רע
רע והדגש להתבלע הנו"ן של השרש ששרשו **נלן** :

פירוש רעא
רעא ששרשו **נגש**, וכאילו כתוב וַיִּנָּגְשׁוּ, והיה ראוי להיות וַיִּלְּנוּ הלמ"ד בקמץ, ע"מ

וַיִּגָּשׁוּ:

פירוש רעב
רעב עומדים ולא רצים:

פירוש רעג
רעג שהיה עץ מר והיה נס בתוך נס:

פירוש רעד
רעד ליסר אותם בחוקי המדבר לסבול הרעב והצמא, וללמדם הנהגות ויישוב

המדינות, וכן פי' הרמב"ן:

פירוש רעה
רעה וכן פי' הרמב"ן ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים, והביאם אל מקום מים המרים לנסיון, כמו שאמר "ויענך וירעיבך":

פירוש רעו
רעו וכן פי' הח' ז"ל (דבר' יג ד) ונסיון השם להראות צדקת המנוסה:

פירוש רעז
רעז פי' אמר נסהו בל"י ופי' לעם, ויביא ראיה שאמר לעם בל"י, מן אם שמוע תשמע שהוא ג"כ בל"י:

פירוש רעח
רעח ושנאמר כי ע"כ בא בל"י:

פירוש רעט
רעט וכן פי' הרשב"ם שם במרה על ידי עלילות (הנסיון) אשר שם (להצמיאם) למים ואח"כ ריפא להם את המים התחיל להוכיחם שיקבלו עליהם את החוקים ואת המשפטים אשר ילמדם והוא יעשה צורכיהם:

פירוש רפ
רפ וכתב הרדי"א, הוצרך במסעות הראשונות האלה להביאם בצרות ומצוקות באופן שיתחננו לפניו, והוא ימלא את צורכם וידעו כי יש אלהים בישראל שהוא המוציא נוזלים מסלע וגם לחם יוכל תת, ובזה יקנו למוד מועיל שבצר להם ישחרונהו וימצא להם:

פירוש רפא
רפא והרמבמ"ן השיג עליו בזה, וכתב כי ענינה לעשות כפי השמיעה, וזולתם לפעמים שמיעת הקול גרידא, ולפעמים הבנת הענין:

פירוש רפב
רפב פי' מה מְצֻוֶּה לעשות אם בדעות ואם באמונות:

פירוש רפג
רפג ע"כ אמר והישר בעיניו תעשה:

פירוש רפד
רפד ר"ל שתאזין למצותיו ותתבונן בהם:

פירוש רפה
רפה והם המצות שאין טעם מבואר בענינם ונקראים חקים:

פירוש רפו
רפו ולזה נקראים חקים ר"ל גזירת מלך, ונקראו חקים, כי הם מחקים בנפש ציור נפלא למלאות רצונו ית':

פירוש רפז
רפז ותלה הכתוב הלשון בדבר שראו עיניהם:

פירוש רפח
רפח כי אחרי שלא יהיה מחלה מפני מה הם צריכין רפואה, ויבאר שירפא אותם מהמחלות המתהלכות בארץ, מפני שינוי האויר וקלקולו:

פירוש רפט
רפט ואנכי רפאתי אותם והמתקתים:

פירוש רצ
רצ האות הראשון הזה מהמתקת המים המרים הוא הפך המכה הראשונה שבמצרים שהפך את מימיהם לדם ולא יכלו לשתות:

פירוש רצא
רצא והשם הפכם לדם:

פירוש רצב
רצב כאשר ריפא להם המים:

פירוש רצג
רצג כי משה הסיעם בעל כרחם מים סוף עפ"י ד':

פירוש רצד
רצד הם המצות הנטועות בלב:

פירוש רצה
רצה והם מצות לא תעשה, וכן פי' (יסוד מורא שער השביעי) כי יש שכר לנשמר ממצות לא תעשה, ויביא ראיה מן לא תאכלנו למען ייטב לך (דבר' יב כה):

פירוש רצו
רצו אף שלא ידוע לך הטעם:

פירוש רצז
רצז בעיניכם מקלקול היסודות:

פירוש רצח
רצח המתרגשות ובאות לעולם:

פירוש רצט
רצט צ"ל "ארפא":

פירוש ש
ש וגם רז"ל נחלקו בזה, עיין קרני אור הערה מה:

פירוש שא
שא שמימיו רצים תמיד:

פירוש שב
שב שעץ מר המתיק המים המרים:

פירוש שג
שג (במ"ב ב כא) שהשליך מעט מלח במים וריפא את המים:

פירוש שד
שד כי איך יספיק שבעים תמרים לפני ששים רבוא אלא שבעים מינים היו:

פירוש שה
שה היו שבעים מינים:

פירוש שו
שו כי זה היה באור, ולא היה עת בישולם שיאכלו מהם:

פירוש שז
שז עתה יפרש חנייתם באלים:

פירוש שח
שח כי בט"ו ניסן יצאו ממצרים ועברו שבעה ימים עד שטבע פרעה, ונסעו בכ"ב ניסן מים סוף, ושלשה ימים לכתם במדבר שור, ויום אחד שעשו במרה, הרי כ"ו בניסן, ומאלים נסעו בט"ו איר, הרי חנייתם באלים כמו כ' יום:

פירוש שט
שט כי אחר אמרו ויבאו אילמה לא היה צריך לומר ויחנו שם על המים:

פירוש שי
שי ובאו למדבר סין:

פירוש שיא
שיא צ"ל מדבר סין, כי כן מבואר (טז א):

פירוש שיב
שיב כמבואר (למטה יט א):

פירוש שיג
שיג ואמר זה כי במרה היו המים מרים:

פירוש שיד
שיד וכאשר עברו בעל צפון שבו אחורנית ללכת דרך אחרת וזה היה ביום השלישי:

פירוש שטו
שטו ביום הרביעי:

פירוש שטז
שטז בחמישי ובששי וירדפו מצרים:

פירוש שיז
שיז וכן מבואר (סד"ע פ"ה) אור שביעי ירדו לים וכו' לשחרית עלו ישראל מן הים ונשקעו מצרים, ועיין רש"י סוטה יב ב, ד"ה "שירה על הים" שהביא ג"כ מסד"ע וסיים "לשחרית אמרו שירה ויום שביעי היה, ויו"ט אחרון של פסח היה". ועיין רש"י למעלה יד ה:

פרק טז

פירוש א
א וכן הוא לשיטת המכילתא דויסע בשלח פ"א ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת, וכן הוא לדעת ר' יוסי (שבת פז ב) וכן הוא (פדר"א פ"ט) ולדעת הס"ע פ"ה בששי בשבת יצאו בנ"י מארץ מצרים, והנה המכילתא והסד"ע פליגי בזה, ודעת הגאון רבינו סעדיה כדעת המכילתא:

פירוש ב
ב אחרי שיום ראשון לחדש ניסן היה ביום חמישי, היה יום ט"ו ג"כ ביום חמישי:

פירוש ג
ג ובמכילתא שם, השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת, חסר אייר אירע סיון להיות באחד בשבת, ולדעת הס"ע היה ר"ח איר באחד בשבת:

פירוש ד
ד ולפי הח' היה יום טו לחדש השני ביום השבת ובו ביום שחנו במדבר סין התרעמו והיה יום התלונה:

פירוש ה
ה ובו ביום אמר להם משה:

פירוש ו
ו לירידת המן:

פירוש ז
ז ששי לשבוע:

פירוש ח
ח מיום הראשון:

פירוש ט
ט וכן כתב הח' ז"ל (למטה מ, ב) ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים, ואם הוא דרך קבלה נקבל, ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו:

פירוש י
י לשבוע:

פירוש יא
יא וסופרין מיום הראשון:

פירוש יב
יב כי כל האומות המאמינים באמונת תורתינו סומכין על המספר הזה:

פירוש יג
יג וכן המנהג אצלינו לקרוא כן בל"א עיין קרני אור:

פירוש יד
יד יום השבת קראוהו סאבעס מכוון לקריאתנו:

פירוש טו
טו יום ראשון שני שלישי:

פירוש טז
טז כן הוא חבור הימים אצלם כמו השבוע אצלינו:

פירוש יז
יז לקרוא יום השביעי סבת:

פירוש יח
יח כי גלגל רביעי בו חמה, והוא הגדול משבעה כוכבי לכת:

פירוש יט
יט מים סוף, כמש"כ (טו כב) ובאמת הסיעם עפ"י השם:

פירוש כ
כ ולא כל העם, ורק על משה לבדו:

פירוש כא
כא ובמקח"מ ועתה במדבר סין אמר":

פירוש כב
כב ויבאר מדוע במרה התרעמו רק קצתם ורק על משה לבדו, כי במרה הלינו על המים לבד, לכן הלינו על משה שהסיעם מים סוף ששם מים, ורק קצתם, כי על המים היו מקוים למצוא, וכן מצאו במהלך יום אחד, אבל על המזון לא קוו למצוא מפני שהם רחוקים מן הישוב ע"כ התרעמו על משה ואהרן שהוציאום ממצרים:

פירוש כג

כג ולזה הזכיר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני, לאמר שכבר להם חדש ימים שיצאו ממצרים, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם, אז פסקו להם עוגות שהוציאו ממצרים:

פירוש כד

כד הושאל לכל מאכל, וכן פי' ר"י ן' גנאח "ולחם אצלי שם כולל לכל מה שיאכל, אלא שהגובר עליו מה שיעשה כן מן התבואה בלבד, והראיה על הכלל, ובל אלחם במנעמיהם (תה' קמא ד) והמנעמים רבים במיניהם, והפיל עליהם כולם אלחם":

פירוש כה

כה לחם פי' פת מדגן, וכן, ארץ לחם וכרמים (מ"ב יח לב):

פירוש כו

כו שהוא הקרבן, וכן, את קרבני לחמי (במד' כח ב) ובצפניה א יז על הפ' ולחומם כגללים, פי' הח' ז"ל בשרם בלשון ישמעאל, וכן פי' הח' ז"ל והרד"ק (איוב כ כג) וכ"ה (שמו"ר פמ"ב ד) בערביא קורין לבשרא לחמא:

פירוש כז

כז וכן פי' ר"י ן' גנאח "ענינו אצלי נשחיתה עץ בפריו, כלומר נכריתהו ונכרית דבריו מעלינו", וכתב הרמבמ"ן, "ויתכן א"כ שיכלול המן והשליו כי יתן להם שאלתם ששאלו לחם ובשר":

פירוש כח

כח וכן פי' הרשב"ם:

פירוש כט

כט לדעתי חסר מלת "אם":

פירוש ל

ל וכן פי' הרמב"ן:

(*) ובכתוב ויסעו כל עדת בנ"י וגו':

פירוש לא

לא כמש"כ (במד' לג, יב יג יד):

פירוש לב

לב עיין ל מעלה טו כב יהל אור אות רמא:

פירוש לג

לג כי גם החרב אוכלת:

פירוש לד
לד וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש לה
לה כדעת המכילתא הבאתי למעלה פ' א:

פירוש לו
לו כדעת הסע"ר (למעלה שם):

פירוש לז
לז וכן פי' למעלה פ' א, בפי' הארוך:

פירוש לח
לח וזה היה ביום הראשון:

פירוש לט
לט והוא ששי לשבוע וששי לירידת המן:

פירוש מ
מ כמש"כ (פ' לה):

פירוש מא
מא ולא יאריכו זמן הרבה:

פירוש מב
מב שירד מאכל מן השמים:

פירוש מג
מג כדעת (המכילתא דויסע בשלח פ"ב) שלא יהיו יוצאין לחצרות ומלקטין אלא יוצאין למדברות ומלקטין ועיין קרני אור:

פירוש מד
מד והמן ירד בכל מקומות מסעיהם:

פירוש מה
מה וכן פי' הכוה"ק, כי רק הנשאר על השדה כזרוח השמש נמס, אבל העומר שלקטו, אפילו בצהרים עמד בעינו לא שלט עליו חום היום ולא חום האש, כי אחרי לקיטתו מלבד שלא המסו עוד חום שמש, אבל נעשה מקשה שגם האש לא שלט בו, ולכן נאכל כמו שהוא והיה טעמו כצפיחית בדבש:

פירוש מו
מו למטה פ' יח:

פירוש מז
מז למטה פ' כב:

פירוש מח
מח למטה פ' כד:

פירוש מט
מט וכן פי' הח' ז"ל למטה פ' לא בפי' הארוך:

פירוש נ
נ למטה פ' לג ועיין באורי שם:

פירוש נא
נא כן הוא (סדע"ר פ"י, מכילתא דויסע פ"ה, תענית ט, א):

פירוש נב
נב ונראה מזה שלא ירד בזכותו אחרי שגם אחר מותו ירד ועיין קרני אור:

פירוש נג
נג עתה יבאר שהענן לא היה בזכות אהרן:

פירוש נד
נד עיין בפי' הקצר (למעלה יג כב, ובפי' הארוך טו כב) ובבאורי שם:

פירוש נה
נה ולא בזכות אהרן:

פירוש נו
נו כמש"כ (למטה מ לו):

פירוש נז
נז פי' היית נראה בענן:

פירוש נח
נח שהיה בזכות מרים:

פירוש נט
נט ופי' הח' ז"ל "פעמים רבים במדבר הגדול והנורא":

פירוש ס
ס כן הוא (תענית ט א, במד"ר פ"א ירושלמי סוטה פ"א ה):

פירוש סא
סא ושם אין סבה מוצאת שלא היה שם מים:

פירוש סב
סב שם האריך לבאר:

פירוש סג
סג בפ' כב וקצר כאן מפני ששם יבאר בארוכה:

פירוש סד
סד וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל:

פירוש סה
סה ובמקח"מ "יעשה":

פירוש סו
סו דעת הח' ז"ל, כי ובקר שבפ' ז' נמשך בפסוק הראשון, כי בעבור שאמרו "כי הוצאתם אותנו" (פ' ג) אמר שני אותות יעשה השם לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם, הא' בערב היום הזה והשני למחר בבקר, והיה ראוי שיאמר, ערב ובקר וידעתם וראיתם כי ד' הוציא אתכם:

פירוש סז
סז רק דבק אלמעלה ערב וידעתם וגם בקר, וכן פי' הח' ז"ל (פ' יא) "ומזה הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד ד' וכו' ":

פירוש סח
סח כי בו ביום בדבר אהרן אל העם:

פירוש סט
סט נראה להם כבודו:

פירוש ע
ע בפ' י:

פירוש עא
עא פי', כי רבים האמינו אמונה שלימה בד', כמש"כ ויאמינו וגו' אך היו בהם גם המתרעמים (למעלה יד יב) והם התלוננו (פ' ג) מפני שלא היו יודעים האמת:

פירוש עב
עב וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש עג
עג בפ' שלפני זה, שמלת ובקר איננו דבוק עם וראיתם את כבוד ד', אלא אל מלת ערב:

פירוש עד
עד ואיננו דבק עם ובקר, ופי' שֶׁיֵּרָאֶה כבוד השם בעבור כי שמע את תלונותיכם שהלינותם עלינו עתה:

פירוש עה
עה השם:

פירוש עו
עו כי אל"ף אנחנו נוסף מאותיות האמנתי"ו, ועיקר מלה זו "נחנו" ועיין ברא' מב יא, ובבאורי שם:

פירוש עז
עז ודעת רש"י, רשב"ם, רמב"ן, רמבמ"ן, על ירידת המן שהיה דבר פלא ונגלה בו כבוד ד' וכן פי' שד"ל, ולא אמר כן בענין השליו, כי היה השליו בהשגחת השם אך לא נס גמור:

פירוש עח
עח את העם:

פירוש עט
עט וכן פי' הח' ז"ל שם, פועל יוצא לשנים פעולים:

פירוש פ
פ כשראה שלא מצאו קורת רוח בדבריו ולא ענו העם אותו דבר, הוסיף לפרש מאמרו הראשון, ואמר מה שאמרתי וידעתם כי ד' הוציא וגו' יהיה בתת ד' לכם בערב בשר לאכול, ומה שאמרתי "וראיתם" בתתו לכם לחם בבקר לשבוע, וכן פי' למעלה פ' ו' השני אותות:

פירוש פא
פא כי שם היה אהל מועד, וכן פי' רש"י ז"ל "קרבו למקום שהענן ירד":

פירוש פב
פב וזהו אומרו קרבו לפני ד':

פירוש פג
פג כמש"כ "ויהי כדבר אהרן" כי עוד היה אהרן מדבר:

פירוש פד
פד ומשה הלך למקום הכבוד:

פירוש פה
פה זהו אומרו, שמעתי את תלונת בני ישראל (פ' יב):

פירוש פו
פו זהו אומרו בין הערבים תאכלו בשר (שם):

פירוש פז
פז כי כבוד השם נראה בענן:

פירוש פח
פח כי שרש המלה **לון**, ואף שגם הד' פעמים תְּלֹנֹתֵיכֶם הקודמים בפרשה הנו"ן בהם דגושה, מכל מקום אין בהם זרות כי לפניו קבוץ במקום השורק, ולכן יהיה בהם הדגש במקום הנח, משא"כ בזה שבא בו הנח עם הדגש (רש"ד):

פירוש פט
פט נכתבה שנית:

פירוש צ
צ והרמב"ן כתב, אבל נשנה בעבור שאמר, שמעתי את תלונת בנ"י:

פירוש צא
צא (למעלה יב ו) ועיין גם בפי' הקצר שם, ובבאורי:

פירוש צב
צב ובמקח"מ "התברר פירושי במלת ובקר":

פירוש צג
צג שמלת "ובקר" איננו דבוק עם וראיתם את כבוד ד', וכמו שפי' למעלה פ' ו:

פירוש צד
צד "וידעתם כי אני ד' אלהיכם" הנה מבואר כי ידיעת השם להם מחויבת מאשר היה בבקר ובערב:

פירוש צה
צה ר"ל מיד באותו יום שנתרעמו:

פירוש צו
צו פי' מפאת דרומית, וההולך מדרום העולם לצפונו יקרא עולה, וכן ויגז שלוים מן הים (במד' יא לא) לא שיצאו מן הים, כי לא יושבי הים הנם, רק עלו מפאת ים סוף שהוא לרוח ים:

פירוש צז
צז וכן פי' שם הח' ז"ל "ישכיב כמו יוריד וכמוהו שכבת הטל":

פירוש צח
צח עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש צט
צט פי' שיולד ממנו דם טוב:

פירוש ק
ק המן שהיה יורד לישראל היה יורד בששי משנה:

פירוש קא
קא לכל המסעות שנסעו וחנו שם ירד המן:

פירוש קב
קב וכן פי' רש"י ז"ל (למטה פ' לה) כי בט"ו בניסן פסק, ועיין (למעלה טז ד) בפי' הקצר ובבאורי שם:

פירוש קג
קג מין עוף שמן:

פירוש קד
קד הרלב"ג ידייק מלשון הח' ז"ל שהשם העלה אותם מן ים, וז"ל "הוא מין ממיני העופות ואולי העלה אותם השם ית' מן ים כמו שכתב הח' א"ע ז"ל", ולפ"ז נוכל לפרש ותעל, לשון עליה, מפני שהים עמוק מן היבשה:

פירוש קה
קה פי' נטיפת הטל:

פירוש קו
קו צ"ל, היתכן:

פירוש קז
קז פי' ואיך לא התבישי אלה:

פירוש קח
קח סין, הוא מבצר חזק, וכן יקרא יחזקאל (יחז' ל טו) מעוז מצרים, והמדבר הקרוב לו ששם חנו בנ"י הוא מדבר סין והנה היה שם מקום ישוב:

פירוש קט
קט והיה זה, בעשור לחדש הראשון (יהושע ד יט) ובאו לגלגל ובט"ו בו פסק:

פירוש קי
קי פי' עפ"י דרך התולדות והטבע:

פירוש קיא
קיא עיין בפי' הקצר (פ' ד) שיחשוב עשרה נסים שהיה במן:

פירוש קיב
קיב כי הוא נמצא רק על עלי העץ הנקרא בשם **טרפא** או **טמריסק** ועיין קרני אור:

פירוש קיג
קיג פי' בפסוק הזה עצמו:

פירוש קיד
קיד הנה ביאר בטענות צודקות האלו שהמן שאכלו אבותינו במדבר לא היה אותו הנקרא היום מאנ"א, וכן פי' (פ' לה) זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה עיי"ש:

פירוש קטו
קטו ענינו הכריתה וההפסק:

פירוש קטז
קטז וכן פי' הח ז"ל שם:

פירוש קיז
קיז ענינו כריתה:

פירוש קיח
קיח הטל היה יורד ראשונה:

פירוש קיט
קיט פי' שירד המן בהסתלק שכבת הטל:

פירוש קכ
קכ אח"כ ירד המן:

פירוש קכא
קכא תארו בשיעורו ובאיכות שיעורו, והטעם שהיה עגול, והנה פה פי' כן מדעת עצמו ובפי' הקצר פי' בשם י"א, וכן פי' הרד"ק בשרש "חספס" "מגולגל ועגול":

פירוש קכב
קכב אין לו ריע, אף לא בשאר לשונות:

פירוש קכג
קכג והשי"ן כמו סמ"ך וכן פי' רש"י ז"ל, והרמב"ן, עפ"י תרגום אונקלס, וכן הוא בספר הגלוי להריק"ם ז"ל:

פירוש קכד
קכד וכן כתב רבינו מנחם ב"ר שלמה (שכל טוב), ואשר אמר אונקלס מקלף לא סבירא לי עיי"ש:

פירוש קכה
קכה אם נכפלו הפ"א והעי"ן יהיה הכפל ליתרון, ואם העי"ן והלמ"ד כפולים יהיה הכפל לחסרון:

פירוש קכו
קכו כי שרשו "סגר":

פירוש קכז
קכז כי שרשו "הגה" ונכפל עי"ן הפעל:

פירוש קכח
קכח ר"ל ה"א למ"ד הפעל:

פירוש קכט
קכט **הגיגי**:

פירוש קל
קל ר"ל בשלימים:

פירוש קלא
קלא וכן הוא במדרש שכל טוב "אבל לכפול אות התיכונה לא נמצא במקרא" ובכל זאת מצאנו עוד שהעי"ן כפול "זנוני זונה" (נחום ג ד):

פירוש קלב
קלב עיין אות קכא:

פירוש קלג
קלג וא"כ שרשו "חסף" ונכפלה בו עין הפעל:

פירוש קלד
קלד מחמשה אותיות **מחספס**:

פירוש קלה
קלה בן ארבע אותיות, וכן פי' הרד"ק בשרש "חספס":

פירוש קלו
קלו מראיתו ככפור שהוא הקרח, ונקרא הקרח כפור, לפי שהוא מכפר פי' מכסה את הארץ:

פירוש קלז
קלז הוא רש"י ז"ל, ויש מטילים ספק בזה, עיין קרני אור:

פירוש קלח
קלח ברש"י שלפנינו לא נמצא זה, ויכול להיות כי היה להחז' ז"ל נוסחא אחרת בפי' רש"י ז"ל עיין קרני אור:

פירוש קלט
קלט והמגיד לו כן טעה בזה:

פירוש קמ
קמ ולא מן:

פירוש קמא
קמא בל' ישמעאל:

פירוש קמב
קמב וכן פי' מנחם, הביאו הריק"ם (הגלוי סי' יט) כי מן בלשון ערבי כמו מי בעברי וכן בארמית מי הוא מן הוא:

פירוש קמג
קמג שתרגומו מי:

פירוש קמד
קמד ואין לפרש כן על המן, וכן כ' החז' ז"ל (ברא' לג ח) "מי לעולם ימצא על אדם" ועיין קרני אור הערה ה' שם וכן כתב החז' ז"ל (רות ג טז) "כי אין משפט מי שימצא

על הענין כי אם בן אדם" ועיין באורי שם וכן יאמר מנחם (הגלוי שם) "כי מי אינו נופל כ"א על בעלי השכל":

פירוש קמה
קמה ר"ל רק פי':

פירוש קמו
קמו שפי' אשר הזמין לכם מזון:

פירוש קמז
קמז פי' שאין ויאמר משה אליהם המשך עם הקודם לו, מן הוא כי לא ידעו מה הוא, ושנאמר כי משה השיב להם ע"ז הוא הלחם, כי הם לא שאלו למשה, אלא ויאמרו איש אל אחיו, וע"כ יפרש ר"מ כי ויאמר משה וגו' וכבר אמר משה:

פירוש קמח
קמח וכן פי' רש"י ז"ל שבתחלה הבאיש ולסוף התליע:

פירוש קמט
קמט עיין באורי שם:

פירוש קנ
קנ ע"כ איחר דבריו וכתבם בקשור אחד:

פירוש קנא
קנא כי אי אפשר שהקטנים יאכלו עמר:

פירוש קנב
קנב מזדמן הוא מאת השם:

פירוש קנג
קנג שהפי' מן מן מה הוא, והנה פה בפי' הקצר לא יזכור המפרש כמו בפי' הארוך שהביא בשם רבינו שלמה, גם יאמר "והמפרשים" בשם רבים:

פירוש קנד
קנד כי בלשון ישמעאל תרגומו מי הוא:

פירוש קנה
קנה ומי לא יאמר כ"א לאדם לבדו:

פירוש קנו
קנו ונקרא כן הראש לסבובו, ונכפל גם הפ"א כמו שנככל בקדקד שהוא מן "קדד" ובעבור שזה האבר נכבד מכל אברי הגוף יכונה כל הגוף בשמו, ונקרא הראש גלגלת, והתיחד בהוראת איש פרטי בבחינת מספר מפקד העם:

פירוש קנז
קנז האופן שעל ידי גלגולו מעלים מים מן הבאר:

פירוש קנח
קנח ע"כ קצב המדה:

פירוש קנט
קנט לקטו עומר אחד לכל נפש:

פירוש קס
קס עיין בפי' הקצר לעיל פ' ד':

פירוש קסא
קסא וכן הוא דעת הרלב"ג והרדי"א, כי אחרי שלקטו אותו לפי מה ששערו מדדוהו ומצאו שלקטו בכיון עמר לגלגלת:

פירוש קסב
קסב ואף אם לא יוכל:

פירוש קסג
קסג ולא יאצרנו לאוכל מחר:

פירוש קסד
קסד ויהיה ולא שמעו אל משה רומז אל האנשים המאוחרים בספור:

פירוש קסה
קסה שלא שמעו והותירו:

פירוש קסו
קסו ושרשו **רמם**:

פירוש קסז
קסז וכן דעת רש"י ז"ל, וכן פי' ר"ש ן' מלך וי"ו של ויבאש מורה על הזמן שכבר עבר קודם הפועל אשר לפניו ורוצה לומר וכבר באש ועיין קרני אור:

פירוש קסח
קסח עיין פ' ט"ו:

פירוש קסט
קסט פי' כחום האויר, וכן ת"א "כד חמא עלוהי שמשא", כאשר היה אור השמש חם עליו, וכן תיוב"ע "שָׁחין שמשא עלוי", ושחין לשון חמום:

פירוש קע
קע זה דבר ידוע שהשמש איננו חם, כי כבר אמרו הגלגלים אינם חמים ולא קרים, אך ניצוץ השמש מתחמם בעברו דרך יסוד האש, ובהכותו בארץ בכח מחמם האויר, הנה השמש לא יחם אבל ניתן חום:

פירוש קעא
קעא כי שרשו "מסס" והוא נפעל עבר מן הכפולים לגזרת פָּעֵל, ומשפטו נמסס, אלא שהוא קמוץ מפני ההפסק (ן' מלך):

פירוש קעב
קעב ולקטו אותו כעלות השחר טרם שיצא השמש על הארץ:

פירוש קעג
קעג וכן הביא דעתו הרדי"א, וכתב "הראב"ע יסבור שביום הוי"ו ירד לחם משנה מן השמים ונכון הוא":

פירוש קעד
קעד כי כן נאמר "על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים" (פ' כט):

פירוש קעה
קעה שמשה כבר אמר להם מה שצוהו ד' והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה (פ' ה):

פירוש קעו
קעו לקטו לחם משנה:

פירוש קעז
קעז א"כ בכוונה ורצון לקטו לחם משנה, א"כ משה אמר להם כן עפ"י מה שאמר לו ד' (פ' ה) אלא שלא פי' להם ענין השבת:

פירוש קעח
קעח ובעבור שמשה לא באר להם מה יעשו מאותו לחם משנה אשר ילקטו ביום הששי, לכן באו הנשיאים והגידו למשה:

פירוש קעט
קעט בענין הלקיטה:

פירוש קפ
קפ ואיך ינהגו בו:

פירוש קפא
קפא אפילו מלאכת אוכל נפש:

פירוש קפב
קפב ויכינו בששי לאכילת מחר:

פירוש קפג
קפג כמש"כ כי שבת היום לד' (פ' כה):

פירוש קפד
קפד כי בו שבת מבריאת העולם וחדושו:

פירוש קפה
קפה והושאל ג"כ על שנת השמיטה:

פירוש קפו
קפו וקוראים השבוע שבת יהיה שבוע ימים או שבוע שנים, אמרו בימים שבע שבתות תמימות (ויקרא כג טו), ואמרו בשנים, שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים (שם כה ח):

פירוש קפז
קפז וכן והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ונמצא ג"כ בל"ז שומר שבת מחללו (ישעי' נו ב) עולת שבת בשבתו (במד' כח י), אך על הרוב בא בל"נ:

פירוש קפח
קפח בשלש נקודות תחת הבי"ת, וכן תחת תי"ו הראשון שהוא שרש:

פירוש קפט
קפט ובעבור התחברות שני תווי"ן חסרו האחד כמשפטם:

פירוש קצ
קצ במלת שבת:
(*) ובבא"י נוסף עוד "כמו מְשָׁרַת לנקבה פתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה, ולשון זכר הוא, משרת את המלך (מ"א א טו) וככה וכו'":

פירוש קצא
קצא כי לשון זכר יחיד הוא אֶחָד, והיה ראוי להיות לשון נקבה אַחַדת ובעבור היות הדל"ת והתי"ו כאשר הם רפים קרובים במוצאם כבד על הלשון להחבירם, והנה חסרו הדל"ת ופתח והחי"ת להורות על לשון נקבה:

פירוש קצב
קצב עיין בפי' הקצר (למטה לא טו, ובברא' יא א) ובבאורי שם, ועיין צחות אות ד':

פירוש קצג
קצג בא אֵפוּ עם האל"ף בצירי:

פירוש קצד
קצד והיה ראוי להיות אָפוּ האל"ף בחטף פתח, ובא בצירי להרחיב עליה:

פירוש קצה
קצה ופי' אפו ובשלו מן המן הזה כל הצריך לכם לאכילת היום הזה:

פירוש קצו
קצו אף שלא אמר אכלו זאת מבואר:

פירוש קצז
קצז מהאפייה ומהבישול שהוא עמר השני שהוא עוד חי יהיה לכם למשמרת עד הבקר:

פירוש קצח
קצח ומחר אומר לכם מה תעשו:

פירוש קצט
קצט בבקר אמר להם אכלוהו היום, אמנם ממה שאמר להם משה אכלוהו היום, ולא אמר בשלוהו היום ואפוהו היום, נראה יותר כי ביום השבת ההוא אכלו את המן חי בלא בישול, שהרי היה ג"כ נאכל כמות שהוא חי:

פירוש ר
ר נשתנית התנועה בעבור הברת האל"ף שהיה ראוי לבוא בחטף פתח ובא בצירי:

פירוש רא
רא כי היה לו להזכיר גם האכילה:

פירוש רב
רב ובא על העפר ונסמך לו, כמו, מטיט היון (תה' מ ג):

פירוש רג
רג וכן כתב הרד"ק בשרש "איש" כן דרך העבריים להוסיף אותיות להקטין כמו שבת שבתון, שבת אמר על יום השבת מערב ועד ערב, ושבתון על התוספות שמוסיפין מחול על הקדש, וכ"כ הבחיי (דבר' לב י) בפ ' מלת אישון, שהוא ע"ש קטנות הצורה, וכן שבת שבתון, וכן פי' הטור עה"ת פה:

פירוש רד
רד וזה נאמר ביוה"כ החמור ויסתור דבריו:

פירוש רה
רה פי' שהוא שבתון בעדכם שלא תעשו בו מלאכה, והוא שבת קדש לד':

פירוש רו
רו וכן יאמר בפי' הארוך, כי זה היום סמוך לשם:

פירוש רז
רז וכן יאמר הכתוב שם שבת שבתון יהיה לארץ שבת לד' (ויקרא כה ד):

פירוש רח
רח שבת שבתון הוא לכם (שם כג לב):

פירוש רט
רט ג"כ שבתון (שם שם לט):

פירוש רי
רי ג"כ שבתון (שם שם כד):

פירוש ריא
ריא בעבור החדש השביעי:

פירוש ריב
ריב ולא אמר שההתחלה היא מערב היום:

פירוש ריג
ריג פי' כשהיה בקר יום שני אז נשלם יום אחד כי הלילה הולך אחר היום:

פירוש ריד
ריד וכן יאמר (אגרת השבת שער הג') "כי דבר הכתוב על ההוה ברוב, כי ביום עושים הכל מלאכה":

פירוש רטו
רטו וכן יאמר (שם) והזכיר מחר שהוא היום, כי דבר על ההוה, כמו יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב (תה' קד כג) וכמו ובשר בשדה טרפה לא תאכלו (למטה כב ל) כי הוא הדין לנטרף בבית:

פירוש רטז
רטז כן הוא טענת החסרי אמונה:

פירוש ריז
ריז ובנדפסים שלשת ימים ושלשת לילות וכן הוא במג"ט וטעות הוא:

פירוש ריח
ריח כי לילה שם דבר, והפכו יום, וכן יום שם דבר והפכו לילה, ואיך יתכן שיום ולילה אחד הוא:

פירוש ריט
ריט וידוע כי בחצי הלילה היתה מכת בכורות אך הוא יורה על העת והזמן:

פירוש רכ
רכ ופי' בזמן הזה. וכן פי' שם הח' ז"ל:

פירוש רכא
רכא שיורו על העת והזמן:

פירוש רכב
רכב שתחלה ערב ואח"כ בקר:

פירוש רכג
רכג וכן יאמר (אגרת השבת שם) ועוד מצאתי מפורש, בראשון המועדים שנתנו ד' לישראל לפני השבת, בארבעה עשר יום לחדש בערב (למעלה יב יח) ואח"כ כתוב שבעת ימים (שם פ' יט) והנה יום ט"ו מהערב שהוא יום הראשון:

פירוש רכד
רכד שהוא הדין לנטמא ביום:

פירוש רכה
רכה וכן יאמר (אגרת השבת שם) "וחפשתי עוד ומצאתי כי (הטמא) מקרה לילה או יום, או הנוגע בכל אשר יטמא לו אמר הכתוב יטמא עד הערב שהוא סוף היום, כי אילו היה תחלת היום מהבקר היה ראוי שיטהר מקרה לילה בסוף היום שהוא לפנות בקר":

(*) ובבא"י "התולים":

פירוש רכו
רכו עיין ברא' א ה ובבאורי שם:

פירוש רכז
רכז כי יאכלוהו היום:

פירוש רכח
רכח יבאר כי מה שאמר עוד ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו, הוא להודיעם שכן יהיה תמיד כל המ' שנה שיאכלו את המן ששת ימי המעשה, כמו שאמר דבר יום ביומו, וביום השביעי מפני שהוא שבת לא יהיה בו:

פירוש רכט
רכט ר"ל מלת **בו**:

פירוש רל
רל לתוס' ביאור, כי כבר אמר ביום השביעי:

פירוש רלא
רלא מלת ממנו לתוספת באור:

פירוש רלב
רלב לא יהיה בו המן:

פירוש רלג
רלג שהתחיל ביום ראשון:

פירוש רלד
רלד כי רצו להבחין היעמדו דברי משה שאמר בקדושת השבת:

פירוש רלה
רלה פי' הקב"ה אמר לו למשה עד אנה מאנתם, וכללו בכלל הממאנים, מפני שהוא במקום כל ישראל:

פירוש רלו
רלו והשם אמר לו שיאמר כן לישראל עד אנה אתם מאנתם:

פירוש רלז
רלז שלא שמעו:

פירוש רלח
רלח הנגלה והנסתר הנגלה הם אמת כמשמעם, והנסתר יבינום רק המשכילים, ועיין בפי' הח' ז"ל (ויקרא א א) ובבאורי שם:

פירוש רלט
רלט עתה יתברר לכם כי ד' הוא שצוה אתכם על השבת:

פירוש רמ
רמ בערב שבת:

פירוש רמא
רמא וכן פי' הח' ז"ל (למעלה י כג) על הפ' ולא קמו איש מתחתיו, שפי' מביתו והביא ראיה מן שבו איש תחתיו, הכתוב פה:

פירוש רמב
רמב כי לקיטת המן היה חוץ למחנה, ואמר להם לבל יצאו מן המחנה ביום השבת כדי ללקוט המן:

פירוש רמג
רמג עיין (מכילתא דויסע פ"ה עירובין נא א, ויוב"ע ורש"י עה"ת) שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות, שכן תחתיו של אדם ארבע אמות כדי שיטול חפץ ממרגלותיו וישים מראשותיו:

פירוש רמד
רמד ושם אלו אלפים אמה שהן רשות לשבת להלוך בהם לכל רוח ממקום ששבת שם:

פירוש רמה
רמה פי' מלכת בשבת חוץ לתחום:

פירוש רמו
רמו והוא עשות חפציך, שפי' עשות חפציך, מעשות, שהוא כולל כל המלאכות האסורות:

פירוש רמז
רמז פי' שלא יהא דבורך בשבת כדבורך בחול:

פירוש רמח
רמח במקומות מפוזרים בג' שבת ובג' עירובין:

פירוש רמט
רמט כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט וכן פי' רש"י ז"ל "ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר":

פירוש רנ
רנ פי' ביום שבת ההוא ומשם והלאה בכל שבת ושבת:

פירוש רנא
רנא במדבר טו לב:

פירוש רנב
רנב כי היה לו לכתוב זאת בעת ירידת המן והפסיק באמצע ועתה שב לספר שבח המן:

פירוש רנג
רנג בלשון סורי כוּסְבַּרְתָּא ובלשון ערבי כֻּסְבַּר:

פירוש רנד
רנד פה ובבמדבר יא ז:

פירוש רנה
רנה אין לו כבר, וכן כתב הרשב"ם "אין לו חבר אבל צפחת מים כלי הוא":

פירוש רנו
רנו רקיקין, אופין אותם בשמן, וטובלים אותם בדבש:

פירוש רנז
רנז פי' כשאוכלים אותו חי כמות שהוא בלי טחינה או בישול אלא כאשר ירד:

פירוש רנח
רנח כמ"ש ובשלו בפרור גו' והיה טעמו כטעם לשד השמן, וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (פ' ד) וכן פי' הרשב"ם:

פירוש רנט
רנט פה יאמר כצפיחית בדבש, ובבמדבר יא ח "כטעם לשד השמן":

פירוש רס
רס כמו שפירשתי והוא עשב ששמו כן וזרע שלו עגול, אבל אינו לבן, והמן דומה לו בתבנית אבל לא בצבע, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרד"ק, המן היה לבן והיה גרגרים כזרע גד:

פירוש רסא
רסא וכן פי' רש"י ז"ל בצק שמטגנים אותו בדבש:

פירוש רסב
רסב אחר שהוקם המשכן בשנה שניה שהיה שם ארון העדות:

פירוש רסג
רסג וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש רסד
רסד זה הדבר אשר צוה ד':

פירוש רסה
רסה שהם דברי השם:

פירוש רסו
רסו וכן פי' רש"י ז"ל צלוחית של חרס:

פירוש רסז
רסז אין לו חבר במקרא, ואף בלשונות הקרובות ללה"ק:

פירוש רסח
רסח שהם על ארון העדות:

פירוש רסט
רסט כי אין לו חבר:

פירוש רע
רע צלוחית, וכן במכילתא דויסע פ"ה "צלוחית המן וצלוחית של מי נדה וצלוחית של שמן המשחה":

פירוש רעא
רעא כמש"כ שני לחות העדות (לא יח) ונקראים הלחת עדות, כי עדות הם לישראל שבחר בהם מכל אומה ולשון:

פירוש רעב
רעב זה הדבר אשר צוה ד':

פירוש רעג
רעג כי כמו שהלוחות הם עדות לישראל לפי שהם מעשה אלהים, כן לחם שמים זה הוא עדות להם כי הוא מחסדי ד' אשר הפליא לטובת עמו, ולכן הונח המן אצל הארון:

פירוש רעד
רעד בפ' הקודם:

פירוש רעה
רעה ר"ל לפני ארון העדות והוא בקדש הקדשים:

פירוש רעו
רעו שהם שני לחת העדת (למטה לא יח):

פירוש רעז
רעז וכן יאמר (למעלה פ' ד) בפי' הקצר "כי רובי הפלאים הם לעתים" פי' שלא יאריכו

זמן הרבה:

פירוש רעח
רעח וזה היה ממחרת הפסח לשנת הארבעים לצאתם מא"מ:

פירוש רעט
רעט כי המן ירד עמהם ולא פסק עוד:

פירוש רפ
רפ כמ"ש ויחנו בנ"י בגלגל ויעשו את הפסח וגו' ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח

(יהושע ה י יא):

פירוש רפא
רפא כמש"כ וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ וגו' ויאכלו מתבואת ארץ

כנען בשנה ההיא (שם שם יב):

פירוש רפב
רפב צ"ל "היה זה":

פירוש רפג
רפג ארץ סיחון ועוג:

פירוש רפד
רפד כי גם בעת עברם בארץ סיחון ועוג שהיו יכולים לאכול מתבואת הארץ ההיא לא

פסק המן, ויש שאכלו מתבואת הארץ ויש שאכלו את המן:

פירוש רפה
רפה וכן דעתו למעלה בפי' הקצר פ' ד, ובפי' הארוך פ' יג "כי עבר עמהם את הירדן

ולא שבת עד חצי ניסן":

פירוש רפו
רפו מדת העומר:

פירוש רפז
רפז ושעורו עיין רש"י ז"ל:

פירוש רפח
רפח וזה השעור היה משביע לאיש אחד:

פרק יז

פירוש א
א בנסיעות שונות, כי לא באו במסע הראשון ממדבר סין לרפידים

פירוש ב
ב וקצר הכתוב להזכירם:

פירוש ג
ג אף שכל מסעיהם היה על פי ד', והוסיף במסע זה על פי ד', שפי' ביד משה, כמעיד על נאמן ביתו לאמר אני צויתיו להביאם לרפידים לא שעשה מדעתו, והרדי"א פי' כי במסעות האלה היו כולם על פי הענן והוא הנקרא פי ד':

פירוש ד
ד למעלה טו כב:

פירוש ה
ה כי לא באו שם במסע הראשון:

פירוש ו
ו כי שם כתוב ג"כ וילנו העם (למעלה טו כד):

פירוש ז
ז בכליהם:

פירוש ח
ח הכתוב למטה:

פירוש ט
ט ע"כ אמרו תנו לשון רבים, וכן ת"א "הבו לנא" עפ"י לשון הכתוב:

פירוש י
י וכן פי' למעלה ד ל:

פירוש יא
יא כי אין הריב הזה כי אם לנסות את השם:

פירוש יב
יב מבנין הפעיל:

פירוש יג
יג ומיד שבאו לרפידים ולא מצאו מים התחילו לריב, כי לא בטחו בד' שישגיח עליהם וימציא להם צרכם ורצו לנסותו:

פירוש יד
יד הח' ז"ל יפרש טעם הוי"ו מן ויצמא, שהוא במקום כאשר:

פירוש טו
טו להמיתם בצמא:

פירוש טז
טז שהוי"ו הוא במקום כאשר:

פירוש יז
יז בדבר הסקילה:

פירוש יח
יח וכן פי' הטור:

פירוש יט
יט וכן פי' רע"ס "עבור לפני העם ותכל תלונותם בראותם שאתה משתדל להמציא צרכם":

פירוש כ
כ בצווי לאהרן, וכן פי' למעלה ז' טו, כי אהרן הכה את היאור בצווי משה:

פירוש כא
כא וכן פי' רש"י ז"ל, עבור לפני העם וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני, וכן פי' הרדי"א:

פירוש כב
כב כי תתן להם מים:

פירוש כג
כג כי חורב וסיני קרובים זה לזה:

פירוש כד
כד משה, והזיל מים ממנו להשקות את ישראל:

פירוש כה
כה כי שם תראה כבודי, ועי"כ תדע איזה צור להכות:

פירוש כו
כו כי היות משה בהר חורב, כלומר היותו מתדבק באלהות, עמד השם לפניו על הצור, ולפיכך יצאו ממנו מים ושתה העם, כי הדבק בכל יוכל לעשות אותות ומופתים, ועיין (הגלוי להריק"ס סי' סז) מה שכתב בענין הצור:

פירוש כז
כז הכתוב יאמר בַצור בפתח, והוא הצור הידוע שאין בו שום לחלוחית ממים:

פירוש כח
כח כמו במי מריבת קדש שכתוב שם, ותשת העדה ובעירם (במד' כ יא) אבל בידוע שעשו כן, וכן פי' הרמב"ן:

פירוש כט
כט כי הכתוב יאמר ויקרא בל"י, ולא ויקראו בל"ר ושב אל משה או אל הקורא:

פירוש ל
ל בפ' הזה:

פירוש לא
לא פתח במה דסיים:

פירוש לב
לב וכן ואל יאמר בן הנכר ואל יאמר הסריס כה אמר ד' לסריסים (ישעי' נו ד):

פירוש לג
לג וכן פי' שם הח' ז"ל והטעם שאמרו, היש ד' בקרבנו:

פירוש לד
לד הח' ז"ל יתרץ מלת ויבא בל"י, גם מהיכן בא? ויבאר מה שבא בל"י טעמו גוי עמלק, ול"י קאי אמלת גוי החסר מן הכתוב:

פירוש לה
לה ובא מארץ הנגב, כמו שאמר עמלק יושב בארץ הנגב, וכן ת"א שם "עמלקאה" והם עם עמלק:

פירוש לו
לו כמ"ש, לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע בנו, נון בנו יהושע בנו (דה"א ז כו כז):

פירוש לז
לז במד' יג טז:

פירוש לח
לח עיין רמב"ן (ברא' יב א):

פירוש לט
לט וכן פי' הח' ז"ל שם, אנשים שהם ידועים גבורים:

פירוש מ
מ הח' ז"ל יתרץ מלת צא שנראה כמיותר כי היה די באמרו והלחם לבד:

פירוש מא
מא גבעה הוא כמו הר, אבל אינה גבוה כמו ההר:

פירוש מב
מב שהוא גבעת חורב והוא הר סיני:

פירוש מג
מג כן הוא (מכילתא שם) ושם מבואר התפלה שהתפלל:

פירוש מד
מד והמלה נמשך למעלה ולמטה ועיין קרני אור:

פירוש מה
מה עיין קרני אור הערה יב:

פירוש מו
מו הלא הצור שהכה משה היה בחורב שהוא הר סיני ומשם לקחו מים, ואיך יחשוב הכתוב הנסיעה הזאת:

פירוש מז
מז מרפידים ומחורב:

פירוש מח
מח וכן פי' הרשב"ם "שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרוצים הרמת ניסים הן מתגברין וכשהוא מושלך רגילין לנוס ולהנצח":

פירוש מט
מט ובמקח"מ "אהרן וחור" פי' שהיה נעשה ע"י זולתו:

פירוש נ
נ ובמקח"מ "בהר מי שיראה עומד" וכן כתב רל"ש (הרכסים לבקעה) "אם כדרך ארץ כדעת הרשב"ם אין צורך למטה אלהים, אבל הוא כמו נטה את ידך האמור במופתי מצרים, ולד' התשועה":

פירוש נא
נא (בג' ר"ה כט א, תנחומא א בשלח אות כז) וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא וכו', וכן (מכילתא שם) "וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו שוברות עמלק אלא כל זמן שמגביה ידיו כלפי מעלה וכו'" והיתה א"כ הרמת ידיו של משה הוראה לבנ"י שיסתכלו כלפי מעלה וישעבדו לבם לשמים ולזה היה עומד על הגבעה כדי שיוכלו לראותו כל ישראל:

פירוש נב
נב זה היה מצווה מפי השם ואם כי לא נכתב:

פירוש נג
נג ושם היה ג"כ במצוה עליונה (יהושע ח יח):

פירוש נד
נד וכן תיוב"ע:

פירוש נה
נה ובמקח"מ "וטעם להשים אבן תחתיו":

פירוש נו
נו החזיקו המקום באבן אשר שמו תחתיו:

פירוש נז
נז משה ישב על האבן ואהרן וחור עמדו ותמכו בידיו משני עבריו, ואם לא היה משה יושב גם ידי אהרן וחור תכבדנה, ובהיות משה יושב והם עומדים נקל היה להם לתמוך בידיו:

פירוש נח
נח שלא כמנהג, כי בכל מקום נאמר בידים לשון נקבה, והיה ראוי לומר כבדות:

פירוש נט
נט ג"כ ל"ז "מזה":

פירוש ס
ס ואמר שלוחה, ל"נ והנה בו, ל"ז:

פירוש סא
סא כי ויהי הוא ל"י, ידיו ל"ר ויפרש שישוב לכל אחד מידיו ורש"י ז"ל פי', ויהי משה ידיו באמונה, והנה לדעתו מלת ויהי שב אל משה, ולא על ידיו:

פירוש סב
סב בנות ל"ר ומלת צעדה הוא ל"י, והיה ראוי לומר בנות צעדו, ויפרש צעדה כל אחת:

פירוש סג
סג בא ל"י על רבים, ופי' כי כל אחד מהצדיקים יבטח ככפיר:

פירוש סד
סד ויפרש ויהי ידיו אמונה כל אחד מידיו עומדות בתוקף ובאמונה:

פירוש סה
סה וענינו כמו באמונה, והכוונה שהיו ידיו עומדות וקיימות ברוממותן:

פירוש סו
סו שהוא פעולה:

פירוש סז
סז כי הוראת מלת אמן, חוזק עוצם וקושי, ומזה עשות חזוק ודבר של קיום, והתיחד בנין הקל לענין גדול הילדים וכלכלתם שיגדלו ויהיו חזקים ובריאים, ואמר כי אהרן וחור היו אומנים ומחזקים מקומו ותמכו ידיו שיהיו יכולת לעמוד נצבות לצד מעלה בחוזק:

פירוש סח
סח פה יד לשון זכר:

פירוש סט
סט ג"כ לשון זכר:

(*) אולי צ"ל, כבדים מהזקנה:

פירוש ע
ע פי' ולמה נתפלא:

פירוש עא
עא זה ידוע מדרכי הטבע, וכן כתב הרלב"ג, וזה מבואר בטבעיות למי שעיין בטבעיות עיון שלם:

פירוש עב
עב ט"ס הוא, גם אין פה מקומו, והוא פי' על מלת "וישימו" הקודם בפסוק וצ"ל "וישימו, שגבו מקומו" כמו בפי' הארוך:

פירוש עג
עג פה שינה מכפי שפי' בפי' הארוך, ויאמר שהוא שם התואר:

פירוש עד
עד והוא מענין אמת, כלומר בנים שאינם מאמינים, או פי' בנים שאין בהם אמת, וכן ת"א "דלית בהון הימנו":

פירוש עה
עה וכן פי' שם הח' ז"ל, כי הוא תאר, וכן פי' הרד"ק תואר, וענינו אמת ותרגומו מְהֵימָנָיָא:

פירוש עו
עו שהוא ג"כ שם תואר:

פירוש עז
עז היו בקיום מורמות ולא הניחום עד בוא השמש:

פירוש עח
עח ובכתוב שם "ורחל מבכה על בניה, מאנה להנחם על בניה כי איננו":

פירוש עט
עט כי שניהם ענינם כריתה ומיתה:

פירוש פ
פ פן יטרף כאריה נפשי:

פירוש פא
פא בנימין זאב יטרף, כי שניהם ענינם דריסת חיה, ועמו השחתה וקריעת דבר בחֵמה ובמהירות, כי הטורף טורף ודורס בכעס ובו ינוח רגזו:

פירוש פב
פב תחת הדל"ת, כי שניהם ענינם התנדב הנפש ממעשיו או מהונו:

פירוש פג
פג כמו ושב ד' אלהיך את שבותך (דבר' ל ג):

פירוש פד
פד כמו ושב יעקב ושקט (ירמי' ל י) ככה ויחלש יהושע יוצא, וגבר ימות ויחלש עומד, אבל ענינם שוה:

פירוש פה
פה כי החולשה קודמת למיתה, ופי' וכבר נחלש קודם המיתה:

פירוש פו
פו שפי' וכבר באש:

פירוש פז
פז שמקודם בא לו החלישות והרפיון, ולפ"ז יש הפרש ביניהם, כי כאן הוא ענין מיתה:

פירוש פח
פח וַיַּחְלוֹש כאן הוא על משקל פעל שהוא פועל יוצא, וַיֶּחֱלָשׁ דאיוב הוא פעול והוא עומד:

פירוש פט
פט וזו היא המצוה הכתובה לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק (דבר' כה יז) וצוהו לכתוב מלחמה זו בספר התורה לזכרון עולם:

פירוש צ
צ ולפ"ז נכתב הצווי במקומו:

פירוש צא
צא עיין ערכו בראש ס' בראשית:

(*) וכן כתב הח' ז"ל (במד' כא יד) עה"פ בספר מלחמות ה', וז"ל "ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות ה' בעבור יריאיו, ויתכן שהיה מימות אברהם, כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו", ועיין ברמב"ן כאן מה שהביא דברי הח' ז"ל, והם מה שכתב (במד' שם) והשיג עליו:

פירוש צב
צב וכן פי' הרשב"ם, שימלוך עליהם ויקיים מצותי למחות את שם עמלק:

פירוש צג
צג ולא שם אומה:

פירוש צד
צד מזה משמע שעמלק לבד ועמו לבד ועיין קרני אור למעלה הערה ח:

פירוש צה
צה ולפ"ז יהיה עמלק שם האומה, ונתחברה עמו אומה אחרת ולפי שנתחברה עמו קראם עמו (עיין קרני אור למעלה הערה ח):

פירוש צו
צו וכן פי' רש"י ז"ל, ושד"ל השיג ע"ז וכתב, כי לא יתכן שירמוז זה תכף אחר יציאת מצרים כי בזה היה מרפה את ידיו עי"ש מה שבאר:

פירוש צז
צז ובנה שם במקום שעמד על ראש הגבעה שהוא חורב וכמו שפי' (פ' ט):

פירוש צח
צח וכן הוא מזבח ד' נסי:

פירוש צט
צט במקום המלחמה שנצחו את האויב:

פירוש ק
ק ויהיה תיבת נס במקום הזה שם משותף לפלא או מופת, וכן רגילים חז"ל להשתמש בזה על הענין הזה:

פירוש קא
קא וחסר בי"ת השמוש ופי' הקב"ה בבית אל:

פירוש קב
קב וכן הוא (מכילתא מסכתא דעמלק פ"א) "אמר משה הנס הזה שעשה המקום בגיני (בגינו) עשאו, וכן אתה מוצא כל זמן שישראל בנס כביכול הנס לפניו" ובילקוט רמז רסז בשם ר' אליעזר המודעי ומפורש יותר בחזקוני "ר' אליעזר המודעי אומר הקב"ה קראו נס, ויקרא שמו ד' נסי", וכן מפורש בתיוב"ע:

פירוש קג
קג פי' כי ד' איננו דבוק עם יקראו, אלא עם ד' צדקנו, וכן פי' הרד"ק שם, לפי שבימיו יהיה צדק ד' לנו קיום תמידי לא יסור, ועיין (למטה יח ג) בפי' הארוך ששם יבאר פי' הגאון שיאמר, כי השם דבק עם מלת יקראו, ושם המשיח הוא צדקנו:

פירוש קד
קד ד' לשמה וכן פי' הרד"ק, ופי' כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר:

פירוש קה
קה ופי' שם הח' ז"ל "שבועה בדבר קיים, ואשא, כמו, וירם ימינו ושמאלו אל השמים (דניאל יב ז) ומלת אשא כדרך בן אדם להבין השומעים":

פירוש קו
קו ונשבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר:

פירוש קז
קז נשיאות יד היא שבועה:

פירוש קח
קח ויהיה טעם כי יד ר"ל חוזק ותוקף יש על כסא ישראל, פי' על המלך שימלוך בישראל להלחם מלחמת ד' בעמלק:

פירוש קט
קט כמו שנאמר בשלמה, וישב שלמה על כסא ד' למלך תחת דוד אביו (דה"א כט כג):

פירוש קי
קי והוא רמז לשאול המלך הראשון שתחזק ידו על עמלק במלחמה כמו שכתוב "ויעש חיל ויך את עמלק, ויצל את ישראל מיד שסהו" (ש"א יד מח):

פירוש קיא
קיא עיין הערה הקודמת:

פירוש קיב
קיב ונקרא כסא מלכות ישראל כסא השם בשביל שהכסא של ד' הוא להמליך עליו מי שירצה:

פירוש קיג
קיג כמו שאז"ל (סנהד' כ, א) ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה:

פירוש קיד
קיד וכן תרגם יוב"ע:

פירוש קטו
קטו שתרגם "בשבועה אמירה דָא מן קָדָם דְחֵילָא דִשְׁכִינְתֵה" ועיין בנל"ג שהביא עוד נוסחאות בתרגום, ומה שביאר שם:

פירוש קטז
קטז שבועה בדבר קיים:

פירוש קיז
קיז והכסא הוא רמז אל השמים, כענין השמים כסאי (ישעי' סו א):

פרק יח

פירוש א

א לשון חבל, וע"ד הכתוב, כי יתרו פתח ויענני (איוב ל יא), ופי' כי פתח יתר קשתי לבל אוכל לירות, וכן באתהו כל התלאות מרוב העוני והלחץ:

פירוש ב

ב עדי לקח ממנו חצי לבו, והנדוד את יתר הלב, ונשאר כמעט בלא לב מהנדודים, ויהיה מלת יתרו בהוראה השנית לשון מותר:

פירוש ג

ג ובהוראה השלישית יורה על שם יתרו, כי הח' ז"ל השוה א"ע לו, כי יתרו עזב את עמו ללכת אחרי ישראל המדברה, והח' ז"ל עזב מקום מולדתו ללכת נדוד בארצות רחוקות לבקש חכמה:

פירוש ד

ד ובמקח"מ "בין שתי הפרשיות הללו":

פירוש ה

ה כדעת ר' יהושע (מכילתא מסכתא דעמלק יתרו פ"א, זבחים קטז א) שאמר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו (ולא מ"ת כי קודם מ"ת בא וכן פי' רש"י ז"ל, מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, וכן הוא דעת הרמב"ן שיתרו בא קודם מ"ת כסדר הפרשיות בהיותם ברפידים, וכן הוא דעת הרדי"א, עיין מקו"ב רש"י:

פירוש ו

ו כדעת ר' אליעזר המודעי (מכילתא שם זבחים שם) שאמר מ"ת שמע ובא:

פירוש ז

ז להעלותם עליו מורה שבא אחר מ"ת והעלה עולותיו במזבח שבנה שם משה לכרות הברית שהיה אחר מ"ת:

פירוש ח

ח וקודם מ"ת לא היו עדיין חוקים ותורות ללמדם, כי החוקים והתורות נתונים מהר סיני:

פירוש ט

ט מכל זה נראה שביאת יתרו אחר מ"ת:

פירוש י

י ר"ל כי באמרו חונה שהוא הוה, יורה כי זה ימים רבים חונה שם, וזה ידוע כי משה וישראל חנו בהר סיני שנה אחת, וזה טעם אשר הוא חונה, שעדיין חונה שם בהר האלהים, וזה יורה כי לאחר מ"ת בא:

פירוש יא

יא למעלה ב יח, ושם פי' כי רעואל היה אבי אביהן, כי יתרו היה חותנו, והוא חובב, ונראה משם כי דעתו שחובב הוא יתרו, ורעואל אבי יתרו, ואבי אביה של צפורה ועיין קרני אור:

פירוש יב

יב הכתוב (במד' י כט) ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה:

פירוש יג

יג והיה חותנו חובב

פירוש יד

יד וזה היה בשנה השנית כשנסעו מסיני:

פירוש טו

טו כי בר"ח סיון באו למדבר סיני (יט א) ובשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן ויסעו בני ישראל וגו' (במד' י יא):

פירוש טז

טז פי' לשאת אתכם:

פירוש יז

יז ואז נאמר הבו לכם אנשים (דבר' א יג) ואקח וגו' ואתן וגו' (שם שם טו) א"כ ביאת יתרו ועצתו ומנוי השופטים היה הכל בשנה השנית קרוב לנסיעתם מהר סיני:

פירוש יח

יח והיה זה בשנה השניה:

פירוש יט

יט והיא ההליכה הכתובה בכאן:

פירוש כ

כ והנה לדעת הח' ז"ל לא בא יתרו רק פעם אחת, והיא אחר מ"ת, והספור שבא בכאן הוא חוץ למקומו, וכן דעת הרשב"ם והרלב"ג, וכן כתב הרד"ק בבאורו (שופ' א טז) ויאמר משה לחבב, ופרשת, וישמע יתרו, בזמן אחד היה בשנה השנית לצאתם מארץ

מצרים, וחבב הוא יתרו, כמו שכתוב, ומבני חבב חותן משה, ופרשת וישמע יתרו שלא במקומה נכתבה לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק:

פירוש כא

כא למה הקדים לכותבה כאן שלא במקומה:

פירוש כב

כב וצוה שנגמלהו כרעתו:

פירוש כג

כג להורתנו שנשלם לו גמול טוב:

פירוש כד

כד וכן פי' הרד"ק שם, בעצה שנתן יתרו למשה, ונחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו את החסד:

פירוש כה

כה בימי שאול היו יושבים עם עמלק, כי באהלים היו יושבים, ונוסעים ממקום למקום:

פירוש כו

כו אם נבוא להכרית עמלק נזהר בבני קיני העומדים עמהם, והוא דבר שאול שאמר להם, סרו רדו מתוך עמלקי (ש"א טו ו):

פירוש כז

כז כי כן כתוב, ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו' וילך וישב את העם (שופ' א טז), וישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום לשבת בארצם:
(*) בימי ירמיהו היו בית הרכבים בתוך בני ישראל, ואמר הכתוב, לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים (ירמיה לה יט):

פירוש כח

כח (בברא' לח א) ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו, ופי' שם הח' ז"ל "אין זה העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו וכו', והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו, פרשת ויוסף הורד מצרימה, להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו למעשה אחיו", כמו כן סמך דבר יתרו למעשה עמלק, להראות רעות עמלק, ושכנגדו טובה שעשה יתרו לישראל:

פירוש כט

כט עיין (למעלה ח טו, וט' כח) ובבאורי שם:

פירוש ל
ל חוזר אל מלת אלהים לא למשה הסמוך:

פירוש לא
לא הטעם עשה למצריים בעבור משה וישראל:

פירוש לב
לב שעשה בעבור משה וישראל עמו:

פירוש לג
לג השם המיוחד ועיין (למעלה ט כח):

פירוש לד
לד הנה הזכיר תחלה אלהים, השם שהיה יתרו יודע מלפנים, וכי הוציא ד' בשמו הגדול שנודע עתה ע"י משה שבו נעשו האותות:

פירוש לה
לה בשנה השנית:

פירוש לו
לו וזה היה אחר מ"ת בעת הוקם המשכן:

פירוש לז
לז לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם:

פירוש לח
לח וזה היה ממחרת היום שבא יתרו אל משה:

פירוש לט
לט ונראה מזה שכבר נתנה התורה:

פירוש מ
מ וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש מא
מא וגם שם פי' כן:

פירוש מב
מב ונאמר לו לך אל העם וקדשתם:

פירוש מג
מג ושלשה ימים אחריו היו מתקדשים לישראל, הרי הם חמשה ימים, ובששי היתה מ"ת ולא היה למשה עת לשפוט את העם, והנה שפט אותם למחרת בוא יתרו כדכתיב, ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם, והנה זה היה אחר מ"ת:

פירוש מד
מד להורות לנו גנות עמלק שהיה קרוב לישראל, ושבח יתרו שהיה רחוק מישראל ומעשיו הקריבוהו:

פירוש מה
מה והאשה תתיחס אחר בעלה, ומשה נכבד מן יתרו:

פירוש מו
מו זה הכתוב מודיע שיבת צפורה ובניה מן המלון אל בית אביה וזה הוא אחר שלוחיה, וכיון ששמע כל אשר עשה אלהים למשה השיבה יתרו אליו:

פירוש מז
מז ששלחה למשה מתנות והנדוניא:

פירוש מח
מח ר"ל מנחה ומתנה ששולחים בני אדם לבנותיהן, ושני הפירושים הובא ברשב"ם:

פירוש מט
מט והוא דעת ר"א המודעי (מכילתא מסכתא דעמלק יתרו פ"א) שאמר "מאחר שנפטרה ממנו במאמר" פי' שפטרה במאמר שתלך לבית אביה, אבל לא שנתק את קשר האישות, ויהיה פי' כי היא עדיין אשת משה גם אחר שלוחיה:

פירוש נ
נ והוא דעת ר' יהושע (מכילתא שם) אחר שנפטרה ממנו בגט:

פירוש נא
נא שהבטיח לו יתרו בכתובת בתו:

פירוש נב
נב שמות בני אדם אינם שומרים אותם בדקדוק:

פירוש נג
נג כי הל"ל לקרותו גֵרשם:

פירוש נד
נד כי קין מנחי העין וקניתי מנחי ל"ה:

פירוש נה
נה וכן כתב (צחות שער השמות) "גם תמצא נח ואיננו מגזרת ינחמנו, כי המ"ם הוא שרש, ולא יחסר שרש רק מאותיות הנח שהם אהו"י, או מאותיות הכפל, רק טעם המלה שמרו, כי הנחמה להסיר עצב האבילות והוא נח לנפש":

פירוש נו

נו וכן כתב (צחות שם) והנה יעבץ הפוך (בהיפוך אותיות השרש) כי שם כתוב כי ילדתי בעצב (דה"א ד ט):

פירוש נז

נז צ"ל "מיכיהו" (שופ' יז א) הוא מיכה (שם פ' ה) וכן מיכיהו בן ימלא (מ"א כב ח) הוא מיכה (דה"ב יח יד) ואפשר לפרש דעת הח' ז"ל כמו מעכה בת אבישלום (מ"א טו ב) הוא (צ"ל היא) מיכיהו (דה"ב יג ב) ועיין ברא' לו א, יהל אור אות ג:

פירוש נח

נח פי' הוסיפו שי"ן, ובמעכה חסרו העי"ן:

פירוש נט

נט וכן פי' הרד"ק שם, הורכבה המלה בזה הטעם מן מד' שאלתיהו, כי יש באותיות שמואל שאול, ויש באותיותיו ג"כ מאל, כאילו אמרה שאול מאל, ועיין ברלב"ג שם:

פירוש ס

ס וכן כתב (צחות שער השמות) אמרו שמואל כי מד' שאלתיו, וזה רחוק מאוד, רק פי' שמו אל, שמתי שמו אל בעבור ששאלתיו ממנו, והשורק תחת חולם:

פירוש סא

סא כן פי' למעלה יז טו בפי' הקצר, ולא כן בפי' הארוך שם:

פירוש סב

סב ופי' אשר יקראו השם:

פירוש סג

סג פי' השם קרא אותו צדקנו ולמעלה יז טו בפי' הקצר הביא בשם הגאון, כי השם אינו דבוק עם יקראו עיין יהל אור אות קג שם:

פירוש סד

סד ר"ל והנה הפי' הוא מבואר מטעם בעל הטעמים ששם "טפחא" ולא "טרחא" וט"ס הוא:

פירוש סה

סה ופי' אשר יקראו אותו ישראל ד' צדקנו:

פירוש סו

סו צ"ל שהטפחא והיא נגינה המפסקת:

פירוש סז

סז ופי' ויקרא אברהם בשם ד', ואינה דבוקה ויקרא, עם מלת, בשם:

פירוש סח
סח שהטפחא במלת בשם ודבקה מלת ויקרא עם מלת בשם, והרש"נ יגרוס "בספור משה":

פירוש סט
סט וכן פי' שם "הנה השם הוא הקורא":

פירוש ע
ע כמו ויקרא יוסף את שם הבכור וגו' ואת שם השני (ברא' מא):

פירוש עא
עא אף על השני:

פירוש עב
עב ר"ל אחר מלת "כי" תחסר מלת "אמר":

פירוש עג
עג וטעם כי אמר נמשך למשה הנזכר בפ' הקודם, ויהיה טעם שם האחד אליעזר, כי אמר אלהי אבי בעזרי:

פירוש עד
עד ותחסר מלת "כי אמר":

פירוש עה
עה (למעלה ב כג) עה"פ "וימת מלך מצרים" וכן (למעלה ד יט) עה"פ "לך שוב מצרימה כי מתו כל האנשים" ויכול לילך בלי פחד למצרים, ואז נולד לו אליעזר ואמר משה ויצילני מחרב פרעה:

פירוש עו
עו ולא אמר ושם השני:

פירוש עז
עז עיין למעלה ד כ אות ק"מ:

פירוש עח
עח והיה לו לקרות שם הראשון אליעזר:

פירוש עט
עט עיין למעלה אות עב:

פירוש פ
פ בפסוק ג, כי אמר גר הייתי:

פירוש פא
פא כי אמר אלהי אבי בעזרי:

פירוש פב
פב וכן תיוב"ע, ובנוי דמשה, ועיין קרני אור:

פירוש פג
פג כן הוא הנימוס והד"א, אבל בפ' שאח"ז הזכיר תחלה האשה שהיא העיקר, ואח"כ הבנים טפלים לה:

פירוש פד
פד ע"כ יאמר חונה לשון הווה, ועיין למעלה יח א בפי' הח' ז"ל:

פירוש פה
פה ובמקח"מ "בואו":

פירוש פו
פו כדעת ר' אליעזר המודעי (מכילתא מסכתא דעמלק יתרו פ"א וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם:

פירוש פז
פז וזה הוא דעת ר' יהושע (מכילתא שם) וכן פי' הרמב"ן, שלח לו הדבר באגרת כתוב בה כן, כי השליח לא יאמר אני חותנך, אבל יאמר הנה חותנך יתרו בא אליך, וכן לא יתכן שיאמר לו ככה פה אל פה, כי יאמר הנה באתי אליך, ואין דרך להזכיר שמו אני פלוני:

פירוש פח
פח בביאה זו:

פירוש פט
פט בחומשי רש"נ הגי' "בנים":

פירוש צ
צ במקח"מ "ושני בניה עמה" כי הם היו עם האם, ע"כ נתיחס כנוי הבנים אליה, ולא אמר בניו:

פירוש צא
צא עיין למעלה אות פז:

פירוש צב
צב כנראה מעצתו שנתן, וכן יאמר (למעלה ג סוף פ' טו) על כן אמר יתרו וכו', וחכם גדול היה:

פירוש צג
צג כי לא חשש לאשתו ולבניו רק לכבוד חכמת יתרו:

פירוש צד
צד וכן כתב בס' (מאזנים) "מלת אשתחוה, זרה, וכן וישתחו":

פירוש צה
צה שרשו "שחה" מנחי למ"ד ה"א:

פירוש צו
צו וכן כתב בס' (צחות) "והומרה הה"א בוי"ו במלת "לא שלותי" משרש "שלה" בוי"ו נראית, כמו במלת אשתחוה, ובאמת מלת "שלותי" זרה":

פירוש צז
צז בל"י, וצ"ל "וישתחה" "יִשְׁתַּחֲוֶה על משקל יִתְגַּלֶּה":

פירוש צח
צח שאחר השי"ן:

פירוש צט
צט ויפרש בנין התפעל:

פירוש ק
ק אותיות **זססרץ** מוצאם מהשיניים ונקראות ג"כ אותיות השריקה:

פירוש קא
קא כמו במלת וישתחו, ששרשו "שחה" והנה פ"א הפועל הוא שי"ן:

פירוש קב
קב וכן כתב בס' (צחות) "והתאחר התי"ו בעבור אותיות השריקה" פי' אם פ"א הפעל היא אחת מאותיות השריקה שהם זסשר"ץ תבוא תי"ו התפעל בין פ"א הפעל לעין הפעל כמו אשתחוה ודומיו, וכן כתב הרד"ק במכלל, כי לעולם בבנין התפעל יקדים התי"ו לפ"א הפועל, זולת אם היתה פ"א הפועל מאותיות זסשר"ץ:

פירוש קג
קג וכן כתב (צחות) "הוצרכו העברים להחליף הה"א שהוא שרש בסוף המלה כאשר יהיה באמצעית המלה בוי"ו או ביו"ד, בעבור כי הה"א איננו מאותיות המשך" פי' כי הה"א לא תנוח באמצע המלה:

פירוש קד
קד וכן כתב (צחות שם) "והנה וי"ו וישתחו כמו עיקר" פי' הוי"ו האחרונה במלת וישתחו היא במקום הה"א של אשתחוה, שהיא כמו שרש במלה:

פירוש קה
קה והפילו הה"א השניה, והניחו הוי"ו שבמקום הה"א הראשונה בעבור שהוא בסוף המלה להקל על הלשון:

פירוש קו
קו כי הוי"ו באחרונה בשורק לעולם סימן לשון רבים בפעלים:

פירוש קז
קז כדי שנבין שהיא שרש במקום ה"א למ"ד הפועל, ולא סימן לשון רבים, וכן כתב (צחות) "ושמו המלה מלעיל (מלת וישתחו) שלא יתערב זה הוי"ו (וי"ו האחרונה במלת וישתחו) עם סימן לשון רבים":

פירוש קח
קח כי לרבים נסתרים מלרע:

פירוש קט
קט ומשה נהג בו כבוד לפי שהוא חותנו:

פירוש קי
קי (ובמכילתא מסכתא דעמלק יתרו פ"א) זה בית המדרש, וכן תיוב"ע "ואתו למשכן בית אולפנא":

פירוש קיא
קיא והרלב"ג כתב, אפשר שהיה אהל משה אצל אהל מועד כמו שאמר הח' א"ע", וזה הוא מה שפי' הח' ז"ל בפי' הארוך למטה פ' יב, ולא כן דעתו פה:

פירוש קיב
קיב פי' ממה שנאמר פה על אודות וגו' יורה על פי' (למעלה יח א) שלמ"ד למשה ולישראל פי' בעבור משה וישראל:

פירוש קיג
קיג עיין באורי שם:

פירוש קיד
קיד כי שרשו "לאה" ונמצא בתוס' מ"ם, שתי אותיות נוספות, ואמרתם הנה מתלאה (מלאכי א יג):

פירוש קטו
קטו וענינו שמחה:

פירוש קטז
קטז פי' החי"ת בשוא, כי כולם הם מנחי למ"ד ה"א:

פירוש קיז
קיז פי' נקוד החי"ת בפתח:

פירוש קיח

קיח בכל זאת נשאר הדלת דגוש, וכן כתב ר"י ן' גנאח, כי הוא ממשקל וַיִּשְׁבָּ֥ יִשמעאל (ירמיה מא י) ומפני שהחי"ת גרונית נפתחה, והראיה כי הדל"ת דגושה, ושואית:

פירוש קיט

קיט וכן כתב בס' (מאזנים) "כי ימצאו בסוף המלה שני שואין נחים כמו יַפְתְּ֣ אלהים (ברא' ט כז) והאות האחרון אם היה אחד מן בג"ד כפ"ת לעולם יהי דגוש בהתחבר השני שואין כמו וַיִּפְתְּ֣ בסתר לבי (איוב לא כז) וַיִּשְׁבְּ֣ ממנו שבי (במד' כא א)":

פירוש קכ

קכ שהם שבעה, דהיינו חמש תנועות גדולות, קמץ גדול, צירי חירק גדול, חולם, שורק, ועוד שני תנועות קטנות, פתח, סגול, ולכולם יקראו מלכים:

פירוש קכא

קכא וכן כתב בס' (מאזנים) "ודע כי לעולם בסוף המלה יהיה השוא נח, אם היה בראשיתו אחד מן שבעה מלכים, והאות לא יהי דגוש לעולם חוץ ממלת אַתְּ֣ כרוב (יחז' כח יד) וחבריו לזכר או לנקבה, או שָׂחַתְּ֣ לנקבה, ושניהם והם וַיִּחַדְּ֣ יתרו, אל יְחַדְּ֣ בימי שנה (איוב ג ו) כי היו ראוים להיות תחת החי"ת שוא נח, כמו וַיֵּרֶדְּ֣ מים עד ים (תה' עב ח) ונפתח בעבור החי"ת, ונשאר הדלת במתכנתו הראשונה":

פירוש קכב

קכב וכן פי' הח' ז"ל שם, לשון שמחה:

פירוש קכג

קכג תחת החי"ת שוא נח:

פירוש קכד

קכד וכן וְיֵרֶדְּ֣ מים עד ים (תה' עב ח):

פירוש קכה

קכה ר"ל למלת ברוך:

פירוש קכו

קכו וכן יאמר (צחות) "לא יתכן שיבוא פעול לעולם מפעלים שאינם יוצאים" ופעול שלא מצאנו ממנו פועל הוא תואר:

פירוש קכז

קכז כי כל שיבוא על משקל פועל ולא מצאנו ממנו פעול זה הוא תאר:

פירוש קכח

קכח צ"ל "והפעול":

פירוש קכט

קכט וכן יאמר הרד"ק (מכלל דקדוק הפעלים) "לא תאמר מן עמד עָמוד, ולא מן הלך הָלוֹך, ולא מן ישב יָשׁיב, ולא מן נפל נָפוּל אבל כשתאמר עומד, הוא הפעול, והוא הפועל, ואין צריך לומר עָמוד וכן כולם":

פירוש קל

קל א"כ הם תוארים:

פירוש קלא

קלא מבנין הפעיל:

(*) ולא מצאנו ממנו פועל שהוא יוצא דהיינו עוצם מזה הענין שהוא חוזק רק מענין עוצם עיניו, א"כ הוא תואר מתואר בעצמה:

פירוש קלב

קלב שהוא על משקל פעול:

פירוש קלג

קלג כי הקל ממנו פועל עומד:

פירוש קלד

קלד שאינו מענין ברכה:

פירוש קלה

קלה ואיננו פעול, אעפ"י שהוא על משקל פעול, לפי שלא מצאנו ממנו פועל, וא"כ הוא תואר ופי' מקור הברכות, ועיין קרני אור:

פירוש קלו

קלו פי' כי ברך ראוי להיות בירך מבנין פיעל, אלא שאין הרי"ש מקבלת דגש, לכן הסירו נקודת דגש והניחוהו תחת הבי"ת שראוי להיות בחירק ונעשית צירי:

פירוש קלז

קלז והוא נסמך גבור אפרים:

פירוש קלח

קלח לשון רבים, ועל דעתו שמלת ברוך מבנין הדגש והוא תואר, וכל תואר כמו "גבור" לא ישתנה כשיהיה סמוך, או בל"ר כגון, גבורי אפרים, והוא סמוך, "הוי גבורים" ל"ר, א"כ גם ברוך לא היה ראוי שישתנה תנועותיו כשהוא סמוך, וכשהוא בל"ר, וא"כ למה נשתנו בסמיכות:

פירוש קלט

קלט שהבי"ת בשוא, והיה ראוי שלא ישתנה הבי"ת בקמץ אם הוא מהבנין הדגוש:

פירוש קמ
קמ בשוא, והיה ראוי הבי"ת בקמץ:

פירוש קמא
קמא ואמר אשר הציל אתכם משה ואהרן שבאו המכות על ידכם לפרעה ולמצרים, והם היו מסוכנים יותר, ע"כ היה ההצלה מיד שניהם:

פירוש קמב
קמב ואת העם הציל משעבוד מצרים וכן מרדיפות מצרים בים, וכן פי' הרשב"ם והרדי"א ורע"ס, והרמב"ן פי' אתכם, אתה והעם:

פירוש קמג
קמג כמו ביום הציל ד' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול (תה' יח א) כי פרעה כנגד כולם:

פירוש קמד
קמד למעלה ג יג, ושם סוף פסוק טו שפי' שם "וזהו שנדר יעקב והיה ד' לי לאלהים כי יתבודד וכו' ע"כ אמר יתרו עתה ידעתי וגו' ", כלומר הכרתי והבחנתי ידיעה אמיתית בידיעות הש"י מצד פעולותיו, ממה שלא הייתי יודע עד עתה:

פירוש קמה
קמה והשם ראה את מחשבתם ונקם מהם על זדון לבם:

פירוש קמו
קמו כי העונש בעבור הזדון שחשבו לעשות להם:

פירוש קמז
קמז והנה ד' רואה ללבב ועושה משפט העשוקים:

פירוש קמח
קמח בצדק דן את המצרים מדה במדה, כי על כל דבר אשר זדו והרשיעו בא עליהם סדר מכות ליסרם עליו:

פירוש קמט
קמט שהוסיפו עינוי ולחץ רק מזדון לבם:

פירוש קנ
קנ פי' הזבחים הם השלמים:

פירוש קנא
קנא וכוונתו גם בשם אלהים לשם הנכבד:

פירוש קנב
קנב וכן פי' הרשב"ם, ובאו שם כולם לכבוד יתרו חמיו:

פירוש קנג
קנג ע"כ אמר לפני האלהים וכן פי' הרלב"ג עיין לעיל אות קיא:

פירוש קנד
קנד וכן ת"א, וכן דעת הרמב"ן וכן פי' הרדי"א:

פירוש קנה
קנה כפי שהיה נהוג, לא שעתה החל, והוא לדעתו שזה היה אחר מ"ת שעמדו שם שנה אחת והיה עושה כן בכל יום:

פירוש קנו
קנו למעלה יב לא, וז"ל שם "והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראות אור השמש בעבים, והנה יש בין תחילת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה":

פירוש קנז
קנז מפני שאז יוכל האדם לבקר בינות הצורות:

פירוש קנח
קנח מפני שיתערבו בו הצורות עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א ה):

פירוש קנט
קנט וכן כתב הח' ז"ל (למעלה יב ו) "והנה יש לנו שני ערבים, האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ, והשני ביאת אורו הנראה בעבים, והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה":
(*) והנה בקר וערב מעת זרוח השמש עד השקעו:

פירוש קס
קס וערב האמת הוא בשקוע השמש:

פירוש קסא
קסא בג' שבת לד ב, ירושלמי ברכות פ"א ה"א) כוכב אחד ודאי יום, שנים ספק לילה, שלשה ודאי לילה", ועיין טואו"ח סי' רצג ובב"י שם:

פירוש קסב
קסב מהתחלת הערב:

פירוש קסג
קסג מעת הזריחה עד עת השקעו:

פירוש קסד
קסד כי אותם שלא גמרו משפטם באותו יום, מוכרחים לחכות עד בקר יום שני, ונמצא שהוא מעמידם עוד מערב עד בקר:

פירוש קסה
קסה הוא רש"י ז"ל:

פירוש קסו
קסו כן פי' רש"י ז"ל "יושב כמלך וכולן עומדים והוקש' הדבר ליתרו שהי' מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך":

פירוש קסז
קסז ולא היה ליתרו להוכיח איש גדול כמשה:

פירוש קסח
קסח קרא לו אדני דרך כבוד:

פירוש קסט
קסט כי כן מנהג השופט:

פירוש קע
קע וכן כתב הרלב"ג "הנה זה מהראוי, כי השופט ראוי שיהיה יושב כדי שיתישב יותר בענין המשפט שבא לפניו, ומן היושר שיהיו בעלי דינין עומדים כדי שלא יתישבו למצוא טענות ידחי בהם האמת, ולזה היה ראוי שידברו מה שידברו בזולת התיישבות, ומפני זה אמרה התורה "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב":

פירוש קעא
קעא לא הוכיחו על שהיה יושב והם עומדים שהרי הדין כך הוא הדיין יושב ובעלי הדין עומדים:

פירוש קעב
קעב וכן פי' הרשב"ם, לפי שהוא לבדו שפט את כל העם ואין לו מסייעים, וכן פי' הרדי"א, כי יתרו לא היה מאשים אותו על אשר היה הוא יושב וכל ישראל עומדים על רגליהם לפניו, כי כן ראוי לדיין שיושב במקומו, והבעלי דינים יהיו שניהם טוענים לפניו מעומד, אבל אומר מדוע אתה יושב לדין לבדך ואיש לא ישב עמך לשפוט:

פירוש קעג
קעג מה לכם, מה זה:

פירוש קעד
קעד מורכב מן מה, ומן דוע:

פירוש קעה
קעה פי' מה דעה זו שתעשה ככה, ועיין (ספר היובל שהוגש לכ' הח' רנ"ס צד 200):

פירוש קעו
קעו שאין יכולת ע"י זולתי לעשות זה:

פירוש קעז
קעז וכן פי' הרמב"ן, אך בסגנון אחר:

פירוש קעח
קעח ועל הראשון יאמר והודעתי, ואמר משה והודעתי באחרונה, לפי שהתורה כוללת כל החקים לדורשיה:

פירוש קעט
קעט אלה שעליה נובלים:

פירוש קפ
קפ וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קפא
קפא וענינו כאן, אתה תלאה לשאת את המשה הזה:

פירוש קפב
קפב מלת גם נמשכת על כי כבד ממך הדבר, וכוונתו, כי אין אמרו כי כבד ממך הדבר הוא נתינת טעם למה שאמר נבל תבול, אבל פירושו ר"ל נבול תבול גם אתה, גם העם הזה אם תתנהג כך, וגם כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך:

פירוש קפג
קפג ואעפ"י שהכנוי יצא כדרך כל כנוי הנסתרים שהם בה"א וי"ו:

פירוש קפד
קפד מן השלמים ושרשו "שמר" והבאר יצחק יגרוס "ישמרהו" כי לא נמצא בתנ"ך לשמרהו:

פירוש קפה
קפה כי "עשה" מנל"ה ולא מצינו שה"א השרש נראה, וראוי להיות "עשותו":

פירוש קפו
קפו בסור הלחלוחית:

פירוש קפז
קפז ובא מבלי תי"ו עם ה"א וי"ו הכנוי:

פירוש קפח
קפח כי אין הכנוי באיעצך כנוי הפועל, כי אין אדם פעול בו, כי העצה הוא הפעול ביועץ כאמרו זאת העצה היעוצה, אבל האדם הוא הנועץ:

פירוש קפט
קפט (למעלה ג, ד, טו):

פירוש קצ
קצ עיין (מס' סופרים פ"ד):

פירוש קצא
קצא אם תשמע לעצתי:

פירוש קצב
קצב וכן הוא (מכילתא יתרו פ"ב) וכן פי' רש"י ז"ל, וצוך אלהים המלך בגבורה, אם מצוה אותך לעשות כן תוכל עמוד:

פירוש קצג
קצג שנמלך בגבורה:

פירוש קצד
קצד פי' למ"ד לעם הוא במקום בעבור:

פירוש קצה
קצה ופי' היה אתה בעבור העם שליח ומליץ בינותם למקום, וכן פי' הח' ז"ל (דבר' ה ה) על אנכי עומד בין ד' וביניכם:

פירוש קצו
קצו מה שאמר "והבאת אתה את הדברים" בה"א הידיעה:

פירוש קצז
קצז ע"כ אמר בה"א הידיעה:

פירוש קצח
קצח ופי' לו יתרו אחרי כן:

פירוש קצט
קצט זהו מה שאמר, כל הדבר הגדול יביאו אליך (פ' כב) ובפ' כו יאמר הפ' ע"ז, את הדבר הקשה והטעם אחד:

פירוש ר
ר עיין (ס' מאזנים שער המתהפכים):

פירוש רא
רא ובמקח"מ "שאתה אמרת שאתה חייב ללמדם ולהורותם הספק":

פירוש רב
רב ע"כ אמר "ואת המעשה" ולא כל המעשה:

פירוש רג
רג צ"ל מן, כי נזהר (יחז' ג כא) וכן הוא בפי' הקצר:

פירוש רד
רד את הם:

פירוש רה
רה זהו מצות עשה, ומצות לא תעשה ולא ישנא וכו':

פירוש רו

רו וכן יאמר (למטה כ א) ומצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה, והנה מצות עשה ואהבת את ד' אלהיך, ולדבקה בו, וליראה את השם הנכבד, ואהבת לרעך כמוך, ומצות לא תעשה, לא תשנא את אחיך בלבבך, ולא תקום ולא תטור":

פירוש רז

רז ופי' שם הח' ז"ל "שכל המצות עיקרם הלב, ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב, ויש מעשה כדי שיזכור בפה" ועיין (יסוד מורא שער השביעי):

פירוש רח

רט וחסר מלת "אשר":

פירוש רט

רי והם מצות עשה אשר יהיה בקיומן מעשה:

פירוש רי

ריא לזכר מעשה, שרוב מצות עשה נצטוו כדי לזכור נס מה, או פעולה מה:

פירוש ריא

ריב לזכור חדוש העולם:

פירוש ריב

ריג עיין (יסוד מורא שער השמיני) טעם המועדים שלשה, באביב השעורים, ובכורי חטים, והאסיף, להודות לפני הש"י, וכתיב, איש כמתנת ידו כברכת ד' אלהיך אשר נתן לך (דבר' טז יז) תן לו משלו, כדרך ממך הכל, ומידך נתנו לך (ד"ה א כט):

פירוש ריג

ריד כתיב, קדש לי כל בכור וגו' (למעלה יג ב) וכתיב על כן אני זובח (שם פ' טו):

פירוש ריד

רטו ואהבתם את הגר, כי גרים הייתם (דבר' י יט):

פירוש רטו

רטז ועשו להם ציצית, וראיתם אותו וזכרתם, ולא תתורו, למען תזכרו (במד' טו, לח לט מ):

פירוש רטז

ריז והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עניך וגו' כי ביד חזקה הוציאך ד' ממצרים (למעלה יג ט):

פירוש ריז

ריח את ד' אלהיך תירא ואותו תעבוד (דבר' ו יג, י כ) ובמשנתו של ר' אליעזר בנו של ריה"ג אומר, מנין לעיקר תפלה בתוך המצות מהכא, וכן לאהבה את ד' אלהיך

ולעבדו בכל לבבכם (שם יא יג), ואמרו ז"ל (ספרי שם, תענית ב א) איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה:

פירוש ריח

ריט וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך (דבר' ו ט, יא כ) למען ירבו ימיכם (שם שם כא):

פירוש ריט

רכ ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (ויקרא יט יט) לא תלבש שעטנז (דבר' כב יא) כי גם שעטנז יש לו טעם להיות גדור בעריות לא להתחבר עם שאינו מינו, ועיין (מורה פמ"ט מהח' הג'):

פירוש רכ

רכא עיין בפי' הח' ז"ל (ויקרא יט יט) ובבאורי שם:

פירוש רכא

רכב כי האזהרה היא השמירה, וכן גם עבדך נזהר בהם (תה' יט יב):

פירוש רכב

רכג וחסר מלת "אשר":

פירוש רכג

רכד ופי' הח' ז"ל שם "תחסר מלת אשר":

פירוש רכד

רכה פי' שיהיו הענינים שוים לא המלות:

פירוש רכה

רכו למטה כ א:

פירוש רכו

רכז ובמק"ג דו"ו "הטורח" ופי' טורח העם:

פירוש רכז

רכח שלא יהיו רכי לב:

פירוש רכח

רכט שטעמו אנשים גבורים וחשובים:

פירוש רכט

רל ופי' הח' ז"ל שם "אנשים ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה":

פירוש רל

רלא ופי' שם הח' ז"ל, אנשים שהם ידועים גבורים:

פירוש רלא

רלב וכן הוא (מכילתא יתרו פ"ב) אלו שהם יריאים מן המקום בדין:

פירוש רלב

רלג ויכול להיות שזה הוא ג"כ דעת המכילתא שם, "אלו בעלי הבטחה", וכן פי' רש"י ז"ל "אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין":

פירוש רלג

רלד וכן פי' הרלב"ג "בצע מענין תועלת הממון, כטעם מה בצע כי נהרוג את אחינו (ברא' לז כו), והרצון בזה שהם אוהבי אמת, באופן שישנאו בעבורו הממון, באופן שלא יעלים מהם אהבת הממון אמיתת דרך הדין":

פירוש רלד

רלה משום שהם שונאים קיבוץ הממון:

פירוש רלה

רלו כי מפני זה ידועים המה לכל:

פירוש רלו

רלז כי מספר בנ"י היו שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים כמ"ש (למטה לח כו, במד' א מו) ויעלה מספר השרים לסך תשעה ושבעים אלף שש מאות וחמשים, ע"כ יאמר הח' ז"ל "יהיה מספרם יותר מע"ט אלפים":

פירוש רלז

רלח כי רבוי השרים ישחיתם:

פירוש רלח

רלט מפני שהיו מושחתי המדות:

פירוש רלט

רמ במד' יא ה:

פירוש רמ

רמא כי לא הורגלו בזה, ובמג"ט וגם בבא"י הגי' "מה שהיו רגילים לאכול במצרים":

פירוש רמא

רמב ומאלו לקח משה ומנאם שופטים על העם:

פירוש רמב

רמג ויביא ראיה כי שר חמשים נקרא מי שיש תחת ידו חמשים איש, וכן שר חמשים וחמשיו (מ"ב א ט) ואחריו הוא אומר תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך (שם פ' יג) ולא הזכיר הכתוב כמה לקח:

פירוש רמג

רמד איש חיל, יורה הן על כח הגוף ומעלתו ואבירות הלב, והן על כח הנפש ומעלתה ואנשים כאלה בכחם לסבול כל המקריות ולדון בלי שום פחד:

פירוש רמד
רמה ופי' שם הח' ז"ל "ד' כחי":

פירוש רמה
רמו והרמב"ם (הלכות סנהדרין פ"ב ה"ז) יפרש כן על אנשי חיל, שהן גבורים במצות ומדקדקים על עצמם וכובשין את יצרן עד שלא יהא להן שום גנאי ולא שם רע ופרקן נאה, ומפורש בג' (תענית טז ב) על ופרקו נאה, מאמר אביי, זה שלא יצא לו שם רע בילדותו:

פירוש רמו
רמז צ"ל "איש לבצעו":

פירוש רמז
רמח וכן פי' הרשב"ם, שוחד וגזל קרוי בצע:

פירוש רמח
רמט היינו שרי אלפים היו רק אלף איש, ושרי מאות היו מאה איש, ושרי חמשים היו רק חמשים איש, ושרי עשרות היו רק עשרה איש, ויהיו בס"ה אלף מאה וששים:

פירוש רמט
רנ וכן הוא לפי פי' הרא"ש (מעשה תורה פ"ה) שהיו מספר כל השופטים **תרעח**, והיה באופן זה, כי תחלה אמר שישימו שרי אלפים, ולת"ר אלפים היו א"כ ת"ר איש, ואח"כ שנאמר, שרי מאות ושרי חמשים, ושרי עשרות, כל המספרים הללו שבו אל האלפים האמורים, כאילו נאמר שרי אחדים אלפים, ושרי מאות אלפים, ושרי חמשים אלפים ושרי עשרות אלפים, וא"כ שרי אלפים היו ת"ר, ושרי מאות אלפים היו ששה, ושרי חמשים אלפים היו י"ב, ושרי עשרות אלפים היו ששים, והיו מספר כולם **תרעח**, ועיין קרני אור:

פירוש רנ
רנא לא אוכל לכוין חשבונו בזה:

פירוש רנא
רנב עיין עקידה סוף שער מג, שהביא כמה ראיות כי הכתובים יכחישום:

פירוש רנב
רנג עיין מקו"ב רש"י אות סז:

פירוש רנג
רנד והסכים בבאורו הקצר מה שהרחיק בפי' הארוך וקיים שהיו כל השרים ע"ח אלף ושש מאות ושמינית מחנה ישראל היו חכמים:

פירוש רנד
רנה כמ"ש (למעלה פ' טז) כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי וגו':

פירוש רנה
רנו כמו שמבואר בפ' יט:

פירוש רנו
רנז שדרכם לשומה בראשי המאמרים ובראשי התולדות ללא ענין ועטוף וחבור עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א ב) ובבאורי שם:

פירוש רנז
רנח עיין למעלה אות קצב:

פירוש רנח
רנט והוא מקור ואיננו צווי:

פירוש רנט
רס והוא ג"כ מקור ואיננו צווי כי היל"ל "עמדי":

פירוש רס
רסא ארבעתם מקור, וכן פי' הרד"ק שם:

פירוש רסא
רסב בכל עת, וכן פי' הרמב"ן:

פירוש רסב
רסג אם תעשה כמו שיעצתי:

פירוש רסג
רסד וכן פי' הרשב"ם:

פירוש רסד
רסה והוא מקור:

פירוש רסה
רסו הוא ג"כ כמו לעמוד ואיננו צווי:

פירוש רסו
רסז כי חשב שמיד יבואו אל ארץ כנען, כי משה ספר לו בטח הבטחת השם ובאמת אם לא חטאו אזי נכנסו מיד אל הארץ:

פירוש רסז
רסח הכתוב הקדים שם תחלה לאמר, "שבו איש תחתיו" ופי' הח' ז"ל שם "שבו איש באהלו" ואח"כ יאמר "אל יצא איש ממקומו" ופי' מאהלו:

פירוש רסח
רסט כי באפשרי יהיה לך להשגיח על כל מריבה שתבוא:

פירוש רסט
רע וכן פי' הרמב"ן:

פירוש רע
רעא פי' אם לא יהיה ביניהם מוכיח ודיין:

פירוש רעא
רעב אבל אם תשמע לעצתי, אז כל אחד יבא אל אהלו ויהיה בשלום עם חבירו:

פירוש רעב
רעג כי השופט ישפוט והשוטר יכריח לשמוע אל השופט:

פירוש רעג
רעד כי זאת יוכל העם לדעת:

פירוש רעד
רעה כי לו לבדו נתכנו עלילות בני אדם ולידע לבבם:

פירוש רעה
רעו משה אמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם (דבר' א יג):

פירוש רעו
רעז כי העם יוכל לדעת זה, מי חכם ונבון ומי פתי וסכל:

פירוש רעז
רעח ולא יוכל להכיר:

פירוש רעח
רעט אף שהזכיר ידועים (דבר' שם) ויפרש שהם ידועים רק למראה העין:

פירוש רעט
רפ ואמר רק אנשי חיל:

פירוש רפ
רפא השורק הוא במקום החולם:

פירוש רפא
רפב השורק במקום החולם וכן פי' שם הח' ז"ל:

פירוש רפב
רפג הוא רש"י ז"ל:

פירוש רפג
רפד בין ישפוטו בחולם ובין ישפוטו בשורק:

פירוש רפד
רפה ושד"ל השיג עליו בזה, ואמר שרש"י ז"ל לא כיון ע"ז, והצדיק את רש"י ז"ל עיי"ש:

פירוש רפה
רפו שהדגש לתפארת בהפסק:

פירוש רפו
רפז בחולם ובדגש:

פירוש רפז
רפח בדגשות הלמ"ד ובצירי:

פירוש רפח
רפט פי' אעפ"י שמלת "תהתלו" אינו בסוף פסוק חשבוהו סוף פסוק, מפני שמלת "בו" דבקה עם מלת "תהתלו", וגם מלת "בו" תנועה אחת לבדה:

פירוש רפט
רצ שבפ' כב בשוא:

פירוש רצ
רצא בשורק ובדגש מפני שהוא סוף פסוק:

פירוש רצא
רצב פי' אעפ"י שמלת "יִשְׁפֹּטו" הכתוב בפ' כב היא באתנח, ונקודה בשוא ובלא דגש, נוכל לומר שאין כח האתנח וכו':

פירוש רצב
רצג "תהתלו בו" כי ההפסק כאלו היתה במלת תהתלו, כמו כן ישפוטו הם, השורק במקום חולם, כאילו המלה בסוף, הואיל ואין אחריה רק מלה זעירה **הם**:

פירוש רצג
רצד בכולם שו"א באתנח:

פירוש רצד
רצה כמו יִשְׁפְּטו שבפ' כב:

פירוש רצה
רצו בעבור שישפוטו שבפ' זה הוא סוף פסוק:

פירוש רצו
רצז כמו שבארתי אות רצג:

פירוש רצז
רצח לשון לויה:

פירוש רצח
רצט וכן פי' רש"י ז"ל שם ללותם:

פרק יט

פירוש א
א לאיזה יום יכוין:

פירוש ב
ב הוא ר' משה הכהן:

פירוש ג
ג והח' ז"ל הביא דעתו ג"כ (למעלה יב ב) שאין צריך לומר ראש חדש, רק חדש לבדו, כי הטעם יום חדוש אור הלבנה, וכן כתיב חדש ושבת (ישעי' א יג):

פירוש ד
ד שפי' ראש חדש, כי זה עיקר הוראת שם "חדש", והנה שם "חדש" מורה ליום הראשון מן החדש, כי הכתוב לא בא באיזה יום מן החדש, ועוד שאמר ביום הזה, שפי' ביום החדש אעפ"י שהושאל אח"כ לכל משך החדש כלומר לכ"ט יום, או למ"ד יום שמהתחדשות הירח להתחדשותו פעם אחרת:

פירוש ה
ה בחדש השלישי וגו' ביום הזה:

פירוש ו
ו וכן פי' הרמב"ן וכתב "היה ראוי שיאמר הכתוב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני בחדש השלישי לצאתם מארץ מצרים, אבל בעבור היות ביאתם במדבר שמחה להם, כי ידעו ששם יקבלו ישראל התורה וכו' בעבור זה התחיל הפרשה בחדש השלישי בו ביום שהתחיל החדש באו לשם, ואח"כ חזר לומר בשאר המסעות:

פירוש ז
ז פי' באותו יום שבאו עלה משה אל השם:

פירוש ח
ח ביום הב':

פירוש ט
ט כמ"ש בפ' ח:

פירוש י
י ונאמר לו, לך אל העם וקדשתם היום ומחר והיו נכונים ליום השלישי, כי ביום השלישי יקבלו התורה וזה היה בחמישי לחדש:

פירוש יא
יא ויום השלישי היה ששה בסיון ובו נתנה התורה, וזה היה יום החמשים לצאתם ממצרים:

פירוש יב
יב כדעת (המכילתא דויסע בשלח פ"א) "ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת, השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת, חסר אייר אירע סיון להיות באחד בשבת וכו', נמצאת אומר בחדש השלישי בששי בחדש בששי בשבת", ועיין (למעלה טז א, בפי' הח' ז"ל ובבאורי):

פירוש יג
יג הח' ז"ל יחפש עוד טעם לביום הזה:

פירוש יד
יד ובמקח"מ "כי המרחק בין רפידים":

פירוש טו
טו וכן פי' הרלב"ג "להיות המרחק רב בין רפידים ובין מדבר סיני, ועם כל זה הגיעו במדבר סיני ביום ההוא בעינו":

פירוש טז
טז עיין אות ד:

פירוש יז
יז עיין למטה פ' ט:

פירוש יח
יח לשון יחיד:

פירוש יט
יט למטה פ' יז, ובפי' הקצר פ' כב:

פירוש כ
כ הוא רש"י ז"ל:

פירוש כא
כא כן פי' רש"י ז"ל נגד ההר למזרחו, וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח:

פירוש כב
כב ואיננו מורה על פאה אחת:

פירוש כג
כג בפ' הקודם שישראל חנו נגד ההר:

פירוש כד

כד מ"ש אל האלהים טעמו אל הר האלהים ומה שלא אמר אל הר האלהים כי סמך על מה שהזכיר למעלה נגד ההר:

פירוש כה

כה כי איך יתכן שתחלה עלה ואח"כ קרא אליו השם:

פירוש כו

כו ולא עלה מעצמו, אלא ע"י שכבר קרא אותו, כי לא יעלה בלי רשות:

פירוש כז

כז על ההר דבר השם עמו:

פירוש כח

כח ונראה מזה שאח"כ ירד:

פירוש כט

כט ואמר זה לפי מחשבת ישראל כי בעת ראותם ביום השלישי האש והענן חשבו כי אז ירד:

פירוש ל

ל השם קרא לו:

פירוש לא

לא שיאמר אל העם, ואם כי סגנון הלשון אינו עולה יפה, ויותר נכון לגרוס במקום "העם" "השם" וכן גרס בעל "באר יצחק" ועיין ברמב"ן:

פירוש לב

לב שיוולדו אחרי כן:

פירוש לג

לג הם ראשי העם נבוניהם וזקניהם:

פירוש לד

לד כל לשון הגדה שבתורה הוא על באור דברים ברחבה וטעמו שתפרש להם טעמם וענינם:

פירוש לה

לה למעלה א א שאין בית נאמר על האשה דוקא:

פירוש לו

לו וא"כ תהיה הוי"ו של ויקרא לנתינת טעם ושעור הכתוב ומשה עלה אל אלהים כי קרא אותו, וכן פי' המעמר:

פירוש לז

לז כדעת ר' יוסי (סוכה ה רע א):

פירוש לח
לח כן הוא (מכילתא דבחדש יתרו פ"ב, פדר"א פ' מא, שמו"ר פ' כח) וכן תרגם יוב"ע וכן פ' רש"י ז"ל:

פירוש לט
לט והיה לו להקדים אנשים לנשים:

פירוש מ
מ ושם לא נוכל לפרש על הנשים:

פירוש מא
מא ואחרים פירשו:

פירוש מב
מב ובפי' הארוך פי' כן מדעת עצמו, והוא ע"ד שאמר משה "ולא אתכם לבדכם וגו' כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה" (דבר' כט יג יד) ופי' שם הח' ז"ל "עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם":

פירוש מג
מג וזה הכפל כדרך הנבואות:

פירוש מד
מד בכל התפלות הן בשחרית והן במוסף כולם בכפל ידברו, ובכן תן פחדך וכו' ואימתך וכו' ובכן צדיקים וכו' מלוך על כל העולם וכו', אתה זוכר וכו':

פירוש מה
מה פי' העשר מכות שיסרתי אותם בעבור שהעבידו אתכם:

פירוש מו
מו שנשמרתם מכל רע:

פירוש מז
מז וכן הוא (מכילתא מסכתא דבחדש פ"ב) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש מח
מח יעירו ומנענעו ממקומו לשאתו על אברתו:

פירוש מט
מט עד שישאהו על אברתו:

פירוש נ
נ וכן הענן עליהם בנסעם:

פירוש נא
נא עיין בפי' הח' ז"ל (דבר' לב יא) שכתב, כי על כנפי נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי, והטעם שיצאו ביד רמה, ובאו במהרה אל הר סיני, כטעם מי אלה כעב תעופינה (ישעי' ס ח):

פירוש נב
נב וכן פי' הרמב"ן:

(*) ט"ס הוא וצ"ל "אמר למשה":

פירוש נג
נג וכן פי' שם הח' ז"ל "אל נוה קדשך הוא הר סיני ששם שכן הכבוד, וכן כתוב ואביא אתכם אלי":

פירוש נד
נד ופי' שם הח' ז"ל "וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר":

פירוש נה
נה כדעת ר"א (מכילתא יתרו פ"ב) ואביא אתכם אלי לפני הר סיני:

פירוש נו
נו וכן פי' רש"י ז"ל ורע"ס, עיין מקו"ב רש"י:

פירוש נז
נז כמו שנאמר הנה דם הברית אשר כרת ד' עמכם (למטה כד ח):

פירוש נח
נח למטה כד ז:

פירוש נט
נט וכן פי' הרמב"ן שתהיו בידי סגולה כדבר נחמד לא ימסרנו המלך ביד אחר, כמו וסגלת מלכים (קהלת ב, ח):

פירוש ס
ס וכן פי' הח' ז"ל (דבר' ז ו) דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו:

פירוש סא
סא וכן דעת אונקלס שתרגם "ארי די לי כל ארעא" וכתב הנל"ג, כוונתו כי מלת "כי" בפה הוא דהא, ור"ל יען כי לי כל הארץ, ע"כ אוכל לבחור בכם לעם סגולה, והוא כפי' הראב"ע:

פירוש סב
סב פי' אעפ"י שיש לי כל הארץ אתם תהיו לי חביבים מכולם:

פירוש סג
סג שפירושם כמו אעפ"י:

פירוש סד
סד ואחר שהכל מעשה ידי, יש כח בידי להחשיב גוי אחד בארץ:

פירוש סה
סה הוא רבי מרינוס שהביאו בפי' הארוך:

(*) ות"א "וישמשון קדמי":

פירוש סו
סו כפי מחשבתו, ועיין למעלה ב טז:

פירוש סז
סז ברא' יד יח, ופי' הח' ז"ל שם שפירושו כדברי המתרגם ארמית, ודעתו על אונקלס שתרגם שם "והוא משמש קדם אל עלאה":

פירוש סח
סח ופי' הרד"ק שם שרי כהונה:

פירוש סט
סט כי הם שרים ומושלים וכן כתוב, ובני דוד הראשונים ליד המלך (ד"ה יח יז):

פירוש ע
ע וכן פי' הח' ז"ל (תה' קי ד) עה"פ אתה כהן לעולם, כל כהן משרת, וכן ובני דוד כהנים היו, והטעם לעבוד את השם:

פירוש עא
עא וכן פי' רע"ס כל אומות הקדם הם כעם, ואתם כמו הכהנים המיוחדים לעבודת השם להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כולם בשם ד' ולעבדו שכם אחד:

פירוש עב
עב ותהיו ממלכת משרתי, בהיותכם משרתים לפני שירות עליונה:

פירוש עג
עג כי הכתוב אחז דרך קצרה:

פירוש עד
עד כלומר סדר לפניהם כל מאמר השם, וכן תיוב"ע שם:

פירוש עה
עה והרמב"ן השיג ע"ז עיי"ש:

פירוש עו
עו כדעת הגאון:

פירוש עז
עז וכן העתיק הטור הפי' הזה מפי' הקצר, ועיין (למטה כא א) בפי' הקצר:

פירוש עח
עח כי היה די שיאמר יחד, בלא וי"ו:

פירוש עט
עט לשון שנים, ופי' לא היו דעות חלוקות שם, רק אגודה אחת כאיש אחד, ועיין (ברא' יג ו) ובבאורי שם:

פירוש פ
פ ונאמר וישב, כי על אותו המענה ששאל השם מהם השיב תשובה, וכנראה שעלה אל ההר, והכתוב אחז דרך קצרה:

פירוש פא
פא שהוא נח נראה במבטא:

פירוש פב
פב שכן כל לשון הגדה נופל על דבר שלא הוזכר לשומע:

פירוש פג
פג ולדעת הרמב"ן, שמלות וישב משה, גם ויגד ישובו לענין אחד עיי"ש:

פירוש פד
פד בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם:

פירוש פה
פה כי הגיד לו דבר חדש שישראל אין מאמינים כולם שהשי"ת מדבר עם אדם וחי:

פירוש פו
פו עיין בפי' החי' ז"ל (למעלה ח כב):

פירוש פז
פז ולפי דעתם שאין באפשרות שהנבדל מן החמר ידבר עם המורכב בחמר:

פירוש פח
פח והמה כת אברהימי מחכמי הודו אשר כחשו הנבואה, וכן היתה עפ"י אמונת המצרים להכחיד הנבואה, ובנ"י שנתגדלו ביניהם נשקעה דעתם ג"כ באמונתם:

פירוש פט
פט כי היו בישראל שלמדו ממצרים והיו מסתפקים בנבואה:

פירוש צ
צ פי' ואפילו אם היה כתוב:

פירוש צא
צא והפי' מן **כל** הוא רובו:

פירוש צב
צב פן לא יאמינו לי:

פירוש צג
צג וכן דעת המורה פ' לג מהח' הב', באמרו ובדברי עמך, הוא על עשרת הדברים, וכן הוא (מכילתא שם) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש צד
צד כי מעתה יתאמת אצלם ענין הנבואה:

פירוש צה
צה וזהו שאמרו היום ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי, כי לא היו מאמינים בו תחלה ואמר גם בך יאמינו לעולם שאתה נביא:

פירוש צו
צו בעב הענן סמוך וענינו במעבה הענן באותו החלק ממנו שהוא עב, והוא הערפל, וכן הוא (מכילתא מסכתא דבחדש יתרו פ"ב) "בעב הענן בענן עבה ואי זה זה ערפל", וכן פי' הרמב"ן בעב הענן הוא הערפל אשר שם האלהים, והגאון יביא ראיה, כמו קדש הקדשים (במד' ד ד) ופי' רש"י ז"ל שם "המקודש שבכולן", מפני הה"א שבתיבת "הקדשים" ועיין ברא' ט, קרני אור הערה לז, שם בארתי ההבדל בין קדש קדשים בלא ה"א, ובין קדש הקדשים בה"א:

פירוש צז
צז דעת הגאון ושאר מפרשים, כי מה שאמר פה בדברי עמך אין הכוונה כלל על עשרת הדברות רק על מה שהיה קודם מ"ת, משה ידבר והאלהים יעננו בקול (פ' יט) משה היה מדבר עם האל, והאל היה עונה, וזהו טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך, ואין הכוונה כלל על עשרת הדברים, וכן פי' הרמב"ן ועיין למטה אות ר:

פירוש צח
צח וכן פי' בפי' הארוך עיין אות צג:

פירוש צט
צט ומובן הדבר מזה שלא היו מאמינים קודם:

פירוש ק
ק כי באותו יום שאמר לו השם להתקדש, ירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם (פ' יד) והנה באותו יום לא היה להם יום שלם להתקדש, לכן יאמר שאר זה היום ומחר:

פירוש קא
קא וכן הוא (מכילתא שם) אין כיבוס בגדים בתורה שאינו טעון טבילה:

פירוש קב
קב ומסיים הכתוב שם, ונשא עונו, ופי' רש"י ז"ל שם "על רחיצת גופו עונש כרת, ועל כבוס בגדים במלקות" והנה החידוש שיאמר פה הוא הטבילה במים:

פירוש קג
קג ופי' ר"ל שהיא היתה אז רוחצת להיות טהורה מטומאתה:

פירוש קד
קד כי לשון קדושה נופל על הבדל דבר לתהלה מדברים אחרים הפחותים ממנו, לכן הנזהר מכל טומאה יקרא מקודש, וצום עתה להתקדש בהרחיק עצמם מנשותיהם (יש"ר):

פירוש קה
קה עיין דברים כג י, ובבאורי שם, ועיין כ"ח חוב' ד' צד 98:

פירוש קו
קו ר"ל אולי טעם והיו נכונים וגו' שלא יישן בלילה:

פירוש קז
קז כי פן יבא ח"ו לידי קרי, והם ישמעו קול ד' בבקר:

פירוש קח
קח שהיה נזהר ועושה כך:

פירוש קט
קט וכן פי' רש"י ז"ל קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה, וכן פי' הרשב"ם:

פירוש קי
קי ובפי' הקצר קורא אותו המבהיל:

פירוש קיא
קיא וכן יאמר הח' ז"ל (צחות) "הגבל את ההר, אמר כי היה ראוי להיות "העם" ולא אמר כלום, כי אם הגביל את העם, הגבול בהר, ואם אמר שמת גבול בהר, אין הפרש ביניהם":

פירוש קיב
קיב ר"ל בגוף ההר, כי בתחלה אמר "ונגוע בקצהו":

פירוש קיג
קיג עיין אות קיא:

פירוש קיד
קיד יחסר המ"ם, ור"ל מעלות בהר ומנגוע בקצהו:

פירוש קטו
קטו ופי' שם הח' ז"ל "הזהר מעשות ספרים, כמו השמרו לכם עלות בהר":

פירוש קטז
קטז שכאשר ימיתוהו לא תגע בו יד:

פירוש קיז
קיז יורו עליו בחצים להמיתו:

פירוש קיח
קיח באה המלה הזאת משונה מן הדומים לה:

פירוש קיט
קיט נחי פ"א יו"ד:

פירוש קכ
קכ שהעתיד ישוב היו"ד וי"ו:

פירוש קכא
קכא והראוי יִוָּרֶה כמו יִוָּדַע:

פירוש קכב
קכב מן נודע יִוָּדַע, ומן נוסר יִוָּסֵר:

פירוש קכג
קכג וי"ג "אולי נשתנה":

פירוש קכד
קכד וכן כתב הח' ז"ל (צחות) "רק בבעלי היו"ד יתחלף בוי"ו נראה, בעבור צורך הדגשות שהיא לבלוע (נון הבנין) אִוָּדַע יִוָּדַע לכם (יחז' לו לב) וככה כולם, "או ירה יִיָּרֶה" לפי דעתי שבאה כן שלא תתערב המלה עם עתיד יָרֶא בבנין נפעל, כמו למען תִּוָּרֵא (תה' קל, ג) כי אין הפרש במבטא בסוף המלה אל"ף נח נעלם, או ה"א נח נעלם, כי הנה מצאנו שיעשו כן העבריים במלות רבות":

פירוש קכה
קכה וחיה בכלל בהמה:

פירוש קכו
קכו והשופר הוא של יובל, ולכן נקראת השנה יובל ע"ש שתוקעים בה בשופר של יובל:

פירוש קכז
קכז ותוקעין בו ביובל:

פירוש קכח
קכח הרי מבואר ששופר הוא קרן היובל:

פירוש קכט
קכט פי' מה שאמר משה במשוך היובל המה יעלו בהר, דעתו על קול השופר הולך וחזק, כשישמעו הקול החזק מהשופר אז יוכלו לעלות, ויתמה על האומרים כן (מה שאמר "משה ידבר" אין זאת מהמשך הפסוק קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר, כ"א פירושו משה יאמר, והח' ז"ל אחז לשון הפסוק):

פירוש קל
קל כי הוא מכלל האותות והמופתים הנעשים בכח השם הנכבד והנורא:

פירוש קלא
קלא ואז ירד ד' על הר סיני, ואיך יוכל להיות שאז יתן להם רשות לעלות:

פירוש קלב
קלב ומה שאמר הח' ז"ל למעלה שפי' כבש, האמת שפי' כבש, והוא קרן היובל, אבל אינו שופר של מ"ת:

פירוש קלג
קלג אז יוכלו ישראל לעלות בהר:

פירוש קלד
קלד כי אף אחר שנאמרו עשרת הדברים היה הכבוד בהר ולא סר משם, עד שירד משה מן ההר כי כל העת שהיה משה בהר לא סר הכבוד משם, וזה היה מיום מ"ת עד יוהכ"פ, ואז תקע משה בשופר של איל, לסימן שנתן רשות לישראל לעלות, וזה הוא אומרו במשוך היובל המה יעלו בהר, ומי שעולה אינו בסקילה:

פירוש קלה
קלה דעת ר' שמואל בן חפני שבמשוך היובל היה אחר מ"ת, ואעפ"י שהשכינה היתה עוד בהר, ואמר במשוך היובל המה יעלו בהר, ר"ל אהרן נדב ואביהוא והזקנים, וימעט שאר העם כדכתיב והעם לא יעלו עמו (למטה כד ב) וחולק על הגאון שאמר שבמשוך היובל היה אחר רדת משה ביוהכ"פ:

פירוש קלו
קלו ויסכים לדעת ר' שמואל בן חפני ויבאר עוד יותר:

פירוש קלז
קלז וזה היה באחד בניסן (למטה מ יז) ואיך התיר מיד אחר יוהכ"פ לעלות כולם:

פירוש קלח
קלח וחולק על הגאון:

פירוש קלט
קלט פי' אחר הקמת המשכן אז נתן לו ד' רשות שיוכלו כולם לעלות:

פירוש קמ
קמ עיין בחזקוני שהביא בשם הגאון רבינו סעדיה כדעת ר' שמואל בן חפני כי במשוך היובל היה לאחר שהוקם המשכן, אתמהה ?:

פירוש קמא
קמא תי"ו של תגע לנסתרת ושב אל היד:

פירוש קמב
קמב פי' יהרגוהו מרחוק:

פירוש קמג
קמג עיין אות קכד:

פירוש קמד
קמד כן אז"ל (ר"ה כו) "מאי משמע דהאי יובלא לשנא דדכרא הוא, אמר ר"ע כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא" וכן תיוב"ע (יהושע ו ה) בקרן היובל, בקרן דכריא:

פירוש קמה
קמה כאשר ימשוך בשופר שהוא היובל משיכה ותקיעה גדולה:

פירוש קמו
קמו ונראה מזה שהסכים לפי' ר"ש בן חפני, אף שלא הזכירו:

פירוש קמז
קמז (למעלה פ' י) שהקידוש הוא הרחיצה במים, והנה היה פה כבוס ורחיצה:

פירוש קמח
קמח וכן כתוב בפ' יא "והיו נכונים ליום השלישי":

פירוש קמט
קמט וכן כתב הרלב"ג, כי לא יתכן שיכוין השם ית' על יום אחד ויוסיף משה מדעתו וישנה הענין ליום אחר, ואולם אמרו זה רז"ל על צד הדרש:

פירוש קנ
קנ בחמשה חומשי תורה:

פירוש קנא
קנא ולזה אמר אח"ז ויהי ביום השלישי להורות כי מה שאמר להם היו נכונים לשלשת ימים, טעמו ליום השלישי:

פירוש קנב
קנב עיין אות קמט:

פירוש קנג
קנג ר"ל לא בשאר מקומות:

פירוש קנד
קנד לא היו רק על ההר:

פירוש קנה
קנה וכן כתב הרדי"א, לפי שהיה שם קול שופר מבלי שופר מלאכותיי, ודבר כזה מעולם לא שמעו ולא האזינו, ועין לא ראתה זולתו:

פירוש קנו
קנו כי העם היו עוד במחנה בעת הקולות והברקים והשופר:

פירוש קנז
קנז כי בהיות הבקר ר"ל קודם עת הבקר וקורא אותו יום שלישי:

פירוש קנח
קנח עיי"ש בפי' הקצר:

פירוש קנט
קנט עיין (למעלה יב לא):

פירוש קס
קס כי הרעם והברק הוא בדברי התולדות מהטבע אבל קול השופר איננו בדברי תולדות הטבע וכן יאמר למעלה פ' יג בפי' הארוך:

פירוש קסא
קסא ולא מן המחנה, דאם נאמר מן המחנה היל"ל ויוצא משה את העם מן המחנה לקראת האלהים, והנה חסר מאהליהם:

פירוש קסב
קסב כי היל"ל לקראת ד' אלא אמר האלהים לרמז שיקבלו ד' עליהם לאלהים:

פירוש קסג
קסג וי"ג "ביניהם" וכן הוא בנתה"ש:

פירוש קסד
קסד דברים כט ט:

פירוש קסה
קסה כמ"ש הח' ז"ל למטה פ' כב:

פירוש קסו
קסו שעלו משה ואהרן לפנים מהגבול:

פירוש קסז
קסז ועיין בפי' הקצר למטה פ' כב:

פירוש קסח
קסח ולא נזכר שוב העליה שעלה עם אהרן אל ההר:

פירוש קסט
קסט ועיין בפי' הח' ז"ל שם שכתב "ויתכן להיות פי' אנכי עומד בין ד', אחר מעמד הר סיני", ועיין ברמב"ן שם שהשיג עליו בזה:

פירוש קע
קע רבו הדעות בין החכמים איך היה הדבור במעמד הר סיני, אם ישראל שמעום מפי השם, או מקול הנברא לשעתו בחלק האוירי ומגיע לאזניהם:

פירוש קעא
קעא ובמקח"מ "ואחר":

פירוש קעב
קעב כי השי"ת איננו גשם שיניע כליו להשמיע קול דבורו:

פירוש קעג
קעג ובמקח"מ "ברא":

פירוש קעד
קעד לעת הצורך ברא אור ודברים גשמיים הנראים לכל בעבור הנביא:

פירוש קעה
קעה לפרש דעת הח' ז"ל בזה, הדברים ארוכים, ועיין מורה פל"ג מהח' הב' ובנרבונ"י ובקרשק"ש וברדי"א מה שהאריכו בזה:

פירוש קעו
קעו והתורה דברה כלשון בני אדם כדי שיבינו השומעים, ועיין (פ' כ):

פירוש קעז
קעז יפרש מה שאמר הכתוב, ויהי קולית וברקים, הלא עינינו רואות תחלה הברק קודם שנשמע הרעם ? ויבאר שבכתוב הם כסדרם כפי תולדותם, כי הרעם קודם במעשה מן הברק לכן הקדים הכתוב קולות, שהם קולות הרעמים, ואח"כ אמר וברקים, ואעפ"י שקולות הרעמים יתאחרו בשמיעת האזן מהראות אור הברקים, והטעם לזה, כי חוש הראות א"צ משך זמן, וע"כ נראה תמיד הברק לפני הרעם הגם שהרעם יוצא קודם, מפני שחוש הראות יקדים מוחשיו לפני חוש השמע:

פירוש קעח
קעח כי הקול המגיע לאזן צריך לקרוע את האויר, ולפי השינוי באויר כן יתאחר להגיע לאזן, אבל באמת הרעם הוא ראשון והברק אחרון:

פירוש קעט
קעט ע"כ בכתוב קולות קודם הברק:

פירוש קפ
קפ היה לו להכתוב לכתוב הפלא שנשתנה בתולדות הטבע:

פירוש קפא
קפא ובמקח"מ "שאיננו כתוב בתורה":

פירוש קפב
קפב בדברי חז"ל:

פירוש קפג
קפג וכן דעתו בפירושו (ברא' מ, ח) ועיין יהל אור שם, אות כג:

פירוש קפד
קפד בדברים ד לה:

פירוש קפה
קפה ובמקח"מ "גם וידבר אלהים" עיין באורי שם:

פירוש קפו
קפו חציו קמץ וחציו פתח, כמו פָּעַל, אָמַר, שָׂמַר וכדומה שכולן חציה קמץ, וחציה פתח, והוא פעולה מלשון עבר:

פירוש קפז
קפז פי' הי"ל בֶּעָשָׂן הכבשן, בקמץ גדול תחת העי"ן והשי"ן, לפי שהיא מגזרת עָשָׂן קמץ תחת העי"ן והשי"ן:

פירוש קפח
קפח ויתרץ:

פירוש קפט
קפט שנקודים שו"א תחת השי"ן והזי"ן, ועָשָׂנו בחטף פתח וקמץ, והי"ל שללו, בחטף פתת תחת השי"ן, וקמץ תחת הלמ"ד, שנגזר מן זהב, אלא מפני כי משקלי השמות משתנים:

(*) עיין באורי שם:

פירוש קצ
קצ והנה יש לשם בשם ג' משקלים בִּשְׂם בָּשָׂם בֶּשֶׂם עיין למטה אות קצו:

פירוש קצא
קצא או הבי"ת בחירק:

פירוש קצב
קצב עיין למטה אות קצו:

פירוש קצג
קצג כי הם דברים הקיימים אשר בארץ:

פירוש קצד
קצד שם אמר דרך משל, כאלו רגזו ההרים ורעשה הארץ, ופה היה הפך המנהג, כי נתחדש בהר כדמות רעש וחרדה, כמו שיתחדש בארץ אשר נסגר בה איד קטורי, וזה כלו חדש השם אז על דרך מופת:

פירוש קצה
קצה וכן יאמר (צחות דף לז ב) "יש שם שימצא על שני משקלים, כמו עָשָׁן, והנה בסמוך עָשַׁן העיר (יהושע ח כ) ואמר כְּעֶשֶׁן הכבשן", וכן (שפה ברורה דף לז א) ויש דרך אחרת והיא זרה, אמרו עָשָׁן, כְּעֶשֶׁן הכבשן, ועל דרך הלשון "עלה עָשַׁן העיר", ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' ט ג):

פירוש קצו
קצו פי' על שלש משקלים, בושֵׁם, בָּשֶׂם, בֹּשֶׂם, וכן יאמר (צחות שם) ויש על שלשה משקלים וקנה בושֶׁם (למטה ל כג) והנה ע"מ קודֶשׁ, ובסמוך (פי' בחיבור עם הכנוים) בקמצות הבי"ת, והנה מצאנו אריתי מורי עם בָּשָׂמִי (שיר ה א) שהוא בתחלה בָּשֶׂם ע"מ זָהָב, שָׂלָל, עָשָׁן, דָּבָר, ועוד וקנמן בֹּשֶׂם מחציתו (למטה ל כג)":

פירוש קצז
קצז וכן הוא (מכילתא מסכתא דבחדש יתרו פ"ד) "מנהג ההדיוט כל זמן שהוא הולך קולו מגביר, ולמה כך מתחלה כדי לשכך את האזן מה שהיא יכולה לשמוע", וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קצח
קצח דעת הגאון כי השי"ת מעביר ומשבית קול השופר ואז היה משה מדבר עם השם, והשם היה עונה לו בקול:

פירוש קצט
קצט ופי' שהשיבו על שאלותיו אף כאן לדעת הגאון משה ידבר שאלותיו והשם יענו:

פירוש ר
ר פי' שישמעו, שאענה על שאלותיך כן הוא דעת הגאון ואין הכוונה כלל על עשרת הדברות וכן פי' הרמב"ן על דרך הפשט ועיין למעלה אות צז:

פירוש רא
רא למעלה פ' ט:

פירוש רב
רב וכן הוא מכילתא הביאה הרמב"ן ז"ל, שזה על שעת מתן תורה שהיה משה משמיע הדברות לישראל, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש רג
רג פי' אף שהיה קול השופר הולך וחזק היה משה מדבר והאלהים יעננו בקול הנשמע למשה:

פירוש רד
רד כי משה היה עומד בתחתית ההר ושם היה מדבר עם השם:

פירוש רה
רה ועיין למטה אות רח:

פירוש רו
רו שישמעו כולם:

פירוש רז
רז כדי שיראו ישראל שקראו השם ודבר עמו, ואז יאמינו כל העם בד' ובמשה עבדו:

פירוש רח
רח וכן הביא הטור מפי' הקצר כלשונו ממש בשם הח' ז"ל כי השם היה עונהו בקול שהיה שומע הוא לבדו, ולא ימנענו השופר מלשמעו:

פירוש רט
רט עיין למטה לד, ה, ובבאורי שם:

פירוש רי
רי אש, רוח, מים, עפר:

פירוש ריא
ריא כי מפני שאנחנו גשמיים אי אפשר לנו שנערוך ונדמה הענינים השכליים רק בדברים הגשמיים שאנו שקועים בהם, וכן הכתוב המשיל יופי השמש וזהרו ליופי בן אדם, והמרוצה שלו בגלגלו למרוצת הגבור, הוא שכתוב (תה' יט ו) "והוא כחתן יוצא מחופתו, ישיש כגבור לרוץ ארח", ודבר ידוע שאינו בערכו ולא דומה לו על

אחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים, וכדי לשכך את האזן מה שהיא יכולה לשמוע, ועל כיוצא בזה ארז"ל דברה תורה כלשון בני אדם (רב"ח):

פירוש ריב
ריב בהשם לבדו:

פירוש ריג
ריג כי הוא מוסב על ד' הכתוב שם בפ' טו:

פירוש ריד
ריד עיין למטה לד ה:

פירוש רטו
רטו שקראו השם לאזניהם:

פירוש רטז
רטז הנגלה להם:

פירוש ריז
ריז כדי שיבין השומע:

פירוש ריח
ריח פי' שהפעל יהרסו מוסב על כל אחד מהעם, בעדות מלת היחס ממנו שיבא אחריו בל"י, והנה אמר לשון הריסה על הריסת המערכה, כי היוצא מן הסדר והמערכה כהורס הבנין:

פירוש ריט
ריט ולא כן הוא, ועיין פי' רש"י ז"ל:

פירוש רכ
רכ והנה משה לא אמר "לראות" כ"א "לעלות", ודעתו כפי' הרשב"ם ז"ל, כי משה אמר "שמא אתה מוסיף שאפילו להתקרב מעט כדי להסתכל ולראות אפילו רחוק מן ההר אסור", ובאמת נוכל לומר כי כיון משה מאמר לראות (שאמר השם) כמו לעלות, והעד שאמר השם אח"כ, פן יהרסו לעלות, והכוונה א' אעפ"י שהמלות מחולפות, כי העברי אינו שומר המלות רק הטעמים וכמו שיבאר הח' ז"ל (כ, א):

פירוש רכא
רכא וכן טעם הכתוב:

פירוש רכב
רכב וכן ת"א ויפול מנהון סגי, ובתרגום ירושלמי מבואר יותר "ויפול מנהון אוכלסין סגיין":

פירוש רכג
רכג וישמרו מהגשים ומלחשוב באיזה תמונה, (ועיין מורה פ' חמישי מהחלק הראשון):

פירוש רכד
רכד שעומדים אצל הגבול, ואל יסמוכו על מעלתם להרוס מצבם וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש רכה
רכה ויהיה פי' הנגשים אל ד', שהם מגישים לשם הנכבד קרבנות ונגשים בהם אליו, וכן פי' הרמב"ן:

פירוש רכו
רכו כי אז היתה העבודה בבכורי ישראל, וכל עובד יקרא כהן, וי"מ שהשבעים זקנים היו הבכורות:

פירוש רכז
רכז ועיין למעלה פ' יז:

פירוש רכח
רכח ובפי' הארוך פ' כ' פי' שמשה עלה אל ראש ההר, ועיין קרני אור הערה לא:

פירוש רכט
רכט טעם התשובה שהשיב משה:

פירוש רל
רל עשיתי שליחותך, ודעת הגאון שהשי"ת אמר למשה פן יהרסו אל ד' לראות, והוא צווי אחר, חוץ מהצווי שלא יצאו מגבולם, אלא גם לא יראו, ובאותה שעה השיבו משה שציום על הגבול מה שציוהו כבר:

פירוש רלא
רלא והאזהרה הוא לתוספת זריזות:

פירוש רלב
רלב וכן הוא (מכילתא מסכתא דבחדש יתרו פ"ד) "מזרזין לאדם בשעת תלמוד, ומזרזין את האדם בשעת מעשה" ועיין קרני אור:

פירוש רלג
רלג עשיתי שליחותך:

פירוש רלד
רלד משה:

פירוש רלה
רלה לעלות:

פירוש רלו
רלו לזרז אותם בשעת מעשה:

פירוש רלז
רלז ובמקח"מ "ויאמר אליו ד' לך רד, לך רד במהרה", פי' כי אחר שכתב "רד העם בעם" מה טעם לכתוב פעם שנית לך רד, אלא ציוה לו שירד במהרה:

פירוש רלח
רלח שלא ירחיק א"ע ממצב העם גם הוא:

פירוש רלט
רלט עיין למטה כ טז ובבאורי שם:

פירוש רמ
רמ על שאלת הגאון שהיה קשה לו:

פירוש רמא
רמא כמו שחשב משה, עיין למעלה אות רכ:

פירוש רמב
רמב כי כמו שמזהירים קודם מעשה כן מזהירים בשעת מעשה:

פירוש רמג
רמג ואל יהרסו לעלות:

פירוש רמד
רמד וכן הוא (מכילתא שם) אמור מעתה אתה עושה מחיצה לעצמך וכו' וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש רמה
רמה והכתוב לא זכר עלית משה דרך קצרה:

פירוש רמו
רמו הביא הפסוק "אנכי עומד" לראיה כי משה ואהרן היו לפנים מהגבול בשעת מתן תורה:

פרק כ

פירוש א
א כן הוא לדעת קצת מחז"ל (מכות כד א, הוריות ח א, חזית פ"א פ' ישקנ):

פירוש ב
ב בלשון מדבר בעדו:

פירוש ג

ג ובאו בלשון שלישי המדבר הנסתר, וזה הוא לדעתם כי שני דברות הראשונות אנכי ולא יהיה לך בדבור ד' לישראל, והאחרים שאינם מדברים לנוכח אמרם משה לישראל, וזהו שאמרו "אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום":

פירוש ד

ד ולא יצדק למנות למצוה מציאות המצַוֶּה, כי לא תצויר מצוה, אם לא יקדם בבירור מציאות מְצַוֶּה, וכן דעת הח' ז"ל (דבר' ה טז) שכתב "והישר בעיני שמלת אנכי איננו מהעשרה, כי דבור אנכי הוא המצוה":

פירוש ה

ה ולא יתכן למנותה ולהכניסה במנין המצות, אלא שתקובל ליסוד מוסד מושכל ראשון שיקדם בירור מציאותו אצל המצווים לקבל מצוותיו:

פירוש ו

ו עיין ברדי"א מה שבאר הטעם בזה:

פירוש ז

ז בתוספת וי"ו, אצל ניאוף וגניבה:

פירוש ח

ח טעות הנראה הוא ובשניהם כתוב עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו ועיין קרני אור:

פירוש ט

ט וכן פי' רש"י ז"ל מדרז"ל, ועיין מקו"ב רש"י:

פירוש י

י עיין הערה 10 להקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הג':

פירוש יא

יא כי באפשרי היה לכתוב בשניהם זכור ושמור ועיין רמב"ן בפ' ח:

פירוש יב

יב זה הפלא:

פירוש יג

יג הח' ז"ל ירמוז גם על פסוקים האחרים שהביאו רז"ל שנאמרו בבת אחת עיין רש"י פ' ח:

פירוש יד

יד וכן ישאל הרדי"א בשאלותיו (דבר' ה יב) כי זכור אינו שמור, ובהיותם מלות שונות אי אפשר שיאמרו בדבור אחד, כי אם בב' דבורים עיי"ש:

פירוש טו
טו בלשון שלישי המדבר הנסתר:

פירוש טז
טז שיוכל לומר עליו כאשר צוך:

פירוש יז
יז כי בראשונה כתוב רק "למען יאריכון ימיך" ובשנית הוסיף "ולמען ייטב לך":

פירוש יח
יח אם אמר באחרונות, ולמען ייטב לך, מדוע לא אמר גם בראשונות:

פירוש יט
יט בדברות האחרונות:

פירוש כ
כ בדברות הראשונות כתוב תחלה בית ואח"כ אשה:

פירוש כא
כא תחלה אשה ואח"כ בית:

פירוש כב
כב בדברות הראשונות:

פירוש כג
כג ובדברות האחרונות כשכלל בבת אחת בפ' אחד, הפך הדבר שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו, ועיין למעלה אות ח, ובקרני אור הערה ב, שהטעות גם פה, כי בשניהם שוה עבדו ואמתו לפני שורו וחמורו:

פירוש כד
כד כי כל הפלאים שנעשו על ידי משה יש למקצתם דמיון בתולדות כגון הקולות והרעמים אפשר להיות כפי התולדות, גם מכת בכורות והדם והכנים יש להם דמיון בתולדות, כי פעמים בא דבר לעיר וימותו אנשיה, גם בא ברד וילקו השדות, אבל קול השופר הוא הנפלא כי איננו בדברי התולדות, וענין זכור ושמור בדבור אחד אין לו דמיון אפילו למקצתו והיה ראוי זה להיות כתוב ומפורש בתורה:

פירוש כה
כה שאין דבורו כמו דבור האדם:

פירוש כו
כו מעת התהוות הרעם בחשבון משוער, ובארתי זאת למעלה יט אות קעז, והח' יתמה איך שמעה האזן שתי אותיות או מלות יחד:

פירוש כז
כז שהם הגרון, החיך, הלשון, השניים, והשפתים:

פירוש כח
כח על הנייר:

פירוש כט
כט פי' שהשי"ת הוסיף על הרעשת האזן באותה שעה עד ששמעה שני דברים יחד:

פירוש ל
ל מן הפלא הזה:

פירוש לא
לא עיין למעלה אות כ ואות כא:

פירוש לב
לב שבשתא כיון דעל על, זה פעם השלישי שיזכיר השנוי, שבדברות האחרונות כתוב בהפוך, שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו:

פירוש לג
לג פירושו למוד דרך לשון הקדש, כי שם "מוסר" יורה גם על אזהרה ולמוד והישרה, ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו כג) שהם המדות הטובות והנהגות הישרות, ופה הוראתו מענין למוד:

פירוש לד
לד ר"ל כמו אל"ף לא נחשב כ"א **אה**, וכן **חי"ת חה** וכן השאר:

פירוש לה
לה וכן יאמר (דבר' ה ה) "אל תשית לב אל המלות (פי' בדברות האחרונות שנשתני קצתם מן הראשונות) כי הם כגופות והטעמים כרוחות (פי' כמו שיש ב' גופים שונים ורוח אחד להם כן יש ב' מלות וטעם אחד להן), וכן יאמר (שפה ברורה דף ד ב) הטעמים נמשלים לנפשות, והמלות דומות לגויות, וכ"כ ביסוד מורא שער הא':

פירוש לו
לו וכן הטעמים למלות:

פירוש לז
לז וכ"כ (יסוד מורא שער הא') "כדברי אליעזר עבד אברהם הגמאיני השקיני":

פירוש לח
לח אמר הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם (דבר' ט יד):

פירוש לט
לט (למטה לב י) כתיב ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם:

(*) ובבא"י "נבקש":

פירוש מ

מ וכן יאמר (שפה ברורה (דף ז ב) "כמו עולם (מלא בויי"ו) או יכתוב חסר לאחוז דרך קצרה" ועיין בהקדמתו לפי' התורה בדרך החמישית:

פירוש מא

מא פי' למלא או לחסר:

פירוש מב

מב וי"ג "שהמנהג":

פירוש מג

מג פי' אם היה מנהג הכתוב לכתוב הכל בשוה, תמיד מלא או חסר, ושינה במקום אחד, אז יתכן היה לבקש טעם השנוי והחרשתי מזה, אבל אחרי שנמצא כתוב פעם מלא, ופעם חסר, ועל מלה אחת דרשו כמו "לעלם" לפי שחסרה, ומלה אחרת לא דרשו, וגם מנהג הכתוב לכתוב פעם מלא ופעם חסר, ע"כ אין לנו לבקש טעמו, מדוע זה חסר וזה מלא:

פירוש מד

מד ובמק"ח "כתוב לי כתב לרעי":

פירוש מה

מה פי' ג"כ בלא וי"ו:

פירוש מו

מו ובמקח"מ "ואני אומר לו":

פירוש מז

מז ובמקח"מ "רק מה שתאמר לי":

פירוש מח

מח עיין מקו"ח שיפרש דעתו בזה:

פירוש מט

מט דעתו, כי ד' אמר עשרת הדברים כאשר הן כתובות כאן, וככה נכתבו על הלוחית, ושאמנם משה כשחזר ואמרן לישראל בשנת הארבעים החליף הלשון מעט, ושמר הטעמים ולא המלות כדרך כל הענינים הנכפלים בתורה, זה הוא תוכן דעתו וכמו שיבאר:

פירוש נ

נ צ"ל ואין הפרש ביניהם:

פירוש נא
נא כל עשרת הדברות:

פירוש נב
נב באו בלשון שלישי המדבר הנסתר והוא המורה שלא היו כל עשרת הדברות ממין אחד, ושהיה חלוק מהשנים הראשונים לשמונה האחרונים:

פירוש נג
נג ופירושו כן:

פירוש נד
נד כלומר אותו האל שכבר קבלת עליך לאלוה, לא תשא את שמו, וכן כולם:

פירוש נה
נה בלשון מדבר בעדו:

פירוש נו
נו בלשון נסתר:

פירוש נז
נז עיין למעלה אות ד:

פירוש נח
נח ולא נכללו בדבר אחד:

פירוש נט
נט ודעת הח' ז"ל שהם דבור אחד:

פירוש ס
ס מן פסוק ח עד פסוק יב:

פירוש סא
סא וכן הוא דעת הרדי"א:

פירוש סב
סב ר"ל שלא יחמוד איש את א"י בעבור שהיא רעה, ואין הכוונה כן אלא פי' במעשה שלא יגזלוה:

פירוש סג
סג בדברות האחרונות, וזהו ההבדל בין חמדה ובין תאוה, כי החמוד הוא במעשה והתאוה בלב והמצווה כוון לשניהם יחד:

פירוש סד
סד באמרו לא תחמד בית רעך, שהוא במעשה:

פירוש סה
סה עם גזל הבית:

פירוש סו
סו ובמקח"מ "שאלו":

פירוש סז
סז לא תחמוד אשת רעך:

פירוש סח
סח לא תחמד בית רעך:

פירוש סט
סט פי' בית רעך, אמר עם ולא תתאוה שהוא חמוד בלב:

פירוש ע
ע ואמר באשת רעך "לא תחמד" שהוא הגזל וזה הפך דבריהם:

פירוש עא
עא ולא כן דעתו בדברות האחרונות:

פירוש עב
עב וכן יאמר (שפה ברורה דף ד א) "ולא שמרו האותיות רק הטעמים כמלת זכור ושמור":

פירוש עג
עג וכן פי' הח' ז"ל שם "לפני מותי כמו בטרם אמות":

פירוש עד
עד וזה ראיה כי הם שומרים הטעמים ולא המלות:

פירוש עה
עה על שני הלוחות:

פירוש עו
עו ושניהם דברי ד':

פירוש עז
עז דעת הח' כי כאן הם דברי השם, ובפ' ואתחנן הם דברי משה ופי' אחד להן:

פירוש עח
עח אצל שבת (דבר' ה יב) ואצל כבוד אב ואם (שם שם טו) ותורה על הצווים שבדברות הראשונות:

פירוש עט
עט וי"ג "באחרונות":

פירוש פ
פ אולי צ"ל "והמוח" כלומר באותו מקום המוח, ועיין כ"ח חוב' 8 צד 74:

פירוש פא

פא ורגיל השם צורה אצל הח' ז"ל, כמו "והצורה לא יבינוה כי אם מתי מעט" (דבר' יג ז) נשמות צורות אמת (דניאל י כא) ועיין למטה לא ג ובבאורי שם:

פירוש פב

פב כי הם תלוים זה בזה:

פירוש פג

פג הגאון מהר"ל מפראג בספרו תפארת ישראל (דפוס ויניציאה שנת שנט) רצה לתפוס את הח' ז"ל כאן שלא פי' הפסוקים כדעת חז"ל מפני שלא ידע השרשים אשר הם לחכמים, ויצא נגדו הגאון מ' יצחק לאמפרונטי במהדורא בתרא לפחד יצחק והראה שדעת הח' ז"ל כדעת חז"ל וכן פי' דעתו, וזה הוא: דעת הח' ז"ל כדעת רז"ל שזכור הוא מ"ע, ושמור הוא מצות ל"ת, ופי' שמלת זכור היא כללית שבכל יום יתן דעתו לידע איזה יום הוא מהשבוע, כדי שידע איזה הוא יום השביעי שהוא אסור במלאכה וישמור מעשותה והיינו שמור וזהו שכתב שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה, ולא אמר שישמור את השבת לקדשו, אבל כוונת הח' ז"ל שזכור ושמור בדבור אחד נאמרו, היינו שבכלל זכור הוא שמור, שיזכור את יום השביעי כדי ליזהר מעשות בו מלאכה דהיינו שמור שהוא לא תעשה, וא"כ דעת הח' ז"ל כדעת רז"ל דזכור הוא עשה ושמור לא תעשה ובדבור אחד נאמרו ועיין קרני אור:

פירוש פד

פד ככתוב בראשונות (פ' יא):

פירוש פה

פה אמר, שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ד' אלהיך (דבר' ה יב):

פירוש פו

פו בדברות האחרונות:

פירוש פז

פז וגם אנכי, וכל השמונה הם מצות ל"ת:

פירוש פח

פח עיין (פ' יב) ובבאורי שם:

פירוש פט

פט וכן פי' הרמב"ן, כי האב כמו הבורא המשתתף ביצירה, כי השם אבינו הראשון, והמוליד אבינו האחרון ולכך אמר כאשר צויתיך בכבודי, כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך:

פירוש צ

צ בדברות האחרונות:

פירוש צא

צא ושם לא פי' מאומה בדבר עשה ול"ת, ועיין קרני אור:

פירוש צב

צב אם תכבד הוריך בניך יכבדו אותך, ועי"ז יאריכו ימיך:

פירוש צג

צג בפ' הזאת הזכיר כמה פעמים שקול הדעת, וענינו השכל הפשוט שכל אדם יגזור עליו שהוא כן, וכן הוא שגור בפי' גאוני קדמאה, ועיין באורי להקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הג' הערה 7:

פירוש צד

צד שאמרה מלות "לפני ד' " לפרש טעם הברכה בדברי יצחק שאמר בטרם אמות, לפי שיצחק נביא היה והברכה בפיו, כאילו יצאה מלפני ד', וכן פירש משה בדברות האחרונות, ואמר כאשר צוך ד' אלהיך (פי' בדברות הראשונות) ולמען ייטב לך (דבר' ה טז) כי השכר על מ"ע, ע"כ אמר, ולמען ייטב לך:

פירוש צה

צה למעלה בזה הפ':

פירוש צו

צו אף שהשני בוי"ו:

פירוש צז

צז בדברות הראשונות נאמר לא תנאף בלא וי"ו, ובדברות האחרונות בוי"ו ולא תנאף:

פירוש צח

צח בהראשונות "עד שקר" ובהאחרונות "עד שוא":

פירוש צט

צט בהראשונות לא תחמוד, ובהאחרונות לא תתאוה:

פירוש ק
ק וזכר הדברים הנחמדים כפי צורך האדם אליהם, ומה שראוי שישתדל על קנינם בעולמו, ולכן זכר ראשונה חמדת הבית, ואח"כ האשה ואח"כ עבד ואמה, ואח"כ שור וחמור, שהם בע"ח בלתי מדברים:

פירוש קא
קא והבחורים יתאוו לשאת אשה תחלה:

פירוש קב
קב והם לשדהו:

פירוש קג
קג והם לבית, וט"ס הוא גם פה, ועיין למעלה אות ח וכג ולב ובקרני אור הערה ב:

פירוש קד
קד בדברות האחרונות:

פירוש קה
קה בדברות הראשונות, כי כל הדברים שאינם נצרכים כ"כ כלל הכתוב באמרו "וכל אשר לרעך":

פירוש קו
קו כי דברי משה היו ג"כ בהם:

פירוש קז
קז בדברי השם "וידבר אלהים את כל הדברים":

פירוש קח
קח עתה יתחיל לבאר הדברות מאנכי, ודעתי פה שהדבור אנכי הוא מעשרת הדברות:

פירוש קט
קט עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' כו ה) ובבאורי שם ועיין קרני אור:

פירוש קי
קי ובוודאי יש לו סוד כמוס ונעלם מאתנו:

(*) ובבא"י "היא":

פירוש קיא
קיא לכרות בשר הלב כמו בשר הערלה:

פירוש קיב
קיב פי' אף שנעלם ממנו:

פירוש קיג
קיג ופי' שם הח' ז"ל "והוא מגזרת קדש, בעבור שיתערב זה עם זה":

פירוש קיד
קיד עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש קטו
קטו פירושו במעשה, וכן יחשוב אותם למטה שיאמר "ומצות עשה ולא תעשה במעשה":

פירוש קטז
קטז שצונו להתודות לפניו בהוצאת משפטי המעשרות והתרומות, ולהתנקות מהם במאמר ג"כ, וזהו הנקרא ודוי מעשר, והצווי בזה באמרו ואמרת לפני ד' אלהיך בערתי הקדש מן הבית (דבר' כו יג):

פירוש קיז
קיז הם עקרי הראשיים:

פירוש קיח
קיח כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם ע"ג (עיין פ' ג):

פירוש קיט
קיט כי רק מחשבת עו"ג עולה על כולנה, אבל יש עון במחשבת הלב לבד עו"ג, וכמו שיבאר:

פירוש קכ
קכ אנכי ד':

פירוש קכא
קכא הוא שם העצם:

פירוש קכב
קכב והנה יחבר מלת אנכי אל השם, ויהיה אנכי ד' הוא הנושא, ואלהיך אשר הוצאתיך הוא הנשוא, ותהיה הכוונה אני הנקרא ד', אני לבדי אלהיך המשגיח עליך השגחה מיוחדת אשר כבר הוצאתיך מארץ מצרים, ועיין באור שד"ל מה שהעיר ע"ז:

פירוש קכג
קכג עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש קכד
קכד וכן הוא (כוזרי מאמר ראשון סי' כה) ועיין במלמד התלמידים פ' יתרו, שיפרש ג"כ כעין זה:

פירוש קכה
קכה עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש קכו
קכו כי קדרות השמש או הלבנה יש בם משפטים ודינים רבים:

פירוש קכז
קכז פי' מהלבנה, כי קדרות השמש מהלבנה, כי גופה לא חלקה ולא תקדור ולא ימנע ממנה את אורה כלל:

פירוש קכח
קכח עיין קה"ח להרמב"ם ז"ל פ' ט"ז, ובס' נחמד ונעים סי' רכו ורכז:

פירוש קכט
קכט למעלה ג טו:

פירוש קל
קל ופי' שם הח' ז"ל "יושב כמו שוכן":

פירוש קלא
קלא ר"ל עולם השכל שהוא בלתי מושג:

פירוש קלב
קלב עולם האמצעי הוא עולם הגלגלים, שהוא מתנהג בכח השם:

פירוש קלג
קלג פי' עולם העליון ועולם האמצעי:

פירוש קלד
קלד הוא האמנת האלהות:

פירוש קלה
קלה עיין (כוזרי מאמר ראשון סי' מ"ז, ויסוד התורה להרמ"ג, מחידוש העולם, שהאריך בזה):

פירוש קלו
קלו וכן הביא למטה בפי' הקצר אות קעה מחכמי יון שאומרים כי לעולם השם הוא בורא, ודעתם שהעולם קדמון כמנהגו נוהג בלי ראשית ואחרית:

פירוש קלז
קלז ובמק"ג דו"ו "עבדים":

פירוש קלח
קלח למטה לג כא:

פירוש קלט
קלט כי המשכיל ישכיל זאת בשכלו לידע שהשם לבדו עשה כל:

פירוש קמ
קמ לשאינו משכיל שראה בעיניו נפלאות השם ידע שהשם הוא האלהים, וכן פי' רב"ח, כי רצה להביא להם ראיה על האלהות ממה שראו הם בעצמם בעיניהם:

פירוש קמא
קמא וכן פי' הח' ז"ל שם "והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו, כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו, ועוד ייטיב לנו להחיותנו, כי מצותיו חיים הם למוצאיהם":

פירוש קמב
קמב וכן תיוב"ע שם, "וזכו יְהֵי נְטִיר לָנָא לְעַלמא דְאָתֵי" והח' ז"ל הביא שם הפי' הזה בשם י"א, והוא פי' על דרך הפשט בענין אחר:

פירוש קמג
קמג ר"ל עצם ותשעה מקרים:

פירוש קמד
קמד כי העצם עומד בעצמו ולמעלה ג טו מבואר בארוכה מה הוא העצם:

פירוש קמה
קמה פי' שהתשעה נסמכים אליו והוא היסוד:
(*) ובמג"ט ובבא"י "כדמות":

פירוש קמו
קמו פי' כמו שהאחד הוא מהעשרה ואינו נספר עמהם כי הוא יסוד המספר, כן דבור אנכי הוא היסוד ואינו מן המנין:

פירוש קמז
קמז פי' דבור אנכי:

פירוש קמח
קמח ויפרש שאנכי ד' אלהיך שיאהבהו ויעבדהו בכל לבו וידבק בו תמיד ולא תסור יראתו מעל פניו:

פירוש קמט
קמט פי' שהעדיף ממונו:

פירוש קנ
קנ ופי' שם הח' ז"ל "וזה טעם נכבד כי אין צורך לעינים ולאזנים, כי הוא הנותן כח בעינים לראות ובאזנים לשמוע, הנה המראה והמשמע מאתו הם, ואיך לא ידע הכל":

פירוש קנא
קנא נמצא בקובץ מעשה ידי גאונים (ברלין תרט"ז), ואחריו הראב"ן זקינו של הרא"ש ז"ל בס' "מאמר השכל" וכן עשו כמה גדולים אחריהם:

פירוש קנב
קנב זה הוא ענין אחר, ובכל הדפוסים לא הפסיקו בין "הדברים" ובין "ומצאו":

פירוש קנג
קנג יפרש שנמצא השם הנכבד בחמשה דברים הראשונים, וכן יאמר (פ' יב) כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם ושם עם כולם, ד' אלהיך:

פירוש קנד
קנד אמר "יסלח נא ד' לעבדך בדבר הזה":

פירוש קנה
קנה פי' שלא ישתף עמו זולתו:

פירוש קנו
קנו והש"י צוה אותנו באות הזה, כמו שאמר כי אות הוא ביני וביניכם (למטה לא יג) וזהו עיקר גדול באמונת ישראל:

פירוש קנז
קנז ויחשוב מחמור אל הקל:

פירוש קנח
קנח עיין למטה פ' יב:

פירוש קנט
קנט החמשה דבורים האחרונים הם בין אדם לחבירו ולא נזכר בהם השם כלל, לפי שהם המחויבים מחוק הטבעיי באדם:

פירוש קס
קס דבור הראשון לא תרצח הוא הקשה:

פירוש קסא
קסא לשפוך דם האדם אשר ברא אלהים בצלמו:

פירוש קסב
קסב בכל הדפוסים כתיב "אינם בגוף" וט"ס הוא וצ"ל "אונס בגוף" והוא לא תנאף, וכן הוא בפי' הקצר למטה "ואח"כ לא תנאף והוא אונס בגוף", ופי' להאניס מה שיש ברשות אחר, והוא חמס בגוף:

פירוש קסג
קסג ובכלל זה גם גנבת נפשות וכדעת רז"ל:

פירוש קסד
קסד ואח"כ הזהיר שלא יזיקהו בדבר שפתיו ע"י עדות שקר:

פירוש קסה
קסה והזהיר על הגזל הנמשך בפעל החמדה וגם על החמדה עצמה אשר בנפש, כי היא מקור כל פעולותיו הרעות, והנה דבור אנכי ולא תחמוד הם כמו מפתחות לכל שאר המצות ע"כ הם ראש וסוף:

פירוש קסו
קסו בדברים ה טז, ודעתו שם כי דבור אנכי איננו מן העשרה, וכן דעתו למעלה עיין אות קמו:

פירוש קסז
קסז דבור הראשון אנכי, והחמישי כבד, וכן יאמר למעלה בפי' הארוך, ועיין קרני אור שם הערה ז':

פירוש קסח
קסח עקר הרביעי הוא זכור, וכתוב בו ג"כ לאו, לא תעשה כל מלאכה:

פירוש קסט
קסט פי' כי היא בורא ואדון וכי ישותו מבלי ראשית ומבלי אחרית:

פירוש קע
קע פי' מה שיאמר אלהיך:

פירוש קעא
קעא עיין למעלה קרני אור הערה כ:

פירוש קעב
קעב עיין יהל אור למעלה אות קמו:

פירוש קעג
קעג וכן יאמר למעלה בפי' הארוך, כי פשע הנשבע לשקר פחות מע"ג:

פירוש קעד
קעד עיין למעלה יט ט, דעת חכמי הודו גם בענין הנבואה:

פירוש קעה
קעה עיין למעלה אות קלו:

פירוש קעו
קעו ע"כ צוה לזכרו ולקדשו, וזה פנה גדולה באמונה, כי מתוך החדוש יתבאר ענין ההשגחה והנבואה:

פירוש קעז
קעז פי' אין זכר השם:

פירוש קעח
קעח פי' החמשה הראשונים:

פירוש קעט
קעט ואם תתבונן לא תרצח אותה:

פירוש קפ
קפ והותרו לך:

פירוש קפא
קפא פי' ברשותו, ור"ל אף אם היא ברשותו אינו רשאי לאנסה:

פירוש קפב
קפב עיין ברא' ו יא ובבאורי שם:

פירוש קפג
קפג כמעשה אונן:

פירוש קפד
קפד ונכללו בו עוד מצות רבות:

פירוש קפה
קפה ולדעת חז"ל (סנהד' פו א) בגונב נפשות הכתוב מדבר, ועיין רש"י ז"ל:

פירוש קפו
קפו עיין יהל אור אות קנ"א:

פירוש קפז
קפז פי' אפילו דברים הקלים בעניני האמונה עם בוראו:

פירוש קפח
קפח המה קשים מכל דבר אפילו מעבירות שבין אדם לחבירו:

פירוש קפט
קפט והאמונה באלהות הוא יסוד העקרי:

פירוש קצ
קצ עיין בפי' הח' ז"ל (דבר' כז, פסוק יד ויט):

פירוש קצא
קצא ע"כ בא עליהם האזהרה:

פירוש קצב
קצב יאמר שאנכי הוא מצות הלב שיודה ויאמין בלבו אמונה שלימה כי יש בורא נמצא אחד קדמון ואין עוד מלבדו וראוי לאהוב אותו ולירוא מפניו:

פירוש קצג
קצג זה הוא דעת חכמי יון:

פירוש קצד
קצד וכן יאמר (למטה פ' ג) "וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לע"ג":

פירוש קצה
קצה שידמו כן:

פירוש קצו
קצו ר"ל, כי יקרא הכתוב לחנניה נביא, כנגד מחשבת המאמינים בו, כי נביא שקר היה:

פירוש קצז
קצז ר"ל רדפו לפי מחשבתם אחר המרגלים, והם היו בבית רחב הזונה:

פירוש קצח
קצח ועיין ברלב"ג שם מה שהעיר ע"ז, וכן אמר אלהים, כנגד מחשבות עובדימו:

פירוש קצט
קצט שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם:

פירוש ר
ר כי הכל גלוי לפני:

פירוש רא
רא וכן יאמר אל תכעיסוני לשתף עמי אלוה זולתי על פני ואני רואה:

פירוש רב
רב ואמר לא יהיה לך הטעם ההסכמה בלב, וכן בפה וכמו שיבאר:

פירוש רג
רג אחר שהזהיר במחשבת הלב, החל להזהיר במעשה ידי אדם, ואמר, לא תעשה לך פסל:

פירוש רד
רד חכמי התכונה כשרצו לדעת מהלך הכוכבים והמזלות עשו סמנים בקבוצת הכוכבים עצמם כפי ראות עיניהם מ"ח צורות בכל הגלגל, שהם י"ב בתוך מהלך השמש, והנשארים לצדדים מזה ומזה מקו השוה, והנה יב מזלות שתחלתן טלה וסופן דגים, ועוד ששה ושלשים צורות, כא צורות מצפון וטו מדרום, וסימן למספרם **כוכב** בגי' מ"ח, ועיין ס' נחמד ונעים סי' ש"ה, שמות הששה ושלשים צורות:

פירוש רה
רה עיין אות ריב:

פירוש רו
רו וכן יאמר בפי' הארוך, עיין אות רא:

פירוש רז
רז בדברים ד' מפורטות כל התמונות:

פירוש רח
רח גם הנמצא במים:

פירוש רט
רט וכן יאמר (ברא' ב א) "כי הם כאגודה אחת", ע"כ אמר מתחת לארץ:

פירוש רי
רי ונקרא כן על שם שנפסל, כלומר שמציירין אותו אותו ע"י כריתה בגרזן ומקבת:

פירוש ריא
ריא צ"ל "והוא":

פירוש ריב
ריב זאת היא דרך חכמי הודו שעושים צורות מתכות בשעות ידועות להוריד כח הכוכבים, והוא שאמר ירמיהו, לעשות כונים למלכת השמים (ירמיה ז יח):

פירוש ריג
ריג כגון זביחה וקיטור וניסוך, וכן שאר עבודות:

פירוש ריד
ריד שם יאמר "לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדם", הרי פי' לא ישמע על פיך הסמוך ללא תזכירו, שלא תזכירו שמותם להשבע בהם גם שלא ישביע בהם עובדיה:

פירוש רטו
רטו וכן פי' הרמב"ן:

פירוש רטז
רטז ואם הבן הלך בדרכי אביו יפקוד ד' את עון האב על הבן, וכן הוא בג' (סנהד' כז ב) "ובנים בעון אבות לא, והכתיב פוקד עון אבות על בנים ? התם כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן", ופי' רש"י ז"ל "ונפרעים מהן עונותיהן ועון אבותיהם":

פירוש ריז
ריז ויהיה פי' "לשנאי" אם הבנים שנאי, וכן דעת רש"י והרשב"ם והרמב"ן ז"ל, וזה לא נאמר אלא בעובד ע"ז, כי לא יקרא שונא ד' אלא העובד ע"ז:

פירוש ריח
ריח וענין זכירה הוא שימת השגחה על דבר להשקיף על ענינו, ומזה הענין כאן פוקד עון אבות, יביט וישגיח את עונות הנעשים מן האבות:

פירוש ריט
ריט וא"כ בנים האמור כאן כולל גם בני בנים, וא"כ שִׁלֵּשִׁים הם בני בני הבנים וְרִבֵּעִים הם תולדות השִׁלֵּשִׁים, ולפ"ז הבנים הם דור ראשון, ובני בנים דור שני, ובני בני בנים נקראים שִׁלֵּשִׁים ואחריהם רִבֵּעִים ואין האבות ממניינם:

פירוש רכ
רכ ואמר כן לפי שלמטה לד ז אמר "פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים":

פירוש רכא
רכא ולכך אמר שִׁלֵּשִׁים וְרִבֵּעִים ולא אמר שניים, דהיינו בני בניו שהם בכלל בניו:

פירוש רכב
רכב כמו שעשו חמו"ע, שלא השתחוו לצלם נבוכדנצר שהכריחם לזה:

פירוש רכג
רכג הוא אזהרה לכל עבודת אליל שדרך עבודתה בכך, ואפילו דרך בזיון, כמו פוער עצמו לפעור, וזורק אבן למרקוליס:

פירוש רכד
רכד ולא נמצא בשום מקום שיבא לשון קנאה בשם הנכבד כ"א בענין ע"ז בלבד:

פירוש רכה
רכה כי הוא יתי מרומם על כל המדות והתוארים, ונאמרו בו כולם להשמעת אזן ולהסביר הענינים:

פירוש רכו
רכו ובע"ג הכתוב מדבר:

פירוש רכז
רכז ויהיה פי' פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם:

פירוש רכח
רכח ר"ל אין טעם פוקד לשון חיבר, היינו שיחבר עון האב עם עון הבן:

פירוש רכט
רכט אם מעשהו כמעשה האב, ופי' מלת **על** מקום **עם** ר"ל זוכר עון אבות עם עון בנים ובני בנים ומאריך אף להם עד דור הרביעי:

פירוש רל
רל ואיננה שאלה:

פירוש רלא
רלא פי' כי טעם השני פסוקים הוא אחד, ואינם סותרים זה את זה, ואלפים ואלף דור לאו דוקא, ופי' עד אין קץ:

פירוש רלב
רלב אך הפסוקים בפני עצמם יתפרשו לשני ענינים:

פירוש רלג

רלג פי' מה שכתוב פה ועשה חסד לאלפים פי' על אוהביו בעצמם שתעמודנה נשמתם וכו' ובמקח"מ "לעולם ועד":

פירוש רלד

רלד ומה שכתוב בדברים ז ט, שמר הברית והחסד לאהביו וגו' לאלף דור, פי' שהשם יעשה טוב לבניהם שהם ג"כ אוהביו:

פירוש רלה

רלה וכן פי' הח' ז"ל שם "וטעם אלף עד אין קץ", ובמקח"מ "והשני שתעמוד השם הטוב לבניהם וכו' ":

פירוש רלו

רלו והזכיר על יריאיו ולא הזכיר על אוהביו, בעבור כי היראה הוא סבת האהבה, והח' ז"ל פי' שם "והזכיר בתורה לאוהביו שהם במעלה הגבוהה":

פירוש רלז

רלז כמו שאמר הכתוב שם פ' יח "לשמרי בריתו ולזכרי פקודיו לעשותם" ופי' שם הח' ז"ל, הם שומרי מצותיו מיראה, וזכרי פקודיו הם האוהבים, כי לעולם פקודיו לפניהם ובלבם לא ישכחו רגע אחד:

פירוש רלח

רלח למטה לד ו:

פירוש רלט

רלט ובעל הכתב והקבלה אחרי שהביא דעת המפרשים כתב וז"ל "מכל אלה יש לנו מקום לבחור יותר בפי' הראב"ע שממדת הרחמים הכתוב מדבר", ועיין למטה לד ו:

פירוש רמ

רמ שאין למעלה מהם כי לא נקרא אוהב אלא מי שהוא חכם ושומר מצות האל ית':

פירוש רמא

רמא שם צדיק מציין מי שמשתמש בחוקי החכמה לעשות צדק מצד שהתרגל להתנהג כפי חוקי החכמה, הגם שהוא אינו חכם רק התרגל בהם בטבעו לעשותם:

פירוש רמב

רמב לא אלף דור ממש, כי אם עד עולמי עולמים:

פירוש רמג

רמג ולא כל אדם זוכה להבינו:

פירוש רמד

רמד עיין אות רמ, ורמא:

פירוש רמה
רמה ובבאר יצחק הגי' "והוא מושם":

פירוש רמו
רמו שהנקרא יקרא בשמו והוא סימן לזכירתו:

פירוש רמז
רמז כי ימצא על שני דברים, פעם בלב כמו זכור את יום השבת וכיוצא ופעם בפה, כמו, ולא זכר שר המשקים (ברא' מ כג) ופי' שם הח' ז"ל "לא הזכירו בפה" ועיין באורי שם:

פירוש רמח
רמח רק השֵם הוא יזכר בפה:

פירוש רמט
רמט כי הדבור יקרא כן בעבור שיש בו קול, ופי' אל תשא על שפתיך שם ד' לחנם:

פירוש רנ
רנ בעת השבועה:

פירוש רנא
רנא ויהיה נשיאת שם ד', ענינה הזכרת שם ד' דרך שבועה:

פירוש רנב
רנב כמ"ש ואיש ישראל נשבע במצפה (שופ' כא א):

פירוש רנג
רנג כמ"ש ופנחס בן אלעזר הכהן עומד לפניו בימים ההם (שם כ כח):

פירוש רנד
רנד כמ"ש כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא עלה אל ד' המצפה לאמר מות יומת (שם כא ה):

פירוש רנה
רנה כמ"ש לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד לפי חרב והנשים והטף (שם פ' י) כעיר הנדחת:

פירוש רנו
רנו כי השבועה חמורה ממחללי שבת:

פירוש רנז
רנז כמ"ש ויהונתן לא שמע בהשביע אביו את העם (ש"א יד כז) והוא לא עבר בזדון אלא בשוגג, ואעפ"כ חייבו אביו מיתה, עד שהוצרכו העם לפדותו, שנאמר "ויפדו העם את יהונתן ולא מת" (שם שם מה) ופדאוהו כדין מפני שאמרו שוגג היה:

פירוש רנח
רנח ונהרגו בניו בעבור שאול אביהם שלא שמר את השבועה:

פירוש רנט
רנט כלשון המקרא "אל שאול ואל בית הדמים" (שם כא א), וקראו "בית הדמים" כי הרג הגבעונים שלא חטאו לו:

פירוש רס
רס והרג לשמעי בעבור שהשביעו בשם:

פירוש רסא
רסא כמ"ש למען יאריכון ימיך (פ' יב):

פירוש רסב
רסב כי אנכי ד' אלהיך אל קנא (פ' ה):

פירוש רסג
רסג כי לא ינקה:

פירוש רסד
רסד בעת שירצה:

פירוש רסה
רסה עיין אות רמח:

פירוש רסו
רסו שהוא שרש, וכן כתב בס' שפה ברורה "גם יש אלף נכתב בעבור היותו שרש ואיננו במבטא כמו חֵטְא ומלת לַשָּׁוְא":

פירוש רסז
רסז וכן כתב בס' שפה ברורה שם "לפי דעתי הוא מגזרת שׁוְאָה והוי"ו במקום אל"ף, והאל"ף תחת ה"א, והטעם דבר בטל שאין בו ממש":

פירוש רסח
רסח פי' כמקום ציה ושממה מקום מדבר:

פירוש רסט
רסט עתה יביא ראיה שהוי"ו תמורת אלף, וגוה הוא כמו גאה, ענין גאוה, והאל"ף מומרת בוי"ו:

פירוש רע
רע עיין שבועות כ, ב, וכא א, מאי בין שבועת שוא לשבועת שקר, ושם, זו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע לאדם (פי' על האיש שהוא אשה) שבועת שקר נשבע

להחליף (פי' לשנות את האמת בשבועתו היינו לשעבר כגון אכלתי ולא אכל לא אכלתי ואכל) ועיין בפי' המשניות להרמב"ם שם:

פירוש רעא
רעא בס' יצירה פ"ד, מ"ג, ויחשוב שם ז קצוות, מהם ו קצוות, מעלה מטה, מזרח ומערב, צפון ודרום, והיכל הקדש מכוון באמצע והוא נושא את כולן:

פירוש רעב
רעב הטעם שיזכיר השם:

פירוש רעג
רעג והיא חמורה מאוד:

פירוש רעד
רעד בימינו, כמש"כ נשבע ד' בימינו (ישעי' סב ח) ובכסאו, כמש"כ כי יד על כס יה (למעלה יז טז) ובשמים, כמש"כ כי אשא אל שמים ידי (דבר' לב מ):

פירוש רעה
רעה וישבע בחֵי העולם (דניאל יב ז):

פירוש רעו
רעו על ע"ג:

פירוש רעז
רעז על שבועת שוא:

פירוש רעח
רעח והעובר על השבועה חייב מיתה כחייבי מיתות ב"ד, שהרי השוה הכתוב עובר על השבועה לאיסור אשת איש, כתיב הכא, לא ינקה, וכתיב התם (משלי ו כט) כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה:

פירוש רעט
רעט כמ"ש, וישבעו להם נשיאי העדה (יהושע ט טו):

פירוש רפ
רפ כמו שאמר להם יהושע למה רמיתם אותנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאוד (שם שם כב):

פירוש רפא
רפא כן הוא החשבון, עיין סדע"ר פ' יב ופי"ג, ובסדר הדורות מאלף השלישי:

פירוש רפב
רפב ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב (ש"א כב יט):

פירוש רפג
רפג וכשהרג הכהנים הרג גם אותם:

פירוש רפד
רפד הוא יהונתן בן שאול אף שלא שמע השבועה:

פירוש רפה
רפה כי לא נזכר שמם במקרא:

פירוש רפו
רפו כן הוא (תנחומא א שלח, ותנחומא ב שלח אות א, במד"ר פ' טז א) "מי היו שנו רבותינו אלו פנחס וכלב":

פירוש רפז
רפז עיין יהושע יד י ובפי' הרד"ק והרלב"ג שם ובסדע"ר פי"א:

פירוש רפח
רפח כמש"כ ויבאו הנערים המרגלים (יהושע ו כג):

פירוש רפט
רפט כמ"ש, וישבע יוסף את בנ"י (ברא' נ כה):

פירוש רצ
רצ ופי' רש"י ז"ל "נשבע להרע לעצמו ולא ימיר שבועתו, ק"ו שאינה ממירה בדבר שאינה לרעתו":

פירוש רצא
רצא ואם הנביאים היו נשבעים בו ית', בעבור שהם דבקים בו, כמו שאמר ובו תדבק ובשמו תשבע (דבר' י כ) ואמר ונשבעת חי ד' באמת במשפט ובצדקה (ירמי' ד ב):

פירוש רצב
רצב בפ' יא:

פירוש רצג
רצג (בברא' ב ג):

פירוש רצד
רצד וכן פי' הח' ז"ל שם "ויברך אלהים, פי' ברכה תוספות טובה" ועיין באורי שם:

פירוש רצה
רצה כי כל ברכה הוא תוספת טובה, ויום השבת נוסף בטובת הנפש שיש לה מנוחה ביום זה מעסקי העוה"ז ותוכל להתעסק בחכמה ובדברי אלהים, ובזה יש לו יתרון מכל הימים:

פירוש רצו
רצו זה הוא ענין אחר יאמר מה שיבאר בענין השמיטה, פי' זה במזמור שיר ליום השבת:

פירוש רצז
רצז וסוף הפ' שם "ושמרו לעשות את כל דברי התורה" וכן פי' הח' ז"ל עה"פ "כי שמחתני ד' בפעלך" (תה' צב ה) "על דרך שנות השמיטה שישמעו כל התורה למען ילמדו ויראו", והוא לשון הפ' (דבר' לא יב) "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ד' אלהיכם":

פירוש רצח
רצח וכן אמרו חז"ל (ירושלמי שבת פט"ו ה"ג בשם ר' ברכיה בשם ר' חייא בר בא, ובפסי"ר פ' כג בשם ר' חגי בשם רשב"נ) לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהן בדברי תורה:

פירוש רצט
רצט וכן פי' הח' ז"ל שם "בעבור היות נשמת המשכיל בששת ימי המעשים מתבודדת בעסקי העולם, על כן היא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ונפלאותיו":

פירוש ש
ש והם דברים של מה בכך, אף בזה לא יתעסק לחנם:

פירוש שא
שא עיין שבת קנ ב מסקנא דג' שם:

פירוש שב
שב פי' ממצוא חפצך, בדברים שלא ידבר בשבת בחפצו והם הדברים שצריך לעשותם בחול:

פירוש שג
שג מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל:

פירוש שד
שד עיין למעלה אות קעו:

פירוש שה
שה והוא דעת אריסטו וסיעתו, המאמינים בקדמות העולם, עיין ס' הירח, לר' אבא מרי ב"ר משה הירחי פ' שביעי:

פירוש שו
שו מה שאמר, לא תעשה כל מלאכה אתה:

פירוש שז
שז וכן אז"ל (שבת קכא א) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך:

פירוש שח
שח כן הוא הגי' הישרה, וכן הוא במג"ט ובמק"ג ד' ווארשא, ובחומשי רש"נ וכן בשארי דפוסים "וככה ועבדך ואמתך שהוא חייב וכו' " ואין לו מובן כלל:

פירוש שט
שט ועליך לשמרם ולמנעם מעשות כל מלאכה אפילו לאחרים:

פירוש שי
שי כן פי' הח' ז"ל למעלה כ א, שדברות השניות פירשם משה, ועיין אות פו שם:

פירוש שיא
שיא ע"כ כתב משה בשנייה ג"כ הגר:

פירוש שיב
שיב כמ"ש ולא תעשו מכל התועבות האלה האזרח והגר הגר בתוככם (ויקרא יח כו):

פירוש שיג
שיג כמ"ש ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם (שם יז י):

פירוש שיד
שיד וכן יאמר והיה אם שמוע תשמעון אלי נאם ד' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת, ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בו כל מלאכה וגו' וישבה העיר הזאת לעולם (ירמי' יז, כד, כה):

פירוש שטו
שטו כי שבת מורה על החדוש:

פירוש שטז
שטז עיין למעלה אות פג בבאורי:

פירוש שיז
שיז כי השם קדשו:

פירוש שיח
שיח כן הוא (מכילתא יתרו פ"ז, פסחים קו א) "לקדשו, קדשהו בברכה, מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו, אין לי אלא ליום, קדושה ללילה מנין ת"ל ושמרתם את השבת", פי' שביום מכוון על הקידוש שבכניסתו ובלילה מכוון על הקידוש שביציאתו והוא ההבדלה, ועיין מדות סופרים שם:

פירוש שיט
שיט כי מקדשין על הפת במקום שאין יין, והאי דדריש זכרהו על היין אסמכתא בעלמא הוא, ומה שאמר למי שאינו נזיר, כן הוא בג' (נזיר ג ב) מיין ושכר יזיר (במד' ו, ג) "לאסור יין מצוה כיין הרשות "מאי היא, קדושתא ואבדלתא" ועיי"ש ד' א בתוס' ד"ה, מאי היא:

פירוש שכ
שכ יין לקידוש:

פירוש שכא
שכא רשות:

פירוש שכב
שכב וכן הוא (מכילתא פ"ז) וכן פי' רש"י ז"ל "לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים":

פירוש שכג
שכג הנקרא גר תושב ועיין קרני אור:

פירוש שכד
שכד פי' לצרכינו:

פירוש שכה
שכה בברא' ב ג:

פירוש שכו
שכו וגם בכיבוד או"א, לפי שהם שותפים עם ד' ביצירתו, וכל הנוגע בכבודם כאילו אינו מכבד השם:

פירוש שכז
שכז הוא פועל עובר ואיננו בודד:

פירוש שכח
שכח אם יכבד האבות הן יהיו סבה, מתיך סבתם יאריכון ימיך, כלומר האבות מאריכים ימיך:

פירוש שכט
שכט והם יוצאים:

פירוש של
של נמצא שהאבות הסבו לך אריכות ימים:

פירוש שלא
שלא ובמג"ט יגרוס "על הארץ הטובה" (דבר' ח י) וכ"ה בבא"י, וטעות הוא:

פירוש שלב
שלב כוונתו על כלל האומה שלא יגלו מעל אדמתם, והנה השכר הזה איננה על היחיד אלא לצבור אעפ"י שהמצוה היא לכל יחיד ויחיד:

פירוש שלג
שלג כי זה מהעבירות החמורות שיספר שם:

פירוש שלד
שלד ההפוך מכבוד:

פירוש שלה
שלה הח' ז"ל יפרש הטעם למה חייב הכתוב (למטה כא יז ויקרא כ, ט) מיתה על המקלל ולא חייב מיתה על המקלה:

פירוש שלו
שלו אבל המקלל ישמעו השומעים ויעידו עליו ויחייבוהו מיתה:

פירוש שלז
שלז דבר' כז טז:

פירוש שלח
שלח כי הוקש כבודם לכבוד המקום:

פירוש שלט
שלט במקומות רבים בתלמוד ועיין פסי"ר פ' כג י הדברות פ' רביעייתא:

פירוש שמ
שמ הטעם האב והאם אם יכבדם יאריכון ימיו:

פירוש שמא
שמא ופי' הח' ז"ל, כי ימי האדם אינם קצובים רק הם כפי הטבע, והטבע יתגבר ויעמוד כפי המעשים הנכונים והעד "למען יאריכון ימיך":

פירוש שמב
שמב בפסוקים הקודמים יאמר רק חזק לבלתי אכול הדם, כי הדם הוא הנפש (דבר' יב כג) ויסיים אח"כ לא תאכלנו למען ייטב לך (שם שם כה) ואמרו ז"ל (מכות כג ב) "אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן, הפורש מהן על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו, ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות":

פירוש שמג

שמג ופי' הח' ז"ל (ויקרא יט טז) "המלשין נקרא כן, מפני שהרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה, והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה, וכו', וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות ודואג האדומי לעד":

פירוש שמד

שמד ואין נכנס בכלל זה הריגת אדם על עבירה בבי"ד, כי כתוב שופך דם האדם באדם דמו ישפך (ברא' ט ו) מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ י):

פירוש שמה

שמה כ"ה הפ' בויקרא כ י, "ואיש אשר ינאף את אשת איש, אשר ינאף את אשת רעהו, מות יומת הנואף והנואפת", ורש"י ז"ל פי' כאן אין ניאוף אלא באשת איש, והביא ראיה מסוף הפ', מות יומת הנואף והנואפת, והח' ז"ל הביא מאמצע הפ', ועיין מקו"ב רש"י:

פירוש שמו

שמו לחזור ולומר אשת רעהו:

פירוש שמז

שמז וכן פי' הח' ז"ל שם, כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע, והנה הכתוב יפרש שעשה מעשה גדול וחייב מיתה כמו שהזכיר אביו ואמו קלל, להודיע גודל העון:

פירוש שמח

שמח שעשה מעשה רע ועבירה גדולה:

פירוש שמט

שמט מלת נאוף נאמרת לכל שכיבה, בין היות האשה בעולה, בין היותה פנויה:

פירוש שנ

שנ והוא משל לע"ג, וכן יאמר, וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דבר' לא טז) כי הזנות והנאוף יבואו זו תמורת זו וענינם אחד:

פירוש שנא

שנא והנה כל מי שיש בו שכל ירחיק מזה הענין המכוער והמנוול, כי הוא חרפה עלינו:

פירוש שנב

שנב גם זה נקרא זנות:

פירוש שנג

שנג וע"ז אחז"ל (יבמות כב ב) מעות לא יוכל לתקן (קהלת א טו):

פירוש שנד
שנד מין בשאינו מינו:

פירוש שנה
שנה הגאון ידע איך לחלק ולחשוב מן הקל אל החמור:

פירוש שנו
שנו וכן יאמר הכתוב שם בסיומו כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם (ויקרא יח כט) והוקשו כל העריות לנדה (יבמות נד ב):

פירוש שנז
שנז שם בפ' אחרי (ויקרא יח כא) יאמר בשם הגאון כי שמונה מעלות יש לעריות וכן הוא בפי' הקצר כאן, והניח מזה החילוק שלשה שהם האם והאחות והבת, שאין להם היתר לעולם, וכאשר יחשוב כאן ששה מעלות, הי"ל תשע מעלות,

פירוש שנח
שנח הלוקח בסתר ממון מחבירו, ודעתו שיהיה שלו נקרא גנב, וכן פי' (העקרים מאמר ג פ' כו) ושישמור ממונו וזהו לא תגנוב כפי פשט הכתוב:

פירוש שנט
שנט שהוא חייב מיתה כמו הרוצח והנואף:

פירוש שס
שס ענשם אחד:

פירוש שסא
שסא כמ"ש וַיְגַנֵּב אבשלום את את לב אנשי ישראל (ש"ב טו, ו):

פירוש שסב
שסב פי' כי דרך הלשון לומר לא תעיד עדות שקר:

פירוש שסג
שסג והוא תאר, והטעם אם אתה עד שקר לא תענה ברעך:

פירוש שסד
שסד פי' ויש בכלל הזה שלא יכחש בעמיתו:

פירוש שסה
שסה ופי' העיד:

פירוש שסו
שסו פי' אפילו אם מצאנוהו בלי בי"ת פי' כמו בבי"ת, שכינוי המ"ם של מלת יענם, פי' יענה בם:

פירוש שסז
שסז הכ"ף של הכינוי במקום בי"ת, וכאלו אמר נגענו בך:

פירוש שסח
שסח כדין עד זומם:

פירוש שסט
שסט פי' אצל השלשה לאוין לא נזכרו מלת "רעך":

פירוש שע
שע צ"ל "כמו":

פירוש שעא
שעא אצל לא תענה ואצל לא תחמוד מלת "רעך" והרדי"א כתב "בעבור ששלשה הראשונים מהם היו מהמצות שנצטוו עליהם בני נח, ולכך לא אמר כאן בהם מלת רעך, רוצה לומר לא תרצח את רעך, לא תנאף אשת רעך, לא תגנוב מאשר לרעך, לפי שכבר היה כל העולם מוזהר עליהם":

פירוש שעב
שעב עיין אות שנז:

פירוש שעג
שעג פי' לא תענה ברעך בהיותך עד שקר, לא תענה ברעך מְשַקֵר:

פירוש שעד
שעד והוא ג"כ בכלל הלאו הזה:

פירוש שעה
שעה פועל יוצא:

פירוש שעו
שעו שהיא ג"כ יוצאה:

פירוש שעז
שעז פי' מה שלא יתאוה:

פירוש שעח
שעח פי' כמו שאפשר הדבר למי שיש לו דעת שיתאוה שיהיה לו כנפים לעוף השמים:

פירוש שעט
שעט ע"כ לא יתאוה לה:

פירוש שפ
שפ וכן פי' הח' ז"ל שם "וענין חלקו, החלק שיצא בגורלו מן השמים כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני", והוא בג' (מו"ק כח א) ושם "חיי בני ומזוני":

פירוש שפא
שפא ונאמר בדברות האחרונות לא תתאוה (דבר' ה יח) במקום לא תחמוד:

פירוש שפב
שפב מאחר כי השם אסרה לו:

פירוש שפג
שפג ודבור אנכי ולא תחמוד הם מפתחות לכל שאר המצות:

פירוש שפד
שפד כן דעת הח' ז"ל כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות:

פירוש שפה
שפה עיין למעלה אות קמו, והנה הדבור הראשון הוא הש"י, והתשעה כנגד תשעה גלגלים, ז' כוכבי לכת, ולמעלה מהם גלגל שמיני אשר בו לפי דעת הקדמונים כל שאר הכוכבים הקימים במקום אשר נראה ברקיע השמים, ולמעלה מכולם גלגל תשיעי שאין בו כוכב כלל, והוא נקרא גלגל היומיי והוא מקיף בכל יום את פני הארץ בי"ב שעות היום ממזרח למערב, ובי"ב שעות הלילה יסוב לאחורי הארץ מצד אחר ממערב למזרח, ובהקיפו זה יכריח גם את כל הכוכבים והגלגלים האחרים הנמצאים בתוך גבולו להקיף עמו את הארץ ממזרח למערב, ומסבובו זה הנעשה במהירות גדולה ומרוצה חזקה יתהוו השתנות היום והלילה וחלופם התמידי ועיין למעלה ג טו קרני אור הערה לב:

פירוש שפו
שפו ובמקח"מ "תנועתם":

פירוש שפז
שפז לפי שתנועתו הפך תנועת שאר הגלגלים, שכל הגלגלים סובבים מן המערב למזרח וזה סובב מן המזרח למערב:

פירוש שפח
שפח עיין אות שפד:

פירוש שפט
שפט כנגד גלגל השמיני:

פירוש שצ
שצ הם ז' כוכבי לכת **שצ"ם חנכ"ל**:

פירוש שצא
שצא הוא גלגל המזלות:

פירוש שצב
שצב עיין למעלה אות רד:

פירוש שצג
שצג כמש"כ שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, המוציא במספר צבאם וגו' (ישעי' מ כו):

פירוש שצד
שצד ובמקח"מ "כוכבים ומזלות":

פירוש שצה
שצה עיין בס' (שמים חדשים להרדי"א העיון השני שאלה ד):

פירוש שצו
שצו ובמקח"מ "חסרי דעת":

פירוש שצז
שצז ובמקח"מ "שבתאי" הוא הכוכב השביעי, ונקרא שבתאי בעבור שמקיף את הארץ לאט לאט, בזמן יותר מכ"ט שנה, עד שנראה כאלו הוא שובת ואינו הולך כלל:

פירוש שצח
שצח לכל אחד מכוכבי לכת ייחדו הקדמונים ממשלת יום אחד בשבוע וסדורן **חל"מ כצנ"ש** יום א לחמה, ב ללבנה, ג למאדים, ד' לכוכב מערקור, ה לצדק, ו לנוגה, ז לשבתאי וכאשר יורו ע"ז גם שמות רוב ימי השבוע בלשון צרפת, וקצת משמותם בלשון אשכנזית:

פירוש שצט
שצט ועיין רש"י שבת קכט ב ד"ה "דקיימא ליה", ביתר ביאור "כשנתלו המאורות והמזלות שעה ראשונה של ד' בשבת שימש שבתאי, ובשניה צדק, ואחריו מאדים, ואחריו חמה, ואחריו נוגה, ואחריו כוכב, ואחריו לבנה, נמצאו ז המזלות לז' השעות וחוזרים חלילה לעולם":

פירוש ת
ת סימני מזלות המשמשין בתחלת לילי השבוע **כצנ"ש חל"ם** מוצאי שבת שעה ראשונה שלו כוכב, תחלת ליל שני צדק, ליל שלישי נוגה, ליל רביעי שבתאי, ליל חמישי חמה, ליל ששי לבנה, ליל שביעי מאדים:

פירוש תא
תא כן הוא בג' (פסחים קיב ב) לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות, מפני וכו':

פירוש תב
תב ובמקח"מ "שני אלו המזיקים":

פירוש תג

תג ובמקח"מ "רק ביום השבת", והטעם כי מאדים מושל בליל שבת ויום ג, ושבתאי מושל יום שבת וליל ד, נמצא בליל שבת מאדים וביומו שבתאי:

פירוש תד

תד עיין ברא' ב ג ובבאורי שם:

פירוש תה

תה ובמקח"מ "מי שהוא חייב בכבודו" וכן הוא בדרז"ל (שבת קנו א) האי מאן דבצדק יהי גבר צדקן, אר"נ ב"י וצדקן במצות:

פירוש תו

תו וכן הוא בדרז"ל (שבת שם) "האי מאן דבמאדים יהא גבר אשיד דמא, א"ר אשי אי אומנא אי גנבא, (ופי' רש"י ז"ל גנבא לסטים ההורג נפשות) אי טבחא אי מוהלא":

פירוש תז

תז וכן דעת הח' ז"ל:

פירוש תח

תח ובמקח"מ "על משכב וזנות" וכן הוא בדרז"ל (שבת שם) האי מאן דבכוכב נוגה יהי גבר עתיר וזנאי יהי:

פירוש תט

תט גלגל חמה:

פירוש תי

תי והגנבה נאמר ג"כ על הגזל והעושק באשר הוא לקיחת נכסי האדם שלא ברצונו:

פירוש תיא

תיא וכן הוא בדרז"ל (שבת שם) "האי מאן דבחמה יהי גבר זיותן, יהי אכיל מדיליה, ושתי מדיליה, ורזוהי גליין, אם גניב לא מצלח" (ופי' רש"י ז"ל זיותן כשמש המאיר, אכיל מדיליה כשמש שאינו מסיג גבול רעהו למשול בלילה):

פירוש תיב

תיב הוא גלגל "כוכב" וקרא אותו "כוכב חמה" לפי שהוא סופר של חמה, וכן הוא בדרז"ל (שבת שם) האי מאן דבכוכב, יהי גבר נהיר וחכים משום דספרא דחמה הוא (ופי' רש"י ז"ל הוא סופר של מזל חמה לכתוב דרך הלוכו ותקופותיו, ומצוי אצלו תמיד) ועיין מהרש"א שם, וכן ציירו אותו הקדמונים כאדם אוחז עט בידו וכותב, וקראו לו ג"כ "כותב":

פירוש תיג
תיג כי יש לו כח על הלשון לגלות סוד ולעורר ריבות ורגנים קטטות ומריבות:

פירוש תיד
תיד וכן הוא בדרז"ל (שבת שם) האי מאן דבלבנה יהי גבר סביל מרעין, בנאי וסתיר, סתיר ובנאי, אכיל דלא דיליה, ושתי דלא דיליה (ופי' רש"י ז"ל כלבנה המסגת גבול החמה למשול אף ביום):

פירוש תטו
תטו כי בעבור שהחמשה ההרגשות מתחברות במקום אחד, והוא הנקרא החוש המשותף ישימו העבריים האחת תחת האחרת כמ"ש ראה ריח בני (ברא' כז כז) עיין באורי שם ועיין למעלה ה כא, ולמטה כח לז ובבאורי שם:

פירוש תטז
תטז פי' כי קולות וברקים שמעו, אבל קול שופר לא נשמע עדיין שיצא מן השמים:

פירוש תיז
תיז ולא נתפזר העשן ולא יצא חוץ מההר:

פירוש תיח
תיח לידע כמה אמות, לכן אמר אמות סתם:

פירוש תיט
תיט כן הוא (מכילתא יתרו פ"ט) אין נוע אלא זיע שנאמר, נוע תנוע ארץ (ישעי' כד כ) וכן פי' רש"י ז"ל, אין נוע אלא זיע (מלשון זיע ורתת):

פירוש תכ
תכ אך הוא מגזרת נע ונד, ואיננו מגזרת זעו:

פירוש תכא
תכא עיין למעלה יט יז:

פירוש תכב
תכב וכן פי' הרשב"ם:

פירוש תכג
תכג וישמיעם כל המצות מפיו:

פירוש תכד
תכד אף כאן צ"ל "בעבור נסות":

פירוש תכה
תכה הכוונה רצה אלהים לנסותכם בכל מיני נסיון ובחינה התשמרו מצותיו:

פירוש תכו
תכו ויסיים אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים:

פירוש תכז
תכז נוספה בו למ"ד שפי' ג"כ בעבור:

פירוש תכח
תכח לדעתי צ"ל "כמו":

פירוש תכט
תכט שלשה משרתים הלמ"ד, והמ"ם, והב':

פירוש תל
תל בן ארבע אותיות:

פירוש תלא
תלא ובמקח"מ "עיני האדם לראותו" והענין כי הכבוד מסתתר ומתעלם אפילו מן המלאכים המשרתים וזשה"כ ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו (תה' יח יב):

פירוש תלב
תלב עיין בפי' הח' ז"ל (דבר' ה ה):

פירוש תלג
תלג עיין (למטה לג כא) וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל "ודברי פי חכם חן":

פירוש תלד
תלד ואמר דרך משל כאלו יעמדו רגלי המקום על ההר ההוא:

פירוש תלה
תלה וכן פי' הרמב"ן, כי השם בשמים וכבודו על הר סיני:

פירוש תלו
תלו ושם פי' הח' ז"ל "וטעם היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם":

פירוש תלז
תלז כן דרך המקרא:

פירוש תלח
תלח שכתוב פעמים בפ' יד:

פירוש תלט
תלט ואמר אתי, כלומר אעפ"י שתהיה כונתכם לעבודתי:

פירוש תמ
תמ וחשבו שיהיה אמצעי, כי המה לא כחשו בד':

פירוש תמא
תמא עיין בפי' הח' ז"ל למטה לא יח:

פירוש תמב
תמב ר"ל מה שמזהיר עוד הפעם אלהי זהב כי ידע בתחלה שיעשו ככה:

פירוש תמג
תמג וכן הוא לפי הניקוד, לא תעשו דבר לשתפו עמי:

פירוש תמד
תמד ואין לך צורך לאמצעי כלל:

פירוש תמה
תמה הם אומרים שהצורות תליצנה בעדם מול השם:

פירוש תמו
תמו ואין לשנינו צורך בזה:

פירוש תמז
תמז הטעם שציוה מזבח אבנים:

פירוש תמח
תמח וכן דעת הרשב"ם:

פירוש תמט
תמט צ"ל "ותְמֹרות":

פירוש תנ
תנ שם לג כא פי', בעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם ע"כ צורת הכרובים עיי"ש

דעתו:

פירוש תנא
תנא טעמו שיהיה במקום שפל לא על ראשי ההרים כמנהג העמים, ועיין מורה פ'

מ"ה מהח' הג':

פירוש תנב
תנב וצריכים אנחנו לפרש ג"כ שהוא בנוי על האבנים ואין זה פירושו:

פירוש תנג
תנג כי מזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן:

פירוש תנד
תנד ומפני מה יקרא מזבח אדמה:

פירוש תנה
תנה ושני שמות יש לו:

פירוש תנו
תנו ר"ל אילו היה כן הפי' ממזבח אדמה:

פירוש תנז
תנז שיניחו בחללו אבנים ואין זה פירושו:

פירוש תנח
תנח כמש"כ ובנית שם מזבח לד' אלהיך מזבח אבנים (דבר' כז ה) ופי' שיהיה בנוי מאבנים:

פירוש תנט
תנט דעתם שהמזבח שבנאו משה תחת ההר היה קודם מ"ת, וכן ביאת יתרו היתה קודם מ"ת והיא דעת ר' יהושע:

פירוש תס
תס והיא דעת ר' אליעזר המודעי ועיין (למעלה יח א) ובבאורי שם:

פירוש תסא
תסא כדעת ר' יהושע וגם לפני מ"ת בנה המזבח:

פירוש תסב
תסב וזה היה קודם מ"ת, וכן בנין המזבח היה קודם מ"ת:

פירוש תסג
תסג וכן דעת הח' ז"ל (למעלה יח א):

פירוש תסד
תסד והוא ספר הברית:

פירוש תסה
תסה שאמר לו אחר עשרת הדברות:

פירוש תסו
תסו כי בתחלה אמרו רק נעשה:

פירוש תסז
תסז פי' שחוזר על עולותיך ואת שלמיך, ועיין התוה"מ ויקרא סי' טז:

פירוש תסח
תסח ויחשוב שם עולות חטאות ואשמות:

פירוש תסט
תסט ויאמר כי זביחה לא נאמרה אלא אצל שלמים:

פירוש תע
תע פי' שיביא ראיה כי הוא כמו עולה וזבחים שכל אחד דבר בפני עצמו:

פירוש תעא
תעא ונאמר לשון זביחה גם על העולות:

פירוש תעב
תעב ר"ל אשכין שכינתי בתוככם ויתברכו מעשיכם:

פירוש תעג
תעג הורה דבר קל שדי לו במזבח אדמה:

פירוש תעד
תעד המלות "ואם מזבח אבנים" המה ציון ראש הפסוק, והח' ז"ל לא יפרש עוד אותם, וידבר עוד ממזבח אדמה שבפ' הקודם:

פירוש תעה
תעה בתחתית ההר כמבואר למטה כד ד:

פירוש תעו
תעו כמ"ש ויקח ספר הברית וגו' ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית (שם שם, ז ח) זה המזבח היה מזבח אדמה:

פירוש תעז
תעז עתה יפרש "ואם מזבח אבנים":

פירוש תעח
תעח והוא המזבח שבנה יהושע, וכן כתוב אז יבנה יהושע מזבח לד' וגו' ככתוב בס' תורת משה מזבח אבנים שלמות אשר לא הניף עליהן ברזל, ויעלו עליו עלות לד' ויזבחו שלמים (יהושע ח לא לב):

פירוש תעט
תעט וזה יהיה אחרי התישבך בארץ, כי במדבר עשו מזבח נחשת כדי שיוכלו להעתיקו עמהם בלכתם במדבר **ואם** ענינו כאשר, פי' כשיגיע הזמן לעשות לי מזבח אבנים:

פירוש תפ
תפ כי לא שב אל המזבח, אלא על האבנים ולז"א לשון רבים, ואבן ל"נ בכ"מ, ע"כ אמר "אתהן" בנו"ן סי' נקבה:

פירוש תפא
תפא שפי' משרתו שירות נער:

פירוש תפב
תפב אף כאן חסר בנין וצ"ל בנין גזית:

פירוש תפג
תפג ופי' אבני כריתה, כלומר אבנים נפסלות:

פירוש תפד
תפד כמו שהם בתמונתם הטבעית, ולא יתנו בהן צורה מלאכותיי:

פירוש תפה
תפה נקרא חרב ע"ש שהוא הכלי המוכשר ומוכן להחריב דברים:

פירוש תפו
תפו והוא המקבת שמסתתין בה האבנים:

פירוש תפז
תפז בויקרא ז יח, פי' הח' ז"ל על "פגול" כדברי המתרגם ארמית, ודעתו על אונקלס שתרגם "מְרָחֵק יְהֵי":

פירוש תפח
תפח כי א"א שיהיה מדבר אחד קצתו קדש וקצתו חול, ובפרט אם יחולל עוד מהנכרת לע"ג:

פירוש תפט
תפט וכמו שהקרבן מכפר ואם נשאר ממנו יהיה פגול, כך המזבח הבנוי והכהן מכפר עליו, אין מן הראוי שהנשאר מהבנין יהי' לתשמישי חול:

פירוש תצ
תצ ענינו הכריתה והסתות:

פירוש תצא
תצא הוא שת"נ לכלי זין חד כורת ומשחית:

פירוש תצב
תצב שפי' כל אחת ואחת מהן צעדה על החומה, וכן יאמר פה על כל אבן ואבן:

פירוש תצג
תצג מה שאמר "וחרבך הנפת":

פירוש תצד
תצד המוטוט כתב וז"ל "בפ' צו כתב (בנדפסים שלפנינו לא נמצא) וז"ל "וכן אבני המזבח שאחר שהן קדושות אין כבוד שישאר מהן לחול ע"כ אבנים שלמות תבנה, והטעם שהוא מקום נכבד ליזהר בכבודו ובטומאתו, כי הכהן מכפר עליו אחת בשנה, שנאמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה (למטה ל, י)":

פירוש תצה
תצה וזה שרשו "עלה":

פירוש תצו
תצו כן פי' בן זוטא:

פירוש תצז
תצז פי' בשוא תחת הנו"ן שהיא פ"א הפועל:

פירוש תצח
תצח ושוא תחת המ"ם:

פירוש תצט
תצט ושרשו "עלה" ונקראו מעלות לפי שאדם עולה מהן:

פירוש תק
תק ר"ל מזבח הנבנית לשמי:

פירוש תקא
תקא בן זוטא פי' שהוא על משקל "נעל" והיה יכול לומר על משקל נער, או שער, אך אמר על משקל נעל בדרך בזיון, וע"כ אמר הח' ז"ל עליו זה המשל כדי לבזותו:

פירוש תקב
תקב ובקצת ספרים כתוב "למשפחתו ומחברתו":

פירוש תקג
תקג עיין אות תצט:

פירוש תקד
תקד והוא משום בזיון:

פירוש תקה
תקה עיין למטה כז א:

פירוש תקו
תקו עיין (זבחים סב ב, מדות פ"ג מ"ג) וכתב הרמב"ם (פ"א מה' ביהב"ח ה' יז) "בונין כמו תל בדרומו של מזבח, מתמעט ויורד מראש המזבח עד הארץ והוא הנקרא כבש":

פירוש תקז
תקז כי המכחישים אמרו שלא היה כבש עיין בפי' הח' ז"ל (למטה כז א) והחכמים האחרונים שלהם, ר' אהרן הראשון (המבחר סוף פ' יתרו) וכן ר' אהרן האחרון (כתר תורה סוף פ' יתרו) הודו כי דברי חז"ל אמת ואמרו "ונכון הוא מה שאמרו בעלי הקבלה שהיה כבש נבנה במזבח חלק לא מעלות מעלות" פי' שהיה במזבח כבש חלק ומשופע והיו עולים עליו בדרך הליכה ולא בדילוג ובהרחבת הפסיעה כבמעלות:

פרק כא

פירוש א
א וכמו שיבאר:

פירוש ב
ב למעלה כ כ:

פירוש ג
ג שם במשנה תורה:

פירוש ד
ד מעשרת הדברים:

פירוש ה
ה שלא ישתפו עמו אלהים אחרים:

פירוש ו
ו למטה כג כד "כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבותיהם" תוכן דעתו בזה כי מה שאמר ואלה המשפטים עם וי"ו, לפי שתחלת דברי השם אחר עשרת הדברים כאשר נגש אל הערפל וצוה שלא יעשו עמו אלהי כסף ואלהי זהב עד סוף זאת הפרשה הוא פרשה אחת, ר"ל תחשב בפרשה אחת, בעבור היות כל הענין נמשך כמו שבאר הח' ז"ל ולפיכך אמר ואלה עם וי"ו:

פירוש ז
ז עיין בפי' הקצר למעלה יט ז ובבאורי שם:

פירוש ח
ח וכן יאמר (ויקרא יט ב, דברים טז יח) אעפ"י שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה, יש כדמות דרש להדבק הפרשיות:

פירוש ט
ט והם החמשה דברות האחרונות שבין אדם לחבירו:

פירוש י
י בפ' ב:

פירוש יא
יא בפ' ז:

פירוש יב
יב המקלל אביו ואמו (פ' יז):

פירוש יג
יג בין מכה אביו למכה רעהו:

פירוש יד
יד בפ' ב:

פירוש טו
טו אם הכה עין חבירו, או עין עבד עברי, צריך לשלם לו דמי עינו, ואם הכה עין עבדו כנעני החמירה התורה על האדון שיוציאנו לחפשי (פ' כו):

פירוש טז
טז בפ' כח:

פירוש יז
יז שישלם שלשים שקלים:

פירוש יח
יח בפ' לד, ובפ' לז:

פירוש יט
יט עיין בפ' החו' ז"ל שם ובבאורי:

פירוש כ
כ כב ד:

פירוש כא
כא שם פ' ה:

פירוש כב
כב שם פ' ו:

פירוש כג
כג שם פ ט:

פירוש כד
כד שם פ' יג:

פירוש כה
כה עיין (מכילתא משפטים פ' יז) שמדבר בנערה שהיא ברשות אביה עיין התוה"מ

שם:

פירוש כו
כו ופי' החו' ז"ל שם "כי ההוה לפתות את הנערות שאין דעתם שלמה":

פירוש כז
כז שם פ' יז:

פירוש כח
כח וכן פי' החו' ז"ל שם:

פירוש כט
כט שם פ' יח:

פירוש ל
ל וכן פי' החו' ז"ל שם:

פירוש לא
לא ופי' החו' ז"ל "וישתחו ישראל ובנות מואב":

פירוש לב
לב שם פ' כ:

פירוש לג
לג וכן פי' החז"ל בפי' הקצר שם:

פירוש לד
לד ועיין מכילתא שם פ' יח, דעת ר' ישמעאל, שאלמנה ויתום בא לדוגמא ר"ל כל החלשים והנדכאים כמו אלמנה ויתום:

פירוש לה
לה שם פ' כד:

פירוש לו
לו עיין בפ' החז"ל שם:

פירוש לז
לז שם פ' כח:

פירוש לח
לח שם:

פירוש לט
לט שם פ' כט:

פירוש מ
מ אתה ואחרים גם נשמע מזה כאילו כתיב לא תאכלו:

פירוש מא
מא וכן הוא (מכילתא שם פ' כ) הרי אזהרה למקבל לשון הרע:

פירוש מב
מב וכן פי' שם החז"ל, לבל תחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל:

פירוש מג
מג למטה כג, ד ה:

פירוש מד
מד עיי"ש בפי' הקצר:

פירוש מה
מה כי כן סיים שם, ושם אלהים אחרים לא תזכירו, וכן פי' הרמב"ן ז"ל "ועל דרך הפשט טעמי, בכל אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו":

פירוש מו
מו אנכי, והוא אמונת היחוד:

פירוש מז
מז עיין למעלה כ א, קרני אור הערה כ:

פירוש מח
מח בעת הצווי על לוחות האחרונות (למטה לד א) וחזר שם על כל הצווים הנאמרים בפ' הזאת מן שמר לך (שם פ' יא) עד ראשית בכורי (שם פ' כו):

פירוש מט
מט כמ"ש ולא יראו פני ריקם (למטה כג טו):

פירוש נ
נ שם פ' יט:

פירוש נא
נא עיין בפי' החז' ז"ל שם וברמב"ן (למטה לד כו):

פירוש נב
נב פי' ואין צורך לדרוש סמיכת הפסוקים זה לזה:

פירוש נג
נג עיין למעלה אות ח:

פירוש נד
נד עתה יתחיל לפרש:

פירוש נה
נה ואח"כ משפט האמה ששניהם נכללים בלאו לא תרצח, הדבור הראשון מחמשה דברות האחרונים שהם בין אדם לחבירו:

פירוש נו
נו כן הוא (מכילתא משפטים פ"א) בבן ישראל הכתוב מדבר, וכן פי' רש"י ז"ל "עבד שהוא עברי", ויהיה עברי תאר לעבד, לא נסמך אליו, הטעם עבד שהוא עברי:

פירוש נז
נז היא ישראלית:

פירוש נח
נח ובמכרוהו ב"ד הכתוב מדבר:
(נח*) כונתו לענן והקראים:

פירוש נט
נט פי' עבד עברי מישמעאל ועשו, בני אברהם שנקרא עברי, כמ"ש ויגד לאברם העברי (ברא' יד יג):

פירוש ס
ס שימכור אותה לאמה:

פירוש סא
סא שייחס הילדים לאשה ולא לאיש, נראה שזה העבד אינו ישראל, כי אם היה ישראל לא תשאר האשה וילדיה לאדוניה רק יצאו הילדים עם האב בצאתו:

פירוש סב
סב כי בישראל הזרע הולך אחר האב, ואם ישאר הילד אצל האדון לעבד אין הילד עברי:

פירוש סג
סג שפי' האמיתי אצלינו עד היובל:

פירוש סד
סד וזה לא יתכן כ"א על עכו"ם שכתוב עליהם, והתנחלתם אותם (ויקרא כה מו):

פירוש סה
סה מכל אלה הטענות הוכיחו החולקים כי העבד עברי אינו ישראל:

פירוש סו
סו איך יאמר עליו אחיך:
(סו*) ובבא"י "משמעות":

פירוש סז
סז כי לא יקרא אחיך כ"א ישראל:

פירוש סח
סח ובמקח"מ "והנכון שנקראו העברים ע"ש עבר בן שם, ע"כ הזכיר בפסוק אבי כל בני עבר, והנה אין ספק וכו':

פירוש סט
סט ובמקח"מ "שהיה":

פירוש ע
ע בן שלח בן ארפכשד בן שם:

פירוש עא
עא פי' בעבור עבר אמר הכתוב אבי על "שם" שהוא אבי כל בני עבר, לפי שיצא מעבר אברהם, שהיה טוב וגדול המעלה:

פירוש עב
עב ואם יחסו להפך לכנען שהוא פחות המעלה:

פירוש עג
עג וכן פי' (למעלה א טז):

פירוש עד
עד מאמר זה שב למ"ש, או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר:

פירוש עה
עה כי השם עברי וישראלי הכל אחד:

פירוש עו
עו ויביא ראיה:

פירוש עז
עז משה ואהרן:

פירוש עח
עח שמ"ש אלהי העברים, פי' מ"ש תחלה, כה אמר ד' אלהי ישראל:

פירוש עט
עט שממנו יצא אברהם:

פירוש פ
פ פי' א"כ ישתתפו עמנו וכו' שהם זרע אברהם:

פירוש פא
פא וזה הוא רק על צד ההרחבה בעבור היותם בבטן אחד, ובני ישמעאל ובני קטורה לא נקראו אחים לנו אפילו הם ממשפחת אברהם:

פירוש פב
פב ובמקח"מ "רק":

פירוש פג
פג כמ"ש וישלח משה מלאכים אל מלך אדום לאמר כה אמר אחיך ישראל (במד' כ יד):

פירוש פד
פד והוכרח להזכיר פה האחוה:

פירוש פה
פה בכדי שלא נטעה לחשוב שגם בני שעיר החרי בכלל הזה:

פירוש פו
פו הזכיר הכתוב גם פה האחוה על האכזריות שלו, וכמו שסיים שם "ושחת רחמיו" וגו' רחמי האח על אחיו:

פירוש פז
פז עתה יפרש:

פירוש פח
פח ובמקח"מ "והנה בכל המקרא לא מצאנו אדומי שיקרא עברי, ואף כי ישמעאל ובני קטורה שהם בני פלגשים, וכתוב, ושם אתנו נער עברי":

פירוש פט
פט על בני יעקב:

פירוש צ
צ הרי פי' הכתוב שעברי הוא יהודי ובמקח"מ "כי אלה העורים למה לא קראו לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו":

פירוש צא
צא אפילו נקרא אח עשו ליעקב עכ"פ לא נקרא יהודי, ובמקח"מ "ואין יהודי מי שאינו ממשפחת יהודה":

פירוש צב
צב ע"כ אמר מתיהדים, עיין (למטה אות קלט):

פירוש צג
צג ובמקח"מ "וזה עורון כי פי' שהיו מתיחסים אל יהודה, ואם פי' מתיהדים שחזרו אל דת יהודה":

פירוש צד
צד ויהיה פי' על העמים שהתיהדו ואינם מישראל:

פירוש צה
צה ובמקח"מ "אם כן יאמר מן עברי מתעבר" פי' כמו שדעתם לומר על יהודי מתיהד:

פירוש צו
צו פי' מה שכתוב (ויקרא כה לט מ) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך וגו' עד שנת היובל יעבד עמך, וזה בהכרח ישראל, א"כ הוא יעבד עד שנת היובל, וזה רחוק, והנה תוכן דבריו בזה, כי דעת המכחישים שאחיך העברי היינו שבא מעבר הנהר, ונכללו בזה בני עשו, ובני ישמאל וקטורה, ומצאנו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, והעבד מהם יעבד שש, והעבד מכל הגוים אשר סביבותיכם בו כתיב והתנחלתם אותם, והח' ז"ל השיב שמ"ש אלהי העברים פי' מ"ש תחלה כה אמר ד' אלהי ישראל, וכן הביא המכילתא הראיה מהפסוק הזה:

פירוש צז
צז ר"ל שאין החיוב שיעבוד שש שנים, רק שלא יעבוד יותר, כמו שאין החיוב בשש שנים תזרע שדך:

פירוש צח
צח כי חושבים שביעית לקנייתו:

פירוש צט
צט שם כתוב "מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך" ושם נאמר מקץ שנראה שפי' בסוף וכן תיוב"ע שם "מסוף שבע שנין":

פירוש ק
ק וכן פי' הח' ז"ל (דבר' ט א) על הפ' ויהי מקץ ארבעים יום, מקץ סוף או תחלת ארבעים, ושם טו א, על "מקץ שבע שנים תעשה שמטה" פי' בתחלת השנה, ועיין רמב"ן שם שהרחיב לבאר בזה:

פירוש קא
קא והוא יעבוד שש שנים, ובתחלת השנה השביעית יצא חפשי:

פירוש קב
קב כמש"כ, ונמכר לגר תושב עמך (ויקרא כה מז):

פירוש קג
קג וי"ג "ימכור":

פירוש קד
קד כי הנמכר מעצמו יש לו רשות למכור עצמו לשנים רבות ומועטות כרצונו, ולכן לא יצא בשביעי אלא במלאת שניו, או אם פגע בהם היובל:

פירוש קה
קה וכן הוא (סוטה כג א) האיש נמכר בגנבתו, ואין האשה נמכרת בגנבתה:

פירוש קו
קו עיין אות קסג:

פירוש קז
קז תיבת לחפשי הוא שם דבר של דרור כמו לחופש והיו"ד יתירה כמנהג הלשון:

פירוש קח
קח שהיו"ד נוסף בם:

פירוש קט
קט הלמ"ד של לחפשי נוסף:

פירוש קי
קי בלי למ"ד:

פירוש קיא
קיא שהיו"ד בא ליחס:

פירוש קיב
קיב שהוא כמו והשלישי אבשלום, אבל כאן יצא חפשי:

פירוש קיג
קיג ר"ל הלמ"ד והיו"ד הם משרתים למלת חופש:

פירוש קיד
קיד והיה יכול לכתוב "האהל" או "אהלי":

פירוש קטו
קטו ושב אל העבד:

פירוש קטז
קטז וכן פי' הרד"ק בשרש חנן:

פירוש קיז
קיז מלות "לא ידענו" ט"ס הוא (באר יצחק):

פירוש קיח
קיח שהמ"ם נוסף:

פירוש קיט
קיט פי' עברי כמוהו:

פירוש קכ
קכ ט"ס הוא וצ"ל "ואין עבד סמוך" ויהיה עברי תאר לעבד לא נסמך אליו:

פירוש קכא
קכא שהוא בא מבני עבר:

פירוש קכב
קכב שנקראים עברים מפני שהם מבני עבר:

פירוש קכג
קכג שהיה בן עבר:

פירוש קכד
קכד ביחוסו שהיה מבני עבר, ודתו שהיה עובד השם כמוהו:

פירוש קכה
קכה מבני עבר:

פירוש קכו
קכו כי היה רק ביחוס:

פירוש קכז
קכז יִקָּרֵא:

פירוש קכח
קכח כמ"ש (ברא' יב ט) ע"כ נקרא עברי:

פירוש קכט
קכט נקרא עברי:

פירוש קל
קל ופי' רש"י ז"ל שם, כגון פרעה לאברהם, ואבימלך ליצחק, ולבן ושכם ליעקב:

פירוש קלא
קלא כי כל המשפחה היו בעלי מקנה, והם הנקראים עברים, ועליהם נאמר זה:

פירוש קלב
קלב וכן פי' הרשב"ם מה שנאמר לאברהם, ועיין בפי' החז' ז"ל (ברא' מח כב) ובבאורי שם:

פירוש קלג
קלג וכן פי' החז' ז"ל שם:

פירוש קלד
קלד כן פי' יפת (הביאו בעל המבחר) שקראו הכתוב עברי בעבור שנכנס בדת ישראל והוא גר צדק:

פירוש קלה
קלה וכן כתב בעל המבחר שם, שאין טעם לזה:

פירוש קלו
קלו פי' ואלה המכחישים:

פירוש קלז
קלז פי הלא מרדכי נקרא איש ימיני על שם שבט בנימין וקראו הכתוב יהודי, וזה ראיה כי כל ישראל נקראו יהודים:

פירוש קלח
קלח ר"ל שהמלכים היו משבט יהודה, ומפני שמרדכי היה אדם גדול קראו על שם המלכות איש יהודי, ובפי' על (אסתר ב ה) פי' בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן (פי' כי נקרא היהודי בעבור היות שבט בנימין עם יהודה והמלכות היתה לשבט יהודה):

פירוש קלט
קלט עיין למעלה אות צב:

פירוש קמ
קמ עיין למעלה אות צו:

פירוש קמא
קמא כי לא יתכן להיות באופן אחר:

פירוש קמב
קמב עיין למעלה אות סא:

פירוש קמג
קמג עיין למעלה אות סג:

פירוש קמד
קמד ולא כן הוא כי הכתוב ידבר בעבד כנעני:

פירוש קמה
קמה בכל אופן שיהיה בין מוכר עצמו ובין מכרוהו ב"ד בין כך ובין כך יוצא בשש:

פירוש קמו
קמו עיין בג' (קדושין יד ב) פלוגתתם בזה, ומייתי שם, שהמוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש, מכרוהו ב"ד אינו נמכר אלא לשש:

פירוש קמז
קמז שם פי' "מצאנו כתוב בשלש שנים כשני שכיר (ישעי' טז יד) וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים וכו' וזה טעם משנה, כמו כפל וכו', והנה זה הכתוב יפרש כי ובשביעית יצא לחפשי חנם בתחלת השנה" ועיין ברשב"ם שם שישיג על הפי' הזה:

פירוש קמח
קמח עיין למעלה אות קטו:

פירוש קמט
קמט לא יחזיר לו כלום וכן פסק הרמב"ם (פ"ב מה"ע הי"ב) אפילו חלה והוציא עליו רבו הוצאות הרבה אינו חייב לו כלום שנאמר יצא לחפשי חנם, עיין למטה כא יא אות שיט:

פירוש קנ
קנ כמש"כ אחרי נמכר גאולה תהיה לו (ויקרא כה מח) ופי' הספרא שם, גאולה תהיה לו מיד אל תניחנו שיטמע:

פירוש קנא
קנא בלא גרעון כסף, כי על מנת כן קנהו שלא לעבדו רק שש שנים:

פירוש קנב
קנב כן הוא דעת מנחם (מחברת מנחם שרש גף) "אם בגופו יבא בגופו יצא" ופי' שלא בא גוף אחר עמו והוא אשתו:

פירוש קנג
קנג על משקל אחר והתי"ו לנקבה:

פירוש קנד
קנד כי משקלי השמות משתנים, ומלת גוף הוא שם:

פירוש קנה
קנה הוא דעת רש"י ז"ל:

פירוש קנו
קנו בעיני כל בעל כנף (משלי א יז) תיוב"ע "עַל פְּרְחָתָא דְגַפָּא" והרבוי, גדול הכנפים (יחז' יז ג) רַב גַּפִּין:

פירוש קנז
קנז ולשון בגפו, בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו:

פירוש קנח
קנח והוא ע"ד משל:

פירוש קנט
קנט וכן הוא דעת רבינו סעדיה (הגלוי שרש גף) שיפרש גפו, גבו, גוו שוים, שהם ממוצא בומ"ף והם קרובים:

פירוש קס
קס ובמקח"מ "כאשר אמר":

פירוש קסא
קסא פי', כי לא הוצרך הכתוב לומר ובשביעית יצא לחפשי, אחר שכבר אמר שש שנים יעבוד, אלא כפל דבריו, כמו כן כפל דבריו לומר בגפו יצא:

פירוש קסב
קסב וכן פי' הרדי"א, ועיין קרני אור:

פירוש קסג
קסג עיין אות קה:

פירוש קסד
קסד כן הוא (מכילתא משפטים פ"א, קדושין כב א ספרא בהר פ"ז) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קסה
קסה וכן פי' שם הח' ז"ל "על גפי כמו גבי, כי אותיות בומ"ף מתחלפות":

פירוש קסו
קסו והוא, האשה:

פירוש קסז
קסז אם הוא בעל אשה:

פירוש קסח
קסח בע"מ ב"י כתב שצ"ל בתואר השמות, והכבוד הוא להזכיר שם אדון בל"ר וכמו שיבאר:

פירוש קסט
קסט ולא יאמר קשים:

פירוש קע
קע צ"ל אֲדוֹנַי, הנו"ן בצירי, כמו, אדוֹנֵי הארץ (ברא' מב):

פירוש קעא
קעא צ"ל "ובכנוים אדוניו ולא אמרו אדונו" (ב"י):

פירוש קעב
קעב בחירק הנו"ן:

פירוש קעג
קעג בקמץ הנו"ן:

פירוש קעד
קעד אַדנָי בחירק הנו"ן ועיין (למעלה ג טו אות שעג ושעד):

פירוש קעה
קעה ר"ל שאסור לומר אֱלֹהַי, הה"א בחירק וצ"ל הה"א בפתח, ובהפסק הה"א בקמץ:

פירוש קעו
קעו לשון יחיד:

פירוש קעז
קעז ולא אמר לאלהיו לשון רבים בדרך כבוד, כי אם בל"י דרך בזיון, ועיין ברא' א א יהל אור אות מד:

פירוש קעח
קעח כן הוא (מכילתא משפטים פ"א) בכנענית הכתוב מדבר:

פירוש קעט
קעט כי הכנענים אסור להחיותם:

פירוש קפ
קפ לשון הפסוק שם "מן הגוים אשר אמר ד' אל בני ישראל לא תבאו בהם, והם לא יבאו בכם":

פירוש קפא
קפא ר"ל כי בפסוק שלמעלה כתוב, כי שלמה לקח נשים נכריות רבות מואביות, עמוניות, אַדמִית, צִדנִית, חִתִית, ואח"ז אמר, מן הגוים אשר אמר ד' וגו', וזה שב בלי ספק אל צדוניות, חתיות, כי מואביות ועמוניות מותרות, לכן אחר שזה העבד הוא ישראלי, הנה אשתו הנזכרת לא יתכן להיות כנענית, אבל היא מבני התושבים הגרים עמכם כעמון ומואב לא כנענים:

פירוש קפב

קפב פי' מה שכתוב אם אדוניו יתן לו אשה:

פירוש קפג

קפג ובמקח"מ "כי לא יתן אדם אשה רק מה שהיא ברשותו" וזה מדויק מן אומרו "יתן לו":

פירוש קפד

קפד ובמקח"מ "כי כל":

פירוש קפה

קפה לפי שהיתה אמם ממשפחה חשובה, ולא נבחרו בני משה, לפי שלא היתה אמם ממשפחה חשובה, וכן פה אעפ"י שהוא עברי, מאחר שאשתו היא מאומה אחרת אין ראוי לחוש להבנים שישארו אצל האדון ויהיו עבדים לעולם ועיין (למעלה ו כג) ובבאורי שם:

פירוש קפו

קפו כן הוא (מכילתא משפטים פ"ב, ספרי ראה על הפ' והיה כי יאמר אליך (דברים טו טז,) קדושין כב א):

פירוש קפז

קפז כאן יאמר אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני, ובדברים טו טז "כי אהבך ואת ביתך" מוסיף שיאהב גם בית רבו, והוא שרבו יש לו אשה ובנים, שהבית הוא האשה והבנים, וכן צריך שיהיה רבו אהבו, דכתיב כי טוב לו עמך (עיין ספרי שם):

פירוש קפח

קפח כי אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהיה בו כל התנאים המבוארים שם עיין (סנהד' עא א):

פירוש קפט

קפט והרמב"ן הביא פי' הח' ז"ל כי נקראו השופטים אלהים בעוד (צ"ל בעד וכ"נ מלשון הטור) שהם מקיימים משפט אלהים בארץ, וכן הטור על התורה הביא פי' הח' ז"ל שיקראו השופטים והדיינים אלהים, בעבור שמקיימין משפטי אלהים בארץ:

פירוש קצ

קצ כי מה שצוה שירצע את אזנו בדלת ובמזוזה לפי שדייני ישראל היה מנהגם לישב בשער המדינה שיש לה דלתים ובריח:

פירוש קצא
קצא פי' שההגשה תהיה אל מקום הדלת, או אל מקום המזוזה, אבל הרציעה צריכה להיות בדלת כמש"כ ונתת באזנו ובדלת (דבר' טו יז):

פירוש קצב
קצב כדי לפרסם הדבר לעיני כל העוברים שמשתעבד עצמו בשביל שפחה כנענית, ושעליו לגמור עבודתו עד היובל:

פירוש קצג
קצג וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש קצד
קצד והמפרשים שם יפרשו כל ימי חייו:

פירוש קצה
קצה ויפרש שם מועד ג"כ זמן (עיין רד"ק שרש יעד) ופי' שאין זמן מזמני ישראל ארוך ממנו, והוא הזמן היותר ארוך שיהיה אפשר לעברי להיות עבד:

פירוש קצו
קצו ופי' ועבדו לעולם, עד שיהיה לו עולם חדש, והגי' ברמב"ן ובטור "מתחדש לו":

פירוש קצז
קצז או פי' שיחזור לעולם הראשון שהיה בו חפשי, והגי' ברמב"ן ובטור "ויהיה פירושו" בלא מלת "או" וכן נכון יותר, ולא בא לחלוק אלא לפרש, ועיין ברמב"ן שם מה שהעיר ע"ז:

פירוש קצח
קצח כמש"כ כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב ז):

פירוש קצט
קצט כמש"כ (דבר' יז, יח יט):

פירוש ר
ר פי' שהדיין יגיש אותו אל הדלת או אל המזוזה:

פירוש רא
רא ולא ירצה ליצוא חפשי:

פירוש רב
רב שהוא סימן להיותו עבד שומר דלת אדוניו:

פירוש רג
רג והוא סימן עבדות וגנאי, ולדעת הכורם, הרציעה היא לאות שאינו עובד מצד חיוב אלא בבחירה ורצון:

פירוש רד

רד כמש"כ ובעז עלה השער (רות ד א) ופי' הח' ז"ל שם "כן היה המנהג והתורה לעדה", וכן מתורגם שם "ובעז סְלִיק לִתְרַע בֵּית דִּינָא דסנהדרין":

פירוש רה

רה כמש"כ, והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו (דבר' כא יט) ותיוב"ע "לִתְרַע בֵּית דִּינָא דְבָאַתְרֵיהּ":

פירוש רו

רו שכתוב שם, והוצאתם את שניהם אל שער העיר (שם כב כד), ופי' שם הח' ז"ל "שער מקום שבת זקני העיר", וכן תיוב"ע "לִתְרַע בַּי דִּינָא דְבָקַרְתָּא":

פירוש רז

רז מפני הפרסום:

פירוש רח

רח בעבור כי כל מקום שכתוב דלת הוא על פתח הבית, כמו ויסגור הדלת (מ"ב ד לג) וסגר דלתיך בעדיך (ישעי' כו כ) ובעבור זה לא יתכן להיות והגישו אל הדלת אל שער העיר, רק על פתח הבית:

פירוש רט

רט וע"ז מביא ראיה דלתים ובריח, פי' כי מצאנו דכתיב כל אלה ערים בצורות חומה גבוה דלתים ובריח (דבר' ג ה) והנה התורה פי' שיש דלתים לשער העיר:

פירוש רי

רי כן הוא במכילתא, ועבדו לעולם עד היובל:

פירוש ריא

ריא וכן הוא במכילתא שם, ועבדו, אותו הוא עובד ואינו עובד את הבן:

פירוש ריב

ריב וכן פי' בפי' הארוך, עד זמן שיהיה גדול, עיין אות קצד:

פירוש ריג

ריג קודם שהביאה סימנים:

פירוש ריד

ריד וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ג ערכין כט) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש רטו

רטו ולא על אדוניה שבתחלת הפסוק:

פירוש רטז

רטז ובמקח"מ, ואין משפט הנקבה וכו':

פירוש ריז
ריז וכן פי' הג' נצי"ב, לפי הפשט משמעו שאינה יוצאת בשום יציאת עבד לא של עבד עברי ולא של עבד כנעני והיינו משום שמצוה ליעדה:

פירוש ריח
ריח פי' אם רעה היא בעיניו ואינו רוצה ליעדה אין ראוי שתשב בביתו להשתמשות לבד, כי אסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה:

פירוש ריט
ריט כי הקונה בת ישראל על דעתו שישאנה לאשה:

פירוש רכ
רכ לפי שלא התירה התורה שימכור אדם את בתו אלא במקום שיסבור שהקונה אותה ייעדנה לעצמו ויקחנה לאשה לו או לבנו:

פירוש רכא
רכא פועל שלא נזכר שם פועלו:

פירוש רכב
רכב יהיה מי שיהיה:

פירוש רכג
רכג ונופל על הפודה מיד זולתו:

פירוש רכד
רכד ופי' שישתדל האדון בזה, או שיבקש כסף מקנתה מאביה או מקרוביה:

פירוש רכה
רכה הבגידה תהיה בין רעים אהובים, איש ואשתו הבוגדים בבריתם, כמו אשר אתה בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך (מלאכי ב יד) כאשר בגדה אשה מרעה (ירמי' ג כ):

פירוש רכו
רכו לאיש אחר אפילו מישראל:

פירוש רכז
רכז בקדושין יח ב פלוגתא דר"א ור"ע ביש אם למסורת וביש אם למקרא ור"ש סבר יש אם למקרא ולמסורת, וכן פי' רש"י ז"ל שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב, והח' ז"ל הביא ג"כ השני דעות, והוא יפרש הפסוק כי על האב ידבר:

פירוש רכח
רכח ושמו זה הפסוק:

פירוש רכט
רכט וכן פי' הח' ז"ל (ויקרא כא ב) עיי"ש:

פירוש רל
רל עתה חזר לפירושו הראשון שפי' כי על האב ידבר לעם נכרי, וכתב אל תתמה בעבור המרחק מן לעם נכרי להפסוק הקודם "וכי ימכור":

פירוש רלא
רלא ששב אל הכתוב שלמעלה חמשה בקר ישלם וגו' עיין ביאורי שם:

פירוש רלב
רלב פי' שאבימלך אמר על עצמו לבד לא על כל עמו:

פירוש רלג
רלג צ"ל "וירא ישראל" (למעלה יד לא) והוא על שם המין הכולל, ובמקום שנמצא ויאמר ישראל (ברא' מג ו, מו ל) הוא שם עצם פרטי:

פירוש רלד
רלד יאמר על הרבים בשם יחיד:

פירוש רלה
רלה כי לא יצדק על איש אחד:

פירוש רלו
רלו וכן כתב הרד"ק בשרשיו שרש "גוי" וכן ת"א "העם אף זכאי תקטל":

פירוש רלז
רלז אחר שהביאה סמנים:

פירוש רלח
רלח בסמנים, וכל הקודם קודם לחירותה:

פירוש רלט
רלט ועתה אינו רוצה בה:

פירוש רמ
רמ שהיא יעודה שיקחנה לנפשו, וכן הוא פי' לפי הקרי:

פירוש רמא
רמא וטעם יעדה לשון הזמנה, כמו שם יעדה (ירמי' מז ז), ותיוב"ע "לתמן מזמנא":

פירוש רמב
רמב "לא":

פירוש רמג
רמג והוא הקרי, וטעם הכתיב שאינו רוצה לייעדה לו לאשה, וטעם הקרי, שהיה לו לייעדה, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש רמד
רמד ששם ג"כ קרי וכתיב במלת **ולא**:

פירוש רמה
רמה וכן פי' שם הח' ז"ל בשם הגאון:

פירוש רמו
רמו **ולו** בוי"ו:

פירוש רמז
רמז ה"א תחת אלף:

פירוש רמח
רמח כן דעת הח' ז"ל לפרש עפ"י הקרי:

פירוש רמט
רמט ונופל על הפודה מיד זולתו:

פירוש רנ
רנ בבנין הפעיל:

פירוש רנא
רנא פי' האדון יפדנה ע"י אמרתו כאשר יבקש כספו, ומכ"ז הפדיה תהיה ע"י זולתו שיחזרו כספו, וכן פי' רש"י ורשב"ם, והוא דעת חז"ל (קדושין יא ב):

פירוש רנב
רנב פי' שפעול ה"א הרים, והשני חציר, וכן פי' ר"ש ן' מלך, פועל עובר לשלישי:

פירוש רנג
רנג הוא ג"כ פועל יוצא לשלישי, ראובן המסבב, ושמעון האוכל, והלחם הנאכל:

פירוש רנד
רנד וישוב אל אדוניה, שיבקש פדיון השנים שנשארו:

פירוש רנה
רנה או שיפדנה אביה, הטעם יבקש כסף מקנתה מאביה:

פירוש רנו
רנו שישתדל האדון אצל קרוביה שיפדו אותה:

פירוש רנז
רנז שתביא סמנים:

פירוש רנח
רנח וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש רנט
רנט וי"ג פירשתיו":

פירוש רס
רס איש שהוא מדת אחר או מעם אחר נקרא נכרי:

פירוש רסא
רסא ומצאנו נכרי שענינו זר אעפ"י שהוא מישראל, כגון כי איש נכרי יאכלנו (קהלת ו ב) הפך קרוב אף שהוא מדתו:

פירוש רסב
רסב בני שני שבטים לא היו נחשבים כקרובים אלא זרים היו זה לזה:

פירוש רסג
רסג זה הוא תוכן הפי' מן שם עברי ממה שהאריך לבאר למעלה פ' ב:

פירוש רסד
רסד כן תרגם אונקלס ויוב"ע "לגבר אוחרן" ויהיה פי' לאיש נכרי:

פירוש רסה
רסה אל מי ירה חצי זעמו לקרוא בשם זה רבו המבוכות ועיין קרני אור:

פירוש רסו
רסו הוא יאמר כי רצה משה לומר "הגבל את העם" ויצא מפיו ההר, "הגבל את ההר" (למעלה יט כג) עיין ביאורי שם:
(*) פי' מה שכתוב "**וזה הדבר** אשר מל יהושע" (יהושע ה ד) אמר כי "הדבר" תחת "העם" (ובס' הרקמה כתב שהוא במקום "ואלה האנשים") והפי' שם כמשמעו כמו שפי' הח' ז"ל בס' צחות "וזה הדבר" כאומר בעבור זה הדבר מל אותם יהושע, וכן פי' הרד"ק:

פירוש רסז
רסז פי' מה שכתוב ויהי ביום **השביעי** ויאמרו לאשת שמשון (שופ' יד טו) היה ראוי להיות **הרביעי** בעבור שמצא למעלה (פ' יד) "ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים" (ובס' הרקמה במקום **ביום השלישי**, ועיין הערה ג שם), והפי' שם כן הוא, התעסקו והטריחו נפשם שלשה ימים להגיד החידה ולא יכולו, וכאשר ראו כן נואשו ממנה, וכאשר היה ביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך, וכאשר הציקתהו ביום השביעי בעבור הדברים שנאמרו להגיד לה, כי כן כתוב, וטעם, ותבך עליו שבעת הימים (פ' יז) ספר הכתוב כי היא מעצמה היתה בוכה כל אותן הימים שיגיד לה החידה אעפ"י שלא ביקש אדם ממנה מזה, וכן פי' הרד"ק בפעם השניה:

פירוש רסח
רסח ט"ס הוא וצ"ל "דוד השביעי":

פירוש רסט
רסט (בדה"א ב) כשיחשוב בני ישי, יאמר שם (פ' טו) "אצם הששי דוד השביעי", ואמר כי היה ראוי להיות "השמיני" כי כן כתוב "ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל" (ש"א טז י) ואח"כ אמר לו "התמו הנערים" ויאמר עוד שאר הקטן (שם פ' יא) ועוד כתיב, ולו שמונה בנים (ש"א יז יב) הנה כי שמונה בנים היו לו, ודוד היה השמיני, א"כ "דוד השביעי" צ"ל "השמיני", וע"ז כתב הח' ז"ל כי לא אמר כלום, רק יתכן שהיה לישי בן מאשה אחרת, ובס' שמואל מנה אותם כולם בכלל שאמר שבעת בניו, ואמר עוד שאר הקטן, ובד"ה מנה השבעה שהיו מאם אחת עם דוד, וכן פי' הרד"ק:

פירוש רע
רע עיין ס' הרקמה שער כח שיחשוב שם שנוים הרבה:

פירוש רעא
רעא וכן אמר בס' צחות, ובס' שפה ברורה "וספרו ראוי להשרף כי לא יתכן כלל בספר חול שידבר אדם בשם אדם בעבור אחר, ואף כי בספרי אלהינו שהוא קודש":

פירוש רעב
רעב שהבעל יירש אשתו:

פירוש רעג
רעג ונתתם את נחלתו לשארו (שם):

פירוש רעד
רעד כן דרשו ז"ל, פי' מה שאמר ונתתם את נחלתו לשארו, ר"ל הנחלה שנחל את שארו זו אשתו, זה יתנו להקרוב אליו ממשפחתו, והקרוב הזה יירש אותה, ר"ל את נחלת שארו ועיין (ב"ב קיא ב, ובפי' הרשב"ם שם, ובספרי פנחס ובהתוה"מ שם):

פירוש רעה
רעה כי הם ראוים לירש ירושת אשתו:

פירוש רעו
רעו וכן יאמר הח' ז"ל (במדבר כז יא) "ולדעת הנחלות אם יירש האב, או האם את הבן, ומה שתירש אשתו צריכים אנחנו לקבלה":

פירוש רעז
רעז יקרא בשם אחיו, וכן פי' הרשב"ם "יקום הבן על שם אחיו לפי הפשט":

פירוש רעח
רעח כן דרשו ז"ל (יבמות כד א) "והיה הבכור, מכאן שמצוה בגדול ליבם", ופי' רש"י הכי דריש, ולקחה לו לאשה ויבמה והיה הבכור, המייבם יהיה הבכור, וכן הוא בספרי תצא שם "מלמד שמצוה על הגדול לייבם":

פירוש רעט
רעט עיין (קדושין יח א מכילתא משפטים פ"ג):

פירוש רפ
רפ פי' הפסוק לעם נכרי, אף שכתוב אח"כ:

פירוש רפא
רפא בפי' לעם נכרי:

פירוש רפב
רפב מין אדם, והוא שם עצם כללי:

פירוש רפג
רפג פי' ששבט יהודה אמר לשבט שמעון:

פירוש רפד
רפד הוא שם המין:

פירוש רפה
רפה ששרשו **ירש**, ושרש **ייעדנה** שרשו **יעד**:

פירוש רפו
רפו ב"י גורס וטעם מועד כמו מוקד ששרשו **יקד**:

פירוש רפז
רפז ולא תהיה קלה ובזויה בעיניו כשפחה:

פירוש רפח
רפח לתת לה שארה כסותה ועונתה, וכמו כן לקוחין ונשואין יפין, ובית חתנות יפה, כדין בנות הארץ, אבל לא כעין נשואי שפחה:

פירוש רפט
רפט המזון הוא דבר המעמיד ומשאיר חיי האדם, וכן המזון מגדל הבשר שהוא שאר:

פירוש רצ
רצ וכן פי' הרשב"ם "בית דירה לפי הפשט, והוא מלשון מעון, כי המ"ם של מעון כמו מ"ם של מקום ושל מלון שאינו עיקר":

פירוש רצא
רצא שענינם שם מלשון מעון ודירה, וכן פי' הח' ז"ל שם בהושע ב יז בשם י"א, וסיים "והוא רחוק בעיני":

פירוש רצב
רצב לשון צעקה:

פירוש רצג
רצג פי', כי ראש הפ' "ופגשו ציים את איים" ואח"כ יאמר "ושעיר על רעהו יקרא" והיא ג"כ מחיות המדבר, ויאמר הפ' שם שיענו ויצעקו זה על זה:

פירוש רצד
רצד וכן פי' הח' ז"ל שם, תנגן ותשיר כמו ותען להם מרים (לעיל טו כא):

פירוש רצה
רצה ופי' שם הח' ז"ל בשם י"א "כמו קול ענות (למטה לב יח) (פי' כמו נגינות) וענתה שמה כימי נעוריה (הושע ב יז) בעבור כתוב בכינור":

פירוש רצו
רצו מגזרת עת:

פירוש רצז
רצז כי שרשו "ענת" כמו אמת ששרשו "אמן" וכן בפ' המיוחס להח' ז"ל (עזרא ד יא) על "וכענת" כתב, יתכן שהמלה מן עת, וכן כתב הרד"ק בשרשיו בשם י"א, כי עת חסר נו"ן הנראית בלשון ארמית "וכענת":

פירוש רצח
רצח וכן כתב הרד"ק בשרש "עות" ובהתחבר עם הכנוים ידגש התי"ו למ"ד הפעל תמורת הנח:

פירוש רצט
רצט למלאות חסרון נו"ן השרש:

פירוש ש
ש שפי' עכשיו היא זאת העת וחסרה נו"ן:

פירוש שא
שא יפרש שהפירוש מן "עתה" היא העת הזאת:

פירוש שב
שב דעתו פה שהפי' מן משארותיך הוא על העיסה עצמה והוא הלחם, ולא כן דעתו למעלה יב לד שיפרש על כלי העץ שלשין בו הבצק, ועיין קרני אור שם הערה נא:

פירוש שג
שג ונקרא הבשר שאר, וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש שד
שד וכן פי' בפי' הארוך, וכן פי' הרדי"א, שארה שהוא המזון להעמיד שאר בשרה:

פירוש שה
שה עיין כתובות מח א וסד וסה מכילתא משפטים פ"ג:

פירוש שו
שו עיין אות רצ:

פירוש שז
שז עיין אות רצא:

(*) וכן כתב הרד"ק בשרש "עון" "ועונתה עת הקבוע לתשמיש":

פירוש שח
שח מלת "עת" נרדף עם זמן, עונה, מועד, וארבעתם להורות גבול, שעור, ויעוד, והזמנה לפעולה או למקרה מה שיתהוה ועיין בפי' הח' ז"ל (קהלת ט יא):

פירוש שט
שט פי' לשון צעקה עיין אות רצב:

פירוש שי
שי הראוי אחת משלש סאים:

פירוש שיא
שיא פי' שיעשה לה כל השלש האלה ואינו כן, וכמו שמבאר, שהפי' הוא אחת משלש אלה, רק הכתוב אחז דרך קצרה:

פירוש שיב
שיב וכן פי' החזקוני, גם הרדי"א כתב, כפי סגנון הפסוקים אפשר לפרש כן:

פירוש שיג
שיג שאר כסות ועונה:

פירוש שיד
שיד עוד הפעם חיוב שאר כסות ועונה:

פירוש שטו
שטו ר"ל מכ"ש העברית:

פירוש שטז
שטז וכן דעת רז"ל (מכילתא משפטים פ"ג) וכן פי' רש"י והרשב"ם והרלב"ג, וכתב הרדי"א "זה הוא הפי' המקובל בפסוקים האלה והוא האמיתי":

פירוש שיז
שיז וכן פי' רש"י ז"ל "שתשהה עמו עוד עד שתביא סימנין" פי' כשלא עשה בה אחד מאלה השלשה לא תצא מיד:

פירוש שיח
שיח ובמקח"מ יביא ראיה מן אל תטמאו בכל אלה (ויקרא יט כד) באחד מאלה:

פירוש שיט
שיט עיין בחזקוני שהביא מהירושלמי, שאם חלתה בסוף שש ולא יכלה לצאת, והוא ממציא לה מזונות אינה משלמת, ועיין למעלה אות קמט:

פירוש שכ
שכ שבא הכפל לתוס' ביאור:

פירוש שכא
שכא כי אין אשה נרצעת:

פירוש שכב
שכב וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ג) "הרי זה אזהרה לבית דין שלא ימכרנה לנכרי", בית דין מוזהרין שישגיחו ע"ז:

פירוש שכג
שכג עד שתהיה בוגרת חשב האב שתהיה חמש שנים:

פירוש שכד
שכד שמכר לו האב:

פירוש שכה
שכה עד זמן שמכר לו:

פירוש שכו
שכו על שאר כסות ועונה:

פירוש שכז
שכז וכן פי' בפי' הארוך, כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה, וחיוב הבנות אלה השלש:

פירוש שכח
שכח בפ' כ', והסמיך זאת הפרשה עם פרשת העבדים בעבור היות העבד ברשות האדון ואפשר להכותו, והתחיל מכה איש ומת, וזה כולל כולם אף מכה עבד ואמה, ובאר דין המזיד והשוגג, ודין מכה אביו, ומבאר שיוצא מזה הכלל המכה את עבדו ע"י שהוא קנין כספו, נידון בדין או יומים:

פירוש שכט
שכט וכולל זכר ונקבה:

פירוש של
של וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ג) מות יומת בבית דין:

פירוש שלא
שלא עיין פסוק כט על "וגם בעליו יומת" שפי' שם בידי שמים, אף שכתוב יומת, ועיין ביאורי שם:

פירוש שלב
שלב ופי' הרד"ק שם אורב, וכן תיוב"ע "כמין":

פירוש שלג
שלג וכן ת"א על וארב לו (דבר' יט א) "וְיִכְמַן ליה", וכן על "לא צדה" ת"א "וּדְלָא כְמַן ליה" ולמדנו מזה כי צדה וארב לשון אחד הם:

פירוש שלד
שלד וכן פי' הרד"ק שם, מתעולל עלי עלילות:

פירוש שלה
שלה כן הוא במק"ג קהלות משה ובמק"ג דו"ו, אכן במג"ט ובחומשי רש"נ הגי' "שימות זה ולא עלתה במחשבת":

פירוש שלו
שלו וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ד) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש שלז
שלז ופי' שם הח' ז"ל מן "אנה לידו" עניינו עילה וסבה:

פירוש שלח
שלח ענינו גרם הדבר וסבובו:

פירוש שלט
שלט שלא כיון לזה:

פירוש שמ
שמ עיין בפי' הח' ז"ל שם:

פירוש שמא
שמא כן הוא לפי הפשט שידבר מערי מקלט:

פירוש שמב
שמב בא המקור שהוא המחשבה במקום הפעולה והמעשה, להרגו בערמה, וכן עשה שהרגו:

פירוש שמג
שמג ובא שמה ג"כ המקור שהוא המחשבה במקום הפעולה והמעשה, ופי' כי תחלל נפשה לזנות וזנתה:

פירוש שמד
שמד וכן פי' הח' ז"ל שם, לדעת רבים מגזרת "תחלה" ולפי דעתי מלשון "חלול":

פירוש שמה
שמה וכן פי' הח' ז"ל שם "ועל שני הפירושים המלה היא מפעלי הכפל", פי' כי שרשם "חלל":

פירוש שמו
שמו התי"ו בצירי:

פירוש שמז
שמז התי"ו בקמץ גדול:

פירוש שמח
שמח כמ"ש (מ"א ב כח כט):

פירוש שמט
שמט כן הוא (יומא פה סע"א, סנהד' לה ב) שדרשו מעם מזבחי ולא מעל המזבח, ופי' רש"י ז"ל מעם מזבחי, אם כהן הוא שבא לעבוד עבודה, ולא מעל מזבחי, אם התחיל בעבודה אין מפסיק לבא לידון אלא משלים עבודתו:

פירוש שנ
שנ כי המערים הוא מוסיף על המזיד, שכל מערים הוא מזיד, ואין כל מזיד מערים:

פירוש שנא
שנא ושמתי לך מקום:

פירוש שנב
שנב פי' שהמציא לידו סבת הדבר והוא לא התכוין לכך:

פירוש שנג
שנג וכש"כ מערי מקלט:

פירוש שנד
שנד ובמקח"מ "מקום קדש הקדשים":

פירוש שנה
שנה נראה שיפרש בפי' הקצר אפילו כהן ועבודה בידו:

פירוש שנו
שנו ויוצא ליהרג, וזה הוא כדעת המכילתא "מגיד שמבטלים העבודה מידו ויוצא ליהרג" והמכילתא חולקת וסוברת שאף מעל מזבחי:

פירוש שנז
שנז שדרשו מעם מזבחי ולא מעל מזבחי, עיין אות שמט:

פירוש שנח
שנח ושכב, ובפי' הארוך פי' כן מדעת עצמו:

פירוש שנט
שנט פי' שימות המכה:

פירוש שס
שס ר"ל מכה אביו ומכה אמו:

פירוש שסא
שסא עיין ברמב"ן שביאר הטעם לזה:

פירוש שסב
שסב פי' שלא במתכוין:

פירוש שסג
שסג כי המכה אפילו בלא מיתה חייב:

פירוש שסד
שסד וכן בדרז"ל (סנהד' פד ב) אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה, וכן הוא במכילתא "מכה שיש בה חבורה" וכן פי' רש"י ז"ל, והח' ז"ל ביאר זאת, עד שתהיה המכה נראית (פי' שמאדים הבשר) שיצא ממנה דם (אח"כ) וכן הוא דעת הגאון בפי' מלת חבורה (פ' כה) שהיא מכת דם:

פירוש שסה
שסה וכן נראה דעת בעה"ט:

פירוש שסו
שסו על כן הגנב חייב מיתה:

פירוש שסז
שסז דעת הח' ז"ל אפילו לא ראוהו העדים שהכניסו לרשותו אלא בידו בשוק חייב:

פירוש שסח
שסח מושך עצמו ואחר עמו:

פירוש שסט
שסט לפי שהוויי"ם בלאוים האלה הם במקום או המחלוקת, כי כמו שפי' ומכה אביו ואמו, הוא אביו או אמו, כן פי' ומכרו ונמצא בידו, או וגונב איש ומכרו, או וגונב איש ונמצא בידו, רוצה לומר שהיה מחביאו כדי למכרו (רדי"א):

פירוש שע
שע כי גם זה נקרא גניבה:

פירוש שעא
שעא והלאו הזה כולל לאיש ולאשה קטן או גדול:

פירוש שעב
שעב מצינו הרבה קללות בלא הזכרת השם:

פירוש שעג

שעג וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ה) ומקלל אביו ואמו בשם המפורש, וכן הוא (ספרא קדושים פ' י) להביא את המקלל אביו ואמו שלא יהא חייב עד שיקללם בשם, וכן הוא בג' (סנהד' סו א שבועות לו א):

פירוש שעד

שעד ע"כ חייב מיתה:

פירוש שעה

שעה וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ה) אין לי אלא בחיים במתים מנין ת"ל, ומקלל אביו ואמו מכל מקום:

פירוש שעו

שעו אגרוף היא היד הכפופה בלי הבוהן, שעושין בני אדם להכות בה, וכן להכות באגרוף רשע (ישעי' נח ד), וכן במשנה כמלא אגרוף גדול (כלים יז יב) ובהשאלה כח הזרוע, כמו "בעלי אגרופין" וכן אוי לי מאגרופן (פסחים נז א):

פירוש שעז

שעז וכן הוא דעת מנחם, שחברו במחברת האל"ף, וכתב שהוא מכת יד לפי הענין:

פירוש שעח

שעח וכן הוא דעת הריק"ם (הגלוי צד 67) והרד"ק בשרשיו:

פירוש שעט

שעט וכן פי' ר' מרינוס שהוא ר"י ן' גנאח בשרשיו, ודומה לו בדברי רז"ל, גורפין תחת רגל בהמה בארבעה עשר (פסחים נה ב), ויאמר לכלי שגורפין בו הטיט מגריפה:

פירוש שפ

שפ עיין אות שעז:

פירוש שפא

שפא וכן פי' הרמב"ן בשם אחרים כי אגרוף רגב אפר, מלשון עפר, וכן ת"א "בְּכורמֵיזָא" וכן תיוב"ע בישעי' נח ד, ועיין ברמב"ן, ועיין במיני תרגומא ובנל"ג מה שהעירו ע"ז:

פירוש שפב

שפב הכתוב יאמר שם "עבשו פרדות תחת מגרפותיהם" ופי' הח' ז"ל בשם ר' מרינוס וז"ל "התעפשו פרדות, הם גרגרי החטה והשעורה הזרועים שהם תחת מגרפותיהם, והטעם העפר, וככה יפרש או באגרוף, והאל"ף נוסף":

פירוש שפג

שפג וכן ת"א "ויפול לבוטלן" פי' לחולי שמבטלו ממלאכתו:

פירוש שפד
שפד וכן ת"א וכן פי' רש"י ז"ל פה ובסנהדרין עח רע"ב:

פירוש שפה
שפה וכן הוא בדרז"ל (סנהד' שם מכילתא משפטים פ"ו) מגיד שחובשין אותו עד שמרפא:

פירוש שפו
שפו שבסבת ההכאה שבת ממלאכתו:

פירוש שפז
שפז ושרשו "שבת" ובפי' הקצר פי' כן בשם הגאון:

פירוש שפח
שפח והוא מקור, ע"מ רדת:

פירוש שפט
שפט פי' מה שאמרו ז"ל (ב"ק פה א) "ורפא ירפא, מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות", לא אמרו אלא במכה שבחוץ שהכתוב מדבר בה:

פירוש שצ
שצ והנה דעת הח' ז"ל לחלק בין רפואות פצעי מכות חוץ, ובין רפואות חולי פנימיות, כי הראשון מותר והשני אסור:

פירוש שצא
שצא וכן כתב בס' (יסוד מורא שער השביעי) "וזאת היא המעלה הגדולה שנתן השם לישראל, כי אם ישמרו מצות השם אין צורך לרופאים עם השם, כאשר עשה אסא (דה"ב טז יב' ותפסו הכתוב" ועיין למטה כג כה:

פירוש שצב
שצב פי' כי לא אמר וְרָפֹא יִרְפָּא מהקל:

פירוש שצג
שצג רק וְרַפֹּא יְרַפֵּא מהכבד, כי בקל מורה על רפואת הש"י, ורפוא בכבד בדגוש על רפואת בנ"א, והטעם בזה כתב רב"ח, כי הרפואה בבו"ד אינה אלא ע"י צער וטרח והוא שיסבול הסם והמשקה המר, אבל רפואה של הקב"ה הוא בנחת ואין שם צער כלל, כי ברכת ד' תעשיר ולא יוסיף עצב עמה:

פירוש שצד
שצד הכתוב יאמר "רק שבתו יתן ורפא ירפא", והם שנים "שבת ורפוי" וחז"ל קבלו עוד שלשה, והם נזק וצער ובשת, וכן אז"ל בג' (ב"ק פג א) שחייב החובל בחבירו משום חמשה דברים, והם נזק וצער ורפוי ושבת ובשת:

פירוש שצה
שצה בסמני הקטרת מנו רז"ל (כריתות ו א) יא סמנים, אף כי אינם כתובים בפירוש בכתוב, ועיין למטה ל לד בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש שצו
שצו ויהיה פי' על משענתו שנשען עליו:

פירוש שצז
שצז עיין אות שפד:

פירוש שצח
שצח צ"ל "לי שני":

פירוש שצט
שצט וכן פי' הרמב"ן, ועיין בהכוה"ק מה שהעיר על הרמב"ן בזה:

פירוש ת
ת ושרשו "ישב":

פירוש תא
תא וכן הוא דעת המכילתא, שהוא מענין השבתה שנותן לו מה שנשבת ממלאכתו בימי חליו:

פירוש תב
תב עיין אות שפח:

פירוש תג
תג וכן ת"א ויוב"ע "ואגר אסיא ישלם":

פירוש תד
תד עיין אות שצד:

פירוש תה
תה הוא דעת תנא דבי ר' ישמעאל (ברכות ס א, ב"ק פה א):

פירוש תו
תו ובמקח"מ "להאמין ולהשען":

פירוש תז
תז והוא דעת ר' אחא (ברכות שם) שאמר שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו (ופי' רש"י ז"ל, כלומר לא היה להם לעסוק ברפואות אלא לבקש רחמים):

פירוש תח
תח עיין אות שצג:

(*) כי המכה מיד האדם יוכל אדם לרפאותה, אך מי ירפא מכת ד', אך הכתוב אמר "יך ויחבשנו" (הושע א ו) פי' כי הוא יך, הוא הכה אותנו, והוא יניח תחבושת על המכה:

פירוש תט
תט וכן הוא (מכילתא פ"ז) וכן תיוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש תי
תי וכן הוא (מכילתא שם) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש תיא
תיא וכן כתב הרמב"ן "שאינו מדבר בעברי שלא יקרא בשם עבד ואמה סתם":

פירוש תיב
תיב שהוא כמו בְּהַשֵּׁבֶט בה"א הידיעה:

פירוש תיג
תיג להוכיחם על דרכם, לכך הבי"ת פתוחה:

פירוש תיד
תיד שהוא כנקמת כל מכה איש ומת שאמר בו מות יומת:

פירוש תטו
תטו וכמו שיבאר בפסוק כ"א אך בכולם היא במיתה:

פירוש תטז
תטז כן הוא בג' (סנהדר' נב ב):

פירוש תיז
תיז וכן הביא הח' ז"ל בפי' הארוך (פ' כא) מה שיפרשו הכותים "נקמה גדולה ליסר אותו":

פירוש תיח
תיח כן אז"ל שנענש במיתת סייף כי האדון נחשב ככל רוצח נפש במזיד:

פירוש תיט
תיט שהנקמה היא בחרב:

פירוש תכ
תכ ונהרגו המדינים:

פירוש תכא
תכא ואין הדבר מצוי שיכה האב את בנו מכת מות:

פירוש תכב
תכב מחסרי פ"נ:

(תכב*) ובאיזה נוסחאות והמינים אמרו, וכונתו לענן והקראים:

פירוש תכג

תכג וכן פי' בפי' הקצר (פ' כ) שהמכחישים יפרשו להכות אדוניו:

פירוש תכד

תכד וכן כתוב ויפול הבית על הסרנים ועל כל העם (שם פ' ל) ונהרגו כולם:

פירוש תכה

תכה ושפיכת דם הוא בחרב, וכן שם (בפ' מא ובפ' מב) אם שנותי ברק חרבי וגו' אשיב נקם לצרי, אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר:

פירוש תכו

תכו הח' ז"ל יבאר מה שפי' בפ' כ' שהנקמה היא על דרכים רבים (עיין אות תטו) ויביא הפסוקים המורים שהנקמה היא בחרב, וגם נמצא נקמה במיתה בלא חרב, ויביא ראיה משמשון שכתוב בו "ויך אותם שוק על ירך" ואינו מבואר במה, וכן בנפילת הבית שנהרגו כולם, אך חז"ל קיבלו שמיתת האדון פה הוא בסייף:

פירוש תכז

תכז פי' הטעם שאמר הכתוב המיתה של אדון שהרג את עבדו בלשון נקמה:

פירוש תכח

תכח ענין התנשאות שיתנשא על עבדו, וכן ת"א, על להתגלל עלינו (ברא' מג יח) "לְאִתְרַבְרָבָא עֲלָנָא":

פירוש תכט

תכט וישולם לו כמדתו, יומת כאשר המית:

פירוש תל

תל וחרץ הכתוב המשפט הזה בלבד בעבד הכנעני ובשפחה הכנענית, לא בעברי ובעבריה כי הם כיתר בני ישראל לכל הדברים:

פירוש תלא

תלא עתה יפרש הכתוב "יום או יומים" מה שקשה שאם מיום אחד פטור משני ימים לא כל שכן:

פירוש תלב

תלב שקשה ג"כ אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה:

פירוש תלג

תלג הכותים יאמרו כן:

פירוש תלד

תלד ישימו גם יום או יומים עמו שגם זה לא ידעו:

פירוש תלה

תלה וכן הוא (מכילתא פ"ז) "כיצד יתקיימו שני מקראות הללו יום שהוא כיומים ויומים שהן כיום, הא כיצד מעת לעת", וכן תיוב"ע "אין יומא חד מעידן לעידן, או תרין יומין קטיעין" וכן פי' הרלב"ג "יום או יומים, יום שלם שהוא משקיעת השמש עד שובו לשקוע שנית, או יומים שני ימים כשיעור היום השלם":

פירוש תלו

תלו הח' ז"ל יחזק דעת חז"ל במיתת האדון לא כדעת הכותים, ויבאר "וכאשר הסתכלנו בו", פי' אחר העיון בענין הזה היינו יכולים לומר כי דעת התורה במלת נקם ינקם אינה מיתה, לפי שלא נתכוין זה להמיתו אלא ליסרו, ואפילו הכי ענשו הכתוב מיתה לפי שמת תחת ידו, וכמו שיבאר:

פירוש תלז

תלז ובפ' הקודם יאמר, אל תמנע מנער מוסר, כי תכנו בשבט לא ימות, והנה יש לו רשות להכותו בשבט שבו מכה גם את בנו, וכתיב חושך שבטו שונא בנו (משלי יג כד):

פירוש תלח

תלח להוכיחו על דרכו:

פירוש תלט

תלט לפי דעתי מן "ולא הזכיר" עד "על בהמתו" לא יכירם מקומם פה, ומקומם בסוף הפי' מהפסוק אחר "ולא היו מישראל", והמשך הפי' צ"ל פה "והשם ציוה" וכו':

פירוש תמ

תמ פי' אם דינו ביום או ביומים, או כבן חורין עד שיקום ויתהלך בחוץ ונקה האדון, כי מה שידבר הכתוב "ומת תחת ידו" הוא כשימות במקרה כי האדון מייסרו:

פירוש תמא

תמא ע"כ לא זכר מה הדין יהיה על האדון אם ימית העבד בכוונה, כי זה דבר שאי אפשר, כי מנהג האדם לחמול על כספו:

פירוש תמב

תמב והיה לו להסיר ידו ממנו:

פירוש תמג

תמג כי אין זה תוכחה אלא רציחה, ואמר הכתוב בלשון נקמה שינקמו ממנו על אשר נתאכזר עליו, גם הב"ד ימיתוהו מיתת אכזרי:

פירוש תמד
תמד ובכל זאת מנעו השם מפני זה לבנות ביהמ"ק ואמר לו "לא תבנה בית לשמי" (שם):

פירוש תמה
תמה כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (ברא' א ה) והוראתו על מעל"ע:

פירוש תמו
תמו עיין בפי' הקצר (למטה לה ג):

פירוש תמז
תמז עיין אות תלה:

פירוש תמח
תמח שישמע לו:

פירוש תמט
תמט ואין אדם מתכוין להפסיד ממונו ולהמית עבדו שהוא קנין כספו, ולא היתה כוונתו להמיתו, לא יוקם:

פירוש תנ
תנ וזה הוא ההבדל שבין מצה ומריבה, שמצה הוא ע"י הכאה:

פירוש תנא
תנא ויביא ראיה שהוא הכאה, מדכתיב, שני אנשים עברים נצים (למעלה ב יג) וא"ל משה, למה תכה רעך (שם):

פירוש תנב
תנב שניהם נגפו אותה בדרך מקרה ולא בכוונה, כגון שבאה להפריד ביניהם:

פירוש תנג
תנג ובא כנוי הרבים לאחד מהם, ויהיה פי' ונגפו, ונגף אחד מהם, אעפ"י שהוא לשון כולל:

פירוש תנד
תנד וכן פי' הח' ז"ל שם "זאת או זאת, אם היתה האם אשתו תשרף הבת, וכן הפך הדבר":

פירוש תנה
תנה ואם אחד מהם עכו"ם אין דין אחד להם, כי העכו"ם חייב מיתה אף על הוולדות:

פירוש תנו
תנו וישלם דמי ולדות לבעל, וכן הוא (מכילתא פ"ח) לא יהיה אסון באשה, ענש יענש בולדות:

פירוש תנז
תנז כי שומת הבנים על אבי הילדים לא על בעל האשה, אם אינו אב הבנים, וגם לא האם, וכן הוא (מכילתא שם) "לפי שנאמר כאשר ישית עליו בעל האשה אעפ"י שאין ההריון שלו, ת"ל הרה, מגיד שאינו חייב אלא לבעל ההריון":

פירוש תנח
תנח פי' שהנוגף יתפשר עמו לרצונו, ובמק"ג קהלות משה וכן דו"ו, וכן בבאר יצחק הגי' **כחפצו**:

פירוש תנט
תנט פי' שהדיינים והשופטים ישפטו ביניהם:

פירוש תס
תס פי' שישפטנו הדיין, והנה הח' ז"ל יפרש דוי"ו ונתן הוא וי"ו המחלוקת, ופי' הכתוב, הוא שיתן, או כאשר ישית עליו הבעל, או כפסק הדיינים, ועיין ברמב"ן מה שהשיג ע"ז, ועיין במיני תרגומא להג' ר"י ברלין, מה שהעיר על הרמב"ן בזה:

פירוש תסא
תסא שרשו "נצה":

פירוש תסב
תסב והושאל על מריבה קשה:

פירוש תסג
תסג עיין אות תנג:

פירוש תסד
תסד עיין אות תנד:

פירוש תסה
תסה כי על הרוב יולד אחד, גם אין לפרש דווקא ילדיה הרבים, דסתם הרה אין מפלת רק ולד אחד וכן הוא (מכילתא פ"ח) "ומנין אפילו אחד ת"ל הרה מכל מקום":

פירוש תסו
תסו מלת "הרה" מיותר:

פירוש תסז
תסז צ"ל "אומדת" באלף, בעבור ששמין אותה בכספה, כמה היתה ראויה להמכר בשוק בשביל הריונה, וכן שומת הנגיפה, כי חבל אשה לבעל (מכילתא שם):

פירוש תסח
תסח ובא הכתוב לומר נפש תחת נפש, והוא כדעת הת"ק (מכילתא שם) וכן דעת רבנן (סנהדר' עט א) נפש הוא משלם, ואינו משלם ממון תחת נפש:

פירוש תסט
תסט בעל האשה:

פירוש תע
תע עיין אות תס:

פירוש תעא
תעא וענינו המשפט והדין:

פירוש תעב
תעב כי פי' נפש ממש:

פירוש תעג
תעג פי' ואף אם לא נתכוין להרוג האשה יהרג עליה, וכדעת רבנן (סנהד' עט א) נתכוין להרוג את זה והרג את זה חייב:

פירוש תעד
תעד ואם כי קראם הכתוב ילדים ע"ש סופם כי לא נולדו, אלא היו ראוין להיות ילדים:

פירוש תעה
תעה פי' רק יענש עליהם, והעונש הוא ממון, ובמקח"מ נוסף עוד מהח' ז"ל וז"ל "והעד כי אין העובר חי עומד בנפשו (והעד) שחיטת השה, ויצא חצי העובר בשעת השחיטה בעוד לא השלים הברכה או אחרי הברכה, הנה עד זה נאמן, גם חכמינו הוציאו הכל לאור" עיין חולין פ' בהמה המקשה:

פירוש תעו
תעו אסון הוא מקרה מות אין הכנה אליו, וכן הוא (מכילתא פ"ח) אין אסון אלא מיתה:

פירוש תעז
תעז עיין (סנהד' עט א) מחלקותם בזה:

פירוש תעח
תעח שפי' עונש ממון:

פירוש תעט
תעט ופי' בוודאי נפש ממש:

פירוש תפ
תפ ואם אמרנו שגם בנפש תחת נפש הוא עונש ממון:

פירוש תפא
תפא ולמה חלקן הכתוב, ובמקח"מ "מה יתרון לאשה":

פירוש תפב
תפב ר"ל כי הילדים הם בני עונש מיתה, כלומר שבעבורם יומת הנוגף, וזה שאמר ענש יענש יהיה טעמו מות:

פירוש תפג
תפג פי' מה טעם שינה הכתוב לשונו שאמר על מות האשה נפש תחת נפש, אחר ששניהם אנשי מות:

פירוש תפד
תפד כן הוא דעת רבי ור"ש (סנהד' עט א) ועיין (מכילתא פ"ח):

פירוש תפה
תפה אף שהמכוון בזה הוא עונש ממון:

פירוש תפו
תפו והילדים שעדיין לא נולדו אין ראוי שיהיה משפטם כנפש הגדול:

פירוש תפז
תפז ופי' דמי עין, וכן דעת רז"ל (ב"ק פד א, מכילתא שם):

פירוש תפח
תפח שכולם הם כופר ממון:

פירוש תפט
תפט דין עבד כנעני:

פירוש תצ
תצ כפשוטו ממש:

פירוש תצא
תצא ואין בזה השוואת היושר והמשפט:

פירוש תצב
תצב פי' ואין הדעת סובלתו:

פירוש תצג
תצג ונראה שלא ילקח על המומים כפר אלא מום ממש:

פירוש תצד
תצד כמו כי אם הבהמה אשר אני רוכב בה (נחמי' ב יב) שפי' עליה:

פירוש תצה
תצה עיין בג' (ב"ק פד א):

פירוש תצו
תצו פי' הוא יאמר איך נקיים הכתוב "כאשר עשה כן יעשה לו" אם לא בעשיית חבורה ממש, שהרי הוא חבורה עשה, ואם זה שעשה חבורה הוא חייב לשלם דמים, האיך יתקיים כאשר עשה כן יעשה לו:

פירוש תצז
תצז כי הם גזלו את אשתו, והוא שרף את תבואתם, והרי מעשה שלהם לא היה כמעשה שלו, אלא וודאי כיון שהרעו זה לזה כאלו השתלמו גמולו:

פירוש תצח
תצח וכן הוא בדרז"ל (ב"ק שם) מאמר רשב"י, הרי שהיה סומא וסימא וכו' האיך אני מקיים בזה עין תחת עין:

פירוש תצט
תצט וא"א שמתקיים אלא כפי קבלת רז"ל בדמים ולא בנטילת אבר ממש:

פירוש תק
תק ופי' שמדין הגמול הוא חייב בכך אם לא יתן כפרו:

פירוש תקא
תקא בעודו קטן:

פירוש תקב
תקב ונקרא שן חלב (מכילתא פ"ט קדושין כד ב) עיין אות תקט:

פירוש תקג
תקג ומהם תקיש על יתר האיברים:

פירוש תקד
תקד כפשוטם ממש:

פירוש תקה
תקה עיין אות תק:

פירוש תקו
תקו עיין בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש תקז
תקז עיין בפי' הח' ז"ל (ויקרא כד, יח יט):

פירוש תקח
תקח הח' ז"ל יפרש למה כתב הכתוב כסדר הזה, בתחלה עין ואח"כ שן ואח"כ יד ורגל, ולמה תפס קרא אלו האברים:

פירוש תקט
תקט מפני שהשִנַיִים הראשונות אשר צמחו להילד בראשית ימיו, הנם רק עשרים במספר, וימוטו וישוחו בעבודתם יום יום ויעמדו על עמדם עד שנה השביעית, ומני אז יחולו לנפול אחת אחת ואחרות תחתיהן תעמודנה:

פירוש תקי
תקי מלשון מעשה ידי אָמָן (ש"ה ז ב) כי כל המלאכות נעשה בם:

פירוש תקיא
תקיא אם יכה עליו:

פירוש תקיב
תקיב ובמקח"מ נוסף עוד פה מהח' ז"ל "ואין טענה מחתיכתו, כי יחתכוהו בחכמה ובערמה, גם לא הזכיר השפתים, כי בהשחתתם ישחית הדבור, והעד אותיות **בומף** (פי' שמוצאם מהשפתים) ואף כי הכתוב אומר, בורא ניב שפתים (ישעי' נז יט) והוא הדבור, גם ויהי כל הארץ שפה אחת (ברא' יא א) ובעבור שהדבור יוצא מהשפתים נקראת הלשון עליהם, ויסוד הדבור הם על שבע מערכות, ולא יתכן להיות בפחות מהם, והם ריאה, וגרון וחזה, וחיק, ולשון, ושפתים, ושנים":

פירוש תקיג
תקיג וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש תקיד
תקיד פצע הוא מכה הפותח את הבשר ומוציא דם:

פירוש תקטו
תקטו חבורה הוא מכה שהדם נצרר בה ואינה יוצאה, ומראית הבשר משתנה וקלה מפצע:

פירוש תקטז
תקטז עיין אות שסד:

פירוש תקיז
תקיז צ"ל מְכְוַת אש:

פירוש תקיח
תקיח ובפי' הארוך פי' כן בשם הגאון:

פירוש תקיט
תקיט עיין שרשי רד"ק שרש חבר:

פירוש תקכ
תקכ וידבר פה מעבדו הכנעני, אבל עברי אינו יוצא בשן ועין:

פירוש תקכא
תקכא פי' מכה חזקה, וכן קללה נמרצת (מ"א ב ח) שפי' חזקה:

פירוש תקכב
תקכב וכן פי' חז"ל (מכילתא פ"ח) שמפני שהתורה אמרה לעולם בהם תעבודו (ויקרא כה מו) לכן החמירה התורה על האדון המכה את עין עבדו שיהיה חמור יותר מן

המכה את עין בן חורין, או עין עבד עברי, ולכן אעפ"י שהם כספו יצאו לחירות ולא יעבדוהו עוד, ויאבד כספו:

פירוש תקכג
תקכג כי משפט עבד ישראלי כמשפט בן חורין, שא"צ לשלם רק דמי העין:

פירוש תקכד
תקכד וכן כתב (למעלה פ' ב) "כי לא מצאנו מלת עברי כ"א על בני יעקב" לכן תפס הח' ז"ל הלשון הזה "מעין יעקב":

פירוש תקכה
תקכה והוא גר שער, המקבל עליו לשמור ז' מצות בני נח, ועיין (למעלה כ, ט) קרני אור הערה לח:

פירוש תקכו
תקכו פי' מדוע הזכיר הכתוב רק עין ושן:

פירוש תקכז
תקכז שראה ערות אביו, ע"כ הזכיר עין, גם ויגד לשני אחיו בחוץ (ברא' ט כב) ע"כ הזכיר שן, ועיין קרני אור:

פירוש תקכח
תקכח כמש"כ (פ' יח):

פירוש תקכט
תקכט עיין אות תקכב:

פירוש תקל
תקל פירוש המכחישים ופי' הקבלה אף אם יהיו שוים:

פירוש תקלא
תקלא שהמצוה הזאת היא בענין העבד והאמה הכנענית:

פירוש תקלב
תקלב עיין בפי' הקצר פ' כד:

פירוש תקלג
תקלג ובמכילתא, וכן הוא בג' (קדושין כד א) שתפסו שן ועין לדוגמא, שה"ה שיוצא בכ"ד ראשי איברים שאינם חוזרים:

פירוש תקלד
תקלד בקדושין כה א, ובנגעים פ"ו מ"ז, קחשיב כד ראשי איברים ואלו הן, ראשי אצבעות ידים ורגלים, וראשי אזנים, וראש החוטם, וראש הגויה, וראשי דדים שבאשה, ועיין פי' רש"י ז"ל (פ' כז ד"ה תחת עינו) שיחשוב ראשי אזנים לשתים, ולא

יחשוב דדי אשה, ובקדושין ובנגעים יחשבו ראשי אזנים לאחד, וכן דדי אשה לאחד עיי"ש, אבל שן ועין מפורשים בתורה:

פירוש תקלה
תקלה כשן ועין:

פירוש תקלו
תקלו ויחזיק דעת חז"ל:

פירוש תקלז
תקלז יפרש הסמיכות:

פירוש תקלח
תקלח צ"ל "והאשה":

פירוש תקלט
תקלט שלא הזכיר שם האשה:

פירוש תקמ
תקמ והרמב"ן כתב שלא יעלה על הדעת שהממית את הקטנים אינו רע כל כך, ודרך רוב השוורים שלא ייראו מהם ולא יתחייב בעליו, ולפיכך אמר הכתוב, כמשפט הזה יעשה לו:

פירוש תקמא
תקמא כש"כ (דברים יד כא):

פירוש תקמב
תקמב יֵאָכֵל בצירי היו"ד:

פירוש תקמג
תקמג כן הוא בג' (ב"ק מא א קדושין נו ב, פסחים כא ב) מאמר ר' אבהו א"ר אליעזר:

פירוש תקמד
תקמד ממיתה ומשאר עונשין כל זמן שלא הועד בו:

פירוש תקמה
תקמה והוא ענין ההדיפה והמכה בקרן:

פירוש תקמו
תקמו פי' היא הביאה האסון עליה:

פירוש תקמז
תקמז כי שם ג"כ הטעם הזה:

פירוש תקמח
תקמח פי' בעבור אלה שניהם הבן והבת, בא גם הראשון מהאשה כי טעם אחד לכולם:

פירוש תקמט
תקמט וכן אז"ל (ב"ק שם קדושין שם) אפילו שחטו קודם סקילה אחר שנגמר דינו אסור באכילה:

פירוש תקנ
תקנ אעפי"כ אסור באכילה:

פירוש תקנא
תקנא עיין אות תקמג וכן מבואר מדברי הג' שם גם איסור הנאה, וכן הוא במכילתא פ"י, וכן פי' רש"י:

פירוש תקנב
תקנב כי כן כתוב ולא תקחו כפר לנפש רוצח (במד' לה לא):

פירוש תקנג
תקנג וכן הוא (מכילתא פ"י) "אין נותנים פדיון למומתים בידי אדם אבל נותנים פדיון למומתים בידי שמים", וכן תיוב"ע "ואף מריה יתקטל במיתותא דמשתלחא עלוי מן שמיא" פי' שחייב מיתה בידי שמים, שלכן יתן פדיון נפשו, שאם הפי' יומת בידי אדם אין מועיל פדיון, ובג' (סנהד' טו ב) למדו ממות יומת המכה רוצח הוא (במד' לה) על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו:

פירוש תקנד
תקנד וכן ת"א "יתקטל" פי' שראוי הוא שיהרג אלא שיש עליו כפר ועיין קרני אור:

פירוש תקנה
תקנה פי' מה שצריכין אנו לפרש כן, שאם תהיה הכוונה מיתה בידי שמים היה צ"ל "ימות" בקל, ומה שנאמר "יומת" ר"ל בבנין שלא נזכר שם פועלו, וטעמו בידי אחר, וכן פי' הח' ז"ל על, והזר הקרב יומת (במד' א נא) "ובית דין ימיתוהו" וכן הוא דעת ר"ע (סנהד' פד א):

פירוש תקנו
תקנו תמול לבד יאמר על הרוב על היום העבר הקרוב ליום שעומד בו, ועל המעט נמצא גם על יום הרחוק, ואם תסמך אליו גם מלת "שלשם" תהיה כוונת שתיהן על היום הג' העבר ונמצא גם על זמן רחוק, גם תמול גם שלשום בהיות שאול מלך (ש"ב ה):

פירוש תקנז
תקנז עיין בג' (ב"ק כג סע"ב) פלוגתא דאביי ורבא, ועיין מכילתא פ"י ובהתוה"מ סי' קד:

פירוש תקנח
תקנח עיין בג' (שם כד א):

פירוש תקנט
תקנט עיין אות תקנג:

פירוש תקס
תקס עיין אות תקנד:

פירוש תקסא
תקסא כן הוא הגי' במג"ט ובמק"ג קהלות משה וכן במק"ג דו"ו, ובחומשי רש"נ וכן בשארי חומשים הגי' "נעשה" וטעות הוא:

פירוש תקסב
תקסב וזה היה רק בעצלות שמירתו שלא שמר כראוי:

פירוש תקסג
תקסג שיראו הדיינים לפי שויו של הרוג:

פירוש תקסד
תקסד פי' מה שהתיר הכתוב ליקח כפר:

פירוש תקסה
תקסה "לנפש רוצח אשר הוא רשע למות" שמה שהוסיף אשר הוא רשע למות, ר"ל כל שחייב מיתה בידי אדם:

פירוש תקסו
תקסו ומאחר שלא הרגו בזדון ב"ד רשאין לשום עליו כפר:

פירוש תקסז
תקסז ובמכילתא למד שגם גרים בכלל:

פירוש תקסח
תקסח כי העבד והאמה מפני שאינם בשלימות בגדר ישראל הבדיל ביניהם:

פירוש תקסט
תקסט ואמר הכתוב מיד כל חיה אדרשנו וגו' כי בצלם אלהים עשה את האדם (ברא' ט, ה ו) ועיין קרני אור הערה יא שם:

פירוש תקע
תקע והבעלים ענשו בכפר:

פירוש תקעא
תקעא וכן הוא (מכילתא פי"א) בכנעני הכתוב מדבר:

פירוש תקעב
תקעב שהם סביבות ארץ כנען, וכן פי' הח' ז"ל (פ' ד) כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה (דבר' כ טז):

פירוש תקעג
תקעג אין זה פדיון נפשו, אלא דמי הנזק שגרם לאדוניו משלם לו, וכן היה מקח העבדים אז:

פירוש תקעד
תקעד כדעתם למעלה פ' ב:

פירוש תקעה
תקעה לששה שנים כשנות עבד עברי:

פירוש תקעו
תקעו ונגמרה מלאכתו כבר ולא כסהו:

פירוש תקעז
תקעז וחס התורה עליו:

פירוש תקעח
תקעח ולא כסהו:

פירוש תקעט
תקעט כן הוא בג' (ב"ק ג ב):

פירוש תקפ
תקפ וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער ב) "ונפל שמה שור או חמור בהיה שנמצא יותר, וככה משפט הסוס והפרד והגמל" וכן הוא בדרז"ל (ב"ק נד ב) אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור וכו':

פירוש תקפא
תקפא עשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו:

פירוש תקפב
תקפב להתחייב עליו בנזקיו:

פירוש תקפג
תקפג וכן הוא (מכילתא פ' יא) והמת יהיה לו לניזק וכו' מגיד ששמין דמי נבלתו ומנכה לו דמי נזקו, וכן הוא בג' (ב"ק י', ב) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש תקפד
תקפד כן פי' הרשב"ם לפי הפשט, כיון שמשלם כל דמיו בדין הוא שהמת יהיה למזיק

אבל חכמים פירשו לניזק כי פחת הנבלה דניזק הוא:

פירוש תקפה
תקפה שמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו:

פירוש תקפו
תקפו מפחת דמיו:

פירוש תקפז
תקפז פי' שיגוף שור את שור רעהו:

פירוש תקפח
תקפח פי' כי שור סמוך לאיש, שור של איש:

פירוש תקפט
תקפט שפי' שור של רעהו:

פירוש תקצ
תקצ ריע של שור:

פירוש תקצא
תקצא והחצי נזק יהיה מגופו:

פירוש תקצב
תקצב ופי' שור של איש את שור רעהו:

פירוש תקצג
תקצג שפי' כי רעהו תואר לשור:

פירוש תקצד
תקצד כן הוא (מכילתא פ' יב, ב"ק לד א) "בשווים הכתוב מדבר" כי אי אפשר להעמיד

מאמר התורה אלא בששני השורים שוים בערך דמיהם, ועיין רש"י:

פירוש תקצה
תקצה יפרש מלת "או" כמו "אם":

פירוש תקצו
תקצו ופי' מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו:

פירוש תקצז
תקצז כמו שפי' רז"ל בפ' לד לניזק:

פירוש תקצח
תקצח וכן הוא (מכילתא פ' יב) מאמר ר' מאיר, מפני שהיזק השור גדול יותר שהוא

עושה מלאכה, והוכיח מזה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם, שור

שיש לו מלאכה משלם חמשה, שה שאין לו מלאכה משלם ארבעה, וכן הוא בג' (ב"ק עט ב) שור שבטלו ממלאכתו חמשה, שה שלא בטלו ממלאכתו ד':

פירוש תקצט
תקצט ולא יגנוב:

פירוש תר
תר כש"כ למטה כב ג:

פירוש תרא
תרא אם מסר או מכר למי, וכן הוא (מכילתא שם) שלמד "מה טביחה שאינה יכולה לחזור, אף מכירה שאינה יכולה לחזור", אבל אם השיג בחזרה הגנבה ישלם שנים:

פירוש תרב
תרב אין רואה:

פירוש תרג
תרג עיין אות תקצח:

פרק כב

פירוש א
א **כשהיה** חותר את הבית ובוקע בעיר להכנס וזה בלילה:

פירוש ב
ב המכה אותו אין לו עון רציחה:

פירוש ג
ג כן פי' רש"י ז"ל "דמים לו כחי הוא חשוב":

פירוש ד
ד אם נאמר שהפי' הוא מדמים חיים, איך נפרש "איש דמים" ושם פי' שחייב מיתה, וכן תיוב"ע שם "גבר חייב קטול":

פירוש ה
ה וכן שם פי' שחייב מיתה, וכן ת"א שם "קטלא חייב":

פירוש ו
ו שפי' חפר:

פירוש ז
ז פי' אין לו חיוב מיתה למי שימיתנו:

פירוש ח
ח מה שכתוב דמים בלשון רבים הכל אחד כמו שהיה כתוב דם:

פירוש ט
ט פי' הוא נושא כל הארבעה ליחות שבאדם:

פירוש י

י ובמקח"מ "יורו כן" ועיין למעלה ד כו ובבאורי שם:

פירוש יא

יא פי' אין מי שיבקש דמו להיות גואל:

פירוש יב

יב ובמקח"מ נוסף עוד מהח' ז"ל "ומזה הפסוק אמרו הראשונים הבא להורגך השכם להורגו" והנה הח' ז"ל יפרש פה אף שהוא ביום ולא הראו לו שהיה חותר, וזה הוא במקום סתר או במקום שאין אנשים אין לו דמים ורשאי בעל הבית להמיתו וכן הוא במכילתא, וכן הוא דעת הרמב"ם (הלכות גנבה פ"ט) שלא יחלוק בין יום ולילה ועיין קרני אור:

פירוש יג

יג כי בזה הכתוב אינו מדבר בענין הגנבה אלא בענין ההריגה כאשר אמר דמים לו, א"כ מה שאמר שלם ישלם הוא על הכתוב למעלה "חמשה בקר ישלם":

פירוש יד

יד שלא ימשול למכרה, שב אל האב ולא אל האדון:

פירוש טו

טו וכן פי' הח' ז"ל שם "כי אין האשה נרצעת":

פירוש טז

טז הבי"ת הוא במקום בעבור, פי', ולא בשיעור גנבתו אלא דוקא שש שנים, ועיין אות יט:

פירוש יז

יז צ"ל "ישלם תחת השור":

פירוש יח

יח פי' בעד כמה שגנב:

פירוש יט

יט כן הוא (מכילתא פ' יג) ר' יהודה אומר אם גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר, יותר ממה ששוה הרשות ביד בעל הגנבה, אם רצה למכור ימכור, ואם לאו כותב לו שטר, וכן בג' (קדושין יח א) לר' אליעזר אם היה גניבו כנגד ממכרו נמכר, ואם לאו אינו נמכר, ועיין התוה"מ מה שהאריך בזה:

פירוש כ

כ לכפל ולא שור ושה בלבד, וה"ה לד' וה':

פירוש כא
כא פי' אבל חכמים קיבלו:

פירוש כב
כב אם טבחו או מכרו:

פירוש כג
כג וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש כד
כד צ"ל "מהבנין הכבד הנוסף" והוא בנין הפעיל ועיין קרני אור:

פירוש כה
כה פי' בשדה של אדם אחר, וכן פי' רש"י ז"ל "בשדה של איש אחר" מפני ששי"ן **שדה** כשהיא נקודה בשוא היא סמוכה, ומפני שחסר המתואר הוסיף מלת "אדם" ואיננו תואר לשדה, שאילו היה כן, היה לו לנקדו בְּשָׂדֶה כמו, אל תלכי ללקוט בְּשָׂדֶה אחר (רות ב ח) וכן ת"א בַּחֲקַל אָחֳרָן, ר"ל בשדה של אדם אחר:

פירוש כו
כו פי' פירות הכרם, וחסר מלת "פירות" אף ובער בשדה אחר, אדם אחר, וחסר מלת אדם:

פירוש כז
כז מן ושלח את בעירה, ובא הה"א במלת בעירה במקום וי"ו, כמו אסרי לגפן עירה (ברא' מט יא):

פירוש כח
כח מבנין הפעיל:

פירוש כט
כט כמש"כ ושלח, שעזבם ללכת שם, ועיין (מכילתא פ' יד) שמזה למדו "מסר צאנו לחשו"ק חייב" מפני שלא שמרו כראוי:

פירוש ל
ל שאם בא לשלם לו קרקע יתן לו שוה נזקו ממיטב שדותיו:

פירוש לא
לא כי שמא אכלו הבהמות מן המיטב:

פירוש לב
לב פי' בלחי של חמור עשיתי חמרים חמרים:

פירוש לג
לג והראשון מלשון עיר פרא:

פירוש לד
לד ואעפ"י שהוא אונס ואינו מתכוין חייב:

פירוש לה
לה וכן הוא (מכילתא פ' יד) למה נאמר כי תצא אש, אלא בא הכתוב לעשות את האונס כרצון, ושאינו מתכוין כמתכוין:

פירוש לו
לו הוא תבואה קצורה מוגדשת על הקרקע:

פירוש לז
לז המחוברת לקרקע ועומדת לקצור, ונקראת התבואה קודם שנקצרת קמה, לפי שהיא קמה כולה כאחת:

פירוש לח
לח שהוציאה צמחה ולא נתבשל עדיין:

פירוש לט
לט עיין (מכילתא פ' יד, ב"ק ס, א):

פירוש מ
מ רז"ל אמרו (ב"מ צד ב) ד' שומרים הם, שומר חנם, שומר שכר השואל, והשוכר, ודיניהם משונים, ופרשה זו מדברת בשומר חנם, שכן דרך כל אדם לשמור בחנם פקדון של כסף או של כלים:

פירוש מא
מא עיין אות הקודם:

פירוש מב
מב לפי דבריו:

פירוש מג
מג וכן הוא (מכילתא פ' טו) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש מד
מד בפקדון ונגנב:

פירוש מה
מה צ"ל ויפשע אדום מתחת יד יהודה, כי לא נמצא פסוק כזה, או "אז תפשע לבנה" (שם), והוא פריקת עול המושל מעליו וסור תחת ממשלתו:

פירוש מו
מו על שור ועל חמור וגו' ולא שיהיה השור והחמור והשה מפרשת שומר חנם, כי הם מפרשת שומר שכר, אבל בא הכתוב הזה להודיע מאמר כללי, שכל טענה שיהיה

לאדם עם חבירו, בין בשומר שכר בין בשומר חנם אשר יאמר האחד כי הוא זה, רוצה לומר שכך היה הדבר, והאחד אומר בהפך זה עד אלהים יבא דבר שניהם:

פירוש מז

מז אשר ירשיעון הדיינים עפ"י עדים ישלם שנים לרעהו:

פירוש מח

מח בעל הכסף יקריב את בעל הבית אל הדיינים, ויכנה הכתוב בעל הבית להשומר שנגנב מרשותו, משום שיש לו בית, שהמפקיד הפקיד בידו, וכן תיוב"ע "ויתקריב מרי ביתא לקדם דיינא":

פירוש מט

מט שם פי' הח' ז"ל, כי פי' מלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו, גם הממון יקרא כך כמו "אם לא שלח יד במלאכת רעהו":

פירוש נ

נ וצ"ל יורה על השבועה, וכן הוא דעת רש"י ז"ל וכן פי' בעל נתה"ש ועיין ברמב"ן ועיין קרני אור:

פירוש נא

נא פי' מה שאמר, אם ימצא הגנב ישלם שנים, לבעל הכסף:

פירוש נב

נב וכן פי' רש"י ז"ל לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך:

פירוש נג

נג מלת פשע כולל כל אופני חטא, מעילה בגידה וגנבה:

פירוש נד

נד שמרדו בו ויצאו מרשותו:

פירוש נה

נה ונעשה גנב עליה:

פירוש נו

נו בשומר שכר מדבר שאין דרך לשמור בהמות של אחרים כ"א בשכר, והוא חייב בגנבה ואבדה ופטור באונסין:

פירוש נז

נז ויש טורח בשמירת הבהמות להוציאן ולהביאן להאכילן ולהשקותן, וכשהפקידן על מנת לשומרן מגנבים וזאבים הפקידם אצלו, ושמירה כזו אינה אלא בשכר:

פירוש נח
נח שחייבו הכתוב לשלם על הגנבה:

פירוש נט
נט ואצל שומר חנם אמר ונקרב בעל הבית אל האלהים ופטרו הכתוב מהגנבה:

פירוש ס
ס השומר יאמר כן שמתה:

פירוש סא
סא וכן הוא (מכילתא פ' טז) ששבוהו לסטים, פי' שוללים מזוינים, וכן פי' רש"י:

פירוש סב
סב הכוונה בפקדון שמסר בידו, וכן ת"א בְּמָה דְמָסַר לֵיה חַבְרֵיה, והוציא הפקדון בלשון מלאכה, כי ממונו של אדם יקרא מלאכה עיין אות מט:

פירוש סג
סג ולא ישלם:

פירוש סד
סד וכן הוא (מכילתא שם) ולקח בעליו מכאן אמרו בעל הנבלה מטפל בנבלתו, פי' שיקח מה שנשאר שהוא הנבלה וכמ"ש (ב"ק י, ב) שטורח נבלה על הניזק:

פירוש סה
סה כי אינה לפנינו, ע"כ יקח בעליו השבועה ולא ישלם:

פירוש סו
סו לשמרו מן הגנבים ומהטורפים, וכן הוא (מכילתא שם) שהטרפה שאפשר לו להצילה חייב לשלם:

פירוש סז
סז והכנוי הו שב אל הנטרף שהנשאר ממנו יביאהו להיות לו לעדות שנטרפה ונאנסה ממנו:

פירוש סח
סח שיש לתמוה מה יש לרועה להציל כל כך דבר מועט אלא וודאי בשביל כך הוא:

פירוש סט
סט עיין אות סז:

פירוש ע
ע ויוכל לטעון המשאיל על השואל שהטעין את בהמתו יותר מהראוי עד שנשברה ומתה:

פירוש עא
עא וכן כתב הרמב"ם, בעליו אין עמו במלאכת אותה הבהמה לפי הפשט:

פירוש עב
עב עיין (ב"מ צה ב) וכן פי' רש"י ז"ל וכן פי' הרשב"ם, ובמדרש חכמים אפילו במלאכה אחרת, אם הוא עמו במלאכה פטור השואל מונשבר או מת:

פירוש עג
עג פי' שהיה המשאיל במלאכת השואל:

פירוש עד
עד כן הוא הגי' במק"ג קהלות משה וכן במק"ג דו"ו וכן בחומשי ווין משנת תקנ"ד, ובחומשי רש"נ ובמג"ט ועוד בכמה נדפסים יש נקודה אחר מלת **בדרך** והגי' **אחר השלים**:

פירוש עה
עה שיסיח את הבתולה ויטה את רצונה בדברי שקר:

פירוש עו
עו עיין רש"י ז"ל, והח' ז"ל יפרש שמלת **בא** חוזרת אל הנזק, פי' שהנזק יבא תמורת השכר, וכן הוא בתרגום ירושלמי אִין אֲגִירָא הוא עָאֵל פְּסִידֵיה בְאַגְרֵיה, וכן דעת רמבמ"ן:

פירוש עז
עז וחייב סקילה כדכתיב (דברים כב כד):

פירוש עח
עח שיתקשר עמה להיותה לו לאשה:

פירוש עט
עט ששם פירושו ג"כ מענין קשור שיתקשרו עם אל אחר:

פירוש פ
פ כמו והאיש מְהֵר (ש"א ד יד):

פירוש פא
פא וכן פי' שם הח' ז"ל, שהוא מגזרת מהר ימהרנה, שיתקשרו עם אל אחר:

פירוש פב
פב וכן אז"ל (כתובות לח ב) שמוהר המפתה קצוב חמשים כסף כמו האונס אין ביניהם אלא שהאונס לא יוכל לשלחה כל ימיו, והמפתה תלוי גם בו אם ירצה לישא אותה:

פירוש פג
פג פי' כי הכ"ף והה"א הם מלה שלמה **כה** שפי' **כזה** פי' שיהא זה כמוהר הבתולות:

פירוש פד

פד כן הוא (פס"ז) "וי"מ **כמהר** כמה ר', שהן מאתן זוזי דכסף", ובבעלי התוס' על התורה מביא זאת בשם ר"י החסיד, והנה מוהר הבתולות חמשים כסף, והם חמשים סלעים והסלע ארבעה דינרין הרי מאתן זוזי לכתובה דאורייתא, שהזוז הוא הדינר:

פירוש פה

פה כן הוא בג' (כתובות לט א) "המפתה נותן שלשה דברים והאונס ארבעה, המפתה נותן בשת ופגם וקנס, מוסיף עליו אונס שנותן את הצער" פי' כי המפתה ישלם זולת הקנס הבושת והפגם, שאין אלו החמשים כסף דמי הבושת והפגם, אבל הם קנס, והוא משלם אותם מפני מה שנהנה מזה, ובאונס ישלם גם צער:

פירוש פו

פו והמוהר הוא חמשים כסף:

פירוש פז

פז מפני שהאנשים על הרוב יפתו הבתולות ע"י הנשים ההן האומרות שהן מכשפות ושעל ידי חכמתן ומעשיהן תתפתה הנערה ותתרצה באיש:

פירוש פח

פח לפי שרוב מעשה הכשפים נמצאו בנשים ועיין (מורה פל"ז מהח' הג'):

פירוש פט

פט וכן כתב בשרשיו הה"א להפלגה ולא לנקבה:

פירוש צ

צ עיין פי' הח' ז"ל (ברא' א ד) וביהל אור אות קסב שם והמלה פה מלרע:

פירוש צא

צא פי' שהה"א לנקבה:

פירוש צב

צב כי הוא הדין למכשף הזכר שחייב מיתה:

פירוש צג

צג והזכיר מכשפה מפני שהכשפים מצוים בנשים יותר:

פירוש צד

צד בפ' תצא לא נמצא, ונמצא (ויקרא כ כז) על הפ' "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו" ופי' שם הח' ז"ל וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנות ביד הנשים יותר, וכן מכשפה לא תחיה:

פירוש צה

צה מכשפה:

פירוש צו
צו לא אמר מכשפה מות תמות, כי החמיר בה להזהיר אותנו בלאו שלא נחיה אותה:

פירוש צז
צז צ"ל "לקנות":

פירוש צח
צח וכתב הגאון בעל העמק דבר, אפילו למ"ד שאינן מוזהרים על הכותית, מ"מ לא תחיה משום סכנה לבני אדם והוי כרודף:

פירוש צט
צט ואולי יחשוב שהשוכב עם בהמה יהיה פטור כי לא הזיק דבר לבעל הבהמה, ולזה ביארה התורה כי הוא חייב מיתה ומיתתו בסקילה:

פירוש ק
ק והזכיר האשה בנערה המאורשה (דבר' כב כד) שיש לה פה לצעוק, ואם לא צעקה מיתתם ג"כ בסקילה:

פירוש קא
קא והבהמה מצויה יותר:

פירוש קב
קב והצווי הוא ג"כ על נקבות העוף, ובמקח"מ נוסף "ובמס' ע"ז כב ב עדים נאמנים, שהעידו שראו אדם שרבע אווז וצלאה ואכלה":

פירוש קג
קג לא יהיה לך (למעלה כ ג):

פירוש קד
קד צ"ל "הכתוב אחריו" וכן הגי' ברמב"ן:

פירוש קה
קה כן הוא במק"ג קהלות משה ובמק"ג דו"ו, אכן במג"ט ובחומשי רש"נ וכן בשארי חומשים "בעבור" וטעות הוא:

פירוש קו
קו גם זה היה ממנהגי ע"ז:

פירוש קז
קז בקמץ תחת ה"א הידיעה:

פירוש קח
קח וכתב התוה"מ שהראב"ע פי' כדעת י"א שבמכילתא, שמ"ש זובח לאלהים יחרם, כולל גם העמים הדרים בא"י, ואמרו שנצטוו ישראל לשרש אחרי ע"ג ועובדיה:

פירוש קט
קט אף מלאכי מעלה:

פירוש קי
קי פי' בלא שום שתוף:

פירוש קיא
קיא כי הפתח והקמץ ענין אחד בזה, וכן פי' הרשב"ם, זובח לאלהים פתח (כי הקמץ בא מכח הפתח) ועיין רש"י שהאריך בזה:

פירוש קיב
קיב ויחרמו הם ורכושם, וכמו שהיו עושים בעיר הנדחת (דבר' יג יח):

פירוש קיג
קיג כי לא מצאנו לשון חרם באחד מהרוגי ב"ד, והרמב"ן פי' יתכן כי יכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם, ויוב"ע תרגם "יתקטל בסייפא ונכסוי יתגמרון" ופי' שיחרם הוא ורכושו, וכמו שעשו בעכן:

פירוש קיד
קיד ואת אלהיהם היו עובדים כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם (שם):

פירוש קטו
קטו ולשמור ז' מצות בני נח:

פירוש קטז
קטז וענינו טעות ומרמה:

פירוש קיז
קיז ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז:

פירוש קיח
קיח וצרף אליו האלמנה והיתום לפי שכולן תשושי כח, והבריות מקילין בהם להרע ולהצר אותם:

פירוש קיט
קיט אם ענה תענה אותו בל"י:

פירוש קכ
קכ והאזהרה גם על היחיד הרואה העינוי:

פירוש קכא
קכא ודעת הח' ז"ל כי גם ידבר על הגר, עיין אות קד:

פירוש קכב
קכב כמש"כ (מ"ב ה יח):

פירוש קכג
קכג גר תושב הוא הנקרא גר שער והוא המקבל עליו לשמור ז' מצות בני נח, ועיין למעלה כא א אות לב:

פירוש קכד
קכד ובל תדחה שעל הגר מותר להעיד:

פירוש קכה
קכה עיין אות קכ:

פירוש קכו
קכו עיין אות קכ:

פירוש קכז
קכז וכן פי' הרמב"ן, כי בצעקתו לבד אושיענו מהקמים עליו:

פירוש קכח
קכח שדרך היתום להיות קטן ואינו בן דעת ולא ידע לדבר ולהראות עלבונו לפני ב"ד כמו האלמנה, ע"כ רק אם צעק יצעק מיד אשמע צעקתו:

פירוש קכט
קכט ויפרש מלת "אם" כי אינו מחויב להלוות, רק אם יש לך להלוות, והעני צריך להלוואה, תלוה להעני, ולפ"ז מלת "אם" אינה חוזרת למלת תלוה אלא למלת כסף, אם יש לך כסף:

פירוש קל
קל לפי שהעני והגר והיתום והאלמנה שוים בה:

פירוש קלא
קלא אצל הלואת העני קראם עמי:

פירוש קלב
קלב כמ"ש והעורבים מביאים לו לחם ובשר (מ"א יז ו) ואזור עור אזור במתניו (מ"ב א ח) וכן יאמר (ברא' כה לב) "ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח" ועיין ביאורי שם:

פירוש קלג
קלג כמ"ש ויפצר בו לקחת וימאן (מ"ב ה טז):

פירוש קלד
קלד שאמר את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי (ש"א יב ג) להורות שלא לקח דבר מזולתו לא בחזקה ולא בדורון, כי לא היה רוצה בעושר ונכסים, עיין ברכות י, ב נדרים לח א:

פירוש קלה
קלה בעירך:

פירוש קלו
קלו שעשית עמו, או שתעשה עמו, כגון אם לא יוכל לשלם למועד הקצוב ותאריך לו הזמן:

פירוש קלז
קלז בלשון רבים:

פירוש קלח
קלח כי הם משימים עליו נשך במה שכתבו והעידו בו:

פירוש קלט
קלט ורק לישראל:

פירוש קמ
קמ והוא בעירך:

פירוש קמא
קמא הטעם שלא תהיה לך טובת הנאה ממנו מצד ההלוואה שהלוית לו כדי שלא תבישנו שלא תתפרסם בפני רבים עניו:

פירוש קמב
קמב שגם הם עוברים בלאו הזה:

פירוש קמג
קמג עיין רמב"ן ויקרא כה לו:

פירוש קמד
קמד פי' אחר שאמר:

פירוש קמה
קמה ג"כ ל"נ:

פירוש קמו
קמו בל"ז:

פירוש קמז
קמז תשיבנו חוזר לחבול שהוא בכח הפעל חבול תחבול:

פירוש קמח
קמח פי' מה הועיל המלוה מאחר שהוא צריך להחזיר המשכון בכל יום:

פירוש קמט
קמט פי' כדי שלא ילך הלוה וילוה מעות מאיש אחר ויתן לו המשכון:

פירוש קנ
קנ יפרש מה שאמר "כי היא כסותה לבדה":

פירוש קנא
קנא כי חנון מגזרת חנם:

פירוש קנב
קנב הלא הכל מתנת חנם מהקב"ה:

פירוש קנג
קנג וכן הוא (מכילתא פ' יט) "שברחמים בראתי את עולמי", וראוי לבריות שיתנהגו גם הם במדת הרחמים לפנים משורת הדין:

פירוש קנד
קנד עיין (למטה לד ו) בפי' החז"ל ובבאורי שם:

פירוש קנה
קנה גבי יתום ואלמנה:

פירוש קנו
קנו ובמק"ג דו"ו "ובמה תדע":

פירוש קנז
קנז והנה לדעת החז"ל שזה העונש הוא גם גבי עני:

פירוש קנח
קנח ובמקח"מ שמלה בלשון הקדש איננו כמו שלמה:

פירוש קנט
קנט השלמה הוא בגד מרובע, או קרוב למרובע בלא בתי ידים, ומתכסים בה על בגדיהם בצאתם, וגם בלילה על מטתם:

פירוש קס
קס ובמקח"מ נוסף "ושמלה כמו בגד":

פירוש קסא
קסא ר"ל כי מאחר ששמלה הוא כלל לבגד, הנה שלמה שהוא פרט הוא בכלל השמלה שגם הוא בגד, אבל כל שמלה אינו שלמה, שאין כל בגד שלמה:

פירוש קסב
קסב ר"ל כי מה שאמר על שם על שלמה (פ' ח) נראה ג"כ שמלת שלמה הוא ג"כ כלל לבגד, ומאחר ששאר הפסוקים שכתוב בהם שלמה מורה שהוא שם פרט בטל העד האחד שמורה על שם כלל כי אחרי רבים להטות שמלת שלמה הוא פרט:

פירוש קסג
קסג זהו שאמר והמשכילים יבינו, וי"א כי דעתו ז"ל על מה שכתוב ופרשו השמלה (דבר' כב יז) שמכחיש פי' שמלה שפי' שהוא בגד, ואמר שעל פיו לא יקום דבר,

כי פי' שם שר"ל לחקור היטב הדבר, וכן אז"ל (מכילתא משפטים מס' דנזיקין פ"ו, ספרי תנא) שיהיו הדברים מחוורים כשמלה:

פירוש קסד
קסד פי' נשיו היינו ההלוואה:

פירוש קסה
קסה וכן חז"ל (מכילתא פ' יט ב"מ קיד ב) ממשכנין כסות יום בלילה וכסות לילה ביום, ובלילה אסור לישראל לקחת כסות לילה:

פירוש קסו
קסו ולדעתו העונש אחד בכולם, ומפני זה המה נסמכים:

פירוש קסז
קסז פי' והעונש בהצעקה יהיה על הנושה בו:

פירוש קסח
קסח פי' שהנושה יבוא לידי זה שיקבל ג"כ הלוואה:

פירוש קסט
קסט מדה כנגד מדה:

פירוש קע
קע וכן ת"א ויוב"ע והוא כדעת ר"ע (מכילתא פ' יט) בדיינין הכתוב מדבר:

פירוש קעא
קעא וכן כתוב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב ז):

פירוש קעב
קעב פי' מה שכפל הכתוב אלהים לא תקלל בסתר, ונשיא בעמך בגלוי:

פירוש קעג
קעג לשון קללה תהיה הנחתו על המקלל אדם בפניו כי זה יהיה קלון ובזוי אל המקלל, ולשון אירה נופל על המקלל חבירו שלא בפניו, ואמר ארור פלוני, וכשאומר ארור אתה אז יקרא מקלל, ובאברהם אמר ומקללך אאר (ברא' יב ג) מי שיקלל או יַקלה את אברהם בפניו ד' יגזור עליו אירה שלא בפניו, כי לא יתגלה ד' אל הרשע לומר לו ארור אתה (שד"ל):

פירוש קעד
קעד כל נשיא בעם שהוא ראש השררה על ישראל בין שיהי' מלך או ראש הסנהדרין:

פירוש קעה
קעה כן הוא הגי' במג"ט ובמק"ג קהלות משה ובמק"ג דו"ו, אכן בחומשי, רש"נ וכן בשארי הנדפסים הגי' "עד":

פירוש קעו
קעו כי החובל הוא הלוקח משכון בחזקה, וזה אי אפשר שיהיה ע"י המלוה עצמו, דהא עובר על לא תהיה לו כנושה, אלא שממשכנו ע"י שליח ב"ד, והדיין כדין עשה ולא פשע בדבר, או לפעמים תבא הכחשה בין מלוה ולוה ויצטרכו לבוא אל השופט שידין ביניהם, ואולי מי שיצא מחויב בדין יקללנו ולכך יזהיר עליו:

פירוש קעז
קעז עיין אות קפה וקפו:

פירוש קעח
קעח כוללת הדגן והתירוש, כלשון, פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע (דבר' כב ט), וכלשון, והמלאה מן היקב (במד' יח כז):

פירוש קעט
קעט יצהר הוא שת"ז לשמן הבא מבית הבד וקרא אותו בלשון דמע, מפני שהוא יורד טפות מן הגת כמו הדמע מן העין:

פירוש קפ
קפ ויסיים "תתן לו" פי' לכהן:

פירוש קפא
קפא פי' שתתן פדיון הבכור לכהן:

פירוש קפב
קפב עיין בהקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הב' הערה לז, ולמטה לד כא:

פירוש קפג
קפג פי' אף שהוא עני הצווי גם עליו:

פירוש קפד
קפד הוא שייך לפ' כט שכתוב שם, כן תעשה לשורך לצאנך וגו', ויפרש לתת הבכור לכהן:

פירוש קפה
קפה שמרוב לחותו יתמלא ממנו הכלי מיד:

פירוש קפו
קפו שאינו ניגר כיין אלא טפה טפה כדמע לפי שהוא עב:

פירוש קפז
קפז עיין (מכילתא פ' יט, תרומות פ"ג מ"ז) והכוונה בזה שלא יקדים האדם המתנות המאוחרות ויאחר המוקדמות, והסדר מזה, תחלה הבכורים, ואח"כ התרומה, ואח"כ מעשר ראשון, ואח"כ מעשר שני:

פירוש קפח
קפח והוא פדיון הבן ליתן לכהן:

פירוש קפט
קפט והיה ראוי להיות דמעך לפני מלאתך:

פירוש קצ
קצ כי אינו ראוי לקרבן עד יום השמיני, והרחוקים ממקום הנבחר ושאין באפשרי להם תמיד להעלותו לירושלים ביום השמיני דוקא:

פירוש קצא
קצא וכן תקנו חז"ל שיטפלו בו בעלים לגדלו, וכמבואר (בכורות כו ב) חייבים ישראל לטפל בבכור בהמה דקה שלשים יום, ובגסה חמשים יום:

פירוש קצב
קצב וכן הוא (מכילתא שם) דבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות להטרף, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קצג
קצג הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קצד
קצד מן לכלב, להורות על ה"א הדעת שראויה להיות אחר הלמ"ד, ופי' להכלב הידוע:

פירוש קצה
קצה שומר העדר:

פירוש קצו
קצו והטעם, מפני שהכלב הציל בשר הטריפה מפי החיה ושייך לו בשכרו, כי הוא השומר קנין אדוניו וצאנו:

פירוש קצז
קצז וכן כתב הרלב"ג, לפי שרוב הטורפים הם בעלי ארס והדבר יבא לידי סכנה:

פירוש קצח
קצח לפי שהיא קשה מהנבלה:

פירוש קצט
קצט והזהיר שלא יגעלו נפשותם באכילת הדברים המתועבים המשקצים את הנפש, ומרחיקין אותם מן הקדושה:

פירוש ר

ר כי יש בה ארס הדורס ואינה מטמאה ומניחין אותה בשדה, הזהיר עליה הכתוב, מה שאין כן בנבלה שהתיר הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי (דבר' יד כא):

פרק כג

פירוש א

א פי' שלא יוציא מלבו שמועת שקר להוציא דבה:

פירוש ב

ב ואין זאת אזהרה שלא יעיד שקר, שהרי כבר הזהיר עליו לא תענה (למעלה כ יג):

פירוש ג

ג וזהו טעם הסמיכות לאת העני עמך:

פירוש ד

ד וכן הוא (מכילתא פ"כ) "אמר לו איש פלוני חייב לי ר' דינרין, ולי עד אחד בוא והצטרף עליו" ויהיה פי' אל תשת ידך, שלא יסייע לרשע ע"י שיהיה עד להוציא ממון בגזל:

פירוש ה

ה וכן הוא (רמב"ם פ"י מה' עדות) שגם על העד יש אזהרה שלא להצטרף עם הפסול, אם אין הדיינים מכירים בו שהוא רשע, שעובר על לא תשת ידך עם רשע:

פירוש ו

ו הח' ז"ל יפרש "לא תענה על רב", פי' כשיהיה ריב בין אנשים לא תעיד עדות על מה שלא ראית, ואין לך לסמוך על רבים המעידים ולהעיד מה שאתה לא ראית:

פירוש ז

ז והזהיר תחלה לא תהיה אחרי רבים לרעות והוא מצות ל"ת, ואח"ז ציוה שתהא חייב אחרי רבים להטות אם לא יהיה לרעות, ופי' אותו עומד כענין לנטות:

פירוש ח

ח כי לנטות הוא מהקל, כמו להיות נוטה אחרי רבים, ולהטות הוא מפועל הכבד הדגוש שהוא יוצא, ופי' להטות הדין כמו מטה משפט:

פירוש ט

ט ופי' שם הח' ז"ל "ומטה משפט גר":

פירוש י

י עיין (סנהד' ב א יג ב):

פירוש יא
יא ונלמוד מרישיה דקרא מדיוקא ולא מסיפיה כדעת הגאון:

פירוש יב
יב ויהיה פי' הכתוב לדעת הח' ז"ל "לא תהיה אחרי רבים לרעות" לדיין ידבר (ונכנס באמצע לא תענה על רב) "לנטות אחרי רבים" פי' להיות נוטה אחרי רבים, "להטות" פי' להטות המשפט, והכל אזהרה אחת, ובאשר לא הזהיר מלנטות אחריהם, כ"א שלא לעות המשפט, מזה נלמוד, כי אם יהיו הרבים לטובה יש לך לנטות אחר הרוב: (*) וכמו שפי' למעלה, עיין אות ו שמדבר בעדות:

פירוש יג
יג ולחקור בדינו:

פירוש יד
יד ושיעורו ומטה משפט גר:

פירוש טו
טו עיין (למעלה כא ז):

פירוש טז
טז עיין אות יב:

פירוש יז
יז כי הפ' כולו ענין אחד:

פירוש יח
יח ושם כתוב "לא תשא פני דל, ולא תהדר פני גדול" אלא "בצדק תשפוט עמיתך":

פירוש יט
יט כי הי"ל אוֹיְבֶךָּ בשוא תחת היו"ד וקמץ תחת הבי"ת כי שרשו איב:

פירוש כ
כ והוא מהפועלים היוצאים, ואינו תואר:

פירוש כא
כא וכן אֹיְבֶךָּ:

פירוש כב
כב שכתוב אצל רביצת החמור:

פירוש כג
כג והבאר יצחק יגרוס "ולא אמר אויבך" פי' למה לא אמר אויבך" בשוא היו"ד וקמץ תחת הבי"ת כי יותר נכון לומר אֹיְבֶךָּ בחירק:

פירוש כד

כד חמור שנאך, ובמקח"מ "ולא אמר אויבך ולא שואנך" וכתב, כי יש להסתכל בזה כי נכון הוא שיאמר כן, והטעם הוא כי אעפ"י שהוא שונא אותך וחושק לראות רעתך לא תהיה אתה כן:

פירוש כה

כה סמיכות קא דריש שסמך לפ' "ודל לא תהדר בריבו":

פירוש כו

כו עיין (מכילתא פ"כ, ב"מ לג א):

פירוש כז

כז והוא פועל עומד:

פירוש כח

כח ויהיה פי' וחדלת לך מעשות הדבר:

פירוש כט

כט "ושמרת לעשות" שהוא ג"כ פועל עומד:

פירוש ל

ל פי' חדל לך והשמר בך מהיות עוזבו רובץ תחת משאו:

פירוש לא

לא והוא לשון לשון טעינה, וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם עזיבה זו לשון עזרה, ויהיה פי' עזב תעזוב לשון סיוע וחזוק:

פירוש לב

לב עיין אות כח וכט:

פירוש לג

לג פי' שתתיר עמו הקשרים:

פירוש לד

לד לדעתי צ"ל "מעזיבה" והוא טיח של טיט שנותנין על התקרה לחזוק, וכן הוא בג' (ב"מ קטז ב) ועיין רש"י שם, וכן פי' הח' ז"ל (נחמיה ג ח) "ויעזבו ירושלים מלשון חכמים מעזיבה, וי"א כי כן עזב תעזב עמו":

פירוש לה

לה והוא בנחמיה, כי ספרי עזרא ונחמיה הם ספר אחד, וכן נחשבו בכ"ד ספרים לספר אחד, ולפנים היו קוראים לעזרא, עזרא א' ולנחמיה עזרא ב:

(*) ודעת הח' ז"ל שהוא לשון פריקה, וכן אז"ל (מכילתא שם, ב"מ לב א) בפריקה הכתוב מדבר וכן פי' רש"י ז"ל באחרונה מדרז"ל:

פירוש לו
לו זו אזהרה לדיין, והכוונה הזהר שלא תחייבהו בדינו להיותו בלתי חשוב בעיניך מפני דלותו:

פירוש לז
לז וכן פי' הח' ז"ל שם "מי שהוא ראוי לאכול":

פירוש לח
לח וכן פי' רש"י ז"ל שם, לכהן הוא אומר:

פירוש לט
לט פי' שמלת תאכלנו נאמר על הבכור שבעדר, ושב אל הבעל כשאר המאמרים שבזה הענין, וכן יאמר הח' ז"ל (דבר' יב יז) "והמכחשים אמרו כי הם שנים בכורים, האחד בכור פטר רחם, והשני בכור עדר, ואין צורך להשיב על הבליהם" ובכור עדר נקרא הנולד ראשון בתוך העדר, מפרישו הבעל ומוליכו למקום המובחר ושם אוכלו, ועיין קרני אור:

פירוש מ
מ לשופטי העם:

פירוש מא
מא אזהרה לדיין:

פירוש מב
מב שם אזהרה לבעלי הריב, וכן פי' הח' ז"ל שם "עם בעלי הריב ידבר":

פירוש מג
מג פי' באותו הדין:

פירוש מד
מד פי' אף שידעת שהוא רשע בדבר אחר ולו משפט מות:

פירוש מה
מה הלשון מגומגם קצת, וטעמו הואיל וכבר עשה הרשע בדבר אחר דבר קשה:

פירוש מו
מו ואם תהרוג נקי באותו דבר, אף שהוא חייב מיתה ממקום אחר יהיה זה המשפט צדק אך לא אמת (המעמר):

פירוש מז
מז עיין רשב"ם מה שביאר בזה:

פירוש מח
מח אענישנו בזה הדין:

פירוש מט
מט כי השם עצמו יעשה משפט בחייבים:

פירוש נ
נ הח' ז"ל יבאר טעם הסמיכות:

פירוש נא
נא ופי' דברים צדיקים, וכן דעת רש"י ז"ל פה, ובדבר' טז יט שפי' דברים המצודקים:

פירוש נב
נב ולפי' הגאון ז"ל צ"ל דברים צדיקים:

פירוש נג
נג פי' שהם צדיקים בדין זה, לא צדיקים בשאר מצוות וחייבים בדין זה:

פירוש נד
נד כי צדיקים תאר לדברי:

פירוש נה
נה (בדברים טז יט) כי השחד יעור עיני חכמים:

פירוש נו
נו ויטהו מדרך הצדק:

פירוש נז
נז מה שאמר, ושפטו את העם משפט צדק (שם שם יח):

פירוש נח
נח וכמו שפי' רע"ס תהי קבלת הטענות באופן שיפסקו הדין בצדק, ופי' לאמר הצדק:

פירוש נט
נט זהו ויסלף דברי צדיקים, יגרום לצדיקים שיהיו דבריהם מסולפים:

פירוש ס
ס צ"ל "גם זה עם השופט ידבר" והנה למעלה באה מצות הגר לישראל, וגר לא תונה ולא תלחצנו, אבל כאן באה לשופט, ולזה לא אמר כאן לא תונה, כ"א לא תלחצנו:

פירוש סא
סא וכן פי' הרלב"ג, אזהרה לדיין שלא ילחץ הגר בדינו כשיעלים עינו מלעיין כראוי בדינו מפני היות דעתו יותר קרובה אל העברי אשר יריב עמו:

פירוש סב
סב כאלו ליחיד מדבר, וזהו לשופט:

פירוש סג
סג והשוה אותם הכתוב:

פירוש סד
סד בשביעית:

פירוש סה
סה כמו שנאמר שמוט כל בעל משה ידו וגו' לא יגש איש את רעהו (דבר' טו ב):

פירוש סו
סו והוא שמטת קרקעות:

פירוש סז
סז שפי' תסיח דעתך ממנה כאלו איננה:

פירוש סח
סח וכן הביא הרמב"ן ז"ל הפי' הזה כלשונו ממש מפי' הקצר:

פירוש סט
סט עיין אות סז:

פירוש ע
ע ולא, והשביעית:

פירוש עא
עא היה ראוי להיות ובששת:

פירוש עב
עב ופי' והשביעית מזריעת הארץ:

פירוש עג
עג פי' כי מלת "למען" כמו "בעבור" וביאורו, שיאמר ששת ימים תעשה כל מעשיך בבית ובשדה בעבור שינוח בשביעי בן אמתך והגר וכן פי' הרמב"ן:

פירוש עד
עד עיין למעלה כ' הערה לח:

פירוש עה
עה ובאורו למען זה ינוח שורך וחמורך:

פירוש עו
עו והעבד הוא עבד ערל יליד בית הנולד בעבדות, וגם עליו ראוי לך לרחם:

פירוש עז
עז עיין ברמב"ן:

פירוש עח
עח וכן הוא (מכילתא שם) לא תזכירו שלא תשבע לכוזבי ביראתו:

פירוש עט
עט בס' (יהושע כג ז) ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשבעו ולא תעבדום, וכתב הרמב"ן הוסיף שם לאוין לבאר כי האזהרה שלא יזכיר ולא ישביע שום אדם בשם עכו"ם:

פירוש פ
פ ובמקח"מ "שתעבדני":

פירוש פא
פא צ"ל "אל" ואפשר לפרש בלי לשבש את המלה, ודעתו על פ' לד כג:

פירוש פב
פב וכן פי' הרמב"ן, ובחומשי רש"נ וכן בשארי חומשים "פני" והוא טעות:

פירוש פג
פג כאלו נאמר לפני:

פירוש פד
פד ופי' שם הח' ז"ל "אסרו חג הוא הכבש המוכן לזבוח":

פירוש פה
פה כמו פעמים מן פעם ושניהם לשון אחד כמו הכיתני זה שלש רגלים (במד' כב כח):

פירוש פו
פו כי רובם הלכו ברגלים שלש פעמים בשנה:

פירוש פז
פז לפי שהפסח חל בניסן ראש חדשים:

פירוש פח
פח וכן פי' (למעלה יב כ):

פירוש פט
פט והעשיה היא רשות:

פירוש צ
צ כי שם הוא חובה, ועיין למעלה יב טו, שם מבואר הענין בארוכה:

פירוש צא
צא ר"ל אם נאמר שרק לילה הראשונה חובה לבד, למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ, והנה לדעת הח' ז"ל תהיה אכילת מצה מצוה לכל שבעת הימים:

פירוש צב
צב למעלה יג ד:

פירוש צג
צג כי ידמו שהפי' מן "פני" פה פנים שלי:

פירוש צד
צד ולא הרואים, ושם הפנים הם הנראים:

פירוש צה
צה והפ' הזה אמרה חנה על שמואל והוא נפעל, והטעם שמואל יראה לפני ד':

פירוש צו
צו אף כאן פי' ולא יראו לפני ריקם, וכן ת"א "וְלָא יְתְחַזון קָדָמַי רֵיקָנון" וכן תיוב"ע:

פירוש צז
צז והוא סבוב תקופת ניסן:

פירוש צח
צח שנפרש שהפנים הם הנראים:

פירוש צט
צט כי הבאים הם הנראים:

פירוש ק
ק עיין אות צו:

פירוש קא
קא והוא חג השבועות, כי אז קציר חטים בא"י ועליה אמר הקציר סתם:

פירוש קב
קב בחג המצות יהיה קציר שעורים, ולזה קרב אז העומר משעורים להתיר החדש:

פירוש קג
קג לפי שהיו מונים השנים מתשרי לתשרי:

פירוש קד
קד וכן הוא (מכילתא פ"כ) זכורך להוציא הנשים:

פירוש קה
קה כן הוא (מכילתא שם) ושמחת להוציא חולה וכו', ומבואר בג' חגיגה ב א, עיי"ש:

פירוש קו
קו ומביא אליו דורון, לאות על הכניעה והעבדות:

פירוש קז
קז עיין (דבר' יד כב):

פירוש קח
קח עיין רש"י ז"ל:

פירוש קט
קט ופי' חגי קרבני, וצוה שלא ילין אימורי הפסח כדין גופו של פסח שנאמר בו, ולא תותירו ממנו עד בקר (לעיל יב י):

פירוש קי
קי שם כתוב "ואחר הכינו להם ולכהנים, כי הכהנים בני אהרן בהעלות העולה והחלבים עד לילה", פי' ולזה הוצרכו הלוים להכין להם, והח' ז"ל יביא לראיה את הפ' הזה שלא הלינו גם החלבים:

פירוש קיא
קיא יפרש סוף הפ' מן ולא ילין חלב חגי עד בקר, ויפרש "עד הבקר" וכמו שפי' בפי' הקצר עיין אות קיד, ונכנס ביניהם ראיתו מהפסוק בדה"ב:

פירוש קיב
קיב ויחויב שיהיה החמץ מבוער קודם זמן שחיטתו:

פירוש קיג
קיג עיין רמב"ן מה שביאר בזה:

פירוש קיד
קיד ואין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר, אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח, וכמו שפי' רש"י ז"ל, ועיין מכילתא ובהתוה"מ שם:

פירוש קטו
קטו מפסח יתחילו הבכורים, בכורי השעורים להתיר החדש לישראל:

פירוש קטז
קטז כ"ה דעת ענן (ס' המצות לענן הוצ' הרה"ח ד"ר הרכבי צד 155, הדסי בס' אשכול הכפר דף צא ד, ודף קלב ד, יעקב בן ראובן בס' העושר), מפני שיערימו כדי למהר הבישול, לוקחים עץ לח מן התאנה ויוציאו ממנה חלב חריף עד מאוד ומושחים מאת החלב ההוא טפה אחת ושתים על פרי העץ של תאנה ומחממהו השמש והיא מתבשלת למחר, וממהרים בבכוריה, לכן זכר הכתוב ג' פעמים לא תבשל ומלת גדי לשון מגדים (שיר ד יג), ופי' לא תבשל המגד ר"ל הפרי בליחות האילן הנמשל באֵם:

פירוש קיז
קיז כי שרשו מגד, וגדי שרשו גדה:

פירוש קיח
קיח והנפרד ממנו הוא מגד, כמו בגד בגדים, והסכימו עמו גם ראשי חכמי המקרא ר' אהרן הראשון (המבחר) וכתב "והמפרש לשון מגד דקדק משובש", וכן ר' אהרן האחרון (כתר תורה) כתב "וזה אינו נכון":

פירוש קיט
קיט ר"ל שיהיה השם בל"י משונה מלשון רבים:

פירוש קכ
קכ כי בשול המגד הוא ע"י השמש:

פירוש קכא
קכא ופי' שם הח' ז"ל, כי תבואות הזרע והכרם תלויה בשמש:

פירוש קכב
קכב שנקרא ליחות האילן חלב:

פירוש קכג
קכג כי אנה מצאנו שהעץ יקרא אֵם לפרי, ר"ל אמו של מגד:

פירוש קכד
קכד ודעתם בעבור שראש הפסוק מדבר בצמחים, באמרו, ראשית בכורי אדמתך, לכן פי' גם סוף הפ' שהוא לא תבשל גדי ג"כ לצמחים לא תבשל המגד ושיטת ענן לדרוש סמוכין, עיין אות קטז:

פירוש קכה
קכה ר"ל אם נפרש כן מפני ראשית הפ', מה יעשה בפ' לא תאכלו כל נבלה, וסוף הפ' שם ג"כ לא תבשל גדי בחלב אמו:

פירוש קכו
קכו ר"ל שהוא גדי ולא מגד:

פירוש קכז
קכז ויש פי' אחר שיפרשו חסרי הדעת, וגם הפי' הזה יפרשו חכמי המקרא עיין (המבחר משפטים, אשכול הכפר דף צא ב):

פירוש קכח
קכח ולשון בשול כטעם גדול, כמו הבשילו אשכלותיה (ברא' מ י) שפי' גדלו ופי' לא תגדל הבכור בחלב אמו אחר עבור שבעה ימים ללידתו, אלא מיום השמיני אתה חייב להביאו כמו שנאמר, ביום השמיני תתנו לי (למעלה כב כט):

פירוש קכט
קכט כי כבר אמר למעלה (שם) שבעת ימים יהיה עם אמו וביום השמיני תתנו לי:

פירוש קל
קל בנבואת יואל "שלחו מגל כי בשל קציר" שפי' על גמר גידול פירות, שכבר נגמרו התבואה העומדת להקצר, ואין לאחר הקצירה, וכמו כן אין לאחר את הגדי שלא יינק הבכור בחלב אמו אחר שבעה ימים:

פירוש קלא
קלא ע"י חום השמש, שהוא מבשל אותן כמו אש, אבל לא מצאנוהו כן בגידול בעלי חיים, שאין גידולם ע"י אש או חום השמש:

פירוש קלב
קלב הוא רש"י ז"ל:

פירוש קלג
קלג כי כל קטן יקרא גדי:

פירוש קלד
קלד כן פי' רש"י ז"ל, אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך:

פירוש קלה
קלה כן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קלו
קלו גדי אל עזים, וטעם הסמיכה מפני שיש גדי שאינו מן העזים:

פירוש קלז
קלז בנקודה אחת על הגימ"ל:

פירוש קלח
קלח כי שעיר גדול משעיר עזים, וכשם שהשעיר לא יאמר על מין אחר זולת העזים כן הגדי:

פירוש קלט
קלט עיין (מכילתא פ"כ, חולין קיג א):

פירוש קמ
קמ והוא הדין ליענה עצמה:

פירוש קמא
קמא ר"ל כי יתכן ששם היענה יכלול המין כמו השור ואיל וכבש, אבל בת היענה לא יתכן שתינח לכלול כל המין, כי מלת בת תורה שיש עליה אחר:

פירוש קמב
קמב אבל כשתגדל בשרה קשה מאוד ואין ראוי לאכלה:

פירוש קמג
קמג אף כשהוא עוד קטן בשרו קשה ואין ראוי לאכלו:

פירוש קמד
קמד בויקרא ד כח יאמר הכתוב והביא קרבנו שעירת עזים וגו', ואח"כ (שם ו יט) יאמר, הכהן המחטא אותה יאכלנה:

פירוש קמה
קמה ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת (שם כג יט), וגדי ושעיר עזים אחד הם:

פירוש קמו
קמו פי' צלוי באש:

פירוש קמז
קמז מזה נראה שהבשול הוא גם במים:

פירוש קמח
קמח וכן אז"ל, לעתיד לבוא הקב"ה מגלה להם לישראל מפני מה צותה התורה בשר בחלב, ופרה אדומה, ושעיר המשתלח:

פירוש קמט
קמט וכן כתב הרשב"ם:

פירוש קנ
קנ עיין בפי' הקצר:

פירוש קנא
קנא על לא תבשל:

פירוש קנב
קנב והוא כמו איסור מדאורייתא:

פירוש קנג
קנג לפי שהוא הנמצא יותר כמו שאמר ודי חלב עזים:

פירוש קנד
קנד ולאו דוקא בחלב אמו ולאו דוקא גדי:

פירוש קנה
קנה למטה לד כו, ובדברים יד כא:

פירוש קנו
קנו עיין אות קיח:

פירוש קנז
קנז עיין אות קל:

פירוש קנח
קנח עיין אות קלא:

פירוש קנט
קנט צ"ל "הליחות חלב":

פירוש קס
קס שנקרא העץ אֵם לפרי:

פירוש קסא
קסא עיין אות קכד:

פירוש קסב
קסב ושם פי', כי טעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר:

פירוש קסג
קסג שנדע מאיזה גדי ידבר:

פירוש קסד
קסד כי הכתוב יאמר, לא תשחטו:

פירוש קסה
קסה אם שחט אותו ואת בנו על לא תשחטו, ואם בישל בשר בחלב על לא תבשלו:

פירוש קסו
קסו בעבור שיש בטלה ליחה רבה, וככה בחלב:

פירוש קסז
קסז וכן הוא (מכילתא פ"כ) דבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות להטרף:

פירוש קסח
קסח והוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה:

פירוש קסט
קסט שדבר הכתוב בהווה:

פירוש קע
קע יתרץ אומרו, ולהביאך, הרי משה לא נכנס, לזה יאמר שיאמר כן לישראל:

פירוש קעא
קעא ולזה יאמר אל תמר בו:

פירוש קעב
קעב שבו לוחות העדות, ולכן אמר כי שמי בקרבו:

פירוש קעג
קעג בלוחות העדות:

פירוש קעד
קעד הרי שר פי' מלאך:

פירוש קעה
קעה ומה שאמר בה"א הידיעה, בעבור כי הוא הכתוב בס' דניאל בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול (דניאל יב א):

פירוש קעו
קעו וכן הוא דעת רבינו חננאל, והביא בשמו גם רבינו בחיי והציוני נתן רמז ע"ז **מלאכי** אותיות **מיכאל** וי"מ שהוא גבריאל עיין בריקאנטי על התורה:

פירוש קעז
קעז עיי"ש בפי' הח' ז"ל:

פירוש קעח
קעח תיבת הנזכר אין לה טעם, ועיין קרני אור:

פירוש קעט
קעט הרוצה לעמוד על המאמר הארוך הזה יעיין ברא' א א בבאורי קרני אור הערה טו, שם הבאתי באריכות דעות מסכימיו ודעות מתנגדיו, ולא רציתי לשנות הדברים פה, ועיין דרכי משה להרה"ג מ' צ"ה חיות דף יב ב:

פירוש קפ
קפ ונראה שהם נכבדים ממנו:

פירוש קפא
קפא ראיות הגאון:

פירוש קפב
קפב והיה השומר נכבד מהשמור:

פירוש קפג
קפג כעבד אל אדונו:

פירוש קפד
קפד בזכרי' א ט "ואומר מה אלה אדוני, ויאמר אלי המלאך הדובר בי":

פירוש קפה
קפה וכן כמה פעמים שאמר למלאך אדוני:

פירוש קפו
קפו בכתוב "ואדוני חכם כחכמת מלאך האלהים":

פירוש קפז
קפז כמספר אצבעות הידים:

פירוש קפח
קפח וכן פי' שם הח' ז"ל, ולא הזכיר השמש בעבור כי אין יכולת לעין לראותם יומם בעבור אור השמש:

פירוש קפט
קפט עיין רמב"ם פ"ג מה' יסוה"ת:

פירוש קצ
קצ כן הוא בג' (פסחים צד א) ושם הגי' כל הישוב כולו תחת ככב אחד יושב, ועיין שם דף קיח ב בתוס' ד"ה "מן שמים" שהביא מהג' הנ"ל, ויגרוס, כל העולם כולו תחת ככב אחד עומד, כגי' הח' ז"ל פה, וכן ברש"י הגי' "עומד" ובדקדוקי סופרים נוסח הכ"י "עומד יושב" ועיי"ש הערה כ שכתב "ונתערב שתי נוסחאות ביחד":

פירוש קצא
קצא שפי' תיקון וקיום מתמיד:

פירוש קצב
קצב וכן פי' שם הח' ז"ל, דרך בזוי, והטעם אחר שיש לך בריאות גדולות ונכבדות מהאדם, איך שמת לב לתת לו כבוד, ועיין מורה פי"ד מהח' הג':

פירוש קצג
קצג שהוא מושל עליהם:

פירוש קצד
קצד ר"ל אף לפי פירושו הוא חסר מהם:

פירוש קצה
קצה מהם:

פירוש קצו
קצו עיין ברא א א קרני אור הערה ט:

פירוש קצז
קצז ונקראים אצל הח' ז"ל בני אלהים, ופי' שם הח' ז"ל, כי מעלת הכוכבים גדולה ממעלת הגלגלים:

פירוש קצח
קצח פי' על המלאכים ועל הככבים שנקראו בני אלהים:

פירוש קצט
קצט וכן פי' שם הח' ז"ל בעולם העליון החל בנכבד ואמר הללוהו כל מלאכיו (תה' קמח ב) והשלים בנבזה, ואמר "הללוהו שמי השמים" (שם פ' ד) והוא כדור אש שהוא סמוך אל כדור הלבנה, ואח"כ הזכיר כדור הסגרור, והמים אשר מעל השמים (שם) והפך זה, בהזכירו העולם השפל התחיל בנבזה, הללו את ד' מן הארץ, תנינים וכל תהומות (שם פ' ז) החל להזכיר התנינים שהם בים:

פירוש ר
ר שינה פה ממה שפי' בס' תהלים, כי שם פי' כי כל הנבראים בעולם השפל יאבדו, רק ישראל לבדו, על כן אמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו (שם פ' יד) שיתהללו בדבר זה חסידי ישראל שהם חסידי השם לא כל ישראל:

פירוש רא
רא ואם כי הפריז על המדה הרבה, אך לא על הגאון בפרט אמר כן, רק על כל מי שמתגאה בדמיונו לחשוב עצמו גדול ממלאכים:

פירוש רב
רב שיאמר ויעמידם לעד לעולם (שם פ' ו):

פירוש רג
רג והאדם איננו:

פירוש רד
רד ר"ל הגרעינים המונחים באמצע הפרי:

פירוש רה
רה ונבדלים בטבעיהם, וצריכים שמירה מעולה:

פירוש רו
רו בציו, מגזרת בושה:

פירוש רז
רז צדקו דברי הח' ז"ל בזה עיין (ידיעות הטבע להח' א' בערענשטיין תולדות חיי בעלי חיים) בפרקיו הראשונים מהביצה ותולדתה:

פירוש רח
רח ופי' שם הח' ז"ל "וטעם הצלם מערכות המשרתים וככבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת, וחכמי המזלות יודעים זה":

פירוש רט
רט כן דעתו בענין המערכת ועיין קרני אור:

פירוש רי
רי שפי' כמו מאלפנו, והוא מן ואאלפך חכמה (איוב לג לג) וטעמו מלמדינו:

פירוש ריא
ריא הדבורים יבנו בתיהם כלם בשש קצוות, ששה כתלים לכל חדר וחדר המרחק בין חדר לחדר, גדלם רחבם ועמקם שוים הם בצמצום ולא ישתנו זה מזה אף כחוט השערה:

פירוש ריב
ריב כי אנשי הודו היו בימי קדם אנשים ישרים שונאי עול, גזל ושארי מדות רעות:

פירוש ריג
ריג בעשור לחדש השביעי והוא יוהכ"פ:

פירוש ריד
ריד והמורה בפמ"ו מהח' הג' נתן טעם להקרבנות עיי"ש:

פירוש רטו
רטו בכל מקום שהח' ז"ל מביא חכמי הספירות, דעתו על חכמי הככבים והאיסטרולוגיא, והם נקראים אצלו חכמי המדות והספירות (עיין בראי' א טז קרני אור הערה קז):

פירוש רטז

רטז שם גדר, נקרא על צד ההשאלה, כי כמו שהגדר והקיר מבדיל בין שטח לשטח, ככה השם המבדיל בין מין למין נקרא ג"כ גדר, והוא שם אחד הבא מן שני שמות המחוברים יחד, והוראתו על מהות הדבר ועצמותו, ובהיות מהות כל דבר פי שנים בעצם חמרו וצורתו, לכן יהיה כל גדר בעל שני שמות, והרוצה לעמוד על דברים אלו (עיין מלת הגיון שער י, הגדרים שרש גדר):

פירוש ריז

ריז חכמת המדות, הוא חכמת הכמות לדעת כמות הדברים, דהיינו שידע האורך והרוחב והגובה של כל עצם מעצמים הנקרא (מאטעהמאטיקא, געאמטעררייא):

פירוש ריח

ריח הוא חכמת התכונה (אסטראנאמיא):

פירוש ריט

ריט ובעת הזאת דקדקו האחרונים יותר, ומנו מספר לכוכבים הנראים לעין בלתי מזוינה בקרן-חזות חמשת אלפים ויותר:

פירוש רכ

רכ והם בגלגל השמיני ששם יש ככבים שאין להם חקר, מהם גדולים מכדור הארץ, ומהם קטנים ממנה ומה שתחתיו מהגלגלים אין בכל אחד אלא ככב אחד, לפי שאם היו בגלגלים ההם ככבים הרבה אזי היה כבד להגלגל בנענעו לגלגלים כלם:

פירוש רכא

רכא עתה נדע עפ"י נסיונות, כי מקום ההרגשה והתנועה בגוף החי הוא המקום אשר שם יתלכדו כל העצבים יחדו והיו לדבר אחד ולא נקרא מוח, כי מקור ההרגשה הוא המוח, והעצבים הם הצירים אשר בידם ישלח המוח את פקודתו לעורקים לנוד ולנוע:

פירוש רכב

רכב וכן פלוגתא דתנאי (סוטה מה ב, יומא פה א) מהיכן הולד נוצר מראשו וכו' אבא שאול אומר מטיבורו ומשלח שרשיו אילך ואילך:

פירוש רכג

רכג מלת שלשול הוראתו דבוק, כמו שלשלת מפני דבוק הטבעות, ומלת עיקר הוראתו יסוד ושרש, כי כל שרש מתורגם בלשון עיקר (משלי יב ג, איוב יט כח, שם ל, ד), והנה השם ברא ארבע תולדות ממזגות כנגד ד' יסודות **א'ר'מ'ע'** שמהם מורכבים ד'

מזגי האדם, מרה ירוקה חם ויבש, מרה אדומה חם ולח, מרה לבנה קר ולח, מרה שחורה קר ויבש (עיין למטה כג כה קרני אור הערה לט), ויאמר הח' ז"ל שכל דבר נעלם מאתנו וגם בחכמות התולדות, למה הרכיב והדביק יחד היסוד חם ויבש והוציא המרה האדומה, כי היא חם ולח, והיה ראוי להוסיף בה? אך תוספת המזגים וחסרונם בשינוי הדם, ואין כח באדם לדעתו:

פירוש רכד

רכד הח' ז"ל דבר רק באדם באשר הוא אדם לא יוכל לדעת כל זה כ"א אחרי לימוד ויגיעה, כי האמונה ברוחניות הנפש והשארותה אחר המות היא יתד גדול שכל שאר האמונות תלויות בו, והח' ז"ל היה מאמין בזה כנראה מספריו במקומות הרבה:

פירוש רכה

רכה כי כן הורגלו לדבר ויותר לא יבינו:

פירוש רכו

רכו וכן פי' שם הח' ז"ל:

פירוש רכז

רכז היה ג"כ מלאך וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש רכח

רכח כי השליח יאמר בלשון שולחו:

פירוש רכט

רכט ששרשו "מרה" והתי"ו הוא תי"ו האית"ן:

פירוש רל

רל וכן כתב הרשב"ם, אבל אינו מגזרת סרבנות מן מרה מריתם, שא"כ היה לו לומר אל תמרה, כמו כל איש אשר ימרה את פיך (יהושע א יח):

פירוש רלא

רלא פי' לפי שחסר ה"א הוצרכו חכמי ספרד לומר שהוא מפעלי הכפל ושרשו "מרר":

פירוש רלב

רלב ששרשו "סבב":

פירוש רלג

רלג פי' אחרי כי ונסבה היא בה"א א"כ איננה מפעלי הכפל, ע"כ יפרש כי הוא מבנין נפעל ולזה היא בה"א, אבל שרשה סבב:

פירוש רלד

רלד ששרשו "בלל":

פירוש רלה
רלה מרר ומרה:

פירוש רלו
רלו כי שורר שרשו "שרר" ושרית שרשו שרה, ופי' אחד להם:

פירוש רלז
רלז שני שרשים והטעם אחד, אל תמר, שרשו מרה, וממר שרשו מרר:

פירוש רלח
רלח ממר הוא על משקל מכס:

פירוש רלט
רלט ושרשו "כסס", והמ"ם אינה מן השרש, אף מ"ם הראשונה של ממר אינה מן השרש, והנה טעם אל תמר בו, כמו וימרו, כי הם שני שרשים על ענין אחד:

פירוש רמ
רמ הוא מחובר לראש המקרא, השמר מפניו ושמע בקולו כי שמי בקרבו וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש רמא
רמא שהוא דבוק עם העניק תעניק שלפניו:

פירוש רמב
רמב הח' ר"י כספי עשרה כלי כסף היטיב לבאר בזה, ופי', כי מכל שמות השם יש שם שהוא שם העצם, בעבור כי זה השם מורה על מציאותו, ושהיה היה ויהיה, ונקודו ג"כ מורה עליו, ע"כ בהזכירו זה השם מורה שהוא לבדו ולא אחר, ואינו משתנה כמו שמשתנים האחרים:

פירוש רמג
רמג ואעפ"כ תמצא השם שיהיה תואר השם לפעמים מפני שהוא הכל, כי בהתאמת מציאותו יתאמת שהוא הממציא כל הנמצאים, ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי לא יוכל האדם להמצא, כי אם נאמר שהעולם לבדו עומד ואין אחר מעמידו איך הווים ונפסדים ומשתנים ? ומן הדין היה אחר שיפסדו שלא יתהוו, כי אין מי שיעמידם, ואם נאמר מי שהעמידם מאז, על כרחינו נאמר שהוא השי"ת:

פירוש רמד
רמד וע"ז אמר שהוא הכל, כי מתוך ידיעתו אליהם, ושהם פעולותיו שב לדמותו אל יוצרו, וכ"ז להבין השומע, ומה שאמר ומאתו הכל ר"ל כי בכחו יעמדו כולם, ועל כי היו בדורו אנשים שלא היו מודים בחידוש העולם, אעפ"י שהיו מודים כי בכח

השם העולם עומד, ע"כ אמר ומאתו הכל, ואחרים שמודים על חידוש, ואינם מודים על ההשגחה הכללית, אבל יאמרו העולם כמנהגו הולך, ע"כ הוצרך לומר עוד שהוא הכל, והוא המעמידם תמיד ואין מסיר השגחתו מהם, וזה מה שהוצרך לפרש ככה ולומר, כי שם העצם יהיה שם תואר והוא הכל:

פירוש רמה

רמה מפני שאמר ושמי בקרבו, ומשמע הואיל והוא ברא הכל אם יתאר בהם אין חשש, ע"כ הוצרך להביא משל להבין השומע:

פירוש רמו

רמו פי' אל כל המרחק אשר יקרב ואשר ירחק:

פירוש רמז

רמז ומפני זה הרמז הוצרך לפרש הפסוק, כי היה הכבוד שוכן בתוך המחנות, ובעת שהיה נוסע לא היה כ"א בתוך המחנות:

פירוש רמח

רמח פי' ע"כ נברא לב האדם באמצע הגוף, והוא המקיים כל הגוף בכל עניניו, ובו קוים יוצאים חצים לרוח, וחצים לחום, המעמיך הגוף, והנשמה דבקה לגוף כדיבוק החום לאש, והם כדמות השמן עם האור, וע"כ אמר, ויוצא רוח אדם בקרבו:

פירוש רמט

רמט ועתה בא לפרש ולומר, כי בראותך פסוק זה שהוא אם שמוע תשמע בקולו שהוא המלאך והוא אחר:)

פירוש רנ

רנ ואח"כ אמר ועשית כל אשר אדבר שמורה שהוא בעצמו, וא"כ נראה לשניות ח"ו, ע"כ אמר אל תחשוב שהוא כך כנראה, אלא כי הוא האחד ואין לו שני והביא המשל מחכמי המדות ע"כ:

פירוש רנא

רנא הירח הולך וסובב את האדמה אשר היא איננה מאירה בפני עצמה, אך באור השמש תראה גם היא אור, והירח גוף אטום ועכור, לכן כאשר יעמדו השמש הירח והאדמה שלשתם אחד מול אחד בקו ישר, אז יקרה כי הירח יכסה מעינינו את פני השמש ותקדר השמש לנו רגעים אחדים, וזה יכול להיות רק בהתחדש החדש, או יום אחד לפניו ולאחריו:

פירוש רנב
רנב והלבנה בגלגל הראשון, והחמה ברביעי:

פירוש רנג
רנג פי' מאתו:

פירוש רנד
רנד זה יקרה רק כאשר שמש וירח מכוונים ונוכחים זה כנגד זה, והוא דוקא בזמן חצי חדש הלבנה כאשר הירח במלואו, וזה נקרא זמן הניגוד ועיין למעלה יב ב אות כה:

פירוש רנה
רנה והסתכל בזה המשל הנכבד, כי כמו שאור הלבנה מאור השמש, ואם יאמר אומר זה אור השמש יאמר אמת כן אם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מצדו יאמר אמת, ואם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מצד הש"י יאמר אמת כיון שהשפעת המלאך יבא לו מאת הש"י כמו שאור הלבנה באה לו מאת השמש, ולפיכך אל תתמה אם יאמר בקולו שלא לנוכח, ואחר אמר ועשית את כל אשר אדבר שהוא לנכח:

פירוש רנו
רנו עיין אות רלא:

פירוש רנז
רנז וכן פי' הרשב"ם, ופי' אל תחליף דבר מכל אשר יצוך:

פירוש רנח
רנח עיין למעלה אות קעו:

פירוש רנט
רנט בג' (סנהד' לח ב) הוא מטטרון ששמו כשם רבו, וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין בתרגום ירושלמי (ברא' ה כד) שיתרגם שחנוך הוא מיטטרון:

פירוש רס
רס עיין אות רמ:

פירוש רסא
רסא שהוא שב להכתוב למעלה שם חמשה בקר ישלם וגו':

פירוש רסב
רסב ר"ל ניצוץ הראות:

פירוש רסג
רסג פי' העורות שבעין:

פירוש רסד
רסד הוא הליחה הקרחית אשר בו נמצא כח הראות והיא עגולה בצורת גרגיר:

פירוש רסה
רסה פי' זה הניצוץ היוצא מהעין אינו גוף רק כח בגוף:

פירוש רסו
רסו וזה האור צריך לאור אחר כדי שיפעול פעולתו:

פירוש רסז
רסז פי' צורות משונות ברגע אחד:

פירוש רסח
רסח כוונתו שכבר בחוש הנכבד והוא העין החלו לסור האזיקים של המקום והזמן, וברגע אחד צורות משונות ורחבי שמים יתכללו ברוחב חצי אצבע ויראה הכל (רנ"ק):

פירוש רסט
רסט ומזה יתבאר איך יהיה הדבר בק"ו באור הבלתי נראה לעין הדק יותר, והוא עצם השכל והרוחני איך יופיע מן השכל הבלתי תכלית במלאכים, היינו בעצמים הרוחנים (שם):

פירוש רע
רע כי היא חומר חשוך:

פירוש רעא
רעא ובמקח"מ "הוא הוא":

פירוש רעב
רעב דעתו כי המלאכים הם הרוחות של הגלגלים והככבים, והנה הכוכבים הם גופות להם:

פירוש רעג
רעג ובכתוב "וירא אליו מלאך ד' ":

פירוש רעד
רעד ובכתוב "ויפן אליו ד' ויאמר לך בכחך זה" והנה אם המלאך נראה אליו היה ראוי שיאמר הכתוב "וירא מלאך השם אל גדעון ויאמר אליו" כי אנחנו יודעים מדרך הסברא שהמלאך הנראה אליו דבר לגדעון ולא השם ואיך יאמר ויאמר השם רק בעבור שהמלאך מושפע מהשם והולך בשליחותו, ע"כ כתוב על המלאך ויאמר ד':

פירוש רעה
רעה ר"ל כי בהיות האדם מוכן מטבע היצירה, ואחר הכין עצמו למעלת המדות ונפשו למעלת השכליות אז תתחדש לנפשו מעלת הנבואה, ותראה תמונות צורות ומראות בדבר השי"ת:

פירוש רעו
רעו הרוחני וכל עצם קיים תמיד בלתי משתנה יקרא לו בשם כבוד מושאל משם כובד בשביל קיומו ומעמדו:

פירוש רעז
רעז כוונת המשל כך הוא, כי כמו שהעין יוצא אותו הניצוץ ואינו חסר מהכח שבעין דבר, ורואה המוחשים ובסבת זה הזכיר גלינוס שהוא רואה צורות רבות ברגע אחד, וגם בסבת זה יכילי השמים בגרגר הלבן, וזה האור והכח שבעין הוא דבר אחד, כך הוא הדבר בעצמו בש"י ובמלאכים, ולכן הביא המשל דומה לזה ג"כ מאור השמש, כי כאשר תעיין תמצא המשל בעצמו, ולכן סיים באמרו והמלאכים הם בשם, וג"כ הראיה שהביא מוירא מלאך ד' אל גדעון:

פירוש רעח
רעח בברא' ג טו "ואיבה אשית":

פירוש רעט
רעט היו"ד יוצאת במבטא:

פירוש רפ
רפ שהיו"ד נראית:

פירוש רפא
רפא הוא ערוב ב' פסוקים, כתיב דן דין עני (ירמי' כב טז) וכתיב דין לא דנו (שם ה כח):

פירוש רפב
רפב בדגש היו"ד ויורה על הכפול:

פירוש רפג
רפג ושרשו **איב** והיו"ד עין הפעל נעלם ונסתר בצירי שתחת אל"ף פ"א הפעל:

פירוש רפד
רפד הוא הגרגשי:

פירוש רפה
רפה באמרו לשון יחיד:

פירוש רפו
רפו בנות לשון רבות, וצעדה יחידה, והטעם כל אחת מהבנות, כן האמורי והחתי וגו' רבים, והכחדתיו, לשון יחיד, וטעמו כל אחד ואחד:

פירוש רפז
רפז למעלה הזהיר על עו"ג שלך, וכאן הזהיר על עו"ג של אחרים:

פירוש רפח
רפח ברכת הלחם כולל כל מיני מאכל והוא העיקר והכל בכללו, ומימיך הוא אב לכל משקה אשר ישתה:

פירוש רפט
רפט שתהא בריא כי מה יועיל מאכל לחולה שאינו יכול לאכול:

פירוש רצ
רצ והזכיר הנקבות, כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרים, והטעם בארצך לכלול גם הבהמות (רמב"ן):

פירוש רצא
רצא שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר רק בזקנה שימצא ימים כמספר אשר הם חיי האדם בדוריתיו (שם):

פירוש רצב
רצב כמו שאעשה עמכם אות לטובה, כן אעשה בשונאיכם לרעה:

פירוש רצג
רצג והאומה היא בנפש:

פירוש רצד
רצד והוא חולי בגוף

פירוש רצה
רצה תורה שבכתב ותורה שבע"פ:

פירוש רצו
רצו עיין אות רכא:

פירוש רצז
רצז וכן כתב הח' ז"ל בפי' לקהלת ז ג, וז"ל, כבר בארו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות וכו' עיי"ש מה שהאריך בזה:

פירוש רצח
רצח (וביסוד מורא שער ז) יאמר "ותולדות בני אדם ויצריהם משתנים, יש מי ששלשתם חזקות בו ויש נחלשות, ויש השלש בתמורה, ואין צורך להאריך":

פירוש רצט
רצט כי המכה האדומה מזגה חמה ולחה:

פירוש ש
ש מנהגי הגוף:

פירוש שא
שא ובמקח"מ "השם יאמץ חכמתם":

פירוש שב
שב עיין אות שב:

פירוש שג
שג ובמקח"מ "האוכל"

פירוש שד
שד וכמו שבחר הרדי"א שהעובד האמיתי לא יצטרך להנהגת הרופאים לשמור בריאותי כי הוא ית' יברך את מזונותיו ואף שיהיה כל מזונו מאכל לחם בלבד שזכרו הרופאים שהמלאים ממנו מזיק מאוד, ומשתהו מים שהם יסוד פשוט:

פירוש שה
שה ועשה שלא כהוגן, ועיין למעלה כ"א יט אות שצא ובכתוב "כי ברופאים":

פירוש שו
שו ובמקח"מ "שיורו":

פירוש שז
שז ובמקח"מ "אלה עם אלה":

פירוש שח
שח יהיה אצלה:

פירוש שט
שט והוא בג' שבת קנו סע"א:

פירוש שי
שי וכן כתב הח' ז"ל (י"מ שם) ואין לטעון איך ישנה השם חוקות השמים עיי"ש מה שהאריך בזה:

פירוש שיא
שיא אם נשמור דרכי התורה לא נקבל מהם שום רע:

פירוש שיב
שיב ושם לג כא האריך בזה, וכתב ג"כ, והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעביר אחד מהם החק שנתן לו השם ג"כ כל צבא השמים, והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם, על כן לא ייטיבו ולא ירעו:

פירוש שיג
שיג אבל כלם יבואו בכלח אלי קבר:

פירוש שיד
שיד וכן פי' הרמב"ן:

פירוש שטו
שטו שיחיה כמדת השמן אשר בנר אלהים, והוא הלחות השרשי בתולדה:

פירוש שטז
שטז ופי' שם הח' ז"ל כי ימי האדם אינם קצובים, רק הם כפי הטבע, והטבע יתגבר ויעמוד כפי המעשים הנכונים, והעד למען יאריכון ימיך, ומה שאמר את מספר ימיך אמלא, הם שיוכל לחיות כפי טבעו כי הם במספר, תקצורנה מהזמן שיוכל לחיות, כי השם יחליש כחו, או ימיתם ע"י פגע ומקרה בעבור שאינם יראים ממנו:

פירוש שיז
שיז וסוף הפ' "ומת או במלחמה ירד ונספה" ויבאר:

פירוש שיח
שיח פי' מי שדבק בשם:

פירוש שיט
שיט אחר שהביא הפסוקים מנביאים וכתובים יביא גם מן התורה:

פירוש שכ
שכ עיין בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש שכא
שכא עיין עיקרים ריש פ"ט מאמר א, ובפ"ה ממאמר הרביעי, רמב"ם הלכות תשובה ריש פ' חמישי ובפ' שמיני משמונה פרקיו:

פירוש שכב
שכב פי' שינוסו מלפניך ויהפכו לך ערפם, והרה"ג מ' י"פ רוצה להגיה "בראותם אותך":

פירוש שכג
שכג והתיבה הפוכה מן סער וצער והוא שם שחין ממית:

פירוש שכד
שכד שהם החוי והכנעני והחתי:

פירוש שכה
שכה אך לפי ששלשה אלה היו החזקים שבכל ז' עממין ע"כ הזכירם:

פירוש שכו
שכו ע"כ הזכיר רק אותם:

פירוש שכז
שכז וכן הביא הרמב"ן ז"ל מפי' הקצר:

פירוש שכח
שכח מהאחרים:

פירוש שכט
שכט וזה יהיה להם לסימן:

פירוש של
של וכמו שיבאר בפ' לא:

פירוש שלא
שלא עתה יבאר מה שאמר הכתוב, פן תהיה הארץ שממה, שאין זה ספק אלא אזהרה למען לא תהיה הארץ שממה, ויביא ראיה מן פן תקדש שפי' לא תזרע כרמך כלאים, למען לא תקדש, וכן פן תמותון (ברא' ג ג) שאין זה ספק אלא אזהרה למען לא תמותון:

פירוש שלב
שלב זהו לסימן, כלומר בזמן שישלח באנשי הארץ ההיא את הצרעה, ואז יתעסקו לרפאות חוליהם ותרבה עליהם חית השדה:

פירוש שלג
שלג עיי"ש מה שבאר בענין הזה:

פירוש שלד
שלד פי' עד שתרבה וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש שלה
שלה וכן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א:

פירוש שלו
שלו והאזהרה היא מיד שיכנסו בארץ:

פירוש שלז
שלז שאם תכרות להם ברית על כרחך תכרות ברית גם לאלהיהם, כי תצטרך להניח להם שיקיימו אותם והצווי הוא שתשחיתם:

פירוש שלח
שלח אבל אם קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ז רשאי הוא לקיימם (רמב"ן):

פירוש שלט
שלט וכן פי' רש"י ז"ל, הרי אלו כי משמשין במקום אשר, ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז ובנתה"ש מה שהעיר עליהם:

פרק כד

פירוש א
א וכן פי' הרמב"ן, בעבור שהיה עד כאן המצות והמשפטים אל בני ישראל אמר עתה שהיה זה המאמר אל משה שהיא מצוה שיעשנה הוא בעצמו:

פירוש ב
ב בא השם במקום הכנוי, והוא כמו עלה אלי:

פירוש ג
ג וראוי לומר מאתו כי כבר הזכיר השם:

פירוש ד
ד והיה לו לומר והייתי אני לכם:

פירוש ה
ה ולא אמר ואותי:

פירוש ו
ו וכן דעת הרשב"ם והרמב"ן והרלב"ג והרדי"א:

פירוש ז
ז כי שם היה כבוד ד' והורשה רק למשה (למעלה יט כ):

פירוש ח
ח וההשתחויה תהיה רחוקה מראש ההר ששם הכבוד:

פירוש ט
ט אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל:

פירוש י
י פי' אחר שאמר קודם ג"כ לנוכח עלה והיה לו לומר ונגשת לבדך:

פירוש יא
יא ועיין ברמב"ן שנתן טעם ע"ז, וכן בציוני מה שהעיר ע"ז:

פירוש יב
יב כי נבין זה מהכתוב, וכן פי' (למעלה כ כא ויבא משה שירד מן ההר:

פירוש יג
יג וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש יד
יד דעת הח' ז"ל שמתחלת אתם ראיתם (למעלה כ יט) עד הנה אנכי שולח מלאך לפניך (הכתוב בפ' זו) היא פרשה אחת נאמרה למשה בזה אחר זה, וכן הנה אנכי שולח מלאך לפניך עד ואל משה אמר:

פירוש טו
טו עיין קרני אור הערה א:

פירוש טז
טז שעשה אליהו בהר הכרמל כמש"כ, ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב (מ"א יח לא):

פירוש יז
יז ובמקח"מ "בני הזקנים הבכורים" ר"ל שאלו הנערים היו בכורים, והם בני הזקנים שהיו ג"כ בכורים, וכ"ה בבא"י:

פירוש יח
יח שיעלו עתה עם משה, והם נכללים באמרו "וגם הכהנים הנגשים אל ד' יתקדשו", כי הם היו אז כהני ישראל:

פירוש יט
יט מה שכתוב למעלה כ כא, מזבח אדמה תעשה לך וזבחת עליו את עולותיך:

פירוש כ
כ כי הם היו מהעולים עמו:

פירוש כא
כא וכן פי' (למעלה יג י בפי' הקצר):

פירוש כב
כב והם לא נקראו נערים:

פירוש כג
כג והיו הכל פרים:

פירוש כד
כד לכל שבט שתי פרים לעולה ושלמים:

פירוש כה
כה הלמ"ד תשמש במקום בעבור:

פירוש כו
כו ובמקח"מ "העולה":

פירוש כז
כז מן המזרקות שקבל אותו בהם:

פירוש כח
כח וכמו שיבאר:

פירוש כט

כט פי' שנתן חציו האחד באגנות כדי לזורקו על העם, וחציו האחר שם ג"כ באגנות לזרקו על המזבח:

פירוש ל

ל לזרוק על העם:

פירוש לא

לא ספל עגול כסהר, ונמצא עוד "מכלי האגנות" (ישעי' כב כד):

פירוש לב

לב באמרם נעשה ונשמע:

פירוש לג

לג באגנות:

פירוש לד

לד כי הזריקה היתה על הבגדים:

פירוש לה

לה באמרו הנה דם הברית (פ' ח):

פירוש לו

לו כמו שמבואר בפ' ד', ויכתוב משה וגו':

פירוש לז

לז בפ' ג:

פירוש לח

לח והראוי נשמע ונעשה:

פירוש לט

לט מצות עשה המה מצות שיש בהם מעשה, ומצות ל"ת המה מצות שאין בהם מעשה:

פירוש מ

מ בו נתקדש אהרן, וכן בזריקת הדם על העם קדש אותם:

פירוש מא

מא שם לא פי' כלל:

פירוש מב

מב כן ת"א ויוב"ע "ונסיב משה ית דמא וזרק מדבחא לכפרא על עמא" וכבר העירו המפרשים ע"ז כי אונקלס נטה בזה מפשט לשון הכתוב שמוסב על חצי השנית מן הדם אשר שם באגנות אשר אותם זרק על העם, עיין במיני תרגומא ובנתינה לגר ובשמלת גר מה שפי' בזה:

פירוש מג
מג שפי' בעד העם:

פירוש מד
מד וכן פי' רבינו חננאל "ולמה כרת הקב"ה עמהם ברית בדם רמז להם אם אתם מקיימים התורה מוטב, ואם לאו הריני מתיר דמכם לכרת ולמיתה", וכן פי' החזקוני להודיעם שיפרע מהם בדם אם לא יקיימו התנאי, וכן הוא אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית (ויקרא כו כה):

פירוש מה
מה כי מובן מענינו:

פירוש מו
מו וכן כתב המורה בפ"ה מהח' הראשון, שכל ראייה או חזייה או הבטה שבאה בזה הענין היא השגה שכלית לא ראות עין, שאיננו ית' נמצא שישיגוהו העינים:

פירוש מז
מז וזה היה ג"כ במראה הנבואה וכן פי' הציוני:

פירוש מח
מח וכתב שהוא האבן שקורין לו בלע"ז קרישטא"ל, וכן פי' הר"י ן' גנאח בשרשיו, וכן פי' הרשב"ם לבנת לובן וענינו זכות גדול שהאור נראה מאחריו, וכן הוא בפס"ז "מלמד שהספיר לבן הוא":

(*) וכן פי' הריקאנטי:

פירוש מט
מט ג"כ הטעם כפול:

פירוש נ
נ כי אין לשון כמעשה נופל על גוון הלובן:

פירוש נא
נא מגזרת קח לך לְבֵנָה (יחז' ד א), וכן פי' רש"י ז"ל מלשון לבנה, וכן ת"א "כעובד אַבַן טבא", ויובע"ת "כעובד אבן ספירינון":

פירוש נב
נב ביחז' י, א "וארא והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרובים כאבן ספיר כמראה דמות כסא":

פירוש נג
נג שתחת לבנת הספיר ראו כעצם השמים לטוהר:

פירוש נד

נד שם א כב, ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה, פי' כגוון הקרח הנורא, והוא הגליד הנקפא והנקרש ע"פ המים בימי הקור, והוא נורא בלבנותו וזהרו:

פירוש נה

נה בכאן כתוב:

פירוש נו

נו כי היא תחת הרקיע שהוא תחת הכסא:

פירוש נז

נז ויהיה באור הכתוב כי היו רואים כסא הכבוד כמעשה לבנת של ספיר זך ובהיר, ותחת אותו כסא שהוא כמעשה לבנת הספיר ראו עצם השמים לטוהר, והוא הרקיע כעין הקרח הנורא הנטוי על ראשי החיות, ומזה הזכיר יחזקאל (שם י כ) היא החיה אשר ראיתי וגו' רצונו תחת הרקיע, והרקיע תחת הכסא, והכסא תחת אלהי ישראל, אבל הכתוב קיצר בזה, וכן כתב הרמב"ן ז"ל כלשונו של הח' ז"ל בלי שינוי ואם שלא הזכירו:

פירוש נח

נח כי שם אמר כמראה ולא כמעשה:

פירוש נט

נט זכו נזיריה משלג צחו מחלב:

פירוש ס

ס אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם:

פירוש סא

סא באבני החשן היו גוונים מחולפים, והיה בטור הראשון אֹדם, ובטור השני היה ספיר, ואם ספיר ג"כ אדום, הלא היה בטור הראשון אֹדם:
(*) וכן כתב הרמבמ"ן, והנה הספיר הנודע לנו בשם הזה מראיתו כמראה השמים, אבל יש בו אדמימות צח פתוך ומעורב עם מראה הרקיע:

פירוש סב

סב כאבן ספיר (יחז' י א):

פירוש סג

סג שאמר פה, כמעשה לבנת הספיר:

פירוש סד
סד שהוא כמעשה לבנת הספיר:

פירוש סה
סה וכתב המקו"ח אין ספק שכוון למה שאז"ל, שהוא שרו של עולם, והוא השכל הפועל שנותן צורות נפש כל חי:

פירוש סו
סו ופי' שם הח' ז"ל, מגדוליה, הם נאצלים מהכל, כמו ואצלתי מן הרוח (במד' יא יז) וכן "ואל אצילי בני ישראל":

פירוש סז
סז כי במלת אצילי יכנסו נדב ואביהוא ולא כן במלת זקני, וכן פי' רש"י ז"ל, הם נדב ואביהוא והזקנים:

פירוש סח
סח וכן פי' הרשב"ם אעפ"י שראו את אלהי ישראל לא מתו:

פירוש סט
סט את השלמים אכלו והעולות הקריבו (פסוק ה):

פירוש ע
ע עשו שמחה ויו"ט מפני שזכו ונכנסו לאותה המראה הנכבדת ונצולו ויצאו בשלום:

פירוש עא
עא ולכבודו של משה נכתב מקרא זה:

פירוש עב
עב כי המה אחרי שזכו למדרגה זו חזרו אח"כ למדרגתם האנושית ואכלו ושתו מיד:

פירוש עג
עג כי רק השבעים נקראים זקנים:

פירוש עד
עד ואם אמר אל זקני היה משה ג"כ נכלל עמהם:

פירוש עה
עה ובמקח"מ "הנבחרים":

פירוש עו
עו עיין אות סז:

פירוש עז
עז עיין אות סו, ועיין בפי' הרמב"ן (במד' יא יז):

פירוש עח
עח כי לא השיגו מראה נבואיית גמורה:

פירוש עט
עט אבל הם לא נתנבאו:

פירוש פ
פ יד ד מציין כחו הנשגב ופעולותיו לטוב או לרע:

פירוש פא
פא ופי' אעפ"י שראו מה שראו לא שלח ידו אליהם לתת להם תורה אלא נתנה ע"י משה והם אכלו ושתו:

פירוש פב
פב ומחזה היא מדרגה למטה ממראה:

פירוש פג
פג עיין אות סט:

פירוש פד
פד עיין אות עב:

פירוש פה
פה כן ת"א "יחזו ית יקרא דה' ":

פירוש פו
פו הלשון קשה מאוד, ויכול להיות שכוונתו שגם בעצם התורה כתיב כן:

פירוש פז
פז וכן ת"א ויוב"ע:

פירוש פח
פח עיין אות ע וכן פי' הרמב"ן, כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה:

פירוש פט
פט יבאר מלת וְהִיָה שטעמו שיתעכב שם:

פירוש צ
צ שצוה ד' לעשות:

פירוש צא
צא לכן לא נאמר בהם מעשה אלהים:

פירוש צב
צב שפי' שם, תקנם:

פירוש צג
צג גם זה מדברי החכם הספרדי, בעבור שכתוב פה לחת האבן, וכן למטה לא יח לחת אבן:

פירוש צד
צד ובמקח"מ "כאשר הזכיר אבנים בשניים" מזה ירצה החכם הספרדי להוכיח ולחלק בין לוחות הראשונים לשניים ועיין אות קג:

פירוש צה
צה בדבר' ט ט, שם שם י, שם שם יא:

פירוש צו
צו וכן הוא פי' הפסוק ואתנה לך לחת האבן אשר כתבתי, והתורה והמצוה להורותם, וכן פי' הרמב"ן:

פירוש צז
צז כי כן כתוב "אשר כתבתי" והשאר כתבם משה על פיו:

פירוש צח
צח יפרש דעת הגאון ז"ל כי התורה, הוא תורה שבכתב:

פירוש צט
צט וכן כתב הרמב"ם בהקדמת חבורו ליד החזקה, תורה זו תורה שבכתב והמצוה זו פירושה, וצונו לעשות התורה עפ"י המצוה, ומצוה זו היא נקראת תורה שבע"פ:

פירוש ק
ק ויסיים "ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם":

פירוש קא
קא פי' אנכי וכבד, ואם נאמר שדעתו (למעלה כ א) שדבור אנכי אינו מן המנין, אזי הראשון לא יהיה לך, והחמישי לא תרצח:

פירוש קב
קב והשמונה הנשארים הם המצוה:

פירוש קג
קג עיין אות צג וצד שהביא בשם חכם אחד בספרד, ושם כתב דברים מקוטעין, או שחסרו איזה תיבות ופה ביאר מעט, כי הלוחות היו לפעמים שני לוחות ולפעמים לוח אחד:

פירוש קד
קד סמיכתם הוא זה מה שאמר הכתוב פה, לחת האבן, וכן (למטה לא יח) לחת אבן ולא אמר אבנים:

פירוש קה
קה והוזכרו בשניהם אבנים:

פירוש קו
קו מאבן אחד שני לחת, ע"כ אמר לחת אבן:

פירוש קז
קז על תורה שבע"פ:

פירוש קח
קח ושב על הלוחות:

פירוש קט
קט ורק על הלוחות כתב עשרת הדברים:

פירוש קי
קי משה כתב התורה על פי השם:

פירוש קיא
קיא וכן פי' בעל מעשה ד' אחר שהשיג על הרמב"ן ועל הח' ז"ל עיין קרני אור הערה יג:

פירוש קיב
קיב עתה יבאר דעתו, ולבל יקשה עליך מה שכתוב "אשר כתבתי להורותם":

פירוש קיג
קיג וכן קראם הכתוב בשם תורה (ויקרא יב ז, יג נט, יד ב, לב נז, טו לב):

פירוש קיד
קיד וכן פי' רש"י והרמב"ן ז"ל, שכל מ' יום שהיה משה בהר היה יהושע ממתין אותו בתחתית ההר:

פירוש קטו
קטו וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קטז
קטז ע"כ כתוב בה"א הידיעה:

פירוש קיז
קיז ודעתו בזה כמו שביאר למעלה בפי' הקצר ב ד, על "ותתצב אחותו" "יתכן להיות אחותו ממשפחתו", כי אם לא נאמר כן הלא יקשה איך יתכן זה שהיה אהרן בכור, הלא הוא גדול ממשה ג' שנים, ומרים תהיה גדולה מן משה ב' שנים, ואיך אמר הכתוב, ותתצב אחותו מרחוק לדעה (שם) וכן קראה את אמה להיניקו בבת שנתים, ועיין באורי שם:

פירוש קיח
קיח ג"כ בכור:

פירוש קיט
קיט כי השבעים היו כולם בכורים:

פירוש קכ
קכ משה העמידם במקומו שהם יריינו כל זמן היותו בהר:

פירוש קכא
קכא כן צ"ל, וכן הגי' במק"ג קהלות משה, ובחומשי רש"נ בלא תיבת "רק" וטעות הוא, ובמקח"מ "עד השנה השנית":

פירוש קכב
קכב וזה היה בשנה הראשונה, עד שלא העמידו שופטים בעצת יתרו:

פירוש קכג
קכג הכתובים למעלה פ' ט:

פירוש קכד
קכד בבמדבר יז טז:

פירוש קכה
קכה עיין אות קיד:

פירוש קכו
קכו צ"ל בנה של מרים הנביאה, כי לא מצינו בשום מקור שחור היה בעלה של מרים רק בנה, והוא בג' (סוטה יא ב):

פירוש קכז
קכז כי התורה לא גילה לנו בפירוש:

פירוש קכח
קכח בג' (סוטה שם):

פירוש קכט
קכט וכן כתוב וחור הוליד את אורי, ואורי הוליד את בצלאל (דה"א ב כ):

פירוש קל
קל וזה היה בשנה שניה שיצאו ישראל ממצרים:

פירוש קלא
קלא עיין בג' (סנהד' סט סע"ב) ושם מבואר החשבון, וכן הביא רש"י ז"ל החשבון בדה"א ב כ, שכל אחד מהם היה פחות מן ח' שנים כשהולידו:

פירוש קלב
קלב בג' (סנהד' שם) מאמר רב חסדא אמר זעירי, הכל מודים בבן תשע שנים ויום אחד שביאתו ביאה, פחות מבן שמונה שאין ביאתו ביאה, לא נחלקו אלא בבן שמונה, דב"ש סברי גמרינן מדורות הראשונים, וב"ה סברי לא גמרינן מדורות הראשונים:

פירוש קלג
קלג וכן כתוב (דה"א ב ט):

פירוש קלד
קלד וכ"כ (שם שם מב):

פירוש קלה
קלה משבט יהודה:

פירוש קלו
קלו כן הוא בג' (סוטה שם):

פירוש קלז
קלז מלת בֶּן כשהוא סמוך לשם אחר מנוקד בשלש נקודות דהיינו בסגול:

פירוש קלח
קלח הח' ז"ל ציין רק המכוון מזה, ובכתוב, ותלד בלהה שפחת רחל בן שני ליעקב, והוא בשתי נקודות:

פירוש קלט
קלט כי **שני** תואר למלת בֶּן והכוונה בן שהוא שני, ולא בסמיכות בֶּן של שני:

פירוש קמ
קמ ואיך נקרא את האב יפוני, בעבור שהבן פנה מעדת מרגלים:

פירוש קמא
קמא וכן פי' הג' מלבי"ם (דה"א ד, יג יד) שמן אשחור יצא קנז הראשון, והוא הוליד את יפונה, שע"כ נקרא כלב בן יפונה הקנזי, ר"ל שיפונה היה בן קנז, ויפונה הוליד שני בנים קנז וכלב, וע"כ אמר וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב (יהושע טו יז) ר"ל שקנז אבי עתניאל היה אחי כלב:

פירוש קמב
קמב כי היה בן אורי בן חור בן כלב:

פירוש קמג
קמג עיין רש"י ורד"ק (דה"א ב יח):

פירוש קמד
קמד שם שם כ:

פירוש קמה
קמה שם שם כא:

פירוש קמו
קמו צ"ל "כלב הנביא בן חצרון":

פירוש קמז
קמז צ"ל "תחסר":

פירוש קמח
קמח וכן כתב הרד"ק (דה"א ב יח) וכן הוא בפי' על דברי הימים המיוחס לאחד מתלמידי רס"ג, כי איך יתכן לומר שבן מאה ושבעים הוליד חצרון לכלב, הלא חצרון לא חיה צ' ? וכלב בנו נולד קודם שהיה לו ס' שנה:

פירוש קמט
קמט פי' וכלב הוליד:

פירוש קנ
קנ שם שם כא:

פירוש קנא
קנא ששם מבואר:

פירוש קנב
קנב דעת הגאון שיתרו בא קודם מ"ת (למעלה יח א), וא"כ היו שם השרים שמינה משה בעצת יתרו, ויאמר הגאון אם לא ידעו השרים הנזכרים בפ' וישמע (פי' בפ' יתרו) אז יגשו הבעלי דברים אל אהרן וחור:

פירוש קנג
קנג למעלה יח א:

פירוש קנד
קנד וכדעת ר' יוסי הגלילי שזה היה מעשה אחר עשרת הדברות שהיו תחלה לארבעים יום (יומא ד א) ויכסהו הענן ששת ימים למשה, ויקרא אל משה ביום השביעי לקבולי שאר תורה (שם שם ב) וכן הביא רש"י הי"א בסופו, ועיין הגהות הב"ח שם:

פירוש קנה
קנה כדעת ר"ע (יומא שם):

פירוש קנו
קנו כדעת ר' יוסי הגלילי:

פירוש קנז
קנז שכסה הענן את משה:

פירוש קנח
קנח עיין אות קנד:

פירוש קנט
קנט בעת שאמר לו השם, עלה אלי ההרה (פ' יב):

פירוש קס
קס שינה בכאן ממה שבאר בפי' הארוך, כי לפי פירושו שם היה יום השביעי בי"ג לחודש (עיין אות קנד), ונראה לי שזה הוא פי' הגאון, שהגאון יפרש כן, ואח"כ יבאר טעם הפי' מהגאון:

פירוש קסא
קסא לפי פי' הגאון שהביא הח' ז"ל שלא יתכן, קשה הלא הששה ימים הם ימי פרישה, שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים (עיין יומא ד ב):

פירוש קסב
קסב ומשם קרא אל משה ביום השביעי:

פירוש קסג
קסג אל הערפל ששם כבוד אלהים:

פירוש קסד
קסד וכר' יוסי הגלילי, ארבעין דהר בהדי ששה דפרישה (יומא שם):

פרק כה

פירוש א
א סמיכות קא דריש, למעלה כתיב ויעל משה אל ההר, ויפרש שדבר לו שם על דבר המשכן, וכן דעת חז"ל ורוב המפרשים כי כל צווים אלה נצטוה במ' יום הראשונים שעלה משה בהר לקבל הלוחות:

פירוש ב
ב ולא יצטרך עוד לעלות אל ראש ההר וכן פי' הרמב"ן:

פירוש ג
ג עיין אות ו:

פירוש ד
ד ופי' שיקחו ממונם הפרשה לתת לשמי ולעבודתי:

פירוש ה
ה ופי' קחי מביתך והביאי לי:

פירוש ו
ו וכן יאמר הח' ז"ל (ברא' יט ב) עיין באורי שם:

פירוש ז
ז למטה לח כה:

פירוש ח
ח איך יחשוב פה הכסף בין הדברים הנדבים:

פירוש ט

ט פי' שלבד מחצית השקל שהובא בשוה, בא גם כסף אחר לנדבה שממנו עשו כלי שרת, ועליו אמר כאן זהב וכסף ונחשת, והזכירו בין הדברים הבאים בנדבה, וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין בפי' הקצר למטה ל טז:

פירוש י

י דעת הח' ז"ל שהיו ששה עשר דברים וכן הוא דעת רבינו סעדיה גאון, ואלו הן זהב, כסף, נחושת, תכלת, ארגמן, תולעת שני, שש, עזים, עורות אלים, עורות תחשים, עצי שטים, שמן למאור, בשמים, סמים, אבני שהם, אבני מלואים, הרי ששה עשר, ועיין קרני אור:

פירוש יא

יא והכסף חיוב בקע לגלגלת:

פירוש יב

יב וכן פה אם הכסף לא היה בנדבה מכ"ז בכללות חשב גם הכסף:

פירוש יג

יג עיין רש"י למעלה כ כב:

פירוש יד

יד עיין בפי' הרד"ק שם:

פירוש טו

טו כי מלת תרומה נאמרת בחובות ובנדבות:

פירוש טז

טז כי הוא עומד ומתקיים זמן הרבה:

פירוש יז

יז לכלי שרת והיו גם לאדנים:

פירוש יח

יח למזבח העולה ולכליו:

פירוש יט

יט שת"ז לחוזק ועצם המתכת:

פירוש כ

כ דעת הח' ז"ל בס' שמוש המזלות, כי הברזל מחלקו של מאדים שהוא הפך המקום, ואל ישתבש עליך דבר שאמר על שבתאי שהברזל מחלקו, כי שם ביאר על הברזל שיש עליו חלודה, אבל הברזל וכלי המלחמה וההרג מחלקו של מאדים:

פירוש כא
כא עיין אות יג:

פירוש כב
כב הוא יפרש אותו מגזרת תכלית, הטעם גוון שחור שהוא תכלית כל הצבעים, וכן הוא דעת הרמב"ם (הלכות ציצית פ"ב ה"ב):

פירוש כג
כג ויש שאינם גורסים המלות "והכל ישובו אליו" מפני שלשון ישובו משמע שהיה כן מקודם:

פירוש כד
כד כי כל הצבעים יתהפכו למראה שחור, והצבע שחור לא יתהפך למראה אחר:

פירוש כה
כה וכן הוא בג' (יבמות ד ב) תכלת עמרא הוא, ומה שפי' שהוא ירוק עיין אות לב, וכן פי' רש"י ז"ל צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק:

פירוש כו
כו וכן ת"א על ארגמן אַרְגְּוָנָא:

פירוש כז
כז ומין אחר לא יקלוט אותו הצבע:
(*) ובכתוב "ואת שני התולעת":

פירוש כח
כח בעבור שהוא הוה מן התולעת:

פירוש כט
כט וכן הוא דעת הרדי"א, אבל הוא יאמר כי כל השלשה מינים תכלת וארגמן ותולעת שני הם כולם משי, והתכלת הוא המשי הצבוע בצבע דומה לים, והארגמן הוא המשי הצבוע אדום, והתולעת שני הוא המשי שהוא נאה כפי תולדתו ואין לו צבע אחר:

פירוש ל
ל ובכתוב "שש ברקמה" שש הוא פשתן מצרי, שהוא משובח מאד במינו, ודעת הרלב"ג כשהוא כפול ומכופל ששה חוטים ביחד נקרא שש או שש משזר, וכשהוא חוט אחד לבדו נקרא בד, מורה על היחידי, כמו שש שמורה על ששה, ושם הדבר בעצמו הוא פשתים או בוץ, ולא כן דעת הח' ז"ל בפי' הקצר (פסוק ז):

פירוש לא
לא הוא צמר העזים הרך ההוה בעזים סביב שרשי השערות הקשות שהוא בתכלית הרכות:

פירוש לב
לב כן הוא בג' (מנחות מג ב, חולין פט א, סוטה יז א) מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד, ועיין רש"י סוטה שם:

פירוש לג
לג ואחריה השחור, ובפי' הארוך הביא הפי' בשם יפת ולא הסכים לו:

פירוש לד
לד וכן כתב הרמב"ם פ"ח מהלכות כלי המקדש הי"ג, הארגמן הוא צמר צבוע אדום:

פירוש לה
לה בדה"ב ב ו "ארגון":

פירוש לו
לו "ארגוונא" וכן ת"א:

פירוש לז
לז שהוא לשון הערב וישמעאל:

פירוש לח
לח וכן כתב רש"י ז"ל (ישעי' א יח) שהוא צמר צבוע אדום ע"י גרעינין שיש תולעת בכל אחד מהן:

פירוש לט
לט מלת שָׁנִי הוא באור לאיזה צבע שיש בו:

פירוש מ
מ ואם כתוב תולעת שני, הוא ע"ש שהוא צבוע פעמים וכן פי' הגר"א שהנצבע בצבע ראשון הוא נקרא תולע, והצמר הצבוע מהתולע בשניה זהו שני, והצבע שלו יותר אדום:

פירוש מא
מא עיין מעשה חושב פ"ג שיבאר ההבדל בין תולעת שני ובין שני תולעת:

פירוש מב
מב נכלל המתואר בתואר:

פירוש מג
מג שת"ז לצבע אדום:

פירוש מד
מד ודעתם, כי כתוב וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות בתוך התכלת (למטה לט ג) ואיך יתכן הזהב להעשות עם צמר כי הזהב לא יתישר עם הצמר:

פירוש מה
מה עיין אות כט:

פירוש מו
מו עיין אות לא:

פירוש מז
מז עיין אות ל:

פירוש מח
מח כי גם איל בן שנה נקרא איל, אך עורו קטן ורך, לזה יפרש שהם גדולים:

פירוש מט
מט שם יודעים לעשות עורות ולהאדים אותם:

פירוש נ
נ והיו עושים ממנה מנעלים, ועיין ברא"ם מה שטען ע"ז, ובס' מעשה ה' מה שהעיר על הרא"ם:

פירוש נא
נא בסימניו:

פירוש נב
נב עיין מקו"ב רש"י אות טו:

פירוש נג
נג שכתוב שם ג"כ תיבת "אתו", וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן (למטה לה כג), דייק מתיבת "אתו" שמשמע מכבר, וכן הוא בחזית שם, אשר נמצא עצי שטים אין כתיב כאן, אלא אשר נמצא אתו, מתחלה:

פירוש נד
נד ולתרץ התמיה כי זה היה מה שהוציאום לצרכם, וצוה משה לכל איש אשר נמצא אתו, כי לולי זה היה אומר וכל אשר הוציאו עצי שטים הביאום, אחרי שבכוונה נטעם יעקב ובכוונה הוציאום:

פירוש נה
נה פי' ואף אם נאמר כן ר"ל שנפרש שהוציאו לצרכם:

פירוש נו

נו פי' אם אמרנו שהוציאו לצרכם, ולא נחוש מהטענה הראשונה שטענו, והלא הם לא הוציאו לצרכם אלא במצות משה, מכל מקום יש לתמוה, מה צורך יש להם באותם הארזים:

פירוש נז

נז וכן פי' הח' ז"ל (למעלה י י):

פירוש נח

נח וישובו מיד, ולבנות בנין מארזים רבים שיובילו עמהם עם הבריחים המלאכה לימים רבים:

פירוש נט

נט והם עצים הנקראים שטים, וכן כתיב וישב ישראל בשטים (במד' כה א) והוא מין ארז, ועיין בנתה"ש מה שהאריך בזה:

פירוש ס

ס עיין (למעלה טו כב) ובבאורי שם:

פירוש סא

סא שאל"כ היה לו למשה לצוות שיכרתו עצי שטים מהיער:

פירוש סב

סב מה שכרת כל אחד מהיער לצרכו:

פירוש סג

סג וכן פי' רש"י ז"ל "צבועות היו אדום לאחר עבודן", והנה מאדמים, בעבור שהם נפעלים ע"י אדם ואשר הם בטבעם יאמר אדומים:

פירוש סד

סד הוא לשון בינוני פעול מבנין הכבד הדגוש היוצא מן הפעול המאדם:

פירוש סה

סה ובא קמץ חטף תמורת השורק:

פירוש סו

סו מאותיות אהח"ע:

פירוש סז

סז עיין אות נ:

פירוש סח

סח ודעתם כי שטה היא ארז ועיין אות עה:

פירוש סט

סט פה קיים מה שסתר בפי' הארוך, ואלו ראה הרא"ם ובעל מעשה ה' מה שפי' כאן בפי' הקצר שיסכים לדרז"ל לא הרעישו עליו כן, ומן התימה איך העלימו המשיגים עין מן פירושו (למעלה טו כב) שכתב ג"כ שהוציאו עצי שטים ממצרים, עיין קרני אור הערה ט, וגם חכמי המקרא (המבחר) הסכימו לזה:

פירוש ע

ע והעצי שטים היו להעמיד אהלים שם במדבר להגן מפני השרב והשמש:

פירוש עא

עא רק התמיהה, מפני מה הוצרכו להעמיד אהלים גדולים גבוהים כ"כ:

פירוש עב

עב והיו האהלים גבוהים מאוד:

פירוש עג

עג שהיו ארוכים מאוד:

פירוש עד

עד שהיו מחוברים משתי חתיכות עיין בפי' הקצר (למטה כו ל) ובבאורי שם:

פירוש עה

עה פה יבאר טעם הי"א שאמרו שמהמדבר כרתום מפני ששטה היא מין ארז, וארזים כאלה היו במדבר ויביא ראיה מן ארז שטה, ויהיה ארז שטה דבוק, כלומר מין ארז הנקרא שטה:

פירוש עו

עו ומה שקיים בפי' הארוך סתר פה:

פירוש עז

עז שם "מאור" מציין הדבר והמקום ששם נתון הדבר להאיר על ידו, ויפרש שמן למאור (בפתח הלמ"ד שהוא מקום ה"א הדעת) לצורך המאור, הידוע, והיה בו שמן זית זך כמשפט להעלות נר תמיד, גם יש לפרש, כמשפט כל למ"ד במקום בעבור:

פירוש עח

עח פי' לצורך קטורת הביאו סמים, וכן פי' הרשב"ם ורב"ח והחזקוני, ודעתם שאין הסמים בכלל הבשמים:

פירוש עט

עט ואז לא היה מקום לטעות, וידענו שהוא דוקא על שמן המשחה, ואין הסמים בכלל הבשמים:

פירוש פ
פ כי במעשה לא הזכיר הכתוב שהביאו סמים אלא בושם, א"כ כולם בכלל הבשם, וכן כתב הרמב"ן:

פירוש פא
פא פי' שמלת "בשמים" כוללת לשניהם, לשמן המשחה ולקטרת:

פירוש פב
פב כי יכנסו בקטרת בשמים שבלת נרד וכרכם וקנמן כדברי רז"ל, ולא הוצרך להזכיר ובשמים וסמים לקטרת בעבור שהזכיר לקטרת הסמים, כאשר לא הזכיר שמן לשמן המשחה, וכן פי' הרמב"ן וכתב "וזהו הנכון":

פירוש פג
פג ומפורשים למטה ל, כג כד:

פירוש פד
פד בשמים הוא שם כלל לדברים החשובים בבעלי הריח, וגם הסמים בכלל הבושם:

פירוש פה
פה ויהיה פי' הכתוב אבני שהם שיש, שתים לאפוד ואחת לחשן וכן פי' הרמב"ן, ועיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז:

פירוש פו
פו ופי' בפי' הקצר:

פירוש פז
פז וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש פח
פח עיין ערכו בראש ס' בראשית:

פירוש פט
פט השנים עשר אבנים היו באמצע החשן מלבר:

פירוש צ
צ שתי אבני השהם שהיו על שתי כתפותיו למעלה מהחשן:

פירוש צא
צא פי' שיהיו ערוכים בסדר, כמש"כ למטה כח, יז יח יט כ:

פירוש צב
צב הח' ז"ל יבאר טעם וקשור הפרשיות וסדריהם:

פירוש צג
צג למטה פ' כה כו:

פירוש צד
צד מן פ' לא עד פ' מ:

פירוש צה
צה פ' כד כה:

פירוש צו
צו מן פ' כו עד פ' ל:

פירוש צז
צז (למטה ל ג ד):

פירוש צח
צח השתי משבצות היו קבועות בסוף כתפות האפוד להכניס בהן השרשרות, ושתי טבעות היו קבועות בכתפות האפוד למטה מן החשן סמוך למקום חבורן עם האפוד:

פירוש צט
צט הארבע טבעות היו קבועות בארבע זויות החשן, ובשתי טבעות של מעלה שהחשן נתלה בהם היה נותן שתי שרשרות הזהב, ובשתי טבעות שלמטה נותן שתי פתיל תכלת לחברן עם שתי הטבעות שלמעלה מחשב האפוד:

פירוש ק
ק וציץ נזר הקדש למטה כח לו, וקרסי המשכן כו ו, וטבעות הקרשים שם שם כט:

פירוש קא
קא שם שם לז:

פירוש קב
קב כח לג:

פירוש קג
קג כו לב והיו ג"כ זהב:

פירוש קד
קד במעשה האפוד והחשן היו חוטי זהב ושבוצי האבנים היו מזהב:

פירוש קה
קה פ' יא:

פירוש קו
קו היו מצופים זהב פ' יג:

פירוש קז
קז פ' כג ופ' כח:

פירוש קח
קח למטה כו לב:

פירוש קט
קט שם שם לז:

פירוש קי
קי למטה ל, ג ה:

פירוש קיא
קיא כו כט:

פירוש קיב
קיב הכסף לששה ותשעים אדנים, והמשכן ארכו שלשים, והיה מפתח המזרח עד הפרכת עשרים של היכל, והוא הנקרא קדש, וממנו לצד מערב עשר אמות של בית קדש הקדשים:

פירוש קיג
קיג ארבעה אדני כסף:

פירוש קיד
קיד היו של כסף כז יז:

פירוש קטו
קטו כו יא:

פירוש קטז
קטז שם שם לז:

פירוש קיז
קיז היו ג"כ של נחשת כז, ב ג ד:

פירוש קיח
קיח ג"כ נחשת שם פ' ו:

פירוש קיט
קיט היו ג"כ של נחשת שם פ' י יא יב יד טו טז:

פירוש קכ
קכ היו ג"כ נחשת, הכיור וכנו ל יח, והיתדות כז יט:

פירוש קכא
קכא כח לא:

פירוש קכב
קכב היו ג"כ תכלת פתיל הציץ כח לז, ופתיל הריכום שם פ' כח:

פירוש קכג
קכג הם בגדי הנסיעה לכסות הבגדים וכלי הקדש (למטה לט א, במדבר ד) והיו מתכלת:

פירוש קכד
קכד היו בם תכלת:

פירוש קכה
קכה היו בם תכלת:

פירוש קכו
קכו במד' ד יג:

פירוש קכז
קכז היה ג"כ בהם ארגמן:

פירוש קכח
קכח במד' ד ח:

פירוש קכט
קכט היה ג"כ תולעת שני:

פירוש קל
קל ובכולם היה שש:

פירוש קלא
קלא ובכולם היה שש:

פירוש קלב
קלב עיין אות ל:

פירוש קלג
קלג והיו המכנסים עשוים ג"כ מחוטין שזורים:

פירוש קלד
קלד למטה לט כד:

פירוש קלה
קלה למטה כו ז:

פירוש קלו
קלו (שם שם יד):

פירוש קלז
קלז שם שם:

פירוש קלח
קלח (במד' ד ו):

פירוש קלט
קלט שם שם ח י:

פירוש קמ
קמ (שם שם יא יב יד):

פירוש קמא
קמא למטה פ' י יג:

פירוש קמב
קמב למטה פ' כג, כה, וכח:

פירוש קמג
קמג היו ג"כ של עצי שטים:

פירוש קמד
קמד למטה כו לז:

פירוש קמה
קמה למטה כז א ו:

פירוש קמו
קמו להקל המשא:

פירוש קמז
קמז שלא יכבד:

פירוש קמח
קמח מ"א ז מח:

פירוש קמט
קמט שם שם:

פירוש קנ
קנ עיין פ' טז ובבאורי שם:

פירוש קנא
קנא עיין בפי' הח' ז"ל דבר' י, א ובבאורי שם:

פירוש קנב
קנב סוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר (רמב"ן):

פירוש קנג
קנג הראה השם למשה תבנית הכלים והבנינים בראיה ממש:

פירוש קנד
קנד ולמרע"ה הראה במראות העין:

פירוש קנה
קנה הח' ז"ל פי' בפ' ח' כי נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש, ואחר שהזכיר מקדש שבאורו כמו משכן, ע"כ הזכיר המשכן בה"א הידיעה:

פירוש קנו
קנו הנכתב לפני זה:

פירוש קנז
קנז ואח"כ בפ' השני יאמר את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, ועליה לבד אמר וכן תעשו שפי' על הכלים, וע"ז יורה תוספת הוי"ו, ועיין רש"י, וברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

פירוש קנח
קנח שהראה לו השם עיין אות קנג ושם פי' במראה העין:

פירוש קנט
קנט בפ' ח' אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ומוסב על בנ"י, ע"כ אמר בארון ג"כ ועשו ל"ר ויחזור אל בנ"י הנזכרים למעלה:

פירוש קס
קס פי' עובי הארון עם הצפוי מב' העברים חצי אמה:

פירוש קסא
קסא למלאות הארון שנשאר בחללו רק אמתים:

פירוש קסב
קסב פי' אף אם נאמר, ור"ל כמו שמשני העברים ברוחב היה חסר חצי אמה, כמו כן יחסר בקומה חצי אמה:

פירוש קסג
קסג כמ"ש למעלה יז יב:

פירוש קסד
קסד פי' אף שכתוב משני עבריהם, ונראה מזה שרק שני עברים יש לו ר"ל פנים ואחור והשאר מחודדים:

פירוש קסה
קסה שהיה להם רק שני עברים ושאר עברים היו חדין:

פירוש קסו
קסו אבל באמת הלוח הוא גוף מעוקב, והפי' מן מעוקב, כל שיש לו אורך ורוחב וגובה במדה אחת:

פירוש קסז
קסז והסמך לזה מפני שנמצא ג' פעמים ארון בפסוקים (למטה לז א ה):

פירוש קסח
קסח אם היו ג' ארונות יש לתמוה איך יוכלו ד' בנ"א לסבול כל הכובד הזה:

פירוש קסט
קסט בג' (סוכה ה א) ילפינן לה ממסגרת דשלחן וא"ד מדכתיב פני הכפרת, ואין פנים פחותים מטפח, והנה אם נצרף יחד עם שני לוחות אבן היה משא כבדה מאוד:

פירוש קע

קע כמ"ש "והנה בעניי הכינותי לבית ד' זהב ככרים מאה אלף" (דה"א כב יג,) ואם נחלק המספר הזה לג' אלפים וד' מאות חלקים מגיע לכל חלק כט אלף ועוד יותר משליש ככר, וזהב התנופה תשע ועשרים ככר ז' מאות ושלשים שקל (למטה לח כד) שהם כט אלף ועוד פחות מרביע ככר, כי ג' אלפים שקלים בככר של קדש (עיין רש"י שם):

פירוש קעא

קעא ובכל זאת שהיה הזהב רב מאוד שם, היו הכרובים מעצי שמן (מ"א ו כג):

פירוש קעב

קעב פי' מזבח הקטרת הנקרא מזבח הזהב היה רק מצופה (למטה ל ג):

פירוש קעג

קעג פי' כי היה ראוי לפי הסברא:

פירוש קעד

קעד הוא מזבח הזהב:

פירוש קעה

קעה והעץ היה באמצע והצפוי היה מבית ומחוץ:

פירוש קעו

קעו במ"א ו כ, כא כב, ושם היה ג"כ רק הצפוי כמבואר שם, וא"כ גם מה שאמר הכתוב מבית ומחוץ תצפנו ג"כ כן:

פירוש קעז

קעז וכן פי' הרשב"ם לפי שהוא דבוק ארון של שטים נקוד חטף פתח:

פירוש קעח

קעח ודעת הרד"ק במכלל (שער דקדוק השמות) שהוא על שני משקלים, וכן כתב הר"ש ן' מלך (דה"ב כד ח) עה"פ "ויעשו ארון אחד" וז"ל אינו ממשקל אָרון הקמוץ שישתנה בסמיכות כמו, ועשו אֲרון עצי שטים, וכן ויקח יהוידע הכהן אֲרון אחד (מ"ב יב י) כי זה אינו סמוך אבל הוא משקל אחר כמו שאור תהום שבמוכרת ובסמוך הם שוים:

פירוש קעט

קעט וחשבו שהם שני משקלים:

פירוש קפ

קפ ובס' המאזנים (שער הסמוכים) כתב כי חסר עץ, פי' כי לא יתכן שיסמך המתואר אֲרון אל התואר אחד, וכן הרד"ק חזר מפי' שפי' במכלל (עיין אות קעח) עה"פ ויעשו ארון אחד (דה"ב כד ח) שהוא משקל אחר ובפי' לדה"ב שם, פי' ויעשו ארון אחד, ארון איש אחד:

פירוש קפא

קפא ופי' שם הח' ז"ל שם אילן או פי' שרש:

פירוש קפב

קפב וכן דעתו (פ' יב) שהיו רגלים לארון, ויביא ראיה שפעם הוא מלשון רגל וכן פעמותיו:

פירוש קפג

קפג השלשה ארונות שעשה בצלצל (קרני אור הערה כ) אמצעי של עץ תשעה, פנימי של זהב שמונה, חיצון עשרה ומשהו, והיה תוספת הזר חלק משמינית התשיעי, עיין יומא עב ב בתוס' ישנים ד"ה "הא כמ"ד":

פירוש קפד

קפד עיין יומא שם דעת רז"ל בזה:

פירוש קפה

קפה ופי' שם הח' ז"ל מן זר זהב, והטעם כאלו שמת זר זהב מקום שכבי וסביב כל ארחי, וכן פי' רש"י ז"ל וכן חברו מנחם:

פירוש קפו

קפו עיין אות קפה:

פירוש קפז

קפז מה שכתוב ושמת עליו:

פירוש קפח

קפח בעליון הארון עשוי זר זהב סביב כדי להקיף עובי הכפרת באופן שלא ישמט מעל הארון, ושלא יראה חבור הארון והכפורת, גם הזר עלה למעלה על עובי הכפרת משהו כמין כתר (עיין רש"י) וזר הוא מלשון נזר:

פירוש קפט

קפט וכן דעת הרדי"א:

פירוש קצ

קצ בכתוב רק ושתי טבעות ולא נזכר זהב:

פירוש קצא
קצא פי' מן הארבע טבעות שבתחלת המקרא:

פירוש קצב
קצב בלא וי"ו:

פירוש קצג
קצג כי כן דרך הלשון:

פירוש קצד
קצד פי' על הפעמותיו כי יש בד' פעמותיו ד' טבעות, ויש עוד ד' טבעות שפלים מהם ובהם היו הבדים:

פירוש קצה
קצה שענינו בעת הנסיעה הסירו מהטבעות השפלות והשימום בעליונות, ואילו היו שם מאי ושמו, אלא וודאי שמונה טבעות היו, וכולם היו בזוייתיה:

פירוש קצו
קצו וכן פי' הח' ז"ל (במד' ד ו) בשם י"א, ושמו בדיו על כתפות הנושאים:

פירוש קצז
קצז כי הכרובים שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם, ופניהם לבית ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר, ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים, וכאשר הביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשוא בכתף האריכו הבדים עד אשר הגיעו לפרוכת אשר על שער הדביר היה נתון, וידחקו אותו לחוצה באופן שיראו עליו כשני דדין:

פירוש קצח
קצח ולמעלה היו ארבע, שתים בכל צד לשאת הארון בהם ע"כ בוי"ו ובלא ה"א:

פירוש קצט
קצט ענין יציקה הוא שפיכה בדבר הניגר והתכה בדבר הנתך:

פירוש ר
ר שרוצה לעשות:

פירוש רא
רא עיין אות קצח:

פירוש רב
רב פה חזר מפי' הארוך ופי' כרש"י ז"ל, עיין קרני אור הערה כו:

פירוש רג
רג כמו סעיפים משני צלעי הארון:

פירוש רד
רד ולא היו יותר מעשר אמות כי המשכן היה עשר:

פירוש רה
רה כמ"ש בפ' יד:

פירוש רו
רו עיין במד' ד כ בפי' החז' ז"ל שפי' כבלע (הוא כסוי) כמו ככסת, פי' כאשר יכסו הארון לשאת אותו ולא יגעו (הנושאים) בקדש, כ"א בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש, וכן פי' רש"י ז"ל כי בלע שלו הוא כסוי, והנה טעמו פה לא יסורו ממנו בעת הנסיעה:

פירוש רז
רז עיין במד' ד' כ':

פירוש רח
רח וכן פי' הרשב"ם הלוחות שהם עדות וברית בין הקב"ה לישראל ולכך נקראו לוחות הברית:

פירוש רט
רט והם הלוחות:

פירוש רי
רי שנאמר כי הם נקראו העדות:

פירוש ריא
ריא כמ"ש (דבר' לא ט, כד כה כו):

פירוש ריב
ריב ופי' שם הרד"ק זה ראיה, כי לא היו בארון לא שברי לוחות ולא ס"ת, וארון שבו ס"ת נראה כי נתנוהו באוצרות בית ד':

פירוש ריג
ריג בב"ב יד א אם שני הלוחות דוקא, או עמם שברי הלוחות:

פירוש ריד
ריד ובכתוב "את העדות אשר אתן אליך":

פירוש רטו
רטו הנה זה המאמר מורה שלא ישברם:

פירוש רטז
רטז ומדוע שברם:

פירוש ריז
ריז והנה קיים דבר השם שיהיו הלוחות השבורים בארון, וכן הוא דעת מחכמינו ז"ל:

פירוש ריח
ריח כי אחר שאמר העדות, ולא אמר הלוחות, מרמיז על הלוחות שיהיו לעדות, והם לוחות השניות:

פירוש ריט
ריט וזה נאמר על הלוחות הראשונות:

פירוש רכ
רכ ר"ל על השניות:

פירוש רכא
רכא על הכוונה שישים שם הלוחות השניות שפסלם משה:

פירוש רכב
רכב א"כ במ"ש ועשית לך ארון עץ, היה ארון אחר, וזה הארון יצא עמהם למלחמה, וכן פי' רש"י ז"ל שם "ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל, ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה":

פירוש רכג
רכג וכן פי' הח' ז"ל (דבר' י א) אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה, והעד ואעש ארון (שם פ' ג) ואח"כ אמר ואפסול (שם)", והוא כדי שיהי' לו מקום מזומן להניח כשירד מן ההר, שאם לא יעשה היכן יניחם, והארון הזה היה לשעה עד שנעשה ארון בצלאל הנעשה לדורות:

פירוש רכד
רכד ר"ל מה שאמר משה (דבר' י, ג) ואעש ארון עצי שטים וגו' הוא הארון שעשה בצלאל:

פירוש רכה
רכה והנה אעפ"י שבצלאל היה העושה אמר ועשו, וכן הענין באמרו ועשית, כי לא נעשה אלא ארון אחד, והוא למ"ד שלוחות ושברי לוחות הונחו בארון אחד, וזה עצמו היה הארון שעשה בצלאל:

פירוש רכו
רכו ר"ל אחר שהמקום שהיו מושמים שם קודם הקמת המשכן לא התמיד אין צורך להזכירו:

פירוש רכז
רכז לפרש שזה הארון שעשה בצלאל זהו שאמר הכתוב עליו ואעש ארון:

פירוש רכח
רכח ר"ל אם אמרנו כדעת הקדמונים שמשה באמרו ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי, מספר המעשה כאשר היה, שהוא עצמו עשאו ושם בו הלוחות קודם הקמת המשכן:

פירוש רכט
רכט אחר שלא היה להתמיד:

פירוש רל
רל שעשה בצלאל, ע"כ אמר ויהיו שם, כלומר שעמדו שם בקביעות:

פירוש רלא
רלא שעמדו שם בהתמדה:

פירוש רלב
רלב הכתוב בשלמה, שטעמו לעולם, וזה טעם השנותו אחר ואשים את הלוחות בארון:

פירוש רלג
רלג בזה יש מחלוקת (ב"ב יד א, ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג) וכן הביא רש"י ז"ל (דבר' לא כו) י"א דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח, וי"א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון:

פירוש רלד
רלד ומיד שכן עליו הכבוד:

פירוש רלה
רלה שענינו על התמדת הקיום:

פירוש רלו
רלו כי ספר התורה לא היה בארון וכן הוא דרך כבוד לבלי הסיר הכפרת אשר שכן הכבוד עליה להניח ס"ת דאין צורך לכל זה:

פירוש רלז
רלז וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש רלח
רלח לשון כסוי:

פירוש רלט
רלט שנתכסה חטאו:

פירוש רמ
רמ וכן פי' הח' ז"ל בויקרא שם:

פירוש רמא
רמא וכאן פי' כדמות מכסה:

פירוש רמב
רמב וחז"ל נתנו שיעור לעוביו טפח (שבת צב א, סוכה ד סע"ב):

פירוש רמג
רמג ובפי' הארוך פי' כן בשם יפת ולא הסכים עליו:

פירוש רמד
רמד בג' (סוכה ה ב חגיגה יג ב) כרביא, שכן בבבל קורין לינוקא רביא, ושמו הכ"ף כרובים כדמות כ"ף משרת:

פירוש רמה
רמה שנקרא ע"ש חנייתם בכ"ה כסליו, ופי' חנו כ"ה, ועשו מזה מלה שלימה לזכר:

פירוש רמו
רמו עתה יבאר דעתו כי הכ"ף הוא שרש ואינה כ"ף הדמיון:

פירוש רמז
רמז שבא ה"א הדעת לפני אותיות **כ'ל'ב**':

פירוש רמח
רמח ולעולם לא תבוא ה"א הידיעה לפני אות **כ'ל'ב**' המשמשת, אבל היא תבוא לאחריהן תמיד, כמו ותעש לך שם **כהיום** הזה (נחמי' ט, י):

פירוש רמט
רמט כי ה"א התימה היא באה תמיד לפני אותיות **כ'ל'ב**' המשמשות לא לאחריהן כמו **הכמכת** וגו':

פירוש רנ
רנ וכן פי' הח' ז"ל (ברא' ג כג) "ולפי דעתי שהיא מלת כלל צורות כולם", פי' כי מלת כרוב כולל לכל צורה:

פירוש רנא
רנא ושם יאמר, על עוף גדול בעל כנפים:

פירוש רנב
רנב שנאמר וארבעה פנים לאחת (יחז' א ו):

פירוש רנג
רנג שנאמר "וארבעה פנים לאחד, פני האחד פני הכרוב, ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר (שם י יד)":

פירוש רנד
רנד ואמר פני כרוב במקום שזכר במראה הנבואה הראשונה "ופני שור מהשמאל לארבעתן" (שם א י):

פירוש רנה
רנה ומזה ראיה כי שם כרובים הוא שם כולל לכל הצורות כולם שראה:

פירוש רנו
רנו ושמפני זה כשראה יחזקאל פני כרוב לא שינה דבר מהמראה הראשונה כי פני שור הוא עצמו פני הכרוב, ולכן קרא החיות כולם בשם כרובים רוצה לומר צורות:

פירוש רנז
רנז ענינו ענין שוה:

פירוש רנח
רנח וכן פי' הרד"ק שם, מעשה מקשה, מעשה שוה, וכן כתמר מקשה המה (ירמיה י, ה) שפי' כמו התמר שהוא שוה אין בגופו עוות:

פירוש רנט
רנט צ"ל "ולא עשה שפמו" ופי' לשון תיקון:

פירוש רס
רס ר"ל משני קצות הכפורת:

פירוש רסא
רסא עיין ברא' ג כד) ובבאורי שם:

פירוש רסב
רסב ר"ל צורת הכרובים:

פירוש רסג
רסג כי הקול יוצא מבין שני הכרובים ולא מהכרובים עצמם, ומזה נראה שהיו דומים למי שיש לו קול דבור:

פירוש רסד
רסד עיין אות רנח

פירוש רסה
רסה תיקון השער בסדור יפה ושוה:

פירוש רסו
רסו כמלונה במקשה (ישעי' א ח) מלשון קשואין:

פירוש רסז
רסז שהיא ג"כ שם, והוא שמ"נ, או תה"ש כמו קנין:

פירוש רסח
רסח וה"א הכנוי נחה:

פירוש רסט
רסט ועיין מלת מקשה במס' מדות ריש פ"ג ברמב"ם וברע"ב, ועיין התוה"מ שהוכיח מן ההבדל שיש בין "שנים" ובין "שני" ששני מורה על השווי, ושנים מורה שאינם שוים ומזה הוכיחו חז"ל שהיו בדמות זכר ונקבה והיו בלתי שוים:

פירוש רע
רע הכרובים היו על שני קצות האורך:

פירוש רעא
רעא והיו הבדים נתונים לרחבו של ארון וארך הארון מפסיק בין שני הבדים:

פירוש רעב
רעב וכאשר יאמר והבאת את הבדים בטבעות על צלעות הארון (פ' יד) הוא על דרך האורך, וכן הוא דעת רע"ס שהצד הארוך יקרא צלע:

פירוש רעג
רעג לפאת צפון וגו' שהוא פאת האורך, ויאמר כי גם צלע הנאמר בארון הוא פאת האורך והיו הבדים והטבעות מפאת ארך הארון:

פירוש רעד
רעד ושם כתוב "ימה" שהוא פאת מערב, והוא ברחב המשכן, כן גם צלע הארון הוא פאת הרחב:

פירוש רעה
רעה עיין קרני אור הערה לו:

פירוש רעו
רעו שהוא ל"ז:

פירוש רעז
רעז מעצם הדבר שהוא ג"כ ל"ז, ויבוא לפעמים הכנוי כפי המלה המורה על העצם, ואלו שב אל הכפורת היה אומר קצותיה:

פירוש רעח
רעח מקצה מזה, כי "זה" הוא ג"כ ל"ז:

פירוש רעט
רעט וכן פי' הרשב"ם "אל אמצעות הכפרת יהיו פני הכרובים":

פירוש רפ
רפ זויות נצבת הוא קו אחד העומד על קו שוכב, ופי' לא היו פניהם נצבים ועומדים זקופים ביושר:

פירוש רפא
רפא כ"א נוטים מעט למטה אל הכפרת, כאלו הם מביטים אל מה שלמטה מהם:

פירוש רפב
רפב להראות שהם למטה במעלת מציאותם לפני מי שהם עומדים לפניו:

פירוש רפג
רפג כי כמו שהאחד מהמספר יש לו סגולות רבות, ואותם הסגולות אינם נכרות אלא בערך המספרים האחרים, שהשנים הוא המספר הראשון, ככה לא יראה בארץ השפעת הש"י שהוא אחד כ"א באמצעות צורות אלו שני הכרובים:

פירוש רפד
רפד בדה"א יג ו "להעלות משם את ארון האלהים ד' יושב הכרובים אשר נקרא שֵם", וכן בש"ב ו ב, ועיין רד"ק שם הטעם בזה:

פירוש רפה
רפה ופי' הח' ז"ל שם, הוא הארון:

פירוש רפו
רפו וכן פי' שם הח' ז"ל, דרשו ישרת אחר, דרשו ד' ודרשו עזו, כמו ויתן לשבי עזו, וכו' והטעם כמו לשכנו תדרשו, ופי' שם הח' ז"ל, לשכנו תדרשו והוא הארץ, והטעם מקום משכן כבודו:

פירוש רפז
רפז וכן פי' שם הח' ז"ל, דבר דוד לישראל בנשאם הארון:

פירוש רפח
רפח לאחר את המוקדם:

פירוש רפט
רפט כי אין ראוי שיושם הכפרת על הארון כ"א אחר שינתן בו העדות כדי שלא יצטרך להסיר הכפרת להניח שם העדות:

פירוש רצ
רצ אמר זה כנגד פי' רש"י ז"ל שהוקשה לו שנמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה ובא הכתוב השלישי והכריע ביניהם, והח' ז"ל יפרש בענין אחר:

פירוש רצא
רצא כי אוהל מועד הוא שם הכולל והפרט הוא מבין שני הכרובים:

פירוש רצב
רצב כן הוא פירושו:

פירוש רצג
רצג כי סוד ד' ליריאיו:

פירוש רצד
רצד הטעם מצות שיצוה בעבור בנ"י על כן בא בוי"ו, ובספרינו לא נמצא וי"ו במלת **את** ועיין קרני אור:

פירוש רצה
רצה ובמעשה בצלאל מצינו שעשה תחלה משכן:

פירוש רצו
רצו ר"ל זה תשובת השאלה:

פירוש רצז
רצז שהוא הארון:

פירוש רצח
רצח שהשולחן נכבד מן המנורה:

פירוש רצט
רצט כי המנורה שמש השלחן, כש"כ והאיר אל עבר פניה (פ' לז) ועיין רשב"ם שם:

פירוש ש
ש וזה היה רק בצווי:

פירוש שא
שא אבל משה הקדים (למטה לה יא) "את המשכן את אהלו ואת מכסהו" וכן עשה בצלאל:

פירוש שב
שב בג' (ברכות נה א) "בשעה שאמר לו הקב"ה למשה לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך ואמר לו עשה ארון וכלים ומשכן (ופי' רש"י דס"ל שכסדר שהם סדורים בויקחו לי תרומה אמר לו) אמר לו משה רבינו מנהגו של עולם אדם בונה בית ואח"כ מכניס לתוכו כלים וכו' אמר לו שמא בצל אל היית", והח' ז"ל יפרש באופן שאין צריך לכל זה:

פירוש שג
שג למה לא הזכירו בזה אחר השולחן והמנורה, והניחו אחר מזבח העולה שמקומו אחר המנורה כסדר שהוא שם בהיכל:

פירוש שד
שד וכן דרך המלכים והשרים מטה כסא שולחן ומנורה לפניהם:

פירוש שה

שה וכן כתב רע"ס "אחר מעשה הארון שהיה דמות כסא לשכינה כאמרו ונועדתי לך שם, צוה על שלחן ומנורה כמנהגם לפני השרים כענין השונמית באמרה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה:

פירוש שו

שו ע"כ סמכו אל מזבח העולה, ועיין ברדי"א שנתן טעם אחר בזה:

פירוש שז

שז למטה לז כה:

פירוש שח

שח וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש שט

שט שלחן משרש שלח, וענינו שטוח, דבר השטוח לערוך עליו מאכל לפני האוכלים, והוא בשורק ע"מ וּלקֶרבן העצים (נחמיה יג לא) והנו"ן נוס"ף, וכן רחמניות שרשו רחם, והנו"ן נוסף:

פירוש שי

שי כי יש הבדל בין קדש קדשים ובין קדש הקדשים, כי קדש קדשים פי' כאחד הקדשים, וקדש הקדשים, בעבור היותו בה"א ע"כ הוא קדש בתיך קדש, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' ט כה) ובקרני אור הערה לז:

פירוש שיא

שיא והיה מקום ארון העדות קדש קדשים, ומקום השלחן והמנורה קדש, שנאמר והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (למטה כו לג):

פירוש שיב

שיב והיתה המסגרת למעלה לסגור בעד מה שעל השלחן לבלתי יפול ממנו דבר, לפיכך נקראת מסגרת:

פירוש שיג

שיג וכן פי' רש"י ז"ל הוא זר האמור למעלה, ופי' לך כאן שעל המסגרת היתה:

פירוש שיד

שיד והיתה המסגרת למעלה:

פירוש שטו
שטו פי' כי ברגלי השולחן יש שמונה פאות חיצוניות, ובאר ליתן את הטבעות על ארבע הפאות, ובזה יתורץ, הלא אם הבדים היו על צד האורך הנה שתי הטבעות יהיו מצד אחד, ושתי הטבעות מצד האחר ואיך יהיו לארבע רוחות העולם:

פירוש שטז
שטז פי' שיהיו הטבעות קרובים אל המסגרת כי מלת לעומת מציין נקודה אחת המקבלת ביושר נגד נקודה אחרת:

פירוש שיז
שיז עיין אות הקודם:

פירוש שיח
שיח והלמ"ד של לבתים פירושו לצורך בתים, ואמר לבתים לבדים, והבתים בעבור בדים:

פירוש שיט
שיט לא מצאתי פסוק כזה, וידידי הרה"ג מ' י"פ רוצה לגרוס "כמו הבית לאדם" וכן ת"א לאתרא לאריחיא:

פירוש שכ
שכ השולחן יהיה נשא בהם, ובא מלת "את" אצל השלחן שהוא הנושא הפעול כמשפט מלת את:

פירוש שכא
שכא שהוא ג"כ מבנין נפעל:

פירוש שכב
שכב הדגש שבתוך השי"ן "ונשא" מורה חסרון נו"ן השרש פ"א פעל מן השרש "נשא" ונו"ן הכתובה הוא סימן ללשון נפעל:

פירוש שכג
שכג בג' מנחות (צז א) קערותיו אלו דפוסין, כפותיו אלו בזיכין, קשותיו אלו סניפין, ומנקיותיו אלו קנים אשר יסך בהן, שמסככים בהן את הלחם:

פירוש שכד
שכד וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי:

פירוש שכה
שכה עיין ברא' כ יז ולמעלה טו טז ובבאורי שם:

פירוש שכו
שכו לראיה כי אשר יוסך בהם שבה אל וקשותיו:

פירוש שכז
שכז לכמה הוראות:

פירוש שכח
שכח צ"ל לא יסכו לד' יין (הושע, ט ד), כי לא נמצא פסוק כזה בתנ"ך:

פירוש שכט
שכט ענין התכה:

פירוש של
של ענין ממשלה, ויש עוד הוראה שענינו כסוי כי נסך עליהם ד' (ישעי' כט י) והמסכה הנסוכה (שם כה ז):

פירוש שלא
שלא וכן כתב רש"י ז"ל בלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קסו"א:

פירוש שלב
שלב והצדי"ק והבי"ת הערבית מתחלפות לשי"ן וי"ו בעברית:

פירוש שלג
שלג בדה"א כח יז, כתוב "והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור, ולכפורי הזהב במשקל לכפור וכפור":

פירוש שלד
שלד ואין ככה שולחן אהל מועד:

פירוש שלה
שלה הקערה פשוטה או עמוקה אמנם פשוטה ממש לא יתכן שתהיה כי שרש קער בערבי עומק, ומזה קערורית, ועיין רש"י ורשב"ם:

פירוש שלו
שלו כפוף ככף היד:

פירוש שלז
שלז שנותנים בהם מים ללוש הלחם או לנסך בהם:

פירוש שלח
שלח והם כלים שמנסכין בהם:
(שלח*) וקשות הם כלי שרת דניסוך:

פירוש שלט

שלט וכן הוא בפי' רבינו האי גאון למכשירין פ"ה מ"ח, וז"ל "מנקיותיו אלו סניפין, קשותיו אלו קינין (והוא כפי' הראשון דרש"י ז"ל) וי"מ שהוא צלוחית של יין דכתיב, את קשות הנסך (במד' ד ז) וכתיב וקסת הספר (יחז' ט ג) והוא כלי של דיו":

פירוש שמ

שמ שי"ן תחת סמ"ך לשון הסרה:

פירוש שמא

שמא והוא אומרו "לפני תמיד" פי' כך שמו לפי שהוא לפני תמיד:

פירוש שמב

שמב כן פי' רז"ל (מנחות צז א) וכן פי' רש"י ז"ל שהיה עשוי כדפוס הלחם ושלשה דפוסים היה שם לבצק, ולאפיה, ולאחר האפיה שהיה נתון שם עד למחר כדי שלא יתקלקל:

פירוש שמג

שמג והוא במנחות כט א, מאמר ר' יהודה אמר רב:

פירוש שמד

שמד והח' ז"ל לא הכריע בזה:

פירוש שמה

שמה עיין מקו"ב רש"י אות סג:

פירוש שמו

שמו צ"ל "ויעש את המנורה" (למטה לז יז):

פירוש שמז

שמז וכן כתב הח' ז"ל (שפה ברורה) וז"ל "ובמלות (פי' שגם במלות ובאותיות שבאים נוספים ע"ד זרה אמרו רז"ל שיש בהם דרש) אמרו **תֵּיעשה** המנורה שהיא נעשית מעצמה, וידוע כי בצלאל עשה, כי הכתוב אמר ויעש בצלאל את הארון (למטה לז א) ויעש את השלחן (שם פ' י) ויעש את המנורה (שם פ' יז) אעפ"י שכתוב שמשה עשה אותה, כן עשה את המנורה (במד' ח ד) יש בו שני פירושים, הא' בצווי, כמו ומטך אשר הכית בו את היאור (למעלה יז ה) ואהרן היה המכה, והב' שתחסר מלת העושה כמו אשר ילדה אותה (במד' כו, נט) ויאמר ליוסף (ברא' מח א) (פי' שתחסר מלת היולדת, ומלת האומר) כי יאחזו העברים דרך קצרה ויסמכו על דעת השומע, וטעם חכמינו גם הוא נכבד בעבור **תֵּיעָשֶׂה** מבנין נפעל, ולא אמר **תַּעֲשֶׂה** כמו, ועשית

מנורת שהשם עזר בצלאל וכל רואה אותה יתמה ויחשוב שהיא נעשה בדבר פלא, ורבים דרשו כי היו"ד רמז לעשר מנורות שעשה שלמה" עכ"ל:

פירוש שמח
שמח ולא נעשית מאליה:

פירוש שמט
שמט עיין למעלה אות רנח:

פירוש שנ
שנ עיין אות שנו:

פירוש שנא
שנא יצוה אותו שתהיה עשויה:

פירוש שנב
שנב עיין אות שמה:

פירוש שנג
שנג עיין אות שמז:

פירוש שנד
שנד וסמכו היו"ד להדרש שמצאו:

פירוש שנה
שנה כי כל צירי מורה על יו"ד הראוי להיות אחריה, אעפ"י שאינה נכתבת:

פירוש שנו
שנו וכן פי' הרשב"ם יריכה הוא הרגל הרחב של צד קרקע שעומד עליו כל המנורה, והקנה הוא האמצעי שיוצאים ומתפצלים ממנה שלשה קנים מכאן ושלשה מכאן:

פירוש שנז
שנז הם ציורים נעשים בה כמין פרחים:

פירוש שנח
שנח כמין תפיחים היו עגולים סביב, בולטין סביבות הקנה האמצעי:

פירוש שנט
שנט דעתו שהיו הקנים חלולים, והגביעים הם קבועים כולם סביבות הקנה, וכן דעת החזקוני, וכן פי' בעל הואיל משה, כי כל המנורה היתה חלולה מבפנים כי כל המנורה עם כל כליה היתה עשויה מככר זהב, והיתה ג"כ גבוה, שלפי דברי רז"ל היה הכהן עולה על מעלה להיטיב נרותיה, א"כ לא עשת זהב היתה רק חלולה מבפנים:

פירוש שס
שס שהיו הציורים בולטים בכותלי הגביעים כעין שקדים, והוא פועל מויגמל שקדים, (במד' יז, כג):

פירוש שסא
שסא ופי' ר"י ן' גנאח בשרשיו, בענין התמדה והדביקה לדבר, וכן פי' ר"ש ן' פרחון, מחזיק על הדבר ומתדבק בו ופי' פה, שהגביעים היו מחוברים על הקנה:

פירוש שסב
שסב ר"ל מפותחים כדמות שקדים ליפותם:

פירוש שסג
שסג שהיו בגופה של מנורה, אחד בולט בה למטה מן הקנים, והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאים מצדיה, ויהיה פי' הפסוק ארבעה גביעים משוקדים, מפני שהוא אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע (יומא נב סע"א) אין ידוע אם גביעים משוקדים, או משוקדים כפתוריה ופרחיה, והח' ז"ל הכריע גביעים משוקדים:

פירוש שסד
שסד עם קנה האמצעי:

פירוש שסה
שסה יח לששה קנים, שלשה לכל אחד ואחד, וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב:

פירוש שסו
שסו עיין אות שסא:

פירוש שסז
שסז פי' כי כל גביע הוא כפתור ופרח:

פירוש שסח
שסח פה אין שייך יציקה, כי הכל היה ע"י הקשת הקורנס, ופי' שתהיה מחוברת ודבוקה כדבר הנצק, וכן יצוק עליו בל ימוט (איוב מא טו) לבו יצוק כמו אבן (שם פ' טז):

פירוש שסט
שסט וכן הוא בג' (מנחות צח ב) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש שע
שע וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש שעא
שעא הצורה ברורה ברש"י מנחות סח ב בציור שם, ועיין למטה כז כא:
(שע*) שלוקחין בהן הפתילות ונותנין בנרות:

(שעא*) הם ספלים שתחת כל נר ונר לחתות ניצוצי אש שיפלו ממנה:

פירוש שעב
שעב כמה מספרם, ועיין קרני אור:

פירוש שעג
שעג בהם לא נזכר משקל הזהב:

פירוש שעד
שעד כי התורה לא הגבילה גבהה ועוביה ורחבה, אבל הגבילה משקלה לבד:

פירוש שעה
שעה עיין למעלה פ' י':

פירוש שעו
שעו עיין פ' י':

פירוש שעז
שעז כי לשניהם היו זרים:

פירוש שעח
שעח עיין למטה לח כד:

פירוש שעט
שעט וכן דעת רש"י ז"ל, ודעת הרמב"ן כי הכלים לא היו בכלל הככר:

פירוש שפ
שפ וטעם זרותה כי הי"ל אשר אתה רואה ולא מראה כי אין משה נפעל:

פירוש שפא
שפא "הנה ראשו מושלך אליך" כי הראש מקבל הפעולה אבל הרואה אינו מקבל הפעולה:

פירוש שפב
שפב כי הרואה אינו פועל, וכיון שאין לו פועל אין לו פעול, ואעפ"י שפעל ראה מבנין הקל יוצא לא נמצא ממנו בכל המקרא **ראוי ראוים**:

פירוש שפג
שפג כי נמצא מבנין נפעל **נראה** לבדה:

פירוש שפד
שפד כי החפץ הנראה הוא בא לנגד עיניו, ועיניו מקבלים דמותו, לא ראות עיניו באים אל החפץ הנראה:

פירוש שפה
שפה בעל תולדות הטבע יבין זה ועיין קרני אור:

פירוש שפו

שפו כמ"ש, ואת המשכן תעשה עשר יריעות (למטה כו א), כרבים מעשה חושב תעשה אותם (שם):

פירוש שפז

שפז וכן יאמר בס' האחד "ודע כי האחד כמו ארך שהוא קו, והשנית שטח, והשלשה גוף, כי יש לו אורך ורוחב ועומק":

פירוש שפח

שפח למשל גשם מושכב יבואו מהאורך פנים ואחור, וכן מהרוחב והגובה, ויהיה מגשם אחד ששה פאות:

פירוש שפט

שפט ויאמר על השנים דרכים שאין יכולת וכו':

פירוש שצ

שצ אף זה בטעם על אחת כמה וכמה, וכן אף כי הבית הזה (מ"א ח כז) והרנ"ק יגרוס במקום "אף" "כי":

פירוש שצא

שצא ואיך יהיה ביכולת הנברא לבראו:

פירוש שצב

שצב כוונתו על העצמות המונח בהכרח בכל יש, והוא נושא הצורה, ונברא ונגזר מעצם הנעלם הקדמון ולזה הוא נצחי עומד (רנ"ק):

פירוש שצג

שצג שהיא מציירת ומתארת את העצם הפשוט הנעלם, וכן יאמר (למעלה ג טו) "כל יש עצם וצורה, וגבול העצם שהוא עומד בעצמו, והצורה הפך הדבר", פי' אינה עומדת בעצמה ואין לה מציאות כי אם בחמר:

פירוש שצד

שצד יאמר שגם בקדושים והם השכלים הדבקים ועומדים בהשם בעולם העליון יושכל בהכרח עצם וצורה, ענין פשוט ובלתי תכלית הבא בגבול השכלה, גם בנשמה צורתה הוא כח ההשכלה שבה, הכולל בעצמו כל יתר כחותיה שלמטה הימנו, ובצורה ההוא יתודע ויצטייר עצמותה:

פירוש שצה

שצה וגם בגופות כאש וכמים צריך שיושכל בהם צורה כוללת, מציירת העצם לגוף ההוא בגדרו והבדלו מכל מה שזולתו והוא ענין שכלי ששב למראה החושים

בהכרתם לענין החום ולענין הליחות, לא שיהיה החום והליחות כפי מה שהם נרגשים צורות, ושהרי קראה החכם צורה עומדת, ומונח גדול אצלו, כי ההרגש לא ישיג רק המקרה, שהוא הצורה העוברת (רנ"ק):

פירוש שצו
שצו מתהפכים מאיכות לאיכות כמו משחור ללבן, ונחלפים מזמן לזמן:

פירוש שצז
שצז וסרים ממקום למקום, ונעדרים שיתבטלו מכל וכל:

פירוש שצח
שצח והם תכונות ותארי הדברים במה שהם מורגשים, באים לחושים פרטים ומשתנים, לא כללים שכליים עומדים:

פירוש שצט
שצט והוא המעמידם בעצמותם, ובוראם ומציירם בצורתם, והוא כלל העצמות, וכלל כל הצורות האפשריות עד לאין סוף, ואיך יהיה בעל דמות ותמונה?:

פירוש ת
ת ועוד יוסיף ביאור לבאר כי כל צורה עומדת בעצמותה, או מקרה והיא צורה העוברת:

פירוש תא
תא ויבאר ע"י הדוגמא על הצורה העוברת שזכר לאחרונה:

פירוש תב
תב עיין (למעלה ג טו וכג כא) ובבאורי שם, והנה קדרותה איננו גבול ותואר בעצם הלבנה עצמה, כ"א בערך עלינו הרואים, וכן לדעתו המקרים בכל נמצא אינם בעצמותו ולא בצורתו האמיתית, כי אם תוארים מראות עוברות עליו למראות עינינו:

פירוש תג
תג פי' ועם כל זאת יש:

פירוש תד
תד הם הווירידים הדקים אשר חושי ההרגשה עוברים ע"י:

פירוש תה
תה עיין ברא' ג' יח ובבאורי שם:

פירוש תו
תו בלי ספק מגמת הח' ז"ל במשלו השני להבן הקורא ענין הצורה העומדת שזכר:

פירוש תז

תז וכן יאמר רב האי גאון בתשובתו שהשיב בענינים האלו (העתקת ר"מ בוטריל בפי' לס' יצירה פ"ד מ"ב) וז"ל "והנה כי כבוד ד' יתמלא כל העולם, וכשם שיש מקומות שיראו בו כח המנהיג העליון יותר ממקומות אחרים בעבור שני דברים, הראשון כפי מתכונת תולדות המקבל, והשני כפי העליון שהוא משפיע מזיוו על ראש המקבל, כי השפע יבא מפאת החכמה, והיא הנקראת חכמה הקדומה":

פירוש תח

תח וביסוד מורא שער ט יאמר "וסוד הארון דעהו המשכיל מהקול היוצא מבין שני הכרובים" ועיין למעלה פ' יח בפי' הקצר ובבאורי שם, ועיין מורה בפ' מה מהח' הג':

פירוש תט

תט מזבח הקטרת נתון בין המנורה ובין השלחן מחוץ לפרכת:

פירוש תי

תי עיין כוזרי מאמר ב פ' כו, ובקול יהודה מה שהאריכו בזה, וכן רבינו חננאל בפי' על התורה, וברדי"א, ועיין קרני אור הערה לב:

פירוש תיא

תיא והנה הח' ז"ל יאמר על המשכן שהוא תבנית ודוגמא לכלל העולמות, וכל תמונה וציור שבו ובחלקיו ובכליו ובמלבושי ותכשיטי הכהונה שכל אחד נקרא בערך זה כרוב, ושמאלו התמונות וציורם במחשבה יגיע המשיג והמעיין בם להשגת השכל והדבקות בו:

פירוש תיב

תיב כי המשכן עם הנלוה אליו דוגמת העולם הכללי, והאדם הוא עולם קטן כמוהו לכן המשילם יחד, וכן יאמר (ברא' א כו) וגוף האדם כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה, עיין באורי שם:

פירוש תיג

תיג הוא רבינו סעדיה גאון, ודעת הרנ"ק שכוונתו על רב האי גאון בתשובתו שהשיב בסודות הללו האבודה בשלימותה מאתנו, אך נשאר חלק קטן ממנה שהעתיק ר' משה בוטרילו בפי' לס' יצירה פ"ד:

פירוש תיד

תיד בפי' הקצר יחשוב הח' ז"ל בשם הגאון רק י"ד דברים, והארבעה דברים החסרים שלא חשב שם, הם השלחן, מזבח הקטרת, הכיור, והחצר, והביא שם הי"ד דברים

שהם בעולם, וי"ד דברים כנגדם במשכן שהוא עולם אמצעי, וכנגדם י"ד דברים שהם באדם וכמו שיבאר:

פירוש תטו

תטו שהוא אמצעי בין העולם הגדול ובין העולם הקטן שהוא האדם:

פירוש תטז

תטז כי מספר כל הגלגלים המקיפים את העולם הם יח, והם אלו, שבתי, צדק, מאדים, לבנה, כוכב, וגלגל יוצא לכל אחד ואחד הרי עשרה, ונוגה וחמה ושני גלגלים יוצאים לכל אחד ואחד הרי ו', וגלגל ערבות וגלגל הכוכבים הקיימים הרי שנים, נמצא בין כולם יח גלגלים ועיין (ברא' ח כב) קרני אור הערה לח:

פירוש תיז

תיז עיין (אדר"נ פ' לא ג) שהקב"ה יצר באדם כל מה שברא בעולמו והולך וסופר בפרטות עיי"ש:

פירוש תיח

תיח וכן יאמר רב האי גאון בתשובתו (העתקת ר"מ בוטריל) וז"ל "והנה כל כרוב נעשה לקבל כח עליוני, ובהיות הנפש מוכנת לקבל הכבוד והשפע, אז תתחדש לה צורה בדבר המנהיג העליון, ומזה נאמר כי שמי בקרבו, כי הוא כבוד שקבל הכבוד עיי"ש:

פירוש תיט

תיט אם הכרובים שאין בהם רוח חיים מקבלים כח העליון, אף כי האדם שנברא בצלם אלהים:

פירוש תכ

תכ בנעשה כדמות העולם:

פירוש תכא

תכא וכן ערכם אלה לנגד אלה, וסופר ומונה הי"ד דברים, עיין אות תיד:

פירוש תכב

תכב במקח"מ "הראש הוא באדם", פי' שהיא למעלה על האדם:

פירוש תכג

תכג במקח"מ "ורקיע המבדיל ופרוכת המבדיל":

פירוש תכד

תכד ובמקח"מ ובאדם טרפש הכבד המבדיל וכו', פי' הוא יותרת הכבד וגם נקרא חצר הכבד, החוצץ ומבדיל בין החלל העליון והתחתון, היינו בין האברים השרים והאברים שהם כלי המזון:

פירוש תכה
תכה פי' אור השכינה במשכן ואור הנפש באדם:

פירוש תכו
תכו ובמקח"מ "גם הארץ גם אדני המשכן, ועפר באדם", פי' כי הם יסודות ועקרי הדברים, וכן העצמות שבאדם תולדתם מהעפר, והם מוסדי הגוף עיין (ברא' ג יח) ובבאורי שם:

פירוש תכז
תכז ובמקח"מ "מלאכים בעולם":

פירוש תכח
תכח פי' מחשבות החכמה:

פירוש תכט
תכט ובמקח"מ, צמחים בעולם:

פירוש תל
תל מאורות בעולם, ונרות במשכן ועינים באדם:

פירוש תלא
תלא ובמקח"מ עוף בלא וי"ו:

פירוש תלב
תלב הריאה המרחפת על הלב בשתי ערוגותיה לדמיון כנפי העוף:

פירוש תלג
תלג ובמקח"מ "ידים ורגלים" ועיין כוזרי מאמר ב פ' כו ד"ה "והוצרך אל העתקת הגוף" ובאוצר נחמד שם, ותבין כוונתו פה:

פירוש תלד
תלד וכן הוא בג' (ברכות סא רע"ב) כבד כועס וכו' טחול שוחק:

פירוש תלה
תלה יחשוב מנהיגי הדברים:

פירוש תלו
תלו חכמת התורה היוצאות מן הארון והלוחות:

פירוש תלז
תלז הרוחות מחזיקים את העשבים ומגדלין אותם (ספרי האזינו ורש"י שם לב ב):

פירוש תלח
תלח שהיו מחזיקים הקלעים והיריעות שלא יניעם הרוח:

פירוש תלט
תלט המחזיקים אותו:

פירוש תמ

תמ מעשה יום שבת הוא אות לעולם (למטה לא יז) ויורה על חדוש העולם, והנה הוא אות בינם ובין האל שהם קדושים, ומשכן חנוכת המזבח, שהקדישו אותו וחנכו אותו, והיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם את המקדש והמזבח, וכמו שבאר הרמב"ן (במד' ז ב) ובאדם מילה כש"כ, אות ברית ביני וביניכם (ברא' יז יא) והוא ראשית החנוך לעבודת השם:

פירוש תמא

תמא דעתו על הגאון:

פירוש תמב

תמב הטוען היה חיוי הבלכי אשר העיז לשאול שני מאות שאלות על תורת משה, ושאל גם השאלה הזאת:

פירוש תמג

תמג והגאון השיב על שאלותיו בחבור מיוחד אשר קראו תשובות על חוי הבלכי, וכן הזכירו בספרו (האמונות והדעות מאמר ראשון פ"א):

פירוש תמד

תמד עיין בפי' לס' יצירה להנשיא ר"י הברצלוני צד כא שהביא ג"כ מתשובת הגאון מה שהשיבו וז"ל "והשבתי אותו כששמעתי את דברו, ומי הודיעך כי לא השכין בין המלאכים מאורו הרבה מהאור השוכן בין בני האדם, וכן היתה תשובתי אליו בזה הלשון, עוד איך עתה תדע מה למלאכי מרומים אפשר כי השכין בינימו אור כזה אלף פעמים, כי יזרח כפי כחם לעובדו בתמים, ואיך תאמר מאסם ולא תגור מן החכמים, עכ"ל, ועיין לקק"ד צד כח, ועיין בפי' הקצר לעיל כג כ:

פירוש תמה

תמה עיין ברא' א א ובבאורי שם:

פירוש תמו

תמו כש"כ (ויקרא טז ב):

פירוש תמז

תמז כש"כ, ונועדתי ודברתי אתך (פ' כב):

פירוש תמח

תמח כש"כ (דבר' כח י) וכן אמר שלמה (מ"א ח מב):

פירוש תמט
תמט כש"כ, והתקדשתם והייתם קדושים וגו' ולא תטמאו את נפשותיכם (ויקרא יא מד):

פירוש תנ
תנ שיהיה להם:

פירוש תנא
תנא וכן בקש שלמה, ופנית אל תפלת עבדך וגו' להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה וגו' ושמעת אל תחנת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה (מ"א ח, כח כט ל):

פירוש תנב
תנב וכן בקש שלמה, וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך (שם שם מא):

פירוש תנג
תנג שהשם יושיעם:

פירוש תנד
תנד כש"כ ויקרא כו לג:

פירוש תנה
תנה עיין למעלה אות רמב:

פירוש תנו
תנו מקום המנורה היה בדרום שהוא הימין, והשלחן בצפון שהוא השמאל:

פירוש תנז
תנז למטה כז ה:

פירוש תנח
תנח למטה ל, ט:

פירוש תנט
תנט במד' כא ח, ושם כתב, כי שגבה ממנו דעת עליון:

פירוש תס
תס במד' יא כה:

פירוש תסא
תסא כהבטחת השם, את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו (ויקרא כו ב) ואח"ז, וחרב לא תעבור בארצכם (שם שם ה):

פירוש תסב
תסב מבנין הפעיל:

פרק כו

פירוש א

א (**למעלה** כה ט) כי היה ראוי לומר ועשית משכן, כמו שאמר ועשית שולחן, ועשית מנורה, ואמר כאן, ואת המשכן תעשה, לפי שכבר אמר למעלה, את תבנית המשכן, ע"כ הזכיר כאן המשכן בה"א הידיעה:

פירוש ב

ב כן הוא (יומא עב ב, ירושלמי שקלים פ"ח ה"ב) רוקם מעשה מחט לפיכך פרצוף אחד, חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות:

פירוש ג

ג פי' מה שעלה במחשבת לבו לעשות איזה צורה נקראת חושב, ויציירנה על הלוח איך לעשותה:

פירוש ד

ד דברי הח' ז"ל כאן אינן מבוארות כראוי, ומענינו נראה, כי על ידי אותם השני חוטין יעשה הצורות מהכרובים משני צדדי היריעה:

פירוש ה

ה כנגד כ"ח צורות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש (עיין בפי' הח' ז"ל קהלת ג א):

פירוש ו

ו פי' כנגד עשרה גלגלים שיש בשמים, והיריעות היו מכסות כל גג המשכן עם כותליו דוגמת השמים שהוא מכסה העולם:

פירוש ז

ז מעוקב נקרא כל שיש לו אורך ורוחב וגובה במדה אחת ומקום קודש הקדשים היה ארכו עשרה וגבהו עשרה ורחבו עשרה, כנגד עולם העליון שיש בו עשרה גלגלים:

פירוש ח

ח לקבוצת היריעות:

פירוש ט

ט וכיון שיש לה פעול יש לה פועל והפי' מן חוברות, נתפרות יחד במחט, כפי' רש"י והרשב"ם ז"ל:

פירוש י

י ושרשו "לול" ופי' הרד"ק שם מדרז"ל, לול פתוח מן בית לעליה (מנחות לד א) שפי' חלון או ארובה אף לולאות שהם פתוחות ומכניסים בהם הקרסים והאל"ף נוסף:

פירוש יא
יא שהיא ג"כ תאר:

פירוש יב
יב וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש יג
יג ופי' הרד"ק שם קבלו נגדו, תרגום נגד קבל, וכן ויכהו קבל עם, נגד העם:

פירוש יד
יד עיין ברא' טו י, ובבאורי שם:

פירוש טו
טו קרס וכרע אחד, ענינם הכפיפה, והיו ראשיהם כפופים לתפוס בלולאות, וכל קרס אוחז שתי לולאות מפה ומפה:

פירוש טז
טז עיין ברא' א כו קרני אור הערה קמ ולמעלה כה מ:

פירוש יז
יז פי' להיות אהל על יריעות התחתונות שקרוים משכן:

פירוש יח
יח הכתוב בתחלת הפסוק:

פירוש יט
יט כי לשון זכר יחיד הוא **אחד** והיה ראוי להיות לשון נקבה **אַחַדֶת**:

פירוש כ
כ כי אותיות המשרתים הם **כשתיל אב המון** והשאר עקרים תמיד, וכן יאמר בס' (צחות אות דל"ת) גם זה (פי' הדל"ת) לא ישרת בראש גם לא בסוף, ולא ימצא נוסף או חסר וכו' רק יש מלת **אחת** והיא אחת במקרא (פי' שיחסר בה הדל"ת), וכן יאמר (יסוד מספר) ולשון נקבה בסמוך ובמוכרת בטעם הענין בפתיחת האל"ף וחסרון הדל"ת **אַחַת** אעפ"י שהוא מאותיות השרשים, ועיין בפי' הח' ז"ל (קהלת ז כז):

פירוש כא
כא וכן יאמר (צחות שם) בעבור היות הדל"ת והתי"ו כאשר הם רפים קרובים במוצא כבד על הלשון להחבירם:

פירוש כב
כב והיה ראוי להיות לשון נקבה **מְשָׁרֶתֶת** כמו **מְבָרֶכֶת** ובעבור שהתחברו שנים תוי"ן והם ממוצא אחד כבד על הלשון, וחסרו האחד ופתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה (צחות שם):

פירוש כג
כג כי הסמיכות במספר יסודי לא יורה על ענין הצטרפות רק הוא תיקון בלשון, וכן דעת הרד"ק במכלל:

פירוש כד
כד על אחורי המשכן:

פירוש כה
כה תסרח על אחורי המשכן:

פירוש כו
כו כי זה דבר הלמד מענינו:

פירוש כז
כז וכן דעת הרשב"ם ועיין קרני אור:

פירוש כח
כח והן היו עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות, ועיין בפי' הקצר למטה לו טז:

פירוש כט
כט עיין אות כג:

פירוש ל
ל וכמו שיבאר:

פירוש לא
לא כי לצד מזרח שבו פתח האהל לא היו קרשים כלל כ"א ארבעה עמודים שעליהם תלוי המסך, ואין היריעות מכסות את העמודים:

פירוש לב
לב יריעות עזים ועורות הם נקראים אהל:

פירוש לג
לג מפני תוספת שתי אמות של יריעה הששית:

פירוש לד
לד כי הקרסי זהב היו מחוברות מלמטה ונראים, והקרסי נחשת היו מלמעלה ואינם נראים:

פירוש לה
לה מעורות אילים מאדמים, ומעורות תחשים כמ"ש (פ' יד):

פירוש לו
לו ולא חצי מכוון:

פירוש לז
לז ושם לא היו חצי, וכמ"כ פה יחסר מן החצי עובי הקרשים:

פירוש לח
לח עיין סוף פ' יח:

פירוש לט
לט שתי אמות:

פירוש מ
מ לצד מזרח, והיו תלוים וכפולים על המסך שבמזרח:

פירוש מא
מא ע"כ אמר וכפלת:

פירוש מב
מב מפני הכפל:

פירוש מג
מג שענינו מתיחה והרחבת דבר, ופה ענינו היתרון וההתפשטות בכסוי העודף על מדת המכוסה:

פירוש מד
מד עיין בפי' הח' ז"ל ברא' יב ט ובבאורי שם, ובפי' הח' ז"ל תה' קז ג, ונקרא פאת דרום נגב, מרבוי חום השמש בפאה הזאת היא יבישה ונגובה:

פירוש מה
מה בתוס' תי"ו, ופעמים נסמך נגב אל תימנה, "נגבה תימנה" (פ' יח) ואעפ"י שהכל אחד, כמו אדמת עפר (דניאל יב ב) או לתוס' ביאור, כי תימנה יותר לשון מבואר מנגבה:

פירוש מו
מו ונקרא כן, כי החלק הזה היותר צפון ונעלם מב"א למיעוט היישוב בו מרוב קור ומעוט אור היום בו:

פירוש מז
מז ובמקרא ים פלשתים (יחז' כג לא) או ים הגדול (יהושע כג ד) והוא בגבול מערבית דרומית לא"י, וע"כ הושאל שם ים לפאת מערב:

פירוש מח
מח פי' שמלת עודף הוא תואר:

פירוש מט
מט פי' אעפ"י שהנגינה בו מלרע, והיה ראוי להיות בו הנגינה מלעיל מפני שהוא תואר ואינו לשון פועל, ויביא ראיה ממלת איבד שהוא ג"כ תואר והנגינה בו ג"כ מלרע:

פירוש נ
נ לקבל מלמעלה מטר וגשמים ולכלוכים אחרים, ועיין קרני אור הערה ה:

פירוש נא
נא היריעות התחתונות והקרשים:

פירוש נב
נב פי' במה שאמר המשכן בה"א הידיעה, אמר ג"כ הקרשים בה"א הידיעה:

פירוש נג
נג שיהי' צד העץ של השרש למטה כדרך גדילתן:

פירוש נד
נד ונותנים אותם זקופים ולא שוכבים קרש על קרש:

פירוש נה
נה שיעמדו זקופים ביושר כפי מדידת קוי משקולת הבנין, עיין למעלה כה כ:

פירוש נו
נו כמ"ש שש אמות אצילה (יחז' מא ח) שפי' אמות גדולות מענין ואל אצילי בני ישראל (למעלה כד יא) שפי' גדולים, וי"מ מענין תחת אצילות ידיך (ירמי' לח יב) שהוא בית השחי, כלומר מדות גדולות עד בית השחי:

פירוש נז
נז באמות גדולות:

פירוש נח
נח צ"ל במדה הראשונה (דה"ב ג ג) פי' האמות היו במדה הראשונה, במדה שנעשו בה המשכן וכליו כמו האמה הזאת:

פירוש נט
נט ציר הדלת נקרא יד, לפי שהוא מקום לעמידת הדלת, וכן ת"א "תרתין צירין":

פירוש ס
ס וענינו מדרגות, ואמר משלבת, עשויות כמין שליבות סולם, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש סא
סא כן הוא בג' (שבת צח ב):

פירוש סב
סב וז"ל הרב החכם ר"י אייכענבוים (פ"צ ח' ב) המאמר בפסוק הזה הוא קשה ההבנה גם מסבת דרך הראבע ז"ל להפסיק דבריו בדברים אחרים ולשוב אח"כ לראשונים, גם מסבת הטעותים הרבים אשר נפלו בו ע"י הכותבים אשר לא הבינוהו עכ"ל, וביארתי הפסוק בזה באיזה מקומות עפ"י ביאור ותיקון הח' הנ"ל, והנה באמרו שלשים אמות

זה ידוע ממדת הקרשים, ור"י אייכענבוים גורס פה "היה לו אמה", וכתב כי הכותב הראשון כתב ל' אמה, ואחריו בא השני והעתיק שלשים אמה:

פירוש סג

סג דעתו שהיה רוחב המשכן מבחוץ עשר אמות, יען אורך יריעות האוהל המכסה את כל המשכן מדרום לצפון היה שלשים אמות, והנה גובה צלעי דרום וצפון היה עשרים אמות, אם כן לא נשאר לרוחב המשכן מבחוץ כי אם עשר אמות, ועתה אם נאמר כי עובי הדרום והצפון היה שתי אמות, אז לא ישאר לרחב כותל המערבי מבפנים כי אם שמונה אמות:

פירוש סד

סד ורחבם שתים עשרה אמות, כמ"ש ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים, ושני קרשים תעשה למקצעת המשכן לירכתים ימה (פ' כב וכג):

פירוש סה

סה רי"א גורס "לאמר":

פירוש סו

סו שהיה עובר בעובי הקרשים מן הקצה אל הקצה, ודעתם שהיו כולם נקובים בעובין להכניס הבריח התיכון בתוך חללם:

פירוש סז

סז הוא רש"י ז"ל:

פירוש סח

סח כן הוא בג' (שבת צח ב) "והבריח התיכון תנא בנס היה עומד", דס"ל דפי' מן הקצה אל הקצה, הוא מן הקצה המזרחי דרומי עד הקצה הצפוני מזרחה שהיה מסבב כל הג' רוחות, ופי' רש"י שם שהיה מבריח לשלשת הרוחות ואין לך אומן יכול לעשות כן, ובנס היה נכפף מאליו, וכן הוא בתרגום יוב"ע, והיה אורך הבריח התיכון שבעים אמות, ונתעקם כנחש, והתפשט ישר כמטה בעת הפרקו:

פירוש סט

סט וכן פי' הרשב"ם, לפי פשוטו של מקרא שלשה בריחים תיכונים היו, אחד בצפון ואחד בדרום, ואחד במערב:

פירוש ע

ע שפי' מקצה כותל צפוני לקצהו השני, וכן בדרום וכן במערב:

פירוש עא
עא פי' מקצה צלע ועד קצוי כל הצלעות:

פירוש עב
עב להכניס בם הבריחים:

(*) במג"ט "העליונים" והח' רי"א גורס "גם העליונים":

פירוש עג
עג דעתו בזה כדעת רש"י ז"ל בחומש, שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות, זה מבריח עד חצי הכותל, וזה מבריח עד חצי הכותל, נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע, וזהו מה שיאמר כי השנים הבריחים העליונים וגם השפלים שנים הבריחים התחתונים, כל אחד הגיע עד חצי הקיר, וכן נראה מפשט הכתוב אחרי שאמר על האמצעי מבריח מן הקצה אל הקצה, מכלל האחרים הם משתי חתיכות:

פירוש עד
עד פי' והבריח התיכון שהוא הבריח החמישי הובא בין העליונים ובין השפלים, והיה באמצע הקדש בתוך טבעות מבחוץ, והיה מבריח מן הקצה אל הקצה:

פירוש עה
עה שפי' בין חוטי התכלת ובין חוטי הארגמן:

פירוש עו
עו שפי' בין רמון לרמון:

פירוש עז
עז פ' אם היו מכניסים את הבריחים בעובי הקרשים לא היו מצפים אותם זהב, כי חלל הקרשים יצפה אותם:

פירוש עח
עח ואחרי אשר הניח ליסוד מוסד שהבריח התיכון לא היה מבריח בנקבי עובי הקרשים, כי אם היו מצד החיצון:

פירוש עט
עט פי' כי אין מן הצורך לנו לדעת עובי הקרש:

פירוש פ
פ פי' מתחלה היו מעמידים ומתקנים פאת מערב:

פירוש פא
פא הח' ז"ל יפרש תיבת "מקצעת" שהוא כמו זויות:

פירוש פב

פב החˈ ריˈא גורס "חצר במקצע החצר" ודעתו כי החˈ זˈל יביא ראיה על מלת מקצעת שהוא כמו זויות, מיחזˈ מו כא, ושם כתוב "חצר במקצע החצר" פיˈ בכל אחת מזויותיו היה חצר (וכתב החˈ רשיˈפ בהערה שם, שראוי לפי זה לתקן גם את מלת "היה" שראוי להיות "והנה חצר במקצע החצר" כמו שהוא באמת שם):

פירוש פג

פג כי החצר שם היה כצורת מרובע ארוך, ארבעים ארך ושלשים רחב (יחזˈ שם פˈ כב):

פירוש פד

פד החˈ זˈל יבאר לבל יקשה כי פה כתוב מְקֻצָעות, ושם ביחזˈ מִקְצוע, והיחיד מן מְקֻצָעות מקוצע עˈמ מפועל, ויביא ראיה כי יש לנו גם פה מְקֻצועות לשני הַמְקֻצועות (פˈ כד) והיחיד מן מְקֻצועות מקצוע בשקל מפעול:

פירוש פה

פה פיˈ אמה וחצי רחבם כמדת השש קרשים הנזכרים:

פירוש פו

פו ולזה הבדילם לבדם שאמר השש לחוד והשנים לחוד:

פירוש פז

פז ובהם היו מתחילים להקים המשכן:

פירוש פח

פח פיˈ בין המקצעות היו הששה קרשים שהם טˈ אמות:

פירוש פט

פט מבחוץ:

פירוש צ

צ כי כאשר היו משונים במדת רחבם ככה יוכל להיות כי היו משונים גם בתארם וצורתם:

פירוש צא

צא ששני המקצעות היו משלימים:

פירוש צב

צב כי רחב המשכן מבפנים הוא עשר אמות:

פירוש צג

צג פיˈ כי רק חצי אמה יתראה בפנים, כי אמה מרחבם יכסה את עובי הדרום והצפון, ועיין קרני אור:

פירוש צד
צד כי לא נוכל לומר כי כל השמונה קרשים נראים מבפנים, יען הקרשים לא יתכפלו כבגד ואיך יתצמצמו שנים עשר אמות במקום אשר רחבו עשר אמות:

פירוש צה
צה עתה יסיים הח' ז"ל פירושו, ואחרי אשר הקימו המערב, ישימו קרשי צפון ודרום אצל שתי קרשי המקצעות:

פירוש צו
צו וכן פי' הרלב"ג מיריעות העשרה שהיה שיעור מ' אמה שהיה נכנס מהם שלשים אמה לאורך המשכן וישאירו עשר אמות פחות עובי הקרשים שיהיה נתלה אחורי המשכן:

פירוש צז
צז פי' שרוחב היריעות התחתונות התחילו כנגד עמוד פתח המשכן, שהוא מקצה עמוד פתח המשכן ולא היו מכסות את העמודים, נמצא כי לאחורי המשכן לא הגיע לארץ רק כשיעור עובי צלע המערבית:

פירוש צח
צח ובחצי יריעות עזים העדפת על יריעות התחתונות יהיה התיקון להשלים החסרון, אם מצד מזרח לכסות עובי העמודים וגם על המסך, ואם לאחורי המשכן, ומה שאמר הכתוב, כי החצי היריעה העודפת תסרח על אחרי המשכן, דעת הח' ז"ל לא חצי מכוונת כ"א בדרך קירוב, עיין למעלה פ' יב:

פירוש צט
צט עיין בפי' הקצר למטה לח כד:

פירוש ק
ק והוא כמו תואמים:

פירוש קא
קא מענין תם ונשלם, וכן פי' ר"ש ן' מלך תמים תאר ענין כליה והשלמה:

פירוש קב
קב למטה פ' לט:

פירוש קג
קג למטה פ' לב:

פירוש קד
קד למטה כז יז:

פירוש קה
קה ע"כ בה"א הידיעה:

פירוש קו
קו וכן כתב ר"י ן' גנאח בשרשיו "וכבר אמרו ממנו פועל כבד ע"מ הפעול, הבריח, מבריח מן הקצה אל הקצה":

פירוש קז
קז ומקור הפועל הקל ממנו "לברח בתוך הקרשים":

פירוש קח
קח עיין בשרשי רד"ק שרש ברח מה שפי' בשם אביו הריק"ם ז"ל על בריחת יונה:

פירוש קט
קט כמו שכתוב ויקם משה את המשכן וגו' (למטה מ יח):

פירוש קי
קי שיעזרו לו:

פירוש קיא
קיא לפי הנראה דעתו על החריצים שהיו בראש כל קרש מלמעלה שני ידות בשני צדיו כדי עובי טבעת והטבעת יכנס בהקרשים להעמידם, וכמו שפי' רש"י ז"ל פ' כד:

פירוש קיב
קיב והיה מכניס הידות באדנים:

פירוש קיג
קיג עיין למעלה אות ס:

פירוש קיד
קיד ששה קרשים וכל קרש אמה וחצי הרי תשעה:

פירוש קטו
קטו בפי' הקצר יפרש כרש"י ז"ל פ' כג, שהיה רוחב המשכן עשר אמות בפנים:

פירוש קטז
קטז שהוא עשר אמות:

פירוש קיז
קיז והם יריעות התחתונות:

פירוש קיח
קיח וכן פי' רש"י ז"ל פ' ה:

פירוש קיט
קיט היריעה העודפת היה חציה ב' אמות אל מול פני המשכן לצד מזרח, וחציה סרוח על אחורי המשכן:

פירוש קכ
קכ כי הקרשים היו מעמידים המשכן, ויריעות האהל היו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על אורך יריעות המשכן, וא"כ היו מכסות אמה דקרשים הנשארת גלויה:

פירוש קכא
קכא שפי' לצפון ולדרום, וסיים "מזה ומזה לכסותו":

פירוש קכב
קכב פי' שהידות היו משולבים באדנים:

פירוש קכג
קכג עיין אות קיא:

פירוש קכד
קכד להדביקם:

פירוש קכה
קכה וכפי' רש"י ז"ל פ' כד ועיין ברמב"ן:

פירוש קכו
קכו היו מדה אחת:

פירוש קכז
קכז הקרש מסוף המשכן לצד מערב, ונקרא סוף המשכן ירך במערב, כי המזרח כדמות ראש:

פירוש קכח
קכח וכמו שפי' רש"י ז"ל פ' כג:

פירוש קכט
קכט פי' ליכנס בהן הבריחים:

פירוש קל
קל לצלע דרום ולצלע צפון:

פירוש קלא
קלא וכן היו חמשה בריחים מפאת מערב:

פירוש קלב
קלב יפרש איך היו החמשה בריחים, ויתחיל מפאת דרום שהיו שנים בריחים מן הקצה אל הקצה בצד העליון, וכן בצד התחתון, כל אחד מהם מב' חתיכות זה מבריח מקצה הכותל עד אמצעו, וזה מבריח מקצה הכותל השני עד אמצעו עד שמגיעים זה לזה:

פירוש קלג
קלג ושני בריחים ביחד הם שלשים אמה:

פירוש קלד
קלד שהם ביחד ארבעה:

פירוש קלה
קלה והבריח התיכון באמצע הקרש:

פירוש קלו
קלו כמדת המערב:

פירוש קלז
קלז בטבעות, עיין למעלה אות עד:

פירוש קלח
קלח הקיר המבדיל בין הדביר וההיכל וכן פי' רש"י (דה"ב ג ח):

פירוש קלט
קלט במ"א ו ב:

פירוש קמ
קמ ובל"ס היה הקיר המבדיל לא עבה, כי אם היה הקיר עבה יתמעט חלל ההיכל והדביר, ואתמה מה שהביא פי' רש"י ז"ל הלא מקראות מפורשים הם (מ"א ו טז יז דה"ב ג ח):

פירוש קמא
קמא שהיה סמוך לקדש הקדשים, ולא היו מזהב מפני שהכסף יותר חזק מהזהב:

פירוש קמב
קמב הדביר שעשה שלמה היה כפול ממקום קה"ק שבמשכן, כי המשכן היה עשר על עשר ברום עשר, והדביר היה עשרים על עשרים ברום עשרים:

פירוש קמג
קמג במ"א ו ב:

פירוש קמד
קמד וא"כ היה צריך להיות גם מקום הדביר שלשים אמה קומתו, ובכתוב "ועשרים אמה קומתו" (מ"א ו כ) וכן הקשה הרד"ק שם, והח' ז"ל יתרץ כי עליות היו:

פירוש קמה
קמה ובכתוב "חפה זהב" כי על הדביר היו עליות והשלימו לשלשים:

פירוש קמו
קמו וכן כתב ר"ש ן' מלך "והבדילה מלרע שלא כמשפט":

פירוש קמז
קמז שהוא מלעיל וראוי להיות גם והבדילה מלעיל ועיין קרני אור:

פירוש קמח
קמח עיין למעלה כו א ובבאורי שם:

פירוש קמט
קמט המסך להיותו בין ההיכל ובין המזבח החיצון היו עמודיו מצופים זהב, וויהם זהב להורות שמצד ההיכל היו הדברים רומזים אל נצחיות השמים (רדי"א):

פירוש קנ
קנ כי התהל אמצעי, מפני שלצד המערב קה"ק ולצד המזרח החצר:

פרק כז

פירוש א
א פועל קל מארבעה, והאל"ף נוספת, ופי' שיהיו רבעיו שוים ארכו כרחבו, והנה היה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב בריבוע כדי שיוכלו לזבוח עליו פר אחד:

פירוש ב
ב 1) מרובע שכל ד' צלעותיו שוות, והזויות נצבות כזה 2) מרובע ארוך, שארכו יתר על רחבו, וזויותיו ג"כ נצבות כזה 3) מרובע נפתל, שד' צלעותיו שוות, אבל אין ד' זויות נצבות רק שנים מהם כזה 4) מרובע נפתל, ארוך שב' מד' צלעותיו הנגדיות שוות 5) מרובע מקוים ואינם דומים זה לזה והמזבח היה מרובע ממין הראשון:

פירוש ג
ג כן הוא דעת המכחישים:

פירוש ד
ד פי' כאשר אמרו קדמונינו שיש צורך לכבש והוא (מכילתא א יתרו פי"א) "לא תעלה במעלות על מזבחי וגו' מכאן אמרו עשה כבש למזבח", והוא תל משופע לעלות בו והוא הנקרא כבש:

פירוש ה
ה ע"כ דעת המכחישים שאין צורך לכבש, והוא לדעת ר' יהודה שאמר (זבחים נט ב) "ושלש אמות קומתו דברים ככתבן" והיה המזבח הזה שצותה התורה שלש אמות קומתו כדי שיהיה קומת כל אדם שוה אליו, ואין ספק שהיה לו כבש להעלות עליו לדשנו או לעבוד העבודה:

פירוש ו
ו בדה"ב ד א:

פירוש ז
ז ובע"כ יודו שיש צורך לכבש:

פירוש ח
ח וכן ת"א ויוב"ע זְוָיָתֵה:

פירוש ט
ט וכן ת"א "למספי קטמיה" וכפי' רש"י ז"ל:

פירוש י
י פי' תקובל ברצון ותשימנו דשן:

פירוש יא
יא לדעתי צ"ל "מענין אחר" כי א"א לומר מבנין אחר, כי שניהם מבנין הכבד, ועיין רד"ק שרש "דשן":

פירוש יב
יב שהוא מענין דשן ושמן:

פירוש יג
יג ופי' הרד"ק שם מגזרת "יעים" שהם המנקות שמנקה אדם בהם הבית, ופה פי' שהיה גורף בהם הדשן מהמזבח:

פירוש יד
יד וכן פי' רש"י ז"ל, כמו כל כליו:

פירוש טו
טו שם כתוב היכל ד', וכן פי' הח' ז"ל שם, ולמ"ד למן היום נוסף, וכתב הר"ש ן' מלך "הלמ"ד מורה על העצם, כמו מלת "את" ויספיק הענין זולתה":

פירוש טז
טז כמין יורות, שהם כצורת הסירות:

פירוש יז
יז עיין אות ט:

פירוש יח
יח שפי' להסיר הדשן:

פירוש יט
יט עיין אות יב:

פירוש כ
כ וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש כא
כא והם מגרפות או מכבדות לגרוף בהם הדשן לשומו בסירות:

פירוש כב
כב לקבל בהם את הדם להזאה:

פירוש כג
כג הם כלים בעלי יתידות עקומות להפוך בהם הבשר על גחלי המערכה לערכו כראוי:

פירוש כד
כד הוא כלי בעל השינים שמוציאין בו הבשר מן הקדירה:

פירוש כה
כה הם כדמות כפות גדולות, והיה להם בית יד שלוקחים בהם גחלי אש לשאת אותם למזבח הקטרת:

פירוש כו
כו פי' נפה, והיה בעל חורים כמו הרשת:

פירוש כז
כז למכבר:

פירוש כח
כח וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש כט
כט ונקרא סובב וכן ת"א "סובביה" ואותו הסובב הוא הכרכב שלמעלה מן הרשת:

פירוש ל
ל כת"א "חליל לוחי" והנו"ן לבנין נפעל ופי' חלול:

פירוש לא
לא שהוא רֵק מחכמה ולא בינת אדם לו:

פירוש לב
לב כי היה ראוי להכתב פה אחר מזבח העולה, כי כן כתוב בסדר עשייתם, ויעש את מזבח העולה (למטה לח א), ואח"כ ויעש את הכיור (שם פ' ח):

פירוש לג
לג כמש"כ למטה לח ח:

פירוש לד
לד בראש פ' תשא, מתחלה הכיור (למטה ל יח) ואח"כ הבשמים (שם פ' כג):

פירוש לה
לה כמש"כ למטה לה כח:

פירוש לו
לו לוחות עצי שטים מד' צדדיו, והחלל באמצע:

פירוש לז
לז ובא כנוי הנסתר, במקום המדבר בעדו, והיה ראוי לומר כאשר הראיתי אותך:

פירוש לח
לח בשני שמות:

פירוש לט
לט ויש לו ג' שמות, קדמה, מזרחה, ופנים, והם כנגד שלשה מזלות וכן לכל ארבע הפאות שיעלו לסך יב מזלות:

פירוש מ
מ עיין בציור:

פירוש מא
מא כפי הציור:

פירוש מב
מב עיין בציור, ובאמרו קדמה מזרחה, הוא הקדם של מזרח באמצע המזרח:

פירוש מג
מג פי' נגבה, תימנה, ודרום, יש לו ג"כ ג' שמות מטעם הנזכר, וכן ג' שמות למערב, מערב, אחור, וים:

פירוש מד
מד בתוס' תי"ו, עיין לעיל כו יב בפי' הקצר אות מה ובבאורי שם:

פירוש מה
מה ונקראת פאת הדרום ימין, כי הוא לימין האדם בעת פניו למזרח:

פירוש מו
מו ר"ל פשתן לבד, שנאמר שש משזר, ולא היה כי אם ששה חוטין:

פירוש מז
מז יקלענה בתוך כף הקלע (ש"א כה כט) וכף הקלע, עשוי כמו כף למושב האבן, וכן היו פתוחים יריעות המסך כפתוח הקלע:

פירוש מח
מח מפתוחי הקלע:

פירוש מט
מט ע"י רצועה של כסף שהיה מקיף ראש העמוד:

פירוש נ
נ כי לשון חשק נופל על החבור והדבוק, וכן הוא החשק שבנפש, כי האוהב ידבק עם הנאהב:

פירוש נא
נא הם כדמות וי"ו שראשו האחד כפוף כדמות אגמון, וראשו האחר תקוע בעמוד:

פירוש נב
נב והיה צ"ל ווין:

פירוש נג
נג ע"כ חסרו הוי"ו השלישי:

פירוש נד
נד פי' מדה אחת לדרום ולצפון, ותפס לשון הכתוב, מדה אחת קצב אחד (מ"א ז לז):

פירוש נה
נה בתוך החצר:

פירוש נו
נו כי האורך מאה והרוחב חמשים, נמצא הרוחב חצי האורך:

פירוש נז
נז וכן הוא דעת חז"ל (ערובין כג ב) העמד משכן על שפת חמשים כדי שיהא נ' אמה לפניו וכ' אמה לכל רוח ורוח:

פירוש נח
נח וכן פי' רש"י והרשב"ם וכל המפרשים, וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר:

פירוש נט
נט וי"ג "מרובע הארוך בכל זויות נצבת, שתי פאותיו מחמשים", ופי' ששתי פאותיו כותל המזרחי והמערבי היו מחמשים:

פירוש ס
ס פי' שהכתוב יפרש שברי המרובע אורך על רוחב:

פירוש סא
סא כי הי"ל ורוחב חמשים על חמשים כמשפט הלשון:

פירוש סב
סב עיין אות נט ששם קיים הדעת הזאת:

פירוש סג
סג הח' ז"ל תפס "אילן דעולא" בחשבון שאינו מצומצם ומכוון כ"כ, והוא בג' (ב"ב כז א) "דעולא לא דק" ופי' הרשב"ם, עולא לא דקדק כ"כ הואיל וקרוב לשיעור זה:

פירוש סד
סד פי' אם נעמיד את המשכן באמצע החצר יהיה ל"ה אמות מצד זה ול"ה אמות מצד זה, והמשכן בַּתָוֶך ל' אמה, ויהיה בס"ה ל' אמה:

פירוש סה
סה באמצע החצר במקום המשכן:

פירוש סו
סו עיין אות נז:

פירוש סז
סז שפי' קומה על רוחב:

פירוש סח
סח כגובה העמודים:

פירוש סט
סט וכן פי' רש"י ז"ל, וזה הוא לדעת ר' יהודה (עירובין ב ב זבחים נט ב, ס, א):

פירוש ע
ע כמבואר פ' יד ופ' טו:

פירוש עא
עא ששם היה שער החצר:

פירוש עב
עב בַּתָּוֶךְ היה שער החצר מסך עשרים אמה:

פירוש עג
עג שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו:

פירוש עד
עד כל יתידות המשכן שהיו תקועים בארץ למתוח היריעות במיתריהם עד שיעמדו נמתחין ולא יגביהם הרוח בחנות המשכן, וכן כל יתידות המשכן שהיו למתוח בהם הקלעים כדי שלא יגביהם הרוח מעל הארץ כלם היו נחושת, ויתכן שהיו היתידות הללו בנקודה האמצעית שבין עמוד לעמוד ששם הקלעים קלים להתנועע:

פירוש עה
עה הם המקבות לתקוע היתידות והעמודים, והוא מלשון הולם פעם (ישעי' מא ז):

פירוש עו
א ענין השתוקקת וחימוד:

פירוש עז
ב הנכבד בנוה היא נשמת אלוה:

פירוש עח
ג מלשון יחוה דעת (תה' יט ג), והוא מורה גלוי וברור כונה נעלמת:

פירוש עט
ד ע"ש פ' תרומה:

פירוש פ
ה ובמקח"מ "והמסך" ר"ל מסך המשכן:

פירוש פא
ו פי' מסך החצר:

פירוש פב
ז התחיל לפרש דבר ממשרתי המשכן:

פירוש פג
ח פי' ומה היתה:

פירוש פד
ט וכן הוא (ספרא אמור פ' יג) שמן זית, ולא שמן שימשמין, ולא שמן אגוזים, ולא שמן צנונות, ועיין התוה"מ שם סי' ר"י:

פירוש פה
י בכדי שיהיו לכבוד ולתפארת:

פירוש פו
יא כסדר שהם עליו, החשן למעלה מן הכל, ואח"כ אפוד, ותחתיו המעיל ואח"כ הכתנת:

פירוש פז
יב פי' על מזבח הזהב:

פירוש פח
יג פי' כמש"כ למטה ל י:

פירוש פט
יד שבאה מלת הנוכח לפני הצווי לנוכח ואתה תצוה:

פירוש צ
טו לפי שהיה זה צווי לדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה:

פירוש צא
טז פי' מה שכתוב (למטה לה כז כח) והנשיאים הביאו וגו' ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה, ומשמע דמצוה זו על היחידים:

פירוש צב
יז ובמדבר לא נמצא השמן כ"א אצל הנשיאים ונדבו הם והיה לשמן המשחה, ומעט מן השמן למאור:

פירוש צג
יח וכאשר כלה השמן ההוא שהביאו הנשיאים נדבה צוה שיקחו בני ישראל משל צבור, ועיין רמב"ן ויקרא כד ב:

פירוש צד
יט דעת הח' ז"ל כי זך שב אל הזית:

פירוש צה
כ ויהיה א"כ זך תאר לזית, שאילו היה זך תאר לשמו היה לו לכתוב שמן זית כתית זך, שהרי כתית תאר לזית, והיה לו לחברו עם זית:

פירוש צו
כא עיין למעלה כה ו על שמן למאור, ובביאורי שם:

פירוש צז
כב והוא ג"כ מלשון הדלקה ובפי' הקצר עיין אות לא, פי' ע"ש עלית הלהב, וכן פי' למטה ל, ח בפי' הארוך עיין אות כח שם:

פירוש צח
כג ויהיה פי' תמיד תמידות סדורי בכל לילה ולילה, וכן פי' רש"י ז"ל כל לילה ולילה קרוי תמיד:

פירוש צט
כד שמתמיד רק לפרקים רחוקים וקוראו תמיד:

פירוש ק
כה כי לא היה עליו תמיד רק בשעת העבודה:

פירוש קא
כו שטעמו שכל זמן שתושם המצנפת על ראשו ישימו עליה הציץ לעולם בלי העדר:

פירוש קב
כז וכן הביא הטור על התורה מפי' הקצר:

פירוש קג
כח וכן דעת רש"י ז"ל (במד' כד ב) כי זך תאר לשמן, וכן פי' הרדי"א זך חוזר לשמן שיהיה זך ולא עכור באופן שיעלה להם הנר תמיד, וכן פי' שד"ל:

פירוש קד
כט ויהיה כתית תואר חוזר אל הזית וכמו שיפרש:

פירוש קה
ל ונופל על הזית עצמו הנכתש במכתשת נגזרת ומעוך וכתות (ויקרא כב כד):

פירוש קו
לא וע"ש עלית הלהב נאמר בהדלקה משרש עלה:

פירוש קז
לב כי הי"ל לכרוכת אשר על ארון העדות:

פירוש קח
לג ערך הוא תה"ש לסדור ושעור והזמנה, ושם פי' שהכהן משוה ערך הכסף על שווי דבר הניתן:

פירוש קט
לד ופי' פה שיעריך בדעתו השמן:

פירוש קי
לה וכן פי' רש"י ז"ל, תן לה מדתה שתהא דולקת מערב עד בקר:

פירוש קיא
לו ולא ע"ש סדורן:

פירוש קיב
לז והפי' מן יערוך, יסדר הנרות שיהיו כחצי עגול שכולם יהיו פונות לנר האמצעי, וכן יאמר (למעלה כה לז) בפי' הקצר "והקדמונים אמרו כי נר אחד באמצע והששה נערכים זה אחר זה כחצי עגול":

פירוש קיג
לח לפי משמעות לשון הכתוב יערוך אותו וגו' מערב עד בקר:

פירוש קיד
לט וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קטו
מ לא שיערוך אותו אהרן ובניו, והטעם בניו מי שיעמוד אחריו:

פרק כח

פירוש א
א וכן הוא (ספרא צו מכילתא דמילואים פ"א) כל שבעת ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה וכו', והביא שם משל לבת מלכים וכו', א"ל הקב"ה למשה, אתה תשמשני עד שילמד אהרן אחיך, ולכן שמש משה בז' ימי המלואים, כדי שילמד אהרן מעשה העבודות, והנה היה משה כהן הכהנים בתחלה:

פירוש ב
ב אתה תלמדו לכהנו לי:

פירוש ג
ג עיין למעלה ו כג ובבאורי שם:

פירוש ד
ד ר"ל על כי לא היתה אשתו נכבדת כאשת אהרן שהיתה אחות נחשון:

פירוש ה
ה ונשא מדינית וע"כ לא היו בני משה ראוים לזה, לפי שלא היה יחסם שלם מצד אמם, כי היא היתה מדינית, ובהיפך זה היה זרע אהרן, כי אמם היתה ממשפחה נכבדת מאוד:

פירוש ו
ו ר"ל זה טעם אחר למה נבחר אהרן ולא משה, ולא בשביל שנשא מדינית:

פירוש ז
ז וטעמו לכהן לי ועיין מקו"ב רש"י:

פירוש ח
ח שהווי"ן נוספים:

פירוש ט
ט ארבעתם:

פירוש י
י פי' אבל לא היו ראוים להקריב לו להיות כהנים:

פירוש יא
יא ביהושע כא יט, כל ערי בני אהרן הכהנים שלש עשרה ערים ומגרשיהן:

פירוש יב
יב למטה כט לח:

פירוש יג
יג למטה ל, א:

פירוש יד
יד למטה כט לח:

פירוש טו
טו והוא רק להקטיר עליו קטרת לכבוד השם:

פירוש טז
טז פי' לעשות אותו כהן שישמש לי:

פירוש יז
יז שבפסוק ג ששם יפרשו ג"כ לעשות אותו כהן שיהא כהן לי, ולדעת הח' ז"ל הוא עומד והוי"ו נוסף:

פירוש יח
יח ותרגם יוב"ע שם "ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון" פי' לא יגעו אל העם בבגדיהם הקדושים, כ"א יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמוהם, וזה מפני שיש בבגדים קדושה:

פירוש יט
יט בפ' ג:

פירוש כ
כ והם פאר וכבוד ללובשיהם:

פירוש כא
כא הוא כנוי ללב אשר מלאתי אותו לב רוח חכמה, וכן פי' הרדי"א, ואלו היה מוסב הכנוי אל חכמי לב, שהם ל"ר היה ראוי מלאתים:

פירוש כב
כב וסיום הפ' שם "כי איננו" ופי' שם ששב אל כל אחד ואחד:

פירוש כג
כג ומלת מלאתיו חוזר לכל אחד ואחד מהם:

פירוש כד
כד מי שרוח חכמה ממלאים את כל לבו:

פירוש כה
כה וכן פי' בפי' הארוך:

פירוש כו
כו וכמו שפי' בפי' הארוך "כי אין אחד מישראל שילבש כאלה":

פירוש כז
כז כמש"כ ויתן עליו את האפוד, ואח"כ וישם עליו את החשן (ויקרא ח ז ח), והנה החשן היה למעלה על האפוד, והקדים אותו פה מפני שהוא המעולה מהם עם היות שלא נעשה בתחלה:

פירוש כח
כח והאפוד היה למעלה מהמעיל והוא הנושא לחשן:

פירוש כט
כט האבנט היה כדמות חגורה לחגור בו על הכתנת, וזכר באחרונה כי הוא למטה בחשיבות:

פירוש ל
ל ואח"כ שם המצנפת על ראשו אחר חגירת האבנט:

פירוש לא
לא ר"ל בשעת זכירת מעשה ההלבשה (ויקרא ח, ז) רק זכרם בצווי ועשה להם מכנסי בד (למטה פ' מב) להודיע אופני עשייתם שיהיו מבד:

פירוש לב
לב כי כשהיה הצווי למשה שילבש אהרן את עצמו שם כתוב, ומכנסי בד יהיו על בשרו (ויקרא טז ד):

פירוש לג
לג כן נראה מהפסוקים:

פירוש לד
לד וכאן חשב הבגדים:

פירוש לה
לה עיין יומא עא ב:

פירוש לו
לו ואם אינם כולם בגדים, אלא בעבור היות רובם בגדים:

פירוש לז
לז ע"כ לא סידרם כאן:

פירוש לח
לח וכן יאמר למטה פ' ו, "ועל דרך הפשט, אין האבנים המאירים ולא המתמימים":

פירוש לט
לט נגד דעת רש"י ז"ל שכתב למטה פ' ל הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן, ועיין רמב"ן שם שהשיג כל הח' ז"ל בזה:

פירוש מ
מ בויקרא ח ז:

פירוש מא
מא והוא ממלאכת האפוד בעצמה מכ"ח חוטין, וממנו היה יוצא לכאן ולכאן כמו שתי רצועות:

פירוש מב
מב כי לשון אפוד, חגור, כמו שאמר ויאפד לו בו (ויקרא ח ז) כלומר חגור אותו בו, ור"ל בחשב כי הוא האפודה, ובו חוגרים:

פירוש מג
מג כן הלבישו משה, אך פה חשב ממעלה למטה, ושם (ויקרא ח) חשב כסדר ההלבשה ממטה למעלה:

פירוש מד
מד בעת ההלבשה:

פירוש מה
מה ופה מבואר שמלביש הכתונת ואח"כ המצנפת:

פירוש מו
מו ואז היתה לבישת המצנפת:

פירוש מז
מז וכן פי' שם הח' ז"ל, והנה הושם הציץ הטהור על ראשו, וכבר הלבישוהו בגדים, ועיין למטה כט ו שכתב "גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה":

פירוש מח
מח פי' לפי שעל החשן הוא משפט האורים, ע"כ הזכירו תחלה מהאורים, כמו שזכר הארון תחלה מהלוחות, בעבור שבהן לוחות העדות:

פירוש מט
מט ועוד טעם אחר למה הקדים החשן לאפוד, כי החשן הוא להיותו על הלב ועליו האורים:

פירוש נ
נ משתי כתפות האפוד שבהם האבנים לזכרון:

פירוש נא
נא מפני שהוא מונח על גובה הלב, וכן יאמר הח' ז"ל (למטה כט ה) "כי הוא מכסה המקום נגד הלב":

פירוש נב
נב שאופדו וחוגרו:

פירוש נג
נג וכן פי' רש"י ז"ל שם:

פירוש נד
נד כי רחבו כרוחב כתפות אדם בינוני, ע"כ לא נתן בו הכתוב מדה ידועה:

פירוש נה
נה ולא נתן בו שיעור:

פירוש נו
נו פי' כנוי "והם" אינו דבק עם אהרן ובניו הסמוכים לו, אלא עם חכמי לב הכתוב למעלה:

פירוש נז
נז וכן פי' הרמב"ן, שלא ישקול להם הנדבה ולא ימנה, כי באמונה הם עושים:

פירוש נח
נח שהתחיל באפוד, ולמעלה התחיל בחשן:

פירוש נט
נט והנה למעלה נתן טעם, לפי שהחשן היא למעלה מהאפוד, וכאן נתן טעם, לפי שהאפוד גדול מהחשן:

פירוש ס
ס פי' החשן לא יזח מעל החשש, כמש"כ למטה פ' כח:

פירוש סא
סא כמש"כ "ועשו את האפוד":

פירוש סב
סב כי משה לא עשה רק אפוד אחד:

פירוש סג
סג כי אם היה זה אפוד משה היל"ל "האפוד ירד בידו" שנבין מזה שהוא אפוד משה הידוע:

פירוש סד
סד שדוד אמר לאביתר שיגיש לו האפוד הידוע שהוריד עמו, ולכן אמר בה"א הידיעה:

פירוש סה
סה כי ירד במקרה. וכן פי' הרד"ק שם, כי האפוד היה בדרך מקרה בין כליו לפיכך אמר ירד, ולא אמר היריד, וכי פי' הרדי"א:

פירוש סו
סו צ"ל "שמונים וחמשה איש" וכן כתוב שם, וגם החזקוני העתיק את הראב"ע עם טעותו, וכתב שמונים איש, והנה כולם נשאו אפוד בד:

פירוש סז
סז וכן רמב"ע שם דְכַשְׁרִין לְמִלְבַּשׁ אֵפוד דְבוּץ, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג שם:

פירוש סח
סח וכן פי' רבינו ישעי' שם אין זה אפוד של אורים ותומים, אלא כתונת בד היו לבושין כדין כהן הדיוט, שהרי גם בשמואל כתיב, ושמואל משרת את פני ד' נער חגור אפוד בד (ש"א ב' יח):

פירוש סט
סט ולא יכול להיות אפוד משה, כי אפוד משה עשוי מחמשה מינים, וזה אפוד בד:

פירוש ע
ע פי' בחשן המשפט שהי' בו אורים ותומים:

פירוש עא
עא שהוא מברר ספקות כל דבר ומשפטיו, וע"כ נקרא בשם משפט, והי' עליו האורים:

פירוש עב
עב משמע שהיו שואלים באפוד:

פירוש עג
עג כי יש לומר שגם החשן היה דבק עמו:

פירוש עד
עד ועם החשן הי' האורים:

פירוש עה
עה והאורים הי' עם התומים:

פירוש עו
עו בש"א כג יא:

פירוש עז
עז כמש"כ וישאל שאול בד' ולא ענהו ד' גם בחלמות גם באורים (ש"א כח ו):

פירוש עח
עח ונראה שכן הוא דעת רש"י ז"ל שהיה עמי האורים, וכן דעת הרלב"ג, כי לא העירו שם ע"ז כלום, ולא כן דעת הרד"ק שם:

פירוש עט
עט כמש"כ ויאמר דוד אל אביתר הכהן בן אחימלך הגישה נא לי האפוד (ש"א ל ז):

פירוש פ
פ שהרי בהיות אביתר עם דוד והאפוד עמו, אז שאל שאול באורים ותומים שהי' עם החשן שהוא האפוד שעשה משה, ואפוד אביתר אינו אפוד משה:

פירוש פא
פא וכן יאמר בפי' הקצר "כי אינם האבנים הנזכרות בארבעה הטורים", כי האורים הם דבר אחר לא אבנים:

פירוש פב
פב פי' שימלא בהחשן מלאת אבן ארבעה טורים אבן:

פירוש פג
פג כמש"כ פתוחי חתם (פ' כד) וכן כתוב באבני השהם (פ' יא) מעשה חרש אבן פתוחי חתם:

פירוש פד
פד והם דבר אחר:

פירוש פה
פה צ"ל, ובמעשה החשן:

פירוש פו
פו ולא הזכיר האורים:

פירוש פז
פז צ"ל וישם עליו את החשן ויתן וגו', והנה שם בחשן האורים ותומים, ומשמע דחשן לחוד, ואורים ותומים לחוד:

פז ואמרו ז"ל (יומא עג ב) למה נקרא שמן אורים ותומים, אורים שמאירין את דבריהם, תומים שמשלימין את דבריהם, ורש"י ז"ל בפי' על התורה "שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו":

פירוש פח

פח כן דעת רז"ל (יומא שם) שהיה כתוב בהן, אברהם יצחק ויעקב, ושבטי ישורון, להשלים צדי"ק וטי"ת שלא היו בשמות השבטים:

פירוש פט

פט וכן כתב בפי' הקצר "כי אלו היו הם בעצמם, היה כתוב את האורים התומים, והנה מפורש לאורים ותומים:

פירוש צ

צ שָׁם שָׁם דברים רבים:

פירוש צא

צא הוא רש"י ז"ל:

פירוש צב

צב כן כתב רש"י ז"ל (למטה פ' ל) הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן, וכן דעת הרמב"ן והרלב"ג והטור והרדי"א:

פירוש צג

צג מה שהשיב ששם המפורש ושמות המלאכים לא יוכלו להגיד עתידות, ואין בהם הצלחה:

פירוש צד

צד וע"ז כתב הרמב"ן "כבר ראינוה וחשבנוה וידענו כי דעת ר"א לא נתכוין אליה":

פירוש צה

צה והרמב"ן כתב, אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה, והוא כתבם בקדושה והי' מעשה שמים ולכך יזכירם סתם (פי' בה"א הידיעה את האורים ואת התומים):

פירוש צו

צו וראיתי להקדים איזה הקדמות נחוצות, ואח"כ נבוא אל הביאור, וידע הקורא הנבון כי הלכתי בבאורי זה בעקבות הח' ז"ל עפ"י יסודי למודיו ועפ"י הקשי הגיוניו כפי שהיתה בימיו תכונת העולם בכלל הוא כדור חלול. והארץ תולה באמצעו דהיינו במרכז העולם (צענטרום) ובתוך החלול דהיינו שקערוריתה נמצאים ז' עגולים סביב הארץ, ועל כל עגול דהיינו מסלול קבוע כוכב אחד אשר חוזר על המסלול סביב הארץ לפי תכונתו לגמור את סיבובו והמה השבעה כוכבי לכת הנבוכים (וואנדעלשטערן) ולכל אחד שמים מיוחד, ואלו הן **שבתאי**, **צדק**, **מאדים**, **חמה**, **נוגה**, **כוכב**, **לבנה**, וזה סדורם מלמעלה למטה, ולמעלה מאלו שבעה הרקיעים הוא רקיע השמיני אשר נקרא

גלגל הכוכבים או גלגל המזלות שבו נתונים כל שאר כוכבי השמים למקטנם ועד גדולם, ותנועת כל אלה, כולם ממערב למזרח ולמעלה מגלגל השמיני גזרו החכמים שיש שם עוד גלגל התשיעי והוא מסבב במרוצה רבה סביב מרכז הארץ ממזרח למערב סיבוב שלם בכדי כ"ד שעות בקרוב, ובכחו הגדול מושך עמו כל הח' גלגלים עם כוכביהם ומכריע אותם במרוצתו והוא התנועה העליונה, גם התנועה היומי, והנה קו היוצא ממזרח אל מערב בשוה תוך שקערורית הרקיע הוא נקרא קו השוה, והוא אורך העולם, ונקרא ג"כ "משוה היום" מפני שכל השוכנים תחת הקו, לעולם כל ימות השנה יום ולילה שוים להם, ועוד כאשר בא השמש תחת קו הזה, והוא פעמים בשנה כאשר תגיע לראש טלה ולראש מאזנים אז מדת היום והלילה שוים בכל ישובי עולם, ונקרא ג"כ עגול הישר (לח) ועתה נבוא אל הביאור, הח' ז"ל בא לרמוז על הוראת תולדות מערכת אשר בראש טלה ומאזנים, והוראת השנים עשר, והוראת התומים, וכל זה נודע בכח הנבואה, מה שאין בכח אדם לידע:

פירוש צז

צז באפוד שנים עשר אבנים רמז לחגורת המזלות, כי בו נקבעו שני טורי אבנים הא' מימין והא' משמאל, חצי הי"ב נוטים לצד דרום, וחציה השניה לצד צפון, וחשב האפוד הוא כנגד הקו השוה החולק גלגל המזלות לב' חלקים שוים בנקודת ראש טלה וראש מאזנים, קשור בשני קצותיו, ואלו רמז לשתי העבותות:

פירוש צח

צח הוא מתחלק חלוק שוה לי"ב חלקים לפי המחשבה, כי זאת החלוקה עשאוה במחשבת לבם, כי במראה העין לא יתכן לחלקו בעבור כי אין בו חלוקה כלל:

פירוש צט

צט ר"ל ששה מהם:

פירוש ק

ק י"ב שבטים כסדר תולדותם, עיין:

פירוש קא

קא באבן השני:

פירוש קב

קב ר"ל חשן המשפט:

פירוש קג
קג ר"ל במחשבת הלב:

פירוש קד
קד עיין אות קיד:

פירוש קה
קה פי' שלא יטה החשן לצדדים:

פירוש קו
קו פי' שיחברו את החשן אל חשב האפוד, ובזה ירמוז כמו שהמזלות קבועים בגלגל ואינם נוטים כן הי"ב שבטים בחשן:

פירוש קז
קז ר"ל שוות באיכות ובמראה:

פירוש קח
קח כי היתה כל אבן משונה מחברתה כפי המזלות:

פירוש קט
קט כמ"ש אבני זכרון וגו' על שתי כתפיו לזכרון (פ' יב):

פירוש קי
קי שמהם יוצא משפט בני ישראל לאור:

פירוש קיא
קיא ואעפ"י שנקוד בשורק פי' כאלו היה בחולם:

פירוש קיב
קיב פי' כי הם כנגד חמשה כוכבי לכת **ש'צ'מ'נ'כ'**, והמספר הזה הוא מספר שלם, כי הוא בחשבון עגול **ה** פעם **ה**, **כה**, **ה** פעם **כה** הם **קכה**, א"כ נשאר כל פעם **ה** וכן יאמר (יסוד מורא שם) "והאורים כמשמעם, גם התומים כחשבון העגול", עיין דברים יד כב ולמעלה ג' טו יהל אור אות רלה:

פירוש קיג
קיג כי האורים הי' מזהב וכסף ולא התומים, והאורים הם דמיון שני המאורות הגדולים, חמה מראיה כזהב, ולבנה ככסף והתומים הם שאר כוכבי לכת כמבואר:

פירוש קיד
קיד ר"ל כי מספר המזלות שהם י"ב ידוע בראיות גמורות מן הגלגל העליון שהוא תשיעי, ומן הגלגל השפל שהוא גלגל הכוכבים והוא גלגל השמיני, וקראו שפל מפני שהוא תחת גלגל התשיעי, והגלגל התשיעי נחלק לפי המחשבה לי"ב חלקים, והשמיני לפי המראה מצורת המזלות בי"ב חלקים, והנה הי' בחשן י"ב אבנים כנגד

י"ב צורות שבגלגל השמיני, והם הנקראים מזלות בפי כל ההמון, ואמר שהם נראים, בעבור כי הכוכבים בגלגל השמיני הם בלי ספק, ונקראו באלה השמות, בעבור כי מכוכבים רבים יש בגלגל צורות כצורות בעלי השמות ההם, כמו מזל טלה על צורת טלה וכן כולם והנם נראים לעין, והמשפט תלוי בהם כפי היות מעמדם כנגד השנים עשר הקבועים בתשיעי שהזכרנו למעלה, וכן היה המשפט בחשן, כפי מעמד עגולתו כנגד חשב האפוד כי יש הפרש ביניהם:

פירוש קטו
קטו ולזה ענה את דוד באפוד ע"י אביתר:

פירוש קטז
קטז ר"ת מנוחתו כבוד:

פירוש קיז
קיז עיין למעלה אות צב:

פירוש קיח
קיח עיין אות קיב:

פירוש קיט
קיט הוא גלגל התשיעי תלוי בשני סדנים וסובב עליהם כאשר תסוב הדלת על צירה, וכנגדם היו שתי כתפות האפוד:

פירוש קכ
קכ עיין למעלה אות צז:

פירוש קכא
קכא עיין אות צח:

פירוש קכב
קכב ורש"י ז"ל פי' "לשון נתוק לשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט", עיין מקו"ב רש"י:

פירוש קכג
קכג ובורלא בלשון יון נאמר על העברת החוט בנקב, ויש נקובים ובלתי נקובים:

פירוש קכד
קכד האל"ף קודם הרי"ש, ובשרשי ן' גנאח בערבי אלבלור:

פירוש קכה
קכה פי' הגיון מי"ב אבני חשן:

פירוש קכו
קכו עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' ב יא) ובביאורי שם:

פירוש קכז
קכז עיין בפי' הח' ז"ל נמעלה כד י בהארוך והקצר ובביאורי שם:

פירוש קכח
קכח פי' בטור הראשון היה אודם, ובטור השני היה ספיר, ואם ספיר ג"כ אדום, הלא היה בטור הראשון אודם:

פירוש קכט
קכט וברקת מבריק מאד:

פירוש קל
קל וא"כ הי"ב גוונין שבחשן נכללים בחמש גוונין הנזכרים:

פירוש קלא
קלא וגוון האדום יש לו הרבה גוונין, וכן יאמר (למעלה בפי' הקצר כד י) ואל יקשה עניך אבני החשן בעבור אודם, כי יש אדום כדם, ואדום כירק וזהו הספיר:

פירוש קלב
קלב וכן בשרשי ן' גנאח "בערבי יאקות שחור":

פירוש קלג
קלג הוא כחול שחור:

פירוש קלד
קלד וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך:

פירוש קלה
קלה וכן פי' הרד"ק יר"ש ן' מלך והרלב"ג, שהיא מעיר הכח הדמיוני באופן שיחלום האדם הרבה כאשר ישאה:

פירוש קלו
קלו הוא אבן המאגנעטי:

פירוש קלז
קלז וזו הסגולה יש לישפה לרפאת רעיפת הדם מכל המקומות עיין קרני אור הערה כא:

פירוש קלח
קלח פי' יש אבן כל מה שתשבר אותה תעלה משולשת משלש רוחותיה, אפילו אם תשבור אותה חתיכות קטנות כולן יהיה להם שלש רוחות:

פירוש קלט
קלט ובלשון ערבי "אחמר" וטעמו אדום, וכן פי' הרד"ק וכ"ה בערוך השלם:

פירוש קמ
קמ בלשון ערבי "עקיק" והוא אבן קאַרנעאָל:

פירוש קמא
קמא וכן ת"א וברקן, ויוב"ע "וברקתא" שאורו מבהיק:

פירוש קמב
קמב עיין אות קכז:

פירוש קמג
קמג עיין קרני אור הערה טז:

פירוש קמד
קמד יספה:

פירוש קמה
קמה או"ת בורלא, ובנ"א בירלא, וכן בא גם ברבוי, בירולין (איוב כח, טז) ומראֶה ירוק ויו"ת בֵּירלֵיוַות חַלָא, ובת"י בדולחא:

פירוש קמו
קמו כי רובם היו כעצם השמים לטוהר בגווני תכלת, כי התכלת חשוב מכל הצבעונים שהוא דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד:

פירוש קמז
קמז ביחז' א כב:

פירוש קמח
קמח וכן פי' רש"י ז"ל ולא כן דעת הרמב"ן ז"ל (למעלה כה ז) עיין קרני אור הערה יד וטו שם:

פירוש קמט
קמט ודעת הרמב"ם ז"ל (הכלהמ"ק פ"ט ה"ו) שלא היו האבנים עגולות שלא ישארו הזויות שבין עגולים בלי מלוי אבן:

פירוש קנ
קנ עיין פ' טז בפי' הקצר:

פירוש קנא
קנא וכן פי' רש"י ז"ל מיעוט משבצות ב':

פירוש קנב
קנב ואלה אינם לב' אבני האפוד, אלא קבועות היו בסוף הכתפות להכניס בהן ראשי השרשרות, והיו למעלה על הכתפות כדמות שתי עינים:

פירוש קנג
קנג העי"ן פעל שהוא הרי"ש כפול כי שרשו "שרש":

פירוש קנד
קנד ושניהם מגזע "שרש":

פירוש קנה
קנה קשה לפרשם:

פירוש קנו
קנו וקרוב לזה פי' רע"ס, מכוונות מקצה הכתפות אל קצה החשן בצמצום:

פירוש קנז
קנז שהוא קצה הדבר, ועיין רשב"ם:

פירוש קנח
קנח ושרשו "עבת":

פירוש קנט
קנט והם שלשלאות עשויות כעין חבלים מעובתין באורך כעין חבלים שלנו ולא כשלשלת של חוליות:

פירוש קס
קס כמש"כ רבוע יהיה כפול (פ' טז) ר"ל שיהיה רבוע אחר שנכפל והיה ארכו אמה ורחבו זרת שהוא חצי אמה, וכשכופלו לארכו נמצא שהוא רבוע זרת על זרת:

פירוש קסא
קסא מדת העגול נקרא אצלו (קוואדראט):

פירוש קסב
קסב הזרת היה כמדת שטח מלואת האבנים:

פירוש קסג
קסג חשב האפוד והוא חגור:

פירוש קסד
קסד צ"ל "שמנים וחמשה איש" עיין למעלה אות סו:

פירוש קסה
קסה עיין למעלה אות סז:

פירוש קסו
קסו עיין למעלה אות סט:

פירוש קסז
קסז ט"ס יש פה, ולא אוכל לכוון איך לתקן הטעות, אצל שאול לא נמצא הגישה האפוד, כ"א אצל דוד (ש"א כג ט) וכן בש"א ל"ז "הגישה נא לי האפוד" ולתקן הנוסח "כאשר אמר דוד", איך נבאר מה שכתוב אח"ז, "כי שם כתוב שהארון היה שם", והארון היה אצל שאול (שם יד יח) ועיין ברא' לד קרני אור הערה יד:

פירוש קסח
קסח כי הארון היה שם:

פירוש קסט
קסט בעת שהיה בצקלג:

פירוש קע
קע שהרי בהיות אביתר עם דוד, והאפוד עמו, ואיך יאמר גם באורים:

פירוש קעא
קעא בשתי אבני השהם שהיו למעלה על כתפות האפוד:

פירוש קעב
קעב ע"כ אמר שאול גם באורים, והם לא היו באפוד אביתר:

פירוש קעג
קעג וכן פי' הרשב"ם:

פירוש קעד
קעד שיכנה שניהם על שם אחד:

פירוש קעה
קעה מטעם לא יזח:

פירוש קעו
קעו ובכל מקום שיש דבר גדול ודבר קטן יכנה בשם הגדול, ונכלל עמו גם הקטן:

פירוש קעז
קעז וכן פירש"י ז"ל עיין פ' ו שם, והרשב"ם פי' באופן אחר ע"ש מלתא בטעמא:

פירוש קעח
קעח כמין רצועות עשויות ממין האפוד אחת לימין ואחת לשמאל והם עולות מאחרי הכהן על שתי כתפיו:

פירוש קעט
קעט הוא כדמיון אבנט שהיה יוצא משני צדי האפוד, והיה חוגר אותו באמצעיתו כנגד לבו, והוא ממלאכת האפוד בעצמה:

פירוש קפ
קפ וכן יאמר (למעלה פ' ד) "ובעבור החשב נקרא אפוד", כי לשון אפוד חגור:

פירוש קפא
קפא כמש"כ למעלה פ' יב:

פירוש קפב
קפב כמש"כ בפ' יד, והיה נותן השרשרות בתוך המשבצות:

פירוש קפג
קפג למעלה מן החשן:

פירוש קפד
קפד ואלו הטבעות קבע בכתפות האפוד למטה מן החשן:

פירוש קפה
קפה כמין טבלא מרובע שיש לו ארבע זויות:

פירוש קפו
קפו שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים:

פירוש קפז
קפז כמש"כ פ' כז ועשית שתי טבעות זהב וגו':

פירוש קפח
קפח והוא שנא' לעמת מחברתו (פ' כז) סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן חשב האפוד:

פירוש קפט
קפט היה מכניס שתי קצות העבותות בטבעות הנתונים על שני קצות החשן מלמעלה:

פירוש קצ
קצ שיתנם בעבר החשן שכלפי פנים שנאמר "ביתה" (פ' כו):

פירוש קצא
קצא לדעתי צ"ל "תחתו האפוד", כי החשן היה על האפוד:

פירוש קצב
קצב כי שם בשפה התחתית נתחברו:

פירוש קצג
קצג צ"ל "שרשת גבלת":

פירוש קצד
קצד וכן פי' רש"י ז"ל "הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך":

פירוש קצה
קצה ולא הוכפלו שם:

פירוש קצו
קצו ר"ל שהפתוח ימלא את כל האבן:

פירוש קצז
קצז כפי מספר התיבות:

פירוש קצח
קצח עיין קרני אור הערה כג:

פירוש קצט
קצט למעלה בפ' יד:

פירוש ר
ר עיין יהל אור אות קנג:

פירוש רא
רא עיין רש"י, רשב"ם רמב"ן רלב"ג, רדי"א, דעתם באורים ותומים:

פירוש רב
רב ובת"ה שם פי' הח' ז"ל מרכסי איש מגזרה והרכסים לבקעה (ישעי' מ ד), ובישעי' שם פי' הח' ז"ל "והרכסים מגזרת מרכסי איש, כטעם מקום מעוות" (פי' ההרים הגבוהים) ופי' יגביהו החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו, וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך ועיין מקו"ב רש"י אות נח:

פירוש רג
רג שהוא לשון חבור כפי' רש"י ז"ל:

פירוש רד
רד עיין אות רב:

פירוש רה
רה עיין למעלה אות קכד:

פירוש רו
רו כסדר שנולדו וכן פי' רש"י ז"ל עיין קרני אור:

פירוש רז
רז האורים ותומים היה דבר מה שנתן משה בחשן המשפט, באופן שנתן העדות אל הארון:

פירוש רח
רח שמלאם בארבעה טורי אבן:

פירוש רט
רט ולא הזכיר האבנים:

פירוש רי
רי וכן יאמר הח' ז"ל (למעלה פ' ו) והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים, כי השאלה היא באורים ותומים:

פירוש ריא
ריא צ"ל "לאורים ותומים" וכן יאמר (למעלה פ' ו):

פירוש ריב
ריב ר"ל שראש המעיל שהוא פיו, כי שוליו הם תחתיתו, ופיו הוא ראשו שבו יכניס הכהן ראשו, בתוך המעיל יהיה באמצעותו למעלה, וכן תיוב"ע "ויהא פום רישיה במיצעיה", שלא יהא פתיחת בית הצואר מן הצד:

פירוש ריג
ריג בג' זבחים פח ב:

פירוש ריד
ריד וכן פי' רש"י והרשב"ם, וכן ת"א וכן פסק הרמב"ם (פ"ט הכהמ"ק ה"ד):

פירוש רטו
רטו זהו דעת הרמב"ן ז"ל, שהיו הפעמונים נתונים בחלל הרמונים ומקשקשין בתוכו:

פירוש רטז
רטז בגד העליון שהאפוד נתן עליו:

פירוש ריז
ריז שכלו יהיה מתכלת ולא יהיה מין אחר מעורב בו:

פירוש ריח
ריח ופי' רש"י ז"ל שם "עפ"י ראש הכתונת שלו", שהוא פתיחת בית הצואר ויאמר, והיה פי ראשו בתוכו שיהא פתיחת בית הצואר באמצעיתו ולא מן הצד:

פירוש ריט
ריט "כְּפוּם שִׁירָיִן", פי' כשפת השריון וכן תיוב"ע "כפום לַשְׁיַרְיָא" פי' שיהיה כל הגרון חגור סביב, כעין שהוא חגור בפי השריון:

פירוש רכ
רכ ומפורש בג' (זבחים פח ב) שהיו שבעים ושנים זגין ושבעים ושנים ענבלין:

פירוש רכא
רכא פי' ידועים מהטעם ממה שנקראים בשם זה, והוא מלשון הולם פעם (ישעי' מא ז) לשון קשקוש, ונקרא הזוג כן, לפי שהוא מתקשקש ומתכתת בענבל שבתוכו, מענין ותפעם רוחו (ברא' מא ח), ושרשו פעם והנו"ן נוסף:

פירוש רכב
רכב ע"כ בא בלשון יחיד:

פירוש רכג
רכג עיין ברשב"ם וברמב"ן וברדי"א שנתנו טעמים אחרים ע"ז:

פירוש רכד
רכד על שפת המצנפת:

פירוש רכה
רכה הציץ נתון על המצח לבדו:

פירוש רכו
רכו המצנפת היתה של כה"ג, ובניו ושאר הכהנים היו לובשים מגבעות ולא היו שוים:

פירוש רכז
רכז כמו כובע:

פירוש רכח
רכח ואמרו ז"ל שהמצנפת ארכה שש עשרה אמה, והרי היא כמין צניף שצונף בו את ראשו, מגלגל ומחזיר סביב ראשו כפל על כפל, והיה המצנפת מבגד פשתים דקה זכה ולבנה:

פירוש רכט
רכט הוא רש"י ז"ל:

פירוש רל
רל לדעת רש"י ז"ל היו שלשה פתילים בשתי הקצוות ובאמצע, כל פתיל הי' מלמט' ולמעלה ושלשתם היו נקשרים באחורי הראש, ובאמצעי היה נתון על המצנפת עיין מקו"ב רש"י אות פח:

פירוש רלא
רלא וכן פי' הרמב"ן, שהיה רק חוט אחד וקשור על המצנפת, והיה הציץ נקוב בשתי קצותיו, ופתיל תכלת למטה ממנו מנקב לנקב כדי שיהיה נקשר בפתיל כנגד העורף:

פירוש רלב
רלב ומקום הציץ במצח אל מול פני המצנפת:

פירוש רלג
רלג כי הפאות התלויות בראש כציצית בבגד, ויכול להיות שדעתו מפני הפתיל התלוי בו:

פירוש רלד
רלד שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, לפיכך הם תכלת כולם:

פירוש רלה
רלה עיין רש"י ז"ל שזה הכריחו לפרש כי היו שלשה פתילים, והח' ז"ל יפרש ש"על" פירושו כמו "עם":

פירוש רלו
רלו עיין אות רלא:

פירוש רלז
רלז מה שכתוב והיה על המצנפת, אל מול פני המצנפת יהיה, שפני המצנפת הוא נגד עליון הראש, ויעמוד למולו, וכנגדו המצח, ועל המצח הציץ נתון:

פירוש רלח
רלח וכן פי' הרמב"ן וז"ל "וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה (למטה לט לא) כי שם ינתן בקשר, וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב (ויקרא ח ט) ששם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו ציץ הזהב, והנה הנתינה בכל הכתובים על המצנפת כי היא הקשירה אבל מקום הציץ אל מול פני המצנפת במצח":

פירוש רלט
רלט ר"ל מה שכתוב על פתיל תכלת שמשמעו שיקשור אותו על הפתיל:

פירוש רמ
רמ שפי' עם הנשים:

פירוש רמא
רמא שפי' עם לחם הבכורים:

פירוש רמב
רמב שפי' עם שני כבשים:

פירוש רמג
רמג פי' שיביא החלב עם החזה:

פירוש רמד
רמד הב"י גורס **לכולם** ופי' לא תֵמָצא לכולם, ר"ל המצנפת:

פירוש רמה
רמה וחלוקים היו, ורש"י ז"ל פי' כי מגבעות היא מצנפת:

פירוש רמו
רמו מגזרת הר וגבעה, כי הם דומים כגבע וראש ההר, וכן יאמר בפי' הקצר, גם הגבעות נקראו כן בעבור רומם וגבהותם:

פירוש רמז
רמז המצנפת היא יריעה דקה מסבבת הראש ועוטה אותו:

פירוש רמח
רמח ופי' הח' ז"ל שם מגזרת מצנפת:

פירוש רמט
רמט כמו שאחד עוטה הבגד:

פירוש רנ
רנ ר"ל שם ביחז' כא לא כתוב, כה אמר ד' הסיר המצנפת והרם העטרה, זאת לא זאת השפלה הגבה, והגבה השפל", וההשפלה וההגבהה הזאת היא ענין הצניפה, והמצנפת היתה ארוכה, והכה"ג צונף בה ראשו צנפה על גבי צנפה:

פירוש רנא
רנא וכן פי' שם הח' ז"ל:

פירוש רנב
רנב וכן פי' הרשב"ם:

פירוש רנג
רנג וכן יאמר (למעלה ה כא) "ודע כי החמש הרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח", עיין ביאורי שם, וע"כ נתן הציץ במצח בעבור נקבי ההרגש ששם המחשבה לרצות המקריב:

פירוש רנד
רנד כמ"ש, ונשא אהרן את עון הקדשים (למטה פ' לח):

פירוש רנה
רנה בעת שהקדישום:

פירוש רנו
רנו וכן ושבצת הכתנת שש (למטה פ' לט):

פירוש רנז
רנז והיא עשויה מפשתן שחוטו כפול ששה, והיא משובצת, ר"ל שהיא עשויה בתים בתים:

פירוש רנח
רנח הכתוב יאמר "הכתונת" בה"א הידיעה, והיא כתנת תשבץ הידוע:

פירוש רנט
רנט והכתנות היו פשוטים:

פירוש רס
רס עשיית המשבצת היא אומנות גדולה לכוון באריגתה יושר הציור בבתים לבדנה, ולכן תרגם רבינו סעדיה גאון תעיין, שתעיין איך לעשותה ושתהיה במלאכת מחשבת על צורתה הידוע:

פירוש רסא
רסא ועשויה עינים עינים מעשה רקמה כדמות צורת המטבע:

פירוש רסב
רסב וכן פי' הרשב"ם:

פירוש רסג
רסג למטה לד ו:

פירוש רסד
רסד פי' על הציץ כתוב קדש:

פירוש רסה
רסה דעת הח' ז"ל בזה הפסוק שנשיאת הציץ יועיל לרצון אל המקריב לא לרצון אל הקרבן עצמו, ועיין ספרא ויקרא ובהתוה"מ סי' לב שם:

פירוש רסו
רסו וכן פי' הח' ז"ל (למעלה כז כ), והנה בכל פעם שיבוא אל הקדש לעבוד עבודה יהיה הציץ על מצחו:

פירוש רסז
רסז שהיה מעורב בשש גם זהב:

פירוש רסח
רסח מעצם השש לבד:

פירוש רסט
רסט כמש"כ למטה לט כט:

פירוש רע
רע לארבע בניו:

פירוש רעא
רעא ארבע:

פירוש רעב
רעב כדמות אבנט של כה"ג שהיה של כלאים, כי היה רקום עם צמר:

פירוש רעג
רעג ויש מחלוקת באבנט של כהן הדיוט (יומא יב ב) שרבי אומר של כלאים ור"א בר"ש אומר של בוץ, וידוע שהלכה כרבי מחבירו, ולכן לא היה כהן הדיוט יכול לחגור בו אלא בשעת העבודה, אבל הכה"ג היה חוגר אותו הן בשעת העבודה והן בלא שעת העבודה:

פירוש רעד
רעד הם כובעים גבוהים, ונקראו מגבעות לפי שהיו כשתי גבעות והגיא ביניהם, וחובשים אותם בפתיל תחת הגרון:

פירוש רעה
רעה וכן פי' למעלה בפי' הארוך:

פירוש רעו
רעו והיו שמונה בגדים לכה"ג וארבעה לכהן הדיוט:

פירוש רעז
רעז ושם ג"כ בדבור שיאמר לו טמא אתה, וכן וקדשת אותם צריך לומר להם קדושים אתם:

פירוש רעח
רעח ר"ל שימשח את אהרן ואת בניו בשמן משחת קדש לא הבגדים וכן כתוב (למטה כט ז):

פירוש רעט
רעט וכן הביא הח' ז"ל (למטה כט ח) בשם הגאון "יד חיוב" ופי' שתשלים ותמלא את חיובם המוטל עליהם:

פירוש רפ
רפ וכן פי' הרד"ק שם ומלאו ידיו הכנוי למזבח, ופי' כתרגומו וְיַקְרִיבון קורבָנֵיה, וכזה הענין תרגם אונקלס ומלאת יד אהרן ויד בניו, והדומים לו:

פירוש רפא
רפא וכפי' רש"י ז"ל לשון חינוך הוא:

פירוש רפב
רפב כמו שמפורש בפ' צו:

פירוש רפג
רפג וזה הוא מלוי יד:

פירוש רפד
רפד מה שכתוב שם "ומלאו ידו":

פירוש רפה
רפה לא נמצא אצלינו פירושו על יחזקאל:

פירוש רפו
רפו אף בבנו ובבתו:

פירוש רפז
רפז ואמר הכתוב ממתנים ועד ירכים, פי' ממתנים למעלה מן הטבור קרוב מן הלב עד סוף הירך שהוא הארכובה, ולא היו כדרך המכנסים שלנו, כי אלו צרים בלבישתן וארוכים, ושל כהנים היו רחבים וקצרים, ולא היה להם אבנט למכנסים אלא שנצים לבד, (הם קמטים וביניהם חריצים) שלא היה קושר ומתיר, אלא כמשמכניסן עליו מיד עומדין עליו, ועיין נדה יג סע"ב:

פירוש רפח
רפח לאהרן ולבניו, כי היו המכנסים שוים בהם, ואין שום הבדל ביניהם:

פירוש רפט
רפט וכן לערוך לחם הפנים אז היו עליהם כל הבגדים האלה:

פרק כט

פירוש א
א החל לפרש מה שאמר, ומלאת את ידם וקדשת אותם (למעלה כח מא) והתחיל מלמדן האיך יהיו אוכלין בקדשים, והאיך יהיו אוכלין בטהרות, ובמה יכינם להלביש את הבגדים:

פירוש ב
ב כי שניהם משרש "לקח" ולפעמים חסרו פ"א הפעל ובא ע"ד החסרים:

פירוש ג
ג ושרשו יצק:

פירוש ד
ד הוא שלם בשרשו:

פירוש ה
ה באמרו פר אחד בן בקר:

פירוש ו
ו פר בן בקר הוא הרך בשנים, והוא בן שתי שנים, ובא מלת בן על הצעירות:

פירוש ז
ז מלת בני מציין על הצעירים:

פירוש ח
ח על הגדול יאמר שעיר, ועל הקטן שעיר עזים:

פירוש ט
ט איל נקרא משנכנס בשנה השנית אחד ושלשים יום:

פירוש י
י כמ"ש (במד' כח יד):

פירוש יא
יא בא שלם כי שרשו "לקח":

פירוש יב
יב ולשני אילים:

פירוש יג
יג ר"ל ולחם מצות, וחלות מצות, שניהם יהיו עבות:

פירוש יד
יד הכתוב אח"ז שהם דקים:

פירוש טו
טו בלולות בַּשֶּׂמֶן, משוחים בַּשֶּׂמֶן, בפתח הבי"ת, וענינו כמו בְּהַשֶּׂמֶן הידוע:

פירוש טז
טז הנזכר למעלה (כז כ) אך למנחות כשר גם השמן השני:

פירוש יז
יז מענין רמיסה וכתישה ועיין קרני אור:

פירוש יח
יח ויביא ראיה שאין התי"ו מסלת שרש, ומכולת כמו מאכל, ומשפט המלה מאכולת,
ונבלעת האל"ף בדגש, אף כאן סלת על משקל מכולת:

פירוש יט
יט קמח סולת מודק היטיב באבני הרחיים, והיא היותר דק שבקמח:

פירוש כ
כ כי המצה עגולה וכן תיוב"ע (למטה פ' כג) "ועגול דלחים", והחלה מרובעת:

פירוש כא
כא ענינו הדלות והריקות:

פירוש כב
כב וכן הלחם:

פירוש כג
כג וכן כתב ר"י ן' גנאח "והראיה על היותו נקבה, אמרו סולת בלולה בשמן (ויקרא
ב ה) וג"כ ולקחת סולת ואפית אותה (ויקרא כד ה) ואעפ"י שאמר, בלול (שמות כט
מ) ג"כ בל"ז:

פירוש כד
כד עיין אות יז:

פירוש כה
כה כי הם בסל, כמ"ש ונתת אותם אל סל, שפי' בסל:

פירוש כו
כו כי שם מזבח העולה, והרשב"ם פי' תביאם לעזרה:

פירוש כז
כז וכן פי' הרמב"ן, וטעמו והקרבת את הלחם בסל, והפר והאילים, ואהרן ובניו יקריב
הכל אל פתח אהל מועד:

פירוש כח
כח כי לא יקריבם קודם שירחצו במים, מפני שהזיכוך קודם לקישוט:

פירוש כט
כט אחר הרחיצה:

פירוש ל
ל כי הוא נחשב בין הבגדים:

פירוש לא
לא כי שם מקומו:

פירוש לב
לב אחר לבישת כל הבגדים ולמעלה (כח ד) פי' שהמצנפת היה קודם אחרי לבישת הכתנת:

פירוש לג
לג למעלה כח ד, אעפ"י שהאבנט היה תחלה שחגר אותו על הכתנת:

פירוש לד
לד מפני שהמצנפת נכבדת ממנו, ע"כ הזכיר המצנפת קודם האבנט, וכאן כתב כסדר לבישתן:

פירוש לה
לה כמש"כ, והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו (ויקרא כא י):

פירוש לו
לו טרם הושם המצנפת על ראשו יוצק השמן בראשו:

פירוש לז
לז כי היציקה היתה רק על הראש:

פירוש לח
לח ופי' שם הח' ז"ל, הוא שמן המשחה וכו' על כן הוא נפתח, כי הוא שמן הידוע, כי הוא קדש, והנמשח בו קדוש:

פירוש לט
לט כמש"כ למעלה פ' ד:

פירוש מ
מ למעלה פ' ד:

פירוש מא
מא ואמר תקריב לבד:

פירוש מב
מב כי האבנט היה שוה בכולם, ולא הוזכר עם בגדי אהרן למעלה, והוצרך עתה לומר שיחגרנו אבנט כבניו:

פירוש מג
מג אעפ"י שלא הזכירם:

פירוש מד
מד שבא הכנוי קודם הידיעה:

פירוש מה
מה שהוא ענין אסירה וקשירה, ונקרא המושל כן, לפי שחובש ואוסר העוברים על מצותיו, וכן מלת וחבשת ענין קשירה, ולא סבוב כמו המצנפת:

פירוש מו
מו דעת המתרגם שטעמו הקרבה, כן ת"א "וְתֶקְרֵב קֻרְבָּנָא דאהרן, וְקֻרְבָּנָא דִבנוהִי", ופי' שימלא ידיהם מן הקרבנות, וכן תרגם יוב"ע, וכן ביחז' מג כו, כתוב שבעת ימים יכפרו את המזבח, וטהרו אותו ומלאו יָדָו, ותרגם יוב"ע שם "וְיַקְרִיבון קורבָנֵיה":

פירוש מז
מז כי שם פי' הריגה:

פירוש מח
מח עיין למעלה כח יהל אור אות רעט:

פירוש מט
מט ולמעלה כח מא, פי' כן מדעת עצמו:

פירוש נ
נ עיין למעלה שם, שכתב שפי' זה ביחזקאל:

פירוש נא
נא שענינו קשירה:

פירוש נב
נב בשבעת ימי המלואים שהיה משה מחנכם ומלמדם:

פירוש נג
נג בפ' ג:

פירוש נד
נד ושב לפרט מה יעשו בפר, והתחיל בהקרבתו אל פתח אהל מועד שזכר למעלה כדרך הכתוב והסמיכה מקודם ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז:

פירוש נה
נה ויסתיר הח' ז"ל זה וכן כתב בפי' הקצר שם, כי אין הפרש בין וסמכו אהרן ובניו, ובין וסמך אהרן ובניו, וכן כתב (ויקרא ח כב) "אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו, ובין

ויסמכו אהרן ובניו, כי מדקדק גדול טעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו, ואח"כ בניו וסמכו כולם יחד":

פירוש נו
נו שכן היה:

פירוש נז
נז כי אין הפרש:

פירוש נח
נח וכדעת רז"ל (ספרא צו עה"פ וישחט, ח טו) כל ז' ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה, הוא היה שוחט, הוא היה זורק וכו':

פירוש נט
נט והנה השחיטה היתה בצפונו של מזבח כדין החטאת נגד פתח אהל מועד, אבל רחוק ממנו, כי היה הכיור בין אהל מועד ובין המזבח:

פירוש ס
ס "מדמו ולא כל דמו" מקומו בפ' כ, וההמשך בכאן "והוא לקח ונתן על קרנות המזבח" וכו':

פירוש סא
סא ובכתוב **תשפוך**, וע"ז כתב הבא"י, לפי הנראה שהרב גירסתו **ישפוך** ולז"א הכהן השופך:

פירוש סב
סב ובכתוב "ולקחת", ואפשר לפרש דעתו שהלקיחה ע"י צווי אחד מבני אהרן:

פירוש סג
סג מדם הפר המשכו למעלה, ולקח אחד מבני אהרן מדם הפר וצ"ל באותיות קטנות:

פירוש סד
סד גם כאן מלת **ושרפו** צ"ל באותיות קטנות, ופי' ועורו ופרשו ושרפו חוץ למחנה, או צ"ל ישרפו חוץ למחנה:

פירוש סה
סה לכן לא נזכר פה, וכן פי' רש"י ז"ל (למטה פ' כב):

פירוש סו
סו והשם "כלה" ענינו תאווה ותשוקה:

פירוש סז
סז הם לבד נכללו בבשר הפר, כי עורו ופרשו נזכרו לחוד:

פירוש סח

סח שירחצו הקרבים להוציא מהם הפרש, ויפרש את פרשו, הוא מקום הפרש, והם הבני מעים רחוצים:

פירוש סט

סט הם החלבים הנזכרים, ונקראו החלבים אמורים, שהם מורים ואדונים על כל האיברים ועולים ע"ג המזבח לחלק אדון העולם, והנה בכל חומשי הראב"ע מלת **והקטיר** באותיות מרובעות כאלו הוא מלה מהפסוק ואין בפסוק הזה מלת והקטיר, והמחבר **ב"י** רוצה לגרוס במקום "והקטיר" "וְהִקטַרְתָּ", ובאמת צריך להיות מלת והקטיר באותיות קטנות, ובלי נקודת ההפסק בין ישרפוהו ובין והקטיר, ופי' ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו והקטיר האמורים:

פירוש ע

ע וכן פי' הרד"ק, ונקרא הקרבן שמביאין על החטא על שמו "חטאת" בעבור שהוא בא לכפר החטא:

פירוש עא

עא הקרבן שמביא על האשם יקרא אשם:

פירוש עב

עב פי' יסיר חטא האדם בעבודת המזבח:

פירוש עג

עג וכתב הרמב"ן מפני שהתאנף על אהרן להשמידו, והוא כלוי בנים, הוצרכו גם הם להתכפר בו:

פירוש עד

עד כי זה בא בכח ה"א הידיעה שהוא מוסב על האמור למעלה ואילים שנים (למעלה פ' א) ויכול ליקח איזה שירצה בלי הגרלה:

פירוש עה

עה עיין אות נה:

פירוש עו

עו יפרש הזריקה, וכן פי' רש"י ז"ל, אין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד, אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע:

פירוש עז
עז היסוד הוא בליטת בית קבול סביב המזבח לאחר שעלה אמה מן הארץ, והנה בפר החטאת היה שופך שירי הדם אל יסוד המזבח אצל קרן מערבית דרומית, ובאיל העולה היה זורק כל הדם על המזבח סביב:

פירוש עח
עח כי הקרב במזבח צריך נתוח ולא הנשרף בחוץ:

פירוש עט
עט אצל הפר:

פירוש פ
פ וכשר בזר:

פירוש פא
פא משה לימד לאהרן כל משפטי כ"ג בעבודה, וכ"ה (ספרא צו סי' יד):

פירוש פב
פב כי כבר זכר בפרט, נתחיו וקרבו וכרעיו וראשו, ולא זכר האליה והחלבים, כי הם נכללו בכלל כל האיל:

פירוש פג
פג איל זה היה שלמים, ונקרא מלואים ע"ש שבא למלא ידם לכהן:

פירוש פד
פד וכן כתב בעל נתה"ש "והנה המלה הזאת יחידית ואין לה ריע במקרא" ועיין קרני אור:

פירוש פה
פה וכן פי' הרד"ק בשרש "תנך" הוא הרך אשר בקצה האוזן:

פירוש פו
פו כמו בְּהֹנות ידיהם ורגליהם (שופ' א) והוא הגודל ובפרק האמצעי:

פירוש פז
פז כי **בֹּהֶן** ראוי להיות ברבים **בֹּהֳנות**:

פירוש פח
פח שאין משקל בשמות כמו בפעלים והשני משקלים **בֹּהֶן ובֹהֶנָה**:

פירוש פט
פט על המזבח סביב כמ"ש (למעלה פ' טז):

פירוש צ
צ פי' שהזריקה יהיה מהדם הנשאר, כי תחלה היתה ההזאה על תנוך אזן אהרן ובניו ועל בהנות ידיהם ורגליהם, והנשאר מאותו הדם זרק על המזבח:

פירוש צא
צא ופי', והזית על אהרן על גופו כי צריך שיזה על בשרו, ועל בגדיו אחר שלבשם:

פירוש צב
צב והיו מעורבים זה בזה:

פירוש צג
צג וכ"ה (ספרא צו מכילתא דמלואים סי' לד) הא למדת שלא נשלם קידוש אהרן ובניו אלא בהזאת הדם:

פירוש צד
צד כטעם כופר לנפש, עיין בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש צה
צה לכפר על הנפש:

פירוש צו
צו ופי' הח' ז"ל שם "בנפש שיש בו יכפר, והטעם נפש תחת נפש" ופירושו כי בנפש שיש בדם יכפר על נפשותיכם:

פירוש צז
צז וסיים שם "על נפשתיכם":

פירוש צח
צח וכן פי' הרמב"ן כי החלב הנזכר פה סתם הוא החלב אשר על הקרב, ואח"כ הזכיר החלב המכסה את הקרב והוא הקרום שעל הכרס:

פירוש צט
צט בויקרא ג ד:

פירוש ק
ק ר"ל שוק לשון נקבה, והימין לשון זכר וחסר מלת הצד, שהוא ג"כ ל"ז, שוק הוא למטה מן הירך האחרון, ומגיע מן הארכובה העליונה עד האמצעית, ושכנגדו נקרא זרוע:

פירוש קא
קא חזה, הוא הרואה את פני הארץ כשהבהמה הולכת, והוא קרוב לצואר, והוא מגזרת חזה, והטעם שנראה לעין:

פירוש קב
קב והשוק היה נתון על גבי המזבח מפני שהוא איל המלואים, ולא כן בשאר הקרבנות, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קג

קג כמ"ש "כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בנ"י מזבחי שלמיהם, ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם (ויקרא ז ד) כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי בנ"י (שם י יד):

פירוש קד

קד כמש"כ והיה לך למנה (למטה פ' כו) וכן ויקח משה את החזה וגו' מאיל המלואים למשה היה למנה (ויקרא ח כט):

פירוש קה

קה יותרת, הוא הנקרא בלשון חז"ל טרפש (חולין מט סע"ב) והוא חצר הכבד, כת"א ויוב"ע חֲצַר כַּבְדָא, ואמר יותרת הכבד, ופי' עם הכבד, כי מעט מן הכבד היה נוטל עם היותרת:

פירוש קו

קו והטעם מפני שהידים מוכנות לעסקי האדם, והכהנים נתמנו לעבודת ד', ובו ימלא את ידם לכהן, וכן נצרכו הידים כפרה במתן דם עליהם בבהן יד הימנית:

פירוש קז

קז וכן פי' הרמב"ן שפר החטאת ואיל העולה הובאו לכפרה, והאיל הזה מיוחד למלאות בו ידי הכהנים, וכן פי' הרלב"ג:

פירוש קח

קח שאחר שאמר הכתוב ויתן את הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו (ויקרא ח כז) אמר בפסוק שאח"ז "מלואים הם לריח ניחוח", לומר שהם ריח ניחוח מצד שהם מלואים, ר"ל מצד שהם מחנכין הכהן לעבודת השם:

פירוש קט

קט וכן פי' הרד"ק בשרש "ככר" "פי' לחם גדול, כי השאר היו חלות ורקיקים" ודעתו ג"כ שקאי על הרבוכה הנקרא לחם מצות, כפי הסדר המסודר למעלה פ' ב ועיין קרני אור:

פירוש קי

קי ר"ל מניח ידו תחת ידם ומניף:

פירוש קיא

קיא שפי' בצווי:

פירוש קיב

קיב פי' ומשה ג"כ יניפנו, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קיג
קיג כי הכל אחד:

פירוש קיד
קיד כי שרשו "ניח":

פירוש קטו
קטו עיין בס' העצמים להחז' ז"ל ובכוזרי מאמר שני סי' כו, ובקול יהודה ובאוצר נחמד שם:

פירוש קטז
קטז תואר לקרבן:

פירוש קיז
קיז ע"ש שהוא כלה באש:

פירוש קיח
קיח ופי' שם הח' ז"ל "כי אשה כמו אש, והה"א נוסף":

פירוש קיט
קיט והלא איל המלואים הוא לכולם:

פירוש קכ
קכ והיה למשה למנה שהיה כהן בזאת העבודה, והוא אבי הכהונה והמוליד אותם וממנו נס עפה לאהרן ולבניו:

פירוש קכא
קכא וכן פי' רש"י ז"ל, קדשם לדורות:

פירוש קכב
קכב תנופה מוליך ומביא, תרומה מעלה ומוריד (רש"י):

פירוש קכג
קכג יפרש מה שמסיים בפ' כח "תרומתם" שהוא לפי הנראה למותר:

פירוש קכד
קכד תקדיש אותם:

פירוש קכה
קכה וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קכו
קכו בלי שום חסרון:

פירוש קכז
קכז כמו שיורה שמו, והוא מלשון, קולע אל השערה ולא יחטיא ושופ' כ, טז) שפי' לא חיסר, ולהשלים החסרון יביא חטאת:

פירוש קכח
קכח במות הכ"ג:

פירוש קכט
קכט ימלאו את מי שיבוא אחריו להיות כ"ג ע"י הבגדים כשהוא לבוש בהם:

פירוש קל
קל השי"ן בקמץ גדול:

פירוש קלא
קלא תחת קמץ קטן שהוא צירי כי השי"ן היה ראוי להיות בצירי:

פירוש קלב
קלב הלמ"ד קמוצה, וכן פי' שם הח' ז"ל "ובאה זאת הלמד קמוצה, כדרך "יִלְבְּשָׁם הכהן":

פירוש קלג
קלג והרלב"ג כתב, שהיה פושטן ולובשן למחר עד שימלאו לו שבעת ימים:

פירוש קלד
קלד צ"ל "ומטך אשר הכית בו את היאור" (למעלה יז ה) ופי' שם הח' ז"ל בצווי, וכן הוא ברמב"ן:

פירוש קלה
קלה ג"כ בצווי:

פירוש קלו
קלו ועיין ברמב"ן וברדי"א שכתבו, שמשה בעצמו יבשלהו בחצר אהל מועד או יהיה ובשלת בצווי כדברי ר' אברהם:

פירוש קלז
קלז לפי שכבר לקח ממנו ככר לחם אחת וגו' למעלה פ' כג, ופי' הנותר מן הלחם אשר נתנו להקטרה על המזבח עם החלבים והשוק:

פירוש קלח
קלח ט"ס הוא, כי השוק יקטירו על המזבח, ואולי צ"ל עם הלחם:

פירוש קלט
קלט מה שיאמר את בשר האיל בדרך כלל:

פירוש קמ
קמ שהיה מנה למשה:

פירוש קמא
קמא וכן שוק הימין שהקטירו עם האימורים, ולא מצינו שוק של שלמים שהקטירו אלא זו בלבד:

פירוש קמב
קמב וחסר המתואר וטעמו האיש אשר כופר:

פירוש קמג
קמג פי' תשמש בעבור אחרת, וזה כי היה ראוי וזר לא יאכל אותם, ומלת לקדש אותם משמשת עצמה ואחרת עמה, ומלת אותם מוסב על הלחם והבשר:

פירוש קמד
קמד אף שהוא לוי נקרא זר:

פירוש קמה
קמה והם אהרן ובניו:

פירוש קמו
קמו הכתוב יאמר מבשר המלואים, ולא אמר מבשר האיל:

פירוש קמז
קמז וכן פי' הרמב"ן ז"ל, האיל הזה מיוחד למלאות בו ידי הכהנים:

פירוש קמח
קמח הוא סימן המפסיק:

פירוש קמט
קמט מלה מורכבת מן אותָך התי"ו בשוא, ואותָך התי"ו בקמץ, ר"ל מכנוי מופסק ובלתי מופסק, כי בלי הפסק יבוא אותָך, ובהפסק אותָך, הנה קמץ התי"ו הוא סימן הכנוי המופסק, וקמץ הכ"ף הוא סימן הכנוי הבלתי מופסק:

פירוש קנ
קנ וכן פי' הח' ז"ל שם, ה"א בהמה נוסף, כי המלה מלעיל:

פירוש קנא
קנא שימלא את ידם שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה אז העבודה באהרן ובניו:

פירוש קנב
קנב ר"ל חוץ משני האילים וכן פי' הרמב"ן:

פירוש קנג
קנג ופי' שם הח' ז"ל כאשר עשה ביום הזה משה, כן צוה ד' לעשות שבעת ימי המלואים, ומשמע שפי' ליום, לכל יום מז' ימי המלואים וכן פי' הרמב"ן:

פירוש קנד
קנד בפסוק א:

פירוש קנה
קנה יפרש מה שכתוב "בכפרך עליו" ופי' בהקריבך עליו קרבן הכפורים:

פירוש קנו
קנו כמשיחת הכהן:

פירוש קנז
קנז כטעם ומשחת אותו והוא בשמן המשחה:

פירוש קנח
קנח וכן ת"א "ותדכי" ופי' תסיר החטא, כמו הכהן המחטא (ויקרא ו יט) שזה גדר כמה שרשים שמשמשים בבנין הכבד על ההפך, כמו סקלו מאבן (ישעי' סב י) ובכל תבואתי תשרש (איוב לא יב):

פירוש קנט
קנט שפי' הסרת החטא:

פירוש קס
קס כי הוא מזבח החיצון, ואיך נאמר עליו קדש קדשים, אלא פי' שהוא קדש כמו כל הקדשים:

פירוש קסא
קסא ופי' שם הח' ז"ל, כל אשר יגע בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו:

פירוש קסב
קסב כי על הבשר יש אזהרות רבות, ובאה האזהרה גם על הלחם, שהלחם ג"כ נתקדש כמו האיל:

פירוש קסג
קסג כי הקדושה אין לה שיעור:

פירוש קסד
קסד עיין ברא' ט' קרני אור הערה לז:

פירוש קסה
קסה כי הם הסבו פירושו עפ"י דרכם:

פירוש קסו
קסו כמו שפי' למעלה:

פירוש קסז
קסז הח' ז"ל יַראה על הפ' "ולמשוח קודש קדשים" שהוא בס' דניאל, ונשמט ממקומו שהיה צ"ל אחרי "קדש קדשים":

פירוש קסח
קסח וכן תרגם יוב"ע "כל דיקרב במדבחא יתקדש מן בני אהרן, ברם מן שאר עמא לית אפשר להון למקרב":

פירוש קסט

קסט וכל הוא בג' (זבחים פג א) טעם המקרא כל קרבן שהיה ראוי למזבח אף שנפסל אחר שהובא לעזרה אם עלה על המזבח קדשו המזבח להכשירו שלא ירד, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קע

קע כנוי הרומז לזכר, ומתיחס אל הגוף הנרמז ובא אחריו, והטעם זה הקרבן:

פירוש קעא

קעא ופי' שם הח' ז"ל טעמו "וזה השיעור אשר תעשה":

פירוש קעב

קעב פירוש הח' ז"ל על הפסוק הזה אין מקומו פה, ומקומו (במד' כח ד) כי שם נאמר "את הכבש אחד" בלא ה"א השניה, ושם בפי' הח' ז"ל ג"כ שני הפירושים אבל פה כתוב "הכבש האחד" בשני ההי"ן ועיין קרני אור:

פירוש קעג

קעג שמלת כבש מושכת עצמה, כי המלה בה"א הידיעה לא תסמך, וכן פי' הח' ז"ל (במד' כח ד) והביא שני הפירושים, מזה נראה שהפי' מהפ' הזה שייך לבמדבר כח ד, ושם מקומו:

פירוש קעד

קעד והוא מ"ג ביצים וחומש ביצה:

פירוש קעה

קעה והוא שם למדת הלח, ושעורו יב לוג, והלוג ששה בצים:

פירוש קעו

קעו רבע הוא שם לחלק מחלק הארבעה, וכן רביעית:

פירוש קעז

קעז ופי' מזוג ועירוב:

פירוש קעח

קעח שהוא מענין שפיכה ויציקה:

פירוש קעט

קעט גם זה הפי' שייך לבמדבר כח ד ששם כתוב "וכנסכו" בוי"ו ועליה קאמר "וכנסכו שב אל הבקר", וכאן כתוב "וכנסכה" בה"א כי הוא חוזר אל המנחה, כי מנחה הוא לשון נקבה:

פירוש קפ
קפ כי כמו שיביא נסכים מיוחדים בבקר אחר תמיד הבקר, כן יביא נסכים מיוחדים בין הערבים אחר תמיד של בין הערבים:

פירוש קפא
קפא זה תלוי אחרי בואם לארץ:

פירוש קפב
קפב וכן כתב הח' ז"ל (עמוס ה כה) "והנה עולת תמיד עשו ישראל בהר סיני חמשים יום, והיו ישראל בישוב, כי באחד בניסן בשנה השנית הוקם המשכן, ובחדש השני בעשרים לחדש נסעו מסיני, הרי נ' יום, וכל זמן שהיו בסיני היו בישוב ויין היה להם בעמדם במדבר סיני כמו שנה והיה להם יין נסך":

פירוש קפג
קפג בלי שום סדר:

פירוש קפד
קפד כמש"כ בפ' במדבר:

פירוש קפה
קפה כמש"כ ויסעו מהר ד' דרך שלשת ימים (במדבר י לג):

פירוש קפו
קפו וכן פי' רע"ס:

פירוש קפז
קפז וכן פי' הח' ז"ל שם ועיין רש"י ז"ל שם שפי' כשהגיע יוהכ"פ עשה כסדר הזה, וזה היה בשנה שניה, כי בשנה ראשונה עדיין לא הוקם המשכן, וכן כתב הח' ז"ל (עמוס ה כה):

פירוש קפח
קפח ובמקרא כתוב "הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל" ופי' שם הח' ז"ל "הזבחים ה"א התימה, והנה הטעם שלא הגישו, וקדמונינו ז"ל אמרו כי הלוים הקריבו, ואם היא קבלה קבלנו כי על דרך הפשט לא הקריבו":

פירוש קפט
קפט וכן פי' הח' ז"ל (עמוס ה כה):

פירוש קצ
קצ ר"ל אשר אועד לכם שמה:

פירוש קצא
קצא במק"ח ובמג"ט ובבא"י הגי' "וככה קרואי העדה", ר"ל כאשר מפורש (במדבר י, ג ד) ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה פתח אהל מועד, ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים:

פירוש קצב
קצב וכן פי' רש"י ז"ל, כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבוא:

פירוש קצג
קצג פי' למשה בכל עת, ולאהרן אחת בשנה ביום הכפורים שהיה רשאי ליכנס שם:

פירוש קצד
קצד ר"ל כי אחר שכתוב אחריו, ונועדתי שמה לבני ישראל, אמרו לכם, ואינו שב לישראל, כי מה טעם לשנותו פעמיים, א"כ שב לכם על משה ואהרן:

פירוש קצה
קצה וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קצו
קצו השולחן והמנורה ומזבח הקטרת:

פירוש קצז
קצז פי' מקום הועידה והקבוץ:

פירוש קצח
קצח פי' לכבודי היושב על הכרובים יקדשם:

פירוש קצט
קצט ויהי' קדש:

פירוש ר
ר שאשכין בתוך בני ישראל:

פירוש רא
רא מזבח העולה שהוא בפתחו של אוהל מועד:

פירוש רב
רב פי' שיתקדש מקום העבודה והעובדים:

פירוש רג
רג והמשכן יהי' באמצע בתוך בני ישראל, והנה השם ששוכן במשכן הוא שוכן בתוך בני ישראל:

פירוש רד
רד וכן פי' הח' ז"ל (דברים כג י) כי במחנה ישראל היו מחיצות, וכן פי' החזקוני שהיתה מחיצה בין הדגלים למחנה לויה, ובין מחנה לויה למשכן:

פירוש רה
רה כמבואר במדבר ב:

פירוש רו
רו וכן כתב הרמב"ן (במדבר ב ב) והיה אהל מועד בתוך האמצע, ומחנה הלוים סביביו בתוך המחנות בענין שהוזכר בס' יצירה, והיכל קודש מכוון באמצע:

פירוש רז
רז וכן כתב הח' ז"ל (במדבר ה ב, דבר' כג י):

פירוש רח
רח כי זה הצווי היה רק בעת מלחמה, ואיננו כמחנה המדבר ששם מחיצות, והיוצאים למלחמה והארון בתוכם, והמחנה קרובה אל הארון, וצריך שיהיה המחנה קדוש, ובזה הצווי שיהיו נזהרים מכל דבר רע:

פירוש רט
רט כמש"כ וישלח אותם משה וגו' ואת פנחס וגו' וכלי הקדש וגו' (במדבר לא ו) ופי' שם הח' ז"ל, וכלי הקדש זה הארון:

פירוש רי
רי והיו צריכים שיצאו מחוץ למחנה:

פירוש ריא
ריא עיין אות רו:

פירוש ריב
ריב וכן פי' הח' ז"ל שם "וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראיתי לך בו זה המראה הגדול", והסכים הרמב"ן ז"ל על הפי' הזה, וכתב "ויפה פירש":

פירוש ריג
ריג עיין אות הקודם:

פירוש ריד
ריד עיין למעלה כ, א בפי' הח' ז"ל שיבאר אמונת הלב, והצווי ע"ז בעשרת הדברים:

פרק ל

פירוש א
א שם למזבח שמקטירין עליו, וכן דעת אונקלס שתרגם "מקטר לאקטרא" לפי שהוא מיוחד להעלות עליו קטורת עשן, ובא בפתח מפני הסמיכות:

פירוש ב
ב ופי' הר"ש ן' מלך שם, שֵם ובא השם שהוא בתוס' מ"ם בתחלה כענין המקור:

פירוש ג
ג עיין אות א:

פירוש ד
ד ובאה הטי"ת בפתח מפני הסמיכות, והנפרד בקמץ:

פירוש ה
ה כי השולחן היה גבוה אמה וחצי ומזבח הזהב אמתים:

פירוש ו
ו כי לא נכתב שיעור גובה המנורה בכתוב:

פירוש ז
ז והיה מכוון כנגד הארון:

פירוש ח
ח וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער התשיעי) ומזבח הקטורת נתון בין המנורה ובין השולחן מחוץ לפרוכת, והמזבח גבוה משניהם:

פירוש ט
ט על מזבח הקטרת:

פירוש י
י הנקרא מזבח העולה לא היה לו גג, אלא ממלאים את חללו אדמה בכל חנייתן:

פירוש יא
יא כדי להפרישו ממזבח העולה שהוא נחשת:

פירוש יב
יב ופי' הח' ז"ל שם, כנגד שולחנות אחרים שיש שם, והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב, וכן פי' רש"י ז"ל שם השלחן הטהור של זהב טהור:

פירוש יג
יג ופי' רש"י ז"ל שם שהיא זהב טהור:

פירוש יד
יד פי' רוחב ואורך הגג, ומפני שהיה רבוע קיצר הח' ז"ל וכתב רק ולא רחבו, ובאורו, כי בכתוב נזכר רק גגו, והאורך והרוחב מלמעלה במקום הגג לבד הקרנות לא נתבאר לנו, וגם רז"ל לא דברו בהם דבר כמו שדברו במדת קרני מזבח העולה, עיין מעשה חושב פ"ז, ובמקדש אהרן במזבח הקטרת, ובעזרת כהנים פ"ד מ"ז מה שהאריכו בזה:

פירוש טו
טו כי צדיו באור למלת צלעותיו:

פירוש טז

טז (בברא' א ה) ר"ל כי מלת בהמה הנגינה מלעיל, וזה לאות כי הה"א נוסף, ועיין בפי' הקצר למעלה כט לה, על מלת "אתכה":

פירוש יז

יז נוסף:

פירוש יח

יח ע"כ בא "הבדים" בה"א הידיעה:

פירוש יט

יט וכן פי' רש"י ז"ל, כנגד הארון מבחוץ:

פירוש כ

כ מכוון באמצע הצפון והדרום, ולא יהא משוך מכנגד הארון:

פירוש כא

כא בהקטרת היו סמים עם בשמים כמש"כ למעלה כה ו בפי' הח' ז"ל שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה, ובשמים שהם מעורבים עם הסמים לקטרת:

פירוש כב

כב ע"כ קרא אותם "קטרת סמים":

פירוש כג

כג ובמקח"מ "בין שני המקראות":

פירוש כד

כד כי בשמן המשחה היו בשמים בלי סמים כמש"כ, בשמים לשמן המשחה (למעלה כה ו):

פירוש כה

כה כשיהיה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה, והיה חותה אפרן במחתה בבקר, והיה מתקן הנרות, והיה מטיבן בכל בקר ובקר:

פירוש כו

כו וכן פי' רע"ס (שמות טז כא) "בבקר בבקר בכל בקר, כמו כדברה אל יוסף יום יום, וכן בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות":

פירוש כז

כז עיין אות כה:

פירוש כח

כח וכן פי' רש"י ז"ל כשידליקם להעלות להבתן עיין למעלה כז כ אות כב:

פירוש כט

כט פי' כשיקריבו קרבנות על מזבח העולה, אז יקטירו קטרת על מזבח הזהב, מפני שכל זמן שהיו במדבר לא הקריבו עולות רק במדבר סיני:

פירוש ל

ל ולא עתה:

פירוש לא

לא ורש"י ז"ל פי', שום קטרת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו:

פירוש לב

לב פי' שלא יעלו עליו קטרת זרה מסמים אחרים כי אם מהקטרת הנזכרת בפ' השנית (למטה פ' לד):

פירוש לג

לג כמש"כ ויצא אל המזבח אשר לפני ד' וכפר עליו (ויקרא (טז יח):

פירוש לד

לד לשון רבים:

פירוש לה

לה וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש לו

לו שמתן דמו היה ג"כ על מזבח הזהב כמש"כ ונתן הכהן מן הדם על קרנות המזבח קטרת הסמים (שם ד ז):

פירוש לז

לז שם ד' יח:

פירוש לח

לח כי אין להם זמן קבוע ופעם יקרה ופעם לא יקרה:

פירוש לט

לט שכל כהן המכפר נקרא על שם אהרן:

פירוש מ

מ ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת (שם טז כז):

פירוש מא

מא בלשון רבים:

פירוש מב

מב כמש"כ למעלה כט לז:

פירוש מג

מג וכן פי' רש"י ז"ל המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

פירוש מד
מד כי הוא יותר מקודש מהשלחן ומהמנורה, ולזה ציוה שיהיה מזבח הזהב מכוון כנגד הכפרת אשר על העדות במקום המקודש אשר אועד לכם שמה:

פירוש מה
א כנוי לאל ית' (ישעי' נז טו) כה אמר רם ונשא:

פירוש מו
ב הפלאים שהיו נעלמים ונכסים:

פירוש מז
ג כמש"כ "ונתנו איש כופר נפשו":

פירוש מח
ד כמש"כ וכפר אהרן וגו' אחת בשנה (למעלה פ' י) והח' ז"ל סמיכות קא דריש:

פירוש מט
ה גם מה שנותן כסף הכפורים הוא ג"כ אחת בשנה, וכסף הכפורים הם כסף כופר נפש:

פירוש נ
ו יפרש מה שהזכיר הכיור וכנו יותר משאר הכלים:

פירוש נא
ז ולא היה בכלל נחשת התנופה:

פירוש נב
ח כל זה הביא הח' ז"ל, להגיד שעל כל אלה הדברים לא היה מן הצורך ליקח מכסף השקלים:

פירוש נג
ט הכלים הנמשחים בשמן:

פירוש נד
י לפי הפשט הוא מוסב למטה על בצלאל, וי"מ על משה רבינו שמשה רבינו בעצמו עשה פטום הקטרת והוא היה הרוקח, ועיין פי' הקצר למטה פ' כג, ובבאורי שם:

פירוש נה
יא עיין למטה לא ג בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש נו
יב וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש נז
יג למטה לב יא:

פירוש נח

יד בעת שחרה אפו (למטה לב יט) לקח מיד את האהל והוציאו ממחנה ישראל, וכן פי' הח' ז"ל (למטה לג ז) ומשה יקח את האהל, עתיד תחת עבר:

פירוש נט

טו ולא היה זה בעבור מעשה העגל:

פירוש ס

טז וכן פי' הח' ז"ל שם והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו:

פירוש סא

יז לוחות שניות:

פירוש סב

יח עיין בפי' הח' ז"ל למטה לד כח:

פירוש סג

יט וחזר פה שנית הדברים:

פירוש סד

כ ובפי' הקצר פי' הטעם בזה שהוא פירוש "אשר לא נבראו בכל הארץ" (למטה לד י) וכן פי' הח' ז"ל בפי' הארוך שם:

פירוש סה

כא ממה שאמר הכתוב (דה"ב כד ו) "ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לישראל לאהל העדות", יראה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית אעפ"י שלא ימנם, וכן דעת הגאון ז"ל, כי אין הכסף בעבור הפקידה, כי כסף הכפורים לעולם, והוא חיוב לישראל לעולם בכל שנה, ואם לא יתנו יהיה בהם הנגף, ואחר שיתנו לא יהיה בהם הנגף אף אם ימנם, ועיין ברמב"ן מה שהאריך בזה:

פירוש סו

כב כ"ז יקחו מכסף השקלים:

פירוש סז

כג כי דברים אלו לא באו מנדבות המשכן כי אם מכסף חובה:

פירוש סח

כד שהיו ממונים ועושים על המלאכה, וכן היו חכמי לב ובעלי רוה"ק כמו הסנהדרין בזמנם, וכל זה מרומז בהמלות בצל אל, ואהלי אב, אבינו שבשמים:

פירוש סט

כה עתה יבאר טעם כי תשא וגו':

פירוש ע
כו ובבא"י הגי' ובראש האגרת:

פירוש עא
כז והונח מלת ראש על סכום החשבון הכולל מנין הפרטים, שהסכום הכולל הוא כדמות הראש בחשבון, וזה טעם כי תשא את ראש וגו' שהוא כלל המספר:

פירוש עב
כח ושגה דוד בזה בצוותו ליואב שר הצבא למנות את ישראל ולא נתנו כופר נפשם:

פירוש עג
כט שאם כסף הכפורים חיוב ליתן בכל שנה:

פירוש עד
ל שאמר שהוא חיוב בכל שנה, מדוע נענשו? הרי נתנו כופר נפשם:

פירוש עה
לא והוא מכת דבר או מלחמה:

פירוש עו
לב כי המת במלחמה לא בא יומו, והנה אם יתנו כפר נפשם לא יהיה בהם נגף במלחמה אעפ"י שיהיו נספרים:

פירוש עז
לג ונכללו בזה גם כהנים ולוים:

פירוש עח
לד נדבות הנשים:

פירוש עט
לה עיין אות ג:

פירוש פ
לו כמש"כ, מאת כל איש אשר ידבנו לבו (למעלה כה ב):

פירוש פא
לז כמש"כ (למטה לח ח) ויעש את הכיור וגו' במראות הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד, ופי' הח' ז"ל שהיו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה, וכן ת"א ויוב"ע, דאתין לצלאה בתרע משכן זמנא:

פירוש פב
לח והנשים ההן עשו מלאכת הקדש:

פירוש פג
לט עיין אות כד:

פירוש פד
מ וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש פה
מא למטה לד יד:

פירוש פו
מב שם פ' יח:

פירוש פז
מג כאומר איני מבקש ממך חדשות וגדולות, וכן כתב הח' ז"ל (למטה לד יא) "וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך, עם הפרשה שהיא למעלה":

פירוש פח
מד ופי' שם הח' ז"ל "וזהו דבר קרינות פניו":

פירוש פט
מה פי' על כלל המספר:

פירוש צ
מו כמו שרגילים לעשות חשבון הפרטים:

פירוש צא
מז כי המונה מרים הפרטים ומעלה אותם כלל אחד עליון:

פירוש צב
מח כי כל שר יש לו תחתיו משרתים עושי מלאכתו, כן שר המשקים תחתיו עבדיו שומרי היין, ומביאים אותו עד שולחן המלך, והשר נותן את הכוס על כף המלך:

פירוש צג
מט אינו אופה הפת כ"א יש לו עבדים שלשים ואופים והוא מביאם על שולחן המלך:

פירוש צד
נ וכן פי' הרשב"ם, כסף כפר נפש:

פירוש צה
נא ואם יתנו כפר נפשם לא יהיה בהם נגף בבואם למלחמה:

פירוש צו
נב כי אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין וכשיספור אותם תסולק הברכה ויחסר:

פירוש צז
נג כמש"כ, ותהי המגפה (במדבר לא, טז):

פירוש צח
נד בש"ב כד טו:

פירוש צט
נה ופי' שם הח' ז"ל זה השיעור:

פירוש ק
נו וע"ז כתב בעל הכוה"ק שלפירושו אין מקום למלת על עיי"ש:

פירוש קא
נז ר"ל ג' שמטות שהם כ"א שנים:

פירוש קב
נח אז דעתו שלימה ומבושלת לדעת ולהבין את כל:

פירוש קג
נט כי אז הוא שוה בכל ענין, ופסק כח הגידול ממנו:

פירוש קד
ס מה שיאמר הכתוב עשרים גרה:

פירוש קה
סא הם גרגירי חרובין:

פירוש קו
סב וכן דעת רש"י ז"ל שפי', הפקודים כמו המונין, ופי' כמו הפוקדים, ובמקח"מ הגי' פה "הפקודים הפעולים" לא כדעת רש"י ז"ל:

פירוש קז
סג ר"ל כי אחר שהוא כופר נפש, אין להם יתרון בין עשיר לעני, כי לכולם נפש אחת:

פירוש קח
סד שם מבואר מה שעשו מכסף הכפורים:

פירוש קט
סה כי מהם עשו האדנים והווים:

פירוש קי
סו למטה לח כז כח:

פירוש קיא
סז וכן הביא הח' ז"ל (למעלה כה ג) מה שאמר הגאון, כי לא מצאנו כסף במשכן, כ"א כסף פקודי העדה, א"כ האיך כתוב כי הכסף נדבה:

פירוש קיב
סח שם הכלים שתוקעין בהם:

פירוש קיג
סט הכלים שמזמרים בהם:

פירוש קיד
ע כלים שנותנים בהם מים לידים:

פירוש קטו
עא בס' עזרא לא נמצא מזמרות כ"א חצצרות ואגרטלין:

פירוש קטז
עב בתורה לא נמצא זכר מכלים אחרים כ"א חצצרות (במדבר י, ב ח ט):

פירוש קיז
עג המפורשים למעלה כ"ה, ג ד ה ו ז:

פירוש קיח
עד שהיה תרומת נדבה:

פירוש קיט
עה וכן פי' הח' ז"ל למעלה כה ג, כי הכתוב הולך אחר הרוב:

פירוש קכ
עו שעליהם הועמד כל המשכן:

פירוש קכא
עז כן הוא (שקלים פ"א א) באחד באדר משמיעין על השקלים, ופי' הרמב"ם שם, הם אותן שאמר הכתוב עליהן "זה יתנו כל העובר על הפקודים":

פירוש קכב
עח וקרא את השקלים כפר נפשם, לפי שהוא תרומת בעליו להסיר ולקנח מעליו נזקו הראוי לבוא עליו:

פירוש קכג
עט ואין מן הצורך ליתן שנית:

פירוש קכד
פ בנדפס העמידו השלשה תיבות "על ישראל במדבר" ביחד כמו שהוא פסוק אחד, ואנכי תקנתי כמו שהוא בד"ה, ועל ישראל במדבר, הוא ביאור הפ', ומשאת משה היה על ישראל במדבר:

פירוש קכה
פא כן הוא (שקלים פ"ד א):

פירוש קכו
פב פי' מכסף הכפורים:

פירוש קכז
פג המלה "להורות" נוכל לפרש למעלה ולמטה, למעלה והחכמים להורות, כמ"ש ולהורות נתן בלבו הוא ואהליאב (למטה לה לד), או למטה, להורות כי החכמים וכו':

פירוש קכח
פד עיין למעלה אות כד:

פירוש קכט
פה עיין אות כג:

פירוש קל
פו פי' תחלת ענין בלתי מתיחס עם הענין אשר קדם, ע"כ יאמר עוד הפעם **וידבר** שטעמו ענין בפ"ע:

פירוש קלא
פז והוא מכונו ומושבו של כיור:

פירוש קלב
פח כמ"ש, כיור אחד על המכונה האחת (מ"א ז, לח) ואת הכירות עשה על המכונות (דה"ב ד יד):

פירוש קלג
פט כי הכתוב לא ביאר איזה מזבח, ויאמר הח' ז"ל כי ככה היינו יכולים לבאר:

פירוש קלד
צ עתה יבאר כי אין זה מזבח הקטרת, כ"א מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד:

פירוש קלה
צא כי המזבח לא היה אדוק ומחובר בפתח אהל מועד, אבל היה קרוב אליו, והיה הכיור כנגדו, עיין מקו"ב רש"י:

פירוש קלו
צב והיה נוטה לצד דרום:

פירוש קלז
צג הכתוב לא פי' איזה מזבח:

פירוש קלח
צד כי איך נכנס שם בלא רחוץ ידים ורגלים, והנה היה הכיור בין אהל מועד ובין המזבח בחוץ, כדי שיכנסו נקיים לעשות העבודה:

פירוש קלט
צה הכיור וכנו היו ארבע אמות ארכו וארבע אמות רחבו וג' אמות קומתו, כי כן היו הכיורות של שלמה, והיה מנוקב סמוך לשוליו שני נקבים זה כנגד זה, ובהם קבוע כשני דדים המריקים המים שבתוכו לחוץ:

פירוש קמ
צו ופי' שם הח' ז"ל וכמוהו ועמד על כנו (דניאל יא כ) שפי' על מתכונתו, היינו על קיומיה:

פירוש קמא
צז הכן היה גדול מהכיור:

פירוש קמב
צח במ"א ז כז:

פירוש קמג
צט ובמכונות וכיורי שלמה הוזכר:

פירוש קמד
ק וכן פי' הח' ז"ל (למטה לח ח) ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת

הכיורים שעשה שלמה רק נעשה בכל המראות שהביא:

פירוש קמה
קא עיין אות צד:

פירוש קמו
קב כמש"כ בפ' כא:

פירוש קמז
קג כי משה היה רוחץ ידיו ורגליו בכל עת בואו אל אהל מועד, וזה לא היה לדורות

רק כל זמן היות משה חי, כי זרעו לא זכו לדורותם שיהיו כהנים לשרת:

פירוש קמח
קד למטה מ לא:

פירוש קמט
קה למטה מ לא:

פירוש קנ
קו עיין למעלה פרשה כט ובויקרא פרשה ח:

פירוש קנא
קז והצנורים היו שופכין מים:

פירוש קנב
קח הכתוב שם פועל הרחיצה למים באמרו ירחצו מים, כי המים הם הרוחצים ידיהם

ורגליהם:

פירוש קנג
קט צ"ל "הפעולים" וכן הוא הגי' בבאר יצחק ובנתה"ש:

פירוש קנד
קי במים, ופי' ירחצו ידיהם ורגליהם במים:

פירוש קנה
קיא ושם יחסר ג"כ הבי"ת ושעורו, בבית ד':

פירוש קנו
קיב כמ"ש, בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה לד':

פירוש קנז
קיג אחר שאמר בפ' יט:

פירוש קנח
קיד להזהיר במיתה:

פירוש קנט
קטו צווי לדורות, כמש"כ לדורותם:

פירוש קס
קטז ובא לפרש עתה ענין פעולת הבשמים ורקיחתם, לכן נאמר וידבר פעם אחרת:

פירוש קסא
קיז כן הוא משפט הלשון, ובדרז"ל יש טעם על כולם:

פירוש קסב
קיח ויש דעות הרבה בזה:

פירוש קסג
קיט וכן כתב הרמב"ן, הסכימו המפרשים והרב ר' משה (הרמב"ם) מכללם כי המור הוא הנקרא מוס"ק ודעתו עיין קרני אור:

פירוש קסד
קכ פי' אם נפרש כדעת הגאון, הנה הוא איננו מעצים כחביריו שהם קנמן בשם וקנה בשם:

פירוש קסה
קכ אעפ"י שהוא בעל ריח טוב כחביריו:

פירוש קסו
קכא וזה יורה כי בשם דבר אחר:

פירוש קסז
קכב ומשמע מזה שמור הוא מלוקט:

פירוש קסח
קכג ולוקטים אותו כשיצא מגרון הצבי:

פירוש קסט
קכד נמצא שאינו מלוקט:

פירוש קע
קכה בהיותו לח הוא נוטף ואח"כ מתיבש ולוקטים אותו:

פירוש קעא
קכו כי הנשאר באחרונה אינו טוב כמו הראשונה:

פירוש קעב
קכז פי' אחר שאמר ובשמים ראש, מפני מה הזכיר קנמן בשם, והיה די לו להזכירו בשם קנמן סתם, כי לא נמצא שני מיני קנמן שנאמר קנמן בשם הוא מין אחר:

פירוש קעג
קכח וכינה אותו קנמן בשם, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן כתב הרלב"ג שיש מהם שאינו בושם, ע"כ פרט אותם שהם בושם:

פירוש קעד
קכט קרא אותו בשם קנה בושם:

פירוש קעה
קל לפי הפשט דעתו כאן במלת **הכל** שגם הקנמן בשם היה שוה חמש מאות, ועיין קרני אור:

פירוש קעו
קלא ודעת חז"ל (כריתות ה א) להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין, וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קעז
קלב מכ"ש בדבר יקר מעשה רוקח, וכן השיב אביי לרב פפא (כריתות שם) רחמנא כתב בד בבד ואת אמרת בהכרע:

פירוש קעח
קלג ודיוקם ממלת קח לך, משלך:

פירוש קעט
קלד למטה לה כח:

פירוש קפ
קלה ופי' שיהיו אצלו:

פירוש קפא
קלו והוא יתקנם:

פירוש קפב
קלז לפי שהראש מבחר הגוף כנה בו מבחר הבשמים והמשובח שבהם, ופי' קח לך בשמים, והראש והמובחר שבהם:

פירוש קפג
קלח ופי' מיני בשמים, וכן מתורגם שם, כל מיני בוסמנין, וטעמו פה מין בשם המשובח במינו:

פירוש קפד
קלט קשר אגודת המר:

פירוש קפה
קמ וכן יאמר הח' ז"ל (ש"ה א יג) י"א כי מר דרור הוא המוס"ק וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי, והנה הוא בשם ממיני הצמחים שילוקט, ועוד וידי נטפו מר, והנה הוא נוטף, והמוסק אינו נוטף:

פירוש קפו
קמא וכן כתב הח' ז"ל (ש"ה א יג) "וי"א כי מר יתפרש לשני ענינים" פי' שיש מין מור שהוא צומח, ויש מין לח שהוא נוטף:

פירוש קפז
קמב ונקרא מירא:

פירוש קפח
קמג ואמר דרור לומר שהוא נקי וחפשי מן התערובות והזיוף:

פירוש קפט
קמד וכן פי' הרמב"ם (הכהמ"ק פ"א ה"ג) הוא העץ שבא מאיי הודו שריחו טוב ומתגמרים בו בני האדם:

פירוש קצ
קמה וכן פי' הרמב"ם (שם) הם הקנים הדקים כתבן האדומים הבאים מאיי הודו וריחן טוב:

פירוש קצא
קמו הוא קליפת אילן הגדל בארץ הודו דומה בטעמו וריחו אל הקנמון ובדרז"ל קציע"ה (כריתות ו א) וכן ת"א ויוב"ע, וכן פי' הרמב"ן, והרמב"ם (שם) פי' הוא הקשט, ועיין בכ"מ שם מה שהעיר ע"ז:

פירוש קצב
קמז הגאון ז"ל פי' קדה שהוא הקשט, ולא הביא ראיה על פירושו, וכן פי' הרמב"ם עיין אות הקודם, וכן פי' הרלב"ג:

פירוש קצג
קמח והיא י"ב לוגין:

פירוש קצד
קמט ופי' רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות:

פירוש קצה
קנ שבמשיחתם יהיו קדש קדשים:

פירוש קצו
קנא ונופל על עירוב דברים הקופחים זה מזה:

פירוש קצז
קנב הוא ג"כ שם, ונופל על נושא הרקח, ר"ל על הדבר המקובץ מדברים נבדלים:

פירוש קצח
קנג וזה הוא שמן המשחה עיין קרני אור:

פירוש קצט
קנד שפי' מן הבשר ומן הלחם:

פירוש ר
קנה בפ' כז ובפ' כח:

פירוש רא
קנו ובעבור זה אמר, ואת כל כליו:

פירוש רב
קנז ולז"א ואת כליה:

פירוש רג
קנח וכן יאמר, ואת כל כליו, ולא אמר כן במזבח הקטרת:

פירוש רד
קנט בפ' כו יאמר ומשחת, ופה יאמר וקדשת, ויפרש שהם דבר אחד, ופי' ע"י שתמשח יתקדשו בשמן המשחה:

פירוש רה
קס בשר קדש ממש:

פירוש רו
קסא להיות כמוהו:

פירוש רז
קסב למעלה כט לז ולמטה מ י:

פירוש רח
קסג אפילו הם ממשפחתו:

פירוש רט
קסד במג"ט ובבאר יצחק **הנעשה**:

פירוש רי
קסה כי הנעשה עתה לא הספיק לדורות, אלא וודאי הכוונה במתכונת זה על הנעשה להבא:

פירוש ריא
קסו הכהנים הגדולים מזרעו:

פירוש ריב
קסז עיין אות הקודם:

פירוש ריג
קסח משרש סוך מבנין הָפעל, וממ"ש ביו"ד מלא, משמע שהוא כמו יוסך, ובא היו"ד תחת הוי"ו:

פירוש ריד
קסט שניהם מבנין הָפעל, והראוי ייושם, יוסך:

פירוש רטו
קע כי היה מנהג הזכרים גם הנקבות לסוך בשרם בשמן, בדניאל כתוב וסוך לא סכתי (דניאל י, ג) וברות ורחצת וסכת (רות ג ג):

פירוש רטז
קעב בקללות נאמר, ושמן לא תסוך, ופי' הח' ז"ל שם, וזה הפך ושמן על ראשך (קהלת ט):

פירוש ריז
קעג אף לכהן גדול, וכן כתב הרמב"ם (ה' כלהמ"ק פ"א ה"י) כה"ג שנטל משמן המשחה וסך במיעיו חייב כרת:

פירוש ריח
קעד שאינם כהנים:

פירוש ריט
קעה על ראש מלך ועל ראש כה"ג בעת המשחם:

פירוש רכ
קעו יזהיר כאן על כמות המנין ועל כמות המשקל, כמות המנין הוא כמות הסימנים מר דרור קנמן בשם וגו' וכמות המשקל של כל אחד מסימנים אלה המבואר במקרא:

פירוש רכא
קעז פי' מענין נתינה ומשיחה עיין קרני אור:

פירוש רכב
קעח וכן הביא הרד"ק בשרש "יסך" מהמדקדקים שיאמרו שהוא כמו יוסך, והוא שלא נזכר פועלו משרש סוך:

פירוש רכג
קעט יוּסַךְ ויהיה חירק תחת שורק הוי"ו מומרת ביו"ד:

פירוש רכד
קפ שהוא כמו **ויוּשַׁם**:

פירוש רכה
קפא יסך, וסוך, וענינם אחד:

פירוש רכו
קפב עיין אות קעו:

פירוש רכז
קפג פי' כיון שהזכיר אהרן ובניו תחלה, ואמר אח"כ אשר יתן ממנו על זר, רוצה לומר כל מי שאינו מזרע אהרן:

פירוש רכח
קפד והם נקראו ג"כ זרים:

פירוש רכט
קפה כמש"כ ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל (מ"א ז לט), וטעמו מאהל מועד, וזהו שמן המשחה:

פירוש רל
קפו ועליו אמר זר:

פירוש רלא
קפז ושם יפרש הכתוב איזה זר, והוא אשר לא מזרע אהרן:

פירוש רלב
קפח וכל הצווי היה על אותו השמן:

פירוש רלג
קפט ופי' יהיה זה לי כל הנעשה כמוהו כי זה לא יספיק לדורות:

פירוש רלד
קצ פי' שיהיה מבואר שיהיה הזר חוץ ממשפחת דוד זה איננו כתוב:

פירוש רלה
קצא ולא במקום אחר:

פירוש רלו
קצב שופ' ו כא:

פירוש רלז
קצג ש"א ז ט:

פירוש רלח
קצד מ"א יח כג:

פירוש רלט
קצה והיה לוי:

פירוש רמ
קצו וזה היה עפ"י הנבואה:

פירוש רמא
קצז וממנו נקיש על כל המלכים:

פירוש רמב
קצח מ"א יט, טו טז, ויסתור הפי' הזה:

פירוש רמג
קצט פי' שהוא זר ואינו מזרע אהרן:

פירוש רמד
ר הם לא נקראו זרים, ורק הם נמשחו בשמן המשחה:

פירוש רמה
רא בכתוב לא נזכר ההפרש בין מלכי בית דוד למלכים אחרים:

פירוש רמו
רב כ"ה (כריתות ו א) ועיין פי' רש"י:

פירוש רמז
רג פי' הכתוב (למעלה כה ו) בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים, והכתוב לא פי' אלו הבשמים:

פירוש רמח
רד ולא הבשמים:

פירוש רמט
רה צ"ל "ולא הזכיר משקלם" ור"ל כמו שהזכיר משקל הבשמים לעיל, ובעל עזרה להבין רוצה לגרוס פה "כן לא הזכיר משקלם" וסמך על הקבלה:

פירוש רנ
רו עיין אות רט:

פירוש רנא
רז ואח"כ מערבין אותם כולם:

פירוש רנב
רח עיין למעלה אות קיז:

פירוש רנג
רט וכן פי' הרשב"ם, לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים, ופי' מה הם סמים, נטף ושחלת וחלבנה, הרי אלו סמים שצויתי שתקח לך ועוד קח לך לבנה זכה:

פירוש רנד
ריי עיין אות הקודם:

פירוש רנה
ריא כמשקלו של זה כך משקלו זה, והיה משקלם שוה כל אחד משבעים מנה, והמלה נגזרת מן בדד, ועם למ"ד שמושית, לבד, לבדד, בפני עצמו:

פירוש רנו
ריב נטף ושחלת וחלבנה ולבונה זכה:

פירוש רנז
ריג סמים שנים והם הצרי והמר, וארבעה מפורשים:

פירוש רנח
ריד והעדים הנאמנים הם רז"ל עיין אות רב:

פירוש רנט
רטו שיהא מלוח במלח סדומית, וכן אז"ל (כריתות ו) מלח סדומית רובע הקב:

פירוש רס
רטז כן הוא הגי' בבאר יצחק ובמג"ט וכן כתב הרמב"ן שיעשה הסמים כולם שחוקים מאד, ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמחים:

פירוש רסא
ריז פי' נגזרה ומופרשת מן הישוב, וזה שמסיים שם "ולא תשב" אף כאן פי' נגזר ומופרש מבני אדם שיהיו נפרשים ממנו ולא יעשו כמוה:

פירוש רסב
ריח וכן פי' רש"י ז"ל, ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה:

פירוש רסג
ריט וכן אז"ל (כריתות ו, ב) כדי שתהא דקה מן הדקה:

פירוש רסד
רכ זהו מה שאמר הכתוב (למעלה פ' ז ח) והקטיר עליו אהרן קטרת סמים וגו' קטרת תמיד לפני ד' והוא על מזבח הפנימי הנקרא מזבח הזהב:

פירוש רסה
רכא והיה מכוון לפני העדות:

פירוש רסו
רכב למשה ידבר איך יתנהג בעשייתם:

פירוש רסז
רכג ע"כ אמר בל"ר:

פירוש רסח
רכד ע"כ אמר בל"י:

פירוש רסט
רכה שאמר תחלה זכור שהוא ל"י, ואח"כ אמר בינו ל"ר, ופי' שם הח' ז"ל "כי כן משפט הלשון" וכן כאן אמר תעשו ל"ר ואח"כ אמר לך, ל"י:

פירוש רע
רכו שמזרזין את האדם קודם מעשה:

פירוש רעא
רכז היינו במקום המקדש:

פירוש רעב
רכח וכן אז"ל (כריתות ו א,) והמריח בה פטור וכו' ואחר שתעלה תמרתו אין בו משום מעילה:

פירוש רעג
רכט וכ"ה (כריתות שם) המפטם וכו' להריח בה חייב וכן פסק הרמב"ם (ה' כהמ"ק פ"ב ה"ט) העושה קטרת מאחד עשר סממנים אלו לפי משקולת אלו כדי להריח בה אעפ"י שלא הריח חייב כרת על עשייתה אם עשה מזיד:

פרק לא

פירוש א
א בצלאל היה בן אורי בן חור למטה יהודה (פ' ב) ויעקב המשילו לגור אריה (ברא' מט ט):

פירוש ב
ב אהליאב היה בן אחיסמך למטה דן (פ' ו) ומשה המשילו לגור אריה (דבר' לג כב):

פירוש ג
ג שבנה שלמה:

פירוש ד
ד כ"ה (מדות לז א) מה ארי זה צר מאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו, וכ"ה רמב"ם (פ"ד מה' בית הבחירה ה"ט):

פירוש ה
ה הם בנו רק המשכן:

פירוש ו
ו כמו שמפורש בפ' תרומה:

פירוש ז
ז ע"כ נבחרו אלה:

פירוש ח
ח כן המשילם יעקב ומשה:

פירוש ט
ט צ"ל, הדורש:

פירוש י
י וכן ת"א, חֲזֵי דְרַבֵּיתִי, שהוא לשון המשחה וגדולה:

פירוש יא
יא שתתנהג עמו בכבוד:

פירוש יב
יב ר"ל שאין הקריאה שבה למלת בשם שנאמר שקרא את השם בצלאל:

פירוש יג
יג עיין אות ז:

פירוש יד
יד דעתו כי בצלאל לא היה מבני כלב בן יפונה, כ"א מבני כלב בן חצרון ושנים היו עיין ברא' לח א, ולמעלה כד יד, ובביאורי שם:

פירוש טו
טו לגודל מעלתה אצל המלך:

פירוש טז
טז עיין אות יד:

פירוש יז
יז הרי נאמר על חכמה רוח:

פירוש יח
יח פי' השמורות:

פירוש יט
יט יש מחלוקת בין החכמים אם יש ארבעה חדרים במוח או רק שלש, והח' ז"ל סובר שיש ארבעה, וכן הוא דעת בעל ס' שבילי אמונה, ועיין קרני אור:

פירוש כ
כ שפי' בין זה לזה, וכן פי' הח' ז"ל (משלי א ב) בינה להבדיל בין דבר לדבר שלא ישים חשך לאור ואור לחשך:

פירוש כא
כא וכן פי' הח' ז"ל (ישעי' מד יח) עה"פ לא ידעו ולא יבינו, כי הדעה היא בנקבים הקרובים אל המצח מאחוריו, והבינה היא בנקב האמצעי שהוא בתוך הראש:

פירוש כב
כב מאחורי הראש וידוע כי המחשבה היא החכמה, ותחלתה על במצח, וכן פי' הח'
ז"ל בפי' הקצר (למעלה כח לח):

פירוש כג
כג עיין למעלה ה כא בפי' הח' ז"ל שכתב, ודע כי החמש ההרגשות מתחברות במקום
אחד למעלה מהמצח:

פירוש כד
כד דמיון:

פירוש כה
כה מחשבה:

פירוש כו
כו שכל בהחלט:

פירוש כז
כז חכמת המספר:

פירוש כח
כח חכמת המדה והשיעורים:

פירוש כט
כט חכמת הכוכבים והמזלות:

פירוש ל
ל חכמת הטבע:

פירוש לא
לא חכמת האלהים הנקראת ג"כ מה שאחר הטבע, ובכללה ידיעת הנפש ומקור
הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל:

פירוש לב
לב כי מלבד חכמתו הרבה היה יודע לעשות בכל מלאכה:

פירוש לג
לג הן הסודות העמוקות שעליהן רומזות מלאכת המשכן וכליו, וכן אז"ל יודע היה
בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ:

פירוש לד
לד וכדעתו למעלה פ' ב שלא היה מבני כלב בן יפנה:

פירוש לה
לה שאז"ל (סד"ע פ' יד) שבן י"ב שנה היה במלכו, והיה חכם גדול, ועיין ברש"י ורד"ק
(מ"א ג ז) החשבון:

פירוש לו
לו כי בכתוב לא נכתב מפורש, ולא ידענו בן כמה שנים מלך:

פירוש לז
לז פי' ואף אם נסכים שמלך בן י"ב שנה:

פירוש לח
לח כמש"כ ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע (מ"א ג ט):

פירוש לט
לט עיין משלי א בפי' הח' ז"ל שלפנינו:

פירוש מ
מ כי הוא ידע חלק המעשי מהמלאכה, והוא האומנות והזריזות והכשרון להוציא המחשבה אל הפועל, וגם ידע חלק העיוני מהמלאכה, והמלוי מרוח אלהים היה גם בכל מלאכה:

פירוש מא
מא וכן תרגם יוב"ע, לְמֵיחְשַׁב בְּרַעְיוֹנֵיהוֹן הֵיךְ לְמֶעֱבַד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבְנְחָשָׁא:

פירוש מב
מב חרש עצים (ישעי' מד יג) חרש אבן (למעלה כח יא) וכן מברזל חרש ברזל י עי' מד יב):

פירוש מג
מג למטה לה לה, ואמר לעשות, שהוא על תיקון הדבר והשלמת צורתו על האופן הראוי וזה יקרא עשיה:

פירוש מד
מד וכן יאמר (למטה לח כג) "ואתו אהליאב וגו' חרש וחושב" ולא הזכיר חכם:

פירוש מה
מה הח' ז"ל יצרף השני פסוקים שהם ביאור אחד:

פירוש מו
מו פי', ובלב כל חכם לב נתתי חכמה לעשות מלאכה:

פירוש מז
מז כי כן נולד בכשרונות טובים:

פירוש מח
מח כי אהל מועד הוא שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו וכן יאמר (למעלה כה כב):

פירוש מט
מט וכן הפטישים והיתדות והחבלים והטבעות והבדים:

פירוש נ
נ אחר הארון:

פירוש נא
נא למעלה כה כב, שכתב שם והחל מהנכבד ואח"כ השלחן והמנורה:

פירוש נב
נב וכן ת"א "לבושי שמושא" ר"ל כלים לכסות הבגדים וכלי הקדש מגשם ואבק:

פירוש נג
נג בעת נסיעתם:

פירוש נד
נד פי' כל מין לבדו, לא כמו יריעות המשכן שתכלת וארגמן ותולעת שני שזורים יחד:

פירוש נה
נה בבמדבר ד, ששם מבואר שהיו שלשה מינים, בגד תכלת, ובגד ארגמן, ובגד תולעת שני, וכל אחד מכלי הקדש קבע לו הכתוב באיזה משלשה מיני בגדי השרד יכסוהו:

פירוש נו
נו וכן יאמר הכתוב (למטה לט א) ומן התכלת והארגמן וגו' עשו בגדי שרד:

פירוש נז
נז ואח"כ פי' את בגדי הקדש, ויעש את האפוד וגו', הרי בגדי שרד לחוד ובגדי הקדש לחוד:

פירוש נח
נח ופי' ממה שנשאר ממלאכת יריעות המשכן ובגדי כהונה, ומהפרכת והמסך, מהם עשו בגדים לכסות ארון העדות והשלחן והמנורה והמזבחות:

פירוש נט
נט עיין אות נב:

פירוש ס
ס שפי' ענין נסיעה ובריחה:

פירוש סא
סא שמן המשחה היה משמש למשיחת אנשי הקדש וכלי הקדש:

פירוש סב
סב כגון וידבר ד' אל משה לאמר, פי' לאמר למשה:

פירוש סג
סג ופה כתוב ויאמר ד' אל משה לאמר, פי' לאמר לישראל:

פירוש סד
סד פ' יא:

פירוש סה
סה וכן פי' רש"י ז"ל, כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן:

פירוש סו
סו שבו שבת מכל מלאכתו:

פירוש סז
סז בלשון רבים:

פירוש סח
סח בר"ה דף לא א:

פירוש סט
סט כמש"כ ויקרא כה ד:

פירוש ע
ע פי' גם שבתות רבות בכל שנה ע"כ אמר שבתותי בל"ר:

פירוש עא
עא הבאר יצחק יגרוס **שבתון** וכ"ה ברש"נ, ודחה סברת החכם כי לא הזכיר במועדים שבת רק שבתון:

פירוש עב
עב בויקרא כג יא, שחז"ל פי' (מנחות סו א) ממחרת יו"ט הראשון של פסח, והמכחישים אמרו שהוא כמשמעו:

פירוש עג
עג שפי' ממחרת יו"ט:

פירוש עד
עד עיין בפי החז' ז"ל (ויקרא כג יא), ובביאורי שם:

פירוש עה
עה כמש"כ שבת שבתון הוא לכם וגו' תשבתו שבתכם (ויקרא כג לב) וכן פי' החז' ז"ל שם:

פירוש עו
עו למטה פ' יז:

פירוש עז
עז פי' כי הוא דבק עם פסוק שאחריו, אימתי אני מקדשכם ושמרתם כשתשמרו השבת:

פירוש עח
עח ותעשו כמוני:

פירוש עט
עט ויפנה בו מכל עסקיו, ויעסוק בדברי תורה:

פירוש פ
פ והנה שם שבת פי שנים בהוראתו, האחד ענין הבטול וההפסק ממלאכה, והשני ענין ישוב הדעת לענינים אלהיים להתעסק בענינים רוחניים:

פירוש פא
פא כי מאחר שלא יעשה שום מלאכה בשדה יהיה ראוי להתבודד בדרכי הש"י ולהגות בתורתו כמו ביום השבת:

פירוש פב
פב הח' ז"ל יפרש מקץ שבע שנים (דבר' לא י) תחלת השנה:

פירוש פג
פג ופי' הח' ז"ל שם "למען ילמדו כל השנה ג"כ השבת", פי' שבכל ששת הימים טרודים בעניני העולם וביום השבת יתעסקו בעבודת השם, כמו כן בכל ששת השנים עסוקים בעבודת האדמה, ובשנה השביעית יתעסקו בעבודת השם:

פירוש פד
פד עיין בפי' הח' ז"ל שם:

פירוש פה
פה וגם זה הפסוק לעד:

פירוש פו
פו למטה לה ב:

פירוש פז
פז מפני שאין הדבר נודע לבי"ד שיוכלו לעשות בו דין, אבל אם בשני עדים יומת בידי אדם:

פירוש פח
פח כי מן הפסוק הראשון שאמר אך את שבתותי תשמרו, למדנו שמלאכת השם אסורה:

פירוש פט
פט פי' אחר שהזכיר את שבתותי תשמרו חזר לומר ושמרתם את השבת כדי לרמוז שמירה אחר השבת, ושמירה קודם השבת, שמירה קודם השבת מבעוד יום, ושמירה אחר השבת שיוסיף מחול על הקדש:

פירוש צ
צ כ"א כשמגדיל את הדבר ומקיף אותו אז יִשָמר כל מה שבתוכו:

פירוש צא
צא כי מחלליה ל"ר, מות יומת ל"י, לכן יאמר כל אחד ממחלליה:

פירוש צב
צב אם יש עדים והתראה בסקילה:

פירוש צג
צג ואם אין עדים כגון שעשה בסתר ונכרתה:

פירוש צד
צד ולפי פירושו קאי גם זה על העושה בפרהסיא בעדים והתראה:

פירוש צה
צה פי' למעלה כ, ט, יאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, וכן למעלה כג יב, יאמר, ששת ימים תעשה מעשיך, ושלא נאמר כי הוא צווי וחיוב, יאמר פה ששת ימים יֵעָשה מלאכה, ויפרש הח' ז"ל שהכוונה בכולם, כי ששת ימים מותרים במלאכה:

פירוש צו
צו בא יֵעָשה לשון זכר, עם מלאכה שהיא לשון נקבה:

פירוש צז
צז וקאי יעשה אמלת כל, או דבר, ולא אמלת מלאכה:

פירוש צח
צח פי' הפסוק:

פירוש צט
צט בי"ד ימיתוהו:

פירוש ק
ק בכמה מקומות:

פירוש קא
קא עיין שבת ע"ג א':

פירוש קב
קב כי בתחלה היתה שַבָּתֶת בשלש נקודות תחת הבי"ת, וכן תחת תי"ו הראשון שהוא שרש ע"מ דַלֶּקֶת (דבר' כח כב):

פירוש קג
קג ובעבור התחברות שני תוי"ן חסרו האחד כמשפטם ופתחו הבי"ת במלת שבת:

פירוש קד
קד עיין למעלה טז כג אות קצא:

פירוש קה
קה כי בל"ז היה מְשָׁרֵת ע"מ מְבָרֵך, והיה ראוי להיות ל"נ מְשָׁרָתֶת כמו מְבָרֶכֶת, ובעבור שהתחברו שנים הווי"ן והם ממוצא אחד כבד על הלשון, וחסרו האחד, ופתחו הרי"ש להורות על ל"נ (צחות):

פירוש קו
קו כמש"כ שבת היא לד' (ויקרא כג ג):

פירוש קז
קז בל"ז, ובכתוב "שומר שבת מחללו":

פירוש קח
קח ולזה תקנו שיר של יום לספור בכל יום ראשון בשבת וכן כולם לבל ישכח:

פירוש קט
קט לשון תיקון ופי' לתקן צרכי שבת:

פירוש קי
קי שיכין קודם השבת:

פירוש קיא
קיא עיין רמב"ם הלכות שבת (פ"ל הי"א או"ח סי' רמט סע"א):

פירוש קיב
קיב בברא' יז י, זאת בריתי וגו', ושם פ' יא, והיה לאות ברית וגו':

פירוש קיג
קיג בפ' שלמעלה ברית עולם, ולמעלה בפ' יג כי אות היא וגו', וכן בפ' הזה, אות היא לעולם:

פירוש קיד
קיד הגאון אמר זאת נגד הקראים שלדעתם המילה היא רק הסרת העור החופה על העטרה ומכסה אותה לבד, לא פריעת העור הדבק בעטרה, וכ"ה (אדרת אליהו לאליהו בשיצי סדר המילה פ"ה, גן עדן לר' אהרן האחרון ענין מילה פ"ה), וכן יתנהגו מאמיני מחמד בלא פריעה:

פירוש קטו
קטו אות כי ישראל היא:

פירוש קטז
קטז פי' כאשר ישבות ביום השביעי, אות היא כי השם ברא את העולם בששה ימים:

פירוש קיז
קיז ונאמר בו לשון עשיה, כי בו ית' אין שייך עשייה כי בדבר ד' הכל נעשה:

פירוש קיח
קיח ולא ייעפו ולא ייגעו אף כי וכו':

פירוש קיט
קיט והם צבאי מעלה:

פירוש קכ
קכ ואין שייך אצלו עייפות:

פירוש קכא
קכא מורה על החידוש:

פירוש קכב
קכב ומורה על הזמן, או זמן בלתי משוער בעבר או זמן בלתי משוער בעתיד, או כל זמן מציאות האדם כי משך זמן חייו הוא עולמו:

פירוש קכג
קכג ויורה על כלל המציאות (וועלט):

פירוש קכד
קכד לנוח:

פירוש קכה
קכה וכן כתב רש"י ז"ל לסבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע:

פירוש קכו
קכו שהם ק"ס שנים:

פירוש קכז
קכז ואז"ל, וכי כל התורה כלה למד משה במ' יום והלא כתיב (איוב יא ט) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, אלא כללים למדו הקב"ה:

פירוש קכח
קכח הלשון קשה מאוד, ובבאר יצחק הגי' "ואיננו רק הלבב והמעשה והלשון להרגיל", ובעל עזרה להבין כתב ולדעתי נ"ל "והמעשה רק להרגיל הלבב והלשון" והח' דוד שיפמאן (מאסף פ"ב תרסב) כתב שצ"ל "ואיננו רק הלבב, והלשון להרגיל וכו' וכן בהגהה הזאת הוא בספרו יסוד מורא עיי"ש:

פירוש קכט
קכט ופי' שם הח' ז"ל שכל המצות עיקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב, ויש מעשה כדי שיזכור בפה:

פירוש קל
קל בסנהד' קו:

פירוש קלא
קלא ר"ל הדביקות בו ית' אין בשלימות אם לא יכיר מעשיו:

פירוש קלב
קלב שהשם הראה לו גדולתו:

פירוש קלג
קלג ופי' שם הח' ז"ל כי כל מלך בלתו יש לגדולתו ראשית ואחרית ולגדולתו אינו כן:

פירוש קלד
קלד למעלה כד יב:

פירוש קלה
קלה שיכתוב באצבעותיו:

פירוש קלו
קלו וכן יאמר המורה בפ' סו מהחלק הראשון, ואמנם אמרו באצבע אלהים הוא כמו שאמר על השמים מעשה אצבעותיך (תה' ח ד) אשר התבאר שהם נעשו באמירה, בדבר ד' שמים נעשו:

פירוש קלז
קלז שיצוה בפיו למשרתיו עושי רצונו:

פירוש קלח
קלח ופי' הח' ז"ל גזר או חפץ:

פירוש קלט
קלט הם ברואי מטה:

פירוש קמ
קמ ופי' שם הח' ז"ל גזרותיך עומדים בשמים:

פירוש קמא
קמא כ"ה (סנהד' ז א, פדר"א פ' מה ויק"ר פ"י ג במד"ר פ' טו כא):

פירוש קמב
קמב שלא יהרגוהו ג"כ:

פירוש קמג
קמג בעבורו וכ"ה דעת הרלב"ג:

פירוש קמד
קמד בדניאל ג כג:

פירוש קמה
קמה כי המשתחוה מאהבה או מיראה איננו חייב כן כהעושה מעשה:

פירוש קמו
קמו שנהרג ולא עבר:

פירוש קמז
קמז כדין מדיח הרבים:

פירוש קמח
קמח פי' ועוד משה התפלל בעדו כמש"כ, ואתפלל גם בעד אהרן, (דבר' ט כ):

פירוש קמט
קמט ופי' המפרשים והוא מספרא שם לכפר על מעשה העגל:

פירוש קנ
קנ בויקרא טז ג:

פירוש קנא
קנא ר"ל כי לא נוכל לומר כי כל כהן משיח יתן פר בן בקר לחטאת בעבור חטאת אהרן אביהם בעגל, כי א"כ לא יחויב כ"א לנולדים אחר החטא כמש"כ, הן בעון חוללתי (תה' נא ז):

פירוש קנב
קנב והם נולדו קודם מעשה העגל, וכבר היו הם במעשה העגל ולא חטאו:

פירוש קנג
קנג גם פנחס שהיתה לו כהונת עולם נולד קודם העגל, וא"כ הנולדים אינם מכח האב שעשה את העגל:

פירוש קנד
קנד שם פ"ג כתוב ואל בנ"י תדבר לומר קחו שעיר עזים לחטאת:

פירוש קנה
קנה שיביאו ע"ז שעיר:

פירוש קנו
קנו כמש"כ במד' יט יג:

פירוש קנז
קנז וגי' הח"ז "וכל ישרי לב מודים":

פירוש קנח
קנח כי שליח מעלתו גדולה מנביא:

פירוש קנט
קנט ופי' שם הח' ז"ל לאיש שהוא חסידך, והטעם שהיה חסיד ולא מצא בו דופי חוץ מדבר מריבה שכבר הענשתו עליו:

פירוש קס
קס ואם חטא בדבר העגל לא אמר כן:

פירוש קסא
קסא כי לא מצינו שהזכיר הכתוב עליו שום עון רק עון מי מריבה:

פירוש קסב
קסב עיין פי' הח' ז"ל (במד' כ ח) ובביאורי שם:

פירוש קסג
קסג כי נראה ממעשה העגל שפתאים עשו זאת:

פירוש קסד
קסד פי' מי שהיה תחת משה:

פירוש קסה
קסה שהניח אותם משה במקומו:

פירוש קסו
קסו כמש"כ דבר' ט כ:

פירוש קסז
קסז שיפחד אם יהרגוהו השם ימיתם כולם:

פירוש קסח
קסח וזה היתה כוונת אהרן:

פירוש קסט
קסט ופי' שם הח' ז"ל הוא הכבש המוכן לזבוח, כי הקרבן נקרא חג:

פירוש קע
קע א"כ מורה שאין כוונתו על הנהרגים:

פירוש קעא
קעא מה שכוון במחשבתו לעשות:

פירוש קעב
קעב כמש"כ ויקרא כד טז, ולא אמרינן שמא אין בלבו כן ולבו שלם עם אלהיו:

פירוש קעג
קעג מענישין אותו עפ"י דבורו:

פירוש קעד
קעד וכן כתב הח' ז"ל שם "ואלה דברי רוח":

פירוש קעה
קעה וכן פי' הח' ז"ל שם, וזה דרך מוסר עם המלך וי"א כי לבו לשם ואין צורך כי נכון הוא כמשמעו, ועיין ברא' כז יט יהל אור אות לג:

פירוש קעו
קעו כי הוא הראה עצמו כאלו הוא רוצה לעבוד לבעל כמש"כ, ויהוא עשה בעקבה למען האביד את עבדי הבעל (מ"ב י יט):

פירוש קעז
קעז לראות עובדיו:

פירוש קעח
קעח בבא"י הגי' "כאשר עשה משה בבואו" וכ"ה בפי' הקצר למטה לב ב, ופי' כאשר עשה משה בבואו מן ההר כן היה צריך אהרן לעשות מיד אחר עבודתם קודם שבא משה:

פירוש קעט
קעט ואלו עשה בערמה היה אומר חג לאלהים מחר:

פירוש קפ
קפ כי מלת אלהים ישמש לענינים רבים עיין ברא' א א ובביאורי שם:

פירוש קפא
קפא כי היה לו לענות שעשאו בערמה:

פירוש קפב
קפב וכמו שיבאר:

פירוש קפג
קפג וכן הוא דעת החבר (כוזרי מאמר ראשון סי' צז) ונמשך אחריו גם הרלב"ג בפי' על התורה:

פירוש קפד
קפד פי' גם משה בעצמו לא ידע שהשם יאמר לו עלה אלי וגו':

פירוש קפה
קפה הח' ז"ל לא הביא לשון הכתוב כמו שהוא שם רק הביא טעמו, ולשון הכתוב למעלה כד יב, עלי אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן:

פירוש קפו
קפו כי כוונת האדם תתגבר מאוד עד להפליא באמצעות דבר מורגש, כי א"א לקבוע יראה בלב ההמון זולת ענין מורגש חקוק בדמיונו כדבר החבר ברביעי ס"ס ג' והשלים ביאורו סימן ה עיי"ש:

פירוש קפז
קפז וכוונתם היתה לעשות צורה מוכשרת לקבל שפע אלהים ממעל וכח עליון ללכת לפניהם להנהיגם תחת משה:

פירוש קפח
קפח פי' שעמוד הענן ועמוד האש שהיו הולכים לפניהם במסע הראשון כשיצאו ממצרים, וקראם הכתוב מלאך האלהים, שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך לפני

מחנה ישראל (למעלה יד, יט) כן היו שואלים עתה אלהים אשר ילכו לפנינו כי לא בקשו רק מנהיג:

פירוש קפט
קפט כי לא בקשו לעבדו:

פירוש קצ
קצ ולא לשם ע"ג:

פירוש קצא
קצא ובדרז"ל (תנחומא ב אות יג שמו"ר פמ"א ז) "אהרן נתכוין לומר עד שאני בונה אותו, משה ירד":

פירוש קצב
קצב ואמר ברע שיש בו תערובות רע, והם מחוברים מערב רב:

פירוש קצג
קצג כי מעטים היו:

פירוש קצד
קצד כמש"כ למטה לב כח:

פירוש קצה
קצה כי כל המחנה היו ששים רבוא שהם שש מאות אלף והנה עשירית המחנה ששים אלף, וחצי עשירית מן העשירית שלשת אלפים:

פירוש קצו
קצו ר"ל אנחנו לא נעשה כהוגן אם נחשבם לפתאים שהאמינו שהיה ע"ז:

פירוש קצז
קצז וחטאו רק בזה שלא נקדש השם על ידם:

פירוש קצח
קצח והיא **שִׂטַּם חֹנֹכֵל**:

פירוש קצט
קצט שהם שבתאי וצדק:

פירוש ר
ר ולזה עלה שור:

פירוש רא
רא כן הוא לפי חשבון הח' ז"ל שהיתה אז תחת מזל דלי:

פירוש רב
רב שראו ונסו בנסיון שמזל ישראל הוא דלי:

פירוש רג
רג למזל דלי בעת שעשו את העגל:

פירוש רד
רד כי הצווי על מלאכת המשכן היה בארבעים יום הראשונים טרם עשותם את העגל,

ובמשך המ' יום ההם נאמרה לו פ' תרומה ותצוה ופ' תשא עד וינפש:

פירוש רה
רה כי רוב הפלאים אינם אלא לשעתם:

פרק לב

פירוש א
א עיין מה שכתב הח' המבאר לס' מאזנים סי' שמה:

פירוש ב
ב ס' היסוד לא נמצא אצלינו:

פירוש ג
ג עיין למעלה לא יח יהל אור אות קפג:

פירוש ד
ד וכ"ה בפי' הארוך:

פירוש ה
ה עיין למעלה שם אות קסד:

פירוש ו
ו והוא עשה את העגל:

פירוש ז
ז ההתחלה שעשה בחוטאים היה לו להתחיל ממנו:

פירוש ח
ח וכן פי' רש"י ז"ל עיין מקו"ב רש"י:

פירוש ט
ט מדינים הם ישמעאלים, כי בני קטורה הם, וקטורה היא הגר ממצרים ואמר גדעון,

כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם, ומנהגם לשום נזמים באזניהם:

פירוש י
י חשב שהנשים יחוסו על תכשיטיהם:

פירוש יא
יא ולא היה מזה עכוב:

פירוש יב
יב עיין למעלה לא יח אות קמא:

פירוש יג
יג עיין למעלה שם אות קמט:

פירוש יד
יד כי לא נוכל לומר שמפני שלא הוזכר יותר בתורה מוכח שהרגו אותו:

פירוש טו
טו ואם לא יתרצו בזה:

פירוש טז
טז כי לא נמצא בתורה יותר:

פירוש יז
יז פי' והם עשו:

פירוש יח
יח כי נעשה העגל:

פירוש יט
יט התשובה שהשיב למשה:

פירוש כ
כ שיתיך בעצמו הזהב:

פירוש כא
כא עיין למעלה לא יח אות קעו:

פירוש כב
כב וכן פי' רש"י ז"ל מגולה נתגלה שמצו וקלונו:

פירוש כג
כג פי' השני פירושים לא לפי דעתו:

פירוש כד
כד כי ההר נדמה למשא נטען על הארץ, והרוח מפרק אותם מעליה:

פירוש כה
כה עיין אות ח:

פירוש כו
כו עשה דפוס של חמר כדרך המתיכין ועשה בו צורת העגל:

פירוש כז
כז ופי' הרד"ק שם שצורתם עשה בקרקע להתיכם בו:

פירוש כח
כח והוא שמ"ז לצורה ודפוס:

פירוש כט
כט וכן פי' הח' ז"ל שם, כמו ויצר אותו בחרט, צורה יצוקה כדמות אדם:

פירוש ל
ל וכן פי' רש"י ז"ל בפעם הא', וכן פי' הרשב"ם:

פירוש לא
לא והוא ענין התכה:

פירוש לב
לב עיין אות כ:

פירוש לג
לג עיין אות כט:

פירוש לד
לד פי' כי כח הצורה הזאת והרוח שיש בו העולים משם:

פירוש לה
לה פי' כי הי"ל וישמע אהרן, כי זה קאי על מ"ש אלה אלהיך ישראל, ויפרש כי זה הראיה היא בלב, כמו וראיתי אני, שהיא ג"כ בלב:

פירוש לו
לו ושם פי' בענין אחר:

פירוש לז
לז כי באמרו חג לד' מחר, הוא שם העצם, ולא אמר חג לאלהים מחר:

פירוש לח
לח והם רק תוארים, אבל זה הוא שם העצם:

פירוש לט
לט פי' שיעשה זבח בעובדי העגל:

פירוש מ
מ ותיוב"ע שם, ארי קטלא קדם ד' בבצרה:

פירוש מא
מא להודיעם מה שיעשה בהם:

פירוש מב
מב וכמו שביאר בפי' הארוך:

פירוש מג
מג העגל לא היה להם לע"ז ולא קבלוהו עליהם לאלוה, אלא שיהיה כלי מקבל שפע האל, ויעמוד להם למנהיג במקום משה:

פירוש מד
מד ודעתם היה לבקש רק מורה ומנהיג:

פירוש מה
מה ובמקח"מ "והטעם שהיה בישראל":

פירוש מו
מו ובמקח"מ "והוא טעם":

פירוש מז
מז ובמקח"מ "כי דרך הכתוב כן" פי' לכנות המעט בשם הכלל:

פירוש מח
מט המקו"ח האריך לבאר בזה עפ"י סוד מלאכת השמים, וכתב לפי שהיו צריכין לשמור כח הקבול, ולפי שהיו במדבר במקום שממון, ואלו המקומות הם בממשלת מאדים, וביתו הוא עקרב, א"כ כח נפילתו בשור, שהוא השביעי לו ע"כ היה צורת שור:

פירוש מט
נ פי' כי מלת ממחרת סמוכה, לזה אמר ממחרת היום שנבנה המזבח, כי בנה אהרן המזבח, ואמר חג לד' מחר:

פירוש נ
נא ושבו כלם לאכל לשבעה ושתו לשכרה:

פירוש נא
נב ענין מליצה זו איש מתאמץ בדעותיו ולא ישוב מפני כל:

פירוש נב
נג פי' שאינו שומע לקול מוכיחיו:

פירוש נג
נד ביחז' כ, ז:

פירוש נד
נה פי' טעם הענין לא המלות:

פירוש נה
נו צ"ל ופה כתוב (פ' ח):

פירוש נו
נז פי' שם כתוב, לגוי עצום ורב ממנו:

פירוש נז
נח השם רמז למשה באמרו "ועתה הניחה לי":

פירוש נח
נט ר"ל כי מה שאמר השם לו ועתה הניחה לי הערה למשה שיתפלל, כי משה לא התפלל אז שיאמר לו שיניחהו:

פירוש נט
ס ויחר אפי בם ואכלם:

פירוש ס

סא שרש "חלה" הוא לשון רפיון וחלשות וממנו נגזר השם חולה, ולכן כשענינו תפלה בא תמיד עם מלת פנים שהוא על הכעס, כי התפלה תגרום רפיון ושכוך הכעס:

פירוש סא

סב שפי' יחלו פניו שיעזרום:

פירוש סב

סג שהוא לשון כעס, ופי' פניה הרעים, וכתיוב"ע שם אפין בישין, שהוא כנגד מה שאמר בתחלה וכעסתה צרתה גם כעס (ש"א א ו), כי הפנים הוא האות שבו ניכר רצון וכעס, והנה פי' ויחל התיש כח חרון אף האל:

פירוש סג

סד שהוא לשון כאב וחלי, כי חלה בבנין הכבד שאין פנים סמוכה לה אינה תפלה אלא חלי ומכאוב:

פירוש סד

סה בדבר' ט כו ואתפלל אל ד':

פירוש סה

סו פי' שפסוק וישב משה אל ד' ויאמר אנא חטא (פ' לא) הוא מתפלת ויחל הנאמרה פה, וא"כ למה לא כתבה כולה כאן, ותהיה כולה מוקדמת ולמה חילקה, והח' ז"ל יתרץ בסוף (עיין אות עו) מפני שרצה לדבק וכו', וכאן סמך ויחל למאמר ועתה הניחה לי, שרמז לו שיתפלל קודם רדתו:

פירוש סו

סז המאמר הזה יבואר עם מה שכתב הרמב"ן ז"ל (דבר' ט כה) ובלתו אין לו שום ביאור, כי מה לו להזכיר התפלה והתנפלות המ', כי הוצרך להתפלל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה על החטא הגדול הזה וכו' וממנה נענה בוינחם ד' על הרעה, ולא הזכיר תפלת הארבעים יום וארבעים לילה כי ארוכה מארץ מדה:

פירוש סז

סח פי' אם נאמר שאינה מוקדמת ומקומה פה:

פירוש סח

סט אחרי כי כבר כפר ונחם ד' על הרעה אשר דבר, ויפרש כי ירד וכו':

פירוש סט

ע עשייתו:

פירוש ע
עא כי לא היתה תפלה אחת כ"א שתי תפלות, וזהו דעת הרמב"ן עיין אות עה:

פירוש עא
עב פה ובפ' עקב:

פירוש עב
עג וכאשר ירד ושרף העגל ובעד עובדיו שב להתפלל אל ד':

פירוש עג
עד ופי' שם הח' ז"ל נקרא העגל חטאת, על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל:

פירוש עד
עה והנה דעתו שמשה לא התפלל בעד ישראל כל זמן שהיתה ע"ז ביניהם, אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם, התבונן כי הדבר תלוי בו וירד ובער העגל ושב להתפלל בארבעים יום ואין מוקדם ומאוחר בתורה, והנה לדעת הח' ז"ל הכל תפלה אחת, וע"ז כתב הרמב"ן שאין דעתו כן ושהיתה שתי תפלות:

פירוש עה
עו אמחנו מספרי:

פירוש עו
עז כי ענינו נדבק זה בזה:

פירוש עז
עח עתה יביא הח' ז"ל ראיה לסברתו שהיתה הכל תפלה אחת, ויביא הפסוקים מפה להשתוות עם הפסוקים שבפ' עקב, ואם כי נשנו במלות שונות אך טעמם אחד:

פירוש עח
עט כי טעמם אחד:

פירוש עט
פ סיום הפסוק מן למה ד' יחרה וגו':

פירוש פ
פא אף שלא נזכר השבועה הכל אחד כי זו היא השבועה:

פירוש פא
פב ממלת לעבדיך, פי' כי זכור לעבדיך הוא בקשר הלמ"ד ומורה שיזכור להם דבר השבועה או ברית, אבל זכור עדתך טעמו שיזכירם, פי' שיזכור העדה עצמה:

פירוש פב
פג עיין אות סג:

פירוש פג
פד עיין אות סד:

פירוש פד

פה וכן פי' רש"י ז"ל (למעלה י י) וז"ל וממדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה וכו' וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם, זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם:

פירוש פה

פו במדבר:

פירוש פו

פז פי' עדיין לא ירשו הארץ:

פירוש פז

פח שיפסול לוחות שניים ויעלה את הלוחות בידו אל ההר:

פירוש פח

פט למטה לד כט:

פירוש פט

צ עיין למעלה כה טז ובבאורי שם:

פירוש צ

צא ובמקח"מ במערכת מזל השמדם:

פירוש צא

צב ויאמרו כי על כן הרגם בהרים ועשה מהם כלה:

פירוש צב

צג שאמר וינחם ד' (ברא' ו ו) ופי' שם הח' ז"ל דברה תורה כלשון בני אדם:

פירוש צג

צד וינחלו לעולם:

פירוש צד

צה עיין ביאורי שם:

פירוש צה

צו רק דברה תורה כלשון בני אדם:

פירוש צו

צז הי"מ הוא הגאון ז"ל, וכן הביא הח' ז"ל בשמו (ברא' כז מב) ועיין ביאורי (שם ו ו):

פירוש צז

צח לפי שדברה תורה כלשון בני אדם:

פירוש צח

צט פי' בדברים ט טו הזכיר בענין הזה בשנותו זה המעשה אחר ואפן וארד מן ההר, וההר בוער באש:

פירוש צט
ק וכן אמר לו השם קום רד מהר (דבר' ט יב):

פירוש ק
קא כי היה במהירות ובזריזות:

פירוש קא
קב לא נמצא בכתוב זה, וכתוב במ"א יד ג ולקחת בידך עשרה לחם, והכוונה על עשרה אנשים, וכן הביא הח' ז"ל במד' לא מט הראיה מן ולקחת בידך עשרה אנשים, והבא"י כתב, שצ"ל שלשים אנשים, ופסוק הוא ירמי' לח י, קח בידך מזה שלשים אנשים:

פירוש קב
קג עיין למעלה בפי' הח' ז"ל ובביאורי:

פירוש קג
קד כי אבני החשן היו זכים ובהירים:

פירוש קד
קה מרוב זכותם:

פירוש קה
קו כי הכתוב לא אמר נראים:

פירוש קו
קז כי אז"ל (שבת קד א מגילה ב סע"ב) מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין, ודעתם ז"ל כי החריתות היה עובר מצד לצד כי לא היו האבנים עבות, ע"כ הפנים שיש במ"ם סתומה, ובסמ"ך היה מחויב שיפיל אבל בנס היו עומדין, ואין כן דעת הח' ז"ל, ודעתו כי היה הלוח עב ולא היה החריתות עובר:

פירוש קז
קח פי' שהיו ישרות ושוות ומרובעות כדרך כתיבתנו:

פירוש קח
קט והוא בסנהדרין כא סע"ב ירושלמי מגילה פ"א ה"ט תוספתא דסנהדרי פ"ד:

פירוש קט
קי אם יהיו חרותים מצד לצד אזי היו נראים מעבר השני הפוכים:

פירוש קי
קיא פי' שהטוען יטען עלי לשאול אם היו האבנים האלו יקרות:

פירוש קיא
קיב באמת היו יקרות מאוד רק בעבור מכתב אלהים שהיה חרות עליהם:

פירוש קיב
קיג וכמו שיבאר:

פירוש קיג
קיד ט"ס הוא וצ"ל ורחבה אמה, וכ"ה (ב"ב יד א, נדרים לח א):

פירוש קיד
קטו כי כן היה הצווי (למטה לד א):

פירוש קטו
קטז פי' שלא יהיו האותיות הפוכות מעבר האחר:

פירוש קטז
קיז כמו שהיו כתובים בעבר האחד כן היו כתובים בעבר השני בשוה:

פירוש קיז
קיח ולזה כפל דבריו כתובים משני עבריהם בשוה בלתי הפוכות וכן פי' בפי' הקצר אות קכו:

פירוש קיח
קיט וכל אחד יבאר כפי סברותיו:

פירוש קיט
קכ כן הוא דעת רבינו חננאל וז"ל ויפן וירד משה מן ההר, מלמד שהיה משה פניו כלפי הענן, וירד כדרך עליה, מה עליתו פניו אל הענן שעל ההר אף בירידתו כן, וכן היה כ"ג יוצא מבית קה"ק וכו' ומנין שהשכינה היתה בהר בשעת ירידת משה מן ההר שנאמר (דבר' ט טו) ואפן וארד מן ההר, וההר בוער באש ושני לוחות הברית על שתי ידי, וכן התלמיד חייב כשיפטור מרבו שילך לאחוריו פניו כנגד רבו עד שיתכסה ממנו (יומא נג א):

פירוש קכ
קכא ושם לא נוכל לומר ששב לאחור:

פירוש קכא
קכב כן פנה מההתעסקות שעסק בעניני אלהיים ועזבם לירד מטה:

פירוש קכב
קכג עיין אות קז:

פירוש קכג
קכד שהיו קטנים ודקים:

פירוש קכד
קכה פי' שדבר אחד, יקרא משני עברים:

פירוש קכה
קכו אם היו נראים גם מעבר האחר:

פירוש קכו
קכז פי' מה שכתוב מעשה אלהים המה, ר"ל שגזר אומר השי"ת להיותם כן:

פירוש קכז
קכח כמו שפי' הח' ז"ל (ברא' א א) במלת ברא אלהים:

פירוש קכח
קכט שנבראו הלוחות במדה הראויה להם ולא הוצרכו לתקנם:

פירוש קכט
קל משה פסלם ותקנם, וכן פי' הרשב"ם מעשה אלהים המה, ולא פסל אותם משה, אבל האחרונים כתיב בהם פסל לך:

פירוש קל
קלא חרושה על לוח לבם (ירמי' יז א) ובא בשי"ן תמורת תי"ו:

פירוש קלא
קלב מן חתר נא בקיר, שמקודם יציינו וירשמו מקום החתירה:

פירוש קלב
קלג כמו פתוחי חותם (למעלה כח יא):

פירוש קלג
קלד כמו שברא את כל העולם:

פירוש קלד
קלה כ"ה (אבות פ"ה מ"ו):

פירוש קלה
קלו לפרש כן:

פירוש קלו
קלז כי העשיה איננה בריאה כ"א תיקון הדבר ועשיתו עיין (ברא' א א) ובבאורי שם:

פירוש קלז
קלח עיין אות קכט:

פירוש קלח
קלט עיין בס' מדרש שמואל על אבות, ובס' יין לבנון:

פירוש קלט
קמ כמו פתוחי חותם (למעלה כח יא):

פירוש קמ
קמא כי נמצא רק פ"א:

פירוש קמא
קמב עיין אות קלא:

פירוש קמב
קמג כמו ברושים:

פירוש קמג
קמד אותיות **אהו"י**:

פירוש קמד
קמה כמו אשר בשערה ישופני (איוב ט יז) תמורת בסערה בסמ"ך:

פירוש קמה
קמו בג' (עירובין נד א) אל תקרי חרות אלא חירות ועיין קרני אור:

פירוש קמו
קמז שיהושע לא ידע מענין העגל ולזה אמר קול מלחמה:

פירוש קמז
קמח משרש "ירע" וענינו כמו תרועה ששרשו "ריע", והן ב' שרשים וענינם אחד:

פירוש קמח
קמט והביא ראיה מן "ידע" שנגזר ממנו שם דֵּעַ וחסר פ"א הפעל שהוא היו"ד:

פירוש קמט
קנ צ"ל "ככה יאמר מן ירע ריע", כן הגיה בעל נתה"ש:

פירוש קנ
קנא שהוא ענין תרועה:

פירוש קנא
קנב עיין אות קמח:

פירוש קנב
קנג וכן פי' שם החז' ז"ל, וה"א אהלה מקום וי"ו, וכן "את קול העם ברעה":

פירוש קנג
קנד דעת הגאון לפי שכתוב ויאמר סתם אין קול וגו', פי', אחר שאמר לו קול מלחמה חזר ושמע קול ענות, ולזה אמר ויאמר פעם שנית:

פירוש קנד
קנה שאמר אל יהושע אין זה קול מלחמה כאשר אמרת:

פירוש קנה
קנו ואלו היה ויאמר דברי יהושע היל"ל ויהי כאשר קרב משה אל המחנה, וכן פי' הרדי"א, ולפי שהיו כל אלה דברי משה, לכן כתוב אחריו, ויהי כאשר קרב אל המחנה:

פירוש קנו
קנז והכיר בנגוני הקולות שקול ענות הוא הנשמע אליו:

פירוש קנז
קנח כפי מנהג המצרים בעבודת השור שהיו עושים כתות ומחולות:

פירוש קנח
קנט עיין אות קנד:

פירוש קנט
קס ופי' שם הח' ז"ל "נגון כמו קול ענות":

פירוש קס
קסא כי היה ראוי לומר "והמחולות":

פירוש קסא
קסב המקו"ח יגרוס "או ומחולות סביביו" ואין הה"א משרתת בעבור שנים:

פירוש קסב
קסג ניתן לו ממרומים:

פירוש קסג
קסד להראות שאין אלו ראוים לעדות:

פירוש קסד
קסה כי שברם במחנה:

פירוש קסה
קסו בדבר' ט יז, ואשברם לעיניכם:

פירוש קסו
קסז עיין אות קסב:

פירוש קסז
קסח כ"ה (תנחומא א אות כו ואות ל) בשעה שנתן לו הקב"ה את הלוחות היו סובלין את עצמן כיון שירד וקרב אל המחנה וראה את העגל פרח אות הכתב מעליהם ונמצאים כבדים על ידיו של משה, מיד ויחר אף משה וישלך מידו:

פירוש קסח
קסט כ"ה (תנחומא שם אות ל) דעת ר"ע שהקב"ה א"ל לשוברן:

פירוש קסט
קע כמו שמפורש בכתוב:

פירוש קע
קעא למעלה ל יב בפי' הקצר:

פירוש קעא
קעב עיין אות קסד:

פירוש קעב
קעג כי אין שייך שריפה בזהב ולזה פי' כי התכתם היא שרפתם:

פירוש קעג
קעד ושייך גם שריפה בזהב:

פירוש קעד
קעה הפך את הזהב לאבק ופירד הרכבת חלקיו ע"י האש עד שלא ישוב לעולם זהב:

פירוש קעה
קעו כמש"כ דבר' ט כא:

פירוש קעו
קעז עיין אות קפג:

פירוש קעז
קעח עיין רש"י וכן כתב הרמב"ן ז"ל על דעת רבותינו, עוד נתכוין לבדקם כסוטות וצבתה בטנם ונפלה יריכם והוא האמת:

פירוש קעח
קעט שחשבו אותו לע"ז:

פירוש קעט
קפ שבקשו רק מנהיג אשר ילך לפניהם כמבואר למעלה:

פירוש קפ
קפא בדבר' ט כא:

פירוש קפא
קפב אחר שפזר זהב העגל שם:

פירוש קפב
קפג כי גם בסוטה יחדשו המים המרים אות ומזיקים לנטמאה ולא יזיקו לטהורה, כן היה בעובדי העגל:

פירוש קפג
קפד בעבור גודל מעלת משה וכן קראו אדני (במד' יב יא):

פירוש קפד
קפה למעלה פ' א כי ישראל היו מעורבין עם ערב רב:

פירוש קפה
קפו והם אמרו לו והוא אמר להם:

פירוש קפו
קפז עיין בפי' החז' ז"ל (ברא' ח יא ובביאורי שם):

פירוש קפז
קפח ויהיה פי' ברע דבק, או ברע נולד, או ברע גדל:

פירוש קפח

קפט ופי' הח' ז"ל (בס' ברכת אברהם, פי' על משלי המיוחס להח' ז"ל) באין איש שיקרא התורה יפרע העם שהולך לאחור ולא לפנים מלשון רבנן ז"ל שאמרו, למפרע (מגילה יז א):

פירוש קפט

קצ ג"כ מלשון למפרע, והוא ענין השבת הדבר לאחור ויהיה פי' כי פרוע הוא, כי נסוג הוא אחור מאחרי אלהיו:

פירוש קצ

קצא והוא מקור:

פירוש קצא

קצב וכן פי' הרמב"ן, אפילו אותם שאין מחשבתם רעה יוציאו עליהם לדורות שמץ ודבה:

פירוש קצב

קצג דהל"ל מן הקמים עלי, כמו שכתוב (תה' ג ב) ואמר קמי, אף כאן הי"ל "בקמיהם עלי" אלא אחז דרך קצרה:

פירוש קצג

קצד אונקלס ויוב"ע תרגמו "שום ביש לדריהון", ר"ל לבניהם אחריהם כדרך "והנה קמתם תחת אבותיכם", ר"ל הבנים הקמים אחרי האבות, וכן כתב הרמב"ן ז"ל נראה שרצה אונקלס לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל:

פירוש קצד

קצה מלשון חכמים שפי' זמורה, וכן בג' (ברכות ה א) מ"ט לא יהיב מר שבישא לאריסיה (פי' זמורות של כרם) ומזה שבשתא כיון דעל על (פסחים קיב א) והוא בעבור ששריגי הגפן הם סרוגים וקלועים, לכן הושאלה המלה לדבר מבולבל ומסוכסך, ויפה פי' הח' ז"ל כי פרוע הוא, כי היו מבולבלים ומסוכסכים בעשיית העגל:

פירוש קצה

קצו וכן תיוב"ע "ונפק טבהון ביש בעממי ארעא":

פירוש קצו

קצז ופי' שם הח' ז"ל "כמו לשמצה" ופי' לגנות, וכן פי' רש"י ז"ל פה ושם:

פירוש קצז

קצח עיין למעלה כט מה, יהל אור אות רח:

פירוש קצח
קצט כ"ז נכלל במלת אלי:

פירוש קצט
ר פי' לא כל בני לוי, אלא כל בני לוי שהם קרוביו ממשפחתו:

פירוש ר
רא ועמד משה בשער המחנה שיתקבצו המקנאים אליו:

פירוש רא
רב פי' מ"ש כה אמר ד' אלהי ישראל, ולא אלהי ערב רב, כי הערב רב חשבו שהעגל אלהיהם:

פירוש רב
רג ועובד ע"ז יהרגוהו:

פירוש רג
רד על מעשה העגל

פירוש רד
רה מפני שכל שבט לוי לא עבדו ע"ז:

פירוש רה
רו שקאי על שבט לוי שעזבו אביהם ואמם והלכו לעבוד עבודת הקדש כמו שמואל שעזב אביו ואמו מקטניתו ובא אל בית ד' כאשר נגמל להרגילו:

פירוש רו
רז כי אמרו אלה אלהיך ישראל, לכן אמר כה אמר ד' אלהי ישראל:

פירוש רז
רח כדעתו למעלה שיתכן כי יחדשו המים אות בעובדי העגל:

פירוש רח
רט כי משבט לוי לא חטאו:

פירוש רט
ריכי באסיפה נאספו אליו כל בני לוי שהם ממשפחתו (פ' כו) ובעשיה לא כתיב כל, כי לא עשו כולם כן:

פירוש רי
ריא קודם צאתם להרוג העובדים, ועיין מקו"ב רש"י אות פב:

פירוש ריא
ריב שפי' וכבר יצר:

פירוש ריב
ריג כמו ומלאו את המים (ברא' א כב):

פירוש ריג
ריד מלאו ידיכם הוא פועל עומד כי הוא לשון חנוך פי' בזה תתחנכו להיות משרתי השם:

פירוש ריד
רטו תיבת מלאו היא צווי מהקל:

פירוש רטו
רטז אפילו בבנו:

פירוש רטז
ריז ואפילו באחיו, וזה אמר ליתרון האזהרה, כי לא נמצא משבט לוי שחטאו בעגל:

פירוש ריז
ריח וסוף הפסוק "ולברך בשמו עד היום הזה" באותו פרק נגזר שיהיו מובדלים:

פירוש ריח
ריט מדוע בחר בשבט לוי, לפי שלא עבדו ע"ז יהרגו איש את קרובו, וזה א"ל בהר סיני:

פירוש ריט
רכ וכן פי' הח' ז"ל שם כאשר דבר ד' עם משה בהר סיני בעלותו להתכפר על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי, ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי:

פירוש רכ
רכא וגם הלוים נלקחו תחת הבכורות:

פירוש רכא
רכב שרצה להיות עובד עבודה:

פירוש רכב
רכג כי הבכורות העלו עולות וזבחו שלמים לעגל נפסלו לעבודה, ובחר השם בבני לוי:

פירוש רכג
רכד לא יחוסו עליו:

פירוש רכד
רכה הוא לשון תוספת ורבוי, עיין בראשית ב ג ובביאורי שם:

פירוש רכה
רכו ושם (במד' ג א) פי' "כאשר דבר ד' עם משה בהר סיני בעלותו להתכפר על מעשה העגל, אז נשאר שבט לוי, ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי (שם פ' ו), גם פרשת ואני הנה לקחתי (שם פ' יב) כאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד את בני לוי (שם פ' טו) וכו' על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כפר נפשם, כי כן כתוב כל העובר על הפקודים (לעיל ל יג):

פירוש רכו
רכו אחר שביער החוטאים:

פירוש רכז
רכח הנה בזה רמז הח' ז"ל דעתו כי בארבעים יום אשר התנפל לפני ד' כתב הלוחות השניים, א"כ לא עמד שם רק שמונים יום, וכ"ז לפי הפשט:

פירוש רכח
רכט כמו שפי' למעלה פ' יט:

פירוש רכט
רל הוא ר' שמואל הנגיד:

פירוש רל
רלא שפי' הרצון והחפץ:

פירוש רלא
רלב פי' אבקשך אל נא תעשה ככה

פירוש רלב
רלג וכן פי' הח' ז"ל (ברא' ל יז) והוא מלת הקריאה לבקשה ופיוס:

פירוש רלג
רלד וכן פי' הרד"ק בשרש "אן" שהוא לשון הודאה שהתודה על חטאתם:

פירוש רלד
רלה שפי' שם שהודה לו על חסדו שעשה עמו בעבור שהוא עבדו:

פירוש רלה
רלו ושייך בזה שיבה:

פירוש רלו
רלז שהתודה על חטאתם:

פירוש רלז
רלח ופ' הח' ז"ל שם, שדניאל ראה שהשם יעשה משפט וישפוט כל הארץ, והספרים יהיו פתוחים לפניו כדרך "מספרך אשר כתבת" ויכתב ספר זכרון לפניו (מלאכי ג טז):

פירוש רלח
רלט שגזרות השפלים תלוין בהם:

פירוש רלט
רמ בג' (מו"ק כח א) חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא:

פירוש רמ
רמא ויכול לשנות את המזל:

פירוש רמא
רמב עיין בפי' רס"ג (דניאל ז י):

פירוש רמב
רמג הם השמים כמש"כ כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך (תה' ח ד):

פירוש רמג
רמד הוא צבא השמים שהם הכוכבים וכן פי' הח' ז"ל (תה', סט, כט) עה"פ, ימחו מספר חיים, כי ספר החיים הם השמים ושם כל הגזירות העתידות להיותן שם כתובות ביום הבראם:

פירוש רמד
רמה עיין פי' הח' ז"ל (תה' יט ה):

פירוש רמה
רמו ופי' המיתני:

פירוש רמו
רמז ואתה לא חטאת לי:

פירוש רמז
רמח והם הנשארים מהאנשים שטעו אחרי העגל שלא דנו אותם בני לוי:

פירוש רמח
רמט פי' מ"ש הכתוב מי אשר חטא לי אמחנו זהו אחר וינחם ד' על הרעה שרצה להרוג את הכל:

פירוש רמט
רנ ולא נהרגו ע"י בני לוי, לפי שלא עבדו במעשה רק במחשבה:

פירוש רנ
רנא ופי' רז"ל בע"ז מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה:

פירוש רנא
רנב במעשה:

פירוש רנב
רנג ונגפו ע"י השם:

פירוש רנג
רנד וזהו מפני שנפל בלב האנשים ספק שהוא ע"ז וחטאו במחשבתם, לכן ויגוף ד':

פירוש רנד
רנה אמר לו רק אל אשר דברתי לך, והוא מקום הכנעני, אבל לא רצה להזכיר המקום, שזה דרך כעס, כאומר מה שדברתי אעשה למענך ולכבודך, אבל לא אשא חטאתם לגמרי:

פירוש רנה
רנו ובמק"ג ד"וו "כל כך":

פירוש רנו
רנז ומי שהוא דבק במצותיו לא יאונה לו כל רע:

פירוש רנז
רנח פי' אינו אותו המלאך שאמר עליו למעלה כג כא "כי שמי בקרבו", כי השם אמר כי לא אעלה בקרבך:

פירוש רנח
רנט וכן כתב הח' ז"ל (דבר' לב לה) עה"פ לעת תמוט רגלם, "והטעם (בעת) שיפלו ולא יכלו לעמוד, וטעם לעת, כמו וגם רשע ליום רעה (משלי טז ד) והוא סוד גדול", ודעתו העת שיהיה רעה במערכת מזלו אז יסור הש"י השגחתו ממנו ויפעל המערכה פעולתו:

פירוש רנט
רס וזה מפני שהיה המנין הא' והשני שוין ולא מת אחד מהם:

פירוש רס
רסא כל לשון מגפה הוא מיתה קודם זמן, כענין שנאמר אם ד' יגפנו או יומו יבא (ש"א כו י):

פרק לג

פירוש א
א פי' שמאל העולם, כי ההולך מדרום לצפון העולם עולה הוא:

פירוש ב
ב וכן כתב הח' ז"ל (במד' טז יג):

פירוש ג
ג ונתרצה להם מעט להזכיר זכות אבותם ושיקיים להם השבועה:

פירוש ד
ד ואמר שם הנה מלאכי ילך לפניך:

פירוש ה
ה צ"ל "גוי אחד" והוא הגרגשי, כי חשב פה רק ששה אומות:

פירוש ו
ו והוא בכלל הנזכרים:

פירוש ז
ז עיין לעיל לב לד אות רנח:

פירוש ח
ח לכך אשלח מלאך לפניך:

פירוש ט
ט לשון כליון:

פירוש י
י ובא פתח קטן שהוא סגול תחת פתח גדול:

פירוש יא
יא והוקל הלמ"ד:

פירוש יב
יב שבא החי"ת בפתח גדול והוי"ו דגושה, אף כאן היל"ל אַכַלך בפתח הכ"ף ודגש הלמ"ד:

פירוש יג
יג אל הארץ שכתוב בפ' א, ופי' לך עלה מזה אל הארץ ארץ זבת חלב ודבש:

פירוש יד
יד המשיל שם הטובה שתהיו להם בהזמנה מבלי עמל ויגיעה כאלו ההרים יטפו להם עסיס:

פירוש טו
טו שם מיץ התמרים המתוקים, ונקראו התמרים דבש תירוש ויצהר ודבש (דה"ב לא ה) הנאמר על הבכורים, כי מהדבש לא יביאו בכורים ולא תרומה:

פירוש טז
טז וכן פי' הרמב"ן, אמר דרך רצוי, כי לא אעלה בקרבך לטובתך פן אכלך בדרך בקשה ערפך:

פירוש יז
יז ג"כ בפתח קטן (סגול) תחת פתח גדול:

פירוש יח
יח עיין לעיל אות יא ויב:

פירוש יט
יט וסוף הפ' ועתה הורד עדיך מעליך, ויהיה הוי"ו של ויאמר וכבר אמר:

פירוש כ
כ ופי' שם הח' ז"ל וכבר אמר:

פירוש כא
כא שאין פי' על המן כ"א על הבשר:

פירוש כב
כב וכן פי' שם הח' ז"ל וטעם ויצו, וכבר צוה, וככה וימטר, כי רדת המן היה בתחלה והקדים המאוחר, וטעם לשאול אוכל לנפשם (שם פ' יח) על בשר קברות התאוה,

וזה הוא לערוך השולחן, ומלת הגם לחם הוא הבשר, כמו את קרבני לחמי (במד' כח ב):

פירוש כג
כג ויאמר וכבר אמר:

פירוש כד
כד צ"ל שיעשו ככה תמיד" וכן הוא בפי' הקצר (עיין את כז) והגאונים המה רבינו סעדיה גאון ור' משה הכהן, הם אמרו כי ולא שתו איש עדיו עליו, שכן עשו קודם שצוה השם הורד עדיך מעליך ועתה ציוה אותם שיעשו ככה תמיד, ואין הפי' מן ויאמר וכבר אמר:

פירוש כה
כה פי' אחר שהשיב המאמר שדבר לי השם אז וישמע העם:

פירוש כו
כו עיין אות כב:

פירוש כז
כז עיין אות כד:

פירוש כח
כח בפ' יב:

פירוש כט
כט את במקום מן, כמו, הם יצאו את העיר (ברא' מד ד):

פירוש ל
ל כל מיני תכשיטין:

פירוש לא
לא וכן פי' הרשב"ם:

פירוש לב
לב עתיד תחת עבר:

פירוש לג
לג הידוע:

פירוש לד
לד שפי' באו לאהל משה ולזה כתוב בה"א הידיעה:

פירוש לה
לה כי כדרך שלא רצה ד' שיבנו לו משכן ושתשרה שכינתו בתוכם, כן לא חפץ הקב"ה לדבר עם משה בתוך מחנה ישראל:

פירוש לו
לו וכן דעת רש"י ז"ל:

פירוש לז
לז פי' מה שכתוב פה ומשה יקח את האהל הוא מוקדם, כי זה היה אחר הלוחות השניות:

פירוש לח
לח כ"ה (תנחומא ב אות טו) "כך משה כשעשאו ישראל אותו מעשה נטל את המשכן והלך לו":

פירוש לט
לט ר"ל חמשים יום משהוקם המשכן עד שנסעו הדגלים, כי המשכן הוקם באחד בניסן, והדגלים נסעו בעשרים לחדש איר, כמש"כ ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן (במד' י, יא) וכתיב ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו (למטה מ לו) ואחר הדגלים היה המשכן באמצע הדגלים, וסיפר הכתוב בחמשים יום בין הקמת המשכן ומסע הדגלים שלקחו והרחיקו מן המחנה:

פירוש מ
מ עם הלוחות השניים:

פירוש מא
מא עיין אות לה:

פירוש מב
מב ר"ל היה פלא:

פירוש מג
מג והיו יודעין שהשכינה נגלית על משה:

פירוש מד
מד עיין אות לז:

פירוש מה
מה ודעתם כי לקיחת האהל לא היתה התחדשות עתה בשביל חטא העגל, אלא שהכתוב מספר דרכו של משה שמעת שהסיע בני ישראל מים סוף, ונהיו למחנה קבועה, והוצרך משה לדבר לפעמים עם ד' היה מנהגו לקחת את אוהל שלו המיוחד לדבור עם ד' לשימו מחוץ למחנה:

פירוש מו
מו וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר פ' יד, והנחותי לך ולא להם, לפי שהיה במקום מיוחד נבדל מן המחנה ואינו מצורף אליהם:

פירוש מז
מז והקדים המאוחר:

פירוש מח
מח היינו פ' ראה אתה אומר אלי הכתובה אח"ז:

פירוש מט
מט והם הארבעים יום האמצעים, וכן פי' הח' ז"ל (למטה לד כח) אז אמר משה, ראה אתה אומר אלי:

פירוש נ
נ והעלה עמו על הר סיני:

פירוש נא
נא כמש"כ (למטה לד ו):

פירוש נב
נב פ' כג, והנה במ' יום האמצעים יצא לידי מעשה שראה את אחוריו, ולמעלה לב יב, ולמטה לג כא כתב הח' ז"ל שאז קרן עור פניו:

פירוש נג
נג בפ' כא, ושם כתב, כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישי והלאה:

פירוש נד
נד וחיה אח"כ חמשים וארבע, היינו ארבעים שעמדו במדבר, וי"ד שנה שכבש וחלק, הרי חמשים וארבע:

פירוש נה
נה פי' כל מה שהנער עושה היה יהושע עושה, ועיין רמב"ן מה שביאר בזה:

פירוש נו
נו למטה בפי' הקצר פ' יח:

פירוש נז
נז וכן פי' רע"ס השגח ואל תסתר פניך:

פירוש נח
נח ויהיה הפי' מן ידע כבוד:

פירוש נט

נט ולפי הפי' הזה נצרך לנו לפרש מה שאמר אחריו ואדעך כאשר ידעתני, אכבדך כמו שכבדתני, ואין זה כבוד כלפי השם והמלה "ידעתני" הוא (ירמי' יב ג) ושם אין לפרש כן:

פירוש ס

ס וטעמו, תנה נא השגחתך עלינו:

פירוש סא

סא עיין למעלה לב לד אות רנח:

פירוש סב

סב מתי אמר לו זה:

פירוש סג

סג ר"ל למען אשר מצאתי חן בעיניך, עשה נא, למען מציאותי החן בעיניך:

פירוש סד

סד ובמקח"מ "אמונות צבאות":

פירוש סה

סה הח' ז"ל קורא את המלאכים הקדושים מחשבות השם בעבור כי המלאכים הם נקראות בפי חכמי המחקר שכליים, והם אשר אינימו שוכנים בבתי חומר, וידוע כי השכל הוא החכמה, והחכמה הוא המחשבה, ע"כ קרא לשכליים מחשבות:

פירוש סו

סו ובמקח"מ "הצורות היקרות החקוקות", והנה השם צורה רגיל בלשון הח' ז"ל עיין למעלה כ, א יהל אור אות פא, וזה שאלה הצורות השפלות דומה להצורות העליונות:

פירוש סז

סז ר"ל שהתחתונים מקבלים ההשפעה מן העליונים דרך כלל, ואם יש בהם משיג דעת עליון, יוכל להציל אותם מרעתם, או לקרב טובתם דרך כלל:

פירוש סח

סח ובמקח"מ "והיודע מתיחד עם הידוע":

פירוש סט

סט וכן יאמר למטה בפי' הארוך לד ו "כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע", וכתב ע"ז המוטוט "והוא דבר עמוק מאוד לציירו אף כי לאמרו, והאמת יורה דרכו", והנה האל ית' הוא היודע והוא הדעת והוא הידוע, כלומר שהוא המשכיל והשכל והמושכל, ועיין מורה בפ' סח מהח' הראשון ובפי' הנרבוני שם:

פירוש ע

ע לפי שמתחדש בו הידיעה בידיעתו:

פירוש עא

עא פי' בעבור שאין עצם היודע כעצם הידוע:

פירוש עב

עב בעבור שמשה נתדבק בו והיה בו השכל והמשכיל והמושכל אחד, חדש אותות ומופתים זהו מה שאמר שמעלת משה דבקה עם הכל, וכן יאמר למעלה ג טו, "ע"כ יכול משה להראות אותות ומופתים שלא נבראו בכל הארץ כמוהם בכח השם":

פירוש עג

עג הם מדותיו, וכן פי' רב"ח ע"ד הפשט דרכיך מדותיך, כי דרכי הש"י הם מדותיו, והזכיר המדות מיד רחום וחנון וגו':

פירוש עד

עד לקבל השפעתו מהעליון, עיין אות סו:

פירוש עה

עה ובס' (יסוד מורא שער הראשון) יאמר, והאדם מחויב לתקן עצמו ולהכיר מצות השם שבראהו להבין מעשיו אז ידע בוראו, וככה אמר משה, הודיעני נא את דרכך, ואדעך וגו', ואמר דוד (ד"ה א כח ט) "דע את אלהי אביך, ועבדהו אחר כך":

פירוש עו

עו וכן יאמר (המורה בפ' נד) מהח' הראשון וראה כי עמך הגוי הזה, כלומר אשר אני צריך להנהיגם בפעולות אלך בהם בדרך פעולותיך בהנהגתם, ופי' הרש"ט שם, אשר הרצון בו, כי אף שאני רוצה לדעת דרכיך, והם הפעולות מאתך רצוני לדעת איך תנהיג העולם, בעבור שאדע איך אנהיג עמך הגוי הזה, ואלך בפעולות ההם בדרך פעולותיך בהנהגתם:

פירוש עז

עז והכוונה כאשר יעברו פנים של זעם ואסלח להם חטאתם, אז אניח לך לעשות בקשתך, ויהיה פי' והניחותי לך, אז והניחותי לך אך לא מיד:

פירוש עח

עח ר"ל שמלת הולכים משמע הולכים עמנו, דסיים אל תעלנו מזה, והמקו"ח יגרוס "מה יעשה במלת פני ילכו", ר"ל שהיה ראוי שיאמר פני יסורו, כי ילכו, מורה שילכו עמם:

פירוש עט
עט פי' אני בעצמי אלך:

פירוש פ
פ וכן פי' הרד"ק שם שתלך אתה בעצמך ולא תשלח אחר במקומך, וכן "אם אין פניך הולכים", ואמרו כנוי ההליכה בפנים, כי בהם השמירה וההשגחה כאשר ילך האדם:

פירוש פא
פא פי' לך לבדך:

פירוש פב
פב עיין אות עז:

פירוש פג
פג ופי' רש"י ז"ל שם כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים ממשמשי לפניו:

פירוש פד
פד עיין אות פ:

פירוש פה
פה וכן יאמר למטה פ' כא בשם הגאון עיין אות קנו:

פירוש פו
פו שמחנה ישראל שכנו נגדו:

פירוש פז
פז ומשה השיב אם אין פניך הולכים עם הגוי כולו אל תעלנו, ולכך אמר אל תעלנו בל"ר:

פירוש פח
פח שביקש שמציאות החן יכלול גם העם:

פירוש פט
פט ושרשו "פלה" וענינו הבדלה והפרשה בין דבר לדבר באיזה קנין או מעשה שיהיה הדבר הנבדל מזולתו מרומם לעילוי:

פירוש צ
צ כמש"כ ושר מלכות פרס עומד לנגדי (דניאל י יג) ואם ישראל ינהגו ע"י מלאך מה ההפרש בין ישראל לשאר האומות:

פירוש צא
צא ופי' רש"י שם, ישראל שהוא נבא לד', ומיכאל היה, שנאמר ומיכאל שרכם (דניאל י כא):

פירוש צב
צב והכבוד ששכן בין שני הכרובים לא נסע מתוכם עד שנחרב הבית:

פירוש צג

צג וכן אז"ל (ברכות ז א) שלשה דברים ביקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו וכו', ובקש שלא תשרה שכינה רק על ישראל ונתן לו שנאמר ונפלינו אני ועמך:

פירוש צד

צד כי פ' תרומה ופ' תצוה הכוללת מעשה המשכו נאמרו למשה מיד אחר מ"ת בארבעים יום הראשונים:

פירוש צה

צה ומעשה העגל גרם עכוב לעשיית המשכן כי היו כנזופים למקום, ולא רצה ד' להשרות שכינתו בקרבם:

פירוש צו

צו ונתרצה ד' לבקשת משה:

פירוש צז

צז פ' רק שלשה ימים היה הארון נוסע לפניהם כמש"כ (במד' י לג) לתור להם דרך ולהבטיחם מן הנחשים והעקרבים, אבל בשאר מסעות היה הארון נוסע בתוך המחנות:

פירוש צח

צח ושכינתו תשכון בקרבם:

פירוש צט

צט וכן פי' הח' ז"ל (ברא' יח כא) "שהכל ידע כל חלק על דרך כל ולא על דרך חלק" ועיין ביאורי שם שהשי"ת שהוא הכל, ידע כל הדברים הפרטים ע"י ובאמצעות ידיעות הכללים וזה דרך כל, אבל לא הכללים ע"י ידיעת החלקים כמשפט בני אדם, והנה משה שב כללי, ע"כ אמר השם ידעתיך בשם:

פירוש ק

ק וכן ת"א רבתך בשום:

פירוש קא

קא וסיום הפ' עד עברי, הרי מלת כבודי פי' עצמותי:

פירוש קב

קב ונקוד שם ויקרא בטפחא בשם במרכא:

פירוש קג

קג וזה יורה כי שתי מלות בשם ד' להודיע אלהוהו ולפרסם אמונתו, וכן ויקרא שם בשם ד' (ברא' כא לג) דבק בשם עם השם:

פירוש קד
קד ונקוד ויקרא במרכא, בשם בטפחא ופי' שהשם קרא בשם ד':

פירוש קה
קה ופי' מי הוא ויקרא בשם, הוא ד', שאינה סמוכה אל מלת ד':

פירוש קו
קו עיין אות קא:

פירוש קז
קז עיין אות עט:

פירוש קח
קח בטעם תביר, והיא סמוכה אל מלת וקראתי, לא אל ד', כי הקורא הוא ד':

פירוש קט
קט ושם ג"כ נקוד ויקרא במרכא, בשם בטפחא, ופי' שהשם קרא בשם ד':

פירוש קי
קי כי לא אחון ולא ארחם אלא הראוים לכך, וזה אודיעך במה שאקרא בשם ד' שאפרש לך שמי ותארי:

פירוש קיא
קיא ובספרים שלנו בפתח גדול יְרָאַנִי, וכתב המנחת שי "כתב הראב"ע שהוא קמוץ, ובכל הספרים בפתח", ובא בפתח גדול תחת קמץ קטן (צירי) והראוי יְרֵאַנִי:

פירוש קיב
קיב צ"ל "אמרת אין רואֶני" כי כן הוא במקרא:

פירוש קיג
קיג צ"ל "ישוב ישיבני" כי כן הוא במקרא, והנה יְשִׁיבֶנִי בצירי תחת הבי"ת, וכתב הבא"י, ואפשר לומר שכוונתו קמץ קטן (צירי) או הפתח קרוי קמץ, וכן מצאתי במקומות רבים:

פירוש קיד
קיד לא יוכל האדם שהוא חמרי לראיתו:

פירוש קטו
קטו פי' ואם יראני יחיה לעולם:

פירוש קטז
קטז כי הלשון משמע אם יראני ימות ולא יחיה:

פירוש קיז
קיז ופי' כי לא יראני האדם שהוא מחובר מגוף ונפש, ואפילו החי שהוא המלאך, והוא שאמר וחי, והוכרחו לפרש כן, שא"כ הי"ל ויחיה וכ"ה בדרז"ל, אמר ר' שמעון התימני, האדם כמשמעו, וחי אלו חיות הקדש ומלאכי השרת:

פירוש קיח
קיח וכן פי' המורה בפ' טז מהח' הראשון, צור שם משתתף, הוא שם ההר, והוא שם אבן קשה, והוא שם המקור, ופה פי' ההר, וכשיאמר ונצבת על הצור הוא ראש ההר, ועיין אות קכה:

פירוש קיט
קיט שמשה יתיצב שם:

פירוש קכ
קכ כמש"כ בעבור כבודי:

פירוש קכא
קכא וכן פי' הח' ז"ל למעלה פ' יד בשם הגאון:

פירוש קכב
קכב עיין אות סא:

פירוש קכג
קכג פי' לך לבדך כמו שיפרש:

פירוש קכד
קכד עיין אות פז:

פירוש קכה
קכה עיין אות קיד:

פירוש קכו
קכו פי' כי העין או שאר החושים אינם הם בעצמם מרגישים אלא המקרים, הם הגוונים והתבנית ולא עצם הדבר עיין אות קמו:

פירוש קכז
קכז ביחז' ח ג:

פירוש קכח
קכח ופי' שם הח' ז"ל כטעם הראני נא את כבודך:

פירוש קכט
קכט פי' האור הנברא אשר יקרא כבוד בכל מקום, ועיין מורה בפ' יט ובפ' סד מהח' הראשון ובפי' רש"ט שם:

פירוש קל
קל שא"א לראות בעצמות אורה:

פירוש קלא
קלא והבא"י גורס "מתדבק באחר" פי' מה שהאיר השמש באחר ד"מ הלבנה אין לה אור ומה שמאירה לנו הוא נקרא אחירים, שאין זה אור השמש בעצמו אלא הנשאר ממנו, והרש"נ ירצה לגרוס "התדבק באחד מהם" ועיין קרני אור:

פירוש קלב
קלב וכן פי' הח' ז"ל למעלה לב יב, ועיין למעלה לג י ובביאורי שם:

פירוש קלג
קלג עיין בפי' הח' ז"ל שם בכ"י חוברת ל' נדפס אגרת החכם ר' משה נרבוני שבו הביא כל המאמר הזה בשינוי נוסחאות, ואמרתי בכדי להפיץ אור על פי' הח' ז"ל להביא גם הנוסחאות וקצת הערותיו בביאורי ורשמתי עליהם בר"ת רמ"נ ר' משה נרבוני:

פירוש קלד
קלד ברמ"נ, ובקש מה שבקש:

פירוש קלה
קלה וכן יאמר למעלה פ' כב בפי' הקצר:

פירוש קלו
קלו ברמ"נ, אל מעלתו וחכמתו:

פירוש קלז
קלז ברמ"נ, ורבותינו עליהם השלום אמרו:

פירוש קלח
קלח כ"ה (ברכות ו א) ועיין קרני אור:

פירוש קלט
קלט ברמ"נ, חכמי הדורות:

פירוש קמ
קמ ברמ"נ, עד מאוד:

פירוש קמא
קמא ברמ"נ, הנכבד הנכתב ואינו נקרא ככה:

פירוש קמב
קמב כלומר השם הנכבד **יהוה** ואינו נקרא ככתבו, כי היה ראוי שיקרא **יהוה** שהוא מורה הויה והוא שם העצם:

פירוש קמג
קמג ר"ל עצמימות שמו הוא כבודו:

פירוש קמד

קמד ר"ל כשתחשוב י שהוא עשרה, ואח"כ **יה** שהם טו, הרי כה, ואח"כ **יהו** שהם כא, הרי מו, ואח"כ **יהוה** שהם כו, הרי עב:

פירוש קמה

קמה וכן כתב המורה בפ' סא וסב מהחלק הראשון, שרק השם **יהוה** הוא שם המיוחד לו ית', ולזה נקרא שם המפורש:

פירוש קמו

קמו ר"ל מרובע הראשון הוא **א** עם מרובע האמצעי שהוא **ה**, ונקרא הה"א מרובע האמצעי, כי הה"א הוא האמצעי במספר, כי ט הוא המספר, כמו שביאר הח' ז"ל (למעלה ג טו) ואם תחבר מרובע אלף שהוא **א**, היינו א פעם א' הוא **א**, ומרובע האמצעי **ה**, היינו ה פעם ה הוא **כה**, וכשתחברם יחד עולים במספר **כו** כמספר השם:

פירוש קמז

קמז חוץ מהשמש והירח פי' כשיתחברו יעלו לכ"ו דרכים, שיש חמש חיבורים בהם, המחברת הראשונה **שצמנך** הרי היא על דרך האחד, ומחברת השנית היא על עשרה דרכים כזה **שצ שמ שנ שך צמ צנ צך מנ מך נך**, הרי עשרה דרכים במחברת השני אותיות, ומחברת ג' היא שלשה אותיות יש להם ג"כ עשרה דרכים **שצמ שצנ שצך שמנ שמך שנך צמך צמג צנך מנך** ומחברת הד' מתחברת על חמש דרכים כזה **שצמן שצמך שצנך שמנך צמנך**, הרי חמשה דרכים, בין הכל כ"ו דרכים:

פירוש קמח

קמח ר"ל שהבטוי **יוד הא** עולה כ"ו:

פירוש קמט

קמט שהם **ב ד ו ח**, דהיינו **ב** פעם **ב**, **ד** פעם **ד**, **טז**, **ו** פעם **ו** **לו**, **ח** פעם **ח**, **סד** עולה **קכ**:

פירוש קנ

קנ ר"ל **א** עם **ב** הוא **ג**, ועם **ג** הוא **ו**, ועם **ד** הוא **י** ועם **ה**, **טו**, ועם **ו**, **כא**, ועם **ז**, **כח**, ועם **ח**, **לו**, ועם **ט**, **מה**, ועם **י**, **נה**, ועם **יא**, **סו**, ועם **יב**, **עח**, ועם **יג**, **צא**, ועם **יד**, **קה**, ועם **יה** שהוא חצי השם עולה ג"כ **קכ**:

פירוש קנא

קנא חצי השם הראשון עולה **טו**, והשני עולה **יא**, וכאשר תכפיל אותם **טו** פעם **יא** עולה **קסה**:

פירוש קנב
קנב שהם **א ג ה ז ט**, באמרך **א** פעם **א א**, **ג** פעם **ג ט**, **ה** פעם **ה כה**, **ז** פעם **ז מט**, **ט** פעם **ט פא** עולה ג"כ **קסה**:

פירוש קנג
קנג של השם ר"ל **י** פעם **י** שהוא **ק**:

פירוש קנד
קנד ר"ל **יה** פעם **יה** שהם **רכה**:

פירוש קנה
קנה ישאר **קכה**, היינו **ה** פעם **ה כה**, **ה** פעם **כה קכה**:

פירוש קנו
קנו ר"ל **יה** פעם **יה** שהם **רכה**:

פירוש קנז
קנז ר"ל **יהו** שמספרם **כא**, והמרובע **כא** פעם **כא** עולה **תמא** נשאר **רטז**:

פירוש קנח
קנח והוא המעוקב מן אות **ג** של השם שהוא **ו**, הנה **ו** פעם **ו לו**, **ו** פעם **לו** הרי **רטז**:

פירוש קנט
קנט כי הוא **יתי** מסתפק במציאות עצמו כמ"ש בס' היצירה ולפני אחד מה אתה סופר:

פירוש קס
קס ר"ל ראש הנמצאים:

פירוש קסא
קסא ברמ"נ "וכל חשבון שהוא מהאחדים":

פירוש קסב
קסב ברמ"נ "הנה תמצא האחד שהוא הכל", פי' כל חשבון שהוא מחובר מהאחדים, ד"מ עשרה מאה אלף ורבבה עד אין סוף כולם נקבצים מאחד שהוא הכל:

פירוש קסג
קסג וזהו סוד כל התוארים שאנו מיחסים אליו בתפלות והתהלות, לא שימצאו בו כעין מציאותם בנבראים, אכן יכללו בו כהכלל כל מספר וכל תמונה מספרית בכח האחד:

פירוש קסד
קסד שהוא **יתי** מתגדל ומתקדש:

פירוש קסה
קסה והוא לו פאר, מצד היותו כולל בו כל הענינים והתארים באופן שלם ומעולה:

פירוש קסו
קסו ברמ"נ, האחד האמיתי:

פירוש קסז
קסז וכאשר באר זה רוצה לבאר בו אחור ופנים איך יאמר בו ועשאו בתמונה כוללת במשל האחד, ואמר והנה האחד האמיתי אין לו תמונה:

פירוש קסח
קסח ברמ"נ, כדרך כל:

פירוש קסט
קסט כמשל כל הגידולים הם גדלים מהמים, ע"כ אין למים שום תמונה ומתהפך לכל גוון:

פירוש קע
קע פי' לפי שמאתו יצאו:

פירוש קעא
קעא ונשמר מן הגשמות ואמר והנה הגויות העליונות:

פירוש קעב
קעב ברמ"נ, שהם הכוכבים:

פירוש קעג
קעג אמר זה על מה שאמר השם, פני ילכו:

פירוש קעד
קעד שהיא רוחנית:

פירוש קעה
קעה ברמ"נ, העליון:

פירוש קעו
קעו שהיא בלי ראשית ובלי תכלית ואין לו שום דמיון כלל:

פירוש קעז
קעז יבאר האורך ממעלה למטה, והנה הנקודות הם א' למעלה בעולם העליון וא' למטה בעולם התחתון:

פירוש קעח
קעח ברמ"נ, קרובה:

פירוש קעט
קעט אל הפועל הגדול:

פירוש קפ
קפ בכ"ח חוב' ה' יגרוס ראש הכח, תחת שר הכח, וברמ"נ חסר שר הכח, והיא הנקודה העליונה ושם עוצם הכח והיכולת:

פירוש קפא
קפא והנקודה האחרת המקבלת לראשונה ההפלה היא הנמשלת לסוף הכח:

פירוש קפב
קפב ואחר לבאר האורך ממעלה למטה, נתן טעם למה נמשל האל לפנים, ואמר ותנועת האדם לפנים, כלומר מביט אל צור שממנו חוצב ומשתוקק לעלות למעלה להגיע עד לשר הפנים שהוא תחלת הכח:

פירוש קפג
קפג כמ"ש ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין (יחז' א י) וזאת מעלת האדם:

פירוש קפד
קפד כי כן תנועתו הטבעיית לעלות למעלה בצמיחתו:

פירוש קפה
קפה ברמ"נ, איך תדבקנה הבריות:

פירוש קפו
קפו ברמ"נ חסר, הנקרא אחורים:

פירוש קפז
קפז ר"ל לראות עצם כבודו ית':

פירוש קפח
קפח ברמ"נ, לדעתו:

פירוש קפט
קפט ר"ל בעודו בחיים, והרמ"נ יפרש, ומדרך הכבוד, ר"ל מציאות האל אין כח בנביא לדעתו והוא הפנים, כלומר עצמותו לא יראני האדם וחי:

פירוש קצ
קצ פי' כי הגוף לא יוכל להשיג כ"א הגוף, בעבור כי השגתי עם חמשה הרגשות, ולא יוכלו ההרגשות להשיג השכל, ואין השכל נודע כ"א לשכל אחר כמוהו, וע"כ לא יתכן בחי להדבק בשכל שהוא המלאך כמו שאין העינים יכולים לרחות עצם השמש מפני לט שות אור הגדול כי הגוף לא יכול בהרגשותיו לראות השכל, ואם תדבק הנשמה בשכל ישאר הגוף כמת ולא ירגיש:

פירוש קצא
קצא ברמ"נ, שלא הגיע כן בחייו:

פירוש קצב
קצב בעבור הדבקו בשם:

פירוש קצג
קצג ברמ"נ חסר השם

פירוש קצד
קצד וכן ואדעך בשם, כלומר שהוא ית' יודע אותו ידיעה מסוגלת בו כאדם היודע אחד בשמו המסוגל בו:

פירוש קצה
קצה כי משה ע"י הדבקו בצורות עליונות ידע הכל בדרך כלל אשל השי"ת יודע הפרטים וכל חלק מהם בדרך כל:

פירוש קצו
קצו לפיכך היו הכרובים בצורות אדם, כי הם לא באו אלא להורות על הגוף העליון ועל המושל בו ופועל בכל:

פירוש קצז
קצז ר"ל שכל מעשיהם על מתכונת האמת והשכל ושם ד' נקרא עליהם משאר בני אדם:

פירוש קצח
קצח שלקחו רז"ל למשל על השגת מרע"ה הנרמזות באחוריים:

פירוש קצט
קצט ברמ"נ, בס' שיעור קומה:

פירוש ר
ר ברמ"נ, ברא:

פירוש רא
רא ברמ"נ, מגוף, ובמקח"מ, והנכבד מכל גוף:

פירוש רב
רב פי' הנכבד מהגוף הם הרוחניות והשכלים כולם, והנבזה מהגוף, כלומר הענין אשר הגוף נבזה מחמתו הוא המקרה. כי הגוף נושא המקרים כמו הגוונים והתבנית:

פירוש רג
רג ר"ל כל המציאות מהגלגל העליון עד מרכז הארץ שהוא כלל אחד, ויודע תכונתם ומראיהם ומפשוט החמרים מעל בעלי החומר ומתייחד בצורות, ומשתכל בעלולים מעלה אחר מעלה עד שמשיג העלות, מובטח לו שהוא בן עוה"ב, ונפשו דבקה ביוצרה ויחיה חיי עולם:

פירוש רד
רד שהיו שלמים ומתאחדים בצורות ערבים בדבר:

פירוש רה
רה ר"ל בצלם שכלי, ובדמות הנמצאים בגשם ובתבונה:

פירוש רו
רו חכמי המזלות מצאו בדמיונם מ"ח צורות שהם קבוצת כוכבים בתמונות שונות שעל פיהם יצאו כל השנוים בעולם השפל:

פירוש רז
רז ופי' הח' ז"ל שם דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל וכן עיר ועיר, והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב להם והנה ישראל נחלת השם:

פירוש רח
רח המאמר הזה קשה ההבנה עיין קרני אור:

פירוש רט
רט פי' והעד הנאמן שכן פי' הפסוק בדברים ד יט, מ"ש הכתוב (שם כט כה) "ולא חלק להם":

פירוש רי
רי השבעה כוכבי לכת, וכל המאה ועשרים מחברות כולם מורכבים מהם, עתה יתחיל לבאר כל המחברות:

פירוש ריא
ריא והם במספר אחד שצ"ם חנכ"ל:

פירוש ריב
ריב וחבורם שנים שנים על כ"א אופנים כזה, ש"ץ, ש"מ, ש"ח, ש"נ, ש"כ, ש"ל, צ"מ, נ"ח, צ"נ, צ"כ, צ"ל, מ"ח, מ"נ, מ"כ, מ"ל, ח"נ, ח"כ, ח"ל, נ"כ, נ"ל, כ"ל:

פירוש ריג
ריג וחבורם חמשה כוכבים, ומספרם ג"כ כ"א כזה, שצמח"נ, שצמח"כ, שצמח"ל, שצמנ"כ, שצמנ"ל, שצמכ"ל, שצחנ"כ, שצחנ"ל, שצכח"ל, שצנכ"ל, שמחנ"כ, שמחנ"ל, שמחכ"ל, שמנכ"ל, שחנכ"ל, צמחנ"כ, צמחנ"ל, צמחכ"ל, צמנכ"ל, צחנכ"ל, מחנכ"ל:

פירוש ריד
ריד כי במספר כ"א יש ג' פעמים שבעה:

פירוש רטו
רטו וחבורם שלשה שלשה כוכבים, ומספרם חמשה ושלשים כזה, שצ"מ, שצ"ח, שצ"נ, שצ"כ, שצ"ל, שמ"ח, שמ"נ, שמ"כ, שמ"ל, שח"נ, שח"כ, שח"ל, שנ"כ, שנ"ל, צמ"ח, צמ"נ, צמ"כ, צמ"ל, צח"נ, צח"כ, צח"ל, צנ"כ, צנ"ל, צכ"ל, מח"נ, מח"כ, מח"ל, מנ"כ, מנ"ל, מכ"ל, חנ"כ, חנ"ל, חכ"ל, נכ"ל, כנ"ל:

פירוש רטז
רטז כי במספר ל"ה יש ה' פעמים ז':

פירוש ריז
ריז מחבור ארבעה כוכבים, ומספרם ג"כ ל"ה כזה, שצמ"ח, שצמ"נ, שצמ"כ, שצמ"ל, שצח"נ, שצח"כ, שצח"ל, שצנ"כ, שצנ"ל, שצכ"ל שמח"נ, שמח"כ, שמח"ל, שמנ"כ, שמנ"ל, שמכ"ל, שחנ"כ, שחנ"ל, שחכ"ל, שנכ"ל, צמח"נ, צמח"כ, צמח"ל, צמנ"כ, צמנ"ל, צמכ"ל, צחנ"כ, צחנ"ל, צחכ"ל, צלכ"ל, מחנ"כ, מחנ"ל, מחכ"ל, מנכ"ל, חנכ"ל:

פירוש ריח
ריח מחבור ששה כוכבים והם שבעה במספר כזה, שצמחנ"כ, שצמחכ"ל, שצמחנ"ל, שצמנכ"ל, שצחנכ"ל, שמחנכ"ל, צמחנכ"ל, ס"ה מאה ועשרים מחברות, היינו א וכ"א, וכ"א, ל"ה ול"ה, ושבעה הרי ק"כ, ולפי דעת הקדמונים יבואו שינוים רבים לפי התחברות, עפ"י מיעוטם ועפ"י ריבוים למטה בעולם השפל:

פירוש ריט
ריט ובלשון חכמי המחקר ז' אקלימים:

פירוש רכ
רכ ופי' שם הח' ז"ל, והזכיר כי השבעה גבולות הם נצבים לעולם ולא יתחלף היישוב:

פירוש רכא
רכא וכן פי' שם הח' ז"ל, וטעם קיץ וחורף בעבור היות רוב היישוב בפאת שמאל וקצתו בפאת דרום, וטעם להזכיר זה עם גבולות ארץ, כי בהיות במקום אחד קיץ הוא במקום אחר חורף:

פירוש רכב
רכב השניים העליונים הם השמש והירח, במזל טלה, והוא ראש מזלות האש, שהם טלה אריה קשת:

פירוש רכג
רכג וכמו שיבאר:

פירוש רכד
רכד והנה י"ב פעמים עשרים הם מאתים וארבעים:

פירוש רכה
רכה מזלות העפר הם, שור בתולה גדי:

פירוש רכו
רכו שהם תאומים מאזנים דלי:

פירוש רכז
רכז שהם סרטן עקרב דגים, ד' היסודות בד' רבעי הגלגל, והנה ד' פעמים ר"מ עולים תשע מאות וששים:

פירוש רכח
רכח ופי' הח' ז"ל שם, שלא ישתנו לעולם כי אינם מורכבים מארבע יסודות:

פירוש רכט
רכט וכן פי' הח' ז"ל שם, כי החק לא יפסק, והטעם כי שבתאי יסוב גלגלו פעמים בתשע וחמשים שנה וכי לכל אחד חק עולם:

פירוש רל
רל שהם ז' כוכבי לכת:

פירוש רלא
רלא עיין למעלה כג כו ובבאורי שם:

פירוש רלב
רלב בג' (שבת קנו א):

פירוש רלג
רלג עיין אות רמב:

פירוש רלד
רלד והתוכן הגדול ר' אברהם ב"ר חייא בס' צורת הארץ כתב, כי דבר זה לא נמנה בין החכמות אלא מן הנסיונות המה:

פירוש רלה
רלה בזה אין שום שינוי:

פירוש רלו
רלו וע"ז כתב המוטוט, והנה פקח עיניך וראה יושר לב הח' הראב"ע ז"ל, ותאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז:

פירוש רלז
רלז ופי' הח' וז"ל שם שהשם הנכבד יודע הכללים והפרטים, הכללים הם נפש כל חי לכל הברואים, והפרטים הם כל מין ומין בפני עצמו, או אפילו כל בריה ובריה בפני עצמה כי מעשה ידיו כולם" והנה השגחתו על כולם:

פירוש רלח
רלח כ"א בלב:

פירוש רלט
רלט וקריאת השם לפניו הוא להשכילו שישיג להכיר ולדעת ייחודו ורוממותו והתנשאו על הכל:

פירוש רמ
רמ שטובי אינו כמו עצמותו ית' שהוא הכל, כי כל העולמים בשמים וכארץ איי להם חיות וקיום כ"א ממנו ית', ובכל כמ"ש הח' ז"ל לקמן כי הוא בכל ככתוב כי את השמים ואת הארץ אני מלא, ועם הכל, כדכתיב, אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ד' (ירמיה כג כד) וכתיב אם אסק שמים שם אתה (תה' קלט ח) ולז"א אעביר כל טובי על פניך, כל דייקא (בא"י):

פירוש רמא
רמא לסוך עליך ולחזק כחך בעת ההתאחד וההתדבקות:

פירוש רמב
רמב ברנ"נ, והכף כדמותנו סתר

פירוש רמג
רמג בהתאחזה שם:

פירוש רמד
רמד ה' פעמים "הכל" מובא ג"כ כמה פעמים ברמב"ן:

פירוש רמה
רמה ברמ"נ, וכל תמונת כל, וכן הוא בבא"י:

פירוש רמו
רמו בזה כלו להשלים מדת המנורה ואמתתה בעינים וידים וזולתם, והח' ז"ל כלל בזה סוד דעותיו וסוד כל הפרשה:

פירוש רמז
רמז הוא ראש ההר, כמש"כ ונצבת לי שם על ראש ההר (למטה לד ב):

פירוש רמח
רמח ובא פה בשי"ן ח' סמ"ך, והוא כסוי או עשית מחיצה מבדלת שלא יראה:

פירוש רמט
רמט ופי' שם הח' ז"ל הכפים הם העננים כמו ושכותי כפי עליך:

פירוש רנ
רנ וכן פי' הח' ז"ל שם בשם רס"ג:

פירוש רנא
רנא כף יד, וכן פי' הח' ז"ל בישעי' שם "ולפי דעתי שהכתוב דבר על לשון בני אדם":

פירוש רנב
רנב ושם מערה, ונקראו המערות נקרות, וכן לבוא בנקרת הצורים (ישעי' ב כא) לפי שמנקרים בצורים ועושים שם מערות:

פירוש רנג
רנג והצור היה שם:

פירוש רנד
רנד מפני שאמר ונצבת על הצור גבוה (פ' כא) לכן יאמר בנקרת הצור בצלו:

פירוש רנה
רנה כן השגתו ית' מכסה אותה מלהשיגה:

פירוש רנו
רנו ואז תוכל הנשמה להשיג יותר בדברים האלהיים:

פירוש רנז
רנז מפני ההתבודדות להשגת השלימות:

פירוש רנח
רנח וכן פי' הח' ז"ל בפ' כא (השני) ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו:

פירוש רנט
רנט כ"ה תנחומא א תשא אות לא סד"ע פ"ו:

פירוש רס
רס עיין דעתו (דברים י, א):

פירוש רסא
רסא יפרש דעת הקדמונים:

פירוש רסב
רסב כ"ה סד"ע שם, ביום השביעי אחר עשרת הדברות עלה משה להר וכו', בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות:

פירוש רסג
רסג ושם עלה בי"ח בתמוז ובקש רחמים על ישראל וכו':

פירוש רסד
רסד ושם ירד בעשרים ושמונה באב ופסל שני לוחות וכו' ועלה בעשרים ותשעה באב, ונשנית לו תורה פעם שניה וכו' ירד בי' בתשרי והוא היה יום הכפורים וכו':

פירוש רסה
רסה מפני שהם כדוריים וכ"ז בכח המחשבות:

פירוש רסו
רסו כי אין לו שום דמיון כלל:

פירוש רסז
רסז לפי שהוא ית' בלי תכלית:

פירוש רסח
רסח שהן כדמיון ראשית:

פירוש רסט
רסט שאין לו ג"כ אחרית:

פירוש רע
רע ובמקח"מ "יש לו ראשית בעבור הדבקו אל השם":

פירוש רעא
רעא הפנים הם הנראים כי מלת יֵרָאו שב אל מלת פני:

פירוש רעב
רעב שב הפועל יֵרָאו על הזכרים כמש"כ יראה כל זכורך (למטה לד כג):

פירוש רעג
רעג ועיין למטה אות קסו שהביא הפי' הזה בשם הגאון:

פירוש רעד
רעד בלשון בני אדם עיני ד', פני ד', וכן אמר וראית את אחורי:

פירוש רעה
רעה כמו הגוונים והתבניות עיין אות קסא:

פירוש רעו
רעו והשגת משה היתה בלי השתמשות כח המדמה:

פירוש רעז
רעז ובמקח"מ "שלא ע"י שליח":

פירוש רעח
רעח וכן כתב המורה בפ' לז מהח' הראשון כי מה שאמר ודבר ד' אל משה פנים אל פנים, כלומר מציאות במציאות מבלתי אמצעי כמו שנאמר לכה נתראה פנים (מ"ב יד ח) כי שמיעות הקול מבלתי אמצעות מלאך יכונה עליו פנים בפנים:

פירוש רעט
רעט והמשיג הצורות מתאחד בהם:

פירוש רפ
רפ כי האדם מורכב מגוף ונפש, והגוף העכור מעכבו מראות באור החיים הנצחיים:

פירוש רפא
רפא עיין אות קיד:

פרק לד

פירוש א
א ופי' הח' ז"ל שם, כי כן דרך הלשון:

פירוש ב
ב כי במ' ימים הראשונים נצטוה על מלאכת המשכן והארון ומדתו, ע"כ צוה לו שגם השניים יהיו כמדת הראשונים שיסבול אותם הארון:

פירוש ג
ג עיין בפי' הקצר למעלה לג כב יהל אור אות קלה:

פירוש ד
ד עיין שם אות קלג:

פירוש ה
ה ומבוארים למטה בפי' הקצר:

פירוש ו
ו ע"כ השניים נכבדים מהראשונים לדעת הגאון:

פירוש ז
ז כמש"כ למעלה לב טז:

פירוש ח
ח שאמר לו שיפסול מעצמו, ודחה אותו הח' ז"ל שלדעתו הראשונים יותר מובנים שהם מעשה אלהים והב' מעשה משה:

פירוש ט
ט שיהיו כראשונים במין מאבנים, ובמדה כמדת הראשונים:

פירוש י
י וכן פי' רש"י ז"ל (דבר' י א), וכן פי' שם הרמב"ן, וטעם ועשית לך ארון עץ שתשים הלוחות בתוכו בעת שתרד:

פירוש יא
יא שהוא מורכב מהעליונים ומהתחתונים, נשמתו מהעליונים, וגופו חמרו מהתחתונים:

פירוש יב
יב בי"ז בתמוז שהוא יום חול:

פירוש יג
יג וכמו שפי' למעלה לג כא:

פירוש יד
יד הפי' מן עתק היא לשון סרה, כמו ויעתק משם ההרה (ברא' יב ח) ופי' דברים שנעתק מפיו ואין ראוי לו, ועיין בפי' רש"י ז"ל וש"א ב ג) ובפי' הגר"א שם:

פירוש טו
טו צ"ל כהראשונים:

פירוש טז
טז בפ' יתרו:

פירוש יז
יז דעת הח' ז"ל כי הכתובות בפ' יתרו נכתבו בלוחות הראשונות, והכתובות בפ' ואתחנן נכתבו בשניות עיין למטה לד כח אות רעד:

פירוש יח
יח כן הוא דעת חז"ל, ולא כן דעתו בדברים י, א, ועיין בפי' הקצר למעלה לג כב אות קלב ובבאורי שם:

פירוש יט
יט כמש"כ למעלה כד ט:

פירוש כ
כ קודם מעמד הר סיני כמש"כ למעלה יט כד) אבל בלוחות השניות היה הצווי, ואיש לא יעלה עמך:

פירוש כא
כא וכן פי' הרמב"ן, גם בתחתית ההר מקום מעמד ישראל בראשונה:

פירוש כב
כב קודם מ"ת:

פירוש כג
כג פי' אחרי אמרו מקודם ויפסול שני לוחות אבנים, ואח"כ כשחזר ואמר ויקח בידו שני לוחות אבנים, היה די בשיאמר ויקח בידו שני הלוחות, וידעינן שזה המה הלוחות אבנים שהזכירם בתחלה, אלא מנהג הלשון לדבר ככה והוא דרך צחות:

פירוש כד
כד בבמדבר ח יט, נזכר חמש פעמים בני ישראל:

פירוש כה
כה למעלה פ' ב:

פירוש כו
כו הענן עמד אצל משה:

פירוש כז
כז כמ"ש ויעבור ד' וגו':

פירוש כח
כח כי כמו שההר גבוה ועליון על האדמה, כך משה נכבד מכל הגופות, וטעם ונצבת לי שם על ראש ההר, להיות נצב על העליונים והנכבדים, והם הגויות הנכבדות וצורותיהן, והשרה ד' שכינתו עליו:

פירוש כט
כט וכן הוא דעת בעל הטעמים שהעמיד תיבת בשם בטעם מפסיק, וכאילו כתוב ויקרא ד' בשם:

פירוש ל
ל בשמותיו המורים על פעולותיו, והנה השם קרא לפני משה את השם הנכבד ההוא לקיים מה שיעדו וקראתי בשם ד' לפניך (פ יט) והוא מודיע דרכיו למשה עבדו ומלמדו האיך יקרא:

פירוש לא
לא ופי' ויתיצב משה עם האל ית' כמו שאמר לו, ונצבת לי שם:

פירוש לב
לב עיין אות כג:

פירוש לג
לג בבמדבר ח יט:

פירוש לד
לד עיין בפי' הקצר למעלה לג יב ובביאורי שם:

פירוש לה
לה לציירו, ואף כי לאמרו, והאמת יורה דרכו:

פירוש לו
לו פי' להודיע מי הוא הקורא:

פירוש לז
לז מדוע לא דיבק בעל הטעמים מלת ד' עם ויקרא:

פירוש לח
לח והם דבוקים:

פירוש לט

לט צ"ל "ככה כתוב" ר"ל כן כתב בעל הטעמים שד' דבוקים הם כמו אברהם אברהם, וכן פי' בעל בא"י:

פירוש מ

מ ושניהם במספר הי"ג:

פירוש מא

מא וכן הביא בשם הגאון בפי' הקצר עיין (למטה אות קיא וקיב:

פירוש מב

מב והח' ז"ל ישיג ע"ז ויאמר, א"כ אינו מדה, כי הוא שם העצם, עיין בפי' הקצר למטה אות קיז:

פירוש מג

מג ולמטה בפי' הקצר עיין (אות קיא) יחשוב הראשון שהוא אדון:

פירוש מד

מד שאינו כתוב באל"ף דל"ת שיורה על אדנותו:

פירוש מה

מה המדבר ידבר דרך כבוד אדני בל"ר:

פירוש מו

מו וכ"ה דעת רז"ל (עירובין כב א, ב"ק נ רע"ב) שהוקשה ליה למשה מה שלא אמר ארך אף, אמר לו הקב"ה לצדיקים ולרשעים, והנה הם שני מדות:

פירוש מז

מז כי ד לא ישתנה מפני שינוי האדם, וכן יאמר למטה בפי' הקצר עיין אות קכ:

פירוש מח

מח לצדיקים אין לו מה להאריך:

פירוש מט

מט על דעת הגאון ועל דעת רבינו נסים:

פירוש נ

נ והכוונה שאינו מיותר על העון לגמרי, אלא נפרע ממנו מעט מעט:

פירוש נא

נא פי' לרשעים, מענין וילך שובב בדרך לבו (ישעי' נז יז):

פירוש נב

נב (בנחום א, ב ג) כתוב "נוקם ד' לצריו ונוטר הוא לאויביו, ד' ארך אפים וגדל כח ונקה לא ינקה", פי' לצרים לא ינקה, אעפ"י שיאריך להם, אבל לשבים מנקה:

פירוש נג
נג וכן הוא בדרז"ל (יומא פו א), וכן ת"א ויוב"ע, סלח לדתיבין לאוריתא, לא ינקה, ולדלא תיבין לא מזכי ועיין נל"ג מה שהעיר ע"ז:

פירוש נד
נד כי מאחר שהוא פוקד רע לרשעים, פוקד טוב לטובים:

פירוש נה
נה עתה יבאר הח' ז"ל לבל תקשה מאחר שמלת ד' הוא שם העצם ואינה מדה, מדוע הכניסוהו וחשבוהו במספר י"ג מדות, ע"ז השיב הח' ז"ל, כי בגדי כהונה המה רק שבעה:

פירוש נו
נו וחשבו שמונה בגדי כהונה:

פירוש נז
נז וכן פי' שם הח' ז"ל, והכתוב כתב על הרוב:

פירוש נח
נח ועיין בפי' הח' ז"ל ברא' מו כג ובבאורי שם:

פירוש נט
נט ואינו מדה כלל:

פירוש ס
ס למעלה ג טו:

פירוש סא
סא פי' שיורה על ההויה, כי הכל הוה בדברו, ובכחו, והוא הבורא הכל והמוציא לפועל את אשר ברא בכח לעשות בעתו, ולפי"ז בהיות זה השם שם מדה הוא רמז אל הכח הבא מהשם ית':

פירוש סב
סב והנה ד' ד' שתי מדות, וכן הוא דעת ר"ת (תוס' ר"ה יז ב ד"ה שלש עשרה) דשני שמות הראשונים הם שתי מדות:

פירוש סג
סג כי הנשיאות אינו שוה בעון ופשע וחטאה, אבל בכל אחד ענין מיוחד לו, לכך יקרא כל אחד מדה בפני עצמה:

פירוש סד
סד גם הוא מדה:

פירוש סה
סה תקיף ויכול על כל:

פירוש סו
סו שהוא אוהב אותם ומרחם עליהם לשמרם מההפסדים בתכלית מה שאפשר:

פירוש סז
סז וכן פי' הח' ז"ל (תה' קמה ח) חנון להושיע המשוע אליו, ורחום לשמור עבדו שלא יכשל:

פירוש סח
סח אינו ממהר ליפרע מעושה הרע אולי ישוב אליו וירחמהו:

פירוש סט
סט החסד הוא הטובה הבא מגדול לקטן ממנו:

פירוש ע
ע האמת הוא לקיים דברו, ולשלם שכר טוב לעושי רצונו:

פירוש עא
עא שומר וזוכר חסדו:

פירוש עב
עב הח' ז"ל יפרש באיזה אופן הוא הנשיאות עון, כי יש שהוא לשבח ויש שהוא לגנאי:

פירוש עג
עג ויאמר השם איש על הגדול החשוב והמצוין:

פירוש עד
עד כן הוא הגי' בכל הספרים ואין לו שום פי' וט"ס הוא וצ"ל "מהיות בעולה" וכן מתורגם שם "ארי סבית מלמהוי מְבַעֲלָה לְגָבַר" וכן הוא הגי' בבאר יצחק:

פירוש עה
עה ויהיה הפי' מן איש בעל לאשה:

פירוש עו
עו במובן ההזדווגות:

פירוש עז
עז ופי' לשון כניסה, כי למלה אחת יש הוראות שונות, עתה יפרש נשיאות עון:

פירוש עח
עח פי' נשא המחובר אל עון, חטא, ופשע, אם הוא דבק אצל החוטא ענינו סבל עונש על העון, כמו ונשא עונו (ויקרא ה א) כל עוד שהחוטא נושא העון הוא בלתי מכופר:

פירוש עט
עט ר"ל ישא העונש שיבא עליו, כמו ונשא חטאו (שם כד טו) נשא עונש בעבור חטאו:

פירוש פ
פ ר"ל העון או העונש:

פירוש פא
פא ואם הוא דבק אל מי שחטא לו, ענינו כפרת חטא, וסליחת הפשע היא נשיאתו ונטילתו מעל האדם, וכן שא נא לפשע (ברא' נ יז):

פירוש פב
פב כי אי אפשר לומר מה שאמר פרעה למשה שא נא חטאתי, יהיה פי' שיוסר החטא מעל פרעה ויבוא העונש על משה, כי משה צדיק היה:

פירוש פג
פג כי הוא החוטא ועליו לנשוא ולסבול העונש:

פירוש פד
פד לשון הפ' בישעי' לג כד "העם היושב בה נשא עון" פי' ד' נשא עונם וכפר להם, והנה הוא שבח לנשוא העון, וגי' המוטוט "לשבח לנושא ולנישא" כלומר למכפר ולמכופר:

פירוש פה
פה ר"ל שיש נושא העון אחד שהוא רשע הסובל העונש, כי עון מצאנו שבא על החטא ועל העונש:

פירוש פו
פו מוסב לנושא העון שהוא לגנאי:

פירוש פז
פז כי העונש יוסר מעל האשה ויבא עליו:

פירוש פח
פח וכן אז"ל פשעים אלו המרדים:

פירוש פט
פט והוא היציאה במרד והסרת הכנעה מעליו:

פירוש צ
צ עון משרש עוה מעשה מעוות יקרא עון והוא במזיד:

פירוש צא
צא וכן וכעבות העגלה חטאה (ישעי' ה יח) ופי' הרד"ק, שם כמו חטאת, וה"א חטאה תחת תי"ו חטאת:

פירוש צב
צב בכתוב שם "בממלכה החטאה":

פירוש צג
צג לממלכה:

פירוש צד
צד שעושה מעשה או חושב מחשבה בלתי נכונה:

פירוש צה
צה ר"ל בפעולות שיפעול האדם בין שיהיו מהמעשיות ובין שיהיו מהלשון:

פירוש צו
צו בבמדבר יד יח, שאמר משה בתפלתו, ד' רחום וחנון וגו' הזכיר שם העצם:

פירוש צז
צז פי' המדות שזכר שם ארך אפים וגו' חוזרות על מלת ד':

פירוש צח
צח פי' שהוא תואר ומורה גם על השחתה, כמו, הנה יד ד' הויה (למעלה ט ג):

פירוש צט
צט כמש"כ שם אכנו בדבר (במד' יד יב) שרצה להשמידם:

פירוש ק
ק כן לא הזכיר שם מלת אֵל:

פירוש קא
קא כי הוא מדת הדין ויחייבם לדין:

פירוש קב
קב ואין צריך להזכיר המדה הזאת שירחם עליהם לאמר שעשו מבלי דעת וחטאו בפתיות:

פירוש קג
קג כטעם ושמעתי כי חנון אני (למעלה כב כו):

פירוש קד
קד וביקש שיאריך אפו לפושעים:

פירוש קה
קה כי הכל צריכים לחסד ולזה לא חשש אם הזכירו:

פירוש קו
קו כי על פי מדתו יהיו חייבים מיד, א"כ תהיה המדה הזאת כנגדם:

פירוש קז
קז לפי שהחטא נאמר על השוגג. ואין ארך אפים בשוגגים:

פירוש קח
קח כי הפשע הוא המרד:

פירוש קט
קט בין שם הראשון לשני:

פירוש קי
קי וכן פי' הח' ז"ל (למעלה יח ג) בשם הגאון, ועיין (למעלה יז טו, יהל אור אות קג):

פירוש קיא
קיא ולמעלה ועיין אות מג) יחשוב השנית שהוא אדון:

פירוש קיב
קיב ויורה על עצמותו:

פירוש קיג
קיג השלישית "אל" הוא מדת רחמים כדעת רש"י ז"ל, והרביעית רחום:

פירוש קיד
קיד ויחשוב השם הראשון והשני במספר:

פירוש קטו
קטו וכן יאמר למעלה עיין אות מד:

פירוש קטז
קטז כי טעם שם אדון, כעיני עבדים אל יד אדוניהם (תה' קכג ב) וכן יאמר בפי' הארוך "רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד" כי כשמדברים עם איש נכבד אזי דרך כבוד יאמר אֲדוֹנִי:

פירוש קיז
קיז כי הוא שם העצם:

פירוש קיח
קיח ואין להפסיקם:

פירוש קיט
קיט והוא דעת רבינו נסים עיין קרני אור (למעלה הערה יב):

פירוש קכ
קכ וכן יאמר בפי' הארוך עיין למעלה אות מז:

פירוש קכא
קכא ג"כ בל"ר:

פירוש קכב
קכב כ"ה בתוס' ר"ה יז ב ד"ה "שלש עשרה מדות", עיין קרני אור למעלה הערה יב:

פירוש קכג
קכג עיין למעלה ג טו אות קפד:

פירוש קכד
קכד פי' שהוא שם תאר:

פירוש קכה
קכה עיין למעלה ג טו אות קצג והנה יהיה הראשון שם העצם, והשנית שם התואר והיא בחשבון ובו מתחיל:

פירוש קכו
קכו והשנית אֵל הוא ג"כ מדת רחמים, עיין אות קיג, והשלישית רחום:

פירוש קכז
קכז כי הנשיאות אינו שוה בעון ופשע וחטאה. אבל בכל אחד ענין מיוחד לו, לכך יקרא כל אחד מדה בפני עצמה:

פירוש קכח
קכח וקרוב לזה פי' הרמב"ם בס' פאר הדור סי' צ, אך שם חשב ונקה לשתים, ודעת הח' ז"ל שינקה לא ינקה מדה אחת היא ויהיה פוקד עון המדה הי"ג:

פירוש קכט
קכט בתפלתו על דבר המרגלים (במד' יד יח) הזכיר רק שש, א) ארך אפים, ב) ורב חסד, ג) נושא עון, ד) נושא פשע, ה) ונקה לא ינקה, ו) פקד עון אבות וגו':
(*קכט) פי' "כמי שחל ענו פניך מקדם" נוסחאות שלנו "כהודעת לענו מקדם" וכן נכון יותר:

פירוש קל
קל פי' השם הוא הקורא המודיע דרכיו למשה עבדו ומלמדו האיך יקרא:

פירוש קלא
קלא בין שם הראשון לשני:

פירוש קלב
קלב ושם אֵל הוא שם נגזר מהיכולת, וכן פי' בפי' הארוך "ואל כמו תקיף":

פירוש קלג
קלג ענין כח ועצמה:

פירוש קלד
קלד וכן פי' הח' ז"ל שם, מלת רחמים בכל המקרא מהבנין הכבד, וארחמך מבנין הקל, ואיננו פועל יוצא, על דרך בני יצאוני (ירמיה י, כ) יצאו ממני, חזקתני (דניאל י יט) חזקת ממני, וזה אבקש רחמים ממך:

פירוש קלה
קלה לשני, כמש"כ, ורחמתי את אשר ארחם (למעלה לג יט):

פירוש קלו
קלו ולא יתואר בשם זה זולתי השם הנכבד:

פירוש קלז
קלז וע"ז שייך רחום:

פירוש קלח
קלח ויחונן כל צועק כי אין לו חונן זולתו:

פירוש קלט
קלט וכן בארך אפים יפתה קצין (משלי כה טו) שפי' בהארכת האף והכעס יפותה השליט:

פירוש קמ
קמ יתאר גדול האיכות והמעלה:

פירוש קמא
קמא והפי' מרב חסד שהשם יעשה עמו חסד גדול:

פירוש קמב
קמב החסד לא ישקיף על זכות או הבטחה, וגם לא ישקיף על מציאות חן ורחמים רק יעשה מתוך חסדו:

פירוש קמג
קמג עיין ברא' כד מט בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם:

פירוש קמד
קמד שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו לאלף דור (דבר' ז ט):

פירוש קמה
קמה וענינו כפרת חטא:

פירוש קמו
קמו דבוק אל החוטא:

פירוש קמז
קמז עיין אות פט:

פירוש קמח
קמח ופי' רש"י ז"ל שם, ולא ישגה, וכן מתורגם שם וְלָא מַשגָן:

פירוש קמט
קמט פי' אלו השלשה מדות נושא עון, ופשע, וחטאה, כנגד השנים, שהם ונקה לא ינקה, פקד עון אבות וגו', פי' שהשם נושא עון ופשע וחטאה, אבל אינו סולח אותם לגמרי, אלא נושא שישא את החטא מזמן לזמן, ואינו נפרע מן החוטא בפעם אחת, כי אם פוקד עונו להפרע ממנו בצדק ובמשפט:

פירוש קנ
קנ כ"ה בדחז"ל (יומא פו א) שהבדילו המדה הזאת ואמרו ונקה לשבים, לא ינקה לשאינם שבים:

פירוש קנא
קנא והיא מדה אחת:

פירוש קנב
קנב וכן אז"ל (ב"ק נ סע"א) "האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו":

פירוש קנג
קנג ויענשו הבנים בעונש אביהם:

פירוש קנד
קנד למעלה כ ה:

פירוש קנה
קנה וכן פי' הח' ז"ל שם, כי יחזקאל פי', אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו:

פירוש קנו
קנו והפסוק דבר על הרוב:

פירוש קנז
קנז ופי' לפעמים:

פירוש קנח
קנח כי עמדו במקום אחד שנים הרבה כגון בקדש, וכן כתוב ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם (דבר' א מו) ופי' רש"י ז"ל שם שישבו בקדש י"ט שנה, והנה באמרו מלת יש על המעט, הכתוב דבר על הרוב:

פירוש קנט
קנט וכן כתב רב"ח ז"ל "וחס ושלום להאמין דבר ריקי מוח שהביא הראב"ע אותם שפירשו כדי שלא יאריך עוד לומר על חמשים, כי לא הוה מפסיק דבר השי"ת, וחלילה מזה, והנה למלך בו"ד אין עושין כן כאשר השיג הוא עליהם ז"ל" ועיין קרני אור:

פירוש קס
קס והוא לתוספת הכנעה:

פירוש קסא
קסא למעלה כ"ה פוקד עון אבות על שלשים ועל רבעים:

פירוש קסב
קסב ואיך יחזיר השם מדבורו שדבר בעשרת הדברות נגד כל קהל ישראל:

פירוש קסג
קסג צ"ל "לשונאי" פי' כי ביתרו ובואתחנן כתוב על שלשים ועל רבעים לשונאי, וכאן לא הזכיר לשונאי, כי ונקה לא ינקה האמור מקודם הוא במקום לשונאי עיין אות קנג:

פירוש קסד
קסד כי שרשו "קדד":

פירוש קסה
קסה וההשתחויה היתה מקודם:

פירוש קסו
קסו ושרשו "תמם" מהכפולים, וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש קסז
קסז על משקל **ויתמו** ושרשו "תמם":

פירוש קסח
קסח שאומרים כי שרשו"קוד" כי לא נמצא בשרשים שרש "קוד" רק שרשו "קדד", וכן יתמו שרשו "תמם":

פירוש קסט
קסט ושרשו "דמם" ולא "דום":

פירוש קע
קע וכן פי' הח' ז"ל (ברא' מג כח):

פירוש קעא
קעא שפי' שם שבכל מקום שתהיו יראה כבודי שם, וכן ביקש פה כאשר יסעו ובכל מקום שיהיו שם, יהיה כבוד השם:

פירוש קעב
קעב ושם פי' הח' ז"ל כן מדעת עצמו, ולמעלה יג יז פי' כן בשם ר' משה:

פירוש קעג
קעג ונעשיתי חולה:

פירוש קעד
קעד ופי' כפשוטו מלשון דהא, התפלל לפניו שילך בקרבם בעבור שהם עם קשה עורף, וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן והרדי"א:

פירוש קעה
קעה שפי' עזרי ילך לפניך:

פירוש קעו
קעו עיין אות קעב:

פירוש קעז
קעז וכל זה מדרך ענוה הכליל גם את עצמו:

פירוש קעח
קעח אעפ"י שלא היה עמם:

פירוש קעט
קעט יבקש סליחה לעתיד:

פירוש קפ
קפ עיין אות קח:

פירוש קפא
קפא ופי' תנחל אותנו שנהיה נחלתך ותשרה שכינתך עלינו:

פירוש קפב
קפב שפי' אשר ינחלו את הארץ לכם, וכן פי' הח' ז"ל שם "ינחלו פועל יוצא לשנים פעולים, וכן ונחלתנו, על דעת מדקדקים":

פירוש קפג
קפג כאן בסמוך:

פירוש קפד
קפד עד סוף הפרשה:

פירוש קפה
קפה שקבלתי תפלתך ושאלך עמכם ואסלח לכם ואנחילכם את הארץ:

פירוש קפו
קפו וכן פי' הרשב"ם:

פירוש קפז
קפז עיין בפי' הקצר למטה פ לג ובביאורי שם:

פירוש קפח
קפח "יפרש ובכל הגוים":

פירוש קפט
קפט ובשאר ארצות:

פירוש קצ
קצ והוא קיום ההבטחה אשר לא תופר:

פירוש קצא
קצא מתאים לפי' הגאון ביתר ביאור:

פירוש קצב
קצב וכן פי' הרדי"א שלא היה זה אזהרה לישראל שישמרו המצות האלה אלא צווי למשה בפרט שישמור ויזכור מה שיצוה אותו בעת ההיא כדי לכתוב אותם המצות שיזהיר עליהם עתה:

פירוש קצג
קצג עיין בפי' הח' ז"ל שם ולמטה בפי' הקצר:

פירוש קצד
קצד ר"ל פרשת הנני גרש מפניך:

פירוש קצה
קצה שאמר להם קודם מעשה העגל והבטיחם להכחיד אותם הגוים, והזהירם על ע"ז, וכאן ג"כ אחר ששמע תפלת משה וכיפר להם על מעשה העגל ולתת לו לוחות שניות ציום ג"כ על ע"ז, וא"ל הנני גרש וגו':

פירוש קצו
קצו וכן דומה היא הפרשה עם הפרשה שהיא למעלה מפרשת הנה אנכי שולח מלאך ששם פי' כל המועדים, וכן חזר פה עוד הפעם לפרש אותם:

פירוש קצז
קצז כי היה צ"ל אגרש, מכ"ז הוא פועל יוצא, ולא נמצא בקל בהוראה זו כ"א פעם אחת במקרא:

פירוש קצח
קצח בבינוני פעול, ורק בל"נ לאשה אשר שלחה בעלה מביתו בספר כריתות:

פירוש קצט
קצט עיין רמב"ן:

פירוש ר
ר עיין בפי' הח' ז"ל ברא' כ יז, ולמעלה טו פז ובבאורי שם:

פירוש רא
רא בבראשית כ יז, כי "וילדו" שב אל אשת אבימלך ואמהותיו לא אל אבימלך:

פירוש רב
רב עיין אות קצז:

פירוש רג
רג והיא דומה לכאן:

פירוש רד
רד שם מין עץ מיוחד לע"ז, והתיחד השם הזה למין פסל אלהות של עמי כנען:

פירוש רה
רה וענין הקנאה הוא הקצף על החולק כבוד היה נבלתי ראוי ומונע אותה מן הראוי להם:

פירוש רו
רו שאם תהיה עמו בברית תטעה באל אחר:

פירוש רז
רז ודומה לכאן:

פירוש רח
רח וכאן יבאר הטעם:

פירוש רט
רט עיין יחז' כג כ, וברד"ק שם:

פירוש רי
רי למעלה כג לב יאמר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית, וכן פה יפרש הטעם פן תכרות וגו', וזנו ולקחת וגו' והזנו וגו', ויקשה הח' ז"ל אחר שיאמר לאלהיהם, והם אלהי הגוים שהיא כוללת איזה אלוה שיהיה, למה חזר ופרט מסכה, ויתרץ בעבור שעשו עגל מסכה:

פירוש ריא
ריא שהיה מסכה:

פירוש ריב
ריב למעלה כג טו:

פירוש ריג
ריג ולזה צריך לשמור חג המצות:

פירוש ריד
ריד לפי שהיא היתה ג"כ לזכר היציאה והנס מההצלה שנעשה לבכורות ישראל:

פירוש רטו
רטו בעבור שהזכיר חג הקציר זכר בו מצות הקציר:

פירוש רטז
רטז בויקרא יט ט, ועיין פי' הח' ז"ל ויקרא כג יז:

פירוש ריז
ריז שהזכיר עם חג המצות ששניהם לזכר:

פירוש ריח
ריח ע"כ הסמיכם:

פירוש ריט
ריט מקנה הוא שת"ז לקנין בקר וצאן, ומקנה רב (במד' לב א) ופה הוא בל"נ באמרו

תזכר, כי התי"ו ל"נ:

פירוש רכ
רכ והיא לזכר היציאה:

פירוש רכא
רכא עיין אות ריט:

פירוש רכב
רכב שפעמים הם בל"ז ופעמים בל"נ, ועיין בפי' הח' ז"ל ברא' מט כ ובביאורי שם:

פירוש רכג
רכג ויהיה פי' תזכר ר"ל יוקח זכר ממנה, ואיזה זכר פטר שור ושה בכור שהוא שור

או שה תזכר:

פירוש רכד
רכד למעלה יג יג:

פירוש רכה
רכה וכן הרדי"א בשם הח' ז"ל, מפי' הקצר:

פירוש רכו
רכו למעלה כג מפסוק יב:

פירוש רכז
רכז עיין אות קצה:

פירוש רכח
רכח למעלה יג יב:

פירוש רכט
רכט ועכ"ז לא ידחו את השבת:

פירוש רל
רל כן הוכיח ענן מן הכתוב כי משכב האשה נקראת חרישה (ס' המצות לענן הנשיא

הוצ' הרה"ח ד"ר א"א הרכבי צד 4:

פירוש רלא
רלא וכן יאמר הח' ז"ל בהקדמתו השניה לפי' על התורה, הבאתי בביאורי להקדמתו

של הח' ז"ל בדרך הב' הערה 37, ועיין למעלה כב כח בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם:

פירוש רלב
רלב כמו שהזכיר (למעלה כג יא) והשביעית תשמטנה ונטשתה:

פירוש רלג
רלג מעל"ע שלם:

פירוש רלד
רלד והנה וביום השביעי תשבות הכתוב כאן, פי' יום השביעי כפשוטו שעור תנועת הגלגל בכ"ד שעות, וכן נכללת במלת וביום השביעי תשבות, כי יום השמש השלם הוא שס"ה ימים ורביע יום בקירוב, והנה בכח מלת וביום השביעי תשבות תכנוס שביתות שנת השמיטה:

פירוש רלה
רלה פי' שירד עליה גשם ביום שבת:

פירוש רלו
רלו ולא תהיה האפשרות לזרוע אותה:

פירוש רלז
רלז פי' אם לא יאסף בעת הגשם ישחת:

פירוש רלח
רלח בכאן ולמעלה כג טז:

פירוש רלט
רלט שם למעלה כג טז:

פירוש רמ
רמ וטעמם אחד כי תקופת השנה מתדבקת, וסוף השנה העברה הוא תחלת שנה האחרת:

פירוש רמא
רמא שהוא תשרי תחלת שנה האחרת:

פירוש רמב
רמב הח' ז"ל יוכיח כי לטעם אמיתי תקנוהו חכמים כי לעולם תכנס השמש במזל מאזנים סמוך ליום העשור, ושלא יוכל בשום זמן להתאחר עד צאת סוכות:

פירוש רמג
רמג ושרשו קוף, והוא מענין כי הקיפו ימי המשתה (איוב א ה) ויקף וקוף בענין אחד והוא ענין סבוב, ואמר תקופות השנה על תקופת השמש שישוב בסוף השנה לתקופתו (ן' מלך):

פירוש רמד
רמד תקופת שמואל שס"ה ימים ורביע יום בלי תוספת ומגרעת, ולחשבונו תמצא יתרון מי"ט שנים של חמה לנגד י"ט שנים שהוא מחזור לבנה שעה אחת ותפ"ה חלקים:

פירוש רמה
רמה ותקופת רב אדא שס"ה ימים ה' שעות תתקצ"ז חלקים מחלקי תתר"ף בשעה, ועוד מ"ח רגעים מע"ו בחלק (כי כל חלק מתתר"ף בשעה נתחלק לע"ב רגעים):

פירוש רמו
רמו וכן יאמר הח' ז"ל בס' העבור, ולפי תקופת רב אדא כאשר הראיתיך בשער הראשון תהיה התקופה ביום הראשון של חג המצות, וזאת התקופה היא כנגד גלגלה, גם היא צריכה שני תקונים עיי"ש:

פירוש רמז
רמז ר"ל במתינות:

פירוש רמח
רמח ר"ל במהירות:

פירוש רמט
רמט היא הנקודה המדומה בד' חלקי הגלגל שבכל אחת מהן תחול השמש בד' חלקי השנה, ומראה הנקודה אלינו מכח התנועה ישתנה שנוי גדול:

פירוש רנ
רנ הוא גלגל הקפה שהוא סובב תוך עובי גרם הגלגל: הגדול והוא סבת השינוי במהלך, ועיין מורה בפ' כד מהח' הב' ובהקדמת הח' ז"ל בדרך הב' ובבאורי שם:

פירוש רנא
רנא פי' שלא תאמר שישראל עבדו העגל, אלא ערב רב ימעט מהפתאים ששמעו להם:

פירוש רנב
רנב בפ' משפטים לא הזכיר ההבטחות כי אוריש וגו', ולא יחמוד וגו':

פירוש רנג
רנג כי שם היה הצווי קודם חטא העגל:

פירוש רנד
רנד אם יעלו לרגל ויקיימו המצוה יהיו נשמרים:

פירוש רנה
רנה וזהו ההבדל בין תאוה לחמדה, שהתאווה בלב והחמדה מקושרת עם המעשה:

פירוש רנו
רנו ויתאוו בלב לקחתה, אך בעבור האימה שתהיה עליהם ישקטו ולא יחמדו לקחתה במעשה:

פירוש רנז
רנז ודעת ר"י גנא"ח, ורבינו חננאל והרשב"ם, שיפרשו שם, ושאלו במתנה גמורה, ועיין קרני אור שם הערה נד:

פירוש רנח
רנח הנביא יספר שם ממפלת אשור, אפילו הפסחים אשר בירושלים הלכו לבלול ולבזוז:

פירוש רנט
רנט וכן פי' הח' ז"ל (דבר' ה טז) שמלת חמד בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים, האחד גזל ועושק וקחת של אחרים בחזקה ובאונס, וכך ולא יחמוד איש את ארצך, כי אם אין פירושו כן הנה תהיה הארץ רעה ולא בא הכתוב אלא לשבח, וטעם השני לשון תאוה בלב לא תצא לפועל:

פירוש רס
רס כמו בפ' משפטים:

פירוש רסא
רסא שהתנה עמהם שעל מנת כן נתן להם הלחות והבטיחם ההבטחות כמש"כ בפ' כז:

פירוש רסב
רסב פי' עד שש שנים תזרע את ארצך (למעלה כג י):

פירוש רסג
רסג כי המשפטים הם חיוב על הכהן ועל המלך ללמוד אותם ולדעתם:

פירוש רסד
רסד ומשנת והלאה הם חיובי הצבור:

פירוש רסה
רסה וכן פי' הרמב"ן, כי כל המעשה אשר היו בלוחות הראשונות ירצה לשנותו עמהם בלוחות השניות:

פירוש רסו
רסו למעלה פ' יא:

פירוש רסז
רסז ר"ל שלא עמד שם רק שמונים יום, והם ארבעים יום בלוחות הראשונות וארבעים יום שהתנפל, ובהם כתב הלוחות השניות:

פירוש רסח
רסח למעלה לג י:

פירוש רסט
רסט ועמד בהר ק"כ יום וכן פי' הרמב"ן, ועיין פי' הח' ז"ל (דברים י א):

פירוש רע
רע ולא יחזור למשה:

פירוש רעא
רעא והנה השם כתבם:

פירוש רעב
רעב (בדברים י, ג ד) ואעל ההרה ושני הלוחות בידי ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון וגו', ופי' הרמב"ן, ומפני שאמר כמכתב הראשון ידענו כי הם כתובים באצבע אלהים:

פירוש רעג
רעג וכן חבר רבינו סעדיה גאון אזהרות והכניס כל המצות בכלל אלה דברי הברית, עיין למעלה כ, א:

פירוש רעד
רעד וכן דעת הח' ז"ל למעלה כ, א, ובפי' הקצר למעלה לד א אות יז:
(*רעד) בלוח אחד דברי השם נחלקים לשני טורים ובלוח השני דברי משה ונחלקים ג"כ לשני טורים:

פירוש רעה
רעה כ"ה דעת חכמים (מכילתא יתרו פ"ח ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה:

פירוש רעו
רעו והוא דעת הגאון ר"ס למעלה כ, א, כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני:

פירוש רעז
רעז וכ"ה (מכילתא יתרו פ"ח פסי"ר פ"י עשרת הדברות פ' כא ירושלמי שקלים פ"ו ה"א שמו"ר פמ"ז ו) כיצד נתנו עשרת הדברות, ה' על לוח זה וה' על לוח זה, כתיב

אנכי ד' אלהיך, וכנגדו לא תרצח, מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך:

פירוש רעח

רעח כ"ה (מכילתא שם פס"י שם) לא יהיה לך וכתיב כנגדו לא תנאף מגיד הכתוב שכל מי שעובד ע"ז מעלה עליו הכתוב כאלו מנאף אחר המקום, ומה שאמר הח' ז"ל והעדות בבנית מדין, כמש"כ (במד' כה א ב) ויחל העם לזנות אל בנות מואב, ותקראן לעם לזבחי אלהיהן, ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן, ועיין ספרי שם, איך היה המעשה, והם היו באמת בנות מדין ולא בנות מואב, וכן כתב הרדי"א שם, שהם היו בנות מדין והתנכרו עצמן לומר מואביות אנחנו:

פירוש רעט

רעט וכן (מכילתא ופסיקתא שם) כתיב לא תשא את שם ד' אלהיך לשוא וכנגדו כתיב לא תגנוב, מגיד שכל מי שהוא גונב לסוף בא לידי שבועת שוא, שנאמר הגנב רצח ונאף (ירמי' ז ט), וכתיב, אלה וכחש רצוח גנוב ונאוף (הושע ד ב), והח' ז"ל הביא ראיה מן הפ', ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וגו':

פירוש רפ

רפ וכ"ה (שם) כתיב זכור את יום השבת לקדשו וכנגדו כתיב לא תענה, מגיד הכתוב שכל מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שלא ברא עולמו לששה ימים, ולא נח בשביעי:

פירוש רפא

רפא וכ"ה (שם) כתיב כבד את אביך ואת אמך, וכנגדו כתיב לא תחמוד, מגיד הכתוב שכל מי שהוא חומד סוף מוליד בן שהוא מקלל את אביו ואת אמו, ומכבד למי שאינו אביו:

פירוש רפב

רפב בג' (ב"ב יד א נדרים לח א, ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, תענית פ"ד ה"ה):

פירוש רפג

רפג עיין בפי' הח' ז"ל למעלה לב טו:

פירוש רפד

רפד מכמה פסוקים:

פירוש רפה

רפה כבד, לא תרצח, לא תחמוד:

פירוש רפו
רפו והיו חמשה על לוח אחד וחמשה על לוח שני:

פירוש רפז
רפז והם הדברות הראשונות ורק המה היו כתובים על שני הלוחות:

פירוש רפח
רפח עיין בפי' החז"ל (דברים ה ה):

פירוש רפט
רפט וכדעת חכמים (מכילתא פ"ח ירושלמי שקלים פ"ו ה"א) עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה, שנאמר את הדברים האלה דבר ד' וגו' ויכתוב על שני לוחות אבנים (דבר' ה' יט) וששניהם הכתובים בלוחות הראשונות:

פירוש רצ
רצ כי הכתוב קיצר ולא זכר מי הוא המדבר:

פירוש רצא
רצא פי' שהזהירו פניו כזהר הרקיע מהוד ד' אשר האצל עליו בדברו אתו:

פירוש רצב
רצב והם קוי זהר היוצא מגוף המאיר, ונקרא קרן ע"ש שהוא מבהיק ובולט כמין קרן:

פירוש רצג
רצג כפל הענין במלות שונות:

פירוש רצד
רצד זה הפושע מה שכתוב:

פירוש רצה
רצה ע"כ הזכירו תחלה:

פירוש רצו
רצו פי' שהי' מנהג משה לדבר אליהם תחלה:

פירוש רצז
רצז וסיים וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה, מזה משמע שמה שכתוב בתחלה, וכל בני ישראל, הם הנשיאים, דהא כתיב בפ' שאח"ז ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום:

פירוש רצח
רצח ירצה שלא פחדו כלל, אבל שבו לאחור כאדם המתבהל מדבר:

פירוש רצט
רצט וכן פי' הרמב"ן:

פירוש ש
ש נגשו אליו:

פירוש שא
שא למעלה:

פירוש שב
שב ואמר להם הפרשה הזאת:

פירוש שג
שג והוא מכסה על הפנים לכסותו:

פירוש שד
שד וכן כתב הח' ז"ל (ברא' מט יא) ובדם ענבים סותה, וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף ועיין ביאורי שם:

פירוש שה
שה שאינה נראית:

פירוש שו
שו ובספרים שלנו עלתה באיוב בלי וי"ו, עיין מנחת שי שם:

פירוש שז
שז בזה הוי"ו נעלמת ובזה הוי"ו נראית, ושניהם מטעם אחד מן עול ימים:

פירוש שח
שח ג"כ נעלמת ונראית:

פירוש שט
שט צ"ל "יסיר המסוה" וכ"ה הגי' בבאר יצחק:

פירוש שי
שי יסכים לפי' הגאון ז"ל:

פירוש שיא
שיא בזה לא יסכים עמו:

פירוש שיב
שיב פי' שמרוב פחדם בראותם פניו לא היו יכולים לומר טענתם בפניו, וכדי שלא יתבלבלו בטענותיהם היה שם המסוה:

פירוש שיג
שיג את האור הנאצל מכבודו ית':

פירוש שיד
שיד שבבוא משה לפני השם לקבל השפע יסיר המסוה מעל פניו, ויקבלוהו פנים בפנים:

פירוש שטו
שטו וענינו כמו צעיף או מסך הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים, וכן ת"א "בית אפי",
ויוב"ע והירושלמי תרגמו, סודרא:

פירוש שטז
שטז עיין אות שח:

פירוש שיז
שיז ובפי' הארוך הביאו בשם הגאון:

פירוש שיח
שיח עיין אות שיב:

פירוש שיט
שיט שאז היה מקבל השפע:

פירוש שכ
שכ ובדברו לישראל היה מדבר מבלי מסוה כי היה אז משפיע עליהם, והנה היה זה
באופן שבעת נתינת השפע האלהי אליו ובעת למדו לישראל היו הכל רואים את פני
משה כי קרן עור פניו, ולא היה שם מסוה מונע מראותם:

פירוש שכא
שכא ובפי' הארוך הביא הח' ז"ל הפי' הזה בשם י"א והוא לא הסכים עליו:

פירוש שכב
שכב עיין בפי' הארוך למעלה פ' כט, שהביא הפסוק הזה לראיה נגד טענת הפושע חוי:

פירוש שכג
שכג פי' האות שחדש להצדיק נביאיו היה רק פעם אחת:

פירוש שכד
שכד כי זה היה עד יום מותו:

פירוש שכה
שכה פי' מלת והשיב אינו פועל עבר אלא הווה, ופי' כך יעשה תמיד:

פירוש שכו
שכו ולכונה נעלם קברו פן יעבדוהו האומות וישתחוו לו ויזבחו לו:

פירוש שכז
שכז עיין תרגום יוב"ע דברים לד ו:

פרק לה

פירוש א
א ע"ש הכתוב נהלת בעזך אל נוה קדשך (למעלה טו יג) ופי' הח' ז"ל שהוא הר סיני
ששם שכן הכבוד ושם נתנה תורה לישראל:

פירוש ב
ב ביד ציר, הוא הציר הנאמן משה איש האלהים, מראהו וזוהר פניו האיר כאור שמש:

פירוש ג
ג הוא אהל המשכן:

פירוש ד
ד ע"כ נאמרה מצוה זו בהקהל, כדי שישמעו כל ישראל מפיו דבר המשכן, ויהיו מתנדבים כולם האנשים ונשים, כי כולם התנדבו במלאכת המשכן:

פירוש ה
ה כי על הדברים לא יפול לשון עשיה, ויפרש הדברים דבר המשכן וכליו וכל עבודתו שצוני השם לומר לכם לעשות אותם, ועל כן אמר לעשות אותם:

פירוש ו
ו שלא תאמרו שמעשה המשכן דוחה שבת:

פירוש ז
ז בדבר המקושש כמ"ש רגום אותו באבנים (במד' טו לה):

פירוש ח
ח באמרו שם, וביום הראשון מקרא קדש, וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשו בהם:

פירוש ט
ט ושם הותרה הבערת אש לאפות ולבשל, באמרו (שם) אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ואמרו במכילתא שם, כל אוכל נפש דוחה יו"ט, ואין כל עבודה דוחה יו"ט:

פירוש י
י לאפות ולבשל:

פירוש יא
יא שאמרו לא תבערו אש שלא ידליקו נר בשבת: **רבו** הגירסאות בפי' הקצר על הפסוק הזה, ועיין קרני אור, שם הבאתי שמונה נוסחאות וביהל אור אביא מה שהביא הרה"ח מ' דוד כהנא נדפס (בהקדם מכ"ד ניסן תמוז תרסח) העתקה נכונה מתוך כ"י ישן נושן על קלף שמצא חכם הקראי אבן רש"ף שהוא פי' הראב"ע על התורה ונמצא כעת באוצר הספרים של הממשלה בפ"ב, ושם בפי' ההוא הנוסח מן המאמר של הראב"ע מתוקן וטוב ביותר, והעירותי על השינוים שנמצאים שם וציינתי עליהם (כיפ"ב) כתיבת יד פעטרבורג:

פירוש יב
יב ממעשה (כיפ"ב):

פירוש יג
יג השניים (כיפ"ב) כי מלת לוחות ל"ז:

פירוש יד
יד וכן פי' הרשב"ם ויקהל לקחת מכל אחד לגלגלת:

פירוש טו
טו בעבור שהיא שקולה נגד כל המצות, או בעבור וכו' (כיפ"ב):

פירוש טז
טז ודבריו נובעין (מירושלמי שבת כ"ז ה"ב) ר' חנינא דצפורין בשם ר' אבהו **אלה** אלף חד, למ"ד תלתין ה' חמשה דבר חד, ודברים תרין, מכאן לארבעים חסר אחת מלאכות שכתוב בתורה, וכן הוא בבבלי (שבת ע, א צז ב, מכילתא ויקהל פ"א):

פירוש יז
יז כל המשכן (כיפ"ב):

פירוש יח
יח עיין אות ה:

פירוש יט
יט ואמר (כיפ"ב):

פירוש כ
כ כי השם צוה שיעשו (כיפ"ב):

פירוש כא
כא ולא ביום השבת:

פירוש כב
כב וכל העושה בו מלאכה יומת, אעפ"י שהוא מלאכת השם, שהעובר בפני עדים בית דין ימיתוהו, ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה:
(*כב) וכבר חסר וכו' (כיפ"ב):

פירוש כג
כג למעלה לד כא:

פירוש כד
כד שהיא במיתה:

פירוש כה
כה אינם שוים בענשם (כיפ"ב):

פירוש כו
כו הנרות (כיפ"ב):

פירוש כז
כז מפני שבמקדש יבערו אש ביום השבת על המזבח:

פירוש כח
כח או לאסור הדקת הנר בשבת כי כבר וכו' (כיפ"ב):

פירוש כט
כט באמרו (למעלה טז כג) את אשר תאפו אפו, ונודע לאסור אפיה ובישול:

פירוש ל
ל ואין אוכל נפש בכלל:

פירוש לא
לא אסר עתה לעשות מלאכת מאכל נפש בשבת (כיפ"ב) הוצרך לפרש כאן שאין כן השבת, כי אפילו עשיית האוכל נפש אסורה בו:

פירוש לב
לב כי אם באש (כיפ"ב):

פירוש לג
לג והשם יכפיל שכר הגאון ז"ל שחבר ספר נכבד להשיב תשובות גמורות על הצדיקים החולקים על קדמונינו ז"ל על דבר נר שבת (כיפ"ב):

פירוש לד
לד שמח מאוד (כיפ"ב):

פירוש לה
לה להדליק נר בשבת אחר שקיעת השמש (כיפ"ב):

פירוש לו
לו עניתיו (כיפ"ב):

פירוש לז
לז לא הזכיר הלילה כי אם היום (כיפ"ב):

פירוש לח
לח וכן כתב הח' ז"ל שם אמרו חז"ל ביום ולא בלילה, והנה הנולד חצי שעה קודם שקיעת החמה, יהיה נמול לששה ימים, וחצי יום, כי יום התורה אינו מעת לעת:

פירוש לט
לט לבקר (כיפ"ב):

פירוש מ
מ השיבותיו (כיפ"ב):

פירוש מא
מא ונאמר ולחשך קרא לילה (כיפ"ב):

פירוש מב
מב עיין פי' הח' ז"ל וביאורי שם:

פירוש מג
מג יום ולילה (כיפ"ב):

פירוש מד
מד והוצרך הכתוב לפרש גם הלילות:

פירוש מה
מה והנה קרא יום מערב עד ערב:

פירוש מו
מו עניתיו (כיפ"ב):

פירוש מז
מז מלת "הכתוב" חסר שם:

פירוש מח
מח בלשון רבים:

פירוש מט
מט שֶׁיֵּאָמר בו (כיפ"ב):

פירוש נ
נ וכן פי' הח' ז"ל שם, וכן כתב (אגרת השבת שער ג) רק השבת לבדה נקראת שבת לד' ששבת ד' במעשה בראשית:

פירוש נא
נא ולמה אאריך (כיפ"ב):

פירוש נב
נב ובו (כיפ"ב):

פירוש נג
נג שקורא הלילה בשם יום, ובכיפ"ב "קודם הלילה":

פירוש נד
נד ויאמר שנים ליום, ואח"כ יפרש ונקרא ג"כ ערב:

פירוש נה
נה והפירוש את הכבש האחד (כיפ"ב):

פירוש נו
נו כמבוא השמש (כיפ"ב):

פירוש נז
נז בדבר' טז ו שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש, ועיין בפי' הח' ז"ל (למעלה יב ו) ובבאורי שם:

פירוש נח
נח נשמשמט (כיפ"ב):

פירוש נט
נט שהוא בקרו של ליל פסח שהוא יום טו, והנה התחלתו מערב:

פירוש ס
ס ומפורש בכתוב שם:

פירוש סא
סא כמ"ש ויאכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש, ומצות על מרורים יאכלוהו (למעלה יב ח):

פירוש סב
סב והנה יום ט"ו מהערב שהוא יום הראשון:

פירוש סג
סג תשבתו שבתכם (כיפ"ב):

פירוש סד
סד מיום (כיפ"ב):

פירוש סה
סה אינה (כיפ"ב):

פירוש סו
סו פי' שלא ילין מבשר הפסח אשר בה עשה זבח בערב של יום הראשון של חג שהוא ליל ט"ו עד הבקר של יום טו עצמו:

פירוש סז
סז אז הלך לו בחמת רוחו על עצמו (כיפ"ב):

פירוש סח
סח והנה קרא גם ללילה יום:

פירוש סט
סט עניתיו (כיפ"ב):

פירוש ע
ע כאילו אין יום אלא זה? (כיפ"ב):

פירוש עא
עא מכת מצרים מהבכורים (כיפ"ב):

פירוש עב
עב רק הפי' של יום (כיפ"ב):

פירוש עג
עג האחד היום והלילה (כיפ"ב):

פירוש עד
עד שפי' בזמן ההוא, וכן פי' הרד"ק שם:

פירוש עה
עה שפי' בזמן הזה:

פירוש עו
עו אדם המבין (כיפ"ב):

פירוש עז
עז הכתוב (כיפ"ב):

פירוש עח
עח ומסורה (כיפ"ב):

פירוש עט
עט כוונת הראב"ע בהמלות כאשר החלותי בספר הזה, על הקדמתו לפירושו על התורה כי שם בפרק ב' האריך הרבה בענין זה (רד"כ):

פירוש פ
פ וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש פא
פא כי הלקיחה היא הפך הנתינה, כי הלקיחה תאמר אל מה שממנו, והנתינה על מה שאליו:

פירוש פב
פב בעל ב"י הגיה פה, שצ"ל רק בהיות הלמ"ד, וכן כתב המעמר, אין ספק שנפל טעות בדברי הראב"ע וצ"ל רק בהיות למ"ד אחר גזרת לקיחה:

פירוש פג
פג ופי' הלקיחה תהיה לתת לי:

פירוש פד
פד והם דברי משה אל העם, בחרו אנשים שיקבלו מאתכם תרומה לד':

פירוש פה
פה כי הנדיב אינו נותן הלב רק המתנה והיה צ"ל בלבו:

פירוש פו
פו ט"ס הוא וצ"ל "כל אשר לבו נדבו" והוא הפוך, וכן פי' רש"י:

פירוש פז
פז והוא הפוך:

פירוש פח
פח והוא ג"כ הפוך:

פירוש פט
פט נדיב לב, כי נדיב תאר לאיש ולא ללב, והוא סמוך וכמש"כ כל נדיב לב (פ' כב)

ואינו צריך להפוך:

פירוש צ
צ שאחר שאמר והוא, חזר וביאר במלת אחי, אף כאן אחר שאמר יביאה, חזר וביאר

את תרומת ד':

פירוש צא
צא ובמוטט הגי' "מתנחשות בנחושת" והוא מלשון מנחש ומכשף:

פירוש צב
צב ופי' כל אשר לבו נדבו:

פירוש צג
צג ולפי הפי' הזה גדול הוא תאר ונקדם ונסמך התאר אל המתואר והיה ראוי לבוא

בזרועך הגדול:

פירוש צד
צד אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר את הילד:

פירוש צה
צה מה שאמר כשנים, ולעולם בלא מ"ם:

פירוש צו
צו כי הנפרד ממנו "עור":

פירוש צז
צז והנפרד ממנו "לוח":

פירוש צח
צח שהנפרד ממנו בכור, והנה ברבים הם ל"נ, וביחיד ל"ז:

פירוש צט
צט רבים ל"ז, וביחיד שטה (ישעי' מא יט) ל"נ:

פירוש ק
ק ביו"ד מ"ם ע"ד לשון זכר:

פירוש קא
קא ע"כ כתיב למאור בפתח הלמ"ד כמנהג בדבר הידוע:

פירוש קב

קב והבא"י יגרוס "ומי שהם חכמי לב שהם בקיאים באומנות יבאו ויעשו", והנה תחלה הזכיר המתנדבים ואח"כ יאמר, וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו, בוי"ו המוסיף, ויפרש וכל חכם שבך באומנות, יבאו ג"כ ויעשו:

פירוש קג

קג הוא שם הכולל ונקראו יריעות התחתונות הנראות בתוכן משכן:

פירוש קד

קד הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג:

פירוש קה

קה עורות אלים, ועורות תחשים, (כמ"ש (למעלה כו ז):

פירוש קו

קו קרסי יריעות התחתונות שהיו מזהב, וקרסי יריעות עזים שהיו מנחושת:

פירוש קז

קז עמודי הפרכת הם ארבעה, על ארבעה אדני כסף (למעלה כו לב) שהם בין ההיכל ובין קדש הקדשים, והפתח של ההיכל שהוא המסך, היו שם חמשה עמודים על חמשה אדני נחשת (שם שם לז):

פירוש קח

קח פי' בעבור הלחם נעשה השולחן ויהיה טעם, את השלחן ואת בדיו ואת כל כליו ואת לחם הפנים, כלים הנצרכים אל השלחן עצמו והנצרכים לצורך לחם הפנים:

פירוש קט

קט ורש"י ז"ל פי', אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים:

פירוש קי

קי וילון שלפני המזרח:

פירוש קיא

קיא פי' מ"ש הכתוב ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים, פירושם, ואת כלי שמן המשחה, וכלי קטורת הסמים, לא הם בעצמם, כי עוד לא הביאו אותם:

פירוש קיב

קיב וכתב הבא"י, כי ראוי לגרוס "יהיו נכונים בין הפרכת והמסך פתח המשכן", ופי' הכלים הנזכרים יהיו נכונים במקום קדוש בין הפרכת והמסך פתח המשכן:

פירוש קיג

קיג כי עמודיו ל"ז ואדניה ל"נ, כמו רוח גדולה וחזק, גדולה ל"נ חזק ל"ז:

פירוש קיד
קיד תאכלהו ל"נ, נפח ל"ז:

פירוש קטו
קטו החצר רובו בל"נ, ובא בל"ז:

פירוש קטז
קטז וכן פי' הח' ז"ל (למעלה לא י) וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש קיז
קיז וכן ת"א "לבושי שמושא" שלא היו בגדי כהונה אלא נשארים לשמש ולכסות בהם כלי המקדש, והוא מלשון שריד שענינו כמו שארית:

פירוש קיח
קיח ענין שירות הוא הסיוע והעזר וסמיכות יד איש לרעהו, וממנו משרת משה (במד' יא כח) שפי' עושה צרכיו ועסקיו:

פירוש קיט
קיט מדכתיב ויצאו משמע שיצאו מן המקום, והוא אהל מועד, ואין אהל מועד מחזיק כולם, כי אמר כל עדת, מזה למדנו שבאו כת אחר כת, והוא ייחד מקום לכולם:

פירוש קכ
קכ דאל"כ לא מצינו שהזכיר הכתוב שבאו אליו חכמי לב כמו שציוה אותם, וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו (פ' י):

פירוש קכא
קכא וכן פי' הרמב"ן כל אשר נשאו לבו על החכמה העושים במלאכה, כי לא מצינו על המתנדבים נשיאות לב, אבל יזכיר בהם נדיבות:

פירוש קכב
קכב ופי' דעת:

פירוש קכג
קכג זרזו לבו והביאו לקרבה אל המלאכה ולעשות אותה:

פירוש קכד
קכד היודעים בחכמה והנדיבים בנדבת לבם ורוחם:

פירוש קכה
קכה פי' כמו נפשם:

פירוש קכו
קכו פי' כמו נפשם ועצמם:

פירוש קכז
קכז וכן פי' רש"י:

פירוש קכח
קכח שפי' עם הלחם הבכורים:

פירוש קכט
קכט שיבוא על במקום עם:

פירוש קל
קל וכן פי' הרמב"ן, כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה, כי הם באו תחלה,

והאנשים נטפלו להן, וכן פי' רב"ח:

פירוש קלא
קלא וכן פי' ר"י קארו (תולדות יצחק) ויבאו האנשים עם הנשים שכך הסכימו הבעל

ואשתו:

פירוש קלב
קלב עיין אות קכט:

פירוש קלג
קלג כי בכלל נדיב לב גם נדיבת לב כי הנקבה בכלל זכר:

פירוש קלד
קלד שהוא כולל זכר ונקבה, וכן פי' הח' ז"ל שם, כי הנקבה בכלל הזכר היא:

פירוש קלה
קלה והוא הדין לפרה וכשבה:

פירוש קלו
קלו דבר הנתלה באזן בדמות חוח:

פירוש קלז
קלז עדי האף:

פירוש קלח
קלח עדי זהב עגיל ולפעמים יש בו צורה לחותם (מגזרת טבע) לתת על אחת מאצבעות

היד:

פירוש קלט
קלט עיין (במד' לא נ) ששם פי' אצעדה בזרוע ושם נזכרו שתיהן אצעדה וכומז, עיין

קרני אור:

פירוש קמ
קמ עיין (במד' שם) ושם פי' הח' ז"ל כומז כחבירו, ופי' כאשר פי' פה:

פירוש קמא
קמא והרמב"ן ז"ל יחלק בין תנופה ובין תרומה:

פירוש קמב
קמב וכולל גם האשה:

פירוש קמג
קמג שטוו את שער העזים:

פירוש קמד
קמד ע"כ כתוב אשר נשא לבן אותנה בחכמה (פ' כו) כי היא המלאכה קשה מטוות צמר הרחלים:

פירוש קמה
קמה וכן דעת רז"ל, הכתוב מדבר בשתי תרומות אחת חובה ואחת נדבה, והתרומת חובה היא בקע לגלגלת:

פירוש קמו
קמו וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש קמז
קמז כמ"ש וינצלו את מצרים (למעלה יב לו):

פירוש קמח
קמח בעת ששאלו ממצרים, כמ"ש וישאלו ממצרים (שם שם) שאל כל אחד כפי מעלתו:

פירוש קמט
קמט בפ' כט:

פירוש קנ
קנ והעשיה היתה שטוו הנשים בידיהן:

פירוש קנא
קנא שהוא בצלאל:

פירוש קנב
קנב שלא נראו כלים כאלה, ובכל זאת עשה אותם:

פירוש קנג
קנג כי יש חכמים רבים שנודעו בלבם דברים עמוקים, אבל אינם יכולים לפרשם לזולתם, והעיד הכתוב שהיה בכח בצלאל גם להורות ונלמד עניני המלאכות לשאר חכמים:

פירוש קנד
קנד וע"ז כתב הרמבמ"ן, ולא משמע כן מהמשך המאמר, ועיין בפי' הח' ז"ל למעלה לא ו שכתב שאהליאב נשתוה עמו במלאכות ולא בחכמות והבא"י רוצה לגרוס

למעלה על "לאחר בחכמה" שצ"ל "לא בחכמה" פי' אבל לא בחכמה, ואעפ"י שכתוב ג"כ מלא אותם חכמת לב אינם שוים בחכמה, כי יש כלי קטן ויש כלי גדול אעפ"י ששניהם מלאים כל אחד מחזיק כפי שיעורו:

פרק לו

פירוש א

א יפרש מלת ועשה בל"י שיורה על בצלאל:

פירוש ב

ב ויורה ע"ז הפי', לפי שהקדים בצלאל לאהליאב:

פירוש ג

ג וכן תיוב"ע "ויעבד בצלאל" וכן בפס"ז ועשה בצלאל ויעשה בצלאל שהרי עדיין לא עשה:

פירוש ד

ד כי כן משפט המקור להוסיף לפעמים ה"א האמנתי"ו:

פירוש ה

ה ששם ג"כ הה"א נוסף:

פירוש ו

ו שאמר כי גם שם הה"א נוסף:

פירוש ז

ז הרי לעמדה הה"א במפיק:

פירוש ח

ח היא פועל עומד, וא"כ יקשה איך יפול הכנוי על דבר שאין לו פעול ? לזה השיב על כן וכו':

פירוש ט

ט פי' שהכנוי הוא כטעם בי"ת השמוש, והוא כמו לעמוד בה, ואיננו נוסף:

פירוש י

י וכתב הרמב"ן שביום אחד הביאו כל הנדבה הזאת אל אהל מועד שהוא של משה, והחכמים לקחו בו ביום מלפניו, וכן פי' רב"ח:

פירוש יא

יא כי הם התנדבו עוד נדבות חדשות בכל יום והביאו אליו בבקר:

פירוש יב

יב כי היא מלאכה משוערת עפ"י הצווי מאת ד':

פירוש יג
יג לחכמים העושים במלאכה:

פירוש יד
יד ר"ל שהמ"ם הוא להוראת היתרון:

פירוש טו
טו שפי' יותר ממלמדי, וכן פי' הח' ז"ל בתה' שם, וכן הפי' פה יותר מאשר די:

פירוש טז
טז דֵּי הוא על משקל חֵי פרעה:

פירוש יז
יז והוא לשון הכרזה, ופי' ויצו משה להעביר ויעבירו:

פירוש יח
יח הכתוב יאמר והמלאכה בה"א הידיעה, וענינו והמלאכה שהיתה עשויה:

פירוש יט
יט פי' היתה דים לכל החכמים העושים במלאכת המשכן:

פירוש כ
כ והוא מקור ולא צווי:

פירוש כא
כא ושב אל המלאכה שהיתה דים והותירה:

פירוש כב
כב והצווי הוא לבלי להוסיף ולבלי גרוע:

פירוש כג
כג וכן פי' הח' ז"ל (ברא' לג י) על "לרגל המלאכה" שגם הממון יקרא כך, ויהיה הפי' והמלאכה היתה דים, ר"ל הממון מהזהב והכסף והמשי והבגדים וזולתם, וכן פי' ר"י, גנא"ח:

פירוש כד
כד המתנדבים:

פירוש כה
כה אל עושי המשכן שהיה די להם:

פירוש כו
כו עיין אוח כ, ועיין מקו"ב רש"י:

פירוש כז
כז ובצווי למעלה כה י התחיל מהארון, מפני שהוא נכבד, אבל בכאן נזכרו כפי סדר המעשה:

פירוש כח
כח ור"י ן' גנאח בשרש שזר כתב, "פתיל וזה הלשון ידוע בלשון הערב כי השזירה היא הפתילה":

פירוש כט
כט כפי הגהת בעל מג"ט, שייך זה לפ' יד על המספר עשתי עשרה, ובנתה"ש הביא המאמר מהח' ז"ל על הפ' ט על מלת שמונֶה:

פירוש ל
ל ובמקו"ח וכן בבא"י הגי' האחדים, ור"ל כל המספרים עד עשר:

פירוש לא
לא כמו איש אשה:

פירוש לב
לב ולזכרים בלי ה"א:

פירוש לג
לג ובמספר הפוך הוא, כי לזכרים נאמר שלשה בה"א:

פירוש לד
לד ולנקבה בלי ה"א שלש ארבע חמש:

פירוש לה
לה ומעשרה ולמעלה בא לזכרים בלי ה"א:

פירוש לו
לו אחת עשרה שתים עשרה:

פירוש לז
לז במלת עשרה יש שנוי:

פירוש לח
לח העי"ן בסגול, השי"ן בשוא, והרי"ש בצירי ובזכר עֶשְׂרֵה, העי"ן בח"פ והשי"ן בקמץ וכן הרי"ש:

פירוש לט
לט ולזכר שלשה ארבעה עשרה:

פירוש מ
מ ר"ל מלת המספר:

פירוש מא
מא אין הפרש:

פירוש מב
מב הנו"ן בקמץ:

פירוש מג
מג הנו"ן בסגו"ל:

פירוש מד
מד לנקבה, וכאן היריעה נקבה כתוב שמונָה בסגול:

פירוש מה
מה בפתחות הבית הוא כמו בהאמה:

פירוש מו
מו כמ"ש (יחז' מא ח) שש אמות אצילה, ופי' גדולות:

פירוש מז
מז פי' תחת האלף מן לולאות יבוא ה"א במלת "לולה":

פירוש מח
מח ענין אחיזה שאחזוה חבלי לידה כמו לולאות שהם בתי אחיזה שנאחזים בהם הקרסים:

פירוש מט
מט כמו שכתוב (למעלה כו ט) וכפלת את היריעה הששית:

פירוש נ
נ ואמר וחברת את חמש היריעות וגו', ואת שש היריעות וגו' (שם):

פירוש נא
נא כי היריעה הששית חלק לחצאין:

פירוש נב
נב עיין בפי' הח' ז"ל למעלה כו ט ובבאורי שם:

פירוש נג
נג ולמעלה כו יד יפרש, ועשית מכסה לאהל, מכסה על מכסה בעבור הגשם:

פירוש נד
נד וכן פי' הח' ז"ל (למעלה כו כח) בפי' הקצר:

פירוש נה
נה וירא הוא מהבנין הקל, ויור מבנין הכבד, ובכתוב שם "ירה ויור" וכן הגי' בבא"י:

פרק לז

פירוש א
א כי הארון היה מקודש שבכל הכלים שהיא משכן התורה, וע"כ הזכיר במעשה הארון את בצלאל בשמו:

פירוש ב
ב והרמב"ן השיג ע"ז וכתב, ואין כן דעתי שגם בחצר המשכן אמר כן עיי"ש:

פירוש ג
ג והזכיר המשכן והאהל בתחלה, לפי שהדרך והמנהג לעשות קודם בית, ואח"כ הזכיר הארון שיניח בתוכו, והאהל והפרכת והמסך הם בכלל המשכן כי דרך אחד להם:

פירוש ד
ד למטה פ' כט:

פירוש ה
ה כי בשמים כולל סַמִים, וכן תרגום אונקלוס ויונתן בן עוזיאל בשניהם "בוסמיא":

פרק לח

פירוש א
א וכאלו כתוב ממראות הצובאות, וכן פי' הרלב"ג והרדי"א:

פירוש ב
ב שפי' מבשר ומלחם:

פירוש ג
ג הגליונים (ישעי' ג כג) שתרגומו מחזייתא:

פירוש ד
ד וכת"א ויוב"ע וירושלמי "דאתין לצלאה בתרע משכן זימנא":

פירוש ה
ה ולז"א אשר צבאו לשון צבאות רבות אשר באו מהן צבא גדול, ונאספו אל פתח אהל מועד לתת מראותיהן בנדבת לבן:

פירוש ו
ו כמש"כ (מ"א ז לח):

פירוש ז
ז וכן פי' הרמב"ן, ולזה לא זכר ג"כ מדתם:

פירוש ח
ח היא מושב הכיור:

פירוש ט
ט כן הוא המנהג לעשות הכן שהוא המושב כמדת הכיור וכ"ה (מ"א ז כז) ואין צורך להזכירו:

פירוש י
י כמש"כ ולירכתי המשכן ימה (למעלה לו כז):

פירוש יא
א כמש"כ קלעים חמש עשרה אמה אל הכתף וגו' ולכתף השנית וגו' (פ' יד וטו) שהם קרובים אל הפתח שהוא במזרח שנקרא פנים:

פירוש יב
יב והכתפים קרובים אל הפנים שהוא בראש האדם ותחלתו כפתח הבית:

פירוש יג
יג עיין אות ב:

פירוש יד
יד למעלה לא ו:

פירוש טו
טו עיין אות ה:

פירוש טז
טז כמש"כ פ' יד וטו:

פירוש יז
יז לשער החצר, כמש"כ למטה פ' יח:

פירוש יח
יח (שם):

פירוש יט
יט עיין למעלה בפיה"ק כז יב ובבאורי שם:

פירוש כ
א כנוי לאברהם, שם הח' ז"ל:

פירוש כא
ב וכאלו אמר, אלה פקודי כלי המשכן:

פירוש כב
ג אף כלי המשכן:

פירוש כג
ד ע"כ פירש משכן העדות, וקרא המשכן משכן העדות, כי בו היה ארון העדות, והוא הנכבד שבחלקי המשכן, ובו משכן לוחות העדות, ששוכנין בו:

פירוש כד
ה שהיה ראוי לומר משכן לוחות העדות:

פירוש כה
ו שהלוחות הם כמו עדות ביני וביניכם שהם מכתב אלהים, וכאלו היה המשכן לזה התכלית ולזה קראו משכן העדות:

פירוש כו
ז ומשה היה המפקיד:

פירוש כז
ח כמש"כ (במד' ד לב) ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם, והממונה עליהם היה איתמר כמש"כ שם פ' לג:

פירוש כח
ט עיין אות ב:

פירוש כט
י ולא על כולם, כי גם אליעזר היה ממונה על כלי הקדש, כמו שפי' הח' ז"ל (במדבר ד טז), ועיין רמב"ן שם מה שהעיר ע"ז:

פירוש ל
יא עיין למעלה יב א:

פירוש לא
יב כי בעבור היות ארון העדות בקדש הקדשים, היה נקרא הבית כולו משכן העדות:

פירוש לב
יג וכן פי' רש"י ז"ל:

פירוש לג
יד הכתוב פרט כמות הזהב, ולא פי' מה נעשה בזהב:

פירוש לד
טו הכפורת והכרובים היו ג"כ ככר זהב:

פירוש לה
טז הוא מזבח הזהב, והנה הזכיר מה שעשו מזהב התנופה, ובפי' הקצר ביאר יותר:

פירוש לו
יז ובצפוי לא נוכל לשער כמה זהב נכנס בהם, עד שנוכל לאמת כי שם נכנס כך וכך:

פירוש לז
יח כמש"כ למעלה כה יז:

פירוש לח
יט עם הארון:

פירוש לט
כ אמתים וחצי ארכה, ואמה וחצי רחבה (שם) ועביה טפח (יומא ה א):

פירוש מ
כא כמש"כ למעלה ל טז:

פירוש מא
כב בעבור היותו זכרון לבני ישראל, ובא במשקל ידוע לכל כלי:

פירוש מב
כג כי בצפוי אין לשער:

פירוש מג
כד צ"ל למה הזכיר משקל הזהב, פי' שרק משקל הזהב הזכיר, ולא הזכיר מה עשו בהם, עיין אות יד:

פירוש מד
כה למעלה כה לט:

פירוש מה
כו ולמ"ח קרשים, הרי כ"ד ככר:

פירוש מו
כז הרי כט ככר:

פירוש מז
כח פי' השבע מאות ושלשים שקל הנשארים מן הככרים היה מספיק לשאר הכלים:

פירוש מח
כט שהיתה כולה זהב:

פירוש מט
ל וזה הכל היה מהסך שבעה מאות ושלשים שקל:

פירוש נ
לא עיין רש"י פ' כו החשבון וכ"ה בפי' הרשב"ם:

פירוש נא
לב אחר מעשה העגל, וזה היה אחר יוהכ"פ:

פירוש נב
לג והנה המספר שהיה בחומש הפקודים (במד' א מו) היה חוץ משבט לוי שלא נמנה עמהם, ודעת הח' ז"ל שגם פה בתרומת האדנים לא נמנה שבט לוי:

פירוש נג
לד כמו במנין הראשון:

פירוש נד
לה כי במספר הראשון והשני היו שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמשים, ואח"כ במנין האחרון בעת חלוקת הארץ היה מספרם שש מאות אלף, ואלף שבע מאות ושלשים (במד' כו נא) יהיה ההבדל בין שני המספרים אלף שמונה מאות ועשרים פחות ממניני הראשון:

פירוש נה
לו עיין אות לא:

פירוש נו
לז עיין אות לא:

פירוש נז
לח עיין אות כב:

פירוש נח
לט עיין אות כב:

פירוש נט
מ כמש"כ (למטה לח כז):

פירוש ס
מא למעלה ל יג, למה דוקא מבן עשרים:

פירוש סא
מב ונקרא כן לפי שנבקע מהשקל:

פירוש סב
מג ושרשו יצק, כמו לרדת ששרשו ירד, וחסרים יו"ד השרש:

פירוש סג
מד כי הככר הוא שלשת אלפים, ומנה בפרטות מה שלא השלים לככר:

פירוש סד
מה למעלה הזכיר הכלים שנעשו מכסף, ויאמר הכתוב "ונחשת התנופה" בוי"ו מה שנעשה גם מנחשת התנופה, כי מהם נעשה האדנים שהמשכן עומד עליהם, כי נחשת הכיור וכנו, נעשה ממראות הצבאות, ולא נכנס בחשבון זה:

פרק לט

פירוש א
א בבמדבר ד':

פירוש ב
ב שם ד ו:

פירוש ג
ג וכן פי' הח' ז"ל שם:

פירוש ד
ד שם פ' ז ח:

פירוש ה
ה שם פ' ט י יא:

פירוש ו
ו שם פ' יג:

פירוש ז
ז והנה על הארון פרוכת המסך ובגד תכלת ומכסה עור תחש, ועל השלחן שני בגדים והמכסה, ועל המנורה בגד ומכסה, ועל מזבח הזהב בגד תכלת ומכסה, ועל מזבח העולה בגד ארגמן ומכסה:

פירוש ח
ח ואיך יטוו אותו לשומו בתוך התכלת:

פירוש ט
ט וכן פי' רש"י ז"ל כאן הוא מלמדך האיך היו טווין את הזהב עם החוטים:

פירוש י
י ענינו רדוד ושטיחה:

פירוש יא
יא וטוו אתם ביחד:

פירוש יב
יב פי' כי הם לא עשו את אבני השהם, אלא פי' ויעשו תקנו אותם:

פירוש יג
יג שפי' לתקן אותו:

פירוש יד
יד מלת כליל הוא תה"ש או תה"פ לכללות הענין או המעשה כָּלִיל תקטר (ויקרא ו טו) וכאן שהוא סמוך יאמר כליל:

פירוש טו
טו למעלה כח ד:

פירוש טז
טז שם שם מ:

פירוש יז
יז עיין בפי' הח' ז"ל למעלה כח, לז, ובבאורי שם:

פירוש יח
יח כמ"ש "פתוחי חותם":

פירוש יט
יט ותכל שרשו כלה, ותרב שרשו רבה, וחסר למ"ד הפעל:

פירוש כ
כ מיתריו ל"ז ויתדותיה ל"נ:

פירוש כא
כא ששם ג"כ עמודיו ל"ז, אדניה ל"נ:

פרק מ

פירוש א
א וכמו שיבאר:

פירוש ב
ב ומה שכתוב (למטה פ' יז) ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן, זה היה שמיני למלואים, וכן מה שכתוב (ויקרא ט א) ויהי ביום השמיני, שמיני למלואים, והוא ר"ח ניסן שהוקם בו המשכן:

פירוש ג
ג ואז התחילו ימי המלואים והקריבו הנשיאים קרבנם כל אחד ביומו:

פירוש ד
ד ומפני שאין להקריב בלא משכן, והוצרכו לומר שהקימו מיום כ"ג וסותרו, ומקימו בכל יום כדי להרגיל הכהנים:

פירוש ה
ה בויקרא י טז:

פירוש ו
ו וכן הוא (ספרא שם) "שעיר זו שעיר נחשון, חטאת זה חטאת יום השמיני, דרש דרש משה זה שעיר של ר"ח", ומשה דרש על שעיר ר"ח שהוא לבדו נשרף:

פירוש ז
ז וכ"ה (סד"ע פ"ז) התחילו ימי המלואים בכ"ג באדר, ובאחד בניסן שלמו, כל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומקריב עליו קרבנות ומפרקו, ובשמיני העמידו ולא פרקו, וכ"ה (ספרא צו מכילתא דמלואים פ"א, ספרי נשא, במד"ר פ' יב טו):

פירוש ח
ח עתה יתחיל הח' ז"ל לדחות סברתם ויביא ראיות שהוקם המשכן בר"ח ניסן, ואז התחילו ימי המלואים ושלמו בשמיני לחדש, וכ"ה דעת ר' עקיבא (ספרי בהעלותך עה"פ ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם במד' ט, ו, סוכה כה רע"ב):

פירוש ט
ט דעת ר"ע שם, כי מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא:

פירוש י
י שמיני בניסן, ואז מתו נדב ואביהוא, ויום הז' היה בערב פסח, ולכן לא יכלו לטהר, והוצרכו לעשות פסח שני, ואם כדברי הי"א שבר"ח ניסן היה שמיני למלואים, ואותו

היום הקריב נחשון, ונדב ואביהוא נשרפו בו ביום, למה לא נטהרו מישאל ואלצפן מטומאתם ביום י"ד עד שהוצרכו לעשות פסח שני:

פירוש יא

יא שתחלת המלואים והקמת המשכן היה בר"ח ניסן:

פירוש יב

יב הכתוב יאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את המשכן, ומשמע מזה שזה היה תחלת הקמתו, ואם היה הקמתו מכ"ג, ומשה היה מקימו וסותרו בכל יום למה לא הזכירו הכתוב:

פירוש יג

יג ואם כפי' הי"א שהיה משה מקימו וסותרו, הלא כתוב "ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים" (ויקרא ח לה), ואחר שהיה סותרו לא היה פתח שם, ואיך יקיימו צווי השם:

פירוש יד

יד מדוע שרפו ולא אכלו:

פירוש טו

טו כדעת הי"א עיין אות ו:

פירוש טז

טז כמש"כ (במד' כח יא) הקרבים בר"ח:

פירוש יז

יז אחר שיום השמיני היה ר"ח:

פירוש יח

יח כמש"כ ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן (פ' יז) ודעתו כי זה היה תחלת הקמתו, ואז התחילו ימי המלואים, ושלמו בשמיני בחדש:

פירוש יט

יט ביום ר"ח ניסן:

פירוש כ

כ כמש"כ, ויחל לבנות בחדש השני בשני (דה"ב ג ב), ובמשכן ראשו היה בחדש הראשון באחד לחודש:

פירוש כא

כא עתה יבאר דעת רז"ל בתלמוד, כ"ה (שבת פז ב, מכילתא דויסע בשלח פ"א, פדר"א פ"ט, ופסיקתא דר"כ ופסי"ר פ' החודש):

פירוש כב

כב וכ"ה דעת הגאון רבינו סעדיה הובא בפי' הח' ז"ל (למעלה טז א) עיין ביאורי שם:

פירוש כג

כג פי' או יום ב או ג או ד:

פירוש כד

כד אין בין ר"ה לר"ה פחות משלשה ימים:

פירוש כה

כה פי' שנה פשוטה חסירה היינו אם היה חשון וכסליו שניהם חסרים אינו רק שנ"ג ימים:

פירוש כו

כו שהם חמישים שביעיות שלימות כי העודף מחשבון ד' שבועות הוא יום, יב שעות תשצ"ג חלקים מתתר"ף בשעה (והחלקים הם 44 מינוטין 1/8 3 זע"ק) קח לך יב פעמים ככה עולה ח"י ימים ח' שעות תתע"ו חלקים, קח יד ימים למלאות חמשים שבועות, נשאר ד' ימים ח' שעות תתע"ו חלקים מתתר"ף בשעה, ואם חשוון וכסליו שניהם חסרים תחסר יום א' מן י"ב פעמים כ"ט י"ב תשי"ג, שהם שנ"ד ימים ח' שעות תתע"ו חלקים, ונקראת השנה ההיא חסירה אם השנה ההיא פשוטה, ונשארו ג' ימים ח' שעות תתע"ו חלקים בין ר"ה ר"ה, וגי' הבא"י "כי שנות החסרים שנ"ג הסר ש"ן יצאו בשביעיות", ופרושו הסר ש"ן יום מן שנ"ג נשאר ג ימים הפרש שנה מחברתה:

פירוש כז

כז בשנה מעוברת אם היא חסירה הרי היא בת שפ"ג ימים, והרי שע"ח ימים כלין בשביעית, א"כ יהיה ה' ימים בין ר"ה לר"ה, וכן כתב בס' (העבור ד' ליק דף ד ב):

פירוש כח

כח פי' כי ביום הקמת המשכן כתיב ויקם משה את המשכן וגו' ויתן את השלחן וגו' ויערך עליו ערך לחם (למטה פ' יח וכב וכג) ולפי שעריכת הלחם אינו אלא ביום השבת כמש"כ ביום השבת יערכנו (ויקרא כד ח), ואחר שעריכת הלחם היתה ביום הקמת המשכן, וזה היה בר"ח ניסן, נמצא שיום ר"ח ניסן היה בשבת:

פירוש כט

כט כי אפשר שהקמתו דוחה שבת, ועריכת הלחם היתה ביום שבת:

פירוש ל

ל שנוכיח מזה כי זה היה ביום השבת מפני עריכת הלחם:

פירוש לא

לא וזה היה ביום חול, וכדעת רז"ל (שבת פז ב) שהיה ביום ראשון, והא דכתיב ביום השבת יערכנו, פירושו אחר שערכו אותו ביום חול, יום שהקימו ציוהו שביום שבת יערכנו, אך לפי הפשט ערך משה הלחם בשבת, ואם ר"ח ניסן היה בשבת, וודאי בשנה העברה היה ר"ח ביום ד, ואם היו חשוון וכסליו כסדרן אחד מלא ואחד חסר יהיו ימי השנה שנ"ד, ויהיה שנה שיצאו ביום ג, ואם היו שלמים, אז יהיו ימי השנה שנ"ה ימים, ויום שיצאו יהיה ביום ב, ולא יתכן להיות יום שיצאו ביום חמישי:

פירוש לב

לב זה ענין אחר ויפרש עתה כפי סדר הכתובים, ויאמר שהזכיר במעשה (פ' יח):

פירוש לג

לג למעלה כו יח, שהיה משה מקים אלה השני קרשים לבד וכאלו הקימו כולו:

פירוש לד

לד שיקים משה בעצמו המשכן, וכן יאמר (שם פ' ל) על הפ' והקמות, "שיאמר כן לחכמי לב, או בעבור שהוא יקימנה בראשונה, ואחרים עמו, כי יש צורך לרבים":

פירוש לה

לה כמ"ש בפ' יח:

פירוש לו

לו כמש"כ למעלה כו לב ולז:

פירוש לז

לז כמ"ש למטה פ' יט:

פירוש לח

לח שהשכינה במערב, ובית קדש הקדשים היה במערב, והארון היה עומד באמצע בית קה"ק ארכו לרחבו של בית:

פירוש לט

לט כמ"ש בפ' כ:

פירוש מ

מ כמ"ש בפ' כב וכג:

פירוש מא

מא שלא העלה הנרות בשעת שימת המנורה במקומה שהיה בבקר אלא בערב בזמנו:

פירוש מב

מב כמ"ש בפ' כט וכן פי' רש"י ז"ל "העולה עולת התמיד":

פירוש מג
מג כמ"ש ויקרא ח י:

פירוש מד
מד שם פ' יא:

פירוש מה
מה שם פ' ו:

פירוש מו
מו שם פ' ז ח ט:

פירוש מז
מז שם פ' ל:

פירוש מח
מח כמ"ש בצווי (למעלה כט א) ובמעשה (ויקרא ח יד ויח וכב):

פירוש מט
מט בצווי (למעלה כט יא ויב) ובמעשה (ויקרא ח טו):

פירוש נ
נ בצווי (למעלה כט יג) ובמעשה (ויקרא ח יז):

פירוש נא
נא בצווי (למעלה כט טז) ובמעשה (ויקרא ח יט):

פירוש נב
נב בצווי (למעלה כט יח) ובמעשה (ויקרא ח כא):

פירוש נג
נג בצווי (למעלה כט כ) ובמעשה (ויקרא ח כג):

פירוש נד
נד בצווי (למעלה כט כה) ובמעשה (ויקרא ח כח):

פירוש נה
נה בצווי (למעלה כט לה) ובמעשה (ויקרא ח לג) והנה עשה משה כל הנזכר למעלה

כל יום ויום מז' ימי המלואים:

פירוש נו
נו למ"ד ליום בפתח, וטעמו לכל יום משבעת הימים הנזכרים בפ' שלפניו:

פירוש נז
נז ר"ל ומשחת שב אל המזבח הנזכר לפניו:

פירוש נח
נח פי' בכל יום משבעת ימי המלואים:

פירוש נט
נט עיין פי' החז' ז"ל שם:

פירוש ס
ס כמ"ש (ויקרא ט ב ז):

פירוש סא
סא שם פ' יב:

פירוש סב
סב עיין נתה"ש שם ט טו, מה שהעיר ע"ז:

פירוש סג
סג וכן פי' החז' ז"ל שם:

פירוש סד
סד כמ"ש שם שם י"א, וכתב רש"י ז"ל שם לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן עפ"י הדבור:

פירוש סה
סה כמ"ש (במד' ז יב):

פירוש סו
סו ר"ל ז' ימי המלואים, וי"ב לחנוכת הנשיאים, כדעתו שהתחלת המלואים היה ביום ר"ח ניסן, ולדעת חז"ל, נשלמה החנוכה ביום י"ב לניסן:

פירוש סז
סז ובבאר יצחק הגי' "אם כן מתי עשה קרבנות החג" פי', כיון שאחר תשלום ימי המלואים מיד התחילו הנשיאים עסק החנוכה אשר נמשכה עד י"ט לניסן, א"כ מתי הקריבו קרבנות החג:

פירוש סח
סח וישיב על דברי הטוען, כי במדבר לא היו עושים הפסח לסבה ידועה שלא היו בארץ נושבת, ולא היה להם מקנה הבהמה להקריב הקרבנות, וגם תבואה לעשות מצות, ולא עשו אחר יציאת מצרים רק זה הפסח בשנה השנית, עם כי לא ככל חקותיו, רק הקריבו צאן פסח בערב יום י"ד, כי עדיין היה להם מאשר הוציאו ממצרים, ושאר קרבנות החג לא עשו וגם מצה לא אכלו:

פירוש סט
סט ופי' שם החז' ז"ל בפי' הקצר, כי הנה מועד הפסח תלוי בבוא אל הארץ, והטעם, כי אנשי המדבר לא צוו לשמור המועדים:

פירוש ע
ע וכן פי' שם הח' ז"ל, והיה היום הזה יהיה זכר לדורות:

פירוש עא
עא ואז עוד לא חגגו:

פירוש עב
עב וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (למעלה יב טו):

פירוש עג
עג כי בז' ימי המלואים שחל יום שבת בתוכם הקריב משה קרבן שבת חוץ ממה שהיה מקריב בכל יום מז' ימי המלואים:

פירוש עד
עד כי יום השביעי אינו שבת, רק שביעי לחנוכת המזבח, ואין מקריבים קרבנות הנשיא בשבת, שאין מחללים השבת בימי המלואים:

פירוש עה
עה ויום השביעי הוא שבת, וכן הביא הח' ז"ל (במד' ז מח) דעת י"א, כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה:

פירוש עו
עו וכן פי' הח' ז"ל, כי אין השלמים דוחה שבת והקריבם למחר ביום הראשון:

פירוש עז
עז בבא"י הגי' "והוא המשוח":

פירוש עח
עח כמש"כ (יחז' מו ד) והעולה אשר יקרב הנשיא לד' ביום השבת ששה כבשים תמימים ואיל תמים:

פירוש עט
עט פי' הי"א שהיו מדלגים ולא היו חושבים רק חשבון הימים חוץ מיום השבת:

פירוש פ
פ כמש"כ (יהושע ו ט ויג) והחלוץ הולך לפניהם, דלגו יום שבת ולא סבבוה:

פירוש פא
פא כמש"כ (שם שם טו) ויהי ביום השביעי, ודעתם שהקיפו שבעה ימים בחול, ודלגו יום השבת, וכן כתב הח' ז"ל (במד' ז מח) "כן ביום השביעי בהקפת יריחו" פי' לא היה יום שבת:

פירוש פב

פב מה שכתוב (מ"א ח סה), ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו וגו' שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום:

פירוש פג

פג ודעתם שאלו ארבעה עשר יום לא היו זה אחר זה כסדרם, ושהיה יום העשור בכללם, ושלא התענו בו, ולא עשו בו יוהכ"פ, אלא דלגו אותו, ולא הכניסוהו במספר, וביום העשור עשו יוהכ"פ כדין התורה, וח"ו שיאכלו בו ויעשו אותו חג, וכן כתב הח' ז"ל (במד' ז מח) "וכן ז' ימים בחנוכת הבית בעבור יום עינוי נפש":

פירוש פד

פד זה הוא ענין אחר:

פירוש פה

פה ולא בהיותו שמה במשכן, אלא אחר שיצא משם כסה הענן את המשכן:

פירוש פו

פו וכן דעת ר' יהושע (ר"ה יא ב) בניסן נברא העולם, ודעתו כי ברגע הכנס השמש בטלה תלוי משפט כל השנה:

פירוש פז

פז שהיו נמתחים על כלי עץ ובמיתרים:

פירוש פח

פח וסדר אותם איך להעמידם:

פירוש פט

פט והניח האדנים והעמיד עליהם העמודים:

פירוש צ

צ וכן ת"א ויוב"ע סִידְרַן דְלְחֵם בל"ר, כי שתי מערכות היו, כמש"כ (ויקרא כד ו):

פירוש צא

צא הח' ז"ל יבאר מי, כי שם לא נזכר הכהן:

פירוש צב

צב כי הוא ערך הלחם ביום ראשון של ימי המלואים:

פירוש צג

צג ואנו מונים ללבנה:

פירוש צד

צד עיין למעלה אות כא וכב ולפי החשבון הזה היה יום ראשון למלואים ויום הקמת המשכן ביום הראשון לשבוע:

פירוש צה
צה והמשכן היה עומד למערב החצר בסופו, והיה דבוק עם קלעי החצר למערבו:

פירוש צו
צו ולפ"ז היה החצר לפאת מזרח שבעים אורך, כי אורך המשכן היה שלשים:

פירוש צז
צז והפי' מן סביב הוא מכל צד:

פירוש צח
צח לפי שהוא מלמעלה ומבחוץ:

פירוש צט
צט בהאהל, והרמב"ן פי' וז"ל "אמר כי הענן יכסה את האהל מכל צד והוא מכוסה וטמון בו":

פירוש ק
ק וביאורו כי קודם שכסה הענן את המשכן מלא אותו כבוד ד':

פירוש קא
קא ופי' ולא יכול משה לבוא מאליו בעבור שכבוד ד' מלא את המשכן, ואז קראו ד' לבוא ושיכנס אל אהל:

פירוש קב
קב כמ"ש (ויקרא טז יג):

פירוש קג
קג שהשם קראו ואז נכנס:

פירוש קד
קד לפי שכבר ראה כבוד ד' כשהניח הלוחות בארון, ושם הכפורת והכרובים שעליהם הכבוד, לזה מוכרחים לומר ולא יכול משה לבוא מאליו עד שקראו:

פירוש קה
קה כמ"ש "ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו את פרכת המסך, וכסו בו את ארון העדות" (במד' ד ה):

פירוש קו
קו והנה משה לבדו היה מכסה הארון:

פירוש קז
קז כי היו עוזרים את משה:

פירוש קח
קח ולא היו מסתכלים בארון, אלא היו חוזרים פניהם לצדדין:

פירוש קט
קט זה ענין בפ"ע:

פירוש קי
קי בכרוב "בכל מסעיהם":

פירוש קיא
קיא ואמר גם זה יורה, כי יש עוד פסוקים אחרים שיורו ע"ז:

פירוש קיב
קיב אבל בפירוש לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה:

פירוש קיג
קיג פי' האומר זה כי לא נסעו בלילה בעבור שאיננו מפורש בכתיב:

פירוש קיד
קיד יפרש הפ', או יומם ולילה (במד' ט כא) יום אחד שלם כ"ד שעות, והוא יום ולילה אחריו, וא"כ נסעו בבקר:

פירוש קטו
קטו הכתוב יאמר פה ואש תהיה לילה בו בכל מסעיהם":

פירוש קטז
קטז אם נאמר שלא נסעו בלילה הי"ל לומר מחניהם, שחנו אז ולא נסעו:

פירוש קיז
קיז שטעמו אביו או אמו וכן יאמר (במד' ט כא) "או יומם ולילה הנה פעמים יסעו בלילה", ויהיה פי' וי"ו ולילה במקום או:

פירוש קיח
קיח להביא ראיות שנסעו גם בלילה:

פירוש קיט
קיט מזה נראה שנסעו גם בלילה:

פירוש קכ
קכ כי שכן עליו הענן מיד וכן פי' הרשב"ם

פירוש קכא
קכא ואז נכנס:

פירוש קכב
קכב ופי' שם הרד"ק שניהם ממקור מבנין נפעל, האחד מהם חסר נו"ן הבנין כמנהג, והאחד שלם כמו השלמים נשאל נשאל דוד (ש"א כ כח):

פירוש קכג
קכג ולא בא לרבות אלא להטעים הדבר:

פירוש קכד

קכד וכן פי' (למעלה יג כב) שלא נמצא במקרא רק על עת היות השמש על הארץ,

והמ"ם נוסף:

פירוש קכה

קכה וכן כתב הרמב"ן, כי הענן כסה את האהל מכל צד, וכבוד ד' מלא את המשכן,

כי תוכו מלא הכבוד, והכבוד היה שוכן בתוך הענן תוך המשכן:

פירוש קכו

קכו פי' שהיה בענן:

פירוש קכז

קכז היה הענן הולך עמהם: